FRANCISCI VALLESII, DE IIS QVAE SCRIPTA SVNT PHYSICÈ IN LIBRIS SACRIS, SIVE DE SACRA PHILOSOPHIA.

LIBER SINGVLARIS.

Cui, propter argumenti similitudinem, adiuncti sunt duo alij. Nempe LEVINI LEMNII *de plãtis sacris: Et* FRANCISCI RVEI *de Gemmis, ante quidem editi, sed nunc emendatiùs expreßi.*

LVGDVNI,

Sumptibus Sib. à Porta.

M. D. LXXXVIII.

FRANCISCVS VALLESIVS COVARRVBIANVS.

AD PHILIPPVM SEcundum Hiſpaniarum, Indiarum Regem potentiſſimum dominum ſuum.

VM tibi me meaq; omnia debeam (Rex potentiſſimè) non poſſum librum quempiam in lucem emiſſurus, de vllo alio patrono cogitare. Nam cùm me tua maieſtas deterret, ea benignitas, & beneuolentia, quam in primis expertus ſum, inuitat. Tanto igitur nomini dicatum volo librum de Sacra Philoſophia. Videbitur certè, eſtq; munuſculum tenue, tamen argumentum non indignum, eſt

enim de ijs quæ in ſacris libris occurrunt, quæ ad Philoſophiam pertinent: quo ſolo nomine quæ tua eſt in res omnes ſacras pietas recipere non dedignaberis. Pondus meis humeris impar eſſe ſcio, tamen conatus tales haud quaquam poſſunt eſſe inutiles. Nam ſi quàm maximè videbor in re tanta parum præſtitiſſe, hac ipſa cauſa alios prouocabo vt in argumento optimo & nouo, tractato tenuiter laborent fœliciùs. quod etiam mihi debebitur quodammodo, qui quam alij percurrerent, viam indicauerim. Ergo Rex potentiſſimè & bonorum ſtudiorum vnicũ præſidium faue his inceptis, atque, ſi res exiget, etiam auctoritate defende.

FRAN-

FRANCISCI VALLESII

De iis,

QVAE SCRIPTA SVNT Physicè in libris ſacris, ſiue de ſacra Philoſophia.

PROOEMIVM.

VA Mplurima occurrunt in libris ſacris ad naturam pertinentia, quę plerique ſic cenſent accipienda, quaſi ſanctiſſimus Dei ſpiritus, nihil ad naturam pertinens nobis voluerit interpretari; ſed omnia ad ſalutem animarum referens, iuxta humanas ſentẽtias, Philoſophorum, aut etiam vulgarium hominũm, propoſuerit. Veterum Philoſophorum plerique, ad quorum manus ſacri hi libri peruenerunt, eos legebãt velut alia quæuis Philoſophica monumenta: atque adeo ipſa Iudæorum & Chriſtianorũ dogmata, velut ſingularis cuiuſdam ſcholæ Philoſophorum, examinabant, certabántq; de eorum probabilitate, conferẽtes cum aliis dogmatis: quæ fuerũt innumera. Ego diuina hæc eloquia, minimè ad naturæ interpretationem ſcripta eſſe, à viris Dei amicis, ſancto afflatis ſpiritu, mihi perſuadeo. quia vt teſtatum reliquit Eccleſiaſtes ca.1. naturæ arcana noluit De⁹ reuelare nobis (quòd ad vi-

Sacri bri ſcripti.

tam æternam obtinendum, quàm quis de natura teneat opinionem, indifferens est) sed *hanc occupationem pessimam*, Philosophandi, *dedit Deus filiis hominum vt occuparentur in ea*. Tamen, cùm quædã in ipso sermonum ductu texantur naturalia, ea omnia verissima esse, existimo, vtpote quæ, à summè vero Dei spiritu, dictata sint, & ab ipso naturę autore fluxerint, quem latere nihil potuit. Velut profectò, contexta snnt in his libris quàmplurim, pertinëtia ad historias, quæ & ipsa aliorsum spectant, quàm vt antiquiorum facta, & gesta prælia, homines nouerint. Nemo tamen pius, & catholicæ ecclesiæ filius, putauerit, vel latum vnguem à veritate deuiare, aut rem, aliter ac narretur, gestam esse. Cur non ergo, eodem modo censeas de historia naturali? Nollit enim nos Deus naturales rerum causas, & ortus docere, vtpote quas, nos certò scire, non adeo referat ad æternam salutem: atque ob id, de illis ne edisserat, sed cum obiter aliquid attingit, cur nos decipiat? Certè decipi non potest, neque decipere: siquidem summè sapiens, & bonus est. Atqui naturales rerum causas scire, vt non est ad salutem ęternam necessarium ita neque quidquam lædit. Quapropter, vt neque nobis Deum aperire, ita neque cælare fuit necessarium. Ob hæc ego mihi persuadeo atque omnibus persuasum volo, vt omnem aliam doctrinam, quæ vera sit, ita naturalem, in his diuinis libris contineri: adeo, vt disciplinas omnes quàm plurimum iuuari posse sperem, si doctissimi viri, aliis perlustratis, in eis præcipuè laborent, sua quique tractantes. Nã veterrimi Philosophi, horum lectione sunt plurimum adiuti. proinde ego, perfectis iam in omnes auditorios Aristotelis de natura, & quam plurimos Hippocratis, & Galeni de re medica, libros, commentariis, quod Deus

Autoris ita vonina.

Deus concesserit vitæ reliquum, statui in his philosophari.cùm quoniam nulla alia ratione censeo certi quippiam de naturalibus haberi posse, tum quia nescio quo modo eorum lectio, etiam historica,aut physica,animum pietate imbuit latenter. Quare huic lectioni,consecrare senectutem,equum est,putare,scripta esse mihi hactenus Philosophica, ad opinionem, hæc autem scribi ad veritatem. Horum enim autor ipse est Deus, qui quoniã totius naturæ est principium & causa constat interpretationem naturæ non aliunde posse melius incipere,quàm ab ipso. Volo tamen hæc in Dei gloriam, potius quàm mei nominis celebritatem,scripta, atque rei tantæ difficultatem,& humanæ mentis debilitatem agnoscens, testor ante omnia, nihil me in hoc aut vllo alio meorum operum asserere, *Autori potestas* nisi quatenus probetur à sancta Romana Ecclesia,penes quam veritas est,& sapientia.quæ,vt dicitur Prouerbiorum.9.*misit ancillas suas*,hoc est,naturales sciẽtias,*vt vocarent in arcem.* vt me nunc naturalis Philosophia vocat in arcem, & ciuitatis mœnia, hoc est,lectionem sacrorum,in quibus tamen ita versabor, vt à physicis quàm minimum recedam;mihi enim magno pere probatur illud:*ne sutor vltra crepidas.*

CAPVT PRIMVM GENESEOS.

IN principio creauit Deus cælum & terram.Terra autem erat inanis & vacua,& tenebræ erant super faciem abyssi,& spiritus domini ferebatur super aquas. Dixitque Deus,fiat lux.Et facta est lux. Et vidit Deus lucem quòd esset bona: & diuisit lucem à tene-

bris appellauítque lucem diem, & tenebras noctem; factumque est vespere & mane dies vnus. Dixit quoque Deus fiat firmamentum in medio aquarum; & diuidat aquas ab aquis. Et fecit Deus firmamentum, diuisitque aquas, quæ erant sub firmamento, ab his quæ erant super firmamentum. Et factum est ita. vocauítque Deus firmamentum, cælum; & factum est vespere & mane dies secũdus. Dixit verò Deus congregentur aquæ, quæ sub cælo sunt, in locum vnum; & appareat arida & factum est ita. Et vocauit Deus aridam, terram; cõgregationésque aquarum appellauit maria. Et vidit Deus quòd esset bonũ & ait germinet terra herbam virentem, & facientem semen, & lignum pomiferum faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram. Et factũ est ita. Et protulit terra herbam virentem, & facientem semen iuxta genus suum, lignumque faciens fructum, & habens vnumquodque sementem secundum speciem suam. Et vidit Deus quòd esset bonum, & factum est vespere & & mane dies tertius. Dixit autem Deus, fiant luminaria in firmamento cæli, & diuidant diem ac noctem, & sint in signa, & tempora, & dies & annos, vt luceant in firmento cæli & illuminent terrã; & factum est ita. Fecítque Deus duo luminaria magna; luminare maius vt præesset diei, & luminare minus, vt præsset nocti: & stellas & posuit eas Deus in firmamento cæli, vt lucerent super terram & præessent diei ac nocti, & diuiderent lucem ac tenebras. Et vidit Deus quod esset bonum; & factum est vespere & mane dies quartus, Dixítque etiam Deus, producant aquæ reptile animæ viuentis, & volatile super terram sub firmamento cæli creauítque Deus cete grandia; & omnem animam viuentem atque motabilem quam produxerant aquæ in species suas, & omne volati-

le

le ſecundum genus ſuum. Et vidit Deus quod eſſet bonum,benedixítque eis,dicens,creſcite & multiplicamini, & replete aquas maris;aues que multiplicētur ſuper terram.Et factum eſt veſpere & mane dies quintus: Dixit quoque Deus,producat terra animam viuentem in genere ſuo,iumenta,& reptilia, & beſtias terræ, ſecundum ſpecies ſuas; factumque eſt ita.Et fecit Deus beſtias terræ,iuxta ſpecies ſuas,& iumenta,& omne reptile terræ in genere ſuo. Et vidit Deus quòd eſſet bonum,& ait: faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram, & præſit piſcibus maris, & volatilibus cœli,& beſtiis vniuerſæque terræ,omníque reptili,quod mouetur in terra·Et creauit Deus hominem ad imaginem & ſimilitudinem ſuam;ad imaginem Dei creauit illum,maſculũ & fœminam creauit eos.Benedixítque illis Deus,& ait, creſcite & multiplicamini,& replete terram & ſubiicite eam & dominamini piſcibus maris,& volatilibus cœli,& vniuerſis animantibus,quæ mouētur ſuper terram. Dixítque Deus,Ecce dedi vobis omnem herbam afferentem ſemen ſuper terram, & vniuerſa ligna,quæ habent in ſemetipſis ſementem generis ſui, vt ſint vobis in eſcam,& cunctis animantibus terræ omníque volucri cœli,& vniuerſis,quæ mouentur in terra & in quibus eſt anima viuens,vt habeant ad veſcendum, & factum eſt ita.Vidítque Deus cuncta, quæ fecerat, & erant valde bona,& factum eſt veſpere & mane dies ſextus.

Philoſ.de mundi exordio opiniones.

Nihil magis controuertitur inter veteres Philoſophos,quàm ſit ne corporeus & aſpectabilis mundus, principio temporis carens,fueritq; ſemper qualis nũc eſſe cõſpicitur itaq;ſemper fuerint,hęc Luna,hic Sol, hęc Aſtra,& aliæ omnes mundi partes,quęcunque videntur eſſe incorruptibiles reliquarum verò ſpecies,

æterna viciſſitudine,ſeruatæ ſint, & nunc ſeruentur:an aliquando incæperit, cùm aliquando omnino non extiterit.rurſum,an ab aliquo factus,incæperit, an per ſe ipſum caſu conſtiterit. Atqui profectò, optimum id hi eſſe videtur totius phyſicæ exordium, ſi quis velit reſolutiuum tenere ordinem, qui diſcentium naturæ magis ſe accommodat,& petitionibus minus indiget, quia incipit à poſtremis, de quibus primum omnium naturaliter contingit dubitare. Nihil autem eſt,quod prius homines natura dociles.cùm primùm ex puerili ignoratione incipiunt emergere,dubitent, & per ſe ipſos dubitando contēdant inueſtigare, Deo arbitror ita volente,quia nulla diſquiſitio citius fert in Dei optimi maximi,mundi ſcilicet opificis,cognitionem. Plato & Pythagoras, factum eſſe mundum hunc aliquando à Deo,cenſent.atque à nullo alio,quàm ab ipſomet Deo,à quo factus eſt,poſſe ad interitum deduci, interiturum verò nunquam:ſed Dei voluntate perſeueraturum.ita tamen factum,vt non ex nihilo, ſed ex rudi quadam materia,in qua ſine ordine, omnia mundi huius exordia latitauerint. eam verò materiam factam eſſe nunquam,ſed extitiſſe ſemper,& aliquando exornatam eſſe. Ariſtoteles vt nullus eſt futurus interitus mundi, ita nullum fuiſſe temporalem mundi ortum, ſed æternam quandam à prima cauſa emanationem,& dependentiam. Epicurus,cœpiſſe mundum, interitumque rurſum,atque vtrumque ſæpe,fortuitò, nunc coeuntibus aptè,nunc diſcedentibus corpuſculis. Anaxagoras,temerario etiã congreſſu,ſæpe diſſolutis,quæ ineptè coierant,aliquando aptè coniuncta eſſe corpuſcula homogenea, bonáſque rerum formas non amplius diſſolui, sed ſucceſſiua generatione æternum ſeruari.Deus optimus maximus, in in initio eorũ, quos per

De mundi ortu philoſ. ſentētia.

Mundi perpetua emanatio.

per eos quos elegit in Prophetas, ad homines habuit sermones, nobis reuelat mundum hunc à se factum esse, neque extitisse semper. vt piis iam hominibus dubitandi nullus relictus locus sit. Vt verò, naturalis etiam philosophia, & ipsa per sese humana mens, ad cõtemplandam Dei veritatem, suam exiguam conferat supellectilem, enitendum nobis est eorum quæ in his libris videbuntur ad eam, aliqua ex parte, pertinere, naturales inuenire rationes. Præstabo quod potero certò sciens, id ipsum, quãtuncunq; erit, ab ipso esse Deo. Sentẽtia Platonis, hoc solum dissidet à veritate: quòd ponit materiam æternam, à qua sit factus mundus tẽporalis. Cætera enim omnia vera sunt, & rationi congruentia, mundum scilicet hunc factum esse à Deo, ac proinde à nulla alia causa dissolui posse, quam ab ipso Deo, ab eo verò posse, vt factus est, corrũpi. Plato dicit dissolui in ea, ex quibus est compactus: nos verò dicimus posse à Deo in nihilum deduci, vt ex nihilo est factus. Itaque in principio, id est, cùm nondum vllum fuisset tempus, neque vlla rerũ corporearum extitisset, Deus, hoc est, prima causa, æterna, & immutabilis, fecit ex nihilo cœlum, & terram, hoc est, totũ hunc mundi aspectabilis, & corporalis, orbem; qui etiam in nihilum reduci ab eodẽ Deo posset, seruabitur verò in æternũ, eadem bonitate, qua factus est. Verùm quãdoquidem multas continet assertiones propositus sermo, satius est sigillatim disputentur, Mundum hunc non esse ab æterno, sed incepisse aliquando, cõstare videtur posse. Nam eius sunt partes duplices (de solis agitur hîc corporibus. ne de insensibilibus disputatio incertas reddat monstrationes) quædam natura incorruptibiles quæq; eodẽ numero persistunt, vt cœlestia corpora quædã corruptibiles & quę similiũ successio-

Platonis & veritatis de mundi ortu discrimen.

Mundi partes duplices.

ne seruantur,alioqui defecturæ, vt homines,equi,arbores,ac denique omnia, quæ intra cœlum oriuntur. Res corruptibiles non possunt ab æterno esse;sunt verò necessariæ mundi partes : ergo neque mundus omnino potest ab æterno esse. Propositio indicatur, quia res corruptibiles seruantur multitudine singularium ordine succedentium : multitudo verò non potest esse infinita actu,sed potentia; non potest ergo eà successio ab æterno venire(possit verò si Deus velit in æternum abire) nam nullum corruptibile potest durare nisi tempus finitum: ex finitis verò numero,& magnitudine,non potest constare nisi finitum:tēpus verò ab ęterno veniens,necessariò fuisset infinitum. Ergo necesse esset,quodcunq; corruptibile venire ab infinitis numero similibus. fuisset igitur infinitus numerus singularium.numerũ verò infinitũ esse actu, continet contradictionem;igitur fieri non potest, vt corruptibiliũ generatio veniat ab ęterno. Vt verò in ęternũ abeat,non repugnat,quia multitudo,adiectione finitorum,& si adiectio nunquam cesset,nunquam fit infinita,nisi potentia:hoc est, quod nunquam finiatur neq; cesset adiectio: vt continuum potest diuidi diuisione nunquam finienda; tamen congestione singulorum, nunquam posset,esset congesta multitudo infinita. Eadem ratione monstratur, neq; corpora cœlestia ab æterno esse(nisi forte fuerunt æternùm quiescentia, & cæperunt aliquando moueri)nam etsi neq; oriantur, neq; intereant, mouētur semper successiuis circuitionibus.adiectione verò circuitionũ constat earum numerus:quare esset iam numerus infinitus. Itaq; cõstat posse dierum successiua continuatione, ordinem durare in æternum si velit Deus, tamen venire ab æterno non posse,continétque re vera contradictionem,ęternum

Infinitum actu impossibile.

Continui diuisibilitas.

num & principio carens esse, quod vnquàm mutabile sit. Sed fortè quispiam monstrationem nõ intelliget, & proteruiens dicet, non posse esse numerum certum & infinitum, tamẽ posse esse multitudinem incertam infinitam. aut rursum, non posse esse infinitam multitudinem rerum simul existentiũ, posse tamen esse ordine præteritarum. Ob hanc enim causam, sunt qui dicant, repugnare, mundũ ab æterno esse, & hominum animas immortales, timentes scilicet, ne infinitæ iam animæ, æterna hominũ generatione, collectę sint. Sed hi debiliter admodum intelligũt, quam cõtradictionem contineat, numerum esse infinitum. nõ enim, refert, res, quarũ est numerus, sint, an fuerint, nisi forte censent, ob id non posse esse eam rerum multitudinẽ infinitam, quòd non sit locus quo capiantur, aut quibus nutriantur cibi. certè repugnantia in ipsius numeri natura est, qui si numerus est, non potest nõ esse numerabilis, par aut impar, atque ob id finitus. neq; potest esse numerus, qui nõ fiat adiectione vnitatis maior, infinito verò nihil maius. neque minus est numerus rerum præteritarũ, quàm præsentium. verè enim idem est numerus dierum præsentis anni, & superioris. neque verò locus est dicendi. multitudinem esse quæ nõ sit numerus. multitudo enim omnis diuisibilis. & quanta: quanta verò quantitate discreta: quantitas verò discreta, & numerus, eadem res est: quapropter, multitudo, & si mihi possit esse incerta & innumerabilis, simpliciter verò, & in sese nulla potest esse, nisi certa & numerabilis. Verũ propter imperitos, & proteruos, mõstretur hoc idẽ, ducẽdo ad incõueniẽs: hæc enim ratio, facilius reuincit minus perspicaces. Pone contrarium, puta, ab æterno esse hunc Solem, & circa terram volutari, necesse est diem hodiernam ab

Infinito nihil maius.

infinitis diebus,ordine succedentibus,fluere.quapropter à superiorũ dierum aliquibus, distabit hęc, tempus finitum, ab aliquibus,infinitum.nam si ab omnibus distaret finitum, totus ipse mundus habuisset initium:ab omnibus verò nõ distat infinitum (neque enim ab hesterna)si igitur fuerunt dies à quibus hæc distat,infinitum tempus,ab illarũ quacunq; incępit dierum numerus,qui aditione vnitatum factus fuerit infinitus. quare si ab ea die cepisset fieri, ita vt singulis diebus pars proportionalis decederet, perfecta iã esset cõtinui diuisio : si quidẽ facta esset diuisio infinita: atque eadem ratione, qui ab hodierna die inciperet numerus aliquando esset euasurus infinitus, fierétque infinitum ex finito additione finitorum : & esset infinitum inter duos fines, hanc scilicet diem, & illam à qua hæc distabat infinitum. Dices,non poteſt indicari dies, à qua hæc distaret infinitum. à te certè non possit.sed rogo,an fuerit aliqua?si enim nulla fuit,neque mundus fuit ab æterno.sin autem fuit,ab illa incepit numerus. tam quæcunque vnitas, quæ non est vltima,inchoat numerũ. Dices,continent cõtradictionem hæc, atque ob id non potest intelligi dies quidam, à quo hic dista uerit infinitum. Certè si fuerunt plures, in multis non potuit non esse aliquis. quare si posito mundo ab æterno, fit necessariò vt plures dies fuerint, à quibus hic distet infinitum, & multis existentibus fit necessariò, vt eorum quiuis fuerit, aliquis,à quo hic distet infinitum.& dato aliquo tali,sequuntur absurda, & contradictionem continentia,fit necessario, vt id quod primò ponebatur, puta mundum ab æterno existere, contineat contradictionem, & censeatur impossibile. nam ob absurdum, quod colligitur, tolli debet quod primum ponebatur, non

Mundum esse ab æterno contradicit.

quæ

quę fiebant. nam si concedis id quod accipiebatur, & tollis aliquid eorum quæ fiebant, cogeris concedere duas assertiones contradicentes. quia non potes non concedere, quod fit ex eo quod admittis; quia verò hoc idẽ tollis, cõcedes oppositũ, & contradicens. Mũdus igitur nõ potuit esse ab ęterno. Sed hactenus processit mõstratio ex corruptibilib. mundi partibus, aut saltem mutationes aliquas subeuntibus. Sed si quis affirmet ortus & interitus, atque omnino omnes mutationes, aliquando incæpisse, tamen fuisse ab æterno, & ante omnem mutationem, æterna cœlorum corpora, quiescentia, aut etiam corpora elementorũ, ob cœlorum quietem ab omni mutatione vacantia. itaque, pręcipuas mundi partes, esse nunquam, moueri verò cæpisse aliquando, atque inde cœpisse initium ortus & interitus. qui, inquam, ita diceret; nunquid conuinci posset? posset certè, hac ratione. Aut corpora illa, quæ æternum quieuerunt, fuerunt facta ab æterno, aut omnino non fuerunt facta: neutrum verò esse potest verum: ergo neque omnino potuerunt esse ab æterno. Nã si facta omnino non sunt, fit vt sint per sese ab æterno, & esse proprio existentia. Quapropter nullum illorum ab alio pendeat, aut alio posterius sit, sed per se se sint, & operẽtur ab ęterno (cùm operatio procedat à cuiusq; rei natura, & proprio esse) quare nulla illis prior causa sit (si enim hęc effecta ab alio nõ sunt, non sit vlla eorũ causa) quapropter mundus hic vniuersus, neq; vnus erit, neq; totus, neq; perfectus, cùm nõ pendeat totus ab vnica virtute & causa, neq; causę omnes, in vnam omnium primam, referantur: sed sint multæ mũdi partes, à quibus non procedatur ad vllam aliam superiorem, & priorem, hoc verò fieri nõ potest. nam aut illæ partes habent aliquam naturam siue essentiam

Operatio procedit à natura & esse.

communem,aut omnino habent nihil commune. Ex adeo diuersis,vt nihil commune dicatur de illis, nulla ratione potest conflari vnum:nam neque ordo esse potest inter omnino diuersa. ordo enim secundum aliquid commune est,dicimus enim inter Petrum & Frãciscum ordinem quẽdam esse.iunioris,& senioris,quà Doctores sunt,quia hic antiquior,ille recentior est,& quà homines, quia hic iunior, ille senior, tamen quà Petrus homo,& Franciscus doctor,aut quà Petrus doctor,& Franciscus Burgensis,nullus ordo est.quia hominis,& doctoris:aut doctoris,& Burgensis, non est vlla communis ratio.si igitur dicas,illas partes à nulla causa pendentes, neque vlla posteriores nihil habere commune,tollis omnino mundum, quo sublato,nihil est:nam mundus,neque vnitate causæ primę,neque vnitate essentiæ,neq. ordinis,erit vnus.si verò nulla ratione vnus est,neq.est omnino,quia ens,& vnum,conuertibiliter dicuntur.Si eò velis procedere stupiditatis,vt concedas mundum non esse ens,sed entia diuersa omnino, & æquiuocè dicta,mũdum ponis rem omnium imperfectissimam:præterquam , quòd sensus ita dicere prohibet, cum vnica & omnium perfectissima totius figura,& partium positio,esse cernatur. Si verò concedis partes illas mũdi habere aliquã essentiã communẽ,constat,quandoquidẽ non sunt omnino eadẽ,habere eas aliquid commune,& aliquid diuersum. Est autem quod commune vnum : quæ diuersa multa.illud ergo commune, prius erit illis omnibus diuersis : si quidem ex eo constant,hæc non: ergo erant illæ partes,suo quæque ordine,primæ causæ,sed pendebant illæ omnes ab aliqua priori causa, à qua data erat eis communis illa essentia. Nullatenus ergo fieri potest,quin corpora omnia facta sint. Si verò

facta

facta sunt, non certè ab æterno tempore, sed aliquando. nam quod fit, ex non ente fit, quod ergo factum, ex non ente est factum. Ergo antequam esset ens, fuit non ens, seu nõ fuit ens, nõ ergo fuit sẽper, & ab ęterno ens, sed aliquãdo ens aliquando nón ens. quod enim semper fuit, nunquã est factũ, quia quod fit non est. Neq; certè aliud est facere, quã ei quod nõ est, esse tribuere. Verùm hoc ita habere, hoc modo melius intelliges. Nemo dicet Solẽ nunc fieri à Deo, quia nũc Sol non fit. Si verò Sol ab æterno est, nunquã fiebat, magis quã nunc fit, quia nunquam erat minus, quàm nũc est. nullo ergo modo potest esse ab æterno, quod factum est. Siquidem ergo satis monstratum est mundum esse factum, constat non esse ab æterno, sed in principio temporis, simul scilicet cum corporibus incipiente motu, & cum motu nascente tempore. Itaque in principio facta sunt cœlum & terra. Si verò facta sunt in principio, aut facta sunt à se ipsis sponte naturæ orientia, aut ab alio: à se ipsis non potuerunt: quia quod facit, est actu, quod fit, non est actu. nõ magis ergo potest aliquid facere se ipsum, quam esse simul & non esse. superest facta esse ab alio. illud verò aliud, aut erat factum, aut æternum. si factum, illud rursum fuerit factum ab alio, & illud ab alio, peruenietur ergo ad aliquod æternum, à quo sint facta omnia, aut ibitur in infinitum. Si permittis ire in infinitum, redibunt omnia argumenta, quibus monstrabatur non potuisse infinitas rerum generationes antecedere: ergo necesse est ponere æternum aliquod, & primum, à quo facta sint omnia, quę facta sunt. illud verò quia æternum, sit primum, quia primum, simplex, & vnum, quod verò eiusmodi, omnes homines Deũ esse dicũt. Deus igitur est, qui in principio fecit cœlum &

Non ens, entis principium.

Cœlum & terra facta sũt non à seipsis sed ab alio.

Latini dicunt mundum fuisse creatũ non factũ

terram. Sed quo pacto fecit? Latini nolunt legere, fecit, sed creauit, significãtes hoc verbo, fecisse ex nihilo. quod etiã ipsum, videtur mihi monstrari posse eisdem argumentis. nã si fecit ex aliquo, aut illud aliquid factũ fuit, aut non: si factũ fuit, rursum rogabo an ex nihilo, an ex aliquo: si ex aliquo, de illo rogabo rursum, ibíque iterum in infinitũ, & redibunt argumẽta numeri infiniti: sin aliquando cœpit rerum fabrica ex nihilo, hoc est quod asseritur: si verò illud nunquã est factum, redeunt argumenta eadem quæ de incorruptibilibus mũdi partibus proferebantur eisdẽ igitur argumẽtis, quibus indicauimus, mundum esse factum, indicatur factum esse ex nihilo. Adeo ridere lubet præstantissimos illos Philosophos, qui ante mundi ortum, ponebant alij corpuscula, quæ in immẽso spatio sine ordine volutarentur: alij hæc ipsa corpora, velut in conturbata miscella latitantia. quid hi faciebant lucri? vt scilicet mundus ab æterno fuisset deformis, & aliquãdo exornaretur. an minus est absurditatis & repugnãtiæ, in infinita multitudine motionũ inordinatarũ, quàm ordine succedentium, & in æternitate corporis deformis quàm pulchri? an nõ satius erat pulchrũ ab æterno ponere? nã perfectio & pulchritudo proprior est ipsi esse: imperfectio & deformitas, ipsi nõ esse. Ego certè hac in re laudo Aristotelẽ, quòd cũ impossibilitatem (vt ita dixerim) æternorum motuum, & corporum, non præuiderit, maluit ab æterno esse pulchram hanc mundi faciem, quàm aliquando ex æterna deformitate emersisse. oportuit verò ipsum ęternitatem illam temporis meditari, reperisset si quidem, vt neque in corpore, neq; in loco (hæc enim ille demonstrauit) ita neq; in tempore infinitatem esse potuisse: si quidẽ est etiam tempus quantum, vt & corpus, & locus. si igitur

Mundus ex nihilo factus.

Philosophorum ignorãtia de ortu mundi.

Laudatur Aristoteles ab Autore.

igitur omnia quanta finita, tempus quoque totũ finitum est, & erit. quare factus est aliquando mundus ex nihilo. Porrò fieri aliquid album est, fieri quale, fieri septipedale, est fieri quantum, huic loco accedere, est fieri hîc, fieri verò hominem, aut equum, est fieri hoc: fieri mundũ, est simpliciter fieri, aut fieri ens: quia neque est fieri hoc aut illud, neq; quantũ, neque quale, sed fieri simpliciter. vt ergo quale fit ex nõ tali, vt album ex non albo, quantum ex non tanto, vt tripedale ex nõ tripedali; sic, ex non hîc existente: velut Cõplutũ venit, qui erat Toleti: hoc aliquid, ex nõ hoc, vt homo ex non homine. ita necesse est fieri simpliciter, ex simpliciter nõ ente; atq; ita ex nihilo. respondebis fortasse Platonicè, factũ esse mundum ex nõ ente simpliciter, non tamen proinde ex nihilo. Sed neq; hoc dici potest. nam si ponis illud, ex quo mundus est factus, quodq; ab æterno erat, qualẽ materiam primam fingimus, ea ne intelligi quidẽ sine omni forma potest, nedũ esse. Si enim ea, mera potẽtia, omni actu vacua, erat, non poterat existere actu (nulla enim existentia sine essentia est) sed potẽtia, potẽs virtute diuina educi ex nihilo, vt ex ea corporales formæ virtute naturali educerentur: interim tamẽ, nihil existeret, præter ipsũ Deũ, qui in principio fecit cœlũ & terrã, ex nulla materia. Sed quo pacto fecit? iubẽdo fieri. Hoc quoq; deridebãt sũmi illi, & admirãdi Philosophi censentes Deũ, velut fabrũ quendã, aut figulũ esse, neque aliter, quã quædã contorquẽdo, quædã producẽdo, quędam pinscendo, & alia quædã machinando, sua opera effecisse: & quædã eorũ per se, quædã per minores Deos. Verùm, si, vt mõstratũ est, fecit Deus omnia ex nihilo, cõstat, Deũ ipsum per sese fecisse omnia, quia potẽtię infinitę est ex nihilo facere, & ob id nulli finitę virtu-

Materia mera potentia.

Existẽtia sine essentia nulla.

Deus potentia infinitus.

ti poterat demādari.nō poteſt verò eſſe virtus infinita niſi vnica,eáq; prima & ſumma.neq; enim in infinitis eſt maius.Si igitur fecit Deus ipſe per ſeſe omnia ex nihilo,non potuit facere aliter,quam iubendo: nō enim educendo ex materia vlla,neque aliquid machinando circa materiā,quę erat nulla:neq; erat quod operi repugnaret;neque quæ ſe minus ductilē præſtaret,materia,quā elaboraret.nihil aliud eſſe potuit, illud facere,quā ex ſua infinita fœcūditate,bonitate,potentia,& ſapiētia infinita,quę in eo vnica & ſimpliciſſima res eſt,iubere,vt res fierent.eſſe autē primæ cauſæ fæcunditatē infinitam,Hoc eſt facultatem faciendi ex nihilo;neque indigere,vt faciat,materia vlla;ídque ponere,ob ipſius mundi integritatem & perfectionē, neceſſarium eſſe,in Phyſicis quæſtionibus monſtrauimus: neque pigebit nunc repetere.Certè non eſt perfectus & pulcher mundus, niſi omne quod ſit pulchrum,ſit aliqua bonitas quæ velit; & omne quod ſcibile,ſit ſapientia quæ ſciat; & quod poſſibile potentia quæ poſſit.Nam quà aliquid poſſibile non potuit,aut ſcibile ignorauit, aut pulchrum noluit, vel inuidit, mancum & imperfectum exierit opificium.ipſum verò pulchrum, aut ſcibile,nemo definit ad bonitatē volentis,aut ſcientiam ſcientis.Sed pulchrum eſt, quod rei cui accidit, ad propriam bonitatem obtinendam, perfectionem adiicit; & ſcibile, quod in ſeſe habet principium, vnde ſciri poſſit: igitur neque poſſibile, quod ſimpliciter dicitur & nō ad aliquid, definiri debet ad potentiam. ſed ſimpliciter poſſibile, eſt illud, quo facto & poſito,nulla repugnantia ſit, aut contradictio.tunc enim res per ſeſe fuerit impoſſibilis, cum in ipſa eſt(vt ita dicamus)impoſſibilitas.externum verò quiddam fuerit, ſi ob id ſolum dicatur impoſſibilis,

Cauſæ primæ fæcūditas.

Mundi perfectio.

Poſſibile quid ſit.

lis,quòd non ſit cauſa quæ poſſit facere. Oportet igitur ſit in rebus cauſa aliqua, quæ poſſit, quidquid in ſeſe repugnantiam nullam continet. At verò fieri ex nihilo,non eſt ſimpliciter impoſſibile, ſed impoſſibile cuidam virtuti finitæ,puta naturali. qua virtute eſſe aliam ſuperiorem,& potentiorem,non eſt impoſſibile. Si igitur eſſe aliam virtutem maiorem omni natura,quæ poſſit facere ex nihilo non eſt impoſſibile,eſt poſſibile:Si verò eſt poſſibile,eſt etiam neceſſarium.quia, vt Ariſtoteles acutiſſimè dicit. in æternis idem eſt quod poſſibile & quod neceſſarium. neceſſe eſt igitur eſſe Deum,eúmq; per ſeſe feciſſe in principio temporis cœlum & terram,iubendo vt ex nihilo fierent.neq, eſt quod quempiã perturbent aniles dubitationes,quid faceret Deus ſolus, in illa æternitate otioſus?cur non fecerat hæc corpora multò antea? nã qui omnia,habet intra ſe eminenter, nulla vnquam re caret,qui ſibi eſt ſufficientiſſimus, nunquam eſt otioſus.Iam verò mundus ſi quidem factus eſt in principio temporis, ~~cùm in æternitate neq; ſit prius neq; poſterius, non potuit fieri antequam factus eſt, niſi ab æterno fieret.~~ ~~fieri verò non potuit~~ ab æterno,ob cõtradictionem, quam aperuimus. non eſt ergo quod queramur non eſſe factum antea. Sed relicta æternitate,accipies interrogationem à tempore, in quo eſt plus & minus,prius & poſterius,rogabíſq;, cur vt eſt nunc mundus ſex mille annorum, non eſt etiam decem mille, vt eſſet factus mundus quatuor millibus annorum,antequã factus eſt?ego te rurſum rogo, an ſi ita eſſet factus,non eſſet hæc tua dubitatio?neq; rogares cur non eſſet factus prius?certè eſſet eadẽ. quid ſi centum mille nunc eſſet annorum mundus, vt aliquando erit,niſi intercipiatur tempus? eſſet certè ea-

Fieri ex nihilo nihil à finito poteſt.

Deus quid ante mundum.

Mundus cur non prius factus.

dẽ.quid si centies millenis mille?tunc quoq;.si igitur nisi ab æterno fieret,non posset abesse hæc dubitatio; ab æterno verò fieri non potuit,ad quem potius pertineret momentũ creationis indefinitum definire, ad te qui dubitas,an ad Deum qui fecit?meritò ergo fecit in principio.idque temporis principium fuit,cum ipso creationis. Videri possit,verbum illud,creare,nõ habere eam vim,quã diximus,sed esse vtcunq; facere. si quidem dicitur,creauit Deus hominem.at verò nõ fecit eum ex nihilo,sed ex limo terræ. sed neque alia viuẽtia fecit nisi ex terra,aut aqua.Diuus Augustinus censet,omnia esse creata simul eodẽ momento,seu in eodem nunc;illam verò partitionẽ dierum, nõ significare partes tẽporis,sed distinctionẽ,& gradus quosdam naturæ rerũ: atque factũ esse hominem ex terra, non actu præexistente, sed existente potentia in ipso, velut quiuis dicitur nostrum, verè factus ex quatuor elemẽtis,tametsi nulla terra,aut aqua,erat actu id, ex quo facti sumus,sed semen & sanguis. Itaq; vt vnico intuitu tota facies,& eius omnes partes,in speculo exprimuntur, ita vnica Iussione Dei, constitisse, totam hanc corpoream molem, & in ea refulsisse illum diuinitatis fulgorem, quem vocamus naturam. cæterùm quia non omnes sancti hoc ita intelligunt, alia responsione est opus. De verbo,creare, ego ita censeo,creare duplex esse, alterum & præcipuum, ex nihilo facere: alterum sine materiæ dispositione facere. nam substantia non videtur aliter fieri posse, quam generatione, aut creatione. generatio verò non est nisi in materia disposita, quæ igitur sine materiæ dispositione est, creatio vocari debet. Quapropter siue ex nihilo omnia, siue ex nihilo quædam, quædam ex materia non dispo-

Creare quid.

Homo ex terra.

Homo ex elementis actus.

Creare duplex est.

Substãtia quomodo fiat.

dispositа,sed iubēdo fecit, omnium est Deus effector & creator.Fecit verò Deus,omnia quę fecit,valde bona.id est,suis singula formis perfecta : quia ipse valde bonus est:& bonus omnia vult bona esse : quia nulla vnquam de re inuidia tangitur.voluit ergo omnia fieri valde bona , quoniam bonus;sciuit verò quæcunq; voluit;& potuit quęcunq; sciuit & voluit , quia vt est summè bonus,ita & summè sapiens & potens.Tria igitur sunt omnium rerum principia;potentia,sapiētia & bonitas,quę in prima causa vnicum,& idem principium est.Innumera alia continet præscriptum caput, de quibus,quia scio non posse me pro dignitate dicere,tacere malo , ac relinquere enarranda Theologis, quib.dedit Deus,in hoc sanctarum scripturarū paradiso liberius versari.Apponam verò quam mihi Deus dederit,sex dierum enarrationem,hinc capto initio. *Tria,rerū principia.*

Vidit(inquit)*Deus quod esset bonum, & ait,germinet terra herbam virentem,& facientem semen, & lignum pomiferum,faciens fructum iuxta genus suum, cuius semen in semetipso sit super terram,& factum est ita.& protulit terra herbam virentem, & facientem semen iuxta genus suum , lignúmq; faciens fructum , & habens vnumquodque sementem iuxta speciem suam.*

Videtur his verbis significari , nullam omnino esse herbam,neque plantam,quæ semen nò proferat:siquidem omnia quę terra producit, videntur esse creata à Deo. at verò nihil videtur Deus iussisse vt germinaret terra,præter ea quæ semē proferunt. omnia ergo quæ terra germinat, semen proferūt.at verò videtur, huic assertioni experimentum repugnare : si quidē in arborib.Salix,Vlmus,Populus, & Fraxinus,& huiusmodi alię,nullū videntur habere semen. minutulæ & annuæ herbulæ , quibus prata omnia conuestiuntur, *De plantarum seminibus quæstio.*

sponte nascuntur sine vllo semine,& fungorũ omnia genera,qui & ipsi nutrimentum & ortũ ex terra capiunt. filici etiam nullus flos,nullus fructus est, teste Dioscoride, sine quibus semen nullum esse possit. Quid ergo,an hæc non sunt creata à Deo?certè creata sunt omnia à Deo,sed vt arbitror (nisi tamẽ aliter sancta censet Ecclesia,ita enim facile assentiar)nõ omnia eodẽ modo.nã rerũ,quæ ortui& interitui sunt obnoxię,quædã non aliter generari possunt quàm à suo simili:vt homo ab homine:equus ab equo;quædã verò dissimiliũ causarũ concursu generãtur per accidẽs, vt quæ generantur per putrescentiã,aut etiã per cõctionẽ,aut per alterationes quasdã quarũ rerũ generationes,nõ tàm referũtur in vllã facientẽ causam, quæ proxima sit,quàm in materiæ dispositionem.velut aurum non gignitur ab auro, aut argentum ab argento,aut omnino metallorum vllum ab eiusdem speciei alio;neque lapis vllus à lapide.his enim rebus nulla seminalis virtus est,vt neque vllis earum, quæ vegetabilem non habent naturam. Plantarum etiam & animalium multis accidit,vt per accidens, neque à sui similibus generentur.atque in vtrisque (plantis inquam & animalibus) est triplex differentia. quædam enim (quæ scilicet sunt perfectissima)nõ aliter quàm per se,& à sibi similibus generari possunt, vt homo, equus,bos,& elephas,& nux,prunus,& palma,& pomifera omnia:quædã (quę scilicet sunt vilissima) semper generantur per accidens;vt pediculi,& vermes,& fungi,& alga.quædam sunt inter hæc, perfectione etiam media,quæ cum à similibus,& seminali vi generentur,spõte etiam nasci possunt;vt mures qui habẽt vtranque generationem,& vesparum, & locustarum, ac scarabeorum genera.Herbas etiam aliquas, earum

Generatio à simili & dissimili.

Generationis animaliũ & plantarũ triplex modus.

quæ

quę semen afferunt, sponte nasci, ac sine semine posse, omnes existimãt, inde capto argumẽto, quod quibusdã in terris: visæ sint denuò, atque vbi nullæ vnquã tales fuerint innasci. velut Theophrastus, ca. 5. primi, de causis plantarum, narrat, laserẽ aliquando in Apturea ortum esse ex imbre quodam crasso, cùm in ea mundi parte fuisset nunquam: atque ibidem siluam quãdam ingentem prosiluisse aliquãdo, vbi nulla antea fuisset. quanquam non desunt, qui horum etiam euentuum quærunt seminalem causam, velût Anaxagoras, qui censet ipsum aërem deferre ex aliis in alia loca semina, híncque fieri, vt hominibus id non sentientibus, fiant generationes quædam alicubi, quę videantur esse spontaneę, cum tamen non sint. alij causantur inũdatiónes cõfluxúsq; aquarũ, dicentes amniũ diggressionibus fieri, vt semina ex aliis in alias partes deferãtur. Sed & si hæc nõ ineptè dicãtur, mihi videtur multo probabilius, si quidẽ in animaliũ genere sunt nõnulla quę vtrunq; habẽt ortũ, esse in plãtis quàm plurimas. nã ex semine solùm posse consistere, neq; vllũ habere accidentalem ortum, perfectioni tribuitur. at verò genus animaliũ perfectius multo, quã plantarũ est. plantæ ergo plures habẽt nascẽdi modos, neq; tã tenẽtur conditione nascendi ex semine, quàm animalia. quod rursus vel hoc argumento cõstat, quòd animalia perfecta, nõ aliter quàm ex semine nasci possũt plantæ verò etiã hæ, quę maximè semen proferũt, nascuntur etiã insitione, & plãtatione, & germinatione, suntq; illis omnes hæ productiones per se. itaq; nõ est quod videatur inopinabile, plantas plerasq; earũ, quæ ex semine nascuntur, nasci posse spontè ex terrę & aquæ fœcũditate solùm, cùm id accidere videamus animaliũ non paucis. quin potius existimo, quæ omni

Quędam herbæ nascantur sine semine.

Laseris ortus.

Ortus ingẽtis siluæ.

Seminalis vis in plantis.

careant ſemine, eſſe perpaucas: quæ poſſint ſponte naſci quàm plurimas, nam, vt Theophraſtus rectè cenſet latitare potius quàm nõ eſſe ſeminis naturã, eſt arbitrandum. velut in thimo eſt ſemen, quod ſenſu percipi nequit, & in ſalice, & vlmo & eiuſmodi aliis. ſunt etiam quibus ſeminalis vis eſt in lachryma, vt iridi. atque generatim, vt Theophraſtus inquit, ea facilius, atque ex minori principio valent generari, quæ imperfectiora ſunt. quamquam ergo veriſimile ſit, quam plurimas, & herbas & arbores, quæ carere videantur, habere ſemina, vt de ſalice, & vlmo, dicebamus: non tamen proinde, negandum, eſſe multas, quæ omnino non habeant & nonnullas earum, quæ habent, ſponte etiam oriri poſſe: cum illa triplex naſcendi differentia notetur in animalibus, quæ genere quidem ſunt perfectiora. ex dictis conſtat res quaſdam eſſe, quibus (niſi illas Deus in illo mundi exordiõ feciſſet) neceſſariò eſſet ſemper mundus cariturus, aliàs verò, quæ, & ſi à principio factæ non eſſent, poſſent deinceps, ex ipſis mundi elementis naturaliter oriri. Nam elementorum, ſi vel vnum tollas. neceſſe tolli omnia, ac cum illis etiam concreta corpora. quia cum primæ contrarietates, primò inſint elementis, ſintque ipſę elementorum naturæ, ſublatis elementis, tolerentur contrarietates primæ, atque his ſublatis tollerentur rerum omnium generationes. cùm hæ omnes agantur per alterationes mutuas, quæ naſcuntur à contrarietatibus. quòd verò ſublato eorum quocunque, neceſſe ſit tolli omnia elementa conſtat: quoniam ſi frigus omnino non eſt, neque calor ſit. ſiquidem ſi calfactio nulla eſſe poteſt, neq; calor omnino eſt at verò ſi omnino nonfrigus, neque calfactio vlla eſt: neq; refrigeratio, niſi calor: ſi quidẽ omnes cõtra-

ſunt

Thimi, ſalicis & vlmi ſemen.

Facta neceſſariò in principio

Cõtrariis ſublatis generatio tollitur.

Frigore ſublato tollitur calor.

rij motus, sunt inter eosdē terminos, cōtrario modo: vt calfactio à frigido in calidum; refrigeratio à calido in frigidum. Necesse est igitur, quocunque eorum sublato, alterum tolli: eadem ratio est humidi & sicci. Porrò hæ duæ contrarietates, calidi & frigidi: humidi & sicci relationem quandam habent ad sese, sunt enim primæ actiuæ, secundæ passiuæ. quapropter vtræque sine aliis, ad generationes rerum essent otiosæ & inutiles. omnes ergo necesse est in mundi exordio extiterint: quare, & prima corpora, quorum primæ illæ, seu virtutes, seu qualitates, sunt. necessariò ergo si modo futurus erat mundus creata fuerint in initio elementa. quo autem modo postea dicemus. Iam verò cœlestia corpora multo magis, & propter se se; & propter alias mundi partes. propter sese; quandoquidem nisi diuina virtute essent in initio creata, cum nullum habeant ortum aut interitum naturalem, nunquam deinceps oriri possent: propter alia verò, quoniam cum omnis aliarum rerum virtus ab illis gubernetur, nullæ prorsus naturalium mutationum sine illis esse possent. Necesse etiam est fecerit Deus ab initio ea omnia animalia, atque omnino viuentia, quę ex solo semine, aut germinatione generationem habent. nisi enim in initio diuina virtute essent facta, nunquam deinceps oriri possent. vt neque modò, si omnes homines, aut equi, aut leones morerētur, esset vnde rursus oriri possent nimirum non habēt aliam generationem quàm ex semine. Ita etiam arbitror, si nuces omnes, cum toto nucum semine, perirent, mundus esset in posterū ea planta cariturus. at verò metalla, & lapides, & ea, siue animantia, siue plantas, quæ putrescentia quadam generari

Motus contrarij inter quæ.

Corpora cœlestia quorsum.

Facta necessariò in principio.

possunt, non par necessitas est, vt Deus fecerit ab initio: possent enim ipsa postea, ex rebus aliis naturaliter oriri. velut nunc gignũtur mures & vermes, vbi nulli antea fuerint, atq; metallum quodcunq;, solis virtute, gignitur ex terra & aqua. quapropter, ne mundus his careret, minus videtur necessarium fuisse, vt Deus creandi vim apponeret, cum naturalis esset futura satis. atqui fortasse propositæ dubitationi iam respondimus, atq; ob hanc causam, non simpliciter dixit Deus, *producat terra herbam virentem, sed virentem, & facientē semen, & lignum pomiferũ faciens fructum iuxta genus suum*: ac repetiit, *cuius semen in semetipso sit super terra*, hoc est, quod non aliter oriri ex terra possit, quàm ex suo semine. fortasse etiam hanc ob causam, in tota mundi creatione, nulla fusilium, neq; gemmarum, facta mentio est, sed tantùm elementarium corporum, & cœlestium, & animalium natantium, & volantium, & terrestium, & plantarum, quarum semen in semetipsis sit super terram, ac postremò hominis. quasi ex in initio creatis, reliqua essent naturaliter eruptura. neq; verò huic sententiæ repugnat, quod 18. ca. Ecclesiastici dicitur, *Deus qui semper est fecit omnia simul.* verè enim fecit omnia simul in illo mundi initio, non tamen omnia eodem modo, sed alia quidem ipsa per se se, alia in suis principiis. Extiterunt à principio omnes rerum formæ, aliæ quidem actu, aliæ potentia. quoniam iam inde omnes, aut erant actu, aut poterant naturaliter oriri. neq; quidem hoc durum videri cuipiam debet, quod in quibusdam exemplis videtur posse demonstrari. cùm enim sint quædã animalcula, quæ non aliam, quam ex hominis morbis, ac excrementis, generationem habent, vt pediculi, lẽtes, & acarus, animalculum inquam illud omnium minimũ, quod

Fusillium & gemmarum nulla mentio in creatione.

Facta simul omnia.

Actu aut potentia semper formæ sunt.

Animalia ex excrementis.

quod ſcabiei eſt initium (aratorem vocant vulgò, &
vulgares chirurgi ſyronem) & lũbrici, tam lati, quàm
rotundi, & aſcarides vocati, & quædam alia animalcu-
la innominata, quæ in quibuſdam abſceſſibus, & in oſ-
ſium carie reperta ſunt, conſtat ea ab initio nõ extitiſ-
ſe: cùm Adamus ſine vllo morbo creatus à Deo ſit, atq; *Adamus*
adeo perſtiterit vſq; dum peccauit. quòd perfectã iam *ſine morbo*
mundi creatione, euenit. Itaque res quaſdã viliſſimas, *creatus.*
& quę putreſcentia tantùm fiunt, cuiuſmodi quę dicta
ſunt animalcula, & algam, quæ putreſcente aqua in la-
cunis gignitur, quęq; ſordes potius dicũtur quã res, vt
inquit Ariſt. non dubito poſt exactã mundi creationẽ
pullulaſſe. an verò res aliæ, quæ adeo viles non ſunt, po
terãt tamẽ naturaliter oriri, vt metalla, lapides, & viuẽ
tia, quæ vtrunq; ortum habent, ex ſemine inquam, &
ſpontaneũ, intra ſex primos dies ornãdi mundi gratia
extiterint, an nõ, ſed poſtea orta ſint: haud habeo quòd
affirmẽ. Illud tamẽ mihi videtur probabiliſſimũ, ea ſi
in ipſo mundi initio extiterunt, nõ tã creatione, quàm
properata generatione eſſe facta. nã receptiſſimum eſt
illud Philoſophorũ axioma, naturã (multo magis Deũ)
nihil fruſtra facere. fruſtra verò apponeretur creatio, *Natura*
vbi generatio naturalis eſſet ſatis. poterat verò Deus *nihil fru-*
optimus Maximus, exornãdi ſtatim, ac perficiẽdi mũ- *ſtra facit.*
di gratia, earum omnium rerũ ortum, alioqui natura-
lẽ, properare adeo, vt ſtatim erumperẽt, cũ creandis,
& ſi non eodẽ ortus genere. neque verò proinde non
eſſet ille naturalis ortus, quia aucta celeritas nõ mutat
ſpeciem motus. ſi enim lapis deſcẽderet, eadẽ celerita- *Motus ce-*
te qua ſol fertur, aut etiã prima ſphæra, celeritas quidẽ *leritas nõ*
illa, maior eſſet quàm pro lapidis natura, motus verò *mutat ſpe-*
nihilominus naturalis. vt ergo tria rerum genera eſſe *ciem.*
diximus, ita nũc tria earũ initia ponimus. quædã enim *Tria rerũ*
initia.

initio creata esse, factáq; ex nihilo aut sine materiæ dispositione: quædam postea succreuisse; quędam, inter hęc, extitisse quidē in initio: ortu tamē naturali. Moses verò ea tantùm videtur narrasse, quę primo modo extiterunt, creata scilicet per sese, ac non solùm per sua principia. nam primo die fecit elementorum corpora, & lucem. secundo fecit firmamentum, hoc est corpus illud totū cœleste, quod constat multis orbibus: tertio separauit aquam à terra, colligénsq; aquam in locum vnum fecit maria, terráque detecta creauit omne genus plantarum, quæ ex semine habent generationem: quarto fecit, Solē, Lunā, & Stellas, & posuit in firmamento (ex eadem, arbitror, firmamenti substātia, non aliter ac hominem fecit ex terra) quinto fecit animalia omnia, natatilia & volatilia: sexto terrestria, cum quibus & hominem. At verò pręter hæc, cōstat esse in mūdo res quàm plurimas, quæ intra sex primos dies nōn extiterunt. vinum enim non esset, cum nulla antecessit vindemia: neque oleum, cum nondum tusę oliuæ: neq; mel, cum nondum apes melificassent. nimirum hæc, & huiusmodi alia, creata sunt in suis principiis, ex quibus deinceps orta naturaliter sunt, vt etiā ex terra & aqua, fouentibus ea cœlestib. corporibus, aut intra ipsos sex dies, aut postea, orta sunt metalla, & lapides, & bitumina, & herbæ sponte nascentes, ac denique alia omnia, quæ non habent seminalem ortum, neque fiūt à similibus, sed concursione aliarum causarum, per accidens, producuntur. Videtur neque ignis facta esse, in hac narratione, mentio. quapropter existimare videtur quispiam posse, ne omnia quidem elementa facta esse in illo mundi exordio, sed tria tantùm, ignē verò postea, concursione aliarum causarum, ortum esse. Iuuabit hanc opinionem antiquitas, quæ, vt aliarum

Creata sex diebus.

Creata in suis principiis.

Ignis an sit & quādo creatus.

rum

rum rerum quam plurium, ita etiam huius, quærit inuentorem, quasi ignis non sit à principio in rebus, sed alicuius hominis industria postmodum factus: scilicet, vt & vinum. Plinius narrat, ignem è silice, primum inuentum esse à Pyrode, Cilicis filio: idem autor affirmat, primum esse inuentum in Pyrpile. Si igitur inuentum hominum ignis est, non videtur à principio mundi extitisse. sed quo pacto potuit hic mundus constare, præstantissimo & efficacissimo carens elemento? Cum sint duæ mundi partes, altera humilior ac imperfectior, corporibus constans ortui & interitui obnoxiis: altera sublimior ac perfectior, constans corporibus incorruptibilibus. humiliorem & ignobiliorem, oportuit primò fieri, quasi fundamentum, & mundi exordium. natura enim ita comparatum est, vt principia sint viliora, atque ad perfectiora, in cuiusuis rei opificio, procedatur. atque illam quidem, oportuit primo fieri impolitam & incultam, postea exornari. ita enim & natura & ars procedit, ab obscuris quibusdam & rudibus delineamentis, ad exactiorem formam. neq; verò non est hoc optimum argumentum: nam vt ars naturam imitatur, ita natura diuinitatem, à qua fluxit. vt ergo artificialia opera imitantur naturalia, ita est rationi consonum, naturalia imitari diuina opificia. Quapropter ex eo ordine, quem rerum natura tenet, rationem diuini opificij volentes inuestigare, haud quaquam errabimus: ipse enim Deus est naturæ parens. Proinde primo die, facta est tota generabilium & corruptibilium sphæra, constans elementorum corporibus, terra inquam, aqua, aere, & igne: illis verò, neque puris, & syncerissimas naturas retinentibus, neque seorsum positis, & ordine collocatis, neque illustratis vllo cœlesti lumi-

Mundi partes duplices.

Ignobiliora primo creata.

Ars naturam imitatur.

Artis & naturæ progressus.

Elementorum impuritas.

Elementorum confusio. ne,sed intra obscurum aërem aqua & terra permistis, atque intra hæc omnia,igne inuisibiliter incluso, qui inter cætera,fouebat aquas, reddebátque fluxiles, ne frigore concrescerent,móxque, ac Chaos hoc extitit, fecit Deus lucem,per quam reddita sunt corpora illa aspectabilia,factúsque est dies primus. verùm vt hæc distinctiùs eloquamur,oportet quædam, de elementorum naturis,enarremus.Elementa prima,principiis rerum naturalium, materiæ inquam & formæ adeo proxima sunt,vt per sese, & omni mistione vacantia, nullibi munda sint,aut fuerint vnquam, aut etiam esse possint.nam cum eorum naturæ definiantur per summas qualitates, & consistentia corporis, misturam quandam desideret,& contrarij misturam, quia mera humiditas nullam consistentiam haberet, mera siccitas nullam compactionem & continuitatem, nihil penitus syncerum existere in corporibus potest. Quapropter elementa prima intelliguntur, definitis seorsum eorum naturis, súntque potentia in rebus concretis,actu verũ nullibi. quod quia intellexit Galenus,in com.primi de natura humana,elementis primis nullas formas substãtiales attribuit, sed pro his,qualitates primas, affirmans ea constare ex materia prima,& calore,frigore,humore, aut siccitate,aut harum binis qualitatibus.itaque terra hæc quam incolimus,& aqua qua vtimur,aërque quem inspiramus,elemẽta mera nõ sunt,sed corpora,simplicissima eorũ, quæ extant,& proxima elementorum naturis.quo factũ est,vt eorũ nomina dẽtur ipsis elemẽtis,quę mente potius intelligũtur,quàm re vera subsistunt. aut certè,si simplicium elementorum sunt illa nomina,priora hæc corpora,quæ videmus,non sunt appellãda hęc, sed,vt Plato dicit in Timeo,talia. nimirum non terra, sed

Qualitates elementorum formæ.

Elementa actu nullibi.

Elementorũ nomina

ſed terreum corpus:non aqua,ſed aqueũ : ita & aereũ, & igneum.ridiculum enim quod quidã pueriles Philoſophi affirmant,oportere, vt quodcunq; elemẽtum ſit alicubi purum,in propriis ſcilicet regionibus. Vbi enim talis ſit aqua?an in mari,vbi ſalſiſſima,& piſcibus ſcatens?Elementa itaque prima, potentia ſunt in corporibus,actu nuſquam. neq; verò expedit:ob cõcreta enim ſunt illa neceſſaria: per ſe ſe nihil eſſet inutilius. Verùm & ſi elementa actu non ſint,maximè viget eorum natura in his elementis,quibus vtimur, terra inquã,aqua,aere,& igne,quę ordinem eum amant naturaliter,vt ſint craſſa ſub tenuibus.atque proinde, ſicubi confuſa ac conturbata ſunt,mox in imum mergitur terra,aërque emergit,&interfluit aqua.Ignis quoque, vt maximè communis Philoſophorũ opinio fert,effertur naturaliter in ſupremum locum, atq; proinde proximum cœlo locum tenet:aut, vt ego exiſtimo, is ſolus inter omnia corpora, nullum potius locum præ alio amat,neque in vllum fertur,niſi per accidẽs,motu materiæ,quam occupat, aut tractus à lumine (ab hoc enim naturaliter trahitur) ſed velut quædam mundani huius corporis anima,totum occupat, permeans per omnia,vt omnia fœcũdet, ac quodammodo viuificet. Nam cum omnes naturales ortus agantur cõcoctione quadam,quod caloris eſt opus, conſtat ſine eo omnia futura ſterilia:aquã pręcipuè,quæ ab omnib. ferè Philoſophis cẽſetur eſſe primũ frigidorũ.vt verò ortus tribuũtur calori,vt efficiẽti cauſę,ita tribuuntur humidicraſſiori,qualis aquea eſt,vt materiæ. atq; hac ratione efficitur,vt aqua ob humiditatem craſſam, quã abundat,ſit velut mater omnis generationis:ignis verò pater per calorem.Rerum ergo generationes, maximè adſcribi debent aquæ ab igne fœcundatæ. ita fit, vt

Ignis motus.

Ignis anima mũdi.

Concoctio à quo.

Aqua principiũ frigidorũ.

Aqua generationis mater, Ignis pater

nisi hæc duo adhibeantur principia, omnia sterilisca͂t: velut terra, nisi irrigetur primum, ac deinde concalescat. Ipsum quoque mare, quod omnium mundi partium est fœcundissimum, vt mirabilis rerum, tam viuentium, quàm vita carentium, quæ in eo gignuntur, differentia indicat, si calore destitueretur, futuru͂ esset penitus generationis ineptum, & concretu͂ frigore. quin & tota mundi aqua, nisi, à quo concalescit, igne funderetur, futura esset glacies. Si enim primum frigidorum esse recte dicitur, nulla frigiditas potest illi esse præter naturam. videmus verò eam aliquando concrescere frigore: haberet ergo id secundum naturam semper, nisi aliquid accederet, quod funderet. quid verò aliud potius sit qua͂ ignis, qui caloris omnis principium cum sit, fouet, atque fœcundat, facitque, animalium & aliarum rerum ortui & conseruationi, idonea? atqui consentaneum est censere, aquam per hyemem, absentia ignis potius co͂crescere, quàm præsentia frigidi aëris, vt putant, qui aërem statuunt primu͂ frigidorum. verùm in eam, adeo dissidentem à co͂muni sensu opinionem incidunt, quia hanc ignis, per res omnes delationem non assecu͂tur. Ignis itaque per omnia permeat, alimentum ab illis accipie͂s (quia sunt illi omnia substrata vt materia, vt mirus dixit Aristoteles) aquę verò ab eo accipiu͂t calore͂ genitale͂, & motu͂, ac fluxilitate͂. Itaq; igne fouente & incuba͂te aquas, reru͂ omniu͂ agu͂tur generationes. Hæc verò disertissimè docuit Hippoc. li. 1. de dieta his verbis. *co͂stituu͂tur quide͂ igitur tu͂ anima͂tia omnia alia, tu͂ homo ipse, ex duobus, differe͂tibus quide͂ facultate, co͂cordibus verò & co͂modis vsu, igne inqua͂ & aqua. hæc au͂t ambo simul sufficie͂tia sunt, tu͂ aliis omnib., tùm mutuo sibi ipsis. vtru͂uis verò seorsu͂, neq; sibi ipsi, neq; vlli alteri sufficie͂s est. vim*

Mare fœcundissimum.

Aqua principiu͂ frigidoru͂.

Ignis per omnia fusus.

Ignis est spiritus ille incumbe͂s aquis.

Aqua cur fluxilis.

" igitur ac facultatē vtrūq; ipsorū talem habet. ignis enim
" omnia per omnia mouere potest; aqua verò omnia per o-
" mnia nutrire. particulatim verò vtrunq; superat & supe
" ratur (hoc est pugnant mutuo inter se, vtroq; eorū partim
" vincente, partim victo) ad summū ac minimū quantū eius
" fieri potest, (hoc est plus aut minus, vt quodcūq; eorū po-
" test) neutrum enim superare penitus potest. hāc ob causam
" sanè, igni quidem, vbi ad extremitatem aquæ peruenerit
" (hoc est vbi penitus consumpta humiditas est) deficit ali-
" mentum (ita euanescit ignis cū ventum est ad cineres) e-
" uertitur igitur eo, vnde nutriri potest (hoc est serpit in a-
" lias materias, quærēs alimētum) aqua verò vbi ad extre
" mitatem ignis peruenit (hoc est vbi penitus exclusit ignē)
" deficit motus (quia concrescit in glaciē, fitq; immobilis).

Ignis necessitas.

vides quàm disertè Hippocrates dicat, aquā accipere fluxilitatem, motum, ac fœcunditatem ab igne; ignem verò ipsum ferri per omnia, atque alimentum ex omnium humiditate capere, & generationes omnes his duobus principiis attribui. hoc idē est quod hîc insinuatur his verbis, *Et spiritus Domini ferebatur super aquas*, seu *incubabat aquas*, ambo enim hęc significat dictio hebraica. insinuatur verò vtrūq;, ignē scilicet ferri per aquas, easque fouere ac incubare. meritò verò spiritus appellatur, quia ignis, corporū omniū maximè, videtur ad spiritualiū substātiarū naturā accedere: est enim tenuissim⁹, & visū ac omnino sensum fugiēs, nisi cū, ob materię, quā occupat, densitatem, apparet, vt in ignito carbone, & fumo ardēte. In his enim ipsis, cum rarescūt, disparet, vt cū dissipatur fumus: cōtrà, cū ei⁹ ignis, qui intra nubē inuisibilis cōtinebatur, circūstāti frigore dēsatur materia, is emicat, abiēs in fulgur, aut etiā fulmen. itaq; est tenuissima quædā & insensibilis substātia, vt quædam eorum anima, per alia permeans

Vnde ignis alimentum capiat.

Ignis natura insensibilis.

Fulgur.

neque apparens,nisi cum densatur cum materia. hãc substantiam à principio fecit Deus. cùm verò multo tempore homines igne non indigerent sensibili, vtpote neque carnibus vescẽtes,neque fructus assantes aut elixantes,eo caruerunt, vsque dum inuenerent rationem retinendi eius in materia densa, in qua appareret,fierétque vtensilis. Meritò itaque inter corpora omnia hic maximè dicitur spiritus. Domini verò ob magnitudinem virtutis,& præstantiæ: est enim phrasis diuinæ scripturæ,Domini,aut Dei vocari,quę magna,aut præstãtia.hic igitur spiritus,hoc est hæc substantia tenuissima,ac perfectissima,ferebatur,incubãs & fœcundans aquas.per hunc spiritũ factæ sunt aquæ fluxiles,alioqui futuræ,vt diximus,concretæ.in quam sententiã dictum est illud Psalmi, *flabit spiritus eius, & fluent aquæ*. sed quia Physici nunquam acquiescũt vllis dogmatis,sine monstratione, hanc adhibeamus oportet,quoad nostra fieri possit,indicemúsq;, ignẽ, nõ habere vllã regionem,in quã seorsum feratur, separatus ab aliis corporibus.Primum quidẽ illa,quam Hippocrates adhibuit,nõ leuis est, procedit enim ab experimẽtò.siquidem videmus nullibi ignẽ manere, nisi illi suppetat materia vnde alatur, eáq; consumpta statim deficere,vt dissipato fumo& consumpto oleò, flammã;siccatis vsque ad cineres lignis,prunas.at verò in sua regione seorsũ ab aliis omnibus positus, omni alimẽto esset destitutus.sed ex motu eius corporis,multò euidentius mõstratur, quod propositũ est. si enim supremũ appeteret locũ, in eum ferretur naturaliter.si autẽ ferretur,efferret etiã secũ alia,quęcũque ei essent agglutinata:atque vt lignũ, quod ob naturalem raritatem,aëris nonnihil habet inclusum,ascẽdit,per aquã,ita etiam quod ignitum esset,ascenderet per

Ignis vsus aliquando cœperit.

Aqua per ignem facta fluxilis.

Ignis nullibi separatus.

Ligna cur supernatent.

Ignis natus.

ret per aërem(tanto enim leuior eſſet ignis aëre,quãto aër aqua)at verò non ita fit:euolarent enim ex prunariis aut foco prunæ omnes:vt ſcilicet magnæ etiam trabes emergunt è profundiſſimo flumine: tantũ autẽ abeſt,vt quæ ſunt imbuta igne,euolent,vt ne tãtillum illis ignis ponderis detrahat.fruſtrum enim ferri aut lapidis ignitum,non minus deprimit lancẽ quàm frigens,niſi quid ſubſtantiæ deciſum illi ſit,dum vreretur.nõ ergo ignis ſurſum potius fertur quàm deorſum,ſed materiam,ſequitur,atque cũ denſis, lapillis, ferro,aut carbonibus,deſcẽdit:cũ exhalatione ignitã, qui fumus ardens eſt,aſcendit:comparet verò dũ denſam tenet materiam,ea extenuata,aut diſſipata,diſparet.ſed & ex vſu, in quẽ res omnes naturales ſemper diriguntur,conſtare videre poſſe,quod aſſerimus.quẽ enim rebus vſum præſtaret ignis,ſupremã mundi regionem tenens,ſeiunctus à reliquis corporibus? non enim calorem,cum media regio frigidior quàm infima eſſe cognoſcatur,actiones verò naturales contingant per mediũ:ſine calore verò nihil præſtare poſſit. at verò permeans per alia omnia,calefacit, &, vt dictum eſt,liquat, fundit,ac mouet:quædã alia denſat, cõcoquit,atque ad ortũ deducit,atque in humoribus quos elaborat,omnis naturalis ortus parẽs eſt.At dices,id me falſò igneo calori tribuere,quod ſit ſolaris; igneum enim,potius vrere,ac per ſiccitatem in marcorem trahere omnia,& interitũ.Ita eſt ſanè, ſolaris calor eſt qui hæc præſtat,ipſe verò ſolaris calor, nihil eſt aliud quàm calor ignis,ſolis fulgore, quo naturaliter trahitur, vt ita dixerim,modificatus.nam ſol,cũ ſit corpus incorruptibile, neceſſariò ſit expers qualitatum corruptiuarũ,caloris,inquam,frigoris, humoris,ac ſiccitatis,nõ poſſit ergo calfacere,niſi per aliud, *Calor ſolis quid.*

& accidente quodam. Quid verò sit illud, cuius accessu calorem inferat, potiusquam, quod à Philosophis omnibus statuitur, per se, ac primo calidum? Si enim Sol per accidẽs calidus est, ignis verò quòd primò ac per se, necesse est causam caloris illius, ad hunc referri: est verò hoc ipsius etiam ignis naturæ valde congruens. Cùm enim inter elementaria corpora, igneũ solum cœlestem imitetur fulgorem: ipsum verò ita, vt plurimi veterum Philosophorum, ob eã similitudinẽ, astra ignea esse suspicati sint, fit valde cõsentaneum, vt similitudinis illius causa, facilè trahatur ignis cœlesti lumine: quod etiã vestigiũ quoddam, diuinitatis eius corporis, est. Maxima ergo ignis pars, cũ lumine Solis circa terrã voluitur, comitatúrq; circumeuntẽ diem. quod, indicant illa verba capitis primi Ecclesiastes. *Oritur Sol, & occidit, & ad locũ suum reuertitur, ibique renascens, gyrat per meridiem, & flectitur ad aquilonem. lustrans vniuersa in circuitu, pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur.* His verbis apertè dicitur, spiritum illum, quẽ indicatum est esse ignẽ, circuire simul cum ipso Sole: nã nomine spiritus, non est verisimile, vocari Solem ipsum. nam præterquam quòd esset repetitio inutilis, vocari ita nõ potest: nam neque quod tenuis, neque quod inuisibilis, neque quod animatus & viuens, cùm nihil horum sit. circuit itaque ignis, vt ipse Sol, éstque eius comes. Quò fit, vt dies, atque omnino lux omnis, calida: nox, atque omnino tenebræ, frigidæ sint. hic ipse igitur est solaris calor, qui cùm ad materiam accedit moderatus, coquit, ac nutrit: alioqui, si copiosus, atque destitutus humore accedit, etiam vrit; vt non rarò messes, ante tẽpus, ob pluuię inopiam, & defectum etesiarũ. Vnde rursum constat, non esse aliam diuinitatem

Ignis solẽ sequitur.

solari

solari calori, sed eundem penitus esse & igneum. Ita multis iam argumentis probabilissimum effecimus, ignem esse illum spiritum domini, qui in ipso mundi exordio, generationum præstans initium, incubabat aquas. est verò ignis symbolum diuini amoris, qui Deus ipse est. vnde sublimior alius, qui ad me nõ spe-ctat, nascitur sensus. His positis, ad enarrationem primę diei, videmur iam posse accedere. *In principio*, hoc est in ipso temporis initio, *creauit* (hoc est fecit de no uo ex nullis præexistẽtibus) *cælum & terram.* cœli nomen, tum in tota scriptura diuina, tũ in hoc ipso capi te, significat aërẽ, aut incorruptibile illud & maximũ corpus quod superstat. Constat verò, siquidẽ dicitur, *dominamini piscibus maris & volatilibus cœli.* nõn sunt autem volatilia, nisi in aëre. & iterum, *vocauit Deus firmamentum cœlum.* Firmamentum verò non est aër, sed firmum illud, æternum, & stabile corpus, in quo posuit Deus duo luminaria, & stellas omnes. cùm autem duo hæc significare possit ea vox, in narratione diei primæ significat aërem, quia firmamentum fecit Deus in die secunda. Fecit itaque Deus in prima die aërem & terram, vt verò insinuet, non hęc duo solùm elementa facta esse in illa die, neque hæc ante alia, sed quatuor corpora simul, velut vnum Cahos: addit, *Erat autem terra inanis & vacua, & tenebræ super faciem abyssi*, hoc est aquarum: *& spiritus Domini*, hoc est ignis, *ferebatur per aquas*. itaque cum primum fecit cœlum & terram, fecit & abyssum, & ignem erántque ea in prima illa die adeo confusa ac conturbata, vt terra commista, cũ aqua intra ipsum aër esset. cũ verò aquæ maior quàm terrę moles sit, secũdũ superficiẽ videbatur esse tota aqua, vt quoddam lutũ atque ita erat terra inanis, hoc est nulla gignens ex sese ani-

Ignis diuini amoris symbolũ.

Cœlum quid.

Firmamẽtum quid sit.

malia, *& vacua*, hoc est nullis plantis ornata: *& erant tenebræ super faciem abyßi*, qui scilicet tenebat intra se totam terram: nam cùm essent iam corpora, quæ lucem poterant recipere, nondum habebant tamen, constat esse tenebras. ignis verò inuisibiliter permeabat per aquas, fœcundare iam inde eas incipiens, ac prohibens quominus concrescerẽt, vt gelu. hæc cùm ita haberent, creauit Deus lucem, per quam ea corpora in conspectum venire posse cæperunt. diuisitque Deus lucem à tenebris, quia non illuminauit totam eam molem æquè, sed ab altera superficie apposito lumine, ab opposita corpus ipsum faciebat tenebras, vt & nunc. gyrante verò lumine totum id corpus, factus est vespere & mane dies vnus. In die secundo fecit Deus firmamentum, firmum inquam illud & solidum cœli corpus, neque diuisionem, neque raritatẽ, neque omnino alterationem vllam recipiens corruptiuã: posuítq; illud firmamentum in medio aquarũ, fecítque vt deuideret aquas ab aquis, eas scilicet quæ sunt sub firmamẽto, ab iis quæ supra firmamentũ. De his aquis, quæ supra firmamẽtũ sunt, dubitatur quàm plurimùm. Sunt qui dicant aquas supra firmamentũ, vocari eas, quæ pluendo decidunt in terram, illásque, ab his quæ supra terrã sũt, separari cœlo, hoc est aëre. verùm falluntur, quia & si cœli nomen de aëre, & de superno illo & incorruptibili corpore dici possit, firmamẽti verò non ita. sed firmamentũ illud solùm est in quo sunt luminaria & stellę. itaq; haud dubiè supra cœlũ sunt aliæ aquæ. sed quo pacto? supra cœlũ enim hoc, quod conspicimus, nihil aliud esse potest, quàm sedes Beatorũ, quã quidẽ tãto præstantiorẽ, & mutationis minus participẽ esse oportet, quàm cœlũ; quãtò cœlum ipsum quàm elementaria corpora. quare

Lucis creatio.

Aquæ supra firmamentũ

vt ele-

vt elementaria sunt motus & alterationis participia, cœlestia motus solius, ita sedem Beatorũ esse oportet corpus purissimũ, & mutationis, & omnis motus expers. at verò si aqua esset, aut ex aqua, recipere posset alterationem atque à contrariis pati, siquidem frigus & humiditatem haberet naturaliter, & contrarias illis qualitates, posset, præter naturam, recipere: certè eodem argumento, quo Aristoteles monstrauit, astra non esse ignea, mõstratur cœlũ illud supremũ aqueũ non esse. sed vt fatemur, cœlũ & astra ignea esse, igne quodam cœlesti, qui præstantioris quàm elementaris est naturę, fulgore solum referens illum, non etiã calore, & siccitate, ita dicemus, cœlũ illud, quod plurimi hanc ob causam vocant chrystallinum, aqueum esse, aqua quadam cœlesti, quæ puritate aquã referat, non tamen frigore aut humore. atqui nomen ignis & aquæ, non propriè dicuntur de vtrisque, sed analogia quadã, vt sit duplex ignis (non genere sed secũdum analogiã) elementaris & cœlestis, & aqua quoq; duplex. Vt itaque astra vocamus æthereos ignes, ita quod supra firmamentũ est, vocamus cœlestes aquas, aut aquas, quæ supra cœlos sunt, quas in psalmo inuitat Dauid ad laudes Domini. duobus itaq; diebus fecit Deus elementaria corpora, & totum cœlum: duobus sequentibus exornauit: postremis duobus repleuit ea animalibus: exornauit verò prius eã mundi partem, quã prius fecerat (elementarem inquã) *dixit itaque Deus congregentur aquæ, quæ sub cœlo sunt in locum vnum, & appareat arida, & vocauit Deus aridam terrã, & congregationes aquarum maria*: hæc congregatio aquarum in locum vnũ, ita vt terræ facies appareret, ac nũc appareat, celebratur plurimũ in sacris eloquiis quasi argumentum maximum potentiæ Dei mirum.

Astra ignea.

Cœlũ chrystallinum.

Duplex ignis.

enim est, vt quod supra naturam esse videatur, terram grauiorem multo & minorem aqua, ab ea non obrui, turgentésque & elatissimos maris fluctus, intra certos fines se se continere, neque in totam terram quæ longo interuallo substare videtur, se se effundere. Verùm hoc æquè est argumentum sapientiæ & potentiæ. non enim violentia continet Deus terram supra aquas, aut cohibet aquas quominus fluant, sed ita composuit ab initio, vt naturaliter eueniat, sitque, nisi Deus disponat aliter, in æternum citra violentiam, duraturum. nimirum fecit, nón quidem terræ solius globum (hic enim necessariò aut innataret, aut sub aqua totus mergeretur) sed ex terra & aqua globum vnicum, cuius centrum, mundi etiã centrum est: non ita, vt eiusdem globi medietas altera, aut pars tertia terræ sit, reliquũ aquæ (ita enim etiam mergeretur terra sub aqua) sed terra & aqua ita se se continent mutuò, vt vtriusq; sit idem centrum, quod & totius mundi. id verò fit terrá integrum globum reddente, eum verò non solidum, sed maxima parte interius, & ad superficiem, cauum: amplissimásque illas cauitates replente aqua. quò fit vt terræ facies & maris, eiusdem globi sint superficies. vt verò nón corruat in se se tota terra, & in mundi medium subsidens, exprimat aquam, cùm sit cauitatibus plena, causa est, lõgè maior soliditas, quã habet in profundis, quàm ad superficiem. quod iis qui aperiunt puteos, aut defodiunt mineralia, liquidò constat: cũ multò infra speciem sentiatur lapidescere. fecit ergo Deus in terra ingentes sinus, intra quos colligi iussit aquas, vt appareret arida: atque vt id ita manere posset, iecit firmissima fundamenta terræ. Postea terram exornauit herbis virẽtibus, ac facientibus semen, & arborib. pomiferis, & omnibus quorum semen in semet ipsis est,

Aquæ & terræ globus.

vt

vt antea explicuimus, Die quarta fecit Deus duo luminaria, Solem scilicet & Lunam, & Stellas omnes, posuitque astra ea omnia in firmamento, vt diuiderent diem ac noctem, & essent in signa, & tempora, & dies, & annos. Quoniã in firmamento posita sunt astra, constat facta esse ex ipsa firmamẽti substantia: alioqui necesse esset eam firmamenti partem, quæ erat vbi quodcunque astrum positum est, redactam esse in nihilum, cum cœli partes abscedere non possent aliæ ab aliis, vt denuo nascentibus astris loco cederent, & indiuisibiles sint natura, & neque densitatem, neque rarefactionem recipere possint. at verò Deus, nihil vnquam eorum quæ fecit, redegit in nihilum. fecit ergo luminaria illa ex substantia firmamenti. Quoniam autem inquit, vt essent in signa & tempora dies & annos, qui astrologiæ iudiciariæ sunt studiosi, accipere hinc tentant argumentum certitudinis, dicentes, Deum fecisse astra vt essent in signa, hoc est significationẽ præberent mortalibus imminẽtium casuum: verùm, quia ea astrologiæ pars vanitatis insimulatur, à plerísque piissimorum & sapientissimorum, satius est intelligere, dictum esse in signa & tempora, quasi in signa temporum. nimirum motus astrorum, præcipuè Solis & Lunæ, definiunt tẽpora. vt dies est circuitio solaris: hora, vigesima quarta eius circuitionis pars, annus motus integer Solis per totum Zodiacum: mensis motus Solis per vnicum Zodiaci signum, aut motus Lunę per totum Zodiacum. tempora etiam quatuor anni definiuntur accessu & recessu Solis. nimirum tempus, vt Arist. docet, est numerus qui numeratur motu: motus verò est numerus, quo numeratur tempus. vt numerãtur horę per transgressiones gnomonis à lineis ad lineas; & dies per circuitiones Solis. nõ tamẽ quia fecit

Astrorũ creatio.

Cœli & astri differentia.

In signa facta.

Deus astra in signa temporum, statuendum est, vt vulgus Philosophorum censet, tempus ipsum esse motum cœli. nam vt Plato inquit, tempus est imago æternitatis, in numero fluens. quod idem aliis verbis dixit Aristoteles, Aeternitatem esse nunc stans, tempus verò nunc fluens. ille verò fluxus, seu illa duratio, quòd ipsum tempus est, non aliter numerari potest, quàm per motum. In motibus autem, nullus tam idoneus calculus est, quàm cœlestis, ac præcipue solaris, quia maximè omnium regularis, & incommutabilis, vt minimè possit calculus fallere. omnibus etiam mortalibus idem conspicuus, vt nullum aliud habere possit mundus totus, commune horologium. Scimus tamen numerari etiam vtcũque horas clepsydris: quin & menses & annos horologio Ianeli. verum est, hæc omnia horologia ad primum illud referri, vtpotè ad priorem, stabiliorem, & sui similiorem: atque nisi ad illud referantur, non posse esse certam computationem temporis: cùm alij omnes motus sint irregulares, & in subiecto corruptibili. nihilominus in quocunque motu est duratio numerabilis, quod tempus est. Quapropter nullam repugnantiam continet, fuisse ante cœlum diem, & ante Solem, res. Sed si hæc vacantur luminarir, quasi luminis fontes, factáque sunt vt separent diem à nocte, diuidántque in dies, quò pacto potuerit esse lux tres dies ante Solem? ipsi dies quo pacto potuerunt numerari? Quodquidem id fieri potuerit, nulli videri debet dubium, quia quæcunque potest Deus facere per causam secundam, facere potest per sese. Si enim rectè monstratum est antea (vt certè mihi videtur) factum esse hunc mundum ex nihilo, constat Deum à quo factus est, nulla, ad quidpiam faciendum, indigere secunda causa: siquidem neque

Cœli regularitas.

Lux ante solem.

neque ad faciendum totum, indiguit vlla materia. At verò cur ita fecerit, ac non potius Solem principio, per eum lucem & dies, dignum consideratione est. primùm quidem, pro hac dubitatione non est satis dicere, quod multi, iique grauissimi sacræ scripturæ interpretes, dicunt, omnes mundi partes factas esse simul in eodem instanti. Nam etsi ita esse concedatur, est necesse, hac serie narrationis, ordinem aliquem indicari naturæ. non enim temerè hæc dicuntur ante illa facta, cùm præcipuè etiam dierum numero distinguatur ille ordo. Si ergo quæ prius facta dicuntur, priora etiam esse natura oportet, nulla necessitas cogit affirmare, in eodem instanti facta esse, quin potius consentaneum magis esse videtur, mundum in tempore futurum, temporalem habere creationem: atque in eam, hebdomadam vnam insumi, quandoquidem omnia sæcula, multitudine hebdomadarum, constant. vnitas ergo hebdomadis, meritò sit principium multitudinis hebdomadarum, hoc est omnium sæculorum. neque verò hoc vllam arguit primæ causæ debilitatem. non enim eam causam naturalem ponimus, quæque faciat semper quantum potest, sed liberam & sapientissimam, quæ facit vt maximè expedit, atque omnia pulcherrima & concinna, in numero, pondere, & mensura. Quapropter verba illa capitis 18. Ecclesiastici, *qui viuit in æternum creauit omnia simul*, ego ita interpretor, Creata esse omnia intra illam hebdomadam, perfectúmque esse mundum, ita vt nulla eius pars princeps, quæque à creatione habitura esset initium, deesset. Nam vt initio capitis secundi dicitur, *perfecti sunt cæli, & terra, & omnis ornatus eorum, compleuitque Deus die sexta opus suum.* quibus verbis facilè refelli potest sententia quorundam A-

Sol cur nõ primus creatus.

An totus mundus in stanti.

Hebdomadarũ principium.

Deus causa libera.

strologorum, qui stellam illam, quæ superiori anno qui erat septuagesimus tertius supra millessimum & quingentesimum, aparere cæpit in genu Casiopeæ, durauitque per magnam præsentis anni partem, affirmarunt esse nouam, creatámque denuo: non minus quàm deceptus est Hipparchus, nouam stellam suo æuo se putans deprehendisse: quod narrat Plinius libro 2. cap. 2. nondum enim fuisset perfectus omnis ornatus cœlorum, si illa stella in hoc vsque seculum caruisset mundus, essétque iam mutilus nunc, ex quo desiit apparere. Itaque fuisset nunc, & creatio, & anihilatio, cum scriptum sit tertio capite Ecclesiastes, *didici quod omnia opera Dei perseuerent in perpetuum.* durasset verò illa stella minus anno. Rem profectò fuisse admiratione dignissimam, vel ex opinionibus, in quas viri doctissimi coniecti sunt, intelliges. Cùm enim nullam stellam primę magnitudinis, qualis ea esse videbatur, ibi vnquam extitisse scirent, videretur verò, quicquid id esset quod appareret, supra Solem esse, quod nullam haberet paralaxim: alij stellam quidem esse, eámque nouam, affirmabãt: alij (facilius hoc rati) esse cometam genitum intra ipsum cœlum, atque inde agnosci, cœlum non esse alterationis incapax, vt censetur. sed, quia hoc mihi durissimum videtur, illud prorsus falsum, censeo stellam illam à mundi principio ibidem extitisse, ac nunc extare, exiguam adeo, vt videri, nisi debiliter, non possit: túncque visam esse increscere vsque ad primam magnitudinem, ob aliquã medij mutationem: quæ tandiu durauit: cùm enim cœli partes non sint æquè crassæ, vt via lactea, & Lunæ maculæ & ipsa astra indicant, fieri potuit, vt ea stella, per proprium stelliferi motum, inciderit in partẽ aliquam proximi cœli, densiorem reliquis: per quam den

Stella nulla de nouo.

Stella anni.

Via lactea.

ſatum lumen, maioris ſtellæ exiberet ſpeciem, deinceps verò inde decedens, videretur eſſe minor. vt nunc quidem, aliquando videtur exigua; aliquando nulla, vt aër habet. Facta itaq; ſunt omnia ſimul intra primam hebdomadam, ſed alia ante alia, vt ego exiſtimo, non natura ſolùm, ſed etiam tempore. cur verò lux ante Solem, rurſum dicere aggrediamur. Sol non illuſtrat totum hunc orbem, ſed eam ſolùm partem, quæ motui ſubiecta eſt. nam quandoquidem in quarto orbe ſitus eſt, ſubſtántque illi tres tantum ſuperſtant verò plures: ſi quidem planetarum alij tres, inſupérque ſtellatus & nona ſphæra, atque qui his ſuperſtant, tantò ſunt craſſiores, quanto ſublimiores, conſtat Solis ſplendorem non poſſe ſedem Beatorum attingere, aut adeo languidum, vt illa futura eſſet obſcura. conſtat verò eam non poſſe eſſe lumine vacuam, quia cum corpus luminis receptiuum ſit, eſſet in tenebris, ſi lumine careret. quid verò magis abſurdum, quàm putare Beatorum ſedem tenebroſam eſſe, aut omnino parum lucidam, idque lumine ab imperfectiori mundi parte emendicato? cum enim ſint tres mundi partes ſuprema, ima, & media: media tanto imperfectior eſt quam ſuprema, quanto perfectior quàm infima. media eſt cœlum quod mouetur, corruptioni verò non eſt obnoxium; ſuprema verò eſt cœlum puriſſimum, & omni vacans motu, in quo ſunt etiam beatam ducentia vitam, vt Ariſtoteles dicit, abſurdum ergo illam aut lumine carere, aut ab imperfectiori emendicare. non eſt ergo ita, ſed tanto eſt fulgentior, quàm ſolaris orbis, quanto ſublimior: idque lumen à Sole non
„ accipit, ſed ab ipſo ſupernæ illius ciuitatis rege Deo,
„ vt ſcriptũ eſt in capite penultimo, Apocalypſis vbi ita

Lux ante ſolem.

Solis lux quouſque pertingat

,, habetur. *Et ciuitas non eget Sole neque Luna, vt luceant in ea. nam claritas Dei illuminauit illam, & lucerna eius est agnus.* Sed neque in hoc mundi orbe, qui subiacet mutuationibus, est omnis lux à Sole. nam ignis etiam effundit lucem, & animalium etiam oculi præcipuè quorundam. hoc si ita est, constat lucem priorem esse natura Sole. quia non potest esse Sol sine luce, potest tamen esse lux sine Sole, vt in sede Beatorum, & ab igne. Si igitur lux prior est Sole, & alterum ante alterum fieri oportuit, cõsentaneum erat fieri lucẽ ante Solem. oportuisse verò non fieri simul, hinc rursum constabit. Consentaneum est rationi, idque ordo exigit, vt in omni structura, seu opificio, procedatur ab imperfectioribus ad perfectiora. non decuit igitur Solem præstantissimum huius corporei & mobilis mundi membrum, ante alia creari: quin potius, omnem corruptibilem partem, & cœlum ipsum, fieri prius. lucem verò in ipsa prima die oportuit. quia, vt dictum antea est, hæc tribuit rebus vitam ignem, generationum omnium parentem, per omnia circunducendo. Si ergo melius fuit, ab ipso principio generationis, incipere aquarum fœcunditatem, ipsámque rerum naturam pullulare, quàm per tres dies esse omnia otiosa, tenebrosa, & Chaos, satius profectò fuit, in medio hebdomadæ fieri Solem, in medio astrorum, vt omnium regem collocandum, vt lucem tueretur, impertiretúrque aliis omnibus corporibus: lucem verò fieri à primo die, vt mundi vitam, dúmque nondum erat Sol, ab ipso mũdi parente pendere: non aliter ac in hominis cuiúsq; ortu (qui non hac solũ in re, sed in multis aliis, similis est ortui totius mũdi) euenit, ante cor gigni vmbilicũ & hepar, & in illis facultatẽ esse vitalẽ, pendentem

An omnis lux à Sole.

Lux causa vitæ.

pendentem à matre, tametsi in animali iam integro, non aliunde quàm à corde ea facultas eſſe poteſt. ita inquam, lux quæ in mundo iam perfecto, à Sole pendet, in illo inchoato, pendebat à Parente. Vſque ad diem quartam, ita actum eſt. Creatis iam in quatuor primis diebus, omnibus quæ vita carent (dictum enim antea eſt, plãtas eſſe virentes, non viuentes) proceſſum eſt ad viuentia: natantia, & volantia, die quinta: ſexta, ſerpentia, & progredientia. quorum vltimus factus eſt homo, vt omnium rector, & dominus; niſi ipſe paulopoſt, veri Domini imperium detrectando, è domino feciſſet ſeruum. Itaque duobus primis diebus fecit duas mundi partes, ſphæram hanc corporũ corruptibilium, & illam incorruptibilium. neutram verò exornauit, neque perfecit. duobus ſequentibus exornauit eas, eodem ordine quo fecerat, corruptibilem, ſeparando elementa, veſtiendóque terram omni fructicum genere: incorruptibilem, luminaribus, velut gemmis, exornando. duobus vltimis creauit viuentium omnia genera: aquatilia primùm: deinde terrena atqui, quoniam primis duobus diebus, nihil fecit perfectum & exornatum, cum in ſingulis ſequentium quatuor dicat Moſes, *& vidit Deus quòd eſſet bonum*, primo & ſecundo die id non dixit: ſcilicet, quod factum fuerat primo & ſecundo die, nondum erat bonum, id eſt perfectum, & plenè exornatum, ſed imperfectum & inchoatum. Quoniam verò primo die fecit lucem, quæ, vt dictum eſt, natura prior eſt Sole, ac proinde nulla creatura corporali poſterior, ſed ſuo genere perfecta, hanc laudare oportuit. Proinde in primi diei narratione, Moſes non dixit, *vidit Deus quòd eſſet bonum: ſed vidit Deus lucem quòd eſſet bona.* reliquum verò eius diei opificium

Homo cur vltimus creatus.

non laudauit, neque omnino quòd factum est die secundo. Occurrere possit hîc dubitatio, cur vt totius mundi fabricam ab imperfectioribus inchoauit, non ita singulorum, & animalium & arborum, primum quidem semina creans, deinde ex illis ipsa nasci iubens. huius verò causa est, quòd semen generationis est causa, ipsum verò generare animalium perfectiorum (eadem est ratio arborum) est: quapropter naturalis ordo poscebat, vt semina post perfecta fierent animalia. est enim homo hominis causa præcipua & effectrix, semen instrumentalis & materialis. naturaliter verò prior est causa præcipua, quàm instrumentũ: & effectrix quàm materia. Porro animal quodcunque, prius esse natura quàm suum semen, docet Aristoteles cap. 7. duodecimi Metaphysicorum, his verbis. *sperma namque ex aliis prioribus perfectis est, neque sperma primum est, sed quod perfectum est, veluti hominem dices priorem spermate esse, non illum qui ex eo generatur, sed alium ex quo ipsum sperma est.* hanc ipsam ob causam, factus est vir ante mulierem, vt capite vndecimo epistolæ primæ Pauli ad Corinthios dicitur. *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro. etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mulier propter virum.* Videri possint alicui, verba hæc, physicè consideranti, improbabile aliquid, & iis quæ secundum naturam eueniunt aduersum, continere. Siquidem non videtur rationi consonum, idem esse, ex quo & propter quod aliquid fiat. nam id ex quo, videtur pertinere ad materiam: propter quod, ad finem, & cuius gratia. materia verò & finis in causis, videntur plurimum dissidere. alterum enim est quid imperfectissimum, puta materia: alterum quid perfectissimum, optimum, & diuinissimum,

Animalia ante semina.

Vir ante fœminam quare.

Mulier propter virum.

niſſimum, puta finis. quomodo igitur colligit Diuus Paulus, vir ex muliere factus eſt, quia mulier facta eſt propter virum? imo verò videtur melius fortaſſe dicturus, vir factus eſt ex muliere, quia mulier propter virum: vt ſcilicet ligna congerimus propter ignem, quia ignis ex lignis fit. quapropter videtur, neque hoc dici ſatis phyſicè, neque ſecundum naturæ rerum conditionem effectum eſſe, quod cap. 2. Geneſeos narratur, vt ſcilicet vir fieret ante fœminam: ſed oportuiſſe, vt fœmina velut imperfectius quiddam; conſtaret prius, ac deinceps opificio creſcente, & perfectionem conſequente, ex ea fieret vir. vt ſcilicet, fit prius embrio, & deinde ex illo homo. hæc certè fuit ſententia Pythagoricorum, & Pſeuſippi, qui dictis argumentis, vt narrat Ariſtoteles duodecimo Metaphyſicorum, cap. 7. cenſebant ſemen natura prius eſſe animali aut planta, quæ ex illo fieret. quia, vt illis videbatur, quod optimum & pulcherrimum, non poteſt eſſe in principio, ſed potius ex tenuibus principiis inchoatæ, res perfectiores euadunt. quapropter iuxta horum ſententiam, neque arbores, arbuſta, & herbas virẽtes, oportuit fieri in principio, ſed eorum ſemina, atque ex eis illa deinceps: neque virum ante fœminam, ſed fœminam primum, & ex ea virum deinde naſci. ſi enim alterum ex altero fieri oportebat, ac non ambos ſimul, vicem viri ſupplere Deum fœcundantem mulierem, vt naſceretur vir, erat magis conſentaneum, quàm fœminæ, vt ex viro naſceretur fœmina. hoc enim paſſionis & imperfectionis eſt, illud efficaciæ & perfectionis. Videtur huic opinioni facere, opificium totius mũdi, quod ab inanimatis ad vtcunque viuentia, & ab his ad ſentẽtia, & ab his ad rationalem proceſſit creaturam, atque

De ſemine quid Pythagoras.

omnino ab imperfectioribus ad perfectiora. Cur non igitur perinde in singulis rerum generibus factum sit? hæc videntur pro Pythagoricis & Pseusippo nici posse, & præscriptis verbis Diui Pauli obiici. Nihilominus Aristoteles loco citato ex Metaphysicis, contrariam statuit assertionem, scilicet, quid optimum & pulcherrimum esse rerum principium. quod quidem primum in vniuersitate manifestum est. quia non aliter quàm participatione boni, quod inest primo facta esse possunt reliqua omnia. nam, aut mundus hic totus ab æterno extat qualis nunc est, aut aliquando factus est, cum antea non extiterit. non posse esse ab æterno quippiam, eorum, quæ commutationis, aut vtcunque motus alicuius sunt receptiua, monstratum antea est. superest ergo, aut omnino nihil ab æterno esse, aut solum principium aliquod impatibile, atque immobile. vt omnino nihil fuerit ab æterno, fieri non potest. quia nulla potentia, neque actiua neque passiua præexistente, ne intelligi quidem potest, effectum esse aliquid. Quando igitur mundus hic corporalis, quem conspicimus, est nunc, non est autem ab æterno, necesse est aliqua actiua, aut passiua, aut vtraque, ab æterno extiterint. passiua siue actiua necesse quidem potest, quia fieri non potest, quod nulla res potest facere effectiuam igitur virtutem fuisse ab æterno necesse est, siquidem factus est mundus. illi autem virtuti nihil potuit esse coæternum extra ipsam, quia essent duo per se entia diuersa natura: ita verò neque maneret mundi vnitas neque perfectio, neque omnino mundus. nulla ergo erat ab æterno futuri mundi materia, alioqui esset dualitas in principio, quod fieri non poterat. quia non potest esse dualitas, qua non sit prior aliqua vnitas.

Principiũ rerũ quid optimum.

Æternum vnũ solum.

tas. omnium ergo primum fuit quod vnum, ídque fuit virtus omnium effectrix, ſine vlla materia. nulla ergo ex re fecit, ſed ex ſe ipſo. conſtat verò quod non ex ſe vt ex materia, ſiquidem nihil habebat paſſiuæ potentiæ, ſed vt ex exemplari. vtraque ergo ratione conſtat, illud principium eſſe quod ſummum bonum; & quia fecit omnia præcipuè ex nulla materia;& quia ex ſe ipſo vt exemplari. nam ſi fecit, habuit in ſeſe actu bona omnia, quæ reliqua poterant recipere. quod enim facit, facit quà actu habet id,quod accipit,id quod fit. ſi verò ex nulla materia, virtutis infinitæ erat. omnis enim finita, certæ cuiuſdam materiæ diſpoſitionis neceſſitate tenetur.Si igitur aliarum omnium rerum habuit perfectiones omnes,& virtute infinita eſt, certè nullam admittit imperfectionem.quia imperfectio omnis perfectionem aliquam excludit.vbi ergo nulla perfectio deeſt,nulla eſt imperfectio.illud ergo ex quo vt exemplari, & vt effectrice cauſa,facta eſt rerum vniuerſitas, omniũ eſt optimum. ſi autem omnium optimum, neceſſe eſt,& omnium eſſe finem, ſiquidem finis omnium in bono eſt,& ipſa bonitas eſt ratio finis,& cuius gratia. neceſſe eſt ergo illud ipſum exemplar ex quo facta ſunt omnia, feciſſe omnia propter ſeipſum, propter bonum ſcilicet. quod capite. 16. Prouerbiorum apertè dicitur,his verbis.*Omnia propter ſeipſum operatus eſt Deus.* Siquidem igitur ipſe ex ſeipſo vt ex exẽplari, propter ſeipſum fecit, veriſſimè dicitur cap. 22. Apocalypſis, *Ego ſum α. & ω. principium & finis.* Itaque in vniuerſitate, conſtat principium eſſe quod optimum,atque inde reliqua deriuari.Sed in quocũque rerũ genere perinde habet, éſtque, quod perfectius & melius,etiam prius.velut arbor & homo (ea-

Finis omniũ Deus.

Perfectiũ imperfecto prius.

dem est ratio cuiuscunque viuentis, seu virentis cuius est semen iuxta genus suum) prior est semine: semen verò posterius quiddam. nam illud est generationis instrumentum, generatio verò est perfecti seu animalis, seu omnino vegetabilis, actio. Vt igitur natura prius est quod vtitur, quàm id quo vtitur, & artifex quàm instrumentum, ita ipsum animal quàm semen. hoc verò, vt posterius quiddam, ex illo deciditur. ita etiam in sexu euenit. mas enim vt perfectior, ita prior natura est quàm fœmina. nam cum eiusdem sint naturæ, solóque discreta sexu, sítque sexus fœmineus, vt Aristoteles docet. 4. de generatione animalium, læsio quædam, & quoddam detrimentum, seu, vt quis dixerit, quædam mutatio virilis sexus, constat fœminæ generationem esse velut mutilationem, & debilitationem viri. constat verò necessariò, quod integrum & perfectum, prius esse quàm debile & mutilatum. quia quod mutilatum, fit integri mutilatione. vt ergo homo sanus natura prior est quàm mancus: quia hic fit, illo hoc modo læso; ita secundam naturam effectum est, vt si quod fuit totius generis initium, id esset à mare, illo verò percusso fœmina fieret, vt debilius quiddam, necessarium tamen propter ipsum virum. nimirum vir est quod firmum, & proinde efficax, fœmina quod debile, ac proinde receptiuum, & pati idoneum. finis autem est in eo quod melius. igitur fit, vt, velut in re quacunque natura constanti: materia propter formã est, forma verò caussa efficiens & finis, ita in quocunque genere cuius est sexus, mas sit causa præcipuè effectiua & finis, fœmina verò, quà fœmina sit, passiua. dixi quà fœmina: quia si quæ illi vis est & efficacia, id masculinæ perfectionis inest participatione, vt fœ-

Mas perfectior fœmina.

Forma & finis & efficiens idem.

minæ

minæ verò ſola debilitas,patibilitas,& mutilatio. nimirum mas & fœmina idem animal eſt,facit verò fœminam defectus,quare quà tali,nihil efficaciæ,ſed ſola paſſio ineſt.Cum igitur cauſarum omniũ,intentione prima ſit finis,effectionis autẽ ordine, quæ efficit, cõſtat marẽ naturę ordine eſſe priorem fœmina,quia efficit,& intentioue,quia fœmina propter virum. Si enim ſolis viris poſſet conſtare humanum genus, neque indigeret ſexu debiliori ad generationem,omninò nullæ factæ eſſent mulieres (niſi fortè per impotentiam vt monſtra quæda m) illud enim noſtri principium,quod &ſummum bonũ eſſe indicauimus,boni gratia ſemper operatur,bonáque omnia eſſe vult.ſi ergo fœmina facta eſt propter virum,vt propter optimũ ſui generis oportet verò principium eſſe quod optimum,conſtat appoſitiſſimè atque admòdum philoſophicè dictum eſſe à Diuo Paulo,mulierem factã ex viro quia propter virum , maximéque congruere hæc cum Ariſtotelica doctrina ex.12.Metaphyſico.neque verò ex dictis difficilè ſit reſpondere Pythagoricorũ argumẽtis & Pſeuſippi.id enim quod dicũt principium ſcilicet rerum eſſe quod imperfectiſſimum & minimum)de materiali principio ſolùm verè dicitur, vt fit panis ex frumento,& ex cemẽto domus.nos verò de principio effctiuo intelligimus & exemplari, quod idem indicatũ eſt eſſe finem & cuius gratia.homo ergo factus eſt ex viliſſimo principio vt materia, ex limo inquã terræ,tamẽ vt effe ctiuo ex diuino exẽplari,per quod,& cuius gaatia facta ſunt omnia.fœmina verò ex viro,propter quem etiam facta eſt:quia nõ erat bonum eſſe eum ſolum, vtpotè periturum niſi per debilitatem mulieris,facta conceptione ſimilium conſeruaretur. eſt enim , vt loco citato Diuus Pau-

lus dicit,mulier ex viro,vir tamen non sine muliere, sed per mulierem.omnino enim & à principio,fœmina ex viro,deinceps autem per singulos,viri per mulieres seruantur.itaque hominis ortus (ita autem & aliarum rerum omnium natura constãtium) ex vilissimo principio materiali incepit,& effectiuo verò optimo & sui generis prẹstãtissimo,à quo & propter quod factus est.ita & tota rerũ vniuersitas ab imperfectissimis suis partibus vt reliquorũ omniũ futura materia inchoata est,effecta autẽ est per optimũ illud æternũ & diuinissimum principium ex quo etiam vt exemplari,& propter quod facta sunt omnia. Neque verò (vt obiiciebatur) si fecit Deus alterum ex altero, vt fœminam ex viro,necesse est alterius vicem suppleuisse.neque enim ex viri perfecti semine fieri mulierem voluit,vtpotè quam non oportuit esse filiam viri (ne deinde ex turpi congressu inciperet generatio naturalis) sed ex latere decisam,vt sociam, & alteram hominis partem,quasi vir & fœmina eadem caro futura esset, & alter idem. vtrunque itaque fecit ipse Deus,nõ tamen æquè primò,sed alterũ ex altero, vt ex quodã principio perfectiori.& exẽplari.nimirum. vt fecit virum ad imaginem & similitudinem suam, ita mulierem ad imaginẽ & similitudinem viri, atq; proinde,vt caput viri est Deus per Christum,ita caput mulieris est vir:atque quoniam vir ex Deo,& fœmina ex viro suã accepit perfectionẽ,merito vir gloria Dei est, & fœmina gloria viri,vt scilicet filius patris,& discipulus magistri;& optimum quódq; opificium artis;& cuiusque imaginis pulchritudo,sui exẽplaris.cur igitur arbores, fructus, & herbæ, facta sint antequã sua semina,& vir ante mulierẽ,cúrq;mulier ex viri latere decisa,dicta vtcũq; est naturalis causa non

Mulier non ex semine.

Vir est gloria Dei.

ſa. non enim ſpero me, vel minima ex parte conſequi poſſe, quæ in his & aliis ſacræ ſcripturæ locis latent, vel quæ ad ſolam naturam ſpectant arcana, de quibus ſolis eſt hæc commentatio. altiora enim quæ hic ſunt ſacramenta, perquirent Theologi, quorum altiſſimis contemplationibus humiliores has noſtras ſeruire volumus, vt viro fœminam. Succedit verò mox dictis dubitatio, cur ſiquidem monſtratum eſt, ſexum maſculinum natura priorem eſſe fœminino, quod hic velut ex illo mutilato fiat, non perinde Deus in aliis animãtibus efficiendis ſe geſſit, atque in homine, maſculos ſcilicet efficiens prius, & ex illis fœminas, ſed nulla ſexus diſtinctione, aquis terræque imperauit dicens, *Producant aquæ reptile animæ viuentis, & natatile & volatile ſuper terram ſub firmamento cœli.* & rurſum, *Producat terra animam viuentem in genere ſuo, iumenta, & reptibilia, & beſtias terræ, ſecundum ſpecies ſuas?* certè non in vno aut altero, ſed in omni genere viuentium, quibus eſt ſexus differentia, mas, vt perfectior, ita eſt natura prior quàm fœmina. nimirum vt ſingulorum animalium ſunt duo latera, dextrũ & ſiniſtrum, quorũ dextrum & perfectius, & prius eſt quàm ſiniſtrũ, (definitur.n.dextrum mouendi principio, ſiniſtrum fine) ita cuiuſq; generis talis eſt duplex ſexus, maſculinúſq; perfectior eſt & natura prior. neq; certè exemplum eſt valde diſſimile. nam vt à dextro incipit animalis progreſſio, & ſiniſtro finitur, ita generatio à mare inchoatur. & perficitur in muliere. itaq; vt dextrum ſiniſtro, ita maſculinum fœminino prius eſt. tamẽ ſatis fuit id in vnius, eiúſq; prȩſtãtiſſimi animãtis ortu indicare, in aliis multo magis præſtitit materialẽ ſignificari naturam, nihílq; in illis eſſe Diuinum, & ſupra corporalẽ eſſentialem ſeparabile, & immortale, vt in homine,

Dextri definitio.

ſed omnia,ſecundum ſe tota,educi de potentia materiæ.Hoc enim ſignificans dicit. *Producant aquæ reptibile,& natatile,& volatile ſuper terram, & terra pro-* ,, *ducat iumenta,& reptilia,& beſtias.* hominem verò, ,, etſi ex terra fecit,nõ tamen iuſſit terrę vt produceret, ,, ſed ipſe apud ſeſe Deus ſtatuit illum facere, dicens. *Faciamus hominem.*vſque adeo habent magnam energiam verba ſingula.Sed hic rurſum dubitatio alia ſubdit.Cur volatilia ex aqua potius fecerit quàm ex terra, cùm præter quædam illorũ genera, perpauca ſint quæ ſubmergantur aut natent, omnia verò terræ inſideãt, cum ceſſant à volatu,ibíque nidificent,dormiant, oua incubent,pullos excutiant.ſi igitur inde animantia fieri oportuit vbi viuunt,ex terra potiuſquam ex aqua videntur debuiſſe fieri volatilia,aut ſaltem ex aere:ex aqua verò minimè, vtpotè in quam eorum plurima nunquam deſcendunt. maximè cùm plurima eorum victum ex terra capiant(perpauca enim eorum ſunt ichthyophaga,vt aquilæ vnum genus)Hippocrates. n.& medici omnes vno ore affirmãt,ex eiſdẽ nos fieri,quibus nutrimur.Præterea ſi ſubſtantiã eorum & temperiẽ cõſideres,videbũtur ex terra potius quàm aqua eſſe facta.tametſi enim magna ex parte tenuior ſubſtãtia eſt volatilium quàm terreſtrium,tamen eorũ quędam duriorem & craſſiorem habere videntur quàm horum multa,vt vultur & accipitrũ genera,quàm arietes,atque adeo omnia in commune,vt ſunt quàm terreſtria tenuiora,ita & ſicciora.ſiccitas verò plurimum diſſidet ab aquæ natura,à terra non diſſidet. Sed quoniam terra vt ſicca,ita & craſſa eſt,quod tenue & ſiccũ igneum potius videtur.Congruit ergo volatilium natura cum igne maximè,cum terra aliquatenus,cum aqua minimè.facta ergo fuerint, ſi habitaculũ ſpectes,

Eſſe ex quibus.

Siccitas.

Aues i- ...neæ.

ex

ex aere:ſi temperiem,ex igne:ſin minus,ex terra: cum qua vtraque ratione conueniunt ex parte nimirum partim viuentia in ea, & partim illi temperie ſimilia, ſecundum ſiccitatem ſcilicet:ex aqua verò nulla ratione videntur fuiſſe efficienda.Eſſe qualem diximus eorum naturam,ex Hippocrate licet diſcere,qui libro 6. Epidemicôn ſectione ſexta,inquit, *bilis vt dicebam de auibus,quod bilioſæ. quo pacto ergo potuerunt bilioſam naturam ex aqua recipere?* Medici quoque omnes,carnes volatilium cenſent eſſe tenuiores & ſicciores.quin & ganeones teſtimonium tali naturæ præbent, quidam enim eorum non ſatis aſſis veſcuntur, nulli verò niſi cùm ſunt pingues:vt ſcilicet læui aſſatione,& pinguedine,temperetur naturalis earumcarnium ſiccitas. vnde ergo quis coniectet,aues eſſe ex aqua natas? Ariſtoteles capit.4.libri 4.Meteororum indicauit,in igne aut aëre nullum animal gigni, ſed in aqua aut terra omnia,eo quòd corpora omnia ſolida, ex ſicci & humidi craſſi commiſtione,generentur,quæ ſunt terrę:&aquę atq; ita corpora omnia cõcreta,aut ad aquã,aut ad terrã pertinere, quod ad ſubſtantiæ modum attinet: Itaque tametſi ponantur elementa quatuor, corpora verò ſolida,ex craſſis eſſe:ex tenuibus, aëre inquam & igne, accedere illis temperamenta & virtutes. ſiquidem igitur ex quocunque quatuor elementorum animalia fieri poſſent.aeri.vaga ex aëre fieri, fuiſſet cõſentaneum:cum verò id aëris ſubſtantia non ferat, conſentaneum mox è duob.craſſis, ex quibus fiũt omnia, ex eo maximè facta eſſe quod aëri eſt proximum. eiuſmodi eſt aqua.Nolo nunc de aëris temperie diſſerere, neq; difficilem contentionem ingredi.Stoici enim affirmant eſſe ſummè frigidũ.Peripatetici ſummè ferè calidum.Mihi ſemper viſus eſt nihil eſſe inſigniter,ſed

In aere nihil gignitur.

Aeris [temperies].

Aerisma teria proxima. temperatum quiddam,& mediocre.sed hoc nunc habeat vtcunque.commutandi facilitate proximam esse dico aquam aëri, ídque ob substantiæ modum. nam aqua in aërē abit extenuata,& aër in aquam densatus, nulla intercedente generatione, nisi fortè vaporis. facta itaque dicimus volucra in aërem euolatura ex aqua,vt ex ipsius aëris materia futura. vt etiam ex aqua vapores, ipsius aëris proxima materia.ita enim euolant etiam ex aqua vapores, ipsius aëris materia futuri; nisi rursum densati in pluuiam præueniant descenderet Diuus Augustinus.lib.2. de Genesi.ad literam,addit,volatilia non volare per sublimem aërem, qui serenus trāquillúsque est:sed per hunc turbidum & crassum,terræ proximum qui excipit vapores omnes terræ & maris, & in quo pluuiæ concrescunt. ita vt ea eius pars, aqua potius extenuata, quàm aër esse videatur.atque ita principiū ex quo sunt factæ aues,& habitaculum earum,simile ac ferè idem esse. insinuat ergo Augustinus, natatilia & volatilia facta esse ex aqua:illa verò ex crassa quæ in mari fluctuat; hæc ex tenui,quæ in aëre volitat.tamen corpulētia auium crassum etiam desiderat principium:iuxta id quod ex Aristotele accepimus.neque verò quia non sunt volatilia temperie aquæ, non sunt facta ex illa.non enim ex similibus res fiunt, sed ex contrariis, & ea non fiunt ex manente tali,sed ex alterata aqua. exemplo est sal, qui non solum ex aqua fit, sed etiam in eam facile emollitus soluitur,tamen temperie est siccus& calidus. Itaq; ex aqua facta sūt natatilia & volatilia:illa verò ex minus alterata,hęc ex alterata magis:proinde pisces tēperamento etiam sunt similes aquæ.aues contrariæ: tenuior verò substantia quàm terrestribus vtrisque est. Attestantur huic communi ortui multa, quæ piscibus

Aues in qua parte aeris volent.

Piscium temperamentum.

scibus & auibus communia sunt, quibus à terrestribus discrepant. vtraque enim sunt ouipara (præter pauca quædam natantium, quæ & ipsa intra sese pariunt oua) hæc viuipara. vtraque etiam vesica carent, & partim nullo, partim exiguo potu vtuntur. terrestria omnia habent vesicam, & mingunt, & vtuntur copioso potu. Porrò squamæ & plumæ ad aquam videntur pertinere, præ pilis, hi verò ad terram. generationem enim his tribuunt omnes, & Physici & Medici, ex fuliginibus, quarum est terrea & exusta natura: illis verò ex pituitosis crassisque excrementis. argumento sunt quidam morbi, per quos crustæ quædam squamis similes, cuti adhærent. eæ enim in crudorum & crassorum excrementorum circa cutem putrescentiam, referuntur. squamarum verò & plumarum materiam esse aquam, quæ mingenda foret, autor est Aristoteles, vt multis aliis in locis, ita tertio de partibus animalium cap. 7. quod idem de alimento pennarum auium dixit pluries in eodem opere. Itaque non parum videtur cum rerum ipsarum naturis consonare, vt volatilia & natatilia ex aqua facta sint, velut terrestria ex terra. Inanimatorum itaque & animatorum omnium ortus primus, ita constitit.

Vesica carentia.

Habẽtia.

CAPVT SECVNDVM.

¶ *Ex capite secundo Geneseos.*

» *ISTAE sunt generationes cœli & terræ,*
» *quando creatæ sunt in die quo fecit Domi-*
» *nus Deus cœlum & terram, & omne vir-*
» *gultum agri, antequam oriretur in terra,*
omnémque herbam regionis, priusquam ger

minaret.His verbis,intelligit Philon Iudæus ſacrificari rerum omnium ideas, & cauſas exemplares: quòd non aliorum videatur poſſe dicere, virgultum agri antequam oriretur in terra, & herbam regionis antequam germinaret,niſi vt inſinuaret,factum fuiſſe virgultum antequam oriretur è terra, intelligibile ſcilicet & incorporeum, exemplárque huius materialis, quod poſtea è terra ortum eſt.ita etiam & res alias omnes,quæ corporeæ creatæ ſunt, extitiſſe antea incorporeas,at verò ſi virgultum antequam oriretur in terra,ſignificat virgulti ideam,videntur hęc verba ſignificare, feciſſe Deum virgulti (ita verò & aliarum rerum omnium)ideas, atque adeo totum mundum intelligibilem, antequam res ipſas ſenſibiles, deinde has,ab illis,velut ab exemplari,deduxiſſe.id verò falſum eſt.nam ſi exemplares cauſæ factæ eſſent, earum oporteret eſſe alia exemplaria, & illorum rurſum alia,atque ita procederetur in infinitum, aut perueniretur ad æterna,omníque carentia principio,exemplaria.quæ ſi ſunt,mox ab illis, citra aliorum exemplarium generationem,fieri, deducíque poſſunt res ſenſibiles,& omnes mundi partes.Ideæ ergo,& exemplares rerum cauſæ,extra Deum nullæ ſunt, ſed in ipſius Dei ſubſtantia.id quod Platonem quoq; ſenſiſſe,haud dubium eſt,ſiquidem dicit, *Rurſus conſiderandum eſt, an mundi faber ſit imitatus exemplar: id ne quod ſemper*
" *idem & ſimile eſt.an id quod genitum fuerit, atqui ſi pul*
" *cher eſt hic mundus, & opifex mundi bonus, ſempiternum certè exemplum maluit imitari,ſin ſecus, quod ne dictu quidem fas eſt,generatum exemplar, eſt, pro æterno,ſequutus.* hæc Plato. ex quibus conſtat, exemplar rerum, quæ factæ ſunt in ſubſtantia eſſe ipſius opificis.nihil enim Plato æternum eſſe cenſent, præ-

ter

ter Deum. nam minores Deos, & factos, & dissolubiles, nisi benignitate Dei Optimi Maximi seruarentur, esse autumat. mundi igitur intelligibilis, nulla temporalis Genesis est, sed tantum huius sensibilis. Quapropter, ponere vlla rerum exemplaria creata, absurdum est. alioqui fecisset Deus hominem, deinde Petrum & Ioannem. id verò fieri non potest, quia in definitione & essentia hominis, est, vt constet corpore & anima, ac sine eis, ne intelligi quidem potest, nedum esse. vt neque simitas esse potest, vbi non sit nasus, quia in definitione simitatis est nasus, cùm sit nasi curuitas. quo pacto ergo homo, quin sit animal? aut quo pacto animal, quin sit corpus? corpus autem non mathematicum, quia non esset sensitiuum: si autem corpus physicum, certè & hoc: siquidem vniuersalia per materiam fiunt hæc. non potest igitur esse homo, qui non sit aliquis homo. sed vniuersale in rebus creatis, est ratio vniuersalis in omnibus existens, cogitatione separabilis. exemplar verò ad quod facta sunt singula, est æterna illa notitia rerum omnium, quam Deus semper apud se habuit, ab æterno conceptam, factam autem nunquam. Constat etiam ex verbis his capitis octaui Prouerbiorum *Dominus possedit me ab initio viarum suarum antequam quidquam faceret à principio.* si enim ea à Deo esset facta, quomodo posset à Deo possideri, antequam quidpiã fieret? esset enim ipsa facta. non est itaque facta. est tamen eadem ab æterno concepta, siquidem addit, ab æterno ordinata sum, & ex antiquis antequam terra fieret. nondum erant abyssi, & ego iam concepta erã. & capite 24. Ecclesiastici dicit ipsa sapientia, *Ego ex ore altissimi prodiui, primogenita ante omnem creaturam.* Itaque Dei sapientia, per quam facta sunt om-

Exemplar mundi æternum.

Sapientia ab æterno.

nia quæ facta sunt, facta esse non potest, concepta verò ab æterno, quæ est ipsum Dei verbum, Dei sapientia. hæc verò in Deo (vt & alia omnia quę in ipso sunt) nullatenus accidentalis, sed ipsamet diuina substantia est. hanc in Deo necesse est ponere. alioqui fecisset Deus omnia, nesciens quid faceret, velut cæcutiens, & temere aliquid agens: factáque essent omnia casu, pręter intentionem agentis. hoc verò est impossibile. quia aut hæc faciens volebat alia facere, quæ non fecit, aut nihil volebat, sed necessitate hæc fecit: si primum, Deus fuerit causa per accidens mundi. quod si ita est, nō potest esse causa præcipua. quia omne quod fit per accidens, reducitur ad aliam causam per se. Mundi ergo esset, præter Deum, alia causa per se, & præcipua. illa ergo potius esset Deus. quapropter Deus non potest, ita fecisse mundum. si verò necessitate fecit, nulla causa est quòd non fecerit ab æterno. at verò monstratum antea est, mundum non esse ab æterno, igitur superest Deum ab æterno habere apud sese notitiam rerum omnium creandarum, atque fecisse tales quales agnoscebat, illámque notitiam esse exemplar, per quod facta sunt omnia. atque cum illamet notitia sit ex substantia Dei, diuinitus enarrata est mundi creatio in Euangelio Ioannis, ducta scilicet ab exemplari causa, & æternis ideis. *in principio* hoc est
» *Deo, erat verbum, & verbum erat apud Deum, & Deus*
» *erat verbum, omnia per ipsum facta sunt*. Præter hoc verbum nullæ sunt ideæ, neque causæ exemplares mundi, neque in tota hac narratione mihi videtur Moses, exemplaris causæ rei vllius meminisse, præterquam hominis, de quo inquit, ad imaginationem Dei creauit illum. Propriè quidem, quia ad illud exemplar, quod est verbum Dei. id verò est imago substan-

tiæ

tiæ Patris. hoc ipsum fuit exemplar aliarũm omnium rerum, siquidem omnia per ipsum facta sunt. fortasse satis fuit, hîc exponere causam exemplarem hominis, vt eadem intelligeretur esse totius mundi. quandoquidem in substantia hominis sunt omnes mundi partes, vt nihil verius à Philosophis dictum sit, quam hominem esse microcosmum. quod non ita intelligens Philon, commentatur illud esse dictum de anima hominis, illíque soli fuisse Deum ipsum exemplarem causam, corpus verò atque reliqua corporalia, facta esse ad exemplaria creata. proinde in primo capite, creationem animæ, quæ præcipua hominis pars est, atque vt censet Plato in dialogo de natura hominis, & Auicenna in mahat, solo est homo, traditã esse, vbi dicitur, Ad imaginem Dei fecit illum: in hoc secũdo capite tradi corporis creationem, vbi nulla imaginis Dei fit mentio, sed dicitur, formauit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, & inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ. Verba verò Philonis in libello de opificio mundi, sunt hæc. *Quod autem* " *in anima quoque par inerat præstantia, manifestum est.* " *nullo enim creato exemplari, in ea facienda vsus videtur,* " *sed solo, vt diximus, suo ipsius verbo. ideóque narratur,* " *effigiem & imitamentum fuisse, hunc hominem inspiratum in faciem.* hæc Philon, quibus apertè dicit, hominem inspiratum in faciem illius statuæ, quæ ex luto constitit, esse animam, eámque sine creato exemplari factam esse, effigiem & imitamentum Dei: corpus verò, atque adeo alia, facta esse ad exemplaria, quæ erant in vrbe intelligibili, quam primo die, de sententia illius, fecit. neque verò non ita sentit, quia paulò antea dixerat, mundum intelligibilem esse verbum Dei. nam non vtcunque id dicit, sed mundum in-

Exẽplar hominis.

Microcosmus.

An sola sit anima sit creata.

Philonis de mundi creatione somnia.

Vrbs intelligibilis Philonis. telligibilem, esse verbum Dei iam facientis mundum; vrbem verò intelligibilem (hæ sunt causæ exemplares) esse ratiocinationem Architecti, cogitantis iam, vrbem mente conceptam, condere. Itaque ille ponit verbum Dei, ídque æternum illud verò, non ab æterno, sed cum iam vellet mundum condere, (ita vt solent artifices) excogitasse intra se mundum quẽdam seu vrbem intelligibilem, ad cuius exemplar condidit » hanc visibilem. audiamus verò eius verba. *Quod si cui* Mundus intelligibilis. *libeat*(inquit)*apertioribus vti vocabulis, nihil aliud dixerit esse mundum intelligibilem, quàm verbum Dei iam* » *mundum condentis, neque intelligibilis vrbs est aliud* » *quid, quàm illa architecti ratiocinatio, cogitantis iam vr-* Iudæorũ opinio de sapientia *bem, mente conceptam, condere.* Itaque ponit mundum intelligibilem, quod dicit verbum Dei iam condentis mundum, & in eo vrbem intelligibilem, illam effigiem mundi tunc conceptam, cum iam conderetur, atque in ea vrbe fuisse exemplaria omnium, præterquam animæ, quæ non ad exemplaris vllius creati, sed ad Dei ipsius imitamentum, facta est. Ex dictis nascuntur duæ opiniones, quæ malè philosophantium Iudæorum sunt, vna, esse, sapientiam quandam creatam, quæ ante mundi opificium facta est, atque per eam alia omnia, illam scilicet mente conceptam vrbem intelligibilem. Cui opinioni fauere videntur quàm maximè illa verba capitis primi Ecclesiastici, *Prior omnium creata est sapientia, & fons sapientiæ verbum Dei.* & rursus, *Vnus est altißimus & creator, omnium omnipotens, & rex potens & metuendus nimis, sedens super Thronum illius, & dominans.* Anima an ex Dei substãtia. *Deus ipse creauit illam.* Alia opinio est, mentem humanam, siquidem non ad exemplar creatum est facta, ex substantia esse ipsius Dei. in quam Philon quoque

quoque detur lapsus, qui ita inquit. Omnis homo iuxta mentem, diuino verbo est cognatus, beatæ illius naturæ sigillum, siue particula quædam, siue splendor,& quasi radius. Verùm hæc omnia plena sunt absurditate.nam,vt monstratum est,exemplares mundi causæ, non possunt non esse æternæ, vt Deus ipse,ac proinde, neque aliud quàm ipse Deus.quare nulla vrbs intelligibilis,nulla sapientia creata esse potest,per quam omnia facta sunt,neque omnino quidquam, quod non sit ipsum verbum. nam, præter dicta,si illa vrbs intelligibilis, aut illa sapientia erat in verbo,neque ex substantia ipsius verbi,atque adeo ipsum verbum, erat profectò quiddam illi accidens, & tempore superueniens. constat verò Deum incapacem esse alterationum. nihil ergo aliud fuit per quod omnia fierent,quam ipsum verbum Dei.Atqui illa verba Ecclesiastici,de generatione æterna sapientiæ diuinæ intelligi, etsi abusiuè accipiatur nomen creationis,constat ex adiunctis.Hæc enim sunt prima verba capitis,*Omnis sapientia à Domino Deo est,& cum illo fuit semper, & est ante æuum.* de hac sapientia dicuntur alia omnia. super cuius thronum dicitur sedere Deus dominans,super thronum scilicet sapientiæ illi coæternæ, & consubstantialis, quæ est suum verbum, per quod facta sunt omnia. nam si velimus eo loco, nomine sapientiæ creatæ, intelligere intellectualem substantiam angelorum, ne ita quidem quadrabunt reliqua. quadrarent enim fortasse illa, Prior omnium creata est sapientia, siquidem spiritalis substantia censetur creata ante corporalem : Sed non illa, Ipse creauit illam, & effudit illam super omnia opera sua, hoc est & creauit omnia opera sua, effundens sua bona ex æterno illo sui thesauri promptuario, su-

Philonis reprobatio.

Spiritualis substãtiæ creatio.

Dei thronus.

Bonum.

per omnia illa. nimirum bonum est sui ipsius diffusiuum, atque ita summum bonum summè se effudit. effusione igitur illius diuinæ sapientiæ, quæ ab æterno est apud Deum, atque ipse Deus, facta sunt omnia, quapropter, vt neque animæ, ita neque corporis, neque omnino rei vllius creatæ fuit creatum exemplar, sed omnium increata. vt verò imitamenta non fiunt ex substantia exemplarium, sed ad similitudinem illorum, ita neque anima facta est ex substantia Dei, sed ad imaginem & similitudinem, vt & totus homo, & aliæ omnes res creatæ, suo quæque gradu, vt bonitas illa, quæ exemplariter erat in verbo, plus aut minus in quamcunque se effudit. itaque anima rationalis, atque humana mens, multo plus accepit illius bonitatis, quàm aliæ animæ, non tamen ex substantia Dei est magis quàm illæ. atque sapientia illa, quæ prior omnium creata esse dicitur, est per quam facta sunt omnia. at verò per intellectualem, & incorpoream angelorum substantiam, nullæ res creatæ sunt, nisi verò etiam placeat cum Platone & Philone (ambo enim huius sententiæ sunt) illud colloquium, *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram*, fuisse inter Deum Deorũ & minores Deos, hoc est angelos, alloquente illos Deo, atque ad hominis opificium prouocante. Id verò est absurdum, quia cui esset communicata facultas creandi, communicata esset facultas infita, nulli verò creaturæ infinita virtus cõmunicata est: atque an possit cõmunicari, meritò à Theologis dubitatur à probabiliori sentẽtia negãte. Nulla igitur creatura cooperata est cũ Deo in creatione. quare superest, vt illud colloquium intra ipsum Deũ habitum sit, apud quem erat verbum, per quod omnia facta sunt, & infinita bonitas, seu amor, quo sese effudit per omnia

Virtus infinita incommunicabilis creaturæ.

omnia opera sua. Quod igitur ad causam exemplarem attinet, ita habet. neque in tota tractatione Moses illius meminit, nisi in his verbis, quibus ad imaginem & similitudinem Dei dicitur factus esse homo. neque vlla idearum, siue exemplarium, creatio, seu genesis
" temporalis fuit, quidquid Philon velit. Interpretemur
" ergo, quid sibi velint illa verba in initio huius capitis
" præscripta. *hæ sunt generationes cœli & terræ, quando*
" *creatæ sunt, in die quo fecit Dominus cœlum & terram, & omne virgultum agri, antequam oriretur in terra, omnémque herbam regionis, antequam germinaret.* Aristotelicorum omnium, & partis magnæ Platonicorum, opinio est, mundum hunc à Deo factum esse, ita tamen, vt nunquam fuerit, sed factum esse ab æterno: quod ego antea refutaui, indicans fieri non posse, vt quod factum est, aliquando infectum non fuerit. huic opinioni occurrit Moses, ac ne quis falleretur, putãs, & si Deus fecerit virgulta & herbas, ac denique omnia, nunquam tamen non fuisse virgulta ex terra orta, & herbã germinantẽ, inquit, *fecit Dominus omne virgultum agri antequam oriretur ex terra, & omnem herbam antequam germinaret.* quasi diceret, fecit Deus hæc omnia in mundi initio, cùm antea nunquam virgulta essent orta ex terra, neque herba germinasset. itaque cùm antea nunquam extitissent, nisi in exemplari, facta sunt denuo omnia: & rerum omnium species, quæ in priori illo seculo, hoc est in illa æternitate, erant in mundo intelligibili; inuisibiles, visibiles in hoc temporali seculo fecit Deus apparere. quod disertissimè dixit Paulus capite vndecimo epistolæ ad Hebræos, his verbis, *fide intelligimus aptata esse secula verbo Dei, vt ex inuisibilibus visibilia fierent.*

Mundus æternus & factus

CAPVT TERTIVM.

¶*Capite secundo Geneseos.*

" LEGIMVS. *Omne enim quod vocauit A-*
" *dam animæ viuẽtis, ipsum est nomen eius.*
" *appellauitque Adam nominibus suis cun-*
cta animantia. quæ verba non videntur oscitanter prætereunda, oritur enim ex illis, magna illa & antiqua dubitatio, an sint rebus sua nomina, eis naturaliter congruentia, an nulla sint talia, sed consensione hominum, atque ad colloquentium libitum constent omnia. si enim suis nominibus appellauit Adam cuncta, videntur habuisse nomina antequam appellarentur, alioqui non vocauerit illa suis nominibus, sed dederit illis nomina. quod si antequam appellarentur ab Adã habebant nomina, non sunt nata ex appellatione & vsu, sed ex rerum naturis naturaliter ergo congruunt rebus sua nomina, nõ volũtate hominũ. in hanc sententiam videtur multis argumentis ferri Plato in cratylo, siue de recta nominũ ratione: Huic quæstioni videtur esse coniuncta illa alia, an nominibus insita sit vis aliquid efficiendi, siue boni siue mali, an nihil aliud, quàm significent. si enim sunt naturales rerum imagines, non sit inopinabile posse naturaliter aliquid efficere, vt & res ipse si verò nihil est verbis cum rebus præter hominum placitum, nulla illis inesse vis naturalis potest, siue facultas. si igitur indicari possit, vim inesse verbis aliquid efficiendi, indicatum etiam putari oportet, esse ea naturaliter coniuncta rebus, significaréque non ex placito solum, sed naturaliter. habere autem verba vim talem, authoritate medicorum

Nomina an suis rebus congruentia.

eorum-

eorumdémque philoſophorum præſtantium conſtare videtur poſſe:qui, vt pharmacis, ita etiam verbis quibuſdam,ad quoſdam morbos vti iubent: neq; verbis ſolum prolatis,ſed & ſcriptis,ægroto alligatis, aut ſuſpēſis.Plinius lib.28.naturalis hiſtoriæ cap.2.quęſtionem hanc diſceptans, multa narrat ad hanc partē pertinentia,velut Vlicem(narrāte homero)profluuiū ſanguinis vulnerata fœmine, inhibuiſſe carmine: Theophraſto autore ſanari iſchiadicos carminibus: autore Catone,luxatis mēbris auxiliari carmen:Marco Varrone,podagricis.Aëtius lib.8.cap.50.ita inquit *Morborū ſuperſtitioſæ curationes.*

" *ad eductionem eorum quæ in tōſilas deuorata ſunt,ſtatim*
" *te ad ęgrum deſidentem conuerte,ipſúmque tibi attendere*
" *iube,ac dic,Egredere os,ſi tamen os,aut feſtuca,aut quid-*
" *quid tandem exiſtit*,quemodmodum IESVS CHRI-
" STVS ex ſepulcro Lazarum eduxit,& quemadmodū
" Ionam ex ceto. atque apprænhenſo ægri gutture dic, *Blaſius martyr* CHRISTI *dicit,aut aſcende aut deſcende.*Tralianus incantationes plurimum poſſe iuuare aſ
" ferens,cap. 4. lib. 9. auctoritate Galeni ſuam ſententiam confirmat,ita dicens. *præterea etiam diuiniſſi-*
" *mus Galenus, qui ne eſſe quidem incantationes putauit,*
" *longo tempore multóque vſu plurimum ipſas poſſe de-*
" *præhendit.audi igitur verba ipſius, quæ de medica Ho-*
" *meri tractatione reliquit. habent autem ea in hunc mo-*
" *dum. nonnulli igitur putant incantationes anicularum*
" *fabulas eſſe perſimiles, quemadmodum ego quoque diu*
" *exiſtimaui,temporis autem proceſſu ab ipſis,quæ euiden-*
" *ter apparent perſuaſus ſum,vim ipſis ineſſe.nam in per-*
" *cuſſis ab ſcorpio adiumentum ſum expertus,nihilo autem minus in oſſibus gutturis infixis,quæ incantatione ſtatim expuebātur ac multa pręclara ſingulę habēt incātationes, cū inſtitutū conſequuntur*.hæc Tralian.ex Gal. qui licèt

nunc non extet, extitiſſe tamen verè, autoritate Traliani comprobatur. Extat quidem in Galeno ſcriptis libellus quidam de incantatione, is verò non eſt genuinus, tamen eſt alicuius non contemnendi autoris. apud Quintum ſerenum legimus inſcriptam modo quodam certo vocem hanc Abracadabra,& charta lino incluſa,atque colo ſuſpenſa, ſanare hermitriteum. multa alia huiuſmodi occurrent ſcripta & apud Græcos,& Latinos,atque apud Arabes medicos. Iam verò inter vulgares nihil magis vſu receptum,quàm qui buſdam recitationibus)Hiſpani vocant enſalmos)morbos quoſdam,aut etiam omnes,curari.videtur autem hoc ita ſe habere,/vel hoc argumento, quod ſi verba quædam ſunt noxia,autetiam mortifera,poſſint etiam eſſe alia ſalutaria.at verò omnes homines videntur,naturaliter timere maledictiones, & imprætationes: & venefici vtuntur diris carminibus. multáque paſſim narrantur exempla morborum, per imprætationes, faſcinationes,venefica verba,& alia eiuſmodi, illatorum. poſſint ergo & medici vti verbis ſalutaribus, ac bene dictionibus, non minus quàm pharmacis ad morborum curationes.ſi igitur verba vim habent efficiendi quippiam,velut ignis vrendi, non ſint tãtum ex colloquentium placito ſignificantia id quod quiſpiam cogitet, ſed naturam quampiam habeant communem cum ipſis rebus,ob quam, & ipſis congruant naturaliter.his argumentis cenſent plurimi(in quibus Platonem etiam pono)non temere his vocibus has,il las illis ſignificari,ſed naturaliter nomina rebus aptari ſuis: Non tamen omnia æquè, neque quæcunque: neque enim Hiſpana,neque Gallica, neque verò Latina,neque Græca quæcunque, ſed vt Plato cenſet citato Homero,quibus loquuntur Dij: &, vt alij, primæua

Hemetritei curatio.

[H]ebraicū vocū ...s in ſa...

mæua illa,quibus Adam putatur eſſe vſus,hoc eſt hebræa.eam ob cauſam dicunt,in Eccleſiaſticis hymnis retineri ſemper verba quædam Hebræa, vt Alleluia, Oſana,Sabaoth,Epheta,& alia eiuſmodi.quę ſanè dicunt) verterentur etiam in Latina,vt alia omnia, niſi vis quædam & efficacia illis naturaliter ineſſet. hanc ſequuti ſunt ſententiam magi,quorum princeps putatur fuiſſe Zoroaſtres rex Bactrianorum, Nini contemporaneus,quique naturalem eſſe ſuam magiã contendunt,& inter Hebręos vocati Cabaliſtæ,qui ſuam doctrinam iactant à ſecretioribus Dei reuelationibus fuiſſe deriuatam,promittunt ſe verbis & characteribus miraculoſa quædam opera edituros. videtur autem his fidem etiam facere,de incãtationibus, ſeculis omnibus concepta opinio.Si enim (vt ex Atali ſentẽtia narrat Plinius)prolata hac voce,duo,viſus ſcorpio cohibetur,ne vibrare ictus poſſit.ſiq;(vt ait poeta)*frigidus in campis cantando rũpitur anguis*,quî poſſit negari naturalis verborũ vis?aut cur non poterũt rectè,apud omnes gentes adhiberi ſalutares incãtationes aduerſus morſus rabidorũ canũ,&venenatorũ omniũ ictus atque adeo aduerſus ipſas feras?Neq; verò vanũ eſſe videtur,quod de incantationibus fertur, ſiquidẽ

Zoroaſtres princeps magorum.

Cabaliſtæ.

» Pſalmo.57.ita cecinit regius vates.*furor illis ſecũdũ ſi-*
» *militudinẽ ſerpentis,ſicut aſpidis ſurdæ & obturantis au-*
» *res ſuas,quæ non exaudiet vocem incantantium,& vene*
» *fici incantantis ſapienter.* Ecce vt diuino oraculo confirmari videatur, vis, & facultas incantationum, & incantatoris ſapientia, & calliditas ſerpentis obturantis ſibi aures, ne audiat vocem incantatoris. adeo igitur naturalis eſt verborum potentia, vt etiam ab irrationalibus naturaliter agnoſcatur, atque aduerſus eam naturaliter ſeſe muniant.conſtat verò aduer-

Serpentis aſtutia.

ſus noxas, quæ naturales non eſſent, non fuiſſe naturã belluas armaturam, neque daturam inſtinctum, quo ſe ab illis tuerentur. Hieremias quoque cap. 8. ita ſcripſit *Ecce ego mittam vobis ſerpentes regulos, quibus non eſt incantatio.* videtur autem comminatio hæc innuere, aliis ſerpentibus eſſe incantationes. hanc ſententiã videtur etiam iuuare auctoritas eccleſiæ, quæ iubet exorciſtas vti conceptis verbis, quaſi illis, demones fugandi virtus quædam præcipuè inſit. quo etiam ſpectare dicat quis illud Euangelij, In nomine meo dæmonia eiicient. non enim iam in ieiunio ſolum & oratione dicit, ſed in nomine meo, quaſi ipſa nominis IESV prolatio, efficaciam habeat ingentem. preterea illa crebra recitatio, qua Eccleſia & fideles ſinguli vtuntur: illæ, nunc ter, nunc quinquies, nunc quinquageſies, nunc pluries repetitæ ſalutationes Angelicæ, aut dominicæ præces, quid aliud innuũt, quàm in ipſa verborum Sanctorum recitatione, vim quandam eſſe animæ ſalutarem? alioqui ſi non ob ipſorum verborum vim, ſed orandi Deum gratia recitarentur, quorſum recitarentur eadem pluries? videtur ergo his omnibus argumentis fieri ineſſe verbis ipſis vim quandam naturalem, partim noxiam, partim ſalutarem, ídque nunc corpribus, nunc animabus, nunc vtriſque, atque ita analogiam habere cum rebus quarum ſunt, quod præſcripta Geneſeos verba innuebant. Verùm etſi tam multa congerant vani & ſuperſtitioſi, magi, & Cabaliſtæ, & qui ſe putant diuiniſſimos, Platonici, falſum eſt prorſus, & ab omni ratione alienum, vim eſſe per ſe vllam verbis, aut aliam, quàm ſignificandi ex hominum placito. Nam, vt eidem, cui illi, viæ inſiſtamus, ſi verbis ipſis nihil eſt commune cũ rebus, neq; ipſa quippiam ſunt aliud, quàm ita diuerberatus aër, neque

Exorciſtæ & eorum virtus.

Angelica ſalutatio.

Magorũ ex Cabaliſtarũ reprehenſio.

neq; alia cauſa eſt, qua hæc has, illa illas res ſignificẽt, quam hominum, ab eorundem voluntate profecta, conſuetudo, nulla vis eſſe poteſt nominibus per ſe. Quid autem aliud eſt loqui, quàm per quaſdã linguæ motiunculas, res quaſdam innuere, vt inter colloquentes conſtitutum eſt? nimirum, vt quidam (multi pręcipuè) conſueuerunt, ſuas ſibi mutuò cogitationes aperire varia digitorum motitatione. hoc ſolùm intereſt, quod lingua, accommodatiſſima eſt omnium noſtri corporis partium, ad ſignificandum quod mente conceptum eſt, ob illam mirabilem mobilitatem, & quia in ipſa via ſpiritus poſita, eius diuerberatione, ſonitus edit multiplices, auditui hominis, etiam eminus, occurrentes. itaque, eſt hæc particula paratiſſima, ac maximè idonea, cui homines demandent munus innuendi inuicem, quæ mente concæperint: quia nulla tot, támque varias motiunculas ſubire poteſt, eaque ſola voces effingit multiplices, vnde & aſpectabiles, & audibiles naſcuntur differentiæ. neque quidem caſu factum eſt, vt lingua ad hunc vſum extiterit accommodata, ſed ipſa natura ita eſt comparata, mollis ſcilicet, ac ſubſtantia volubilis, multis ad radicem muſculis prędita, ſuperpoſita laryngi, ſuppoſita palato, circumſepta dentibus, vt expiratum per laryngen aërem excipiens, & ad palatum & dentes multifariã allidens, poſſet multiplices edere ſonitus, quibus pro ſuo arbitratu, poſſet homo homini ſignificare, incognoſcibiles alioqui cogitationes. accommodatior ergo multò eſt ad innuendũ lingua, quàm manus, aut pes, aut vlla alia particula. velut autẽ, vtcunq; tu moueas digitos, nihil intelliget alter, niſi inter ambos cõuenerit, vt hęc motiũcula huius, illa illius rei nota ſit, ita neq; vtcũq; crepas ore. neque enim Hiſpanus Gallum, neque hic

Linguæ vſus.

Germanum,neque ille Arabem,neque Latinus Græcum,neque Græcus Hebræum, loquentem intelligit. quia,scilicet,non sunt docti eundem sermonem. nimirum sermo non constat natura,sed cõsuetudine. alioqui vt est omnibus gentibus vna eadémque natura,esset idem sermo:sed non ita est,quin potius multiplex,

Infans sine doctore quo idiomate loquuturus.

vt & consuetudo.falsum enim ac ridiculum, quod sibi quidam philosophiæ ignari persuaserunt, si quis ab infantia nullum omnino doceretur sermonem, futurũ vt loqueretur Hebraicè, sermonem scilicet, innatum hominibus. Nam si sine doctore,vt alia quãplurima, innasceretur sermo iste hominibus,innasceretur profectò,etiam si alium sermonem discerent, esséntque omnes duplicis sermonis. Si enim sermo quem prius homo didicit,non prohibet quominus discat alium denuo,sed sciunt multi bifariam,trifariam,aut etiam quadrifariam loqui:multominus prohiberi posset qui ex ipsa natura pulularet, ab eo qui esset comparatus studio.quin potius,si vllus sermo hominibus esset naturalis, non possent esse ad alios dociles. quia quod intus manet,prohibet extraneum. vt ergo natura fe-

Homo cur natura iners.

cit hominem prorsus inertem,vt esset ad omnes artes habilis,necesse est,fecerit omni sermone carentem,vt possit omnes discere. videmus verò plures homines, ad alios multos sermones habiliores, quàm ad Hebræum.quod quidem nullatenus fieri posset. nam in id quod naturale illis est,sponte feruntur res omnes.

Sermo quo modo naturalis.

Ex dictis igitur constat, loqui quidem naturale esse hominibus,quia natura, vt ex ipsa linguæ formatione cognouimus,in hunc vsum eam destinauit.hoc autem aut illo sermone vti,studio ac doctrina euenit, & ipsa

Idiomatũ origo.

quidem idiomata, vsu ac tacita consensione hominũ, nata sunt:preter septuaginta illa,quę ad turrim babel,

in

in diuiſione linguarum orta ſunt, quorum Deus ipſe voluit eſſe auctor & doctor, non quod illa potius, quã quæ deinceps vſu extiterunt, cognationem vllam haberent cum natura, ſed quod ad breuem & expeditam diſtributionem gentium, expediret eſſe multilingues. dilexit verò Deus, quæ ipſi placuit. ita cùm hominum vitæ nihil poſſet eſſe vtilius, neque iucundius, quàm ſuas ſibi inuicem cogitationes communicare, neque quidquam magis naturale, quàm ſcientię deſiderium, & ſcientia comparetur docendo ac diſcendo: docere verò ac diſcere nõ contingat aliter, quàm conceptionum mentis communicatione: ipſo naturæ impulſu feruntur in loquelam. quia, vt indicatum eſt, nulla neque potior, neque facilior, excogitari poteſt ratio innuendi. inuenerunt igitur primùm loquelam, quô verbis ſignificarent animi conceptiones. deinde, quia ſermo haberi non poterat, niſi ad præſentes, ac ſtatim ac emiſſus eſt, effluit, excogitata ſcriptura eſt, quaſi verba miſſilia, & permanentia, quibus & cum abſentibus, atque adeo cum poſteritate loqui contingeret. loqui, inquam, hoc eſt verba illis ſignificare, ac ſermonem præſentare. quoniam enim ſcriptura, inuentione poſterior eſt, loquela, fit vt loquela per ſe ſignificet omnes conceptiones, & ſcriptura loquelam. nimirum hæ duę Scripturæ, homo & anthropos, eandem rem ſignificant, ſed non per eandem vocem, lectæ enim diuerſum admodum ſonant, per diuerſas enim voces ſignificant eandem rem, & ingerunt menti eandem notitiam. velut etiam per diuerſas Scripturas ſignificari poteſt eadem vox, vt per has, anthropos & ἄνθρωπος eodem igitur modo habent ſcripturæ ad voces, quo voces ad cogitata. Atqui, neque hic ordo, vt ſermo diſcatur ante ſcripturam, atque proinde ſcriptura per

Loquelæ inuentio.

ſcripturæ inuentio.

Sermonis & ſcripturæ comparatio.

vocem significet, potiusquam vox per scripturam, necessitatem habet naturalem, ita vt nullatenus possit contrà fieri, Sed ob facilitatem potius ita euenit, & quia citius sunt homines nullo sensu orbati, habiles ad loquendum, quàm ad scribendum. posse verò omnino contrà fieri, aperte indicauit Petrus Pontius, Monachus Sancti benedicti, amicus meus, qui (res mirabiles) natos surdos docebat loqui, non alia arte, quàm docens primùm scribere, res ipsas digito indicando, quæ characteribus illis significarentur, deinde ad motus linguæ qui characterib. responderent, prouocãdo. itaq; vt audientibus à loquela, ita auribus captis, rectius incipitur ab scriptura. neutrum igitur habet necessitatem naturalem. Sed videtur ex rei natura esse eadem ratio sermonis & scripturæ, præter maiorem loquendi facilitatem, in iis qui omnibus sensibus vtuntur. qui verò carent auditu habere possint scripturam loco sermonis. acceditq; illis rerum diuinarum notitia ex visu, vt aliis ex auditu. cuius ego rei testis sum, in discipulis illius amici mei. Itaq; est sermo, velut scriptura effluens, & scriptura velut Sermo manens. at verò scribendi, nullam rationem constare natura, Sed vsu & arte, manifestum est. nam neq; cuiusq; hominis est scribere, neq; hominum omnino fuit semper, sed post aliquot mundi secula excogitatum, diuersum admodum apud diuersos, vbiq; magno labore discitur. ita igitur de loquela & verbis censere consentaneum est: nulla scilicet verba significare aliter, quàm ad libitum, eorum qui primùm eis vsi sunt. quod (si nihil aliud) ipsa idiomatum mutabilitas indicat. nullus enim est, qui non, vel in suo seculo, videat, vbique gentium quædam verba antiquari, quædam nouari. vt facilè sit intelligere, nisi scripturæ beneficio seruata essent, nul-

Surdi loqui docti.

nullum omnino verborum quibus antiquissima secula vsa sunt, suam significationem fuisse retenturum. nō igitur eorum significationes natura constant, sed vsu. nam præter dicta, res omnes ab eisdem seruantur causis, a quibus fiunt. seruantur verò significationes verborum omnium, vsu, alioqui per obliuionem perituræ, igitur & natæ sunt ex voluntate vtentium, non ex natura. neq; quidem obstat, verba quædam, quibusdam rebus, ob quasdam causas, tributa esse (quod maximè facit Socrates in Cratilo) vt homo quia ex humo, & φονή quasi φῶς νόος. nam deriuatiua deducuntur ex primitiuis, ipsa verò primitiua, & simplicia, non alia ex causa significant res quarum sunt, quam ex placito auctorum. igitur & deriuatiuorū & cōpositorum significationes, referuntur ad voluntatem vtentium. quin & illa etiam nomina, quæ ob similitudinem quandam sonitus conficta sunt (grammatici vocant onomatopeiam) vt clangor, tinitus, bombus, βορβόρυγμος significant ad libitum vtentium. quia si illa eadem nomina tributa essent rebus longe diuersis, aut illis eisdem rebus nomina longe diuersa, valeret colloquentiū vsus, nulla neq; similitudine, neque dissimilitudine obstante. itaque & voces omnes & scripturæ significant ad libitum. quapropter ex ipsa natura nullam vim habent significandi, nedum efficiendi quippiam: sed significāt solum, quia ita conuenit inter colloquētes, plures, aut pauciores. Nulla igitur naturalis ratio est, qua verba aut characteres possint morbum inferre aut sanitatē, aut aliud quippiam efficere, eorum quæ magi policentur, & cabalistæ. quod si quædam nomina Hæbrea, in Sacris hymnis retinentur incommutata, id quidem nō fit, quod Deus Sabaoth, verbi gratia, maius quippiam sit, quàm Deus exercituum, Sed (vt Plinij vtar

Conseruatio rerum.

Deriuatiua.

Vocum significatio.

Characteres nihil inferunt morbo nec sanitati.

verbis) externa & ineffabilia verba audientium animos magis mouent, semper quidali immensum expectantes, ac dignum deo mouendo. itaque facit id ecclesia, vt peregrinarum vocum recitatione, magis animus inflammetur, quia vulgares facilè contemnuntur. quo etiam fortasse consilio sanctissimus Papa noster Gregorius decimus tertius, prohibuit horarias preces vulgari sermone recitari, ne scilicet vulgares voces vulgus contemnat, quod inauditas solet demirari. hanc verò esse causam retinendi eas voces, non quòd hæbreæ sint, constat, Si quidem & græcæ retinentur quamplurimæ, vt Chirye Eleyson, o Theos, Athanatos. Ischyros, & alia eiusmodi. certè nihil hoc aliud est, quàm, quod sancta ecclesia, omni ratione curat, secundum hominum conditionem, nos ad pietatem, & rerum diuinarum æstimationem prouocare. alioqui verbis ipsis nulla naturalis vis inest. Quapropter incantationes vanæ sunt, ac superstitiosæ, quæque de illis narrantur, falsa aut maligna: maligna dico, quæ cacodemonis interuentu fiunt: falsa, quæ cùm non fiant, delusa, sibi persuadet vulgi credulitas. falsum est igitur, cantando rumpi angues: falsumquoque eos sibi obturare aures, ne audiant, quod vel Plinius per derisum narrat dicens, non pauci etiam (credunt scilicet) serpentes ipsas incantari, & hunc vnum illis esse intellectum, contrahíque marsorum cantu. Meritò ergo illa impostura damnatur diuinis oraculis, & interdicitur fidelibus. deuteronomij decimo octauo ita habetur. *Quando ingressus fueris terram, quam*

Marsi & incãtatores serpentũ reprahẽduntur.

„ *dominus Deus tuus dabit tibi, caue ne imitari velis abominationes illarum gentium, neque inueniatur*
„ *in te qui lustret filium suum, aut filiam, ducens per ignẽ,*
„ *aut qui ariolos sciscitetur, aut obseruet somnia, atq; auguria.*

» *neque ſit maleficus neque incantator, neque qui pytho-*
» *nes conſulat, neque diuinos, & quærat à mortuis verita-*
» *tem, omnia enim hæc abominatur dominus, & propter*
» *iſtiuſmodi cetera deleuit eos in introtuitu tuo. Itaque*
» *abominatur dominus incantationes, iuxta luſtrationes*
» *aliorum, & pythones. vſque adeo, vt ob eas dicat ſe de-*
» *leuiſſe illas gentes.* rurſus paralypomenon.2.ca.33.Ma-
» naſſæ crimina ita recenſetur. *maleficus artibus inſer-*
» *uiebat, habebat ſecum magos & incantatores, multáque*
» *mala operatus eſt coram domino.* Iſaiæ.47. *venient tibi*
» (alloquitur Babilonem) *duo hæc ſubito in die vna, ſteri-*
» *litas & viduitas. vniuerſa venerunt ſuper te propter*
» *multitudinem maleficiorum tuorum, & propter duriciem*
» *incantatorum tuorum vehementem.* hæc Iſaias. Si verò vis talis data eſſet verbis à Deo, non eſſet profectò incantatorum ars abominabilis ipſi, magis quàm medicina. velut enim incantator nunc vtitur incantationibus aduerſus morbos & venena: nunc ad maleficia: ita & medicina, nunc componit medicamenta ſalutaria, nunc deleteria. non tamen proinde medicina eſt Deo abominabilis, ſed gratiſſima: quoniam ſcilicet poſſumus ea vtiliter vti. quandoquidem igitur incantatio eſt Deo abominabilis, naturalis non eſt, ſed, vt dixi, vana, aut maligna. Res ergo iam exigit, vt interpretemur carmina illa Pſalmi. 57. quæ in ſubſidium, incantationum citata ſunt. Inter alios Philoſophandi modos quibus antiquitas ad notandum hominum mores, vſa eſt, non fuit in poſtremis, qui per conficṫas quaſdam fabellas, aliud quiddam allegoricè ſignificabant. quę tenuerunt Aeſopus, & Cyprius, & Lybicus, & alij multi Philoſophi & Poëtę, inter antiquos; inter iuniores quoque, omnes qui emblemata ſcripſerunt. multa verò, quæ ab antiquiſſimis illis, ad innuendũ ſi-

Incantationes.

guratè aliud aliquid, conficta sunt, incautè sunt accepta à posteris, & eorum sanè nonnullis eruditissimis, quasi simpliciter, ac sine vlla figura, dicerentur. velut, inquit Aesopus, castor præter cæteros quadrupedes in aqua durare fertur, & eius genitalia ad artē medicā vtilia esse. hic vbi videt se à venatoribus captū iri, ipse genitalia præcidit, atque in sequentes proijciens, hoc modo euadit incolumis, hæc conficta sint, ad significandum, hominibus, prudentes si esse velint, pro adipiscenda salute, nullam esse habēdam rationem fortunarum: non defuerunt plurimi, qui affirmarent, eā esse, reuera, castori à natura inditam prudentiam. Ita etiam factum est in fabula de serpente & incantatore. cùm enim antiquitus conficta esset, ad arguendam impietatem, eorū qui à veritate auditū auertunt, nollentes, neq; cōsiliis neque exhortationibus, ac multo minus repræhensionibus aures prębere, nō defuerūt qui opinarentur, id quoq; esse verū, eámque esse serpentis naturalem versutiē. verùm re, vt habet, intellecta, planéq; perspecta, dicet Philosophus, hominē qui in naufragij periculo, merces vestésque, & omnē superlectilem, mittit in mare, similem esse castori præcidēti sibi testes, cum vrgetur à venatoribus. qui tamen Philosophus arguendus non est, quòd affirmet, castorem sibi testes secare. non enim affirmat, sed per moralem fabulam docet homines prudētiam. tale etiam est quod in Psalmo fecit Dauid, scilicet interpratatus est parabolam, ad arguēdam pertinacem intemperatiam eorum, qui audire recusant veritatem, neq; quidquā audire sustinent, nisi quod ad suā voluptatē spectat, prurientes auribus, & ad sua desideria coaceruātes sibi magistros. fabulæ itaque moralis, seu parabolæ interpratationem, continent dicti Psalmi carmina. nimirum intem-

Fabularū vtilitas.

Fabulæ morales.

intemperantes homines sunt similes serpẽtibus, quia obturant aures suas, ne audiant voces incantatoris sapienter incantatis, hoc est, concionatoris qui docet veram sapientiam, & per hanc incantationem, incantat morbos animi. neque verò in hoc solum scripturę loco, sed in multis aliis occurrunt morales fabulę seu apologi seu parabolæ, seu vtcunque vocare lubet, quæ allegoricè aliud innuunt, quàm litera sonet. quinimo nullus est modus vtilis philosophandi, eorum qui ab hominibus ad componendos mores excogitati sunt, qui non reperiatur exactius in sacris. quis enim vnquã acutius, aut eloquentius vsus est fabulæ, quàm Ioathã
„ ad sichemitas ex montis vertice (narratur cap. 9. iu-
„ dicum) vbi non solùm inducit loquentes beluas, vt
„ Aesopus, sed etiam arbores, dicens. *iuerũt ligna vt vn-*
„ *gerẽt super se regem, dixerúntq; oliuæ, impera nobis, quæ*
„ *respondit, nunquid possum deserere pinguedinem meam,*
„ *qua & Dii vtuntur & homines, & venire vt inter ligna*
„ *promouear? dixerúntque ligna ad arborem ficum, veni*
„ *& super nos regnum accipe. quæ respondit eis, nunquid*
„ *possum deserere dulcedinem meam, fructúsque suauissi-*
„ *mos, & ire, vt inter cætera ligna promouear? loquutáque*
„ *sunt ligna ad vitem, veni & impera nobis. quæ respondit*
„ *eis, nunquid possum deserere vinum meum, quod lætifi-*
„ *cat Deum & homines, & inter cætera ligna promo-*
„ *ueri? dixerúntque omnia ligna ad rhamnum, veni*
„ *& impera super nos, quæ respondit eis, si verè me*
„ *vobis regem constituitis, venite, & sub vmbra mea*
„ *requiescite. si autem non vultis, egrediatur ignis de*
„ *rhamno & deuoret Cedros libani.* Significatur vero his verbis, iniqua promotio Abimelech in regem. Sunt alia his similia exempla, quæ tamen præteriens, redeo ad pensum. Reprehendit itaque,

vt dixi, Dauid, duriciem ac pertinaciam eorũ, qui non ſuſtinent audire exhortationes, interpretatione allegorica moralis fabulæ, quam antiquiſſimi Philoſophi ad increpationem hominum, confinxerant. Vocari verò incãtationes, diſputationes atque exhortationes prouocantes ad virtutem, etiam à Philoſophis; videre poſſis in charmide, ſeu dialogo de temperãtia, vbi Socrates narrans quę audierat à quodam medico Thrace, hæc ſcripſit. *Animæ verò medelas eſſe dicebat incantationes quaſdam: eas præclaris rationibus contineri, quibus animæ temperantia tribuitur, qua inſerta, atque præſente, facile eſſe ſanitatem capiti, totíque corpori tribuere.* ille igitur cũ medelam incantationéſq; doceret, iuſſit vt nullis precibus motus, alicui cõtra capitis dolorem remedium adhiberem, niſi prius animam incantationibus ipſis purgandam commiſiſſet. his verbis manifeſta ſatis eſt ſententia Socratis, morbos corporis non curari incãtationibus per ſe, ſed morbos animi. Sed & vocari eos homines, qui magnis animi morbis teneantur, nominibus beluarum, conſonum eſt dictis philoſophorum. Siquidem Plato (allegoricè fortaſſe alludens ad illud Pſalmi. 48. *Homo cum in honore eſſet, non intellexit, comparatus eſt iumentis inſipiẽtibus, & ſimilis factus eſt illis.* & ad illud Prouerbio 28. *Leo rugiens, & Vrſus eſuriens, princeps impius*) in calce dialogi de natura (præter plura quæ decimo de republica, ſiue de legibus, habentur) ita reliquit ſcriptum. Auium autem genus ex noſtro ita eſt aptè formatum, vt pro pilis pennas acciperet. in hoc illi homines tranſeunt, qui ſimplices & innocentes cùm ſint, leues tamen ſunt, & fruſtra in rebus ſublimibus curioſi, quíque adeo fatui ſunt, vt oculorum iudicio confiſi, hæc, altiſſima quæque firmiter demonſtrari

Incantationes quid.

poſſe

posse non dubitent. gressilium verò ferarum genus ex his notum hominibus, quia Philosophia penitus alieni, ad cælestia nunquam penitus oculos erexerũt, eóque volutionibus illis quæ in capite peragi solent, nunquam vsi sint, sed illas animæ partes sequuti, quæ in ventre & pectore dominantur. ex his vtique studiis anteriora membra & capita, ob ipsam cognitionẽ humi penitus defixerunt, in longum productum, ac diuersum corporis verticem tenuerunt: quandoquidem ibi propter desidiam singulorum collisi sunt & fracti circuitus, & ideo quòd quatuor pedum, ac etiam plurium est instituta figura, & insipientoribus Deus, maiorem, ex pedibus multis, atque progressu, occasionẽ præstet, per quam magis etiam deflectantur ad terrã. eos autem qui horum insipientissimi erant, corpúsq; in terram penitus prosternebant, quasi nisi nihil vltra pedibus opus foret, in corpora carentia pedibus, & humi serpentia permutauerunt. His, & aliis quę deinceps sequuntur, verbis, Plato disserit, homines per animorum vitia transire in corporũ diuersa genera. quod plerique allegoricè dictum existimant. si verò id dicit allegoricè, quòd similes facti sint illis, constat beluarũ nominibus apertissimè significari homines insipiẽtes, & improbos, atque adeo serpẽtium omnium nequissimos, qui ne audire quidem sustinent sapientum cõsilia, hinc igitur haud dubie nata est illa moralis fabula, ad quã alluditur in Psalmo, serpẽtem obturare sibi aures, ne audiat verba incãtatoris. Reuera autẽ incãtationes nullam vim habẽt aduersus naturales feras, aut serpẽtes, sed aduersus homines, qui ob ferinos mores, illis nominibus appellantur: neque aduersus corporis morbos per se, sed animi. Atqui, nullus est, ex plebe, qui audiens Orpheum, sua cythara solitũ, serpẽtiũ &

Animarum trãsmigratio.

Orphei cythara.

ferarum omne genus ad se trahere, non intelligat, illũ suis poëmatis, feros homines, & seorsum deerrantes, velut cicurasse, atque ad humanam societatem, & oppida allexisse, cùm has veritates sapientes fabulis obumbrarent, insipiens vulgus non intelligens, in opinionem de morbis per incantationem curandis, & fugandis aut necandis feris & serpẽtibus, lapsum est. impostores verò & circulatores, & vtentes in sua cõmoda indocti vulgi credulitate, multa se facere huiusmodi profitentur. re vera tamen incantationũ ad solos morbos animi vis est per se: atque ad hoc curãdos eis vtitur ecclesia, cantionibus scilicet, & recitationib. precum pluries repetitis, velut euoluendis vocatis rosariis, & recitandis, ac canẽdis hymnis, & horariis precibus. nimirum. his pro more Ecclesiæ faciendis, præstatur obsequium Deo, & auocatus ab aliis rebus animus, ad illum liberius euolat, ea verò vis non est verborum materialium, neque characterum, sed quia rerum Sanctarum sunt. vt neque ipsum sanctissimũ nomen, I E S V, quod ad omnia est efficacissimum, vim eam habet materialiter, sed quia Deum significat Saluatorem. de exorcistarum etiam verbis perinde dicendum nõ esse scilicet vim fugandi dæmones in illis, qua res quædam sunt, aut ita sonãt, aut talibus descripta figuris, sed quia ita significãt. neq; ea quidẽ verba fugare, torquere, aut premere dæmones vi vlla naturali, sed Dei concursu, cui placuit, in bonum hominũ, ad fugãdam hanc pestem, ita inuocari, & vim talẽ initiatis impertiri. ex his autem omnibus nõ fit, vt vlla vis naturalis sit verbis, neque vt aliud quippiam possint, quàm significare, atq; id ex hominũ placito. quapropter, si magi Pharaonis insusurrendo aliquid, aut characteres aliquos describendo (vt nunc quoque qui se

Iesu nomi nis efficacia.

Pharaonis Magi

magos

magos profitentur,& inter Iudæos Cabalistæ)fecerũt colubros & Ranas,& dæmonum scientiã,arcana quędam naturæ,potiusquam ad verborum vim vllam, referri debet. quid quod tot,támque docti medici,quin & Galenus ipse,alioqui adeo rigidus Philosophus, affirmant tot morbos verbis quibusdam,& incantationibus cedere,idque sibi esse longo experimento confirmatum?certè vt ex ignoratione veri Dei,retenta solum incerta quadam diuini cultus recordatione nata est idololatria,ita ex ignoratione moralium incantationum,quas fabulis obumbrauerant antiquissimi sapientes,retenta tantùm nominis memoria, natæ sunt istæ superstitiosæ incantationes,atque hoc, cum aliis multis,errore disseminato,vsi sunt homines sæpe incantationibus aduersus morbos,atque adeo confidentius non raro quàm medicamentis. accedit, quod aliquando leuissimis hominibus,& qui admittunt incantatores, vtilis quodammodo est sua credulitas, quia (vt inquit autor libelli de incantatione, qui est inter „ Galeno adscriptos) *quãdo mens humana* (hæc sunt ipsius autoris verba) *rem amat aliquam, licet naturaliter non iuuatiuam sibi eam prodesse certificat. ex sola autem mentis intentione corpus res illa iuuat: verbi gratia, si quis incantationem sibi prodesse confidat, qualiscunque sit, eum tamen iuuat.* hæc ille, quibus verbis innuit, incãtationes aliquãdo prodesse ad pellendos morbos ob confidentiam infirmi. nimirum vt timor & mœstitia. ac desperatio, plurimos morbos augent, & ægrotos lædunt,ita confidentia & alacritas plurimos subleuãt, & ipsa imaginatio per eos animi motus,morbos tollit, aut saltem minuit. aut. cum minime, in eis qui vehementissimè confidunt,opinionem efficit sanitatis. verùm hanc incantationum vtilitatem, constat ex acci-

Galenus delusus.

De incantatione.

Imaginationis v[i] ad morb[os] tollendo[s].

denti esse, ob affectus animi, eius qui curatur, non per naturalem verborum potentiam. nonnulli ergo ob inscitiam, verè ac per se vtiles esse putantes: nonnulli verò etiam docti, & periti medici, hoc ægrorum stultitiæ concedentes (velut qui insaniam) incantationibus vti permittunt, etsi eas per se nihil posse certè sciant. Nomina itaq; nihil habent cum rebus præter significationem, quæ ex solo consensu, manifesto, aut tacito ipsorum hominum nascitur, neque sunt nomina rebus alia ratione sua. Adam verò dicitur appellasse res nominibus suis, idest propriis & maximè congruentibus, non omnes, sed viuentes, vt animalia omnia. quia, vt qui linguæ hebreæ sunt periti optimè norunt, indidit illis nomina, quæ proprietates & naturas eorum maximè exprimerent. quæ nomina constat deriuata esse ab aliis primitiuis, quæ ad placitum Adæ sunt rebus data, & posteritatis consensu recepta, atque huc vsque, vsu, & Sanctarum scripturarum beneficio, seruata. de fascinatione seorsum dicetur alio loco.

Nomina ab Adamo posita.

CAPVT QVARTVM.

Ex capitibus primo & secundo Geneseos & trigesimo septimo Ezechielis.

CVm natatilium, volatilium, reptilium, & progredientium, irrationalium tamen, animalium creationem narraret Moses, his vsus est verbis. *Dixitque etiam Deus, producant aquæ reptile animæ viuentis, & volatile super terram, sub firmamento cæli. & rur-*

„ *rurſum, Dixit quoque Deus producat terra animam viuentem in genere ſuo, iumenta, & reptilia, & beſtias terræ ſecundum ſpecies ſuas*: cùm tamen ageret de hominis creatione, inquit, *formauit igitur Dominus Deus hominem de limo terræ, & inſpirauit in faciem eius ſpiraculum vitæ, & factus eſt homo in animam viuentem.* quæ verba magnum continent naturæ arcanum: indicant enim apertè, illud quod tantopere inter Philoſophos controuerſum eſt, hominis animam non eſſe eductam ex materiæ potentia & fæcunditate, velut animas rationalium, ſed extrinſecus acceſſiſſe, natura immaterialis participem: non quidem naſcentem intrinſecus ex materia, ſed diuina vi extrinſecus in illam immerſam, & mirabili quodammodo ei alligatam: & ſubſtantia quædam cum ſit incorporea, potens per ſe ſubſiſtere, factam eſſe corporis formam. hac de re dubitant multi, in ſuam perniciem plus ſatis Philoſophi. niſi potius belluas dicere conſentaneum magis eſt, eos, qui ſe belluis hac in re præſtare, neque intelligunt, neque credunt. hinc pendet quæſtio de noſtræ animę immortalitate, de qua, etſi in commentariis, quæ in libros Ariſto. ſcripſi, dictum mihi ſatis eſt, tamẹn tentandum nunc quoque videre iuxta præſentis operis inſtitutum, quantum poſſit naturalis ratio conſequi, eius quod Deus Opt. Max. hoc loco reuelauit per Moſem, vt hac ſaltem ratione, ſi fieri poſſit belluini Philoſophi à ſua impietate incipiant auocari. porrò perpendere oportet hæc verba. Inſpirauit in faciem eius ſpiraculum vitæ, & factus eſt homo in animam viuentem. His verbis apertè indicatur, illud ſpiraculum quod extrinſecus inſpiratum eſt, non eſſe mentem ſolam, & vim intelligendi, aut in omnibus hominibus eandem, vt cenſent quidam Philoſophi, aut aliam in

Anima immortalis.

aliis, quæ superueniat homini iam sentienti, & habenti animam, sed illud ipsum esse ipsam animam, qua homo sentit, & viuit, itaque non duas, sed eandem esse in homine animam, qua sentit & intelligit. nam qua intelligit. est quæ extrinsecus accessit inspirata, vocat verò eam spiraculum vitæ, & per eam dicit factum hominem in animam viuentem. tenemur itaque asserere, hominis animam neque fluxisse ex materiæ potētia, neque ab ea esse inseparabilem, sed substantiam quandam incorpoream separabilē, & imposterum æternam eandémque esse corporis formā, & animam qua homo sentit. non tamen propterea tenemur etiam dicere, eandem esse formam vegetabilem, non enim Moses more Aristotelico vocat, ea etiam, quæ tantum vegetantur, viuentia, & eorum actum animam, sed more stoico, qui & communi hominum sensui propinquior est, ea solum viuentia vocat, quæ sentiunt & mouentur, eorū formam animam, reliqua vocat virentia, & producentia fructum, ac semen secundum genus suum, non tamen viuentia. itaque Veritas Catholica non cogit nos asserere ipsam animam qua sentimus, mouemur & intelligimus, esse in nobis principium vegetandi, nedum & formam actúmque primum ipsarum partium corporis homogenearum, vt ossium, carnis, & neruorum, quod plurimi etiam affirmant, putantes absurdum esse in eadem substantia multas formas ponere. Ego verò sequutus quod & rationi magis consonum, & diuinis etiam oraculis, vt ego existimo, congruentius est, affirmo esse in nobis ante animam formas mere corporales homogeneorum, quibus ossa carnes & nerui differunt, non minus profectò (nisi me meis sensibus credere nolunt) quam aurū argentum & plumbum: his bene tēperatis accedere actum

Anima ex quo.

Formæ plures in vno.

Formæ animā præcedunt.

re actum quendam perfectiorem: corporalem eum quoque,& velut naturã quandam meliorem(ita.n.placet vocare,potius quàm animam) qua nutriuntur: omnéſque hos actus educi ex potentia materię:his poſtremò accedere extrinſecus animam, quæ nobis vim ſentiendi & intelligendi præſtet.non enim intelligendũ eſt,illud corpus hominis, in quod inſpirauit Deus ſpiraculum vitæ,fuiſſe ſtatuam, quãdam luteam,eámque acceſſione illius ſpiritus factam eſſe carneam & oſſeam,ſed corpus quoddam ex oſſibus neruis carne & cute,non quidem aridis,ſed floridis ac virentibus, immobile tamen adhuc & ſenſus expers:& hæc,accedente ſpiritu recepiſſe.Indicat id viſio Ezechielis c.37. cùm enim vellet ei Deus oſtendere reſurrectionem mortuorum,dimiſit in medio campi pleni aridis oſſibus, quibus non ſtatim acceſſit ſpiritus, qui virorem & reliqua omnia præſtaret, ſed primum quidem acceſſerunt oſſa ad oſſa, vnumquodque ad iuncturam ſuam,& ſuper ea nerui & caro aſcenderunt (vireſcentibus ſcilicet iam partibus) & extenta eſt eis deſuper cutis,& adhuc ſpiritum non habebant, vſquedum ingreſſus eſt in ea ſpiritus,& reuixerunt, & ſteterunt ſuper pedes ſuos.Itaque eſſe oſſis,neruorum, & carnis, & cutis & earum partium viror, non præſtatur ab ſpiritu qui extrinſecus accedit,atque immortalis eſt, ſed à formis corruptibilibus & merè corporalibus,quę ad animam quidem rationem habent diſpoſitionum materiæ,& ob id animæ acceſſione, non tolluntur,ſed ſimul cum ea manent,hac in re ſeruientes illi, quòd ſeruant,quam ea deſiderat,in corpore temperiem, & formationem. Si autem hæc ſententia diuinis eloquiis eſt conſona, cur non putetur etiam eſſe conſona rationi? Cur velimus miſeros Philoſophos à fide catho-

Adami ſtatua lutea.

Homogeneorũ formæ in homine.

lica deterrere, plusquam veritas ipsa postulet imperantes credere? nihil enim est quod eos adeo conturbet, quàm substantiam separabilem & incorpoream, esse actum corporis: nam actus rei est ipsa rei essentia, seu ipsum quod quid erat esse rei. Hoc verò vix intelligi potest, quo pacto sit corporis, quod à corpore separabile. conquiescet hæc perturbatio, si his concedimus, animam non esse actum corporis quà corpus, sed quà sensitiuum & intelligens. non enim anima corpori præstat esse corpus, neque verò ossi esse os, neque nutriri, quod materiale etiam est & elementorum imitatur naturam, sed hæc per corporales formas habenti, præstat sensum & intellectionem, quæ spiritalis videtur esse naturæ. neque sanè Aristoteles animam finiens, actum corporis simpliciter esse dixit, sed adiecit potentiam vitam habentis, quod est, actum esse corporis, non quà corpus, sed quà potest vitales actiones edere. Colligimus itaque ex hoc sacræ scripturæ loco duas assertiones, primam esse in nobis animam separabilem, & nunquam interituram: alteram, hanc ipsam esse animam qua sentimus & mouemur. Distinctioris doctrinæ gratia, vtrũque seorsum aggrediemur monstrare. Socrates, vt licet videre in Phœdone, secundam hanc non vertit in dubium, neque in id vsque tempus hominibus vlla subierat dubitatio, an esset in nobis eadem anima sentiendi & intelligendi principium. Aristoteles primus cœpit ab anima mẽtem distinguere, animæ sensum, menti intellectum tribuens, vnde accepta occasione, posteri de ea re acriter disputauerunt, censuerúntque quàm plurimi, animam & mentem res esse diuersas numero, alterámque cum homine mori, alteram manere. quapropter, vt dixi, vtraque quæstio erit nobis seorsum examinanda. Primę

Quorum principiũ.

quæ-

queſtionis Socrates duos articulos eſſe fecit.primùm, an anima ſit à corpore ſeparabilis:alterum an ſit immortalis.quandoquidem Cebes dubitationem quandam ingeſſit,dicẽs,fieri poſſe,vt anima diuturnior viuaciórq; eſſet quàm corpus,atq; aliquando maneret à corpore ſeparata, fuiſſétq; fortaſſe antè quã in corpus mergeretur,nõ tamẽ ob id eſſet omnino immortalis, ſed poſtremò aliquando etiam cum homine moreretur,ob hãc ſuſpitionem Cebetis.Socrates, poſtquam, vt ſibi videbatur, monſtrauerat animam diuturniorem eſſe corpore,& ab eo ſeparabilem, denuo eſt aggreſſus monſtrare,eſſe immortalem,atque geminã quæſtionem eſſe fecit.quanquam ea, re vera, ſimplex eſt & vnica.Si enim anima ſubſtantia eſt à corpore ſeparabilis, immortalis etiam neceſſariò eſt.nam ortus & interitus naturalis, corporearum tantum rerum ſunt.quæ incorporeæ ſunt,non habent Phyſicam compoſitionem,ac proinde diſſolui non poſſunt, niſi ab eo ſolùm à quo ſunt colligatæ (vt inquit Plato) puta ab ipſo Deo.ab eo verò per ſe ſummè bonus cùm ſit, nihil extinguetur,aut diſſipabitur:ſed eius voluntate perſeuerabunt in æternum,quæcunque ab eo ſolo facta ſunt.Hæc adeo vera ſunt,vt nemo iam ſit,quem timor corripiat Cebetis:quòd ſibi omnes perſuaſerint, animã ſi ſemel poſſit ſubſiſtere à corpore ſeparata,ne rè eſſe incorporeã(corpus enim nulla ratione eſſe poteſt alterius coporis actus) atque adeo immortalem. quare nobis hac de re ſimplex quæſtio erit.atqui Socrates cùm geminam fecerit, primam partem, puta diuturniorem eſſe animam corpore, inſufficienter probauit: alteram, puta eſſe omnino immortalem, ei qui non conſiderauerit, procedere diſputationem propoſita priori aſſertione videbitur probare etã ſo-

Cebetis de anima ſẽtentia.

De animæ immortalitate.

phisticè.nam summa ratio monstrationis primæ inde pendet, quod nostrum scire reminisci quoddam sit, quod,& si probabilitatem quandam præ se fert, falsum esse monstrauit Aristoteles. Iam verò secunda est,quia corpus viuit per animam,& anima per se,necesse esse animam semper viuere ; neque posse mori. Velut quia concreta corpora calida sunt per ignem, ignis verò primò ac per se,necesse est eum semper calere,neque posse refrigerari.huic argumentationi, qui ex aduerso assereret animam nullam substantiam separabilem esse,sed formam tantum corporis viuentis,responderet,negans animam viuere primò ac per se,sed ne viuere quidem,sed esse vitæ causam vt formam,viuere verò hominem per animam ; non vt est calidus per ignem,sed vt ipse ignis est calidus per calorem, qui tamen calor calidus non est. qui verò semel recepisset,esse animam substantiam quandam corpore antiquiorem,potentem per se existere, vt videbatur Socrates,cùm in eam argumentationem venit, indicasse, cogeretur profectò concedere, hominem viuere per animam per se primò,atq; ideo eam mori nõ posse.meritò ergo diximus,vnicam quæstionem esse hãc, & eius decisionem ex prima assertione pendere, puta animam hominis esse separabilem à corpore. quod quia à Socrate nõ satis mõstratum est,quòd nostrum discere reminiscentiam esse non probetur,aliis rationibus vtar, si quæ videbuntur esse firmissimæ,in iis, quas produxerint iuniores,aut mihi nũc dederit Deus. Certè probabiles rationes sunt excogitatę quã plurimæ,mõstrationi verò proximę,si quę,ea est profectò; qua Aristot. est vsus. Silicet homo actionem aliquam habet,ad quã nullo corporali organo vtatur, eius anima incorporea est,& separabilis.nam constat animam homi-

Ignis semper calidus.

Anima quomodo causa vitæ.

hominis esse eius formam: forma verò cuiuscunq; rei est principium & causa actionum omnium eius. ergo anima est præcipua causa actionum omnium hominis, vtitur vero organis corporeis ad eas obeundas. si quam ergo habet homo, quæ sine vllo organo corporali agatur, eam operatur anima per se. talis ergo est ea forma, vt possit aliquid agere, etiam si esset sine corpore, si verò agere, & esse, ac viuere, posset sine corpore. Dices fortasse, esse aliquid; quod anima existens in corpore possit facere corpore non vtens, tamen extra corpus nihil posse facere, quia ne esse quidem potest. velut ego non vtor cerebro ad pulsum arteriarum, tamen sine capite pulsare non potero, quia neque viuere. Itaque per accidens esse corpus necessarium ad eam actionem, quæ sine organo corporali agatur, vt viuat scilicet anima. Verùm hoc de illis tantum rebus dici posse constat, quæ aliis indigent vt seruentur, aliis vtantur vt operentur: de anima & corpore non ita, sed si anima corpore non eget vt operetur, multo minus vt seruetur: & argumentum ita rursum procedit. si aliquid potest agere anima nullo vtēs corpore, habet in sese, ac præter corpus, naturam & principium agendi illud. omnis autem vis agendi fluit ex aliquo esse, ergo principium aliquod habet in se se existendi, id ergo retinebit etiam si separetur à corpore: separari enim etiam poterit secundum illud. nam quod anima agit nullo vtens corpore, non agit qua forma corporis, forma enim rei nō operatur quippiā per se, sed est principium operandi ipsi rei cuius est. si ergo anima agit aliquid per se, qua id agit nō est corporis actus, sed substātia aliqua à corpore separabilis, quare & incorruptibilis. erit igitur anima geminę quodāmodo naturæ, quà corporales & per corpus exercet

Anima sine corpore.

Natura gemina.

actiones, forma corporis; quà spiritales & nullo vtens corpore, substantia incorporea separabilis & immortalis. si verò est in anima aliquid immortale, constat ipsam animam immortalem esse, atque separatione corporis tantum priuari eis actionibus, quas obit per corpus, velut artifex priuatus instrumentis. Propositio ergo satis est euidens. videndum verò, an re vera sit aliqua actio hominis, cuius nullum sit corporale organum. tales certè sunt duæ, intellectus & voluntas. quod ita constat: euenit hominem intelligere atque cognoscere contrarium, ei quod sensus omnes corporales, siue externi siue interni dictant, & velle contrarium ei, quod appetunt corporales omnes potentiæ: ergò neque intellectus, neque voluntas, ea scilicet, penes quam est liberum arbitrium, est corporalis potentia. nam nulla potentia corporalis dictat, stellam esse maiorem terra: intellectus dictat esse maiorem: ergo intellectus non est corporalis. neque vllus vnquam appetitus corporalis appetere potest dolorem, neq; langorem; voluntas hominis sæpe appetit hæc (nam ieiunia & verbera) ergo voluntas hominis non est corporalis. ad intelligendum ergo aut volendum nullo corporali instrumēto vtitur anima. Porrò euenit aliquando disputare de re, separata omni conditione materiali, vt de homine, nulla ratione habita loci, magnitudinis, coloris aut figuræ, aut alterius cuiuspiam conditionis corporalis & sensibilis, ergo potentia quà id agitur, nullo corporali organo vtitur. nam cùm cognitio agitur aliquo organo corporali, facultas nihil aliud percipit quàm organi passionem. organi verò corporalis passio, non possit esse sine corporibus conditionibus. quare neque facultas per eam perciperet, nisi accidentia corporalia: quę igitur percipit sine corporeis

Liberum arbitrium.

accidentibus, incorporea eſt. Præterea, adeo videtur euidens eſſe in nobis aliquam ſubſtantiam incorpoream, ſeparabilem, & æternam, vt vel quia in dubium vertitur, & vocatur in diſputationem, neceſſarium ſit ita eſſe. nam ſi in nobis nihil eſſet niſi corporeum & caducum, vnde orta eſſet nobis ea dubitatio, aut omnino cogitatio de ęternis & incorporeis, magis quàm belluis? omnis enim cogitatio, aut ab obiectis orta eſt aut interius ex nobis ipſis ſuppullulat. immortale & incorporeum nihil nobis obiici poteſt, dũ in hac vita ſumus, nam & ipſæ ſpiritales ſubſtantiæ, ſi quando hominibus volunt apparere, corporales ſpecies induũt. Si ergo in nobis nihil lateret tale, nullũ omnino principium eſſet cogitandi de incorporeis & æternis: nam finge Deum feciſſe ab initio omnes homines ſine oculis, quis vnquã diſputaſſet, an color eſſet fulgor quidam, an ſuperficiei extremitas in corpore terminato? vel an calor eſſet viſibilis per ſpecies quas effunderet, an per facultatem, quæ ab oculis emitteretur? nunc vero diſputatur de incorporeis ſubſtãtiis, & ęternis, & de modo quo intelligunt & operantur: eſt ergo in nobis vis aliqua ea agnoſcendi, quæ non poteſt eſſe corporea, ſed incorporeum & aliquid & æternum, cuius præcipuè ea facultas eſt, & vnde naturaliter ſuppullulat omnibus gentibus, diuinorum, immortalium, & incorporeorũ cultus, & deſiderium, igitur haud dubiũ eſt eſſe in nobis mentem immortalem. neq; locus eſt dubitãdi, an Ariſt. ita putauerit, putauit enim proculdubio. An verò ea mens, & anima, per quam ſentimus & mouemur, ſint diuerſæ, hæc mortalis, illa immortalis, iuxta ſententiam Ariſtotelis, ac re vera, an ſint partes diuerſæ eiuſdem animæ immortalis, id videtur poſſe in dubium vocari. In qua diſputatione ita

Cogitationis principiũ.

Angelorũ apparentia.

videtur procedendum. Aut illa mens (si non esset eiusdem animæ, qua sentimus pars) esset in omnibus hominibus eadem, aut in aliis alia. eadem numero in omnibus, non videtur posse. nam etsi idem homo ponatur in multis locis esse, non tamen poterit, idē cùm sit, contraria habere simul, velut vno loco esse albus, alio niger secundum eandem partem, & eodem tempore, tamen humana mens quædam in hoc homine scit, quę in alio ignorat, & est huic bona, illi mala mēs: nō est ergo eadem numero. Si verò est vnicuique sua, quandoquidem ea nullo corporeo vtitur instrumēto, non sit corporis actus, neque sit in homine vt forma in materia, sed vt in nauta in naue, vel vt intelligimus esse in orbibus cœlestibus spiritales alias substantias. Si verò ita est, homo duo sit supposita diuersa, illud animal alogum, ex corpore & anima sensitiua conflatum, vt equus, & bos: aliud substantia illa per se quidem subsistens. quandoquidem si forma corporis nō est, neque corpus est illi materia, sed adest, velut cacodæmon aliquando tenet humanum corpus. non ergo erunt eædem vtriusque, neque totius ex vtroque conflati eædem actiones, neque communes, sed vtrique suæ. sentiet sanè illud animal, intelliget illa mens, homo tamen non intelliget, magis quàm sues, in quos sunt immisi dæmones. hæc autem omnia sunt absurda. non est ergo ita: sed anima illa tota qua sentimus, mouemur, & intelligimus, substantia est incorporea, æterna, & separabilis. habet tamen mirabilem naturā præ aliis omnibus intelligentiis, quòd cùm sit substātia potens per se subsistere, potest etiam corpori ita temperato & formato hærere vt forma, & per corporalia organa, esse illi principium sentiendi & mouēdi: atq; intelligit, quà separabilis, sētit & mouet, quà forma. qua-

Anima assistentis refutatio.

Anima quando imperfecta.

ma.quare cùm à corpore recedit,illud retinet,hoc amittit.atq; ideo,à corpore ſeparata, imperfecta quodāmodo eſt, quia exercere nō poteſt multas earū viriū,quas natura habet, ſentiendi ſcilicet & mouendi. ſed dices, humanū corpus habet temperiē & cōpoſitionē meliorē,quàm aliorū animantiū corpora, & ad viuendum accommodatiorem,ergo dum in vtero geritur,vbi primùm talem temperiem & compoſitionē attigerit, orietur neceſſariò ex materiæ potentia forma ſenſitiua,ita vt neceſſariò,etſi eo momento Deus nullam rationalem immergeret, eſſet futurū quoddā animal,ídque perfectius aliis irrationalibus. Si igitur ſenſitiua forma neceſſariò oritur ex illius materiæ potentia,fruſtra datur rationali animæ pars ſenſitiua. erit enim otioſa ſenſitiuarum altera, aut vtentur duæ eiſdem organis. Certè niſi Deus immergeret in humanum corpus rationalem animam, illud verò nihilominus temperiem & compoſitionem acciperet talem,oriretur naturaliter forma aliqua ſenſitiua: nunc verò non oritur, quia eodem temporis momento, quo commodam compoſitionē corpus cōſequutum eſt,inſpirat in illud Deus ſpiraculū vitæ, quod ſimul ſenſitiua & intellectiua anima eſt, eo verò inſpirato, materia non profert aliud,vt neq; vlla alia res producit,quod productū inuenit.Itaq; nō profert quā proferret formam ſenſitiuam,quia præuenit accedere illud ſpiraculum vitæ,quod non minus ſenſitiua anima eſt,quàm quæ ex materię potētia oriretur.Monſtratū itaque eſſe videtur animā hominis eſſe incorporeā,& ſeparabilē,non ex materiæ potētia ortam,ſed extrinſecus accedentem, eandémque eſſe in nobis ſentiendi & intelligendi principium, etſi non eodem modo. Conſiderare autem ſupereſt, an anima

Anima antiquior corpore. antiquior sit corpore, vt Plato censet, atque creata prius, in corpus deinde immittatur, an in ipso creetur corpore, neque vnquam antea sit, quàm teneat corpus. Nullam esse arbitror naturalem rationem & viã, qua alterutrum monstrari possit. quia, vt Aristoteles dicit, post mortem non reminiscimur, hoc est scire non possumus, an nostræ animæ præextiterint, & sæpe ab aliis corporibus decesserint, quia etsi id factum esset, non possemus recordari, eò quòd omnium rerum corporalium in singulis decessibus essent deleta phãtasmata: itaque Aristoteles etiam existimauit, præsentis dubitationis nullam nos posse monstrationem comparare. Sequentibus verò nobis hac in parte, quod est probabile, videtur præter rationem, ponere animã antiquiorem corpore. nam anima quà anima, forma est. formæ verò quà forma, non est aliud esse, quàm esse formam. non est ergo consentaneum esse prius animam quàm sit forma, forma verò actu non est nisi in materia, ergo non est prius quàm sit in materia, sed in ipsa creatur. Porrò secundum naturæ ordinem prior est potentia, quàm actus, quia potentia via est ad actũ, materia verò est potentia, forma actus, ergo materia generatim prior est quàm forma, & antiquior: igitur & hæc materia, quàm hæc forma, corpus inquam quàm anima. quoniam verò corpus omne dissolubile, anima verò, vt mõstratum est, immortalis, fit vt posterius, corpore corrupto anima maneat, vsquedum, Vi diuina, eidem, rursus vnita, tribuat immortalitatem. hanc ob causam Moses hominis ortum narrans, dixit. *inspirauit in faciem eius spiraculum vitæ*, hoc est, dedit illi spiritum, quo viueret. Ezechiel verò cum rationem Palinginesiæ, seu resurrectionis exponeret, dixit iussu Dei quatuor ventis, *Veni spiritus & insufla*

Potentia prior actu

inſufla ſuper interfectos iſtos, & reuiuiſcant. Iubet itaq; mortuorum ſpiritus, quaſi ſeparatos, & adhuc manẽtes, redire in ſua corpora, atque à quatuor ventis venientes congregari. Sunt itaque hæc eadem, quæ diuina tradunt eloquia, partim naturali ratione indicata, partim confirmata probabiliter. Eſſe ſcilicet in homine vnicam animam (nam alendi principium animã non appello (eámque non oriri ex materiæ potentia, ſed à Deo inſpirari, nõ quidem ſeorſum factam prius, ſed creatam in ipſo corpore, ſeparabilem & ęternam, atque manentem poſt interitum. ſed, quoniam huic contemplationi coniunctum eſt. de brutorum animis, quid ſacra innuant, adiiciamus.

CAPVT QVINTVM.

" CAPITE nono Geneſeos dicitur. *omne quod mouetur & viuit erit vobis in*
" *cibum, quaſi olera virentia tradidi vobis*
" *omnia, excepto quod carnem cum ſangui-*
" *ne non comedetis, ſanguinem enim anima-*
" *rum veſtrarum requiram de manu cunctarum beſtiarum.*
" Rurſum decimo ſeptimo Leuitici, ter repetuntur hęc
" verba. *Anima omnis carnis in ſanguine eſt.* Rurſum
" 12. Deuteronomij *hoc ſolum caue, ne ſanguinem come-*
" *das, ſanguis enim eorum pro anima eſt, & idcirco non de-*
" *bes animam comedere cum carnibus.* His verbis Philon, libello quòd deterius potiori inſidietur, intelligit dici, animam eſſe ipſum ſanguinem. cuius ſententiæ fuerunt inter Philoſophos nonnulli, vt Critias, cuius meminit Ariſtoteles primo de anima. quoniam

Anima an ſanguis.

verò secundo capite Geneseos dictum est, inspirasse Deum in faciem hominis spiraculum vitæ, atque illud esse animam qua viueret: quibus verbis apertè significatur, animam hominis esse spiritum illum inspiratum à Deo, componens hæc duo loca, dicit, esse in homine duas animas: alteram carnis per quam homo animal sit, hanc esse vt in brutis sanguinem: alteram hominis quà homo est, hanc esse illud spiraculum incorporeum, separabile, & æternum: ob idque dicere Mosem, inspiratum esse in faciem, quòd id non sit per totum corpus, & insensatissimas etiam partes dispersum, vt sanguis, sed sublimem corporis partem teneat, quo superna cœlestiaque contempletur. Sed cùm monstratum antea sit, eandem esse vnicámque in homine animam, qua sit animal & homo, hoc est, qua sentiat & intelligat, non potest nunc hæc Philonis interpretatio probari. neque verò dicere possumus, brutorum animas esse sanguinem, hominum verò non. nam. 4. capite Geneseos dicitur, *Vox sanguinis fratris tui clamat ad me.* id verò dicitur de sanguine Abel, quasi anima Abel clamaret, & effusus sanguis. quid ergo dicemus? certè non videtur necesse intelligere, quia dicitur, *Anima omnis carnis in sanguine est*, essentiam ipsam animæ esse in sanguine, seu animam esse ipsum sanguinem. necesse tamen est, sanguini esse cum anima aliquid præ aliis corporis succis: aut sanguinem esse aliquid animæ quod alia quæ in nostro corpore continentur, non sint, cuius gratia dicatur, anima esse in sanguine, potius quàm in vllo aliorum. id verò quid sit oportet inuestigare. Primum omnium sanguis, anima carnis non est. Anima enim est forma corporis viuentis: corpus verò non potest esse for-

Animæ duæ Philoni.

Brutorū anima.

eſſe forma corporis. forma enim & materia partes ſunt rei,vt principia,non vt partes quantæ. quapropter ex materia & forma conſtat res ſecundum ſe totam,neque qua forma & materia poſſunt eſſe ſeparabiles aut diſſitæ.Sed neque pars animantis propriè videtur eſſe poſſe ſanguis (dico verò partem propriè eſſe,quæ eſt animata, nõ vt capilli,& extremi vngues) nam ſanguis eſt alimentum commune partium omnium corporis,nulla autem partium videtur parte alia animantis nutriri. neque videtur conſentaneum rationi,vt inter eiuſdem animantis partes ea pugna ſit, vt aliæ alias conficiant. porrò ſanguis non eſt continuatus cum ſolidis partibus,ſed vt liquor quiuis alius in vaſe continetur.non facit ergo cùm illis vnum per ſe,& vnitate formę.Porrò nemo hominem,minorem fieri aut mutilari putat,cum ſanguis emittitur: oporteret verò ſi is eſſet pars. ſed ſi nihil horum eſt ſanguis,quid ſupereſt vt ſit aliud quàm alimentum? non enim eſt excrementum.ſed ſi id tantum, quid potius eſt quàm pituita, bilis, melancholia,lac,medulla oſſium,ſemen,communis ros,quæ etiam nutriunt?Certè in ratione alimenti præſtat plurimum aliis ſuccis ſanguis, quia ſolus poteſt nutrire partes omnes: alij verò ſucci, partim non niſi cum quodam ſanguine miſti,vt bilis vtraque,partim non niſi quaſdam partes,vt pituita pituitoſas,chylus vocatus ventriculum, lac mamas, medulla oſſa, ſemen teſtes.eſt itaque antonomaticè, ac ratione quadam potiori, ſanguis alimentum animalium,atque ideo cum nutritione ſeruetur eorum vita, videtur non ineptè dici,carnis animam,hoc eſt vitam,in ſanguine eſſe, hoc eſt, ſanguine ſeruari. Verùm cum nutritio non ſit animantium propria,ſed cõmunis cum his rebus quas Moſes

Sãguis nõ eſt pars viuentis.

Succi quo modo nutriant.

Sãguis alimentũ eſt

non vocat viuentes, sed virentes, vt indicatum ante[a] est, leue esse videtur nutritionis esse materiam, vt anima in eo esse dicatur: consentaneúmque est, aliud pręterea esse aliquid in eius natura, cuius gratia ita dicatur. Certè vt Galenus dicit, sanguis non tantum præstat corpori alimentum, sed calor etiam naturalis perseuerantiam in eo obtinet: quia fouet, seruátque naturalem calorem sanguine præditorum. quod vel inde intelliges, quòd effusione sanguinis refrigerantur. quamquàm hoc contradictionem videtur posse accipere. siquidem Aristoteles censet (atque Hippocrates alicubi videtur eiusdem esse sententiæ) sanguinem esse subiecto frigidum, calere verò calore cordis & spirituum. atque adeo Galenus ipse, etsi subiecto calidum esse censeat, tamen eius feruorem calore cordis fieri concedis. si igitur sanguis aut subiecto frigidus est, aut saltem minus calidus quàm cor, non seruat ipse cordis calorem, nisi fortè per accidens, vt vestes aut medicamenta, quæ recalfaciunt partes, à quibus calorem acceperunt. Atque hoc quidem, vt ego existimo, consentaneè dicitur, & res ita habet, nisi sanguinis nomine intelligamus sanguinem vt in animantibus existit, spiritu scilicet plenum, eiúsque admistione calentem, & fluentem. atqui oportet ita intelligere, semper enim intra sua vasa talis est, in arteriis quidem magis, in venis minus, vtrobique tamen spirituosus. quia semper cum sanguine spirituum copia effunditur, hísque euanescentibus concrescit vbi effusus est, nisi sit corruptus. spirituosus ergo est, ex quo caloris naturalis perseuerantiam obtinet, & in quo anima, hoc est, vita, est. quia, scilicet, facultas vitalis, quæ viuentium propria est (neque communis cum virentibus, vt nutritio) in naturali cordis calore consistit. hic verò sanguine & spiri-

Sanguis natura frigidus calorē seruat.

ſpiritibus ſeruatur.ſed dices,nondũ videri hęc eſſe ſatis vt anima in ſanguine dicatur eſſe,neq; ſanè prius videri eſſe poſſe ſatis pro dignitate explicata hæc verba quàm indicetur animam ipſam aliquo modo in eo eo eſſe.Certè hoc quoque indicari poteſt.nam niſi anima in ſanguine ſpirituoſo eſt,quo pacto poſſint in eo eſſe eius actiones?at verò ſunt.nam quid eſt,quod ferueat per iram fugiat per timorem,per mœſtitiam pigreſcat per gaudium effundatur,per pudorem in faciem occurrat,quám ſanguis & vitales ſpiritus?neceſſe igitur eſt animam,cuius ſunt hi affectus,in ſanguine eſſe aliquo modo, quo in nulla alia re,earum quæ ad corpus noſtrum pertinent: ſiquidem nulla alia ita mouetur per animæ affectiones. ſi verò vt indicatum eſt,non eſt ſanguis ipſa anima, non eſt in eo animę eſſentia,vt humanitas in homine,atque ſi ne animatus quidem eſt ſanguis,non eſt anima in ſanguine,vt in corde,cerebro,& aliis partibus,vt inquam in ſubiecto proprio:ſubit verò ſanguis motus, qui primariò ipſius animæ ſunt, eſt igitur in eo anima vt in inſtrumento proprio ipſius.dico autem vt in inſtrumento proprio ipſius:quia cùm ſint duplices motus in animante,quidam dicuntur eſſe corporis,vt ambulare,& clamare,quidam animi per ſe,vt iraſci,gaudere,merere, timere, & erubeſcere : horum eſt ſanguis cum ſpiritu fluens inſtrumentum proprium.atque ita anima in eo eſt modo quodam diuiniori,quam in vllo alio inſtrumento:non quidem per informationem, aut per præſentiam, ſed per potentiam, & operationem,quia nulla alia in re manifeſtius quàm in eo operatur.quin potius videtur ipſe ſanguis,animæ proprias operationes operari, eſſéque velut alia quædam anima corporalis & manifeſta,exprimẽs ſuis actionibus,

Anima quomodo in ſanguine.

Motus animalium duplex.

illam primam & veram animam, quæ per se est nobis ignoscibilis. Vrgebis rursus dicens, fieri non posse, vt sanguis moueatur motibus animæ per se, nisi animatus sit, aut ipsamet anima, nunc verò videtur, motus illos subire per se. neque enim sanguis ita mouetur, quod trahatur, pellatur, aut mittatur ab aliquibus corporis organis, sed quod per sese sequatur imaginationem quasi percipiens animæ ipsius conceptiones. Certè hæc admiranda sympathia sanguinis cum anima est, vt hæc percipit ille mouetur. Indicat porrò ea res, diuinitatem quandam in anima animantium perfectorum, quæ sanguine prædita sunt, & illos habent animi motus, maiorem, quam sit in rerum imperfectiorum formis: posse scilicet mouere, vi imaginationis, materiam deiunctam, & cuius actus ea non sit illáque vti vt instrumento proprio suorum motuum. hanc fortasse ob causam, Auicenna maiorem adhuc virtutem (vt par est) rationali animæ volens tribuere, putauit, posse eam hoc idem in materia extra corpus longéque consistente, citra omnem consistente, citra omnem contactum physicum, facere. Ea verò sententia non probatur. neque sanè sanguis ab anima, sine contactu mouetur, sed mathematicè tangitur à viuentibus partibus: physicè, hoc est per virtutem ab anima est enim, vt dictum est, anima in sanguine per operationem & virtutem. hanc ob causam, volens Deus Optimus Maximus, homines quàm maximè à cædibus, & iniuriis abstinere, curauit, vt à sanguinis effusione super terrã, & esu, aborrerẽt éstq; hoc quodammodo simile symbolis Pythagoricis, quibus percipiebatur aliquid, vt aliud insinuaretur. velut iubebat ille abstinere à fabis, quo abstinerẽt à comitiis.

Sãguinis & animæ sympathia.

Animæ vis.

tiis voluit verò Deus, vt sanguinis effusione, tantũ vterẽtur ad expiationem animarum: vt, quò ad fieri posset, anima pro anima redderetur. nimirum sanguis est quodammodo altera anima, vt explicatum est. Ex dictis facilè constat (de quo Theologi solent dubitare) animal neque perfectum, neque integrum sine sanguine futurum. quia erit in eo anima, impos actionum vitalium, vtpotè propriis orbata instrumentis, sanguine inquam & spiritu. his de anima dictis, non intempestiuè, de corporis nutritione, & vitæ tutela, differemus.

Animal non perfectum sine sanguine.

CAPVT SEXTVM.

CAPITE tertio Geneseos ita habetur,
» *nunc ergo, ne fortè mittat manum suam,*
» *& sumat etiam de ligno vitæ, & comedat, & viuat in æternum. emisit eum Dominus de paradiso voluptatis, vt operetur terram, de qua sumptus est.* his verbis apertè significari videtur, si Adamus vesci potuisset fructu arboris vitæ, futurum vt viueret in Aeternum. An verò id vlla ratio physica ferat, examinandum. Viuentia omnia nutritione seruari, nisi nutrirentur, mox interitura, nutritionémque capi ex alimentis, adeo notum est experimento, vt dubitent physici, an possit, eorum salua vita, nutritio intercipi, vel momentum temporis. Atqui, nutritio est nouæ substantiæ repositio, pro ea quæ cõtinenter absumitur; quę causa sit reius absumptionis, non adeo constat. Plurimi enim Philosophi, naturalem calorem causantur, eundem scilicet qui nutritionis est causa: Ego calorem igneum,

De ligno vitæ disputatio.

Nutritio quid.

qui in nobis, leuibus ex causis, frequenter accenditur & externas causas, quæ nos perpetuò afficiunt, consumptionem nostri, facere affirmo: naturalem calorem contrà, seruare & augere. verum de hac quæstione alibi est mihi disputatum. modo nihil interest. siue enim naturalis calor veterem substantiam absumit, & nouam reponit: siue siccant corpora extremę causæ, & naturalis calor substantiam reponit, stat eadem dubitatio. Asserẽdum enim est, corpora viuentia, accessione eius substantiæ, quam accipiunt ex cibis, seruari: & cibos alios aliis esse meliores, plus ac melius nutrientes: alios deteriores, ac nutrientes minus: & meliorum vsu diutius seruari corpora, deteriorum verò, venire citius ad interitum. An verò cibi vllius bonitas sufficere possit, quò vllum viuentium, sine interitu, seruetur in æternum: an semper viuere, viuentium ex alimento naturæ repugnet: vel quòd eorum mortali vitæ, mori intimum, ac necessarium sit: vel quod ipsa ratio alimenti vim tantam non admittat, id est quod vertitur in controuersiam. si enim hoc natura rerum non fert, dicemus benedictionem fuisse in ligno vitæ, vt qui eius fructu vteretur, æternum viueret: aut illud æternum, longum pòtius significare, quàm nunquam finiendum, tempus. sin autem fert, dicemus fuisse naturam. primùm quidem, ipsi viuentium naturæ non videtur repugnans, carere interitu. non enim nisi quia genita sunt. monstrauimus verò antea, totum quoque mundum factum esse, & posse sine interitu seruari. porrò Galenus, qui in Physicis magnæ auctoritatis censeri debet, genitum omne aliquando interiturum, nullam monstrationem habere posse, affirmat, sed sola inductione probari. id verò si ita est, non repugnat ipsi geniti rationi, non mori. alioqui, illa ipsa ratio,

Ciborum differẽtia.

quà non mori repugnaret, poſſet eſſe medium monſtrationis, quà colligeretur moriturum. Galenus meminit ſophiſtæ cuiuſdam Aegiptij, qui aſſerebat, homines non mori neceſſitate naturali, ſed ignorantia faciendorum, atque de ea re ſcribere librum cœperat, quaſi quis nunc affirmaret, fieri poſſe naturaliter, vt homines ſeruarentur in æternum, ſi fructus ligni vitæ daretur copia, mori verò, quòd is fructus ignoretur, aut iuſſu Dei, à Cherubim interdicatur. *Genita nō neceſſe eſt interire.* Multo minus videtur hoc repugnare naturæ alimenti: quia alimentum nomen eſt materiæ, atque vt Ariſtoteles dicit, rei victæ, non effectricis cauſæ. non enim cibus nutrit, quòd faciat aliquid, ſed quòd mutetur in ſubſtantiam nutriti. in materia verò non deſideratur virtus, neque facultas vlla, ſed diſpoſitio & copia. velut igitur ignis, ſi ſuppeditentur ligna ardere apta, nunquam deficiet, nec elychni flamma extinguetur, ſi ſuppetat oleum, ita viuere poſſit animal, ſi abundet idoneus cibus, aut ſaltem mortis cauſa non in ipſo cibo ſit. ab hoc enim quid petas aliud, quàm vt ſit materia? Nihilominus videtur manifeſtum, naturaliter non poſſe non mori, *Mortis neceſsitas.* quod viuit ex alimento, quocunque vtatur, vel hoc ſolo argumento, quod nullum talium vnquam extitit, quod non moreretur. nam ſi nunquam extitit, neque erit quidem, nam circulo ſemper redeunt tempora, & cum circulari mutatione totus ſemper agatur mundus, eadem continenter abeunt & redeunt, neque eſt quippiam eorum, quæ naturaliter fiunt, quod non fuerit antea. quod diſertiſſimè dixit Eccleſiaſtes, his verbis, *Quid eſt quod fuit? ipſum, quod futurum eſt. quid eſt quod factum eſt? ipſum quod, faciendum eſt. nihil nouum ſub ſole, neque valet quiſquam dicere, ecce hoc recens eſt, iam enim præceſsit in ſeculis, quæ fuerunt.*

Futura nunquam. ante nos. Itaque quod nunquam factum est, ne erit quidem (id intelligo de rebus constantibus natura, non enim perinde est de casu, aut arte factis) quod verò nunquam fit, neque potest fieri naturaliter. nulla enim est naturalis potentia, quæ nunquam ad actum deducatur. igitur Philosophi vel hac sola ratione tenentur concedere, fieri non posse, vt quod viuit ex alimento, non moriatur, quòd nunquam factum est: atque eodem argumento constat, nihil, eorum quæ naturaliter oriuntur, posse non perire. neque quidquam obstat quod de mundo dicebatur. mundus enim non est naturaliter ortus, sed factus à Deo, causa infinitæ virtutis, & libera, à qua extingui potest, seruabitur tamen eius bonitate. Natura verò, nihil eorum quæ facit, seruare potest, nisi tempus certum, quia finitæ virtutis est, neque libera causa. cæterum hoc argumento, posteriori solum, vt dicunt Dialectici, indicatur, non posse fieri id de quo quæritur: quà tamen causa id fieri non possit, non explicatur. Quapropter, vt hoc quoque, si fieri potest, explicetur, aliũde petendum principium est. Non videtur autem aptius peti posse, quàm ab eo, quod in obiectione quęrebatur. Cur scilicet ignis accessione materiæ possit in æternum seruari, atq; ab eo, quantum agitur in eius natura, crescere in immensum, homo autem & planta non possit, vtcunque potiatur cibo, seruari, nisi certum quoddam & finitum tempus, neq; comparare, nisi certam & definitam molem. Huius si inuenta idonea ratio fuerit, simul habebitur & monstratio à priori, necessarij interitus, eorum quæ genita sunt. Constat verò, eius rei causam esse, in differentia nutritionis viuentium, & ignis. Ea est, ignem, & alia inanima, neque augeri, neque nutriri, nisi secundum partes

tes materiales: viuentia verò ſecundum formales: hoc eſt, illa nutriri acceſſione partium magnitudinis, diuerſarum, & diſſitarum à præexiſtentibus: hæc verò non ita, ſed alimento ita in præexiſtentes aſſumpto & commutato, vt non afferat nouas, ſed ſeruet veteres, aut etiam augeat. Atqui, per illam impropriè vocatã nutritionem, non tam ſeruatur idem corpus, quàm gignitur aliud & aliud, neq; aliter exiſtẽs idem, quàm fluuius: per nutritionem verò propriam durat idem. quapropter in æternum ſeruari non poteſt, ignis verò poteſt. vt homo ſpecie idem, ſeruatur ſucceſſione multorum. ſed cur idem exiſtens, vt hic homo, aut hæc morus, non poteſt propria nutritione in ęternum ſeruari, nondum diximus. incipiamus verò ab ipſius nutritionis ratione ea eſt, reparatio naturalis humidi quod intus perit, ex alimento, quod & commutatur, & penitiſſimè in partes alendas aſſumitur, diſtributum, & affigitur. itaq; humiditas naturalis continenter diſſipatur, alioqui non indigerent corpora alimento: non ambigitur autem an indigeant, ſed an id ſufficiat, non moriantur. Itaque indigent alimento, & ſiccantur, ſiue à ſuo ipſorum calore, ſiue ab externis cauſis, maximéq; ab aere, qui, aut calore abſumit humorem, vt in æſtate, aut frigore exprimit calidum, cum quo abit & humor, vt areſcunt arbores præ frigore in hyeme, & res omnes flante Borea ſiccantur. vtcunque de hac quæſtione cenſeas, concedes ſiccari ſemper viuentium corpora, alimento verò fieri, ne areſcãt cito, velut quæ deciduntur, & radicibus abſtracta, alimento priuantur, ligna. ea enim videmus, humi iacentia, breui ſiccari, adeo, vt non poſſint germinare rurſus, & ſi humi figantur: quod eorum mortis indicium eſt. moriuntur ergo deciſa ligna, breui ſiccata, non

Nutritio quorũ ſit

alia causa,quàm quòd priuentur alimento. non enim iugulantur,vt truncati homines, aut aliquid aliud patiuntur, quod eis moriendi causa sit(viuunt enim rami singuli,& germinant, si ante ariditatem figantur) sed arescunt, quòd priuentur alimento. alimentum ergo,reparando humidam substantiam, facit, ne arescant corpora, alioqui breui, præ siccitate,interitura. si igitur humectatio ab alimento accedens, æqualis esse potest siccationi, quæ ab aliis causis, obstare vtique poterit,quominus corpus siccetur: si maior, facere vt etiam euadat humidius: si verò necessariò est maior motus, quem subit corpus ab externis, eo quem à cibo, necessariò siccabitur corpus semper, ac postremò morietur: alimentum verò, tantummodo obstabit,ne tam cito. Atqui, maiorem motum esse quem cient externa,primùm quidem, experimento constat,quia multo citius siccatur decisum lignum,& homo cibo priuatus,quam reficitur rigatũ,& cibatus. deinde, multis etiam rationibus videtur id esse necessarium. nam cùm eueniat, duobus modis alterare corpus,aut simpliciter alterando, aut gignendo substantiam alteram, constat illud facilius esse, ac citiùs fieri,hoc difficilius,& fieri tardiùs. nam facilius sicces corpus,admouens tapsiam, aut euphorbium, aut ignem,quàm iubens vti cibis assis, & milio, aut eruo: & humectes citius balneo aquæ, quàm esu lactis aut ptisanæ:cum ergo siccentur semper corpora externis, non ob substantiæ repositionem, sed alterata, humectentur verò à cibo, non aliter quàm repositione substantiæ, necesse est lentiorem motum cieri à cibo,quàm ab externis.porrò motus,qui incipit ab eodem ipso quod mouetur,non potest non esse tardior, quàm qui ab ipsa mouente causa incipit. quia cùm id quod

Corporis exsiccatio.

Alteratio duplex.

Tapsia.

quod mouet principium mouendi accipit, ab eo ipſo quod mouendum eſt, operoſior, & difficilior eſt motio. velut facilius eſt corpora calfacere igne, quàm tapſia. quia tapſia non poteſt vrere, anteaquam à re ipſa vrenda calfacta ſit: ignis verò nihil aliunde recipiens, ſtatim vrit. Externæ cauſæ pleræque vi propria, & quà actu tales, ſiccant: alimenta non humectant, niſi conficiantur prius ab ipſo viuētis corpore. neceſſe eſt igitur humectationem à cibo tardiorem motū eſſe, ſiccatione ab externis, atque ob id, citius aut tardius, tamen poſtremò viuentia omnia mori. Certè hæc, quæ propoſuimus, veriſſima ſunt, puta, maiorem & celeriorem eſſe motum, qui alterando agitur, & principium accipit à facultate, quæ actu ineſt cauſæ mouēti, quàm qui repoſitione ſubſtantiæ, & initium ducit ab ipſius patientis actione, ſi cōferantur ęquales mouēdi cauſæ: ſi verò conferantur inęquales, aliter poteſt euenire. nam magis caleſcet corpus affricata tapſia, quàm ſi moretur in tepente ſole: & humectabitur magis, multo eſu recentium vuarum, lactis, piſcium, & lectucæ, quàm modica lotione. nimirum conferuntur magnæ cauſæ cum exiguis. verùm ſi conferrentur æquales, eueniret ſemper, quod propoſitum eſt. Vnica igitur ſupereſt dubitatio, An poſſit cibus vllus eſſe tanto potentior humectando, quàm cauſæ omnes externæ ſiccando, vt eius motus illarū poſſit motui præualere, atq; ita ſeruari animal ſine interitu: & an talis fortaſſe fuerit fructus ligni vitæ. nō certè. nam externæ cauſæ, ſiccando abſumunt partem ſubſtantię humidę, neceſſe eſt ergo vt dum abſumunt tantam reliquam alterēt ſecundum qualitatem, reddántque ſicciorē & duriorem: cibus ergo aut reponet ſolùm ſubſtantiam humidam, aut reliquas etiam, & quæ ſuperſunt, alterabit

Motus difficultas & facillitas.

Ciborum differētia

ſecundum qualitatem.ſi ſubſtantiam tantùm reponit, quantumuis reponat copiosè,reddētur in dies ſicciores partes animantis, atque ita quoque ibunt in interitum (vt certè fit) ſecundum molles partes, & quæ abundanter reficiuntur, aliquandofactæ humidiores, ſecundum ſolidas verò,quæ ob ſiccitatem & ſoliditatem naturalem,ſiccantur multùm, & reficiuntur exiguum,ſemper ſicceſcentes.ſin autem cibus non reſſicit ſolùm,ſed qualitati etiā obſiſtit,non nutrit ſolùm, ſed etiam alterat,neque alimentū ſolùm eſt, ſed etiā medicamentum.ſi verò eſt medicamentum, corpori ſano morbum faciet,morbum verò faciens, mortem attulerit citiorem:ſin autē corpus morboſum fuerit, ita quoque morietur. nulla igitur ratio eſt naturalis, qua poſſit corpus, cibus quiſpiam in æternū à morte liberare. Quid ergo dicemus de homine ſēper victuro,niſi peccaſſet:& de fructu arboris vitæ,quo qui veſceretur,in æternum viueret? Certè homo niſi peccaſſet,nunquam fuiſſet moriturus,ſiquidem per peccatū intraſſe mortem ſacra canunt eloquia.tamen, & ſi nō peccaſſet,fuiſſet mortalis.non enim idem eſt;neq; per peccatū factus eſt mortalis,qui mortalis non eſſet,ſed moriturus,qui mortalis iam eſſet. Sed quo pacto non eſſet moriturus,qui eſſet mortalis? certè volūtate Dei ſicut de toto orbe, etiam ex ſententia Platonis dicebatur, extingui poſſe, & redigi in nihilum ex quo eſt factus,tamen voluntate Dei ſemper perſeueraturum. ita quoq; homo qui mortalis erat, & redigi naturaliter poterat, in ſuum cinerem, voluntate Dei viueret ſemper,niſi peccatum obſtitiſſet.non eſt itaq, per peccatum factus mortalis,ſed qui cùm erat innocens voluntate Dei ſeruabatur, ob peccatum traditus eſt ſuæ mortalitati. quo modo mortalis cùm eſſet à morte præſerua-

Cauſarū externarū vis.

Immortalitatis argumentū.

præseruabatur, Deus scit, non possum apertè dicere. magnam verò partẽ eius præseruationis fuisse in fructu ligni vitæ, ipse dicit. duorum igitur alterum videtur consentaneum, aut fructum illum fuisse, ciborum omnium, qui vnquam extiterint, præstãtissimum, atq; vim habuisse naturalem seruãdi homines diutissimè, diutiúsque, quàm post peccatum, voluerit eos Deus viuere (significabit verò ita illud, in æternum, tempus longum, vt in multis aliis locis) Deúmque antequã id explere tur tempus, fuisse eos in vitam æternam, trãslaturum: aut habuisse vim tribuendi vitam æternã, habuisse verò eam non natura, sed benedictione. nam cùm antea monstratum sit, Deum habere vim infinitam, & nullis naturę legibus teneri, atque adeo ipsam naturam nihil aliud esse, quàm exiguum quendam diuinitatis fulgorẽ, quid obstat, quominus possit, si velit, ipsis corporibus quibus dedit naturam, facultatem aliam tribuere superiorẽ? vtrumuis igitur facere poterit Deus, vtrũ videatur magis cõsentaneum, disputent Theologi. excedit enim id meum institutũ. Hactenus mihi de mũdi opificio, animæ immortalitate, & hominis, aliorúmq; omniũ viuentiũ interitu dictũ est: quod ad naturales vitæ fines spectat, adiiciamus.

Æternũ pro longo.

CAPVT SEPTIMVM.

CAPITE sexto Geneseos. " *Non permanebit spiritus meus in homine in æternum,* " *quia caro est, erúntque dies illius cen-* " *tum viginti annorum.* his verbis vide- " tur significari, à temporibus Noë hominum vitam, Dei præcepto, quod oportet esse inuiolabile, ad centum viginti annos esse contractam. reclamat verò vita Abrahæ, qui vixit cen-

Vita productio.

centum septuaginta quinque; & vxoris eius Saræ, quę vixit centum viginti septem, & eorum filij Isaac, qui vixit centũ octoginta, & nepotis Iacob, qui vixit centum quadraginta septem, ac multo magis eorum, qui inter Noë & Abraham, vixerunt ferè. 400. annos omnes. hanc ob causam quidam, verba illa capitis sexti Geneseos, interpretantur dicta, non de singulorũ hominum vita, sed de totius mundi duratione vsque ad diluuium: itaque verba illa dicta esse ad Noë, centum viginti annos ante diluuium, prædicíque, non quantũ posset vita cuiusque hominis produci, sed quantum superesset, vsque ad totius carnis internecionem hoc est, vsque ad diluuium. Mihi verò non probatur ea interpretatio, sed dixerim potius, vsque ad diluuiũ, hominum vitas, Dei voluntate, fuisse multo lõgiores: in posterum, eiusdem præcepto, fuisse contractas ad cẽtum viginti annos. neq; verò hoc debet Philosophos deterrere, neque censendũ, aut hanc breuitatẽ esse naturæ morbum, aut illam vitæ longitudinem, fuisse supra naturam. si enim, vt ipsi multis argumentis, neque ineuidentibus confirmant, Deus est actionum omniũ naturalium causa prima, necesse est naturam rerũ plus aut minus posse, vt ei Deus aspirat. Cur autem illa verba non possint, ad diluuium pertinere, dicamus. primum quidem, quia non est reuelatum Noè tanto prius. Iam enim habebat Noë filios, qui cum eo sunt ingressi in arcam, puta, Sem, Cham, & Iaphet, cum ei est reuelatio facta. siquidem hæc sunt Dei ad illum verba. *Ecce ego adducam aquas diluuii super*
„ *terram, & interficiam omnem carnem, in qua spiritus*
„ *vitæ est subter cœlum, & vniuersa, quæ in terra*
„ *sunt consumentur, ponamque fœdus meum tecum, &*
„ *ingrediens arcam tu, & filii tui, vxor tua, & vxo-*

Explicãtur verba supradicta.

res

res filiorum tuorum tecum. itaque cùm reuelatio eſt facta, habebat iam filios, qui etiam duxerant vxores: at verò erat quingentorum annorum Noë, cùm genuit Sem, Cham, & Iaphet, cœpit verò fieri diluuium ruptis fontibus & apertis cœli cataractis, anno ſexcẽteſimo vitæ Noë. non ergo eſt prænuntiatum diluuiũ centum viginti annis antequam fieret. quapropter nõ eſt illa legitima interpretatio, ſed eum finẽ ſtatui hominum vitæ. Cõfirmatur hoc verbis Moſis, capite trigeſimo primo Deuteronomij, qui cauſam reddens qua illum mori oporteret, neque poſſet amplius viuere, dicit, Centum viginti annorum ſum hodie, non poſſum vltra egredi & ingredi. Eſt itaq; Dei iuſſu cẽteſimus vigeſimus annus vltimus clymactericorum, & quo longiſſima vita hominis concluditur. ante hũc eſt centeſimus clymactericus etiam ipſe, nam decimo octauo capite Eccleſiaſtici dicitur, *Numerus dierum vitæ hominum, vt multum, centum anni.* neq; immeritò dixi longiſſima, eſt enim alia vitæ productio, vt plurimis communis, ita longè breuior, cuius clymactericus vltimus eſt octogeſimus primus, qui numerus cõſtat nouies nouem. Breuiorem & pluribus communẽ vitæ periodum expoſuit Dauid, dicens, *Vita hominis ſeptuaginta anni, in potentatibus octoginta.* amplius labor & dolor. quos eoſdem vitæ fines, ſeptuageſimum ſcilicet, & octogeſimum ſtatuiſſe Solonem, Diogenes Laërtius narrat. longiſſimam itaque periodum vitæ deſcribit, quod modo enarramus, diuinum oraculũ. Annos clymactericos, id eſt, ſcalares, vocauit antiquitas, quoſdam, quibus, obſeruatum, eſt, plurimorũ vitas finiri, quòd ſint illi anni, velut gradus quidam ſcalæ humanæ vitæ. hi ſunt quaſi fatales moriendi fines, non abſimiles diebus decretoriis morborum. nimi-

Anni clymacterici.

Morborũ ætas. rum vt Plato in dialogo de natura docet (quod ab eo accepit etiam Galenus) habent morbi suas ætates, similes ætatibus hominum, atque suos etiã naturales fines. vt ergo sunt duplices morbi: alij acuti: alij chronici: quorum vtrique habent suos decretorios, nõ tamen eosdem, sed acutorum decretorij sunt dies impares, præcipuè septennarij: chronicorum vigesimi, vt sexagesimi, octogesimi, centesimi: ita sunt duplices vitæ productiones, quædam plurimis communes, quędam paucis, iisque viuacissimis, contingentes. vtræque habent suos clymactericos, seu mauis dicere decretorios annos, prioribus quidem sunt, qui per septennia numerãtur, & pernouẽnia. quorũ præcipui sunt, quadragesimus nonus, qui constat septẽ septẽniis: & sexagesimus tertius, qui constat nouẽ septenniis: post hũc septuagesimus, quia decẽ septenniis: postremus octogesimus primus, quia constat nouẽ nouenniis. posterioribus sunt decretorij, qui numerantur per decẽnia, vt centesimus, quorũ postremus est vigesimus supra centesimum. neq; certè huic numero exigua vis inest, neque vanum est in naturalibus rebus (& si quibusdã videtur) numerorum habere rationem: siquidem fecit Deus omnia, in numero, pondere, & mensura. dignitas verò dicti numeri inde est, quòd constat tribus quadragenariis: quadragenarij verò quaternis decenniis: ternarius verò est primus numerus perfectus qui rationem habet, formæ, & maris, & generationis, ac perfectionis, & indiuisibilitatis. quaternarius continet denariũ, quia continet ternarium, binarium & vnitatem; vno verò & duobus & tribus & quatuor fiunt decem, decem autem sunt omnia. nulli enim hominũ sunt. qui vltra decem numerent. itaque & quatuor sunt omnia. quare quaternarius denariorũ, hoc est, qua-

Dies decretorij.

Duplex vitæ productio.

Ternarij perfectio.

Quaternarij vis.

est, quadragenarius, fit, totum cum toto coalescente. totum vero eit quod perfectum. hoc ergo ter redeunte, completur perfectissimum tempus, tribus perfectissimis numeris conflatum ternario, & quaternario, & denario. neque verò non indicat satis apertè diuina historia, hanc esse pręcipuam perfectionem huius numeri, quòd constet tribus quadragenariis, in vita Mosis. Ea enim hos habuit tres articulos. Nam quadraginta annos moratus est in Ægypto: totidem fuit in Madian, totidem duxit populum per desertum. postremus itaque finis viuacissimorum est vigesimus supra centesimum: minus viuacium octogesimus perfectus, qui finitur octogesimo primo. Non ita tamen sunt hi humanæ vitæ fines, vt necessitate naturali moriantur in illis omnes, neque possint vllo modo vlterius viuere. sed quod plurimi intra eos moriantur, atque pauci quidam vlterius viuentes nullis iam rebus gerendis sint idonei. hoc verò ita esse intelligendum constat ex ipsis diuinis eloquiis. Psalmo enim dicitur. *vita hominis sepiuaginta anni in potentatibus octoginta, amplius labor & dolor.* Moses quoque loco citato, haud dixit *centum viginti annorum sum hodie*, non possum amplius viuere, sed *non possum vltra ingredi & egredi*, hoc est, laborare, & militiam exercere. itaque Deus dicens erunt dies illius anni centum & viginti, haud quaquam ineuitabile moriendi tempus sanxit, sed viuendi fines. quasi qui iam gerendis rebus idoneus non sit, non amplius viuat, sed cum labore & dolore moriatur. neque verò quia non est statim à diluuio contracta adeo vita, sed qui inter Noë & Abraham vixerunt, ferè omnes quatercentum, negandum est eam legem de vita non vltra 120. annos producenda, latam esse tunc. lata enim est reuera, obseruatúrque atque ob-

Pauci extra 80. annũ sunt rebus gerendis idonei.

seruabitur semper, quandiu homines nascentur, & interibunt. non tamen statim lata obseruari cæpit, sed ob mundi necessitatem, vsque dum in eam multitudinem, quæ replere posset terram creuerunt, dispensatione diuina vixerunt diutius. vbi mundi necessitati factum est satis, lapsa est natura in constitutos à Deo fines. itaque verba illa. *erunt dies illius centum viginti annorum.* naturalem viuendi legem continent. illa verò, *Crescite & multiplicamini & replete terram.* benedictionem, & legis illius dispensationem, quà, mundo iam hominibus pleno, cessante, manet, persistítque natura, in illa viuendi lege neque ea in re ab antiquis illis seculis mutatio fit. vt sine vlla dubitatione constare potest, legenti Hebræorum, & Romanorum, & nostrorum monumenta. eædem enim omnino ætatis, & iidem vitarũ fines. antiquum verò est homines suum interitum deplorantes, censere cum suo seculo deterius agi, & superioribus inuidere. est verò hoc vt antiquum, ita & vulgare. nam eorum qui nullius manifesti morbi vi intereunt, perpauci non attingunt 70. annum: plerique talium attingunt octogesimum, rari quidàm, nunc quoque superant centesimum.

CAPVT OCTAVVM.

„ CAPITE sexto Geneseos. *Cum cæpissent homines multiplicari super terram,*
„ *& filias procreassent, videntes filij Dei filias*
„ *hominum quòd essent pulchræ, acceperunt sibi vxores ex omnibus quas*
„ *elegerant.* [& paulò pòst] *Gigantes autem erant super*
„ *terram in diebus illis. postquam enim ingressi sunt filij Dei*

ad

„ *ad filias hominum; illæque genuerunt, iſti ſunt potentes à ſeculo, viri famoſi;* Aliæ ſunt loci huius enarrationes non ineptę, mihi verò multo magis arridet, vocari hîc dæmones filios Dei. nam hæc eſt phraſis ſacrarum literarum. ſiquidem capite primo libri Iob ita habetur. *Quadam die, cùm veniſſent filij Dei, vt aſſiſterent coram Domino affuit inter eos etiam ſathan.* Itaque haud dubiè vocantur in ſacris filij Dei, qui apud Platonem, Dij minores, aut dæmones. ita enim inducit Plato alloquentem Deum in Timeo, *Dij Deorum, quorum opifex & pater ego ſum.* itaque dæmonum patrem ſe vocat apud illum Deus, & illos conſequens eſt, vocare filios Dei. quid ergo? confirmamus ea quæ in ſacris habentur libris verbis Platonicis, ceu antiquioribus & potioribus? abſit. ſed ſuſpicamur, Platonem, multos ſacrorum libros legiſſe, indéque tranſtuliſſe multa in ſuam Philoſophiam, eorum pleráque non benè intelligens (neque enim poterat) illam ergo filiorum Dei appellationem, arbitror eum ex his locis accepiſſe: vt verò induceret Deum alloquentem filios ſuos de rerum opificio commendantémque illis, animalium, & hominis maximè, formationem, deceptum eſſe illis, verbis capitis primi Geneſeos. Faciamus hominem ad imaginem & ſimilitudinem noſtram. Videtur enim illîc Deus alios alloqui, hortaríque ad hominis fabricam. quæ tamen verba diuiniſſimum continent ſacramentum, quod ille non eſt aſſequutus. intellixit tamẽ, vt mihi videtur, benè dæmones vocari filios Dei. ſed ſi ita eſt, non exiguam dubitandi occaſionem prębet hic locus. nam quí poterant dæmones adamare mulierum pulchritudinem, & cum illis congredi? An eſt illis ea natura, vt tanquam homines poſſint mulieribus potiri, & formoſis delectari, magis quàm defor

Dæmones cur dicantur filij Dei.

An dæmones mulieres ament & congrediãtur.

mibus? quid verò & homines possunt talibus congressibus generari? aliena quidem videntur esse hæc omnia ab spiritali & incorporea substãtia, & natura adeo dissidente. videntur verò affirmare eloquia diuina nõ solùm natos esse homines ex illis congressibus, sed eos quidem potentes Gigantes, & à seculo viros famosos, quasi Diis genitos. Omnis etiam Gentilitas celebrauit Heroas, Hoc est, semideos, natos scilicet ex fœminis & Diis, aut viris & Deabus. atqui, quoniam, durabat adhuc in memoria hominum illorum, qui nõ longè aberant à diluuio Gigantum fama, viros omnes egregios censebant esse ab aliquo Deo, aut Dea genitos, vt Herculem à Ioue, Achilem à Tethyde, à Venere Æneam, deinceps & Alexandrum ab Hamone. hinc tàm multæ fabulæ. hinc tàm multa adulteria ad Deos referebantur. quæ, quandoquidem dæmones illi colebant pro Diis, eósque vocabant Tethydem, Phorcim, Saturnum, Rhœam Iouem, Iunonem, Cupidinem, & Venerem, vt apud Platonem legimus in Timeo, siquidem congredi cum mulieribus, & generare possunt, fortasse non erant prorsus fabulosa, & emẽtita: sed ex certis rerum euentibus orta. Multis etiam publicis testimoniis constat certissimò, hoc etiam seculo deprehensas esse mulieres, quæ dæmonibus sub hominum specie familiarissimè vtebantur, qui cum illis rem habebant congrediebantúrque frequenter, vt cum propriis vxoribus: viros quoque quibus fœminea specie succumbebant dæmones: vocantúrque hãc ob causam tales dæmones alij quidem incubi, alij succubi, quos quidem ego vt dixi suspicor tàm multis fabulis inter gentes dedisse principium, & incubos, quidem Deorum, succubos Dearum peperisse opinionẽ. sed quo pacto fieri possint hæc cõsiderãdũ. Platonici cense-

Gigãtum ortus. *Heroes.* *Dij gentium.* *De dæmonibus incubis & succubis.*

censebant, dæmones animalia quædam rationalia & immortalia esse, corporum tenuium, & aëreorum, morum verò humanis similium, irasci enim & placari, atque amicitias inire, & odia cum hominibus exercere. esse enim censet Apuleius (in quem Augustinus inuehitur. 8. de ciuitate Dei) dæmones quorundam hominum osores, quorundam amatores, animo passiuo, hoc est, non tranquillo iudicio, sed ea animi affectione, quam vocamus amorem. vnde fit vt iuxta illa Philosophorum placita, sint lasciui, & delectentur ludis scenicis, & exoptent muliebres amplexus, & cantilenas amatorias, quibus sua ipsorum crimina decantentur. horum si vera esset opinio, sublata esset è medio prima dubitatio. diceremus enim, tales cùm essent, captos esse amore pulchrarum mulierum, atq; hominũ more, potitos earum amplexibus, & voluptate quam inde caperent. superesset solùm altera dubitationis pars, quî potuerint generare homines, homines cùm non sint. Cæterum Apulei sententiam veram nõ esse, neq; Philosophiæ consonam, vel ex primis eius rudimentis facilè intelligi potest. nam infra cœlestes orbes, nulla corpora esse possunt, secũdum se tota incorruptibilia. dicunt verò illi, degere dæmones in aere. præterea, si dæmones, vt illi affirmant, habent corpora ex purissimo aeris, & sereno elemento coalita, nihil terrenæ soliditatis habentia, non possint frui voluptatibus venereis. quia voluptas venerea ad tactum pertinet, tactum verò Plato æquè ac Aristo. & Empedocles, & Galenus, & alij omnes Philosophi, attribuũt terrę, vt auditũ aëri, gustatũ aquæ, visum igni, iuxta illud citatissimũ Empedoclis carmen, sentimus terram tellure, liquore liquorẽ, aëre aëream substantiam, ignem quoq; cernimus igne. quod igitur corpus nihil habet

An dæmones generare possint.

Voluptas venerea.

terrenæ soliditatis,neque tactu sentire potest, neque capere venereas voluptates. Si qua voluptate,ea maximè videntur potiri posse, quæ ex musico accedit concentu,quòd is sensus ad aërem pertineat. quapropter videri possit alicui consentaneum, ob id Saulem, vt narratur primo libro Regum, cùm à dæmone discerperetur,pulsante Dauide cytharam,iuuari, quòd dæmon suauitate concentus placatus mitesceret. cæterùm neque hoc est Philosophię consonum,neque dęmones frui posse vlla alia voluptate corporali. nam fieri non potest auditio,quin verberatio aëris externi, in partem aliquam substantiæ sentientis transmittat (quid enim refert innumeros colores esse oppositos, nisi crystallino humore recipiantur? aut quid interest illo humore recipi, an calceo, an vnguibus extremis, aut pilis, nisi ille pars nostri esset, haberétque in sese sentiendi principium?)quòd si quæ pars substantię dęmonis verberationem ab aëre reciperet, distrahi vtique ea,discerpíque posset, quare & corrumpi.non ergo secundum se totos essent incorruptibiles dæmones,quin potius essent iam olim eorum plurimi surdi, ob patiendi assiduitatem, & excellentiam multorum sensibilium: atque cùm tandiu vixerint, fortasse iam essent surdi omnes. quare neque ita potiri iam possent ea voluptate. Dæmones itaque nulla corporali voluptate frui possunt,neque omnino sentire. corporum enim corruptibilium est omnis sensus: maximè tactus, cuius obiecta sunt qualitates commutatrices rerum omnium natura constantium, calor inquam & frigus.quidquid enim tactũ habet, vim habet discretricem calidi& frigidi.non potest autem calorem sentire,quod non calescat, neque frigus, quod non frigescat,calescere autẽ aut frigescere nihil potest, quod cor-

Dæmones nulla corporali voluptate fruuntur.

corruptibile non ſit. quia mutatio temperamenti via eſt ad interitum. & ea ſolùm pati poſſunt intemperiem, quæ ex talibus ſunt concreta: concreta verò ex contrariis actiuis, diſſolubilia ſunt. Animalium ergo immortalium natura (ſi quę eſſent talia) longiſſimè abeſſet à voluptatibus corporalibus, maximè à Venereis. non poſſent ergo dæmones talibus tangi, ne ſi corporales quidem eſſent, vt Platonici putauerunt: maximè cùm omnino ſint ſine corporibus, vt alio loco huius operis, concedente Deo, indicabimus. quid ergo ſupereſt ex hac diſputatione? Certè, nullos magis, quàm Platonicos, à dæmonibus eſſe, deluſos: qui non intelligentes eorum vafriciem, quod in nequitiam oportebat referri, in eorum naturam, pręter omnes Philoſophiæ leges, referebant: & putantes vera eſſe, quæ dæmones mentiuntur, in falſas de eorum natura opiniones, incidebant. nimirum, dæmones neque his neque illis figuris videri vnquam poſſunt, neque vllos mortalium amant, neque vlla corporalis pulchritudinis ſpecie capiuntur, neque muſicis concentibus delectantur, neque congredi poſſunt cum mulieribus, multóque minus generare. tamen hæc omnia ſimulant, miríſque modis ementiuntur, vt nobis ſeſe inſerant, & ita à veri Dei cultu, & legum, tùm diuinæ, tum etiam naturalis, obſeruatione, homines auertant. qua arte, ante diluuium, totum ferè hominum genus reddiderunt beluis immanius, & abſurdius. mulieres enim dęmonum factæ ſunt concubinæ, & omnis caro corruperat viam ſuam, oblitíque, vt ſuſpicor, homines naturalis legis, præpoſterè congrediebantur. Sed & nūc, omnes malefici, necromantici, & maleficæ illæ, quæ ſtyges, ſeu lamiæ vocantur (Hiſpanè bruſas) tenentur hoc infami crimine, conuictus cum dæmone. ineunt

Intemperantes.

Platonici à dæmonibus deluſi.

Lamiorū cum dæmonib. familiaritas

enim cum dæmonibus amicitias,(proh dolor) renunnuntiantes gratiæ Dei, & ignorantissimi hominum, figmentis delectantur, & sordidissimæ mulierum ex diabolicis illusionibus quærunt carnales voluptates. sed quo pacto hæc mentiantur dæmones, nondum aperuimus. præbent se conspiciendos his aut illis formis,pulchris quidem aut turpibus, vt ex vsu illis est, ad eas quibus tunc temporis parant technas,corporibus hinc inde conquisitis ex circumfluo aëre,aut,quę in illo voluuntur,corpusculis; ac nonnunquam etiam ne id quidem faciunt, sed corporis speciem, in solis hominis intuentis oculis confingunt,vt re vera homo nullum corpus videat,sed sibi videatur videre. vt autem congrediatur ac coeat,perinde facit, fictitia conflat corpora,aut, velut oculos, ita tangendi organum deludit, passionem illi inferens talem, qualem à veris obiectis solet subire.ita verò,constat mulieris corpus easdem voluptates capturum, ac si verissimus esset corporum congressus. res enim ipsæ non sentiuntur,neque animam attingunt, nisi per passiones propriorum instrumentorum sensuum. has passiones si ementiri sciat dæmon, nihil refert ad sensus voluptatem, verarum an falsarum rerum obiectu id fiat. sed quo pacto generant? certè non generant, neque id dicitur in sacris eloquiis,sed, ingressi sunt filij Dei ad filias hominum, & illæ genuerunt. itaque illis ad eas ingressis,ipsæ genuerunt, & ex proprio semine, & ex seminibus hominum, quæ cum petulanter in illa totius carnis corruptione effunderentur, receptabantur à succubis, & in vteros earum, quæ sese illis subdebant,immittebantur,ea celeritate, vt genitiuus spiritus non dissiparetur.iam verò, vt homines potentes, famosi pariter ac superbi, & nequissimi, ex turpibus illis

De cōgressu dæmonū cum mulieribus.

illis congreſſibus, naſcerentur, naturali etiam cauſa, arbitror, eueniſſe. Ea verò eſt, quòd cum dæmones mendaciſſimi, hanc de ſeſe opinionem ſtuderent ingerere, quòd generarent, curabant omni arte, vt grandes, robuſtiſſimi, ferociſſimi, ſuperbiſſimi, ac nequiſſimi naſcerentur, vt parentum ſimilitudini imputaretur. præterquam quòd tales illi vellent eſſe omnes homines. quà verò id arte efficere poſſent, dicam, immittebant in vteros, neque qualecunque, neq; quantulumcunq; ſemen, ſed plurimum, craſſiſſimum, calidiſſimum, ſpiritibus affluens & ſeri expers. id verò erat eis facilè conquirere, deligendo homines calidos, robuſtos & abundantes multo ſemine, quibus ſuccumberent: deinde & mulieres tales, quibus incumberent: atque vtriſque, & viris inquam & fœminis, voluptatem ſolito maiorem afferendo. tanto enim abundantius emittitur ſemen, quanto cum maiori voluptate excernitur. poterant verò illi voluptatem augere, & titillando plurimùm, & imaginationi plurima ad rem facientia repræſentando. maxima enim pars venereorum motuum ab imaginatione fluit. quo fit vt religioſi viri, & Deo adeò dediti, vt imaginationem etiam compeſcant, eiuſmodi motus non perſentiſcant. robuſti ergo & grandes vt naſcerentur, ita poterant dæmones procurare. vt verò eſſent peſſimi, poterant magica arte corrumpere ſemen, atque ad eam temperiem trãsferre, vt cum robore corporis, in omne vitiorum genus pareret propenſionẽ. nimirum, receptiſſimum ab omnib. illud Galeni, Animi mores corporis ſequi temperaturam. his addiderint nugaces Aſtrologi, potuiſſe dęmones ad illos congreſſus obſeruare quoſdam aſtrorum concurſus & aſpectus, qui tales homines nati eſsẽt gignere. Theologi fortaſſe dixe

Quale ſemen dæmonum.

Venerei motus vnde.

Gigantes cur peßimi.

rint, denegasse Deum gratiam et adeo nefandis criminibus natis.mihi satis sit dixisse quæ ad Physicam spectant.

CAPVT NONVM

CAPITE nono Geneseos. *Arcum meum ponam in nubibus, & erit, signum fœderis inter me & terram:cúmque obduxero nubibus cœlum, apparebit arcus meus in nubibus, & recordabor fœderis mei vobiscum, & cum omni anima viuente, quæ carnem vegetat, & non erunt vltra aquæ diluuij ad delendam vniuersam carnem.* Videri possit alicui hæc legenti, ante diluuium, & initum fœdus cum Noë, nunquam fuisse eum cœli arcum, quem Iridem appellant, sed tunc primùm, in signum fœderis, positum esse. Dei iussu in nubibus. atque eo magis, quòd capite tertio Ecclesiastici dicitur, *vide arcum, & benedic ei qui fecit illum. valde speciosus est in decore suo. gyrauit cœlum in circuitu gloriæ suæ. manus excelsi apperuerunt illum.* quibus verbis videtur significari, ipsius Dei esse opificium, potiusquam naturæ. Ego verò non ita censeo, sed apparuisse etiam sæpè ante diluuium (neque enim deerat vlla naturalium causarum eius, cùm essent solares radij, & oppositæ nubes) Deum verò, cùm iniret fœdus cum Noe, & eius posteris, ac pacisceretur, non futurum iterum, vnquam diluuium, quo inundaretur tota terra, Iussisse Iridem signum esse: designasse verò eam potius, quàm aliud quippiam, eorum quæ in nubium regione apparent, vocantúrque meteora, quia ea naturaliter mitescentium imbrium nota est. neque verò quia ipsa, per sese, ac sua natura talis erat, nō erat apta, vt

De Iride multa.

An Iris ante diluuium fuerit.

vt ſignum talis fœderis ſtatueretur, à Deo, quinimò hac ratione potius fuit ſtatuenda. Cùm enim Deus autor ipſius naturæ ſit, atque adeo ea tota fluxerit ab eius voluntate, atque ea virtus, quàm vocamus naturã (vt alibi diximus) ſit in rebus corporalibus quoddam velut veſtigium diuinitatis, nihil magis conſentaneũ, quàm vt vtatur Deus ad faciendum, aut ſignificãdum aliquid, naturalibus rebus, atque hæ cùm eius volũtate & præceptis conſonent. ipſe enim à principio futura omnia præuidens, ſuo verbo totam condidit naturam. quid ergo mirũ, ſi naturalia eo ſemper ductu decurrentia, quo ab illo principio dirigebantur, in illius præcepta & Iuſſiones ſemper incidant? atqui, hic eſt plerunque ſuauiſſimus & ordinatiſſimus diuinarum Iuſſionum concentus. tametſi aliquando (rarò quidẽ) vt euidentius hominibus ſuam diuinitatem oſtendat, præter earum naturam, aliquid imperet rebus. nunc verò iuxta illius naturam iuſſiſſe, vt Iris ſignum eſſet, mundi nunquam amplius imbribus delendi, ex eius naturalibus cauſis erit apertiſſimum. De cuius generatione, vt licet videre apud Galenum libello de hiſtoria Philoſophica (his liber Galeni eſt) non admodum diſcrepant Philoſophorum ſententiæ. Nam etſi quodammodo euarient, omnes tamen poſtremò in hanc veniunt, eſſe colores quoſdam apparentes, miſtione ſplẽdoris Solis & oppacitatis obiectæ nubis: apparere verò circulari figura, ob figuram Solis ipſius. ſemper enim apparet Iris ex aduerſo Solis, repercuſſis ſcilicet eius radiis ab oppoſita nube: apparere verò tres illos colores, puniceum, viridem, & rubrũ, quòd ex ſplendido cum maiori oppaco fiat rubrum, cũ minori viride, cum minori adhuc puniceũ. Igitur in exteriori ac ſuperiori parte Iridis, quę ad extremitatẽ, ac

Quomodo Iris generetur.

Tres Iridis colores quando fiant.

peripheriam nubis spectat, puniceũ apparere: quod ea parte tenuior ac minus oppaca nubes, radios minus repellat,& melius penetretur,in interiori & inferiori contrarias ob causas apparere rubrũ: inter hæc, ob mediocres causas,viridem:absolui verò hic meritò totam hanc colorum differentiam triade,vt alia quæuis maioris & minoris differẽtia,principio, medio,ac fine.Metrodorus cùm Solis radij nubem intrarint,nubem viridẽ,radios purpureos apparere dicit.Sed hoc dicat vt lubet.illud inter omnes conuenit, fieri radiis solaribus nubem aliquatenus penetrantibus, aliquatenus repercussis.necesse est ergo apparere,vbi apparatus quidam est pluuiæ (alioqui aut nullæ sint nubes, aut eæ adeo tenues , vt more aëris penetratæ radios non repellant)is verò non adeo magnus, neq; pluuiæ ingẽtis.Si enim totum cœlum esset nubibus obductũ, neque vlla parte pateret Sol, nulli radij in oppositam cœli partem abirent:neque si nubes obiecta,esset dẽsa admodum,penetraretur à radiis aliquatenus,sed tota appareret atra ob oppacitatem.fit ergo Iris ab aduerso Sole? mittente radios in nubem non densam. significat ergo naturaliter,quod & IussuDei,imbrem nequaquam obruturum mundum. quî enim possit, cum neque cœlum totum obductum nubibus sit,neque adsunt,sunt valde densæ? verba Ecclesiastici suo loco enarrabuntur.

CAPVT DECIMVM.

" CAPITE decimo octauo Geneseos.
" *Erant autem senes prouectæ ætatis, & de-*
" *sierant Saræ fieri muliebria.* de Abrahamo & Sara cùm genuerunt Isac, dicuntur hæc verba,quibus significatur , eius con-

conceptionem fuiſſe portentoſam. ratio verò qua hoc ita habet, naturalis eſt. nã ita eſt natura comparatum, vt neque ſenes generationi ſint idonei, neque mulier, cui menſtrua fluere deſierint. rectè autem dicitur, erãt autem ambo ſenes prouectæ ætatis, & deſierant Saræ fieri muliebria. Si enim alter ſenex eſſet, vir ſcilicet, mulieri verò nõ deſiiſſent fieri muliebria, aut & ſi deſiiſſent, nõ eſſet vetula, ſed iuuenculæ adhuc deſiiſſent præter naturam, & ob morbum, non eſſet mirabile gignere. nam ſenes ex iuuenculis gignere, quotidie euenit, & ſi vetulas ex iunioribus, nõ ita. mulieres enim quibus per ætatem defecerunt menſtrua, concipere, neque ex ſenibus, neque ex iuuenibus poſſunt. quibus verò defecerunt per morbos, euenit non rarò ſeneſcentes concipere, antequam appareant. ergo ſenex cẽtenarius ex muliere nonagenaria, non poterat naturaliter generare. eius verò cauſa non erat in viro (ille enim plures poſtea filios genuit ex Cetura) ſed in fœmina, cui ob ſenium defecerant menſtrua. hæc ergo omnia Phyſicè dicuntur. eorum verò ratio pendet ex menſtruorum natura, & eorum cauſis. Mẽſtrua vocãtur euacuationes ſanguinis, quæ ſingulis menſibus fluunt ex vulua. dicuntur hæc ipſa muliebria, quia ſolis mulieribus inter omnigenas fœminas fluunt: aut quia (vt inquit Ariſtoteles) nullis æquè atque his. huius cauſam eſſe cõſtat, quia nullũ animal æquè ſanguineũ eſt, atq; homo. nã & inter ipſas mulieres, quę maximè ſunt ſanguineę, illis maximè abũdãt. quòd verò homo ſãguine magis abũdet, meritò euenit, quãdoquidẽ optimã prę cęteris habet tẽperiẽ, & ideo optimo ſucco generãdo maximè idoneã. cauſa itaq; talis euacuationis ſanguinis redũdantia eſt. vt autẽ ſanguis in fœminis, plus etiã quàm in viris redundet, duplex eſt cauſa.

Saræ ſterilitas.

Mulieres quando concipere deſinant.

Menſtrua quid.

Duplex cauſa cur ſanguis pluſin mulieribus redundet quam in viris.

altera necessaria, altera quæ posita est in fine. necessaria est, temperies frigida & humida, cutis densitas, & vita otiosa. temperies frigida, non quidem quod ea plus eius succi generet quàm calida, sed quòd minus dissipet, humida cum humoris redundantia semper coniuncta est. meritò ergo humida, & frigida (quę tamen non admodum frigida sit) habet redundantiã quæ non dissipetur, ac proinde euacuatione indigeat manifesta. densa autem cutis, & otiosa vita, tollũt dissipationem succorum, & corpora replent. Causa quæ posita est in fine, est bonum prolis. nimirum oportuit talem esse mulieris naturam, vt redundaret sanguine, qui satis esset gignendo fœtui, & nutriendo infanti. ea enim est materia generationis fœtus, quæque sola, vt censet Aristoteles, eius materia est, viro vim tãtùm & efficaciam præstante per semen: vt verò censent Medici? quorum sententia hac in parte videtur probabilior, non sola maxima tamen ac præcipua: quia ea & ortum primum præbet partiũ carnosarum, & nutritionem deinceps omnium. atque vt vir præstat efficatiæ plurimum, ita materiæ minimum. fœmina contrà, vt minimum efficatiæ, ita materiæ plurimum; præstat verò ea minimum, præter sanguinem. sanguis igitur muliebris totam ferè prę̨stat generationis materiam, & ob hanc præcipuè sunt illę fœcundæ. hoc ita esse apertè constat, quia neque gerentibus vtero, neque lactantibus fluunt euacuationes menstruæ. his, quia sanguis qui alioqui redundaret, abit in lac: illis, quia insumitur in fœtus generationem. neque enim causari possumus in gerentibus vtero, viarum defectum. sunt enim, præter eas, quæ alimentum fœtui deferũt, aliæ quædam venæ, in os vteri subeuntes, per quas citra fœtuum læsionem, raris quibusdam fluunt, etiam

Materia generationis.

Generationis efficiens.

Menstrua quibus sistantur.

etiam vtero gerentibus, vel quòd ipſæ redundent plurimo ſanguine, vel quòd fœtus, ſint debiles. itaque fluunt menſtruæ euacuationes, quibus ſanguis redundat, & ea ipſa redundantia facit vt ſint generationi aptæ. hinc fit neceſſariò, vt eo vitæ tẽpore ſolùm fluãt, quo ſunt aptæ concipere; atque vt concipere aptę non ſint, quibus fluere deſierunt. nimirum incipiunt fluere mulieribus in initio pubertatis, quatuordecimo, quindecimo, aut vſque ad decimum ſeptimum annũ. quibuſdam etiam citius, aut tardius. Ita etiam deſinũt non omnibus eodem tempore, ſed ferè inter quadrageſimum & quinquageſimum annum. incipiunt itaq; cum incipiunt ſanguine redundare: deſinunt, cùm ob ſenium incipiunt laborare ſanguinis penuria. vt ergo antequam fluere incipiant, concipere non poſſunt, quòd materiæ copiam nondũ habeant: ita neq; poſtquam ceſſauerunt, quod iam careant. eandem ob cauſam videmus, viragines quaſdam, mulieres ſcilicet, tẽperamento viris ſimiles, quibus ob id mẽſes, aut parciſſimi, aut nulli fluunt, ſteriles eſſe. quanquam profectò, ne hę quidem adeo abſunt à concipiendi potẽtia, quàm ſenes, quibus naturaliter fluere deſierunt. quia iuuenes in humidius transferri poſſe temperamentũ quodãmodo, monſtrant Medici: ſenes verò non poſſe reiuueneſcere, plus ſatis conſtat. neque certè alia ratione, cui ceſſauerunt iam naturaliter menſtrua, concipere poſſent; quàm reiuueneſcens. nam præter cauſas infœcunditatis puellarum, & ſenum, quas in materiæ penuria poſuimus, ſunt aliæ nihilo minores, in ipſorum vterorum affectione. nimirum quibus nondum fluxerunt, nondum vterus dilatatus & ſatis capax eſt; quibus ceſſauerunt, ſiccus iam, contractus & durior: eſt verò pars neruoſa, quæ naturaliter neſcit

Tempus menſtruorum.

Viragines mulieres.

reuirescere. igitur haud dubiè fieri non potest, vt cui naturaliter desierunt muliebria, naturaliter concipiat. dico autem naturaliter desiisse, cui fluebant antea (quibusdam enim viraginibus, vt dixi nunquam fluxerunt) neque ob morbum vllum, sed ob senilem siccitatem, desierunt fluere. talem porrò fuisse Saram, cum singulari Dei beneficio concepit Isac, constat cùm annorum esset nonaginta.

CAPVT VNDECIMVM.

TRIGESIMO capite Geneseos. *Tollens ergo Iacob virgas populeas virides, & amygdalinas, & ex platanis, ex parte decorticauit eas, detractisque corticibus, in iis quæ spoliata fuerant, candor apparuit. illa verò quæ integra fuerant, viridia permanserũt, atque in hunc modum color effectus est varius. posuitque eas in canalibus vbi effundebatur aqua, vt cùm venissent greges ad bibendum, ante oculos haberent virgas, & in conspectu earum conciperent. factúmque est, vt in ipso calore coitus, oues intuerentur virgas, & parerent maculosa & varia, & diuerso colore respersa. diuisitque gregem Iacob, & posuit virgas in canalibus ante oculos arietum, vt in earum contemplatione conciperent. quando verò serotina admissura erat, & conceptus extremus, nõ ponebat eas. factáque sunt ea quæ erant serotina, Laban, & quæ primi temporis, Iacob.* Mirabilem quendam euentum continent verba hæc, quæ duarum nobis dubitationum occasionem præbent. prima est, quam ob causam contemplatio virgarum variegatarum in ipso calore coitus, fœtus variegatos esse fecerit: secunda, cur Iacob virgas eas gregi opposuerit, in matutino

in matutino potius congressu quàm vespertino. An quòd in matutino congressu, quàm in vespertino, cōtemplatio rerum oculis obiectarum plus valeat ad similium fœtuum ortum: an quod is congressus fœcundior sit, an ob vtrunque. Nullus Philosophorum vnquàm, huius euentus causam, in ipsum intuitum reiecit sed in imaginationem. neque ob id factum esse, quisquam putat, quod in virgas oculorum acies intenta esset, sed quod visio internos moueret sensus, atque gregis coëuntis imaginatio, circa illa variegata versaretur. Itaque censent omnes, vel hoc vnico exemplo (quanquam multa alia narrantur his similia) imaginationem rei cuiuspiam in ipso congressus tempore vim magnam habere, vt fœtus ei similes fiant. eius verò causa non est dictu facilis. Si enim eiusdem facultatis esset de re aliqua cogitare, & generare, aut ad eandem corporis partem pertinerent, fortasse tolleretur aliquid admirationis: nunc verò facultas cogitandi ad animam pertinet sentientem, generandi verò, aut ad aliam animam, aut ad aliam animæ partem, aut vt Stoici dicebant, ne ad animam quidem, sed ad naturam. porrò, facultas cognoscendi à Medicis omnibus collocatur in cerebro, gignendi in testibus, partibus adeo dissitis, itaque quod cognoscitur, concipitur sensibili animæ parte, cuius sedes cerebrum est, quod gignitur, vtero. quid habent hæc commune, vt iuxta mentis, aut sensuum internorum cogitationem, generatio variet? Imprimis constat imaginationem & generationem eiusdem esse animantis actiones, siue ab eadem anima fluant siue à diuersis. atqui, quia facultates, à quibus fluunt eiusdem sunt suppositi, ad quod actiones omnes referuntur primo, tanta sympathia eorum est (vt & aliarum omnium faculta-

Imaginationis vis ad formandū fœtū.

Facultatū sedes.

Facultatū sympathia.

tum, quibus gubernatur animal) vt mutuò sese ad actiones permoueant,&passiones.hinc fit,vt cùm genitales partes semine redũdant, imaginatio libidinosis scateat phantasmatis, ob corporis vitium: rursum etiam, vt cùm ob morbum animi imaginatio in rebus libidinosis volutatur, genitales partes, & si alioqui non redundarent,turgeant,&irritentur.tantus est imaginationis & genetricis facultatis consensus. Porrò anima,quæ nihil aliud est, quàm essentia corporis animati, vt Aristoteles dicit secundo de generatione animalium,quæ inquam tantum est actus corporis,ab eo inseparabilis, cuiusmodi est quæ sensitiua vt nihil potest agere sine corporali instrumento,ita neque pati. Si enim ipsa per sese aliquam haberet siue actionem, siue passionem, secundum eam separari posset: nunc verò non potest:sed vt formæ ligni,aut lapidis, nihil euenit agere,aut pati,sed ligno ipsi:ita neq; formæ equi, aut bouis,sed equo,aut boui.tametsi ergo dicimus, animam equi cogitare,imaginari, aut omnino sentire: abusiuè quodãmodo id dicimus, quia ex anima id potius quã ex materia fluit.propriè tamen dicitur,equum cogitare,imaginari,atque sentire & moue re sese.sentire,atq;,vtcunq; cognoscere,iuxta eam Philosophorum sentẽtiam,quæ maximè probatur,quoddam pati est,id verò pati,nihil est aliud, quàm animã ipsam quodãmodo fieri illud ipsum,quod agnoscitur:quapropter anima quodãmodo omnia est,quia cũ omnia possit agnoscere,omnium quodammodo speciem potest recipere.non quidem recipit ipsa per sese, sed cum corpore:vt neque sentit per se, sed cum corpore. siquidem monstrauimus, nullam eam habere per se,neque actionem neque passionem. igitur ipsum animal quod agnoscit, fit quodammodo,

Anima immortalis quid.

Brutorũ opera.

Anima quodãmodo omnia.

modo, secundum partes etiam corporales, simile ei quod agnoscitur: non quidem secundum partes corporales, quà corporales, materialésque sunt, sed quà sunt formaliter (vt dicunt) instrumenta sensuum. non enim oues ipsæ cùm contemplarentur variegatas virgas, fiebant variegatæ corporaliter, vt cernentibus tales viderentur, fiebant tamen quodammodo (quà scilicet secundum sensuum organa, actu cognoscebant) variegatæ. itaque animal actu cognoscens, secundum organa corporalia, fit spiritaliter simile rei quæ agnoscitur. quod autem gignit, facit sibi simile. nam hoc ipsum est gignere. si ergo quod actu agnoscit aliquid, est ei actu simile, & quod gignit simile sibi facit, quod simul cõtemplatur aliquid, & gignit, gignet aliquid simile ei, quod contemplatur, quia tale est ipsummet. hoc autem vt eueniat, necesse est vt contempletur in ipso calore coitus, vt simul & generet & contempletur. non enim animal generat simile sibi, secundum id quod fuit, aut erit, sed quod est tunc actu. sed dices, coporales species, quæ in animali cernuntur, vt magnitudinem, figuram, & colorem, meritò deferri cum semine, vtpotè materiali principio. istas verò, siue species, siue similitudines spiritales, etsi in corporibus sint, non videri posse ita deferri. certè istæ species, siquidem in organis corporalibus recipiuntur, vt indicatum est, non possunt esse omnino spiritales, ad spiritalium verò naturam magis accedunt, quàm quæ cernuntur, quia sunt sensibilium quædam insensibiles effigies, atque cum spiritualiter quodammodo in generante sint, in eo quod gignitur, ob diuinam vim seminis, corporaliter imprimuntur. Ea vis est, vt Arist. dicit. accedendi ad omnia. quod nihil aliud est, quàm semen esse, quod vim habet efficiendi membra om-

Cognoscentis & cogniti similitudo.

Fœtus similitudo.

Semẽ quodammodo omnia.

nia,animantis cuius est. veluti in semine humano,potentia sunt partes omnes hominis,quia omnes natum est facere,aut ex sanguine fœmineo, aut ex se ipso:in equino eadem ratione sunt omnes partes equinę.neq; solum est differentia seminum, secundum differentiam generis,vt ex equino equina; ex humano humana fiant,sed & singulorum, vt semen Petri ad partes Petri natum sit accedere, potiusquàm alterius. eam vim accepit ab anima generantis, potiusquàm à corpore.factiuæ enim omnes facultates à forma fluunt, passiuæ à materia. quod ergo effectiuum in semine, est ab anima,& quod generat, secundum animam potius generat, siquidem id facere est: generari verò à corpore formando primùm incipit, siquidem id pati est,& accipere.transfert ergo vim effectiuam generantis, quæ animæ præcipuè est, in corpus rei generandæ.Consentaneum est ergo vt ea potius deferat ex generante, quæ illi secundum animam insunt, quàm quæ secundum corpus, eáque in corpus potius rei generandæ transferat,quàm in animam. Igitur consentaneum etiam, vt in corpore geniti corporaliter fiat,quod in generante erat spiritualiter. quapropter fiet,vt ab albo animali,nigrum cogitante,nigrum generetur,potius quàm à nigro, cogitante album. Ex dictis facilè constat, vim hanc & efficaciam cogitationis, in brutis potius esse quàm in hominibus. hominum enim mens diuina cùm sit, & separabilis, multa meditatur sine instrumento corporali atque cum corporali instrumento vtitur, vt illi minus hærens,minores illi infigit affectiones. itaque hanc imaginationis vim in prole permutanda, multo magis licet experiri in animantibus mutis, quàm in nobis. quo fit, vt quod de ouibus, animalibus insensatissimis,

mis,narratur,ſit naturæ rerum maximè cõforme.Animaduertendum verò, eam vim, non maribus ſolùm aut fœminis,ſed vtriſque ineſſe, & tunc maximè tale aliquid euenturum,cum contigerit vtrunque, marem dico & fœminam, in ipſo calore coitus,de eadem re efficaciter cogitare,vt tunc contigit. Ita enim dicitur. Et poſuit virgas in canalibus ante oculos arietum, & ouium,vt in earum contemplatione conciperent. Eſt verò hoc valde conſonum illi Philoſophorum ſentẽtiæ,quæ maximè probatur,& ſtatuit, vtrũque parentem efficientem vim & materiam conferre ad generationem vterq; ergo cùm vim faciẽdi prę̨ſtet. &amborum congreſſu vna quædam potentior cauſa fiat, vis permutandi imaginatione fœtum,vtrique inerit aliquatenus, euidenter tamen ea permutatio non fiet fortaſſe,niſi cùm contigerit ambos, in eo congreſſus momento,eandem rem imaginari. Vt ergo exempla, euentuum huic ſimilium,multa nõ ſint, duplex videtur eſſe cauſa. Altera quodvtrunque in eadem imaginatione fortiter hærere,non niſi fortuitò & rarò accidit. Altera,quòd hoc in animalibus mutis,potiuſquã hominibus, natum eſt fieri: quæ non poſſunt nobis ſuas imaginationes narrare.ſunt nihilominus nonnulla exempla.Diuus Auguſtinus decimooctauo de ciuitate Dei capite quinto, in hanc ipſam cauſam refert, quod apud Ægyptios nunquam deficeret bos quidam,maculis quibuſdam candidis inſignitus, quem Apim vocabant,& pro Deo colebant.Cenſet enim dę̨mones id feciſſe, ad decipiendos Ægyptios phantaſiam talis tauri,quam ſolam cerneret, vaccæ concipienti oſtentantes. vt libido (inquit) eius attraheret, quod in eius fœtu iam corporaliter appareret.quibus verbis nihil aliud poteſt Auguſtinus innuere, quàm

Generationis efficiens.

Exẽpla.

Apis taurus.

quod ego explicui. nam libidinem vaccæ attrahere, quod in eius fœtu deinceps corporaliter appareret, quid aliud sit, quàm vaccam in ipso feruore coitus spiritaliter concipere formam, & speciem, quæ deinceps in fœtu corporaliter exprimeretur? Galenus quoque libello de theriaca ad Pisonem, narrat, mulierem quandam intuitu pulcherrimæ picturæ, pulchrum infantem ex deformi parente concepisse. visu (inquit) opinor, naturæ imaginem transmittente. quæ verba obscura admodum sunt: non enim explicat, quomodo visus imaginem transmittat naturæ. sed mihi dictum iam est. Quod ad alteram dubitationis partem attinet, his dictis, facilius sit explicare. videtur haud dubiè Iacob, vtraque causa, virgas in congressu matutino, potiusquàm vespertino, gregi obiecisse: quod scilicet eo congressu copiosior conceptio fiat, & quòd imaginatio in eo sit efficacior. nascuntur ambo hæc, & ex animalium victu, & ex natura temporis. Ex animalium victu, quia natura comparatum est, vt animalia omnia (præter pauca quędam, in quibus, quia contrà faciunt, contrà etiam eueniet, quod nunc dicimus) noctu dormiant, interdiu vescantur, & laborent. Coitus ergo matutinus est à somno, ante cibum: vespertinus à cibo ante somnum. quapropter manè semen concoctius est, & cerebrum in quo imaginatio præcipuè viget, expeditius, liberius, & magis fulgēs. Somnus enim cōcoctionem ciborum maximè iuuat, & cerebri vapores absumit, vigorémq; præstat animali vocatæ à Medicis facultati, cuius opera sunt, sentire & mouere. igitur & semen, ob concoctionem meliorem, erit fœcundius; & imaginandi vis, ob recentem reffectionem spirituū (refficiuntur enim somno) & deonerationem cerebri, erit efficacior. vesperi contra, semen (vt neq; alius succus

Congressus matutinus

Somnij vtilitates.

cus

cus)concoctionem tantam non acceperit, caput vapo ribus ex ventre multis & crassis grauatum,& velut ob tenebratum sit,& facultas longa iam vigilia defatiga-ta.euenient ergo contraria.Ex natura etiam temporis nascitur hoc idem.Nam vt veterrimis etiam Philosophis,& qui ante Hippocratem fuerunt, est celebratissimum,& rationi maximè consonum,temporum differentia plurimùm valet ad mouendum animalium corpora,atq; adeò res omnes alterationi subiectas.atque cùm astrorum motus, accessusq; & recessus tempora varient,Sol præcipuè id facit.vnde euenit,vt diei cuiusq; partis quatuor,mane, meridies, vesperum, & nox media,quatuor anni partibus respondeant, veri, æstati,autumno, & hyemi. quia vt motum,quem Astrologi vocant proprium,toto anno complet Sol,ita quemvocant motum raptus,complet singulis diebus: atq; vt motu illo accedit & recedit secundum cœli amplitudinem,ita hoc secundum longitudinem: & vt hyeme plurimùm à nobis abest,ita nocte media:& vt ęstate proximus,ita in meridie:& vt autũno abit,ita vesperi,& vt vere venit, ita mane. est ergo matutinum tempus verno,& vespertinum autumnali simile.vt ergo corpora degunt vere saluberrimè, & maximè valent,autumno insaluberrimè degunt, & languent maximè.ita etiam summo mane,optimè:vesperi,pessimè habebũt,ad omnia quidem, maximè verò ad generationem.nam vere omnia oriuntur,autumno tabescũt, & intereunt.anima itaque & corpus sunt mane vegetiora.quare & imaginatio erit fortior,& semen fęcuncundius.vesp eri contrà.

Anni pa[rtes].

Anni p[ar]tiũ cũ di[ei] partib. c[om]paratio.

CAPVT DVODECIMVM.

"T Rigesimo quarto capite Geneseos. *Et*
" *ecce die tertio, quando grauißimus vulne-*
" *rum dolor est, arreptis duo filij Iacob, Si-*
" *meon & Leui fratres Dinæ, gladiis, ingressi sunt vrbem.* Cur vulnerum dolores, soleant esse tertio die grauissimi, ad Medicum pertinet considerare. Dubitet verò hoc loco quispiam, an vniuersum ita habeat, sitque omnis vulneris dolor die tertio grauissimus: an illorum tantum vulnerum, de quibus eo loco agebatur, præcisi inquam preputij: atque alterutrum horum sit, cur potius tertio quàm secundo aut primo, aut sequentium aliquo. Hippocrates libello de fracturis, iuxta Galeni diuisionem commentario tertio, ita reliquit scriptum. *tertio & quarto die vulnera omnia minimè sunt exagitanda, & vt in summa dicam, specilli quoque omnes admotiones vitandæ his diebus sunt, omniáque alia quibus vulnera irritantur: in totum enim tertius & quartus dies in plerisque vulneribus exacerbationes parit, & quæ in inflamationes & sordes incitantur, & quæcunque in febres tendunt. vnde magni admodum momenti, si quod aliud, documentum hoc est. nam quæ sunt in medendi arte grauißima, quibus id non sit commune? non enim pertinet ad vlcera tantum, sed ad alios quoque morbos complures,* His verbis Hippocrates satis apertè docet, non in his aut illis, sed omnibus etiam vlceribus solere dolores tertia & quarta die fieri grauiores. nam de vlceribus, quæ cum fracturis fiunt, agens ad omnia vlcera, quinetiam ad omnes morbos sermonem transtulit: significans, vlcera omnia magna & notatu digna (exigua enim vlcera nulla solent afferre exacerbationes) solere die-

Vulnerum dolores tertio die grauißimi.

Specilli quando vitandi.

Dolores ... die tertia grauissimi.

diebus,tertio & quarto,fieri grauiora. Cauſam verò huius rei proximam ipſe inſinuauit,dicens, Et quæ in inflamationem,& ſordes incitantur,& quæcunq; in febres tendunt.nimirum, quia inflamationes & fluxiones,& febres,diebus tertio & quarto ſolent vulneratis partibus ſuperuenire.prima enim die,qua quis vulneratus eſt,dolor tantum eſſe ſolet ex ipſa carnis diuiſione,dum vulneratur,aut particula tractatur Chyrurgi manibus,à curatione verò cito conquieſcit,ceſſante ſcilicet dolendi cauſa.quia dolor non fit cum ſecta iam eſt pars,ſed cum ſeccatur. Cum enim dolor ſit ſenſus rei corrumpentis,moueat verò ſenſum non facta iam, ſed quæ fit paſſio,mox ac ceſſat externa cauſa, manet pars ſine dolore,atq; (niſi in paucis quibuſdam, quos contigit eſſe paratiſſimos)ſine febre, vſque dum noua alia cauſa dolendi,aut febricitandi accedat:vſque dum ſcilicet,conuocata ad partem malè affectam fluxione, ſuccreſcat inflammatio,aut ſordes multa,atque ob hęc nonnunquam etiam febris.proxima itaque dicti euentus cauſa hæc eſt. cur autem non ante tertium ſuperueniat fluxio, aut non diutius protrahatur (quæ prima propoſitæ dubitationis pars eſt)nondum diximus: neque vtrò Hippocrates dixit,neque Galenus in commentatione appoſuit.niſi fortè eam Hippocrates inſinuauit dicens. *Non enim pertinet ad vlcera ſolùm,ſed alios quoque morbos complures.* Nimirum eadem eſſe videtur cauſa in vlceribus, & in aliis omnibus morbis pendentibus ex materia, & habentibus exacerbationes(cum vlcera, non ob ipſam propriam eſſentiam, ſed ob fluxiones exacerbentur) ea eſt, natura humorum, qui commoti, & exagitati, morbos faciunt, & augent. fiunt enim morborum circuitus, ſiue quotidiani, ſiue tertiani,

Vlcerũ exacerbationis cauſa & tempus

Morborũ circuitus.

ſiue quartani, cùm ſunt in corpore partes quædam paratæ recipere, quædam mittere. apparatus recipientium eſt, dolor, aut debilitas: mittentium, multitudo ſuccorum, aut vitioſa qualitas. vlcerata ergo particula parata eſt recipere, debilis enim eſt neceſſariô, neque ſine dolore. niſi ergo corpus reliquum vacuatiſſimum & puriſſimum eſſe contigerit (ita enim fortaſſe nunquam redibunt magni dolores) nihil deeſt ad humorum influxus. ipſis verò ſeruantibus ſuas naturas, influet die ſecundo pituita, ſuccus mitis, moderatus, miniméque irritans; tertia die bilis flaua, ſuccus acer, mordax, & impensè calidus, cum quo ob dolorem quem infert & calorem, neceſſariò accurrit ſanguis, parítque phlegmones & febres, quæ cum miteſcere intra diem non poſſint, ſed cum citiſſimè intra viginti quatuor horas, vt quæ à cauſis externis ortum habent, neceſſario incidunt in diem ſequentem, qui eſt quartus ab accepto vulnere. hæc itaque eſt cauſa, qua vulnerum dolores ſolent die tertia exacerbari. atque eadem cauſa chyrurgi, vt Hippocrates monet, poſt primam, ſeu admotionem labiorum, ſeu conſutionem (vt res exiget) non debent vſque ad diem quartum vlcera irritare, neque aliter tangere, quàm leuiter, quæ inflammationem arcent, admouendo.

CAPVT DECIMVMTERTIVM.

CAPITE quadrageſimoſexto Geneſeos. *Cunctaque animæ quæ ingreſſæ ſunt*
" *cum Iacob in Aegyptum, & egreſſæ ſunt*
" *de femore illius, abſque vxoribus filiorum*
" *eius ſexaginta ſex.* Hæc eadem verba
" repetuntur in initio Exodi. Egreſſos eſſe ex femore Iacob

Iacob dicit filios & nepotes, qui ab eo geniti sunt. Causam habet ea phrasis naturalem, in hominum & genitalium partiũ cõpositione. nimirũ vasa seminalia, quæ meliorem ac puriorem deferunt sanguinem in testes vt in ipsis semen fiat, sunt venæ quædam, quæ ortæ ex venis, quæ in lũbis discisæ in crura iam descendũt, antequam in tres ramos, qui per crura decurrunt, distribuatur, recurrũt per femora in testes in viris, & in mulieribus in vterum. nam venę quę ex caua eo ferè loco quo siti sunt renes mittuntur in testes, sinistra quidem venit ex emulgente vocata, quæ serosum sanguinẽ in renem defert, atque ob id ipsa quoq; serosam materiã in testem transfert: dextra verò non multò post exortum emulgẽtis. quare ne ipsa quidem satis expurgatũ defert sanguinem, saltẽ non adeo, ac venæ, quæ multo post ortæ, ex ipsis femoribus recurrunt. quas ob id est verisimile, & si non adeo multã materiã atq; superiores, quia minores multò sunt, tamen præstare vtiliorẽ ad generationẽ fœcundi seminis. meritò ergo in sacris eloquiis generatio ad femora refertur. vt & Iacob in Iudæ benedictione dixit, nõ auferetur sceptrũ de Iuda, neq; Dux de femore eius. & hãc ipsam ob causam quinto capite numerorũ, inter adulteræ maledictiones, illud præcipuè præcipiebatur sacerdos dicere. ingrediantur aquæ multæ in ventrẽ tuum, & vtero putrescente putrescat femur. vt scilicet, per quæ quis peccat, per eadẽ puniatur, vt dicitur 11. capi. Sapientiæ.

Generatio ad fæmora refertur.

Seminis differentia.

Adulteræ maledictio.

CAPVT DECIMVMQVARTVM.

" CAPITE tertio Exodi, aut Moses ad
" Deum. *Ecce ego vadam ad filios Israel, & *
" *dicam eis, Deus Patrum vestrorum misit*
" *me ad vos. si dixerint mihi, quod est nomen*
" *eius? quid dicam eis? dixit Dominus ad*

Moysem, Ego sum qui sum, & sic dices filiis Israel. Qui est, misit me ad vos. Itaque rogatus Deus quod sit nomen suum, respondit. *Qui est.* Dauid quoque secundum eundem spiritum Deum alloquutus inquit Psalmo 92. *à seculo tu es.* atque adeo IESVS seruator noster, diuina auctoritate, qua & deturbauit eos, respondit quærentibus se, *Ego sum.* sed cur potius dicitur Deus esse, qui est, quàm qui bonus siquidẽ vt ipsemet dicit in Euangelio, solus Deus bonus est? aut quàm qui sapiens, aut quàm qui fortis, siquidem hæc omnia est æquè infinitè, & æquè primò? Certè huius rei causam à nullo melius accipies, quàm à Diuo Dionysio, capite quinto de diuinis nominibus, quod inscribitur de ente. illi ergo volo accepta refferri, quæ à me dicẽtur in hac queſtione. Cùm dicitur, *qui est*, duo licet nobis intelligere, aut simpliciter qui est, aut qui semper est. vtrouis modo intelligas, est maximè consentaneum, vocari Deum, qui est, potiusquam aliud quiduis. primò quidem modo, quia cùm Deus definiri, aut nominari non possit secundum substantiam & essentiam propriam, quia ea à nullo viuentium agnosci potest, necesse est nominetur ex bonis, quæ creaturis communicat: quæ quidem omnia, quandoquidem creaturis non sunt simpliciter, sed quodammodo, necesse est esse in Deo modo quodam eminẽtiori. quoniam autem, & si sint in Deo omnia æquè perfectè, & primò, non tamen omnia ęquè communicãtur omnibus, sed quædam pluribus, quædam paucioribus, æquum est nomen tribui Deo, ab eo quod cõmunicat omnibus: illud verò tantum est, esse. nã intelligere tribuit paucis, sentire aliquanto pluribus, nutriri & crescere pluribus adhuc: esse verò omnibus. secundo autem modo dicitur Deus, qui est, hoc est,

Dei nomina.

Es dupliciter dici tur.

Deus indefinibilis.

semper

qui ſemper eſt, quia cum alia omnia creatis rebus tribuat habere aliquatenus, omnia enim & ſunt, & bona quodammodo ſunt, tamen æternum eſſe nulli accidit niſi ſoli Deo, vt monſtratum mihi eſt in initio huius operis. Coniunctis ergo vtriſque, dicitur Deus, Qui eſt, quia eſſe omnibus rebus tribuit, & eſſe ſemper, ſibi ſoli habet nam aliud quiduis eſt aliquando ens, aliquando non ens, ſolus verò Deus ſimpliciter ac ſemper ens. hoc etiam aſſequuti videntur Philoſophorum optimi. nam Ariſtoteles capite quarto libri tertij de Phyſica doctrina, Diuinum & Deum, aſſerit dixiſſe plurimos Philoſophos, quod æternum, immortale, & nulli interitui obnoxium. Plato quoque in dialogo de natura, ita diſſerit de diuina eſſentia. dicimus de illa, eſt, erat, & erit, ſed illi re vera ſolum eſſe competit. Quapropter garrulitatem eſſe puto Platonicorum quorundam, affirmare, ex ſententia Platonis, vnum & bonum eſſe priora ente, atque adeo Deum non dici ens. quia ſcilicet Plato in Parmenide, in ſuppoſitione prima dicit. nullo igitur modo eſt ipſum vnum. & rurſum. non itaque ita eſt vt ſit vnum, eſſet enim iam ens & eſſentiæ particeps. verùm quandoquidem ipſemet Plato loco citato ex Timæo dicit, illi re vera ſolum eſſe competit conſtat, illum cenſere Deum eſſe re vera, non autem eſſe vt reliqua, quæ non re vera, ſed quodammodo ſunt, in tempore ſcilicet, & compoſita. Deus verò modo quodam eminentiori, & per ſe eſt extra omne tēpus, & citra vllius eſſentiæ participationem, ſed vnū & ſimpliciſſimum. quod nihil aliud eſt, quàm quod noſtri Theologi dicūt apertius, ens dici analogicè de Deo & creaturis. ita verò dicuntur & alia omnia eius nomina. Vnum, verum, & ſapiens: quia ſecun-

Ente quæ priora.

Entis analogia.

dum nullum illorum habet vllam communẽ essentiã cum re alia extra se, neque continetur in vlla entis categoria. Omnia enim illa dicuntur de Deo æque primò, & eminenter. quinpotius sunt in eo ea omnia vnum. verùm dictis de causis, quas ex Dionysio accepimus, satius est Deum nominari per ipsum esse, quod ipsius Dei testimonio hoc loco constat. Esse verò legitimam Platonis enarrationem, eã quã diximus, cuiuis legenti dialogum illum patebit. non enim ille aliã causam adhibet, quà vnũ non diceturesse, quàm quòd esse tempus præsens contineat, & quòd ens participatione alicuius essentiæ fiat. illa verò duo nõ congruũt Enti vt vnum est, sed vt multa, quæ creata sunt. itaque Deus non est, vt sunt hæc: atque ipsum esse, vt de his & illo dicitur, non est vniuocum. vt verò Deus est, nõ accidit illi prius vnum & bonum quàm Ens, alioqui nulla ratione minus esset vnum, quam habens quædã alia aliis priora. sed in Deo adeo non est prius & posterius, adeo omnia illa nomina significant vnũ, vt, ne ratione quidẽ differant, nedũ possint prioris & posterioris ratione differre. ita mihi vidẽtur multi Platonicorũ facere, ne intelligẽdo, vt nihil intelligãt, qui parũ absit quin dicant cum insipiente, non est Deus.

CAPVT DECIMVMQVINTVM.

De ligno aquas Mose iusso.

» EXODI decimo quinto. *At ille clamauit ad Dominum, qui ostendit ei li-*
» *gnum, quod cùm misisset in aquas, in dul-*
» *cedinem versæ sunt.* Cùm hoc legimus magna subit dubitatio, An lignum in aquas missum, naturali quapiam facultate dulcedinem intulerit, an id voluntate Dei, & miraculo effe-

lo effectum ſit, in figuram maioris cuiuſpiam ſacramenti.atqui pleriſque hoc videtur probabilius. primùm quidem,quia nemo,neque Medicorum, neque qui naturalem hiſtoriam ſcripſerunt, talem facultatem vnquam videtur agnouiſſe. neque facilè videtur dici poſſe,aut excogitari, quam paſſionem inferret id lignum aquæ,vt amaritudinem eleuaret, cùm præcipuè in hiſtoria ſcholaſtica,ex ſententia Hebręorũ,dicatur id lignum fuiſſe amariſſimum, & mortiferum. deinde,neque ſi talem vim habere poſſet lignũ,poſſet ea in magnum flumen,aut ingentem locum vti.habet enim modum quendã facultas omnis naturalis,eúmque ſecundum magnitudinem eius quod facit, & accipientis.non enim ſi magnes trahere poteſt ferrum, continuò poſſit trahere mõtem ferreum, neque ferri exiguum quantuluſcunque lapis, ſed tantus tantum. omnes autem naturæ fines videtur excedere tantam aquę molem,à ligno nõ maiori,quàm vt à Moſe poſſet apprehendi, & in aquas mitti,tantam recipere alterationem.nihilominus videtur neceſſariũ fateri, ſecundum naturalem aliquam facultatem, illud eſſe effectum.quandoquidem capite 38.Eccleſiaſtici, in cõfirmationem operum medicinalium, & virtutum medicamentorum,& commendationem artis dicitur, *nõne à ligno indulcata eſt aqua amara?* niſi autem naturali aliqua ligni facultate id factum eſſet, quale obſecro eſſet argumentum?certè tale, ac ſi diceres : magna vis medicinæ eſt,quia infuſio aquæ benedictæ, & admotio Crucis,& reliquiarum Sanctorum,ad omnes morbos prodeſt immo verò ob hoc ipſum dicent multi, opus nõ eſſe medicina:quòd ſcilicet vita & mors, ſanitas & morbus,penes Dei voluntatem eſſe videatur, non penes artem vllam. Reſpondent à contraria ſen-

De medicina.

tentia Ecclesiasticum pro ferre illud exemplum, vt ex eo quod miraculosè Deus fecit per lignum, indicaret omnia etiam illa, quæ naturaliter efficiũtur per creaturas, ad Deum esse refferenda. Mihi verò videtur id exemplum indicaturum, non solùm à Deo esse tributas rebus virtutes, sed suspitionem etiam illaturum, nullas omnino esse naturales ipsarum rerũ, sed à Deo ipso effici quiduis, vt immisso ligno in aquas factæ sunt dulces. quapropter cẽsendum potius videtur, naturali aliqua ligni virtute effectũ esse illud. iuuat plurimùm hanc sententiam, quod Hæbraicæ linguæ periti dicunt, iuxta suum idioma legẽdum potius fuisse, clamauit ad Dominum, qui docuit illum lignũ, quod quid aliud est, quàm docuisse illum ligni facultatem, & virtutem? Certè cùm Deus ostenderit Mosi lignũ, quo aquas dulces efficeret, necesse est indicasse illi lignum tali præditum facultate, aut simul indicasse lignum, & illi talem facultatem indidisse, cùm eam nullatenus haberet antea, aut nulla facultate data ligno, ipsummet Deum, cum iniectũ à Mose est, aquas reddidisse dulces. hoc vltimum nihil penitus haberet cũ medicina, neque vllum argumentum in artis laudem, aut fidem, capi posset. nam mera Dei voluntate res esset acta. supersunt igitur priora duo. Rursum, si lignũ tali præditum erat facultate, aut tali tantáque erat præditum, vt naturaliter, nihílque denuò apponente Deo, posset tantam, adeo amaram aquam, reddere potui aptam, aut eam Deus, naturalem alioqui, ligni vim, nouo quodam intuitu auxit, atque fortiorem fecit. Quod horum fecerit Deus, non possum vlla mõstratione indicare. nam his omnibus modis solet in homines beneficia conferre. atque qui dicet, Deũ tribuisse ligno facultatem, qua antea caruerit, argumentum

Aquarũ dulcedo.

mentum fidei artis medicæ, ita concludet. quandoquidem Deus tribuere potuit ligno facultatem adeò mirabilem, alterandi scilicet magna flumina, non est diffidendum, quin herbis, lapidibus, ac metallis, alterandi nostra corpora dederit vires, vt, scilicet, argumentum sit à maiori. multo autem firmius argumentum, & ad rem ipsam propriùs accedens, sit, ab exemplo: ita scilicet, non est contemnenda medicina, quasi magnam vim non habeat transferendi ægrotantium corpora in pristinam sanitatem. maximas enim vires habent res quamplurimæ, multis modis afficiendi res alias. Exemplo est lignum, quod aquas in Mara reddidit dulces. ob hæc mihi videtur magis consentaneum, lignum illud naturali vi aquas fecisse dulces. atq; de ea facultate dixerim ego duorum alterum, aut esse secretricem aquæ, & exustæ terrę, similem ei qua acetum findēs lac, serũ secernit) nulla enim ratione melius possit aqua ex salsa dulcescere, quàm secreto sale, atq; ita neq; ex amara, quàm secretis terræ valde exustæ partibus. talium quippè admistione fit amarus sapor) aut esse tractricem partium amararum, gratia similitudinis (si modo credimus dicentibus fuisse amarissimum lignum) atque alliciendo ad sese, imbibendóq; amaras aquę partes, illam dulcem & potui aptam reddidisse. Crediderim sanè eam facultatem, quæcunque in ligno fuerit, plus solito tunc, annuente Deo valuisse: velut medicamenta existimo nonnunquam, plusquàm aliàs, valere, ob gratiam Numinis. nimirum Deus prima causarum est, quare aliarum quæcunq; ita mouere poterit, vt ipse exordietur motum. ita enim euenit, in causis omnibus, quæ ordine positæ sunt.

CAPVT DECIMVMSEXTVM.

CAPITE secundo Leuitici. *Omnis oblatio, quæ offertur Domino, absque fermento fiet, neque quidquam fermenti ac melis adolebitur in sacrificio.* Paulò infrà, *Quidquid obtuleris sacrificij sale condies.* & rursum, *In omni oblatione offeres salem.* Mirum est, solenne fuisse, non solum in veri Dei, sed etiam falsorum Deorum sacrificiis, sale vti, quod quidem intelliges ex Plinio libro. 31. capite septimo, vbi de salis laudibus agens, inquit, *Maximè autem in sacris intelligitur eius auctoritas, quando nulla conficiuntur sine mola salsa.* quapropter suspicor eam consuetudinem fluxisse à primis illis nascentis mundi sacrificiis, quæ Deo Optimo Maximo offerebantur, & inde in omnium gentium sacros ritus deriuatam esse. consentaneum enim est censere, falsos illos sacrorum ministros, à veris sacerdotibus accepisse eam consuetudinem, Dæmonibus id poscentibus, quoque maximè fieri posset, diuina sibi offerrentur sacrificia: potius quàm veri Dei cultores, falsorum ritus esse imitatos. Verum itaq; esse fatemur, quod Plato in dialogo de natura dicit. Sal Deo amicum corpus. quod cum præsenti loco maximè congruit. poscit enim Deus in omni oblatione offerri sibi salem, quasi sibi gratum & amicum corpus. sed quo pacto potest salis corpus esse gratum, & amicum Deo, potiusquàm fermenti & melis (quæ tamen duo respuit Deus) aut alterius cuiuspiam rei? videri possit alicui, esse vllam causam naturalem, velut fortè aliquam sympathiam, aut antipathiam diuinæ naturæ cum his, aut illis corporibus, ob quam, his delectetur, ab illis aborreat. quia & dæmones, qui sunt etiam incorpo-

Salis vsus in sacris.

corporei,quibuſdam corporibus allici,quibuſdam fugari,quaſi experimento confirmatum affirmat omnis antiquitas.quin & vocati exorciſtæ,ſuffitu rerum fœtidarum,vt caprini ſtercoris,& admotione rutæ,& hypericonis,quæ ob hanc cauſam fuga dæmonum appellata eſt,vtuntur.Tobias quoque ſuffitu exuſti iecoris fugauit dæmonem,ídque præcepto Raphalis, eò vſque procedunt nonnulli eorum, qui de dæmonibus ſunt Philoſophati,vt eorum quoſdam affirment rebus quibuſdā delectari, quas alij habeant exoſas itaq; multorum ſentētia eſt,eſſe rebus incorporeis cum corporeis familiaritatem,aut diſſidium. vnde fieri videtur poſſe, vt Deus quibuſdam corporibus, pluſquám aliis,delectetur.cùm pręcipuè quædam alia loca ſacrarum ſcripturarum, hoc idem videantur innuere. nam in libro Iudicum capite nono ita eſt ſcriptum. Nunquid poſſum deſerere vinum meum, quod lætificat Deum & homines?itaque innuunt ſacra eloquia delectari Deum ſale & vino,offendi verò fermento,& melle.quid ſibi volunt hæc?aut quæ eſt cauſa? Dæmones quidem,ob hæc,& his ſimilia,cenſebant omnes Platonici, corporeos eſſe,& alios terreos, alios aqueos, alios igneos, aëreos alios: quod illi huic, alij illi corpori, habeant naturam propinquiorem, & eo maximè delectētur.fiet ſanè neceſſariò ex horum ſentētia, vt quia cū elementis his aut illis habent naturalē familiaritē, cū concretis etiam quibuſdam habeant ſympathiam,aut antipathiam.quandoquidē concretū quodcunq; corpus,ad hoc aut illud elemētū pertinet,vt multis in locis,præcipuè quarto libro meteorôn indicatū eſt.Ariſtotelis quoque placitis mihi videtur cónſonū, nihil eſſe in rebus quod per ſe ſubſiſtere poſſit omnino incorporeum, præter primam cauſam. quia ille

Exorciſtarū vſ.

Deus quibus delectari dicatur.

asserit omne, quod mouet, moueri, vsque ad primam causam, quæ sola mouet & non mouetur; & nihil moueri quod non sit diuisibile & corporeum. Ex quibus assertionibus fit, vt prima solùm causa sit incorporea. Nam si omnis causa præter primam mouetur, & omne quod mouetur est corporeum, omnis causa prętèr primam corporea est. Omnium ergo Philosophorum placitis videtur consonum, Dæmones esse corporeos: quanquam id profectò verum non est. Nam aut haberent corpora elementaria, hoc est naturæ corporalium elementorum (terræ dico, aquæ, aëris, & ignis) participia, aut cœlestia, velut Aristoteles innuit secundo de generatione animalium capite tertio, de animabus, quas velut substantias quasdam separabiles eo loco imaginatur, differens his verbis. Sed enim omnis animæ seu virtus, siue potentia, corpus aliud participare videtur, ídque magis diuinum, quàm ea quæ elementa appellantur. Verùm prout nobilitate aut ignobilitate animæ inter se differunt, ita & natura eius corporis differt. Inest enim in semine omnium, quod facit vt fœcunda sint semina, videlicet, quod calor vocatur, ídque non ignis, non talis facultas aliqua est, sed spiritus, qui in semine spumosóque corpore continetur, & natura quæ in eo spiritu est, proportione respondens elemento stellarum. hæc Aristoteles. Sed, si dæmones elementaria haberent corpora, pati quidem possent ab his corporibus quæ penes nos sunt, & voluptate ac dolore ab illis affici: Si verò hæc, & corrumpi, esséntque natura sua mortales, quod cuiuis videatur esse absurdum? sin autem haberent corpora cœlestia, aut cœlestib. hac in re similia, quòd immortalia essent, essent ita quoq; inalterabilia, & voluptatis & doloris incapacia, quia dolor & voluptas sensus quidam est,

An Dæmones habeant corpora.

est,ille tristis,hæc iucundus: sensus verò actus,sine sensorij alteratione non est.igitur ponere corporales dęmones, nisi etiam ponas mortales, quò delectentur aut doleant obiectu rerum corporearum, superuacaneum est,& insufficiens.quapropter Apuleius libello de Deo Socratis, cuius meminit Diuus Augustinus octauo de ciuitate Dei, contradictionem inuoluit in dæmonum deffinitione,dicens, eos esse genere animalia,animo passiua,mente rationalia,corpore aërea, tẽpore ęterna,genere enim animalia esse dicit,quòd corporibus constent & animis,animos verò eorum passiuos,quòd irascantur iniuriis irritati, & donis placentur,& gaudeant honoribus,ac deniq; eisdem, quibus hominum animi, perturbationibus agitẽtur.si verò animalia sunt,atq; ira timore,mœstitia, & gaudio afficiuntur,non possunt non habere etiam corpora patibilia. nam motus huiusmodi corporales sunt feruétq; cor per iram,contrahitur per timorem & mœstitiam, effunditur gaudio.quòd si dicas in homine esse has passiones corporales,in dæmonibus verò pertinere ad solum animum,esséq; aliud genus,iræ, timoris, mœstitiæ,& gaudij,fit vt illorum animi nullas actiones per corpora exerceant(quas enim potiusquàm has?)quare non magis erunt illorum corporum actus,neque animalia efficient,quàm animæ intra testaceas ollas conclusæ:neque ex illis corporibus & animabus constarent supposita.cùm actiones non essent totius compositi: sed animæ ipsæ pe se,essent supposita, corpora verò ferrentur ab animabus,vt vasa fictilia quæ ab inclusis animalculis transferuntur.pręterea, si sunt corpore aërea,non possunt non habere contrarietatem cũ terreis,& cum omnibus elementis, ac concretis corporibus communem materiam. quare & corruptibilia

Sententia Apuleij dæmonibus.

necesse est sint. quòd si hîc quoque fingas aliud aëris genus, à corruptibili hoc quo suffundimur, diuersum, primùm quidem non est iuxta ipsius Apulei mentem, siquidem quia aërei sunt dæmones, affirmat in aëre & infra cœlum ipsos viuere. huius igitur aëris, quem incolunt, habebunt naturam, non alterius, quem non incolunt. hic verò corruptibilis est, & quæcunque eo constant, necesse est esse corruptibilia. Porrò, si alio aëre impatibili constant, nullum habent sensum: quia sensus nullus agi potest, quin proprium sentiendi instrumentum patiatur à sensibilibus: insensibilia verò corpora non sint animalia, neque problematum, quæ proponebantur, quî scilicet fiat vt quibusdam rebus delectentur, alias habeant exosas, reddita est vlla causa. satius ergo est existimare, incorporeos illos esse, vt sunt natura indissolubiles. quare Diuus Augustinus (vt hoc quoque dicam obiter octauo de ciuitate Dei, capite. 15. vbi ita scripsit. *Absit vt ista considerans animus veraciter religiosus, & verò Deo subditus, ideo arbitretur dæmones seipso esse meliores, quòd habeant corpora meliora.* vbi, inquam, hęc dicit Augustinus, ne putetur concedere dæmones habere corpora meliora, sed negare hanc consequutionem, habent corpora meliora, ergo sunt meliores. porrò in verbis illis Psalmi centesimi tertij, *Qui facis angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem vrentem,* nomina illa spiritus, seu aër, & ignis, significant Metaphoricè substantias incorporeas magnæ virtutis, ac potentiæ, non tamen quòd verè aërei aut ignei sint. nam præter dicta, quantum, non est in ratione substantiæ, sed accidens quoddam illius. vt igitur est in rerum vniuersitate substantia quanta, sit etiam aliqua non quanta. ea autem non sit solùm quæ incorporea & infinita; nam

inter corporeum finitum & incorporeum infinitum, medium est incorporeum finitum, aut corporeum infinitum. Corporeum infinitum esse omnino non posse, multis euidentibus argumentis indicauit Aristoteles superest igitur vt sit incorporeum finitum. Esse verò Deum virtute infinitum, indicatum mihi est in hoc ipso opere, superest ergo præter ipsum, esse substantias aliquas incorporeas, easque finitas. Itaque censendum non est angelos esse corporeos, neque suffitu torqueri, aut bonis odoribus allici, aut rei cuiuspiam naturalis contactu dolere, aut delectari (nihil enim horum sine contactu fert natura: contactus verò corporum tantùm est) sed vanum esse ac superstitiosum quidquid eiusmodi moliuntur exorcistæ, mendacissimósque dæmones hominibus illudentes, ea omnia mentiri. Multo minus quispiam possit censere, Deum Optimum Maximum vlla voluptate sensus affici, aut vllo dolore: siquidem omnium Philosophorum consensu est incorporeus, & omnino immobilis, nullámque mutationem subiens. quà autem opera sua sunt, omnia amat, & nihil eorum, quæ fecit, odio habet; quia omnia sunt valde bona, vt primo capite Geneseos & 38. Ecclesiastici scriptum est. Quid ergo dicemus de sale, corpore adeo Deo amico, & de vino quo lætatur, & de fermento & melle quæ interdicit in sacrificiis, & de multis aliis corporibus, quæ in libris sacris dicuntur, alia gratum, alia ingratum Deo odorem expirare? Certè nihil aliud, quàm substantias has corporales, res alias quasdam nobis indicare, quas partim adesse, partim abesse, oportet in sacrificiis. Nimirum sal symbolum esse videtur integritatis, & incorruptionis, ac proinde innocentiæ: contrà fermentum, corruptionis & impuritatis: vinum,

Dæmones quibus alliciātur

Grata & ingrata Deo.

Sal cuius rei symbolum.

Mellis v-sus. charitatis mel, voluptatis & deliciarum. quia sal, vt experimento constat, atq; Aristoteles 26. sectione problematum docet, siccat, ac proinde incorrupta seruat quæcunq; eo condita reponimus. *Fermentum.* fermentum verò nihil est aliud, quàm massa facta acidior: constat verò eum saporem ex rebus anteà integris, debilitatione naturalis caloris, & accessione caloris alterius prӕter naturam fieri, quæ alteratio corruptio est. Fit itaque ex massa fermentum, vt ex vino acetum, atq; ita fermentat massam, augeri & rarescere faciens, vt acetum fermentat terram: quod opus refertur ad partes illas, quӕ calorem præter naturam contraxerunt in illa corruptione. Adiicit præterea fermentum pani saporis gratiam, quod aciditatis illius moderatæ mistione facit, velut idoneo quodam condimento. Rectè hæc explicuit Plinius libro 18. capite vndecimo dicens, *Fermentum fit ex ipsa farina quæ subigitur, priusquàm addatur sal, ad pultis modum decocta, & relicta donec acescat. vulgò verò (hic est hodie vsus) neque subferuefaciunt, sed tantum pridie asseruata materia vtuntur.* hæc Plinius quibus docet, fermentum acore & corruptione massæ, seu pultis fieri: salis verò admistione, prohiberi eam corruptionem, vt certè aliam omnem putrescentiam. Meritò ergo id, cuius natura & essentia constat corruptione, symbolum peccati est: quia corruptio & putrescentia via est ad naturalem cuiusuis corporis interitum; vt peccatum animi; & quod natura aptum est cohibere omnem putrescentiam, symbolum est iustitiæ, quæ tollit peccata: oportétq; hoc adesse sacrificiis, illud abesse. Huc spectat quod Deus dixit ad Aaronem, capite 18. Numerorum, *pactum salis est sempiternum coram Domino tibi, ac filiis tuis.* *Pactum salis.* Vocat enim pactum salis, pactum sacrificiorum, quo pepi-

pepigerat scilicet Deus, in æternum se daturum ius offerendi sacrificia, Leuitis, vocat verò id pactum salis, id est, sacerdotij, quia à nulla oblatione aberat sal: aut, vt alij interpretantur, pactum salis, id est pactum perpetuum, quia sal tollit corruptionem, porrò mel symbolum deliciarum esse, ob dulcedinem, constat. delicias verò ingratas esse Deo, & deliciosos homines nō præstare Deo grata sacrificia, constat etiam, quia vt Aristoteles inquit secundo Ethicorum capite tertio. ob voluptatem res improbas agimus, & ob dolorem res posthabemus honestas. vnde fit, vt qui Dei sit futurus amicus, voluptatis contemptor, & doloris patiens esse debeat, aut contemptor vtriusque, ad amplexandum dolorem, & dimittendam voluptatem. amant ergo sacrificia salis incorruptionem, & mordacitatem: respuunt verò fermenti corruptionem, & suauitatem mellis. hæc itaque Deus verus, has ob causas, circa sacrificia ita disponebat: Cacodæmones autem, vt diuinitatem simularent, Dei æmulatores in rebus quibusdam efficiebantur: non tamen in omnibus: quia non ferebat eorum nequitia, quin atrocia quædam à suis miserrimis mancipiis postularet, velut hominum cruorem, & viscera. Sed neque quod Tobias fecit, vt iecoris odore demon fugaretur, censeo esse naturale, sed eam benedictionem datam à Deo Iecori, vt nunc datur aquæ. Contigisse verò illud etiā in figura, vt significaretur, exurendam esse concupiscentiam in sanctis connubiis. Iecur enim symbolum concupiscentiæ est. huiusmodi sunt omnia legis antiquæ præcepta significant enim in sensu allegorico, aliud quàm in literali. quem modum docendi imitati sunt multi veterum Philosophorum, præcipuè Pythagoras, cuius adhuc extant symbola multa. quale est illud quod ad

Melcuius rei symbolum.

Dæmones quibus fugentur.

Iecur cuius rei symbolum.

Pythagorica symbola.

præsentem disputationem facit, salem apponito. nimirum in rebus gerendis semper apponi iubebat salem, hoc est prudentiam, & integritatem. Hyerogliphica etiam ratio scribendi, quam AEgyptij sacerdotes tenuerunt in sacris, similem continebat sapientiam. quam etiam in veri Dei cultu quadantenus retineri videmus. nam est in templis Dei multus vsus ignis & aquæ; quia, arbitror, hæc hyeroglipicè mūdiciem indicant. causa verò qua indicent, est, quòd hæc duo sint, quæ corpora omnia à sordibus mundēt. quia verò emundandi corpora habent vim naturalem, benedictiones quoque emūdatorias animorum, his præcipuè Deus tribuit, igni dico & aquæ. corporeis verò & incorporeis substantiis nulla naturalis est sympathia: nedum aliis rebus cum Deo : cui nihil cum illis est commune in essentia.

Ignis & aquæ vsus in sacris.

CAPVT DECIMVMSEPTIMVM.

CAPITE vndecimo Leuitici ita scriptum est, *Et sus qui cùm vngulam non diuidat, non ruminat.* quatuordecimo autem Deuteronomij, *sus quoque quoniam diuidit vngulam, & non ruminat, immunda erit.* Quodquidem multum diúque me torsit, non intelligentem, quî fieri posset, vt sus diuidere & non diuidere vngulam diceretur, vsque dum apud Aristotelem reperi apertissimam huius nodi dissolutionem. Ille siquidem capite primo libri secundi de historia animalium, hanc animalium differentiam statuens ita inquit. *Quadrupedum autem, quæ sanguine constant, eædémque animal generant, aliæ multifidæ sunt, quales hominis manus pedésque habentur. sunt enim, quæ multipli-*

ti pedum fissura digitentur, vt Canis, Leo Panthera; aliæ bisulcæ sunt, quæ forcipem pro vngula habent, vt oues, capræ, cerui, equi fluuiatiles: aliæ infisso sunt pede, vt quæ solipedes nominantur, vt equus, mulus. genus sanè suillum ambiguum est. Nam & in terra Illyricorum, & in Peonia, & nonnullis aliis locis, sues solipedes gignuntur. Hæc Aristoteles. Ex quibus apertè constat, sues partim quidem findere, partim non findere vngulam, vtrosque tamen, & qui findunt inquam, & qui secus, esse immundos, quia nutri ruminant. Alij igitur vtraque ratione immundi sunt, & quia neq; ruminãt, neq; findunt vngulam, de quibus vndecimo Leuitici agitur, suntque Illyrici sues: alij altera tantum, quia scilicet & si findant vngulam, non ruminant. de quibus agitur 14. Deuteronomij, suntque nostrates sues. *Suum differentia.*

CAPVT DECIMVMOCTAVVM.

» CAPITE duodecimo Leuitici, *Mulier,*
» *si concepto semine pepererit masculum,*
» *immunda erit septem diebus, iuxta dies*
» *separationis menstruæ. Et die octauo cir-*
» *cuncidetur infantulus; ipsa verò triginta*
» *diebus manebit in sanguine purificationis suæ. Omne*
» *sanctum non tanget, neque ingredietur in sanctuarium,*
» *donec impleantur dies suæ purgationis. Sin autem fæ-*
» *minam pepererit, immunda erit duabus hebdomadibus*
» *iuxta ritum fluxus menstrui, & sexaginta sex diebus ma*
» *nebit in sanguine purificationis suæ. Cúmque expleti fue-*
» *rint dies purificationis suæ pro filio, siue pro filia, deferet*
» *agnum. &c.* Capite decimo quinto Leuitici, *Mulier,*
» *quæ redeunte mense patitur fluxum sanguinis, septem*
» *diebus separabitur.* Mos circuncidendi Iudæis so-

Circuncisio. *Orus Apollo.* lum erat antiquitus, nisi etiam fortasse sacerdotibus Aegyptiorum, vt Orus Apollo Niliacus in hyerogliphicis insinuat, dicens, Cynocephalum fuisse notam sacrificij, quia nascitur circuncisus. Circuncisionem verò sacerdotes (inquit) magno studio peragebant. Quod quidem si ita erat, haud dubiè Aegyptij acceperunt ab Hebræis. Non enim Hebræi ab Aegyptiis, sed à pacto quod fecit Deus cum Abrahamo capite decimo sexto Geneseos. Nisi etiam fortasse naturalis legis sacerdotes, vt signo quodam pietatis, circuncisione vtebantur, atqui Abrahami circunsio noua non fuit, sed à Deo denuò probata, & sanctificata. Vtcunque hoc habeat, consuetudo imponendi nomina die octauo plurimis aliis gentibus fuit. Causam naturalem reddit Aristoteles, capite vltimo libri septimi de historia animalium, his verbis. Plurimi, antequam exactus sit dies septimus intereunt, & hanc ob causam tunc nomina imponuntur, tanquam saluti iã pueri magis credamus. Itaque impõnũtur nomina die *Nominis octauo die imponẽdi ratio.* octauo, quia antequam exactus sit septimus, parum constat an fœtus sit perfectus & vitalis, an imperfectus, abortiuus, neque vitalis. exemplo fuit filius primus David ex Bersabee, qui die septima mortuus est, vt secundo Regum narratur. Magnam vim esse hebdomadæ, in iis quæ ad fœtuum intra vterum formationem, & in lucem iam editorum vitam pertinent Hippocrates probat multis in locis, maximè autem libello de carnibus multis argumentis, statuens hanc *Septenarij ratio in vita.* assertionem, Vitam hominis septem dierum esse: primùm quidem quòd septima dies certam firmámque iam perfectę conceptionis notam præstet. Quia vt Aristoteles capite tertio libri nuper citati dicit, si in septimum diem intus) hoc est intra vterum) permanserit ge-

rit genitura, conceptum iam esse certum est. Atque vt Hippocrates loco citato affirmat, quod conceptũ est, si intra septem excidit dies, nullam per se fert delineationem. si verò post septem in aquam immissum, oculorum, oris, & pudendorum quandam non in euidentẽ delineationem ostendit. Hanc ob causam dicit Aristoteles, qui intra septem dies fiunt, non vocantur abortus, sed effluxiones. Nam antè septimum ne fœtus quidem neque embrio putatur esse, sed semen. Itaque conceptio certa septem dierum est, & quod immissum in vterum, in certam firmámque conceptionem non peruenit, intra septem dies effluit, & perit. Ita etiam recens natos dies septima probat. nam plurimi eorum qui vitales non sunt, intra hebdomadam pereunt. Adultis etiam hominibus est vita septem dierum, quia vt dicit Hippocrates libello de carnibus, Si quis septem diebus nihil edere, aut bibere velit, plerique quidem in ipsis moriuntur, sunt tamen qui illos transmittunt, & tamen moriuntur. Ieiunum enim intestinum in his diebus concreuit, moriuntúrque etiã illi. Hanc ob causam ergo iudico, misisse Deum die sexta cibum Danieli in lacu Leonum existenti, ne scilicet, si septimam attingeret, periret fame. Nam etiam in his quæ miraculosè agit, habet Deus rationem aliquam naturæ, ne plura quàm opus sit, eueniant miracula. Itaque & conceptio, & argumentum vitalis ortus, & duratio vitæ hominum sine refectione septem dierum est, vt certè mundi totius fabrica septimo die est conclusa. In quamplurimis enim rebus, hominis ortus mundi creationem imitatur. nimirum est microcosmos. Merito ergo, atque iuxta hominum naturam, iussit Deus pueros die octaua circuncidi, quasi iam victuros. Interim iubet mulierem

Sine cibo quousque vita duret.

Hominis ortus quid imitetur.

quæ peperit masculum, immundam esse septem diebus iuxta dies separationis menstruæ: hoc est, continere sese secundum legem eius cui menstrua fluunt, quæ capite decimo quinto huius eiusdem libri scripta est his verbis. *Mulier, quæ redeunte mense, patitur fluxum sanguinis, septem diebus separabitur.* Hoc quoque secundum rei ipsius naturam prçcipitur. Quia hic etiam est finis fluxionis menstruæ naturaliter euenietis. Quæ enim vltra hebdomadam prorogatur, symptomatica est, & morbi soboles. Quamquam enim, vt libello de superfœtatione dicit Hippocrates, multis tēpus eius purgationis tres sunt dies: plerisque tamen, vt ipsemet dicit, multo plures, duplum scilicet, hoc est vsque ad septimum, quo ea cessat, velut morbi etiam acutissimi. Neque sanè vltra tres vel quatuor dies prorogari præter naturam est, nisi etiam vltra septē prorogetur, tametsi multo salubriores & fœcūdiores sint quibus non vltra tres durat. esse verò potest etiam naturale vsque ad septem, & si minus vtile. sed est etiam in naturalibus plus aut minus bonum. Hoc verò ita habere, Hippocrates libro primo de morbis mulieribus docet, dicens. *Quibus verò in natura est, vt plures quàm quatuor dies purgentur, & menses valde multi prodeunt, hæ tenues sunt, & fœtus earum tenues, & emarcescunt.* Itaque optimus menstruorum finis, duorum, aut trium, aut ad summum quatuor dierum est: naturalium verò vltimus, septem. Meritò igitur mulier, quæ redeunte mense, patiebatur fluxum sanguinis, septē diebus separabatur, & ob hanc ipsam causam quæ peperat masculum, septem diebus quasi immunda esse iubebatur. Circuncidebatur verò puer die octauo, quasi exactum iam esse septimum, magnam vim haberet ad vitæ securitatē: post septenariū verò,

maximam

maximam vim habent, in affectionibus fœtuũ qui geruntur vtero, & infantium recens in lucem editorum, quadragenarij: atque vt intra septem dies fieri diximus effluxiones seminis, cum conceptio non perficitur: ita intra quadraginta plurimi fiũt abortus, ac corruptiones. Quod Aristoteles capite tertio, septimo de historia animalium, his verbis dicit, Effluxiones vocantur, quæ intra septimum diem corruptiones fiunt, abortiones autem quæ intra quadragesimum. Et quidem plurimi fœtus intra tot numero dies deprauantur. Hippocrates quoque libello de partu septimestri ita scriptum reliquit. Dicunt autem & abortus plurimos in primis quadraginta diebus fieri, sed & reliqua conscripta his accidere in quadragenariis. rursus paulò infra in eodem libello. At verò quadragenarij primùm in fœtibus iudicant. quisquis enim primos quaginta dies transmiserit, abortus effugit ex omni causa contingentes. plures autem fiunt in primo quadragenario abortus, quàm in aliis omnibus. Itaque ex sententia Hippocratis & Aristotelis, quos hac in re sequutus etiam est Galenus, vt intra septem dies fiunt seminis effluxus, ita intra quadraginta abortus: atq; vt recens nati solent intra septẽ dies perire, ita qui hos effugiunt, alium, eúmque proximum periculi finem habent, quadraginta dies: atque vt supra septem dies cõtentũ intra vterum semen esse, certa est conceptionis nota, cũ verò transit pręgnationis quadragesima dies, abortus periculum maximum recessit: ita cum recens natus (respondent enim vitæ principia principiis generationis) attigit octauũ diem, homo iam vitalis est: cum quadragesimum, robustior, viuacior, & sapientiæ iam particeps est. Indicio est, quòd eorum qui euaserunt septimum, multi moriuntur intra quadragesi-

Quadragenarij numeri in fœtu.

Abortus quando fiant.

mum, à quadragesimo verò incipiunt iam pueri ridere, quasi firmiores iam facti, & sapientiæ quædam exordia ostentantes. Docet hoc Hippocrates in calce libelli de partu septimestri. Meritò ergo, atque vt natura ipsa poscebat institutum est, vt puer die octauo circunciderètur, mater verò ingrederetur in sanctuarium, illum Deo oblatura quadragesimo. Nimirum circuncidebatur die octauo, vt qui iam non imperfectus fœtus, sed homo vitalis esse cognosceretur: deferebatur in templum quadragesimo, vt qui magnum recens natorum periculum euasisset, & roboratus iam esset, & sapientiæ inditia præ se ferret: interim, vt mater ante diem circuncisionis im mūda esset, iuxta dies separationis menstruæ, dies septem iubebatur, quia id tempus est naturale menstruæ purgationis, ita inter diem circuncisionis & delationis in templum, iubebatur manere in sanguine purificationis suæ dies triginta, quia tot dies solet durare expurgatio iis quę mares pepererunt. Quod facilè intelliges ex his Hippocratis verbis, quæ libello de natura pueri scripta sunt. Atque hæc mihi de hoc dicta sint, & factus iā est puer, & ad hoc peruenit fœmella quidē quadraginta & duobus diebus vt longissimè, primam coagmentationem ac coarticulationem accipiens: masculus verò vt longissimè in triginta diebus. vt plurimùm enim hoc tēpore, aut paulò breuiori, aut paulò longiori articulatio ipsis cōtingit. Nā & purgatio fit à partu vt plurimum in fœmellis quidē diebus quadraginta & duobus, atq; hæc tardissima est, & perfecta: vacauerit autem periculo etiam si in viginti quinque diebus purgetur: in masculo verò purgatio fit diebus triginta, atq; hęc tardissima, & perfecta, citra tamen periculum fuerit mulier, etiam si in viginti diebus purgetur. hæc Hippocra-

Fœtus formationis tēpus.

Expurgatio à partu.

pocrates, quibus docet tempus formationis pueri reſpondere tẽpori purgationis matris, atque quia mares in vtero citiùs formantur quàm fœmellæ, proinde & eas quæ mares pepererunt, purgari citius eſſéque tempus formationis pueri, & purgationis eius quę marem pepererit, triginta dies. Quod attinet ad purgationem eius quæ marem pepererit veriſſimum eſt, & iis quæ in lege Domini dicuntur maximè conſonum. Quod verò attinet ad tempus formationis maris & fœmellæ, & ad æqualitatem temporis formationis fœtus & purgationis matris, neque admodum firmum, neque certum eſt, ſed contingit ita, & aliter. Neque hoc latuit Ariſtotelem aut Hippocratem. *Nam Ariſtoteles capite tertio libri citati, ita inquit. Purgationes autem accidunt plurimis cũ conceperint ad tempus quoddã ſcilicet triginta dierum, maximè ſi concepta fœmina eſt, quadraginta ſi mas. A partu etiam purgationes eodem numero dierum conſequi volunt, quamquam non æquè ita diligenter eueniunt.* hæc Ariſtoteles. Locus haud dubiè corruptus eſt, legẽdum enim triginta dierum, maximè ſi conceptus mas eſt: quadraginta ſi fœmina. Nã dicit tempus expurgationis à partu, æquale eſſe tempori expurgationis, quæ fit initio conceptionis. conſtat verò iuxta omnium ſententias longiorem expurgationem eſſe à partu fœmellæ, quàm maſculi. At verò Ariſtoteles non admodum certam eſſe, eam expurgationis cum expurgatione æqualitatem, dicit: Quare neque formationis fœtus cum expurgatione à partu, adeo exacta erit æqualitas. Videtur enim tempus expurgationis, quæ initio conceptionis fit, reſpondere tempori formationis. quamquam neque hîc erit adeo certa æqualitas, vt neque in tempore toto prægnationis muliebris, neque in vllis eius partibus fir-

Expurgationis à portu maris & femelle differentia.

mum quidquam ac certum est. Quapropter Aristoteles paulò infra inquit. *Mares magna ex parte circa quadragesimum diem, dextro potius latere mouentur: fœminæ sinistro, circiter nonagesimum. Nihil tamen certi in his affirmare licet. Sed enim hæc, & reliqua huiuscemodi, vt differunt eo quod magna ex parte, & eo quòd magis minus accidit, sic accepimus.* . hæc Aristoteles. Hippocrates quoque libello de alimento, cùm recensuisset multa variáque partus tempora, & formationis, motus, & æditus tempora & eorum, proportiones, adiecit, *Non est, & est:* insinuans nihil eorum esse perpetuum, sed quodcunque fieri posse, ita aut aliter. verba verò Hippocratis sunt hæc. *Ad figurationem soles triginta quinque, ad motum septuaginta, ad perfectionem ducenti & decem. Alij tradunt, ad formam quadraginta quinque, ad motum septuaginta sex, ad exitum ducenti & decem. Alij sic, ad formam quinquaginta, ad primùm saltem centum, ad perfectionem trecenti. Alij sic, ad discriminationem quadraginta, ad transitum octoginta, ad elapsum ducenti quadraginta. non est, & est.* his verbis Hippocrates, vt in commentatione eius loci explicuimus, narrat multas Medicorum sententias de tempore partus naturalis, & de temporibus quibus fœtus formationem acciperet, inciperet moueri, & exiret in lucem, ac de proportione temporum, quibus illæ mutationes insignes cōtingerent, eísque narratis, dicit, nihil in illis esse perpetuum, sed posse fieri quodcūq; illorum & non fieri. Hoc idem docuit libro secundo de morbis popularibus sectione tertia, easdem sententias narrans. Nimirum, vt Aristoteles dicit, capite quarto citati iam sæpè libri; cum cætera animalia omnia, singulari ac simplici modo partum suum perficiant cer-

Quo tempore fœtus in vtero mouetur.

tum enim pariendi tempus statutum est singulis generibus)homini vni datum multiplex. Nam & septimo mense,& octauo, & nono parere potest, & quod plurimum decimo, nonnullæ etiam & vndecimum tangunt.Itaque consensu probatissimorum auctorum constat,neque partus muliebris, neque mutationum insignium quæ fœtui accidunt, formationis dico, & motus, esse simplex & statutum tempus, sed varium & multiplex. Neque solùm homini non est certum tempus horum,sed neque sexui vlli. Nulla enim est sexui nascendi differentia,siue inquam mas sit siue fœmella.Nam tametsi Aristoteles dicit,fœminam sępius in vndecimum mensem incidere quam marem,huncque sæpius fieri septimestrem, tamen experimentum repugnat:adeóque minus certi quidquam est in his rebus quàm veteres putarunt, vt nostro sæculo nata sit fœmella haud dubiè quinquemestris, quæ adhuc vixit,plusquàm duodecim iam annos nata, cuius gracilitas ac tenuitas, maior quàm mulieribus esse consueuerit, indicat certam esse de eius ortu fidem, præterquam quod multis domesticis, neque ineuidentibus argumentis constitit: vsque adeò in Physicis alterationibus vix quidquam est omnino aut impossibile, aut necessarium. Quid ergo,an nihil est in rebus quæ ad fœtus & puerperas spectant certum,ac firmum?sanè nullum est tempus certum, quo mas aut fœmina figuram accipiat in vtero,neque quo moueri incipiat, neque quo in lucẽ exeat, neque quo mulier vtero gerens,statim à conceptionis initio expurgetur, neque quo expurgetur quæ peperit, siue marem siue fœminã:sed hæc omnia tempora,multiplicia & varia sunt. Illud tamen certum est,mares citiùs figuram recipere,& mouendi vim quàm fœminas, & eas quæ mares

Vario tẽpore mulier parere potest.

Puella quinquemestris.

conceperunt breuiores habere expurgationes, & eas quæ prægnationis initio fiunt (quamquam has non omnes mulieres habent),& eas quæ à partu. Horum omnium eadem est causa,humidior scilicet,frigidior, & excrementosior natura fœminæ. Quoniam enim talis est:ex frigidioribus, & humidioribus principiis gignitur. Humidiora verò principia,ineptiora sunt ad recipiendam figuram propriam,quàm licciora:frigidiora verò quàm calidiora ineptiora sunt ad motum. Necesse est ergo fœminæ quàm mares tardius accipiant figuram,& moueantur: non tamen proinde & tardius edantur in lucem, sed eisdem temporibus quibus mares: Quia quanto tardius accipiunt figuram & mouentur, tanto postquam formata sunt citius veniunt ad incrementum. Quod Hippocrates docuit secundo Epidemieôn, & rursum sexto. Sunt verò eius verba in calce sectionis tertiæ libri secundi. *Quod citius discretum & motum est, augetur rursus segnius,& in longius tempus.* In calce sectionis secundæ libri sexti dicit,*Concretum est,constitit citiùs, postquam motum est,desinit,& tardius augetur,& pluri tempore.* Aristoteles hoc interpretatur de eo incremento,quod mares & fœminæ recipiunt,æditi iam in lucem vsque ad consistendi ætatem. Monstratum verò à me est in eius operis commentariis, de eo etiam incremento intelligi quod intra vterum accipiunt,postquam moueri cæperunt, vsque dum vtero exeunt. Quod vel ipsa auctoris verba apertè sonant. Itaque etsi æquale tempus gerantur vtero, fœminæ verò tardius accipiunt figuram, & mouentur dictam ob causam. Atque ob eandem, quæ fœminas pepererunt diutius sunt immundæ, & longiores habent purgationes. Nam cum mulieres humidiores & excrementosiores

Cur mulieres quæ fœmellã pepererunt diutius sũt immundæ.

siores sint quàm viri, & earum principia quàm ex quibus viri fiunt, constat ab iis etiam mulieribus concipi, quæ aut natura sint, aut tunc fortè contingerit esse excrementosiores. Indigebunt igitur tales expurgatione diuturniori. Cùm verò non sit idem statutúmque tempus expurgationis omnibus, neque quæ mares, neque quæ fœmellas pepererint, sit verò periculosum minus durare expurgationem quàm natura poscebat, & morbosum durare plus, necesse est tempus aliquod esse vltra, & citra quod naturalis non ceu seatur expurgatio. Id rectè dicit Aristoteles esse in ea quæ marem peperit, à viginti vsque ad triginta dies. Nam & experimentum subscribit eius sententiæ. Scire tamen expedit, iis quæ pepererunt duplicem ex vtero vacuationem succedere primam sanguinis copiosè fluentis, vt singulis mensibus mulieribus solet: secundam aliorum excrementorum cum exiguo sanguine fluentium paulatim. vtraque est ei quæ marem peperit, breuior. Est verò secunda cum longissima triginta dierum, prima septem. Hanc ob causam iussit Deus eam quæ peperit marem, esse immundam diebus septem, & octauo circuncidere puerum, vt iã vitalem, mox triginta diebus expurgari: iis exactis ingredi in sanctuarium, & offerre Deo puerum. Sed euenit hîc dubitare. Si septem solùm diebus erat futura in separatione quæ marem peperisset, deinde triginta in purificatione, mox itura in templum, & puerum oblatura, quî fieri poterat, vt oblatio pueri non ante quadragesimum à partu diem ageretur? Videtur enim futura die trigesimo & septimo. At verò consueuisse esse quadragesimo communis omnium sententia est, & Ecclesia Sancta id testatur, festũ purificationis MARIAE celebrans secundo Februarij, qui est quadra-

Puerperorũ vacuatio.

Festum purificationis.

gesimus à natali Domini. Quidam respondent rationem computandi esse, vt dies primus detur partui, septem sequentes separationi, mox alius circuncisioni, deinde triginta expurgationi, his exactis alius oblationi pueri, atque ita fieri quadraginta. Verùm hoc non est consentaneum. Primum quia circuncisio incideret in diem nonum, atque circuncisionis festum secundo Ianuarij celebraretur, potius quam primo: deinde quia pueri circuncisio non prohibet matrem eadem die expurgari. In Græcis codicibus iuxta versionem septuaginta interpretum, quam sequutus est Diuus Augustinus, legitur. Ipsa verò manebit triginta tribus diebus in sanguine mundo suo. Quæ lectio eleuat dictam dubitationem. nam septem & triginta tribus fiunt quadraginta. Atqui quoniam Philosophi, vt ex dictis constat, triginta dierum censent esse maximè legitimum tempus expurgationis ei quæ peperit marem, dicemus præcepisse Deum vt mulier antequam in templum domo abiret, & puerum deferret, maneret domi septem dies ob expurgationem primam, triginta ob secundam, tres insuper propter infantem: ne scilicet ante quadraginta exiret domo puer. Iuxta versionem autem diui Hieronymi dicemus, mulieres quidem manere solitas domi dies triginta tres post septem primos, quo compleretur ante pueri oblationem primus quadragenarius, Mosem verò præcepisse manere diebus triginta, insinuantem illos esse purificationis, reliquos tribui pueri incolumitati. Nimirum quadragenarius primus dierum celebratissimus est ab omnibus Medicis, censetúrque habere vim magnam ad retinendos in vita pueros. Eam quæ peperit fœminam, explere voluit Deus duos quadragenarios antequàm in sanctuarium ingrederetur, vtpo-

vtpote duplo longiori indigentem expurgatione. Ob idque dedit expurgationi primæ duas hebdomadas, secundæ dies sexaginta sex, vt coniunctis vtrisque fierent octoginta, qui duobus constant quadragenariis: qui numerus imperfecto & fœmineo sexui maximè congruit, vt vnitas virili. Quia vnitas perfectio & forma est, binarius principium diuisionis, & materia. Ego itaque diuinam sequutus auctoritatem, eam quæ marem pepererit, profluuio muliebri vocato, aut vllo alio morbo teneri hanc ob causam non censeo, nisi diem quadragesimum euacuatio superauerit, neque eam quæ fœminam, nisi octogesimum. Etiam si Hippocrates loco citato libelli de genitura, & rursus libro primo de morbis muliebribus dicat, longissimam expurgationem eius quæ pepererit marem esse dierum triginta, & eius quæ fœminam quadraginta duorum.

Vnitatis perfectio.
Binarium perfectio.

CAPVT DECIMVMNONVM.

De Lepra.

» CAPITE decimotertio Leuitici. *Lo-*
» *quutúsque est Dominus ad Moysen &*
» *Aaron dicens, Homo in cuius cute & car-*
» *ne ortus fuerit diuersus color, siue pustu-*
» *la, aut quasi lucens quippiam, id est plaga*
» *lepræ, adducetur ad Aaron sacerdotem, vel ad vnum-*
» *quemlibet filiorum eius, qui cum viderit lepram in cute,*
» *& pilos in album mutatos colorem, ipsámque speciem lepræ*
humiliorem cute, & carne reliqua, plaga lapræ est,
& ad arbitrium eius separabitur. Si obscurior fuerit le-
pra, & non creuerit in cute, mundabit eum, quia sca-

bies est. Lauabitque homo vestimenta sua & mundus erit.

Immũditiei vitandæ præcepta. Quandoquidem præceperat Deus tantopere immunditiem omnem vitare, corporalem quidem & externam, quo significaret multo magis immunditiem omnem vitandam esse,& amandam conscientiæ puritatem,cibos omnes immundos interdixit,permisit verò mundis vti:& quod ad corporum affectiones pertinebat,eorum qui morbis tenerentur permittens conuictu vti,eos qui non tam morbis, quàm immunditiis,vt leprosos homines,& gonorrhea, siue profluuio seminis laborantes, & mulieres quibus fluerent menstrua,iussit separare: eos quidem qui essent suspecti recludere, apertè immundos ab aliorum cetu separare,& extra castra reiicere. Quæ omnia plena sunt magnis misteriis.Significant enim omnia hæc quę vitare Deus iubet, prauas animorum affectiones, quas oportet veri Dei cultores cauere. Et ille quidem populus quibus lex in scriptis tradita est, corporalia illa & externa obseruabat : nos verò quibus, non soluta, sed adimpleta traditur,sequentes potiùs spiritũ quàm litteram, intelligimus omnem animi immunditiam vitandam, & conuictum cum immundis. Summa verò rei est, vitare debere omnem turpitudinem, & immunditiam.Atq; cum sint duplices corporum passiones, quædam quæ actiones lædunt, ac proindè morbi propriè sunt,atque ita affecti, ægrotantes,vt febris,pleuritis,phrenitis,& lethargus:quædam quę non tam morbi, quàm turpitudines quædam sunt, quia non tam lædunt actiones, quàm pariunt fœditatem quandam,vt lepra,& gonorrhœa,& profluuium menstruum,morbos non iussit Deus deuitare, sed deformitates & turpitudines. fortasse quia vbi pura conscientia

Passiones corporum duplices.

scientia est, infirmitates & morbi nihil lædunt. Hippocrates libello de affectionibus ita inquit. *Lepra, & pruritus, & scabies & impetigines, & vitiligo, & alopecia à pituita fiũt. sunt autem talia turpitudo magis quàm morbi.* Itaque hãc ob causã lex hæc lepræ lata est. Vitia cutis quæ fœditatem afferunt, sunt in triplici genere: maculæ enim sunt, aut vlcera aut asperitates, aut duo horum, aut omnia simul. Vitia coloris seu maculæ, vocantur Græcis leucæ, & alphi, Latinis viteligines seu morpheæ, Arabibus guadà seu alguadà. Hæc cũ summam tenent cutem, nihil adiiciunt aliud, sed sunt solum maculæ, alba, aut nigra vocatúrque viteligo alba, aut nigra: cum altius partem tenent, mox adiiciunt asperitates exiguas furfuri similes, & vocatur psora, Latinis scabies: aut maiores ac velut scamas, & vocatur Græcis lepra, Arabibus barràs, seu albarràs, & hæc quoque est alba aut nigra, vt fit à pituita salsa, aut à melancholia. & propriè quæ nigra est vocatur lepra, quæ alba lychen seu impetigo. quæ eadem vocatur aliis lepra volatilis, quia serpit, videtúrque volare per partes. Si non solùm tenetur cutis altiusculè, sed etiam venæ & caro, fit morbus qui vocatur Græcis elephas. Arabes verò, & vulgus, vocant hunc lepram, albarrás nigrum. dicunt lepram antecedere. Elephantem verò vocant Arabes hunc eundem morbum cum tenet crura, vt sæpe solet. Itaque leucæ seu alphi, seu viteligo, seu morphea, seu guadà, & scabies seu psora, & lychenes, seu impetigines, seu volatilis lepra, seu barràs album, & lepra seu barras nigrum, & elephas seu lepra vulgo vocata, & Arabibus, vitia & turpitudines externi corporis habitus sunt, fiúntque alia ex aliis, intentione & remissione diuersa. nascuntúrque ex redundantia pituitæ, aut melancholiæ. Hæc

Viteligo.

Scabies.

omnia vitia communi appellatione, vbi ingrauescentia recedunt à simplici scabie, vocantur lepræ genera, & iudicium ferre quàm grauis sit aut secus ea infectio, est discernere inter lepram & lepram, quod ad sacerdotem pertinebat, ac nunc quoque spiritualiter pertinet. Describuntur ergo hîc quædam notæ, quibus discerni possint qui grauiter, & qui leuiter infecti sunt: & qui facilè curentur, aut curationem non admittant: vt qui simplici tantum scabie depræhenderentur laborare, mundi iudicati dimitterentur: quos spes esset fore vt mundarentur, recluderentur, aut ad arbitrium Sacerdotis (hoc est quantum sacerdoti videretur esse satis) separarentur: qui iam esse viderentur desperatæ emundationis, omnino separarentur & reiicerentur extra castra. Tria signa scribuntur hîc maligni vitij, & ob quod oporteret ita affectos homines ab aliorum consortio separari: quæ eadem apud Medicos scripta reperias, & causas habent naturales. Duo eorum sunt lychenum, seu lepræ volatilis, seu albarras albæ, seu alphi, quem maligniorem esse, quàm Leucem dicunt: pilos qui ex leprosa cute nascuntur in album mutari colorem, & ipsam lepram humiliorem reliqua cute. Tertium est viteliginis albæ, seu alguada, seu leucæ, quæ plerunque leuius malum est, aliquando verò etiā est grauius, & fit alphis. Illud est maculam dilatari ac crescere, ac transire in cute priores terminos, hoc est amplificari, ac extendi vitium illud. Apud Auicennam quoque reperias hæc eadem scripta capite nono tractatus secundi, fen. septimæ, libri quinti, his verbis, *Ambiguum verò est differentia inter alguada quæ est morphea alba, & albarras malam. & differentia quidem inter vtrasque est, quod pili oriuntur super alguada, & sunt pili nigri & flaui, & nascuntur super albarras, albi non*

Lepra.

Tria signa maligni vitij.

Indicia vitij.

alii: & est cutis magis depressa, & vehementius defossa quàm cutis reliqui corporis. paucis interpositis in eodē capite dicit, *Quoniam de morphæa (hæc est viteligo, seu guadà) quædam est vehementis elongationis à colore corporis, & de ea est quæ est propinquior ei, & est magis salua. Et in ea quæ est submersa & non rubet, neque sanguinem emittit (hæc sunt signa pessimæ viteliginis, & lepræ iam malitia æqualis) & est vehementis dilatationis capiens locum magnum, non est spes, & similiter illa quæ omni hora incipit in additione.* Ecce vt Auicenna describat his eisdem signis pessimū albarras album, hoc est malignos lychenes, seu album, seu lepræ quoddam genus, & malignam morpheam, aut leucem, quæ in malignitatem lepræ iam abiit. Porrò lucidum candorem notam esse lepræ, constat ex verbis vltimis capitis quinti libri quarti Regum, vbi dicitur, *Egressus est ab eo leprosus quasi nix.* Causas horum non est difficile inuenire. Cum enim lychenes illi maligni à salsa pituita nascantur, sola vel cum atrabile mista, necesse est vbi partis temperies admodum labefactata est, & in ipsius excrementi naturam velut mutata, salitam admodum esse cutem, & ac proinde siccam & contractam, ac reliqua cute quę sana est humiliorem. Porrò, cum orta attestentur iis ex quibus oriuntur, vbi cutis ob pituitam ita erit facta candida, vt ipsum substantiæ modum mutauerit in candidiorem, pilos quoque ex sese nascentes candidos reddet. Quòd morphea, seu viteligo maligna crescat, eadem causa est quàm Auicenna quoque post nuper citata verba apposuit, ita dicens. *Et similiter illa quæ omni hora incipit in additione, quoniam complexio eius est fortis, conuertens illud quod ad eam vadit ad suam similitudinem, & propter illud est mala valde.* Ex dictis facilè intelligentur præ-

scripta verba, poterúntque explicari physicè. Afferri iubet ad sacerdotem quemcunque cui mutatus sit cutis color, aut innatæ pustulæ aut quasi lucens quidpiã, quasi scilicet fulgentes furfures, aut scammæ. Nam hæc omnia possunt esse initia vitij abeuntis in malignum, & in aliquod lepræ genus. Iubet etiam cum viderit sacerdos in cute lepram talem, vt pili qui inde nascantur, in album mutati sint colorem, & ipsa lepræ species sit humilior cute & carne reliqua, separari hominem, quia plaga lepræ est: nimirum maligni lychenes. Sin autem fuerit tantùm lucens quidam candor in cute, neque tamen cutis fuerit humilior carne reliqua, & pili adhuc retineant colorem pristinum, nõdum constat malignum esse vitium. Verùm quia sæpe ab iis initiis proceditur in malignum, non vult eum mox dimitti vt mundum hominem, sed recludi hebdomadam, eáque exactã sacerdotem considerare, an vltra creuerint, & maculæ dilatatæ sint: sique non creuerint, rursum recludi aliam hebdomadam, qua rursum exacta, si obscurior fuerit lepra, neque creuerit in cute, hoc est non se dilatauerint maculæ, & signa lepræ facta sint obscuriora, scire iubet lepram verain non esse, sed psoram, seu scabiem, ac proinde dimitti hominem lotis vestimẽtis. Mundus enim est, hoc est, non est leprosus, sed scabiosus solùm, quod leue est, & solo vestium mundissimarum, linearum & lanearum, vsu, & probo victu liberabitur. præmisse, si opus sit, aliqua corporis euacuatione additur dictis.

Scabiei remedia.

Quod si postquam à sacerdote visus est, & redditus munditiæ, iterum lepra creuerit, adducetur ad eum, & immuditiæ condemnabitur.

Pessimum est cum morbi alicuius exordia sese insinuauerint antea, quæ postea destitisse visa fuerint, homi-

hominem in eum ipsum morbum incidere. Nam iteratus morbus, magnum corporis apparatum; & in eũ propensionem significat, subesséque in vitiosa corporis natura morbi velut radicem. Morbus verò in quẽ corpus valde propensum est, facilè abit in habitum. Meritò ergo immundus & leprosus censetur, cui mũdato iam semel, lepra redit. Quia verisimile est, id nõ ex prauo victu, quo paulò ante vsus fuerit, homo, aut leui aliqua occasione, sed ex firmata in corpore Cacochymia nasci. Itaque vt incrementum macularum, ita & repetitio, suspectum & malum signum est, censetúrque meritò, quæ semel repetiit, sępè repetitura lepra, neque vnquam futurus homo tutus ab immunditia: quare immunditiæ condemnabitur. *Racidina malum.*

Plaga lepræ si fuerit in homine, adducetur ad sacerdotem, & videbit eũ, cúmque color albus in cute fuerit, & capillorum mutauerit aspectum, ipsa quoque caro viua apparuerit, lepra vetustißima iudicabitur, atque inolita cuti. Contaminabit ergo eum sacerdos, & non recludet, quia perspicuę immunditiæ est. Si autem efloruerit discurrens lepra in cute, & opperuerit omnem carnem à capite vsque ad pedes, quidquid sub aspectum oculorum cadit, considerabit eum sacerdos, & teneri lepra mundißima iudicabit, eo quod omnis in candorem versa sit, & idcirco homo mundus erit. Quando verò caro viuens in eo apparuerit, tunc sacerdotis iudicio polluetur, & inter immundos reputabitur. Caro enim viua, si lepra aspergitur immunda est. Quod si rursum versa fuerit in alborem, & totum hominem opperuerit, considerabit eum sacerdos, & mundum esse decernet.

Duo alia præter dicta describuntur hîc lepræ signa: alterum vetustissimæ & incurabilis, ac proinde perspicuæ immunditiæ: alterum mundissimæ *Duo alia signa lepræ.*

ac facillimæ solutu. pessimum in lepra esse dicit, *si caro viua sit aspersa lepra*, hoc est, si non solum in cute sit macula alba, aut lucens cum scammis, & ea sit humilior reliqua cute, sed etiam ipsa caro viua sub cute sit similiter infecta, sit scilicet alba, & modum substantię carneæ amiserit. Id verò lepræ vetustissimæ & cuti insolitæ esse constat, quia non solùm sit pituita salsa excreta ab expultrice vi in cutem, sed subiecta etiã carne in vitiosi succi naturam mutata. Grauius ergo est hoc, quàm cutem humiliorem reliqua cute fieri, & ca pilos candidos. Quia ea infectione solius cutis fieri possunt, grauius verò est infectam etiam esse subiectã & viuam carnem. Hoc an ita habeat, an inquam ipsa

Exploratio lepræ. subiecta caro sit leprosa, iubet Auicenna citato capite explorare puncta acu carne. *Si enim* (inquit) *punctura acu extrahit sanguinem, est guadà (ea est vt diximus leuior affectio) si non sanguinem, sed humiditatem aquosam est barràs, & hoc* (inquit) *non sanatur.* Rursum explorare iubet fricatione, dicens, *Et iterum quæ rubet post fricationem, est ad spem decliuis, & ad hoc vt sit morphea: & quæ non rubet per eam, est mala.* Nimirum vbi subiecta caro est munda, acu sanguis extrahitur, & fricatione allicitur in cutem: vbi verò ipsa viua caro est secundum suæ substantiæ modum mutata, velut e-

Leucophlegmatici. tiam in iis qui vocantur Leucophlegmatici, extrahitur Ichor quidam, seu sanies aquosa, & cutis fricata non rubet. Talem dicit Auicenna non sanari, qui hoc loco dicitur esse non recludendus, quasi qui sanescere facile posset, sed contaminandus, hoc est separandus, quasi contaminatus, quia apertæ immunditię est. Hoc idẽ docuit Paulus Aegineta libro quarto capite quinto, docens distinguere leucem medicabilẽ ab immedicabili. qui locus mihi videiur esse corruptus, & ex

dictis

dictis facile posse restitui. Ita enim legitur. *Huius notæ & significationes sunt huiusmodi: Acu pungito in superficie cutis leucem non vltra cutem, quod si non sanguis exeat, incurabilis non est morbus: sin lacteus quidam humor profluit, curationem non admittit. Vel laneo paniculo aspero ipsam perfrica: quòd si rubicundior fiat, curari potest: si in eodem colore manet, incurabilis esse censenda est.* Vides vt Paulus eadẽ dicat de leuce, quæ Auicena de guadà & morphea. legendum verò est haud dubiè, vbi, quod si non sanguis exeat, quòd si sanguis exeat. Nam curationem admittẽtis lepræ est exire sanguinẽ non admittentis, exire lacteam, aut aquosam humiditatem. Est autem in Græco facillimus lapsus, & emẽdatio etiam. nam pro εἰ μὴ legendum εἰ μεν. Hæc eadẽ signa curabilis & incurabilis alopeciæ scripsit Galenus primo de compositione secundum locos. Rectè autem monet Paulus, ne multum figatur acus vltra cutem: ita enim nulli non exierit sanguis, sed satis magnum signum erit firmatæ iam lepræ, transfixa cute sanguinem nullum exire. Auicenna itaque hac in parte sequutus est Paulum. Vterque autem hac in re mihi videtur errare, quòd velut leuius quiddam & minus malum commemorent, sanguinẽ pũcta acu à cute non exire, quàm pilos fieri albos: cum tamen hîc Propheta Moses grauius esse ostendat, dicens, *Cum color cutis mutatus fuerit, & capillorum mutauerit aspectum, ipsa quoque caro viua apparuerit.* Commemorat enim hoc postremò velut omnium grauissimum: atque in initio capitis, eos quibus cutis alba, & humilior reliqua, & dealbati essent capilli, separari iussit ad arbitrium sacerdotis: nunc verò adiiciens, *Et caro viua apparuerit*, dicit, *Contaminabit eum, quia apertæ est immunditiæ:* tanquam grauius quiddam dicens. Pau-

lum verò & Auic. contrarium insinuasse constat, quia infixa acu sanguinem non exire tribuit Paulus leuce, Auicenna guada & morpheę: capillos albos fieri Paulus tribuit alpho & Auicenna barràs constat verò leucem quam alphum apud Paulũ, & guadà quam barràs apud Auicennã, leuiorem esse morbum: atque leucẽ Pauli esse guadà Auicennæ, & alphum barràs. Nos verò sequuti veritatem dicimus, in his omnibus vitiis cutis, quæ hoc loco lepræ nomine intelliguntur, minus esse graue mutari colorem solius cutis, quàm capillorum etiam. grauius verò quam vtrunque, ipsam iam viuam carnem lepra resperśam esse, ita vt transfixa cute sanguis nõ exeat, & fricata cute non appareat rubor. Mundissimæ lepræ signum esse dicitur, cum lepra discurrens per totum corpus, opperit totam carnem à capite vsque ad pedes, quidquid sub aspectum oculorum cadit. Quod sanè, vt est verissimum, ita naturali quoque rationi esse consentaneum facile intelliget, quicunque medicinæ tantillum degustauerit. Nam quanto excrementa abundantius extrorsum per cutem emittuntur, tanto internas partes minus possunt lædere, & tanto maior naturalis facultatis potẽtia significatur. In vitiosis ergo corporum dispositionibus & cacochymiis, exigua quædam in cute efflorescere, signum malum est, quia impotentia expultricis significatur, & vt causa, parum confert, parum enim est quod corpore exit. Quare merito timetur malè partibus altioribus. Vbi verò contrà, plurimum est quod extra cutem traditur vndique à capite ad pedes totũ interius corpus manere purũ est consentaneum. perinde accidit in vocatis variolis, & morbillis, scabie, & aliis quibusuis exãthematis. Nihil enim potius cẽsent medici, quã vt pro multitudinis ratione, aut cacohymiæ,

Excremẽta quãdo debeant esse copiosa.

cohymiæ,abundanter erumpant. In hanc sententiam scripta sunt quamplurima ab Hippocrate multis in locis apertissimè verò,& quod ad locum præsentẽ maximè facit,scriptum est libro secundo Epidemicôn,sectione secunda his verbis,*Sed & quæ sub cutem abscedunt foras tubercula,velut putrescentia & quæ separãtur aut vlcus,aut eiusmodi pustulæ,aut scammæ, aut defluuium capillorum vitiligines,lepræ aut eiusmodi., quæ abscessus sunt aceruatim fluentes , & non semirepentes.* His verbis Hippocrates docet,has omnes excretiones excrementorum in cutem esse debere copiosas , non semifientes,quia per copiosas excretiones manet mũdum interius corpus.Vides vt hæc omnia præterquã quod morborum animi curationi recte accommodantur,sunt etiã physicè scripta,vt etiã quæ sequũtur.

Caro autem & cutis in qua vlcus natum est, & sanatum,& in locis vlceris cicatrix alba apparuerit, siue sub ruffa adducetur homo ad sacerdotem:qui cum viderit locum lepræ humiliorem carne reliqua & pilos versos in candorem,contaminabit eum:plaga enim lepræ orta est in vlcere.Quod si pilus coloris est pristini,& cicatrix subobscura,& vicina carne nõ est humilior,recludet eum septem diebus,& siquidem creuerit,adiudicabit eum lepræ: sin autem steterit in loco suo,vlceris est cicatrix,& homo mundus erit. Caro autem & cutis quam ignis exusserit , & sanata albam siue ruffam habuerit cicatricem, considerabit eam sacerdos,& ecce si versa est in alborem, & locus eius reliqua cute est humilior,contaminabit eũ, quia plaga lepræ orta est in cicatrice. Quod si pilorum color non fuerit immutatus, neque humilior plaga carne reliqua,& ipsa lepræ species fuerit subobscura, recludet eum septem diebus , & die septimo contemplabitur : si creuerit in cute lepra, contaminabit eum:

sin autem in loco suo candor steterit non satis clarus, plaga combustionis est & iccirco mundabitur, quia cicatrix est combusturæ.

Nihil hîc aliud dicitur noui, quam solere in iis qui parati sunt ad lepram, occasionem præstare gignendæ illius vlcera, siue quæ spōte sint nata, siue quæ iniusta, eo quòd soleat cicatricibus innasci. Neq; mirum, quia sponte nascuntur vlcera in partibus debilibus, ob prauos succos in eas missos, & quæ semel vlceratæ sunt, etsi cicatrice obducantur, manent debiliores. Quapropter & ipsa vlcera solent sæpe in ipsis partibus nouari, & materia lepræ in eandem partem emergere. Orta verò lepra easdem notas habet quas in reliquis partibus: nimirum macula serpens, & profundior reliqua cute, & pili mutati in candidum, veræ, ac malignæ lepræ notæ sunt: contraria, mundæ scabiei. Quanquam enim in magnis profundorum vlcerum cicatricibus nullus pilus oriri soleat, eo quòd non cutis, sed velut crusta & callus innascatur: tamen in sponte nascentium vlcerum cicatricibus tenues cutes fieri solent, taléſque vt, nisi corpora sint cacochyma, nullæ maneant maculæ, & omnia vlcerum vestigia euanescant. Quare talibus cicatricibus innascitur pilus, vt cuti reliquæ. Considerandum vero hactenus, cùm notas lepræ scriberet, non nisi candidæ maculæ meminisse, nunc verò dicere, Et in loco vlceris cicatrix alba apparuerit, siue subruffa. Illud nomen subruffa, omnes interpretantur quasi dicatur subrubra: atqui macula lepræ in reliqua cute candida fit, in cicatrice vero relicta ex vlceribus sponte ortis fit aliquādo subrubra, eo quòd sanguis quo pars nutritur, malè ob eius debilitatem mutetur, quæ causa macularum est.

Notæ lepræ.

Cicatrix depilis.

Cicatrix rubet.

Vir siue mulier in cuius capite aut barba germinauerit lepra,

lepra, videbit eos ſacerdos, & ſi quidem humelior fuerit locus carne reliqua, & capillus flauus ſolitóque ſubtilior, contaminabit eos, quia lepra capitis ac barbæ eſt. Sin autē viderit locum maculæ æqualem vicinæ carni & capillum nigrum, recludet eos ſeptem diebus & die ſeptimo intuebitur. Si non creuerit macula, & capillus ſui coloris eſt, & locus plagæ carni reliquæ æqualis, redetur homo abſque loco maculæ, & recludetur aliis ſeptem diebus. Si die ſeptimo viſa fuerit ſtetiſſe plaga in loco ſuo, nec humilior carne reliqua, mundabit eum, lotíſque veſtibus mundus erit. Sin autem poſt emundationem rurſus creuerit macula in cute, non quæret amplius vtrum capillus in colorem flauum ſit commutatus, quia apertè immundus eſt. Porrò ſi ſteterit macula, & capilli nigri fuerint, nouerit hominem ſanatum eſſe, & confidenter eum pronunciet mundum.

Eadem ratio eſt dignoſcendi malignam lepram ab ſcabie munda in capite & barba, & in aliis corporis partibus: Nimirum quæ humilior eſt reliqua cute, & capillorum mutat aſpectum, & ſeſe effundit ac ſerpit, maligna eſt: aut etiam quæ cum videretur eſſe munda, rurſum emergit, redit, & ſerpit. Quæ contraria prorſus habet, nullatenus eſt maligna, vt certè de alia etiā lepra dictum eſt. Illud ſolum intereſt, quòd in reliquis partibus, lepra affectæ cum ſunt, pili mutantur in albos, in capite & barba in flauos & tenues. Huius cauſa eſt, quod capitis lepræ innaſci ſolent achores, & ceria vocata medicis vulgò ac quibuſdam etiam Arabum medicorum vocatur tinea. ſunt verò vlcuſcula quædam manantia ſuccum quendam liquidiori melli ſimilem: quod apertè indicat tali etiam ſanie imbutā eſſe illis capitis cutē. Merito ergo tales inde capilli naſcuntur, tenues inquā & flavi, vt certè è reliquis parti-

Indicium malignæ lepræ.

Achores

bus quæ salsa pituita imbutæ sunt nascũtur albi. Causa illius saniei, est bilis flauæ tenuis cum salsa pituita per mistio, aut etiã cum portione aliqua atræ bilis. Res est certè experimẽto cognita, iis mulieribus pręcipuè quę tinea laborauerint, auro similes capillos oriri.

Vir siue mulier, in cuius cute candor apparuerit, intuebitur eos sacerdos, si deprehenderit subobscurum alborem lucere in cute sciat non esse lepram, sed maculam coloris candidi, & hominem mundum.

Viteliginis à lepra differẽtia. Hic statuitur differentia inter maculam simplicem coloris candidi, eam scilicet quam viteliginem albam vocant Latini, & Arabes guadà, & inter lepram, aut deteriorem corporis infectionem, hoc est, prauos lychenas, lepram peculiariter vocatam, & elephantem, qui lepra est deterior, & achoras: nimirum vbi nihil aliud est quàm candor quidam subobscurus, lucens in cute, neque scilicet humilior est plaga reliqua cute, neque pili enascuntur albi, neq; tenues & flaui, neq; serpendo crescit, hæc est viteligo & non lepra, & homo mundus est.

Vir de cuius capite capilli fluunt, & caluus & mundus est, & si à fronte ceciderint pili, recaluaster & mundus est: sin autem in recaluitio, siue in recaluatione, albus vel rufus color fuerit exortus, & hoc sacerdos viderit, haud dubiè eum lepræ condemnabit, quæ orta est in caluitio.

Caluities. Caluities quædam naturalis dispositio est, quædam præternaturam & ex morbo orta. Quæ naturalis est, fit ob siccitatem cutis tegentis sinciput. Velut enim ex arida terra, & duris lapidibus nullæ herbæ nascuntur, ita neq; ex dura & crustę simili facta cute nascũtur vlli pili. Et ij ipsi qui inerãt deficiente humore arescũt, extenuantur secundum radices, & excidunt. Eam verò esse

eſſe cauſam naturalis caluitiei conſtat, ſiquidem contraria cauſa nunquam caluefcunt neque pueri, neque mulieres, neque eunuchi, quibus ſcilicet humiditas temperamenti redundat. Cauſam qua quibuſdam ea cutis pars ſicceſcit, Hippocrates ſexto Epidemicôn ſectione tertia, reiicit in cerebrum, quod ſcilicet quibuſdam extenuetur eo loco conſiſtens ſubſtantia cerebri, fiátque minor quam vt tangere poſſit oſſa, & id accidere poſſe iuxta frontem, vbi anguſtior cerebri pars eſt: in aliis capitis partibus non ita. Atque ob id ſecundum ſynciput fieri caluitiem. Certè probabile eſt, quibus exterior anterioris capitis pars ſiccior eſt, eſſe etiam & interiorem ſicciorem, ac proinde contractiorem, & oſſa minus attingere, atque ea rurſum cauſa fieri oſſa, & per ea cutem aridiorem: non tamen neceſſarium eſt. Mille enim inæqualitates temperamenti, ſecundum exiguas etiam & proximas particulas fieri euenit. Eſt tamen ſemper naturalis caluitiei cauſa, natulis ſiccitas, & durities cutis ſyncipitis. Ob id, quibus ea pars ſiccior eſt, ſeneſcentibus fit caluitium. nimirum ſeneſcentibus nateraliter ſubrepit partium ariditas. Quæ verò fit præter naturam, & ex morbo, aliquando quidem vocatur à medicis caluities, velut in aphoriſmo trigeſimiquarto libri ſexti, vbi dicitur, *Quibus caluis varices fiunt magnæ, iij rurſus capillati fiunt.* Ibi enim de præter naturam caluis ſermonem haberi conſtat, vt Galenus docet in commentario, quia caluitium naturale curationem non admittit. Rarò verò vocatur id caluitium, ſed alopecia, aut ophyaſis. Alopecia quidem ſi ſecundum ampla loca, ophyaſis ſi circulatim excidāt pili. Fiunt hæc ob vitioſos ſuccos corrumpentes radices capillorū. Atqui in malignitate, aut àbundantia eorum ſuccorum magna

Caluitiei *πόθεν οἱ ...* *Alopecia.* *Ophyaſis.*

differentia est secundum magis aut minus. Est aliquando tanta, támque maligna ibi cacochymia, vt inter lepræ species annumeretur alopecia, ea verò cacochymia, nulla potius nota significatur, quam maculis in depili parte obortis albis vel ruffis. Eæ enim significãt cutis infectionem à salsa pituita, aut à bile ea quæ solet facere achoras, quas in lepris etiam esse diximus. Has ipsas notas cacochymiæ in alopecia recenset Galenus primo de compositione pharmacorum secundum locos capite primo, quod est de alopecia, caluitie & ophyasi, his verbis. *Quales autem sint corrupti humores, ex colore cutis capitis cognosces: aliquibus mutata albidior apparet aliquibus nigrior, aut palidior.* Duobus ergo modis fieri potest vt homo caluus sit, & immundus, aut quod ipsemet succus prauus qui lepram parit, capilos corruperit, quod in malignis alopeciis euenit, vt videmus nonnullos ex achoribus factos caluos; aut quòd in caluitio, alioqui naturali orta sit lepra. Vtrumuis fiat, significabitur maculis cutis. Quod itaque hoc loco dicitur, est, eum cui à capite excidant capilli, nullo alio accedente vitio, caluum esse hominem, atque si solum excidant à fronte vocari recaluastrum, non tamen ob id immundum esse: si verò in caluitie, aut recaluatione albus vel ruffus color sit exortus, lepræ esse signum, quæ orta sit incaluitio.

Duob. modis homo fit caluus.

Quicunq; ergo maculatus fuerit lepra, & separatus est ad arbitrium sacerdotis, habebit vestimenta dissuta, caput nudum, os veste contectum, contaminatum ac sordidum se clamabit. Omni tempore quo leprosus est ac immundus, solus habitabit extra castra.

Hoc idem reperies præceptum apud Paulum libro quarto capite primo, vbi de victu agit laborantium ele-

elephante, quæ quidem est pessimæ lepræ species, cuius hæc sunt verba: *Quoniam autem in contagiosis est hæc paßio non minus quam pestis, habitandum iis est longißimè ab vrbibus, in mediterraneis, & frigidis, & parum habitatis locis. Atqui si fieri poßit, etiam inde transeundum in loca proxima, & ob se ipsos, & ob alios, qui, vt par est, ibi erunt cum minori malo. Nã & ipsi conuenientiori fruentur aere, & non communicabunt aliis malum.* Hæc Paulus. Quibus præcipit, vt qui immundi sunt ab vrbibus in vicos, seu villas quæ loca sunt minus frequentia habitatoribus recedant. Atque adeo si fieri possit, etiam inde abeant in proximos agros, ídque faciant, sui & eorum quos eis est necessarium adesse gratia. Nimirum morbus est contagiosus non minus quàm pestis. In locis verò hominibus vacuis, & frigidioribus, vbi limpidiores perflant venti, ipsi fruuntur meliori aëre, & malum iis qui illis necessario adsunt (non enim possunt ab omnibus destituti viuere) minus communicant. Hoc eodem consilio in pestilenti tempestate, homines primum recedunt à frequentissimis vrbibus, deinde etiam per apertos campos vagantur, seorsum alij ab aliis. Huc etiam spectant quæ Moses hoc loco præcipit. Nimirum, quædam horum oportet leprosos agere sui gratia, quædam aliorum, quædam vtrorunque. Sui quidem gratia habere vestes dissutas, & nuda rasáque capita, vt expirarent puti di vapores: gratia verò aliorum, habere os contectum veste; & clamare se contaminatum, & sordidum. quia nullo modo magis potest hominem inficere homo immundus, quam expiratione quæ per hos agitur. Admoniti ergo clamoribus, alij non accedent, si qui verò accedent, tecto ore minus inficientur: vtrorumq; verò gratia, habitare extra castra. *Vestendi & viuẽdi ratio.*

Veftis lanea fiue linea, quæ lepram habuerit in ftamine, atque fub tegmine, aut certè pellis, vel quidquid ex pelle confectum eft, fi fit alba vel ruffa macula fuerit infecta, lepra reputabitur, oftendéturque facerdoti. Qui confideratam recludet feptem diebus, & die feptimo rurfus afpiciens, fi deprehenderit creuiffe, lepra perfeuerans eft. pollutum iudicabit veftimentnm, & omne in quo fuerit inuenta & idcirco comburetur flammis. Quod fi eam viderit non creuiffe, præcipiet, & lauabunt id in quo lepra eft, recludétque illud feptem diebus aliis, & cum viderit faciem quidem priftinam non reuerfam, nec tamen creuiffe lepram, immundum iudicabit, & igne combure. eo quòd infufa fit in fuperficie veftimenti, vel per totum lepra. Sin autem obfcurior fuerit locus lepræ poftquam veftis eft lota, abrumpet eum, & à folido diuidet. quod fi vltra apparuerit in his locis, quæ prius immaculata erant lepra volutilis & vaga, debet igne comburi. fi ceffauerit, lauabit aqua ea quæ pura funt fecunda, & munda, erunt

Si verè dictum eft á Paulo, lepram, in morbis contagiofis effe non minus quàm peftem, fiquidem videmus peftis feminaria, veftibus, domibus & cubilibus, & etiam fupelectilibus quibufcunque hærere confueuiffe (per hæc enim omnia accidit fieri infectionem) conftat & lepram poffe, & vefti hęrere & domui, efféque poffe, & domum, & veftem, vt peftilentem, ita & leprofam. Verum domum aliquã duobus modis euenit effe peftilẽtem. Aut enim ipfa ex fe feparata eft ad gignendum eum morbũ, læditque incolas, velut domus male perflabiles, & quę fimiles fũt fuffocatis tuguriis: aut ipfa quidẽ domus, ab aliquo, aut aliquibus incolarũ qui laborauerint pefte vitiata eft, & poftea ipfa alios qui in ipfã fuccedãt, lędit, Itaq; aut domus per fe-

Cõtagia.

fe eft

se est salubris, aut quòd inquinamẽta, seu seminaria cõtagionis receperit. An & leprosam vestem & domum fieri euenit duobus his modis, an altero, & quo eorũ oportet inuestigare. Non enim aliunde rectius videmur posse ad præscriptæ orationis enarrationem procedere. Eius verò disquisitionis hoc est principium. Morbi contagiosi sunt, quos qui habent aliis communicant: constat verò eam morbi communicationem non posse fieri sine contactu, vt neq; vllam omnino naturalem passionem: contactus verò esse potest sine medio, aut medium aliqua alteratione transmittente. Contactus sine medio, partium solum externarum, & quæ ad cutem pertinent esse potest. Alteratio non potest transmittere per medium, quæ vim generandi similem morbum habeat, quim ex corpore malè affecto substantia aliqua in corpus inficiendum deferatur. Nam si medium tantum aut calescat, aut refrigeretur, siccetur, aut humectetur, aut aliam quampiam qualitatem nudam, ac sine substantia suscipiat, alterabitur similiter proximum corpus, non tamen proinde suscipiet morbum corporis longè positi. Hanc ob causam Galenus, non solum cum homo ab homine læditur, sed & cum prouincia, à prouincia dicit id fieri delatis pestilentiæ seminibus per aërem, hoc est malignè putrescentibus vaporibus, seu corpusculis. Itaq; cum contagione inficitur corpus quodpiam non proximum, necesse est à corpore in corpus putidum aliquid deferri id verò potest transmittere, aut per respirationem, altero inspirante quod expirauerit alter, aut per insensilem illam euaporationem, quę ex toto corporis habitu plus minus ve semper fit. Hinc sequitur, morbos omnes qui ad cutem pertinẽt, aut ad respirationis instrumenta, si cum aliqua maligna succorum quali-

Morbi cõtagio. cõtactu aliis cõmunicãtur.

tate & putrescentia sint, esse contagiosos, quia cutis contactu proximo,& insensili euaporatione instrumẽta respirationis,respiratione facile inficiunt. Ob hæc contagiosa esse oportet omnia scabiei & lepræ genera, & exanthemata omnia malignitatis aliquid habentia, vt morbillos,& variolas, atque phtysim, sed & perineumoniam,& pleuritidem, ac grauedinem quoque nonnunquam:cum scilicet,cum maligna aliqua materiæ qualitate consistunt. Sunt etiam contagiosi alii, qui etsi neque ad cutem, neque ad instrumenta respirationis spectent,tamen ob malignam succorum intra corpus putrescentium qualitatem, faciunt malignos vapores & expirari,& exhalari per corpus. Huiusmodi est febris pestilens,& morbus vocatus Gallicus per quem aliquando nullum in cute vitium est. Itaq; contagio omnis respiratione aut exhalatione fit. Id verò nonnunquam euenit, vaporibus qui expirantur aut exhalant,mox occurrentibus homini alteri,aut rei alteri,in qua asseruantur. Atque ita quidam homines inficiuntur ab hominibus, quidam à rebus aliis quæ ab hominibus inquinatæ sunt,velut à veste, à cubili,à domo à sede,à poculo, poculum quidem, & domus, & sedes,non adeo solent lædere atque vestis,quapropter eis vti non est adeo periculosum:veste vero periculosissimum,cùm in aliis, tum vel maxime in vitiis cutis.Nam vestis excipit sudorem, & inuisibilem expirationem ferè totam, ac per eam effunditur in ambientem aërem,per quem & cubili occurrit,& sedi,& parietibus domus;vestis verò non solum recipit hæc, sed etiam aliquando in cutis vitiis,inquinatur sanie & sordibus.Fieri ergo hoc pacto vestem lepra infectam facile est,nimirum si putridam saniem eluerit à leproso,quam alteri affricando,similem infectionem generet.

Morbi contagiosi.

Vestium infectio.

ret. Hoc idem videtur posse accidere domui, quanquã tenuius, quàm vesti. Atqui vestis inquinata, non solũ seruabit inquinamenta, sed etiam putrescet, eodem modo quo leprosi hominis cutis, nimirum putresce-re potest vt & cutis, & putrescentia nõ dissimili. Quapropter præter rationem non est, maculas in vestibus similes fieri, & crescere putredine serpente, vt crescit etiam in eis tinea, vbi situ obsitæ sunt, & non ventilãtur. si verò indicatũ est, posse vestẽ ita putrescere mutuato putrescẽdi principio ab hominis cute; itaq; vestẽ & cutẽ posse putrescere eodem modo, quid prohibet quominus & ab eadem causa possint affectionis principium recipere, si modo est aliqua causa quæ vtrique possit admoueri? certè esus leguminum, aut aliarum rerum praui succi, parere potest elephantem aut lepram in cute, non tamen in veste, nisi per cutem in Epidemialibus verò cõstitutionibus, per quas morbi aliqui tales populariter grassantur, & efficiẽs morbum causa est aëris intemperies, cur non possit vestis putrescentiam accipere ab aëre ipso, quam accipere posse diximus à cute? Tametsi enim res adeo diuersas, differre naturis ac temperamentis opus sit, atque ita passiones earum ab eadem causa non sint omnino similes: tamen ob communem naturam, qua sunt omnia, & animata, & inanimata putredini obnoxia, possint accipere putrescentias non omnino dissimiles, sed analogas. Neque vero nouum est in tẽpestatibus insalubribus, & magnis aëris intemperiebus, inanimã etiam corpora multifariã putrescere, & ex multiplici rerum putrescentia imminentis pestis accipi significationem, & ex aquarum fœtore, vestium tinea, vinorum acescentia & animalculorum quæ putredine generantur magno prouentu: vestes verò & ligna, atque

Leguminũ noxa.

Auster. *Aquilo.* adeo & parietes, aëris alterationes sentire res est notissima. Nam flante Austro hæc omnia putrescunt, Aquilone à putredine liberatur: adeo hæc est res manifesta, vt mulieres ad flantem Aquilonem soleant vestes suspensas distendere, vt seruentur incorruptæ. Itaque haud est rationi aduersum in vestibus, domus lignis, aut lapidibus, putrescentiam aliquam analogã hominum lepræ generari: præcipuè per magnas ambientis aëris intemperies, & morbosas cõstitutiones. Atqui ita affecta seu vestis, seu domus, noxia erit hominibus, & passionem eam afferet vtentibus, quæ eius infectioni est analoga. Atque ita possit esse vestis aliqua leprosa, etsi ea nullus anteà leprosa visus sit, atque sit domus aliqua non solum insalubris, sed & hunc aut illum morbum nata parere, vt leprosa domus, quæ incolas afficiat lepra, suntque vt morbi quidam proprij quibusdam opidis, quos vocent Medici *Morbi patrij.* patrios, ita & proprij quibusdam domibus, quos licet appellare domesticos. Quare vbi in domo quapiam morbi frequentes fiunt, seu idem morbi genus repetit, aut apprehendit plures, consultum sit domum mutare, vt vrbibus etiam exeunt, qui in eis degunt insalubriter. Quod verò ad vestes attinet, nihil certè melius neque potius ad omnia cutis vitia, quam vti mundissimis, nouis, aut lotis crebro: vsque adeo vt sola mundities soleat esse satis ad curationem: vt contra qui sordidis, & putrescentibus iam vestibus vtuntur, rarò sunt liberi ab scabie, & pediculis, & immunditiis eiusmodi, etiam si nullus vnquam scabiosus eisdem vestibus sit. Nimirum potest vt vestis à cute, ita *Munditiei vis.* & cutis à veste infectionem recipere, & vtrunque seorsum putrescere, & ambo sordida cum sunt, computrefaciunt sese mutuò. Vitare ergo oportet vestes putref-

putreſcentes, ſordidas atque maculatas. Poſſunt enim veſtes putreſcere, & variis quidem putreſcendi modis, vt varia vitia, noſtrę cutis vitiis analoga, in eis oriri poſſint. Hinc fit vt rationi etiam conſonum ſit, fieri in veſte ſiue lanea, ſiue linea, ſiue pellicea lepram, & habere eaſdem notas, quas in hominis cute, maculam ſcilicet albam, vel ruffam, non ortas ſcilicet, ob liquores aliquos qui infuſi ſint, velut lac, aut ius, aut oleum, ſed ſponte & ſine cauſa manifeſta, & creſcere eodem modo, ac cætera habere, vt cutem; & ſimilem eſſe rationem dignoſcendi. Nam præter dictas, eſt in laneis aut pelliceis quædam peculiaris cauſa ob morbos animalium, ex quibus lana, aut pelles detractę ſunt. Nam ſcitum eſt illud, veſtes ex lana morticinorum pediculos facere, ita vero & morbidorum alias infectiones. Qui verò alias fœlicitates aut infœlicitates in domibus aut veſtibus ponunt, & aſpectus aſtrorum cauſantur quibus ſunt factæ, nugantur haud dubiè: dictæ verò ſunt naturales cauſæ.

Veſtium putredo.

Pediculorum generatio.

CAPVT VIGESIMVM.

» *LOCVTVS eſt Dominus ad Moyſem & Aaron, dicens, Cum ingreßi fueritis terram Chanaam, quam ego dabo vobis in poſſeßionem, ſi fuerit plaga lepræ in ædibus, ibit cuius eſt domus nuncians ſacerdoti, & dicet, quaſi plaga lepræ videtur mihi eſſe in domo mea. At ille præcipiet vt efferantur vniuerſa de domo, priuſquam ingrediatur eam, & videat vtrum leproſa ſit, ne immunda fiant omnia quæ in domo ſunt. intrabitque poſtea, vt conſideret lepram domus, & cum viderit in parietatibus ipſius, quaſi valliculas pallore ſiue rubore deformes, & humiliores ſuperfi-*

cie reliqua, egredietur ostium domus, & statim claudet illam septem diebus, reuersúsque die septimo considerabit eam: si inuenerit creuisse lepram, iubebit erui lapides in quibus lepra est, & proiici eos extra ciuitatem in locũ immundum: domum autem ipsam radi intrinsecus per circuitum, & spargi puluerem rasuræ extra vrbem in locum immũdum, lapidésque alios apponi pro his qui ablati fuerint, & luto alio liniri domum. Sin autem postquam eruti sunt lapides, & puluis elatus, & alia terra illata, ingressus sacerdos viderit reuersam & lepram, parietes respersos maculis, lepra est perseuerans, & immunda domus: quam statim destruent, & lapides eius ac ligna, atq; vniuersum puluerem proiicient extra opidum in locum immundum. quod si introiens sacerdos viderit lepram non creuisse in domo, postquam denuò lita fuerit, purificabit eam reddita sanitate.

Disputatum paulò antea est de lepra quæ vesti, & domui, & rebus aliis inanimatis accidere potest, indicatúmque non esse id à physica ratione alienum: sed nũc quoq; aliquid, vt res intelligatur melius, addetur. Constat res omnes corruptioni obnoxias, communẽ habere naturam cum animatis (atque adeo cũ hominibus) & communem rationem patiendi. Nimirum constāt eisdem elementis, iísque cõtrariis: quamquam præter communem, habeat vnumquódq; suam naturam, & præter elementa prima, habent animalia sanguine prædita alia elemẽta minus multis cõmunia, & posteriora, puta quatuor succos: sanguinem dico, pituitam, bilem, & melancholiam. & singulæ animaliũ partes, præter naturam communem, qua communicant inter se, & cum rebus omnibus corruptibilibus, habent suam quæuis, qua & ab aliis partibus differt, & à rebus inanimis. hæc natura est in proprio cuiusque tempe-

Succi quatuor.

temperamento,& compositione. Atque, vt agere potest res animata & quæcunque eius pars, quædam quà viuens: vt sentit, & mouetur libere animal, cor pulsat, ventriculus coquit, quà animalis pars: quædã, quà res quædam est, vt alia quæuis, velut cadit ab alto præcipitatus homo, non minus quàm lapis, aut lignum: & manus aut pes hominis refrigerat, aut calefacit rem aliam cui admouetur, nõ certè quà hominis pars, sed vt fomentum: ita pati etiam euenit animal, aut quamcunque eius partem, quædam quà animal est, aut animantis pars, quædam qua res quædam, vt alia quæcũque corruptibilis. Nam delirat homo quà rationalis, couellitur aut resoluitur quà motiuus: fastidit cibos quà sensitiuũ quoddam animal: vtitur verò igne, madescit aqua, duratur frigore, vt & lignum, & coriũ, & lutum seu testa. Cum igitur passiones quædam accidant animantibus non quà animantia sunt, cõstat eas omnes pati posse etiam res alias quæ animantes non sunt. Febrem ergo non patietur domus, neque vestis, neque cubile, neque mensa, neque sedes, quia cordis passio est, ea verò cor non habent. quare neque linquentur animo, neque patientur syncopem, neq; sanè laborabunt phrenitide, neque lethargo, quia neque mentem habent, neque dormire possunt: neque tenebuntur fame, aut fastidio, cum sensum non habeant alimenti. neque pleuritide aut nephritide tentabuntur, cum neque latus habeant, neque renes: neque omino laborabunt phlegmone quæ sanguine carent, quia phlegmon à sanguine fit: at verò scindi, perforari, vri, ac putrescere, non minus potest pellis, panus, linteus, lignum, lapis, & res quæuis eiusmodi, quam hominis os, caro, & cutis. Cum ergo scabiei, & lepræ, & macularum genera omnia, quæ, (vt nuper ex me-

Actiones & passiones motus.

Febris.

Phlegmõ.

dicorum veterum sententia diximus) non tàm sunt morbi quam deformitates, seu putrescentiæ quædam cutis, seu putrescendi modi, non est quod non possint in rebus etiam inanimatis apparere, præcipuè vbi à causa aliqua communi gignuntur, & populariter grassantur. aër enim, qui solus communis populariū morborum potest esse causa, vt in initio commētariorum primi Epidemicôn Hippocratis indicaui, tangit vndíque atque circunstat inanima æquè atque animata. Non sanè erit omnino eadem affectio ab aëre, animatorum & inanimatorum: quia non erit idem vtrorunque apparatus: sed neque ipsa animata patiuntur eodem modo: Differentia enim nonnulla erit lepræ hominis, bouis, ouis, & suis: nimirum hæc omnia facit euariare (etiam cum efficiens causa eadem est) diuersus rerum apparatus. Erunt tamen eę earum omnium rerum affectiones, analogæ & propinquæ, adeo vt animatorum diuersæ naturæ, & inanimatorum cum animatis possit esse contagium. Meritò ergo passionum propinquarum similes sint dignotiones, & curationes quo respiciens Moses eandem adhibere curam, & rationem dignoscendi iussit; siue lepra sit humanæ cutis, siue vestis, siue parietum domus: nimirum id vitium non viuentium solum est, quia non tam morbus quam putrescentia quædam est. Et ægrotare quidem sola viuentia possunt, putrescere vero omnia præter ignem, vt docuit Aristoteles. Hactenus de lepra.

Ignis imputribilis.

CAPVT VIGESIMVMPRIMVM.

» LEVITICI vigesimo quinto capite.
» *Numerabis quoq; tibi septē hebdomadas*
» *annorum, id est septies septem, quæ simul*
» *faciunt annos quadraginta nouem, & clā-*
ges buccina mense septimo, decima die mē-
sis, pro-

ſis, propitiationis tempore, in vniuerſa terra veſtra. Sanctificabisque annum quinquageſimum, & vocabis remeſsionem cunctis habitatoribus terræ tuæ. ipſe eſt enim Iubileus,

Cum vellet Deus ſeculorum ordine decurrentium fines quoſdam ſtatuere, vt diuenditæ poſſeſſiones ad priores dominos deuoluerentur, redirentque alia poſt alia ſecula, per quinquagenos annos computationem eorum fieri voluit, quia quinquageſimus continet, & finit ſeptem ſeptenarios annorum, qui ſunt quadraginta nouem, Qua in lege magna naturæ ratio habita eſſe videtur. Nam cum mundus totus nullas naturales habeat ætates, ſiquidem neque interitum habet naturalem: habet tamen res omnes in mundo quaſdã viciſſitudines & mutationes, ſecundũ quas mũdus ipſe ætates habere dicitur. Hæ ętates partim ſũt fatales partim legales. fatales ſunt mutationes quædam contingentes articulis, & momentis à Deo deſtinatis, completo ſcilicet eo annorum numero quem Deus Optimus Maximus apud ſe habebat, velut regna, & imperia diuerſarum gentium, & viciſſitudines imperandi & ſeruiendi, inceperunt ac deſierunt certis quibuſdam annis. quorum numerus ab æterno erat apud Deum, diſpenſante omnia eius prouidentia. Legales velut hæ repetitiones rerum omnium diuenditarum, quas per quinquageniarios annos fieri ſemper, lege ſancitum erat. Mirum verò quòd & in numerandis fatalibus mutationibus, & in cõdendis legibus ad annorũ curricula pertinẽtibus, videtur in ſacris literis (in quibus nihil non eſt perfectum & concinnum) ſemper habita ratio ſeptenarij numeri. Nimirum ſeptimanis dierum redeuntibus tota vita, & ſecula omnia, ac totus mundi decurſus conſtat; & heb-

Iubilei cõſideratio.

Mundi ætates.

Septenarij ratio in vita.

domadibus annorum redire voluit Deus & terræ sabbata,& hebdomadarum hebdomadibus,annos Iubilei:hæc verò omnia sunt legalia.Sed & fatale tempus aduentus Domini nostri IESVS CHRISTI,à tẽpore quo Cyrus edicto iussit reedificari templum,aut quo Isaias reedificãdum prophetauit, numeratum est per hebdomadas annorum,Danielis nono.Atqui hęc fatalia & legalia,respondent etiam naturalibus. Nam vt mundus totus septem diebus consistit, ita homo septem diebus formatur, & vsque ad septem dies sine refectione durat,& ætates hominum per septennia recipiunt mutationes,& tota hominum vita septenniis numeratur. Vnde solenne fuit antiquissimis Philosophis clymatericos,seu scalares annos vocare quosdã, quibus frequentius quam aliis mori homines soleant: ij verò sunt qui septenniis clauduntur: in quibus præcipuè quadragesimus nonus, & sexagesimus tertius quòd primus constet septem septenniis, secundus nouem septenniis. Vocabant veteres (tetigit hoc Plinius libro septimo capite 49. atque nos quoque antea super sexto capitulo Geneseos diximus)hos annos scalares,quòd vita hominis,velut per scalæ cuiusdã gradus ascenderet:gradus verò essent ipsa septẽnia, & singulis gradibus, in ipsis insignibus vitæ mutationibus: contingeret multòs decedere,velut in mortem præcipitatos;nouis illis articulis vitæ occurrẽtibus morbis, præcipuè verò ex septimo & nono gradibus. Ac proinde celeberrimi clymatericorum esse dicuntur quadragesimus nonus, & sexagesimus tertius:& experimento dicitur cognitum,his tẽporibus plurimorũ hominũ vitas concludi. Quare consonum naturæ etiam fuit,hunc eundem finem seculi vnius statui, & numeratis quadraginta nouem, quasi iam finito vno seculo,

Hebdomadarum principiũ.

Clymaterici dies.

res

res nouas redire,& diuendita reſtitui ſuis familiis. Clymaterici etiam numeri videtur obſeruata lex in Danielis Prophetia, ita enim dicitur. Poſt hebdomadas ſexaginta duas (puta ſexageſima tertia hebdomada) occidetur CHRISTVS. Magna profectò pulchritudo & perfectio eſt in numeris, atque Deus vt fecit omnia in pondere & menſura, ita & gubernat, quod capite vndecimo Sapientiæ dicitur, quo in loco (ſi Deus conceſſerit), plura de hac re, & de philoſophia Pythagoricorum diſputabuntur.

CAPVT VIGESIMVMSECVNDVM.

„ CAPITE vigeſimo ſeptimo numero-
„ rum. *Prouideat Dominus Deus ſpirituum*
„ *omnis carnis hominem, qui ſit ſuper mul-*
„ *titudinem hanc.*
„ Philoſophi omnes qui palingineſiam
„ aſſerebant, cenſentes animantium omnium eſſe com-
„ munes animas (in quibus fuêre Pythagorici, atque vt ego cenſeo, Platonici, & vt ab Auicenna libello qui Arabicè inſcribitur Almahat, accepimus, nunc quoque ſunt omnes Mahometani) locum hunc in ſuam ſectam traherent, affirmantes eſſe ſpiritus communes omnis carnis, hoc eſt animaliũ omniũ, atque omnibus eſſe ſpiritus, hoc eſt ſpiritales quaſdã animas, ſeparabiles, & valentes inde migrare, ſiquidẽ Deus eſſe dicitur ſpirituum omnis carnis. carnem enim vocari in ſacris eloquiis, non humanam ſolum, ſed belluinam etiam conſtat: ſiquidem capite nono Geneſeos dicitur. *Omne quod mouetur & viuit erit vobis in cibum, quaſi olera virentia tradidit vobis omnia, excepto quod carnem cum ſanguine non comedetis.* Ibi carnis nomine caro *Spiritualiũ conſideratio.*

animalium, quæ homini in cibos data sunt intelligitur. videtur ergo hîc quoque affirmari, omnium carne præditorum animantium esse communes spiritus, aut saltem si non communes, singulis generibus eorum suos, omnibus tamen spiritus aliquos, seu spiritales animas quibus viuant. verùm hæc omnia falsa sunt, & absurda. Animas enim quæ simul & actus corporis, & spiritus quidam separabiles sunt, soli habent homines: reliquorum animæ nihil sunt aliud, quàm actus corporum sanguine viuentium. Hoc autem loco, Omnis carnis, nihil aliud est, quàm si diceretur, omnium hominum, vt apud Isaiam, Et sciet omnis caro, quia Ego Dominus saluans te: & rursum, Videbit omnis caro salutare Dei nostri. & in Psalmo Ad te omnis caro veniet. Neque alicubi videtur, omnis caro, significare aliud, quam omnes homines. Nomen verò spiritus in sacris literis sæpissimè significat spiritalia animæ dona, velut capite vndecimo libri Numerorum dicebatur, Descenditque Dominus per nubem, & locutus est ad eum, auferens de spiritu qui erat in Moyse, & dans septuaginta viris. non enim abstulit à Moyse partẽ animę, sed transtulit ad eos spiritũ Prophetię. Hoc etiam significato, dicitur spiritus sapientiæ, intellectus, & timoris Domini. Hoc etiam modo petebat Eliseus dari sibi spiritum Eliæ, non enim animam. Dicitur ergo, vt ego existimo, Deus spirituum omnis carnis, quia distribuit omnibus hominibus spiritalia dona, vt vult. nugacissima verò palyngenesia, nullũ hinc accipere potest adminiculum.

Differentia animæ hominis à brutorũ.

Spiritus pro dono.

CA-

CAPVT VIGESIMVMTERRIVM.

CAPITE quarto Deuteronomij, *Ne forte decepti facietis vobis sculptam similitudinem, aut imaginem masculi vel fœminæ, similitudinem omnium iumentorum quæ sunt super terram, vel auium sub cœlo volantium, atque reptilium quæ mouentur in terra, siue piscium qui sub terra morantur in aquis.*

Eadem verba scripta sunt capite vigesimo Exodi. Euenit dubitare, cur pisces dicantur esse sub terra, si sunt in aquis, cum aqua iuxta Philosophorum sententiam, vt est tenuior ac leuior, ita & superior quàm terra. Certè si aqua super terram sita esset, inundaret totam terram, effluens & quærens partium suarum æqualitatem: sin autem terra supra aquam locata esset, rueret, & ita sub aqua sese mergeret (nam quo pacto terræ pondus supra aquam substentaretur?) atque terra non posset aqua irrigari, quod ad generationes rerum est apprimè necessarium. Nulla ergo alia ratione potuerunt terra & aqua ad sese mutuo aptari, vt generationi subseruirent, quam ex ambabus sese mutuo secundum magna spatia penetrantibus, vnico conflato globo, & eadem vtriusque existente rotunda superficie, ita vt neutra sub sit neque superstet, & vtraque contineat & contineatur. Ita enim neque terram in aquam ruere, neq; aquã terram euenit inundare: sed irrigare solùm, & fœcundare: partímq: patet Soli aqua, vt copiosus inde eleuetur vapor, densatus postea in aquam descensurus: partim terra, generationi spirantium animaliũ, & vitæ idonea. si verò hoc ita habet, vnusquisque globus constat

Pisces an sub terra.

Terræ globus.

terra & aqua, vt vel vmbra indicat in eclypsibus lunæ, & eadem est terræ & aquæ superficies, constat, quęcũque intra aquam degunt, esse sub terra: quæ repentia adhærent terræ, esse in terra: quæ vero cruribus hærentia per terram gradiuntur, esse super terram. pisces igitur morantur sub terra. cum præcipuè sub ipsa aqua, intra terrę cauernas se recondant.

CAPVT VIGESIMVMQVARTVM.

APITE vigesimotertio Deuteronomij. *Non intrabit eunuchus attritis vel amputatis testiculis, & abscisso veretro, in Ecclesiam Domini.*

Eunuchi. Antiquitus vtebantur Principes eunuchis ad custodiam mulierum, vnde & nomen illis datum est, εὐνοῦχος, enim Græcis est idem, quod Latinis cubilium custodia, seu custos. Hanc ob causam multi proprios filios tenellos adhuc, eunuchos faciebant, quo scilicet seruirent principibus. Paulus libro sexto docet modum faciendi, quem Græci vocabant Eunuchismum. *Erant verò faciendi multi modi. Quidam enim fiebant excisione testium, quidam veretri etiam cum testibus, qui mingebant fistula ænea, vt nunc quoque quibus ob morbum ea pars est secta, quidam fiebant testiculorum attritione. ea verò erat. Puello in balneo demisso, paulatim testiculos atterere, vsque dum velut dißipati euanescerent. atque contorquere, vt vena quæ alimentum illis defert, velut nodo interciperetur, atque ita illi tabescerent. Itaque erant eunuchi testibus excisis solis, aut etiam cum veretro. Et contritis, qui propterea vocabantur*

Thlibæ. *tur Thlibæ.* Hoc dicit Paulus, præstare exsectos contritis, quòd hi appetere venerem non desinant. Hos omnes

mnes prohibebat Moses Ecclesiam ingredi, quasi mutilatos, & imperfectos homines. Alij ab his sunt, qui vocantur spadones. hi enim nullius partis patiuntur mutilationem, sed naturale quoddam vitium: quod qui habent, congredi possunt, & erigunt, & instigantur ad venerem: ob flexuram verò, aut coniuentiam viæ, non possunt emittere, atque ideò neque generare. *Spado.*

CAPVT VIGESIMVMQVINTVM.

IGESIMO secundo Deuteronomij. *Si duxerit vir vxorem, & postea odio habuerit eam, quæsieritque occasiones quibus dimittat eam, obiiciens ei nomen pessimum, & dixerit, vxorem hanc accepi, & ingressus ad eam non inueni virginem: tollent eam pater & mater eius, & ferent secum signa virginitatis eius ad seniores vrbis qui in porta sunt, & dicet pater, filiam meam dedi huic vxorem, quam quia odit, imponit ei nomen pessimum, vt dicat, non inueni filiam tuam virginem, & ecce hæc sunt signa viginitatis filiæ meæ. expandet vestimentum coram senioribus ciuitatis.*

Ex his verbis constat, apud Hebræos fuisse in more positum, vt mulieres viris desponsatæ, abstinerent ab eorum congressu, vsque dum ab eis ducerentur, túncque substrato linteo coirent, quo virginitatis signum, hoc est virginis corruptione profluens sanguis, in illo colligeretur: atque id linteum daretur puellæ parentibus, quod illi acceptum (non arbitror sine multis testibus) asseruarent, vt virginitatis filiæ, vsque in nuptialem diem asseruatæ testimonium. Sed euenit hoc loco dubitare, quid intersit inter virginem & corruptam: quæ sint illa claustra virginitatis, quorum di- *De virginitate multa.* *Virginis explorãdæ ratio.*

laceratione sanguis effluat. si enim nulla sunt, haudquaquam videtur necessarium, vt corrumpenda virgine sanguis effluat: sin autem necessarium non est, fallax & periculosa erat ea ratio diiudicandi, qua explicato vestimento, seu linteo, in quo primum coierant, vti iubebant senes. Certè vt cuiuis dissectionis perito constare potest (quamquam sunt quidam dissectores, qui esse in ore vteri virginibus membranam quandam annuli forma affirmant) nulla pars est in vteriore, aut ceruice, quæ virginitatis custodia sit, & in corruptione pereat, sed angustia tanta, & symphysis, seu coalescentia labiorum tanta, vt sine dilaceratione partium quæ symphysi coierant, admittere virile membrum non possit: Quare necesse est sanguis effluat. Atqui tanta coalescentia earum partium, vt sine dilaceratione id non admittat, naturalis est: Multis verò per morbos, aut vitiosam naturam tanta est obturatio, vt corrumpi facile non possint, aut si corrumpantur quatenus possint concipere, non tamen deinde dehiscant adeo eis vteri vt possint parere, nisi aperiantur ab obstetrice. Nonnullæ adeo magnam adstrictionem eius partis habent, vt vel menstruæ expurgationi impedimento sit. Obturantur verò seu clauduntur vteri ora, vel symphysi (vt dictum est) magna, vel oborta ibi re aliqua præter naturam, vt caruncula, aut membrana.

Virginis aperiendæ ratio.

Adnasci enim solent multa ori vteri, quę excisione indigent, vt vocata Nympha, & vocata Sarcosis, caro scilicet inde prominens, in modum caudæ: & thimi: & condylomata, Horum excisiones, & clausas aperiendi rationem, docet Paulus libro sexto: horum verò nunc meminimus, vt diceremus, conclusiones has omnes quæ re aliqua ibi orta, siue carne, siue membrana, quæ adeo dura quibusdam mulieribus ibi est, ut sit quasi quę

Nympha virginea. Sarcosis vteri.

si quædam cartilago, siue tubercula, vitia esse naturæ, siue morbos: virginitatem verò, in naturali quadam, & satis superabili partium adstrictione, & symphisi, seu coalescentia esse, ob eámque corrumpenda virgine, sanguinem necessario effluere. Hinc fit, vt esse possint, sintque re vera medicamenta ad ementiendam virginitatem. quæ adstringunt scilicet, & corrugant partem nouę nuptæ. Ergo vbi primùm cum viro coisset, non erat præter naturam lintea contemplari, atque vbi sanguine essent infecta, velut virginitatis indicia asseruare. Vt enim nihil haberent sanguinis, duorum alterum esse in causa poterat, vel quòd mulier corrupta ad thalamum accessisset, vel quòd ob vteri nimiam clausuram, aut etiam ob viri frigiditatem corrumpi non potuerit, Túncque huius rei periculum esset faciendum, ostentata muliere obstetricibus, & chyrurgis, vt constaret, an tunc quidem, an antea fuisset corrupta. Hæc ita habere facile intelliges, si perlegeris libellum Galeni de dissectione vuluæ, ac multo magis dissectionem virginalis vteri faciens.

CAPVT VIGESIMVMSEXTVM.

CAPITE trigesimo Deuteronomij. *Si ad*
" *cardines cœli fueris dißipatus, inde te retra-*
" *het Dominus Deus tuus, & assumet.*
" His verbis nihil aliud significatur quam
" si diceret, si ad extremas terræ regiones, quæ sub polis Arctico, & Antarctico sitæ sunt relegeris, inde te in tuam patriam reuocabo. Sunt enim duo mundi poli, puncta cœli quiescentia, in quibus, & circa quæ, velut cardinibus quibusdam voluitur cœlum totum. *De mũdi polis.*

Constat homines dissipatos, non mitti in cœlum, neque in ipsos polos cœli, sed cardinum cœli, seu polorũ nomine, significari regiones sub illis sitas. Hæc verba antiquitas omnis putaret dicta per hyperbolem: quandoquidem tota sibi persuaserat, è quinque orbis regionibus, quarum duæ extremæ sub polis essent, circulis arctico, & antarctico, finitæ, alia media inter tropicum Cancri & Capricorni, aliæ duæ mediocres, hæc scilicet quam incolimus inter tropicum cancri & circulum arcticum, & alia ei respondens inter tropicum capricorni & circulum antarcticum: duas tantum has mediocres, esse hominum habitationi idoneas: tres alias inhabitabiles, mediam æstu, extremas frigore. His addebant Christiani, ne eam quidem quæ nostræ regioni respondet, vltra Capricornum, sita habitari. cum enim ab vno Adamo omnes homines fluxerint, si per mediam illam regionem, quæ sub Zodiaco est inter tropicos penetrare nullo modo possent, fieri non posset vt vltra & citra illam homines essent, sed ea tantum mundi in parte in qua Adamus creatus esset. Hanc ob causam Diuus Augustinus putauit, omnino nullos esse antipodas. si igitur quinque mundi partium, aut vnica, aut duæ tantum hominibus essent habitabiles, nulli possent habitare sub polis, quare neque ad cardines cœli relegari, neque reuocari inde. Quapropter antiquitas verba hæc, *Si ad cardines cœli fueris dissipatus, inde reducam te*, non aliter acciperet dicta, ac illa, *Si ascendero in cœlum illic es, si descendero in infernum ades.* non scilicet quod possint homines traiicere ad cœli cardines, magis quam in ipsum cœlum ascendere, sed per hypothesim impossibilem, vt ita significaretur, quam esset Deus paratus populum suum reuocare: quòd scilicet vel ex mundi cardinibus esset reuocaturus, si eò posset

Quinque orbis regiones.

Antipoda.

posset dissipatus mitti. Tempus verò rerum omnium magistrum, euidenter indicauit illum antiquitatis errorem, neque vllam mundi partem cæli causa inhabitalem esse, sed omnia coli, vltra, citra, & inter tropicos, ac citra circulos arcticum & antarcticum: neque hominum dispersionem intra tam angustos fines stetisse, sed in vniuersum terræ orbem esse factam: atque quamquam alij aliorũ ob magna locorũ dissidia sint obliti, tamen Dei prouidentiam, eos, more eius qui seminat, hâc & illâc, quoquo versus diffudisse, ita vt nulla pars hominibus alendis idonea, sine Adami semine relinqueretur. Hanc disseminationem, nulla neq; memoria hominum, neque historia cognitã, nobis in hoc seculo, velut digito indicauit, secundi Adami, hoc est, IESV Domini nostri seminis, hoc est, verbi Dei disseminatio. Iam enim Christicolę, Dei prouidẽtia omnia machinante, perlustrarunt orientem & occidentem: transilierunt vtrunque tropicum, viderunt antarcticũ polum: ac penetrauerunt versus arcticum nauigantes, arcticum circulum; quo pertingunt, vt nobis referũt, in extremo Nouergię, Frinmachia, & sub ipsomet polo, Simachia auctor est Olaus Archiepiscopus) vidérúntque hæc omnia ab hominibus habitari: quibus & Euangelium plurimis iam in locis prædicauerũt. Itaque iam fieri incipit, (quod verbis præscriptis insinuabatur) vt qui dissipati, ac segregati à conuictu populi Dei sub cœli cardinibus habitabant, nunc ad veram fidem, & Ecclesiæ vnitatem reuocentur: speramúsque breui futurum, vt cum magna IESV CHRISTI gloria, sanctissimum eius nomen vbique colatur, & vt videant omnes gentes salutare Dei nostri. Neque certè omnes antiquos latuit habitari posse totum orbem. Nam Auicenna, vt erat Philosophus eximius, intel- *Orbis totus habitabilis.*

lexit fen secunda primi, doctrina secūda, capite octauo, locum sub linea æquinoctiali, habitationi hominum longe opportuniorem esse, quam qui sub tropicis: duobus argumentis. Primo, quod Sol citius recedat à capitibus ibi habitantiū, bisque in anno, nunc in hoc, nunc in illud latus: à capitibus vero habitantiū tropicos tardius multo, ac in anno semel. causa verò celeris recessus ab æquinoctiali, est ascensus obliquus zodiaci; tardi verò à tropicis, ascensus rectus. Hinc fit, vt minori tēpore fiant maiores dierum in longiores, & breuiores mutationes, circa ęquinoctia quam circa solstitia. Atque adeo hinc nomē solstitiis datum est, quod in illis stare videatur Sol, vt declinat lentè. Secūdo, quod in eo loco nunquā est dies nocte maior, sed æqualis semper; quare cū sit dies splēdoris & caloris, nox tenebræ & frigoris mater, in causarū æqualitate erit omniū mediocritas & tēperies. Cū igitur sint tres caloris causæ, vicinia, rectitudo, & mora Solis, rectitudo & mora multo plus possunt, quam vicinia. Omnes enim Astrologi norunt, in æstate longius abesse à nobis Solem, quia est in auxe, quàm in hyeme, quia est in opposito auxis: tamen quia rectitudo radiorū, & dies maior est, calent tanto magis omnia per æstatem. Cū ergo sub æquinoctiali citius ac pluries declinet Sol, & dies nunquā sint longiores noctibus, cōmodior multo sit ibi habitatio quā sub tropicis, atq; adeo omniū cōmodissima: quod nostri iā habēt perspectissimum. Simili etiam argumento suaderi potest (etsi id nondū sit adeo perspectum) sub ipsissimis polis posse homines habitare. Est enim in eo loco totus annus dies vnica, quandoquidē æquinoctialis linea, eorum orizon est. habent ergo conspicuum Solē menses sex, & totidē latentē. itaque & in mundi medio, & in extremis, æter-

Tres causæ caloris.

Aestiui caloris causæ.

æternum æquinoctiũ eſt, tamẽ hoc intereſt, quod ſub polis nunquam recedit Sol ab orizonte vltra viginti gradus, ac proinde nox tota crepuſculi ſunt (nam & apud nos vſq; dum triginta gradus mergitur ſub orizonte Sol, crepuſculum eſt) ac licet dicere ibi nullam eſſe noctem, ſed tẽpus totum Solis, aut crepuſcula. cũ ergo ea regio vincat proximas, ac reliquas Septẽtrionales, plus dierum longitudine, quam rectitudine radiorum vincatur, & vicinia multo minus frigida, & habitationi opportunior ſit, quam ille. Qua cauſa mihi perſuadeo, vt quæ eſt ſub æquinoctio, cõmodior eſt quã quæ ſub tropicis, ita eas quæ ſub polis, commodiores eſſe iis quæ ſub circulis arctico & antarctico. Quod ſi mediã & extremas regiones habitationi idoneas eſſe indicatum eſt, conſtat totum terrarũ orbẽ habitabilẽ eſſe. duas enim reliquas, & mediocres conſtat habitabiles eſſe, ſi quidẽ earũ altera eſt hæc quã incolimus, cui reliqua, & quinta ſimilis prorſus eſt, niſi igitur pars quępiã ob ſoli incõmoditatẽ eſt inhabitabilis ob cœli tamẽ & Solis poſitum, nulla eſt in toto orbe. Lubet hoc loco admirari Dei Opt. Max. ſapientiã, ex Solis corporis omnium quæ vita carent prętãtiſſimi, poſitu & curſu. Eo enim illum loco aptauit, & eũ curſũ inceſſanter tenere iuſſit, quo ſolo poterat oẽs mũdi partes habitationi facere idoneas, & vtriq; mũdi lateri virtutẽ ſuã iuſtè ac æqualiter impertiri. Fertur enim Sol per mũdi mediũ inter duos cardines, non ita tamẽ, vt per eandẽ lineam ſemper latus, æqualiter ab vtroq; ſẽper diſtet; ſed latus obliquè, nũc in hoc, nũc in illud inclinet: ita tamẽ vt inæqualis illius diſtãtię æqualitas, tẽporũ ęquabilitatẽ quãdã faciat. Ita fit vt omnib⁹ virtutes largiatur, per viciſſitudines rerũ generationi neceſſarias. Si enim Sol citra, aut vltra ęquino-

De ſolẽ multa.

ctialem lineam semper consisteret, oppositi poli partibus nũquam illucesceret. Quapropter, sub æternis tenebris, haudquaquam esse possent hominibus alendis & seruandis aptæ & poli alterius partibus nunquam occultaretur, quare alterum mundi latus nesciret noctem, alterum diẽ. Neutrum verò amat hominũ vita, neque terræ natura, quæ luminis & vmbræ, caloris & frigoris vicissitudine fæcundatur. Præter hæc, ea medietas mundi intra quam Sol se semper cõtineret, vrgeretur calore, multo plus, ac secundum partes longè maiores quã opposita altera frigore: neq; partes mũdi æquè distantes à polis & à mundi medio, æqualibus gauderent diebus & noctibus. Quapropter haudquaquã Sol mundi partibus omnib. virtutes suas impertiretur, secundũ æquabilitatẽ, & iustitiã, vt nunc facit: quam tamen iustitiam distribuendi virtutes æqualiter secundum latera, si, vt Galenus animaduertit, adeo natura seruauit in formandis, regendísque humani corporibus partibus, multo magis seruari in maioris mũdi formatione oportuit. Si verò Sol per ipsam lineã æquinoctialẽ semper ferretur, ita vt neq; in hoc neq; in illud latus inclinaret, nulla ratione deterius posset mũdo & hominũ vitæ seruire, quia partes sub polis sitæ, neq; diẽ neque noctẽ haberẽt vllã, sed in orizonte Solem semper, cuius dimidiũ spectarẽt, quod parũ omnino abest ab æterna nocte. Neque Sol in orizonte semper volutatus, posset satis calefacere, ac fæcundare terras, quas nũc cũ viginti tres gradus supra orizõtem eleuetur tamen calefacit tenuiter. Iã verò terra mũdi media, rectum semper supra se Solẽ sustinere nõ posset, sed vreretur: atque hæ & aliæ omnes mundi partes, cũ nullis potirẽtur vicissitudinibus, sed eodẽ modo semper afficerentur, nequaquam possent generationi-

tionibus esse aptæ. Non enim potest idē, & eodē modo habens tempus, sementi & messi, neque vindimiæ, & putationi esse aptum. Nimirū vt omnis generatio est ex contrariis in contrariū, ita inter contrarias versari causas debet, quia contrariorū contrarias esse causas necesse est: Nisi igitur Sol per mundi mediū ferretur obliquè, nunc in hoc, nunc in illud latus nutans, nequaquam esset mūdus hic idoneus generationibus Quid ergo superest, an vt obliquitas Solis minor esset aut maior quam nunc est sed ponamus primum esse minorem, velut verbi gratia, recessus Solis ab æquinoctiali, quam nunc sunt viginti trium graduum, esse si placet tātum decem, quid fieret? Primum quidem oportet Zodiaci ipsius amplitudinem, quæ nūc duodecim graduum est, ad proportionem contrahi: in tanta autem Zodiaci angustia, duplo pluries congrederentur Planetæ in eclyptica, ac duplo plures fierent Eclypses: & virtutum cælestium subtractiones: quod nō videtur citra noxam accidere. Præterea, quanto minor esset Zodiaci obliquitas, tanto essent minores temporum vicissitudines, & tanto minus tēpora à tēporibus dissiderent. quapropter sub æquinoctiali, vbi parum nunc tempora dissident, haudquaquam esset sufficiēs ad generationes vicissitudo, ac ferè perinde esset, atq; si per æquinoctialem semper volueretur: si verò obliquitas esset maior quam nunc est, vt si verbi gratia, recessus Solis ab æquinoctiali qui nunc est viginti trium graduum, esset quadraginta, illæ solum mundi partes quæ sub Zodiaco essent, coli possent: reliquę sustinere non possent, partim tantā tēporum diuersitatem, partim tantū Solis recessum. Natura enim animantiū cū nihil quod sit nimiū sustinere possit, omniū minimè sustinet causarū contrarietatē. quare si extrema Mos-

Genera-tio in quo

couiæ pars multo fieret frigidior quam est, haud esset habitationi idonea. maius enim esset id frigus, quã vt viuere quidpiã in eo posset. Sed neq; Africa, si vt nũc æstate æstuans, hyemes haberet quales Germãnia, habitari posset, quia tãtam mutationem aëris haud quaquam possent homines sustinere. si verò Sol recederet gradus quadraginta ab æquinoctiali, nunc in hanc, nunc in illam partem, gentes quæ sub cancri tropico degerent, aut viginti gradus distarẽt à tropico, æstuarent vt nunc Africæ intima, ac nihilominus hyemes haberent quales Germania: recederet enim ab eis Sol centum gradibus, ipsi verò Germani, ac multo magis qui sub circulo essent arctico, haudquaquam possent hyemis frigus sustinere, quia recederet ab eis Sol multo magis, nunc verò male sustinent. Cũ igitur quę habitationi sunt futuræ idoneæ mũdi partes indigeãt mutationibus, nõ quibusuis, sed quibusdam, si Sol per angustiorẽ versaretur circulum, minores essent vicissitudines temporum, quam vt generationi rerũ essent satis: si per ampliorẽ, maiores quã vt sustineri possent. Deus verò hæc exactissimè computauit, vnde argumentum accepit glorꝫi Dei Dauid Psal. 9. dicens, *Cœli enarrant gloriam Dei* & rursum, *In Sole posuit tabernaculum suum, & ipsæ*(Sol scilicet)*tanquam sponsus* (hoc est pulcher & ornatus) *procedit de thalamo suo, à vertice cœli exultauit vt gigas ad currendam viam*, hoc est, fertur citra defatigationem mirabili celeritate à summo cælo, hoc est ab oriente egressio eius, & occursus eius vsque ad summum eius, hoc est vsque ad occidẽtẽ, *neque est qui se abscondat à calore eius*. hoc est, eũ tenet cursũ, & eo semper circulo voluitur, vt nulla mũdi regio sit quã non ellustret, calefaciat, & fœcũdet faciátq; plus aut minus, satis tamẽn habitationi idoneã.

C A-

CAPVT VIGESIMVM SEPTIMVM.

CAPITE nono Iudicum. *Nunquid possum deserere vinum meum, quod lætificat Deum & homines.* rursum psalmo 103. *Vt educas panem de terra, & vinum lætificet cor hominis, & panis cor hominis confirmet.* capite 35. prouerbiorum, *Date siceram mærentibus, & vinum iis qui amaro sunt animo, bibant & obliuiscantur egestatis suæ, & doloris sui non recordentur amplius.*

Vinum, quod est Noe inuẽtum, est succus vuæ maturatione perfectus. Ita dico, quia recens expressus, neque per eam ebullitionem quam ciet naturalis ipsius calor perductus ad perfectionem, mustum potius est, & potui minimè aptum, ac si quis potet, noxium. Multæ aliæ potiones sunt illi nõnihil similes quibus in penuria homines pro illo vtuntur, vt quæ nostris Cantabris vocatur Sydra, quæ Ceruisia Belgis, quæ Germanis Medo. quæ omnes potiones vno nomine hæbreo vocari possunt Sicera. Id enim nomen tribuebatur potioni omni, quę potest inebriare vini more. Atque ob id datur mœrentibus & in magno aliquo labore constitutis vinum, aut sicera ad obliuionẽ egestatis & doloris. Quãtenus hoc faciendum aut cauẽdũ sit, Theologis mitto dicendum, ad me tantum spectat, quod pertinet ad naturam. Itaque potiones sunt multæ, ex multarum rerum succis paratæ, & simplices & cõpositæ; sola tamen ea quæ ex succo fit vuæ, vocatur vinũ. Ita etiã antonomasticè, ac propriè vocatur panis, qui paratur ex farina triticea subacta cũ aqua: qui vero paratur ex aliorum frumentorũ, aut leguminũ (nã ex his omnibus parari solent in caritate anonæ) farinis, aut

De vino multa.

Potionum genera.

Panis.

cum alio succo, dicetur panis cum adiecto, vt panis ordeaceus, typhaceus, fabaceus, aut apud Indos ex mayz (ita illi vocant quoddam genus] frumenti, ex quo parabant sibi panes) aut panis dulciarius, aut lacticinus: panis verò simpliciter, est qui ex triticea fit farina cum aqua. Interea omnia quibus vescuntur homines, panis & vinum tenent primas, quia alij omnes cibi dati sunt hominibus ad delicias, & ad abundantiam: hi verò ad necessitatem & sufficientiam, & his maximè vtuntur homines. Nullis cum maiori malo carere potest, & nullis magis contenta est natura quia sunt omnium optimè parabiles, mortalibus omnibus maximè communes, optimè omnium nutrientes: non tamen panis & vinum eodem modo, neque eisdem de causis, sed panis, quia substantiam habet benè crassam, boni succi, & cum substantia nostra benè agglutinatur, habétque tanto plus alimenti, quanto medicamenti minus, cum sit moderatum quiddam, neque calidum, neque frigidum, neque humidum, neque siccum, neque facultate vlla medicamentosa, vt expurgandi, aut sistendi, aut laxandi, aut aliud eiusmodi faciendi, sed si quid tantillum, inclinat in calidum, quo natura gaudet & fruitur. Itaque est panis pro omnibus cibis, quia mediocritatem tenet omnium, & tenuium & crassorum, & facultatum medicamentosarum maximè expers, vt sit merè alimentum. Has ob causas symbolum est omnis escæ, ac totius nutritionis, petentésque huic corpori necessaria alimenta, solum panem iubemur petere, quem quotidianum vocamus, quia corpora indigent quotidiana refectione, Neque satis est; si quantum corpulentissimus athleta sanguinis habeas, & succorum intra venas repositum, nisi recenti refectione quotidie vtaris.

Mayz.

Panis bene moderatus.

quæ

quæ quidem necessitas, ex spirituum facili dissipatione nascitur. Has ob causas Heliæ fame pereunti, panem quidem solum eumque quotidie mittebat Deus per coruum. Vinum non nutrit tam firmiter quam panis tamen multo citius. quia non est tam aptum in densam, solidam, firmamque substantiam abire, tamē abit citissimè in vitales spiritus, ac satis cito in sanguinem tenuem & calidum. Hinc fit, vt optimè maximéque secūdū eorū naturas, dicatur panis cōfirmare cor hominis, & vinū lętificare. quia euenit his quod & aliis cibis, vt scilicet quò citius nutriunt, eo citius dissipetur quā præstiterint substantia: contra quò tradior, eò firmior refectio sit, & diutiùs duret; in eam enim sententiam scriptū ab Hippocrate est, Eorū quæ celeriter nutriunt, celeres quoq; fiunt excretiones. Quæ ergo tardius nutriunt, solidius præstant robur, potéstq; qui eis vsus sit, diutius sine alia refectione persistere, pugnare, arare, aut aliud quiduis laboris sustinere: quæ verò nutriūt cito, præstāt alacritatē, refectione illa facili spirituū, reuocāt ab exolutione & deliquio, si quod est: itaq; exhilarāt, robur verò & ad sustinēdos labores vim nō pręstāt, etsi quis impleatur, quia dissipātur facile. Igitur quod maximè firmat, roboratq; si modo vnicus cibus capiēd⁹ sit, est panis (quo spectat illud Capitis 28. primi Regū, *Et robur nō erat in eo, quia nō comederat panē tota die illa*: nimirū, vt dictū est, ad robur indigemus pane, eóq; quotidiano:) quod maximè exhilarat, vinum: exhilarat verò cum ebrietatē affert, quia obliuisci facit paupertatis & doloris, denique omnes molestias, curásque facit deponere. Nam vt Hippocrates libello de flatibus inquit, *Ebrij fiunt præsentium malorum obliuiosi, ac futurorum bonorum fœcunda spe beantur*, Vnde constat hilaritatem maximam ex vino,

Vini natura.

initium quoddam ebrietatis esse. Tametsi, etiam citra vllam ebrietatis seu dementiæ partem, lætitiam afferre potest mediocrem, Nam capite 31. Ecclesiasticis dicitur. *Vinum ad iucunditatem creatum est, & non ad ebrietatem initio*, Est igitur iucunditas ex vino citra omnem ebrietatem, causæ verò illius sunt, dicta spirituum vitalium refectio, quorum penuria quia laborat melancholici, tristes esse consueuerunt: & quòd calefacit, laxat, funditque cor: quē eundē motum illud per lætitiam subit. Vt enim per tristitiam contrahitur, & torpescit, ita per lætitiam laxatur & titillat. cuius motus, calor suauis accōmodatissima causa est. Quòd ergo vinum lætificet. has habet causas manifestas, præter indicibilem quampiam sympathiam, quam fortasse habet cum corde, quæ in eius substantiæ modo cōsistet, cum ad iucūditatem creatum sit ab initio. Quòd lætificare Deum quoque dicitur, maius aliquod suspicor habere sacramentum, enarrandum Theologis, Mihi illud occurrit, quandoquidem dicitur Deus in initio Geneseos, vidisse cūcta quæ fecerat, delectatusque quod essent valde bona, consonum est, vt tāto intuitu rei cuiusque magis delectetur, quanto ea est melior: aut (vt melius dicam) tanto res quæcunque sit potior, quanto Deo magis placuerit. quapropter perinde sit dicere, rem aliquam lætificare Deū, & esse optimam: est verò vinum optimū, nisi quis eo vtatur ad ebrietatem. facit enim ad iucūditatem, & ad sanitatem animæ & corporis. & ad vitæ æquitatē, & bonos mores. Ita enī dicitur capite nuper citato Ecclesiastici, *Exultatio animæ & corporis vinū, moderatè potatū, & sanitas est animæ & corporis sobrius pot⁹. & rursū Æqua vita est hominibus, vinū in sobrietate*. nimirū, vt cap. 30. eiusdē libri dicitur, *Multo occidit tristitia*. His causis Seneca

Melāchollici cur tristes.

Cur vinū lætificet.

Seneca libro de tranquillitate vitę, ad eam obtinendã, ebrietatẽ laudat. exemplo Catonis, Solonis, & Archeſilai, qui illi indulſerunt. ſunt verò illius hæc verba, *Nonnunquam & vſque ad ebrietatem veniendum, non vt mergat nos, ſed vt deprimat curas. eluit enim curas, & animo animum mouet, vt morbis quibuſdã, ita triſtitiæ medetur.* Hæc ille. Nobis tamen neq; ſanitatis, neq; hilaritatis cauſa procedendum vſq; ad ebrietatem vnquam eſt, neq; quę ad mores ſpectant, petenda à Medicis neq; Philoſophis; niſi quatenus cum diuina conſonant ſapientia, quæ tantum permittit vinum in ſobrietate. *Ebrietatis ex antiquis cõmẽdatio.*

CAPVT VIGESIMVMOCTAVVM.

" CAPITE. 16. primi libri Regum ita eſt
" ſcriptum, *Ecce ſpiritus Dei malus exagi-*
" *tat te, Iubeat Dominus noſter, & ſerui*
" *tui qui coram te ſunt, quærent hominem*
" *ſcientem pſallere cythara, vt quũ arripue-*
" *rit te ſpiritus Domini malus, pſallat manu ſua, & leuius feras.*

Duplex hic occurrit naturalis dubitatio. prima, An Dæmones poſſint morborum, qui alioqui in ſuccorum & temperamentorum, aut etiam compoſitionis vitia referantur, eſſe cauſæ: Deinde. An eadem auxilia deſiderent illi morbi, ac cũ ſine Demonis opera orti ſunt. Nã ſi Saul melãcholia morbo tenetur, haud dubiè conſultum eſſet, iuxta medicinę pręcepta tibicines quærere & Citharedos, qui muſica inſtrumẽta pulſando animũ illi demulcerent. nã cũ metus & triſtitia ita ſint huius peſſimi morbi accidentia, vt etiã fiant illius augendi cauſa, nulla ratione melius ſuccurritur quam *Morbi à dæmon. & quomodo curandi.* *Melãcholiæ remedia.*

omni genere delectamenti;abigendo mœstitiam,& euocando mentem à rerum terribilium consideratione : vsque adeo vt cum morbus nondum est admodum inueteratus, neque succus plurimum redundat: sola iucunda viuendi ratio soleat esse satis ad recuperandam salutem:præstare verò musicam magnam animæ hilaritatem, Ecclesiasticus dicit ter aut quater, cuius in capite quadragesimo sunt hæc verba. *vinum & musica lætificat cor.* meritò igitur musica mœstis, quales maximè sunt melancholici,naturaliter succurrit.si verò Saul non humore agitabatur melancholico,sed Dæmone,quæ causa esse possit,vt cythare pulsatione iuuaretur?& leuius eam exagitationem ferret? An Dæmon mitescit musica?Hanc ob dubitationem, plurimi nihil hic censent fuisse naturale, sed diuina vi effectum, vt pulsante Dauide cytharam abigeretur Dæmon,non tam ob soni numeros,quam ob diuinos hymnos quos ille cantando recitabat. Itaque diuinis psalmis,vt exorcismis abigit Dæmonem. Ego quidem hoc non nego,neque dubito illa ratione,vim verbi Dei,& Dauidicæ prophetiæ significatam esse:nihilominus censeo, naturalem quoque causam cum diuina illa coniunctam esse, atque admirandum illum effectum,in vtramque referendum fuisse. Hoc indicabo facilè, productis in medium quibusdam Auicennæ verbis, ex capite 18.fen. primæ, tractatus quarti, quod est de Melancholia,ea verò sunt hæc. *Et quibusdam Medicorum visum est, quod melancholia contingat à Dæmonio,sed nos non curamus,cum physicam docemus, si illud contingat à Dæmonio,aut non cõtingat, postquam dicimus,quod si contingat à Dæmonio, tunc contingit ita vt conuertat complexionem ad choleram nigram, & sit causa eius propinqua cholera nigra,deinde fit causa illius* *Dæ-*

Musices vis.

Dæmonium: aut non Dæmonium. His verbis Auicenna inquit, nihil referre ad curationem siue Dæmon sit qui melancholica inferat accidentia, siue non: eo quod nõ possit ea inferre, quã aliter per ipsos melancholicos succos. Itaque causam proximam semper ad ipsos succos deuolui, atque cum ablatione causæ proximæ, necesse sit tolli morbum, vtentibus nobis naturalibus auxiliis, & causam tollentibus, necesse erit tolli morbum, etiam si Dæmon eum excitauerit. Ratio sanè hæc, partim quidem recte procedit, partim tamen deficit, quandoquidem, vt morbus qui pendet ex causa, nisi sublatione causæ proximæ non tollitur; ita neque ipsa causa proxima, nisi sublatione prioris: etiam si sit externa, modo non recesserit. velut si Sol bilem excussit, atq; ita febrem fecit, tolli non possit febris nisi bile euacuata, aut consumpta; sed neque hæc pænitus euacuari aut consummi, nisi ægrotus à Sole recedat, & in frigidiorem locum se transferat. si verò iam recessit, solum superest vt euacuetur bilis. Igitur eodem modo, si quis Dæmon, melancholicum succum agitando & augendo, melancholica intulit symptomata, iam recessit, solum superest, vt naturalibus agatur auxiliis, aduersus morbum & causam humoralem: si verò adhuc immanet, necesse sit simul vti remediis quæ Dæmonem abigant, & quæ melancholicum succum euacuent, & compescant. Effectum itaque hac ratione est, non vt omnino sit indifferens, siue sit morbi causa Dę mon, siue secus, vt volebat Auicenna; tamen, vt quæcunque auxilia naturalia curare possunt morbum, cũ is à Dæmone non pendet, possint etiam aliquatenus subuenire cum pendet. Si ergo cantillenæ, & musicorum instrumentorum concinnus sonitus, placare naturaliter possunt melancholicorum sæua symptoma-

ta,cum eo morbo quis laborat, possint certè eodem modo,& eadem prorsus causa,cum eius morbi auctor Dæmon est. Verum hoc ipsum quod aliquatenus videtur iam esse demonstratum,euadet longè,euidentius,si hæ dubitationes prius explicatæ sint. Prima an malus Dæmon possit morborum causa esse?secunda,quomodo?tertia, an sint aliqua naturalia remedia, quæ per se, ipsos abigant Dæmones, an non,sed spiritalibus solùm agendum aduersus eos sit, vt Ieiunio, & Oratione? His enim decisis, facilè eo quo volumus perueniet disputatio. Antiquissimas esse has dubitationes,neque Christianis solùm aut Iudæis,sed & Mahometanis & Idolatris agitari solitas constat. Primum quidem ex eo Auicennæ loco quem produximus,deinde & ex libro de morbo sacro,qui nomine Hippocratis circumfertur. toto enim eo libro disputatur aduersus affirmantes,Epilepsiam ad Dæmonem referri, & eos, qui eo malo teneantur, solere in domum fugere,aut aliter à multorum conspectu se subtrahere, persentientes inuadi se se à Dæmone, atque adeo contendentes eiusmodi, non medicinalibus auxiliis,sed expiationibus esse curandos. censet vero is autor,eam opinionem non aliunde, quam ex ignoratione naturalis epilepsiæ causæ nasci:plausibilem verò esse vulgo,eò quod morbus videatur esse mirabilis,& ab aliis diuersus: atque quòd expiatio minus molesta curatio esse videatur quàm quæcunque medicinalis aut chyrurgica. Atqui profectò,vt qui philosophiæ sunt ignari,ob multarum rerum naturaliũ ignorationem fieri solent creduli,& superstitiosi: ita qui physicæ plus satis sunt deditі, rebus omnibus quæ corpora non sint, aut eorum motus, periclitantur diffidere. Nunc verò cum de Dæmonibus tam multa à Plilosophis

Epilepsia.

phis disputata sint, non video cur quispiam quantumuis rigidus Philosophus esse velit, tollat è medio Dęmones, nullamq; causæ rationem in morbis excitādis & torquendis corporib. eos habere censeat. Nam hæc cōsecutio nihil valet, potest melāchólia & epilepsia vt quiuis alius morbus, citra Dæmonem fieri, ob succos ita aut aliter motos aut vitiatos: ergo non potest fieri per Dæmonē. At verò neq; hęc, Quiuis morb. talis fit ab humore & causa naturali, ergo nullus fit à Dęmone, quia is ipse morb. qui fit à Dęmone, fit per causam naturalē, si Dæmon nō aliter quā per ipsos humores, infert tales morbos: habétq; Dæmon vicem causæ externæ, vt dictum est. nisi verò negetur, Dæmonem posse mouere succos: at verò moueri corpora ab spiritualibus substantiis, neq; Arist. quidem, qui minimè de Dęmonibus est philosophatus, negauerit. Ille enim causas omnes corporū motrices reducit, vsq; ad indiuisibilem & incorporeā. Itaq; posse fieri, vt Dæmonis pręsentia morbos excitet, neq; quippiam in hac assertione Philosophorum placitis esse repugnans indicatū est. At verò esse re vera ita, superest indicemus. Primū quidem literarum sacrarum testimonio, deinde & argumēto ab ipsis rebus accepto. Diui Lucæ capite octauo, ita scriptum est. *Occurrit illi vir quidā, qui habebat Dæmonium iam temporibus multis, & vestimento non induebatur, neque in domo manebat, sed in monumentis (& paucis interpositis) multis enim temporibus arripiebat illum vinciebatur cathenis, & compedibus custoditus, & ruptis vinculis agebatur à Dæmonio in deserto.* Ex hac narratione facilè constabit cuiuis, qui vel summis labiis degustauerit medicinam, hunc hominem laborasse ea maniæ specie, quæ vocatur à Medicis Lycāthropia, seu lupina insania. His enim præcipuè acciden-

An morbi per dæmones excitentur.

Lycāthropia.

tibus deffinitur is morbus. quòd ita affecti domi continери non possunt,sed circa sepulchra frequenter vagantur. Iam verò eum , cuius mentio fit nono capite Marci,constat fuisse epilepticum,ita enim dicitur. Et attulerunt eum , & cum vidisset eum , statim spiritus conturbauit illũ & elisus in terram volutabatur spumans.constat verò elidi in terram,ac volutari , & fieri spumã circa os,certissimas notas esse Epilepsiæ. Quin etiam(quod aliquanto videtur rarius)constat decimo tertio capite Diui Lucæ , puellam quandam conuulsionem spinæ accepisse à Dæmone: qua laborauit decem & octo annos.Manifestum ergo est, quanto in errore sint,qui quòd indicauerint, eum qui defertur ad exorcistas,teneri epilepsia,aut catocho,aut melancholia(iis enim morbis frequenter tenentur)aut alio quouis morbo,putant se iam indicasse , non esse id à Dæmone:cum his exemplis constet , eos morbos quandoque fieri à Dæmone. Neque verò cum Dominus noster inter mortales ageret, vexabant hominum corpora Dæmones,ac non etiam nunc vexãt. Non enim sancta Ecclesia , quæ diuino regitur spiritu , vteretur exorcismis,ac crearet quotidie exorcistas,nisi vexarentur nunc quoque hominum corpora à Dæmonibus. sed & ex his quæ homines fide digni, & verbis, & scriptis testantur,facile indicatur,esse etiam hoc tempore talium malorum causas immundos spiritus Nam ferunt,horum multos respondere , appositissimè loqui linguis alioqui ignotissimis,vt rusticum & ignoratissimum Latinè,Græcè,aut Chaldaicè:præterea iussos ac coactos ab exorcistis , significationes de se euidentes præbere immundos spiritus,& homines ab eis detentos multa diuinare , & narrare , quæ in remotissimis mundi partibus agantur. quæ sanè constat nullatenus habe-

Epilepsiæ signa.

Catochus.

Exorcistarum vis.

habere poſſe phyſicam cauſam. Veriſſime enim dictũ eſt illud ab Ariſtotele, ſiquid aliud, intellectum hominis nõ poſſe aliter intelligere; quam phantaſmata intuentem; atque adeo nihil in eo eſſe poſſe, quod prius non fuerit in ſenſu. Cum igitur anima ruſtici nullum, ne minimum vnquã conceperit græci ſermonis phãtaſmata, vnde poſſit eius intellectus nunc abſtruſiſſimas phraſes eius idiomatis, haurire? Eſt certè intellectio, animæ rationalis actio propria, quãque citra organa corporea poteſt exercere, vnde & ſeparabilis eſſe cognoſcitur: ea verò, & ſi per ipſiſſimam mentẽ citra organa agatur corporalia, non tamen dum anima in hoc corpore eſt, citra corporalia phãtaſmata. Illud enim intelligere, eſt de vniuerſalibus, & à materia ſeiunctis cogitare: ſeiungũtur verò à corporalibus phãtaſmatis, vi intellectus agentis. Quorũ ergo nulla vnquã cõcepta ſint phantaſmata, nulla poteſt eſſe intellectio. Iã verò vt intellectio eſſe non poteſt eorũ, quorũ nulla fuerũt phantaſmata, ita neq; recordatio; quorũ nõ fuerit imaginatio, neq; imaginatio, quorũ nõ fuerit ſẽſus. Ergo quę alibi agãtur certò cognóſcere nullus poteſt: per nullã enim internarũ potentiarum, cũ talium nullus anteceſſerit ſenſus. Dixi verò certò cognoſcere, quia temerè, caſu quodam aliquid prædicere, aut præcogitare, garrulis euenit, & iis qui variis imaginationibus æſtuant, vt mare. Scio quoſdam Philoſophos minus exactos, & qui admirationi magis ſtudent quam veritati, cenſuiſſe admirandas has vires eſſe humoris, melãcholici, fieríque poſſe, atque adeo ſolere, vt quidam (in quibus ſcilicet is ſuccus abũdat) loquantur linguis ignotis, diuinent, quin etiam citra contactũ moueant aliena corpora, cogant pluuias, excitent procellas, atque adeo eo vſque procedunt qui-

Intelligẽdi modus

Phantaſmata.

Melancholiæ vis

dam, vt in nescio quâ naturali quarundam animarum præstantia, vim mirabiliora opera efficiēdi constituāt. Verum ex dictis constat, horum assertiones deuolui ad assertiones illas Platonicas, Intelligentem animam non esse corporis actum, & vt Aristoteles loquitur, entelechiam, sed assistere vt intelligentiam cœlo: Nostrósque animos sciuisse quidem antea omnia, discere verò nihil aliud esse quam recordari. Ita enim, quandoquidem intelligens anima neque corpus naturale sit, neq; naturalis corporis actus, non teneatur legibus causę naturalis, sed possit mouere sine cōtactu, & quia prius omnia nouerat, possit extra materiam diuagata, aut quietem agens per somnum subtrahénsque sese à sensuum perturbationibus, vt illi philosophantur, per sese scire, quæ à nullo sensuum acceperit. Verū dictas assertiones constat sapientium omnium consensu cēseri iam absurdas, & esse dogmatibus ecclesiasticis dissonas. Igitur qui vaticinātur, siue per ea insomnia quæ vocantur diuina, siue vigilātes, & qui ignotis antea loquuntur linguis, ope spiritus cuiuspiā id faciūt siue boni, siue mali. Cum verò torquere hominū corpora ad immundos potius spiritus spectet, cōstat eos qui torquentur simul & tale quippiā faciūt, teneri à spiritib. immundis atque spiritus immundos taliū morborū causas esse. Sed quo pacto esse possint dicamus. Dęmō causa est externa morborum. Non enim intra corpus ipsum latenter nascitur, sed extrinsecus accedit morbos illaturus, eos igitur qui pendēt ex materia, nō aliter infert, quam aliæ causæ procatharticæ, puta mouendo internas, vt melancholiam morbum, augendo melācholicum succū, & eum qui inerat cōmouendo, deferendóque in cerebrum, & internorū sensuum sedes vapores nigros. Augere verò potest melancholiā

Vaticinia vnde.

eam

eam quæ naturaliter generatur, detinendo ne expurgetur; aut quascunque exurentes causas admouendo Epilepsiam verò, Apoplexiam, Paralysim, aut Catochum, deferendo crassos succos, ac per eos cerebri vẽtres, aut ipsas neruorum radices obstruendo: Cæcitatem, aut surditatem eodem modo, excremẽta ad oculos, aut aures aceruando: quãquam hæc duo mala sine interna causa facere per sese possit, neruos visorios aut auditorios cõprimendo, quominus per eos facultas sentiendi transmittatur; aut cæcitatem quidẽ humorẽ aquæ, qui chrystallino oppositus est agitando: surditatem, detinendo aërem congenitum (hunc enim existimo proprium esse audiendi instrumentum, vt & Aristoteles, quominus moueatur. Vt enim nisi humor chrystallinus colorum fulgoribus intinguatur, agi nõ potest visio: ita neque nisi internus aër externi excipiat motitationem, auditio. Itaque aqueũ humorẽ trãquillum esse expedit, vt rectè agatur visio, & aërẽ internum agitari, vt auditio. Multa alia mala sunt huiusmodi, quæ aut per se ipsum possit Dæmon facere, aut per internas causas. quapropter ad tollẽdum ea mala, quæ per sese faciet, solis exorcismis sit satis vti: ad ea verò quæ per internas causas, medicinalibus pariter auxiliis vtendum erit. Non ergo erit semper satis fugasse Dæmonem, nisi morbũ etiam cures (vt neq; satis semper sit ad tollendã febrẽ quã peperit ira aut labor, mitescere, aut quietem agere) neque vnquàm satis sit naturalibus instare remediis, nisi Dæmonẽ fuges. quò fortasse respiciens Hippocrates in prognostico dixit. Si quid etiam est in morbis diuinũ, illius quoq; oportet discere prouidentiam. Nimirũ refert ad curationẽ, & ne hoc ignorãs, & solum naturalem causam suspicatus, ineptè prædicas. Sed an sint aliqua naturalia re-

Humoris Chrystallini agitatio visum impedit.

media, quæ per ſeſe in ipſos Dæmones ferantur, & illis naturaliter aduerſentur, dignum eſt conſideratione. Videtur enim conſentaneum, in ipſis naturalibus rebus eſſe quaſdam Dæmonibus gratas, quaſdam ingratas, & quibuſdam allici, quibuſdam fugari naturaliter) vt capite ſeptimo, & quindcimo huius libri diſputare cæpimus) ſiquidem inter omnes gẽtes, qui expiationibus curare morbos huiuſmodi tentauerũt, res quaſdam cauere iuſſerunt, & quibuſdam vſi ſunt, ídq; diuinitatis ipſius morbi cauſa dicentes ſe facere. Nam Hippocrates in illo libello de morbo ſacro (nimirum erant etiam inter idolatras qui expiamentis tentarent curare) ita ſcripſit aduerſus expiatores. *Cæterùm qui primi* (loquitur de epilepſia) *hunc morbum ſacrum pronunciarunt, tales mihi hi fuiſſe videntur, quales etiã nũc ſunt magi, & expiatores, & circulatores, qui ſe vehementer pios eſſe ſimulant, & amplius quid ſcire.* Hi itaq; conſilij ac mentis inopes prætexentes diuinitatem, cum nihil haberent quod exhibitum prodeſſet, vt ne manifeſta fieret eorũ ignorantia, ſacrã hanc eſſe affectionẽ pronunciarunt, & rationibus idoneis collectis curationem conſtituerunt ſibi ipſis ſecuram, expiamenta offerentes, & incantamenta, & à balneis abſtinere iubentes, & à cibis multis, velut ex marinis quidem à mulo & melanuro, mugilíque, ac anguilla: ex carnibus verò à caprina, ceruina, ſuilla, ac canina: ex volucribus autẽ, à Gallo, ac turture, ac otide ex oleribus à menta, allio, & cepa. pallium prȩterea nigrum habẽdum non eſſe, neq; in caprilla pelle decumbendũ, neque eandem geſtare oportere, neque pedẽ ſupra pedẽ habendũ eſſe, neque manum ſupra manũ. Hæc illo in loco, Ex quibus intelligimus, Magos illos ſiue expiatores qui inter gentes verſabantur, cũ morbũ diuinum

Expiationis inuẽtio.

uinum,hoc eſt à Dæmone eſſe cenſerēt, res quaſdam interdixiſſe,vt naturaliter noxias iis,qui ita laborarēt, Quin etiā hoc tēpore ſcimus,multos exorciſtas ſolere ſuffitu quarundā rerū vti,vt ipſi dicunt,ad torquendū fugandúmque Dæmonē ipſum. Nimirum dicunt,eū moleſtiſſimè ferre ſuffitum cornu caprini, & cuiuſuis ſtercoris,pręcipuè humani,&ruta,ac hypericone(quē ob id fugam Dęmonū appellant)fugari.Sed quod maioris momenti eſſe videtur, & eius quod propoſitum eſt maiorē fidē facere,Tobias iunior ſuffitu iecoris cū iuſdā piſcis,iuſſu Sancti Raphaëlis,fugauit Dæmonē, qui ſeptē viros illo priores interfecerat.Videtur itaq; his teſtimoniis effectū,pro ipſomet Dęmone fugādo, eſſe naturalē quandā curationē.Nihilominus vt nuper citatis capitibus indicauimus,ſi Dęmones penitus ſūt incorporei,vt certè ſunt,nullam à corporibus naturaliter paſſionē poſſunt accipere : ſed neque ſi corporei eſſent,(niſi etiā eſſent corruptibiles)voluptate aut dolore affici poſſent:quia neutrū horum poteſt eſſe ſine ſenſu,neque ſenſus eſſe poteſt,niſi cū organis,habentibus cōmunem naturam cum ipſis ſenſibilibus.Quapropter corruptibilium rerum ſenſitiua, corruptibilia eſſe corpora neceſſe eſt.Niſi igitur Dęmones corporei & corruptibiles ſint(quales certè non ſunt)neque voluptate neque dolore affici poſſunt naturaliter ab vlla qualitate corporali.dixi naturaliter,quia prima cauſa, quā nullis naturæ legibus teneri in phyſicis fuſius demonſtraui,poteſt corporibus præſtare vim attingendi etiam incorporea,ea vero vis non fuerit naturalis,ſed ſuperior, vt igni torquendi diabolū & angelos eius,& benedictæ aquæ eoſdē fugandi, & ablucēdi mentes. Huiuſmodi quandā virtutē tributā eſſe hepati illius piſcis, quo Tobias vſus eſt crediderim

Quas res dæmon fugiat.

Balnea quibus interdicta. Aliorum verò quæ proposita sunt, aliæ sunt causæ. A balneis suspicor circulatores illos arcere solitos ęgrotantes, quo sublata maxima ac notissima talium morborum curatione, maior expiationibus auctoritas accederet. Nimirum melancholici morbi, quales sunt plerunque quos Dæmon ciet, nullo auxilio magis quàm balneo curari solent, atque eo magis quam vllo alio medici vtuntur. Tollebant ergo hoc, vt viderentur tollere totam curationem naturalem. Cibos illos omnes interdici ægrotis idoneum erat ob ipsos morbos, quandoquidem ob crassitiem, aut melancholicum substantiæ modum, aut acrimoniam erant noxij. Imponebant verò illi hac in re vulgo, id quod erat naturale ad diuinam causam referentes. *Pallij nigri vsus interdictus.* Nigro indui pallio, ad melancholicas passiones non est vtile: manū habere supra manum, aut pedem supra pedem, otiosi & cogitabundi est, quod etiam melancholicis obest: indui pelle caprina, aut in ea decumbere, proprietate quadam esse noxium epilepticis Tralianus capite proprio tradidit. At verò quòd suffitu cornu caprini, & stercoris torqueatur Dæmon dicunt causam esse, quòd contemni se nòn ferat, cum sit superbissimus. Ego verò existimo, ventum esse illis in eam opinionē quia vt Medici omnes testantur, illarum rerum suffitu epilepsia manifestatur. statim ergo ac epilepticus illis suffitur, corripitur paroxismo, aut si paroxismo tenetur, ingrauescit. illi verò putant irritari Dæmonem. *Hypericon.* Rutam & hypericonem salutares herbas esse ad dictos morbos, res est apertissima: cuius præcipua causa est, quòd flatus absūmunt, atque ita humores sedāt, qui magna ex parte flatuū agitatione perturbantur, vt libello de flatibus probat Hippoc. si modo ipsius est ille liber. Itaque vtuntur quibusdam rebus,

quas,

quas, (cum ad morbos illos curandos conferant) cenſent conferre ad fugandos Dæmones: & aliis quibuſdam quæ nocent, hac ratione putãtes ſe torquere Dæmonem: cum torqueant potius miſeros ægrotantes. Hæc cũ ita ſe habeant, conſtat ex his omnibus quæ dicta ſunt, veriſimile eſſe, plurimos eorũ, qui Dæmonis opinione ad exorciſtas deferuntur, Dæmonem non habere; ſed morbis aliquibus eorum qui dicti ſunt, teneri & præ inopia conſilij, cum tentatæ ſint aliæ curationes antea, neque ſufficiãt, defferri ad illos, id quod merito ab Hippocrate libro de morbo ſacro reprehẽditur: eſſe tamẽ etiã aliquos, quibus taliũ morborũ cauſa eſt Dęmon, illisq; curationẽ naturalẽ non eſſe ſatis, conferre tamen, non ipſos Dæmones per ſe, ſed ob morbos ipſos, aut eorũ ſymptomata, aut internas cauſas, quas Dæmon ciet. Exemplo eſt Saul, qui cum à Dęmone torqueretur ſuauitate Dauidicæ cytharæ delinitus mitius ferebat; nimirũ, vt melancholico occupatus morbo. Neque enim eſt quòd quiſquã ſibi perſuadeat, Dæmonem eſſe qui muſicæ ſuauitate captus miteſceret, atque adeo illum torquere ſineret, Hoc enim refutatum iam antea eſt, diſputatúmque de ea re aduerſus quoſdam Platonicos capite 16. huius operis, in explicatione cap. 2. Leuitici quod bis iam citaui. Solum fortaſſe ſupereſt, quod hoc loco quiſpiam dubitet, qua ratione fiat, ſi Dęmones nihil habent cõmune cum vllo corpore, vt melancholicos homines magna ex parte inuadant, aut melancholicos ipſi morbos inferant. Mihi quidem videtur ad eorum nequitiam referendum, non ad naturam: nimirum melancholicus ſuccus, maximè omnium paratus eſt in inſaniam & deſperationem adigere, quæ illi nequã maximè exoptãt.

Dæmones quos inuadant.

Saul ĩmorbus.

CAPVT VIGESIMVMNONVM.

LIBRO tertio Regum capite primo ita habetur. *Et rex Dauid ſenuerat, habebátque ætatis plurimos dies, cum operiretur veſtibus non calefiebat. dixerunt ergo ei ſerui ſui, quæramus domino noſtro regi adoleſcentulam virginem, & ſtet coram rege, & foueat eum, dormiátque in ſinu tuo, & calefaciat dominum noſtrum regem. Quæſierunt igitur adoleſcentulam ſpecioſam in omnibus finibus Iſrael, & inuenerunt Abiſag Sunamitidem, & adduxerunt eam ad regem. erat autem puella pulchra nimis, dormiebátque cum rege, & miniſtrabat ei. rex verò non cognouit eam.*

Cum quis ſatis veſtibus operiatur non calefieri, naturalis caloris defectum ſignificat, quia veſtes non calefaciunt calore proprio, quo actu ſint, vt ignis, neque quo potentia vt medicamenta, ſed ſolum retentione, ac quodam repercuſſu caloris noſtri: nimirum noſtri caloris vi, expirat ſemper vaporoſum quiddam ac calidum ex noſtris corporibus, quod vocat Galenus calidum effluuiũ. illud veſtes detinent, ac circa noſtram cutem geminatum, faciunt ſiſtere, atque ita calefaciũt, præterquam quòd externum frigus arcent, vt & domus parietes, & tecta. Cùm igitur corpus non caleſcit veſtibus, non poteſt alia eſſe cauſa, quàm quòd non eſt calidum effluuium, atque eo magis, quòd externum frigus ſemper arcent, vtcumque habeat corpus. Igitur ſi ne ſic quidem caleſcit, conſtat corpus eſſe valde frigidum, ac nihil, aut quam minimum calidi ſpirare. Vt autem hoc eueniat duplex poteſt eſſe cauſa. aut enim ipſum innatum calidum affectum eſt, vt per

Veſtium vſus.

Calidũ effluuium.

magnum rigorem euenit, etiam valde calido iuueni, aut per sese est tenue & exiguum. in sene verò, neque rigore, neque horrore occupato, neque alia vlla passione præter naturam, constat ab exiguitate & tenuitate caloris naturalis, quę ipsius extremę senectutis comes naturaliter est, nasci. cum verò Dauid tanta caloris naturalis penuria laboraret nullum salubrius consilium excogitari potuit, quàm quod serui eius cæperũt, quærentes virgunculam formosam, quæ in sinu eius dormiret, videbantúrque legisse Galenum libro septimo Methodi, vbi imbecillitatem frigidi cum siccitate ventris curans, inquit, *Ex iis verò quæ extrinsecus applicantur, boni habitus puellus vnà sit accubans, vt semper abdomen eius contingat.* Multo itaque melius illi consuluerunt, quàm si eum magna vestium mole onerassent, aut multo igne lectum concalefecissent, aut inuoluissent senem totum linteis igne concalefactis, aut oleis calidis inunxissent, aut etiam sinapismis aut rubrificantibus; ac multo magis quàm si vino meraciori ingurgitauissent: quia nullus calor naturali nostro magis cõformis, aut esse, aut excogitari potest, quám qui feruet in pueruli aut adolescentulæ corpore: nimirum humanus ille est, & ob ætatem vigens. Itaque perinde est ac si sensili corpori puerilem calorem manu admoueas, cuius solum defectu illud laborabat. nulla ratione potius videaris tribuere illi quod deest. Verum hoc vt apertius indicemus, quid intersit calorem simpliciter dicas, an naturalem calorem, oportet explicare.

Corporis frigus.

Senes calefaciendi ratio.

Nã Stoici (vt apud Ciceronẽ lib. 2. de natura Deorũ videre est) censuerũt (quorũ etiã sententiã hac in parte multi secuti sunt) vt duplex à Platonicis ignis statuitur, cęlestis & elemẽtaris, ita etiã esse in rebus duplicẽ

Ignis duplex.

Duplex calor. calorem,alium,quidem cœlestem vt solarem,qui omnia generet,foueat,&ducat incrementum:alium igneũ qui omnia dissipet atque absumat. Atque in primo quidem genere esse calorem naturalem rerum omnium viuentium in altero calorem ignis quo vtimur. *Caloris vis.* Solis enim calore foueri terram.& fruges omnes tum nasci,tum duci ad incrementum, igne verò admoto consumi omnia:ita calore nostro ac naturali coctiones omnes agi generarique,ac nutriri omnes in nobis partes,alieno verò & præter naturam,vt febrili,ad tabem deduci esséque hos calores,(quandoquidem adeo efficiant contraria)longè diuersos,alterum quidem natura cælestem,alterum elementarem.Ego vero cœlestem calorem nullum esse existimo,nisi est etiam frigus aliquod cœleste,quod nullus ponit. Omni enim *An sit calor cœlestis.* calori frigus contrarium est:neque minus admota niue refrigerantur, quæ à Sole quàm quæ ab igne sunt concalefacta,Quod si non minus solari quàm igneo contrarium frigus est,nisi illi idẽ est calor, frigus duo habet contraria: sin autem alterum frigus etiam est, idque cœleste,certè cœlum non minus sit corruptibile quám aer,cum contrariorum sit capax,& vtrumuis secundum naturam habeat, alterum præter naturam pati possit.Non igitur est calor vllus cœlestis, sed vt omne frigus ex elementis est,ita & calor omnis. quin potius hæc est ratio cœlestis ignis, quòd lucidus sine calore est.Itaque cum ignis statuatur duplex lux communis vtriqne est,differentia verò in calore & eius vacuitate.Atqui profecto calor quem Sol infert,ad elementarem ignem refertur (vt aliis locis diximus) qui splendoris analogia allectus, cum Sole circumfertur. Nam præter dicta,si calor naturalis nõ est igneus, sed à cœlo tributus omnis calor naturalis talis etiam sit,

neque

neque solum humanus, sed & qui omnium animalium; neque horũ solũ, sed & omnium stirpium, neq; certè harum solum, sed & omnium quæ suo calore seruantur, & admoto igne corrumpi possunt, cuiusmodi esse videmus succos omnes, vt lac, vinum, mel, oleum, florum omnium ac herbarum succos, siue destilatione, siue compressione extractos. Quod enim horum non corrumpitur, cum proprius calor tabescit? aut non potest admoto igne penitus absumi? Igitur his quoque est calor cœlestis, quandoquidem ab eo seruantur, cum corrumpi possint ab externo, atque adeo tanto citius, quanto habent proprij minus. Vinum enim natura robustum & calidum sustinet magnum aëris calorem sine corruptione: frigidum verò & languidum vel à tepente aëre vertitur in acetum. Quod si inanima & fluentia habent cœlestem calorem, cur non & solida, vt metalla, & gemmæ, ac denique quacunque vi frigoris & caloris possunt deduci ad interitum? si enim vi frigoris interire possunt, proprij caloris retentione seruantur: si autem seruãtur proprio, & corrumpuntur alieno calore, proprium habent à cœlo. hæc enim erat causa, qua naturalis cœlestis statuebatur. At verò vt vi frigoris & caloris intereant, necesse est accidat omnibus quæ concreta sunt ex vocatis elementis. Nam quod calidi & frigidi contemperatione constat, vtriusque excessu necesse est interire, quia mediocritatem vterque excessus corrumpit. Fit igitur ex dictis, vt rerum omnium concretarum naturalis calor sit cœlestis. Vnde rursus fit, vt ignis elementum non sit, siquidem in mistis non seruatur virtus eius, quæ enim nisi calor? quod si ignem è numero elementorum tollis, necesse est tollas & aquam, alioqui mistio non fiet, sed corruptio, quia

Vini robur.

An ignis sit elementum.

erunt duo frigida, aqua scilicet & terra contra vnum calorem aëris;& duo humida, aqua scilicet & aër contra vnam siccitatem terræ:non ergo erit mediocritas, neque attemperatio. Quod si aquam tollis quoque, necesse est tollas omnia, quia terra & aër non sunt bene miscibilia sine crassa aquæ humiditate. Necesse est igitur calorem proprium rerum omnium igneum esse, aut elementa, & mistionem è rebus penitus tolli, ac longè aliter de natura rerum statuere, atque hactenus ab omnibus Philosophis qui in pretio fuerunt. Quæ igitur est differentia caloris naturalis, & præter naturam, si vterque est elementaris? certè quæ frigoris naturalis & præter naturam: ita etiam & humiditatis & siccitatis, quòd scilicet proprius est aut alienus, éstque cuicunque rei proprius calor, qui secundum naturalem eius mistionem moderatus est, qui mediocritatẽ excessit, iam est alienus. Atqui calor internus rei, ab exterius accedente quopiam aliquando corrumpitur, aliquando iuuatur: Atque vt iuuetur facit similitudo duplex: altera quæ in eius intensione est, vt scilicet nõ valde excedat, altera quæ in subiecto, vt scilicet similis sit substantia corporis quod admouetur. Si enim aridioris, aut humidioris admodum substantiæ est, & si non superest intensione, alter vret, alter putrefaciet: vtráq; ergo ratione fit, vt nihil vtilius possit admoueri quib. calor naturalis extinctus pene est, quàm corpusculum puerili aut iuuenculæ calidioris. Nam is calor in substantia est simillima, & nisi eueniat febricitare, humani caloris gradum non superat. Neque quidem præter rem erat speciosam quæri, quandoquidem iucundiores fierent ita amplexus, abessétque omne tedium, atq; ita foueretur magis senex: non aliter ac eliguntur suauiores cibi, ac medicamenta minimè insuauia, ne venter

Caloris differentia.

Caloris auxilia.

ter reſpuat. Quod ſi frigidum iam ſenem multis veſtibus obruas, onerabis quidem plus, calefacies verò nihilo magis: quia veſtes parum calefaciunt, niſi ſit internus calor quem cohibeant. Si verò linteis calidis inuoluas, aut lectum ipſum admoto calefacias igne: primum quidem is calor cum ſiccior ſit, ſiccitatem auget ſenilem, & calorem alioqui exiguum diſſipat: deinde cum is calor præter naturam inſit ipſis linteis, cito deficit; ſimúlque cum illis refrigeratur rurſum corpus: ſi verò oleis calidioribus, aut aliis medicaminibus admotis velis calfacere, nec ſic quidem proficies multum, quia medicamenta proſunt quatenus ab ipſo naturali ac proprio nobis calore deducuntur ad actum: id verò niſi calor poſſit, medicamenta nihil efficiunt, aut etiam refrigerant. Quod ſi multa affricatione, aut igne fiant actu calida, eadem ac maiora afferent incommoda, quæ & calefacti ad ignem lintei. Iam verò nihil arbitror ſtultius, quàm ſenibus caloris augendi gratia, vinum abundanter, meracum præcipuè indulgere. *Vinum ſenib. interdicitur.* Quanto enim vinum calidius eſt per ſeſe, tanto maiori ventris ac viſcerum omnium calore opus eſt vt ſuperetur: alioqui à minori aceſcit, crudúmque ſuccum auget, vnde & calorem naturalem ſuffocat, & morbos innumeros parit, ac mortem properat: Quare vinum eſſe lac ſenum, non valde probo; cenſeo potius ſenib. ſenſim eſſe dandum dilutius, vſque dum in extremo ſenio conſtitutis toto vino detracto, detur pro eo mulſa aut decocta aqua. ſatius enim eſt permittere calori naturali ſenſim venire ad naturalem interitum, quàm vino obruere, & ſenectam facere miſerabiliorem, & breuiorem. Rectè itaque procuratus calor eſt Dauidi ſeni: quod precipuè ea in ætate effectum eſt, qua non potuerit virginem agnoſcere: alioquin multo magis læſ-

ſiſſet congreſſus, quàm contuliſſet admotio.

CAPVT TRIGESIMVM.

LIBRO quarto, regum capite 3. dicit Eliſeus Propheta. *Nunc autem adducite mihi pſaltem: cúmq; caneret pſaltes facta eſt ſuper eum manus Domini, & ait. Hæc dicit Dominus, facite alueum torrentis, &c.*

De vaticiniis multa. Itaque facta ſuper eum manus Domini, hoc eſt correptus ſeu afflatus diuino ſpiritu, vaticinatus eſt. Id verò vt fieret, poſtulauit adduci ſibi pſaltem, ad cuius cãtum facta eſt ſuper eum manus Domini. Quæ ſanè verba magnam habent contemplationem. Si enim cãtus & muſicus concentus vim quampiam habent ad vaticinandum, ipſa vaticinatio naturalis eſt, hoc eſt ex naturalibus procedens cauſis. Nam concentus, naturalis quædam ex cauſa. Videntur itaque ſpiritus vaticinij naturaliter allici concentu, aut anima per cãtum naturaliter ad vaticinandum diſponi. Quod ſanè ita eſſe, Quintus frater in primo libro de Diuinationc Ciceronis, ex ſententia grauiſſimorum Philoſophorũ quã eo loco tutabatur, iis verbis aſſeruit. *Ergo & ij quorum animi ſpretis corporibus euolant, atque excurrunt foras ardore aliquo inflammati, atque incitati, cernunt illa profecto quæ vaticinantes pronũciant, multiſque reb. inflammantur tales animi qui corporibus inherẽt, vt ij qui ſono quodam vocum, & Phrigiis cantib, incitãtur.* *Carmina phrigia.* Maximi ergo momenti fuerit, rigidiſſime examinare vt habent hæc res, atque adeo totam de diuinatione doctrinam: quandoquidem maxima ſacrorum librorum pars prophetia conſtat. quod maximum eſt fidei noſtræ firmamentum

mentum, iuxta illud 2. Petr. 1. *Habemus firmiorem propheticum ſermonem, cui benefacitis attendentes.* Si vero vaticinandi vis naturaliter hominibus accideret, qua ratione fidei, quæ de ſuper naturalibus habetur, argumentum eſſe poſſet? Vniuerſim de diuinatione plurimum diſputatum eſt à veteribus Philoſophis, Stoicis aſſerentibus eſſe re vera omnia ea diuinationum genera, quibus gentes omnes vtebantur, adeo vt neque auſpicia, auguria, neque ſortes, neque iudiciariam aſtrologiã, quam ſcientiã Chaldeorum vocabant repellerent. Epicurei ea omnia deridebant, putabántque eſſe impoſturas quaſdam, per credulitatem, & timiditatem hominum inuentas. Diogenes à quo fluxerunt Cynici, cum intueretur vitæ gubernatores, medicos, atque philoſophos, dicebat animalium omnium ſapientiſſimum hominem eſſe: cum autem inſpiceret ſomniorum interpretes, coniectores, & vates, & huiuſmodi, dicebat nihil ſe ſtultius exiſtimare homine. Itaque & Cynici deridebant hæc omnia. Peripatetici quædam negabant, quædam aſſerebant. Quod vt apertius exponamus, ab ea partitione incipiemus, qua Cicero vtitur in libris de Diuinatione. Omnia diuinationum genera, quibus homines vti tentauerunt ad duo rediguntur: vnum quod ad artẽ quampiam videtur pertinere, alterum quod arte caret, videtúrque potius conſtare natura. In primo genere ſunt auguria, & auſpicia, & obſeruationes portentorum, & aſtrologia iudiciaria, & miſſiones ſortium, & prognoſtica medicinæ, & phyſionomia, cuius chyromantia pars eſt. In ſecundo genere ſunt inſomnia, vatum furores, & oracula, & Pythonum ex ventre reſpõſa, & omnis necromantia. Rurſum horum quæ in ſecundo genere continentur, quædam extrinſecus

De diuinatione multa.

De diuina tione opiniones.

Diuinationum genera.

petuntur, vt oracula, & pythonum, & mortuorum responsa: quædam in ipsa nostra anima esse videntur, vt insomnia, & furores vatum. Porro ipsi somniantes aut furentes, vocentur Platoni Vates; qui verò interpretantur. vocantur Prophetæ, itaque vates non intelligere quæ dicunt: prophetas verò exponere quæ dicunt vates; quanquàm in sacris libris hic nominum vsus non ita obseruatur, siquidem Cayphas dicitur prophetasse, cum nesciret quid diceret. Ergo nos quoque nunc indistinctè vocamus, siue vaticinari, siue prophetare, præsentire, aut prædicere quæ futura sunt. Stoici vt dicere cepi, nihil horum repellebant, sed omnium gentium hac in parte credulitati fauentes, censebant & auspicia, & auguria, & portenta, & scientiam magorum, & sortes, aliquid continere in sese certi & firmi, atque adeo vanum non esse eis vti, & auspicato quiduis aggredi, quod in vita esset magni momenti, aut inire prælium, vxorem ducere, aut aliud quiduis facere: Itaque non nisi præter rationem dimitti posse, contemplationem dextri & sinistri volatus auium, lugubris, aut hilaris cantus, & extorum in sacrificiis. Preter hæc etiam, esse vim quandam quibusdam hominibus, & in quibusdam locis vaticinandi, nunc dormientibus, nunc furore percitis: esse quoque Deorum de futuris rebus responsa. Primum quidem argumentum, & quod vniuersum de omnibus concludebatur, accipiebant ex communi omnium gentium consensu, qui (vt alibi dicit Cicero) lex est naturæ. Vix autem reperiri poterat gens vlla, ad quam Romanorum nomen peruenisset, quæ non haberet eas omnes prædicendi artes, & apud quam non narrarentur fuisse vlla vaticinia. De singulis verò ita argumentabantur, (eligam quæ videntur firmissima) primum quidem auspices,

Stoici vaticinia habuerunt.

augu-

augures,& portentorum, & astrorum obseruatores, & sacerdotes qui considerabant exta, nō temere proferebant quidquam;neque nisi consideratis quibusdā signis, vtentésque quibusdam artibus, non aliter ac medici consideratis in facie,& spiritu, & decubitu notis,prędicunt hunc moriturum,victurum illum:atque agricolæ consideratis volatu auicularum, & ranarum cantu,& grunitu suum,præsentiunt plure, & nautæ, pisciū consideratis saltibus,& maris colore, instātem procellam. Vt ergo nemo est qui hæc præsensionum genera vt naturalia non recipiat, ita nemo esse debet qui illa repellat.Nihil enim videtur interesse, præterquàm quod eorum causæ videntur ignorari. Si verò (inquiunt)experimento res constat, vt omnium gentium videtur vsu probari,etsi ignoretur causa,non est detrahenda fides,sed censendum omnino esse aliquā, quia nihil sine causa fit.Iam verò diuinationem illam aliam,quæ verius diuinatio dicitur, quæque sine vlla arte intra nos esse videtur,dormientes, aut furentes, asseritur exemplis multis.quia præter vetera quę narrantur quàm plurima, vix vllus incidet in hāc lectionem,qui non audiuerit multa ad hanc rem pertinentia.Post exempla verò addebat Cratippus hoc argumentum, quod sibi persuadebat esse firmissimum. *Quodcunque animal vel semel in tota vita vidit cœlum, aut omnino colorem,fulgoremue aliquem, etiam si cēties millies videre nequiuerit, aut videndo deerrauerit, necesse esse habeat vim facultatémque cernendi: nam quod ea omnino orbatum est,nunquàm videre poterit.* Ergo & quicunque homo, vel semel præsenserit diuinaueritque futura,etiam si errauerit ea in re pluries,habet in sese facultatem diuinandi. At verò nemo neget plurimos somniasse aliquando, aut etiam vigilantes

De diuinatione per somnia.

dixisse res futuras, quæ verè consequutæ sunt. Porrò (dicunt) vt naturaliter tributa est animæ vis quædam sentiendi præsentia, quæ dicitur sensus, & alia sentiendi præterita, quæ est memoria, ita oportet tributam esse aliam futurorum, puta vim diuinandi. Col locant itaque sensum, & imaginationem, quæ sine sensu temporis est, inter memoriam & diuinationem. His argumentis, & aliis multis (quæ vt minus naturalia sciens prætermitto (affirmabant esse in humanis mentibus vim quandam diuinandi, quæ plerúmque langueret, nonnunquàm verò excitaretur vehemẽter, aut calore quodam intrinsecus excitato, vel vehemẽti motu, vel lino, vel flatu aliquo diuino talem habente naturam, eúmque vel ex terræ quibusdam locis non continenter, sed ex temporibus quibusdam exhalare, ac sese, non in omnes, sed in natura magis paratas mentes inserere, illísque diuinationis, velut quædam, citra eum calorem vel flatum, obturata foramina reserare: ab eius quoque facultatis vsu mentem, præsentia rerum externarum, inter quas versamur semper, interturbari, proinde tunc maxime posse, cum externis relictis rebus per se mouetur, vt in somnis, aut cũ eleuata est, vt cum musico concentu detinetur. Licet tibi hæc legere, vt multis aliis in locis, ita apud Plutharcum libello de defectu oraculorum; Quibus plurimum videtur adstipulari factum Elisei, siquidem pe tiit adduci sibi psaltem, vt vaticinaretur. Epicurei omnia diuinandi genera deridebant, censentes nihil eorum quæ omnino non sint sciri posse, futurorum verò nullum esse adhuc. sed quoniam neque præterita iam sunt, melius videtur ratio hæc ita concludi posse. Quæ neque sunt neque fuerunt vnquàm, nullo modo sciri possunt; Nam neque per se vt quæ actu sunt, neque

Epicurei diuinationes deridet.

que per ſui ſpecie s , ac velut veſtigia quæ reliquerint vt quæ præterierunt : nulla eſt igitur diuinandi ratio. Cenſebant ergo , eorum quæ præcognita prædictaue per quoduis diuinationis genus eſſe narrantur, plurima eſſe vulgi ineptias,aut ſacerdotum impoſturas:imperitæ verò multitudini, prætextu pietatis & religionis facile perſuaderi:nonnulla caſu euenire, vt ſcilicet euenire potuit aliud quiduis. Neque enim neceſſariò non euenit quod prædictum eſt,ſed & cum non euenit,potuit euenire.Peripatetici,vt Cicero refert, omne id genus diuinationum , quod artis alicuius erat particeps,tollebant,vt Epicurei;id verò quod arte caret , vt diuinationem dormientium , & furentium, & eorum qui morti proximi ſunt, concedebant vt & Stoici.Plato,vtrunque mihi videtur recepiſſe,alterius verò cauſam reieciſſe in Dæmones , alterius in naturam. Nam in conuiuio ſiue de Amore , differens de natura Dæmonum , quos inter homines & Deos cenſet intercedere,inquit. *Per hanc vaticinium omne ſacerdotúmque diligentia circa ſacrificia,expiationéſque, & incantationes , & diuinatio omnis, atque magica.* Idem in dialogo de Natura vaticinium ſtatuit , in iecore,cenſens ſcilicet diuinandi vim tributam eſſe hominibus à natura,& ea vi tunc maxime eos vti , cum minime vti poſſunt prudentia : ſunt verò eius hæc verba. *Quod autem dementiæ humanæ Deus diuinandi vim dederit,illud argumento eſſe poteſt, quòd nemo dũ ſanæ mentis eſt,diuinum & verum vaticinium vllum aſſequitur,ſed cum vel ſomno prudentis vis præpedita eſt, vel oppreſſa morbo,vel diuino aliquo raptu à ſua ſede dimota fieri diuinatio ſolet.* In Apologia idẽ Plato Socratis nomine,dicit eos qui proximi ſunt morti ſolere diuinare. Pythagoram narrat Laërtius diuinatione per

Peripatetici quid de diuinatione.

Opinio Platonis

auguria esse visum,& inter symbola scripsisse, *diuinationem omnem honora.* Aristoteles quoque sectione.30 problematum,causas quibus Sibillæ & bachantes, & vates fiunt, reiicit in calorem quem in mentis sede ciet atrabilis,eius verò sunt hæc verba. *Multi etiam propterea quòd ille calor sedi mentis in vicinio est.morbis vesaniæ implicantur, & lymphatici fiunt; vnde Sibillæ, & bacchantes,& diuino spiritu afflati fiunt,cũ non morbo,sed temperie naturali fiunt.* Ex his verbis cõstat, Aristotelem censere,vel saltem eo loco affirmare(nam vt hoc obiter dicam, eius viri sententia propria male petitur ex problematis, quia in eorum dissolutione sæpe vtitur alienis placitis)esse in hominum mẽtibus naturalem facultatẽ futura præsentiendi;eam verò incitari calore,in quibusdam quidem morboso,eósque dici maniacos, phreneticos, aut lymphaticos : in aliis verò naturali,quòd scilicet atrabile,eaque calida, naturaliter iuxta mentis sedem, hoc est in cerebro abũdent,eáque causa fieri Sibillas & vates,atq; adeo prophetas.sed & in libro de mundo ad Alexandrum, extant hæc Aristotelis verba, quæ plurimum dictis de naturali diuinatione videntur fauere. *Atque etiam per multa spirituum genera plerisque in locis terræ ostia patefacta sunt, quorum quidem spirituum alij aduentantes instigant,alij inediam tolerare faciunt,& alij vaticinari, vt in Delphis & in Lebadia.* Itaque cõstat philosophos omnes,præter Epicureos,qui non adeo sunt à multis existimati sapientes, censuisse esse aliquam diuinandi facultatem, hominum mentibus insitam naturaliter, etiamsi ea facultas non nisi in raris quibusdam esset conspicua.Nam etsi de artibus illis diuinatoriis, aruspicum scilicet,& augurum,sortilegorum, Chaldeorum,& magorum,& sacerdotum,& similibus dissentirent,

Aristotelis.

Lymphatici & Sibillæ.

Diuinationẽ esse censent philosophi.

tirent, aliis has quoque habere aliquid naturale putantibus, aliis eſſe vanas prorſus, & nihil habere certi, retineri verò propter mores patrios, ne tollantur ſimul leges, Platone aſſerente ea quoque diuinandi genera, non tamen naturales habere cauſas, ſed fieri Dęmonum interuentu; tamen de ea diuinatione, quæ citra omnem artem in nobis ipſis ſita eſſe videtur, quales Sibyllarum, prophetarum & ſomniantium, omnes præter dictos, conſentiebant, naturaliter eſſe in ipſis noſtrûm mentibus. Ex ſacris eloquiis dubitare merito poſſes, quam ſententiam colligas. Nam capite 23. Numerorum, Balaam afflatus diuino ſpiritu, & laudes populi Iſraelitici commemorans: inquit, *Non eſt augurium in Iacob, nec diuinatio in Iſrael.* itaque quaſi augurium & diuinatio omnis ſint vana, aut malorũ Dæmonum interuentu fiant, dicit, non eſſe horum quippiam inter fideles. Hanc ob cauſam Saul, dum bonum ageret coram Deo, eraſit è terra Iſrael magos, & ariolos, & habentes pythones in ventre interfecit. Itaque omnes qui vtebantur artibus diuinatoriis, aut magos & ariolos è terra relegauit: admittentes verò malos Dæmones intra ſeſe, interfecit. Hæc itaq; omnia partim ſunt cenſenda vana, partim praua, quod partim ſunt impoſturæ, partim agantur interuentu malorum Dæmonum. quod idem vel ex noſtris legibus conſtare poteſt, quibus impoſtores omnes, qui vtcunque diuinationem profitentur, relegari iubentur, vtẽtes autem diaboli opera, vel cõburi, iuxta id arbitror quod Saul initio ſui regni feciſſe narratur. capite 28. primi Regum. itaque videtur omnis diuinatio populo Dei eſſe interdicta. Alia tamen ex parte videri poſſint, non minus, ſed plus etiam quàm gentes vſi omni genere diuinationis. Nam in ſecundo genere (vt ab hoc nunc

Diuinatio popul[i] Dei interdicitu[r]

genere (vt ab hoc nunc incipiam) esse videntur visiones omnes prophetarum & prædictiones, quæ non semper & vtcunque, sed afflatis numine quibusdam occasionibus fiebant, velut cum Sauli obuius fieret cuneus prophetarum, insiluit super eum spiritus Domini, & prophetauit in medio eorum: itaque velut furens repentè se coniecit medium inter prophetas, prophetauítque cum illis; cuius rei nouitas prouerbium peperit, *Saul inter prophetas*, vt narratur capite decimo primi Regum. Eliseus loco citato ad cantum psaltis prophetare cepit. In hoc genere etiam erant somnia, & somniorum interpretationes, Ioseph, & Danielis. In primo genere esse videbantur missiones sortium, quæ quàm maximè videntur probari in sacris, siquidem 16. prouerbiorum dicitur, *sortes mittuntur in sinum sed à Deo temperantur.* Iosue capite septimo suæ historiæ habetur, mittens sortes primum per tribus, deinde per domos, postremo per singulos, reperit Acham filium Chaim, esse anathema. Diuus quoque Mathias electus est in apostolatum missis sortibus inter eũ & Ioseph: vt narratur capite primo actuum Apostolorũ. Augurio videtur etiam vsus Eliseus, qui lethaliter iã ægrotans, prophetauit Ioë regi Israel, fore vt vinceret Syriam ter, eo quod terram iaculo ter percussisset: si autem pluries percussisset, fuisse deuicturum eam vsque ad consumationem. Itaque ex numero iaculationum videtur præsensisse numerum victoriarum: non aliter ac Calchas Agamennoni narratur, ex numero passerum prædixisse numerum annorum belli Troiani. Sed & quadragesimo capite Geneseos scriptum est, Iosephum solitum esse augurari in scypho, in quo bibebat: atque ideo ipsomet dixit, *An ignoratis, quòd non sit similis mei in augurandi scientia?* Necromantiæ

Augurij vsus in sacris.

etiam exemplum esse videtur in sacris, Nam Saul cum consultus Deus ei non responderet neque per somnia, neque per sacerdotes neque per prophetas cũ rauit vt Pythonisa sibi suscitaret Samuelem, quem cõsuleret. Obseruationis etiam auium & inspectionis extorum, formam videtur præ se ferre, illud quod Deo imperante fecit Abrahamus quod narratur capite 15. Geneseos his verbis. *Et respondens Dominus, Sume inquit, mihi vaccam triennem, & capram trimam, & arietem annorum trium, turturem quoque & columbam. qui tollens vniuersa hæc, diuisit ea per medium, & vtrasque partes contra se altrinsecus posuit, aues autem nõ diuisit: descenderúntq; volucres super cadauera, & abigebat eas Abraham, cumque Sol occumberet, sopor irruit super Abraham, & horror magnus & tenebrosus inuasit eum dictumque est ad eum. scito prænoscens, quod peregrinum futurum sit sementuum in terra non sua. &c.* Videtur sanè in hoc oraculo, & inspectionem extorum fuisse, siquidem diuisit per medium tria illa animalia, & eorum partes contra se altrinsecus posuit, auium quoque habitam rationem, siquidem descenderunt super cadauera: porrò accessisse diuinationeex insomnio, siquidem post soporem dictum est ei quod semini eius erat euenturum: Arti quoq; Chaldeorũ, hoc est astrologiæ iudiciariæ, fauere videtur illud, quod capite quinto libri Iudicium scriptũ est, De cœlo dimicatũ est contra eos, stellę manentes in ordine, & cursu suo aduersus Sisaram pugnauerunt. Si enim ob infelicem stellarum in cœlo manentium ordinem Sisara deuicta est potuit certè præuiso eo stellarum ordine suam calamitatem præsentire. Sed & chyromantici habent in sacris, quo se tueantur: siquidem capite 37. libri Iob ita habetur *Qui in manu omnium ho-*

Necromantia exemplum in sacris.

De astrologia iudiciaria.

minum signat, vt nouerint singuli opera sua. Iam verò oraculis nulli homines videntur magis vsi quàm Israelitæ. Nam Dauid consuluit Deum, capite quinto libri secundi Samuelis. *Si ascendam contra Philistæos & tradas eos in manus meas? qui respondit, non ascendas contra eos, sed gira post tergum eorum, & venies ad eos ex aduerso pirorum.* Consulebant etiam per prophetas. nam capite decimosexto secundi Paralipomenon, dixit Iosaphat ad regem Israel, *Consule obsecro in præsentiarum sermonem Domini. Congregauit ergo rex Israel prophetarum quadrigentos viros, & dixit ad eos. In Ramoth Galaat, ad bellandum ire debemus, an quiescere?* postea horum responso non contentus, accersiri iussit Michéam. Quę igitur diuinatio non erat in Israel? Certæ primæ de diuinatione quæstioni, An scilicet sit vlla diuinatio, nullus locus relictus est. Est enim re vera diuinatio aliqua, vsique ea sunt non tantum populus Dei, sed & aliæ gentes. nam vt fuerunt prophetæ inter Hebræos, fuerunt & inter Græcos, & Latinos Sibillæ, & Balaam prophetauit inter gentes, & responsa accipiebant Idololatræ à suis Diis. nam præterquàm quòd nimis esset proteruum, negare omnia quæ de Ammone Ioue, & Delphico Apolline celebrauit antiquitas, rex Ochozias misit nuncios ad Belzebub Deum Acharon consulendum de sua salute, quasi scilicet ad respondere solitum. Quapropter facessat stulta Epicureorum derisio, qui omnia siue de sacrificiorum inspectione, siue de diuinatione ex insomniis, siue de prophetis, siue de oraculis, ac prorsus de quouis diuinationis genere, vbi terrarum esse dicebantur, censebant esse meras nugas, ac non solum non esse vllam diuinationem naturalem, sed ne esse quidem: qui hac vna causa mihi videntur laudandi, quod scirent, quid

...icureo- ...dirrisio ...uitur.

ex

ex suis placitis esset consequens. Nam illi nullam vim naturalem diuinandi esse censentes, cũ & nullos Deos qui rebus humanis prospicerent esse putarent, sed (vt rectè Cicero intelligit) per derisum dicerent, eos esse imagines quasdam per aërem vagantes, non poterant vllam diuinationem recipere. Nos ergo quibus ex tam multis testimoniis doctissimorum ac grauissimorum auctorum, ac quod firmissimam fidem facit, scripturæ sacræ, constat esse re vera, fuisseque semper inter mortales futurarum rerum præsensiones, disputandum est, quæ diuinatio sit (posita enim sunt plurima illius genera) atque quæcunque esse probetur, quam habeat causam, an naturalem, an diuinam. Disputetur primùm quidem vniuersim, deinde per singula genera, hinc sumpto initio. Quicunque futura tentant prædicere, aut ex consideratione causarum, signorumve procedunt, aut non, sed sine vllis signis aut argumentis, quasi res ipsas per se videant id faciunt: illud pertinet ad coniecturam, hoc ad diuinationem. Rursum, coniecturarum quædam sunt coniunctę cum vera prudentia, quædam sunt vanæ, vt, scilicet ipsæ, siue causæ, siue notæ, ex quibus ratiocinatur. sunt vt coniecturæ quibus, imperator in bello, & ciuilis vtitur in administranda republica, & medicus in curandis morbis, & & nauta in soluenda à portu aut retinenda naui, & agricola in mittendis seminibus, coniunctæ sunt cum prudentia, quia cum naturali ratione, aut diuturna experientia, rerum secundum naturam contingentium. Quibus verô vtuntur Auspices, aut augures, aut extorum inspectores, aut pullarij, aut obseruatores portentorum, vt videtur plerisque, vanæ sunt. Neque in volatu auium, neque in extis hostiarum, neque in pastu pullorum, neque in casu contingentibus portentis, vi- *Vanæ diuinationis.*

videtur posse esse vlla naturalis significatio exitus bellorum, aut vitæ, mortisve principium, aut eiusmodi aliarum rerum, quarum gratia hæc obseruabantur. Diuinatio propriè vocata, aut vaticinatio, aut prophetia, nulla esse potest (quidquid grauissimi illi Philosophi dicant) merè naturalis; cur dicam merè explicabo postea. Nam qui diuinat, aut tunc primum illud didicit, aut antea quoque sciebat. non animaduerterat tamen: tunc quidem discere non potuit, quia cum non didicerit colligens ex præexistenti aliqua cognitione causarum, aut signorum, aut cuiuspiam corporalis passionis quam acceperit, neque omnino collegerit ratiocinando ex aliis assertionibus (id enim non diuinare, sed vt diximus coniectare esset) oportet ex ipsius obiecti præsentia sciẽtiã cõparauerit: at verò quod neq; est omnino est neq; fuit, nõ potest esse præsens obiectiuè igitur superest, vt qui diuinat, eius quod diuinat notitiã sẽper apud se habuerit: id vero nulli finitæ facultatis mẽti contingere potest. Neq; igitur vlla potest esse naturalis diuinatio. Nam facultas diuinandi si quæ est, non est quorundam, ita vt aliorum non sit; neque futurorum quædam diuinari possunt, quædam non possunt: sed ea facultas erit per sese omnium futurorum, vt memoria est per se omnium præteritorum, & quantum in ea agitur, quidquid futurum est diuinari possit. Necesse est ergo, si quæ diuinandi facultas naturaliter inest humanæ menti, in ea esse rerum omnium futurarum species, & notitiam.

Diuinatio nõ est merè naturalis.

Quoniã verò præsentia omnia & præterita aliquãdo fuerũt futura, tũcq; pertinuerũt ad diuinãdi facultatẽ, necesse est ea quoq; sint in anima quæ eã habeat potẽtiam: ergo necesse est habeat humana mẽs in sese species &

cies & notitiā rerum omnium,pręſentium, præteritarum,& futurarum:id verò fieri non poteſt, neque per infuſas rerum ſpecies,neque per participationem idearum,neque aliter, cum ſit finitæ ac certæ virtutis. Nam vt qui non eſt potentiæ infinitæ, non poteſt omnia facere,ita neque qui non eſt infinitæ ſapiētię,poteſt omnia ſcire:fit ergo, vt non poſſit eſſe in homine vlla naturalis facultas diuinandi. Ponere enim calorem quendam, ſiue bilis atræ, ſiue flatus cuiuſpiam, auræve talis,quæ incitando mentem inſtiget ad diuinationem,niſi prius explices, qua ratione poſſit mens ipſa diuinare,an euoluendo quas in ſe habet notitias, an recipiendo quæ accedant extrinſecus, inutile eſt. Si enim ipſa diuinatio eſſe non poteſt, neque vlla ſit in mente diuinandi vis;ea verò ſi non eſt,calorem vel afflatum ponere,vt diuinetur,perinde eſt ac ſi quis putet hominem natura cæcum,cuiuſdam ſplendoris acceſſione poſſe videre. Quidam neoterici hoc argumentum ſibi videntur effugere, ponentes humanam mentem per ſe, ac niſi corporeis impedimentis teneretur, omniſciam eſſe, ac proinde cum aliquando dimiſſis rebus corporeis,quaſi vinculis ſoluta euagatur, per ſeſe etiam ſine vllis obiectis res alioqui occultas, aut futuras agnoſcere. Sed hi conditionem animæ alligatæ corpori non norunt, quæ niſi quæ per ſenſus receperit,agnoſcere nullo modo poteſt: & ipſam humanæ cognitionis rationem tollunt, quæ nihil eſt aliud quàm quodammodo ab obiectis pati. Præterquàm verò quod tam multa receptiſſima à Philoſophis placita perdunt, non vident ſe finitæ formæ perfectionem adſcribere infinitā.Scire enim pręcipua mētis perfectio eſt,& quo plurium eſt ſcientia,eo maior, quæ ergo omnium, infinita.ea cum non niſi in prima

causa (quam infinitæ potentiæ, sapientiæ, & bonitatis esse alibi prius, & in hoc ipso opere monstraui) esse possit, constat neque scientiam futurorum posse esse, nisi penes primam, & infinitæ sapientiæ intelligentiā, penes quam, vt inquit Plato, *neque est, erat, & erit, sed est.* Igitur neque certa neque ambigua prædictio rerum futurarum, taliúmque, vt earum non potuerit esse vlla certa coniectura ex rebus sensibilibus, neque eæ possint secundum aliquam corporalem passionem significari, euidenter attestantur primæ veritati, quæ penes primam intelligentiam est, neque minus quàm miracula confirmare eam possunt apud homines: imo plus etiam, quia multo melius possent Cacodęmones sensibus nostris illudendo miracula ementiri, quàm certo & sine fraude, futura prędicere. Sine fraude dico, quia hac etiam in parte tentauerunt imperitissimæ rerum diuinarum gentilitati imponere, & veri Dei opera vtcunque imitari: nimirum, vt ille respondebat ex propitiatorio, vera, certa, & omni fraude vacantia verba, & veris prophetis vera suggerebat; ita illi aut ex idolis, aut per pseudoprophetas respondebant nunc ambigua, & quæ in vtramuis partem flecti possent, nunc nugas, nunc mendacia. Ambigua, vt quidquid eueniret illi prædixisse putarentur; quale est illud, *Aio te Æacida Romanos vincere posse:* nugacia vt quæ ipsis manifesta esse possunt, & hominibus occulta respondētes, ipsos in admirationem rapiebāt putantes quòd scirent occulta, posse, etiam scire futura. quod tamen longe differt. huiusmodi est illud. Cum quidam ad oraculum missus esset, tenens manu plicatā syngraphā, in qua scripta erat hæc interrogatio, *Vtrum mauis tibi bouem immolari, album, an nigrum?* ipsi neque

Futurorū cognitor solus Deus.

Dæmones Dei simiæ.

Dæmonū responsa.

neque interroganti quidquàm, neque vero ſcienti quid manu gereret, bis ad aurem reſponſum eſt, *album*: quæ res magnam Amoni auctoritatem conciliauit, quaſi potenti de quacumque re conſuleretur, reſpondere. ea verò res nihilo maiorem admirationem afferre debuit, quàm ſi aperta voce interroganti, qualem vellet immolari bouem, reſponſum eſſet, *album*. Cur enim Dæmonum natura ad agnoſcendas voces, quàm literas cenſeatur eſſe aptior, cum non magis auribus, quàm oculis præditi ſint? mendacia ſuggerebāt pſeudoprophetis ad decipiendum. Exemplo eſt id quod euenit Achab regi Iſrael, cui quadringenti ferè prophetæ, ſpiritu mendacij inſtigati, reſponderunt, fore vt debellaret, & bello caperet Ramoth Galaad, cum tamen ille bello illo eſſet caſurus, & eius exercitus diſſipandus. Itaque vera & certa futurorum prædictio, ac prophetia, inſpirationis à ſummo Deo, per ſe, aut per bonos Angelos factæ, euidens argumentum eſt. falſa verò, aut incerta, aut pertinens ad res præteritas, occultas tamen, vt furtorum, aliorum facinorum detectio (hanc enim etiam vocant diuinationem, quin & prophetiam, vt conſtat ex capite decimotertio Lucæ vbi dicitur, *velauerunt eum & percutiebant faciem eius, & interrogabant eum dicentes, prophetiza quis eſt qui te percuſſit*) hæc inquam inſpiratione fieri poteſt prauorum Dæmonum. cuius inſpirationis, non nunquàm ipſi diuinatores ſunt conſcij, vt cum conſulto, & præ impietate cum illis pepigerunt: nonnunquàm ipſi etiam ignorant. Atque ignorantium, nonnulli putant ſe à Deo Optimo Maximo inſtigari, velut quadringenti illi prophetæ, qui deceperunt Achab: nonnulli neque an extrinſecus veniat vlla inſpiratio, an intrinſecus in ipſis orta ſit ea præſenſio, norunt. atque

An facultas diuinā di ſit naturalis in hominibus.

hi præcipuè sunt, per quos sibi multi philosophorum persuasere, esse hominibus secundum naturam vim aliquam & facultatem occulta & futura diuinandi. Cum enim diuinationem videant, & inspirationem non agnoscant, causantur naturam. Certè longè facilius, ac suasibilius est, Dæmonem tacitè rem quampiam phantasiæ repræsentare, quàm esse vim naturalem agnoscendi futura, quæque nondum sint, & occulta, quorum formæ per organa sensuum non subierint, cum hoc adeo naturæ ipsius animæ, & conditioni humanæ cognitionis indicatum sit repugnare; illud verò sit perfacile: Agitatione enim specierum rerum præteritarum, quæ in memoria sunt repositæ, possunt fieri futurarum rerum, aut occultarum spectacula: id vero nisi raro & casu quodam fiat (in plerisque enim eorum quæ narrantur, casus & credulitas pepererunt diuinationis opinionem) à Dæmone fit. Itaque omnis proprie vocata diuinatio, quæque nullam habet adiunctam coniecturam, fit à Dęmone bono aut malo, neque est in hominibus vlla naturalis facultas diuinandi, neque vllus sensus futurorum.
Argumentum verò, cui Cratippus maximè fidebat, nullius momenti est. Si enim nemo, neque dormiens neque vigilans quidpiam futurorum præsentit, neque prædicit (præter afflatus Dęmonum) nisi casu, non certè quia prædicit, prædicendi facultatem cognoscetur habere. quod enim fit casu, fit per accidens, quod à facultate, fit per se: non ergo à facultate quod casu. Casu vero fieri raras illas quę narrantur diuinationes, constat, quia, quod per se & à facultate, fit semper aut plerunq;: quod casu, fit raro, aut semel: male ergo ille colligit, si vel semel prædictũ sit quod postea eueniat, esse facultatẽ nobis diuinãdi. Neq; illud aliud quod de memoria,

moria,cui facultatem diuinandi volunt opponi, rectè concluditur. Neque enim quia præsentium & præteritorum est sensus; oportet vt & futurorum sit, cum præsentium, & præteritorum sit vnde accipiātur certę species, futurorum non sit, nisi per accidens, ex ipsis præsentibus, & præteritis. Non est itaq; vera diuinatio naturalis: nihilominus habet etiam in diuinatione partē aliquam natura, idque duobus modis: vno quidē, quòd quædam vocatæ diuinationes sunt meræ naturales: altero, quod ipsa etiam propriè vocata diuinatio, & prophetia, ob naturales quasdam causas, accidit potius huic quàm illi, hoc aut illo tēpore, hoc aut illud agēti, hoc aut illo modo disposito. primus ergo modus primùm explicetur, deinde alius. De Astrologia & Physiognomia, cuius Chyromantiæ prædictio pars est, quandoquidem artium quarundam esse videntur, certum est seorsum disputare, an fide aliqua sint dignę, an prorsus sint vanæ, vt etiam de Necromantia, ne tam multa vno capite inuoluamus. Supersunt auguria, seu auspicia, & extorum inspectiones, & portentorum interpretationes, sortes, & insomnia. Augurij & auspicij nomē propriè dicitur de diuinatione, quę ex cātu, aut volatu, aut pastu auium, procedit: latius vero patente nomine, etiam de ea quæ ex aliis quibusuis rebus casu incidentibus, vt quòd hoc aut illud nomen auditū est, quod talis aut talis homo occurrit agenti iter, quòd hinnuit equus, aut cespitans cecidit, quòd in mensa sal excidit, aut vinum effusum est, quòd iactus baculus bene in terrā cecidit aut male, & innumera alia, quæ neq; vlla constāt ratione, neq; eadem apud omnes sunt, sed quæ sibi quisque fingit. Extorum inspectionibus vtebantur sacerdotes in sacrificiis idolorū, vtq; animaliū quæ immolabātur, erant viscera integra, aut vitiosa, ita

bene aut malè ominabantur iis quorum gratia sacrificia fiebant. Vtráque horum erant prorsus vana, ac ex superstitione hominum profecta; si quid verò maius in his eueniebat, quàm vt casu fieri censeri posset, id omne (vt Plato etiam autor est loco quem citauimus) Dæmonum interuentu fiebat: ideoque merito datum laudi est Sauli, quod erraserit à terra Israel omnes ariolos, simul cum magis, & pythonem habentibus. Nihil occuirrt in sacris quod augurij aliquã speciem præ se ferat, nisi fortè illud quod Eliseus respondit Ioë regi, victurum scilicet ter: quòd terram ter percussisset iaculo: id verò non ita oportet interpretari, quasi triplex iaculatio triplicis victoriæ augurium præstiterit, sed quod Eliseus eam recepisset reuelationem à Deo, fore vt Ioë toties vinceret Syriam, quot ab eo iussus mitteret iacula: hæc verò diuinatio non ex augurio, sed ex diuina reuelatione processit. Iam verò quòd Abraham, vaccam, capram, & arietem per medium secuit, sacrificium fuit, non extorum inspectio. abigebat verò volucres non augurium captans, sed sacrificij reuerentia. Iam verò Ioseph putabatur ab Ægyptiis augurari in scypho, cum tamen ille re vera nihil tale faceret, sed esset & prudentissimus coniectator, & propheta. ipse vt se magis dissimularet apud fratres, ad opinionem Aegyptiorum interrogauit, *An igdoratis quod non sit similis mei in augurandi scientia?* nihil sanè affirmans, sed illos terrens, ac fingens esse alium. Portentorum interprætationes vanas omnino non esse, constat: si quidem Deus Optimus Maximus, gubernationem rerum humanarum penes se esse, vbi magnæ aliquæ earum mutationes instant, portenta quædam faciens indicare solet. Velut cum placeret Domino transferre imperium Assyriorum in Medos, facta est

Scyphus auguratio nis.

Portenta.

eſt portentoſa illa viſio manus ſcribentis in pariete, *Mane, Thecel, Phares*, quod interprætatus eſt Daniel, non certè aliter quàm per propheticum quem habebat ſpiritum. Porrò cum mundi ageretur redemptio. & reconciliatio hominum cũ Deo, & mutatio ſeculorum, ac filius Dei moreretur, tenebræ ſunt factę ſuper vniuerſam terrã horis tribus, & velũ templi ſciſſum eſt, & lapides collidebantur mutuo, & ſurrexerũt plurimi à monumentis: quorũ interprætatio per ſanctum ſpiritum facta eſt eccleſiæ. Porro interprætatio illa portẽtoſi illius eclypſis Apollophanis Philoſophi in Heliopoli agentis (vt narrat Diuus Dionyſius in epiſtola ad eundẽ Apollophanẽ) minimè fuit vana, qui interrogatus quid de ea re iudicaret reſpõdit. *Diuinarũ rerũ viciſſitudines*. qui mihi videtur maius quiddã, quàm humana ſapientia conſequi poſſet dixiſſe, ac fortaſſe prophetauit hic quoque, neſciens quid diceret: dixit verò rem veriſſimam. Nunquàm enim tanta rerũm diuinarum viciſſitudo facta eſt, quàm tunc, cum ceſſare cæpit ſcripta lex, & idolorũ cultus cadere, atque omnia cedere legi gratię, initiúmque accipere regnum Dei. Quoniam vero Deus non chriſtianarum rerum ſolum, ſed humanarum omnium prouidẽtiam habet, & gubernationem, vt ex eo quod contigit Balthaſari regi palàm fit, non eſt quòd fidem abrogemus iis, quæ de Romanorum, & aliarum gentiũ portentis narrantur, vt neque iis quæ Ioſephus accidiſſe narrat paulò ante excidium Ieruſalem, cum præcipuè libro ſecundo Machabęorum capite quinto, ante illud tẽpli & Ieruſalem excidium, quod fecit Antiochus, dicãtur quadraginta diebus apparuiſſe per aërem tam multa portenta. Verum in hoc quoque pręſenſionis genere, ſunt innumera vana, & falſa. Vana quidem, quoniã ea

Interpretatio eclypſis Apollophanis.

quæ vt portenta narrantur, leuia sunt, vel casu facta, & quæ non tunc primum, aut solum accidunt, sed tunc considerantur, quòd nouæ aliquæ res cõsequutæ sint. velut narrant Bæotios Thebaidæ vidisse ex magno ac denso cantu gallinaceorum victoriam esse Thebanorũ. fuisset verò, vt scitè dicit Cicero, portentũ, si cecinissent pisces: falsa verò plurima sunt eorum, quæ in Principũ obitu narrãtur accidisse: ea enim, vt & diuinos titulos & honores, largita est illis adulatio. Itaque portenta, & eorũ interpretationes, etsi magna ex parte non tamen omnino vana sunt, quandoquidẽ vt indicatũ est, nonnulla sunt portenta diuina. diuina voco, quæ voluntate Dei, aut interuẽtu Dæmonũ fiunt. sunt enim etiã multa huiusmodi, vt quę faciebãt Magi Pharaonis concertantes cum Mose, quos tamen confudit Deus in Ciniphibus, re omniũ vilissima. vt inde palàm fiat hominibus, Dæmones ne minutula quidẽ posse, nisi Dei permissione facere; Quoniã verò Deus in suę prouidentiæ, & gubernationis argumentum facit aliquando portẽta, illi superbissimi, Dei quo ad possunt æmuli, nonnunquàm in aëre tumultus cient, voces emittũt, aut phãtasmata fingunt, cũ vident aliquid noui instare: præsentiunt verò id per coniecturas, vt sunt quàm nos perspicaciores. Huiusmodi esse puto, quod auis dicitur clamasse ad Romanos, vt à Gallis cauerẽt. sunt itaque eorũ quæ de portentis dicũtur, quædã vana (coniungo nunc cũ vanis falsa) quædã diuina. Sed & naturalia etiã sunt portenta, quorũ est etiam naturalis aliquãdo interpretatio. vocãtur enim portẽta ea etiã, quę & si naturaliter fiant, ob raritatẽ admirationẽ aliquã faciunt, velut mulæ partus, & fœtus monstruosus. Hæc omnia censet vulgus hominũ significare res nouas, velut dicunt Zoroastem dẽtatum exisse in lucem, ac mox

Victoria cãtu gallinaceorum

Dæmones Dei æmuli.

Roma auis clamare servata.

ac mox risisse, qui magicæ inuentor dicitur fuisse. Verum hoc quod de Zoroaste ferunt, nescio, vt habuerit; monstruosos verò & portentosos partus, siquidẽ causas habent naturales cōstat, ob necessarias potius causas circa materiam contingentes fieri, quàm vt quippiam futurorum significent: naturales verò interprætationes sunt naturalium portentorum, velut Pherecydes magister Pythagoræ prædixit fore terręmotus, eo quod defecisset aqua in iugi puteo, & similibus his portentis admonitus Anaximander, dicitur Lacedemoniis prædixisse instare magnos terræmotus, quod ita re ipsa consequutum est, vt vrbs corruerit tota. Ita etiam insolitus ranarum, muriū & reptilium prouentus, præmonstrant pestem. Tamen re vera hæ & eiusmodi aliæ pręsensiones, non magis diuinationes sunt, quàm quibus medici, agricolæ, & nautę vti solét. Sortes nihil possunt habere naturale, quia ipsa ratio bene mittendi sortes, in eo maximè consistit, vt tollatur omnis causa siue naturalis, siue voluntaria, ita aūt aliter cadendi; sed res tota, aut casui, aut occulto motori, eique diuino cōmittatur. Si enim quis in vas mittens pillulas, aliquam facit aliis maiorẽ, aut parū versat, vt possit extrahere quā velit; aut si qui spoponderit cuius calculus prius cadat, faciat suū grauiorem, hæc nō sortes, sed imposturæ sunt: si verò omnis naturalis motus, & deliberationis causa absit, verè sors est. Igitur per sortes nihil futurorū potest præsentiri, neq; occultorū agnosci naturaliter: potest verò Deus per has, vt multis aliis modis sensibilibus, quarū velit rerū significationẽ præstare, vt pręstitit Iosue, & Petro eū cōsulentibus: tūcque verissimū est quod in prouerbiis dicitur, *sortes à Deo temperari*. Hoc quoq; sunt immitati mali Dęmones, respondentes iis qui eos consulūt per

Terræmotus prædictus

Pestis pronuntiationes: Sortium consideratio.

sortes. Ex dictis cõstat sortes mittendas nõ esse; nisi cũ Deus se ita respõdere velle reuelauerit, quod sanctissimis illis viris accidisse credo; aut cum nullum humana prudentia locum habet. Nam tunc quóque verisimile est, si res sint magni momenti, Deũ qui humanas res non negligit, nisi peccata obstent, sortes temperare: alioqui vanæ aut superstitiosæ sunt, quia imprudẽtissimæ fortunæ, aut nequissimis Dæmonibus cõmittuntur. Dormientibus fieri possunt futurorum, & eorũ quæ occulta sunt reuelationes, ac fortasse etiam magis quàm vigilantibus, vt posteà dicemus. Sed & citra has, est quædam naturalis diuinatio ex insomniis, de qua ab omnibus ferè Philosophis disputatum est, atq; à me nunc iuxta illorum placita, est agendũ. Res quarum per somnum potest præsensio fieri, quædam à nobis sunt agendæ, aut sustinendæ, quem omnino extra nos futuræ sunt, neque in nobis vllum sui principium habituræ. Nostri quidem actiones aut passiones sunt, velut si ego iturus sum Romam, Rex futurus, febricitaturus, aut moriturus: extra nos sunt, vt si futurum est nauale bellum, occupanda quæ nunc obsidetur Goleta, aut fugandi Turcæ, aut futura ingens procella, aut largus imber. Porrò eorum quæ extra nos sunt, quædam talia sunt, vt cum eorum causis nullam habere possimus cõpassionem, aut talia, vt possimus. Atqui vt nõ possimus cum eorum causis compassionẽ habere, aut ex natura rerum nascitur, aut ex tanta distantia, vt nullus contactus esse possit (scimus enim actiones nullas naturales sine contactu fieri) vt à causis futuræ cras hîc pluuię, possum ego pati humectatus, emollitus, atque vexatus fluxionibus, quòd palã faciũt podagrici, & qui hernia laborant: tamen à causis futuri belli, aut interitus Pontificis, aut fugæ Turcarum, ob ipsarũ rerum

Insomnia

Præsensionis ratio.

rum naturam, nullā ego possim accipere passionē corporalem. Neque certè Madriti agens à causis futuræ Romæ pluuiæ, aut futuræ hîc sed anno sequenti, ob distantiam loci, aut temporis, rerum huiusmodi à quarum causis nullam accipere possumus passionem, nulla neque dormientibus, neque vigilantibus esse potest naturalis præsensio, nisi per coniecturas. Sed cum euenit quempiam vigilantem cogitare, aut dicere, vel dormientem somniare, aliquid quod postea re vera fiat, duorum alterum necesse est; aut id fortuito fieri, non aliter ac cum nobis de aliquo homine loquentibus ille superuenit, aut à Deo cui omnia futura conspicua sunt, aut à sagacissimo coniectore Dęmone factam esse reuelationem. Aliarum verò rerum quarū principium intra nos est, aut à quarum causis pati possumus, pręsensio multo melius ac facilius accidit dormientibus, quàm vigilantibus. Nam duplex ratio est, quà res tales præsentimus, quid facturi simus, consultando quid facere nos postea expediat: quid passuri, sentiēdo in nobis exigua imminentiū passionū initia. Primo modo admonemur sępè per insomnia quid simus facturi. Nam sæpe de rebus agendis cepta interdiū cogitatio, per somnum continuatur, inueniunturque tunc temporis accommodatissima ad finem media, quæ cum expergefectis placent, opere exequimur, putantes nos à Deo admonitos quid facto opus sit. causa verò talis euentus est naturalis. Nam vtrunque dictorum, consultatio scilicet & sensus minutularum passionum, melius multo accidit dormientibus quàm vigilantibus, si modo somnus placidus sit, neque multis crassisque vaporibus conturbetur: tunc enim velut, in agitata conturbatáque aqua, multæ variæque redduntur rerum imagines, nulla verò certa

Duplex præsensionis ratio.

ac conspicua. Cum verò somnus est moderatus, neque perturbatus multis animi motibus, aut morboso apparatu, aut crapula, dicta illa accidunt melius, quia anima intro se colligens, & nullis externis sensibilium motionibus distracta, melius ac perspicatius cõsultat. Argumento est, quòd qui de rebus maximis cogitare volunt, in silentio, obscuris, conclusisque cubilibus, & sæpè etiam oculis id faciunt. Nimirum subtrahunt sese ab externorum sensu, vt cogitationi vacent. Constat verò nulla ratione magis animam vacare ab externis sensibus, quàm dormiendo. non verò ita vacat ab internis, siquidem somniat. quod Hippocrates libello de insomniis significauit his verbis. *Cum corpus dormit, anima vigilat.* Eandem ferè ob causam fit, vt minutulæ passiones, quæque vigilantes latent, à dormientibus sentiantur, videanturque illis esse multò quàm sint, maiores: nimirum somnus habet ad vigiliã rationem, quam nox ad diem, tenebra ad lucem, silentium ad clamores: at verò constat, noctu & silentibus cunctis, strepitus vel exiguos videri magnos; interdiu, & vbi est magnus strepitus, magnos etiam latere. adeò vt qui iuxta Nili ortum sunt, dicantur esse surdi. Horum verò causa est duplex. In ipsa anima, quòd sensus coniunctus semper est cum imaginatione, quæ cũ animaduersione operatur, distrahitur verò ob aliorũ sensibilium magnitudinem aut potentiam: In ipso organo, quòd vbi multæ recipiũtur figuræ, aliæ alias obscurãt, velut in aqua indicatũ est. Itaq; anima per somnũ attẽtius cogitat quàm per vigiliã, & minutulas passiones maiores esse iudicat. Sũt verò hę passiones, & à causis internis, vt ab humorib. & flatibus; & ab externis, vt ab aëris intẽperie. Hinc fit, vt ex insõniis possim⁹ multa de imminẽtibus morbis, aut latẽtibus morborum causis,

Ratio somnij ad vigiliam.

causis, præsagire; nõnulla etiã de externis, vt de procellis, imbribus, & eiusmodi. Porro scire oportet, velut cũ vigilãtes loquimur aut cogitamus, aliquãdo id facimus per proprias appellationes aut notiones, aliquando per figuratas, velut per similitudines, & allegoricè; ita etiã somniare: atque ita aliquando opus non est interprete somniorum, sed illud ipsum quod somniatur significatur, vt si quis sõniat se febricitare est quod timeat febrẽ; & qui esurit somniat se cõmedere; & qui sitit, bibere; vt dicitur Isaiæ 23. Aliquando opus est interprete, qui caleat similitudines, & trãslationes, velut si quis sõniet terrã vri, aut præ vstione findi, est quod timeat febrem; si quis somniat se esse lãguidissimũ, est quod timeat paralysim; si somniat sibi fieri crus lapideum, cruris paralysim; timebit. Perinde etiam accidit in externis: si quis somniet largum imbrẽ, neq; in sese catharrũ, aut illius agnoscat exordia, imbrẽ præsagiet. Hoc idem præsagiet, si somniet se videre multos qui latè terram irrigent. Neque mirum videri debet, pluuiam somniare signum esse pluuiæ. si enim videmus imminentem pluuiam cornicem, delphinos, sues, araneos, & innumera alia animalcula ita afficere, vt ex eorum cãtu, saltu frequenti, grunitu, & errabũdis motibus, facile eam prænoscamus, quid mirũ est nostra corpora aliquatenus etiã affici, affecta verò ita, vt humectata, quid mirũ de pluuia somniare? vt scilicet redundante semine somniant de venereis redundãte bile de præliis? & quibus plena vesica est, de lacubus, & fluminibus, cogitãte anima quæ appetit aut fugit? si verò mirũ non est somniare de pluuia, cũ ea imminet, neq; impossibile sit, vigilãtẽ imaginari (tametsi rarius hoc fit, quia vt dictũ est minutulas passiones dormientes sentimus, magis quàm vigilantes) vnde factum esse ar-

Sõniorũ interpretatio.

Pluuiam quæ prænuncient.

bitror, vt Auicenna, & si qui alij eius sententiæ sunt, quod vim habet signi, vim causæ habere putantes, asseruerint animam hominis vim habere mouendi externa, & quæ longè posita sunt: nonnullos enim cogitantes de pluuia, eam fecisse: cum tamen iuxta dicta verisimilius sit, illos quod instaret pluuia, de ea cogitasse. Ecce modos & causas diuinationis naturalis ex insomniis, quæ vt in reliqua vita alicuius, ita in medicina maximi momenti est. Plerunque enim internę illæ passiones ex quibus nascuntur insomnia, morborum aut symptomatum initia sunt. Insomnia etiam diuina, quæ esse diximus rerum quæ in nobis principium nullum habere possunt, neque nobiscum vllam sympathiam, sunt plerunque allegorica: atque ita ratio ea interpretandi, eadem est quæ & naturalium allegoriarum: Nimirum per enodationem allegoriæ, velut explicari solent enigmata. Atque vt in his explicandis sunt alij aliis prudentiores, ita & in interpretandis somniis. Quo fit, vt sit sæpe somnium diuinum, interpretatio verò naturalis: nonnunquàm interpretatio quoque diuina: cum scilicet eadem diuinatione opus est ad interpretationem, atque ad insomnium. Velut insomnia Ioseph videntis manipulum suum consurgere, & fratrum manipulos coram illo cadere: & iterum Solem & Lunam & vndecim stellas adorare illum, diuina fuerunt haud dubiè; interpretatio verò facilis, & quæ mox succurrit. primi quidem fore vt fratribus imperaret: secundi, vt ab illis & patre & matre adoraretur, quod multo post euenit. Diuina etiam fuerunt insomnia præpositi pincernarum, & principis pistorum Pharaonis (capite 40. Geneseos) & insomnia ipsius Pharaonis: interpretationes verò non est necesse per reuelationem, sed per prudentem cōiecturam esse fa-

Symptomata morborum.

ſe factas. tametſi prudentiam illam Ioſeph dono Dei habuit, vt & Salomon ſapientiam gubernandi: atque illo loco Geneſeos coniector vocatur Ioſeph, non propheta, Daniel verò non potuit Nabuchodonoſor reſpondere (capite 2. Danielis) niſi per diuinam inſpirationem, quandoquidem reuelauit ei ſomnium quod exciderat, & appoſuit interpretationem quod euidentiſſimum fuit argumentum reuelationis diuinæ, vel ipſis Magis Nabuchodonoſor afferentibus, qui ita reſponderunt. *Sermo quem tu quæris rex grauis eſt, neque reperietur quiſquam qui indicet illum in conſpectu regis, exceptis Diis, quorum non eſt cum hominibus conuerſatio.* hoc eſt nemo poteſt cogitationes hominis, & ſomnia ſcire niſi Deus Optimus Maximus, ac per illum boni ſpiritus, qui nō conuerſantur cum hominibus huiuſmodi, cum Magis ſcilicet, & Ariolis, itaque iſta reſponſio eſſe non poteſt niſi prophetæ ſummi Dei; atque ita Daniel oratione impetrauit à Deo reuelationem, quam nocte accepit per viſionem. Somnij etiam ipſius Danielis, quod capite ſeptimo narratur, interpretatio diuina fuit, vt ex ipſa conſtat narratione. Itaque duplex ratio eſt diuinandi ex inſomniis, quædam naturalis, quæ duas habet cauſas, eſtque re vera quædam coniectura procedens ex naturalibus ſignis, quæ præſtantur in ſomniis: quædam diuina, quæ ex reuelatione procedit, atque cum ea reuelatio Dei eſt per ſe, aut per bonos Dæmones, eſt verè prophetica. *Duplex diuinandi ratio.* Multi etiam ſunt, qui præter hæc putantur ex ſomniis diuinare, eo quod aliquando conſequutum ſit, id quod futurum eſſe ſomniauerint, nonnunquam ita, vt euentus maximam afferat admirationem: tamen re vera illud caſu fit, euenítque hominibus ſomniabundis, cuiuſmodi ſunt multi atrabiliarij: nimirum illi cum plu-

rima eáq; varia somnient, fit casu, vt aliquando in res, quæ futuræ verè sunt incidant, vt (inquit Aristoteles) qui diem totum iaculatur, aliquando collimat, etiã si iaculandi peritus non sit. Neq; sanè adeo mirũ est, cum tam multi homines semper somnient, aliquẽ aliquãdo incidere in rem futurã. Neq; minus haberet admirationis, si nullus vnquã incidisset. Neq; minori disquisitione indigeret, cur nõ posset fieri id quod ab aliquo somniatũ esset. Cur igitur nunc miramur, si aliquando fiat? Itaque verè diuinandi, hoc est prænõscendi futura citra coniecturam, & quæ nullam in nobis habere possint passionem sui indicatricem, nulla facultas naturalis in nobis esse potest: tamen diuinandi quodãmodo, per insomnia quidem magis, sed & per vigiliã aliquatenus est in nobis quædam facultas: ea verò male à Platone colloquatur in iecore. Nam cum diuinare quodã modo sit contrarium ipsi memorari, ad eandẽ animæ partem pertinere necesse est, puta ad sentientem, quã Plato (vt & omnes Medici) in cerebro ponit: in hepate verò, aut nullius principium est, aut appetentis solùm: atq; & si appetitiua pluriũ insomniorũ principiũ, & causa sit, velut cũ quis cibi laborãs penuria, somniat se comedere affatim multa, & semine redundãs, cõgredi cũ mulieribus, inde tamẽ non fit, vt eiusdem sit facultatis aut partis, appetere & somniare, sed vt facultatũ & partiũ animæ ac corporis tanta sit sympathia, quę, vt hoc, ita multis aliis argumẽtis asseritur. Sed redeamus ad pẽsum. Cũ ergo per omnia genera indicatũ sit, diuinationes quasdã esse vanas, quasdam naturales, quasdam diuinas: Vanis quidem non vtebatur Israel, vt Balaam prophetando dixit, naturalib. vtebatur vt aliæ gentes, diuinis meliùs multò quã alij omnes: etiã si aliis quoque populis dedit Deus veros Prophetas, qui aduentũ suum

Animæ & corporis sympathia

suũ illis,& alia quàm plurima demonstrabant; vt Grę cis & Romanis Sybillas:orientalibus populis Balaam. Verum hoc intererat,quòd Israel (nisi cum adulterabatur)non vtebatur pythonibus,neque oraculis cacodæmonum,neq; eorũ prophetis, sed solùm Dei Optimi Maximi responsis,& inspirationibus per viros sanctos. Proinde auguriis non vtebantur nisi peccantes (quod acriter repræhendebant prophetæ,vt certè Hosee capite 4.dicens.*Populus meus in ligno suo interrogauit & baculus eius annunciauit ei*)neque extorum consideratione,quia hęc vana semper sũt,aut praua,multo minus pythonibus,aut omnino necromantia, quia hæc praua semper sunt.Vtebatur verò respõsis Dei, & prophetiis sanctorũ,atque eorũdem insomniis, & interpretationibus,ac nõnunquã sortibus;his verò nõ leuiter,& vtcumque (ita enim essent vanæ)sed accedẽte semperdiuina inspiratione,in re iusta,& magni momenti.De primo itaque modo, quo potest diuinatio quædam esse naturalis,hactenus dictum sit. Superest secundus, quo scilicet in ipsa vera,ac prophetica diuinatione,partem aliquam habet natura.Certè quòd diuinetur propriè,ac verè nulla naturalis causa est satis, quandoquidem indicatum est,nullam esse in nobis facultatem naturalem diuinandi,sed effectiuum principiũ externũ esse ac spiritale: tamen potest esse in ipso qui talẽ accipit inspirationẽ naturalis quæpiã dispositio,magis aut minus accõmodata ad accipiẽdũ.Nõ ita quidẽ)vt ea dispositio causa sit inspirationis necessaria,neque qua præsente necessario fiat,neque sine qua fieri non possit.Si enim Deus Optimus Maximus est; principiũ efficiens veræ prophetiæ, vt monstratũ est is,cũ ne ad creationẽ quidẽ adstrictus sit causæ vlli necessariæ,multo min⁹ sit in largiẽdis his donis:sed cũ is *Diuinationũ dispositiones.*

(quæ sua est bonitas) soleat disponere omnia suauiter, in his quoque quæ supra naturam facit, quoad fieri potest rationem seruat naturæ, velut & miraculorum exemplis pluries iam indicatum est. Quandoquidem diuinatio non nascitur in nobis vt reliquæ sensationes ab obiectis (hæc enim nondum sunt) sed à diuinitus factis repræsentationibus, constat eam fore accommodatissimam dispositionem, per quam maxime vacat à motibus, quos cient sensibilia. Nam vt nuper diximus, vt in aqua quieta facile redditur quæcumque figura, in agitata vero non potest reddi, ita & in quiescente à sensibilibus animo, repræsentatio quæcumque: ab eo verò qui plurimum volutatur circa sensibilia, excluditur omnis inspiratio. Hanc ob causam, qui orationi volunt vacare, eligunt silentium, quietem, & tenebras, vt scilicet audiat quid loquatur in illis Deus.

Fatuorum diuinationes.

Itaque qui minime vtitur sensibus, is maximè valebit diuinatione. qua de causa Plato & Aristoteles, diuinationem in fatuis ac stupidis esse dixerunt, in quibus scilicet minimè est prudentia (quod mihi videtur fabula, vt multa alia, adumbrasse antiquitas, dicens, Tyresiam cum donaretur facultate diuinandi factum esse cæcum,) & in furentibus magis quam sanæ mentis hominibus, & dormientibus magis quàm vigilantibus. Eadem quoque ratio esse videtur, quod moribundis magis quam per reliquam vitam. Verùm ne hæc tumultuariè prætereamus, sed expendamus singula, quod fatui diuinationem habeant pro prudentia; contra, prudentes hanc pro diuinatione, videtur consentaneum, quia vt se habent bruta ad hominum genus, ita inter ipsos homines fatui ad prudentes: at verò vt homines prudentia, ita bruta videntur valere diuinatione. Nam pisces multi solent incautis præmonstrare

Brutorum præsentiones.

nautis tempestatem; vt auiculæ agricolis, armenta bubulcis: & minores greges aliis pastoribus, & mures in proximam confertim abeuntes, dicuntur præmonstrare incolis ruinam domus. Multa etiam alia his admirabiliora narrantur de brutorum præsensione, quam illis velut instinctum quendam videtur dedisse natura, pro prudentia. Ita igitur & inter ipsos homines, imprudentibus datam esse diuinationem est consentaneum. Sed vt hoc quatenus verum sit constare magis possit, opere prætium fuerit dicere, quæ causa sit magnæ illius præsensionis quæ in brutis conspicitur. Ea certè est, maior brutorum compassio cum causis corporalibus. Cum enim hæ sensus afficiant, brutorum animæ (vt quæ mente carent) sensibilibus magis afficiuntur: quapropter exordia futurorum motuum sensus brutorum magis afficiunt. Itaque vt qui carent oculis audiunt exactius, ita quæ mente carent animalia exactius sentiunt. Adeo conspicuum est, quod rationalis contemplatio detrahit sensui, vt qui intentius disputant, meditantur, aut orant, soleant plurima quæ coram fiunt, aut dicuntur, neque videre, neque audire, ac nonnunquam sensuum munere priuari, quam vocant extasim, vt Socrates, qui (vt narrat Alcibiades in Conuiuio,) in medio exercitu aliquando, vno gradu diem & noctem stetit, vsque ad Solis exortum cogitabundus. eadem ratione euenit plerumque, vt qui exactissimos habent sensus, sint ad factorias artes aptissimi, ad contemplationem non adeo: contra, qui in hac valent plurimum, sint ad res tractandas parum idonei. Constat ex dictis eam diuinationem quæ in brutis & hominibus rudioribus præcipuè est, in eo esse genere diuinationis, quod naturaliter inest per compassionem cum causis, aut per exordia rerum futurarum.

Bruta cur præsentiã[...]

Extasis.

Illa igitur nullatenus est vera diuinatio, quæ & prophetia dicitur: Sũt alij homines, imprudẽtes illi quoq; non tamen fatui aut stupidi, sed dementes, insani, & furentes, aut naturali vitio aut morbo. hos dicunt plus aliis omnibus futura prædicere, quod nonnulli in atrę bilis, quæ furoris est causa, naturam referũt per se, qua si scilicet ea sit eius succi vis naturalis, quia talis substãtia, aut quia calida & sicca. verum hoc falsum esse constat. Nam nullam omnino esse posse naturalem vim diuinandi, generatim iam mõstrarum est: si autem nulla esse potest, certè neq; in hoc neq; in illo temperamento, neq; in hoc neq; in illo succo: non igitur atræ bilis est ea vis per se, sed per accidẽs, quia scilicet atrabiliarij somniabundi sunt & loquaces, fit vt nonnunquam incidant somniando aut loquendo, in id quod futurũ est, velut qui sæpe iaculãdo aliquando collimat, vt nuper quoque diximus. Fit vero vt loquantur quiduis, & quia imaginationibus densis, & calore instigantur, & quia cum sint insani, non habent (inquit Cicero) quam prudentia solet afferre timiditatem, hoc est nihil dissimulant, sed omnia effutiunt. quid ergo mirum si aliquid exit futurum est? hæc verò longissimè abest à vera diuinatione. Aliam quoque causam habent melancholici diuinationis, atque eam etiam per accidens, nimirum Dæmones facilius appræhendunt hos quàm alios homines, quia plus habẽt imaginationum, & minus prudentiæ. Cacodæmon verò vbi adest, quandam ostentat diuinationis speciem: nimirum affectat semper opinionem diuinitatis, ad quam solam scit pertinere veram futurorum, per se, & nõ per præsentes causas ac notas, pręsensionem. Parati etiam hi videntur ad inspirationes, quia cum sint alienati mente, minus intẽti sunt corporalibus passionibus. Adeo enim verũ est, eos

Somniabũdi.

Melãcholicorum diuinatio.

eos qui mente laborant, sensibus non esse intentos, vt dicat Hippocrates eos ne dolores quidem sentire: argumento vero est, quòd videmus tales, & plagas, & vulnera, & nuditatem, & famem, & passiones alias quascumque sensibiles facilius tolerare: tales ergo paratiores sint ad inspirationes recipiendas. At verò rectè videtur censere Aristoteles libro de insomniis, indignum esse, putare Deum cum hominibus dementibus colloqui, præteritis bonis & sapiētibus. Plato quoque diuinam reuelationem amicis Dei fieri putat: nam *maiora iis quæ humana mens consequi potest, scit* (inquit) *Deus, & qui Dei sunt amici:* amicos verò Dei, quis dixerit alios, quàm probos & sapientes? Hoc argumento videtur Aristoteles velle tollere omnem diuinam prophetiam: illi verò solùm concedimus, quod & ipse dicit, diuinationem illam melancholicorum diuinam non esse, sed naturalem, aut dæmoniacam: Diuinas verò inspirationes, quas prophetias vocamus, fieri per viros prudentes, atque magna ex parte optimos, dico magna ex parte, quia aliquādo etiam locutus est Deus per improbos, vt constat exemplo Balaam, qui & si astutus, ac suo modo prudens erat, nequam. Indignum certè loqui Deum per stultos & imprudentes homines: dignissimum loqui per prudentissimos, & optimos. Ne verò meritis, potius quàm dono Dei prophetiæ spiritus contingere cuiquàm putaretur, datus etiā aliquando est impio, vt & alia dona, vt certè sanitatis. Igitur atrabiliarij, & mēte moti, præ multitudine imaginationum & insomniorum, & loquacitate, videntur aliquādo diuinare: atq; eosdē nonnunquàm occupant Dæmones. Nec ad veræ prophetię spiritū recipiendū oberit eius succi aliquid, cū neq; tātus, neq; talis est, vt aliquam pariat insaniam. Nā dictas ob causas, quod

insanientibus accidit, dæmoniacum potius est quàm diuinum: irruit verò etiam diuinus spiritus in quosdã, qui præ mentis extasi, quæ ex contemplatione rerum diuinarum fit videntur insanire, vt Saul cum se coniecit in medios prophetas. Hic vocari potest furor diuinus, estque re vera coniunctus cum maxima sapiētia, etiam si interim tollit prudentiam huius seculi. nisi enim hanc tulisset non impulisset Dauidem, deposita regia seueritate saltare coram populo. Itaque mentis eleuatio ab humanis curis & solicitudinibus, maxima dispositio est ad propheticam captandam inspirationem: eaque naturalis, quia rerum humanarum curæ, plurimum auocant ab omni rerum superiorum contēplatione. Quæcumque ergo naturaliter reddunt animum vacuum à talibus curis, naturaliter etiam disponunt, & ad diuinorum contemplationem, & ad prophetiam, etiam si ipsa prophetia supernaturale donũ est, & veritatis diuinæ euidens argumentum. Hanc ob causam prophetæ variis modis se præparabant ad recipiendum spiritum: nunc se conuertebãt ad somnos, vt Iosephus & Daniel, vt in illa requie mentis & tranquillitate, sine strepitu externorum sensibiliũ, viderēt visiones (qui prophetandi modus insinuatus est illis verbis Ioelis, capite secundo. *Senes vestri somniabunt, & iuuenes vestri visiones videbunt.* quod impletum est vt in aliis multis, ita vel maximè in Iosepho viro sanctissimæ MARIAE, & in Magis) nunc quoque se præparabant oratione, vt in mentis ad Deum eleuatione, melius reciperentur eius inspirationes: præparabant etiam sese musico concentu, quia hic quoque mentē erigit, & à sensibus abstrahit. Hæc causa fuit. vt Eliseus rogatus diuinũ responsum peteret, accersiri sibi psaltem. Hac eadem, sancta Ecclesia quæ diuino regitur spiritu,

Furor diuinus.

Prophetarũ ad vaticinandũ præparationes.

Musices vsus in sacris.

ſpiritu, in celebrandis ſacris vtitur muſicis cantibus, & ſuauibus ſonis, iuxta exhortationem Dauidicam. *Laudato eum in tympano & choro: Laudate eum in cordis & organo: Laudate eum in cimbalis benè ſonantibus omnis ſpiritus laudet Dominum.* Itaque muſica facit plurimũ ad demulcendum animum, ac deponendas humanas ſolicitudines: his ita diſpoſitis multo facilius is transfertur ad diuina. Qui proximi ſunt morti, ſolent prophetare, velut Iacob, qui iam iam moriturus vocauit filios ſuos dicẽs, *Congregamini vt annunciem quæ ventura ſunt vobis in nouiſſimis diebus:* hoc idem fecit Moſes, cum eius inſtaret obitus, tribubus Iſrael: nimirum nunquam verius à ſolicitudinibus huius ſeculi auocatur animus. Sed & illud eſt optimè ſic natura comparatum, vt illa hora extinctis ſenſuum motibus, & depoſiti omni animi circa res ſenſibiles affectu, mens ad eorum quæ verè ſunt contemplationem conuerſa, veritatem eo clarius intueatur, quo neglectis caducæ huius vitæ voluptatibus, ad futuram eamque æternam aſpiret auidius: & quæ ſuperiori vita, dum adhuc ſenſus vigerent, vel ſola mortis recordatione terrebatur, tunc nihil niſi peccata pertimeſcat.

Moribũdi prophetant.

CAPVT TRIGESIMVMPRIMVM.

CAPITE quinto libri Iudicum ſcriptum eſt. *De cœlo dimicatum eſt contra eos, ſtellæ manentes in ordine & curſu ſuo aduerſus Siſaram pugnauerunt.*

Quamquam alia nonnulla ſcripturæ ſacræ loca, ſoleant in ſuum vocare ſubſidium, qui iudiciariæ Aſtrologiæ ſunt addicti, nullo tamen mihi videntur

Astrologiæ iudiciariæ reprehensio. melius,quam hoc vti posse.Nam quod ex primo Geneseos adducunt,facta esse astra in signa,atque proinde significare posse futura, interpratatū mihi illic est, ita vt nihil ad Astrologiam. nimirum esse astra signa temporū, velut gnomon in horologio signum est horarum:itaqueCœlum totum esse chronologium,astra verò signa temporum. Quod adducunt ex psalmo 19. *firmamentum annunciat opera manuum eius*.hoc est (vt illi interprætantur)quæ Deus facturus est firmamentum annunciāt, lōge potiorem enarrationem accipit; pulchritudinem scilicet cæli, & firmamenti quod cōspicitur,quodammodo nobis indicare posse pulchritudinem operū Dei,quæ conspici non possunt.tamen quod dicit,de cœlo dimicatum esse cōtra eos, & stellas manentes in ordine & cursu suo aduersus Sisaram pugnasse,plurimū videtur astrologiæ fauere. Nā quo alio potius modo, victoriæ causam in astra reiiceret, diceretq, cursum & ordinē, quē eo die tenuerūt stellæ,fuisse Sisaræ infaustum,& exitiosum? si igitur quia stellæ eum ad sese tenuerunt ordinem Sisara periit, potuisset is per astrologiam periculum præuidere, atque adeo(nisi vel inuitos fata trahunt) deuitare.quod si ita est,possunt quidā astrorū cursus, & ordines esse fausti & infausti: atque adeo iidem quibusdam fausti, & quibusdam infausti. is enim astrorum siue ordo,siue aspectus fuerit Sisaræ infaustus, Hebræis faustissimus.si verò ita habet,prudenter sanè eo die Sisara timuisset cœlum,ac deuitasset præliū.Cur ergo Dominus,Hieremiæ cap.10.præcipit,dicens,*à signis cæli nolite metuere,quæ timent gentes*? Neque verò ibi (quod aliquis fortè interprætetur)vocat signa cœli,tonitrua, *Signa cæli.* fulgura,aut fulmina,aut cometarum omne genus, & quæcumq; homines vocant portenta:sed idē est quod hîc prohibet,& apud Esaiam 47.derisit,dicensBaby-

loni, *Defeciſti in multitudine conſiliorum tuorum: ſtět & ſaluent te augures cœli, qui contemplabantur ſydera, & ſupputabant menſes, vt ex eis annunciarent tibi větura.* Itaq; vocat Aſtrologos augures: horum ergo diuinationes vt & alias omnes, par eſt, intelligas prohiberi fidelibus, cap. 19. Leuitici, vbi dicitur, *Non augurabimini*: & Numerorum 23. Deuteron. 18. & Iſaię 47. Cõſtat Dei populũ ab hac diuinationis ſpecie, qua Chaldæi maximè omniũ vſi ſunt, vt & ab omni alia præter veram prophetiam, abſtinuiſſe, ſiquidem Numerorũ 23. dicitur. *Non eſt augurium in Iacob, neque diuinatio in Iſrael.* quid eſt ergo quod nunc Debora ſtellarũ curſui, & ordini, imputat victoriam populi Dei? Mihi nõ eſt hæc quæſtio, vt neque alia vlla in hoc opere, tã diſputanda Theologicè, quàm iuxta conditionem argumenti, Phyſicé. Quapropter vidẽdum eſt, an ea aſtrologia diuinatrix, quam veteres vocabant, vt videre eſt apud Ciceronem, ſcientiam Chaldæorum, ſit ars quępiam naturalis, an potius impoſtura quædam. quod examinauit diligentiſſimè, atque vt mihi videtur magna ex parte veriſſimè, Picus Mirandulæ comes. Ego verò mihi hanc quæſtionem ſuſcipio, non quidem tã diffuſè, quam ille, ſed præſſius, meo more, tractãdam. Duas partes habebit diſputatio: altera verſabitur circa ipſam naturam cœli & aſtrorum, altera circa ipſos Aſtrologos. & videtur quidem hæc ex illa pendere: ſi enim aſtrorum, pro mira quam habent varietate, ac pro ſua innumerabili multitudine, ſunt etiam pluri-mæ eæque mirabiles virtutes, quibus inferna hęc moueant, videntur Aſtrologi laudandi, qui non patiantur eas latere mortales: ſin autem non ſunt plures quã apparẽt cuiuis è plebe, damnãdi ſunt, quod tam leuiter illis tribuant multa quibus carent. Hanc ob cauſam

Aſtrologia diuinatrix quid.

De Aſtrologia diſputatio

Astrorũ vis. Picus, acerrimus astrologorum impugnator, affirmat astris nihil esse præter motum & lumen, & motu mouere, & lumine calefacere calore, vt ille putat, quodã viuifico, à calore elementari & igneo, natura diuerso. Astra itaque hæc solũ facere, atque omnia idem, plus aut minus: multiplices verò illas rerum mutationes, & affectionum differentias imputari materiæ. Disputat multa hinc inde, vt detractis cœlo omnibus virtutibus, præter motum, & lumẽ, effecta tueatur. In duas verò præcipuè, pro illis omnibus fertur responsiones, scilicet, aut alias omnes passiones, præter motum & calefactionem, fieri per accidens à calore astrorum; aut calorem illum esse causam vniuersalem, ac proinde effectiuam per se multorum, atque adeò cõtrariorum, concurrendo cũ multis, & contrariis naturis particularibus. Hæc arbitror summa est totius libri tertij Pici, qui solus est physicus. alij enim partim sunt theologici, partim astrologici. Mea verò hac in parte, plurimũ diffidet ab illius sententia. nã motus cœlorũ, qui circularis est, haud quaquã potest motuũ, qui in aëre cõtingunt esse causa. *Cœli motus.* Concedit Picus Aristoteli, si cœlũ quiesceret, futurum vt nihil moueretur: cœlũ igitur circumeundo mouet hæc inferna: aut ergo motu suo per se id facit, aut per accidẽs. per se dico, si cœlum id facit tantũ quia mouetur: per accidẽs, si quia mouẽdo communicat facultatẽ mouendi reliquis: velut si quis manu admouet stupæ candelã, manus motu suo mouet candelam, & cõburit stupã, illud per se, quia nõ aliter mouet candelã quàm mouendo manũ, hoc per accidẽs, quia mouendo manũ ac candelã, admouet ignẽ, qui vrit per se. Si igitur cœlũ suo motu facultatẽ aliquã immittit rebus, qua adiutæ mouentur, habet iam vim aliã mouẽdi præter suũ motũ: sin autẽ nullã mittit, sed

tit, sed mouet solũ quia mouetur, perinde eueniret, si cœlum ligneum, aut æneum, aut lapideum esset, atque ita vt nunc circumferretur: non eueniret autem. Cur enim si lignea sphera superiori loco ferretur circulo, hîc apud nos ferretur recta lapis & fumus, ille deorsum, hic sursum? nã quidquid mouendo mouet aliud, id quidem facit impellendo, aut trahendo, volutãdo, aut vehendo: at verò lapis cadens, neque trahitur, neq; pellitur, neque portatur à cœlo, neq; verò volutatur, cùm feratur recta: concurrit ergo cœlum cum iis quæ feruntur, virtute aliqua motiua quã immittit, quæ motus non est. sed neque lumen (quanquàm id ille concedit, satius ve, ò sit indicari) nam lumen illuminat; illuminando verò non potest per se mouere, sed per aliud, hoc est per illuminationẽ immittens vim mouẽdi. quod si ita est, habet cœlum, quã communicet vim aliã à motu & lumine, sed quod accepimus ita patet. Si lumine moueret, non esset latio primus omniũ motuum, sed alteratio: nam cœli lumen non pẽdet à motu, luceret enim Sol quiescens, non minus quam latus (constare id potuit pugnante Gedeone) penderẽt verò lationes aliarum omnium rerum ab illustratione, quæ alteratio quędã est: nõ esset ergo latio primus motuũ, quod Aristoteli concedit Picus. Neque verò est quod tã apertè subuertat eius sententiã, quam id quo maximè se tueri vult. *vt* (inquit) *cor suo motu mouet alias omnes corporis partes, ita cœlum alias mundi.* constat verò cor non solum alias partes, quæ ad illud non spectant, sed neque arterias mouere suo motu, sed facultate pulsandi, quam illis mittit, quam & vitalẽ Medici vocant. Nisi quidẽ moueretur nõ moueret, id vero est per accidens, quia ipsum extingueretur, neque posset aliis virtutẽ demandare: est itaque cœlo virtus

Lumen cœleste causa.

Localis locus primus.

qua mouet hęc inferiora, præter motũ. cõcessum sanè, quod nisi mouendo, eam mouendi vim non communicaret: nihilominus virtus illa mouendi, aliud est quàm motus: vel hoc solùm argumento, quod facultas seu virtus nomen est immanentis qualitatis; motus, passionis cuiusdam. Iam verò neque quod lumine calefacere dicit, probare possum, neque quod calorẽ quem cœlum gignit specie differre dicit ab eo quem ignis. Nam quæ maximè cœlestem fulgorem vidētur participare, vt spiritus in nobis, qui sensibus seruiunt, neque calidi sunt, neque calorifici, sed sine calore fulgidi, vt hoc modo differat, auctore Galeno ex sententia Platonis, quem maximè sequitur Picus, ignis cœlestis ab elementari, quòd ille sit sine calore lucidus, hic calidus & lucidus. Exemplo cõstat id oculi, qui ad ignem refertur ob fulgorem spirituum, ad illum è cerebro venientium confertim, alioqui verò est subiecto frigidus, & plenus aqua: quod ferre natura non posset, si is fulgor esset caloris effectiuus: non igitur illud lumen calorem rebus affert per se, sed per aliquod accidens. Atque eum calorem quem Sol vtcũque facit, specie non differre ab igneo constat, cum incidentes in eandem substantiam, vnicum reddant intensionem. quid enim? Si quis à Sole simul & igne calefit, duos concipit calores, ac non potius vnum intensiorẽ duabus causis in idem opus incumbentibus? Si vnicum, non different specie, qui sese augentes conflant vnum numero: porrò si duo, vterque excludit frigus vtrique ergo erit frigus contrarium. quod si vtrique ęquè, non sunt illi diuersi, sed idem, quia vnum vni contrarium est. Non igitur solaris calor erit minus quàm igneus alia ratione, quàm quod moderatior, neque certè coquit & vegetat magis, nisi ob eam

Calor cœlestis.

Oculi natura.

De sole multa.

ob eam moderationem, & coniunctiſſimas quaſdam benigniſſimas influentias.quas,quid ſe putat Picus facere cõtra Aſtrologos, referens omnes in motum & lumẽ?certè facit nihil etiã ſi concedantur omnia.dicit enim,ſtellis eſſe nihil aliud quam motum & lumen. Quid quod calefaciunt,quod aliud eſt quàm illuminare?Reſpõdet,vt cœlum eſt cauſa vniuerſalis,ita & eius virtutes eſſe vniuerſales & eminentes,ac proinde poſſe facere multa, ac varia atq; adeo cõtraria etiã. Quid ergo intereſt ad Aſtrologiam,ſiue per plures, ſiue per pauciores facultates poſſit cœlum facere multa eáque varia,ſi modo poteſt?concedet tibi Aſtrologus, vt vitet rixas,cœlo nihil eſſe pręter motũ & lumen,id verò lumen cœleſte,quia cauſa vniuerſalis eſt, eminẽter cõtinere virtutes omnes rerum mutabilium,atq; ita poſſe hęc,& illa,quantacúmq; ſcilicet, volet confingere. Vſq; adeo falſum eſt,omnia quę facit cęlũ,facere motu & lumine,& ad propoſitam diſputationẽ nihil intereſt.Neq; verò ego(vt hoc obiter dicã)propter calorem ſolũ, dico cœlũ vires habere alias quam mouẽdi ſeſe,& illuminãdi.Nam vt alibi indicaui, cœlo nõ eſt vis calefaciẽdi,ſed lumine gignit calorẽ, id verò non per ſe,ſed ob analogiam,& ſimilitudinem naturæ,alliciendo ad illuminatum aërem eum ignẽ,qui per hanc corruptibilium ſpheram permeat. Itaque calor non cogit nos affirmare,eſſe in cæleſtibus corporibus alias virtutes à motu & lumine: ſed lationes potius horum inferiorum,quas à motu cęli pẽdere cũ omnib.Philoſophis fatemur:nõ tamẽ ob ipſum motũ per ſe,ſed ob aliquas virtutes,& influẽtias motrices,quas motu immittere,hîc,&alibi antea probauimus neq.ſolũ eas virtutes in cœlo,eiuſq; partib.eſſe exiſtimo, ſed innumeras alias indicibiles,quib.omniũ mutationũ,quę hic pe

nes nos aguntur, in efficientis genere caussæ sunt, priores quidem iis, quæ ipsi materiæ sunt proximæ, posteriores verò quam aliæ quæ superiores sunt, & ordine quodam positæ, vsque ad primam: quæ omnium, quæ vbi mundi, siue inferioris, siue superioris aguntur, caussa est. Neq; verò puto, omnibus cœli partibus omnes eas virtutes inesse eodem modo: sed vt lumen quod conspicimus, videmus alias aliis partibus conferre, vt Solem Lunæ (ne de quibus dubitatur affirmemus quidquam) ita alias quoque virtutes, quas neque nominare possumus, neque sentire, esse alias in aliis astris, aut Solis, aut præcipuè, & aliis ab aliis demandari, ita vt ne minima quidem stella sit, quę non conferat peculiarem aliquam commoditatem, & toti mundo, & reliquis partibus. Quorsum enim Deus tot in firmamento stellas, neque plures neque pauciores, & hoc ordine, & his interuallis, vt hæ Coronæ, illæ Canis, aliæ Bucinæ, aliæ Currus redderent figuram? cur omnes & fixas & errantes, has hac, illas illac, tanto has tempore, tanto illas facit circuire, ita certa lege, vt nulla per innumera secula, vel latum vnguem possit declinare? An casu horum quippiam, vel frustra, ita vt aliter fieri, vel quod minutulum in eis esse videtur, posset citra mundi læsionem? minimè. Si enim in formatione hominis tanta est operis perfectio, & elucet formatoris sapientia, vt ne minimæ quidem particulæ addi detrahi ve possit quidpiam, magnitudini, numero, figuræ, aut positioni, vt Galenus toto opere de partium vsu sapientissimè indicauit, sed neque in mure aut formica, sed sunt vnicuique iuxta suam naturam accommodata omnia organa, vt nulli vllum aliter melius, quanto magis id censere æquum est, de perfectissimis & pulcherrimis illis corporibus? profectò qui in numero

Influêtiæ cœlestes.

numero

mero pondere & menſura fecit omnia ſapientiſſimè, non fecit illum ornatum cœlorum caſu, velut lapillos multos ſparſim proiiciens, vt quiuis fortè ceciderit: ſed pro numero virtutum fecit aſtra, & ſingulorum à ſingulis diſtantiam iuxta certam proportionem dimẽſus eſt: atque ex ea proportione natæ ſunt multiplices illæ figuræ. Ea verò proportio interuallorum nõ fuerit, quæ maximè ſpectantium oculis placere poſſet, ſed quæ communi mundi vſui maximè accommodaretur, vt ſcilicet diſtarent ſingula, à ſingulis, vt maximè poſſent virtutes ſibi communicare mutuo in vtilitatem totius. Hæc eſt enim veræ pulchritudinis lex, partium nempè omnium ad vtilitatem totius accommodatiſſima compoſitio. Vtilitati verò huic accedit harmonia ſecundum perfectiones arithmeticas, & viſui grata pulchritudo. Nimirum illa, vt & alia omnia quæ facta ſunt, fluxerunt à perfectiſſimo & pulcherrimo exemplari. Vt verò hæc quæ commemoraui, pulchritudinem operis, & artem opificis indicant; ita, ſi vnius aut duarum virtutum facta eſſet tanta corporum multitudo, nullam neque ob diſtantias, neque mutuos aſpectus, neque varios motus afficiendi habens differentiam, eſſet ſanè & opus minimè pulchrum, & opifex inertiſſimus. Non eſt igitur ita: ſed fateri oportet, eſſe in cœleſtibus corporibus multas mirabileſque virtutes. Nam quod dicunt, multiplicis mutationis cauſam referendam eſſe ad materiam, nihil obſtat: ſiquidem mutationum & alterītatum in materia, tantùm eſt paſſiuum principium: effectiuum verò eſt in formis rerum proximarum, ac multò prius in ſuperioribus cauſis: per quas ordine quodam priorum & poſteriorum, deriuatur virtus primæ vſque ad res ſingulas. Si igitur (quod ad ſecundam diſputationis partem atti-

Harmonia cœleſtis.

Mutationu multiplicis cauſæ.

attinere iam incipit)ita habet,cur Astrologia iudiciaria,à viris doctis deridetur vt inanis,à cordatis exploditur vt inutilis:à diuinis legislatoribus & vatibus interdicitur, ac secundum idololatriam vituperatur vt impia,atque adeo multis Pontificum decretis,& Imperatorum etiam, quorum extant adhuc multa edicta,de Astrologis vrbe pellendis? Sub Claudio (authore Cornelio Tacito) de Mathematicis Italia pellendis,factum est Senatusconsultum atrox & irritum.

Astrologia iudiciaria reprehenditur.

Mathemathici Italia pulsi.

Nam nescio quo magno malo,aut quo Dæmonum astu fit,vt cum vbique gentium decretis expellantur, nunquam tamen extingui possint,immo neque deterreri,quo d sanè nouum non est.nam idem Tacitus in libro decimoseptimo de Mathematicis dicit,*genus hominum petentibus infidum,sperantibus fallax,quod in ciuitate nostra,& vetabitur sem er,& retinebitur.* Sed videamus quod sit eius imposturæ principium.hoc certe.Esse multiplices virtutes astris,quibus omnia quæ hic geruntur gubernantur,atque pro differentia aspectuũ ad sese & ad res infernas,varias nasci affectiones, quod videmur recepisse,atque cõfirmasse: itaque quia videntur habere virtutes multas,& habere has & illas colligunt temere.quæ temeritas est certè,& inanis, & noxia & parum pia.quæ distinctioris doctrinæ gratia, seorsum indicabuntur.Ac primum esse inanem, hoc est vanam,nullius veritatis participẽ,atq; omnino sciẽtiam non esse,neq; artem,sed imposturam,& figmentũ.idq; eo maius aliis figmentis quod illis solẽt impostores alios homines decipere,ipsi nequaquã decepti: hoc verò ipsis etiã impostoribus imponitur. non enim arbitror,omnes qui hanc fictitiam artem professi sunt (nam tametsi ea fluxit ab idolatris,qui adorabant cœlestia corpora,& à Iudæis,& Mahometanis magna ex parte

parte aucta est inciderunt tamen in eam nonnulli ex nostris non parum docti & probi)præ vafritie & malignitate voluisse vulgaribus imponere sed eorum nõ paucos prę curiositate,qui non exiguus animi morbus est,in eam credulitatem incidisse, & quæ hominum est fragilitas)cum multis esse deceptos: satis arbitror constat,me non vituperare eam Astrologiam, quæ in cognoscendi cœli motibus versatur,cum ea nihil esse certius in humanis possit. neque iis quæ circa propriam illius materiam fiunt præsensionibus:non enim minus certum est, futurum post biennium eclypsim Lunæ,quàm futuras in mense Iunio breuissimas noctes,nã nisi quis supputando decipiatur,eadem vtriusque scientia est.Illam vitupero diuinationem, quam quondam vocauerunt scientiam Chaldæorum nunc vocant Astrologiam iudiciariam quam qui profitentur annuatim nobis prenuuciant futuras aëris temperies,& temporum cõstitutiones,salubritatem aut insalubritatem,abundantiam frugum aut penuriam, otium aut bella,& eorum exitus tristes,aut fortunatos, Principũ incolumitatem aut mortẽ.hi ipsi electiones faciũt horarũ fœliciũ aut infœliciũ,pro quibusvis negotiis suscipiendis:per interrogationes, quas illi vocant respondent de re quacũq; interrogati:velut quis furatus fuerit quod domi deest;quo fur abierit.Iã verò per natales horas diuinãt futuros hominis cuiusq; mores eiusque fortunã,viuendi & moriẽdi sortẽ.Hęc omnia vana sunt,etsi non omnia æquè.nã cum mutationes omnes corruptibiliũ corporũ ad calidũ, frigidũ,humidũ,& siccũ referãtur,& hæc in cœlis habere causas priores & superiores quę per influẽtias cõmunicantur cõcesserimus,pluuias quoque ac serenitates, flatus & tranquilitatem aëris causas illic habere cõse-

Chaldeorum reprehensio.

quens est. Si autem hæc, & fructuum prouentus boni aut mali, & morbi, & salubritas; horum enim causæ maxime sunt in temporum constitutionibus, quæ in calida vel frigida temperie aëris, pluuiis aut serenitate, flatuum abundantia aut vacuitate spectantur, vt apud Hippocratem videre est alibi sæpe, & maxime in Epidemicis. in his ergo bonam causæ partem videntur habere posse astra. post hæc secundo etiam loco nonnullam & informandis moribus hominum. si enim ad temperiem alterabilium omnium faciunt, & temperies ad mores, vt libello proprio indicauit Galenus, possint etiam nonnihil astra ad mores. Ad fortunam verò quid possunt astra? nam hoc ipsum casu, aut fortuna aliquid fieri, est nihil aliud quàm sine causa certa & per se fieri, si Aristoteli credimus. contradictionem ergo inuoluit, causas esse in astris eorum quę casu contingant, aut fortuna, vt, quod illo prætereunte lapis deciderit, & quod fodienti illi vineam thesaurus inuentus sit: nihil enim minus fortuna aut casu fieret, quàm illud quod causam haberet certam in incorruptibilibus & æternis. Quæ fortuita ergo sunt, vt quòd ille sit à latronibus occidendus, quod alius ruina, alius fulmine moriturus, quod alius domi, alius in agro, quod exeunti ab vrbe furi versus orientem prętor longè visus sit, ac proinde ad occidentem deflexerit, nullam causam habere possunt in astris, sed neque in vniuersa rerum natura per se, sed ex accidenti quodam: vtpote quæ casu aut fortuna fiunt: sunt verò hæc in quibus maxime gloriantur. Hoc ergo genus pręsensionum, quod spectat ad fortunam, & casum, physica ratione pœnitus excludetur: illud quod secundo loco memorauimus, pertinetque ad mores hominum: siquidem pro moribus, de faciendis etiam feratur iudicium,

Astris nihil cũ fortuna.

cium, pœnitus erit vanum : vt ſi cum eſſet dicendum, mulier hæc erit libidinoſa, aut ne ita quidem, ſed calida, dicas erit meretrix, aut infidelis viro : aut cum dicendum, erit auarus, aut ne ita quidem, ſed natura pro penſus, dicas furabitur : alterius enim cauſa partim in educatione eſt, partim in natura, alterius vero in arbitrio, quæ plurimum diſſident. ſi qui vero aſtra neceſſitatem putant arbitrio ponere, hi humanam tollunt libertatem, & rationem omnem boni aut mali, meriti aut demeriti. Supereſt ergo ſolum primum genus, quod ad aëris pertinet alterationes, & in hoc ſecundo exigua quædam particula. Sed & in his ipſis incertitudo ſumma, ob cauſarum implicationes, ea verò apertius conſpicietur in eo quod pertinet ad mores. nam ſit ita, faciat Mercurius fures, an cum hic naſceretur, erat ſolus Mercurius in cœlo? habes aliorum omnium perſpectas naturas, omniumque ſubduxiſti rationem? quantum ſcilicet ſingula annuerent? non (dicunt) ſed quorundam. quid ergo? omnia reliqua ſcis eſſe neutra? ſed ſint, aut habueris omnium rationem, atque iã non Mercurius ſolus, ſed cœlum totum illa hora faciat fures. An non per temperamentum principiorũ, & materiæ generationis, id fieri dicebamus? ad eam ergo temperiem, parentum temperies non minus facit quàm cœlum, non ſunt verò parentes omnes, qui eadem hora coëunt eiuſdem temperamenti. oportebit ergo te iam videre, non ſolùm natalem horam huius, ſed & ſuorum parentum, & auorum, ac denique omnium à quibus in hunc poteſt aliquis naturalis motus deriuari : ſcimus verò aliquando ſimilitudines etiam ab atauis. Sed noueris maiorum omnium ſecundum vtramque partem temperies, ſcis etiam victus rationes, atque quid congreſſuri eſitauerint, piſces, an al

Aſtra nõ neceſſitãt.

Mercurius facere fures creditur.

lia?nam ad seminis temperiem plus facient hęc,quam Mercurius aut Venus.interrogasti quibus cibis vsa sit prægnans? ô quam exigua manet iam causæ portio in istis schematis astrorum, quę pro natali hora faciunt. Sed sit hæc quantulacunque,an nō erit maior in hora conceptionis?dicunt se vtriusque horæ rationem habere,atque ex hora ortus horam conceptionis agnosci.omnes igitur eadem hora nati, eadem etiam concepti sunt.non ergo possunt nasci septimestres, & noumestres, & decimestres simul.at verò quacumq; hora potest nasci septimestris, ergo nunquam potest nasci vllus nouimestris. quod si non quacumq; hora potest nasci eorū quilibet,sint quædam horæ septimestrium, quędam nouimestrium,quędē decimestrium : at verò nullæ tales definitæ sunt ab eis, non possunt ergo ex hora ortus scire horā conceptionis; neq; igitur ex naturalib.figuris possunt quippiā pręsentire. Quid ergo superest?vt prędicant nobis pluuias,aut serenitatā,flatus aut tranquilitatē,frigora, aut ęstus,ac per hæc, de morbis & eorū curationib.etiē quędam.itaq; superest solum Astrologia agricolarum,nautarum, & medicorum,quę perexigua est.nā agricolę & nautę metereologicis signis magis vtuntur, quam æthereis : medici paucorum admodum astrorum considerant ortus & occasus,Pleiadū scilicet & Arcturi: aspectus verò Lunę & Solis:atque hæc quoq: multi doctissimorū censent esse superstitiosa. Sed huic pręsensioni non admodum repugno,quamquam ei quoq; obstāt duo,magni momēti.Primum quidem,multipliciū causarū cōcursio,quarum neq; perspecta esse potest natura, neq; haberi ratio.Alterū quod in physicis indicauimus, quod que omnem ex causis naturalib. diuinandi rationē eleuaret, etiam si omnium virtutes essent perspectissimę,

Astrologia agricolarū nautarum & medicorū.

mę,

mæ, atque ob oculos positæ, videlicet, primum motorem non solùm mouere primum mobile, ac per illud alia ordine quodam vsque ad vltima, sed præter commune hoc mouendi principium, quod simul æquè præbet omnibus; cooperari immediatè (quid vetat ita dicere?) cum singulis esseque causam liberã, quę singula deflectit, non quo cœlum trahit, sed quo ipse vult. neq; verò solum miraculosè, sed naturaliter, & cũ magna suauitate. cur enim miraculum hoc sit, magis quàm si mea me mens trahit aliò, quàm cœlum aut natura impellunt? præterea necesse est scientiam omnem resolui in principia quæ per se nota sint, aut in alia scientia demonstrata, aut cognita experimento, aut à prima veritate reuelata. Astrologiæ verò Iudiciariæ principiis nihil horum accidit. ea ergo non est scientia, sed inanis impostura (exceptis minutulis illis) nihilominus quam sortilega. Primum quidem ẽa non esse per se cognita, neque in alia scientia demonstrata, ipsi dabunt: reuelatam esse dicunt eorum quidam, alij ab angelo Adæ, alij Enoch, alij à Raphaele Thobiæ, ipsis verò Astrologis quis reuelauit factas esse antiquis istas reuelationes? Certè ipsi sibi. Nam quæ Ecclesia? quæ sacra scriptura? dicunt, Traditio est. per quos Apostolos? Non igitur est maior fides illarum reuelationum, quam ipsorum Astrologorum autoritas: hęc verò est, quæ in dubium nunc vocatur. non est ergo suorum principiorum fides. Superest vt sint experimento cognita: hoc vt persuaderent Chaldęi, Gręcis, & Romanis dicebant (vt primo libro de diuinatione licet apud Ciceronẽ legere) se obseruationes horũ fecisse per quater centum septuaginta millia annorũ ac rectè quidẽ dicebãt. nam tot ac multo plurib. erat opus, vt singularum figurarum tenerentur perpaucę obseruationes.

Disputatio de Astrologia iudiciaria.

Nam si toto anno magno quem quadraginta nouem millibus annorum esse dicunt, cœlum totum nũquam ad eandem penitus redit figuram, totis quatercentum septuaginta millibus, rediisset minus quàm decies. eorum verò quibus per experimentum fides debet adhiberi, teneri debent multæ obseruationes: paucæ enim casui possunt imputari, vt & capite primo Metaphysicorum dicitur, multæ eiusdem rei memoriæ vnius experientiæ vim habent. Illi igitur mentiebantur consentaneè, multo impudẽtius nostri, qui cũ credãt, mundi totius nondum esse exactos septem mille annos, & multis iam miriadibus iactari istas imposturas, dicũt nihilominus experimẽtis cognita esse tot, quot vel fingendis miror mundum fuisse satis. Quod verò Thaletem Milesiũ primo Politicorũ, capite septimo dicit Aristoteles per Astrologiam prospexisse vbertatem oliuarum futuram, non admodum curo; præuiderit enim ille per incipientis iam anni cõstitutionẽ, vt agricolæ, aut medici; ac præuidisse per astrologiã, fuerit inanis fama. est enim, vt indicatũ est, inanis hæc astrologia. Quod verò si inanis, sit etiã noxia facile cõstare potest: quãdoquidẽ multis credulis & pusillanimis, quæ prænunciata fuerunt dira, præ timore totius vitæ suauitatẽ abstulerũt, ingerẽtia melancholiã, atq; adeo verã insaniam; & (quod grauius quidẽ est) nonnullis nimium cautis, ipse timor facit certa esse pericula. velut si timet à muliere, ipsa Zelotipia: si ab hostibus, assidua, armorũ gestatio: si ab aqua, pauor pontes angustos prætereũdo: denique à quibus quisq; timet, in ea videmus facilius incidere; vel permittente ita Deo. ita enim legimus capite vltimo Isaiæ: *Vnde & ego eligam illusiones eorum & quæ timebãt adducam eis*: & capite decimo prouerbiorũ. *Quod timet impius, veniet*

Oliuarũ vbertas prædicta.

super

super eum. Atqui hæc sanè fuerit vna causa, qua quæ ominantur, aliquando eueniant. Si igitur prænunciant mala, hoc modo nocent: si verò bona, quod inani spe seducentes, multa impellunt frustra tentare, atque interim magnis se exponere periculis, aut certis aliis sese priuare bonis. tametsi enim fieri possit, vt quispiam spe inaniter cōcepta, tandem compos fiat leuiter sperati boni, multò tamen plures fuerint, qui spe cadentes, magna sint experti pericula, vt qui imperij concepta spe, factus prædo, periit in furca: aut certa bona amiserint, velut qui thesauri inueniendi, aut chymica arte faciendi aurū spe allecti, laborauerunt: quorū vix quispiam est, qui non rem totam perdiderit; quidam verò qui non quærebant, inuenerūt thesaurum. Satius ergo multo sit vt inuenias, vineam tuam fodere, quàm de thesauro cogitare. ita, vtilius multo sit hominibus, vitam prudenter institutam agere, quā vlla diuinatione agi. Sed neque satis piam esse, præter sacrę scripturæ loca quæ produximus, hæc indicant, quod facit periclitari fidē de Dei prouidentia, & de libero arbitrio. tametsi enim præfari semper soleant, se illa imprimis salua esse velle: sunt vero adeo nimij narrando tāmulta & stupenda, vt latenter de necessario fato, sacrilegā audientium animis ingerant opinionem. Huc accedit multos huius prętextu, Necromantiam exercere, Dęmonésque vt quæ commemorauimus mala accidant mortalibus, & hac via nōnulli à fide deerrent, exequi quoad possunt illorū prænunciata, quæ alia causa est, vt eueniant, operéq; cōprobentur nonnulla. Pręter dictas verò duas causas alteram ab affectibus eorū quibus prænūcientur, alteram à Dæmone, eueniunt quędā casu. nō sunt autē tam multa quæ non mentiuntur, vt dictæ tres causę (si modo casus in causis est) nō pos-

Necromantia.

mendacitatem facetè admodũ notauit Seneca, in ludo de morte Claudij Cæsaris, inducens Clothum ita loquentem. *Patiar aliquando mathematicos verum dicere, qui illum postquàm princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt.* Accedit etiam, eam credulitatem coniunctam adeo esse cum Idololatria, vt Babyloniorũ religio nihil fuerit aliud, quam ipsa scientia Chaldæorum. nam eadem Deorum & astrorum nomina, & eadem canebant de Diis in sacrificiis sacerdotes, quę prædicabant de astris Astrologi. nimirũ illi furatum esse boues. Mercurium: hi sub Mercurio natos esse fures: & alia omnia eodẽ modo. & merito quidem nam persuasi bona maláque omnia ab astris venire, neque quod amarent neque quod timerẽt habebant aliud, quam astra. Proinde simul cũ idololatria damnatur hæc Astrologia his citato ex Hieremia, his verbis. *Iuxta vias gentium nolite discere, & à signis cœli nolite metuere, quæ timent gentes, quia leges populorum vanæ sunt.* Vide vt leges gentium coniungit cum timore astrorũ. Peccant etiã Astrologi in ipsa astra, imputantes illis tam multa. nam cum facta sint omnia à summo bono boni gratia, vt scilicet gignant, foueant, & augeant, in mortes, in crimina, in bella, nullum factum est, neque quidquam inde malignũ venit, nisi ex accidenti quodã. Quo pacto ergo stellæ pugnauerunt contra Sisaram? nullo certe. quis enim congredientiũ simul hominum, posset illis esse delectus, vt Hebræos tuerentur, & debellarent Chananeos? sed stellarum nomine haud dubiè illic vocantur angeli, qui iuuerunt populũ Dei aduersus impios. Dicuntur vero manere in ordine suo, quod suo quisquè est ordine cœlestis illius hyerarchiæ, qua nihil est in reb. creatis pulchrius, aut ordinatius. Cursus vero Angelorũ, dicitur assidua illa

Stellarũ nomine Angeli.

Angelorũ cursus.

illa & continens cooperatio, qua homines custodiũt, & gubernant. Angeli igitur custodes Hebræorũ, quorum princeps Michaël, suo quisque ordine persistentes in defendendi munere, pugnauerunt contra Iabin regem, & ducem exercitus Sisaram. atque hic est sensus literalis huius loci. non aliter ac duodecimo capite Apocalypsis dicitur *cauda draconis illius trahebat tertiam partem stellarum cœli, & misit eas in terrã.* quo loco significatur literaliter tertia pars angelorũ. vnde cõstat, nihil hîc habere Astrologiam iudiciariam quo se tueatur: sed oportere, vt cõtemptis his vanitatibus. bene semper speremus, & actiones nostras prudenter instituamus, dantes gloriam Deo.

CAPVT TRIGESIMVMSECVNDVM.

APITE 37. libri Iob ita habetur. *Qui in manu omnium hominum signat, vt nouerint singuli opera sua.*

His verbis solẽt sese munire, qui Chyromantiam profitentur, diuinantes ex lineis manuum, neque minora neque pauciora, quàm Astrologi ex schematis stellarum. itaque intelligunt verbis his Iob significari, Deũ cuicumque depinxisse in manu, signa eorum quæ facturus esset: illi verò prędicunt, & quæ perpessurus, siue ab internis causis, siue ab externis, siue propè, siue longe positis, siue naturalibus, siue fortuitis. qui cũ hęc sibi persuaserint, possũt etiã in subsidiũ trahere locũ aliũ ex 13. Exodi, quo ita dicitur. *Erit igitur quasi signũ in manu tua.* Aristoteles quoq;, auctor nunquã contẽnendus ca. 15. primi de historia animaliũ, ita dicit. *Pars interior man⁹ vola dicitur carnosa est, & scissuris vitæ indicib. distincta, lõgioris scilicet vitę singulis, aut binis ductis per totã; breuioris binis quæ nõ lõgitudinẽ totã designẽt.* Operepretiũ ergo erit

Chyromantiæ examen.

hoc loco considerare, An sit aliqua ex forma manus naturalis significatio, an omne id studium vanum sit. Eatenus verò, vt mihi quidem videtur, naturalis ars, & certitudinis aliquid habens censeri debet, quatenus referri possit in naturales aliquas causas, habeátq; principia, aut per se nota, aut alibi demonstrata, aut procedat ex certis experimentis: quatenus verò nihil habet horum, vana. Qui igitur palmas, fictis quibusdã lineis in partes quasdã diuidunt, singulásque tribuunt singulis planetis, & naturaliter innatas lineas, secundũ conceptam vulgo opinionem de naturis planetarum interpretantur, nihilominus vani sunt quã ipsi Astrologi iudiciarij: immo eo plus, quo plures positiones accipiunt gratis, & sine vlla monstratione. Illi enim gratis accipiunt, hoc astrum hæc facere sub illo natis, illud illa: hi addunt, manus hãc aream esse Iouis, illam Veneris: & rursum hæc illa significare. quæ autẽ horũ monstratio? aut quę naturales causæ? experiméta verò iactare possint, vt ipsi Astrologi, casu quodam, rarissimè verarum pronũciationum. vani igitur sunt, qui ita procedunt, multo verò magis, cum non solum procedunt ad interpretandos mores hominis, sed & fortunas, & quæ non in eo cuius contemplãtur manus, sed in lege positis, causas habent. velut dicunt, hæc nubet ter, hic percutietur capite. Id verò mihi videbatur cõiectandum ex manibus maritorũ, & eius qui percussurus est. nam quo pacto cõnubia possint habere causas in nubentium altero, cum ad ambo pertineãt? ac percussio in percusso solo, ac non potius in percutiente? Quid si primus maritus habet lineam vitæ longiorem quàm mulier? quo pacto poterit nubere illa pluries? percuti verò non põt hic, nisi quis percutiat, aut lapis tegulaue cadat. causa enim percussionis percutiẽs est,

Chyromãtici Astrologis vaniores.

aut

aut ruina:igitur eadẽ causa est linearũ manus Petri & iræ Ioannis, aut casus tegulæ. nisi enim referantur ad eandẽ causam,nõ possit alterũ alterius esse signũ,neq; alterũ causa eius quod alterũ significat. At verò causa linearũ manus.Intra ipsum hominẽ esse videtur,& ex illius natura fluere.intra Petrũ itaq; est causa casus tegulę è tecto:at hoc absurdũ.Dicunt,in eodẽ astro causam esse harũ linearũ,& casus. redeunt eadẽ argumẽta,quæ aduersus Astrologos,& illud maxime,quòd si naturalia,vt lineæ manuũ,& fortuita,& casus & ruinę, easdẽ habent causas,nihil est fortuitum,cũ omnia habeant causas per se.hoc longe absurdius.nam vt cadat tegula,causa est qui tollit fulcrũ, vt vero cadat in Petrũ,nulla est per se,sed eædẽ causæ,quæ per se faciunt lapidem cadere,&Petrum transire,faciunt ex accidẽti quodam,& fortuito,lapidem incidere in Petrũ.Hactenus igitur vana est Chyromantia:neq; video, quæ possit non esse talis,nisi fortè ea,quæ subalternata Astrologiæ non sit,sed pars quædã Physiognomiæ. Nimirũ Physiognomus non solùm considerat faciẽ(quamquã eam maximè vt quæ sensuum organis constat, & mẽtem maximè prodit)sed aliarum etiam partium cõstitutionem:nã capitis totius,& pectoris,& dorsi,& vocalium,& genitalium,& pedũ;ita verò & manus contemplatur:atque adeo post faciem, magis quã alia omnia:nã manus humana organũ organorũ est,auctoribus Aristotele & Galeno, atque vt facies intellectiuas virtutes , ita manus factiuas maximè potest indicare,habẽtq; manus ad rationẽ vt instrumẽtũ ad artẽ, quia vt ratio est ars ante omnes artes,ita manus organũ ante omnia organa.Nihil igitur in homine,ea quę spectant ad rationẽ pręcipuè factiuã,æquè poterit indicare ac manus.Igitur ea manuum cõtemplatio,quæ

Physiognomia cõsideratio.

Physiognomiæ fines non trāsgreditur, Physiognomiæ pars est, & parem cum ea habet auctoritatem: quā ergo habere debeat Physiognomia, hoc loco videndum est. Non esse profecto omnino vanam, vel illud vnum argumento esse potest, quod Aristoteles, auctor minime vanus, librū proprium dedit ei doctrinæ, & sparsim scripsit de ea multa in libris de historia animaliū. sed & Hippocrates, qui iudicio omnium est seuerissimus, sparsim scripsit multa spectantia ad Physiognomiā, quale est illud libri secundi de morbis popularibus. *Quicūque ruffi, naso acuto, oculis paruis, mali. Quicumq; ruffi, simi, oculis magnis, boni.* Et rursum, *magni, calui, balbi, gracili voce præditi, boni rursum, Caput magnum, oculi parui, balbi, iracundi sunt.* Et rursum, *Oculi non nictantes, iracundi.* Et iterum, *Magnum caput oculi nigri, & magni, nasum crassum & simum habentes, boni.* Sed & legibus etiā ciuilibus, in quibus iniquū sit censere esse aliquid futile, aut vanū, cautū est, vt si duo homines inciderint in criminis suspitionē, is primū torqueatur qui sit aspectu deformior. Cuius legis ratio est in Physiognomia. Ecclesiasticus etiam capite 13. bonam faciem vocat vestigium boni cordis. sed & experimento probat Aristoteles esse artem Physiognomicā: quia quicumque plurimum inter animalia cuiuspiā generis versati sunt, sciunt ex forma dignoscere bona & mala, velut equites equos venatores canes. neq; in hac dignotione falluntur, sed semper, aut magna ex parte euenit vt illi iudicāt. Est igitur aliqua Physiognomia. Verū est, multo certiorē fore eā quæ versetur in dignotione brutorū, quàm quæ hominū, quia illa nihil habent præter ipsam naturam: in hominibus verò plurimum ad formandos mores educatio, & disciplina, & quod his omnibus maius est, Dei gratia.

Physiognomia ars.

Sed

Sed neque hæc penitus eleuant Physiognomiæ facultatem, vt neque naturã. Notæ quas Physiognomi obseruant accipiuntur primum à similitudine cum aliis animalibus; vt qui paruis sunt oculis timidi, vt scilicet & simiæ: qui magnis stupidi, vt & boues & asini. deinde & cum diuersarum nationum aut sexus hominibus, vt qui valde nigri, sunt timidi, vt Ægiptij & Ethiopes: Qui valde candidi, timidi etiam vt mulieres. deinde ab ipsis passionibus, quale erat illud Hippocratis. *Qui oculis non nictant, iracundi*: quia & qui irati sunt solent immotis oculis & palpebris intueri. Post hæc loca argumentorũ. habent etiam præcepta conferendi signa cũ signis, & colligendi quædã ex quibusdã: velut (dicunt) si quis est iracũdus & tristis & prauus, necesse est sit inuidus. Sed nũc nõ est anim⁹ hãc artẽ persequi sed hæc sũma eius capita attingere, vt videamus quo in naturales causas referri possunt. Inter omnes Philosophos conuenit omnibus animantibus data esse instrumenta, suis moribus accõmodatissima; velut leoni tauro & apro, vtpotè ferocibus, vngues & dẽtes validos, aut cornua, aut exertos dentes: equo, vtpotè veloci, & generoso superbo & calcitrãti, vngulas fortes, lõga crura, & ornamẽtũ iubæ: timidis verò & fugacibus vt lepori & ceruo, pro armis dedit artus ad celeritatẽ comparatos. ita & alia omnia circa animaliũ singulorũ partes fabricata est natura: quod mihi nũc satis sit pro re presenti attigisse, tractat diffuse Aristoteles in libris de partibus animaliũ Dubitatũ est à veteribus an animalia talia sint, quia talia habẽt instrumẽta, an talia habeãt instrumenta, quia talia sunt. velut, an taurus, quia cornua habet sit ferox: an quia sit ferox, habeat cornua: lepus quoque an quia est inermis sit timidus, an quia timidus, sit inermis, Anaxagoras, vt dicit Gal. pri- *Organorũ consideratio.*

mo de vsu partium, affirmabat animalia talia esse, quia talia habent instrumenta, quasi animæ ipsæ omnes sint eædem, aut similes, sed pro differentia instrumentorum varios induant mores. Galenus contra censet, animas ipsas per se differre moribus, & vnicuique data esse instrumenta accommodata. Mihi verò vtrumque videtur verum, & animalibus data esse talia organa, quia sunt talia; & esse talia, quia habent talia organa. Nam & homo, quia audax est, arripit ensem: & quia ensem habet fit audacior: ita vitulus, antea etiam quàm ei exorta sint cornua, ipso naturæ impetu inuadit, quasi velit cornu ferire: idem vero taurus iam factus, si ferrentur cornua, ferocitatem deponit: scilicet ipsa organorum vacuitas facit diffidentiam. Sed etsi instrumentorum commoditas mores illos augeat, si quidem non vnica ea est causa eorum, neque à principio facit, necesse est vt sit alia causa differentiæ morum, prior ipsis organis: hæc verò, vbi fuerit nisi in animabus quæ diuersæ sint, aliæ audaces, aliæ timidæ, aliæ agrestes, aliæ cicures, aliæ solitariæ, aliæ gregales.

Morum differentia vnde. Quid ergo, ipsæ animæ per se ante talia corpora sunt tales? non certè. nam brutorum animæ ante corpora ne sunt quidem, cum educantur de potentia materiæ, & sint nihil aliud quam ipsi corporum actus. Quid ergo fit? Certe vt in ipsis corporibus ante organa sit aliquid, quod & morum, & organorum causa sit, hoc verò est temperies, seu natura, quæ facit esse substantiam hoc aliquid: id verò in brutis est ipsa anima, atque adeo in hominibus, secundum partem sentientem, perinde eueniunt omnia, ac si anima ipsa corporis temperies sit: non enim ob hanc partem agnoscitur anima nostra esse separabilis, sed ob mentem. Cum ergo morum differentia non ex mente sit, sed ex irascibili, &

con-

concupiscibili, & internis sensibus, quæ consistunt in organis corporalibus, quod ad hoc attinet, perinde de nobis ac de brutis censere oportet. Igitur si temperies parit hos aut illos mores, & his talia, aut talia succedunt organa, profectò temperies prior est organizatione, & causa illius: quod si temperies causa est morum, & compositionis, certè compositio significatiuã sit morum, quia referuntur ambo ad eandem causam: atque adeo, vt Sextus Philosophus inquit, *etiam corpus sit quædam animi imago.* Ratio verò agnoscendi, quæ figura quos indicet mores, nulla potior sit, quam ex obseruatione figurarum quæ tales mores solent comitari, translata ratione ab aliis in alia: siquidem indicatum est, hac in re esse omnium eandem rationem. Cur igitur notæ morum à figura rectè capiantur, & tales rectè transferantur ab aliis animalibus ad alia, hæc est causa. Quòd verò & ab ipsis passionibus rectè accipiantur (quem tertium argumentorum locum esse diximus) ex dictis etiam constare facile potest: indicatum enim est, animalia quędam ad quasdam passiones esse propensa naturaliter, vt hæc ad iram, illa ad timorem, ad mœstitiam alia, alia ad gaudium. Porrò per has passiones, non viscera solùm, & in eis inhabitantes spiritus, & succi, sed & externæ partes modò quodam permouentur. Non enim difficile est, ex facie agnoscere iratum, timentem, hilarem, & tristem. cum igitur omnia sponte ferantur, etiam sine vllo externo motore in quæ propensa naturaliter sunt, incident per sese quoruncumque hominum vultus, etiam cum de nulla re cogitant, in eas dispositiones, in quas vergunt naturaliter, vt vultus iracundi in toruum aspectum, etiã cum non erit iratus: tristis in demissionem quandam, etiam cum non mœrebit. Huc spectat, Physiognomi-

Temperies quid & quorum causa.

Exempla physiognomiæ.

cum illud, duodecimi capitis primi Paralipomenon. *Sed & de Gadi transfugerunt ad Dauid cum lateret in deserto, viri robustißimi, & pugnatores optimi tenentes clypeum & hastam, facies eorum quasi facies leonis.* Est igitur agnoscere animi robur ex facie, per similitudinem aliorum animalium: ex passionibus verò seu ex passionum vacuitate est physiognomicum illud, Ecclesiastes capite octauo. *Sapientia hominis lucet in vultu eius*: Et illud Prouerbiorum, *Cor gaudens exhilarat faciem.* Et illud, *In facie prudentis lucet sapientia, oculi stultorum in finibus terræ.* Nimirum, vt à facie quã à reliquo corpore, ita ab oculis plura quam à reliqua facie capiuntur argumenta: quia velut fenestræ animæ sunt, atque inter cætera à modo intuendi. Nam recta despicere, oculis parum demissis, verecundi, immotis neque nictantibus, impudentis & iracundi: plurimum nictare, timidi aut insanire parati: obliquè intueri, vt cum sit è regione, habeat oculos in finibus terrę, est subdoli & derisoris, quem stultum vocant diuina prouerbia. Post faciem, in manibus potius quam in vlla alia parte, dictis de causis locum habent signa huiusmodi. Manus ergo bene magna, multis lineis descripta, neque omnino glabra, neque pilosa, & longi digiti, ad naturalem proportionem inæquales, qui facile & adducantur, & abducantur, sapientiam indicant, & bonos mores. maximè enim humana est talis manus. Curtam verò, rotundam, breuibus digitis, & æqualibus, glabram nimis, aut valde pilosam qualis erat Esau, aut vngues habentes incuruos & longos, & nullis aut paucissimis lineis esse distinctam: hæc omnia beluina sunt, & ad aliqua brutorum genera referuntur. Quare pilosa manus significabit hominem agrestem, & ferum more vrsi, vngues incurui, rapacem more

Manus consideratio.

more accipitris,rotunda ac breuis ac ſine lineis, ſtupidum qualia quadrupedum plurima.Ita etiam & à paſſionibus:qui contractas ſemper gerunt manus,timidi & auari eſſe dignoſcuntur;contra qui extentas, audaces & liberales;qui pendentes aut dimiſſas,aut aliam ſuper aliam,deſides:qui elatas aut mobiles,ſoliciti, & negocioſi:qui ad faciem aut os adducunt cogitabūdi. Ex his conſtat chyromātiam,niſi vltra phyſiognomię fines ſe effundat vanam non eſſe:niſi verò intra illos ſe cōtineat vaniſſimam,velut & ipſa phyſiognomia ſuos egreſſa fines,vana fit vt cum Phyſiognomi,non ſōlum naturales cuiuſque mores,& ingenium volunt dignoſcere,ſed & fortunam prænunciare,dicentes alios eſſe Iouiales & fortunatos,alios Saturninos & infœlices. Nimirum ſi rectè antea mōſtratum eſt, Aſtrologiam Iudiciariam.cum præcipuè de fortuitis agit, vanam eſſe,neceſſe eſt omnes eas artes quæ ad illam referuntur vanas eſſe,vt Phyſiognomiam,quæ Martes,Ioues, aut Saturnos nominat;& Geomantiam, quæ loca planetarum deſcribit in terra: multo autem magis & Hydromantiam,& Pyromantiam & innumera alia figmenta futiliſſima : quæ omnia ſunt merè ludicra, aut adiunctam habent operam Dæmonum. Cum ergo Chyromantiam bona ex parte receperimus, licebit verba illa Iob, *Qui in manu omnium hominum ſignat, vt nouerint ſinguli opera ſua*, chyromanticè interpretari. Verum occurrit mihi alia interpretatio , quæ multo magis arridet, nimirum vt Galenus loco citato ediſſerit, data manus eſt homini, vt rationali ac ſapientiſſimo animali. Nam æquum erat, habenti artem ante omnes artes, hoc eſt rationem , dari organum ante omnia organa, hoc eſt, manus. vt igitur fabrum dolabra &

Geomantia.

Hydromātia & Pyromātia quid.

ferra;agricolam ligo & falx,sui muneris faciant recordari:ita manus,hominũ humani officij. Ergo vel suas ipsius manus intuens homo,agnoscet se esse natum ad omnes artes exercendas,ad adorandum Deum, ad erigendas Deo aras,ad sacra faciendum; ad scribendum, docendúmque omnem sapientiam etiam posteros, dicent Pythagorici ad numerandum; quandoquidem calculi numeri denarij, qui omnes continent numeros,in ipsis digitis positi ante oculos sunt. Signauit igitur Deus in manu omnium, vt nouerint singuli opera sua,hoc est,quæ eos facere oporteat, & ad quæ nati sint:nimirum admonent nos aures, natos nos esse audire,nares odorari,lingua gustare,oculi videre. Hæc verò omnia,opera nostra non sunt, sed cum plerisque communia:manus verò sapientiæ, & diuini cultus, & rationis numerandi,&exercendarum omnium artium nos admonent;quæ sua hominis opera sunt. Quod decimo tertio Exodi dicitur, *Erit igitur quasi signum in manu sua*,nullatenus pertinet ad Chyromantiam, sed alludit ad consuetudinem hominum, qui cum rem quampiam volunt memoriæ commendare,signum aliquod alligant digitis,quòd scilicet manus ob oculos versentur semper. Eum verò esse legitimum sensum verborum sequentia indicant,*Erit igitur*(inquit)*quasi signum in manu tua,& quasi appensum quid ob recordationem ante oculos tuos.* Quod Aristoteles primo de historia animalium dicit,scissuras manus longioris aut breuioris vitæ notas continere, non tam est à ratione alienum, quam fortuitorum euentuum significationes inde peti,quod scissuræ illæ ad formationem spectant, & formatio ad temperiem rationem habet, bonúsque aut malus corporis habitus naturalis, qui compositione constat & temperie, longioris aut breuioris

Vitæ longitudo.

uioris vitæ, & eius interitus qui ab intrinsecis causis cietur, præcipua causa est. Tamen neque hoc mihi, vt verum fatear, admodum arridet: multis enim experimentis confirmanda foret eius assertionis fides. Neque me sanè plurimum mouent Aristotelis eo loci verba, ibi enim non Philosophum, sed Historicum agit: longè autem minorum historicorum, quam philosophorum auctoritas est.

CAPVT TRIGESIMVMTERTIVM.

De Necromantia.

ECROMANTIA, vt ipsum præ se fert nomen, est diuinatio quæ procedit ex consultatione mortuorum, cum scilicet Necromantici, incantationibus, & characteribus, aut certis quibusdam per actis, velut expiationibus, aut ceremoniis, mortuos accersunt, quos de ocultis aut futuris rebus consulant: cui rei magnam videtur auctoritatem conciliare, quod euenisse Sauli narratur capite 28. primi Regum. cui, opera cuiusdam mulieris pythonissæ, hoc est familiaritate Dæmonis vtentis, inuocatus suscitatúsque Samuel, finem suum imminentémque illi, ac filiis suis à Philistæis, indicauit. Si enim in sacris legimus, per mulierculam Necromanticam suis magicis artibus vtentem, prophetam adeo Deo charum suscitatum esse, & Regi verissimum futurorum reddidisse responsum, cur non putemus magicis incantationibus, characteribus, ac reliquis signis, facultatem aliquam inesse, aut naturalem, quæ vim etiam possit ipsis spiritalibus substantiis inferre, aut diuinam, dęmoniacis illusionibus

De necromantia multa.

Pythonissa.

longe superiorem? Non enim videtur dici posse, non fuisse verè Samuelem, aut eius animum, eum qui respondit Sauli; siquidem in capite 46. Ecclesiastici, de Samuele, post alia eius acta, ita scriptum legimus. *Et post hoc dormiuit, & notum fecit Regi, & ostendit illi finem vitæ suæ, & exaltauit vocem eius de terra in prophetia, delere impietatem gentis.* Quid enim aliud indicant hæc verba, quam quod illo loco narratum est, Samuelem postquam dormiuerat, rursum exaltasse vocem de terra, & notum fecisse Regi finem vitæ suæ in prophetia? quod certè non alias fecit, quam cum à Pythonissa est excitatus. Scio de hac re diuersas esse Theologorum opiniones, aliis dicentibus fuisse verè Samuelem qui indicauit Regi finem suum, aliis eius imaginem, quas nolo ego aliter examinare, quam dicens quod mihi videtur probabilissimum: quandoquidem Ecclesiasticus narrans Samuelis gesta dicit, postquam dormiuit notum fecisse Regi finem suum, & exaltasse vocem de terra in prophetia, non dubito quin fuerit ipse Samuel. non dico ipse Samuel suscitatus, sed illius anima apparens in corpore aëreo, vt solent Angeli. Neque enim mihi pro asserenda Ecclesiastici veritate (tametsi id dicat vir sanctissimus æquè ac doctissimus Augustinus) videtur esse satis dicere, vocari Samuelem, Samuelis imaginem: videndum enim quorsum hæc narret Ecclesiasticus: nō certè aliorsum, quam vt narret gesta Samuelis, & illis, laudem. quam autem laudem meretur Samuel, quòd Dæmon eius imaginem induens, pro illo respōderit? aut quomodo quispiam hoc inter illius rectè gesta iurè commemoret? accedit quod ex Ecclesiastici verbis cōstat, illū nō simpliciter prenunciasse Regi finē suū. (hoc enim malus etiā Dæmon posset fortasse facere, aut coniectura, aut

Samuel an verè suscitatus.

aut à Deo per bonos angelos accipiens)sed concionatum etiam esse aduersus idolatriam, quod malus Dæmon non fecisset.ita verò inquit Ecclesiasticus, *Et exaltauit vocem eius de terra in prophetia, delere impietatem gentis.* Existimo itaque verè fuisse Samuelem. Monstratum verò mihi alibi est, nullam vim naturalem esse verbis, neque characteribus. Porrò monstratum etiam est, nullam Dæmonib. esse cum corporalib. sympathiam, neque antipathiam: Vnde fit, nihil penitus posse Necromantiam nisi ex pacto: siquidem vim naturalem inferre spiritalibus substantiis nullam potest: neq; quidem ex pacto sine Dei permissione, siquidem non annuente prima causa, ne esse quidem quispiam potest, nedum operari. Quid igitur superest? certè Necromantiam nihil esse aliud, quam Dæmonis illusionem, hominum vero infidelitatem, qui cacodæmoni se deuouent. Quoniam autem neq; Dæmon potest ex pacto respōdere sine Dei permissione, fit nonnunquã vt Deus Dęmones coërceat, ipse verò aliquid in illorũ qui se deuouent pernitiem fieri permittat, atque vt dicitur capite vltimo Esaiæ, *Eligat illusiones eorum, & quæ timebant adducat eis.* Velut nunc in pernitiem Saulis, qui volens ac sciens defecit à Deo, atque ad Dæmonem se contulit, permisit vt pythonissa Dæmoniacas artes exercente, appareret Samuel, & illi finem suum indicaret, & maiorem fraudi fidem adhibẽs induraretur, & adductus in desperationẽ, periret in peccato suo. Censere verò aliquid præter nequitiã esse in Necromantia, hominum est indoctissimorum pariter ac leuissimorũ. Nō desunt, qui asserẽtes nō fuisse phãtasma dęmoniacũ, sed ipsum Samuelẽ, existimẽt assum psisse Dęmonẽ Samuelis corpus, atq; ex illa respōdisse, atq; vocari Samuelẽ, vt cuiusq; hominis cadauer ip-

Necromãtia quid.

sius nomine dicimus:hoc verò sine omni probabilitate,neque sine Prophetæ iniuria,videtur dici.nam longè facilius erat Dæmoni aëreum corpus effingere,aut videntium oculis illudere,quam dissolutum iam in sepulcro corpus, in formam pristinam, vel apparenter restituere. Quod autem maius opprobrium fieri poterat Prophetæ corpori,quam à Dæmone assumi?hoc igitur minimè est probabile:quare superest, id solum quod dictum est permissu Dei venisse animã Samuelis,atque assumpto corpore aëreo Sauli respondisse. Neque verò vellem hinc augeri credulitatem indocti & superstitiosi vulgi, de reditu animarum hominum via iam defunctorum. Verum quia redeant an non,nihil habet cum naturali Philosophia, neque ad huius operis spectat argumentum. De his hactenus.

CAPVT TRIGESIMVMQVARTVM.

VARTO Regum.capite secundo. *Dixerunt quoque viri ciuitatis* (Hyericõtis scilicet) *ad Eliseum, ecce habitatio huius ciuitatis optima est, sicut tu ipse domine perspicis,sed aquæ pessimæ sunt, & terra sterilis,at ille ait, afferte mihi vas nouum, & mittite in illud sal.quod cum attulissent,egressus ad fontem aquarũ, misit in illum sal,& ait,hæc dicit Dominus,sanaui aquas has,& non erit vltra in eis mors,neque sterilitas,sanatæ sunt ergo aquæ vsque in diem hunc,iuxta verbum Elisei, quod locutus est.*

Non dubium est hoc quoque,vt alia pleraque contigisse populo illi in figura,vt testatur diuus Paulus,& aliquam aliam aquarum emundationem significasse, factumque esse ob aliquod sacramentum:an verò hic quo-

que aliqua naturę ratio habita sit, præsentis operis est examinare. Dictum enim non semel est, atque indicatum, etiam in efficiendis miraculis, plerũque vti Deũ aliqua naturali causa, idque multis atque optimis rationibus, quas, vtpotè alibi dictas, nõ est nunc animus repetere, sed id præstare solùm quod propositum est. Quandoquidem terræ sterilitas curatur in aquis, cõstat nihil aliud insinuari, quam aquas fuisse tales, vt earum vitio irrigata terra sterilesceret. Id vero vitiũ, videtur rationi consentaneum fuisse salsuginẽ, & quia id solet esse frequens in aquis, ex quo quam plurimæ fiunt ad potandum inutiles, & quia id solet omnium maxime sterilitatem afferre. Quo factum est, vt ab antiquissimis seculis venerit in consuetudinem, vt solo, quod ob patrata ibi facinora, & proditiones deuouetur, sal inspergatur: quod fecisse legimus Abimelech deleta vrbe Sychimorum, capite nono libri Iudicum: quin & Psalmo 106. ita dicitur, *Posuit terram fructiferam in salsuginem, à malitia inhabitantium in ea.* itáque salsugo maxima causa est sterilitatis terrę, & inspersus sal sterilitatem indicit, & maledictionem. Si autem salsæ erant aquæ Hyericontis, atque ideo hominibus erant ad potum inutiles, & terræ afferentes sterilitatẽ, quæ vis naturalis esse poterat in sale ad sanãdum eas? cum præcipuè Diuus Iacobus in sua epistola capite 3. dicat, *Nunquid potest fratres mei ficus vuas facere, aut vitis ficus?* sic neque salsa dulcem potest facere aquã. Neque dubium, cum sint contraria contrariorum remedia, quin similibus augeãtur rerum vitia. Alterum igitur duorum dicẽdum est, aut in illo Elisei miraculo nullam esse habitam naturæ rationem, sed adhibitam esse rem prorsus aduersam & noxiam, maioris portenti causa (nam hoc quoque nonnunquam legimus

Miraculorũ ratio

Aquæ salsæ monumenta.

Sal cur terris aspergatur.

factum) aut vitium illud aquæ, non fuisse salsuginem, sed corruptionem putridam,& olidam. hæc enim vt aliis omnibus in rebus, ita etiam in aqua,salis admistione corrigitur. nam sal calidæ & siccæ naturæ cum sit,& facilè cum aqua dissolutus commisceatur,putres in ea siue vapores,siue partes absumit, & putredinem emendat,atque integritatem facit diutius retinere.testantur enim nautæ,aquas nonnihil salsas, aptas verò adhuc potui,vtiliores esse nauigantibus,quòd diutius incorruptæ seruari possint,ac proinde se eas ex puteis mari vicinis solere haurire. Quin etiam qui naturas rerum diligenter scrutantur, affirmant puteos malè olentes,& prauo aliquo sapore infectos,nulla ratione melius expurgari,quàm sale in eos iniecto:iniici verò solitam quartam partem modioli in singulos. quamquam non potest hoc esse in omnibus ratum,sed plus aut minus debet iniici, vt in ipsis puteis inest aquæ. hoc igitur videtur maxime consentaneum quia præter dicta,ob putrescentiam, & graueolentiam euenit aquas esse mortiferas,magis quam ob salsuginem:sed & steriles,quia salsugo nisi omnino sit maxima, vt in mari Sodomæ (quod quia nihil viuum generat, ac si quid in ipsum incidat necat,mortuum appellatur)neque lethalis est,neque fœcunditati officit:quin potius cum sine putrescentia est, & intra quandam mediocritatem,vt in mari,ipsas aquas facit fœcundissimas:nullibi enim mundi adeo luxuriatur generandi facultas, neque est tam multiplex generatio.Atqui profectò,vt ego existimo,ille ipse Dei spiritus, qui aquas incubauit initio(quem ego ignem esse censeo tales reddidit crassas inquam,& salsas;atque ita multiplici rerum generationi,aptiores multò quàm dulces. Iam verò irrigata aqua,non vtcumque salsa officit plantis, neque æquè

Aquæ sale iniecto curata.

Salsugo.

Aqua salsa fœcundissima.

æquè omnibus;ſed ſunt quædam plantæ,quę gaudent etiam quadam ſalſugine, & puteales quæ ſalſugine aliqua plerumque participant deſinunt prius eſſe aptæ potui,quam irrigationi. nimirum in potu inſuauiſſima eſt ſalſugo, quia ſitis humidi & frigidi appetitus eſt,irrigati verò alimẽti magis rationem quam potus habet,nutrit enim plantas, atque ita non ſtatim officit,neque enim niſi cum multa eſt,vt ſi muria, aut marina rigentur plantæ,aut iſpergatur ipſe ſal.facit verò, ſi qua vlla in re,in ſale maximam,ipſum plus, aut minus differẽtiam.multa enim ſalis irrigatio aut inſperſio,ſiccat omnes plantas, & ſolum ipſum vrit ac facit ſterile:moderata,quibuſdam plantis eſt amica, nullis plurimum nocet. Animantia omnia à maxima ſalſugine,qualis maris mortui eſt,necantur(vtuntur enim) moderatiori,qualis reliqui maris, generantur quàm plurima,& in molem ingentem augentur,ac maximè fruuntur ſalubritate, & mortua etiã aſſeruari poſſunt diutius:tametſi nonnulla ne tantam quidem ſalſuginẽ ſuſtinent,neque conſiſtere poſſunt,neque viuere, niſi in dulcibus aquis:& alia etiam quædam vtramque vitam ſuſtinent:tanta naturarum varietas eſt. Iam verò hominibus & reliquis animantibus multi ſalis vſus eſt morbidus,quia ſanguinem ſalſum facit, & ſterilitatem infert ſiccando vehementer, & acrius efficiendo ſemen:moderati verò,facit ſalacitatem, & irritationem,& pruritum augẽs,ac proinde ad generationem confert. Quare indiſtinctè mihi videntur altercari nonnulli, partim dicentes ſalem ſterilitatem inferre ac mortem, ac proinde ſolitũ inſpergi in ſolũ quod deuouetur: partim fœcunditatem & incorruptionem,ac proinde fabulatos eſſe Poëtas, Venerem natam eſſe in mari, decidentibus in illud cœli veren-

dis,atque ab ſpuma vocatam ἀφροδίτην. Nam re vera non ſunt hæc tam propria ſalis,quam conſiſtunt in vtendi modo, eſtque verum,ſalis nomine hyeroglificè ſignificari plurima.nã & ſterilitatẽ,& ſalacitatẽ, & ſapiẽtiam, & incorruptionem,& ſuauitatẽ,& mordacitatẽ:quibus verò cauſis ſingula, oportet Philoſophos diſtinguere,vera ſalis natura perſpecta, ac neque laudando neque vituperando eſſe nimios. Cum enim,vt Hippocrates mirè dixit, ſint omnia ad aliquid bona, & male,de ſale videtur id multo melius poſſe dici: eſt enim ſæpe ac plurimis rebus noxius ac ſterilis, plurimis etiam aliis non raro vtilis eſt,& fœcundus:putida vero corruptio ſemper eſt mortifera & ſterilis,cũ cõtraria ſit omni naturali ortui, veniántque res omnes, teſte Ariſtotele,per putredinem ad interitum. Cum igitur hæc mortem & ſterilitatem afferre nata ſit reb. omnibus, & ſalis admiſtione naturaliter emendetur. conſentaneum eſt id fuiſſe vitium aquarum Hyericõtis, & Eliſeum in earum curatione naturalem ordinẽ tenuiſſe, Deo interim adiiciente plurimum facultati, quàm ſali ab initio indiderat.alioqui enim,neque tam multæ aquæ expurgãdæ fuiſſet ſatis, tam modicus ſãl, neque ea ſanitas duraſſet in hunc vſque diem.

Sal hyeroglificè quid.

Plantis quæ aqua noceant.

CAPVT TRIGESIMVMQVINTVM.

LIBRO quarto Regum capite 4.ita habetur. *Ingreſſus ergo Eliſeus domum, & ecce puer mortuus iacebat in lectulo eius: ingreſſúſque clauſit oſtium ſuper ſe,& ſuper puerum,& orauit ad Dominum & aſcendit,& incubuit ſuper puerum,poſuítque,os ſuum ſuper os eius,oculos ſuos ſuper oculos eius, & manus ſuas ſuper*

Reſuſcitatus ab Heliſeo.

super manus eius: & incuruauit se super eum, & calefacta est caro pueri, at ille reuersus deambulabat domi, semélque huc atque illuc, & ascendit, & incubuit super eũ & oscitauit puer septies, aperuitque oculos.

Siquidem per sanctam Ecclesiam Romanam, penes quam veritas est, licet dicere non fuisse puerum hunc penitus mortuum, sed lictum animo, atque adeo syncope correptum (syncope est grauissimum deliquium) dicíque iacere mortuum, vt dicere consueuimus de apoplecticis & catalepticis, ac denique de omnibus qui sine & sensu & motu iacent quasi inanimes, atque adeo dici Eliseum suscitasse puerum Sunamitidis, quòd illum à grauissima syncope liberauerit, res sanè sit facillima, ac expeditissima, reuocaríque facillime poterit ad naturales causas. nam syncope correpti extinctione naturalis caloris periclitantur mori, soléntque fotu, & calefactione reuocari. nulla verò calfactio ad eam rem vtilior, atque accõmodatior, quam alterius hominis, cui calor adhuc viget admotio, & calidi anhelitus insufflatio. is enim calor cõgener est, & vitalis: scimúsque nonnullos, qui viderẽtur omnibus qui aderant extincti, hac ratione esse reuocatos. Vt autẽ refrigerati hominis caro alterius calentis admotione calescit, ita cuiusque calor nulla ratione excitatur melius ac salubrius, quam exercitatione: hæc enim non affert extrinsecus alterationem, vt ignis, aut Sol, aut medicamenta, sed insitum & proprium, quasi ventilando excitat. Igitur Eliseus admouendo suam puerculi carnem calefaciebat & per domum huc & illuc discurrens ipse calescebat, vt ita magis puerum recalfaceret. prima itaque admotione calescere cepit pueri caro, secunda verò, postquam Eliseus motu magis incaluerat, maior facta est

Syncope quid.

Curandi ratio symptomata.

pueri caloris accessio, cœpit oscitare, atque oscitauit septies, calore iam incipiente flatum agitare, ac discutere: crescente vigore, & spiritibus animalibus moueri cœptis, oculi sunt aperti, ac deinde aliorum omnium sensuum instaurata, & puer reuocatus est. neq; verò, quominus ita puero factum, obstat incepisse Eliseum orare Deum, quasi res non esset naturaliter agenda. Nam neque naturales morborum curationes aliunde quam ab oratione rectè incipiunt, vt idē Dei spiritus testatur, capite 38. Ecclesiastici. Si tamen id non licet censere, sed puerum verè motuum atque ab Eliseo suscitatum esse, dicendum, (quæ magis communis & verior erit sententia) miraculosè peractam esse rem hanc, ita tamen, vt & in hoc miraculo habitus sit naturæ honor, adhibita mortuo ea curatione, quæ ad syncopem, quæ integra ferè extinctio naturalis caloris est, ac velut mortis initium, solet adhiberi, vt his causis, naturalis caloris velut igniculū adhibentibus, ac Deo peragente id, quo ipsæ non possunt pertingere, ageretur suscitatio, velut quædam reuocatio à deliquio aut syncope. Quibus autem rationibus, velit Deus causas naturales, etiam in peragendis miraculis adhiberi, alibi dictum est. Esse autem vt dicimus, atq; adeo in miraculis etiam maximis edendis, vti solere Deus naturalibus causis, non adeo magnis, innumeris constat exemplis. nam vel ad siccandum vna nocte mare vsus est vento vehementi, & vrente, vt narratur capite 14. Exodi. Quem autem ventum, aut quam vrentē putes fuisse satis ad siccandum vna nocte mare nisi Deus, naturalem alioqui eius potentiam, vehementer & supra naturam auxisset?

C A-

CAPVT TRIGESIMVMSEXTVM.

LIBRO quarto Regum capite quarto *Et egressus est vnus in agrum, vt colligeret herbas agrestes, inuenítque quasi vitem siluestrem, & collegit ex ea Colocyntidas agri, & impleuit pallium suum, & reuersus concidit in ollam pulmenti, nesciebat enim quid esset. Infunderunt ergo sociis vt comederent cúmque gustassent decoctionem, clamauerunt dicentes, mors in olla vir Dei: & non potuerunt comedere. at ille, afferte inquit, farinam: cúmque tulissent, misit in ollam, & ait, infunde, turbæ vt comedant, & non fuit amplius quidquam amaritudinis in olla.*

Colochyntidos natura. Nonnulli suspicãtur alias colochyntidas fuisse has, quas Eliseus immissa farina adeo emendauit vt dulces & esui aptas reddiderit, à medicamentosis illis, quibus ad vehementer expurgandum vtuntur medici. Sed meo quidem iudicio falsò: nam præterquam quod nomen id præ se fert, descriptio quoque, & notæ indicant. nam re vera colochyntis herba sarmenta profert & folia viti siluestri non dissimilia. dicit præterea Mesue colochyntidam vocare solitos Persas cucurbitam deserti: quid autem aliud est dicere colochyntidas agri, quam cucurbitam deserti? *Cucurbitã deserti.* est verò adeo amara, vt fel terræ ab eisdem vocaretur: *Fel terræ.* & Dioscorides dicat fructum eius esse vehementer amarum. quo gustato exclamauerunt dicentes, *mors in olla*, non potentes comedere. Nam ob amaritudinem id contigisse, sequentia illa verba declarant, *Et non fuit amplius quiddam amaritudinis in olla.* Sed quo pacto (dices) fieri potuit, vt vera

colochyntis, quæ non amara solum est, sed adeo perniciosa, vt si supra quatuor obolos, etiam emendata sumatur, possit super purgationes, & exulcerationes ventris, & mortem afferre, atque adeo admota exterius enecet fœtus, solius farinæ siue triticeæ, siue hordeaceæ immistione emendari adeo, vt mox daretur turbæ abundanter pro cibo. Non certè id naturaliter & citra miraculum effectum est, cum præcipuè inter agrestes herbas collectæ illæ colochyntides sint. cultura enim hortenses effectæ, non parum fortasse mitescerent, agrestes verò, præcipuè quæ nō inter alias, sed seorsum nascuntur, pernitiosissimæ sunt. itaque miraculo effectum est, vt dulcescerent, & noxam deponerent; ita tamen, vt hic quoque, velut in aliis plerisque, modus quidam naturalis operationis retentus sit. Nam Medici omnes inter emendantia colochyntidem, recensent ea quæ lenta sunt & glutinantia, cuiusmodi esse constat amylum, quod ex tritico conficitur, atque post hoc, etiam farinam triticeam, hæc enim suæ substantiæ modo lento & glutinoso, & sapore grato, atque vt ita dixerim, cibali, præsentem iam dysenteriam sanant, & imminentem anteuertunt, eiúsque causis & efficientibus, & iam paratis obsistunt, mordacitatem & amaritudinem, aut acrimoniam hebetantia, & membranas internas ventris oblinientia. Haud dubiè igitur amylum & farina triticea, in emendantibus colochyntidem non instrenuè sunt. nō ita tamen, vt tantum tam citóque valerent, nisi plus solito illis aspirasset prima causa, quæ, vt rerum naturam à principio fecit, ita vtitur ea vt vult.

Culturæ vis.

Amyli vtilitas & farinæ triticeæ vis.

CA-

CAPVT TRIGESIMVM SEPTIMVM.

CAPITE sexto libri 4. Regum. *Accidit autem, vt cum quidam materiam succidisset, caderet ferrum securis in aquam, exclamauitque ille, & ait, heu heu heu domine mi, & hoc ipsum mutuò acceperam. dixit autem homo Dei, vbi cecidit? at ille monstrauit ei locum. Præcidit ergo lignum, & misit illuc, natauitque ferrum, & ait tolle, qui extendit manum, & tulit illud.*

Res est experimento compertissima, multa quæ in aqua quieta subsident, cum conturbatur, agitata aut ligno aliquo, aut re aliqua eiusmodi in eam iniecta, emergere, efferríque in sublime, & innatare: non quidem id accidere solet ferro, aut grandioribus lapidibus, aut denique rebus grauioribus quam vt agitatę aquæ impetu moueri possint, ea præcipuè agitation e, quæ immissum in eam lignum possit ciere. nam per maiores ac violentiores aquæ perturbationes, vt fluminibus violenter decurrentibus, & volutari in aqua videntur magni lapides, & euelli grandes pontes. hîc verò non potuit immissione ligni commota aqua, securis ferrum vsque ad summum eleuare. Nequè sanè suspicor id fuisse certum aliquod lignum, quod extrahēdi ferri virtute valeret (quod enim esset?) sed quodcunque occurrit: neque denique aliud quidpiam esse appositum ad eleuationem ferri, quàm aquæ commotionem: ea verò cum satis non esset pro tanto pondere, superest rem non esse sine miraculo transactam, ita tamen vt commotio aquæ apposita sit, & Deus ferro pondus detraxerit, adeo vt agitata aqua valuerit suble- *Ferri natatio.*

uari, arenularum more. Cur autem putemus Deum velle adeo leues causas, naturales tamen adhiberi, cum ipse nullis indigeat adiumentis? certè, vt ego existimo (dictæ verò alibi aliæ etiam causæ sunt) quo intelligamus, quantopere deerrent, qui nullam in rebus suis adhibentes operam cum possint, tantùm orant Deũ, quem vident ne miracula quidem perficere, nisi rarissimè, citra vllam naturalium causarum admotionem; nedum ea, quæ naturalem habent prouidentiam.

CAPVT TRIGESIMVM OCTAVVM.

CAPITE quinto libri 4. Regum narratur, Naaman Principem militiæ Syriæ mundatum esse à lepra, quòd iussu Elisei septies in Iordane se lauerit: contemnebat verò vt ibidem legitur, hanc curationem vt leuem, neque pro tanto morbo futuram satis: atque ob hanc diffidentiam, nisi à seruis suis persuasus esset, penitus dimisisset: *descendit verò septies in Iordanem, & mundata est eius caro, factáque vt pueri paruuli.* haud dubiè in septena illa lotione, eàq; per Iordanis aquam facta, magnum aliquod latebat arcanum & diuinorum sacramentorum significatio, eóque diuina virtute factum est, vt quæ (si res soli naturæ committeretur) leuissima fuisset curatio, pro tanto & tam inueterato morbo, fuerit sufficientissima ac perfectissima: non tamen ita fuit diuina ac miraculosa curatio, vt non etiam velut initium quoddam habuerit naturalis. Nam descendere in fluuiales aquas crebro, innataréque, præcipuè ad rapidos aquarum vortices,

Fluuialiũ aquarum vis.

trices, plurimum facit ad eluendam omnem cutis immunditiam, atque sanandum omne genus scabiei: neque quidem solum scabiei simplicioris, sed etiam lepræ, & lychenum. nam cum hæc sint cutis quædam sordities, nascunturque à salsa pituita, aut vsta melancholia, lotio eluendo fortiter expurgat, atque adeo epidermidem ipsam seu cuticulam euellit sæpè: aqua verò ipsa humiditate & frigore, & naturali illa dulcedine, temperat & salsuginem pituitæ, aut aciditatem atræ bilis dilluit & dissoluit. At qui profectò si lepra illa fuisset recentior, nec subiectæ carnis temperies esset iam mutata, & recens expurgatum esset corpus Naaman, ne intra illud subessent praui succi, fortasse pura natatio pluries repetita suffecisset: quoniam verò res non ita habebat, sed multo tempore, multa lepra persperfus fuerat, neque vlla tunc temporis præmissa est corporis expurgatio, miraculosa fuit curatio lepræ, qua se tunc temporis Deus gentibus dedit agnoscendum, atque imposterum venturæ Ecclesiæ, suæ immensæ misericordiæ præstitit significationem.

CAPVT TRIGESIMVM NONVM.

QVARTO libro Regum capite 20. Cũ Ezechias ægrotaret vsque ad mortem, Deo ita iubente, sanatus est ab Esaia, ad mota massa ficorum. Verba verò sunt hæc.

Dixitque Isaias, afferte massam ficorum: quam cum tulissent, & posuissent super hulcus eius, curatus est. hæc

eadem verba scripta sunt capite 38.Isaiæ. Morbi qui miraculosè sunt curati, vel ab ipso Deo cum inter mortales ageret, vel diuina virtute à viris Dei amicis, partim curati sunt citra rei vllius admotionem solo verbo, vt Dominus sanauit leprosum, solum dicens, volo, mundare, & cæcum imperans vt respiceret: vel oratione, vt orante Abrahamo sanauit Deus Abimelech, & vxorem eius: aut tactu, velut per manuum impositionem: quin & per tactum vestimenti, atque etiam vmbræ. nam capite sexto Lucæ dicitur, & omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes. exemplo est mulier, quæ cum fluxu sanguinis laboraret decem annis, tangens fimbriam vestimenti eius sanata est, Porrò.5. Actuum Apostolorum narratur, solitos deferri ægrotos ad vmbram Petri, vt sanarentur. partim verò curati etiam sunt multi horum, admotione quarundam rerum quasi medicamentis quibusdam, velut hîc Ezechias ab Isaia admoto cataplasmate ex massa caricarum, & Tobias à cæcitate, infusa in oculos bile, & Naaman à lepra, lotus septies in Iordane. Sed an hæc quæ Dei iussu sanandis corporibus admouentur, re vera sint medicamenta, eáque natura prædita, vt per sese nata sint eos morbos curare, an non, sed ea in re præcipua sit ratio miraculi, quod earum rerum admotione, quæ nullatenus id sint natæ facere curentur morbi, dignum est consideratione, & spectat eius rei examen ad Physicum. Quod ad Tobiam spectat, & si quæ alia eiusmodi sunt, suo quodque loco declarabitur: de curatione quoque Naaman dictum est antea: nunc quod propositum est enarremus oportet. Caricæ, vt videre est apud Dioscoridem & Galenum, atq; adeo vt inter omnes Medicos constat, vim habent extergendi, & calefacien-

Miraculosæ curationes.

Caricarũ vires.

faciendi ordine primo, aut etiam initio ſecundi, idque cum partium tenuitate: quapropter diſcutere poſſunt tumores paratos diſcuti & emollire ſcirrhos & ad ſuppurationem perducere, ſi quæ ſunt ad ſuppurationem parata: maximè verò efficient hoc aut illud, vt hoc aut illo modo parantur: nam decoctæ & cum triticea farina contuſæ, mouent plus; cum hordeacea diſcutiunt. Neque verò quia loco citato tãtum dicitur Iſaias admouiſſe maſſam ficorum, neceſſe eſt ſolis ficubus factũ eſſe cataplaſma. nã etſi acciperet caricarũ & farinę (ſiue hordei, ſiue tritici, vt res poſceret) ęquales partes contuſas & commiſtas cum decocto caricarum, vocaretur merito maſſa ficorum. Galenus ſecundo de arte curatiua ad Glauconem capite ſeptimo, ad eos tumores, qui neque facile ad ſuppurationem perueniunt, neque facile diſcuti poſſunt, iubet vti cataplaſmate ex caricis, docetque ibidẽ eius cõpoſitionẽ. Sed ob hæc omnia nõ videtur ea maſſa potuiſſe ſanitati reſtituere Ezechiã. nã ille laborabat vlcere: vlcera exterſionẽ & deſiccationẽ poſtulant, haudquaquã diſcuſſionẽ, emollitionem, aut ſuppurationem. hæ enim tumorum curationes ſunt, non vlcerum. Certè vlcera, qua vlcera, & per ſeſe, nihil aliud deſiderant, quam agglutinationem. Cum enim vlcus ſit partium deciſio & ſeparatio, quæ alia eius curatio ſit, quam vnitio & agglutinatio? atque ita vlcera ſimplicia ſola agglutinatione curantur etiam ſi oſſium fracturæ, nedum ſciſuræ carnis. Cum verò ſimplicia non ſunt, ſed alias habent adiunctas affectiones, vt ſi cum ſciſſura eſt etiam excauatio, & carnis deffectus, aut ſi vlceris labia ſunt inflammata, aut dura, calo aut ſcirrho obſeſſa, aut ſubiectæ partes corruptæ, aut vehementer intemperatæ ſint, fruſtra quis vtetur agglutinantibus, antequam,

Caricarũ cataplaſma.

Vlcera quid deſiderent.

Vlcerum curatio.

adiunctis affectionibus occurrat. Cum verò cum ea affectione, cuius curationi insistimus, alia aut aliæ affectiones copulantur, cum multa variáque sint auxilia quæ expetuntur, ordine quidem opus est, vt illis qui rectè vtatur. Eius autem ordinis triplex ratio est, vt Galenus docet. Prima quidem & quæ aliis omnibus præfertur est, vt si quid est quod ita vrgeat, vt curationem legitimam non expectet, ei ante omnia occurratur: velut si cum vlcere tantus etiam dolor sit, vt penè exanimet, ac per sese in mortis adigat breue periculum, admouenda sunt statim anodina, hoc est dolorem sedantia, aut etiam stupefacientia, etiam si ipsi vlceri ea obsint. Secunda, vt ibi sublata fuerint vrgentia, si quid sit quod rationem habeat causæ sine qua non, hoc est, quo non sublato morbus qui curatur tolli non potest, ei occurratur statim: velut si in vlcere est labiorum tumor, aut calus, detrahi debet antequam curetur vlcus, quia calus & tumor labiorum prohibet partium vnitionem. eadem ratione, si est in vlcere cauitas, & subiectæ partis intemperies, repleri debet priusquam vniatur. quia quî possint vniri, quæ propter deffectum carnis dessident? sed & temperari antequam repleatur, quia sine partis attemperatione, non possit generari caro quæ repleat. Tertia, vt vbi nullum adsit impedimentum, videatur tamen an sit aliqua causa quæ faciat, & ea tollatur: ea sublata tunc demum rectè acceditur ad ipsius præcipui morbi curationem: velut cum pars exulceratur à fluxione biliosa aut salsa, ea fluxio tollenda est, & eluendum id sordium quod influxit. Hanc ob causam vlcera pleráque amant extersionem: omnia verò siccationem, vt rectè curentur, & agglutinationem humiditas non prohibeat. Quandoquidem Ezechias pro-

Triplex ratio vlceris curandi.

proximus erat morti, consentaneum est eius vlcus, siue internum, siue externum esset, neque benignũ fuisse, neque simplex, sed malignum & complicatum: malignum quidem ob pessimum succum quo imbutum esset; complicatum verò cum inflammatione. fieri ergo potest, vt à coniuncta inflammatione magis, quam ab ipso vlcere periclitaretur. ita enim euenit, vt ob cõiunctam inflammationem trahantur partes principes in compassionem, maxime cerebrum; & ob vlcus partium anteriorum, cum delirio; posteriorum, cum conuulsione homo moriatur. Si igitur dicto modo Ezechias periclitabatur, nulla ratione melius illi subueniri poterat, quã admoto cataplasmate ex carne caricarum cum farina hordei, si resolutionem admittebat inflammatio; sin minus cum farina tritici, vt facta suppuratione mitteſcerent febres, & reliqua accidẽtia. Sed si hoc ita est, quid habuit hæc curatio miraculo? habuit certè aliquid. nam etsi est, indicatum, ficus, vim medicamentosã habere ad illius morbi curationẽ accõmodatã tãtã verò nõ habẽt, vt qui egrotabat vsq; ad mortẽ, die tertia posset sanus in tẽplũ ascẽdere vt Ezechiæ euenit, nisi Deus peculiari auxilio, & solito maiori eius medicaminis vim auxisset. Vnde facile cõstat nõ tã esse fidendũ medicamẽtorum facultatibus, quã gratiæ Dei, qui his ipsis aspiret. neque mirum. Cum enim Deus rerum omniũ quæ sunt, quæq; fiunt, prima causa sit nihil aliorum mouere possit, nisi quatenus ab eo moueatur: Quod itaq; medicamẽta etiã mediocria fauẽte numine plurimũ possint, argumẽto est Ezechias: quod verò illo non fauente tota medẽdi ars nihil possit, argumẽto est Asa rex, qui ex podagra mortuus est intra trienniũ, neque excessit quadragesimum primum ætatis annum, quia vt dicitur capite 16. se-

Vlcerũ & inflammationis malignitas.

De medicina.

cundi paralipomenon, *neque in infirmitate sua quæsiuit Deum, sed magis in medicorum arte confidit*. Ita ergo fidendum arti est, vt Deum potius quæras: ita verò orandus Deus, vt artem non contemnas, quandoquidem & sancti Dei viri medicamentis vtebantur, scilicet, vt commendaretur apud homines medicina vt sanctum Dei donum.

CAPVT QVADRAGESIMVM.

SECVNDO libro paralipomenon capite 21. mors regis Ioram ita describitur. *Et super hæc omnia, percußit eum Dominus alui langore insanabili. cúmque diei succederet dies, & temporum spatia voluerentur, duorum annorum expletus est circulus, & sic longa consumptus tabe, ita vt egereret etiam viscera sua, langore pariter & vita caruit*. Hoc exemplo, vt ex aliis multis, constat morbos diuinos, hoc est à voluntate Dei pendentes, habere etiam causas naturales, & eandem essentiam cum aliis affectionibus: velut hîc Ioram, non tam profectò quòd prauis cibis est vsus, quã quòd auertit populum à lege Dei, & occidit fratres suos, correptus est alui langore insanabili: tametsi nihil obstat, quin & ex vitioso victu is morbus sit natus. sed si ipse populum non auertisset à Deo, neque occidisset fratres, aut minus errasset victu dirigente eum Domino, aut ab eodem victu minus læsus esset, Deo ita volente. nimirum Dei voluntas prior est aliis omnibus causis, naturales verò non tollit. Morbus hic haud dubiè fuit diarrhæa, seu alui profluuium, adeo diuturnum & malignum, vt ad tabem hominem deduxerit, & mortem: non quidem ad eam, quæ peculiariter

Morbi diuini.

Diarrhæa maligna.

ter à Medicis vocatur Phthyſis,ſeu tabes, quæ ſcilicet *Phtyſis.* eſt conſumptio ex pulmonis putreſcentia ortum habens,ſed quæ communi appellatione ad colliqueſcẽtiam ſcilicet,& conſumptionem totius corporis. Euenit vero hoc non rarò per malignam diarrhæam: nimirum tabes naſci ſolet ex maligna putredine ſuccorum,ob quam retineri non poſſunt,ſed egeruntur aſſiduè;ſerpente verò ea malignitate,& aliis ab aliis ſuccis infectis, euenit nonnunquàm nihil manere integrum, ſed ipſum etiam partium rorem malignè putreſcere,& cum aliis egeri ſuccis, & fieri deiectiones colliquatiuas,ipſáſque partes, primum destitutas ab alimẽto tabeſcere,deinde & computreſcere cum ipſis ſuccis,& in ſaniem ſolutas egeri,eas præcipuè quæ velut ex concreto ſanguine ſubſtantiam habent, vti lienem, & hepar, quod euenit miſero huic Regi, & in multis eorum,qui ex diarrhæa mortui ſunt vidimus. Eſſe enim ipſum hepar aut lienem diſſolutum ac putre quod egeritur,modus ipſæ ſubſtantiæ qui conſpicitur in deiectione oſtendit:vt & renis etiam ſubſtantia aliquando diſſoluta mingitur. diuturnus verò eſt hic morbus,niſi cum coniũgitur cum febre continua, atque ita durauit huic integrum biennium. *Renes minguũtur interdum.*

CAPVT QVADRAGESIMVM PRIMVM.

TOBIAE capite octauo ita ſcriptum eſt. *Tunc Raphael angelus apprehendit dæmonium, & religauit illud in deſerto ſuperioris Aegypti.* Cum diſputatum alibi,atque indicatum in hoc ipſo opere ſit,angelos nullatenus eſſe corporeos, ſed ſine omni magnitudine merè incorporeas ſubſtantias,magnã

An Angeli sint corporeæ substantiæ dubitationem ingerunt hæc Tobiæ verba. Nam quî fieri possit, vt alter alterum appræhendat, religet, & certo quodam loco ligatum manere cogat? nam ne esse quidem in loco potest quod corporeum non est. cum enim locus æqualis sit locato quarto physicorũ, æquale verò & inæquale tantum dicitur de magnitudine, constat quod nulla est magnitudine, non posse esse in loco: si autẽ in loco esse non potest, neque moueri loco possit: ferri enim est fieri in loco: non potest autem fieri quod esse non potest: quanto ergo minus possit apprehendi, & religari? Innumera loca sunt in sacris, tam veteris quam noui testamenti, in quibus dicuntur angeli alicubi esse, & moueri, mitti, ac currere, stare, obsistere, & multa alia eiusmodi facere & pati, quorum omnium causa, dicendum est, quid secũdum naturales contemplationes videatur consentaneum. Angeli sunt substantiæ sine corpore, non tamen ita, vt vniuersalia separata intelligimus, quorum nulla neque actio, neq; passio est per se; sed vt supposita quædam, & singularia. omnis enim angelus est angelus quidam, & hic; vt & quiuis homo. Neque proinde non sunt eiusdem speciei multi angeli, quòd non sint singuli supposita quædam indiuidua, sed quòd singulorum species multiplicari non possint, sed seruentur in singulis indiuiduis, vt species Lunæ & Solis, Hoc verò ita habet in omnibus rebus incorruptibilibus, siue corporeæ siue incorporeæ sint. quia non seruatur in multis, nisi quod non potest seruari in singulis ob corruptionem, quæ proinde deffectum suum similium compensat generatione: quorum verò interitus non est, neque generatio esse potest, neque multiplicatio, sed species seruantur in singulis. *Angeli quid sint.* Itaque angelus est suppositum quoddam substantiæ incorporeæ,

poreæ, non igitur vt vniuerſales naturæ dicuntur eſſe, quia eſſentiæ quædam ſunt, non tamen exiſtere alicubi, aut aliquando, ſed omnes aſſertiones, quæ de illis dicuntur, ſunt abſolutæ à tempore & loco, vt dicimus humanitas eſt natura, ratio, ſeu quod quid eſt hominis. nemo tamen interrogat, vbi exiſtit, aut quando niſi per accidens, vt eſt in ſingulis: quia humanitas nullibi eſt ſeparata, neque vllo potius tempore eſt quod eſt. eſſe enim dicuntur talia, non exiſtere: non inquam, ita angeli, ſed cum ſint ſubſtantiæ quædam ſingulares, & ſuppoſita, accidet eis quædam agere, & pati. Atqui, quoniam virtutis finitæ ſunt, non poſſunt agere vbique & ſemper, vt Deus, ſed alicubi, & aliquando. & quoniam ſine corpore ſunt, non poſſunt eſſe in loco vt corpora, ſed quoniam alicubi operantur, neceſſe eſt ſint alicubi, modo aliquo nobis ob in experientiã paſſionum inſenſibilium, non ſatis intelligibili. Itaque intelligimus angelos eſſe alicubi; quia alicubi operantur: An verò ipſum alicubi eſſe, aliud ſit quam alicubi operari, magna eſt dubitatio.

Mihi quidem videtur fieri neceſſario, vt ratione ſint diuerſa, quia in his orationibus, Raphaël eſt in deſerto ſuperioris Aegypti, & Raphaël ligat Dæmonium, prædicata pertinent ad diuerſas cathegorias, alterum enim ad vbi, alterum ad agere: quapropter ratione ſaltem non poteſt eſſe idem. Verùm Angelus non poteſt eſſe in loco propriè, nam ſiue locus ſit extremitas immobilis corporis continentis, vt fert plurimorum opinio: ſiue id ſpatium quod locati corporis dimenſionibus occupatur, vt ego exiſtimo, quod corpore caret, in loco eſſe non poteſt, *Angelus propriè non eſt in loco*

quia neque extremitate circumscribitur; neque dimẽsiones habet;sed est vbi operatur per præsentiam virtutis. vnde fit, vt angelus in maiori aut minori loco per se non sit, quia per se nullam extensionem habet, sed per accidens, per magnitudinem scilicet corporis in quod operatur. Quia enim non potest operari in quantuncunque corpus, non potest quantuncunque locum tenere; ea verò limitatio non nascitur ex corporis magnitudine,sed ex operis difficultate.nõ enim quiaAngelus non potest tantopere extendi,cũ nullatenus extendatur; sed quia non potest tanti operis difficultati sufficere,cum finitæ virtutis sit,atque alius alio maioris aut minoris.Quęrere verò an sit minimus locus quem possit quiuis Angelus tenere, ita vt non possit esse in minori, & an possit esse in puncto indiuisibili,debilis dubitatio esse videtur: quid enim obstare potest incorporeo,quominus sit in loco minori? an quod non potest adeo sese contrahere, aut alas adducere? Dicere verò venire posse Angelum ad adeo exiguum locum,vt operari in minori, sit maioris difficultatis,inane etiam est.Nam aut illa difficultas nascitur ex operis magnitudine, aut ex applicatione virtutis ad corpus: ex opere minimè, quia poni potest, immo verò plerunque erit, minus opus in loco minori:si verò ex applicatione, non potest esse alia difficultas, quàm quod amplior, latior ve sit ea virtus, quàm vt possit ad tantas angustias contrahi. Hoc verò absurdum est censere,vbi nulla magnitudo est; nõ tamen proinde potest esse Angelus in puncto indiuisibili,quia vt in controuersiis Physicis ad tyrones indicauimus,punctus re vera nihil est, vt neque linea, neque superficies, sed hypotheses quædam vtiles ad doctrinam.Est igitur Angelus in loco,sed quia modo alio

Quomodo Angelus est in loco

alio quàm corpora, maior an minor sit locus ad eum nihil facit nisi per accidens, quia maius aut minus sit corpus circa quod operatur, aut quòd non possit mouere tantum, quantum capit tantus locus: exiguitatis loci in quo esse potest, neque per se neque per accidens est vllus finis. Hinc etiam fit, vt præter rationem negetur posse esse duos, aut etiam plures in eodem loco, cur enim ita? An quia quæ sunt in loco vt corpora non possunt in eodem loco esse, neque quæ sunt vt substantiæ incorporeæ possint, Quid illis obstat? corporibus enim obstant dimensiones, & repletio; at Angeli non excludunt corpora, cur excludunt incorporea? quia (dicunt) duæ causæ completæ non possunt esse immediatæ vnius, & eiusdem rei non video tamen cur Angelus sit necessariò causa completa eius actionis quam obit, ac non potius possint duo, tres, ac etiã plures, in eandem actionem cõspirare, velut eundem mouere lapidem, non secundum diuersas partes lapidis, sed secundum easdem & totas. Dicunt, vt fieri nõ posset vt duæ lucernæ in eodem exactè loco existẽtes vna non fierent, ita neque duos Angelos, vt pote duas virtutes, posse in eodem exactè loco existere. Mihi tamen videtur res longè diuersa: nam Angelus facultatem habet mouendi lapidem, non tamen est ipsa mouendi facultas, sed substantia quædam & essentia, secundum quam non numero solùm differunt, vt lucernæ, sed etiam specie, præterea, neque duos Angelos, qui in eodem exactè sint loco, est necesse eiusdem actionis esse causas: possent etiam contrarias actiones obire, & in eodem esse loco: velut si Angelus statuam Apollinis euertere, & Cacodæmon hanc ipsam sustẽtare contendat. Itaque neque hæc consequutio valet, Sunt in loco, ergo sunt causæ completæ; neque hæc,

An duo possint esse in eodẽ loco.

Sunt in eodem loco,ergo sunt eiusdem rei causæ,neque si hæc valeret, eueniret quippiam absurdum, aut impossibile.Censeo itaque multos Angelos posse esse in eodē loco,vel hoc argumento,quòd corpora nostra post resurrectionem poterunt in eodem loco esse multa,quia exuta impedimenta corporalia conditionem induent spirituum. Quanto ergo magis id possint ipsi spiritus?nimirū verò si multitudo illa ingens Dæmonū,quam vnico ex corpore expulit Dominus (narratur Marci quinto)per diuersas particulas oberrabat,vt alius in pupilla,alius in palpebra , sub vngue alius se contineret. Dicendum quoque esse maximam dęmonum multitudinem,quam vnumquodque corpus possit capere;atque adeo pomilionem non capere tot dæmones,quot procerum hominē. Hæc verò quæ necessitas cogit dicere ? quid verò impediet mox dicere,esse angelos palmares,& cubitales, & vlnares?Ob hæc omnia mihi videtur, quod & antea dictū est,angelos esse in locis per se,quia alicubi operātur in tantis autem,aut tantis per accidens,ob magnitudinem corporum in quæ operantur.Locorum verò magnitudinem quam tenere possunt,non diffiniri magnitudine corporū,sed operis quod exercent difficultate,vt explicatum est:vnde multò magis euenit , vt si corporis & loci magnitudo ad eos nihil facit,nisi operis augeatur difficultas,multo min⁹ faciat loci figura, siue in lōgū porrectus sit,siue quadratus,siue alia quacūq; figura: non tamē quia dictū est posse esse multos angelos in eodē loco,cēsendū etiā posse eundē esse in multis locis: Nā lōge alia ratio est.quia tametsi angelorū non est magnitudo,est tamē numerus,éstq; eorū quiuis vnus,proprius etiam quàm quodcunq; corpus, ac proinde non-nisi in vno loco esse potest; eius verò nul-

nullam magnitudinem occupat per se, sed solum per accidens vt explicatum est. De modo igitur quo sunt angeli in loco, hæc videntur probabilia. De modo quo mouentur, succedit statim dubitatio: cōstat enim, quandoquidem neque sunt vbique, neque nullibi, neque eodem semper in loco, non esse omnino immobiles, quoniam verò sunt sine magnitudine, non possunt moueri propriè, ita enim moueri passio corporum est: superest ergo eos non moueri per se fieri tamen in alio & in alio loco, aliquo alio modo quam corpora. Qui sit is modus, difficile sanè possit á nobis intelligi, cum non possimus cogitationem à corporalibus phantasmatis semouere: at verò possumus ita diuinando procedere Quoniam non mouentur per se vt corpora, superest, vt moueantur per accidens, aut aliter mutentur: moueri per accidens dico, quæ mouentur motu alterius rei, velut quam naui vehitur: mutari verò, quæ in alio & in alio loco fiunt: nō tamen per successiuam illam, & continuatam loci cōmutationem, quam motum vocamus. Primo modo mouētur angeli, cum volunt humanas actiones immitari, ac cum hominibus conuersari, vt Raphael cum Tobia, aut cum Abrahamo, qui ad delēdam Sodomā properabāt, & Gabriel cum missus est in Nazareth allocuturus Deiparam virginem, & Hyerosolimā, Zachariam: nimirum assumunt tunc temporis tenuia corpora, ex aëre aut igne, mouéntque illa vt volunt, atque cum illis vtpotè quibus hæserūt, mouētur per accidēs, sine corporibus verò possunt fieri in alio. ex alio loco, neque insumentes in eam mutationē tempus neq; dimetientes spacium, sed mutatione non quanta, vt ipsorum substantia est. At verò necesse est, quò in alio fiant loco, vt in priori esse desinant: siquidem nò pos-

De motu Angelorum.

Quo modo mouentur.

Angelus non potest esse in duobus locis simul.

sunt esse in duobus locis simul, vt dictum est: incipiunt verò esse in loco per primum esse, & desinunt per primum non esse, iuxta conditionem formarum omnium, quæ comparantur instantaneè, ac sine successione. Itaque primum instans quo angelus est Romæ, verbi gratia, est primum quo non est Madriti. Fieri verò etiam potest, vt hæc angeli mutatio successiua sit, & continuata, ac tempus insumat, non quidem per se, & ob ipsius mutationis modum, sed ob continuitatem spacij, cum scilicet angelus partes omnes medij commouere vult, velut si hinc Romam abiens, partes omnes aëris in via positas commoueat. Fiet enim tunc temporis continuata, & neque momentanea, neque intercisa mutatio: vt generatio etiam substantiæ nonnunquam fit successiua ob materiam; vt cum admota vni extremitati scintilla, decurrit flamma per totam stupam. Aliter vero non videtur mihi, temporalem & cōtinuatā mutationem efficere posse angelus. Si enim rectè Aristoteles dicit, quodcunque corpus ferretur per vacuum, latum iri in instanti, quia omnis tarditatis, seu moræ causa est in resistentia, cur non etiam incorporeum per plenum? Nam cur magis possit plenum incorporeum, quam vacuum corpori resistere? si cui verò ob rei difficultatem videtur inopinabile esse, à re quapiam quæ virtutis finitæ sit, fieri mutationem instantaneam, is tenebitur meo iudicio dicere, angelos nunquam moueri posse nisi assumptis corporibus aut commotis omnibus spacij partibus. Quæ hæsitationes magnæ illæ quidem, tam multos, atque adeo insignes Philosophos impulerunt dicere, dœmones omnes esse corporeos. Verum quandoquidem multis aliis argumentis indicatum antea est, eos corporeos non esse, solum superest opinemur, angelos

dictas

dictas habere mutationes, inſtantaneas per ſe,& ſucceſſiuas per accidens,aut nullatenus moueri poſſe niſi per accidens,& aſſumptis corporibus, aut agitatis omnibus medij partibus,quæ in via poſitæ ſunt. vtrum horum potius ſit Deus nouit. Ego enim vel de rebus ſenſibilibus vix quidquam affirmo,nedum de his quæ tam longe à ſenſibus poſitæ ſunt:vtcumque verò hoc habeat,quandoquidem poſſunt vno eſſe in loco,atque eo relicto in alium tranſilire, cohiberi etiam poſſunt imperio Dei quominus loco exeant, quod quidem eſt firmiſſimo vinculo religari.Nam tametſi diabolus imperium Dei quo ad poteſt detrectet, tamen neque loco exire,neque aliud quippiam facere, neque omnino eſſe poteſt niſi Deus eius actionis, aut vitæ velit cauſam primam ſe exibere. Nolle igitur Deum illum inde exire,inſuperabile vinculum penitus eſt: Tale igitur imperium Domini exequutus Raphael, appræhendit dæmonium, & religauit in deſerto ſuperioris Ægypti.Poſſunt etiam ipſi dæmones ſeſe continere in palla annulli, & vitreo vaſe, & vbi alibi:atqui peracto mundi iudicio, omnes detinebuntur in horrendis illis cauernis à quibus exire virtute Dei in æternum prohibebuntur. Huiuſmodi ſunt omnia quæ de angelorum,ſiue motu, ſiue viſibilibus miniſteriis, legimus in ſacris eloquiis. Honor & gloria ſit angelorum opifici. Amen.

Dæmones includuntur.

CAPVT QVADRAGESIMVM SECVNDVM.

TOBIAE capite ſecnudo ita ſcriptũ eſt. *Cõtigit autem, vt quadam die fatigatus à ſepultura, veniẽs in domnm ſuam, iactaſſet ſe iuxta parietẽ, & obdormiſſet, & ex ni-*

do hirundinũ dormienti illi calida stercora inciderẽt super oculos eius, fierétque cecus. Rursum capite vndecimo ita habetur, *Tunc sumẽs Tobias de felle piscis, liniuit oculos patris sui, & sustinuit dimidiã ferè horã, & cepit albugo ex oculis eius quasi mẽbrana oui egredi: quam apprahendẽs Tobias traxit ob oculis eius, statimq; visum recepit.*

His verbis narratur causa externa seu occasio cæcitatis Tobiæ, & ipsius affectionis species, & curatio: cõstare verò facile potest, & si hæc Deo ita permittente, maioris cuiuspiam vtilitatis causa acciderint facta esse secundum naturam. Primùm quidem iuxta naturam eius auiculæ contigit is euentus: nam semper nidificat hirundo super domorum parietibus, & vt naturales narrant, cacat semper extra nidũ auerso podice, atq; perinde facere docet suos pullos. Itaq; meritò euenit, vt iacenti supino iuxta parietẽ, stercus hirundinis inciderit in oculos: sed & vt excecaretur. Nã videmus oculos partem esse adeo delicatam, atque tàm leuibus de causis nonnunquam hos morbos contrahere, vt ad mirationis nihil præstet, stercus hirundinum calens actu, in ambos simul oculos incidens, albuginem fecisse; nõ quidẽ (vt arbitror) quod vlla proprietas illi stercori sit, eo modo oculis aduersa, sed ob qualitatem manifestam.

De hirũdinis stercore.

Sunt qui proprietatẽ occecandi tribuant excremẽtis eius auiculæ: idque duobus argumentis. & quia is morbus familiaris illi est, à quo illa censetur suos pullos liberare vsu chelidoniæ herbæ, quæ ab illa nomen traxit: & quia cinis capitum eiusdem commẽdatur ad extergendum oculorum albugines & cicatrices, & vocata pterygia. Non videntur autem hæc duo duo argumẽta omnino leuia. Nã morbi cõtingunt animãtibus secundũ naturam succorum quibus aluntur: alimenta

verò ſymbolum habent cum excrementis. Porro nihil magis cognitum experimento, quam animalium partes vtiles eſſe ad eos morbos curãdos, quos ſua excrementa efficiunt, ſiquidem curamus carnibus viperæ, quos ea momordit, & ſua ſaliua infecit: & demorſis à cane rabido cenſetur auxiliari, iecur canis qui mo mordit: & ictos ab ſcorpione ſanat ipſe ſcorpio ſuper poſitus. Verum ego vbi manifeſta eſt cauſa non libenter confugio ad iſtas ocultiores. Nimirum ſtercus earum auicularum calidum ſatis eſt & ſiccum, accedentéque calore actuali, vim habet rubrificandi, atq; non nihil exurendi, vt & ſtercus columbinum, Incidens ergo in oculos, partem ſenſus adeo acris, exuſſit nonnihil extremam membranæ ſuperficiem, & conuocata præ dolore fluxio eſt & genita albugo. Eſt enim albugo, quædam cicatrix in ipſa oculi extra membrana orta. fit verò cicatrix, aut curanda ruptura, aut per vſtionem (relinquuntur enim etiam cicatrices ex inuſtionibus) ita igitur facta in oculis albugo eſt, quę hominem excæcauit. *Albugo quid.*

Hanc ſententiam iuuant illa ſacri contextus verba, cum calida ſtercora inciderent in oculos eius. innuunt enim id feciſſe ſtercora potius quia calida, quàm quia talia. Ego certe non ſolum non crediderim excrementa hirundinis proprietate excæcare, ſed putauerim, ad extergenda quæ pupillæ innaſcuntur, eſſe vtilia in colyriis. ſiquidem & columbinũ ſtercus commendatur, & lacertiniũ, quia vim habent valde extergentem, & nõnihil exedentem: quę etiã ineſt fimo hirundinis, & turturis, & ſimilium auicularũ. Putauerim ergo ſtercora hirũdinis, quę calidá incidẽtia in oculos hominẽ excæcarũt, potuiſſe adiumẽto eſſe, ſi tenuiſſimè trita in cote, & diluta aqua, eſſent oculis admota, vt colũbæ ſter- *Oculis medentia.*

cora sol ent:vt etiam hæc si calida in oculos icniderēt, sine vlla lotionc,atque omnino sine correctione, excæcarent.Sanatus verò est illito felle cuiusdam piscis. Qui piscis fortasse fuerit,qui vocatur Græcis Callionymos,idest pulchri nominis,qui idem,vt Plinius autor est,vocatur Vranoscopus,quòd habeat oculum in signem in capite quo cœlum spectat;aut Hyena,quia cum ad extergendas albugines inueteratas nihil magis à Medicis omnibus celebratum sit,quam fel, inter omnia eius genera omnium maximè commendatur datur fel Callionymi piscis,&mox Hyenc.Galenus de cimo de simplicium medicamentorū facultatibus capite duodecimo ita inquit.*Porro quorundam animaliū singulariter bilis à Medicis extollitur,tanquam aciem exacuat oculorum,& suffusionum initia digerat,velut piscis quem vocant Callionymum,Hyenæ, & scorpij marini,tum galli & perdicis*.Itaq; primas deffert Gal.hac in re bili Callionymi piscis secundas Hienæ.Plin. quoq; cap.7.lib.32.ita scripsit. *Callionimi fel cicatrices sanat, & carnes oculorū superuacuas consumit nulli hoc pisciū copiosius vt existimauit Menāder in comediis*.Itaq; dicit Plin.& ex sua,& Menandri auctoritate huic pisci fel esse copiosius,quam vlli aliorum idque albugines sanare.

Callionymi piscis natura.

Hyena & ex ea remedia.

Felis vires.

Idem dicit Aelianus,idem & Odoardus oxoniensis,qui diligentissimè scripsit nuper de animalium differētiis. Aelianus libro decimotertio, capite quarto,ex Aristotelis sententia dicit Callionymo pisci in iecore magnum fel situm esse. quod etiam confirmat ex sententia Mcnandri,& Anaxippi.Verisimile itaque est hunc esse quem Tobias è Tigride flumine traxit, & exenterauit : quandoquidem, vt iidem auctores narrant est voracissimus, & carniuorus, aspectu

Callionymi forma.

aſpectu immanis,nam eſt ſerratis dentibus, oculos habens in ſummo vertice,& os inter oculos ſitum.Quapropter non mirum ſi puer rerum inexpertus,territus eſt ignotæ formæ intuitu piſcis irruentis quaſi ad deuorandum: nam impetebat vt voraciſſimus & carniuorus.Huc accedit,quod vt Ariſtoteli placet,eſt littoralis & ἡμεροκοίτης,hoc eſt, die dormiens, nocte exiens & oberrans.Cum ergo totam diem egiſſent iter, prima manſione ad noctem manſit iuxta Tigrim,& cum tunc vellet defatigatus ex itinere pedes lauare in littore,exiens irruit immanis & littoralis piſcis vt voraret. Neque obſtat quod Opianus Pelagium vocat, neque quòd Plinius in marinis ponit, quominus eſſe poſſet in præmagno fluuio, quia id non adeo conuenit inter auctores,& quia etſi marinus ſit, potuerit refluere ex mari,cum præcipuè Plinius dicat, Euphratem & Tigrim mirum in modum ſtagnare:per ſtagnantem verò fluuium facilius retroceditur. Controuertitur etiam an ſit eſculentus, aliis dicentibus, aliis negantibus:verum ſi hic eſt quem appræhendit Tobias, eſculentum eſſe magna auctoritate probatur,ſiquidem aſſarunt,& ſalierunt,vt eo veſcerentur in via. Sed ſiue hic fuerit,ſiue alius(hoc enim certo ſcire non poſſum) non dubium multorum piſcium,ac fortaſſe omnium, fel vtile eſſe plus aut minus(non enim omnium æquè) ad extergendas albugines. Nam vt dicit Galenus loco citato, à cuius ſententia nullus Medicorum hac in parte diſcrepat, ſuccus hic vim habet valenter extergendi,qua facultate & albugines, & vocata pterygia, ſeu vngues exedit.Plinius libro 23. capite 11.de ocularium morborum curatione agens inquit. Ad omnia autem inueterata fel efficacius putant. Itaque omnia hæc per naturales cauſas euenerunt Tobiæ, permiſſu

tamen Dei, qui primum quidem virum sanctissimum morbo tanto probari voluit, deinde medicamen idoneum, cum sibi placitum est reuelauit, & in maiorem sui gloriam auxit vires medicamenti: vt hinc euidenter cõstet, eam etiam sanitatem quam Medicorum industria recipimus, esse in Dei benignitatem referendam, qui illis pro re præsenti idonea indicat medicamina.

CAPVT QVADRAGESIMVM TERTIVM.

APITE octauo libri Iudith, Mors Manasse mariti Iudith, ita narratur. *Vir eius fuit Manasses, qui motuus est in diebus meßis hordeaceæ. instabat enim super alligantes manipulos in campo, & venit æstus super caput eius, & mortuus est.*

De Manaßis morte. Tametsi neque causa externa, neque omnino causa vlla potest interficere per se, neque lędere quidem actiones, vt maxima ac præcipua pars Medicorum censet, sed morbum inferendo, à quo actionum læsiones primùm, deinde & mors proueniat, cum tamen ea maxima est, & nimis diligens sermo intempestiuus, dicere solemus ab ea mortuum esse hominẽ, vt Asclepiadẽ scalarum lapsu, Anacreontem multo vino: ita hunc Manassem multo Solis æstu. *Asclepiadis & Anacreontis mors.* Verum & scalarum lapsus, & vini potus, & longą mora in Sole, lethales illis hominibus morbos intulerunt: primum quidem mora in Sole fecit calidam capitis intemperiem, id enim significant illa verba, Venit æstus super caput eius. *Æstus noxa.* Consentaneum verò est censere, eam non fuisse quam Medici vocãt nudam intemperiem, ac sine succo

succo, non enim fuisset adeo lethalis, sed cum succo, natúsque fuerit ex calore morbus alius vt Phrenitis nisi fortè mortuus est repente,(vt vidimus nonnullos afferri ex messibus)fuerítque facta Apoplexia, obstructis meningibus & toto cerebro à conuocato in caput confertim sanguine. Quantum verò possit qui in corporibus præerat apparatus, vt externæ causæ plurimum obesse possint, aut minimum hinc disces, quòd cum eorum qui alligandis manipulis insudabant læsus fortasse fuerit nullus, hic qui illis tantum præerat mortuus est.

CAPVT QVADRAGESIMVM QVARTVM.

IOB capite septimo. Dominum ita alloquitur. *Quare me posuisti contrarium tibi, & factus sum mihimetipsi grauis.*

Quæ verba hominis naturam quam post corruptionem primi peccati habet, optimè declarant: quidem conquæritur esse se positum contrarium Deo, hoc est sentire se(vt inquit Paulus)aliam legem in membris suis, repugnantem legi Dei, & ob hanc ipsam causam, esse sibimet grauem, ac molestum. Igitur est homo naturaliter cõtrarius Deo, & sibi ipsi, quod si ita est, constat esse hominẽ Deo similẽ, & contrarium: nõ possunt autẽ contraria inesse eidem secundum idem, insunt ergo secundum diuersa. Sunt ergo in homine duæ partes, altera secundum quam in bonum fertur naturaliter, atque secundum legem Dei operari expetit, altera quæ naturaliter etiam fertur in malum, & Dei legi repugnat, videturque

Hominis & Dei contrarietas & similitudo.

quiuis homo hanc repugnantiam in se ipso experiri. Nam optimus quisque habet stimulum carnis, quo co laphizatur; malus verò neque ipse est sponte malus, sed vt dicitur Prouerbiorum 13. *vult & non vult piger.* Vterque autem, & bonus inquam & malus, vult, & non vult, bonus quidem bonum vult, quodammodo autem non vult: malus vult malum, quodammodo autem neque ipse vult. Quo pacto autem potest velle, & non velle, nisi habeat duplicem voluntatem? habet ergo homo voluntatem duplicem, alteram naturaliter propensam in bonum, & honestum, alteram in delectabile, & si sit inhonestum. expetit verò voluptates, omne quod dolorem refugit. Nam ipsa voluptas in doloris exolutione habet essentiam: refugit verò naturaliter dolorem totum corpus, atque omnis agnitio corporalis. Omnis ergo corporalis agnitio capitur voluptate: Igitur honestatis & iustitiæ, atque diuini cultus cura, est in alia parte præstantiori, & minime corporali, quare & incorruptibili, quia generatio & corruptio passiones corporum sunt, sicut & motus. Porrò, quandoquidem sunt in homine duæ partes, & voluntates duæ, necesse est alteram esse altera præstantiorem, alioqui nihil potius sequeretur homo, sed discerperetur semper, essétque non vnum verè, sed quasi hominem biccipitem intelligas: atque contineretur semper in perplexitate, neque consultaret, sed vtraque ferretur in suum obiectum, neutra alteri cedens: nunc autem est verè vnum, & consultat, éstque alius bonus, alius malus. Necesse est ergo vt vtraque aut altera potentia libera sit, vt possit si velit alteri cedere, aut non cedere: alioqui neque bonus neque malus esset quispiam, siue hæc vinceret, siue illa, si neutra libenter cederet. Nam ob ea quæ insunt nobis natura, neque lau-

Voluntas duplex.

Voluntatis libertas.

damur

damur,neque vituperamur : nunc autem & laude, & vituperio, & pœna & premio inueniuntur omnium hominum conſenſione, qui digni ſint:igitur eſt altera aut vtraque voluntas libera. Vtraque quidem eſſe nõ poteſt, quia eueniret ſæpe, vt neutra vellet alteri cederet,aut vtraque alteri: Vtrumuis horum fieret, non eſſet pænes hominẽ libertas, neque poſſet ſequi,hoc, neque illud eſſéntque multæ actiones earum, circa quas vitium & virtutem eſſe omnes homines fatẽtur, in quibus neque laudari,neque vituperari homo merito poſſet : at vero non ita eſt, ſed talia omnia liberè gerit,& de omnibus eiuſmodi actionibus laude & vituperio dignus eſſe iudicatur,dum ſanus eſt,& mente conſtat : igitur & naturaliter & per ſeſe (ſi quidem in bene naturaliter diſpoſito)altera dictarum voluntatũ libera eſt. Neceſſe eſt autem eandem eſſe liberam & dominam,alteram verò ſeruam,ſiquidem hoc ipſum, nõ poſſe aliter facere ac facias,dominationi repugnat. Igitur neceſſe eſt dictarum voluntatum præſtantiorẽ eſſe liberam,& natura dominam,deteriorem verò eſſe natura ſeruam:atq; ſi homo vellit,trahi poſſe. Hac causa, & quia homo hac libertate arbitrióque differt ab aliis animantibus,Plato in dialogo de hominis natura,parti illi præſtantiſſimæ, & penitus incorporeæ, quæque dominatur corpori,& illo vtitur, potéſtque id bene aut male exequi pro ſuo arbitratu (quam nos mentem vocamus)nomen hominis tribuit: corpus verò,& corporea omnia,non hominẽ, ſed hominis quædam eſſe dicit. Nos verò mentem eſſe dicimus præſtantiſſimam hominis partem, per quam à brutis ſeparatur, fitque liber, & ſuarum actionum dominus, virtutis & vitij capax, & diuinarum rerum contemplator. Hanc humanæ naturæ dignitatem indicauit

Liberum arbitriũ.

Deus ipse Cain (capite quarto Genescos) his verbis. *Nonne si benè egeris recipies, sin autem malè statim in foribus peccatum tuum aderit? sed sub te erit appetitus eius, & tu dominaberis illius.* Appetitum peccati vocat eam hominis partem, secundum quam cõqueritur Iob, esse se positum contrarium Deo, & sibi ipsi grauem; & quam Paulus dicit sentire se in membris suis, legem repugnantem legi Christi: nimirum lex Christi vocat nos in amorem contemptus, & vilitatis, & inopiæ; & laborum: appetitus peccati in superbiam, fastus, abundantiam, & voluptates Hũc appetitum peccati, edicit Dominus Cain sub sua esse potestate, esséque eum illius dominum. Secũdum alium igitur appetitum præstantiorem, rationalem scilicet, quæ ipsa mens est incorporea, separabilis, & æterna.

Appetitus peccati.

Constat ex dictis, penes bruta nullam libertatem esse posse, sed moueri semper pro ratione obiecti quod sese offert. quod si quando videntur quod præsens est despicere, & quasi præstantius aliquid cogitantia ad aliud conuerti, id quidem ex deliberatione & arbitrio non nascitur (etsi nonnunquam ita videtur intuenti,) sed euenit, quia obiecit sese terriculũ aliquod in memoria, vt fortasse verberum, aut iucundius irritamentum in immaginatione; vt prædæ: neque enim hæc priuauit Deus internis sensibus, per quos & memoria præteritorum, & spe futurorum commoueutur; sed sapientia, quæ diuinarum & humanarum rerum est scientia, cum virtute necessariò coniuncta: quare & cum libertate. Cum igitur Medici animales motus appellant actiones voluntarias non quasi liberas intelligendum est, sed quasi ex appetitu cum sensu profectas. Dico cum sensu, quia in rebus inanimis appetitum,

Bruta libertate carent.

titum quendam ponunt Physici, quem vocant naturalem, quem naturalem impetum videntur mihi melius appellaturi. Itaque differentia propria hominis, est sapientiæ esse capacem: atqui quoniam sapientia cum vera virtute coniuncta necessario est, & hæc cum Dei timore, omnium optimè definiuit hominem Ecclesiastes in verbis vltimis suæ concionis, dicens, *Deum time, & mandata eius serua, hoc est enim omnis homo*: quod nihil aliud est dictu, quàm homo enim est animal capax sapientiæ veræ, quæ in timore Dei & legis eius meditatione consistit. quanto autem propius accedat ad hominis essentiam differentia hæc quam rationale, inde intelliges, quod vt alibi iudicauimus bruta omnia, rationabilia etiam quodam modo & circa quædam sunt, & intelligentiam quandam habent; sapientiæ verò nullatenus sunt capacia: itaque hominem esse animal sapientiæ capax, multo cum minori ambiguitate dicitur, quam animal rationale. Quare propriam hominis naturam, definitio hæc continet. Vita verò eius qua homo est (qui est secudus eius actus, & qui ex propria natura fluit) est militia super terram. Nam secundum sapientiam operari, seu sapienter agere, est irrationalibus affectibus repugnare, atque appetitum peccati, ob quem conquæritur Iob factum se esse sibi ipsi grauem, coërcere, vt rebellem seruum: qui enim contrafacit, ac libertate sua abutens illi obedit, fit similis iumentis insipientibus, ac comparatur illis, quia viuit vt illa. Neque tamen ob hæc nos cogunt argumenta Platonis fateri, hominem nihil esse aliud quam animam, corpus verò non hominem, sed hominis aliquid: ille enim in Alcybiade pri-

Hominis differētia propria.

Bruta quomodò rationabilia.

Homo an sola anima.

mo, siue de natura hominis, ita argumentatur. *Necesse est aliud sit id quod vtitur, & aliud quo vtitur, & aliud quod imperat, & cui imperatur; vt aliud est credo qui incisorio vtitur, & aliud incisorium quo vtitur; aliud quoque dominus aliud seruus. vt verò cerdo, & incisorio dicitur incidere & manibus; vt manus autem, ita & pes, & oculus, atque corpus totum, est res qua homo vtitur: homo igitur, & est aliud à corpore, siquidem corpore vtitur, & est res illa quę corpore vtitur: at verò anima vticur corpore, homo igitur ipsa anima est. Nam* (inquit) *homo est anima, aut corpus, aut ambo simul. corpus non est, quia corpore vtitur, homo verò est qui vtitur: sed neque ambo, quia si duorum alterum non vtitur, neque ambo vtuntur: superest vt homo anima sit.* Eodem modo concluditur hoc argumentum, siue dicas vtitur, siue imperat, siue dominatur: nam ipsum vti imperio agitur, imperat enim cerdo manui, & incisorio, hæc verò obsequuntur tracta. Itaque Plato ob hæc censet, hominem animam solam esse re vera, & in dialogo dicto, & 12. de legibus, dicens re vera vnumquemque nostrum animam immortalem esse, corpus verò aliquid illius, vt vestem, aut loricam, cui consonum etiam est posse commutare corpora, fieríque vt quæ anima humano vsa est corpore, in palynginesia (quam ille vt Pythagoricus profitetur) induat equinum, leoninum, suillum, aut piceum, quodcũque accommodatum sit moribus, quibus sese in superiori vita imbuit: non aliter ac si cerdo, à sutoria arte per negligentiam vacans, in fabrili se exerceret, deponeret postremo acum & incisorium, acciperétque serram & malleum. nimirum constat quibuscumque moribus assuescat, fieri animũ ad eos propensionem, vsque adeo, vt quanto diutius assueuerit, tanto difficilius possit se quispiam ad alios trans-

Palyngi-nesia.

transferre,& illa & libertas qua hominem natum esse diximus,videatur perire. Qua causa Stoici homines, atque adeo & omnes Philosophi, (etsi non omnes æquè) affirmauerunt,stultos esse seruos,& sapientes liberos.atque Dominus noster dicit,hos seruire mammonæ. Idémque octauo Ioannis, *Qui facit peccatum seruus est peccati.* sunt innumera alia oracula in sacris, quæ hoc ipsum innuunt.cum ergo videatur anima cõsuetudine mutare naturales appetitus & propensiones,atque vnicuique videatur animantiũ tributa corpora secundum suos mores (rapacibus enim vngues acutos,firmos & curuos: voracibus, dentes & capacẽ ventrem,& intestina minimè flexuosa; ferocibus cornua dura;fugacibus longiora crura) consentaneum cẽset Plato, & mutatis animabus, quas solas homines esset cẽset,commutari corpora,atque hanc censet esse brutorum generationem in Timęo:& decimo deRepublica, siue de Iusto censet hanc esse impiorum pœnam quò quidem videtur spectare illa comminatio Psalmi trigesimi primi, *Nolite fieri sicut equus & mulus quibus non est intellectus*,& illa imprecatio. *In chamo & freno maxillas eorum constringe,qui non approximant ad te.* Verũ hæc omnia Platonis dogmata plausibilia magis sunt quam vera,& Poëticè magis quàm Physicè colliguntur. nam habitus longe alia res est quàm natura: facítque habitus propensiones contrarias,natura manente. Neque quidpiam tam dissentaneum, quàm hominum brutorúmque easdem esse animas,aut animarũ ipsarum,in alias animas fieri mutationes.non est ergo ita, sed quantumuis habitus difficultatem ingerat efficiendi contrarium, vt auaritia erogandi,luxuria continenter agendi,tamen quia natura non mutatur,qui natura liber,& suarum actionũ

Stulti serui.

Habitus & naturæ differentia.

dominus effectus est homo, liber necessariò manet, potéstque in sese in alios transferre mores, si velit; tametsi difficilius multo eò, quam nisi deterioribus assueuisset. Atque peccati vocatur seruus, non quòd non possit illi imperare, sed quia obedit voluptate deuictus. quia (vt dicitur in secunda epistola Petri) *à quo quis deuictus est, eius est seruus*, appellationes verò belluarum accipit, non ob naturę vllam mutationem, sed quia ob belluinos mores comparatus est iumentis, & similis factus est illis Psal. 48. Neque sane homo ipsa anima est, siquidem est animal, quapropter & corpus tale, animatum scilicet. neque quidquam habet absurditatis, idem imperare sibi ipsi, & vti se ipso, & eundem à se ipso domari, vinci, & coerçeri, eundémq; sibi ipsi repugnare. nã & lapides quoque & metalla, & inanima omnia corpora, per sese mouentur, quo illa sua fert natura, grauia deorsum, leuia sursum, vt alibi mõstrauimus. neq; sunt hæc absurda, quia etsi insunt hęc eidem, non secundũ idẽ, sed secundũ animum alia, alia secundũ corpus, ex corpore verò & animo conflatum animal homo est, qui se pro suo arbitratu gerit. nam tametsi anima imperat corpori, & ratio appetitui, proprius autem dicitur homo imperare, quia actiones suppositorum sunt; vt tametsi oculus videre dicitur, proprius autem ac prius, homo videt. Itaque & mens imperat corpori, & homo: mens tamen homo non est, sed pars hominis, per quam ille imperat: Vt homo videt & oculus videt, non tamẽ oculus homo est, sed pars hominis, per quã videt: ita etiam corpus repugnat rationi, sed & homo ipse repugnat rationi secũdum corporalem appetitũ. quapropter multo melius, ac exactius quam Plato dixit Iob, factum se esse sibi ipsi grauem. Nimirum homo

Serui peccati.

homo ſecundum duplicem,qua eſt naturam, pugnat ſecum & reſiſtit ſibi ipſi.Pulcherrima eſt illa cōparatio,quam Ariſtoteles intulit capite vltimo primi Ethicorum. Nimirū duo animæ appetitus, ſunt vt duo corporis latera,atque vt cum quis remiſſe vnū mouet in alterum fertur,ita qui remiſſe vtitur ratione incōtinenter fertur in appetitiones,& qui remiſſe appetit, fit continens eſt verò ratio vt latus dextrū firmius,fortiúsq;,& quod ſi velit contendere,poteſt alterū trahere.Adhuc etiā videri poſſit alicui appetitus peccati, neque ſub mente,neque ſub homine eſſe,neq; hominem poſſe illi dominari cum eſt malus;ſed neceſſitate quadam,vbi quis malus fit,in deteriora ferri.Eam (dicunt)vt febris phrenitis,& hydrops morbi ſunt corporis,ita luxuria,iracundia& auaritia,morbi ſunt animi vt ergo non poteſt qui ægrotat corpore morboſos appetitus cohibere,vt ſitim febricitans aut hydropicus,& furorem phreniticus: ita neque qui ægrotat animo,poſſit cohibere appetitus irrationales,qui peccatorum appetitus ſunt alioqui(dicunt) non ægrotet. neque igitur (dicunt)pœna quiſpiā dignus ſit ob peccata ſed perinde ſit furem verberare quod furetur;ac ſi febricitantē verberes quod febricitet, vtrunq; enim inuitò ineſt,& per morbum,illud animi, hoc corporis,Hæc videri poſſint leuiter conſideranti, probabilia:ſunt tamen ſophiſtica & inepta.recipio enim,luxuriam,auaritiam, & iracundiam,morbos eſſe animi,nō minus quam febrem,hydropem,phrenitidem,corporis:atque adeo vt ex his,ſitim & amentiam,ita ex illis libidinem,iram,& aliarum rerum cupiditatem naſci. atque adeo non magis poſſe luxurioſum non prurire libidine; & iracundum ira intumeſcere:& auarum appetere aliena, quam febricitantem, & hydropicum

Dextri perfectio.

Morbi animi & corporis.

non sitire,& phreneticum non insanire. Quid tum po stea? an proinde non est dominus suarum actionum vterque? absit. Nam & febricitans & sitiens potest nõ potare,& auarus & concupiscens res alienas, potest non furari. quapropter merito fur verberatur nõ quia auarus,sed quia furatur,vt febricitans repræhenditur, non quia sitit,sed quia intempestiuè potat. Peccatum verò non est in concupiscentia,sed in facinore,aut certa voluntate committendi. non enim laude dignus minus est,qui cum sit natura libidinosus, non agit quippiam petulanter, quam qui talis non est: imo magis etiam fortasse aliquãdo,quia virtus in infirmitate perficitur,vt inquit diuus Paulus,secunda ad Corinthios, & virtus versatur circa difficilia, vt inquit Aristoteles secundo Ethicorum. Est igitur in nostra potestate, non ille irrationalis appetitus, qui naturaliter exurgit ex nostræ naturæ corruptione,quam sæpè ipsa elemẽtorum & humorum temperies auget, sed qui verè est appetitus peccati,hoc est, vera & certa deliberataque voluntas aliquid contra Dei Optimi Maximi legem committendi,quapropter vbi in decalogo dicitur,Nõ concupisces res alienas,non ita est accipiendum, quasi qui concupiscentiam habet rerum alienarum in peccato sit, etiamsi si nolit quamquam possit, furari, sed is solus qui vult furari si possit: hæc enim voluntas est appetitus peccati.ille prior appetitus sine culpa esse potest, quia ex morbo nascitur,vt sitis ex febre. Vt igitur febricitanti nullus medicus imperet, noli sitire, sed noli potare etsi sitias:peccat vero in medicum nõ qui sitit,sed qui potat,aut vult potare quidquid medicus iubeat;ita in Deum, non qui vtcumque concupiscat aliena (nam quî possit non concupiscere aurum inops,aut auarus?) sed qui velit furari si possit, quid

Concupiscentia non est peccatum.

quid

quid Deus imperet. vnde constat, nos natura dominos esse appetitus peccati, etiam cum mali sumus, etiam si vitio & culpa simus serui peccati. constat quoque totam benè viuendi normam eo redigi, vt Deum timeamus: quandoquidem tota boni iusti quod regula, in Dei, vtpotè rerum omnium Domini, voluntate consistit peccatum verò in auersione, sed (vt hæc apertius eloquar) potest quispiam esse libidinosus, aut iracundus natura, aut habitu, atque vtcunque sit talis, pronsus erit ad venerem, aut iram. Interest verò multum, nam quorum natura tantum est talis, neque pœna, neque repræhensione dignus est, quia neque vituperari, neque laudari quispiam debet, ob id quod natura illi inest, quin potius si rectè agit talis cum sit, maiori est dignus præmio: qui verò talis est secundum habitum, repræhensione & vituperio dignus est, quia in sua potestate fuit eius habitus principium, sed si ne tũc quidem exerceat venerea, aut irascatur, non est dignus pœna, quia peccatum in actione est, in habitu vitium solum. potest verò iniustus non iniustè agere, etiam si non statim ac vult potest habitum commutare, sed longa aut magna exercitatione opus est. Culpa itaque iniusti, quod talis sit, solum est in principio, quòd iniustè agat in ipsa voluntate, quæ actiones nostras semper committatur. Quòd diserte docuit Aristoteles capite quinto, tertij Ethicorum dicens, *Verum non similiter nostra spontè actus ac habitus fiunt: actuum enim à principio ad finem domini sumus ipsa singula cognoscentes, habituum verò principium.* Igitur punitur fur non quia fur est (quanquam hoc quoque si habitu constat est vituperabile) sed quia furatur: vt neque repræhenditur febricitans, quia febricitat, neque quia sitit (tametsi vituperatur etiam si ob prauum victum in eum

affectum incidit)reprehenditur verò,quod potet cum non expedit,atq; adeo iure posset puniri, si sit seruus, itaque peccata ex animi nasci morbis,nihil obstat quo minus sponte committantur, sitque penes nos liberũ arbitrium,& mens appetitus sit natura domina.

CAPVT QVADRAGESIMVM. QVINTVM.

APITE decimo ita Iob Deũ alloquitur. *Memento quæso,quòd sicut lutum feceris me,& in puluerem reduces me. Non ne sicut lac mulsisti me, & sicut caseũ me coagulasti.*

Quæ verba non sunt oscitanter pretereunda Physico,neque quasi non explicent naturalem hominis ortum exactissimè;prima enimverba continent primam hominis formationem ex primis elementis, secunda generationem singulorum hominum ex semine. Quæ vt apertiora euadant,præfari oportet, quam plurimas fuisse Philosophorum sententias de rerum corporearum elementis, antequam in illam vnam peruentum omnibus est, de calido & frigido,humido & sicco,seu terra aqua aere & igne. plurimi enim censuerunt, elementa corporum esse corpuscula indiuisibilia, nonnulli substantias homogeneas, atque horum vtrique nihil errabant in notione elementi. alij enim principij & elementi rationem non distinguentes, dicebant elementa rerum omnium esse litem,& amicitiam, Alij raritatem & densitatem, alij crassitiem & tenuitatem: alij alia. Cæterum,si quæ rerum naturalium elementa ponenda sunt, nulla æquè probabilis atque illa ab omnibus rectè philosophantibus (nam & ab Stoicis,

De elementis.

&

& Academicis, & Peripateticis) recepta opinio, quę ab Hippocrate fluxit, esse rerum omnium corporearum elementa, terram, aquam, aërem, & ignem, quia horum præcipuè corporum esse videmus qualitates, quarum mutua pugna fiunt ortus & interitus. quædam enim fiunt ex quibusdam crescente calore, quo aliquando extincto, hæc eadem obeunt in alia: ita etiam, siccata quædam intereunt, & alia humectata nimis: nihil autem interit, quin aliquid aliud ex illo fiat. itaque fiunt omnia dictarum qualitatum actione, quare & mistione illorum corporum quorum illæ qualitates sunt primo, videntur generari, atque adeo (si quę) illa esse corporum aliorum elementa. Cæterum neque hoc videtur mihi (quando non iam cum tyronibus agitur) leuiter prætereundum, sed examinandum, an verè Philosophi corporum naturalium elementa prima ponant, at sit hæc hypothesis, vt multæ aliæ in scientiis. si enim, vt Aristoteles secundo de ortu & interitu multis contendit, rerum omnium generatio agitur circulo, non generantur omnia ex quibusdam, sed ex quocumque quodcumque. Quare nulla re vera sint aliorum elementa. Porrò monstratum alibi est, nulla esse simplicia elementa in rebus: atque adeo digito monstrari potest. quæ enim terra? an hæc, quæ nitro, sulphure, argento viuo, & metallicis omnibus concretionibus est intersita, & alicubi est gypsus, alibi calx, creta alibi? Quæ aqua? an marina, quæ hic intolerabiliter salsa, alibi etiam est amara? Qui aër? an hic turbidus, qui vapor aut nebula, aut nubes, aut ignea exhalatio, aut horum quædam confusio esse videtur? Quis ignis? an carbo, qui terræ multis generibus est crassior? an flamma, quæ nihil est nisi fumus ardens? quod si nullibi vnquam elementa simplicia sunt, ne

Elementorum impuritas.

esse quidem possunt, vel hoc argumento (tametsi aliis etiam non ineuidentibus est à me monstratum alibi) quòd in æternis idem est, quod est & quod potest. ~~æterna verò est naturaliter hæc mundi facies~~. quod si nulla sunt elementa simplicia, quorum mistione generentur reliqua, ne mistio quædam est vlla. Quorum enim est mistio? nisi miscibilium? quòd si mistio non est re vera, sed conficta; neque resolutio sit in simplicia. nihil igitur fit ex elementis, neque finitur in elementa, quare neque elementa sunt omnino in rebus, nisi enim orationes in dictiones, & dictiones in syllabas, & syllabæ in literas resoluerentur, à quibus coagmentatis extiterunt, haud quaquam diceremus literas esse verborum elementa. non igitur sunt alia aliorum elementa, sed fiunt alia ex aliis mutuo, & circulo quodam, vt ex pruno prunum, ex hoc nucleus, ex hoc prunus: & ex semine ouum, ex ouo pullus, ex pullo semen. his argumentis fieri videtur, nulla esse rerum elementa. Nihilominus est quod respondeamus, veram simul de elementis sententiam statuentes. tametsi enim verè dicatur rerum generatio esse circularis, non tolluntur elementa. Non enim fiunt omnia ex omnibus eodem modo: sed quædam ex quibusdam compositione; alia ex aliis resolutione. quis enim non videt lignum ex miscella terræ & aquæ, quam radicibus hausit esse nutritum, atque ita ex illis effectum, resolui verò ignis vi in aquam, quæ inuisibiliter abit in vaporem, & cinerem terreum qui superest? fit haud dubiè ex ligno cinis resoluendo, quia deponendo quædam, ex terra lignum componendo, quia assumendo aquā. Sed quam sint res omnes multarum compositione factæ, ipsa resolutio indicat. quotæ enim quæque res sunt, ex quibus non separet ratio destillandi terreas

Resolutio.

Distillandi ratio.

feces

feces,& partem aqueam,& oleosum quiddam,abeunte interim fumo?haud dubiè igitur sunt rerum ex rebus compositiones,& rerum in res resolutiones.Quapropter cum ex aliis in alia procedatur resoluendo, necesse est esse rerum elementa prima.quia cum posteriorum natura nascatur ex prioribus,si nulla statuerentur prima,sed abiretur resoluendo in infinitum, vt in diuisione continui,non esset vnde inciperet compositio,neque vnde flueret rerum natura,quare neque esset illarum vlla natura. Necesse est igitur ponere aliqua corpora,quorum natura per se insit illis,neque ab aliis emendicata corporibus, illa verò sunt elementa prima:quæ quidem,pura & inalterata,ne esse quidem, neque si essent,videri possent:quandoquidem sensibiles omnes qualitates præter primas, à temperamentis fluunt,temperamenta verò mistione constant. Superest igitur vt sint in hac vniuersitate alterata elementa: ea verò sunt,si grandes hæ mundi partes,terra, mare, &,circunstans aër, & qui per alia omnia penetrat ignis.Hæc enim minimam omnium quæ in mundo sunt mistionem habent, & omnium maximè accedunt ad quatuor illas naturas corporeas& simplices,quas actu quidem nullibi,potentia verò in omnib.esse dicimus, neque proinde falsum est,aut tantum hypothesis, esse hæc elementa.Sunt enim re vera,vt dicimus, potentia scilicet,velut re vera est in theriaca opium,& casia.Neque minus hęc in theriaca essent,etiam si totum mundi opium esset in eã insumptum, neque alicubi maneret actu:vt nunc in mundum insumpta sunt tota,aqua, terra,aër,ignis,vt nihil illorum iã supersit, sed aquea, terrea,aerea,& ignea corpora. Sunt itaque quatuor elementa,quorum naturæ in his aspectabilibus mundi partibus,terra,inquam,aqua,aëre, & igne præcipuè se

Elementa prima.

exerunt: atque hæc quidem alterata elemẽta, sunt re vera actúq; in mundo,& conspiciuntur:illa, inalterata & simplicia,sunt re vera,non tamen actu: atq; vt sunt, ita mistione generant.Nimirum alterata hæc, præexistentia actu commiscentur,& generant:inalterata illa, nunquam præexistunt actu, sed potentia semper sunt, & in ipsa mistione & in mistis.Horũ quatuor elementorum,duo præcipuè(aqua inquam & terra) præstant corporibus crassis,& solidis,vt lapidibus, metallis,& arborum atque animalium partib.corporaturam:duo reliqua admiscentur propter temperiem,&facultates, & primo quidem omnia necesse est constiterint horum concretione,posterius verò quædam, vt quæ præstantiora cum sint reliquis, præstantiorem etiam habent ortum,fiunt virtute seminali, & maturatione,elementorum mistione latitante,& in ipso semine, & in eo quod oritur. Nam ipsa maturatio nihil aliud facit, quam perfectiorem,ex imperfectiori,elementorũ mistionẽ.itaq; imperfectiora corpora,& quæ neq; viuũt, neque vegetantur,eodem penitus modo necesse est à principio mundi constiterint quo nunc, concretione quadam elementorum, quadam proportione coëuntium.quod in lapidib.aperte conspicimus:qui aqua & terra desuper commistis,& durescentibus, augentur. Iis verò quæ seminali virtute generantur, necesse est duplicem tribuere ortũ, alium quo constiterint ab initio;alium,quo nunc oriantur,oriuntur nunc ex semine, ex quo quidem à principio fieri non potuerunt, cum semina posteriora sint natura, & tempore rebus ipsis: siquidem fructus ipsarum rerum sunt, vt anteà super caput primum Geneseos indicatum est. Igitur cum à principio facta sunt simul omnia,in illa communi omnium genesi facta sunt ex communibus prin-

Elementorum diuersitas.

principiis, hoc est, ex elementis: posterius verò singula ex propriis principiis, & suo quódq; modo. Igitur homo à principio factus est secũdum corporeã molẽ ex terra & aqua commistis, vt scilicet fit lutũ, atq; adeo ex limo terræ, hoc est ex terræ, & aquæ mistura, atque inde fluimus omnes: illámq; naturã nobiscum differimus. hanc primam rerum omnium genesim obumbrauerũt Poetæ cõnubio Pelei & Tethidis, (id est, luti πήλος enim lutum est) & aquæ. quibus nuptiis dicebãt Deos omnes interfuisse, præter discordiam. Quia scilicet, virtutibus cœlestibus & diuinis coniungentibus, & in concordiam trahentibus elementa, orta sunt omnia. nunc verò nostrum quilibet à parentum genitalibus emulgetur in semine sicut lac, & in vtero coagulatur, sicut caseus. Est verò appositissima & maximè naturalis comparatio. nam conuenit semini cum lacte, materia & conditionibus, & generationis modo, & officinis quibus fiunt, & vsu. Vtrunque enim fit ex sanguine, maturatione quadam, alterum in testibus, alterum in vberibus, partibus substantiæ modo valde similibus, suntque ambo succi albi & crassi. vtitur verò natura, altero ad generationem, altero ad recenter genitorum nutritionem, vt alimento scilicet parum euariante ab ipso generationis principio. Ipsum igitur semen verissimè dicitur esse, vt quoddam lac: ipsa verò prima embrionis generatio, coagulatio est, vt casei ex lacte. nam Aristoteles capite 21. de generatione animalium ita inquit, *Velut in lactis coagulatione corpus quidem ipsum lac est, succus autem autẽ coagulum quod principium habet coagulandi, ita quod à viro in muliere secernitur.* Constat ex dictis quanta proprietate sanctus Iob vtrumque hominum ortum recensuerit, & eum qui primo fuit omnium, & eum qui deinceps est singulorum.

Homo ex quo primũ

Pelei & Tethidis connubiũ

Lac ex quo & quomodo generetur.

CAPVT QVADRAGESIMVM SEXTVM.

APITE quatuordecimo Iob ita inquit. *Lignũ habet spem, si præcisum fuerit rursus virescit, & rami eius pullulant, si senuerit in terra radix eius, & in puluere emortuus fuerit truncus illius, ad odorem aquæ germinabit, & faciet comam, quasi cum primũ plãtatum est homo verò, cum mortuus fuerit nudatus atque consumptus, vbi quæso est?*

Hîc deplorans Iob humanę vitæ conditionem, quæ tàm facile pereat, atque cum semel perierit, adeo sit irrecuperabilis, confert hominem cum ligno, dicẽs, miserabiliorem esse hominis conditionem, quia lignum etiamsi præcisum sit, potest rursum reuirescere, atq; adeo germinare, & infixũ in terra in arborem integram abire, atq; adeo in arborem etiam diuersi generis inseri, insitionéque producere copiosos ramos, & multum fructum, quin etiam si senuerit in terra radix, & truncus eius emarcuerit, mortuúsq; sit, si summa eius pars, & rami mucro infigatur in terram ad odorẽ aquę (hoc metaphoricè dicitur) hoc est, si adsit aqua, vt ex aqua cum terra mista, alimentum capiat, germinabit, & mucro ille radices proferet in terram, & sursum faciet comam, itaq; & nouam integrámq; arborem. His modis agricolę & vineas renouant, nimirum insitione, plantatione, & germinatione, vt quiuis rei rusticæ vel exiguũ peritus scit, & Theophrastus docet primo de historia plantarum. Homo verò nihil tale habet, sed quæcumque pars illi abcissa sit emoritur statim, nullam neque plantationem neq; insitionem recipiens, neque omnino vllam habet rationem reuiuiscendi. Iam verò si ho

Arborum ortus.

mo mortuus sit, nulla eius pars viua manere potest, ex qua re virescat vt arbor. In primis hoc explicemus vt habeat mox naturalem causam apponamus. Homini quidem emori potest pars vna aliqua antè alias, vt digitus, auricula pudendũ aut etiam pes, manus, crus, aut brachium, vt per gangrenam emoriuntur nonnũquam, aut Esthiomenum; tamen mortuo homine, hoc est corde, quod vitæ radix est, nulla ne minima quidẽ neq; extima pars manere potest viua, vt arbori; cui excisa, & exusta penitus radice, manere possunt virentes ramuli, atque mucrones, quibus in terram infixis, arbor renascatur. Verũ neq; arboris semel siccata & emortua pars, põt amplius vlla ratione reuiuiscere, magis quã mortuus homo. hac enim in parte eadẽ ratio est. marcor enim & confirmata siccitas, in omnib. vegitabilibus est irremediabilis. Neq; solũ nõ potest, semel emortuũ lignũ, secundũ eãdem partẽ qua emortuum est reuirescere, sed neq; qua parte consenuit, potest (vt ita dicatur) reiuuenescere. habent enim etiam suas ætates, vt animantia, quas (mortalia cũ sint) necessario percurrũt, neque datur à posterioribus ad priores retrocedere. Euenit verò aliis partibus senio confectis alias recentiores esse, & aliis emortuis, alias adhuc viuere & germinare, & euulsa arbor potest rursum terra cõdi, & renutriri; nisi verò condatur, sed maneat euulsa, sine spe vlla moriatur, vt & homo si omni alimento destituatur, quia arbor ex terra capit alimẽtum per radices. Nam & ipse Iob cap. 7. dixerat. *Quasi euulsæ arbori abstulit spem meam.* Quę verba videri alicui possint præscriptæ orationi repugnantia. non sunt tamẽ, quia hîc in pręciso ligno, & radice senescente in terra, spẽ esse dicit, si ad odorẽ aquæ rursus plantetur: illic spẽ negat esse in euulsa arbore, si auulsa persistat,

Cor vitæ radix.

Marcor irremediabilis.

neq;rursum terra condatur. nihil euenit tale homini: sed partes omnes consenescunt & cõmoriuntur cum præcipuis, neq; est ratio semel è vita euulsum trāsplātandi. Quod, etsi miseriæ esse videtur, non est tamen imperfectionis, quia vnitas & indiuisibilitats in rebus omnibus comes est perfectionis, multitudo & diuisibilitas imperfectionis. Proinde cum multi sint viuentium gradus, qui perfectione & imperfectione distinguuntur, quò quidque est perfectius, eò partes eius maiorem habent vnitatem, minúsque viuere possunt nisi in toto:quare separatæ moriuntur. nimirum gubernantur, non singulæ seorsum ac per se, sed omnes ab vno principio: quò quidque imperfectius, eò minus vnũ sed vt vnita conglutinatáque multitudo, ac proinde partes eò magis separari possunt, ac separatæ viuere, & germinare: quod per gradus viuentium fit manifestum. Plantarum enim partes dissectæ viuunt, & quæcunque seorsum in terram insigãtur, siue in hanc siue in illam partem viuunt, & germinant, atque hoc inter ipsas plantas, vilioribus inest plusquã præstantioribus: adeo vt quarundam rami, in longum defosi, secundum multas partes germinantes, multas producant plantas. nulli hoc contingere potest, eorũ quæ alimentum, non radicibus sed ore capiant, tamen eorum vilissima dissecta in multas partes viuunt (vt in reptilibus videre est) quantum possunt durare sine alimento, quasi partes non accipiant vitam à partibus, sed singulæ viuãt per se, aliæ aliis agglutinatæ, qua causa & insecta vocantur. Alia sunt his præstantiora, quæ non tantam patiuntur partium sectionem superstite vita, tamen præciso capite, & extracto corde volutantur, & subsultant aliquandiu, vt galinæ: grandiora verò ani-

Vnitatis & indiuisibilitatis perfectior.

rò animalia (atque minime omnium homo) cum à principibus membris accipiāt vitam & motum, omnémque gubernationem, illis præcisis, ne momento quidem temporis viuunt, sed secundū se tota moriuntur, vt ad vnitatem, & perfectionem naturæ magis accedentia.

CAPVT QVADRAGESIMVM SEPTIMVM.

CAPITE vigesimosexto libri Iob. *Qui extendit Aquilonem super vacuū, & appendit terram super nihilum. Qui ligat aquas in nubibus suis vt non irrumpant pariter deorsum. Qui tenet vultū solii sui, & extendit super illud nebulam. Terminum circundedit aquis, vsque dum finiantur. Lux & tenebræ. Columnæ cæli contremiscunt, & pauent ad nutum eius. In fortitudine illius repentè maria congregata sunt, & prudentia eius percußit superbum. Spiritus eius ornauit cælos, & obstreticante manu eius eductus est coluber tortuosus.* Proposuerat in initio capite Iob, Dei summam potentiam & sapientiam, exprobans amico suo Baldad, quòd videretur illi patrocinari, quasi imbecilli & imprudenti, his verbis. *Cuius adiutores? nunquid imbecillis? & sustentas brachium eius qui non est fortis? cui dedisti consilium? forsitan ei qui non habet sapientiam.* Quasi dicat, Deus tuo patrocinio aut consilio non eget, fortissimus enim est, & sapientissimus. Hanc igitur nunc potentiam & sapientiam Dei celebrat. producens mirabilia eius opera in cœlo & in terra. Quæ, tametsi naturaliter effecta sint, nihilominus di-

uinæ virtutis & sapientiæ maxima sunt arguměta, quę ita mundi partes omnes aptauit, eásque illis naturas tribuit, vt mirabiliter constiterint. Miratur primùm quòd extenderit Aquilonem super vacuum, hoc est, eam cœli partem quæ spectat ad polum, ac nobis imminet super aërem. Nam nomina ventorum illis etiã mundi plagis tribuũtur, & cœli partibus à quibus flãt velut apud Ezechielem cap. 20. dicitur, *comburetur in ea omnis facies ab Austro vsq; ad Aquilonem*, hoc est à meridionali parte vsque ad septentrionalem. nõ enim probo (tametsi id doctissimis videtur interpratibus) Aquilonem vocari hæmisphericum quod nobis imminet, & Austrũ alterũ quod substare videtur, ac nos latet, eo quod polus hic noster sit Aquilonaris, altérque illi oppositus Austrinus. Nam etsi per ignorationẽ alterius hæmispherij, & putãtes nihil illius esse habitabile, ita loquebantur antiqui, & philosophi & poëtæ, tamen re vera non ita est, sed à polo versus meridiem flat Aquilo, à meridie versus polum Auster. Quare in altero etiam hæmispherio perinde fieri censendũ est, esse, scilicet, ventum nostro Aquiloni respondentem, qui à suo polo feratur ad meridiem, suúmque Austrũ, qui à meridie ad polũ. quapropter Aquilonis nomine nõ totum hæmispherium in sacris, sed septentrionalis cœli pars significabitur. Quod vel ex Ezechiele cõstat: Cum enim comminaretur terræ Israel, quæ haud dubiè vtrumque hæmispheriũ non attingebat. Dixit, cõburetur in ea omnis facies ab austro vsque ad Aquilonem, non certè intelligens à polo ad polum, sed à meridionali eius parte ad septentrionalẽ vsque. igitur si hoc loco Aquilo cœli partem vllã significat, nõ aliam certè quam septentrionalem, ac per synedochem totũ cœlũ. Significat etiam nomen Aquilo cœli partẽ ca. 1. Eccle-

Aquilo.

Auster.

Ecclesiastis, vbi de sole dicitur, *gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilonem.* miratur itaque cœlum extentũ esse super aërem. Vocari enim vulgo, quod solo aëre plenum est vacuum, eo quod solidiori corpore plenũ non sit, Aristot. etiam annotauit. cap. 6. de physica doctrina. Miratur quoque appẽsam esse terram super nihilum, hoc est, ita locatam, vt cum nulli alteri corpori innitatur, sed in medio sit aëris quasi pendens, neq; in hãc neq; in illã partem inclinet. Itaque miratur, quòd duæ hæ mundi partes, quæ solidissimæ sunt, terra inquam & cœlum (cœlum enim solidissimum esse, quasi ex ære cõstet, posterius dicetur) firmæ in suis locis maneant, non coherẽtes, sed dissitæ interstite aëre tenuissimo. Hæ autem admirationes naturaliter subrepunt omnibus qui philosophiæ student, atq; adeo hæ & huiusmodi aliæ dubitationes, initiũ dedere philosophiæ quin potius earum dillutio, ipsa naturalis philosophia est, Arist. ca. 13. secundi de cœlo inquit irrationalis esse & amentis. non mirari. cur tota terræ moles in medio aëris quiescat, cum vel exigua eius particula, si eleuata dimittatur, ruat. neque verò dubitatio adeo est leuis, quin fuerint de ea re multę varięque sententię veterũ, vt Xenophanis, & Empedoclis, Taletis, Anaximenis, Anaxagoræ & Democriti, quas illîc ipse narrat & refutat. De cœlo quoque cur non ruat, cum nullo sustẽtetur corpore solido, sed extentũ sit super vacuũ multæ veterum narrantur opiniones ca. 1. secundi de cœlo, quas omnes ego, vt pote illis locis satis vocatas in examen, & ab Aristotele ipso, & à me in cõmentariis, nunc præteribo, breui dicens, causam dictarũ dubitationum esse, quòd terra nõ est aliter nata moueri quã ad medium, neque cœlũ quã circulo, quapropter neque terra, vndecumque in illud ferretur, posset mũdi

Vacuum vulgo quid.

Mundi firmitas

centrũ præterire.neq; in illo femel firmata,poteft inde exire(ita firmauit Deus orbem terræ,qui nõ commouebitur,vt dicitur in pfalmo)neque cœlũ vllam aliam in partem nititur,fed fuo tãtum loco volutatur. Vulgus verò immaginatur,illud,vt foliditate eft pluf quã adamantinum,ita effe & natura quafi argenteum, aut lapideum. Re vera autem illud eft omnis & leuitatis & ponderis expers,circulo folum natũ ferri. cuius circuitionis finalis caufa eft in mundi totius indigentia,effectrix verò, in ipfius natura. Mirabilis verò Dei fapientia & virtus,eas fingulis mũdi partibus na turas tribuens, quibus maxime totius vfibus feruire poffint. Addit, *Qui ligat aquas in nubibus fuis, vt non erumpãt pariter deorfum.* Admiratione etiãvidetur dignum,aquã,cũ pluit,in gutulas difperfam,adeo æqualiter decidere,& late patentem terræ faciẽ irrigare,ac non potius totã confertim cadentẽ obruere, aut inæqualiter aliã partem aridã relinquere, in aliam corriuare.Mirũ itaque eft,quam aptè quamque ex ipfarum rerũ vfu pluuiæ fiant,vt videatur Deus ligatas habere aquas nubibus, neque dimittere eas nifi vt expedit,ni mirũ guttatim,quafi per cribrũ, aut irrigatorium vas percolatas.hoc celebrat fanctus Iob,dicens, *Qui ligat aquas in nubibus fuis,vt non erumpant pariter deorfum.* Quæ autẽ fit naturalis,ac neceffaria eius euentns caufa,dicendũ eft.Nã vt fæpe iã diximus, Deus quæ fieri expedit,facit per naturales caufas,atque cum in facris eloquiis dicitur iubere aliquid,aut legem ponere,aut nũc alligare aquas nubibus,atq;alibi cõcludere mare, aut arena cĩgere,aut huiufmodi alia,quæ volũtatẽDei fignificãt, fignificatur certè Deum talia voluiffe boni gratia,ac feciffe quidẽ:id verò non prohibet, quominus per naturales ac neceffarias caufas fecerit, quinpotius,

Pluuiarũ confideratio.

potius, illud velle, iubere, ac legem ponere, atq; aquas alligare & mare coërcere, nihil aliud est quam eas rebus naturas tribuere, vt quæ fieri expedit, fiant. atque hoc quidem ita habet semper, præterquam vbi agitur de mundi creatione. Ea enim cum nõdũ esset natura, solius diuinæ virtutis opus fuit. Neque sane quod dicimus, Dei laudibus quippiam detrahit. Si enim non aliter quam sua voluntate faceret, vt aqua guttatim descenderet, & mare sese intra suos carceres contineret, laudaretur eius potentia, nunc verò laudatur & sapiẽtia; fitque hinc, vt quæ circa Deum habetur pietas, nullatenus eleuet studium philosophiæ; quin potius, vt ego existimo, augeat quam plurimum, & promoueat. Quæ igitur stillarum pluuiæ causa sit, dicamus. vt dicitur ca. 3. Prouerbiorum, *nubes rore concrescunt* Quod quidẽ nihil aliud est, quam eandẽ esse materiã roris & pluuiæ, puta vaporem, atq; rorem fieri concretione vaporũ circa terrã manẽtiũ, vt pluuia concretione nubium, quæ quidem sunt vapores qui altius eferuntur. *Quomodo pluuiæ distillent.* Itaq; pluuia fit vaporibus concrescentibus atq; concretione abeũtibus in aquã, vbi autẽ semel facta aqua sit ferri super aëre nõ potest, cũ illo adeo crassior sit: necesse est igitur vt mox ac concrescit, cadat. Non potest autẽ nubis simul cõcrescere tota, sed necesse est à minimis partibus incipientem concretionem, ad maiores & ad totius cõmutationẽ procedere: neq; igitur spectare potest donec cadat tota, sed necesse est, concretas à nõdũ concretis particulis decidi, ac seorsũ cadere. Quod verò non possit secundũ se totã simul & ęqualiter concrescere nubis, euidens causa est. Nã siue alterationẽ eã cẽseas fieri ab aëre, vt Stoici qui ponebãt aërẽ esse primũ frigidorũ siue ex accidẽti per antiparistasim, vt Arist. fieri non potest, vt vel exigua eius

quod patitur pars æqualiter admota sit agenti: constat verò ex admotione agentis ad id quod patitur nasci citiorem aut tardiorem commutationem. dicens, tunc fieri, vt guttulæ momentaneæ magnitudinis esse non possint, sed quibuscunque debeant esse minores, quia quantulascunque indices, concretæ fuerint earum medietates ante totas, quare & deciderint. cum ergo nullæ sint moles indiuisibiles, fiet vt ne pluere quidem possit omnino, propter infinitam continui diuisionem. Concedimus nullam in nubis commutatione, quæ concretione agitur, esse primam aquæ partem, antequam scilicet non fuerit pars alia minor, velut, & cum ad extremitatem admota flamma ignis serpit per stupam, Verum nō decidūt decissæ à nube, nisi cuiusdam magnitudinis guttæ: quia antequam illis minores decidantur, anticipant aliæ particulę generari, accedentésque prioribus, conflant cum illis guttas. Nimirum & decissio, & ipsa per partes generatio tempore quodam aguntur. quantum ergo aquæ generari potest, antequam genita portiuncula decissa cadat, tantum accedit guttularum magnitudini. Hinc fit merito, vt quanto celerius agitur nubis in aquam commutatio tanto cadant maiores guttę. Quapropter aliquādo cadunt minutulæ guttæ, aliquando copiosi imbres. Itaque naturalis causa distributionis pluuiæ in guttas, æqualísque illius, atq; fœcūditati terræ accōmodatissimæ irrigationis, est nubis paulatim procedēs cōcretio. Considerans hūc motū & huiusmodi alios, qui scilicet, aguntur, eo quod res aliquæ mutationem propriæ substantiæ recipientes, factę sint crassiores, aut etiam tenuiores solito (crassatæ enim descendunt vt pluuia; extenuatæ ascedunt vt sapores) dixit Aristote. 8. de physica doctrina, grauia & leuia moueri à generante,

aut

aut à remouente prohibens, à generante, vt pluuia, ab eo quod densat vapores, à remouente prohibens, vt cadit tegula detracto fulcro. Nimirum, quia quod inanime est, non potest motum suum incohare per sese, ac sine opera externi alicuius, externa illa dicit esse quæ mouent, quia sunt à quibus incipit motus. Moueri verò possunt inanima, aut vt grauia aut leuia, aut vt corpora quædam moueri possunt ab impellente, vt à neruo balistæ: aut à trahente vt ab hamo: aut à vehente, vt à iumento: aut à voluntate, vt à vento, aut rota: vt grauia verò aut leuia, non possunt in motum agi antea quiescentia, aliter quàm à remouente prohibens, vt tegula à detrahente fulcrum, aut à generante, vt pluuia à frigido quod densat. Quod non intelligentes multi, alioqui doctissimi Arist. interpretes, venerunt in ridiculam sententiã, omnia grauia & leuia moueri semper ab eo à quo genita sunt. Itaque vim & efficaciam mouendi ea corpora, esse in illo quod plærumq; nusquam est. Sed quoniam ea mihi alibi refutata satis est, neque nunc nisi obiter, ob pluuiæ casum eius contigit meminisse procedamus. *Qui tenet* (inquit) *vultum solij sui, & extendit super, illud nebulam*, hoc est, qui cœlum operit nebula, quominus videri possit. Dauid quoque in Psalmis laudi Deo dat, quod extendit nebulam per aërem mirabili quodam modo. Nam Psalmo 147. ita cecinit. *Qui dat niuem sicut lanam, nebulam sicut cinerem spargit.* Spargens nimirum nebulam sicut cinerem, operit vultum solij sui, tenétque quominus videatur. Nubes & nebulæ, eadem res esse videtur, hoc solum differens, quod nubes effertur in mediam aeris regionem, quæ quia neque vicina Soli est vt suprema, neque refflexis à terra radiis potitur vt ima, frigidior illis est, & ad aquæ generum, hoc est pluuiæ, niuis, &

Inanimatorũ motus

Nubis & nebulæ differentia.

grandinis generationem accommodatior, nebula circa terram constitit. Quapropter vt quidam fumus, cæli aspectum prohibet, in aquas verò non concrescit, quin potius serenitas, magis quã pluuiæ, nota est, quia est vt Arist. inquit, velut nubis sterilis. Sterilitatis causam esse dicit Arist. quia est velut excrementum concretionis nubis. Quare vt excrementum sanguinis nutrire non potest, vt ille, ita neque nebula aquam gignere vt nubes. Verum hoc expositione indiget. Excrementum propriè est, quod secernitur per concoctionem, vt inutile; nubis verò non est concoctio, sed concretio. At verò analogia dicitur excrementum nubis quod secernitur ex nubibus, quasi concrescere nõ potens, & mutari in aquam. Itaq; ex Aris. sententia, nebula ex ea nubis parte, quę quia mutari in aquam idonea non erat, excreta est, constat. Non explicat autem Arist, (quamquam id profectò expediebat quam plurimũ) cur ea pars idonea non esset in aquam abire. Quod magnam dissidij occasionem eius interpratibus præstitit, asserentibus aliis ob tenuitatem, aliis ob crassitiem esse talem. Mihi dicendum erit quod verisimile. Nam monstrationem hic locus non admittit. Si nebula excernitur ex nubibus, verisimilius est, crassiorem esse earum partem, quam tenuiorem, quia si esset tenuior, excerneretur sursum, excernitur verò deorsum, ad terram vsque pulsa. Præterea si esset tenuior reliqua, quæ in aquam mutatur, in aëris aut ignis naturam inclinaret. Ob aëream verò naturam non esset inepta abire in aquam, siquidem communis omnium est consensus ac peculiariter Aris. in eodem cap. primi Meteor. mutatione aëris in aquam fieri nubẽ: igneam si haberet, haud esset adeo frigida, vt certe est, sed fulgurum & cometarũ materia, vt reliqua exhalatio.

Excremẽtũ quid sit.

tio. Supereſt igitur vt inclinet in terream, eámque minime exuſtam vt quæ vocatur exhalatio, eſtque vt fumus vſtæ terr æ. Nimirum cum vapores ex aqua cum terra miſta eleuentur, fieri non poteſt quin aliquid ſecum efferant terreum, id, ob diuerſum ſubſtantiæ modum non facilè abit in aquam, neque ſanè per concretionem abire poteſt, cum terra quam aqua cõcretior ſubſtantia ſit. Proinde deorſum humidis vaporum partibus concreſcentibus, terreæ & tenues (vt ad reliquam ſcilicet terram) ſecretæ deſcendunt, volutãtúrque circa terram. vſque dum vi Solis diſſipatæ fugantur. Quod Hippocrates quoque libro de aëre, locis & aquis teſtatur. Hę igitur pluuiis ſuccedentes, meritò ſerenitatem indicant futuram, quia & diſſolutas iam eſſe nubes in pluuiam & nebulam. Euenit verò nonnunquam vt nullis præcedentibus pluuiis fiant. Quæ, ſiquidem ſint quæ propriè vocãtur nebulæ, Græcis ὀμίχλαι, ac non potius tenues quædam nubes, tunc quoque ſiccioris temporis, & impluuij ſunt notæ: quia inutile eſſe, & infœcundum indicant, totum quod euaporat ex terra. Siquidem tale eſt quod effumat ex ipſa, quale quod ſolet ex nubibus excerni. Sunt quidem aliæ, caligines potiuſquã nebulæ vocatæ græcis ἀχλυ. *Caligines aquæ.* Quæ ob nubes multas & tenues fiunt quæ quidẽ pluuiã ſolẽt præmõſtrare: illæ verò, vt dixi, propriè vocatæ nebulæ nõ ſunt. Hæ enim ſunt quales diximus. Vnde cõſtat, quãta cũ proprietate dictũ in Pſalmo ſit *Nebulam ſicut cinerẽ ſpargit.* Nimirum illud ſpectare poteſt, & ad ſimilitudinẽ ſparſi cineris quam præ ſe fert, & ad naturam, ſi quidem vt terreus quidam puluis eſt, ac excrementum terreum, vt cinis. Neque quidem his obſtat, ſolere ex fluminibus, & hyberno maximè tempore nebulas naſci. Nam vt ex nubibus, ita etiam ex

fluuialibus aquis excerni illud nebulosum potest, & quod purioris vaporis, ac tenuioris inde nascitur, euolat sursum, latum in nubium regionẽ, quod verò crassius, & impurius, consistit inferius, volitans circa ipsa flumina. Atque quoniam per hyemen omnia concreta sunt, neque facile ob frigus secernuntur quæ sunt diuersa, excrementosus vapor magna ex parte exhalat, qui nebula fit, per æstatem verò tenuior ac limpidior eleuatur vapor, qui aut concretus in regione media fit pluuia, aut antequam illam attingat extenuatus in aëre mutatur, Itaque nebulam spargit Deus, vt quemdam cineris polinem tenuissimum, extendénsq; nebulam operit vultum solij sui, sed de nebulis satis. Descendens ad mare, addit Iob. *Terminum dedit aquis, vsque dum finiantur lux & tenebræ.* Maximum argumentum mirabilis Dei potentiæ, atque omnino facultatis alicuius præstantioris, quam sit ea quę vocatur natura, ad quam philosophi referunt omnia, quòd cum videamus ita esse natura comparatum, vt vbi duo crassitie diuersa corpora congrediuntur tenuius emergat in sublime, crassius subsideat feratúrq; in profundum, terra tamen tota non submergatur in mare. factum verò id à Deo est, quia nisi terræ facies appareret, haud esset animalium perfectissimorum generationi locus, qua verò ratione id fecerit explicuimus in expositione cap. primi geneseos, vbi Deus dixit, *congregentur aquæ omnes in locum vnum.* Cuius præcepto, vt hîc dicitur, repente maria congregata sunt, tanta est eius fortitudo. Non quidem vt Anaximenes, & Arist. censent, Sol, absumens locis quibusdam aquas, facit terræ superficiem apparere. Nam haud quaquam sub polis, & in partibus mundi frigidissimis, esse possent amplissimæ terræ partes, detectæ & habitabiles, quales

les ſeptentrionales eſſe ſcimus,latiſſime patente Oceano inter tropicos,& ſub ipſo ſole.non igitur,quod aliæ partes ſub aqua latent,aliæ detectæ ſunt, in Solis calorem referri debet,ſed in terræ ſtructuram, quam ipſi dedit Deus à principio.Nimirum eſt rotunda , & in medio mundi poſita,maximis vero partibus excauata,& anfractuoſa,quas omnes cauitates replente aqua,fit ex vtriſque terra inquam & aqua, globus vnicus,cuius centrum,& aquæ & terræ,& mundi totius, idem eſt:conſtat vero neceſſe eſſe, vt ad cẽtrum terra ſit pluſquam adamãtina. talem igitur terram efficiẽs, concluſit Deus in terræ foueis aquas, quæ alioqui eſſent totam ſubmerſuræ,atque ipſa eſt terminus quem circũdedit aquæ.atqui,etſi ita ad ſeſe terra,&aqua poſitæ ſunt,dicitur verius terra continere aquam ac cohibere,quam aqua terram:quia quod ſiccum eſt,facile continetur termino proprio,humidum verò nõ niſi alieno.non tamen proinde violenter eſt aqua ita locata (nihil enim violentum ſimul & naturale)quia neque quippiam craſſius illi innatat,neque illa imminet vili corpori tenuiori.Quoniam autem hæc non aliorſum ita machinatus eſt Deus,quàm vt in terræ facie agi poſſent generationes (alioqui enim feciſſet totam ſecundum ſe totam compactam & vnitam terram, & ſine vllis cauitatibus)conſtat duratura ſolum quandiu durabũt ortus & interitus rerũ.Hi verò durabũt quãdiu Sol circulo feretur,ac ſua circulari latione ſucceſſiuã hãc viciſſitudinẽ faciet, lucis & tenebrarũ,hoc eſt, dierũ & noxiũ.circũdata erit ergo aqua dictis carceribus,vſq;dũ finiãtur lux &tenebrę,ceſſãtibus ſimul,cœli motu &rerũ generationibus.Tũc verò vnita atq;cõgregata,(vt par erat) tota terra vnicumq; cõflãs per ſe globũ,in aqua ſubmergetur.Quod dicitur Columnæ

Terra cur partim latens partim delecta.

cæli contremiscũt & pauẽt ad nutũ eius, & rursum, *Prudẽtia eius percussit superbũ*, ad angelos bonos & malos pertinet, haud quaquã ad res vllas naturales. Illa quoque verba quę dictis succedũt. *Spiritus eius ornauit cælos, & obstetricante manu eius eductus est coluber tortuosus*, referunt plærique ad bonos spiritus & Satan. Mihi verò videntur pertinere posse ad opus quarti Dei, ad creationẽ stellarum inquam. Nimirum ornatus cœli vocatur. cap. I. Geneseos illa innumerabilis multitudo stellarum. Coluber verò tortuosus mihi sonat per periphrasim, magnum illum latúmque cœli circulum obliquè positum in sphera, per quem semper feruntur planetæ, qui vocatur Zodiacus. Videtur enim ille positionis gratia volui in sphæra, vt conuolutum colubrum. non transigunt quidem leuiter philosophi stellarum naturam, & substantiam. Mihi verò dicetur de ea paulo post, vbi & de substantia cœli.

CAPVT QVADRAGESIMVM OCTAVVM.

CAPITE 28. Iob. *Qui fecit ventis pondus, & aquas appendit in mẽsura.* Dictũ iã antea est, non semel, celebratissimum esse in sacris, nõ sine magna Dei sapientia effectum esse, vt aqua nõ obruat terram totam, atq; sub se mergat, nullo ita vsui futurã ad generationem animalium. hoc idem hîc Iob insinuat dicẽs, *& aquas appendit in mensura:* quasi dicat, aquam certa quadam dedit mensura, ne si magis abundaret, ruptis fontibus regurgitaret super terram, vt in tempore Noë: & eam aquę mensuram, ita ad terrę molem aptauit, atq; ita appẽdit, & librauit, vt naturaliter decurrens quo sua eam natura fert, & quam amat partium æqua-

Terra submergenda tota.

æqualitas,terram non occuparet.Nũc addit aliud Iob dicens. *Qui fecit ventis pondus.* Nimirum vt miratur, quod aqua nõ redundet ſuper terram totam,ita etiam quòd venti non ferantur ſurſum per totum aërem,ſed quaſi quodam pondere depreſſi ferantur circumcirca terram.Cuius rei naturalis cauſa poſcit,vt de põdere: & leuitate diſſeramus,quid vtrũque ſit.Vbi enim hoc fuerit indicatum,facile ea innoteſcet.Communis philoſophorũ ſententia eſt,vt calor,frigus,humor, & ſiccitas,ſunt qualitates actiuæ elementorum,ita pondus & leuitatem eſſe motiuas, pondúſque ſeu grauitatem eſſe virtutem eundi in medium,leuitatem,à medio.Itaque vt ignis virtute quadam, quã calorem dicimus, calefacit , ac commutat accedentẽ quamcunque materiã:ita leuitate moueri ſurſum:aquã vt frigore refrigerat,ita pondere ire in mediũ: Atque vt calor & frigus primò ſunt elementorum , deinde & concretorũ corporũ,ita pondus & leuitatẽ.Mihi verò nunquã viſum eſt ita:ſed corpus quodcũque per ſeſe,ac ſine vlla qualitate,abire in eum locũ quem naturalis ordo poſcit.Naturalis vero ordo eſt,vt craſſa ſint tenuibus.Velut igitur aqua frigida rem accedentem frigore refrigerat , ſeipſam verò vbi calefacta eſt , non alio refrigerat frigore (alioqui eſſet in ea duplex frigus , & vt ita dixerim,frigus frigoris) ſed ſuaptè natura , ac ſine vllo inſtrumento redit eò, vnde violenter extracta eſt ab externa cauſa,ita quæcunq; res vim habet mouẽdi aliam loco non per accidens,qualitate quapiã,quę facultas eſt ita efficiẽdi,id facit,vt magnes ferrũ mouet; quæ verò ſeipſa mouent.neque per rem vlla extra ſe, niſi per accidens,vt quæ dicuntur grauia & leuia, Ea, præter naturam propriam , nulla qualitate indigent, ita ferantur : redeunt enim in id quod ſua natu-

De grauitate & leuitate.

Locorum naturalis orde.

ra amat,vt aqua frigescens.Quare opus non est,vt apponatur vis vlla alia, sed solum vt remoueatur quod prohibebat.Itaque opus non est,pondus & leuitatem vt qualitates quasdam rerum statuere, neque putare eas aliud quippiam esse, quam crassitiem & tenuitatem; sed ita censere, rem quamcunque cum rectè locata est ad res proximas,quiescere, cum malè, moueri,siue sursum,siue deorsum,vt res exigit, quo naturæ suæ congruentem ordinem consequatur. Id verò ita ita esse in physicis commentationibus indicauimus. Nunc verò etiam hoc adiiciemus argumentum.Si grauitas & leuitas quædam contrariæ qualitates rerum essent,inessent quidem singulis secundum certos gradus:vtque est res primo, aut secundo, denique certo quodam gradu candida aut nigra, ita esset grauis, aut leuis.Itaque esset res quædam pendens libram.alia vnciam, alia dracmam:at verò non est hoc vlla in re verùm simpliciter,sed ad aliquid,hoc est ad medium. Si enim suspendis in billance substantiarum diuersarum, auri exempli gratia & argenti æquale pondus, mutato medio mutatur pondus.Nam si in aquam immittas billancem, fit vt quod substantia est crassius detrahat quod tenuius, etiam si in aere neutrum alterum detraheret.Nimirum, vt monstrat Archimedes, licétque cuiuis experiri,aqua detrahit ponderi,quantum aqua quam res excludit ex vase pendet.Atq; cum crassiora minori quantitate ponderent æquale, fit vt minus aquæ excludant, & ita ad portionem amittant minus sui ponderis.Igitur fieri potest,vt quod in aëre pendebat æquale,nulla alia mutatione facta quam medij, pendat minus, atque etiam quod pendebat antea plus. Atqui profecto eadem ratione fit,vt ipsius etiam aeris mutatio in serenum aut turbidum, nulla re adie-

adiecta aut detracta lanci, mutet pōdera. Nulla igitur res certa est pondus, sed impetus internus maior aut minor, vt maior aut minor est rei cuiusque deordinatio, non enim res vlla fit dulcior aut acrior, candidior aut nigrior, calidior aut frigidior, vtcunque res alię omnes mutentur, ipsa nullatenus mutata. Ipsum igitur pondus aut leuitas nō est absolutum quippiam, sed ad aliquid vt ipsum ordinatum aut inordinatum esse. Fecit igitur Deus rei cuique pondus, vt crassitiem, neq; aliud est dedisse pondus, quam naturalem appetitum substandi tenuioribus. Hócque in omnibus substātiis perinde euenit. Quare quodcunque corpus est altero crassius, est & grauius illo. Ventorum materia fumus est seu exhalatio, vt videtur Aristoteli, qui turbido, & vaporibus pleno aëre sit tenuior, limpido verò & puro crassior: quare ex terra in primam hanc regionem quæ vsque ad nubium locum pertingit, naturaliter effertur, à superiori verò limpidioris aëris regione, suo ipsius pondere retrahitur, ac cum neque descendere per crassiorem, neque ascēdere per tenuiorem aërem possit, neque loco capiatur, fit vt feratur in latera, ferátque secum vndatim, & aërem & nubes. Fecit itaq; Deus ventis pondus, neque minor est crassitiei & tenuitatis, ac proinde & ponderis & leuitatis differētia (etsi id minus conspicuum sit) in spiritalibus, quàm in aqueis, & in duris corporibus.

Terræ & aquæ cōsideratio.

CAPVT QVADRAGESIMVM NONVM.

CAP. 28. Iob. *Habet argentum venarum suarum principia, & auro locus est in quo conflatur. Ferrum de terra tollitur, & lapis solutus calore, in æs vertitur.* rursum cap. 37. *Ab Aquilone aurū venit.* capi. 19.

Quis mihi tribuat, vt scribantur sermones mei? Quis mihi det vt exarentur in libro stilo ferreo, & plũbi lamina?

De metallis. In quinque hæc genera, quorum mentio in hoc libro fit, reducuntur metalla omnia, aurum argentũ, æs siue cuprũ, ferrum, & plumbum. Nam stãnum, & impolitum & politum est plumbi species, plumbum scilicet album; electrum (quod multi inter metalla ponunt, & Ioui dicant) reuera est mistura auri & argenti. Aurichalcum, quod Hispanè Acofar, & Alatõ, etsi videatur Plinius ca.2.lib.34. censere esse peculiarẽ metalli speciem, & seorsum reperiri: reuera tamen est æs mistura quarũdam verum tinctum. Calibs est ferrum deffecatum arte. Preter hæc nullum esse videtur. Nam *Metallorũ genera* *De mineralibus multa.* Cadmia, Pompholix, Spodium, Antispodium, Tutia, & Stibium, metallica medicamenta sunt potiusquam metalla, vt & alia multa; metalla verò ea solum, quorũ mentionẽ hîc reperimus, & in aliis sacræ scripturę locis. De re metallica multi scripserunt, veterum & recentium, chymicè tamen magis quam physicé. Nam inueniendi & fundendi rationem docentes, eorum naturam, neque communem omnium, neq; singulorum propriam persecuti sunt: tametsi enim attigerunt nõnulli, ita tamen vt desiderentur plura. Plato in dialogo de natura, & Aris. in calce tertij Meteorôn, de metallorum natura egerunt melius multo, quam omnes qui illos sequuti sunt, quia etsi per pauca dicit de ea re vterque: omnium verò quæ dici possunt de ea re, fundamenta iecerunt certissima. Amborum est eadem *Metalla quid.* sententia. Metalla esse aquæ genera, concreta frigore, seu concretione generata. Quod non ita accipiendum est, quasi non sint mista & elementis omnibus participent, sed quòd sint ad aquam præcipuè pertinentia, plus, aut minus, vt singulorum est natura: cognoscitur

gnoscitur verò communis metallorũ omnium natura, ex iis passionibus quæ communes omnibus sunt, cuiusque propria, ex passionibus singulorum. Quia enim metalla omnia liquabilia sunt vi caloris, cõstat frigore esse cõcreta, cum necesse sit contrariorũ contrarias esse causas, & quæ calore soluũtur, frigore esse cõcreta, quod vel sensu ipso deprehẽditur. liquatũ enim, siue aurum, siue argẽtum, siue plumbum, amoto igne concrescit rursus, detracto scilicet calore; caloris autẽ priuatio frigus est. Hinc etiam fit, vt ad aquam potius pertineant, quàm ad terram: aquam enim cõgelat frigus & soluit calor; terrã verò calor durat, & aqua dissoluit. Esse itaque metalla omnia aquea, & concretione generari, ex his constat, nõ tamen vt glacies, cuius concretio non finitur in aliam formam, & est nihil aliud, quam aquæ alioqui inalteratæ concretio. Metalla enim, præterquàm quòd liquabilia sunt, sunt etiã cõpressilia, & tractilia, quorum neutrum glaciei accidit; quia aquę partes friabriles sunt, & nullo participãt lẽtore, quo vt citra fusuram comprimantur, aut trahantur in modũ massæ partes indigent. Non itaq; metalla sunt simpliciter cõcretæ aquæ, sed aquæ genera, idest, aquæ modo quodam alteratę factę, scilicet, tales, vt cũ concretione retineant substantiæ modũ, quo cõprimi possint, & trahi, quod idẽ est, ac si dicas, metalla esse corpora concreta, pertinẽtia præcipuè ad aquã, liquabilia, compressilia, & tractilia. Cõpressilitas, & tractilitas, passiones sunt quæ ex lentore nascũtur, lẽta enim cõprimuntur (nisi actu sint liquida) & trahũtur: lẽtor verò nascitur ex magna humidi cũ sicco permistione. Nã & massã ex aqua & farina, & quęcũq; medicamẽta emplastica, plurimũ versando, ac miscendo reddimus lenta; & eam habemus notam magnæ mistionis, quòd

lenta sunt, quia seorsum existentia humidum & siccũ, facilem partium à partibus separationem faciunt, quã vocamus fabrilitatem, passionem contrariam lentori. Permistionem itaque habet humiditas metallica sicci non multi (præualet enim aqua) sed magnam, tametsi differũt alia ab aliis & mistionis & perfectione, & sicci quantitate, vt sunt nobiliora aut viliora. Ea siccitatis permistio magna, prębet illis vt liquata & fusa nõ madefaciant res, per quas diffluunt, neq; imbibãtur vt aqua. Nam & emplastris euenit, vt cũ lẽtorem cũ quadã soliditate cõparauerint, tractata, manus non coinquinent. Nimirũ coërcet humiditatem, valde permista siccitas. Metallorum itaque omniũ, quę in quinque genera redigimus hæc est natura, quã dictæ nobis indicãt passiones, quibus dissident ab aliis subterrãneis, vt à terræ generib. & à lapidib. lapides enim frangi ac cõminui, ac illorum nonnulli findi possunt, non tamẽ liquari, comprimi, aut trahi in longum. Vnde constat aliam esse lapidum gemmarúmque generationem, & naturam, à metallicis longè dissidentem: lapidúmque substantiam pertinere ad terram, & cõcretionem habere ab vtroque, à calore scilicet siccante, & à frigore cõstringente, vt fictile. Siquidem neque dissoluuntur liquati à calore, neq; dissoluti ab aqua. Atqui hanc esse vulgarium lapidũ naturã & substãtiam, satis est manifestum. De fulgentium ac pręciosorũ lapidum, seu potius gemmarum natura, dubitare cogit fulgor, & trãsparentia, an terra sit: videtur enim terra oppacca admodũ esse, atque tãtæ pulchritudini obstare. Quapropter multi illas cœlestis ignis participes esse censent) vnde sine euidenti calore fulgorẽ recipiãt) & cœlestis aquæ, vnde Chrystallinam diaphanitatẽ recipiant, sine liquabilitate. Verùm hæc Platonici audient libenter,

De lapidibus.

De gẽmis

Aristo-

Aristotelici minimè., sed quia ad institutum præsens non faciunt redeo ad metalla. Dictum est ea omnia à lapidib.& terræ generib.differre, quòd admoto igne liquari possint,& ex hac ipsa passione agnosci eorũ generationem esse concretionẽ à frigore. Videntur ergo illa Iobi verba.*Et lapis solutus calore,in æs vertitur*, & naturæ lapidũ, & generationi metallorũ repugnare. Quia neq; lapis potest liquari,neque æs generatur calore.Certè metallorum omniũ generatio est, vt diximus,verba illa non tam continent naturalem æris ortum,quàm chymicum,quod ipsa res palã facit.Metalla omnia generantur(vt ego existimo)sub terra,atque ille ipsæ aureæ arenullæ quæ in fluminibus inueniuntur,vt in Gange,aut Tago, de montibus decisæ sunt, quos raptim præterfluentes lambunt. Atque si quæ auri genera in montibus reperiuntur,non quidem supra ipsam terræ faciem genita, sed tempore detecta sunt.Experimẽto enim cõstat ea extrahi de terræ visceribus,atque adeo profundissimis fodinis.Rarissimé reperitur quodpiam metallum purum, ac citra vllam artem perfectum,sed confusa alia cum aliis,ac cum lapidibus,& quibusdam terræ generibus, vnde vt ignis in fornacibus, destillat quodcumque seorsum relictis lapidibus,& terra.quæ res adeo est nota, vt hinc nomen nacta sint, vocentúrque metalla μέταλλα, quasi μετὰ ἄλλα γεγενημένα,hoc est,iuxta alia genita: adnascuntur enim alia aliis,vt aurum argento,& hoc plumbo,ac nonnunquam æri,ac ferro. Concrescunt circa lapides nonnunquã quidem prætiosos,vt aurum circa Adamantem,ac crebrius circa lapidẽ Lazuli,crebriùs multo circa alios viliores lapides.Illæ igitur fodinę in quibus generantur metalla,aliquando altissimè ac lõgissimè, decurrunt & vocantur metallorũ venæ: quæ

Ganges, Tagus aurifer.

Lapis lazuli.

quidem principia quędam habent & fines, atq; in ipsa terræ facie qua sunt venarum principia notas quaſdã naturales, eius rei peritis cognitas, quibus in illis inue- *Metallorũ venæ.* stigandis vtuntur. Significanter verò dictum eſt, Argentum habet venarum principia, & auro locus eſt in quo conflatur, quia multo magis videtur argentũ in venis gigni quam aurum, illud enim vno ductu cõtinuatum reperitur à venæ principio, hoc autẽ non niſi fruſtatim & minutatim. Eſt verò eadem generationis materia metallis ſub terra, & meteorologicis in aëre. Nimirum hæc generantur ex vaporibus, & exhalationibus ſurſum latis; illa ex his eiſdem intra terram cohibitis, ac iuxta lapides, aut eiuſmodi alia concreſcentibus, ac concretione firmiſſima, & paulatim facta, mutatis in ſubſtantias adeo ſolidas. Neque mirum, denſati enim vapores in aquam abeunt, & exhalationes in exuſtam terram, quibus plurimum permiſtis, ita tamẽ *Chymiſtæ* vt aqua vincat, quæ frigore concreſcens terram cohibeat, metalla generantur. Hinc meritò fit, vt chymiſtę ad imitandam generationem metallorum, argẽto viuo, & ſulfure vtantur: illud enim plurimum habet vaporoſæ naturæ, hoc fumoſæ, qualis exhalationum eſt. Hinc etiam naſcitur corroſiua illa qualitas, quæ cum quadam aſtrictione coniuncta eſt in pleriſque metallis. Nimirum non conſtant ſimplici ac inalterata terra, ſed exuſta, in qualem denſata exhalatio abit. Atqui vt verum vero conſonet, & meteorologica eiuſmodi habent qualitates, & nix abradit inteſtina, & pluuiali aqua vtimur ad eadem, ad quæ calybeata, ad ſiccandum ſcilicet, & extergendum ventrem & viſcera. Metallorum ergo in commune hæc eſt natura; ſingulorum verò propriam oportet dicere. Aes, plumbum & ferrum, terræ habent plus quam

quam aurum & argentum, quod ærugo & scoria indicant, quæ maximè redundant in ære & ferro, & pondus plũbi, quod multę terræ est. Aurũ & argentum aquæ sunt genus, excoctum, ac perfectionem magnam adeptum, & optimam mistionem. Duo accidentia videntur repugnare dictis, facilis liquabilitas plumbi, quæ aquæ magis quam terræ esse videtur; & auri pondus, quod videtur esse terræ. Nam cum aqua quã terra sit leuior, quod terræ habet minus, videtur futurum minus graue. Sed liquabilitas plumbi non nascitur ex pauciori terra (nam præter grauitatem, vri etiam potest, apta autem vstioni sunt terrea) sed ex imperfectiori mistione, ob quam quod in eo est aqueum facilè effluit: auri verò pondus nascitur ex densitate substantiæ, sunt enim leuiora quæ rariora, etiãsi aliquãto crassiora sint, quia in sese aërem admittunt, velut ligna. Omnia enim quæ densissima non sunt, etsi sunt substantia terrea, efferuntur in aqua, vt itaque raritas causa leuitatis est, ita densitas sit ponderis; aurum verò maximè densum ac sine poris est, proinde graue est, & sonitum non edit; contra ac æs, quod cum sit poris plenum, sonorum est, & minus graue etsi sit magis terreum. Efficientem causam metallorum esse Solem, vt & aliarum omnium rerum generabilium, dubium nõ est, neque obstat frigore concreuisse; non enim quia frigore cõcreuerunt, frigore genita sunt. Neque enim concretio est eorum ortus, alioqui liquatio esset interitus nõ est tamẽ, cũ non minus sit aurũ quod liquatũ effluit, quã quod cõcretũ cõsistit, nã rursus concrescẽs vt est re vera & apparet idem. Calor ergo Solis excoquens, ac commutans, ex aquæ vaporibus cum exhalationibus generat interim hanc ipsam substantiam aquæ, quæ ita alterascit constringente frigore.

Metallorũ mistio.

Sol causa efficiens metallorũ.

Neque mirum simul à calore secundum substantiam commutari,& constringi à frigore.Nam non nisi maximo calore soluitur metallorum substantia, ac proinde minimo frigore constringitur, adeo vt constrictum iam consistat, & tangi non possit præ calore: non ergo frigus quod potest constringere,excludit calorem qui valeat commutare. Rectè igitur metallorum ortus tribuitur cœlesti calori, etsi consistentiam à frigore recipiant. Neque verò quia cœlestis causæ meminimus,referri volumus certa metalla in certa astra,cum quibusdam Platonicis,vt aurum in Solem argentum in Lunam,ferrum in Martem, Aurichalcum in Venerem,electrum,in Iouem,plumbum in Saturnum, æs in Mercurium Nam hæc, & alia huiusmodi quæ sola constant diuinatione,sunt quidem apud vulgus plausibilia,re vera tamen neniæ, aut seniles fabulæ,quæ in philosophiam per vaniloquos irrepserunt. Cum itaque metallorum generatio sit qualis dicta est atque circa lapides,atque adeo intra lapides concrescant,vix vnquam reperitur alicuius eorum portio insignis per sese,ac pura:sed ex fodinis extrahuntur & lapides,& terræ quædam genera eius rei peritis cognita,ex quibus ignis vi in fornacibus distillant metalla, iisq; extractis reliquum exustũ superest, scilicet quod

Cadmia. terreum,aut lapideum. Cadmiæ nomen datur duabus rebus,vocatur enim Cadmia,lapis ex quo in fornacibus secernendo fit æs. Vocatur etiam fauilla quædam, quæ dum secernitur æs,vi ignis eleuata, fornacis parietibus adhæret.Id explicat omnium optimè Plinius. libro 34.cap.10.dicens,*metalla æris multis modis instruũt medicinam, vtpote cum vlcera omnia ibi occißimè sanentur:maximè tamen prodest Cadmia.Fit sine dubio hæc, & in argenti fornacibus candidior,ac minus ponderosa, sed nequa-*

nequaquam comparanda ærariæ. Plura autem genera sunt. nam ipse lapis ex quo fit æs, Cadmia vocatur, fusuris necessarius, medicinæ vtilis. Sic rursus in fornacibus existit, aliámque sui nominis originem recipit. Fit autem egesta flammis atque flatu, tenuißima parte materiæ, & cameris, lateribúsve fornacum, pro quantitate leuitatis applicata. Hæc Plinius. Ex quibus constat, æs ex lapide quodam Cadmia vocato fieri. Galenus idem asserit, dubitat tamen an Cadmia illa lapis vocari debeat, an terra, lib. 9. simpl. medic. dicens. *Cadmia fit vbi in fornacibus æs paratur. nempe tota terra illa ex qua æs generatur in fornacibus, in altum egerente velut fuliginem quampiam, vel fauillam, siue vtcunque appellare licebit.* Atsi non terram, sed lapidem nuncupare velis, ex quo in fornacibus secernendo partim fit æs, partim Cadmia, partim diaphriges, nihil sanè retulerit. Ecce vt Plinio & Galeno testibus, fit ęs ex lapide. Pyritidis etiam lapidis est quoddam genus, ex quo fit æs, teste Dioscoride, libro quinto, capite decimo. Igitur hoc idem dicitur in præscripta dictione, his verbis. Lapis solutus calore in æs vertitur, non quidem quod lapidosum est liquatur (neque enim potest) sed totus lapis, siue nuncupatus Cadmia, siue pyrites calore soluitur, liquato metallo quod intra se continet, reliquo redacto in exusta excrementa. Quod ab Aquilone venire aurum dicit, non ita est accipiendum, quasi non aliunde: nam & ab Oriente, & ab Occidente venit quamplurimum, sed quasi inde quoque. Id verò experimento cognitum est, quandoquidem omnes qui de metallis scribunt, Panoniam, Bohemiam, & Austriam, & Citeriorem Germaniam, inter feraces auri prouincias commemorant. Illud porrò. Quis mihi det, vt exarentur, sermones mei stilo ferreo, & plumbi lamina: non

Aes ex lapide.

Pyrites lapis.

Aurifera prouinciæ.

quasi quippiam quod fieri non posset, aut non etiam soleret dicit, sed potius secundum antiquissimi illius *Libri plũbei.* seculi consuetudinem. Solebant enim veteres, vt Georgius Fabricius annotauit, ex plumbeis tabulis libros cõponere, quales in antiquis sepulchris repertos Neapoli ipse testatur. Sed pro conditione huius operis, satis de his dictum est.

CAPVT QVINQVAGESIMVM.

EX libri Iob. cap. 37. *Tonabit Deus in voce sua mirabiliter, qui facit magna & inscrutabilia.* Extollere volens Eliud Dei Opt. Max. potentiam & sapientiam, ab illius operibus quæ dicit esse magna & inscrutabilia argumentum capit, atque præcipue à sublimibus rebus & meteorologicis, & ipsius cœli mentionem facit, vtpotè quæ hominibus videri solent ad-*Tonitrui cõsideratio* mirabiliora. De tonitruis ergo agens nunc, dicit, Tonabit Deus in voce sua mirabiliter. Nam & Poëtis vocatur Deus ob hanc mirabilem hominibus sublimiũ passionem, Altitonans. De tonitruum naturalib. causis, non eodem modo senserunt veteres philosophi. *De tonitrui causis.* Nam Stoici collisu nubium fieri putabant, vt cum apud nos aqua ad aquam colliditur, vt in torrentibus. Anaxagoras esse crepitum qui editur, cũ ignis qui intra nubem inclusus est, à circumfusa aqua extinguitur, vt & apud nos crepitus editur immissa aqua in flammam, aut prunas: ignem verò illũ descendere ex ęthere, hoc est, superno igne, & ab accidẽtibus vaporib. intercipi. Anaximander, & Metrodorus, atque Aris. censent fieri ex nubis scisura, à flatu intercluso, ac fortiter erumpente, non aliter ac crepant, cum ad ignem rum-

puntur

puntur glandes aut Oua, ex ex tormentis bellicis erũpente igne editur tonitruum. Nimirum in his omnib. rebus finditur, ac per fiſſuram verberatur vehementer aër, vnde vehemens naſcitur ſonitus. Cum flatum qui erumpit ex nube, exhalationem igneam cenſet eſſe Ariſt. quæ non ex æthere detruſa eſt, ſed ex terra aſcendit, non minus quam vapor, qui eſt nubis materia. quę ſane ſententia dictarum omnium eſt probabiliſſima, nam collidi adeo vehemẽter non poſſunt nubes, niſi contrariis ac vehementiſſimis incurſantibus ventis, quod quidem fieri, cum tonitrua eduntur, nõ experimur, ſed plerunq; aut vnico flante, aut nullo conſpicuè. Porro non licet torrentibus conferre nubes, cum indicatum nuper ſit, eas dum ſublimes manent, nihil aquæ continere, ſed ſimul in aquam mutari craſſeſcẽte vapore, ac deſcendere. Si verò dirũpenda nube à concluſſo igne aut fumo, aut deniq; flatu edi tonitruũ aſſerendum, certè illum inferne ex terra aſcẽdere, per partes effumante terra vi ſolis, vt aſcẽdit vapor euaporãte aqua veriſimilius, quam ab ęthere deturbari. Nã inde, neq; pondere cadere poſſet, cum lõge tenuior aëre ſit, neque violentia vlla deturbari, cum pars cœlo proxima ſit ſummè tranquilla, & circulari ſolum agatur motu, cœli comes. Cum præcipuè mihi, & in huius operis initio, & in aliis prius, indicatum, multis neque ineuidentibus argumentis ſit, nullam eſſe ignis regionem ſuperiorem, ſed totum quod inter nos & cœlum intereſt, aëre plenum eſſe, cœlum verò ipſum non eſſe igneum, talem præcipuè vt diſcerpi ac fruſtatim cadere poſſit, paulò poſt differemus. Supereſt igitur veriſſimum eſſe id quod communis nunc opinio fert, tonitruum edi ruptura nubium, & proximi aëris, ab erũpente violenter igne, qui ex denſata exhalatione gigni

tur. Velut enim flamma rarescens in fumum abit, ita fumus densescens, vbi non simul refrigeratur, abit in ignem. Verum hoc ad corruscationum & fulminum causas iam spectat ad tonitrua illud solum est satis, fieri rupta nube, erumpente quadam spirituosa substantia. Addit Eliud, *Qui præcipit niui vt descendat in terram, vt hyemis pluuiis, & imbri fortitudinis suæ.* Pluuias moderatiores, & mediocri impetu cadentes, & caliginosas, vocat hyemis pluuias, quia tales per hyemem cadere solent; largas verò & impetuosas, quales per æstatem plerunque fiunt, vocat imbrem fortitudinis suæ, hoc est, fortitudinis Dei, quod est fortitudinis magnæ. Nam frequentissima phrasis est in sacris literis, dici Dei, quæcunque magna, vt mons Dei, quasi mons magnus. Extollit itaque Dei potentiam, quod eius præcepto descendât in terram nix, & pluuiæ hyemales, & imbres æstiui fortissimi, & maximo impetu cadentes, qui medicis vocari consueuere temporales, quasi æstiui: quia ea pars anni vocatur peculiariter græcis ὥρα hoc est tempus. Niuẽ grandinẽ, & pruinam, à maiori frigore fieríque pluuiam rorémque constat; primum quidem ex ea analogia quam habent, cum gelu, quod apud nos frigore fieri experimur: deinde, & ex solutione, quod scilicet, ea omnia calore soluuntur in aquam Fieri etiam aquam ex vapore densato frigore, & antea dictum est, & eodem argumento constat, quòd scilicet videmus calore resolui in vaporem aquam. Monstratum etiam antea est, pluuias copiosiores & guttarum grandiorum, à maiori frigore fieri quam contrarias; quia cum aqua simul vt gignitur cadat, tanto grandiores fiunt guttæ, quanto celerius nubes in aquam mutatur. Si autem

Fulmina.

Niuis grãdinis, pruinis generatio.

autem frigus eius mutationis causa est, celerioris mutationis causa sit maius frigus, vbi nulla in materia differentia statuitur. Grandinem etiam, quam niuem censet Arist. esse maioris frigoris sobolem, argumento à maiori soliditate ac duritie accepto. Nos id definire curabimus, vbi sermo inciderit de grandine, nunc illud vnum interest scire, cur æstate fiant largiores imbres quam hyeme, siquidem maioris frigoris sunt. Habet verò hæc illam dubitationem priorem, cur in media aëris regione (neque enim iuxta terram neq; iuxta cœlum) hæc fiant, & quæ ibi sit talium generationis causa, Stoici qui ponebant aërem natura sua frigidiorem esse aqua, atque adeo primum frigidorum, dicerent, vapores & aquam densationes illas pati ab aëre, vtpote frigidiori, illo verò potius loco, quod ibi maximè aër naturam suam retineat, neque à rectis radiis adeo alteratus, quàm sublimior, neq; à reflexis, quàm humilior. Arist. qui aërem natura calidum esse putat, abit in antiparistasin, dicens, regionem eam aëris frigidam fieri ob circunstantiam calidiorum. Verum Stoici non videntur posse dicere, cur æstate fiant illæ concretiones maiores quam hyeme, dicunt enim rectè, illas concretiones ibi fieri, quia aër est frigidus, cur verò sit æstate frigidior non dicunt. Arist. hoc quidem rectè dicit, nam cum non ponat aërem per se frigidum, sed ex accidenti, ob contrariorum circunstantiam, consequens esse videtur, vt cum quæ circunstant contraria, sunt maiora, sit & aër eo in loco frigidior. Sed vellem diceret Arist. cuius substantiæ est illud frigus, quod per antiparistasin, hoc est contrarium nisum, augescit, an aëris, an ipsorum vaporum & aquæ. Si enim aëris, necesse est aërem frigidum ponere per se cum Stoicis: si vaporum & aquæ, fit vt vapores suo

Imbres æstate largiores quā hyeme.

seipsos frigore refrigerent, & præter suam naturam densent, quod fieri non potest. Siquidem nulli dubitatum est illud physicæ principium, omne quod præter naturam alterascit, aut omnino mouetur, ab alio id pati. Quapropter vel his argumentis, probabilissimum fit, quod & alibi, & in hoc ipso opere probaui, concretionem non esse aquæ præter naturam, quin potius totum aquæ genus, si ab eo igne qui per omnia vagatur dimitteretur, concretum iri. Nam si aqua est primum frigidorum (vt certè est maximè consentaneum) nullum frigus est illi præter naturam. Quid enim possit esse maius summo? Si autem concretio illi naturalis, fusio ab aliquo externo fit. A quo autẽ alio quã à contrario, hoc est, ab igne? concrescit igitur, cum ab igne destituitur: ignis verò fulgorem naturaliter sequitur ob naturæ similitudinem, atque ita abundans circa cœlum ob vigorem radiorum solarium, & circa terram ob eorundem reflexionem, regionem mediam destituit, velut & terræ penetralia, idque facit ęstate magis, quia magis dictis in locis abundat. quo fit vt sponte naturæ in medio aëris (alioqui vt mea fert opinio temperati) vapores concrescant, in aquam, niuem, aut grandinem, idque æstate magis quam hyeme fiat. Dicta igitur est causa cur pluuiæ hyemales, fortes verò imbres æstiuales sint. De niuis natura postea dicetur. Verba illa. *Qui in manu omnium hominum signat vt nouerint singuli opera sua*, explicata mihi sunt, vbi de chyromantia egi, nunc iis præteritis, procedamus, *Ab interioribus* (inquit) *egredietur tempestas, ab arcturo frigus*. Dictum antea est, imbres fortes cum tonitruis, fulguribus, & fulminib. temporales vocari: illud idem vocatur nunc tempestas, quæ quia per fortes æstus fieri consueuit, vt etiam diximus, ei vt contrarium

rium opponitur frigus. Arcturus est id astrum quod vocatur vrsa maior, vnde & nomen accepit. nam ἄρκτος vrsam significat. Inde etiam accepit nomen Polus arcticus, iuxta quẽ voluitur, ac proinde nobis est sempiternæ apparitionis. Eandem igitur partem cœli vocat nunc, nomine illius astri, arcturum, quam nomine venti inde veniẽtis, antea vocauerat Aquilonem, eam inquam quæ est ad Polum, quæ & Septentrio vocatur Quæ quidem extrema cœli pars est, & ad ipsum polũ, super quo voluitur totum, sita. Cui opposita est alia per totum mundi diametrum distans, alter scilicet Polus, qui vocatur antarcticus. Pars mundi quæ inter duos illos polos est, ab eis ęque distans, & ad medium diametri spectans, quæ vocatur Meridies, dicitur esse interior mundi pars, quasi inter extremitates, in quibus poli sunt media. dicit igitur, *Ab anterioribus egredietur tempestas, & ab arcturo frigus,* hoc est, à meridie, vtpote calidissima mundi parte, & vnde flat Auster, calidus ventus, venient tempestates, & procellæ, & à septentrione frigus, quia inde venit Boreas ventus frigidissimus. Horum causas, hoc est, quòd tempestas veniat ab interioribus, & frigus ab arcturo, referẽs in ventos, addit, flante Deo concrescit gelu, & rursum latissimè funduntur aquæ. Ventum vocat flatum Dei, hac phrasi indicans vt aliarum rerum omnium, ita & ventorum esse primam & precipuam causam Deum. Id ergo dicit, quòd flante Aquilone concrescit gelu, & rursum flante ei oposito vento funduntur, quæ concretæ erant aquæ, latissimè. Qua autem causa Auster calidus, & Boreas frigidus nõ sit antea dici potest, quam de ventorum substantia sit disputatum. Inde enim & vtriusque venti tẽperies, & ratio, qua alter fundit, alter concretionẽ facit, innotescet. Multi vete-

Arcturus quid.

Poli mundi.

Tẽpestas.

Gelu.

Ventus quid sit.

rum philosophorum putauerunt, ventum nihil esse aliud, quam aërem motum, eandémque substantiam, quietem vocari aërem, motum ventum, ita vt ventus esset, velut aëris vnda, neque ab eo differret vlla alia ratione, quam motu. Hanc sententiam multis argumentis refutauit Arist. in cap. 4. secundi libri meteorôn, nullum autem mihi videtur esse potius, quàm quòd oportet agitandi aëris aliam causam assignari, in qua venti essentia probabilius constitueretur, quàm in ipso aëre. nam aër qui quietus nunc sit, quî possit vndatim fluere, à nulla alia re quæ interfluat agitatus? quod si quæ alia substantia tenuis, siue vapor, siue exhalatio eum impellit, ea potius sit venti substantia, quam ipse aër. Haud enim dubium est, cum flat ventus aërem moueri, at verò nisi ipse se ipsum mouet, (quod, cum neque ponderis neque leuitatis sit is motus, neque replendi vacui necessitate factus, impossibile est) constat necessario impelli ab alia substantia: ea verò, siquidem non apparet, fuerit tenuis & spiritalis. Quid igitur prohibet eam appellare ventum? ventus igitur non est ipse agitatus aër, sed flatus aliquis aërem agitans, ac per ipsum decurrens. Hoc posito, cum duplex sit euaporatio, alia aquea, frigida & humida, quæ vocatur vapor, alia calida, & sicca, quæ vocatur exhalatio, seu terræ fumus, & vapor, materia pluuiæ, roris, niuis, grandinis, & pruinæ sit, constat ventorum exhalationem esse causam, quia magna ex parte solent accidere multi flatus, cum caloribus, & pluuiis superuenientibus venti conquiescere, quasi ex contrariis nascentibus causis, ventis & pluuiis. Hanc ob causam, hoc est quia pluuiæ & venti ex contrariis fiunt, dicitur capite octauo, Geneseos, cum Deus voluit, vt cessarent pluuiæ diluuij, adduxit ventum super terram,

ram, *adduxit* (inquit) *spiritum super terram, & imminutæ sunt aquæ, & clausi sunt fontes abyssi, & cataractæ cœli, & prohibitæ sunt pluuiæ de cælo.* Velut igitur fumus qui è fornace aliqua, occursu vẽti effluit, dissipatus hâc aut illâc, ita exhalatio, quæ vrẽdæ terræ fumus est, occursu frigidioris, seu vaporis, seu aëris, qui in media regione prçcipue est, repulsa, cogitur ferri circumcirca terram, quæ ita lata dicitur ventus. Constat verò quandoquidem pars quæcunque terrę potest effumare, ísque fumus versus quaq; repelli, vt hinc aut illinc occurrit frigidior, & densior vapor, posse vẽtum ex quacunque mundi parte in quamcunque spirare: neque esse certam vllam, vnde, aut in quã feratur. Atque ita verissimè dictũ est illud 3. ca. Euangelij Ioan. *Spiritus vbi vult spirat, & vocem eius audis, neque scis vnde venit, neque quo vadit.* Nimirũ vndecumq; terra effumet fieri potest, & quousque eius impellendi cesset impetus, ferri: tantum audimus sonitũ & sibilum, quẽ aëris verberatione edit. Nihilominus venti, & differentias accipiunt & nomina, à partibus ex quibus & in quas feruntur. Iis qui sunt in sphera recta sub ęquinoctiali, quatuor mundi præcipua puncta sunt secundũ duos diametros distãtia, Oriens, Occidens, & duo Poli; arcticus scilicet, & antarctitus qui illis sunt in Orizonte. Erũt igitur illis duo Aquilones, à duobus polis venientes, & Eurus veniens ab Oriẽte, & Zephirus ab Occidẽte, & innumeri alij inter hos, vocati laterales. Nobis verò qui hâc regionẽ incolimus, inter tropicũ cãcri & circulum arcticum constitutã, quã solam cum alia ei opposita, vltra alium tropicũ, censuit antiquitas habitari posse, nihil cũ polo antarctico: sed sunt alia quatuor puncta maximè distantia, secundũ duos diametros nostri huius mundi, quẽ Arist. dixit habere

Sphera recta & obliqua.

figuram tympani, habentis verò longitudinis quã latitudinis fere duplum. Ea sunt Polus arcticus & Meridies, Oriens, & Occidens, nam à Polo venit Aquilo: à meridie Auster; Eurus ab Oriente: Zephirus ab Occidente. Tametsi plerique Aristotelicorũ, decepti quibusdam eius auctoris verbis c.4.lib.2.meteorôn, quæ minus attente fortasse scripta sunt, dicunt Austrũ vtpote Aquilonis contrarium venire à contrario polo, puta ab antarctico, & proinde Aquilonem, totũ hoc hemisphærium, quod videmus; meridiem, contrariũ & huic oppositum: non animaduertentes Aristotelẽ ipsum ca.5.lib.2.meteorôn ita dicere, *Auster quidem à solstitiali fertur signo, neque ab alteris septentrionibus.* Quod admodũ congruit cum præscriptis verbis Iob, his scilicet. Ab interioribus egredietur tempestas, & ab arcturo frigus. In quẽ errorẽ video incidere etiam geographos, qui typos totius orbis terrarum nũc faciũt. Cũ enim & partes vltra & citra meridiẽ, hoc est, vltra & citra Zodiacum describant, tamen suos typos quatuor punctis notant, Oriente, Occidente, Septentrione, & Meridie, cum deberent potius finiri, Oriẽte, & Occidente, Arctico, & Antarctico Polis. Nã faciũt Chile, & psitacorũ regionẽ, & alias quæ vltra tropicũ capricorni sunt, & earũ quædã non longè à Polo, meridionales esse, præ Quito, quæ in ipsa meridie est, sub æquinoctiali. Sed & re ipsa probatur habere vt diximus. Nõ enim solũ Boreas est, qui ab ipso venit Septẽtrione, hoc est, à terra sub ipso polo sita, sed quicũque versus meridiẽ flat, dicitur à Septẽtrione venire, & in meridiẽ ferri, etiã si lõge citra circulũ arcticũ exortus sit, & lõge ante tropicũ desinat, sed quia eius initium spectat ad Septẽtrionẽ, vt finis versus meridiẽ. Eadẽ ratio est aliorũ. Nimirum ex quacunque terræ parte inci-

Chile & Psitacorũ regio.

Boreas.

incipere poteſt effumatio,neq; opus eſt, cũ Hiſpania perflatur à Borea,perfletur etiã Germania,neq; vt cũ ab Auſtro,perfletur Lybia,ſed poſſunt illæ tranquillitate frui,nondum in illis exortis ventis. Si igitur hoc ita habet,inopinabile eſt,Auſtrũ qui nos attingit, ab arctico polo venire poſſe,& præter rationẽ,tã longin quũ illi principij ſtatuere terminũ;ac nõ potius in interiori illa mundi parte,quæ vocatur meridies,quam percurrunt Planetæ.Cum præcipuè ſiquis flatus inde hũc penetraret,in ea regione eſſet naturã permutaturus,atq; eo vſq; futurus Aquilo,laturúſq; frigus, inde iam futurus Auſter,& laturus tẽpeſtates, cũ ab interioribus egrediatur tẽpeſtas,& ab arcturo frigus. Verũ his de differentia ventorũ ſecundũ loca enarratis, ſupereſt dicamus,quod ad eorũ tẽperamẽta pertinet, & ad rẽ præſentem maximè facit; quandoquidẽ ventorũ differentias non accipimus ex materia, ſed vnicã omniũ ponimus,puta exhalationem fumo ſimilẽ,con ſtat ob aliud quippiam fieri,vt non eadem omniũ tẽperies ſit,ſed Aquilo ſit frigidus & ſiccus, Auſter cali dus & humidus, Eurus & Zephirus inter illos medij, & inter ſe quam minimum diſſidentes. Id verò non poteſt eſſe aliud, quam illud vnde accipitur differentia,loca nempe à quibus in quæ feruntur,ob quæ merito euenit,vt Aquilo & Auſter inter ſe diſſideãt plurimum, Eurus & Zephirus minimũ,quia Septentrio & Meridies plurimum diſſidẽt,cum alter calidiſſimus alter frigidiſſimus locus ſit:Oriens & Occidens quam minimum diſſident, cum ad vtramque partem æque Sol accedat,& qui aliis Oriens,aliis Occidẽs ſit. Diſſident verò hi duo ab Auſtro,nõ tam ob locũ ex quo, quam in quem feruntur.Illi enim feruntur à ſimilibus in ſimilia,ab Oriente in Occidentem,& ab Occiden-

De ventorum tẽperie.

te in Orientem;hic à contrario in contrarium, puta à Meridie in Septentrionem: verum hæc generatim dicta sunt,accedamus propius.Siquidem indicatum est, Boream non semper venire à Septentrione,neque Austrum à Meridie,sed vndecunque posse incipere quẽcumque vt contigerit hûc aut illûc ferri, constat differentiã non accipi à loco ex quo primo sed à loco versus quem, atque adeò posse Aquilonem & Austrum oriri ab eodem loco,vt si flare incipiat à Carpentania, & feratur in Beticam,Boreas sit,si ab hac ipsa,& feratur in Cantabriam,sit Auster.Quæ igitur causa superest,quia alius frigidus & siccus, alius calidus & humidus fiant? Dictum iam mihi pluries est, ignem elemẽtarem non esse vno quodam loco vt reliqua elemẽta, sed permeare per omnia, sequi verò magna ex parte Solis lumen,atque ideo vbi plus luminis eius, esse etiam plus caloris.Consentaneum mox est, vt ad Meridiẽ sit copiosissimus,& inde ad mundi latera sese effundat:nimirum vt ipsum lumen Solis.His positis, fit vt ventus qui contra meridiem fertur,ignẽ à reb.quibus occurrit abigat, illi contrarium motum subiens, qui verò fertur contra Septentrionẽ ignem adducat, similem illi motum subiens qui versus Orientem aut Occidentẽ,neq; admodũ hoc faciat neque illud, quia neque similẽ,neque contrariũ motũ subit, sed transuersum.Hinc rursus fit, vt qui flat versus Meridiẽ refrigeret fugans ignem,qui versus Septẽtrionem,calefaciat eũ adducens:Rursum,qui refrigerat siccat quoque idq; duplici de causa, & quia ipse siccus est vt fumus,& quia refrigeratio densationem facit,& expressionem humidi, vt in refrigeratis herbis & arboribus conspicitur:qui calefacit humectat non per se (siccus cum sit)sed quia calore facit humorẽ fundi, qua causa

& in

& in hominibus ciet multas fluxiones Auſter.

Qui flant ad Orientem aut Occidentem, nihil horum faciunt inſigniter, ſed temperant modicè, vt aër per ventilabrum circa faciem motitatus. Similis etiã cauſa eſt, qua Boreas fertur vehementius, Auſter lẽtius, Eurus & Zephirus mediocriter. Nimirum qui contra ignẽ fertur, fertur à frigidiori ad calidiorem, à denſiori ad rarionem aërem, quare inde magis expellitur, hûc facilius recipitur, fertúrq; vt quod indecliue cõtra quod fertur in frigidiorem & denſiorẽ quod in accliue: quæ feruntur in ſimilia, vt quæ per planum & mediocriter. Hæc eadem cauſa eſt, qua qui nauigãt in meridiem, citius multo illûc pertingant, quã inde hûc remeent: quod non intelligentes, qui ab Hiſpania ad noſtras Indias feruntur contendunt, mare illã in partẽ eſſe decliue. Neque mirum, cũ ob eandem ignorantiã viſum ſit plurimis veterum philoſophorũ, & cœlũ & terram imminere magis ad Septentrionalem plagã ad meridiem verò inclinatum eſſe orbẽ, qui & excogitauerunt plurimas eius ſitus cauſas. Diogenes & Anaxagoras factũ iam orbem ipſamet prouidẽtia, à qua erat factus, fuiſſe inclinatum in meridiem magnæ cuiuſpiam vtilitatis cauſa. Empedocles vento refugiente verſus ſeptentrionem impetum Solis, diſtẽta eſſe cœli latera, & vrſas eſſe loco motas, & eleuatas, atque auſtrinas partes depreſſas, atque ita totum mundum illo inclinaſſe. Leucippus procubuiſſe terram ad meridiẽ, quòd partes mundi meridionales rariores ac ſolubiliores ſint ob calorẽ, ſeptentrionales denſiores & magis renitentes. Democritus augeri omnia ad meridiẽ ob generantem Solem, atque ideo terrã ea parte grauatam frugibus, & auctu, procubuiſſe. Sed hæ omnes ſunt ineptiæ infantilis illius philoſophiæ. Nã mũdum

Venti ad Orientem & Occidentẽ flãtes.

totum perfectam spheram esse euidenter indicant Astronomi, quia omnes cæli partes distant à cẽtro ęquè quare non est alia elatior, alia demissior, neq; terra habet aliam vllã mundi partem se humiliorem, in quam grauata inclinet, neq; aliorsum nititur quã in suũ cẽtrum. Causa verò ob quã illæ opiniones inter primos illos naturæ inuestigatores, ac nũc inter vulgares ortę sunt est, vt diximus, in aëre qui ad meridiẽ tenuior est, & in ventis, qui vt Aristo. quoque secundo meteorôn animaduertit, magis flant à mundi lateribus, ac fortasse etiam accedit, quibusdam in locis, copia maiorum fluminum qui confertim irruentes in mare, per satis magnum spatiũ remorantur nauigia. Id verò sentitur in quibusdam Isthmis, vt in Põto, & in Occidentalibus Indiis, iuxta recentem vocatam Carthaginem. Ex dictis facile constare põt, cur ab interioribus, hoc est, à meridie, oriatur tẽpestas, hoc est, ęstiuales imbres, cũ fulguribus, fulminibus, & tonitruis. Nimirũ, sunt hæc omnia magni caloris, qui inde trahit originem, vnde ignis hûc agitur flante austro: frigus verò ab arcturo, vnde venit Boreas. In eadem sententia perstans Eliud, addit, *Flante Deo cõcrescit gelu, & rursum latißimè funduntur aquæ.* Ventum appellat flatũ Dei, hac ratione innuẽs quod Psal. 134: His verbis dicitur. *Qui producit ventos de thesauris suis*, hoc est sua infinita virtute & omnipotentia. Quæ verba facile nobis indicãt, quã sit mirabilis ventorũ natura, cũ de eorũ creatione Deo tanta accedat gloria. Quapropter non tantũ mihi tribuo, vt existimẽ me, vel huius leuissimæ rei causã inuenisse, sed vt in aliis omnibus quę pertinent ad naturã, ad probabilitatem vsque disputasse. Ergo, inquit, *flãte Deo*, per Boreã scilicet, quia exprimit ignẽ, *cõcrescit gelu. Rursum Deo flante* per Austrum, quia addu-

Tẽpestas ab meridie oritur

cit

cit ignem, *latiſſimè funduntur aquæ.* Addamus reliqua *Frumentum* (inquit) *deſiderat nubes, & nubes ſpargunt lumen ſuum, quæ luſtrant cuncta per circuitum, quocunque eas gubernantis voluntas duxerit, ad omne quod præcipit illis ſuper faciem orbis terrarum, ſiue vna tribu, ſiue in terra ſua, ſiue in quocũque loco miſericordiæ ſuę, eas iuſſerit inueniri.* Omnes qui bene philoſophati ſunt, conuenerunt in hanc ſententiam, nihil omnino eorũ quæ natura conſtant factum eſſe caſu, aut temere, aut fruſtra, ſed omnia alicuius gratia, atque adeo primam omnium rerum cauſam eſſe in fine cuius gratia fiunt. Si igitur hoc, de ea natura quæ coniuncta rebus eſt recte dicitur, & vſque adeo nihil eſt fruſtra ab ea factũ, vt vel ipſis excrementis quæ neceſſitate potiuſquam vtilitate videntur generari, animalium natura vtatur ad commoditates non exiguas, vt in libris de vſu partium Galenus conſpicuè indicat, quanto magis ita de Deo Opt. Max. ſentire oporteat, qui cũ ſit Optimus, nihil fecerit niſi bonum; bonum verò eſſe non poteſt ſine vlla vtilitate; cum verò ſit Sapientiſſimus, atque potẽtiſſimus, nulla neceſſitate cogeretur facere quod nulli vſui futurum eſſet. Hac ratione Eliud, cum nubiũ & aliorum meteorologicorum generationem, vt in facientem cauſam retuliſſet in Deum, qui vt eſt prima omnium quæ fiunt, & facta ſunt cauſa, aliàs omnes cõtinet apponit etiam & finem, & cuius gratia fiũt. Quaſi diceret, neq; quidẽ fruſtra aut oſtentandæ ſuæ poteſtatis cauſa Deus, nubes fecit, ſed magnæ cuiuſdam beneficentiæ, ſiquidẽ frumentũ, ex quo fit panis qui cõfirmat cor hominis deſiderat nubes, quãdoquidem illis ſpargẽtibus lumẽ ſuũ, & pluẽtibus, fruitur neceſſario humore. *Nubiũ lumen.*

Nubes ſpargere lumen ſuum, nihil eſt aliud

quam pluere, quòd ideo dici videtur, quòd dissipatis pluendo nubibus, spargitur lumen quod ab illis intercipiebatur: perinde ac si illæ lumen & aquam continerent, ac vtrumque demitterent, ac spargerent, cum tamen illæ reuera neutrum contineant, sed in aquam mutentur, & dissipatæ, diffundendo lumini locũ dent, sed ex eo quod sensui apparet, nata phrasis ea est, qua rursum statim vtitur. *Nunquid scis quando præcepit Deus pluuiis, vt ostenderent lucem nubium?* Itaque dicit, *frumentum desiderat nubes, nubes spargunt lumen suum:* quasi dicat desiderat frumentum nubes, quia nubes pluunt. Neque verò solum non sunt factæ temerè nubes, sed ne mouentur quidem temerè, nam lustrant cuncta per circuitum quocumque eas gubernantis voluntas duxerit, vbicumque scilicet velit Deus pluere, siue in vna tribu, siue in alia, siue in terra sua, hoc est seruorum suorum, siue in aliena & inimicorum, siue in quocunque loco misericordiæ suæ eas iusserit inueniri: Nimirum *pluit super iustos & iniustos* (Matthæi capite quinto.) Et hæc est vera & perfecta scientia viarum nubium, scire scilicet eas in Dei voluntatem & prouidentiam referri, de qua statim subdit, *Nunquid nosti semitas nubium, magnas & perfectas scientias?* Nimirum, qui consistunt intra causas naturales, non resoluunt vsque ad primas, ac proinde non habent perfectas scientias, sed illi solùm qui naturalibus non dimissis (id enim insipientiæ est) procedunt vsque ad primæ causæ bonitatem, quod principium omnium est. Sed nubes quidem, atque per has pluuiæ, & nix, & ros, & pruina, quia etiam & venti, haud præstant obscuras commoditates: omnia enim hæc suis temporibus, & per quasdam vicissitudines, terræ iuuant fœcunditatem. At verò quædam alia nulli prorsus

Pluuiæ niuis roris & pruinæ v-tilitates.

ſus vſui eſſe videntur, quibus id quod de omnium rerum vtilitate dictum eſt videtur redargui. Quid enim commodi eſt ex grandine? Quid ex fulguribus? Quid ex fulminibus? Certè hoc nullus philoſophorum poſſit dicere, quin ſuperiores rimetur cauſas, neque aliter effugere, quin cogatur concedere factum eſſe aliquid fruſtra, quam conſcendendo in iudicia Domini, ac de illis philoſophando, iuxta illud quod proximò cap. dixit idem Eliud, his verbis, *Per hæc enim iudicat populos, & dat eſcas multis mortalibus*, quæ verba ſignificant, vti Deum his rebus, partim ad mortalium eſcas, partim ad iudicandos populos. Sunt igitur horum pleraque ad vtrumque vtilia, nam pluuiæ, & venti, maximi ſunt vſus ad frugum prouentum: iudicauit verò per pluuias apertis cœli cataractis mundum, & euertit quotidie in mari triremes, & in terra tecta & domos, vt vel domum in qua epulabantur filij Iob, & integras vrbes impetu ventorum. Nonnulla etiam ſunt quibus ſolum vtitur Deus ad iudicãdos populos, vt grando & fulgura, & multo magis fulmina. Quod etiam dominus ipſe cap. 38. huius libri dicet his verbis. *Theſauros grandinis aſpexiſti, quæ præparaui in tempus hoſtis, in diem pugnæ & belli*, vt vel ex his poſſint homines, ſi prudentes ſint, agnoſcere, eſſe qui res humanas conſideret, & populos diiudicet. Quod ille etiam Ethnicus poëta optimè inſinuauit, dicens, *Iupiter optime aſpicis hæc? An te pater cum fulmina torques, ne quidquam horremus?* Itaque nubium, & plurimarum in aëre prouenientium rerum, vtilitas magna eſt ad fruges, quibuſdam verò earum tantum vtitur Deus ad iudicandos populos. Eadem ratio eſt peſtis, atque adeo morborum omnium, mortis & eorum quæ nihil aliud quàm venena ſunt: quæ complexus eſt Eccleſ.

cap.39.his verbis. *Ignis,grando,fames,& mors omnia hæc ad vindictam dicata ſunt,beſtiarum dentes, & Scorpij,& ſerpentes, & romphea vindicans in exterminium impios.* Vbi ignis nomine intelligo. Fulmina & reliquo ignes meteorologicos, aut æternum paratum diabolo & Angelis eius, nam vſualis ignis longè maxima vtilitas eſt.His dictis,redit Eliud ad naturam ventorum,dicens. *Nonne veſtimenta tua calida ſunt, cum perflata fuerit terra Auſtro?* quæ verba ex dictis habent facilem interpretationem.Nam indicatum antea eſt Auſtrum allicere ignem, ac proinde calefacere & calore aquam fundere.Hinc euenit,vt veſtes eo flante caleant,atque calore externo vincente, tinea exedantur:quod perſpectum habentes quibus illæ curæ ſunt, flante Auſtro veſtes recondunt,contra ad Aquilonem ſuſpendunt. Perinde contingit in aliis omnibus rebus quæ aſſeruantur,vt in vino,& eduliis, & omnibus frumenti generibus: ea enim omnia ad Aquilonem ſeruantur diutius,ad Auſtrum computreſcunt breui. Verum hoc dictorum nuper corollarium eſt, vt & illud quod paulò poſt dicit. *Subitò aer cogetur in nubes, & ventus tranſiens fugabit eas.* diximus ſiquidem iam, ventos & nubes ex contrariis cauſis fieri, atque ideo magna ex parte ſeſe mutuo tollere, atque ſuperueniente pluuia extingui ventos & ſuperuenientibus his fugari nubes. Quòd nubium generationem nunc tribuit denſationi aëris,non repugnatiis quæ nuper diximus,puta eſſe ex vapore.nam vapor ſubſtantiam habet inter aquam & aërem. Quapropter aqua in aërem,& aër in aquam per vaporem,illa extenuata, hîc craſſeſcens. Nubes ergo fient ex vapore,qui partim aſcendit ex aqua extenuata, partim ibidem generabitur ex aëre craſſeſcente, ſecundum, quam partem veriſ-

Meteorologicorum vtilitas.

veriſſimè aër cogetur in nubes.

CAPVT QVINQVAGESIMVM PRIMVM.

X capite trigeſimoſeptimo Iob. *Tu forſitan cum eo fabricatus es cœlos, qui ſoliđiſsimi quaſi ære fuſi ſunt* De ſubſtantia cœli, eius in quo, aut cum quo volutantur aſtra, quem veteres omnes vocauerunt æthera, ἀπὸ τῦ θεῖν ἀεὶ (interpræte Ariſtotele) hoc eſt, à perpetuo curſu, dubitatum eſt plurimum à philoſophis: ſi quidem nonnullis veterum viſum eſt rationi conſonum, eam mundi partem, vt eſt ſuprema, ita eſſe tenuiſſimam, ſiquidem & in aliis omnibus, de quibus vtpote vicinioribus, poſſumus iudicare, ita fieri conſpicimus, vt quo ſuperius eſt aliquid, eo ſit & tenuius: Itaque eſſe regionem quandam, ſubſtantia alia, aëre longe puriori & tenuiori plenam, per eamque ferri aſtra omnia per ſeſe, quaſi volantia. Pleriſque tamen atque adeo optimis (nam Pithagoræ, Parmenidi, Platoni, & Ariſtoteli) viſum eſt, cœlum ſubſtantia quadam conſtare firmiſſima & ſolidiſſima, adeò vt penitus neque diuiſionem, neque diſtractionem recipere poſſit, & aſtra partes eſſe ipſorum orbium, ac cum illis ferri, haud quaquam proprio concitata impetu. Ex eo vero quod de motu aſtrorum quis ſentiat, pendet, & quod de cęli ſoliditate ſit conſentaneum. Si enim aſtra feruntur per ſe per cęlũ illud certè eſt tenuiſſimum, & facillime cedens: non enim tanta poſſet eſſe aſtrorum celeritas medio reſiſtente. Si autẽ illa feruntur cum orbibus, conſtat orbes tanto ſolidiores eſſe adamante, vt penitus diuidi non poſſint.

De cælo multa.

De aſtris præclara

Nam alioqui, si ferrentur velut impulsa à substantia aliqua veæmenter concitata, & dissipabili, vt quæ à ventis impellũtur, haudquaquam possent ferri eadem semper celeritate, neque eidem viæ semper insistere, sed iactarentur temerè, vt quæ à ventis: nũc autem videmus regulari ferre latione, & à certissimo tramite ne latum quidem vnguem vnquam declinare: igitur ij orbes cum quibus feruntur, nullam partium distractionem accipiunt vnquam, sed feruntur toti simul firmissime. Neque hoc aliter fieri potest: quapropter eorum substantia neque diuidi, neque distrahi possit, sit igitur solidissima. At verò probabilius multo esse, astra defferri cum orbibus, quàm in illis per se moueri, multis argumentis probat Arist. acceptis ab astrorũ figura & ei accõmodatis motibus & ab eorũ celeritate, & ab aliis eorum passionibus. Mihi verò videtur illud firmissimum, si quis velit recipere quod mihi in physicis monstratum est, puta raritatem & densitatem cõsistere in angustia aut amplitudine polorum. Si enim astra ferrentur per cœlum necesse esset illud secũdum partem anteriorem astri densari, & secundum posteriorem rarescere, si verò raresceret & haberet poros, eos ergo aut vacuos, aut plenos substantia alia tenuiori, est igitur vacuum aut substantia alia cœlo tenuior. Illa verò si tenuior, sit & cœlo superior de illa rursum scifcitabor, an raritatem accipiat, atque ita peruenire necesse erit ad substantiam tenuissimam nullam raritatem aut densitatem recipientem, aut abire in infinitum. Si autem in talem vllam substantiam peruenire necesse est, cur non sit statim cœlum eiusmodi? Necesse est igitur astra cum cœlo ferri, ac non per cœlum, aut dari vacuum. Præterea si Sol, Luna, & alij

An astrorum substantia sit tenuior cœlo.

alij planetæ per se mouerentur, non possent moueri regulariter, sed nunc celerius, nunc tardius, quia eodem tempore, puta die naturali, describunt circulos nunc maiores nunc minores, vt accedunt ad æquinoctialem circulum, aut recedunt: at verò Arist. multis argumentis probat secundo de cælo motum cœlestium corporum esse regularem: non igitur mouentur per se astra, sed cum cœlo, quod est vt mundi murus vt dixit Parmenides, solidissimum. Cui sententiæ plurimum attestantur præscripta verba Iob. *Solidissimi quasi ære fusi.* Quibus consonant & hæc Homeri ὐρανος πολυχάλκος, id est multi æris cœlum. Multæ autem hinc quoque videntur oriri dubitationes, nam si cœlum solidum est, non videtur esse corpus simplex, sed compositum ex elementis, vt quæ penes nos sunt, quod si est, erit vtiq; & corruptibile vt hæc, si autem corruptibile illud esse admittimus, nihil euenit incommodi, etiam si tenue esse illud recipiamus, & dirumpi à percurrentibus astris, quare ita quoque videtur fieri rursum, vt non sit opus illud solidum ponere. Quod verò fiat vt si solidum est, constet elementis his, docet Plato in dialogo de natura his verbis *Sine igne videri nihil potest, nihil sine solido tangi, solidum sine terra nihil.* Hinc apperté fit, vt cœlum duobus his elementis constet, si solidum est, nam & videntur astra, quæ eiusdem substantiæ cuius & ipsum cœlum esse inter optimos conuenit philosophos: si autem habet hæc duo, puta ignem & terram, habet certè & reliqua duo, puta aquam & aërem, duo enim illa per se vniri non possunt, nam sicci & solidi partes, vt puta terræ, non cohærent nisi humido aqueo agglutinentur, sicco enim igneo penetratæ magis dehiscunt. Igitur vt ad soliditatem terra, ita ad continuitatem indi-

get aqua:aqua verò & ignis male aptabuntur sine medio aëre,neque sine eo habebit diaphanitatem. Si igitur cœlum est solidum compactum, diaphanum,& aspectabile, constabit terra,aqua aëre,& igne. Rursum,cœli partes non sunt omnino similes, sed astra aspectabiliora,&minus diaphana(quodcumq;enim intercurrat, occultat aliud quodcunque)reliquum cœlum diaphanum magis, sed minus venit in conspectum, non potest ergo esse cœlum omnino simplex substantia.Nam vnde nascerentur illæ contrarietates? contrarietatis enim admistionem habet omne quod dicitur secundum minus: in simplicissimo verò non potest esse vllius contrarietatis, ne tenue quidem initium. Concedendum itaque videtur, cœlum simplex omnino corpus non esse, sed constare ex elementis.

Concedendum certè, vt mihi videtur hoc Platonicis, dictis argumentis: non tamen ex iisdem penitus, ex quibus quę penes nos sunt,sed ex homonimis,ex igne inquam cœlesti,& aqua cœlesti, & terra aëręque cœlestibus,vt in Geneseos enarratione diximus. Sed cur vocentur ignis,aqua, terra, & aër si non sunt qualia hæc?certè ob analogiam:quia quod ad substantiæ modum attinet, habent præstantius etiam quam illa, tametsi contrarietate qualitatum actiuarum, caloris inquam,frigoris, humoris & siccitatis carent. Hinc fit, vt cœlum fulgentius atque aspectabilius, & solidius, & compactum diaphanúmque magis sit,quam alia omnia corpora,incorruptibile tamen, neque dissolubile, quia caret principiis naturalis corruptionis, puta calore,frigore,humore & siccitate. Sed neque rarum neque densum est,quia poros nullos habet: neque crassum,neque tenue, quia neque in parua neque

[C]ælum in[c]orruptibil[e].

lidum

in magna comminui poteſt, ſed fulgens ſine calore, ſolidum ſine ſiccitate aut craſſitie; compactum, ſine humiditate, diaphanum, ſine poris. Non igitur differunt aſtra à reliquo cœlo maiori craſſitie, neque denſitate, ſed miſtionis modo, quódque habent ſui ignis plus, & ſui aëris minus. Verum etſi quia actiuis qualitatibus caret, naturaliter corrumpi non poteſt cœlum, eſt tamen (compoſitum cum ſit) diſſolubile, & commutabile, ab eo videlicet à quo compactum eſt, puta à Deo. *Omne ſiquidem quod vinctum eſt* (vt inquit Timeus) *ſolui poteſt*, ac fortaſſe etiam diſſoluetur, & permutabitur, cum ſiſtetur hic cœli motus, & finientur lux & tenebræ, velut & omnes aliæ mundi partes. Elementa quidem reddentur puriora; cœli vero in meliorem ſubſtantiam mutabũtur. Nam Marci decimotertio, dicitur, *Cœlum & terra tranſibunt*, & Pſalmo centeſimo primo, *Opera manuum tuarum ſunt cœli, ipſi peribunt, tu autem permanes, & omnes ſicut veſtimentum veteraſcent, & ſicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur.* Et in tertio capite epiſtolæ ſecundæ Petri, *Nouos verò cœlos & nouam terram, & promiſſa ipſius expectamus.* Iob quoque capite decimoquarto, inquit. *Homo cum dormierit non reſurget, donec atteratur cœlum non euigilabit, neque conſurget de ſomno ſuo.*

Cœli interitus.

Ex quibus verbis conſtat cœlum atterendum eſſe ante reſurrectionem mortuorum. Neque certè philoſophiæ diſſonum eſt cenſere, ſi cœlorum motus ceſſaturus in æternum eſt, mutandam quoque eorum ſubſtantiam in aliam, cuius natura motum non ſpectet, quo in æternum ſit caritura, ſed gaudeat quiete, quam ſit ſemper actura. Neque enim per

petuum quippiam quod violentum. Sed de hoc iterum disputabitur.

CAPVT QVINQVAGESIMVM SECVNDVM.

CAP.38.Iob *Vbi eras quando ponebã fundamenta terræ? indica mihi si habes intelligentiam, quis posuit mensuras eius si nosti? vel quis tetendit super eam lineam? super quos bases illius solidatæ sunt? aut quis demisit lapidem angularem eius? quis conclusit ostiis mare, quando erumpebat, quasi de vulua procedens, cũ ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud, quasi pannis infantiæ obuoluerem? Circundedi illud terminis meis, & posui vectem, & ostia, & dixi. vsque huc venies & non procedes amplius, & hic confringes tumẽtes fluctus tuos.*

Hæc verba sunt Domini ad Iob. Quibus illum inscitiæ & ignorationis rerum naturalium arguens, vult ad sui cognitionem trahere. Differemus in hoc ipso opere, enarrantes locum quendam Ecclesiastes, nullum esse maius compendium ad cognitionem sapientiæ Dei, quam sensum nostræ ignorantiæ, quod Eliud etiam in superiori capite tetigit dicens. *Memento quod ignores opus Dei de quo cecinerunt viri* (hoc est naturam rerum de qua scripserunt plurimi philosophi, & ante Platonẽ omnes in carminibus) *omnes homines vident eum* (hoc est aliquatenus agnoscunt ex suis operibus) *vnusquisque intuetur procul*, quasi diceret, nullus tamen accedit ad ipsius veritatis cognitionem, quia omnes intuentur procul. Ecce Deus magnus vincens nostram scientiam. Hoc eodem argumento adducit

De Dei cognitione.

nunc

nunc Dominus Iob, ad ſuæ ſapientiæ contemplationem, ponens illi ob oculos mirabilia, quorum cauſas nullus philoſophorũ inuenire ſatis potuit, neque nos quidem poſſemus, niſi magno Dei beneficio, per diuina oracula eſſemus docti. Primũ igitur maiores mũdi partes, hoc eſt, elemẽta & cœleſtia corpora, percurrit: deinde animalium quorundã omnis generis hiſtoriã attingit: de quibus omnibus diſputatum ſatis à philoſophis eſſe conſtat, nihil autẽ perfectè eſſe traditũ, cõſideranti palam fiet. *vbi* (inquit.) *eras quando ponebam fundamenta terræ*? fundamenta terræ nullus philoſophorũ vnquã ſomniauit (niſi fortè Pythagoras duplicẽ cõſtituens terram, marẽ & fœminam) neque enim terram ex diuerſis partibus conſtitiſſe, vt domum aut templum, ſed vt ſimplex quiddam & homogeneũ eſſe corpus, ſui ſimile ſecundũ omnes, neq; eſſe alias aliarũ fundamenta. Re vera tamen non ita eſt. Neq; enim terra, eũ quem nunc ad aquam ſitum tenere poſſet, ſi qualis ſecundum faciẽ hãc quã terimus, tota foret: aut enim aquæ tota moles extremitatẽ ſolum terræ lambet, ſecundum eã eius partẽ quæ tecta eſt, vt nunc videtur (ſi quidẽ nulla parte videtur mare leuca profundius, vt teſtantur nautæ) aut præter hanc aquæ molẽ, eſt intra terræ profundiſſima viſcera magnus abyſſus. longe maximam ipſius terrei globi partem occupans. Si primum, fieri non poteſt vt aqua ſit centeſima pars terræ, nedum terra ſit decima (vt cenſetur) pars aquæ Si autem hoc vltimum, quî fieri poſſet, vt interior terræ pars non eſſet humore diſſoluta, & tota ſubſediſſet in ſeſe, in aquam merſa, niſi fundamentis firmiſſimis inniteretur? Innititur ergo haud dubiè, conſtátque ex iis quæ conſpicimus, imam terræ partem eſſe pluſquã adamantinam, atque adeo, Deum feciſſe hunc terræ

De fundamentis terræ.

globum quem incolimus, versus centrum solidiorem vt in omni secundum rationem constituto ædificio fieri debet; ad superficiem verò friabiliorem, vt teri, ac sulcari, & humore misceri potens, rerum generationi esset vtilis. Non est igitur (dices) in suo loco simplex, neque elementum. Certè esse in suis locis pura elementa, pueri putant, & qui nondum ære labantur: doctorum verò nullus non videt, nihil non esse alteratum, neque verò esse posse. Arist. in auditoriis libris qui re vera scribebantur ad inducendos tyrones, multa dicit quæ prouectiores debent accipere vt hypotheses, velut esse corpora simplicia quatuor, quæ reuera neq. sunt neq. esse possunt, ponũtur verò ob quatuor naturas, quas in cõcretis sentimus, secundũ quas fiunt rerum cõmutationes, calidum, scilicet, frigidũ, humidum & siccum. Plato hoc docuit elegantissimè, dicens, *Sic de illis verba facimus, eáque mundi primordia constituimus, cum ne syllabarum quidem, ne dum elementorũ vicem tenere, apud homines mentis quoquo modo compotes debeant.* Itaque simplicitas terræ non obstat quominus Deus fundamenta terrę iecerit, quibus partes eius superiores inniterentur. Addit. *Quis posuit mensuras eius si nosti?* vt in vndecimo capite sapientiæ scriptum est, *omnia disposuit Deus, mensura, numero, & pondere.* Nimirum, mundus opificium est pulcherrimum, siquidem optimi artificis, ad pulcherrimũ exẽplar. Ad pulchritudinem verò spectat, vt neque quantæcũque magnitudinis sint membra, neque ad se mutuo sine certa proportione, sed singula certæ cuiusdã magnitudinis, & ad sese elegantissimã habẽtia proportionẽ, simúlque ad totius vtilitatẽ maximè accõmodatam. Neque terram igitur, neque aquam, neq; aërẽ, neque orbium cœlestium vllum, sed neque astrorum

Mundi pulchritudo.

omnium

omnium minimum fecit Deus negligenter, sed omnia magnitudinis cuiusdam, ad mundi totius, & ad cuiusque alterius partis magnitudinem, pulcherrimam habentes rationem, quam tamen agnoscere, ac explicare apertè, eius est solius qui fecit ac penes quem est illud æternum exemplar, cuius imitatione effecta sunt. Tametsi enim Pythagorici (quos ego viros prosequor magna admiratione, in hac contemplatione plurimũ laborauerunt, & pro captu hominũ plurimum assequuti sunt, tamen intuiti etiam illi sunt procul: longe autẽ magis Xenophanes qui infinitæ magnitudinis esse inferna ex parte est opinatus. Astrologi septẽ mille leucarũ Hispanarũ esse dicunt totius terrei globi peripheriã, vt sunt illorũ rationes euidentissimæ, nõ admodũ potest hoc à certa eius mensura declinare. Quę autẽ huius certæ mensuræ in terra condẽda fuerit ratio, scit mundi opifex: constat tamen dictis argumẽtis eam fuisse diuinissimam, & ad totius pulchritudinem (cũ qua vtilitas necessario cõiuncta est) spectasse. Addit. *Vel quis tetendit super eam lineam?* Terra in mundi medio ita sita est, vt eius centrum totius quoq; mundi sit, atque ita rotunda, vt omnes extremitatis eius partes æquè à centro distent, & tota terra æquè ab omnibus cæli lateribus, hæcque omnia tam exactè, ac si mundi opifex à polo ad polũ lineam tetẽdisset, & medio lineæ pũcto alligasset terræ medium, eámque circino quodam rotundã effecisset. Quod quidem Plato animaduertit in Timeo, dicens, *Terram autem altricẽ nostram circa polũ per vniuersum extensum circumuolutam, diei noctisque effectricem, & custodem esse voluit.* Tanta igitur opificij perfectio sapientiæ artificis maximũ argumentum est, quo redarguuntur omnes qui casu ita cadentibus corpusculis, factum esse mundum

Mundi mensura.

affirmabant. Quæ enim dementia est sibi persuadere, immensitatem insectilium corpusculorum, tā aptè cecidisse, casu vt nihil ineptum in toto mundo extiterit, sed omnia ita, vt ne minimam particulam eorum quæ coierint fortuito, sapientissimi cuiuspiam arbitrium possit emendare? aut per cuiuspiam sani hominis mēti suasibilius videatur, ante mundum conditū extitisse, nullo faciente, immēsam multitudinē vilissimæ materię, quam sapientissimā quampiam & optimā causam? An vt vitiosa hominū voluntas facilius expetit quod malū, ita vitiosus intellectus facilius credit quod falsū vt vel hoc argumento verū sit quod bonū, melius autem multo est ab optima causa in sapientia esse facta omnia, quā ex vilissima casu extitisse. Tantā igitur Dei sapientiam, vt Iob ex terræ fabrica admiretur & suspiciat, dicit Dominus. *Quis tetendit super eam lineā?* Addit. *Super quo bases illius solidatæ sunt*, bases terræ sunt ipsa terræ fundamēta, quæ vt ex nihilo effecta sunt, ita super nihilo solidata, sed super se ipsis, omnibus terræ partibus nitentibus ad centrum, quod velut angularis lapis totius edificij est, ad quē partes omnes firmiter alligantur: videretur autē omni humanæ sapiētiæ, si in consultationē de formādo terræ orbe à summo rerū opifice vocata esset, fieri haud quanquā posse, vt nulli innitens corpus, in medio spatiosissimi vacui firmiter maneret. Quę hæsitatio Xenophanē Colophoniū putare coegit, terrā ab inferna parte velut in radicē infinitā produci. Empedoclē quoq; canere, infinitam esse profunditatē terræ. Taletē Milesiū, terrā aquę innatare vt lignū, Anaximenē, Anaxagorā, & Democritum, causari terrę latitudinē, non enim diuidere posse aërē lata cū sit. Neq; sane verū est, quod multi dixerunt, & Socrates etiā sibi persuasit in Phedone, terrā manere in suo

Bases terræ quid.

in suo loco firmã quòd rotũda cum sit, & in rotundi cœli medio collocata, nõ põt magis in hãc quã in illã partẽ inclinare. Nam vt rectè inquit Arist. si inde ferri nata esset, etsi nullã in partẽ posset ferri tota, ferretur diuisa in multas partes: non est igitur ita, sed pręcepto Dei manet ibi firma. Nimirũ vt in Psal. 92. dicitur. *Firmauit orbem terræ, qui non cõmouebitur?* Sed quo pacto firmauit? tribuens certè rebus omnibus corporeis hãc naturam, vt ad sese mutuo ita expetant collocari, vt crassa sint sub tenuibus: terram verò omniũ crassissimã sub aliis omnibus statuens, quasi mundi cementũ. His dictis de terra, transgressionẽ facit ad aquã, in sui etiam inde admirationem trahens Iob. *Quis* (inquit) *cõclusit ostiis mare, quãdo erũpebat quasi de vulua procedens, cum ponerem nubem vestimentum eius, & calligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem? Circumdedi illud terminis meis, & posui vectem & ostia, & dixi, vsque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos.* Hæc verba enarrata ferè sunt super cap. primum Geneseos. Ibi enim explicuimus, qua ratione Deus effecerit, vt aquæ in vnum locũ congregatæ terram totam non obruant, sed bonam eius partem, animãtium generationi & vitæ, detectam relinquant. Nimirum, & sæpe iam diximus, vnum ex ambobus corporibus terra, inquam, & aqua globum efficiens, quò cum amborum extremitatem eiusdem spheræ partes sint, neutra superstet aut substet alteri: fecit verò Deus terram cum tantis cauitatibus, vt caperet abyssum immensum, & maria, atque ita caperet, vt neque absorberetur illa aquæ moles, neque redũdans innundaret terram, sed tantum eius relinqueret detectũ, quantũ ipsi rerum opifici visum est. Itaq; tãtæ magnitudinis efficiẽs cauitates, fecit vt mare quo-

Cur terra ab aquis non obruitur.

usque ipse voluit procederet, neque inde transgredi posset, vel tantillum, etiã si arena cingatur sola, aut etiã mollissima alga. Illæ igitur terræ partes quæ prominẽt, atq; ad globi illius extremitatẽ emergunt, sunt vectis & ostia, quibus cõclusit Deus mare, & his vsus, circũdedit illud Deus terminis suis, hoc est posuit fines quos sibi placuit, vt & alibi dicitur, *Posuit legẽ aquis quas præterire non potuerunt*: legem verò hanc posuit, dicens, *vsque huc venies & non procedes amplius, & hîc confringes tumentes fluctus tuos*. Hoc quod de tumentibus maris fluctibus dicitur, Regius etiã vates cecinit, in admirationẽ Dei nos vocans, in Psal. 92. his verbis. *Mirabiles elationes maris, mirabilis in altis Dominus*. Quasi dicat, ve lex elationibus maris videas quã sit mirabilis qui in altis habitat Dominus. Omnibus gẽtib. admirationi fuisse fluxus & refluxus maris, intelliges facilè ex illis Plinij verbis quæ sunt prima c. 97. li. secũdi. *De aquarũ natura cõplura dictæ sunt, sed æstus maris, accedere, & reciprocare, maximè mirum pluribus quidem modis*. Ac rectè quidem dicit pluribus modis mirabiles esse fluxus & refluxus maris; sunt enim re vera tales ob raritatem, quia etsi id in maris litoribus quotidie videtur bis, atque in quibusdã pluries, nihil tamen simile esse videtur in tota rerum vniuersitate, cuius cõparatione tollatur admiratio: deinde & quia causa tanti euentus non satis intelligitur: sed & quia illi non eodem modo vbique marium fiunt, sed variè in multis, neq; in eisdẽ sẽper eodẽ modo, sed pluribus modis mirabiles, nã quocunq. die naturali, qui viginti quatuor horis cõstat, bis crescit & decrescit mare, ab exortu Solis vsq. ad meridiẽ crescit, inde decrescit, vsque ad occasũ, vnde rursum augescit vsque ad mediũ noctis, ex quo vsq; ad summũ mane decrescit rursum, ídque

Fluxus & refluxus maris cõsideratio.

que in Oceano multo magis atque euidentius fit,quã in mediterraneis,neque hoc exacte,ſed cuiuſdam horæ partis facta detractione.Porro hi maris æſtus, per ſeptenos dies inſignes habent mutationes, ſeptem enim primis a Luna noua modici ſunt,reliquis ſeptem vſque ad plenilunium increſcunt manifeſtè inde minui incipiunt,tertio ſeptenio afferẽte etiam inſignem mutationem. In equinoctiis etiã ferunt eſſe maximos æſtus præcipue in autũnali:in ſolſtitiis verò minimos, præcipue in æſtiuali.Aiunt etiam obſeruatum eſſe octauo quoque anno redire æſtus maris ad paria incrementa, quòd octo annis centum numerentur Lunæ circuitiones:ego verò crediderim horum pleráq; non tam conſtare certo,quam leuiter credi.Ferunt etiã eſſe vbi in die ſepties reciprocet æſtus ille,vt in Eubęa: ſunt etiam putei in Bætica quorũ in Hiſpali vnus, qui augentur etiam quotidie ac minuuntur contra autẽ ac mare;ſiquidẽ eo creſcente decreſcũt,& creſcũt decreſcente in Gadibus alius,qui æſtum quidẽ habet nõ tamẽ eiſdẽ tẽporibus ſemper,ſed aliquãdo cõtrariis, & cũ hæc omnia mirabilia ſint,illud verò multo magis fieri hęc tam ſtata & firma lege,vt vltra ſolitum nunquam progrediatur mare, ſed certò ſciant litorales quotidie quouſque mare ſit exundaturum,neque trãſuerſum pedem errantes,vt euidenter cõſtet eam legẽ poſuiſſe Deũ aquis ne vltra procederent,ſed illic cõfringerint tumentes fluctus ſuos,Non tamen proinde dicimus,id naturali cauſa deſtitutum ſolo cõſtare Dei præcepto;imo verò ex pręcepto Dei fluxiſſe rerũ omnium naturas:Quapropter cum in Dei præceptũ refe rimus quippiã,nihil prohibet naturales eius cauſas in ueſtigare.Vt mare exundet influátq; in litus indéque refluat,nõ quidẽ ob maris in quãpiã partẽ fluxũ eue-

Maris æſtus.

nit,sed quia augetur tumefactũ & quasi feruens:Quapropter,vt feruẽs aqua olla exit,non alia causa, quàm quòd calore rarefacta,vase non capiatur, ita mare tumescens exundat in litora, contra detumescens subsidet,& velut absorptum redit in alueum. Hanc verò esse eius rei rationem inde constat, quod circa litora magis quam in altum deprehenduntur hi motus, scilicet in alto non decurrit aqua, sed sensim intumescit, ad littora currit quia non capitur:fieret verò contra si influeret mare more fluminũ: multo enim magis sentiretur motus vnde ageretur, quam vbi finitus cessaret.Ex his palam fit, maiori proprietate appellari tumorem fluctuum, & elationem maris, quam fluxum & refluxum: re vera enim non fluit nisi ex accidenti, quia tumescens non capitur loco:æstus verò mihi videtur per analogiam vocari,quia perinde videtur mare pati,ac si æstu caloréque ferueat.Huius intumescentiæ causas longe diuersas philosophi reddiderunt. Arist.& Heraclitus(referente Plutarcho)à Sole fieri censent, plerósque enim flatus sua illum circuitione secum trahere, quibus ingruentibus,& protrudentibus mare Atlanticum,ipsum intumescere,& æstum efficere,sopitis deinde flatibus mare sese colligere, idq; esse reciprocationem.Pythias Massilensis maris accessus Lunæ incremento fieri,decremento recessus.Plato cu iusdam specus maximi intra terram hiatu sustolli aquas,& latè effluere,subindéque eodem refluere. Timeus causatur flumina irrumpentia in Atlanticum. Seleucius flatum dicit irruere in Anthlanticum,eum verò motu terræ (hanc enim etiam moueri putat) & Lunæ agitari. Tam multas opiniones tantæ rei difficultas peperit:at mihi videtur, quæ ex his fere omnibus colligitur esse probabilissia,nam quia adeo certus con-

Mare Athlanticum.

conſtitutúſque eſt ille motus, & numerum quendam horarum, dierum, hebdomadarum, menſium ac fortaſſe etiam annorum obſeruet, probabiliter reffertur in ſuperiores, æternas, ſtabiléſque cauſas, inferna enim omnia temere agitantur cùm præcipuè responderе videantur aptiſſimè illius circuitus Solis Lunæque motibus. Nam diurna per ſenas horas repetitio diurno Solis, aut Lunæ motui reſpondet, quæ verò per hebdomadas fit mutatio menſtruo Lunæ: mutatio etiam per ſolſtitia & æquinoctia ad Solem refertur: quia verò multi & fontes & putei, aut ſimul cum mari, aut contrariis temporibus creſcunt & decreſcunt, conſtat motum illum non ad ſupremam extremitatem aquarum cieri, ſed intrinſecus à maximo illo barathro quod intra terræ viſcera eſt; vnde copioſus erumpens flatus aquas inflat, ac ſubſidens iterum facit detumeſcere, Veriſimile eſt enim quibuſdam puteis (ſiquidem alij omnes expertes illius paſſionis ſunt) ampliores eſſe ductus vſque ad maximas illas terræ cauitates ipſis maríque communes. Vt verò quidam tumeſcente mari detumeſcant, & detumeſcente tumeſcant, cum alij moueãtur vt ipſum mare, cauſa eſt in ipſorum pororum quibus cum mari communicant longitudine, figura, & poſitu, amplitudine, aut anguſtia, qui enim coniuncti & mari ſecundum breues & rectos, amplóſque & expeditos poros ſunt, implentur cum ipſo, qui verò contra ſecundum locos anguſtos, & in contrarium tortuoſe ductos, his aqua abſorbetur ab ipſo intumeſcente mari; non aliter ac in corporis noſtri venis euenit, vt magnarum ſciſſione, quæ coniunctæ ſunt tractione repleantur, quę contra poſitæ, inananiantur reuulſione, qui mediocriter ad mare habent, non nunquam ſimul cum mari, nonnun-

quam contra patientur vt hûc aut illûc flatus ille à barathro contigit moueri: qui verò non habent(huiusmodi sunt omnes qui refluunt vsque ad mare)illos poros vsque ad barathrum perpetuos,& secundum omnem longitudinem expeditos,sed multis in partib.intercisos,& obturatos interstite (dura quidem vt obsistat,rara verò & percolandę aquę peruia)terra:aut per reciprocos flatus expulsi; & supra naturam suam acti sursum,à reliquia aqua decisi pendent, nullam talem passionem subeunt,sed sine æstu perseuerant, vtcunq; moueatur mare. Itaque proxima mouendi maris causa est flatus intra terræ cauernas conclusus: prima verò fortasse, duo luminaria, quæ generant flatum, & commouent,tametsi & in ipso flatu est mouendi causa,quod aqua pondere subsidens pręmit illum,is pręssus erumpit & violenter extollit aquas, eo impetu sedato rursus aquæ subsident, atque ita alternis vicibus agitur vtrumque. Figura verò & magnitudo cauernarum, non vbique eadem sed valde dissidens, facit vt quædam maria simul crescant, quædam contra, quædam bis,quædam pluries,quædam hûc, quædam illûc versus, vt lacus Meotis in Pontum: hic in Propontidem,non contra. Itaque horum omnium, quæ difficillima quidem sunt,intra terram esse videtur causa,vt verò hæ innundationes accommodentur illis horarum,mensium,& annorum articulis opus esse videtur astris,atq; vt rarúmq; causarum copula veritas rei huius constare. Hæc cũ sint exundationis maris causæ,earum modus & certa facultas efficit, vt passionis quoq; eius,siue motus certa sit mensura.Nimirum Lunę,Solísque eadem semper suíque similis est facultas, regulam tenens æternam,accessus & recessus, ac circuitionum,Abyssi etiam illius ingẽtis,&humoris halituúmque

Motus maris causa.

Maris termini.

que incluſorum, ad totius maris molē eſt certa ratio & mēſura, vnde fit, vt ſit certus quidam modus intumeſcentiæ illius maris, ac proinde & fluxus & refluxus. Atqui qui modum eum cauſarum poſuit, is quoque legem poſuit mari, dixítque. *Vſque hûc venies, & non procedes amplius.* Neque vero quia quædam loca mari ſubmerſa ſunt ſuperioribus temporibus, ac nunc etiam alia periclitantur mergi, niſi obſtaculis quibuſdam obſiſteretur mari, vt in Olādia, & Zelandia, quod de certa aquarum lege dictum eſt, redarguitur: magna enim ex parte illîc, non tam detinetur quominus conſtitutos ſibi fines excedat mare, quam ab illis finib. arcetur, obſtaculis quibuſdam ab incolis factis atque cum aliis inſularum partibus arceatur, non poteſt aliàs inuadere: atque ita factum eſt, vt pagos quidem & villas occupauerit, aliis verò non minoribus partib. ceſſerit, hominum ad has mutationes induſtria iuuante, præterquam quod legem quam poſuit Deus aquarum fluctibus, noluit ipſemet Deus adeo eſſe impermutabilem, vt quam Soli Lunæ & reliquis aſtris. Illa enim ita iter peragunt imperatum, vt ne latum quidem vnguem eſſent hûc aut illûc declinatura, ne ſi infinitum quidem tempus duraturus eſſet mundus: mare verò non ita, ſed tam lentas effecturum mutationes, vt conferentibus nobis quęcunq; ab antiquiſſimis coſmographis ſcripto mandata reperimus, cum iis quæ conſpicimus, nullæ prorſus fieri videantur, eadem enim mēſura, eadem figura, continentis, & inſularum omnium: ſi verò in mille myriadas annorum eſſet mundus hîc duraturus, non dubium quin permutāda forēt omnia, commutandáque loca terræ & aquæ. hinc exeſa terra, illûc cōgeſtis arenis, adeo tamen lente, vt nullis hominum ſeculis agnoſci poſſit vlla inſignis mutatio, ſed

Lex maris.

quantumuis vterentur scriptis, essent omnes putaturi, nihil esse vnquam permutatum. Neque quidem (vt dixi) hoc dictam aquarum legem tollit, hac enim ipsa cōditione lex à Deo data est. Nimirum, est naturalis conditio rerum corruptibilium omnium, vt semper secundum se totas, aut secundum partes recipiant alterationes. Retenta igitur hac naturali rerum conditione, imperauit Deus mari, non procedes amplius, non scilicet ita procedes, vt animantibus terrori sis aut eorum generationem tollas, sed hîc confringes tumentes fluctus tuos, tam perseueranter, vt nullam sęcula vlla sentiant insignem permutationē. Quapropter quod de Athlantidis insula mari submersa Plato narrat in Timeo, falsum prorsus est, atque impostura Chaldæorum, qui antiquitatis opinione, multa eiusmodi mendacia narrabant Græcis, dicentes se (vt refert etiam Cicero plus quam quadraginta mille annorū historiam habere.

Chaldeorū reprehensio.

Sed quanta his impostoribus idolatriæ, & pręstigiarum omnium parentibus, fides habēda sit, multis iam locis indicauimus. Quod verò Arist. dicit, alternis vicissitudinibus mutari mare, & terras, quasdámque insulas disparere, alias emergere, non est historicè accipiendum, sed philosophicè, cum enim ille putaret mūdum ab æterno extitisse, neque finem habiturum, merito colligebat, nō semel sed infinities mutāda omnia, secundum partes quæ ortui & interitui sunt obnoxia. At verò id factum cum nondum sit, neque fortasse antequam sistatur cœli motus sit efficiendum, historia constare non potest, sed stat firma lex, quam Deus posuit aquis. Atque conditione naturali seruata stabit, vsque dū eam ipse legislator, cui vt nuper dixit Eliud, *nullus similis est in legislatoribus*, e. simul cū hac mundi

di forma soluat. Quod igitur ad maris fluctus attinet, ita habet. Illud superest interpretemur. *Quando erumpebat quasi de vulua procedens, cum ponerem nubem vestimentum eius, & caligine illud quasi pannis infantiæ obuoluerem.* Videtur enim hoc aliud esse quam quod in Genesi dicitur à Mose, vbi maris generationem ita tradidit. *Dixit verò Deus congregentur aquæ quæ sub cœlo sunt in locum vnum, & appareat arida.* Quæ verba significant haud dubiè, in initio delituisse totam terram sub aqua, hanc deinde præcepto Dei secessisse in locum vnum, & detectam esse eam terræ partem quam incolimus: præsentis verò loci verba videntur innuere, factam esse aquam sub terra, atque cum inde velut ex vulua magno impetu erumperet cohibitam esse præcepto Dei, & conclusam ostiis, quominus totam terram occuparet: hæc verò longè diuersa ratio mundi efficiendi esse videtur. Quæ non alio quam hoc modo censeo componi posse. Initio fecit Deus rudem quandam congeriem elementorum, quam dixere Chaos. *Chaos.*

Erat verò quoddam lutum ex tota terra aquáque commistis, quod circunstabat moles magna nebulosi & omni luce carentis aëris, densissimis Aegypti tenebris simillimi, mox vt separari hæc cæperunt subsidés fecis more terra expressit aquam, quæ ita ex terra erumpebat velut ex vulua procedens. Rectè enim terra mundi vuluæ confertur, siquidem in ea concepta, ex ea nascuntur omnia, aqua verò rationem habet seminis communis, per eam enim fæcundatur terra, neque sine ea procedere ex sese quippiam potest. Accommodatissima ergo comparatione, exitus aquarum è terra eruptio ex vulua vocatur, seminis scilicet communis ex communi matrice. Et tunc quidem aqua nebuloso

& caliginoso aëre erat)recens à terra nata) velut pannis infantiæ obuoluta, tenebris scilicet, quæ erant super faciem abyssi aqua separata, & vt par erat superstante formauit Deus terram qualis nunc est, confirmans eius fundamenta, præparánsque in ea foueas immensas & cauitates, iussit aquas in illas secedere, & fecit ex terra & aqua vnicum orbem.

CAPVT QVINQVAGESIMVM TERTIVM.

AP.38. Iob. *Per quam viam spargitur lux, diuiditur æstus super terram?* Arist. libro secundo, de anima capit. 7. repræhendit Empedoclem, quod dixit, lumē seu fulgorem esse quiddam, quod feratur, & extendatur inter terram & cœlum (itaque per aërem) verum eam lationem & effusionem nos latere, fortasse quòd tenuissima res sit, & celerrimè feratur, hoc inquam repræhendit Aristot. quia ferri & extendi corporeæ substantiæ solum est, lumē verò nihil est aliud, iuxta illius sententiam, quam quædam patibilis qualitas, per præsentiam rei lucidæ genita, per quam quod erat potentia diaphanum, fit actu diaphanum. Quæritur verò à domino hoc loco, per quam viam spargitur lux quasi scilicet spargatur, spargi verò genus quoddam lationis significat, quapropter & corporea substantiā esse videtur, talis verò si esset, haud quaquam posset replere totum aërem sine corporū penetratione, nisi forte aër, vt hoc argumēto visum est multis philosophis, poris vacuis abundat: si verò vacuum nihil est, haud poterit per totum aërem substantia alia ferri, quantumuis sit tenuis. Accedit quòd si ex Sole

Lucis definitio.

le continẽter efflueret illa substantia, iam pridem esset absumptus totus, aut saltem esset aliquando totus illuminatione absumendus, constat verò illuminationem lucidis corporibus nihil detrahere, quapropter corpus non est, quare neq; spargi videtur posse. Mirabile verò etiam, si corpus non est quo pacto radiis stet, qui recta ferantur, reflectantúrque & incidant ad angulos rectos, acutos, & obtusos, & mille modis congrediantur. Nam, si corporea substantia non est, sit sane accidens, aut substãtia incorporea, at verò neutrũ horũ videtur illa pati posse, nã flecti, & ad hos aut illos angulos incidere, & rectũ esse aut curuũ, figuræ quædam sunt: figura verò non est nisi in corpore, quare in incorporea substantia, vt in mente, nullatenus, in accidenti corporali, non nisi per accidens, hoc est per ipsum corpus cui inest, velut candorem nemo dicet triangularem, aut quadratũ, nisi quia papyrus hac aut illa figura, est, ita neque nigritiem, nisi quia litera. Eadem etiam ratio, ac fortasse etiam maior sit de aliis omnibus qualitatibus, quis enim audeat dicere, dulcorem. aut calorẽ, rectũ aut curuũ, triãgularẽ aut quadratum? non igitur posset lumẽ, nisi substantia quædã corporea esset, reflecti nisi cũ aëre illuminato: at verò reflectitur in vmbra, nullatenus reflexo aëre, non enim vt Echo fit repercusso aëre, ita vmbra, sed ipso quam maximè quiescente, reflectitur. ergo lumen non vt accidens, sed per se, vt corporalis substantia quædã quæ per aërem spargitur. Sed quæ eius via? corpori enim non potest esse per corpus via, si verò quantum est lumine plenum in aëre, erat vacuum, totus cum illuminatus sit, nullus relinquebatur aëri locus, præter quã quod vacuũ non esse, nulli iã video esse dubiũ. Mirabilis profecto est lucis natura, adeo vt à quibusdã Phi-

losophis corporalis Dei pars appellata sit, cuius anima esset veritas, Deus ipse Opt. Max. primo statim generationis die, ipsam fecit, singulariter commendauit videns lucem quod esset bona. Videtur esse res sui generis, neque corporalibus rebus, neque penitus spiritalibus annumeranda, quæ difficilis sane cognitu est, neque scio an vlli satis perspecta, qui non eius originem in ęterno exemplari contemplatus sit. Nos interim pro nostro captu eius conditiones perpendentes, quod Deus dederit differemus. In primis substantia videtur esse non posse, quandoquidem neque corporea neque incorporea, corporea quidem, quia non posset aërem penetrare, quem tamen totum illuminatum esse videmus: incorporea quia videri non posset, lumen verò videri constat, quia sensus organum ita afficit vt corrumpat etiã aliquando, velut excellens sensibile. Quo pacto autem esset excellens sensibile, quod omnino sensibile non esset? est igitur sensibile, alioqui quomodo in solum aërem intendentes visum, dignosceremus diem esse aut noctem. Neque verò videtur horum alterutrum priuatiuè cognosci, sed vtrumque per veram passionem visus, à lumine quidem disgregati à tenebris congregati. Sed, etsi dicamus tenebras priuatione cognosci: Vtrumque tamen non potest, cũ enim contraria sint, non possunt ambo priuatione fieri: lumen igitur per se videtur, quare non est substantia incorporea, vt Deus, aut mens. Sed neque accidens incorporeũ est, vt notitia intellectiua, aut quippiam tale, quia ne sic quidem sentiri posset, visoriũ enim organum corporeum cum sit, ab spiritali passione affici non posset, superest igitur vt sit accidens corporale, hoc est affectio aut passio corporis cuiuspiam. Eius igitur quod illuminatur, hoc est diaphani dicitur enim,

Lux nõ est substãtia.

Lux est accidẽs corporale.

enim, éstque re vera mediũ actu diaphanum seu trãs-parens, cum illuminatũ, atque hac causa translucens etiam vocatur quod transparens, quasi idẽ sit, actu trãsparens & translucens: quod vero tenebrosum est diaphanum potentia, capax enim lucis & ea carens. Hac causa Arist. dicit lumen & tenebras eandem rem esse numero, puta ipsum diaphanũ, ratione differre, quod enim potentia diaphanũ, tenebræ: quod actu, lux est, itaque quod prius erat tenebra, fit deinde lux. Quem loquendi modum ad spiritalem transferens lucẽ, Paulus, ad Ephesios dixit, *eratis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino.* hoc etiam significato acceptum est tenebrarum nomen cap. 10. Exodi, vbi dicit, *Extẽde manum tuã in cœlum, & sint tenebræ super terrã Aegypti tam densæ, vt palpari queant.* Nimirum aër illuminatus rarescit, quia lumẽ ignem conuocat, lumine priuatus crassescit excluso igne, per summas ergo tenebras fieri poterat adeò dẽsus, vt palpari posset, hócque est tenebras palpari, hoc est aërẽ lumine priuatũ. Ita quoque fieri poterat tenebrarũ catena, vt dicitur 17. Sapientiæ. Verum in his omnibus locis, nomen lucis & tenebrarum materialiter accipitur. Vt & ab Aristotele: formaliter enim constat aliud quippiam esse vtrumque ab ipso aëre, seu ab ipso diaphano. Si enim quod erat potentia diaphanum, fit actu diaphanum, illa ipsa Entelechia actu diaphani, seu forma, seu ratio, qua actu diaphanum fit, sit formaliter lumen: itaque lumen sit Entelechia, seu actus diaphani; tenebra eius Entelechiæ vacuitas, coniuncta cum potentia, & potentia autem & actus est diaphani, quare vt dictũ est, sit lumen affectio aut passio corporis cuiuspiam. Quo pacto igitur spargitur, & recta producitur, & reflectitur? Nunquid hæc accidunt lumini materiali, hoc est

Diaphanũ quid.

illuminato aëre, an formali, hoc est Entelechiæ actu diaphani? Certè huic, nam per aërem quiescentem spargitur, rectáque producitur & reflectitur lumen. Quomodo ergo hęc verè dici possunt de passione? nõ sanè propriè, & vt ea verba lationem quandã significãt, sed analogicè. Quia ipsum illuminari, seu lucidum fieri, phantasiam prębet taliũ lationũm, re vera autem fieri videtur, vt nũc dicam. Illuminatur aër, cum fit ex potentia diaphano actu diaphanum: fit verò tale sola præsentia corporis lucidi, vt Solis, aut ignis, itaque lux est facultas quædã, seu virtus quod potentia diaphanũ est, efficiendi actu tale, per solam suam præsentiam. Quoniam igitur corpus lucidum illuminare non potest, nisi illud medium inter quod & ipsum nullũ intercedit oppacum (quia hoc cum non sit potentia diaphanum, non est capax luminis) fit vt lumen fieri non possit, nisi in ea medij parte, ad quã ex corpore lucido duci potest linea recta nulli oppaco occurrens, ob id secundum lineas rectas ferri dicitur lumen: etiam si reuera, non sit res quæ feratur.

Lux totũ spatiũ nõ æqualiter illustrat. Porro lux, vt maior aut minor est, ita maius aut minus medium potest illustrare, atque illud ipsum illustrare, magis aut minus, neque ęqualiter quidem totũ spaciũ, sed proxima pars illustrior fit sensim languescẽte lumine, vt à lucido corpore receditur, tanto enim quæuis pars minus afficitur, quantò longius abest à facultate, vt ferrũ tantò lentius trahitur, quantò longius distat à magnete. Cum igitur lumẽ, antequã omnino sit exoluta facultas lucis incidit in opacũ, quæ antrorsum per aërem erat alteratio producenda, retrorsum producitur: ídq; vocant reflecti lumen, tametsi non sit flexile quippiam, sed horsum aut illorsum acta alteratio. Eadem autem ratio est luminis, & visibilium specierum

cierum colorum omnium, nam lumen nihil aliud eſt quam lucis ſpecies per diaphanum effuſa, per quam & lux videtur, & ipſum diaphanum actu fit, vt ſpecies colorum omnium per illud tranſmittat. Vt igitur à lucido corpore lumen, ita ſpecies colorum à coloratis per diaphanũ, ſola præſentia producuntur, hoc intereſt, quod lumen facit diaphanum actu, reliquę ſpecies id non valent facere, ſed per diaphanũ actu producuntur: nimirum indicatum mihi alibi eſt, colores lucis participatione innaſci corporibus, eſſéque flammulas quaſdã lucis æmulas, ſunt ergo genere ſimiles minus autem poſſunt. Vt igitur lumen eſt Entelechia actu diaphani, ita reliquæ omnes ſpecies actu diaphani paſſiones quædam. Mirabile igitur eſt, quod cũ videantur per aërem ſpargi lumen & colorum omnium ſpecies, nihil tamen ſpargitur, neque penetrat, aut pulſat aërem, vt Empedocli videbatur, ſed aër ipſe mirabilibus quibuſdam alterationibus, induit omnium corporum quæ adſunt formas. Hæc quo pacto fiant, nullus hominum poteſt diſtincte eloqui, neque cogitare, tametſi fieri quidem omnino probabiliter diſſeruimus. Proinde humanam ignorantiam arguens Dominus, interrogat Iob, *per quam viam ſpargitur lux*? addit, *diuiditur æſtus ſuper terram*? Aeſtum ſuper terram fieri à cœleſtibus corporibus, notius eſt quam vt quiſpiam poſſet dubitare, tamen illius cauſam referre in motum, maximus atque appertiſſimus error eſt Ariſtotelis: non enim minus aut tardius mouetur Sol noctu quam interdiu, ſed minus illuminat. Quare cum id quo præſente fit, & quo abſente ceſſat affectio, cauſam eſſe omnes homines cenſeant, conſtat ad lumen debere referri æſtum, non ad motum: lumen verò proprietate quadam eſſe effectiuum calo-

Luminis definitio.

Aeſtus conſideratio.

ris,in materia quæ poteſt calefieri, etiam ſi Sol & alia aſtra eius paſſionis expertia ſint, vulgares philoſophi affirmant:quod probabilius dicitur, quam cœlorum motu fieri, longe autem probabilius quod ſæpe iam diximus,ignẽ qui per omnia permeat,ſequi Solis fulgorem,ob analogiã tractum,atque ideo quæ à Sole illuminantur à ſubſequẽti igne calefieri. Diuiditur ergo æſtus ſuper terram,vt ignis hanc aut illam partem magis occupat,hócque euenit,vt hãc aut illam magis ſpectatSol.Calefacit ergo magis partem quam magis illuſtrat,eóq;,& quam rectius aſpicit,quia ab ea parte reflectitur lumen,vt explicuimus: geminata ergo illa paſſione fit maior illuſtratio,& maior ignis conuocatio,& calefactio maior.Iuxta luminis igitur intenſionem diuiditur æſtus ſuper terram:minimo quidẽ exiſtente in eà parte,quamSol non intuetur:maiori in ea quam obliquè:multò,in ea quam recta plurimum ad calefactionem iuuante mora, quia cum lumine ignis quoque immoratur. Via autem æſtus occulta eſt, nimirum pori aëris,quia rareſcit penetratus à corpore tenuiori.

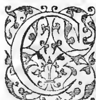
Hæc de lumine,& comite illius æſtu. Eſt quoddam aliud ſuperius lumen hoc noſtro quod conſpicimus, corporale illud etiam, in ſede beatorum, quo Solis facultas non pertingit, ſolius agni præſentia conſeruatum, velut,& hîc apud nos tribus primis geneſeos diebus ſeruabatur;tantò præſtantius hoc, quantò ſupremi illius cœli corpus,aëris in quo viuimus corpore. Eſt aliud longe diuiniſſimum, minimè corporale,quo non paſcuntur beatorum oculi, ſed illuſtrãtur mentes,quod vocant lumẽ glorię hoc verò agnoſcere non pertinet ad philoſophum, ſe ipſe Deus annuntiat de eo amico ſuo, quòd poſſeſſio eius ſit, vt

capite

capite trigesimosexto dixit Eliud, quæ verba valde consonant cum illis Platonis in dialogo de natura.

Superiora verò his horũ principia Deo nota sunt. atque ei qui Dei sit amicus: vsque adeo Ethnicus ille, hac certè causa sapiens, diffidebat scire se posse prima & certissima rerum naturalium principia, nisi Deo reuelante: neque sanè de humilibus & incertis posse, nisi ad probabilitatem aliquid disputare. Vt liceat mirari quorundam Christianorum temeritatem ad credendum, qui eorum quæ opinantur, nihil non putant se certissimè scire, quo fit, vt ad credendum quæ non intelligunt sint duriores, quia opinione sapientiæ fiũt stulti, cum tamen Deus ipse toto hoc capite hominibus indicet suam, rerum etiam quas vident, & quibus viuunt ignorationem. Mihi mea ignorantiæ opinio præsto sit, & humilitas. Per hanc enim (arbitror) viam spargitur lux. Deo gratias.

CAPVT QVINQVAGESIMVM QVARTVM.

CAP. trigesimo octauo, Iob, *In similitudinẽ lapidis aquæ durantur, & superficies abyssi constringitur*. De grandine videntur dici illa verba priora. *In similitudinẽ lapidis aquæ durantur*. & de glacie quæ apud nos fit, posteriora illa, *Et superficies abyssi constringitur*.

Nimirum grando & glacies eadem res est, aqua scilicet præ frigore cõstricta. Figura solum differt, quod scilicet, grando orbiculares quidam lapilli sunt, ex pluuię cadentis guttulis geniti, glacies verò fit ex cõ- *Glaciei consideratio & grandinis*

tinuata aqua, siue in fluminibus, siue mari, siue fontibus, siue in stagnis, aut vasis quibusuis concrescente, & ipsius aquæ quæ concreta est figuram retinet, tametsi sphærulæ illæ nomen peculiare habēt, dicitúrque Latinis grando, Græcis χάλαζα tamen communi nomine dicitur vtraque glacies, & Græcis κρυστάλλος. Atque ita de grandine dicitur in Psalmo centesimo quadragesimo septimo. *Mittit cryſtallum ſuam ſicut buccellas, ante faciem frigoris eius, quis ſuſtinebit?* de glaciei verò generatione dicit, *Conſtringitur facies abyſſi*, quia concretio aquæ semper incipitur à superficie, & procedit versus imum, atque adeo superuehitur in aqua, atque si violentia demergatur in profundum, sponte effertur, itaque semper occupat abyssi superficiem: cuius rei causa pendet ex ipsius glaciei generatione. Dictum enim mihi iam est non semel, aquam suo naturali frigore concrescere, per ignis, & calidarum exhalationum absentiam. Quia si affectionem vllam frigidam præter naturam suam pati posset, esset aliud quippiam natura frigidius: cum verò necesse sit quod est primò, esse etiam summè tale, necesse est aut aquam non esse primum frigidorum, aut nullum frigus esse illi præter naturam. Cum igitur quando recedente Sole, ignis eius assecla ex propinquo aëre fugit, vapores frigidi eius loco in aërem se effundant, & exhalationes calidæ in profundum terræ se condant, necesse est & à superficie abyssi recedant priusquam ab aqua profundiori, atque ita inde incipiat glacies. Qua etiam causa sese frigidis tēporibus pisces in profundo recondunt, quò ad vitam indigēt calore potituri, vitatúrque mortiferum frigus. Glacies itaque hac causa gigni incipit à superficie abyssi. Grando quoque videtur quibusdā fieri ex nubibus, primū quidem

dem in glaciem duratis, deinde ventorũ frigore comminutis in frustula, aut etiam calore Solis. Itaque esse grandinem frustula decisæ glaciei, ea verò fieri in ipso descensu rotunda, longo illo præcipitio velut conuoluta. Fuit hæc sententia inter antiquos philosophos Epicuri, inter Christianos Diui Isidori Hispalensis, cui videntur suffragari illa verba capitis 43. Eccles. *In magnitudine sua posuit nubes, & confracti sunt lapides grandinis.* Hæc enim apertè videntur innuere, confractis lapidibus (ex glacie scilicet) factam esse grandinẽ. Cæterum Arist. euidenter satis refutauit hanc sententiam, capite duodecimo primi Meteororum his verbis, *Absurdum præterea suspicari, aquam superiori in loco congelascere, quandoquidem fieri non potest vt id consequatur antequam reddatur aqua, neque vllo tempore aqua suspensa permanere potest.* Hæc Aristo. Ex quibus palam fit, ex nube aquæ guttas fieri prius, his deinde seorsum cadentibus, & gelascentibus, fieri grandinem, & ipsarum guttarum figuram retinere. Illud verò Ecclesi. ita intelliges, confractos esse lapides grandinis, hoc est, decisos ex nube, non quidẽ gelata prius, sed per particulas in guttas abeunte: verum enim ita etiam est, lapides grandinis ex nube esse decisos, & si non sint decisi facti iam lapides, sed post decisionem lapidauerint.

CAPVT QVINQVAGESIMVM QVINTVM.

AP. 38. Iob. *Quis posuit in visceribus hominis sapiẽtiam, vel quis dedit gallo intelligentiã? quis enarrauit cœlorũ rationem, & concentum cœli quis dormire faciet?*

Quando fundabatur puluis in terra glebæ compingebantur? Nunquid capies leænæ prædam & animam catulorum eius implebis, quando cubant in antris, & in specubus insidiantur? Quis præparat coruo escam suam, quando pulli eius clamāt ad Deū vagātes, eo quòd nō habeant cibos? & cap. 39. *Nunquid nosti tempus partus Ibi cum in petris, vel parturientes ceruas obseruasti? Dinumerasti menses conceptus earum, & scisti tempus partus earū? Incuruantur ad fœtum, & pariunt & rugitus emittunt. Separantur filii earum, & pergunt ad pastum. Egrediuntur, & non reuertentur ad eas, Quis dimisit onagrum liberum, & vincula eius quis soluit? Cui dedi in solitudine Domum, & tabernacula eius in terra salsuginis. Contemnit multitudinem ciuitatis, clamorem exactoris non audit. Circunspicit montes pascuæ suæ, & virentia quæque perquirit. Nunquid volet rhinoceros seruire tibi, aut morabitur ad præsepe tuum? Nunquid alligabis rhinocerota ad arādum loco tuo, aut cōfringet glebas vallium post te? Nunquid fiduciam habebis in magna fortitudine eius, & derelinques ei labores tuos?*

Nunquid credes illi quoniam sementem reddat tibi, & aream tuam congreget? Penna Struthionis similis est pennis Herodii, & Accipitris. Quando derelinquit oua sua in terra, tu forsitan in puluere calefacies ea? obliuiscitur quòd pes conculcet ea, aut bestia agri cōcerat. Duratur ad filios suos, quasi non sint sui. Frustrà laborauit nullo timore cogente, priuauit eam Deus sapientia, neque dedit illi intelligentiam.

Cū tēpus fuerit in altū alas erigit deridet equū & ascēsorē eius? Nūquid præbebis equo fortitudinē aut circundabis collo eius hinnitū? Nūquid suscitabis eū quasi locustas? Gloria nariū eius terror, terrā vngula fodit, exultat audacter, in occursum pergit armatis. Contemnit pauorem,

uorem, neque cedit gladio ſuper ipſum ſonabit pharetra, vibrabit haſta, & clypeus. Feruens, & fremens, ſorbet terram, neque reputat tubæ ſonare clangorem. Vbi audierit buccinam dicit Vah. Procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & vlulatum exercitus. Nunquid per ſapientiam tuam plumeſcit accipiter, expandens alas ſuas ad auſtrum? Nunquid ad præceptum tuum eleuatur Aquila, & in arduis ponet nidum ſuum? In petris manet, in præruptis ſilicibus commoratur, atque in acceſſis rupibus. Inde contemplatur eſcam, & de longè oculi eius proſpiciunt. Pulli eius lambunt ſanguinem, & vbicunque cadauer fuerit ſtatim adeſt. hæc Iob.

Vt corporearum ſubſtantiarum præſtantiſſimæ ſunt, quæ vocamus animalia, ita ex naturæ eorum contemplatione, maxime erigitur humana mens in altiſſimi Dei contemplationem. Nimirum optimum opificium optimi opificis argumentum eſt. Proinde Dominus recenſitis quamplurimis quæ ſpectant ad mundi partes ſenſu carentes, attingens per capita, quæ ſpectāt ad animalium hiſtoriam, diſputationem claudit. Nihil autem mirabilius eſt in animalium genere, quàm id quo à reliquis corporibus differt, puta cognitio: in hac verò mirabilis tanta differentia, vt alia ſint ſtupidiſſima, alia ſagaciſſima, alia audaciſſima, alia timidiſſima, alia prolis amantiſſima, alia negligentiſſima. Porro mirabilis eſt compoſitio ſingulorum corporum, & partium omnium ad mores accommodata ſtructura. Mirabilis quorundam animi vigor poſtremò & corporis moles. Quæ omnia atteſtantur quàm maximè ſapientiam, potentiam, & bonitatem Dei: quandoquidem fieri non poteſt, vt animantia, vi cognoſcendi, & ſapiētia plus aut minus participent, & prima rerum omnium cauſa quæ ipſa fecit non ſit intelligens & ſapiēs.

Animaliū cognitio.

Ad hoc argumentum spectant verba illa Psalmi nonagesimitertij, *intelligite insipientes, & stulti aliquando sapite. Qui plantauit aurem, non audiet, aut qui finxit oculum non considerat?* Quod quidem argumentum firmissimum est, si semel concedatur, hominem vt & quodcunque aliud animal Dei esse opificium. Non enim posset Deus audiendi aut videndi organum formare, ipsum audire, aut videre non agnoscens, Neque cum adhuc nihil esset extra ipsum, poterat nisi in se ipso agnoscere, quare necesse est ipsi præstantiori modo esse ea omnia, cognoscere videlicet & sapere. Neque aliter possit quispiam id negare, quàm negans hęc à Deo quopiam esse facta, sed sponte constitisse talia, vt & ipse Deus per sese est. Hoc igitur refutans Dominus exorsus est hanc disputationem ab illis verbis. *Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ?* & paulò infra in hoc ipso cap. dicit, *Sciebas tunc quod nasciturus esses, & numerum dierum tuorum noueras?* quasi dicat, tu ipse tibi conscius es, te nullibi tunc fuisse, ac ne fuisse quidem omnino, nihil igitur habes ex te ipso, ne ipsum quidē esse, sed ab alio es factus, à quo necesse est acceperis quæcunq; tibi naturaliter insunt. Neque sanè fit satis dicere, à parentibus, nam illi etiam paulò ante te facti sunt, quapropter eadem est dubitatio, eundúmque in infinitum, aut postremò consistendum in aliquo qui nunquam non fuerit, à nulló factus, à quo facta sint omnia, cuius sint per se bona omnia, quæ reliquis omnibus communicauerit. Si igitur non semper fuimus, vt nos ipsi nobis testes sumus, neque fecimus ipsi nos, ipse profectò fecit nos, qui semper, ac per se est, quapropter quidquid in nobis, aut aliis vllis rebus est boni, in illo necesse est sit eminentius. Ad hoc argumentum etiam pertinent prima illa verba

præ-

præſcriptæ orationis. *Quis poſuit in viſceribus hominis ſapientiam? vel quis dedit Gallo intelligentiam?* quaſi dicat, neque homo accepit ſibi ſapientiam præ reliquis animantibus, neque eam quam habent intelligentiam illis impertitus eſt. Neceſſe eſt ergo tributa eſſe hæc & alia omnia bona quibus participãt, tum hominibus tum reliquis animantibus, tũ etiã reliquis omnibus rebus quæ natura conſtant, ab vno aliquo ente ante omnia entia, & bono ante omnia bona, cũ quo nullus homo poſſit contendere: videbatur enim Iob velle contendere: cum Deo, vt exprobabatur ei amicis. Dubitatum eſt à philoſophis de ea quæ brutis ineſſe videtur intelligentia pleriſque negantibus eſſe illis vllam rationis vim, ſed ſenſum ſolum, aliis etiam non paucis aſſerentibus, præter ſenſum ineſſe illis quandam mentẽ. De qua quæſtione Plutarchus libello de animaliũ induſtria, optimè mihi videtur diſputaſſe. Negant vllã eſſe vim rationis brutis, hoc præcipuè argumento, quod omne animal eſſet rationale. Videtur autem rationale differentia animalis eſſe, quapropter vt in aliis contrariis euenit, ita in hac quoq; oppoſitione, neceſſariò ſi vnum eſt, ſit etiam alterum, vt ſi quodpiam eſt animal rationale, ſit etiam aliquod irrationale. Quare ſi homo animal rationale eſt, ſit quod non eſt homo, animal rationis expers. His alij reſpondent, rationale & irrationale differentiam animalis non eſſe ſed corporis, numero quidem eandem cum ſenſibili & inſenſibili, eo quod rationale ſeparari non poſſit à ſenſibili. Stratonem phyſicum referunt libellum quendã ſcripſiſſe, quòd ſenſus ſine mente eſſe nõ poſſit, quod præcipuum eſt fundamentum eorum, qui plus aut minus cenſent animalia omnia ratione participare. Itaq; hûc controuerſia vertitur, an poſſit eſſe ſenſus ſine mẽte: ſi

Bruta quo modo intelligant.

Nota hãc diſputationem.

enim non poteſt,neceſſe eſt animantibus omnib.mentem concedere,aut brutis etiam ſenſum denegare. Videtur autem non poſſe mens ſeparari à ſenſu, quandoquidem vt Hippocrates dicit,qui parte aliqua corporis dolentes dolorem non ſentiunt, iis mens ægrotat. Si igitur cum mens ægrotat alienatáque eſt, ita vt ſenſuum organis intenta non ſit, etiam ſi dolendi accedat cauſa non ſentitur, multo minus ſentiri poſſit res vlla alia earum quæ minus violenter ſenſum pulſant, niſi adſit mens, quod etiam in nobis ipſis experimur. Nam cum de re alia attentius cogitamus, plurima ob uerſantur ob oculos,& aures,quæ neque videmus,neque audimus. Si igitur animantia mente prædita, cum mẽs nõ attendit nõ ſentiunt, multo minus ſentire poſſent quæ penitus eſſe amentia. Quòd ſi amentia ſentire non poſſunt neque ſenſum poſſunt habere. Non poteſt igitur ſenſus eſſe ſine mente. Ex hac, etſi natę ſunt duæ longè diuerſæ aſſertiones. Plerique enim eorum qui eam recipiunt,colligunt omnia animalia, plus aut minus eſſe mentis,& intelligentiæ participia. Quidam noſtratium nuper, ne brutis concederet rationem,timens(arbitror)ne & immortalitatem cogeretur concedere,ſenſum etiam abſtulit,negauítq; vlli præter hominem eſſe ſenſum,ſed quæcunque à brutis ſenſu quodam agi viderentur, ſympathia quadam & antipathia potius agi,& naturæ magis quam animæ eſſe opera. Si itaque dicta theſis recipitur,duorum alterum fit, aut nulli præter hominem eſſe ſenſum,aut animantib. omnibus eſſe mentem, & rationem, quibus vtrumque videtur eſſe abſurdum, negabunt non poſſe eſſe ſenſum ſine mente. Qui ſoli homini ſenſum tribuit,difficilem poſſit adhibere interprætationem multorum quę in ſacris ſcripta ſunt. Nam de equo dicitur, *vbi audierit*

Senſus an ſine mẽte.

dierit buccinam dicit, Vah, procul odoratur bellum, exhortationem ducum, & vlulatum exercitus. Rursum de Aquila. *inde contemplatur escam, & de longe oculi eius prospiciunt.* Neque solum Aquila & equus, sed & bos & asinus stupidissima animalia, agnoscunt possessorem suum, & præsepe Domini sui, cap. I. Esaiæ. Sed & opinio ipsa per se est absurda: nulla enim fides haberi potest sensibus nostris, proceditque dubitatio vsque ad insaniam, si quæ cernimus intuitu quorundam rerum perterrita fugere: rursum quibusdam rebus allici, pulsata vociferari, amicitiæ & inimicitiæ leges obseruare, sensum vllum habere negauerimus. Proinde hac assertionis parte, quæ non longè abest à delirio dimissa, alteram consideremus. An scilicet brutis ratio vlla insit. *An ratio sit brutis.* Videtur quidem inesse nulla, quia ratio consensu philosophorum, destinatur ad virtutem: virtutis verò & vitij non videntur bruta esse capacia, igitur neque rationis. Alij cõtra, his obiiciunt, multa animalium tam terrestrium quàm marinorum, quàm etiam volatiliũ opera, quæ eadem si qui hominum faciunt, censentur prudentissimi, quin etiam homines ipsos, quamplurima eorum ob quæ maximè laudantur, facere cæpisse illorum imitatione. Quo pacto igitur (dicunt) non sit iniquum illis eam laudem detrahere, quam nobis ex eorum imitatione assumimus? Præterea ad eandem facultatem pertinet bene & malè aliquid facere. Non enim euenit malè videre auribus, aut malè audire oculis, sed vtcunque videre oculorum est, & audire aurium. Igitur desipere, aut insanire, eiusdem est cuius sapere, & bene raciocinari Nemo enim vocat lignum insipiens, quia scilicet sapere aptum non est. Videntur autem bruta nonnunquam decipi, quod quidem facit artem venandi iucundissimam, quia multis modis illis

imponitur, etiamsi non paucis illa vtatur stratagematis ad vitandum insidias. Videntur etiam aliquãdo insanire, nam simiæ ebrietate corripiuntur, & vt alios morbos quamplurimos, ita hydrophobiam, seu rabiẽ pati solent canes maximè, sed & equus, bos, & asinus, & Camelus, quem morbum medici ponunt in Maniæ generibus. Si igitur bruta possũt delirare, possint & ratiocinari: nam delirium læsio rationis est. Cum igitur ex hac parte adeò vrgeãt hæc, videantúrq; animalia ratiocinari, suo quodque gradu, & alia plus aliis (quis enim neget asinum stupidiorem esse vulpe, & Struthionem perdice?) alia verò ex parte videatur à dignitate generis humani plurimũ abhorrere, ratiocinandi vim cum omnibus animantibus habere communem quid de hac quæstione statuendum sit videamus. Certè rationem aliquam esse brutis negare non possimus citra proteruiam: alioqui non ineptius denegatur illis sensus, nam quæ alia ratio est agnoscendi facultates quã per actiones, aut actiones quàm per opera? Vt igitur, quia clamoribus terreri, ac fugari videmus capreos, cõcedimus eas audiendi facultate esse præditas, ita vidẽtes lepores metu imminẽtis periculi transferre suos fœtus, & canem spe capturæ, & cibi nondum præsentis insidias struere, necesse est concedamus prudẽtiæ quandam vim illis inesse. Nam ipsum prouidentia vti nihil aliud est, quam nondũ præsentia pericula præcauere, & quæ euenire possunt bona, mediis appositis procurare. Sensus enim præsentium solum est, multis tamen constat argumentis, hanc brutorũ rationẽ lõge diuersam esse ab humana mente, neque maioris vel minoris solùm ratione differre, sed ipso rationis esse, atq; ita vt rationis & rationalis nomẽ de vtrisq; nõ vniuoce dicatur, sed analogicè. Primũ quidè, quia mens humana,

Quæ animalia rabiem patiantur.

Bruta quo à nostra ratione differant.

humana, natura sua & ex sese nata est ratiocinari simpliciter, & circa quiduis. Studio enim & exercitatione fit hic strenuus medicus, ille imperator, alius venator, alius agricola, faber alius: rursum hic physica meditatur, ille mathematica, ille etiā theologica, posset qui nunc medicus, si didicisset, esse non minus strenuus theologus, & qui nunc theologus, imperator, aut agricola. Nimirum ingenij acies est, auctore Platone, velut oculus tornatilis, mentis inquam oculus, qui se possit quoquò velit vertere, brutorum verò nullum ratiocinari natum est, nisi circa quiddam, quò scilicet naturali quodam instinctu fertur. Scit enim canis leporem quærere, & perdici insidiari, sed nescit lectum sternere, aut specum fodere: læpus contra, lectum sternere, & cuniculus non sine magna arte domum sibi facere subterraneam, neuter verò scit ex venatione viuere, neque sanè hoc canis, aut illud lepus, doceri vlla ratione potest: igitur homo simpliciter rationalis est, brutorum quodcunque circa quidpiam: quapropter non simpliciter, sed quodam modò, & analogia quadam. Præterea homo deliberat & consultat de iis quæ facit, non enim solùm cogitat, quo modo possit hostem interficere, sed prius etiam, an expediat interficere, reliquorum verò animalium nullum. Nunquam enim felis consultauit de ignoscendo muri, aut canis de innocentia circa felem, nimirum nullum horum operatur ex arbitrio, sed ex naturali propensione. Vnde (dices) nosti? inde certe, quod quæ eiusdem generis sunt, omnia sunt sui similia, faciuntque eadem. Non enim vt hominū alius est cructus, aliùs innocēs, atq; idē homo hodie mitis, cras crudelis, hodie iustus, cras iustitiæ cōtēptor, ita felis hic mures sectatur, ille tuetur, aut hodie eis vescitur, cras illis ex suo tribuit, sed idē

ſempérque faciunt omnes, quod euidenti argumento eſt, non ex libertate vlla, aut arbitrio, ſed ex natura eorum operationes, & intelligentiam fluere. Nimirum natura eadem eſt, ſimilibus, atque eiſdem ſemper, voluntas non eadem. Huc reſpexit Hippocrates dicens, naturam nullo doctore vti. Nimirum quæ natura fiũt, neque ex doctrina, neque ex meditatione procedunt, ſed ex quadam propenſione, quapropter qui ab homine tollit liberum arbitrium, nihil aliud quàm belluam ipſum facit. Cum igitur propriè ratiocinari non ſit, vtcunque facere aliquid cum præſenſione finis, ſed conſultare cum electione mediorum, & aliorum cum aliis collatione, idque brutis non inſint, conſtat hominem ſolum, eſſe rationale animal propriè, reliqua non niſi analogia quadam. Præterea nihil eorum de quibus ratiocinatur aliorum animalium vllum eſt incorporeũ, aut æternum, ſed omnia ſenſibilia, & caduca, nam de quærendo victu, de ineundo coitu, de nutriẽda, & conſeruanda prole, de fugiendo dolore, de vita valetudinéque tuenda, de incorporeis verò, & diuinis, aut de immortalitate, nulla illis ſubeſt cogitatio. Quî *ſcis?* dices quia nullus illis Dei cultus, nulla cura iuſti & æqui, nihil faciunt ad adipiſcendam immortalitatem, ſed ſolùm ne tunc moriantur. Sed & hoc quî ſciam? interrogabis. Quia nullis ea videmus nominibus inclinari, nulla vindicta criminum vti, nullis virtutum præmiis. Neque verò poſſent ſine communibus legibus, neque ſine legum peritia, neque hæc ſine ſermone, quem videmus illis negatum eſſe à natura, qui ſanè natura eſt adeò coniunctus cum ratione, vt merito Græci idem nomen vtrinque dederint, λόγον vocantes, & rationem & ſermonem. Non igitur belluæ ratiocinantur ſimpliciter, ſed quodammodo, de ſenſibilibus

Bruta quomodo rationalia.

bus solũ & caducis. Vnde fit, vt etsi animalia omnia quodammodo ratiocinẽtur, immortalitatis verò participem animam ea solúm habeant, quibus de immortalibus cogitandi naturale principium est. Non enim posset ille impetus ferẽdi in immortalia, nasci ex meris mortalibus. Quapropter ignorãtissimi sunt qui timent, si sensum cum quadam ratione brutis tribuant, ne illa donent immortalitate, & qui, quia bruta ratione quadã pollent, vocant in discrimen humanæ mẽtis immortalitatem. Non enim quia ratiocinãtur vtcũq;, immortales esse homines cognoscũtur, sed quia de incorporeis, æternis, & diuinis. Atqui profectò nisi belluinã haberẽt stupiditatem, vel ex hoc solo quòd de immortalitate disputãt, agnoscerẽt esse in sibi ipsis aliquid immortale. Nã qui posset magis quod mortale cognoscere immortalitatẽ, quàm oculus sonos, aut colores auris? Nũ igitur homines si oẽs essent sine oculis nati, in dubitationẽ vocare possent, an essent illi colores? an differt minus incorporeorũ & immortaliũ natura à corporeis & caducis, quã colorũ natura à sonis, & odoribus? ~~Itaq; bruta quædã habẽt ratiocinãdi vim, secũdũ quã possunt benè & malè operari, atque adeò~~ [redacted], longè autẽ abest, vt quia delirare possunt, rectè colligas habere mẽtẽ humanæ similẽ: nã ne homines quidẽ delirãt secundũ eã mentẽ quæ illos separat à brutis, sed secundũ internos sensus quos cũ illis habent cõmunes, imaginationẽ inquã, & sensitiuam rationẽ, quã nonnulli vocant cogitatiuã alij æstimatiuã. Nam cũ phrenitis & melancholia morbi sint, corporales affectiones, non possunt per se lædere nisi facultates corporales, mentẽ verò læsio nõ attingit nisi ex accidenti quia scilicet dũ in corpore est, sensib. vtitur. Delirare itaque possunt bruta ob imaginationẽ & ob

Immortalitatis argumentũ.

Phrenetis

eã quam habent rationem, quoniam eam quę propriè ita nuncupatur; & liberam deliberandi vim non habent, neque virtutis nequevitij sunt capacia, neq; pœnæ neque præmij digna: nimirum operatio secundum virtutem ex deliberatione procedit. Hanc ipsam ob causam neque veram sapientiam habere possunt, quia vera sapientia nunquam separatur à virtute. Est enim sapientia, vt in sexto Ethicorum, & primo Metaphysicorum dicitur, scientia rerum honorabilissimarum, huiusmodi sunt quæ diuina, ęterna, & verè bona, quapropter qui circa hęc non fallitur, is sapiens est. Quod cũ homini nisi Dei beneficentia contingere non possit, cọnstat sapientiam à domino Deo esse, vt in initio Ecclesiastici dicitur atq; vt in tertio ca. eiusdem, filios sapientiæ esse ecclesiã iustorũ. Vera itaque sapiẽtia est quæ per vera fidẽ comparatur diuinarum rerũ notitia cũ meditatione diuinæ legis. Quandoquidẽ igitur, vt est indicatũ, brutorũ natura horum capax non est, non sine magna proprietate dicitur in præscripta oratione. *Quis posuit in visceribus hominis sapiẽtiam, vel quis dedit gallo intelligentiam?* Nimirum animalium solus homo sapientiæ est capax, quia is solus habet delectum boni & mali, & rerum diuinarum cognitionem, reliqua intelligentiam quandam rerum minimè diuinarum, de quibus vt indicatum est, naturaliter etiam ratiocinantur, non tamen consultant cum deliberatione. Volens igitur Deus in sui cognitionem trahere hominem interrogat. *Quis posuit in visceribus hominis sapientiam?* hoc est in humana mẽte notitiam diuinorum, & scientiam boni & mali? vt scilicet homo intelligat, non alium quam Deum fecisse hęc, eadem enim est interrogatio, & illa Psalmi, 4, *multi dicunt, quis ostendit nobis bona? signatum est super nos lumen vultus* tui

Quis sapiẽtia capax.

Sapientia quid.

tui domine. Hoc est, multi dubitantes interrogant, quis ostendit nobis bona, hæc inquam esse bona & facienda, illa mala & vitanda, aut quæ est regula dignoscendi bonum & malum? Re vera regula & ratio est volũtas Dei. nam cum is sit primum & summum bonum, nil possit in hac vniuersitate bonũ esse, nisi quod ei sit cõforme. Porro cum Deus sit primum principiũ omniũ nihil potest esse bonũ quod non ametur à Deo antequam ab alio quopiam, amor igitur Dei est regula bonitatis veræ, & nomine vultus Dei significatur æterna eius voluntas. Naturalis verò Lex, est significatio diuinę voluntatis, quã Deus ipse nóstris mentibus insæuit, vocatúrque proinde lumen vultus Dei: atque hoc ipsum est, ponere in visceribus hominis sapientiã. Itaque Deus posuit sapientiam in visceribus hominis, signans super nos lumen vultus sui: Gallo verò & reliquis animantibus dedit intelligentiam. Hanc galli naturam mirati sunt omnes qui de animalium historia scripserunt. Plinius cap. 21. libro 10. ita inquit.

Lex naturalis quid.

Galli gallinacei natura.

Proximè gloriam sentiunt, & hi nostri vigiles nocturni, quos excitandis in opera mortalibus, rumpendóque somno natura genuit, norunt sydera, & æternas distinguunt horas inter diu cantu: cum Sole eunt cubitum, quartáque castrensi Vigilia ad curas laborésque reuocant, neque Solis ortum in cautis patiuutur obrepere, diémque venientem nuntiant cantu: ipsum verò cantum plausu laterum, imperitant suo generi, & regnum in quacunque sunt domo exercent, dimicatione paritur hoc quoque inter ipsos, velut ideo agnata tela cruribus suis intelligẽtes. Neq; finis, sæpè commorientibus. Quod si palma contingit, statim in victoria canunt, séque ipsi Principes testantur: victus occultatur silens, ægréque seruitium patitur. Hæc Plinius de galli intelligentia, qui (res

mirabilis) videtur habere sensum gloriæ, & principatus, & notitiam motus cœli, ac syderum, siquidem ternis horis canit interdiu, & quarta vigilia castrensi, hoc est, exactis tribus noctis horis, & iterum iam iam aduentante die. Indicat mox dominus, nō posse esse aliū quam Deum, qui hanc intelligentiam dederit gallo, dicens, *Quis enarrabit cœlorum rationem, & concentum cœli quis dormire faciet?* quasi diceret, constat non potuisse tribuere gallo hunc sensum temporum, nisi qui perspectum haberet exactè cœlorum motū, hunc aūt quis habebit? *aut quis enarrare exactè poterit rationem motus cœlorum?* quasi dicat nemo, nisi qui eis rationem posuit, quique poterit sedare eius cōcentum cū volet, quem scilicet ipsemet excitauit in ipsa mundi creatione, quando fundabatur puluis in terra, & glebę cōpingebantur. Ex his facile est intelligere, quàm arroganter Astrologi, quæ ad rationem illorum motuū spectant affirment, quasi ipsos nihil eorū quæ ibi geruntur lateat, cum tamen vt absunt illa longè à nostris sensibus, difficillimū sit vt inquit Aristoteles, quippiā de ipsis pronunciare. Laudandi tamen sunt ob eximiam diligentiam, qua cum mathematicarum peritia tam multa sunt assequuti; vituperandi verò nisi intelligant esse longe plura quæ ignorentur, neque exactè illorum quippiam ab alio cognosci posse, quàm ab eo ipso qui (vt Platonis vtar verbis) dies & noctes, & mēses, & annos, qui ante cœlum non erant, tunc nascente mundo nasci iussit. Quod vel inde facile est intelligere, quod annorum alia est supputatio apud Ptolomeū, alia apud Alfonsum regem, alia apud Copernicum, quasi peritissimis eorum exactam computationē motus Solis, qui cœlestium omniū videtur esse regularissimus, & euidentissimus, nondū tenētibus, aut ipsis

Annorū supputatio.

annis

annis non ſemper æqualibus, ſed inuicem ob cauſas nondum perſpectas variantibus. Vix vlla ætas eſt, qua non inducant Aſtrologi nouam aliquam hypotheſim & motum alium, aliudve corpus ponant, quod euidẽs eſt argumentũ incertitudinis. Quid ergo nũ veriſimile eſt gallum noſſe ſydera, & ternis horis diſtinguere eorum motũ? Nõ ſanè, nam etiam ſi, vt ibidem inquit Plinius, ea ſola volucrum cœlum aſpiciat crebrò, minimè tamen notare ſydera poteſt, cum eat cubitũ cũ Sole, ſed neceſſe eſt naturalem habeat aliquam cum cœlo ſympathiam, qua ternis horis ita afficiatur, vt latera ſua pulſet, & cantet. Quãtò verò ipſe minus poteſt quos diſtinguit cœli motus agnoſcere, tantò maioris ſapientiæ eius qui fecit argumentum eſt. Magis enim miramur gallos quarta hora caſtrẽſi excitari ad cãtum, quàm monachos media ſemper nocte, tametſi hi multo minus à ſua hora deerrent. Verùm in his agnoſcimus ſtudium, & curam, in illis ſine vlla inſtitutione ſolam naturæ vim. Quare cum illorũ peritiam non agnoſcamus, ſupereſt vt ad peritiam authoris referatur velut quòd horologium motu gnomonis, & pulſatione cymbali, metiatur & diſtinguat noſtra tempora, refertur ad peritiam artificis. Vel ex hoc igitur conſtat, eũ qui dedit gallo hanc naturam, rationẽ cælorũ, & motus ſyderum exactè tenere. Is cum eſſe nõ poſſit niſi qui fecit cœlũ & terrã, conſtat eũ vt maximũ, & optimum, ita eſſe & ſapientiſſimũ. Quapropter nemo poſſit cum illo cõtendere. Quod dicitur, *concẽtum cœli quis dormire faciet*? ad Pythagoræ dogma videtur ſpectare, cenſentis cœli motu cieri maximũ eũque ſuauiſſimũ & pulcherrimum concentum. Verum quia (niſi quid hîc eſt, quod non intelligam) cœlorum motu nullus ſonitus cieri poteſt, cũ is paſſio aëris ſit,

Harmonia cœleſtis.

ſatius eſt nomen concentus(vt placet Diuo Thomæ) accipere metaphoricè pro motuum illa mirabili proportione. His dictis,tranſgreditur ad alia. *Nunquid* (inquit)*capies leenæ prædam?* quod quidē & multa alia quæ ſequuntur,bonitatis & prouidentiæ Dei circa animalia præſtant argumentū quæ(quia in iis quæ maxima præmūtur indigētia,aut maximè deſtituta ſunt, aut minime proprio vel alieno conſilio iuuari poſſunt præcipuè agnoſcitur,talium profert Dominus exempla. Leo voraciſſimum animal eſt,tamē cū liberè de-

Leonis natura.

errat,&diuagatur per ſiluas,nos eſt adeò mirum prędā capere quæ ſibi poſſit eſſe ſatie:tamen leenę cū cubat in antro,ne catulos ſuos deſeratq̃, quis poteſt eſcas ſuppeditare,quibus eius & catulorum(qui etiam ſunt valde voraces)impleātur animæ & ſatientur? Nūquid (inquit)tu capies leenæ,quam præſtes,prædam,& implebis animam,hoc eſt,ſatiabis appetitum catulorum eius?quaſi dicat,non. Sed illud eſt opus prouidentiæ Dei,qui dat eſam omni carni, & implet omne animal benedictione & abundantia. Addit aliud exemplum appoſitiſſimum , eorū qui deſtituti ſunt,dicens, *Quis præparat coruo eſcam ſuam , quando pulli eius clamant, vagantes eo quòd non habeant cibos?* quod idē in Pſalmo 146.ita eſt ſcriptum.*Qui dat iumentis eſcam ipſorū & filijs coruorum inuocantibus ſe.* cuius loci interpræ-

Corui nidificatio & de eius pullis multa preclara.

tes narrant,coruos pullos ſuos adhuc deplumes deſtituere , in nido, neque nutrire vſque dum nigreſcant, quòd ſuos eſſe ante agnoſcant. vel, vt alij exiſtimant, quod ſint adeò obliuioſi, vt redire in nidū non recordētur.Interim ergo illos,omni deſtitutos ope clamare quaſi Deū inuocātes,& nutriri cœleſti rore,aut prętervolantibus muſcis, aut vermiculis in nido genitis. Cæterū quia nō inueni hoc apud veteres naturalis hi-

riæ ſcriptores (etiamſi id dicat Diuus Gregorius in Moralibus)& quia illa vox,vagantes,in eiectos iam ni do magis fertur, quam in eo manentes,exiſtimo hîc innúi,quod Ariſtot.& Plinius,& Aelianus teſtantur; coruos in locis arctioribus,& vbi non ſatis cibi ſit plu ribus,duos tantum habitare;atque pullos ſuos vbi pri mũ volandi poteſtas eſt, nido eiicere,ac regione tota expellere,cũ tamen reliquæ volucres,aliquandiu poſt quam volare cæperint cibos ſuis pullis præſtent, infir mioribus ſcilicet adhuc quàm vt ipſi ſibi comparare poſſint. Quoniam igitur coruorum filij infirmi,& venandi imperiti fugantur,& deſtituuntur,nihil poſſunt aliud,quàm hûc & illûc vagantes, querulos clamores in aërem fundere,quòd nihil eſt aliud,quàm ipſum re rum omniũ parentẽ Deũ naturaliter inuocare. Cuius qua in re poteſt benignitas illucere magis, quã quòd ne corui quidẽ animalis infauſtiſſimi & deſpicatiſſimi,pullos in tãta cõſtitutos inopia perire ſinit. Hoc fortaſſe dixit Dominus Iob,ne tametſi fortunis omni bus priuatus,& orbatus filiis,& oppreſſus grauiſſimo morbo,& à familiaribus deſtitutus,ab amicis etiã & v xore ludibrio habitus,de diuina ope dubitaret,aut ſe putaret penitus derelictum. Addit. *Nũquid noſti tẽpus partus Ibicũ in petris? vel parturientes ceruas obſeruaſti dinumeraſti tẽpus cõceptus earũ?* & cętera,quę etiã vt prioraſpectãt ad prouidẽtiã Dei. Hãc vt homini indicet,profert in medium animalia agreſtia, & quæ per ſeſe vitam agunt liberam in abruptis montium pręcipitiis,aut ſecretiſſimis ſaltibus, quibus tamen neque ad generationem, neque ad alimentum deeſt quippiam,profert verò hæc potius,quia equorum,iumentorũ,& domeſticorũ ſuũ,& gregaliũ animaliũ cura & procuratio,ad hominem videtur pertinere,vt ad hip-

parchos,muliones,agricolas,& pastores:ibi cum verò,ceruorum,onagrorum,& rhynocerotum,nulla est humana procuratio.Neque enim habent admissarios ad ineundum coitum,vt equi & asini,neque à pastoribus adiuuantur cum pariunt,vt oues ac capræ,atque cum opus est,vaccæ,neque præsepia illis,vt his parantur.neque aguntur ad pascua, tamen nihil illis deest. Quapropter cum aloga sint,necesse est fateamur illorũ vitam & prolem,ad aliã causam quæ sit prudẽtissima pertinere. Cuius quidem diuina prouidentia eò nobis mirabilior videri debet, quò non vno,sed pluribus,atque adeò contrariis nonnunquam modis prospicit,Quibusdam enim intelligentiam tribuendo, aliis hãc ipsam detrahendo,atque vtroque modo vtrorumque consulit incolumitati,ita vt vtrunq;summę ipsius sapientiæ argumentũ sit.nã ibici & ceruę intelligentiam tribuit,illi quidem,vt in summis montiũ cacuminibus & inaccessibilibus petris pareret,huic,vt secessus feris habitatos relinquens semitas vestigiis humanis tritas nõ caueret,& vtraq;suo modo sibi prospiceret, ibis quidẽ cõscẽdẽdi difficultate homines ęquè ac feras vitans:cerua,vt securi sint à feris hominis benignitati suos cõmittens fœtus,Neq; harum alterutra facit insipientes,sed vtraq; quod sibi magis ex vsu est. Ibices enim sunt tãtę pernicitatis vt quæ sunt aliis inaccessa possint facile occupare,de quibus Plinius hæc scripsit,*Sunt ibices pernicitatis mirandæ, quamquam onerato capite vastibus cornibus,gladiorũq;vaginis,in hęc se librãt vt tormẽto aliquo rotati in petras potißimũ è mõte aliquo in alium transilire quærẽtes,atque receßu pernicius quò libuerit exultant.* Cerui agnoscũt hominum clemẽtiam,& (vt idem scribit Plinius) vrgẽte vi canũ, vltro confugiunt ad hominem. eadem prorsus causa eos

Ibicũ natura.

Ceruorum industria.

ſa eos minus timent, ad quos & confugiunt, proinde eorum veſtigia pro fœtibus ſuis non deuitant, tametſi eorum quæ ad partum ſpectant. & prolem, fœminæ ſunt prouidentiſſimæ. nam & ante partum ſeſe herba Seſeli vocata purgant, faciliore ita vtentes vtero (Dioſcorides de Seſeli ſcripſit, capris, cæteríſque pecudib. datur in potu, quo facilius ſuos fętus enitantur) & à partu habent duas herbas, Aron & Seſelim quib. paſtę redeunt ad fœtus. Narrat Plinius & ante illum Ariſto. editos fœtus exercent curſu, & fugam docent meditari, (qua ſcilicet animal natura timidum maximè indiget) ad prærupta ducunt, ſaltúmque demonſtrant. Itaque duobus his generibus, intelligẽtia prouidit Deus: Struthiocamelo autem ſtupiditate, & obliuione ſui partus. Id animal cum pennas habeat non minus quã Herodius, ſiue Ardea, quæ in adeò ſublime volatu ſe extollit, tamen volare omnino non poteſt, quia tanta corporis mole eſt, vt magnitudine æquet equum & inſidentem ei hominem: vtitur verò alis velut explicatis velis ad currendum, quod facit tanta pernicitate, vt concitatiſſimum etiam equum prætergrediatur, qui videtur vtraque ratione equum & aſcenſorem deridere, quòd ſcilicet citra volatum, ſuis pedibus inſiſtens, & magnitudine & celeritate vincit. Eſt verò hoc adeò glorioſum animal, & formationis adeò raræ, vt ambiguum ſit ad volatilium an greſſilium ſpectet genus, exiguo capite, cerebro penè omnino caret: vt autem cerebro, ita & intelligentia, eſt enim in procuranda prole (quæ maxima eſt alogorum intelligentia) adeò ſtupidum, vt derelinquat oua ſua in terra, & obliuiſcatur quod pes hominis poſſit conculcare, ea & beſtia agri poſſit conterere, Duratur ad filios ſuos quaſi non ſint ſui: ita enim illorum obliuiſcitur crudelis ſcilicet

Partus in uantia.

Struthiocameli natura.

in prolem(nam & cap. 4. threnorum Hieremiæ dicitur, *Filia populi mei crudelis quasi struthio in deserto)* neque recordatur laboris quem pariendo subiuit, sed quasi frustrà laborauerit, destituit nullo timore cogente ad eorũ custodiam. Nihil enim præ stupiditate & obliuione & crudelitate filiis suis timet, neque cauet, quapropter frustra quidem laborasset, nisi Deus omnium parens, sua prouidentia seruaret. Hæc cum(Deo ipso afferente) vera sint, constat falsum esse quòd multi affirmant, Struthiocamelum ardentissimè amare suam prolẽ: oua verò sub arena Lybica relinquere Solis calore fouenda, neque ipsam more aliarũ auium incubare, ne mole corporis comminuat, grandior multo cum sit, verum crebrò reuerti, atque eò versus spectare ad custodiã ouorum. Nam quo pacto hoc nõ sit falsum, siquidẽ præ obliuione illa destituit. Neq; minus mihi videtur esse falsum, quod Aelianus de eius captura narrat, immittere inquam sese in spicula acuta expansis alis, præ ardenti pullorum amore. Nã quo pacto adeò ardens amor pullorum ferre posset tãtam obliuionem, & crudelem negligentiam ouorum? Putauerim potius, si quando ita capitur, & in spicula vltro impingit, præ stoliditate id facere, quia priuauit illam Deus sapientia, neque dedit illi intelligentiam. Quid vero, nũquid non satius est oua in ardente arena deponere, quam demissa, in illa tanta mole frãgere? satius certè. Id verò non est sapientiæ Struthionis, Sed Dei, qui vt nuper dixi, illius animalis prouidit proli, illi detrahendo intelligentiam, & amorem, Struthione.n. pręstupiditate, crudelitate, obliuione, & veluti vterno quodam, destituẽte prolem, euenit quod illis ex vsu est, vt Solis colore extrudãtur pulli, neq. matris suæ corpore onerẽtur. tanta est Dei Opt. Max. sapiẽtia, vt quorundam

dam etiam ſtupiditate & crudelitate,in eorundẽ cuſtodiam vti ſciat. Deinde profert Dominus exemplum intelligentiæ inſignis & fortitudinis,equum ſcilicet cuius tanta eſt belli intelligentia,tanta audacia,tantus furor,vt fortiſſimè irruat, & iubę,quam habent circũdatã collo erectione,& hinnitu,ac fremitu,per turmas irruẽtes vt locuſtę,& inflãtes nares,hoſtes deterreãt: terram vngula fodiũt,exultãt audacter,pergũt armatis in occurſum,neq; pauẽt,neq; cedunt gladio.Sonantibus ſuper ipſius pharetris & haſtis vibratis, & fulgentibus clypeis,non ſolùm non terrentur,ſed multò magis irritati,feruentes,ac frementes,ſorbent naribus terram, neque reputant tubæ ſonare clangorem, hoc eſt, neque clangore tubarum quæ ab aduerſo ſonant, terrentur,intelligentiam habent belli,&audientes buccinam quæ ipſos ad prælium vocat,dicunt Vah,hoc eſt exultant,& odorantur procul bellum, & intelligunt ducũ exhortationem,& vlulatum exercitus.Hæc valde conſonant cum iis quæ Aelianus his verbis ſcripſit. Equus cum fręni crepitum,& ſtrata,& cętera ornamenta videt,tunc fremit,& exultans vngularum ſupploſione obſtrepit,& eorum conſpectu, quaſi furoris aflatu ad iter inceditur , voce equiſonis excitatur, & aures erigit , & naribus inflatis celerem feſtinationem anhelat , quodam incredibili curſus ſtudio ad currendi memoriam rediens. De docilitate eorũ ad prælia, inter alia multa hęc inquit Plinius.Docilitas tanta eſt,vt vniuerſus Sybaritani exercitus equitatus, ad ſymphoniæ cantum ſaltatione quadam moueri ſolitus inueniatur.Videtur ergo quod in præſcripta oratione dicitur. *Nunquid ſuſcitabis equum quaſi locuſtas*, referri poſſe ad motum hunc cum quadam ſaltatione, & ad copioſas turmas. Vtrunque enim locuſtis congruit.

Equi natura.

Rogat ergo Dominus. *Nunquid præbebis equo fortitudinem, aut circundabis collo eius hinnitum? nunquid suscitabis eum, quasi locustas?* quasi dicat, non sane tu illi hanc belli intelligentiam, & fortitudinem præstare posses, neque ipse sibi accipere potiusquam bos, aut asinus, aut ceruus, sed necesse est referas hæc ad vnum omnium conditorem, qui vt est primum ac summum bonum, omnibus sua cuique bona impertitus est, atq; virtutum omnium symbola in diuersis expressit naturis, deditque omnibus intelligentiam. Quæ cuique maximè esset ex vsu. Exemplo sunt præter dicta, accipiter, & Aquila. Accipiter ab accipiendo dicitur. Quapropter omnibus auium generibus, quæ ex raptu viuunt, videtur id nomen congruere, vt & Aquila etiam & Miluus, & aliæ omnes rapaces eo possent gaudere. At vero vsu effectum est, vt non omnibus, sed cuidam auium generi detur, quod, autore Aristotele non minus quam decem habet differentias, vt autem antiqua nomina (hæc sunt, Triorchis, Aesalo, Circus, Asterias, Pernes, Phasonus, Subuteo, Chalchis, Ptinx, Chencris) non facile singulis accommodatur, nunc vbiq;, (quod de solis quibusdam, & cuiusdam Traciæ partis hominibus, ab Aristotele traditur) communi cum hominibus inita societate aucupantur. His enim ad aliarum auium capturam homines vtuntur, & predæ particulam illis communicant vocantur vulgaribus nominibus, Alcyones, Primulæ, Alcotani, Torseli, Gerifalti, Vasarces, Capallani, & alia eiusmodi. Velle singulis sua nomina ex antiquis reddere coniectando, operosum esset & ambiguum, & ad nostrum institutum minimè necessarium, illud solùm præsentis loci est nosse, eas aues vere plumas commutare, at ea commutatione quodammodo iuuenescere, vt & serpentes commutata

Accipitrũ natura.

Aues rapaces.

mutata pelle, & cerui commutatis cornibus, ac ferè iumenta omnia pilis. Cum igitur accipitres opporteat ſingulis annis deplumeſcere, illi à natura ipſa docti, eo ipſo tempore expandunt alas ſuas ad Auſtrum: quia (arbitror) is ventus laxat corpora, contra ac Aquilo, qui denſat: laxata igitur cute, amplioribúſque factis poris, facilius excidunt plumæ. Aquilarum quoque cenſentur multa genera, ſex ab antiquis, inter quæ Halietos quæ clariſſima pollet oculorum acie, librans ex alto ſeſe, & viſo in mari piſce, prçceps in eum ruit. Hæc eadem Aquila, implumes etiamnum (vt teſtatur Plinius) pullos ſuos percutiens, ſubinde cogit ad uerſos Solis radios intueri, & quem conniuentem nictantémque animaduertit, nido eiicit tanquam adulterinum, & degenerem. Neque verò ad piſciculum ſolùm ſeſe dimittit, ſed ad lepores, cuniculos, & alia animalcula quæ diripit, ac deuorat. Pulli verò eius lambunt ſanguinem: ipſæ vero Aquilæ ad cadauera congregantur, vt & corui, & quæ ex Aquilis videntur degenerare, Oſſifragæ. Ex mirabili ergo etiam Aquilæ natura, volens Dominus omnium agnoſci, inquit.

Aquilarũ genera.

Nunquid ad præceptum tuum eleuabitur Aquila; & in arduis ponet nidum ſuum? in petris manet, & in præruptis ſilicibus commorabitur, atque inacceßis rupibus, inde contemplatur eſcam, & de longe oculi eius proſpiciunt. Pulli eius lambunt ſanguinem, & vbicunque eſt cadauer ſtatim adeſt. Quòd quidem carniuoris omnibus eſt commune, omnium tamen maximè generi coruorum congruit, quæ ob eam cauſam habebitur infauſta auis, vt ſcilicet demortui corporis indicium.

Aues infauſtæ.

CAPVT QVINQVAGESIMVM SEXTVM.

LLA verba Iob. capite trigesimo octauo. *Quis enarrabit cœlorum rationem & concentum cœli quis dormire faciet.* videntur plurimum adstipulari illi Pythagoricæ sententiæ de cœli concentu, & musico sonitu. Videbantur enim Pythagoræ cœlorum orbes moueri ad numerum, atque mira quadam proportione choreas agere, inde ergo verissimile esse, diuinum quendam suauissimúmque concentum nasci, eò (arbitror) quòd omnia sint in hac vniuersitate facta in numero, ac proinde pulchra: omnium autem corporum pulcherrima esse videantur cœlestia: pulchritudo verò post illa quæ in conspectum cadunt, in concentu maximè reperiri possit. Hanc sententiam sequutus etiam est Cicero in Somno Scipionis. Quam tamen Arist. capite nono, secundi de cœlo refutauit non temere, sed in medium productis Pythagoreorum rationibus, réque vtrinque satis examinata, *illis* (inquit) *videbatur necessarium, tantorum corporum tam celeri latione sonitum edi, eò quod minorum corporum minus celeri latione hîc apud nos sonitus cieatur. si autem omnino editur cælestibus motibus sonitus, cum sint corpora magnitudine adeo diuersa, & celeritate, proportione tamen quadam, necesse est edi diuersos acutie & grauitate sonitus cum quadam proportione, vnde necesse est oriri quendam concentum.*

De cælesti harmonia contra Pythagoram.

Pythogoriæ harmoniæ confutatio.

Hæc quidem opinio plausibilis est, siquis tamen rem exactè perpendat, minus vera. Nam si sonitum edunt cœli, eum opportet esse maximum, cur ergo non

non audimus?reſpondit Cicero,quia obſurdimus præ ſonitus magnitudine, vt qui habitant ad Nili ortum. Ariſt.pro illis reſpondet acutius,quoniam ex quo naſcimur,hic ſonitus citra vllam intermiſſionem comitatur,non poteſt dignoſci. Nam contrarium agnoſcitur ex contrario,atq; ſonitus ex ſilentio, & ſilentiũ ex ſonitu.Sed cur audimus aliud quippiam? cur non tam excellens ſenſibile corrumpit penitus ſenſum?Neque ſolum hoc,ſed cur non præter ſenſum nos quoq.totos atterit & perdit?quin & alia omnia corpora? Nã tonitrua ſæpe(quæ tamen illi ſono nunquam poſſunt comparari)domos faciunt tremere, atq; ſolo proſternunt, frangunt lapides,& robuſtiſſima quæq; corpora ſcindunt:nõ igitur cœli ſonitum illum edunt. Præterquã quòd,neque ſi aliter conſideremus, videtur fieri poſſe. nam ſonitus eſt paſſio diuerberati, aut diſcuſſi aëris,vel corporis ſpiritalis,& tenuis, at verò orbes cœleſtes nullum inter ſeſe aërem habent quem comminuant, nullum igitur ſonitum ſuis circuitionibus poſſunt edere. Ipſa verò ſtellarum corpora, ſiquidem per ſe non feruntur, ſed cum orbibus quibus affixa ſunt,multo minus. Nullus igitur ſonitus edi poteſt à cæleſtibus corporibus ſi cæli ipſi,velut antea indicauimus,ſolidiſſimi ſunt & lenes,nihílq; aeris, aut omnino ſubſtantiæ alienæ intercipiunt, aſtra verò vt quædã eorum partes,feruntur cũ illis.Sed neq; ſi cælorum ſubſtantia tenuis eſt, ac velut fumus quidã vt aliis placet,ſonitus vllus ſit,ſi aſtra cum illis feruntur, quæ enim ita feruntur,quia medium non ſecant, ſonitum non edunt.Solũ igitur ſupereſt, fieri poſſe vt ſonent, ſi cęli ſubſtãtia tenuis eſt,&quieſcit,atq.per eã quieſcẽtem ferũtur aſtrorũ corpora pręgrandir & ſolida: hoc

Surdi ex vehementi ſonitu.

An corpora cœleſtia ſonitũ edant.

verò fieri non potest, nisi etiam cœlorum substantia sit ortui & interitui obnoxia:findetur enim, densabitur,rarescétque sed hoc si ita haberet,ederetur profectò sonitus secundum corporum magnitudinem,& lationem celeritatem, tantò omni alio eorum qui apud nos nunquam auditi sunt, quanto illæ, & magnitudines & celeritates,his sunt maiores. Dissiparentur ergo hæc ab illis, non solùm nostri sensus corrumperentur.Itaque conuertentes argumentum dicimus,quandoquidem talis sonitus non editur ab astris, ea non moueri per se in æthere tenui: sed vnico eodémque argumento constare, & cælos esse solidos & astra cum illis ferri,& nullum à cælestibus corporibus edi sonitum,quare neque concentum. Quod si ita est,constat concentum vocari in libro Iob à Domino(eius enim sunt illa verba)per metaphoram: illam motuum maximè concinnam proportionem. Nimirum in ipsis motibus, vt & in sonitibus, sunt concinæ quædam & aptæ proportiones inuicem comparabiles.vt videre licet in iis qui saltant ad numeros,cantus,& musicos sonitus.Illas igitur aptissimas cęli choreas vocat Dominus concentum,quem ipse dormire faciet, cum scilicet faciet post temporalē huius seculi volubilitatem, cœlum in æternum quiescens.

CAPVT QVINQVAGESIMVM. SEPTIMVM.

SALMO septuagesimoseptimo, ita scriptum est.*Mandauit nubibus desuper, ianuas cœli apperuit. Pluit illis manna ad manducandum* (paucis interpositis) *transtulit Austrum de cœlo,& induxit in virtu*

virtute ſua Africum. Et pluit ſuper eos ſicut puluerem carnes, & ſicut arenam maris volatilia pennata. Et ceciderunt in medio castrorum eorum circa tabernacula eorum. Et manducauerunt, & ſaturati ſunt nimis, & deſiderium eorum attulit eis, non ſunt fraudati à deſiderio ſuo. Adhuc eſcæ eorum erant in ore ipſorum, & ira Dei aſcendit ſuper eos. Et occidit pingues eorum, & electos Iſrael impediuit.

Multi cēſent aliud fuiſſe illud quod filiis Iſrael pluit in deſerto, ab eo medicamine quo expurgandi gratia vtimur aëreo vocato melle & manna, cuius prouentus maximus eſt quotānis in Calabria, & in locis quibuſdam Hiſpaniæ etiam raris annis gignitur, quandoquidem cenſent fieri non poſſe vt illo veſcerentur, & nutrirentur, quin difluerent potius penitus diſſoluti ac laxati. Ceterum, ex deſcriptione mihi videtur cōſtare, eandem omnino rem eſſe, nam, vt dicitur cap. 11. Numerorum, *deſcendebat noctu in castra cum rore.* Atque (vt ca. 16. Exo.) *apparuit in ſolitudine minutum, & quaſi pilo tuſum in ſimilitudinem pruinæ ſuper terrā:* conſtat verò hanc eſſe ipſiſſimam generationē mannæ, qua ad expurgationes vtimur. Tametſi enim quidā putauêre eſſe potius gūmi genus, quod exſudaret ex arboribus aut lachrymā, alij opificiū quoddam veſparū, aut apū, aut muſcarū quorundā: intuenti tamen conſtare facile poteſt, eſſe rorem quendā craſſiorem, maturationem quandam à Sole recipientem, & concretionē à noctis frigore pruinæ more, veſpas verò & animalcula eius generis multa, allici eius dulcedine, potiuſquā efficere, ſi quid vero inciſis corticibus deſtillat, id imbibitū ligno eſſe rorem. Quod verò in Exodo dicitur minutum, & quaſi tuſum, & in ſimilitudinē pruinæ, in Numerorum libro, *Erat quaſi ſemē Coriandri coloris bdelij,*

Mannæ conſideratio.

Manna diuersitas nihil est aliud quam quod Mesues etiam dicit,his verbis, *Diuersificatur autem secundum diuersitates rerum super quas cadit,cadens enim super lapides est sicut guttæ paruæ quæ congelantur,& fiunt sicut germen, & cadens super plantas suscipit de virtute plantarum, & est cum permixtione particularum foliorum & florũ. Ex ea quæ super lapides cadit,melior est quæ est sicut semen album,& dulcis,& est recens:post istã verò in bonitate est, quæ est subcitrina.*Ex his verbis constat duplex esse genus mannæ,alterum cadens super frondes, alterũ super lapides(& terram scilicet)inter hæc verò prestantius esse quod cadit super lapides, quia alterum suscipit de virtute plantarum(tametsi vulgo præciosior est quæ de fronde vocatur,quod quàm sit verum ad presens institutum non refert)porro constat quod simile est semini,esse quod super lapides,idque esse grandioribus partibus quàm alterum, atque si simul albũ sit, esse optimum parum verò ab hoc deficere quod subcitrinum,scilicet colore bdelij.Est enim Bdelium colore vnguium,hoc est ab albo vergens in citrinum. *Bdelium.* Quod igitur vigesimo sexto,Exodi describitur minutum quasi pilo tusum in similitudinem pruinæ super terram,esse quod optimum:alterum verò quod quasi semen coriandri,coloris bdelij, secundum tenere bonitatis, gradum consentaneum autem est rationi in tanta copia,esse vtriusque satis multum.Si autem hoc ita habet,vt sanè videtur,quî fieri poterat, vt non laxatis ac dissolutis corporibus perirent? profectò ipsi sentiebant hunc cibum esse leuem.Nam vigesimo primo numerorum ita conquerebantur,*anima nostra iam nauseat super cibo isto leuißimo*: at verò cibos leues, & qui solidam substantiam corporibus non tribuunt, medicamenta etiam esse, atque ex purgare, Hippocrates

crates teſtatur libello de medicamentis expurgantibus,& fieri quidem poteſt, vt principio is cibus illis contulerit vt medicamentum,ad deponendam cacochymiam,quam ex eſu cucumerum, peponum, porrorum,ceparum,& aliorum, quibus multo tempore in Aegypto erant cibati contraxerunt: expurgatis verò iam,conſuetudo fecit idoneum, & ſuauem cibum. Si enim conſuetudo vel ex venenis poteſt cibum efficere idoneum,quantò magis ex cibis medicamētoſis, accedente præcipuè Dei concurſu quo non cibus ſolum,ſed ſuauiſſimus etiam,& delectamētum omne in ſe ipſo habens efficiebatur. Neque enim hunc eleuo, cum naturales rerum cauſas inueſtigio, ſed laudo infinitam eius ſapientiam,qui ita omnia diſponit,vt etiã quę ſunt portentoſiſſima,videantur bona ex parte ſecundum naturalem rerum ordinem eueniſſe. *Cõſuetudinis vtilitas.*

Vt & cũ populus querulus carnes poſceret ad veſcendum,arreptas trans mare coturnices detulit, auiculas ſcilicet,maximo agmine trans mare impelli ſolitas vento vehementi, atque volantes circa terram altitudine tantum duorum cubitorum,vt ita facile ab omnibus caperentur. Vt autem transferret, abſtulit Deus Auſtrum de cœlo, & in virtute ſua induxit Africum,ventum ſcilicet vehementem,&procelloſum. De quo Virgilius primo Aeneidos, Vna Eurus notúſque ruunt, crebérque procellis Africus, eſſe verò hæc omnia coturnicum naturæ & paſſionibus conformia naturales quoque cognouerunt. Nam Plinius capite vigeſimotertio, libro decimo, ita inquit, *Coturnices ante etiam ſemper adueniunt quàm grues, parua auis, & cum ad nos venit terreſtris magis quàm ſublimis, paulò poſt Auſtro non volant, aura tamen vehi volunt propter pondus corporis.* *Coturnicũ naturã*

Rursum paulò post, *Aquilone ergo maxime volant*. Sed cur (dices) non induxit Deus Aquilonem, sed Africũ? quia (arbitror) Africus vehementia est proximus Aquiloni, situ verò est proximus Austro, cum sit inter hunc & Zephirum, amat verò suauitas disponendi rerum causas, minimas commutationes. Accedebat situs locorum: si enim Africus qui trãsuersum flat iuxta Austrum coturnices in castra impulit, Boreas quiest è regione oppositus, expulisset potius. Hucúsque igitur nulla vis est illata naturæ, sed secundum eius ordinem disposita omnia, velut etiam cum Deo visum est, populum ob pertinaciam punire, ille ipse carnium esus, quem tantopere expetiuerant, attulit perniciem tam multis, vt vocatus is locus sit Sepulchra concupiscentiæ. Nam cum illi desueti iam cibis solidis, auidissimè sese carnibus repleuerint, comedentes vsque ad facietatem, vt odor carniũ per nares expiraret, lethalibus morbis correpti sunt. Neque sanè parum ipsa carniũ malignitas ad illorum perniciem effecit, coturnix enim venenis vescitur, vnde malignitatem aliquam cõtrahit, atque vt Plinius loco citato dicit, eam ob causam eas damnauêre mensæ. Narrat etiam Galenus in Doride Bæotiæ, & Thessalia, atque etiam Athenis, multos conuulsione correptos esse, esu coturnicem quæ veratro vescebantur. Rasius quoque & Isaac in suis dietis, & Auicenna secundo canone, & alij omnes medici qui illos sequuntur, maximè vituperant: adeò vt Aponensis dicat, carnes coturnicum omnium vola tilium carnibus esse peiores. Id quod iam dicunt, non ob heleborum solum, sed per sese.

Coturnicũ monumenta. *Coturnicũ cibus.*

Orus Apollo Niliacus narrat, eam fuisse Aegyptiis de coturnicibus opinionem, vt in hyerogliphicis eam omnis immundiciei & nequitiæ signum esse fecerint.

Coturnices hyerogliphicè.

Itaque

Itaque hæc omnia,Dei voluntate cauſas naturales dirigente,effecta ſunt.Quæ ſanè nos admonent,ne cum quidpiam nobis,ſiue commodi,ſiue damni accidit, in Dei voluntatem referre recuſemus, etſi naturales rerum eiuſmodi cauſas agnoſcamus. Quoniam omnia ſeruiunt illi.

CAPVT QVINQVAGESIMVM OCTAVVM.

SALMO nonageſimotertio, ita dicitur. *Qui plantauit aurem non audiet? aut qui finxit oculum non conſiderat?* Verba hæc continent argumentum quoddam aduerſus eorum ſententiam qui Deum eſſe omnino negabant,aut ſi cui rei id nomen tribueretur,eam non eſſe intelligentia præditam, neque omnino vlla cognitione,ſed vt Solem,& Lunã,& Stellas,& ipſum primum mobile eſſe intelligimus, cauſas quidem eorũ quæ in hoc generabiliũ & corruptibilium orbe geruntur,ipſas verò per ſeſe nihil horum quæ efficiant intelligentes,efficientes enim nulla electione,aut voluntate,ſed naturali quadam vi, aut potentia.Fuerunt verò in hac ſententia (nequis aliter putet) plurimi philoſophorũ.Nam vt refert Plutarchus libello de Placitis capite ſeptimo,Diagoras Mileſius, Theodorus Cyrenenſis, Euenerus Teagetes, Deos prorſus nullos eſſe cenſuerunt. Euripidem quoque fuiſſe eiuſdẽ opinionis inquit, diſſimulaſſe verò metu Areopagitarum, inducẽtem in tragediis Syſiphonem eius ſententiæ autorem. Plinius quoque eiuſdem ſententiæ fuit,ſiquidem caput ſeptimum libri ſecun-

Deũ eſſe probatur.

di, quod est de Deo, post multa alia, non sine magna impietate, his verbis claudit. *Per quæ declaratur haud dubiè naturæ potentia, idque esse quod Deum vocamus.* Lucianum quid commemorem, qui nullis non modis deridet omnes de Deo sermones sed & Stoici omnes videntur mihi, & si Deum nominent nulli tamen intelligenti causæ id nomen tribuere. nam censent Deum esse ignem artificem, via procedentem in mundi creatione, vniuersas seminales rationes intra se complectentem per quas omnia è facto fiunt. Insuper Spiritum per vniuersum mundum penetrantem: appellationes autem identidem mutantē, per vniuersæ naturę quam peruadit confinia. His verbis nil aliud mihi videtur significari, quam Deum esse, quem ego appello ignem permeantem per omnia, & spiritū Domini vocari in sacris, interpætatus sum super primo capite Geneseos. Epicurei (vt Cicero mihi videtur rectè censuisse) nihil de diis serio affirmarunt. Sceptici verò de Deo an sit, vt de re alia omni dubitant, vt videre est apud Sextum philosophum capite primo, libro tertio, Pyrrhonicarum hypotheseôn. Argumenta verò omnia negantium Deum esse qui prouidentiam habeat rerum humanarum, fere mihi videntur in hæc tria redigi, quæ apud Plutarchum repe ries loco citato. Primum, quódque Plinius maximi facit, si Deus est, nihil est ei factu impossibile, at verò (inquit Plinius) non est Deus qui possit omnia, quia non potest sibi mortem cōsciscere & si velit, neque mortales æternitate donare, aut reuocare defunctos, neque facere vt qui vixit nō vixerit, qui honores gessit non gesserit, neq; vt bis dena viginti nō sint, neque habet vllū in præterita ius, nisi obliuionis, sit igitur (inquit) vt Deus nihil aliud sit quàm ipsa natura, siquidem

Tria argumenta philosophorum negantiū Deū esse.

dem Dei potentia nulla eſt,niſi naturalis, non eſt igitur nullus Deus, qui voluntate & cognitione operetur.Secundum ſi Deus eſt,is eſt omni ex parte beatus, ſi tamẽ curas gereret rerum humanarum,haud dubie ſuſtineret magnam moleſtiam & angeretur.Tertium, ſi Deus eſt,& curam gerit rerum humanarum, quam ob rem cum peſſimo quoque fortuna præclare agere ſolet,contrà cum præſtãtiſſimo quoque peſſimè? hoc argumentum Sextus philoſophus ita præmit. Siquidẽ Deum eſſe &prouidere dicunt,aut prouidet omnibus aut aliquibus ſiquidẽ omnibus prouideret,nõ eſſet neque malum vllum,neque vicioſus vllus, neque vllũ vitium:at verò vitio plena eſſe pleráque videntur,nõ ergo omnibus prouidet Deus. ſin autẽ aliquibus prouidet,aut vult & poteſt prouidere omnibus aut vult quidẽ,ſed nõ poteſt,aut poteſt quidẽ,ſed nõ vult,aut neq; vult neq; poteſt.Si vellet& poſſet prouidere omnibus,omnibus prouideret,ſi vult ſed non poteſt,eius vires ſuperabit ea cauſa,ob quam non poteſt prouidere illis quibus nõ prouidet,ſi tamen poteſt prouidere omnibus & nõ vult, inuidus eſſe exiſtimari poſſit:quod ſi neq; vult neq;poteſt,ſit &inuidus& debilis.Hęc autẽ omnia incidunt in maiorẽ impietatem.Non eſt igitur Deus qui prouideat,ſed aut nullus Deus eſt,aut is eſt prima cauſa ſine vlla cura, quin & ſine vllo rerum aliarum ſenſu: His adeo ſtultis cogitationibus,quas vnico illo carmine Pſalmi ſeptuageſimo tertio complexus eſt Dauid,*Dixit inſipiens in corde ſuo, non eſt Deus*, occurrit nunc idem vates dicens.*Qui plantauit aurem non audiet,aut qui finxit oculum non conſiderat?* quaſi dicat, quandoquidem non omnia quæ ſunt, ſunt entia per ſe, ſed alia ex aliis, & ab aliis fiunt,& in iis quæ fiunt.ſunt quædam ſenſus expertia,quædam ſen-

Deus omnia eminenter continet.

su prædita, necesse est eam causam à qua quæ sensu participant sunt effecta, sentientem etiam esse, alioqui dedisset virtutem qua careret effecissétque aliquid se præstantius, quod rerum naturæ repugnat. Nullum enim inter physicos magis receptum axyoma, quàm nihil operari posse vltra gradum suæ perfectionis. Si igitur sentiendi facultas est in posteriorum quibusdam, necessario sit & in prima causa. Quapropter fieri non potest, vt qui plantauit aurem non audiat, & qui fecit oculum, non consideret. Porrò, auris & oculus, & quæcunque alia nostri corporis organa, maximè verò hæc quæ sensuum sunt, ita sunt composita, & ad actiones proprias accommodata, vt nulla vel excogitari possit aptior compositio. Quæ res haud dubie, nisi stupidis, euidenter indicat, ea non casu, ita aut aliter cadentibus corpusculis, aut elementis, constitisse, sed in summa sapientia effecta esse. Nullatenus ergo à facultate cognitionis expertè, sed sapientissima. Licet apud Galenum octauo libro de vsu partium, mirabilem sapientiam in effingẽdis audiendi & videndi organis legendo meditari. Quis hominum dubitet anfractuosum illum aurium porum, tortuosumque, neruo quodam quartæ coniugationis eorum qui nascuntur ex cerebro, substratum, & cute præterea duriuscula contectum, & in osse durissimo formatum, non temerè effectum esse, ibi, & talem, sed audiendi gratia? si enim neque alia in parte, neque aliter effici posset, vt esset transmittendis in animam sonis adeò aptum, euidens coniectura est, ab aliqua sapiente causa esse aptatum. Nam præterquam quòd ad securitatem & tutelam cerebri, vt Galenus indicat, facit illa flexuosa meatus figura, ad ipsos sonos qui aëris motitatione constant excipiendos præcipuè esse factam, indicant mihi euidenter

Aurium consideratio.

denter choncę quæcunque illamet figura cauæ,flexuoſæ ſcilicet,& contortæ. Eæ enim auribus admotæ, ex eo ſolo quem intra ſe continent aëre, etiam nullo extrinſecus accedente motu , tinitum edere continenter ſentiuntur , adeò facit illa figura vt aër incluſus ſonet. Porus ergo ille accommodatiſſimus effectus eſt,vt illam ab aëre poſſionem excipiat, neruus verò quorſum eò venit ex cerebro,niſi vt deferat facultatem quæ percipiat?vt certè ad oculos primi veniunt ex cerebro molliores,& rariores, copioſiores ſpiritus quibus ad videndum erat opus excepturi. Iam verò in ipſis oculis humor vocatus chryſtalinus,rotundus quidem,ſed ſecundum faciem externam habens peripheriam maioris circuli, quid aliud eſt,quam ſpeculum cryſtalinum,colorum fulgoribus, ſeu ſpeciebus recipiendis,accommodatiſſimum? Tunica cornea totum oculum extrinſecus finiens , quid aliud quam laterna cornea,ad recipiendum externos,& reddendum inter nos fulgores?adeò mihi videtur hac in parte homines nõ ſolum quod ad figuram attinet,ſed in ipſa materia ſpeculorum & laternarum deligenda , imitati ſapientiam noſtri formatoris.Mitto dicere mirabiles vſus tunicæ vueæ , cuius media perforatione conſtat pupilla, & circulo varicolore iridem refert : Retiformis etiam arachnoydis,& coniunctiuæ,& humorum aquei & vitrei:quin & palpebrarum, & ciliorum , & ſuperciliorum,atque adeò ipſorum oſſium, integro enim ad recenſendum libro opus eſſet,neque eo exiguo. Vnico verbo indicabo hæc omnia atque eorum ſingula ſapientiſſimè,& magnæ cuiuſdam vtilitatis gratia eſſe ita aptata.Deme aut mũta quodcunque horum,vel pilos ciliorum,aut ſuperciliorum velle: manifeſtam noxam inferes viſioni. Nihil igitur horum effectum eſt,

Oculorum fabrica.

hoc,vel tale,frustra, neque ornatus solum gratia, sed propter ipsam visionem, aurium etiam, & auricularum eadem ratio est. Quo pacto ergo possit qui fecit hæc,intelligentia esse orbatus? ac non potius sapientissimus?effecta verò esse ab aliquo necesse est, siquidem vt in huius operis initio monstrauimus effecta sunt,& non à se ipsis. Nunquid igitur, qui fecit aurem non audiet?aut qui finxit oculum, non considerat?Rursum si auris ob auditum est,vt re ipsa constat, ac nemo sanus neget, ob auditum certè effecta est,is ergo qui fecit,ob auditum fecit.Si enim non constitit casu, neque præter intentionem agentis constiterit. Præuidit ergo qui fecit aurem, à principio auditionem, siquidem finis est quod primum in intentione. Vidit ergo aut in seipso,aut extra se. Extra se quidem non potuit,quia ante aures non poterat esse auditio:vidit ergo in seipso,quapropter necesse est,vt qui ab initio fecit aurem & oculum,audiendi &videndi habuerit in se facultatem,& aures,& oculos. Quia si hæc omnino non fuissent,neque sciri,quare neque fieri omnino possent. Igitur hac ratione euidenter constat,fieri non posse vt quis fecerit aurem,& non audiat, & oculum & non consideret. Vt igitur solùm des(est verò id antea indicatum) hæc effecta ab aliquo esse, neque constitisse per se ab æterno, constat, eum qui fecerit, & videre, & audire, & considerare res humanas. At dices,si videt & audit omnino sentit, patitur certè à sensibilibus, nam vt Aristotel. indicat,ipsum sentire pati quoddam est: neque sanè sine passione corruptiua agitur, nam comitantur sensum voluptas & dolor,quorum alterum cum corruptiua agitur passione, alterum verò alterius est comes, vt & reliqua contraria. Si igitur sentit (dices)potest & voluptate

frui

frui & dolere. Si autem hoc, & alterari & corrumpi: hæc verò aliena admodum sunt ab eo quod ęternum, igitur & sentire alienum ab eo est. Porrò dices, non solùm nostro argumento fieri, vt vim habeat percipiendi sonos & colores, sed & aures, & oculos, & nares, ac denique alia omnia quę fecit, siquidem necesse est prę uiderit quæ fecit, non autem extra se. Ita est profectò, habet in sese omnia, nō tamē vt extāt extra illum, sed præstantiori quodam modo, atque vt in æterno exemplari, quod anteà etiam vel ex sententia Platonis indicauimus, Itaque audit, & videt, non tamen vt nos, sed præstantius multò, ac citrà omnem passionem vnica simplicissimáque noticia agnoscēs omnes, siue sonos, siue colores ac denique omnia quæcuque sunt, fuerūt & futura sunt. Non igitur fieri potest, vt qui fecit aurem non audiat & qui fecit oculum non consideret, neque enim quia perfectius videt, & audit, negandum est videre, & audire quin potius asserendum videre & audire omnia, atque esse sapientissimum, & prouidentissimum, atque vt nihil sine eius potentia, ita neque sine eius sapientia & bonitate geri. Neque verò atheorū argumentis respondere difficile est. Pro primo dicimus eos rectè asserere, si Deus est, eum esse omnipotentē at verò falsò assumere, non esse qui faciat quippiam supra naturæ vires. Confirmauit enim Deus Optimus Max. quam de se voluit haberi fidem, innumeris neque ineuidētibus miraculis, siquidem suscitauit mortuum quatriduanum, & quod est multò maius, ipse etiam triduanus surrexit à mortuis. Dices, hoc ipsum negabit Atheus. Dicet igitur multos, eósq; alioqui optimos viros, nèq; pecuniarum, neq; glorię cupidos, adeò nihil sibi inde aucupātes, vt omnes, nullo fere excepto, in cōfirmationē fidei mortē & tormēta li

Deus omnia in se habet.

Respōdetur argumētis Atheorum.

bent er subierint, eósque per vniuersum orbem disper sos, vno ore, pro amico, multò antè contumeliosè necato, mentitos esse, hísque ipsis iam occisis, innumeros posteà sapientissimos, grauissimos, & sanctissimos viros, rebus omnibus post habitis, vsque ad sanguinis effusionem leuiter credidisse. quæ potest esse aut excogitari, maior perfidia? petet Atheus, vt illi indicem hæc ita esse effecta, vt narrãtur. Non possum aliter, quã testimonio sacrarum literarum, & consensu mundi to tius, atque multorum seculorum, & (quod est maximum) consonantia omnium testimoniorum veteris & noui testamenti, & consensu historiæ prophanæ cum sacra. Quæ argumenta diligentissimè persecutus est Diuus Augustinus in libris de ciuitate Dei, & post illum Diuus Thomas contra gentes. Sed quo pacto indicat mihi Atheus, nihil horum effectum esse? quia (inquit) fieri non potest. Sed cur non potest fieri? quia (inquit) nihil tale effectum est vnquam. Quid si effectum est? non est (inquit) itaque probat idem per idem, atque vt dicunt, vtitur circulo, petitque credi sibi soli sine vllis testimoniis, potiusquam nobis cum tam multis. Longè stultius est putare, non esse Deum omnipotentem, quia non potest sibi mortem conciscere. Nam cum mori pati sit, non agere, non posse mori, roboris sit non debilitatis. Iam verò non habere ius in præterita, hoc est, non posse facere, vt quæ facta sunt, facta non sint, & neque in præsentibus posse facere, vt non sit, quod sit, cum est, quia hæc omnia continent contradictionem. Id verò quod contradictionem continet, nihil est, quia negatio tollit affirmationem, & affirmatio negationem: igitur qui potest omnia quæ contradictionem non continent, nihil est quod non possit, & qui in his næniis hærent, non mihi

Deus omnipotens.

hi videntur vt sapientes dubitare, sed vt quiuis ex indocta plebe. Veniamus ad reliqua. Miserum dicunt futurum Deum, si quis sit qui rerum omnium humanarum gerat curam. Vtinam in miseriis ponerent homines rerum gerendarum solicitudinem, ne essent adeò ambitiosi. Vt verò homo qui multarum rerum curam habeat, sit miser, Deus tamen minimè miser sit. Miseria enim non est in prouidentia, sed in defatigatione, Deus verò defatigari non potest, siquidem nullo labore rerum notitiam conquirit, nullius obliuiscitur, sed omnia, præsentia, præterita, & futura, vno intuitu videt, ipse existens simplicissimus, & nullius alterationis capax. Quantum autem faciat ad in dolentiam simplicitas, philosophi optimè intellexerunt, nam vel ipsum hominem dicit Hippocrates libello de natura humana, si vnum esset, hoc est, vno constans elemento non doliturum, nedum Deus, qui non physicè solùm, sed & metaphysicæ compositionis est expers. Quid ergo stultius, quam timere ne prouidentia fiat miser, qui nullatenus possit defatigari? Quid addunt præterea? Non videri Deum prouidentiam habere rerum humanarum, quandoquidem cum deterrimo quoque videtur fortuna optimè agere, & cum præstantissimo quoque pessimè. Argumentum hoc tractauit disertissimè Dauid Psal. 72. his verbis. *Et dixerunt, quó modo scio Deus, & si est scientia in excelso? Ecce ipsi peccatores & abundantes in seculo obtinuerunt diuitias. Ergo sine causa iustificaui cor meum.* Respondet verò mox ipsemet huic dubitationi, dicens, *Existimabam vt cognoscerem hoc: labor est ante me donec intrem in sanctuarium Dei, & intelligam in nouißimis eorum.* Quasi diceret, non possis intelligere quantumuis labores, quæ sit causa qua impij in hoc seculo prosperè agant, nisi in-

Atheorũ reprehẽsio.

Impij cur prosperentur.

tres in considerationem diuinorum mysteriorum, & intelligas quæ fient in nouissimis eorum. Sed quę sunt hæc? *quia ecce*(inquit) *qui elongant se à Deo peribunt, & perdet Deus omnes qui fornicantur abs se.* Post nouissima scilicet, & in futuro seculo. Itaque hoc argumento non fit, vt Deus non prouideat rebus humanis, sed, quandoquidem aliis argumentis constat prouidere, ac nihilominus in hoc seculo sępe agitur melius cũ deterioribus, fit, vt teneamur sperare aliud seculum, in quo reddatur vnicuique secundum opera sua. Itaque hoc argumentum non tollit de prouidentia Dei fidem, sed excitat spem futurorum bonorum, quia, vt in hanc ipsam sententiam inquit diuus Paulus 1. ad Corinthios cap. 15. *Si in hac vita tantum à Christo sperantes sumus, miserabiliores sumus omnibus hominibus.* Non est autem consentaneum, vt qui meliores, sint miserabiliores, cum Deus sit optimus, videátque & audiat omnia: Speramus igitur non in hac vita tantum, sed in futura potius, in quam boni resurgent induti immortalitate, mali autem in æternam perditionem. Itaque quia videmus seculi huius bona magna ex parte esse collata in deteriores, non negamus Dei prouidētiam, sed intelligimus fines bonorum & malorum non esse in hoc seculo, & quia alicubi esse oportet, excitamur in spem post mortem futurorum, interim suspicientes Dei bonitatem infinitam, qui in malos etiam est bonus, hæc qualiacunque bona illis tribuens, bonis verò verè bona, & nunquam interitura reseruans, quorum, hic inopia exercens, reddit digniores. Hoc eodem modo concludit Plato decimum librum de Rep. siue de iusto, hoc eodem argumento confirmans, & Deos habere prouidentiam, & animas nostras aliud seculum manere.

CA-

CAPVT QVINQVAGESIMVM. NONVM.

PSALMO nonagesimosecūdo,ita scriptum est. *Etenim firmauit orbem terræ qui non commouebitur.*

Arist.ca. decimotertio,libri secundi, de cęlo inquit. *Mentis est ratione carētis non admirari, cur nam parua terræ gleba, si elata dimittatur, fertur, quiescereque non valet, & quò est maior eò celerius fertur, vniuersa autem terra, si quis ipsam sublimem eleuatámq; dimittat, ferri non potest.* Nūc verò tantum pondus quiescit. hoc est, miretur quispiā quo pacto fiat, vt tantum terræ pondus quiescat in mundi medio, nulli rei innitens, nullis firmioribus. cementis fundata, sed in aqua & aëre vndiq; pendens, cum præcipuè videamus, minimi etiam ponderis frustulum sit dimittatur in aëre, nulla alia re sustentatum, decidere, neque manere posse. Hæc dubitatio plurimum torsit veteres philosophos, coniecitque in solutiones lōge diuersas, quarum tamen pleræq; vt bellissimè dicit ibidem Aristoteles, absurdiores sunt ipsa dubitatione. Nam Empedocles infinitam esse terræ profunditatem, ideóque quiescere, quasi radicibus infinitis firmatam Thales innatare in aqua vt lignum quodam, Anaximenes, Anaxagoras, & Democritus amplā esse. & ob latitudinē quiescere, quòd subiectum aërem secare non possit, constat verò hęc omnia absurda esse. Nam terrā rotundam esse, certæ cuiusdā magnitudinis, æquidistantem à cœlo secundū totam superficiem, experimento constat, quare infinita non est, neque latitudinem planam habet, neque hoc hemispherium illi magis innititur.

Falsa philosophorū opinio de terra.

quam illud huic, sed in centrum nituntur omnia. Porrò si terra ampla est, & figurã habet tympani, ac proinde non potest secundum latiorem superficiem secare aërem cur tamen secundum superficiem angustiorem non findit & elabitur? cur enim potius nitatur in hanc cæli partem, quam in illam? Iam verò si terra aquæ innatat, ipsa aqua quo sustentatur? quòd si aqua pendere potest in aëre, possit & terra, quæ enim maior dubitatio? neque igitur super aqua, neque super radicibus, vel cementis infinitis firmauit Deus orbem terræ, sed vt inquit Iob. cap. 26. super nihilum appendit. Certè ex hoc, vt ex aliis multis, quæ in natura rerum eueniunt mirabilia, nos prouocant sacra eloquia in Dei Opt. Max. admirationem. Nam & Isaias capite quadragesimo, ita inquit, *Quis appendit tribus digitis molem terræ?* & rursum paulò infrà. *Nunquid non intellexistis fundamenta terræ?* rursum capite quadragesimosecundo, inquit, *Hæc dicit Dominus Deus creans cælos, & extendens eos, firmans terram.* Itaque gloriatur Dominus Deus, quòd sine vllis fundamentis, sed super nihilo firmauerit orbem terræ, qui non commouebitur. Nimirum Dei imperium firmius omni fundamento est. Sed quoniam Deus omnia disponit suauiter, neque vlli rei æternam infert violentiã necesse est, ita sit terra super nihilo firmata Dei iussu, vt ipsa non repugnet. sed ita ei obsequatur, vt verè secundum suã naturam locata sit. Inuestiganda igitur nihilominus causa est naturalis, qua terra ita locata quiescit, neque vnquã cõmouebitur. Plato in Phedone ita inquit, *Persuasum mihi quidem est primò si est terra necessitate eiusmodi, vt nunquam decidat, sed ad eam sustinendam satis id esse, quòd & cælum vndique sibi ipsi simillimum est omnino, & terra vndique æquilibris. Res enim æquilibris in similis alicuius medio posita, neque magis neque*

Terra immobilis.

minus poteſt in partem aliquam inclinari, cũque ſimiliter ſe habeat, ab inclinatione erit aliena. Hęc Plato. Cuius opinio plurimis arridet, videtúrque optimam & facillimam cauſam reddere, cur non ruat terra, nimirum quia non eſt cur hûc quàm illûc potius rueret, rotunda cum ſit, & in medio poſita. Ad hanc etiam opinionem alludit Ouidius dicens; *Ponderibus librata ſuis*. Sed ſi ea eſſet verè cauſa, fieret, vt ſi extra cẽtrum mundi poſita dimitteretur, rueret in eam cæli partem quam haberet propius, ideo enim non ruere diceba-tur, quòd in medio ſita in nullam potius partem incli net. Deinde fieret, vt ſi terræ figura deficeret ab ſphe-rica, & in alteram partem, vt in Septentrionem verbi gratia extaret, in eam cœli partem rueret, velut deficiente æquilibrio, & in eam partem potius inclinante pondere. At verò abſurdum eſt vtrũque horum, nam quoquo rueret, pondere rueret: pondus verò nõ fert in cœlum (qua enim ratione põdus ferat quò leuitas?) ſed in contrarium. Leuitas autem fert verſus cœlum, ergo pondus ad partem à cœlo remotiſſimam, puta ad centrum mundi. Ergò terra ſiue extra centrum po neretur tota, ſiue mutata figura in alteram partem ex taret, rueret eo vſque, vt centrum ponderis ſui in mũ-di centro collocaret. Dico autem centrum ponderis, quia ſi mutata figura extaret, non eſſet idem centrum ponderis & magnitudinis, ſiſteret verò in mundi me-dio ponderis mediũ, quia pondus cauſa deſcenſus eſt. Si verò non mutata figura, ſed à medio mundi aliqua tenus pulſa emineret in alteram partem, rueret ſanè tunc quoque, & medium ſuæ magnitudinis, & mundi totius idem eſſe faceret, quia nulla alia ratione poteſt aliis omnibus elementis ſubſtare. Amat verò id eius natura, quia eſt omnium craſſiſſima: eſt verò is

naturalis omnium corporum ordo, & cuius comparandi gratia mouentur per se ipsa, hoc est, neque pulsa, neque tracta, neque portata, neque volutata, sed spontè naturæ, vt crassa sint sub tenuibus: est autem in vniuerso infimus locus, qui & intimus, puta centrum, supremus qui & extimus, puta cœlum. Quia vniuersi partes nō possunt ad aliud quodpiam extra ipsum referri, vt in corporibus singulis, velut in ouo vitellus est pars intima, non tamē eadem infima, quia est quædam albuminis pars inferior, quæ scilicet, longius abest: à cœlo in ipso autem orbe non ita, quia non est extra illud aliud ad quod eius partes referantur, sed est infrà, quod continetur, suprà verò quod cōtinet, continetur verò ab omnibus quod in centro situm est, cœlum autem omnia continet.

Centrum locus infimimus.

Hæc igitur causa est, qua terra extrà centrum acta, aut altera ex parte eminens, rueret in centrum, & eadem, quia non ruit à centro. Nam quo pacto possit à centro, & ad centrum naturaliter ferri, contrariæ cum sint tales lationes? neque certè re ita perspecta, vlla superest dubitatio. Nam particula terræ in aëre dimissa, non fertur vnquam in eam cœli partem cui est propior, sed versus centrum, neque si iuxta ipsum cœlum dimitteretur, maneret, quamuis cœlum firmum, & velut ex aëre fuso esse indicatum anteà est. Non ergo quærit ruens, rem firmam cui adhereat, sed ordinem quem naturaliter expetit, ne sit, scilicet super re tenuiori, sed tenuioribus omnibus subsstet. Terra ergo tota, cum ita locata sit, non possit vnquam ruere: igitur firmauit Deus orbem terræ, non aliter, quàm rectè, ac secundum eius naturam collocans, hoc est, in mundi medio, qui idem est locus infimus. Verum quia, vt diximus, si alteram

alteram in partem extaret, velut ſi nunc ad Aquilonem aut Auſtrum tuberculum magnum terræ aliquod innaſceretur, rueret, non quidem in cœlum cò verſus (vt timere videbatur Socrates in Phædone) ſed in ſeſe ipſam, vſque dum centrum ſui ponderis teneret mundi medium, neceſſe eſt vt hunc quoque caſum Deus prouideret, efficiens ne aliquam in partem terra extet potius, ſed omni ex parte ſit æquilibris: hoc autem æquilibrium, ſiquidem terra eſſet perfectè ſphærica, & ſecundum omnes partes æque craſſa, nulla alia ratione indigeret, nam eſſet ita idem centrum magnitudinis & ponderis: verum ob aquarum diſtributionem, & alias neceſſitates, oportuit vt terræ partes eſſent aliæ alij altiores, ac nihilominus, vt firmiter quieſceret, oportuit vt nullæ partes potius quàm ſibi oppoſitæ extarent, aut vt illa eminentia oppoſitarum partium craſſitie penſaretur ad æqualitatem.

Motium & colliũ inæqualitas.

Neceſſe eſt igitur vt Deus montes, & colles, ac denique omnia terræ tubercula, ad æqualitatem ponderis terræ partibus diſtribuerit, æqualia æqualibus opponens, ne alia ex parte grauior facta terra, rueret in ſe ipſam aliud centrum quærens, quòd eſſet ſui ponderis, etſi non eſſet ſuæ magnitudinis, velut de iis quæ vehuntur in aqua monſtrat Archymedes. Iuſtam hanc partium orbis terræ diſpenſationem, optime cecinit Iſaias dicens, *Quis appendit in tribus digitis molem terræ? & librauit in pondere montes? & colles in ſtatera?* ob hanc igitur æqualem diſtributionem partium, & quia in medio collocatus eſt terræ orbis, non commouebitur.

Neque verò illa æqualitas partium, eſt extra id

id quod amat rerum natura,immo est quoddam naturæ bonum, non in vniuerso solùm, sed in vno quoque spectabile.Galenus enim multis commendat, in opere quod de vsu partium scripsit, hanc partium æqualitatem in corpore humano, licet verò eandem contemplari in musca & culice,& arbore, & arbusto, & herbula,& re quacunque integra, vsque adeo fecit Deus omnia in pondere,& mensura. Itaque ne terra per aërem in quo videtur pendere, rueret, prouidit Deus,illam sub aliis omnibus mundi partibus collocans:ne rueret in se ipsam,aut commoueretur,prouidit, librans in pondere montes;& colles in statera. Duplici ergo ratione firmauit orbem terræ qui non commouebitur.

CAPVT SEXAGESIMVM

CA P.25.Prouerbiorum.*Acetum in nitro, qui cantat carmina cordi pessumo.* Comparat Salomon carmina salutaria, decantata homini qui sit corde pessimo, aceto in quo dissolutum sit nitrum. Quæ quam sit apposita comparatio, quiuis facile intelliget, perspectis iis quæ de talibus carminibus à philosophis, & de nitro in aceto à veteribus medicis scripta sunt.Plato in Charmide in persona Socratis multis verbis docet,morbos animi curari incantationibus, atque animi morbis sublatis, plerunque salutem in corpus redundare,tollíque capitis dolorem,& multa alia mala, incantationes verò præclaris sermonibus contineri, quibus animæ temperantia tribuatur.Itaque sunt hæ incantationes, seu decantata carmina exhortationes, increpationes, ac denique discipli-

ciplinæ omnes, quæ ad Dei timorem, & virtutum cultũ nos alliciunt. Maximæ ſcilicet ægri animi medellæ, quæ ſanè à ſapiẽte, & qui ex Deo, eſt libentiſſimè ſuſcipiũtur, ei verò qui corde eſt peſſimo, aceto in nitro, ſeu nitro diſſoluto in aceto ſimiles occurrunt. Principio enim moleſtæ ſunt, & mordent acriter, poſtea verò extergunt & eluunt ſordes animi, niſi quis iam eſt immedicabilis. Talis enim ſemper auerſatur, & reſpuit, læditúrque omni curatioae magis. De nitro verò à Dioſcoride capite 89. lib. 5. ita ſcriptum eſt: Purulentas aures & ſonitus earum ſanat, ſordes expurgat cum aceto inſtillatum. Galenus quoque tertio de cõpoſitione medicamentorum ſecundum locos, ex Archigenis ſententia cõmendat ad aurium ſonitus, acetum cum nitro. Vt itaque nitrum cum aceto inſtillatum in aures, earum eluit ſordes, & ſonitus, ſeu tinitus earum ſanat, ita exhortationes ſanctæ ſæpius inſtillatę in aures, etiam peſſimis, ſordes animi eluunt, & varias perturbationes, quaſi ſonitus aurium prohibentes audire veritatem, ſanant. Mordent verò, neque ſine magna moleſtia ab ægro animo ſuſcipiuntur non aliter ac acetum & nitrum. Vtrunque enim per ſe, ac ſimul ambo, vbi in purulentas, & exulceratas aures inſtillatur mordet, durátque ea mordicatio, vſque dum pars ſaneſcit, & cute obducitur.

Aceti in nitro ſoluti vis.

Aures purgantia

CAPVT SEXAGESIMVM PRIMVM.

IN eodem 25. Prouerbiorum. *Sicut frigus niuis in die meßis, ita legatus fidelis ei qui miſit eum animam ipſius requieſcere facit.* Et paulò infrà in eo. c. in eandem ſententiam dicitur, *Aqua frigida*

animæ sitienti, & nuntius bonus de terra longinqua. Itaque coniunctis ambobus locis facile intelligimus, potum aquæ refrigeratæ admota niue in die messis, hoc est, in æstate, facere requiescere animam potantis, vt nuntius seu legatus missus è terra longinqua cum est fidelis, facit requiescere animam eius qui misit eũ. Quoniam scilicet, fiduciam habet in nuncio fideli is qui misit eum, ac proinde requiescit animus eius.

Aquæ frigidæ potus.

Possit hîc physicus pro potu niue refrigerato testimonium accipere, atque tempus vtendi illo discere, non minus quàm à Galeno. Siquidem verba illa, *Animam ipsius requiescere facit*, vsum innuunt, illa verò, *In die meßis*, tempus vtendi. Nimirum autem physicè plerisque vocatur ipsa respiratio, seu qui respirando attrahitur spiritus. Atqui Diogenes, vt tradunt, qui de eius placitis scripserunt, in eo aëre animæ essentiã esse putauit. Sed vtcunque de animæ essentia sentiat physicus, quia respiratu vita seruatur ipsam respirationem animam vocat, atque huius ipsius facilitatem, seu trãquilitatem, animæ requiem. Itaque facere animam requiescere, est physicis, respirationem facile reddere, id verò fit, igneum calorem extinguendo, atque hominem attemperando. Quod, cum febris calor igneus sit, constat, vt possit à multis febribus liberare, atque ita esse vtilissimum, cum tempestiuè adhibetur. Intempestiuus enim eius vsus multorum malorum causa esse potest. Quæ Hippocrates ferè colligit in Aphorismo dicens, *frigida velut nix & glacies, pectori inimica sunt, tusses mouent, sanguinis eruptiones, ac desluxiones faciunt.* Rursus in alio Aphorismo. *Frigida inimica oßibus, dentibus, neruis cerebro, spinali medullæ*, & rursus, *Frigida conuulsiones, antrorsum, ac retrorsum distentiones*

distentiones, nigrores, rigores febriles. Opportunitas verò, est, vt Galenus libello de cibis boni & mali succi inquit, *In æstate non quibusuis, sed iis tantum qui exercẽtur dare; ne, scilicet æstu forti & exercitatione inflammati, in causones incidant*. Quorum generationem Hippocrates in libris de ratione victus in acutis, his verbis docet. *Febris autem ardens fit, cum resiccatæ venulæ tẽpore æstiuo acres ac biliosos ichores in se ipsas trahunt.* Fit autem plerunque ex longo itinere, & longa siti, cum resiccatæ venulæ acres & calidas fluxiones in se ipsas attraxerint. Cum igitur hæc sit causonis generatio, & his causis fiat, constat nulla ratione posse præcaueri melius, quàm eo tempore, iis qui in talibus versatur causis, dato potu frigido, foréq; vt venæ refrigeratione temperentur, & spiritus, qui æstu & exercitatione redditur difficilis, requiescat, fiátque facilis ac moderatus. *Causonis generatio.*

Facit igitur talis potus, animam requiescere in die messis, hoc est in æstate & labore. Quo enim potius vteretur, quo significaret ęstum & laborem, quàm messis? non autem solis messoribus, sed & omnibus hominibus negotiosis, qui per æstatem non possunt se horis meridianis domi continere & iter agentibus vtilis is potus est, si quidem inde febres ardentes solere cieri Hippocrates auctor est. Neque verò tunc omnibus vtendum tali potu est, sed quibus nulla pars, earum quæ eo lædi solent insigniter est debilis; thorax idico, pulmo, cerebrum, nerui, spinalis medulla, aut etiam intestina, aut vesica. Quibus ergo talis quæpiã est debilitas, exercitationes & insolationes per æstatem deuitentur penitus ne necessario incidant in alterutrum, ardentes dico febres, aut illas alias noxas. Vt verò præscripta verba Salomonis continent com-

mendationem frigidi potus, ita innuunt, ne in æstate quidem nisi exercitatis vtendum eo esse: in aliis verò temporibus nulli. Non enim simpliciter dicit, frigus niuis requiescere facit animam, sed in die messis; nimirum aliis temporibus, aut etiam in æstate vacantibus hominibus, animam sedat ipsa aëris inspirati temperies, aut otium. Verum de tali potu alibi mihi dicta sunt plura. Hìc pro meo instituto dictum est satis.

CAPVT SEXAGESIMVM. SECVNDVM.

A P. I. Ecclesiastæ. *Generatio præterit, & generatio aduenit, terra autē semper stat. Oritur Sol & occidit, & ad locum suum reuertitur, ibique renascens gyrat per meridiem, & flectitur ad Aquilonem. Lustrans vniuersa in circuitu pergit spiritus, & in circulos suos reuertitur.*

De circulari motu. Hoc quod Ecclesiastes obseruauit, nihil aliud est, quàm quod Arist. in duobus vltimis capitibus secundi de ortu & interitu disertè tradidit, puta circularem esse rerum omnium mutationem, & hinc pendere mundi æternitatem, quoniam, scilicet, sola mutatio circularis potest esse perpetua. Partes ergo mundi quæ per se sunt perpetuæ, vt Solem & alia corpora cœlestia, nullam mutationem substantiæ subire, sed circulo volui, accederéque & recedere, eadem numero semper redeuntia: quæ verò corruptibilia sunt, fieri semper ex se ipsis circulo nascentia & intereuntia, numero semper alia, sed specie eadem, vt ex aëre fit aqua, & ex aqua aër. Hunc generationum abeuntium & redeuntium circulum, quo mundus seruatur innuit Ecclesiastes

ſtes dicens, *Generatio præterit & generatio aduenit.* Conſiderandum verò triplicibus rebus conſtare mundum hunc, quibuſdam enim incorruptibilibus, vt cœleſtibus: quibuſdam ſecundum ſe totas corruptibilibus, vt ſingulis brutis & arboribus: aliis corruptibilibus per partes, vt terra, mari, & toto aëre, horum enim nullum ſecundum ſe totum corrumpi poteſt, corrumpitur verò ſecundum partes ſingulas. Corruptibilia primi generis, non aliter ſeruantur, quam ſucceſſiua generatione ſingularium, generatione ſcilicet prætereunte, & generatione adueniente. Terra autem & mare & eiuſmodi ſemper ſtant, etiam ſi ſecundum particulas præ ſua mole inſenſibiles, recipiant acceſſiones. Sol, & reliqua corpora cœleſtia, ſecundum ſe tota & partes omnes inalterata, tantum mouentur circulo, qui motus ad aliorum corporum mutationes, rationem habent cauſæ. Quia enim hæc circulo voluuntur, illa circulari mutatione hoc eſt, eiſdem ſpecie rebus abeuntibus, & redeuntibus oriuntur & intereunt. Neque ſane illorum cæleſtium corporum virtus æquè accedit ad omnia, quæ in generabilium & corruptibilium regione ſunt, ſed in his ipſis eſt ordo vt loci, ita & virtutis. Suntque alia aliis efficaciora & perfectiora, mutátque cœlum ipſum alia per alia, velut per tenuiora & ſuperiora, quæ craſſiora & inferiora ſunt. Proindéque dictum eſt Empedocli, terram & aquam materiam eſſe generabilium corporum, vt farinam & aquam, aërem verò & ignem efficientia magis quam accipientia eſſe, & virtutes præſtare magis quam corpora rebus generandis. Hæc igitur conſentaneum eſt accipere propius à cœleſtibus vim, quam in humiliora tranſmittant. Argumento eſt, quòd cum inferiora, & denſiora, ſtent in ſuis locis firma (multóque magis

Mũdi partes triplices.

De elemẽtis.

terra) superiora illa & tenuiora cum cœlestibus voluuntur,& illorum prosequuntur motum. Aërem enim supremum,& qui iuxta cœlum est, circulo volui quotidiè vt ipsum cælum,indicant cometæ, qui quasi in ipso essent cœlo, videntur aliquando circuire, ignem verò qui & per aërem & per reliqua omnia penetrat, vt omnium tenuissimum motum ipsius Solis tenere & cum illo circuire,indicat calor qui lumini accedit semper,& tenebrosa desérit,quasi luminis comes indiuiduus.Id enim est,quia ignis est asecla Solis. Vt igitur Solis circuitio causa est circuitionis huius substantiæ spiritalis,aëreæ inquam & igneæ,ita & hæc spiritus circuitio,causa est generationum, & corruptionum,eorum quæ circa terram,& mare oriuntur & intereunt,atque in his, maximè ignis, huic enim,vt Aristoteles inquit,substrata sunt omnia vt materiã illéque suo calore efficit omnes naturales ortus, éstque vt in hoc ipso opere antea interpretati sumus, spiritus qui ferebatur super aquas, & fæcundabat omnia. Breuissimè igitur Ecclesiast. complexus est totam de ortu & interitu tractationem, dicens; mundi huius perpetuum ductum seruari,aliis ex aliis rebus circulo genitis,& generatione successiua rerum numero diuersarum,specie similium, itaque generatione prætereunte & generatione adueniente causas verò huius commutationis rerum esse, quod terra semper stat in medio mundi firmata (intelligitur verò terræ nomine, totus eius globus, qui terra & aqua constat)& circa eam voluuntur circulo cœlestia, & spiritualia tenuiáque corpora, his enim (cœlestibus inquam & spiritalibus)facientibus,& illis (crassis scilicet elementis) recipientibus, ortus & interitus fiant. Vt verò hæc recipiant, & illa faciant, nihil magis consentaneum

Aëris motus circularis.

neum, quam vt illa circumeant, & hæc firma ſtent, ſiquidem efficientem cauſam oportet accedere ad materiam, nulla autem ratione acceditur melius quàm materia quieſcente, & effectrice cauſa accedente omnem in partem, omnem verò in partem non aliter acceditur, quam circumeundo.

Quapropter facceſſat iam hinc quorundam veterum ſententia, & Copernici argutіes, terra enim ſtat, & Sol circuit. Neque verò ipſa cœleſtia corpora, & tenuia elementa, æquè pertinẽt ad effectiuas cauſas, ſed cœleſtia efficiunt ſolùm, elementa tenuia efficiunt multò magis quàm craſſa, ita tamen vt accipiant nonnihil, materiáque ſint, alioqui non eſſent elemẽta. Neque ipſa cœleſtia inter ſeſe, neque tenuia elementa habent pares efficiendi vires, ſed in illis Sol, in his ignis præcipua ortuum & interituum cauſa eſt, proinde Ecclesiaſtes patiendi principium in terra quieſcente efficiendi verò in Sole, & ſpiritu hoc eſt igne, circulo latis poſuit. Eam verò eſſe vtilitatem circularis lationis, vt effectrix cauſa ad omnes materiæ partes accedat, apertè inſinuãt illa verba, *Luſtrans vniuerſa in circuitu pergit ſpiritus*. Nihil eſt enim aliud, quam ſi diceret, in circuitu pergit, vt luſtret vniuerſa. Porrò nos antea, ſuper capite trigeſimonono Deuteronomij, ex loco & motu Solis, Dei ſapientiam commendauimus, & admirati ſumus, qui ita illum cœlo locauit, eumque motum tenere iuſſit, vt nulla ſe mundi pars abſconderet à calore eius.

Copernici reprehenſio.

Verũ quod de Solis motu hoc loco dicit nõ exiguã ingerit difficultatẽ. Nã, inquit, *gyrat per meridiẽ & flectitur ad Aquilonẽ*. Videtur autẽ hoc nõ ita habere. Nã Aquilo eſt ea cęli pars à qua flat Boreas, qui & Aquilo

Solis circuitiones.

dicitur. Ea verò est vbi situs est polus, Sol verò circuit circa polum, ita vt polus centrum sit eius circuli quẽ Sol describit, non potest ergo versus polum flecti, siquidem circuli partes omnes distant à centro æqualiter. Neque verò hîc possis dicere quod Diuus Thomas Aquinas super Iob dicit, Aquilonis nomine significari hemisphærium quod supra nostrum Orizontem est, & huic oppositum dici Meridiem. Quinpotius, meo iudicio, hinc constat, non esse illam legitimam interpretationem. Nam quis non dicit Solem gyrare per Meridiem, cum horas nobis exhibet meridianas: constat verò horis meridianis supra nostrum Orizontem esse Solem. Meridies igitur pars nostri hemisphærij est, nõ quid huic oppositum. Quid ergo dicas? quo pacto flectitur ad Aquilonem? Videtur sanè hoc dictum iuxta sententiam quorundam veterum, qui, vt Arist. cap. 1. secundi Meteor. narrat, censebant totum mundum secundum Septentrionalem partem in sublime assurgere, secundum meridionalem verò demissum esse, idque non solum in cœlesti, sed in terreno etiam globo. Itaque habere terreum globum ad Septentrionalem partem, velut giberum quendam prægrandem, extare enim ad eam partem, & ad meridionalem nutare, Solémque non sub terram, sed circum terram, & hunc Septentrionalem locum circumferri. Itaque diem esse cum per meridiem circuiret, noctem verò cum deflectens ad Septentrionem, illo velut terræ gibero occultaretur. Videtur itaque illi sententię locus hic fauere. Sed & quod ponunt, aliíque quamplurimi veteres putauerunt, Septentrionalem cœli partem aliis omnibus esse superiorem, videtur ex sacris posse recipere confirmationem, siquidem Isaiæ decimoquarto capite ita dicitur, ex persona superbissimi.

ſimi. *In cœlum conſcendam, ſuper aſtra Dei exaltabo ſolium meum, ſedebo in monte teſtamenti in lateribus Aquilonis*, quaſi ſcilicet, Aquilo excelſior cœli pars ſit. Verumtamen hoc falſum eſſe, neque vllam mundi partem eminere aliis, eò quod in perfecta ſphera omnes extremitatis partes diſtent æquè à medio, indicatum antea eſt ſuper capite trigeſimoſeptimo Iob. Porrò dicere Solem illo modo circuire, hominum eſt ignorantiſſimorum aſtrologiæ. Nam cum Sol moueatur motu diurno cum toto cœlo, niſi moueretur qua nos dicimus, ſupra & infrà terram, non poſſent poli eſſe, vbi eſſe nunc ponuntur, ſed mutato circulo mutari oporteret polos, at verò polum eſſe vbi nunc ponitur declarant ſtellæ omnes fixæ, quæ quò longius abſunt ab illo puncto eo maiores deſcribunt circulos, & quò accedunt propius, minores, adeò vt ſint nonnullæ æternæ apparitionis. Itaque falſum eſſe illud dogma, ex dictis apertè depræhenditur: quapropter non licet ſecundum illud ſacra verba interpretari, ſed quę ex Iſaia produximus verba ſunt regis præ ſuperbia inſanientis, affectantíſque ſedes æthereas, ac ſolium ſuum collocare in Aquilone, quæ pars deſpectanti à terra videtur eſſe ſummus cæli apex, quia in medio aſtrorũ omnium eſt, & circum quam Sol, & Luna, ac reliqua Aſtra omnia tam errantia, quàm fixa, videntur choreas ducere, non tamen proinde excelſior eſt aliis, neque quidem poteſt in corpore perfecte ſpherico. Quo pacto autem vera ſint præſcripta nunc de Solis circuitione verba, iam dicamus. Certè illa in ſphera recta & ſub æquinoctiali vera non eſſent, ibi enim Sol aut per ipſam lineam fertur æquinoctialem, neque in vllam mundi partem flectitur: aut vltra citráve eam lineam, ita tamen vt quotidiana circuitione eam non interſe-

cet,non interfecans autem in contrariam mundi partem flecti non poteft. At verò in fphera obliqua,qualis eft hæc quam incolimus, & Syria, vbi hæc fcripta funt,quinimmo & vbi inter tropicum Cancri & circulum Arcticum(vltra quos fines nihil habitabile putabat antiquitas)veriffimum eft, quotidie Solem gyrare per meridiem,& flecti ad Aquilonem. Nam quacunque die conuertat homo faciem ad eam partem qua oritur Sol,& inde ducens per fuum Zenit lineam, defcribat circulum magnum, & imaginatione fecet mundum in duas partes æquales, eam mundi medietatem ad quam fpectabit fua dextra, vocabit meridiem, ad quam finiftra feptentrionem, aut Aquilonem,quia habebit polum à finiftris, & à dextris meridianum motum Solis:quotidie autem Sol, poftquam gyrauerit per meridiem, interfecans illum magnum circulum (qui eft linea longitudinis) flectetur ad oppofitam cœli medietatem,quare flectetur ad Aquilonem.Interfecare autem eam lineam quotidie,conftat, quia Sol cum fertur per æquinoctialem defcribit magnum circulum, duo autem circuli magni non poffunt non interfecare fefe per medium: cum verò recedere ab æquinoctiali non poffit Sol nifi per triginta gradus, & obliquitas fpheræ dictis in locis maior fit (quod eleuatio poli ab Orizonte indicat) fit vt nunquam percurrat Sol circulum, qui non interfecet circulum illum magnum, & fi non per medium, & in partes æquales. Si autem interfecat, certè flectitur antequam perficiat diurnum motum ad oppofitam medietatem,& quæ fpectat ad Aquilonem. Veriffimè ergo Sol ex quo nafcitur,gyrat per meridiem, & deflectens ad Aquilonem redit in locum fuum. Quòd verò omnis locus citra tropycum Cancri habeat

Duæ mundi partes.

beat obliquitatẽ maiorem,quam ſit ſummus Solis receſſus à linea æquinoctiali,conſtat quia duo tropici ęquè diſtant ab illa linea, & circuli Arcticus & Antarcticus à polis, habebit ergo regio quæcunque tantò plus obliquitatis quam id ſpatium ſit, quantum diſtat ab ipſo tropico,quod omnino ſit aliquid,ſi citra illum ſita eſt.

CAPVT SEXAGESIMVM TERTIVM.

IN eodem primo cap.Eccleſiaſtę ita habetur. *Omnia flumina intrant in mare, & mare non redundat:ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur, vt iterum fluant.*

Antiquam hæſitationem vocat Ariſtot. in ſecundo cap.ſecundi Meteororum,cur mare non redundet,neque verò ſentiatur augeri, tametſi multitudo ingens tantæ magnitudinis fluuiorum in ipſum continenter influat. Nimirum inde licet intelligere, eam quæſtionem ab antiquiſſimis etiam philoſophis agitatam eſſe, cuius deciſionem conſtat pendere ab ea opinione, quam quis habeat de fluminum generatione, & hanc à generatione fontium.Siquidem videmus(neque dubium)flumina à fontibus incipere & acceſſione fontium & riuulorum augeri. *Mare cur nõ creſcat.* *De fluminibus.*

Qui igitur cenſebit fontes ex ingenti illo barathro, & aquę(vt ita dixerim)immenſitate,quę intra terrã eſt regurgitare,partim per patentes quoſdam poros, velut per quoſdam cuniculos, partim per ſolidam ipſam terram excolatos,dicet, (quod in præſcripta oratione legimus)mare nõ redũdare,quia quantũ alia parte accipit,tantundẽ alia dimittit Cuius ſentẽtiæ Plato eſt in

Phædone, vbi differens de magno illo barathro, inquit. *In hoc vtique receptaculum omnia confluunt flumina atque inde rursus effluunt.* Arist. verò qui de generatione fontium aliter statuit, putat illos non ex vno communi principio fluere, sed noua aliqua generatione fieri, suo in loco vnumquemq;, merito videtur refutare eam quæstionis antiquæ decisionem, & excogitare aliam. Nimirum ipse censet in terræ cauitatibus gigni aquam, aëris, & vaporum qui illîc sunt copiosi, cõgestione, ibíque multatum guttularum coutinenti cõcursu, riuulos gigni, qui per meatus aliquos erumpentes, fontes dicantur, quorum rursus coitione fiant flumina quæ per terram decurrant vsque ad mare; hoc verò ob suam vastitatem, non videri accessione fluminum augeri, esse enim perinde ac si per amplissimam mensam effundas aquæ cyatum. Differendum igitur in primis videtur de fontium generatione, vtro dictorum modo fiant, & an eodem modo omnes, deinde ad antiquæ dubitationis, solutionem, veniendum, Aristoteli videtur fieri non posse. vt fontanę fluuialésque aquę effluant ex mari, cum in illud influant, quia cũ aqua moueri nullo modo possit, nisi ab editiori in humiliorẽ locũ, fieri non potest, vt in eũdẽ locũ influat à quo effluxerit, quia erit idẽ locus se ipso eminentior, & humilior. Quæ causa est, vt nõ possint arte fieri vlli fontes perpetui, præcipuè nõ accedẽte vacui necessitate, quæ certè in terræ cauitatibus nõ accederet, quia possent facile repleri aëre. His possis addere tã insignẽ aquarũ fõtanarũ à marina differẽtiã si enim ex mari vt ex communi alueo omnes fluerent, videntur, & sui, & maris futuræ similes, nunc autem & à seipsis diffidẽt multũ, & à mari quãplurimum, cum paucæ salsæ sint. Cum igitur hic modus generationis fontium

Fontiũ generatio.

Differentia aquarum.

fontium his argumentis videatur tolli,ſupereſt alter, ex vaporibus ſcilicet,& aëre deſatis intra terræ cauernas generari denuò aquam, quæ per quoſdam hiatus exiens fons dicatur, atque deinde aliorum acceſſionẽ increſcens,etiam fluuius.Quam ſententiam confirmat Ariſt.dicens hac cauſa ad radices montium oriri ſem per fontes,neque in media planicie humilium valliũ, neque in ſummis montium cacuminibus,quod ex ſub limium partium cauitatibus ad humiles guttatim deſtillet aqua,atq; ſtillarũ concurſu colligatur.Cęterum ſi quis rectè conſideret,videat argumenta quæ contra aliam ſen tentiam dicuntur eſſe ſolubilia,& quæ in hu ius confirmationem communia.Nã primo illo(quod & maximum eſſe videtur) non fit, vt non poſſit aqua influere in eundem locum à quo effluat, ſed vt nõ ſecundum eãdem partem. Quid autem prohibet mare, adeo vaſtum cum ſit,& immenſæ profunditatis ſecũdum aliam partem recipere influentes aquas, ſecundũ aliam demittere effluentes?nimirum in arte factis fon tibus machinari conantur, vt idem aquæ congius circulo quodam influat,&effluat.At verò in mari non ita euenit,neque eadem aqua quam in mare deponit Tagus,redibit inquam in eiuſdem fluminis exortum,ſed in mare deponit,& ex barathro illo imměſo,quod in tra terram eſt,exhaurit.Sed dices,quo pacto exhaurit certè vt in hominis corpore,magna ſãguinis copia in hepate eſt,& corde,decurrit verò inde per totum cor pus per quoſdam anguſtos canales,quos vocamus venas,ita intrà terram maxime quędam cauitates ſunt aqua plenæ,indéque per quoſdã cuniculos, ſeu mauis, per quaſdam venas decurrit per totam terram, vſque ad eius extremitatem, atque vbi euenit venarũ aliquã ruptã eſſe,aut hiare, fons fit,maior aut minor, vt ipſa

est vena, aut hiatus. Neque enim putandum est, Mosem cum in deserto lapidem virga feriens, potauit siti iam pereuntem populum, fecisse vt quæ anteà non erat aqua, gigneretur denuò, sed vt quæ fuberat rupto meatu erumperet; velut chyrurgus venam scindens, sanguinem fluere facit. Atqui hoc ita se habere, apertè indicant verba illa capite septimo Geneseos, *Rupti sunt omnes fontes abyßi*, hoc est, omnes fontes, qui ex ingenti aquæ abysso (hoc est quod poëtæ barathrum vocant, seu tartarum) procedunt, ruptis venis eruperunt, & ita effusa aqua abyssi inundauit terram, vt si quis ruptis vbique venis exhauriat sanguinem hepatis, ac totam corporis cutem commaculet. Sed dices perstans adhuc in primo argumento, quandoquidẽ ex terra & mari vnicus cõstat globus, fieri nõ posse, vt aqua per illos meatus, siue canales, supra globi illius extremitatẽ, seu superficiẽ efferatur, ferretur enim sursum sublimior fiẽs toto mari à quo nascitur: nullatenus igitur efferri potest in montes, & mari & reliqua terræ planicie sublimiores, at verò plerique fontes descendunt ex supremis mõtibus, decurrúntque in terræ planiciem, ac per eam in extimam superficiem maris, nõ igitur ex mari veniunt, sed in ipsis montibus generationem habent, non aliter ac pluuiales aquæ in nubium regione. Non esset (arbitror) quod respondere possemus, si mare, & tota aquę moles in suo loco cõsisteret firmiter, vt terra, neque agitaretur hâc & illâc ab vlla alia causa, quæ accederet. Nũc autem non ita fit, quinimmo videmus mare assiduè agitari, nunc quidem stato quodam ordine tumescens, & detumescens, nunc temerè per tẽpestates insanas vsq; ad nubes elatum, & rursum subsidens, quos motus, vix dubitare quispiam possit, ad conclu-

conclusos intra terram, & aquam flatus referri. Nam aduentāte tempestate, antequam per apertum aërem ventus reflet, sentitur intrinsecus aqua agitari, & cum ipso maris æstu quotidie aduentat aura quædam, ex aqua impetu interni flatus agitata, erūpens. Quale igitur hoc esse videmus, circa hāc extimam superficiem, tale quiddam necesse esse intra terrā in contrarias partes fieri: agitari igitur interius aquam à flatu, & à barathro per terræ cuniculos in partes mari etiam sublimiores efferri, partim quidem ab impellente flatu pulsam, partim etiam ab erumpente, quærentéque exitū tractam, vt est scilicet via. Cum igitur hoc ita habeat, putandum est, esse in supremis terræ partibus cauitates quasdam, quæ cum aqua agitata eo vsque pertingit, replentur superne, & cum reliqua aqua retrocedit quæ eas repleuerat, manet velut in vtribus quibusdā sensibilibus, à quibus per terræ rimulas defluens, in mare iterum recurrit. Neque verò non erunt hoc modo fontes perennes, nam innundationes illæ subterraneæ tam repetunt crebro, aqua nunquam manente, sed semper agitata, vt antequam ventres illi exhauriantur, anticipent repleri. Sunt verò flatus, & aqua sibi mutuo causa agitationis, nam aqua deorsum cadens illum præmit densátque, ille plus satis compræssus, & quærens laxamentum, illam trudit, hísque mutuo fientibus sunt intra terram magnæ turbationes, vt & in animalium ventre, (vt in dicta perstemus comparatione) euenit, humores & flatus súsque déq; versari, quia & crassissimas fœces à flatu solent vsque ad supernum ventriculū, ab imo vētre efferri. Hac igitur terræ marísque dispositione, sapiētia Dei librabat fōtes aquarū, hoc est, ita aquas disponebat alias partes

Mare cur agitetur.

Flatus agitationis causa.

eleuans ac suspendens, alias deprimens, vt nunquã cessaret fontium fluminúmque decursus, quibus, velut vberibus, terra omnium mater, animantia omnia potaret, & satis omnibus, ac sponte nascentibus alimenta præberet, vt inquit Philon.

De hac aquarum dispensatione gloriatur ipsa Sapientia capite vigesimoquarto, dicens, *Ego sapientia effudi flumina. Ego quasi trames aquæ immensæ de fluuio. Ego quasi fluuius Dorix, & sicut aquæductus exiui de Paradiso.*

Dixi, Rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum. Et ecce factus est mihi trames abundans, & fluuius meus appropinquauit ad mare. Hæc verba haud dubie innuunt dictam aquarum distributionem. Quod ipsarum sit tam ampla differentia, facit percolatio. Nam & Aristoteles ipse dicit, demissis in mare vasis cereis extrahi dulcem aquam, tamen quod percoletur quod dulce, & potulentum est, salsis & terreis extra relictis. Quin & terrea, ac lapidea quædam vasa sunt, per quæ excolata aqua redditur melior, ex corpore verò per quod permeat, semper aliquid trahit. Quid ergo prohibet hoc idem excolanda per terram aqua fieri? Accedit, fontes nõ exire ex maris conspicua parte, sed ex barathro, quod quia intra terram reconditum est, neque ita à Sole exuritur, minus erit salsum. Hęc igitur argumenta debilia sunt. Illud verò commune, nasci plerunque fontes ad montiũ radices. Dico autem commune, quia secundum vtranque opinionem idem euenit, nam cum aqua naturaliter feratur deorsum, etiam si rumpatur vena, non decurret per terram, nisi rumpatur in montibus, neque quidem in suprema eorum planicie, sed qua iam declinant. Alioqui ruptura venæ in locis planis fiunt putei.

Fontes vnde.

putei. Hæc igitur Platonis sententia quæ adeo consonat sacris oraculis, nihil videtur admittere incommodi. An vero & Aristotelea adeo probabilis sit, expendendum, nõ enim videtur. Nam si fontanæ aquæ perinde generarentur in terræ cauernis, vt pluuiales in nubium regione, eueniret certè in illis, quod & in his scilicet, neque essent perennes, neque eisdem in locis semper fierent, sed, vt pluuiæ in certis fierent temporibus & locis. Præterea nubes fiunt ex aëre & vaporibus loci frigiditate crassescentibus, cauernæ verò terræ non semper frigidæ sunt, sed in æstate solùm, quare in hyeme cum sunt calidissimæ, vt & animalium ventres non manarẽt fontes, sed solum in æstate, euenit verò contrà omnino, per hyemen enim fluunt abundantius, per æstatem extenuantur omnes, & arescunt plurimi. Quod si dicas non gigni eam aquã crassescente aëre à frigore, sed congestione vaporum à calore resolutorum, vt in operculis ollarũ ex aqua feruente eueniret contrà, vt per æstatem nulli fontes fluerent, cum totus calor sit extra terram, at verò fluunt plurimi, iíque frigidissimi, ac nonnulli etiam sunt qui obturati per hyemem, fluunt æstate solum. Quod si dicas, æstate fieri refrigeratione, hyeme congestione resolutæ calore aquæ, præterquam quod videtur figmento simile, non eandem esse toto anno fontis perennis generationẽ, eueniret vt Vere & Autumno minus, tenuiúsque fluerẽt quam hyeme & æstate, cum scilicet neque frigus esset tantum, vt crassitiẽ inferret, neque tantus calor vt solueret aquam in vapores, itaq; haberent fontes quotannis duo incrementa & totidẽ decrementa. Tamen nõ ita euenit, sed vniuersum cum ignis abundat, decrescit tota aquæ moles, cũ extenuatur ignis, abũdat aqua. Quapropter cum fontes ac flu-

Putei.

mina, ex tota aquæ mole, & ingenti illo barathro (quod nihil aliud est quàm recondita maris pars) decidantur; tabescunt cum præualent calor & siccitas, abundant cum contrarię virtutes hoc est frigus & humor præcedunt. Constat igitur ex dictis, verissimum esse quod sacra testantur eloquia, fontes aquarum nasci ex abysso. Quid verò magis conspicuum in quibusdam & fontibus & puteis, qui cum ipso mari sentiunt fluxum, & refluxum, quem æstum dicimus? cur autem non omnes, & cur eorum qui vt mare æstuant, quidam augescente mari augescunt, subsidente subsident, quidam intumescũt detumescente, & tumescẽte detumescuut. Dictæ sunt causæ super caput trigesimum octauum Iob, nunc illud vnum dicimus, consentaneum admodum esse putare, eos fontes qui simul cum mari mouentur, ab eodem principio impelli, haberéque cum mari partium continuitatem, quam nisi per barathrum, habere nequaquam possũt. Porro, quod in quibusdam fontibus euidenter agnoscitur, de omnibus æquum est putare, exire scilicet, ex communi aquarum principio, mari. Neque verò hoc verum non erit, etiamsi excolatæ per terram aquæ ex mari, accessio aliqua fiat ex vaporibus, siue densatis, siue congregatis, nam & vapores ipsi ex aqua fiunt. Vt igitur destillantem ex alambico aquam, nemo negat exire ex herbis quæ in illius fundo sunt, etiam si intercedat resoluti congestio, ita ne illam quidem aquæ partẽ, quæ fontibus & fluminibus accẽdet, ex vaporibus genita, siue intra terram, siue in nubiũ regione, negandũ à mari exire, illud enim est totius humiditatis prõptuariũ. Fatendũ ergo omnia flumina à mari exire, & in illud reuerti, quod, præter dicta, vel facilis expeditáq; antiquę dubitationis dilutio indicat, nimirum

Fontium & puteorum æstus

rum mare,& si in illud flumina intrent omnia,non redundat quia ab illo etiam exeunt. Nam quam Aristo. reddidit causam,minus probari potest.Quia enim vastissimum est mare, & influentia flumina non vna in parte aceruantur, sed diffunduntur per illud extensa, putat latere,neque sensibilem vllam molem posse addere.Quod quidem si vno tantum die,aut vno mense, aut etiam vno anno, aut, si placet annis centum fieret probabiliter diceretur,si tamen infinito iam tempore (vt illemet auctor putat)influxerũt, necesse est plus aquæ quam totum ipsum contineat mare, ingessisse, atque ita redundasse iam multò ante in totam terram. Neque si dicas, mare Solis vi ad meridionalem plagam assiduè absumi, plusquam accessione fluuiorum possit augeri,effugies dubitationem,non enim minus augetur ipsum per se mare sub polis, quam extenuatur sub Zodiaco,quapropter illis exæquatis,redundabit quod ex fluminibus accedet,denuo genitum.Non igitur illa causa est, qua mare non redundat, sed quia ad locum vnde exeunt flumina reuertuntur,vt iterum fluant.

CAPVT SEXAGESIMVM QVARTVM.

APITE I.Ecclesiastæ.*Ego Ecclesiastes fui rex Israel in Hierusalem, & proposui in animo meo quærere, & inuestigare sapienter de omnibus quæ fiunt sub Sole. Hanc occupationem pessimam dedit Deus filiis hominum,vt occuparentur in ea.*

Cap.3.eiusdem,ita habetur. *Cuncta fecit bona*(Deus scilicet) *in tempore suo, & mundum tradidit disputa-*

tioni eorum vt non inueniat homo opus quod operatus est Deus ab initio vsque ad finem.

Rursus in calce capite octauo eiusdem libri. *Et intellexi, quòd omnium operum Dei nullam possit homo inuenire rationem, eorum quæ fiunt sub Sole, & quantò plus laborauerit ad quærendum, tanto minus inueniat, etiam si dixerit sapiens se nosse, non poterit reperire, & rursum. Cunctæ res difficiles non potest eas homo explicare sermone.*

His oraculis duæ continentur assertiones: altera; Studium philosophiæ naturalis, & desiderium agnoscendi rerum causas, insitum esse naturaliter hominibus, neque fluere ex aliquo vitioso affectu, vt multas rerum prauarum appetitiones, sed ab ipso Deo rerum omnium, & naturæ parente, & auctore, illis esse tributum. Siquidem hanc occupationem pessimam, idest, maximam, & laboriosam, non, inquit, ipsi sibi à natura declinantes conquisiere, sed dedit Deus filiis hominum, & mundum tradidit disputationi eorum: itaque cupiditatem philosophandi illorum animis inseuit, mundum verò posuit illis ob oculos, velut quoddam Enigma, & prima quidem assertio hæc est. Altera. Homines, quantumuis studio philosophiæ insudent, fieri non posse, vt aliquando inueniat rationes & causas eorum quæ fiunt sub Sole, sed necesse esse, vt omnes in earum inuestigatione, dum sint in tenebris sensuum, horum, plus aut minus allucinentur, & de iis etiam quæ sibi videntur probabilissima, nisi se ipsos velint fallere, dubitent. Non enim, inquit, dedit Deus hanc occupationem, hominibus inuestigandi sapienter de omnibus quæ fiunt sub Sole, & consequuti certam eorum notitiam, fiant sapientes, sed vt occupentur in ea, sapienter inuestigantes. Nimirum homines, non tam dici

Mundus Enigma dicitur.

dici debent ſapienter, quod ſciant, quam quòd inueſti gent non ineptè. Qui proinde mihi videntur vocari philoſophi, ideſt, amatores ſapientiæ, potiuſquam ſophi, ideſt ſapientes. Non enim tam ſciunt, quam ſcien tiæ amore capti inueſtigant. Propoſitæ itaq; ſunt duæ aſſertiones. De prima quidem omnes conſentiunt, ſiquidem eum appetitum omnes perſentiſcunt in ſeipſis. Vnde quidam naturam ſequuti, philoſophiæ vacant, alij eam naturam in vitium commutantes, in curioſitatis peccatum incidunt, vana & ſuperſtitioſa con ſectantes. Veriſſimè itaque dictum eſt illud ab Ariſt. *Omnes homines naturaliter ſcire deſiderant.* Vt itaque vitam & fœlicitatem (quamquàm de ea variè ſentiūt) omnes naturaliter exoptant, ita & ſcientiam naturæ quam in parte fœlicitatis etiā ponūt, iuxta illud Poetæ. *fœlix qui potuit rerum cognoſcere cauſas.* Obiiciet fortaſſe aliquis Socratem, qui hanc philoſophiam videtur ſpreuiſſe, & eam ſolùm probaſſe, quæ ad mores formandos pertineret. Cæterum; ſi conſulimus Galenum in libro de hiſtoria philoſophica, intelligemus facile, eum virum, nō neglexiſſe eam philoſophię partem, quam melius etiam, quàm multi aliorum excoluit, ſed damnaſſe ſuperiorum philoſophorum inſtitu tum, qui in ea ſuorum ſtudiorum ponebant finem, & vni philoſophiæ parti phyſicæ, cui ſoli illi vacauerant, duas adieciſſe, rationalem ſcilicet, & moralem. ipſe etiam Eccleſiaſtes in initio cap. ſeptimi videtur arguere philoſophos, dicens, *Quid neceſſe eſt homini maiora ſe quærere, cum ignoret quid conducat ſibi in vita ſua?* tamen re vera non vituperat ſobriam philoſophiam, ſed (vt ipſiuſmet verbis vtar) verba plurima, multam in diſputando habentia vanitatem. De ſecunda aſſertione plurimum altercatum eſt. Nam cum fuerint pe-

Philoſophia natu ralis deſiderium.

Philosophorũ secta. pene innumeræ philosophorum sectæ, quæ in tres primas differentias distributæ sunt Dogmaticorum, Academicorum, & Scepticorum, in Dogmaticis fuere Peripatetici, Stoici, Epicurei, Pythagorei, & alij innumeri. Academici, Socrates, Plato, Clitomachus, & Carneades. Sceptici, Pyrrho, & Zenocleates, & Anaxarches Abderita, & multo post, Sextus, in ea secta nobilissimus, qui eam etiam auxit, Galenus addit duplices alios philosophos, Contentiosos, scilicet, & Mixos. Contentiosos, dicit, fuisse eos, qui nihil aliud quam superiores esse cauillis contendebant: in his dicit fuisse Euchlidem, Menedemum, & Clitomacum. Mixtos eos, qui partim Sceptici, partim Dogmatici fuere, vt Xenophanes, qui solum asserens omnia esse vnum, & Deum esse finitum immutabilem, & ratione præditum, de aliis omnibus dubitauit: & Cemocritum, qui nulla alia de re suam sententiam tulit, quam de atomis, vacuo, & infinito. Cæterum Contentiosos, satius est à numero philosophorum reiicere, & sophistas appellare: Mistos verò intelligere cum prioribus. Cum itaque fuerint triplices philosophi, Dogmatici, Academici, & Sceptici. Soli dogmatici affirmare quędam ausi sunt, atque sua placita quasi certa & stabilia pronuntiare.

Academici, nihil certo sciri posse, sed ad verisimilitudinem quandam, & probabilitatem posse procedere disputationes. Sceptici nihil de vlla re affirmantes, neque negãtes, de omnibus æquè dubitant. Atqui, ne illud quidem, an sciri posset quippiam, an non affirmabant, aut negabant, sed in ore semper habentes illa familiarissima verba, Nihil definio, & nihilo magis, & *Epoches.* fortasse, & fieri potest, & ἐπέχω quasi subtraho iudicium, aut vtentes aphasia, & acrisia, hoc est, taciturnitate,

nitate, & incertitudine, iudicare recusabant. Verum ènim verò si quis consideret, quos illi vocabant modos epoches, siue causas ob quas retineri semper debeat assensus, facile intelliget, Scepticos, multo etiam magis quam Academicos, desperasse aliquid sciri posse. Modi.n.illi Epoches, sunt argumentorum genera, qui bus indicatur, non solùm nullius rei comparatam adhuc esse sciētiam, sed ne fieri quidem posse deinceps. Veterrimi Sceptici decē modos Epoches excogitauerunt, posteriores adiecerunt quinque. Quibus rursum alij, alios duos. Quos omnes licet videre in libro Pyrrhonicarum hypotheseôn Sexti philosophi, & in Pyrrhonis vita apud Diogenem Laërtium. Mihi satis sit eorum nonnullos proferre, quib. maximè quod propositum est indicetur. Redigunt illi, omnes illos modos in tres, quos esse dicunt, à cognoscente, & ab eo quod cognoscitur, & ab vtroque in modis à cognoscente est differentia organorum sensuum, quæ eorundem sensibilium facit adeo diuersas phantasias, vt nequaquam constare possit, quid rei insit verè, quid tantum appareat. Differentia verò sensuum, est in differentia multiplici animalium, & ipsorum hominum inter se, & affectionum multiplicium, quibus eiusdem hominis eadem pars variè semper afficitur. Nam cum experiamur, mel videri mihi album & dulce, ictérico flauum, & amarum, & eidem homini eundem cibum, nunc esse suauem, nunc ingratum, quod homo affectus morbosa dispositione sit, sed & sine omni præter naturam affectione, quòd esuriat, aut satur sit: cumque eadem res appareat illi rotunda, huic oblonga, huic simplex, illi gemina, quod pupillæ figura mutata sit, aut quod altera ab altera pupilla desciuerit, constat futurum, vt neque omnibus animanti-

bus re appareant eædem, sed quæ aliis albæ, aliis palidæ, aliis rubræ: quæ aliis rotundæ, aliis angulatæ, ita etiam dulces, amaræ, salsæ, aut acidæ. Nimirum est compositio & temperies animalium multiplex, atque adeò organum visus, qui putatur esse perspicacissimus sensus, & ad consequendam certam rerum notitiam optimus, habet miram varietatem, quotuplices enim sunt colores oculorum? Si igitur differentia organi sensus facit eiusdem rei diuersam phantasiam, animalia verò omnia differunt ab aliis omnibus, compositione & temperie omnium organorum, & singuli etiam homines ab aliis omnibus nonnihil, & singuli bene valentes ab ægrotantibus, & ipsimet bene valentes à seipsis nondum ægrotantibus, sed naturaliter mutatis, per ætates, per animi motus, per casu incidentes cogitationes, per corporales motus, vt quòd ambulauerit, aut sederit, comederit, aut biberit, aut abstinuerit, dormiuerit, aut vigilauerit, sine vllis autem mutationibus, ne minimum tempus potest homo persistere, certè nihil potest, vniusmodi apparere, neque diuersis animantibus, neque hominibus multis, neque eidem alio tempore, sed quod huic animali tale, illi alterum, huícque homini & illi, sed & huic hodie & cras, atque adeo vesperi & mane. Vt autem hoc in externis sensibus, ita habet in internis. Nam non minorem esse differentiam iudiciorum quam sensuum constat, cum vix duobus hominibus eadem res placeat, sed quod alius probat, alius maximè detestetur, & eadem de re alius lætetur, alius mæreat, alius irascatur. Quin & idem homo eisdem verbis nunc irascitur, quibus nuperrimè placabatur. Atque adeò de eadem re interrogati, vt an hoc honestum sit, an turpe, vix duo homines eadem respondeant, non solum è vulgo, sed & ex iis qui censentur

Tẽperies multiplex.

cenſentur ſapientiſſimi: & quod magis mirere, idem homo nihilo factus doctior, aut indoctior, eadem de re mutat ſententiam, ſine nouis nonnunquam argumentis, ſed quòd ipſi eadem prorſus, nunc diſpliceāt, quæ placebant antea. vſque adeò videntur in nobis omnia continenter mutari & rerum earundem mutare phantaſias. Igitur à natura cognoſcentis accepto argumento, videtur nullius rei certam & ſtatutam haberi poſſe notitiam, ſed cenſeri omnia qualia apparent, qualia autem ſint vera, nos ſcire haud poſſe. Ab eo etiam quod agnoſcitur, capitur ſimile argumentum. Eadem enim res, ſecundum ſubſtantiam prorſus non mutata, ſed quod alio modo obiiciatur, eidem homini & eodem tempore, videtur diuerſa. Nam res quamplurimę alio colore eſſe videntur integræ, alio comminutæ. Argenti certè fruſtum candidum videtur, eius verò ramenta nigra. Aqua etiam quæ nunc nigra, nunc decolor eſſe videtur, concreta in glaciem fit candidiſſima. Lapis quoque Tenarcus eſt viridis, & comminuti particulæ albæ. Sed & citra comminutionem ſunt quamplurima, quæ húc aut illûc verſata, alio & alio apparent colore, ſed & ſaporem etiam mutant multa quòd integra aut comminuta, hócque in maiores aut minores partes, deguſtentur: quædam etiam, alium admota, alium affricata, alium comminuta odorem pręſe ferunt, quamquam inde, neque ſubſtantiæ, neque verarum qualitatum (ſiquæ ſunt tales) mutatio vlla fit. Ergo & ob id etiam quod agnoſcitur, fit, vt nullus poſſit iudicare, quales re vera res ſint, ſed quales appareāt. Ad vtrumque, id inquam, quod agnoſcit, & quod agnoſcitur pertinent miſtiones, quæ plurimum etiam detrahunt exactæ agnitioni. Nam & ob naturales miſtiones rerum omnium (cum exactè ſimplex nulla ſenſibilium

Tenarcus lapis.

sit)& ipsum organorũ,& medij,quod vtriusque gratia (cognoscentis in quã & cogniti) in iis quę per medium aguntur est necessariũ euenit, vt nihil occurrat sensui simplex, Nam gustabile nihil est, quod non cõstet diuersis, ac non etiam aliquando cõtrariis partibus. Iam verò in ipsa lingua cum saliua miscentur, vnde, vt ex aliis omnib. condituris, saporem variare necesse est. Colores quoq; cum coloribus miscentur in medio. Quo fit vt aliæ iuxta alias res positæ colores mutent, & in vmbratili loco & in Sole. Sed & varij illi oculorum colores, qui secundum iridem, corneam & coniũctiuam tunicam sunt, & inter se inuicem, & cum extrinsecus subeuntibus speciebus miscentur variè. Nihil ergo syncerum ad sensum venit ipsum, quare neque exacta rei cuiusquam notitia haberi possit. Si enim vnicum idemque semper esset, & nullam prorsus mutationem subiẽs sensus qui agnosceret, ipsum verò sensibile mutationes subiret ex modo obiiciendi, aut etiam si ne ipsum quidem sensibile mutaretur, causa autẽ medij, aut eorum quę necessario accedunt, simplex syncerúmque nõ occurreret, nulla prorsus notitia posset esse exacta, quantò magis cum organorum sit tãta varietas, & eorundem tam multiplices affectiones, & ipsa sensibilia nunquam non alio & alio modo mutentur, & misceantur, omniáque & interna & externa, & ad sensum & ad sensibile spectantia, phantasiam permutent. Hæc & alia multa huiusmodi sunt Scepticorũ argumẽta, quæ constat non eo tendere, vt indicent notitiã certam rerum comparatam hactenus non esse, sed ne cõparari quidem posse, ob naturam & conditionem sensuum & sensibiliũ. Igitur cum tres fuerint primæ ac capitales sectę, vnica causa est affirmare, se quippiã scire. Duę negãt sciri aliquid posse. Quib. plurimum viden-

De sciẽtia opiniones.

tur adſtipulari præſcripta verba Eccleſiaſtici. Atqui ego ita ſtatuo. Nullius ſubſtantiæ habere poſſumus per ſeſe notitiam quam vocant intuitiuam, quia nulla via eſt ad intellectum niſi per ſenſus, ſenſus verò patibiles tantũ percipiunt qualitates. Accidentium haberi põt notitia per ſe, ſed ob inſtabilẽ ſenſuũ & ſenſibiliũ naturam, & ſentiendi modũ, nunquam exacta. Porro aſſertiones, quędam ſunt per ſe notę, quarũ aſſenſus natura nobis inſitus eſt, alię verò ſunt quarũ ex primis mõſtratorię colligũtur. Primarum habetur ſciẽtia naturalis, aliarum verò ratiocinando conquiſita. Huiuſmodi ſunt pleræq; mathematicarum theſeôn, quia de immaterialib. prorſus rebus enuntiantur. Eorum verò quæ in opinione verſantur, cuiuſmodi ſunt omnia phyſica problemata, cõſtat nullum prorſus ſciri poſſe, quia ſi quodpiam illorum ſciretur, accedẽte ſciẽtia tolleretur omnis opinio, ſublata omni obſcuritate, & incertitudine, quæ non poſſunt abeſſe ab opinione. Nõ ſolùm autẽ non eſt hactenus cõparata ſcientia phyſicarũ aſſertionũ, ſed ne comparari quidẽ poteſt, quia phyſicus nõ abſtrahit à materia. Materialium verò notitia cũ pertineat ad ſenſus, nõ poteſt vltra opinionem procedere. Scientia enim eſt vniuerſalium & intelligibiliũ. Itaq; phyſicus, quantumuis laboret, nõ poteſt ſuarum theſeôn ſcientiam comparare. non tamen proinde debet more Pyrrhonicorum dubitare de omnibus, ſed probabilioribus aſſentiri, Magna enim ſtupiditas eſt, putare omnium orationum contrariarum eſſe parem vim, etiamſi vbi probabilis eſt contradictio, neutri licet citra dubitationem aſſentiri. Sed dices, ſi non poteſt homo rerum naturalium ſcientiam aſſequi, quorſum eũ appetitũ Deus illi inſæuit? an tantum vt cupiditate, cum deſperatione torqueretur? non quidem,

Phyſica cur ignorẽtur.

ſed primũ ſane (vt in præſcriptis oraculis legimus) vt occuparentur in ea, vt ſcilicet honeſta & laborioſa occupatione detenti, minus vacarent criminibus. Deinde & ob aliam quoque longe potiorem vtilitatẽ, ſcilicet vt non inueniat homo opus quod operatus eſt Deus ab initio vſque ad finem. Itaque datus eſt homini is naturalis appetitus, mundúsque in diſputationẽ, vt ſemper quærens, nunquam inueniat cauſas operum Dei. Sed quę hinc vtilitas? maxima. Ex nulla enim cõtemplatione potius quam hac, venire poſſit homo in cognitionem Dei, & futurorum bonorum, neque aliũ de capitur melius argumentum. Cum enim homini ſit ſcientiæ de natura appetitus naturalis talis verò appetitus non poſſit eſſe impoſſibilium (quia omnis talis naſcitur ex priuatione & potentia) conſtat eum talem ſcientiam conſequi poſſe omnino. Quare ſi in hac vita, ac ſenſuum horum miniſterio, nõ poteſt, ſit vt illũ maneat vita alia beatior, in qua, à perpetua qua in hac torquetur ſiti, ſit ſatiandus: cũ ſcilicet apparuerit gloria Dei. Simile etiam argumentum accipitur à beatitudinis naturali appetitu, & vitę huius neceſſaria miſeria. Eadem enim ratione ſit, vt ſeculum aliud beatius debeat expectari. Plurimum itaque confert phyſica cõtemplatio ad cognitionẽ (vt diſertiſſimè dixit Diuus Paulus) inuiſibilium Dei, idque duobus maximè modis. Nam & per ipſarum rerum natura conſtantiũ pulchritudinem, & ob cauſarum quibus conſtant ignorationem, à Nicolao de Cuſa doctam ignorantiam appellatam, cum ſcientię appetitu coniunctam. Quorum illud vocat nos in cognitionem Dei, hoc futuræ vitæ, in qua optatam & tranquillitatem, & ſcientiam, Deo concedente, conſequemur. Argumentum à pulchritudine rerum cœperũt etiam philoſophi. Nam Galenus capite

Phyſicorũ vtilitas.

Sciẽtiæ appetitus.

vigesimosexto de historia philosophica, inquit, *Dei verò cognitionem habuimus, ex pulchritudine quam cœlo inesse spectauimus.* Nihil enim temerè aut casu pulchrũ oritur, sed artificis alicuius opera. Plato quoque pulchritudinem mundi huius quem cõspicimus, pulchritudinis causæ exemplaris, quæ est ipse Deus, argumẽtum esse affirmat. Sed in sacris eloquiis occurrit passim hoc argumentum. Quid enim aliud est illud Psalmi. *Cœli enarrant gloriam Dei, & opera manuũ eius annuntiat firmamentum?* & illud Cãtici, *Benedicite Sol, & Luna Dominum, benedicite stellæ cœli Dominum, benedicite imber & ros Dominum?* & iterum illud Psalmi. *Laudate eum Sol & Luna.* Et iterum *laudate Dominum de terra dracones & omnes abyssi, ignis, grando, nix, glacies, spiritus procellarum, quæ faciunt verbum eius. Mõtes, & omnes colles, ligna fructifera & omnes cedri.* Quorsum enim inuitantur ad Dei laudem irrationalia, & inanima? aut quo pacto possunt laudare? certè non aliter quam suo factori arte stantia, atque potentiæ, bonitatis, & sapientiæ, illi testimonium perhibẽtia. Eo quod suo quodque genere, valde bona, & pulchra sunt & perfecta, ita vt non possimus quidquã addere aut detrahere iis quæ fecit Deus, vt timeatur capite tertio Ecclesiast. Innumera alia huiusmodi testimonia sunt in sacris scripturis, pro nostro autem instituto, satis sit nunc vnum aut alterum protulisse. In secundo etiam argumento, quod ab ignoratione causarum naturalium accipi diximus, versatur maxima pars eius disputationis quæ habetur in libr. Iob. Nihil enim aliud innuunt illa verba cap. trigesimi sexti, quibus Eliud ita affatur ipsum Iob, vt suo loco explicatum est, *Memẽto quòd ignores opus Dei, de quo cecinerunt viri. Omnes homines vident eum. Vnusquisque intuetur procul. Ecce*

Cœli inuocatio.

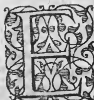
Deus magnus vincens noſtram ſcientiam. Alia etiam multa ſunt huiuſmodi,quorum pleraque propriâ habent diſputationem in hoc libro. Illud verò in commune pro quam plurimis ſciri oportet, non ſine magnò ſacramẽto nos paſſim ſacris eloquiis admoneri, nunc noſtræ improbitatis,nunc debilitatis, nunc inſcitiæ, quia ex horum cognitione naſcitur firmiſſimũ argumentum infinitæ bonitatis,potentiæ & ſapientiæ Dei.Quicunque enim concedet, hominẽ neque poſſe velle, neque facere, neque ſcire omnia quæ amari, fieri & ſciri poſſunt,ſed quædam velle, quædam inuidere,quædam poſſe,quædam nõ poſſe,quædam ſcire, quædam ignorare cogetur neceſſario concedere, eſſe aliquam in rebus præſtantiſſimam naturam,quę velit, poſſit,& ſciat,quæcunque amari fieri & ſciri poſſunt. Nã quod ſimpliciter eſt poſſibile aut ſcibile,huic autem non eſt,neceſſe eſt ſit alteri. Alioqui eſſet ſcibile, & à nullo ſcibile,quod quidem repugnantiam continet,quia paſſiua potentia refertur ad actiuam. Ergo quod ſcibile eſt & ab homine ſciri nõ poteſt, ſciri poteſt ab alio.Porro ab illo alio,aut omnia ſciri poſſunt, aut quædam etiam neceſſario ignorantur.Si primum, id eſt quod quærimus,ſin ſecundum, erit rurſus alius cui illa patere poſſint,atq; ita in infinitum ibitur, aut perueníetur tandem in naturam præſtãtiſſimam,& omniſciam,ita verò & omnipotentem, & bonitatis infinitæ.Igitur agnitio noſtræ improbitatis, debilitatis & ignorantię,naturalis via eſt ad agnitionem Dei.Merito ergo Deus Optimus Maximus tradidit mundum diſputationi hominum,ita tamen, vt non poſſit inuenire homo opus quod operatus eſt Deus ab initio vſque ad finem. Vnde conſtat non ipſam philoſophiã, ſed philoſophię prẹſumptionem,& inanem fallaciam

Mundi diſputationi datus.

eſſe

eſſe quæ decipiat,& à veritate ſeducat eos qui ſe opinantur eſſe ſapientes.Quod optimè inſinuauit Paulus ad Coloceſes capite ſecundo dicens, *Videte ne quis vos decipiat per philoſophiam,& inanem fallaciam.*

CAPVT SEXAGESIMVM QVINTVM.

CCLESIASTES cap.4.dicit,*Didici quod omnia opera quæ fecit Deus perſeuerent in æternum.*Quæ verba optimè videntur congruere cum Platonis ſententia,ſtatuentis,nihil eorũ quę à ſummo Deo per ſeſe,neque interueniẽte vlla naturalium cauſarum effecta ſunt,interitum vllum habitura. Inducit verò ille in dialogo de natura ſummum Deum, ita alloquentem Deos minores. *Dij Deorum quorum opifex ego & pater ſum,hæc attendite. Quæ à me facta ſunt, me ita volente indiſſolubilia ſunt. Omne ſiquidem quod vinctum eſt ſolui poteſt, ſed mali eſt, quod pulchrè compoſitum eſt, ſéque habet bene, velle diſſoluere: quapropter, quia generati eſtis, immortales quidem & indiſſolubiles omnino non eſtis, neque tamen vnquam diſſoluemini, neque mortis fatum ſubibitis, nam voluntas mea maius præſtantiúſque vinculum ad vitæ cuſtodiam, quam nexus illi, quibus eſtis tunc, cum gignebamini, colligati. Sed nunc iam quid iubeam cognoſcite. Tria adhuc genera mortalium nobis generanda reſtant.Abſque horum generatione cœlum imperfectum erit. Omnia enim animantium genera ambitu ſuo non continebit, contineat autem oportet, ſi eſt mundus perfectus omnino futurus. Hæc verò*

Creata an erunt æterna.

si à me fiant solo, vitáque donentur, diis adequabuntur. Quapropter accedite vos secundum naturam ad animalium generationem, ita vt vim imitemini meam, qua in ortu vestro sum vsus. Atque eius quidem animalis, quod in ipsis tale futurum est, vt cum immortalibus appellatione conueniat, diuinúmque vocetur, principatúmque teneat, & iustitiam simul ac vos colat, ego vobis semen & initium tradam, vos cætera exequi par est, vt immortali naturæ mortalem attexentes, faciatis generetísque animalia, subministrantésque alimenta augeatis, & consumpta rursus reficiatis. Ex hac oratione constat, Platonem censuisse, Deum Optimum Maximum, rerum cognoscendi facultate præditarum, nullam præter Angelos fecisse per sese, hominem verò & reliqua animalia fecisse per Angelos. Non quidem quod Angelis vim creandi, (vt nostri Theologi loquuntur) hoc est efficiendi ex nihilo, communicauerit, hanc enim vix eorum vllus tribuebat vel ipsi Deo, nedum vt possent Angeli illius esse capaces: sed quòd animalia omnia mortalia ab initio facta sint cōcursione causarum naturalium, has verò angeli inter sese commiserint. Ita enim inquit, *Quapropter accedite vos secundum naturam ad animalium generationem, hoc est, accedite, & causas causis admouentes, accipientes, scilicet, ex elemētis iam creatis, idoneas cuiusque naturæ portiones, atque vt cuique congruit miscentes, facite, vt homo, ac reliqua oriantur animalia.* In quem errorem suspicor Platonem inductum esse illis capitis primi Geneseos verbis (quis enim dubitet Platonem esse versatum in sacris?) *Faciamus hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Olfecisse sanè videtur Plato, non immerito diuinus appellatus, nescio quid de diuinis personis, cum scribens ad Hermiam dicat, testando Deum rerum omnium

Angeli creatores Platoni.

omnium Ducem, præsentium & futurarum, ac ducis & causæ patrem Dominum. Quid enim sibi vult Deũ rerum ducem, & Dominum, Ducis patrem nominãs? cum tamen sacratissimum sanctissimæ Trinitatis mysterium non satis assequeretur (quis enim hoc in philosopho requirat?) suspicatus est, Deum efficiendi hominis curam, angelis demandasse. At verò non satis attendit Plato oraculo diuino: *Faciamus* enim, inquit, *hominem ad imaginem & similitudinem nostram.* Ipse verò putat humani solùm corporis curam efficiendi, esse angelis demandatam, mentes autem esse factas ab ipso Deo. Constat verò hominem secundum mentem esse Deo similem, non secundum corpus. Quapropter efficiendi hominem ad Dei imaginem & similitudinem, non potuit cura demandari iis qui in mentium effectione nihil possent. Nisi verò hic Plato cum Epicuro censebat, Diis etiã esse humanas figuras. Sed præter hæc constat, neque hominis, neq; rei vllius earum quę à Philosophis vocantur perfectę, ortum primum potuisse esse naturalem. Nam nulla talium rerũ, ortum naturalem habet, nisi à sibi simili, neque hominem vlla naturalis causa efficere potest, præter hominem. Primus igitur, ante quem non fuit alter, non potuit naturaliter oriri. Nisi quis imaginetur, primum effectum esse naturaliter, sed per accidens, hoc est, nõ à simili, sed aliarum causarum permistione, vt aurum & argentum chymicum fingunt. Constat verò consensu omnium philosophorum, talem ortum perfectis animalibus denegari. Quod siquis plus satis Platonicus malit id dicere, quam Platonẽ esse loquutũ dissentanea, cogetur tamen fateri iuxta illius sententiam, omniũ hominũ imperfectissimum, & suo genere, vilissimum, fuisse primum illum, móxque illi proximum,

Qualem Deum esse cẽsebat Plato.

sensímque recedentes à primis factos esse meliores, Quod, primùm quidem, dissidet ab ea quã de primis hominibus omnes conceperũt, opinione, deinde etiã repugnat verbis Mosis, & ipsiúsmet Platonis. Ille enim dicit, *Vidit Deus cuncta quæ fecerat, & erãt valde bona,* hic verò dicit, delectatum esse Deũ opere. Sed in pręscripta oratione dicitur, curasse Deum vt mundus totus perfectus fieret, non esset autem talis, si pręstantissimum animal adeò imperfectum euasisset. Fieri verò ex dictis constat, quia posteriores facti essent à causis propriis, & per se, primi verò ab alienis & per accidẽs. Non ergo secundum naturam, neque à Diis minoribus factus est homo, sed creauit illum Deus ad imaginem & similitudinem suã, vt sacrum eloquiũ testatur. Non tamẽ in altera placiti sui parte, perinde errat Plato, sed verissimè affirmat, quod & Ecclesiastes. Omnia quæ à Deo Opti. Maxi. per sese facta sunt, æterna esse, & interitu caritura, nõ quidem natura sua, sed volũtate diuina: quæ verò naturaliter oriũtur omnia habere interitum naturalem. Primũ enim Plato, non minus quã Arist. sed distinctius etiam docet, omnia quæ vtcũque facta sunt interitum habere posse, ac dissolui, ab eadem scilicet causa, à qua facta sunt. Nã quia Angeli non sunt à natura facti, nõ possunt à naturali quapiam causa extingui, non minus autem possunt à Deo in nihilum redigi, quam potuerunt ex nihilo fieri. Atqui quod natura factum est, necesse est naturaliter intereat, non tamen perinde est necesse, vt quod à Deo creatũ est, aliquando ab eodẽ redigatur in nihilũ, quia natura causa necessaria est, ac proinde necessitate quadã fit aliquãdo quidquid naturaliter fieri põt, & corrumpitur quod corrũpi. Deus vero nulla tenetur necessitate, sed liberrima causa est, atq; vt vult potest, si-

Deus liberrimus agens.

ue facere ſiue diſſoluere, atque quia fecit poteſt etiam extinguere, ſed quia liber poteſt etiam in æternũ ſeruare. Eſt verò vt liberrimus ita & optimus, ac proinde efficere quidem voluit, extinguere verò & in nihilum redigere nunquam volet. Quæ verò ipſe per ſeſe fecit, nulla alia cauſa valebit diſſoluere, ipſe verò nunquam volet. Nunquam igitur eſſe deſinent quæ ab ipſo Deo per ſeſe effecta ſunt, ſed omnia opera Dei perſeuerabunt in æternum. Huiuſmodi ſunt Angeli, & corpora cœleſtia. Quid vero? an non de corporibus cœleſtibus ſcriptum eſt, *Ipſi peribunt, & ſicut veſtimentum veteraſcent. Mutabis eos & mutabuntur*. Atque alibi, *Erit cœlum nouum, & terra noua*. Præterea, non hęc ſolũ creauit Deus, ſed & terram, cuius nomine elementa intelligo omnia quæ tamen conſtat eſſe naturali interitui obnoxia. Sed & Adamus, qui vt dicitur in Euangelio Lucæ, fuit Dei, naturalem habuit interitum. Sed & ipſe Dominus & Deus noſter, ſecũdus Adamus, qui natus eſt de Spiritu Sancto, mortuus eſt. Multis igitur rationibus videtur falſum, omnia opera Dei perſeuerare in æternum, interitum nunquam ſubeuntia. Ego quidẽ cœleſtia corpora ita exiſtimo innouãda, vt hæc quæ modo ſunt intereant, aliáque pro his & ex his oriantur potiora, vt ex embrione animal, hæc ergo non delenda ſed perficienda, donandáque meliori ſpecie, & natura, exuendáq; volubilitate, quæ ab imperfectione, rerum ortui, neceſſaria naſcitur, donandáque æternæ, naturaliſque quietis appetitu, æternitati illi, & rerum omnium Sabato magis congruente. Dicitur verò hoc cœlum periturum, non quòd eſſe deſinet & in nihilum abibit, Sed quod deſinet eſſe tale, abiens in ſubſtantiam perfectiorem. Iam verò terra, & reliqua elementa, vt facta ſunt à Deo in initio, ita perſeuerabunt *Quomodo cœlum & terra peribunt.*

in æternum,citra interitum (mutata vero ipsa in pulchriorẽ speciem)hoc est secũdum se tota. Vt vero naturaliter oriuntur,ita & naturaliter intereunt, hoc est secundum partes. Tota verò terra semper stat, vt in Psalmo dicitur. Porrò neque hominem, neque vllum aliud animalium, fecit Deus ex nihilo, sed ex terra & aqua(nam ex limo terræ) quapropter non fecit per se solus,sed cooperantibus elementis. Vt & Sanctissimũ Iesum corpus ab Spiritu Sancto, cooperante verò etiam matre formatum est,vnde habuit vt mori posset, & animalia omnia protoplasta habuerunt vnde interirent. Hoc verò intererat inter hominem & reliqua, quòd in brutis nihil non est effectum ex terra, hominis verò pars pręcipua,hoc est mens,non potuit ex terra fieri,sed ab ipso solo per se Deo,dicentibus,vt Mose,ita etiam & Platone. Qua propter consentaneũ est, eam partẽ interitu carere,atq; adeò propter illius bonum,alteram aliquando ad vitam reuocari. Itaque nihil eorum quæ fecitDeus per sese,ac citra alterius causæ concursionem,videtur interitum habiturum.

Vt vel hinc accipi possit immortalitatis humanæ mentis argumentum,quòd neq; ex corporalibus elemẽtis,neq; nisi ab ipso per sese Deo fieri potuit.Quod quidẽ Plato consentaneè loquens, disertissimè explicauit,post præscriptam orationem,his verbis. *Hæc fatus in eodem rursus cratere,in quo mundi totius animam permiscens temperauerat,superioris temperationis reliquias miscendo perfudit,modóque quodam eodem,non tamen perfectas similiter,sed & secundo & tertio gradu à primis deficientes. Denique cum vniuersum constituißet, Astris parem numerum distribuit animarum.* Hæc Plato,qui apertè docet, Deum cùm minoribus Diis formandi corporis humani curam demandasset, ipsum

per ſeſe humanas animas confinxiſſe, eadem ratione qua fecerat ipſos Deos, ſeu Angelos, & Animam mūdi, atq; eadem natura, etſi non æque perfecta, ſed paulo inferiori. Secundo (inquit ille) & tertio gradu à primis deficientes. In Pſalmo verò octauo dicitur, *Minuisti eum paulo minus ab angelis*. Itaque hac in parte congruit diuinum oraculum cum Platonis placito. Ille enim dicit temperaſſe Deum in eodem createre, ſuperioris temperationis reliquias permiſcendo (quæ verba innuunt ſimiles eſſe naturas) ac effeciſſe animas humanas modo eodem, non tamen æquè perfectas. Diuinus verò vates dicit Deum minuiſſe hominem paulò minus ab angelis Quod quidem conſtat n ob corpora dici (ob hæc enim beluis ſimillimus eſt, non angelis) ſed ob animas, quas vt quoſdam angelos, & ſi ordinis aliquantò inferioris ipſe per ſeſe Deus efficit, & diuino quodam modo, neque homini ſatis intelligibili immittit in corpora, nullo quidem tempore, antequā in corporib· ſint exiſtētes. Ita verò ſe habere rē, cuius qui philoſophiæ ignarus non ſit, videtur ſuaderi facile poſſe. Nihil. n. philoſophis magis receptum eſt, quam ſentiendi facultatem quancunq; cū eo quod ab ea ſentiri poteſt habere ſimilem naturam, indeq. naſci (ſimilium ſcilicet concurſione) ſenſum actu, & ipſarum facultatum differentiam. At qui profecto in hoc video, in aliis ferè omnib. placitis diſſentientes ſectas conſentire. Nimirum vt ex Empedocle libentiſſimè recipiūt, Plato, Ari. & Galenus, & poſt illos alij omnes. *Sētimus terram telure, liquore liquorē, aere aeream ſubſtantiam, ignem quoque cernimus igne.* Eſt ſcilicet quædā naturæ communio, ſenſibili, ſenſui, & ſentiendi organo. neq; aliter res cognoſcibiles ſubeūt in animā, quā vnaquęq; per ſibi ſimile, ignea per igneum, aërea per aëreum,

Senſus ſenſibilis & organi cōmunio.

aquea per aqueũ, terrea per terreũ. Si igitur in homine est (vt quiuis, nisi stupidissimus, in se esse agnoscit) facultas cogitandi de rebus incorporeis, & incorruptibilibus, constat esse etiam substantiæ partem aliquam incorpoream, & incorruptibilem. Mirum verò, esse multos qui se doctrinæ nomine iactant, qui acerrimè disputantes de diuinis, de incorporeis, de vno, ente, & bono, putant nihil in seipsis esse tale, quasi verò si omnes homines essent nati sine oculis, posset inter ipsos oriri vlla dubitatio de coloribus. Itaque quandoquidẽ humana mens substantiarum incorporearum habet sensum aliquem, incorporea est, & aliquid habet aliud quã vt sit corporis actus. vnde etiam fit, vt ex nulla materia facta sit, & à solo Deo per sese. Nam vim ex nihilo faciendi penes solum Deum esse posse, antea indicatum est si igitur à solo Deo est facta, vel ob hoc ęterna esse cognoscitur, ac velut Angelus Dei. Quoniã verò non est Angelis par, sed paulominus perfecta, nescio quam habet analogiam, cum corporeis, ob quam separabilis cum sit, potest esse etiam actus corporis, & organorum sensus, ratio, forma, essentia, & Entelechia, quod corporei, & incorporei arctissimum vinculum, hominis naturam facit adeò mirabilem. Qua dignitate indignissimæ mihi videntur illæ belluæ (quo enim alio potius nomine appellabo eos, qui tanto studiò tales esse contendũt?) dicentes cum stultis (quos Ecclesiastes capite tertio, inducit) *vnus est interitus hominis & iumentorum, & æqua vtriusque conditio. Sicut moritur homo, & sic & illa moriuntur, similiter spirant omnia, & nihil habet homo iumento amplius. Cuncta subiacent vanitati, & omnia pergunt ad vnum locum, de terra facta sunt, & in terram pariter reuertuntur. Quis nouit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum, & si spiritus iumen*

iumentorum descendat deorsum? hæ sunt insipientium voces.

Quorum insipientia duplici mihi videtur constare errore, altero, quod in quæstione de re incorporea, & insensibili, vtuntur sensus testimonio, dicentes, *Sicut moritur homo, sic & illa moriuntur, similiter spirant omnia,* quasi sensu exploranda sit res hæc: altero, quod negant fieri, quia quomodo fieri possit non intelligunt. Quasi rationem aliorum omnium, quæ secundum naturam euenire non negant, apertè intelligant, aut valeant inuenire quidpiam eorũ quæ operatus est Deus ab initio vsque ad finem. Deberet eos potius, si modo essent sobrij, propriæ ignorationis conscientia, dociles reddere ac suasibiles.

CAPVT SEXAGESIMVM. SEXTVM.

APITE duodecimo Ecclesiastes siue concionatoris:

Memento creatoris tui, in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis, & appropinquent anni, de quibus dicas, non mihi placent. Antequam tenebrescat Sol, & Lumen, & Luna, & Stellæ, & reuertantur nubes post pluuiam. Quando commouebuntur custodes domus, & nutabunt viri fortissimi, & otiosæ erunt molentes in minuto numero, & tenebrescente videntes per foramina, & claudent ostia in platea in humilitate vocis molentis, & consurgent ad vocem volucris, & obsurdescent omnes filiæ carminis. Excelsa quoque timebunt & formidabunt in via, florebit amygdalus, impinguabitur locusta, & dissipabitur capparis. Quoniam

ibit homo in domum æternitatis suæ, & circuibunt in platea plangentes. Antequam rumpatur funiculus argenteus, & recurrat vita aurea, & conteratur hydrea super fontem, & confringatur rota super cisternam, & reuertatur puluis in terram suam, vnde erat, & spiritus redeat ad Deum qui dedit illum. Hæc verba, continēt optimam senectutis ingruentis, & ad extremum vsque procedētis, atque adeò ipsius interitus, periphrasim. Metaphoricis enim loquutionibus significantur senum labores & miseriæ. *Memento* (inquit) *creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis*, hoc est, senectus, *& appropinquent anni, de quibus dicas*, nō mihi placent. Sane anni senectutis displicēt. Nam & ipsi senes displicent sibi, vsque adeò vt sciamus, vel ob hanc causam in extrema senectute constitutos, solere libenter à vita discedere, non aliter, ac qui longissimo, & insanabili sunt confecti morbo. Talis enim re vera est senectus, hoc solùm à morbo discrepans, quod est secundum naturam. Quod idem eleuat penitus spem euadendi, aliterquàm per mortem. Censeo autem hîc sacrum concionatorem, nomine iuuentutis appellare, non solum eam quam Medici ad trigesimum quintum annum produci dicunt, sed primam etiam senectutē, quam illi consistentiā appellant, estque vsque ad quadragesimum quintum, Nam ad hoc vsque tempus durant plerîsque vires, haudquaquam insigniter labefactatæ, neque hebetescunt sensus, neq; cani abunde proueniunt. Multo minus aliæ notæ quas concinator recēset, dicens, *antequam tenebrescat Sol, & lumen & Luna, & Stellæ.* Hoc est antequam debilitari visus incipiat, & effugiat lucem, neque lumen sustinere possit. Significat vero Sol diurnum lumen: nocturnū, Luna & Stellæ. *Et antequam reuertantur nubes post pluuiam.* Hæc verba

Senectutis descriptio & quæ excellens declaratio.

verba significant perpetuas & incoctiles valde senum coryzas. Nimirum coryza ex vaporibus crudis, à ventre aut corpore toto ascendentibus, primum quidem, vt nubes quædam caput occupat, deinde densata abit in destillationem, vt quædam pluuia. Cum ergo assiduis quis conflictatur catharris, successiuis vicibus citra intermissionem, nunc destillantibus, nunc recrudescẽtibus, perinde est, ac cum mox à pluuia aliæ nubes reuertuntur. Quoniam ergo, vt Hippocrates in aphorismo auctor est, coryzæ valde senibus non coquuntur, fit vt ob caloris naturalis debilitatem, & ciborum incoctiones, assiduè conflictentur, núncque grauentur crudis, ac difficulter spirent, nũc densatis, excreẽt multa, & emungant. Et tunc eandem ob causam *commouẽtur custodes domus, & nutant viri fortißimi.* Hoc est, sensus debilitantur, & crura præ corporis pondere vacillant. Nimirum exhaustis spiritibus animalibus, cerebroque refrigerato, & secundum propriam siccato substantiam multis verò excrementis obruto, necesse est exiguum facultatis influere in neruos motus, & sẽsuum organa, atque ea per sese esse inepta, & ad facultatem excipiendam & ad exequenda sua munia. Cum ergo sensus & motus ad eandem animæ portem ad animalem scilicet, & ad eandem corporis partem puta ad cerebrum spectent, necesse est patiantur simul. Magna autem proprietate vocantur sensus, custodes domus, & crura viri fortissimi. Nam huic nostri corporis domui dati sunt sensus ad custodiam, vt scilicet accedentium rerum perceptis noxis, possit animal sibi cauére, Quacunq; enim alia facultate polleret animalis corpus, nisi sentiret, cauere sibi nõ possit, siue vreretur, siue secaretur, siue pateretur aliud quiduis. Propriè ergo sensus sunt custodes. Mouẽdi verò instrumẽta for-

Coryza quid.

Sensus custodes corporis.

tiora multò sunt, vtpote quorum munus in actione, & corporis translatione consistit, non autem in passione, vt sentire. Hanc ob causam affirmat Galenus, etsi eadẽ facultas sit qua sentimus, & mouemur, maiori tamẽ opus esse ad mouendum. Nimirum pars quę mouet, apponit robur, quæ sentit, patitur tantum. Atqui vel ex ipso hominum sermone constat, Dicimus enim robusta esse crura, aut brachia, aures verò aut nares nemo dicit robustas, sed expeditas, aut perspicaces, ita etiam & oculos & alios sensus. Si quando enim dicimus fortes aut robustos sensus, translata loquutio est, aut non tam ob agendi vim, quam ob dispathiã, quòd scilicet fortia obiecta sustineant, neque facile corrumpantur. Mouentia verò membra non ita, sed ob transferendi, aut portandi vim. Cum verò fortitudinis epithetum partibus omnibus, quibus est vis mouẽdi cõgruat, multò magis cruribus, quæ tota vita totam corporis molem sustentant, & transferunt. Hæc verò senibus vacillant, qua de causa baculis vtuntur. Porro his ipsis sunt molares dentes perpauci, & ij ipsi qui supersunt otiosi sunt, neque quæunt suo munere rectè fungi, cum ob maxillarum debilitatem, tum etiã ob eandem ipsorum raritatem. Incidens enim in spatia vacua cibus male cõteritur. Hoc ergo est quod dicit, & *otiosæ erunt molentes in minuto numero*. Dentes soli inter omnes nostri corporis partes nunquam nobiscum nascuntur, sed innascuntur iam ortis, & raro vsque ad naturalem interitum comitantur, sed excidunt prius. Illud quidem vtilitate, hoc necessitate euenit. Non enim nascuntur nobiscum, ne lac è mammis sugere, alimentum vtile ei ętati adeò, impediãt, excidunt verò non sine hominis damno, sed ob radicis siccitatem, & alueolorum, quib. clauorum ritu infixi sunt amplitudinem,

Cur dentes nobiscũ nõ nascãtur.

quam

quam defectus nutritionis maxillæ, & ipſorum dentium affert. Diximus ſenibus cuſtodes domus commoueri, hoc eſt, ſenſus extingui. In his verò oculi & aures ſolem noxam inſignem pati, *obtenebreſcunt* enim aſpicientes per foramina, hoc eſt, oculi, *& obſurdeſcunt filiæ carminis*, hoc eſt, aures. Vtriuſque cauſa eſt debilitas facultatis, eius quę in cerebro reſidet & in vtranque partem per neruos mittitur, & inſtrumentorũ ineptitudo. Nimirum ſiccitate, & excrementorum cõgeſtione craſſeſcũt ſenibus ſucci oculorum, & mẽbranæ anteriores dureſcunt, & corrugantur. Vnde (accedente præcipuè, ſpirituum inopia) fulgor amittitur. Nonnullis etiam obturantur nerui optici, Auribus ſimile quiddam contingit, & tabeſcit internus & congenitus aër. Sed videamus quod intereſt. *Claudẽt* (inquit) *oſtia in platea in humilitate vocis molentis.* Vocatur platea, humani corporis ipſa facies, quia illic ſunt omnes ſenſus, & omnis ad ſentientem animam pertinens negociatio. omnéſque cordis affectus facies declarat, nã timorem mæſtitiam, & hilaritatẽ. Quo reſpiciẽs Poeta ille dixit. *O quam difficile eſt, crimen non prodere vultu.* Salomõ quoque quinto prouerbiorum inquit, *Cor gaudens exhilarat faciem.* Eccleſi. quoque 13. ait, *Cor hominis immutat faciem eius, ſiue in bona ſiue in mala.* Certè cum totum corpus anima teneat, in facie multò euidentius ſe prodit. Quo fit, vt merito cenſeatur adeo contumelioſum in faciem cedi, quandoquidem in ipſos ſenſus atque adeo in ipſam animam videtur illata plaga. Qua eadem natura, cum quippiam irruit extrinſecus, accurrunt partes omnes in faciei cuſtodiam, ſeipſas periculis obiicientes. Senibus vox eſt humilis ob debilitatem facultatis quæ thoracẽ mouet, quia ad edendam vocem vehementi expiratione opus eſt.

Cur oculi in ſenectute tenebreſcant.

Facies platea corporis.

Quapropter non temere centurio, qui ex aduerso stabat, (vt dicitur Marci capite decimoquarto.) videns quia sic clamans expirasset, dixit, *Vere filius Dei iste.* Nimirum qui sunt morti proximi, ne edere quidem possunt vocem præ debilitate, nedum clamare voce magna. Præter facultatis autem debilitatem, facit senibus humilitatem vocis, dentium defectus. Quia is ipse spiritus qui expiratur, non repercussus, effluit, quare minus sonat. Cui malo vt succurrant, comprimunt introrsum labia, quasi vacua dentium loca ita obturaturi. Quare ostia plateæ claudunt. Nimirum labia sunt oris ostia, os vt porta plateæ. Claudunt ergo ostia in platea in humilitate vocis molentis, hoc est, ob humilitatem vocis, quam faciunt rari molentes. Accidit quoque senibus peruigilium, ob cerebri siccitatem, & non raro ob dolores assiduos, cum aliarum partium, tum vel maximè viarum vrinæ, & ob destilationes, & excreatum. Quo fit, vt nunquam totam noctem dormiant, sed plerunque surgant ad vocem volucris, hoc est, ad galli cantum expergiscuntur enim, atque si dolore vrgentur, etiam surgunt noctu aliquoties, atque adeo eorum plerique antelucano tempore, aut saltem summo mane exurgunt. Nimirum eius ætatis est, cito ire cubitum diurno motu defatigatos, & cito etiam exsurgere non dormientes, neque minus defatigatos iacendo. Adeo nulla illis requies est, & merito vita displicet. Hoc est quod dicit, *& consurgent ad vocem volucris.* De cantu galli, vt qui ternis horis cantare soleat, quasi motus cœli rationem habeat, vt qui quibusdam gentibus, & in exercitibus maximè, ad excubias noctis pro horologio sit, dictum antea est in hoc ipso opere. *Excelsa quoque* (inquit) *timebunt in via.* Hoc est, mens quoque terrebitur, vbi se ire in mortem præcipitem homo

Senes cur comprimãt labia introrsum.

homo sentient. *Florebit amygdalus*, hoc est, canescet quoque caput & barba, vt florescens amygdalus. Nimirum hæc arbor omnium citissimè candescit. Causa caniciei est, redundantia pituitæ in alimento proprio, partium circa cutem, ob debilitatẽ naturalis caloris. Addit, *impinguabitur locusta*. Quod de marina locusta intelligi debet, ea est in animalibus ostracodermis, hoc est testacea crusta tectis. Senibus obsiccitatem sic catur durescítque cutis, ac proinde locustis conferũtur, perindéque est dicere, impinguabitur locusta, ac si diceret, crescet calosa duricies in cute, quasi locustæ crusta fiat. Addit, *Et dissipabitur capparis*. Quidam interpretãtur, capparis nomine intelligi generãdi potẽtiam, & stimulos veneris atq; adeo ipsas venereas partes, quod (vt auctor est Auicenna secundi libri capite centesimosecundo,) capari venerem instiget. Intelligunt itaque hoc quoque esse extremi senij inditium, marcescere genitalia sine generandi cupiditate & potentia: fit verò id emoriente virtute in parte, & vitali calore, *quoniam ibit homo in domum æternitatis suę*, hoc est, morietur, incipit verò mors à facultatũ extinctione, huius verò ante alias, quia pluri spiritu indiget, & ad propriam vitam tuẽdam minime est necessaria, sed ad prolem. *Et circuibunt plangentes in platea*. Hoc dicunt significare lachrymas inuoluntarias, decurrentes ex oculis per faciem. Quod signum in ægrotãtibus acutè est lethale, in senibus verò debilitatis naturalis oculorum, quod extremos iam senes solet comitari. Non est parum congruens hæc enarratio. Mihi verò ob illa verba quæ interiecta sunt. *Quia ibit homo in domum æternitatis suæ*, magis placet, illa verba. *Et dissipabitur capparis, & circuibunt plangentes in plantea*, descriptionẽ esse mortis ipsius, & funeralium, quã senij:

Caniciei causa.

Capparis virtus.

quasi dicat, eò res veniet tandem per senium, vt dissipetur cappari, hoc est, apperiatur sepulchrum, *& circumeant plangentes in platea*, hoc est, circa domum plangant, qui lamentis sunt prosequuturi funeralia, Eligiaci scilicet, aut Præficæ, vt erat antiquitus in more. Hæc verò fient, quia ibit homo in domum æternitatis suæ. De cappari scribunt naturæ historici, nasci solere in sepulchris, cum deerret scilicet per campos, vbi quondam, tam Iudæorum quam Gentium, erant sepulchra. Necesse ergo erat, quo ea apperirentur, capparim dissipari. Nam Aristot. sectio. vigesima, problem. duodecima interrogat quid causæ sit, quod cappari locis cultis non gaudeat, sed inculta & inuia prosequatur, & maximè sepulchris adhæreat. His de obitu per præocupationem dictis, redit rursus ad senij noxas, dicens, *antequam* (suple recordare creatoris tui) *rumpatur funiculus argenteus, & recurrat vita aurea*. Funiculus argenteus vocatur magna proprietate spinalis medella, cum neruorum qui ex ea oriuntur distributione. Neruis enim, vt quibusdam funiculis alligantur, & firmantur omnes corporis partes. Est verò spinalis medella, & ipsa neruorum substantia, colore argentea. Vitta aurea vocatur menynx tenuis, siue cerebri inuolucrum. Ea enim, vt vitta quædam, totum cerebrum ambit, constringit, & continet. Vocatur verò ea non ob colorem aurea, sed ob vtilitatem, quasi præciosa. Est enim adeò, vt multi medicorum censeant, non sine magnis argumentis, ad illam potius, quàm ab cerebri substantiam pertinere sentiendi principium. Ea adhæret adeo indissolubiliter cerebro, vt eo siccato atque imminuto, vt in senibus euenit, contrahatur ac corrugetur. Qua causa fit, vt cerebrum,

Eligiaci & Præficæ.

Spinalis medulla.

Menynx.

brum,& menynx recurrant à craneo, neque illud cõtingant.Hinc illud arescit, & præ eius ariditate excidunt pili,vt herbæ arefacta terra,fitque caluitiũ.Porrò,ad neruos pertinet sensus voluntarius, qui obitur per musculos,cùm laxatur quasi funes dirrupti,euenit membra,in quæ subeunt resolui,ac paralysim pati,siue linguam,siue brachium,siue crus.Quæ passio senibus familiaris est ob neruorum debilitatem, & redũdantiam succorum crudorum. Dicit ergo,*antequam rumpatur funiculus argenteus*, hoc est, antequam fias paralyticus,& recurrat vitta aurea,hoc est,cõtrahatur menynx cum cerebro,ac fiat caluitium, *& conteratur hydria super fontem,& confringatur rota super cisternã.* Hæc omnia pertinent ad vrinam,quæ primum quidẽ exit guttatim,quasi ex rupta hydria, cũ senex laborat stranguria,deinde supprimitur omnino,quasi rota cõfracta super cisternam fitque ischuria vocata, & tunc nihil superest, nisi vt *reuertatur puluis in terram suam, vnde erat,& spiritus*. Reuertatur in eũ qui dedit illũ, hoc est,homo moriatur. Quod vt intelligas, scias renes incessanter trahere serum ex vena magna & hepate, vt rotam quandam quæ continenter haurit ex cisterna: hoc rursus, quod traxerunt mittere in vesicam,velut in hydriam quandam: hancque mittere in colem,vt in fontem ex quo aqua manat.Itaq; fons est ipsa via per quã emanat aqua:hydria vesica quæ illi superstat,rota ren,cisterna vena caua.& merito quidem quia ex caua hauritur.Ren verò rota,quia inde extrahit. Vesica potius hydria, quia non trahit, sed recipit quod in eã mittitur.Primũ ergo senibus accidit,strãguria debilitata retentrice vesicæ, quod est, esse hydriam ruptam.Deinde cessat penitus mictio,corrupta tractrice facultate renum, quod est, confractam esse

Paralysi obnoxij.

Mictu quandiu carere cõtingat.

rotam, túncque citissimè moriuntur. Quendam vidi per eam affectionem attigisse diem vndecimum, alium nonum, alium septimum tantum, quatuordecimum memini attingere nullum. Neque mirum, distribuitur enim serum cum sanguine per totum corpus, quod calorem naturalem partium extinguit & impedit nutritionem, quia adeò dillutum alimentum non affigitur. abit ergo puluis in terram suam, ex qua sumus.

CAPVT SEXAGESIMVM SEPTIMVM.

CAP. 7. Ecclesiastis. *Noli esse iustus multum.* Non videtur facile intelligere, quis iustus multum possit vocari, aut quę iustitia possit vituperari. Nã vt ab Aristotele accepimus, libro quinto Ethicorũ, ad Nicomachum, iustitiæ nomen dici potest, de eo quod legitimum est, in quo omnes virtutes continẽtur, (quia in repub. perfecta omne bonum erit sancitum lege, & omne vitiosum ac turpe prohibitum) aut de eo quod æquum, siue æquale, quo significata est iustitia virtus quædam peculiaris, quæ versatur in quærenda æqualitate, vbi inter aliquos iniquitas quæpiam intercessit, siue in commutationibus faciendis, siue iniuriis inferendis. Sunt verò huius iustitiæ, partes tres. Distributiua, commutatiua, & punitiua. Nulla harum videtur posse esse nimia, neque vituperabilis. Nam primum omnium, vt tota virtus est, non sit nimia. Nam ipsi virtutis rationi repugnat quod nimium, cum in eius esse sit, in mediocritate consistere. Multo autem minus, vt est virtus quædam pe-

Tres iustitiæ partes

dam peculiaris. Omnis enim eius pars versatur in quærenda æqualitate. Equalitas verò est res impartibilis, quare in ea non possit esse nimium. Quod si quam maximè velimus intelligere, per abusum dari nomen virtutis, vitio quod consistit in excessu velut dicimus aliquando, nimis liberalem esse eum qui est prodigus, & nimis temperantem eum qui est insensibilis: tamen id cum in aliis virtutibus fieri possit, in ea iustitia nullatenus videtur posse. Quia vt Arist. inquit, cap. 5. lib. citati, iustitia non consistit in medio vt aliæ virtutes, sed modo quodam alio, quia non vt illæ, est inter contraria vitia constituta, sed versatur inter duo inæqualia, inter lucrum, scilicet, & damnum, seu inter iniuriam facere & pati. Quærítque inter hæc æqualitatem, & medium, & quò propius accedit ad exactũ, eò melior est, quare per iustitiam nunquam itur ad excessum. nulla igitur iustitia vituperanda, neque quisquam esse potest nimis iustus. Atqui profectò ita est. Nullus re vera est nimis iustus, sed neque nimis temperans, aut prudens, aut fortis, quia virtutes nullam recipiunt vitij admistionem. Nihilominus cum nimis adiicitur, significant ea nomina non virtutes ipsas, sed vitia quæ fiunt per excessum. Velut calor (vt conferamus physica cum Ethicis) est ea virtus qua generamur, viuimus, nutrimur, & augescimus, si tamen dicas, calor nimius, febrem significabis: ita nimis fortis dicitur audax, seu temerarius, nimis temperans insensibilis, nimis prudens callidus. Nimis iusto nõ video quod nomẽ datum sit. Est fortasse anonimum, vt multa alia in morum scientia, est tamen etiam qui nimis iustus vocari possit, deficiátque hac ratione à vera iustitia, sitque vitiosus in hoc morum genere. Id quod indicare me posse exemplis spero per singulas iustitiæ

Aequalitas.

partes, Punitiuam inquã, Distributatiuam, & Cõmutatiuam. Nam iudex, qui scelerum, & iniuriarum est vindex, deficere põt à Iustitia, minus aut plus puniendo: minus quidem, quia cum iustitia nõ sit virtus ad se ipsum, sed ad alios, non est in eius potestate situm, alterius iniuriam condonare, neque si sit crimen alio in genere (non enim omnia crimina iniuriæ sunt) est ille aliud quippiam, quam minister legũ. quare ne sic quidem potest pœnam remittere vt lubet, non minus tamen peccare potest, si nullam vnquam ęquitatem adhibeat, sed semper iudicet ex Scripto. Nam etsi iustũ legitimum sit, quod lege statutum est, quia tamen leges non possunt esse de singularibus, vt neque scientia vlla, neq; ars, quia hæc sunt infinita, quotidiéque nascuntur, & intereũt, vniuersale verò non potest nõ deficere in multis singulariũ, necesse est, vt iudex inquã multis adhibeat æquitatẽ quæ nihil est aliud, teste Arist. quã emendatio legis in eo quod deficit ob vniuersale, hoc est, detrahere aliquod ei quod lege sancitum est ob circunstantiam aliquam quam legislator non præuidit. Qui igitur nullam vnquã æquitatẽ adhibet, prætextu iusti legitimi exequẽdi incidit in vitiũ, quod est in excessu. Iam verò distributiua iustitia cõsistit in tribuẽdo, cuique pro sua dignitate, éstque hoc modo iustus, qui in bonorũ distributione æqualitatẽ seruat. Quã æqualitatem dicit Arist. debere esse nõ arythmeticã, sed geometricã, quia nõ debet tantundẽ tribuere omnibus, sed habita ratione dignitatis cuiusque, vt, verbi gratia, Achylli 8. Aiaci 4. Peccare igitur contingit in hoc genere duobus modis. Nõ enim solùm peccabit qui tribuit minus digniori, sed & qui tribuet pl⁹ indigniori, si sit materia iustitiæ (nam vbi locũ habet gratia, non pertinet ad iustitiam) velut si quis tribuit vtrique

Nimis iustus quis.

Aequalitas geometrica in iustis.

vtriq; Achyli dico & Aiaci 4.peccat,quia Achyli tribuit minus,ſi vtrique 8.quia Aiaci tribuit plus.vtroq; autem modo deficit ab æqualitate,peccátque, etſi nõ eodem modo Quia qui tribuit plus iniuriam non facit,vt qui minus,ei ſcilicet cui tribuit,eſt tamẽ nihilominus vitioſa & iniqua actio. Velut(ſatius enim ſit appertioribus vti exemplis) in ſuffragiis ferendis pro conſequenda dignitate,aut auctoritate inRepub.non ſolùm peccat qui denegat digno aliquando etiã multò magis qui tribuit indigno.Tametſi non vterque iniuriam facit, quia qui digno denegat tribuens minus boni aut plus mali,quam meretur,iniuria eum afficit, qui tribuit indigno non ita,quin potius in cõtrarium incidit vitium,quia tribuit boni plus,aut mali minus. eſt tamen hoc quoque rem inuſtam facere. Iam verò in iuſtitia commutatiua,iuſtus eſt qui ſibi & aliis tribuit æquale.Aequale verò non geometricum, vt in diſtributiua, ſed arithmecum vt centum pro centum, decem pro decem. Nulla enim in commutationibus haberi debet ratio dignitatũ,ſed rerũ. Igitur peccare quis poſſit in hoc genere duobus modis & tribuẽs ſibi pluſquã alteri & tribuẽs alteri pluſquã ſibi. Iniquè enim cõmutat,qui pro re quæ valet cẽtũ,tribuit quinquaginta,iniquè etiã ſi tribuit bis cẽtũ,vbi non habet locum liberalitas. Vbi verò liberalitate id agitur,non habet rationem commutationis, ſed largitionis, quà commutatio autem,vitioſa erit. Non tamen eodem modo peccabũt hic & ille Quia qui tribuit minus,iniuria afficit vendentem, qui plus nullam iniuriam facit (niſi forte reipublicæ) vitioſè tamen cõmutat.Sũt igitur hîc quoque duo vitia,alterum in defectu alterũ in exceſſu,atque vtroq; modo agitur res iniuſta, etſi non vtroque infertur iniuria.His argumentis nõ poſ-

sum hac in parte probare sententiam Aristotelis, dicentis iustitiam non esse inter duos excessus, vt alias virtutes, sed modo quodã, quia versatur inter duo inæqualia, vt inter lucrum & damnum. Quin potius ex ipsius Arist. sententia, mihi videtur euidens argumentum capi, aduersus eunde. Nã si iustitia versatur inter lucrum & damnum, necesse est vtriusque posse adhiberi plus & minus, & duplices esse actiones circa duplicẽ materiã, augendã aut minuẽdã, vtrasq; deficiẽtes ab æqualitate, ac proinde vtrasq; vitiosas. Quare cũ habitus nascãtur ex actionibus, duplices etiã habitus male operãdi circa iustitiã possint animis innasci, sitq; iustitia constituta inter duo vitia, vt virtus alia quæcunque. Verbi gratia, iuste commutat, qui sibi & alteri tribuit æquale lucrum & damnum, iniustè verò qui sibi lucrum & alteri damnum, vel sibi lucri plus, aut damni minus quam alteri: & qui alteri lucrum & sibi damnũ, aut alteri lucri plus, aut damni minusquã sibi. Nã etsi plerisq; videtur hic nõ peccare, quia nulli facit iniuriã (sibi enim nullus potest iniuriã facere quia ea nõ fit vollenti) tamen non bene commutat, atq; ea actio ratione largitionis, & ob liberalitatem possit esse studiosa, quæ commutatio verò vitiosa est. Constat igitur, iustitiam, vt alias omnes virtutes morales, in mediocritate consistere, quin etiam multo apertiusquam alias, quia versatur in quærenda mediocritate inter excessum & defectum. Quapropter sapientissimè monet Ecclesiastes, *noli esse iustus multum*, siue, inquam, iudex es à Deo cõstitutus, ne ita te geras, vt nullam adhibeas æquitatem: siue emolumenta præmiáq; distribuis, caue tãtopere timeas digno denegare, vt tribuas etiã indigno: aut cõtra, dũ times tribuere indigno, deneges etiã digno: siue cõmutas, caue tantopere timeas

Iustitia in mediocritate consistit.

alteri

alteri ſatis lucri non tribuere, vt tibi inferas damnum, Nam etſi non vtroque modo eris iniurioſus, vtroque eris iniquus, atque aliquando ſimul damnum patieris, & iniuria remp. afficies. Quandoquidem ergo virum bonum præcipuè ciuilem, opportet omnia, cum, & vt opportet, agere, atque omnia in commune primùm bonum, deinde ſuum, conferre, cauere debet, ne in materia iuſtitiæ quippiam agat, nimis: neque verò in vlla alia. Inſinuant ſe profectò aliæ interpretationes eius loci, non ineptæ. Poſſunt enim verba ſcripta eſſe in hypocritas, qui videri ab hominibus iuſti volunt nimis. Quaſi diceretur, noli nimis in conſpectu hominum eſſe iuſtus. Poſſunt etiam dici in ſuperſtitioſos, qui prę textu pietatis, in multas impietates incidunt, & ſeruili timore peccandi, multa ſibi fingunt, in quæ etiam incidunt, peccata. Verum prior interpretatio, philoſophica magis eſt, & meo inſtituto accommodatior.

CAPVT SEXAGESIMVM OCTAVVM.

APITE quarto Sapientiæ ita habetur, *Faſcinatio nugacitatis obſcurat bona.* Paulus etiam capite tertio Epiſtolæ ad Galatas, ita eos alloquitur, *O inſenſati Galatæ, quis vos faſcinauit, non obedire veritati?* quibus in locis videtur faſcinationis facta mẽtio, tametſi plerique viri docti vanam eſſe cenſent de ea opinionem. Quapropter haud erit abs re, neq; præter præſentis operis inſtitutum, de ea tantiſper diſſerere. Haud ſcio vnde melius poſſimus incipere, quam ab iis quæ de faſcinatione vulgus cenſetur inde illius comparata notione, examinemus, an re vera quidpiam *Faſcinatio.*

sit in rebus tale,an aliud aliquid. An omnino nihil,sed meræ nugæ. Audio quàm plurimos affirmare, fieri nõ nunquam,vt qui bene valent, ab alio quopiam tãtum conspecti,repente ac multum lædantur,eósque qui ita læduntur, fascinatos vocant, quibus verò vis ea maligna in oculis sit, (neq; enim omnibus esse æqualem) Fascinatores. Hos verò ipsos fascinare (hoc est in tuendo lædere) cum quadam animi affectione magis, vt cum attente intuentur cum quadam inuidentia. Proinde hoc periculũ multò magis subire pulchros quàm deformes,& cum laude magis quãm cum vituperatione. Vnde religio nata est,bene imprecandi, ei quem cum admiratione & cum laude intuearis, alioqui(dicunt fascinetur. Alij fascinationis timorem, ad alias etiam quascunque inuidentiæ causas, extendentes, si quid comedunt auidè, quod alium quempiam vident intueri,metu percussi partem cibi statim prorrigunt, ne fascinentur. Porro dicunt hanc passionem in pusillos incidere potiusquam in grãdiores,quo teneriores sint,& (vt ipsi dicunt) leuiori sanguine, hoc est(vt arbitror)minus fætulento & melancholico,tametsi pulchræ etiam mulieres & quæ se tales esse præsumunt, sibi cauent. Quin etiam ad animalia cætera dicunt hanc affectionem pertinere. Nam &gallinas,& agnos, & equos,ferunt fascinatos aliquando cecidisse. Ex his omnibus quæ de fascinatione circunferuntur,fieri videtur, vt, etsi modo & subiecto variet, illud tamen commune omni fascinationi sit,oculis & intuitu inferri. Itaque videtur esse læsio oculis illata, non tamen hoc solùm. Nam si, qui ophthalmia laborat obuium quempiam inficit,atque ophthalmia facit laborare,nemo vnquã dixerit fascinasse. Quidam addunt lęsionem illam illatam oculis,oculis etiam cõcipi, vbi is qui fascina

Oculorum fascinatio

scina

scinatur & qui fascinat, sese mutuo intuentur attente. Itaque ponunt in ratione, seu notione fascinationis, duplicem oculorum respectum, & inferri, & concipi oculis. Alij ponunt hæc seorsum, quasi duplex sit ratio fascinationis, aut illata, aut concepta oculis passio. Quapropter erit multò verius fascinatio, cui vtrunque accidet, & inferri, inquam, & concipi oculis. Sed neque hoc vtcunque, nam & ophthalmia per contagionem genita, infertur & concipitur oculis, neque vlla ratione potius, quam si qui primaria laborabat, & qui inficitur, se mutuo intueantur. Sed neque si quis pestilenti affectus febre, aut etiam sine febre, defferens secum pestis seminariá, alium intuens intuentem inficiat, dicitur fascinasse, sed peste affecisse. Quid ergo aliud possimus adiicere ad integram fascinationis rationem? certè nihil (vt videtur) aliud, quam timorem illum superstitiosum, & suspitione inuidentiæ, vt si pulcher pusillus sit, intueatur verò maligna anus, quæ pulchritudinem miretur, & oderit. Hanc enim ob causam duobus occurritur remediis, ut signo aliquo contemptus, vt implicatis digitis (ficam nostri vocant) aut bona præcatione, alterum ei in horum indicat, eum qui intuetur, non admirari, neque laude dignum magnopere censere, siquidem contemnit, alterum, non odisse, siquidem præcatur bona. Ita etiam siquis comedens aliquid intuenti auidè, non porrigit, timet fascinationem, quia intuenti expetentíque est inuidiosus, inuidiæ enim obiectum est, ingratum bonum. Videtur itaque fascinatio esse passio oculis illata & cõcepta, profecta ex quadam affectione animi eius qui intuetur. Quapropter rationem aliquam pulchri, aut expetibilis esse oportet in eo quod fascinetur, & malignitatis infascina-

Fascinationis reprehensio. tore. Si autem hæc est fascinationis ratio, quiuis facile intelliget fascinationem esse superstitiosum quendam timorem ex stulta credulitate profectũ, eiusmodi sunt quamplurima alia in hominum vita. Argumẽto est, quòd mulieribus magis quam viris, & viris indoctis magis quam peritis probatur ea opinio. Tametsi video in ipsis etiam doctis esse quosdam, qui quadã ambitione, omnia quæ vulgus miratur, tueri curent subtilitatis magis quam veritatis, amatores; vnde iudiciarij, Magi Præstigiatores, & secretorũ periti haberi volunt, quorum ingenia ego nunquam fascinabo. At dices, fascinationis opinio neque vulgaris est neque noua, siquidem antiquissimi & probatissimi autores, scripsere multa illius remedia: si verò nulla re vera esset fascinatio, vanum esset prorsus eius remedia recensere. *Satyrion Orchis.* Plinius lib.26.cap.10. inquit, *altera Satyrion Orchis cognominata, fœmina esse creditur. distinguitur internodiis & ramosiore frutice, fascinis vtili*: idem lib.28, cap. 4. *repercuti fascinationes despuitione affirmat*. Inuentæ itaque iam sunt tres fascinationis præcautiones: fica, & benedictio in eo qui cernit: spuitio in eo qui cernitur. *Fascinationis remedia.* Idem cõmendat libro decimotertio, capite quarto, contra fascinationes ossicula quædam palmarũ lunata, & dente, nescio qua religione, polita. Idem coriũ frontis hienæ fascinationibus resistere affirmat lib.28. cap.8. Arist. quoque sectione 20. problematum dicit, rutam antidotum esse fascinationum. Non aliter profectò, ac nunc pusillis collo suspenditur Gagates. *Gagates latus.* Nõ videtur ergo figmentum esse fascinatio, cuius tam multa remedia inuenta sunt. Nam naturalium remediorum cognitio, non aliter constat quàm experimento nõ potest autẽ esse auxilij, quin sit ipsius etiam passionis experimentum: id verò si est, certè & ipsa

fascinatio

faſcinatio eſt in rebus. Quod aliis etiam antiquorum dictis confirmatur. Nam & Virgilij eſt illud carmen. *Neſcio quis teneros oculus mihi faſcinat agnos.* Plinius quoque libro 7.capit. 2. *in Africa*(inquit)*eſſe familias quaſdam efaſcinantium, Iſogonus & Nymphodorus tradunt. quarum laudatione intereant prouata, areſcant arbores, emoriantur infantes. Eſſe eiuſdem generis intribalis, & iliriis adiicit Iſogonus, qui viſu quoque effaſcinent, interimantque quos diutius intueantur, iratis præcipuè oculis. Quod eorum malum facilius ſentire puberes.* Vides vt multi antiquorum faſcinationem aſſeruerunt. Atqui & illa verba Eccleſiaſtici trigeſimo primo, *Nequius oculo, quid creatum eſt?* aliquibus ſonant faſcinationem. Præterquam quod & in ſacris extant duæ illæ quas præſcripſimus orationes, quibus faſcinationis mentio fit. Verum de præſcriptis orationibus poſtea dicemus, reliquis occurramus. Atqui (vt incipiamus ab vltimis) Vergilius non induxit ita loquentem Socratem, aut Ariſtotelem, ſed opilionem vt debeat merito obloquentem perſonam cenſeri id dicere, non ex ſua ſententia, ſed ex vulgi opinione, qua nihil eſt incertius. Plinij verba, & Iſigoni ac Nymphodori autoritas, non indicant eſſe verè vllam effaſcinationem, ſed ſi figmentum eſt, nouum non eſſe. Porrò Eccleſiaſticus, oculi nomine inuidentiam dãnat. Quæ de antidotis dicuntur optimè interpræ tatur Ariſ. loco nuper citato, dicens rutam cenſeri faſcinationis remedium, quia tunc ſe putant homines faſcinari, cum voraciter edunt, aut incommoditatum aliarum tenentur ſuſpicione, aut perturbãtur ipſa faſcinationis opinione, vt ſi animaduertant alium intueri in cibũ quẽ capiũt. Ob voracitatẽ ergo, aut perturbatũ eſum repleri flatibus, à quib. angantur aut vomant, rutam verò tũc

temporis prodeffe,quia flatus abfumit,atque id non intelligentibus,videri fafcinationem tollere.Certe ruta commendatur aduerfus dæmones,& fafcinationes, ac denique aduerfus omnes paffiones,quæ cenfentur effe facræ,vt aduerfus terribilia infomnia, phantafmata,&nocturnos timores:huius verò caufa eft.quod abfumit flatus,& ficcat,extinguítque feminis redundantiam.Pleraque verò eorũ quæ in Dęmones vulgus refert,nafcuntur ex dictis caufis,vt facilè difces ex Hippocrate libello de flatibus,& de morbis virginũ.Hoc idem dicimus de radice Orchidis,præterquam quòd ea radix femen expellit, potiusquam abfumit. Gagates lapis fortaffe comparauit eam autoritatẽ, quia recreat vuluæ ftrangulationes.Iam verò officula palmarum bunata fuperftitiofum remedium effe,vt,ab errore conceptum,potiùsquam verum,malum,cõftat vel ex ipfis Plinij verbis.Ipfe enim dicit, religione quadã politum.Illa verò religio fuperftitio eft,multo magis fuperftitiofũ eft, expuitione repellere fafcinationẽ,atq; hoc ipfo remedio teftari vidētur homines,fafcinationẽ non effe vllã à naturalibus caufis illatã noxã,fed ad veneficia & Dæmones pertinere.Nã hac ipfa religione videas nunc rufticos,vbi Satanæ abrenũtiant,nominato eo femper fpuere,eadem fcilicet religione,qua contra fafcinationes.Eidem vanitati atteftatur remedium quod quæritur ex fica, & ex deprecatione.Naturalia enim non effe hæc,fed fuperftitiofa, quis non videat? Sed &,his dimiffis,ipfa per fefe res vana effe confpicitur. Quid enim facit (fublata eius qui fe lædi putet,imaginatione) placeas,an difpliceas ei qui te afpicit?oderit,an amet?nifi fortè placet opinio Auicẽnæ 9.metaphyficæ,qui hominis animã,ea dicit vi pollere, vt poffit imaginatione fola permouere materiam

Ruta vis.

Orchis herba.

teriam longe positam, ac dissitam. Ea verò opinio nulli sanæ mentis homini probatur, ac tunc quoque imaginationis esset fascinatio, non oculorum. Fascinationis itaque nomen antiquum est, atque secundum antiquam significationem, nullum naturalem morbum significat, sed superstitionem vanam, ex vulgari natam opinione. atque ideo neque Hipp. neque Galenus, neque veterum medicorum quisquam (quod ego sciam) fascinationis meminit, neque inter morborũ differentias, neque inter eorum causas. Vnde rursus non parũ probabile accipitur argumentum eius vanitatis. Neotericorum quidam, vt asserant fascinationem, tollunt ab eius ratione affectionem animi eius qui intueatur, inuidentiam inquam illam, quia ea sola videtur efficere fascinationem superstitiosam, dicúntq;, fascinationem esse infectionem quandã malignam oculis illatam. Alij addunt, & oculis cõceptam. Aiũt igitur multo magis quam partem vllam aliam nostri corporis, posse virus quodcunq; iaculari in alium, ob rectitudinem illam radiorum visualium, secundũ quam, vt perspectiui monstrant, visio agitur. Deferri igitur virus, si quod inest, cum radiis illis visoriis, atq; in rem conspectam firmiter infigi. Porrò addunt à corde in oculos habere id virus expeditissimam viam: argumẽto, quod cordis passiones, citissimè oculis sese insinuant: ab oculis verò emissum, oculis eius qui contrà spectet, quàm vlla alia parte recipi faciliùs, ob similitudinem, quę parit sympatiam: atque eadem ratione receptum oculis facilimè tendere in cor, vtpotè à corde veniẽs. Deinde ex Galeni sententia, quę multis nõ ineuidentib. argumẽtis cõfirmatur, dicũt, intra nostra corpora gigni posse vera venena: multos .n. repente mori constat, cum eisdem omnino signis, quę accepto veneno solent ap-

Fascinatio est vana superstitio.

parere, tametsi liquido constet acceptum non esse. Id etiam venenum posse non exiguum tempus intra corpora latere, nulla interim illata euidenti noxa, indicant, qui à cane rabido morsi sunt, quorum nõ nulli etiam anni dimidium solent, sine conspicua affectione transigere. ita etiam mulieribus menstruatis virus quoddam verè venenosum agitari, agitatumque emitti per oculos, & haustum aliorum oculis, maximè puerulorum, qui & teneriores sunt; & incautius respectant, transmittere in cor, atque lethalem inferre noxam. Neque id videri debere mirum, siquidem Arist. 3. de historia animalium capite decimonono cum sanguinem vitiatum esse affirmat. adeo autem vitiatum esse censent, vt dicat Plinius capite decimoquinto libri septimi. *Nihil facili reperiri mulierum profluuio magis monstrificum. acescunt enim* (inquit) *eius superuentu musta, sterilescunt tactæ fruges, moriuntur insita, exuriuntur hortorum germina, fructus arborum quibus insedere, decidunt. Speculorum fulgor aspectu ipso hebetatur, acies ferri perstringitur, eborisque nitor, aluei apum emoriuntur, æs etiam ac ferrum rubigo protinus corripit, odórque dirus aera, in rabiem aguntur gustato eo canes, atque insanabili veneno morsus inficitur.* Plura etiam non minus mirabilia, dicit ibidem, lib. 7. cap. 2. Ex his videtur fieri probabile, mulieres menstruatas, quibus tantum virus intra corpus agitatur, solo intuitu posse lethaliter inficere: atque vt hæ secundum naturam colligunt monstrificum virus, ita posse esse homines quibus naturaliter veneficum quippiam insit, quod per oculos, cum intuentur recta, simul cum radiis visoriis emittatur, quorum sit periculosissimus aspectus, hósque esse fascinatores: quorum etiam scribunt notas, dicentes, his esse in oculis ambobus, aut altero binas pupil

Menstruorũ malignitas.

Fascinatorum notæ.

pupillas; aut in altero oculo pupillas duas, in altero effigiem quandam equi, aut canis. Vt verò quidam homines ſint tales, ſunt qui cauſentur temperamenti proprietatem, ſunt qui ſubſtantiæ modum, ſunt etiam qui putreſcentiam ſpirituum: qui verò ſunt eorum ſapientiſſimi, natale aſtrum. En quæ maximè videntur abeſſe à præſtigioſis fabulis, eorum quæ de faſcinatione dicũtur. Quæ tamẽ omnia, ſi animi affectũ, eius qui effaſcinet tollas, minimè videntur dici debere effaſcinationes, ſed infectiones venenoſæ: neq; venenoſi illi homines faſcinatores, ſed venenoſi, vt viperæ, & ſcorpiones, bufones, ac multo magis baſiliſci. Itaq; vt illa animantia effaſcinantia nemo vocat, ſed venenoſa, ita neque tales homines eſt quod voces faſcinatores. Si enim ſtudes opinionem de ea re vulgarem aſſerere; nomen quidem retinet, notionem autem eius minimè. fuiſſe enim ab antiquiſſimis illis ſeculis, in faſcinationis notione, iram; aut inuidentiam, præter verba, quæ ex Plinio produximus, & Ariſtotele, ipſum nomen Græcum facile indicat. Vocatur enim Græcis faſcinatio Βασκανία, & faſcinare Βασκαίνειν. Significat verò hoc idem verbum, inuidere. itaque Βασκανία eſt inuidentia, & faſcinatio: quaſi faſcinatio ſit læſio cũ quadam inuidentia illata. neceſſe igitur eſt dicere, illos ipſos venenoſos homines, tunc magis inficere, cum aſpiciunt cum quadam inuidentia. Non quidem ob ipſam inuidentiam per ſe (ne in Auicennæ apertè falſam opinionem incidatur) ſed ex accidenti, quod is animi effectus attentius faciat intueri; atque tunc propriè eſſe faſcinationem quãdam vt à Baſiliſco. Sed tũc quoque hæc de faſcinatione ſententia, ponit viſionem agi exeuntibus viſoriis radiis, cum his ſiquidẽ deferri vapores venenoſos: quam tamen minor pars philoſo-

Faſcinatorũ notæ.

Baſiliſcus

phorum recipit.itaque iam ea opinio non poterit esse omnibus philosophis communis, sed peculiaris Platonicorum.Deinde verisimile non est, posse cuipiam homini secundum naturam esse vim alteri homini venenosam.Nam vt animal animali sit venenosum,facit magnum naturæ dissidium,& contrarietas. Vt vipera homini,& homo viperę habet saliuã venenosam. Sed neque vipera viperæ, neque homo homini adeo aduersam potest habere naturam. Nempe causæ omnes quas reddunt,partim futiles,partim ineptæ sunt. Primum quidem quod de natali astro dicunt,mihi risum mouet(tametsi est grauissimorum hominũ sententia, hominum tamen) necesse enim esset, omnes qui illa ipsa hora essent nati,esse fascinatores. Sed de huius astrologiæ vanitate(si modo astrologia dicenda,ac non potius diuinatio Chaldæorum) in hoc ipso opere diximus multa. Temperiei aut substantiæ dissimilitudo, non potest esse tanta in rebus eiusdem naturæ & speciei. Siquidem ex differentia temperamenti nascitur differentia naturæ. Certè neque quod de basilisco dicunt,possum adduci vt credam esse verum, sed fabulosum,vt alia innumera.nedum vt ea natura in hominem transferatur aduersus alios homines. Consentaneum multo magis sit, basiliscum interimi hominis aspectu,si modo eum ipse necat, vt de saliua hominis & viperæ dicebamus. Neque quidem argumenta cuiusquam momenti sunt. Nam quæ de menstruo sanguine affirmãt,falsa esse ac fabulosa,ipsum indicat experimentum.Versamur enim quotidie cũ mẽstruatis citra vllam noxam, à quibus tamen si vera illa essent, neque lapides,neque ipsa durissima metalla illæsa esse possunt. At verò menstruus sanguis est ipsemet quo mulier nutritur. Qui nonnunquam ob solam redundantiam

Saliuæ vis.

dantiã, citra vllam prauitatem emittitur, aliquando etiam ob malam qualitatem, qualis tamen est in reliquo sanguine: nimirum quam Hippoc. iubet contemplari in colore, quia si sunt alba, sint pituosa, si flaua, biliosa. Quæ cum apparent nullis incantationibus aut præstigiis iuuet occurrere, sed neque alexipharmacis, quibus venena franguntur, sed medicamentis expurgantibus, quibus soluuntur cacochymiæ. Itaque mẽstruus sanguis vitiosus plerunque est, quia expultrix virtus semper fertur in id quod deterius, minimè tamen venenosus, sed qualis esse solet in corporibus cacochymis. Iam verò quod possint in nostris corporibus gigni venena, nihil ad fascinationem. Gignuntur enim præter naturam, fascinatores verò esse tales natura dicunt. Quid ergo superest? nunquid satis illis sit, Si concedamus, & si naturaliter fascinatores nulli sint tamẽ eos qui sunt præter naturam affecti, & morbosi, multo magis posse per oculos inficere, quam per aliã partem? Certè quam per aures ego concesserim, non tamẽ quam per os aut nares, malim enim me aspiciat, qui pestilenti tenetur apparatu, quam spiritum in me emittat: Nam & putridi aëris veniet multò plus, & ab ore in cor, per arteriam asperam, est longe expeditior via, quam ab oculis. Oculi (dicunt) mittunt facile sua mala in alios. Quæ? nũquid rixas? an suffusiones? an nubes? minime, sed ophthalmias. Est itaque ophthalmia morbus contagiosus. Quid ad fascinationem? manus quoque scabies cõtagiosa est. Fascinamus ergo manibus. Vnde ergo (dices) nata est inter omnes homines hæc opinio de fascinatione, si ea adeo nihil est? ex leuium (arbitror) hominum credulitate. Diuus Basilius cognomento Magnus, in homilia de Inuidia, spreta vulgari hac de fascinatione sententia, vt muliebri,

Oculorum vires ad mala inferenda.

Ophthalmiæ contagium.

dicit sensere se demones vti inuidorum hominum oculis ad lædendum, vt instrumento quodam. Itaque non humanos per se, sed demones per eos lædere infantes, & inde natam eam opinionem esse. Sed quoniã hæc causa physica non est, ad me non spectat, neque ad hoc opus. Quam ego habuisse occasionẽ suspicer, audi. Pueros solito nitidiores, & crassiores, pulchriores etiam esse, res est comperta satis: neque minus hoc solere sæpissimè, occurrentes, & viros & mulieres, admirari, laudare, atque attente intueri, & vlnis gestare, motitare, ac denique cum illis ludere. Scitum etiam est illud Hippocratis *habitum qui ad summum bonitatis attingit, periculosum esse*, & illud Celsi, *Qui nitidiores solito sunt, suspecta bona sua habere debent*. Cum ergo pusilli ob natalem habitum, non rarò soleant, cum viderentur habere optimè, in magna pericula repentè incidere, vulgus causam non intelligens, in laudatorũ, quales illi quotidie habent quamplurimos, oculos, & inuidentiam, reiicit. Illos (quæ est hominum leuitas) sequuti sunt viri alioqui eruditi, &, vt est talium ignorantia disserta, processit paulatim res ad agnos, ad gallinas, ad equos, ad segetes, ad arborum fructus, ad ipsa metalla, ad specula, ad lapides. Rubigine obducuntur, hebetantur, franguntur, comminuuntur. mẽdacia mera. Iam est causa in substantiæ proprietate, in venenosa natura, iam in astris. meræ nugæ. Neque verò Diuus Paulus fascinationem aliquam naturalem esse asseruit, sed quasi prouerbio quod ex vulgi opinione natum est, vtens dixit, *Quis vos fascinauit recedere à fide?* hac loquutione insinuans, illos temerè ac sine vlla causa recessisse à fide, cum viderentur in ea profecisse quàm plurimum. Iam verò fascinatio nugacitatis vocatur in sacris, quod à Diuo Ioanne in Epistola prima, con-

Pueri fascinationi obnoxij.

ma,concupiſcentia oculorum, hoc eſt auaricia,& cupiditas rerum alienarum.quia enim is morbus concipitur oculis, vocatur per allegoriam faſcinatio, dicitur verò nugacitatis, quia bonorum fallacium, iuxta illud Pſalmi quarti. *Fili hominum vſquequo graui corde,vt quid diligitis vanitatem & quæritis mendacium?* hoc eſt,vana,& mendacia bona. Itaque concupiſcentia oculorum,eſt faſcinatio nugacitatis. Hæc obſcurat bona,quia vt dicitur in Epiſtola prima ad Timotheum, *cupiditas radix eſt omnium malorum.* & vt ibidem ſapientiæ dicitur,*Inſtantia cupiditatis tranſuertit ſenſum ſine malitia.* Itaque loquutio illa Sapientiæ de faſcinatione,allegorica eſt. Allegoria verò accipitur à vulgari opinione. Neque mirum. indicatum enim eſt antea multis exemplis, in ſacris etiam eſſe morales fabulas, & allegorias à fabulis tranſlatas, non aliter atque in moralibus philoſophorum libris. Velut & in ea ipſa de re qua diſſerimus, interprætantur nonnulli Platonici ſuper conuiuio,ſiue de Pulcro, amorem,ſiue furorem amatorium eſſe faſcinationem, quòd ea paſſio, eius quæ adamatur oculis plærunque videatur illata, concepta verò oculis eius qui amat ſemper(niſi forte quandoque concipitur auribus, rariſſimè tamen ſolis) & oculis concepta in cor illabitur, cuius affectione corpus tabeſcit, ſine vllo alio morbo manifeſto. Vide quàm congruat hæc allegoria,quæ tamen ex vulgari,& falſa de faſcinatione ſententia nata eſt. Ita igitur, ſi quis placens Deo, factúſque ei dilectus (qualem illic deſcribit autor Sapientiæ)& viuens inter peccatores,per concupiſcentiam oculorum mutetur,& amittat intellectum,dicetur appoſitiſſimè faſcinatus,quia cum valeret optimè per oculos valde læſus eſt, & in grauiſſimum conie-

Furor amatorius.

ctus periculum, quod pertingit cor per oculos. Nã ita dicitur Hieremiæ 22. *Tui autem oculi, & cor, ad auaritiam.* ob has itaque causas is animi affectus dicitur fascinati. Hæ verò sunt metaphoricæ locutiones, ad formandum animum comparatæ: verus sit is sermo vulgi vnde sunt acceptæ, an non, nihil refert. Veræ enim sunt ipsæ metaphoricę loquutiones. Velut si adulatores Syrenes esse dixeris, non mentieris, tametsi Syrenes reuera nullibi sint.

CAPVT SEXAGESIMVM NONVM.

AP. 11. Sapientiæ. *Non enim impoßibilis erat omnipotens manus tua, quæ creauit orbem terrarum ex materia inuisa, mittere illis multitudinem vrsorum, aut audaces leones.*

Mundus ex materia inuisa creatus.

Mirari euenit hoc loco, cur dicat Salomõ, ex inuisa materia crasse Deum orbem terrarũ, siquidẽ creauit ex nihilo: Quapropter neque ex vlla materia, siue visa, siue inuisa. Hãc dubitationẽ facile deuitabũt, asserẽtes mundũ hunc factũ esse ex quadã cõgerie rerũ omniũ, citra vllũ ordinem commistarũ, quam vocant chaos, vt Plato; aut ex atomis, vt Anaxagoras, Empedocles, & Epicurus. Hi enim omnes huic rerũ vniuersitati ortũ aliquem tribuentes, materiam ex qua constitit faciũt æternam. Mihi verò in ipso huius operis initio monstratum est, nihil omnino esse in rebus æternũ, præter illud quod vnum, & primum, ac per se ens, hoc est, Deũ. Illud igitur nunc ponentibus, vidẽdum quid de præsenti dubitatione dicamus. Certè si quam habet mundus totus materiam, quę eadem sit rerũ omnium crea-

creatarum,aut certè corporearum, dicere poſſimus Deum feciſſe terrarum orbem ex illa materia,nō quidem præexiſtenti,ſed concreata cum formis.Velut ſi nunc repente Deus creet ſtatuas humanas, aliam cedrinam,aliam abietinam, aliam quercinam dicemus aliam factam eſſe ex cedro, aliam ex abiete, aliam ex quercu,tametſi non prius cōſtiterint illa ligna, quàm ſtatuæ.Quod ſi hoc ita habet,conſtat materiā illā cōmunem rebus omnibus,eſſe per ſeſe inuiſam atque a deo inuiſibilem:quādoquidem ſi per ſe videri poſſet, haberet qualitatem aliquam aſpectabilem,vt candorem,lucem,aut nigritiem:quodcūque autem illorum haberet,non poſſet eſſe materia contrariorum.vt ſi eſſet candida nigrorum,ſi nigra candidorum, ſi lucida luce carentium.Nam aut materia candida,nigrorū induens formam,maneret candida aut candorem deponeret:ſi maneret,fieret res eadem ſimpléxque candida & nigra:ſi deponeret,eſſet iā illa,materia vtriuſque contrarij,eius videlicet quod deponeret,& eius quod reciperet. Quapropter vtrunque contrarium rationem haberet formæ: forma enim formam excluderet non materiam:Quare ille candor non eſſet materiæ per ſe,ſed per formam.Ipſa igitur materia aſpectabilem qualitatem per ſe habere non potſt. Eodem argumento fit,vt neque audibilem,neque odorabilem, neque tangibilem,ſed neque omnino vllamrationem aut formā,ſiue ſubſtantiæ,ſiue accidentis habere poſſit.Itaque neque dici poſſit per ſe hoc,neque tantum, neque tale,neque ad aliquid aliud, ita aut aliter habens.Hac ratione Ariſtoteles communem ac primam rerum omnium materiam ponens,dicit eſſe merā potentiam citra omnē actū.Plato qui diſertiſſimè de ea diſputauit,ita inquit. Intelligendum eſt quòd cum

eſſe debeat effigies rerum omni formarum varietate diſtincta, nunquam illud ipſum formationis huius gremium bene erit præparatum, niſi informe ſit, & ſuapte natura omnibus formis quas recepturum eſt, careat. Nam ſi erit alicuius eorum quæ in ſe recipit ſimile, cum contrariam eius cuius ſimile eſt naturam, aut aliam prorſus ſuſcipiet, nequaquam eius ſimilitudinem, & effigiem exprimet, cum per ſe tulerit ſuã. quo fit vt nullam ſibi propriam habeat ſpeciem, quod eſt omnia genera ſuſcepturum. Hæc & alia multa eodem ſpectantia ſcripſit Plato in Dialogo de natura, quæ vt in commentariis de phyſica doctrina indicauimus, nullatenus diſcrepant à ſententia Ariſtotelis: ambo enim cenſent, vt & cum ipſis omnes nunc philoſophi, materiam per ſe nullum ens eſſe, neque omnino rem vllam, quia ſcilicet omni actu caret: ſed neque nihil eſſe, quia eſt principium immanens omnium rerũ. Meo igitur iudicio, cum hac in parte nulla illis philoſophis diſſentio ſit, libuit Ariſtoteli de nomine altercari cum Platone, quòd dixerit eſſe ſimpliciter non ens, quaſi ſimpliciter nõ ens, idem ſit quod nihil. Plato verò non ita intelligit, ſed quod non ſit ens, niſi quodammodo. Iuxta hanc itaque ſententiam, quę communis nunc eſt omnium philoſophorum, dicemus feciſſe Deum orbem terræ ex materia inuiſa, & omnino inſenſibili, atque adeò per ſe penitus informi, hoc eſt, ex materia prima. Quoniam verò quæ in libris ſacris ſcripta ſunt, non oportet ad cuiuſpiam opinionem interpretari, ſed veritatem, videndum eſt quàm certa, atque firma ſit de materia prima aſſertio, atque ſi eius monſtratio ad probabilitatem procedit ſolum, aliam quæ omni careat dubitatione, præſentis loci interpretationem adhibere. Certe eſſe rebus omnibus corporeis vnam

Materia prima.

com

communeḿque materiam facile dicitur, non ita tamen intellectu facile eſt, ſi quis conſideret exactius. nam vt antea indicauimus, neceſſe eſt, per ſeſe omni careat forma, quod primum omnium intelligi non poteſt. Nam quod non eſt aliquid, & ens, cur non ſit nihil porrò quo pacto poſſit non ens (ita enim illam vocat Plato) eſſe principium ex quo immanens entis? nã ſi Ariſtoteles rectè probat in quarto de phyſica doctrina cap. 1. elementa corporum nõ poſſe eſſe incorporea, cum tamen cenſeat (quod eſt veriſſimum) non manere elementa prima in rebus actu, ſed potentia ſolùm, multò minus poſſit eſſe corporum incorporea materia, ſiquidem ea qualis qualis ſit, maneat actu in rebus neceſſe eſt. non poteſt autem illa eſſe corporea per ſe, ſed per formam, alioqui quantitas illi per ſe in eſſet, quare non eſſet mera potentia. Rurſum ſi ea corporea per ſe non eſt, quæ maior neceſſitas, vt corporeæ ſubſtantiæ materia conſtent, quàm vt Angeli. Hos verò omnes immateriales appellant, quaſi magnitudo materiæ ipſius ſit per ſe, atque per hanc fiant res quantæ. Ob has & alias huiuſmodi dubitationes, veteres philoſophi, partim poſuerunt vnam omnium materiam, eámque ſubſtantiam quandam re vera quãtam, alij aquam, alij aërem, alij ignem, alij etiam terram, alij ſubſtantiam mediam tenuitate & craſſitie: partim nulla generationis ſucceſſiuæ rerum poſuerunt materiam, ſed ſeparatione & congregatione rerum ſimilarium prius exiſtentium, oriri & interire res putabant diſſimilares, vt Empedocles, Anaximander, & Anaxagoras. Qui omnes principium materiale ab elementis non diſtinguentes, rerum omnium reſolutiones perducebant vſque ad ſimpliciſſimas aliquas ſubſtantias, Empedocles ad ignem, aërem, aquam, & terram. Ana-

Corpus ex incorporea materia eſ ſe nequit.

xagoras & Anaximander ad similaria; vt carnem, os, neruum,& innumera alia eiusmodi. Alij ad vnum aliquod quatuor primorum corporum, quodcunque eis videbatur reliquis esse prius. Horum omnium sententiæ hoc vnico argumento refutari videntur, quòd necesse sit illud quod primum esse ponitur, siue vnum sit siue multa, carere generatione & corruptione, atque solum recipere congregationem & separationem, secundum sententias Empedoclis, Anaximandri, & Anaxagoræ: vel densationem, & rarefactionem, vel extenuationem,& incrassationem, secundũ priores sententias. At verò reipsa videtur constare illud esse falsum. Nam videmus fieri aërem ex aqua, & ex illo ignem,& ex pane sanguinem, atque ex hoc carnem, ac denique simplicissima omnia fieri alia ex aliis. quod si ita est, videtur Aristoteli necessario fieri, vt sit illis alia prior communísque materia, quæ per se nihil illorum sit, sed formarum omnium expers. Illi verò responderent, haudquaquã fieri res illas verè vt putamus, sed separatione apparere quæ delitescebãt, congregatione delitescere quæ apparuerant. Quod si cui videatur confictum ad respondendum, neque adeò dignum fide, atque ob id nullam dictarum esse probabilem sententiam, possit fortasse dicere, rerum compositarum materiam esse res simplices, vt hominis carnem & ossa:& earum quæ simplices primo intuitu apparent, alias simpliciores quæ latitant: verè autem atque exactè simplicium nullam esse materiam: sed factam esse illarum quãcunque ex materia, vt ignem ex aëre: non verò in materia, vt sigillum effigiémve in cera: itaque fieri res singulas etiam simplicissimas ex materia aliqua, vnam verò eandemque omnium nullam esse. quæ enim necessitas, vt quod ex alio fit, immanẽ-
tem

tem habeat materiam? quoniam (di cũt) res artificiales nos manu ducunt, vt intelligamus, nihil niſi in quadã materia fieri, vt ſcilicet lectus & arca ex immanente ligno, ſigillum ex cera. Dicat verò fortaſſe quiſquã ex aduerſo, hoc artificialium rerum eſſe proprium, naturalibus verò nõ perinde accidere, quia res artificiales fiunt ex naturalibus, naturales verò non poſſunt fieri niſi ex ſeipſis mutuò; quia non vt arte natura prior eſt, ita ipſa natura aliud quippiam. Cum verò fiunt res ex rebus non vt immanentibus, velut lectuli ex nuce, & cedro, fieri; ſed vt deſinentibus, velut menſa ex arca. Quapropter nõ videtur opus eſſe ponere primam materiam rerum naturalium, ſed fieri alias ex aliis mutuò, atq; ita eſſe circularem rerum generationem, & infinitam; non finitam & rectam. Quid ergo diceret hæc ſententia de primis rerum principiis? an eſſe nulla? non certe, ſe d eſſe formam, & potentiam proximam, & priuationem: eam verò potentiam & priuationem, eſſe nõ in vlla materia communi genito & corrupto, ſed in eo ex quo res fit. Cur enim fit potius caro ex ſanguine, quam ex vino aut melle? an quia ſanguis potentiam proximam habet ad formam carnis, vinum verò non habet proximam. Illa ergo potentia proxima cum priuatione, quæ neceſſario adeſt, & forma quæ ingruit, prima principia ſunt rerum ſimplicium. Compoſitarum verò principia ſunt, res ſimplices, vt materia, & forma totius. Atqui profectò) quamquam pleriſque aliter videbitur) ego exiſtimo hanc eſſe ipſiſſimam ſententiam Ariſtotelis & Platonis. Nam vt in cõmentariis capitis ſeptimi ſecũdi libri de phyſica doctrina, & iterum capit. quarti, ſecundi de anima (tametſi cum hæc ſcribo, commentaria in libros de anima, ſcripta multis ante annis, nondum ſunt

Formæ nomina.

in lucem emissa)indicaui,apud Aristotelem.hæc omnia nomina,forma rei,& id quod res est,& essentia,& ipsum rei esse,& quód hoc est,eădem prorsus rem significant.Quia re vera,rei naturalis forma,nihil aliud est,quam res ipsaqua hæc & talis.Id verò falsum esset, si præter formam esset in re materia prima immanēs. non enim esset rei forma,ipsa res actu qua talis, quia forma materiam nō habet,res haberet. Plato quoque in Dialogo de natura hominis multis argumentis cō tendit,hominem esse ipsam hominis animam quod, cum hominem animal esse,ac proinde corporeā substantiam,toties ipsemet Plato dixerit, verum esse aliter non poterat,quàm si ipsa hominis anima esset nihil aliud quàm ipsius essentia,essentia verò ipsū quod quid erat esse hominem,hoc est,ipse homo quia actu talis & perfectus.Tametsi hoc (vt rē totā apertè expli cē)non tā exactè dicitur de ætherogeneis substantiis. Quis enim separet ignis formam ab ignis corpore, ali ter quam ratione?nimirum ignis forma est ipse ignis actu talis,& perfectus:corpus,hic idem qua ignis formam,rationem,& entelechiam,seu perfectionem cō sequutus;quod quidem est res eadem numero, rationes duæ quarum coitione fit ipsum ignem esse. Quæ cogitans Plato,posuit illa tria rerū principia,idem,& alterum,& essentiam.Quæ eadem principia Raymundus Lulus vocauit,tiuum,bile, & are, hoc est factiuū esse,factibile esse, & facere:hæc tria intelligens, non quidem effectiue, vt videntur sonare,sed formaliter. & hæc quidem Platonicè. Maxime verò mihi videtur errare,quod diuinam naturam cum creaturis ineptè & arroganter coniungat,sed de illius doctrina agere loci huius non est.Illud solum interfuit dicere, sua illa tria principia,tiuum,bile,& are,eadem esse prorsus cum

De Raymūdi Luli doctrina.

ſus cum Platonicis,eodem,altero,& eſſentia. Quæ omnia cum iuxta Ariſtot.& Platonis ſententiam ratione potius ſeparari,quàm re ipſa,& numero indicauerimus,conſtat eſſe conſentaneum, iuxta illorum placita,niſi ætherogeneorum, materiam nullam, velut alteram rei partem actu immanentem poni,ſed doctrinæ ſolum gratia intelligi primam materiam, & formam homogenei, vt quædam ratione diuerſa. ſi quid verò his amplius de communi & prima materia dicitur, hypotheſim quandam eſſe ob rudiores confictam,& expeditionem progreſſum philoſophiæ, qua & ego in phyſicis auditoriis vſus ſum. nunc verò cum ad reconditiora philoſophiæ eſt peruentum, æquum eſt aperire prouectioribus veriora. Quandoquidem ergo aſſertio de materia prima,per ſeſe formarum omnium experte, adeo vacillat, neceſſe eſt aliam loci præſcripti interpretationem inuenire. Ea certe nō eſt difficilis,neque aliunde petita quam ex ſacris. Conſtitit enim in initio Geneſeos, antequam Deus diceret fiat lux,extitiſſe quatuor elementorum corpora,confuſa,& delitescentia ſub tenebris,quæ futurorum omnium materia tenebroſa,ac proinde inuiſa ante orbem terrarū facta eſt,ex qua deinceps ille.Neque igitur ob hæc diuini oraculi verba opus eſt communem materiam ponere,in qua omnes corporum formæ recipiantur, tametſi fieri nihil niſi ex materia poteſt. nihil enim fit ex nihilo;ſed quoduis ex alio,vt ex ligno ignis, ex ſuo alimento lignum,& ita aliud quodcunque.Sed quæ(dices)neceſſitas,vt quoduis ex alio fiat,ſi quidem nullam ex corrupto accipit manentem materiam, id quod gignitur?certe quia nulla naturalis via eſt ad generationem,niſi per alterationem,atque neceſſe eſt generationem alteratio præcedat, alteratio verò alicuius

substantiæ necessario sit. neque sane alterius quàm eius quæ corrupta in aliam substantiam commutatur. Nam alteratio immodice producta incorruptionem necessario finitur, quia naturale rei temperamentum tollit. Vt igitur res aliqua oriatur, necesse est aliam interire; nō quidem vt ab ea mutuetur materiam, sed ob contrarietatem. Vt autem hoc ita fiat, hæc est causa. Rerum singularum naturæ nihil sine instrumentis agere possunt extra sese, quapropter neque generare: instrumenta verò earum sunt elementorum virtutes, calor dico, frigus, humor, & siccitas. Non potest autem ignis, verbi gratia calore vti, aliter quam calefaciendo, neque aqua frigore quam refrigerando, non potest autem calfacere, neque refrigerare, nisi sit quod calefiat aut refrigeretur, non calefiet autem ignis qui nōdum genitus est, neque refrigerabitur quæ nondum est aqua. Calefiat ergo necesse est vt ignis ab igne fiat, aliud quod ignis nondum est, futurus autem sit, vt lignum; aut refrigeretur, quod aqua nondum est, futura autem sit, vt aër. Quapropter rectè antea dictum est, non posse quidpiam, nisi ex aliquo fieri, quia generatio omnis ab alteratione incipit. Data autem est rebus à naturæ parente ea contrarietas, & necessitas pugnandi ad generationem: non ob communem materiam, sed quia, si aliter quam per pugnam generare possent, neque talem repugnandi vim haberent, aut nihil generaretur, aut generatio rei cuiusque procederet in infinitum. Nihil enim esset quod modum poneret rei cuiuspiam productioni, nisi omnia sibi ponerent mutuo, mutuo repugnando. Dices fortasse; locus modum poneret. Omnes igitur res generarent sibi simile, dum esset vbi caperetur, & generare desinerent, cum non esset. Igitur mox, atque vno impetu

Generationem antecedit corruptio.

petu proceſſiſſent rerum omnium generationes, vſque ad ſummam totius orbis repletionem; atque ſtatim generatio omnis eſſet ſublata. Vt igitur rerum generabilium ſucceſſiua geneſis ſeruetur per æuum, vt ipſe rerum parens voluit contrarietatem indere, & res alias ex aliis fieri, velut aliæ aliis loco cedunt. eáque contrarietas neceſſitatem affert, vt res ex rebus fiant, ſi & communem materiam non habeant. Igitur neque hæc dubitatio cogit primam rerum materiam ponere, ſed vt dictum eſt. Porrò iuxta hanc ſententiam conſequens erit dicere, principium quod vocant indiuiduationis, non eſſe materiam, ſed magnitudinem, quod vel per ſeſe eſt valde conſentaneum. Nam eſſentia rei per ſeſe indiuidua eſt, quapropter vna & tota, in multitudinem non poteſt abire, niſi ſecundum diuiſibilitatem. Diuiſibilitas verò neque formæ neque materiæ eſſe poteſt, niſi per quantitatem (quanti enim propria eſt diuiſibilitas) igitur multitudo in eadem ſpecie, quantorum ſolùm, atque ob quantitatem eſt. Qua ſanè cauſa, & qui eam ad materiam referunt, intelligentes non eſſe in materiæ per ſe, addunt ſignata quantitate; id verò vix intelligi poteſt. Si enim materiæ ipſi per ſe nullum ineſt accidens, certè neque ſignatio, neque quantitas. Veriſimilius ergo refertur ad quantitatem ratio indiuidui, quàm ad materiam. Et tota rerum vniuerſitas proprius diuiditur in corpoream, & corpore carentem ſubſtantiam, quàm in materialem, & immaterialem, niſi quis his nominibus eaſdem res intelligat. Sic enim de nominibus altercari minime expediet. Nihil igitur prohibere videtur, quin dicamus materiam primam eſſe nihil, non ſolum non ens ſimpliciter, vt dicit Ariſtoteles aut

Indiuiduationis principium.

fimpliciter non ens,vt dicit Plato. Quorum virorum fententias ab hac quam nunc ftatuimus, nihil cenfeo re vera difcrepare. Non enim eft, quod non eft ens.

CAPVT SEPTVAGESIMVM.

De Philofophia Pythagorea.

APIENTIAE vndecimo Ca. *Omnia, menfura, & numero & podere difpofuifti.* & Quarto lib. Efdræ Cap.4. *Quoniam in ftatera ponderauit feculum, & menfura menfurauit tempora, & numero numerauit tempora.*

Vt Plato dicit in dialogo de natura fas non erat, quidquam nifi pulcherrimum facere. eum qui eft optimus. Cum enim ipfe fit fimpliciter pulcherrimus & optimus, feceritque omnia, vt in mundi genefi indicauimus, ad imaginem & fimilitudinem fuam, neceffe eft, vt fecerit omnia fuo quodque genere pulcherrima, & optima, vt fane ipfi vifa funt. Cum igitur omnis pulchritudo fenfibilis in proportione & concinnitate fit partium, neceffe fuit mundum hunc fenfibilem, fecundum fuas partes, quæ fenfibiles etiam funt, proportionem quandam tenere certam, & totum ad partes fingulas, & eas omnes inter fefe. vnde neceffe eft, mundum finitæ & certæ effe magnitudinis, & eius omnes partes præcipuas. Nam in rebus diuifibilibus, quod infinitum, aut incertum, imperfectum eft & deforme. Quapropter, non folùm fi quampiam præcipuarum partium eleuares, vt ftellam, fed etiam fi cuiufpiam illarum, etiam defpectiffimæ quantitati adiiceres aliquid, aut demeres, officeres mundi machinæ,

&

& eius pulchritudini. Quia nihil temere in eo factum est, sed omnia ad mensuram, numerũ, & pondus, iuxta proportionem quam habebant in diuino exemplari. Huius rerum pulchritudinis rationem aggressi sunt Pythagorei inuestigare. Res prorsus diuina, humanis verò viribus impar, neque vlli (arbitror) præter ipsum Deum satis cognita. Illorum verò conatum quis non laudet, & suspiciat? qui nõ solum aggressi sunt, sed per numerorum etiam scientiam, pro hominum captu, assequuti sunt multa. Mihi nunc non est animus, totam hanc philosophandi rationem persequi; quia neque id pro dignitate efficere possem, neque si possem, ad meum institutum est admodum ex vsu. Sed id solum indicabo, quod propositum est, Omnia secũdum certam rationem, & proportionem, esse facta, & primam omnium mensurarum esse numerum; deinde & earũ rationem recte transferri ad insensibilia, & totam rerum naturam factam esse ad numerum, atque exẽpli gratia adiiciam de numeris, quæ necesse erit, nõ quasi omnium numerorum naturam persequar, sed vt viã à longe indicem, cui Pythagorici institerunt, mirabilem quidem illam, & verissimam, neque vlla in parte philosophiæ Aristotelicæ, quæ merito nunc omnium maximè probatur repugnantem, quod vbi factum fuerit, grauitas sentẽtiæ verborum quæ præscripsimus & aliorum quæ sparsim in libris sacris scripta sunt, elucescet. Deum quidem omnia fecisse secundum certam rationem, & proportionem, facile suaderi potest, consideranti Deum omnia opera artificialia, quæ fieri iussit, ad normã certam, mensurámque ab ipsomet traditam, fieri iussisse. Quare qui in artificialibus, certam commensurationem adeò amauit, eam in naturalibus, cuius ipsemet per sese est effector, non

Pythagoricorũ dignatũ examen.

defpexerit. Sed quæ funt artificialia, quæ nos in cognitionem ftructuræ rerum naturalium, velut manu ducunt? Iuffit Noe vt ædificaret Arcam. An qualis & quanta illi videretur? non fane. Sed, trecentorum (inquit) cubitorũ erit longitudo arcæ, quinquaginta cubitorum latitudo, & triginta cubitorum altitudo illius. feneftram facies in arca, & in cubito confumabis fummitatem illius. Exodi 25. dicitur monftraffe Deus exemplar, fecundum quod faceret tabernaculum, & omnia ad illud fpectantia. Omnium vero eorum definiuit ipfemet Deus, magnitudinem, numerum, & pondus. Arcam teftamenti habere iuffit longitudinis duos cubitos cum dimidio. Latitudinis & altitudinis cubitum cum dimidio: Menfam panum propofitionis: longitudinis duos cubitos, latitudinis cubitum, altitudinis cubitum cum dimidio: candelabrum fepté calamos procedentes ex haftili vno, & fingulos calamos ternas fpherulas, ternos fcyphos, & terna lilia: altare quinque cubitos longitudinis, totidem latitudinis, & tres altitudinis, atrium longitudinis cubitos centum, latitudinis quinquaginta, altitudinis quinque. Mitto innumera ad horum ornamentum, & facra deftinata, quæ omnia certis, numero, & menfura, iuffit Deus fieri. Iam verò ftructuram templi, quod ædificauit Salomon, longum effet recenfere. Licet legere tertio libro Regum cap. fexto. In explicandis harum ftructurarum, & numerorum ad quos factæ funt facramentis, multi fœliciter laborauerunt, mea nunc nõ refferret, nifi folum animaduertere, omnes has, ad certum numerum & menfuram effe factas, vt conftet multò magis, in magni huius templi, quem mundum dicimus, ftructura, certam rationem feruatam effe, quam tamen ad amuffim tenet folus ipfe architectus.

Structura Arcæ teftamenti.

Conferri

Conferri quidem res corporales alię cum aliis secundum plus; aut minus, aut æquale, non possunt aliter, quam numero, pondere, aut mensura: numero quidẽ vt denario, aut centenario: pondere vt libra, aut vnica: mensura vt cubito, aut palmo. Porrò mensura duplex est: altera enim constat extẽsione, vt vlna, aut digitus: altera capacitate, vt congius, vrna, modius, & semodius. Secundum omnes has mensuras, seruata est ratio quædam in mundi structura. Nam est certus numerus partium omnium. Primum quidem maximarum ternarius: regio enim imma corporum mobilium & corruptibilium: & media mobilium sine corruptione: & suprema incorruptibilium & immobilium, quæ sedes est beatorum, & cœlum cœli. In prima est quaternarius elementorum: In secunda, septenarius orbium errantium stellarum, & denarius omnium. In suprema verisimile est esse vnitatem, siquidem principium est omnium corporũ, & sedes destinata ei quod verè est vnum. Iam verò mensura est quædam certa partium singularum, & aliarum ad alias proportio quædam. Decuplo maius esse censent philosophi elementum quodcunque continens, eo quod continetur: velut aquam terra: & aërem aqua; & aëre ignem. Iam verò quod ad cœlestium orbium mensuram attinet, censet Plato, primum orbem æqualis crassiciei, seu altitudinis esse, cum eo spacio inani quod est inter terram & cœlum: secũdum orbem duplo crassiorem primo, siquidem æqualem cũ toto spatio aëris & primi cœli: tertium orbem esse quadruplo crassiorem secundo, quia duplum totius spatij aëris, & duorum orbium: quartum ad tertium habere proportionẽ quadruplam sesquialteram, vt 36. ad 8. quintum orbem ad quartum habere proportionem decuplam sesqui-

Mensura quid.

nonam, vt 384. ad 36, sextum ad quintum proportionẽ nonam, vt 3456. ad 84. septimum ad sextum trigesimã primam superpartientem medietatem, vt 108864. ad 3456. Iam verò & spheræ solidæ quæ intra dictos orbes continentur, proportione quadam constant magnitudinum. Dicũt enim maximas fixarum stellarum centies & septies continere terræ molem: Iouem nonagesies & quinquies: Saturnum nonagesies & semel: Martem terra esse maiorem sesquialtera tantum proportione: Solem verò maiorem terra centies sexagesies sexies: Venerem verò esse partem vigesimã terræ: Mercurium quoque minorem esse Luna: & hanc triplo minorem terra: terram autem totam (cum qua & aquam intelligo, quia vnicum conflant globum) esse 252000. stadiorum, quæ conflant septem millia leucarum Hispanarum. Hac verò magnitudine, neq; maiori, neque minori constitisse terrã, non casu, sed summa Dei sapientia, constat ex illis verbis capitis trigesimi octaui Iob, quibus illum Deus ita affatur. *Vbi eras quando ponebam fundamenta terræ? indica si habes intelligentiam, quis posuit mensuras eius, si nosti.* Ponderis quoque habita est ratio in mundi structura. Ita enim terræ centrum ad centrum mundi aptatum est, vt non possit eius globus in hanc aut illam partem inclinare, sed firmata quiescat, aquæ verò partes terræ partibus interiectæ, ita vt non possunt seorsum abire, sed omnibus fontibus, qui velut ex venis quibusdam erumpunt, pondere latis ad æqualitatem, vnicam cũ terra reddant superficiem: quod dicitur illis sapientiæ verbis. *Quando librabat fontes aquarum.* Itaque mensura & numero & pondere disposita sunt omnia. Cum verò sint hæ tres mensuræ, quæ scilicet peculiariter vocatur mensura, éstque quantitatis continuæ: & nume-

De magnitudine terræ & astrorum.

Tria mẽsura genera.

numerus, qui per se est quantitatis deiunctæ: & pondus, quod est substantię corporeæ & crassæ: videtur ex rei natura, mensura prima esse videri: prior quidem pondere, quia magnitudo potest esse sine pondere, & in tenuibus elementis & cœli corpore, pondus tamen non potest esse sine magnitudine: numero verò, quia numerus fit diuisione continui, quare continua quantitas, prior esse videtur quam deiuncta, ac proinde & mensura, quam numerus. At verò si quis extactè cõsideret, videat rem non ita se habere, quin potius numerum priorem esse omni mensura. Nam diuisione fieri ex vno corpore multa, & quod actu erat vnum, & potentia multa, fieri actu multa, verissimum est. At verò non proinde verum est, numerum omnem fieri continui diuisione: nam angelorum numerus sine vlla magnitudine constitit. Nihil ergo minus est in ratione numeri, quam fieri ex continui diuisione, sed euenit aliquando, neque id quidem secundum rationē & formam numeri, sed secundum materiam. Si enim tripedale erat corpus, quod in tria pedalia diuisum est habebat etiam antequam diuideretur, ternarium: alio, qui non fuisset tripedale. Nam quid aliud est esse tripedale quam habere tres pedalitates, & duodecim palmos, & quadraginta octo digitos, & centum nonaginta duo grana? Tot igitur habebat id corpus partes, non quidem separatas, cum nõdum esset diuisum, sed coniunctas. Tamen nihil obstat coniunctas esse, quominus sint tres pedalitates, alioqui neque proportionem habet vllam corpus ad corpus. Cur enim tripedale ad bipedale proportionem habet sesquialteram, nisi quia hoc duas, illud tres pedalitates habet? Si autem neque illud tres, neque hoc habet duas, quia separatas non habent, fit vt neque proportionem ha-

beant ad se vllam:habent verò;ergo & numerum. Itaque indicatum est, quæcunque ad sese proportionem habent vllam,constare certis numeris.Habẽt autem aliquam magnitudines omnes, siquidem nulla est infinita.Ergo nulla magnitudo esse potest sine numero,est verò numerus sine magnitudine,vt indicatũ est;igitur numerus prior est quam magnitudo: quare & quàm mensura:est verò mensura prior quam pondus,quia mensura est magnitudinis, pōdus crassiciei. Magnitudo verò prior est crassicie,cum crassicies non insit nisi quantis. Igitur numerus prior est omni alia mensura, atque omnis proportio nascitur ex numero.Neque id solum spectatur in corpore quanto, sed & in aliis omnibus quantis,vt in motu,& voce, & aspectabilibus figuris. Nam cantat hic ad caracteres quos intuetur in charta,ille saltat ad cantum. Quod fieri non posset, nisi singula haberent proportiones quasdam, & omnia ad se mutuo proportionalitates quas vocant,hoc est similitudines proportionum.Ergo sunt & in ipsis figuris,& motu saltantis,& in canẽtium vocibus,numeri ac proportiones. Neque in his solum,quæ etsi non omnia eodem modo, quanta tamen sunt,sed & in qualibus quæcunque secundũ magis & minus dicuntur,est numerus. Nam & calidum & album est aliud alio duplo magis tale, & triplo, & quadruplo:in ratione verò dupli,tripli, & quadrupli, sunt duo,tria,& quatuor.Nam ne definiri quidem sine his possunt.Sed hactenus indicauimus,numerũ intrinsecum esse rebus omnibus secundum partes magnitudinis, aut intẽsionis,secundum id inquam,quo, tanto aut tanto,maius aut minus, magis aut minus,tale dicitur quidpiam.Est autem etiam secundum partes essentiæ numerus in rebus. Quod in accidentibus

Numerus omniũ prima mensura.

De numero in rebus.

bus

bus primum, deinde & in ipſis ſubſtantiarum formis, tentandum eſt indicare: in tranſeuntibus quidem ex ipſis definitionibus, cum tempus, teſte Ariſt. ſit numerus qui numeratur in motu: motus verò numerus, quo numeratur tempus. Secũdum Platonem verò, tempus eſt æternitatis in vnitate manentis imago in numero fluens. Sed & immanentes conſtare numeris facile intelliges. Figuræ quidem omnes habent eſſentiam in numeris: Nam planæ in vnitate aut multitudine linearu m, ſolidæ ſuperficierum. vt circulus in vnitate lineæ: ſphera in vnitate ſuperficiei: triangulus in ternario linearum; cubus in ſenario ſuperficierum. Ita & aliæ omnes. Ipſa verò linea in vnitate dimenſionis, ſuperficies in binario, corpus in ternario. Sed & relationes eorum quæ dicuntur ad aliquid, habent in numero aut vnitate eſſentiam, quia ſecundum ſimilitudinẽ aliquam aut diſſimilitudinem referuntur. Similitudo verò vnitas quædam eſt rationis alicuius, diſſimilitudo pluralitas. Ipſæ quoque patibiles qualitates, variis eſſentiis ad numerum quendam conflatis cõſtant: ſeu potius in numero quodam formarum in vnam conſpirantium habent propriam eſſentiam. quod ex diffinitionibus colorum apud Platonem facile intelliges; *Miſtio colorum.* *Splendidum* (inquit) *albumque rubeo miſtum, flauum pro creat. Rubeum cum albo nigróque, purpureum generat. Fuluum flaui fuſcique temperatione producitur: fuſcum verò albi & nigri confuſione. Palorem albi flauíque copula generat. Ceruleum cum albo, glaucum. Fului nigrique temperie color viridis naſcitur.* Hæc Plato. Vnde conſtat, ſingulas colorum ſpecies in copula quarundam eſſentiarum, ad proportionem quandam, & certos numeros, habere eſſentiam. Conſtat enim non ſolum fieri colores quoſdam ex quibuſdam, ſed

cum certa quadam proportione. Non enim si albi duplum cum vna nigri portione misceas, idem extat color, atque si contra apponas nigri duplum. Nimirum sola proportionis euariatio mutat essentiam: velut compositorum medicamentorum vires, & naturam mutatio proportionis simplicium, manentibus eisdem. Constant verò, vt mixta corpora corporibus ad numerum coeuntibus, ita essentiæ essentiis, vt colorum exemplo indicatum est: constátque omnium essentia certa mensura & numero (indicatum enim antea est non posse esse mensuram sine numero) etiam si nobis nota esse non possit singulorum mensura. Proinde dixit ibidem Plato. *Quo autem mensuræ modo singula singulis misceantur, etiam si quis nouerit, narrare prudentis non est, præsertim cum neque necessariam, neque verisimilem de his rationem afferre vllo modo possit.* His verbis significat, etiam si nos eum numerum definite nesciamus in singulis, omnia tamen facta esse ex rebus ad numerum quendam cõpositis, vt corporea ex corporibus, ita essentias ex essentiis. atqui ipsa compositio corporum, vtpotè apertior, manu ductio est ad formarum compositionem. Cum enim pictores, commixtis certa quadam proportione liquoribus fuluo & nigro viridem reddant, constat verum virorem fuluiciei nigriciéque ad numerum aptatis constare (dicitur corporum compositio physica, formarum metaphysica) simplices verò omnino, siue res, siue formæ corporeæ nullæ sunt seorsum, sed in ipsis compositis, vt vnitates in numeris. Producentes autem amplius hanc ratiocinationem facile intelligemus, non solum accidentium formas, sed substantiarum etiam essentias, ita cõstare: siquidem aliæ alias, vt numeri numeros continent. Scitè enim illud dictum ab Aristotele est, vegetati-

tatiuum in sensitiuo esse, vt trigonum in tetragono, scilicet vt ternarium in quaternario (nam figurarum differentias numeros esse, antea est indicatum) vt verò hæc, ita alia omnia ad substantiarum formas spectantia, habent. Nimirum essentiales vocatæ perfectiones, sunt in aliis plures, in aliis pauciores, vt vnitates in numeris, & ab eminentioribus inferiores continentur, vt numeraria numeris. Iam verò & in rerum principiis primis, est ratio numeri. Nam forma vnitas est, materia pluralitas, quia forma per se omnia quibus inest facit vnum; materia plura, cum participatione speciei omnes homines sint vnus homo, ob materiam verò vnum hoc animal adeo multiplicetur. Indicatum ergo videtur satis, omnia corpora, ac corporales affectiones, & formas, ac eorum principia, fecisse Deum ad numerum, atque eis omnibus esse numerum natura intimum. Quod si ita est, haud dubie multò verius id dicatur de incorporeis substantiis, quandoquidē perfectiori quadam, & eminentiori participant natura, ac proinde pulchriores sint, & magis concinnæ, fuerintque proprius illæ factæ ad numerum, in quibus nulla alia mensura sit, cum neque magnitudinem vllam habeant, neque pondus: illarum ergo priùs ac propriùs est numerus, quàm corporearum. Quoniam verò in tota rerum vniuersitate singula facta sunt ad numerum, & omnia ad quendam concentum, & harmoniam respondent spiritalia corporalibus, atque vt hi cœli aspectabiles nouem sunt qui circulo voluuntur, ita inuisibilium & mobilium per accidens, qui etiam in sacris sanctis interpretibus vocantur cœli, sunt nouem ordines. atque vt supra nouem orbes mobiles est alius immobilis, quam dicimus esse sedem beatorum, ita supra omnia inuisibilia, est illud vnum, primum ac

Numerus in primus principiis.

Cœlorum numerus.

optimum, nulla ratione mutabile. Aristoteli quidem consentaneum videtur, motibus cœlorum substantias illas incorporeas, ac per se immobiles præficere, non verò eas esse putat supra numerum eorum, sed singulis aptat singulas mihi verò videtur plurimum detrahi gloriæ & splendori rerum omnium domini, per tantam ministrorum penuriam. Quapropter non nouem solum substantias, sed nouem earum ordines esse censeo. Non quidem ita, vt nouem sint species, & magna multitudo singularium. Cum enim magnitudine careant, quam diximus esse principium indiuiduæ multitudinis, non possunt esse multæ perfectione pares, sed inæquales omnes, vt numeri. Itaque vt quiuis numerus ab alio quouis specie differt, ita quæuis incorporea substantia ab alia quacunque. Nihil tamen prohibet esse nouem ordines velut nouem genera. Nam tametsi singularia ponere ratio prohibet, quia in magnitudine non est earum forma vt corporearum, tamen species & genera nihil vetat, cum habeant etiam suam compositionem essentialem. atque (vt inquit Plato) ex quibusdam essentiis colligatæ sint, ab eodem à quo sunt colligatæ dissolubiles. alioqui esset earum substantia penitus simplex, quod nisi primæ non euenit. Itaque sunt illæ substantiæ compactæ ex essentiis, quas nouit is qui compegit, non tamen coierint temere, & vtcunque, sed ad numerum, pro singularum perfectione. Si enim certam seruatam esse rationem, & proportionem in vilissima etiam rerum constitutione indicatum est, quo pacto illæ præstantissimæ & pulcherrimæ ea caruerint? itaque omnia & visibilia & inuisibilia, facta sunt ad numerum. Quod si ita est, cum non ea fecerit Deus, & qualia tunc cum faceret meditando excogitauc-

tauerit, sed ad æternum exemplar quod apud se habebat, quod est eius verbum, constat in ipso omnium parente Deo esse vnitatem & numerum. Si enim omnia ad numerum facta sunt, apud Deum erat numerus. Quod si numerus & vnitas (vnitas enim est principiũ numeri) igitur in Deo primum quidem vnitas erat, deinde & infinita illa fœcunditas per quam ex nihilo fecit tam multa. Quoniam verò ea erat initium producendæ multitudinis, rectè vocetur dualitas, accedente verò vnitate ad dualitatem, velut vtriusque copula, necessario esset ternarius. Nemo autem, arbitror, intelliget, ita à me dici esse in Deo vnitatem, aut dualitatem, aut ternarium, quasi accidentia quædam, cum in primo non possit esse accidens: neque esse tria, quasi diuersis prædicta naturis, quia quod primum necessario est vnum. Necesse est ergo illis tribus vnitatem accidere, vnde fit quaternarius, qui continet omnes numeros. Erat igitur in æterno exemplari omnis numerus, ad quem facta sunt omnia. Philosophi, qui ob amorem sapientiæ nomen id consequuti sunt, rerum omnium naturam & essentiam, pro sua virili conati sunt agnoscere exactissimè. cum verò id nulli hominum contingere possit, dum huius corporis vtitur ministerio, & horum sensuum, qui nihil agnoscunt præter accidentia, quasi substantiarum vmbras, per quasdam rerum analogias, seu similitudines, conati sunt prope veritatem accedere, quasi circum circa versantes. Velut Pythagoras, ea omnia quæ de numeris diximus, atque alia multa, vt erat perspicacissimus, contemplatus, omnium rerum causas, & naturalium problematum solutiones, redegit in rationes, primum quidem geometricas, deinde arithmeticas. Nimirum intelligens, quandoquidem omnia certa

Numerus apud Deũ.

Philosophorũ de numero cõsideratio.

men ſura, & numero facta ſunt, ſuo quodque genere pulcherrima neceſſe eſſe vt omnium harmonia quædam & concentus, atque phyſica reſpondeant geometricis, & hæc arithmeticis. Atque quoniam, vt indicatum eſt, numerus eſt omnium prima menſura, ſint arythmeticæ rationes quaſi omnium prima principia. Plato hanc ipſam rerum concinnitatem admiratus eſt, numerorum naturas ſuſpiciens, nihilominus intelligens (arbitror) numeros aliquarum rerum eſſe numeros, vt denarium ouium, boū, & caprarum; ac proinde opportere vt in ipſis rebus aliquæ naturæ ſint ſubiectæ numeris, quæ ipſæ analogiam aliquam cum numeris habeant rationem quam numerorum (alioqui non differret ſeptenarius Vergiliarum & Planetarum, non enim qua numerus cum idem ſit) vtranque rationem philoſophandi coniunxit, & eam quæ ad numerorum perfectiones omnium cauſas redigit, & eam quæ conſiderat phyſica principia. Simul enim mundi omnes partes numeris adaptauit, & de forma atque materia, motu & tempore, & elementorum qualitatibus diſputauit, modúmque agendi & patiendi, per quem rerum mutationes, ortúſque & interitus, cum violenti, tum etiam naturales contingunt, perſequutus eſt. Quod quia non fecerunt Pythagorici, ſed ſolis definitionibus per numeros latis contenti ſunt, ſimplicitatis notantur ab Ariſtotel. metaphyſicorum capite quinto, Ipſe verò Ariſtot, numerorum magna ex parte depoſita cura, & ſenſibilium magis conſiderationi ſermonem accommodans, corporearum ſubſtantiarum principia, per analogiam cum rebus artificialibus interpretatus eſt, & elementorum & rerum cōpoſitarum virtutes, non aliter quam per ipſas actiones, in his diiudicandis fidem ſenſibus non derogans.

Nimi-

Nimirum, vt videmus, quæcunque res arte fiat, vt arca, mensa, aut lectus, fieri materia aliqua formam aliquam recipiente, & quancunque formam cum alia communi; ita vt, quicquid fit hoc aut tale, ex non hoc, aut non tali fiat, velut mensa ex ligno quod non erat mensa, sed arca, aut aliud quiduis: ita (inquit) censendum est in naturalibus, ponendúmque necessariò, tria esse rei cuiusque principia, formam, materiam, & priuationem. Et vt arca fit ex ligno per hanc formam seu figuram, à fabrolignario ad prandendum, ita rerum quoque naturalium quadruplices esse causas: fieri enim quiduis ab aliquo, ex aliquo, per insitam formam, alicuius boni gratia. Siquidem nihil frustra: effectrices verò causas commutationum naturalium esse virtutes elementorum, calorem, scilicet, frigus, humorem, & siccitatem, quas non, vt Plato, per figuras corpusculorum, ex quibus elementa sint coagmentata exponere studet, sed per sensibiles passiones, vt quod fundit & liquat, calidum, quod cogit & densat, frigidum, quod emollit, humidum, quod indurat, siccum. Non tamen quia philosophorum principes, diuersis adeo viis institerunt, necesse sit eorum aliquem aliquosve deerrasse, aut cõtraria repugnantiave dogmata tradidisse, quin potius respicientes ad diuersa, diuersis viis ad eandem veritatem iter fecisse, vt is eius plurimum videatur esse consequuturus, qui ea dogmata rectè coniunxerit. Quod vno aut altero exemplo præstiterit indicare, vt videntes consonare ea, vt verum verò: atque effectis Arithmeticas, Geometricas, & physicas causas rectè quadrare, aliquid degustemus illius concentus, & harmoniæ, ac pulchritudinis, quam diximus, intelligamúsque verissimum dictum esse illud Sapientiæ, *Omnia mensura, & numero, & pondere dispo-*

Tria rerũ principia.

Cur sint quatuor elementa. *fuisti.* Dubitatur de numero elementorum, cúrque ea quatuor sint. Respondet Aristot. quia sunt quatuor qualitates actiuę, per quas aguntur omnes ortus & interitus. aut igitur singulis elementis dabuntur singulæ, atque ita erunt elementa quatuor: aut binæ (ternæ enim non possunt, quia inerunt contraria) & cum ex quatuor qualitatibus habentibus duas contrarietates, quatuor solum possint constitui coniugia qualitatum non contrariarum, ita quoque erunt quatuor. Plato respondet, quia cum mundum opporteret habere, nõ latitudinem solum, sed altitudinem quoque, & esse solidum, necesse fuit ipsa quoque elementa solida esse. Fecit ergo Deus duo solida, supremum & infimum. Illa verò oportuit, quò ex extremis fieret vnum, medio aliquo colligari. At verò solidis non est satis ad bonam coaptationem vnum medium, sed duobus indigent; contra ac latis, quibus sufficit medium vnicum. Velut in numeris, in quibus qui fiunt ductu solius vnitatis, vocantur lineares, quia vt linea fit solius puncti ductu, ita illi vnitatis, vt ternarius, quinarius & septenarius. Qui fiunt bis replicato eodem numero dicũtur plani, nimirum vt planicies habẽt duas dimensiones, ita illi duo latera, vt quaternarius, qui fit ex bis duobus, & nouenarius ex ter tribus, qui fiunt ter replicato eodem numero, dicuntur solidi. Quia solidum in magnitudinibus fit ex tribus dimensionibus, vt octonarius fit ex bis duobus bis, & 27. fiunt ex ter tribus ter. inter numeros ergo planos, est inuenire vnicum medium, qui secundum eandẽ proportionem illos colliget, hoc est, eadem proportione superet minorem, qua superetur à maiori. Inter solidos verò id fieri non potest, per vnicum, potest tamen per duos medios. Vt inter quatuor & nouem qui sunt primi plani sunt sex,

sex, eadem existẽte proportione à nouem ad sex, quę à sex ad quatuor in 8. tamen & 27. qui sunt primi soli di, nullus talis est numerus, sunt autem duo 18. & 12. eadem enim est proportio à 27. & ad 18. & à 18. ad 12. & & ab hoc ad 8. ita igitur, vt duæ solidæ magnitudines apte colligarẽtur, opus fuit duobus mediis, vnde quatuor elementorum corpora constitere. Hæc Plato. In qua ratiocinatione vides rationem physicam redigi ad geometricam, & geometricam ad arythmeticam quia elementorum substantiæ in dicantur per magnitudines, & magnitudines per numeros. Constat verò, hanc rationem non eleuare illã Aristoteleam, neque ab ea eleuari. Simul enim consistunt, quia necesse est elementa, & alias omnes mũdi partes præditas esse idoneis facultatibus, simúlque idonea mẽsura magnitudinis eámq; proportionem (quæ in numeris habet essentiã, & indicatũ est antea) ad alia omnia habere, & eo esse numero, vt in omnibus sit, & secũdũ ipsas substantias & secundum propria accidentia, perfecta quędã pulchritudo, & ad numeros, ac musicam harmoniã videantur esse facta. Quapropter necesse est, ipsas etiam rationes philosophandi consonare, & eam quæ principiorum, & elementorum naturas cõsiderat per se, & quæ magnitudinum proportiones & numerorum quasi concentus. Omnia enim insunt. Atqui profecto vtram vtri præferas, haud facile sit dictu. Nam illa sensui magis se accommodat, ac proprius accedit ad materiam, hæc verò diuinior est, haud dubie, quia magis fert in contemplationem diuini exemplaris.

Et hoc etiam præstat, quòd multorum reddit elegantissimas causas quorum illa alia philosophia ne tentet quidẽ dicere vllas. velut cur sint septẽ Planetæ, quid dicant qui non habẽt rationem numerorum? illi verò

Planetæ cur sint septem.

dicunt quaternarium corporibus ortum & interitum habentibus, atque genitis & generantibus: septenariũ verò accommodatissimum numerum esse corporibus ingeneralibus, neque similia sibi generantibus cuiusmodi sunt cœlestia. Quia quaternarius primus numerus est qui generetur ab alio, & aliũ generet, fit enim à duobus bis, & generat octo, acceptus bis. Septenarius solus est intra decem (hi autem sunt omnes numeri) qui neque generatur ab alio neque aliũ generat. Atqui quoniã linearis est, fitque ex vnitatibus, illis maxime congruit corporibus incorruptibilibus, quę singula suo quodque orbe vnum, consisterent. Verum exẽpli gratia. hæc dixisse satis sit. licet cuiuis legere huiusmodi innumera, quæ plurimum arrideãt apud Platonem, & Philonem, & Diuum Augustinum, & inter iuniores apud Marsilium Ficinum, & Augustinũ Eugubinum, & Picum Mirandulę, & innumeros alios, ex quibus perspicuè agnoscet mundi huius aspectabilis pulchritudinem & numerorum, eoquod omnia facta sint ad mensuram numerum, & pondus. Quamquam satis certò scio exactè id agnoscet nemo, vsque dum videat diuinum illud exemplar, cuius imitatione facta sunt omnia, & sine quo factum est nihil, quod factum est. Reliqua adiiciamus. Non solum res omnes visibiles & inuisibiles fecit Deus certis mensura & numero, & pondere, sed & ipsa secula ita disposuit, atque vt dicitur 4. Esdræ ca. 4. (quamquam is liber est apocriphus, neque quid in illo diceretur curarem, nisi hæc plurimum cum aliis scripturæ locis congruerent) *in statera ponderauit seculum, & mensura mensurauit tempora, & numero numerauit tempora.* Quod nihil aliud est, quam vt totius mundi moles infinita non est, neq; ex infinitis, sed certa quædam, ex certis constituta numero,

Secula & tempora numerantur.

mero, atque ſingulas habet partes proportione quadam conſtantes, ita neque totius mundi decurſum, & durationem, ex quo tempus ſimul cum motu cœli natum eſt, vſquedum eo ceſſante finiatur, infinitum fore ſed certum quendã, cuius partes omnes, vt ſæcula, generationes, annos, menſes, dies, & horas, habet Deus in numerato, factáque eſſe ſingula, foréque in poſterum quæ ſuperſunt, ſuo quodque tẽpore. Vt hoc quoque ſenſu veriſſime dictum ſit illud Salomonis, *Omnia tẽpus habent*. Ita ſanè omnes inſignes mutationes mũdi, vt in primis illa humanæ creaturæ quaſi renouatio per diluuium: initia imperiorum, & fines, rerum diuinarum, ac legum mutationes, certa quadam temporũ menſura, ac numero diſtant, habéntque tempora ad tempora proportiones quaſdam, & in illis quoq; ſeruatur ratio quædam harmonica numerorum. Quod cum ſint plurima in ſacra ſcriptura quæ indicent, nihil tamen vt illa Diui Matthæi in Euangelio, cura diſtribuendi per quatuor denas generationes omnes ab Abraham ad Ieſum. inquit enim, *Omnes itaque generationes, ab Abraham vſque ad David generationes quatuordecim: & à David vſque ad tranſmigrationem Babylonis generationes quatuordecim; & à tranſmigratione Babylonis vſque ad Chriſtum, generationes quatuordecim.* Quod certum eſt non temere, vt neq; aliud quippiam ab Euangeliſta dictum eſſe, ſed vt indicet tres mutationes inſignes fuiſſe populi Dei, pérque bis ſeptem generationes accidiſſe. Nimirum ab Abraham cæpit ſeparari à gentibus, gubernari per duces, & Dauid cæpit regalis proſapia. In tranſmigratione finitum eſt regnũ, cœpítq; regi populus per ſacerdotes. Si igitur non caſu quodã & temere ita euenit (neque enim animaduertiſſet Matthæus) ſed Deo ita diſponente, vt *Genealogia Chriſti.*

esset tēporum ratio quædā, & proportio: certè & ipsa sæcula certo quodā numero disposita sunt. Quod verò Matthæus ab Abraham vsque ad Christū quadraginta & vnum tantum recensens, inter quatuordecim distribuit, cum tamen ter 14. conflent 42. simile est cōputationi medicorum, qui ex ter septem conflant viginti, quatuordecimo bis numerato, vt sine scilicet secundæ, & initio tertiæ septimanæ. Ita Iechonias in illa computatione, finis secundi seculi, & initium tertij est. Neque sane hoc ratione vacat. Nam Iosias non fuit pater Iechoniæ sed auus, interfuit verò Ioachim, qui fuit partim Rex, partim priuatus. Pro hoc recensetur filius eius Iechonias, velut duplex persona. Longè autem difficilius est. Cur dicantur à Dauid vsque ad Iechoniam fuisse quatuordecim generationes, cum fuerint reuera (præter reginam Athaliam) reges decem & septem, cum fuerint inter Iorā, & Azariā seu Oziā Ochosias, Ioas, & Amasias. quos reor quidem prætermissos esse, quod non compleuerint in pace dies suos, sed occisi sint gladio, velut in mediis generationibus intercepti. Reclamat verò Amon, qui tametsi annumeratus aliis, est occisus à seruis coniuratis in domo sua. [redacted] plere.

plere. Non igitur ita eſt, ſed reuera fuerunt ab Abrahamo vſque ad Chriſtum dominum, quadraginta & vna generationes, qua id ratione viderint Theologi. Ego enim, & ſi quæ potui commentaria in eum locū vidi, & multum diúque cogitaui, non intelligo, quantò autem intelligo minùs, eò magis credo, & *Ab Abrahamo ad Chriſtum generationes.* arcanam numerorum dignitatem magnifacio, Deíque Optimi Maximi in numero diſponentis ſecula, ſuſpicio ſapientiam, & veneror. Non abſimile eſt illud Danielis, cui tempus Chriſti Ieſu, ab edificatione ſecunda templi, ſignificatum eſt per ſeptuaginta ſeptenarios, numeros quidem, ſiquis cōſideret rationes armonicas, ambos inſignes. Quandoquidem ſeptimus cenſetur diuiniſſimus numerus, quia neque producitur neque producit, ſed eſt vnicus per ſe ex vnitatibus, alioqui continens duos primos perfectos, ternarium, & quaternarium. Maxime verò eſt is numerus tempori numerando accommodatus, quia tempus quod vnà cum cœlo natum eſt, vt inquit Plato, ſeptē corporum Planetarū motibus numeratur primo. Septuaginta verò eſt ſeptenarius denariorum, quare cū decem omnes numeri ſint, ſeptenarius, cuius vnitates ſunt (vt ita dicatur) perfectæ totalitates. Iuxta eundem numerum deſtinati ſunt hæbrei ſeruituti regum Babylonis, per ſeptuaginta annos. Quibus exemplis, & innumeris aliis, quę per totam ſcripturam ſacram occurrunt, maxime in Daniele, & Eſdra, quibus multæ temporum reuelationes factæ ſunt, ſed & in Apocalypſi Ioannis (ſi quis intelligat) aperte indicatur, quod verbis præſcriptis dicitur, in ſtatera ponderatum eſſe ſeculum, & menſura menſurata tempora mundi. Itaque, vt mundi huius aſpectabilis partes, omnes, indicatum eſt proportionem quandam ſeruare in-

ter sese,& consonantiam cum substätiis inuisibilibus, ita & cum toto mundi tempore, & eius partibus, si quis historiæ valde peritus & numerorum acriter cõsideret, concentum mirabilem inueniat. velut enim alterabilis partes mundi quatuor sunt, ita secularis potentiæ toto mundi decursu, sunt quatuor Monarchię, quas Daniel Propheticè descripsit, Prima Chaldeorũ vsque ad Baltasar, Secũda Medorum vsque ad Dariũ, quē expugnauit Alexander, à quo incepit tertia Græcorum vsque ad Cæsares, à quibus incepit quarta Romanorum, cuius imperium quia coaluit cum Ecclesia, durabit vsque ad finem temporis. Itaque cõstat tẽpus quatuor Monarchiis, vt mundus alterabilis quatuor elementis. Porrò vt tota mundi moles triplici machina, corruptibilium tantũ mobilium, & penitus immobilium: ita & totum tempus tribus seculis, naturæ, legis, & gratiæ. Res verò diuinę, velut cœlestium orbium lumina, septenariis computantur, vt exemplo generationis Iesu, & reuelationis factæ de eius aduẽtu indicatum est, & constare etiam potest per septẽ renouationis Diuinæ legis, & mandatorum Dei, quas recenset Esdras Cap.3.lib.4. primam in ipso Adam, secundam in Noe, post diluuium; tertiam temporibus Abrahæ, Isaac, & Iacob; quartam per Mosem data lege; Quintam per Dauidem & Salomonem pro tabernaculo, ædificato templo; Sextam in transmigratione Babylonis, renouatis omnibus, & reædificato templo; Septimam, eámque perfectam, & in secula seculorum duraturam, per Iesum Dominum. Quæ quidem septẽ mundi ætates sunt. Itaque vt mundus visibilis & inuisibilis factus est ad numerum, ita & eius duratio. Factáque sunt ea omnia ad normam quæ erat in exẽplari. atque vt mundus factus per quosdam gradus fert

Monarchiæ.

Septẽ diuinæ renouationes.

fert in id quod æternum, ita tempus per quosdã cursus certos, labitur in æternitatem. Non autem solùm mũdi totius ætates, certo quodam numero sunt apud Deum computatæ, sed & singulorum hominum vita & ætates, vt ex iis quæ de clymatericis annis scripsimus super cap. sextum Geneseos, constare potest. Sed adhuc vidẽtur verba illa Esdræ maiori indigere enarratione, Nam quomodo mensurentur & numerentur tempora facile est intelligere. Siquidem mensurari potest tempus cum sit continuum & quantum; numerari verò cum sit numerus, qui numeratur in motu, vt per Solis circuitiones siue annuas, siue diurnas, & per circuitiones menstruas Lunæ, atque adeo per lineas quas percurrit gnomon in horologio, & eiusmodi alia: põderari verò in statera quomodo possit? haud dubie hoc per metaphoram dici necesse est, cum tẽpus nullum habeat pondus, vt possit suspendi in statera, sed quid significet ea metaphora, iam explico. Prima causa, qua hæc hoc, illa illo tempore fiant, est voluntas & præscientia Dei, qui ita mensura mensurauit, & numero numerauit tempora. Nimirum vt creationis, ita & durationis, & operationum rerum omnium, ac denique omnium quæ fiunt Deus est prima causa, neque ipse ab vlla alia extra se mouetur, vt ita aut aliter velit, aut intelligat. Quod innuit Ioannes in Euangelio sæpe dicens, *factum est hoc, Vt impleretur quod dictum est per prophetam.* Quæ phrasis apertè indicat, non quia ita erat futurũ, prædictum fuisse à Deo per prophetam, sed ita esse factum, quia prædictum erat à Deo, & vt impleretur quod Deus prædixerat. Nimirum Deus est rerum omniũ efficiens causa & finis. Omnia fiunt ab illo & propter illum, quia est α. & ω. hoc est principium & finis. Siquidem omnia fecit propter

Quomodo tempus põderetur.

se ipsum,vt dicitur 16.Prouerbiorũ.Igitur quia Deus prædixit euenit,& vt impleatur,& glorificetur Deus. igitur eueniunt omnia eo tempore,quo destinata sunt à Deo,cum in principio numerauit tempora. Neque est qui ea tempora mutare possit,aut aliter disponere quàm à Deo disposita sunt. Quod innuunt verba illa Danielis cap.7.vbi futuri tyranni superbia, his verbis depingebantur. *Sermones contra excelsum loquetur,& sanctos altißimi conteret, & putabit quod poßit mutare tempora.* His verbis significatur,frustra illum per superbiam putaturũ,quod fieri nequit,vt scilicet mutentur tempora. Hoc etiam innuunt illa Saluatoris verba, *Nondum venit hora mea,* & illa, *Hæc est hora vestra,& potestas tenebrarum.* Nimirum cum Deus à principio numerauerit omnia secula, omnes annos, dies omnes,& omnes horas,&tẽporũ momenta,nihil geri potest,nisi tempore à Deo definito. Verum & si hoc ita sit, non tamen ita disposuit Deus tempora,vt nulla alia causa sit,qua tunc fiant, quàm quòd ita ipse disposuerit:sed sunt etiã omnium quæ fiunt aliæ causæ effectis proximæ. Velut temporibus Noe accidit diluuium,quia tunc corrupit omnis caro viam suam. *Sodomæ interitus.* Temporibus Abrahæ cõbusta fuit Sodoma, quia eousque creuerat tunc eius absurditas,vt ne decem quidem in populosis vrbibus inuenti sint iusti. Tempore Iesu Naue, Deus Amorrheos, & alias gentes deleuit,quia consumata tunc est iniquitas Amorrheorum. *Hierosolymorum excidium.* Ciuitatem Sanctam Hierusalem deleuit Romanus exercitus,quia tũc desiit esse eius populus, qui Christum negauerat. Postremo toti mundo finem imponet Deus, quia tunc erit impletus numerus iustorũ.Igitur cum ita res se habeat, disposuit ita Deus omnia secula, vt in destinata tempora inciderent simul res gerendæ & earum causæ,atque tãquam Deo

in bilance ponderante mutatione rerum & cauſas, in idem tempus deſtinauit ſingula, in quod pondere cau ſarum trahebantur: atque aptare cauſas effectis, eáque in tempora certa deſtinare, eſt in ſtatera ponderare ſe culum. Quod quidem apertum fit ex cap. 5. Danielis, vbi narratur, qua nocte interfectus eſt Baltaſar Rex Chaldeorum, & regnum eius occupatum à Dario Me dorum rege, viſam illi eſſe manum ſcribentem in op poſito pariete, *Mane, thecel, phares*. Quam ſcripturam Daniel ſic eſt interprætatus. *Mane numerauit Deus regnum tuum, & compleuit illud. thecel. appenſus es in ſtatera, inuentus es minus habens.* His duobus verbis cõtinentur fere omnia quæ diximus. Nam inſtabat finis regni Baltaſar iuxta numerum annorum quos Deus dederat regno illi; atque adeo toti Monarchiæ Chaldæorum. Cauſa verò vt tunc finiretur fuit, quòd Baltaſar cum appenderetur in ſtatera, hoc eſt, eius merita & demerita velut in billanci appenderentur, inuen tus eſt habens minus meriti, quam vt dignus poſſet eſ ſe diuturniori regno. Numero ergo, menſura & põde re, diſpoſuit Deus illam tranſlationem regni à Chaldæis in Medos, vt & alias omnes rerum viciſſitudines. Huic interpretationi cõſona eſt illa, de Michaele cõce pta ab Eccleſia opinio (minime quidem vana, vt quibuſdam impiis videtur) quem depingunt altera manu enſem, altera habentem ſtateram. Enſem quidem, vt indicetur eum fuiſſe principem militiæ Dei aduerſus Satanam, quem & vicit, & cælo deturbauit. Stateram verò, quia cum ſit princeps populi Dei, ad eum præcipuè ſpectat fideliũ animas Deo præſentare, & earũ merita, velut in ſtatera appendere, iuxta id quod Baltaſari denuntiatum eſt. Diximus itaq; vt Deus omnia in numero, pondere, & menſura diſpoſuerit hac ra-

Monarchiæ tranſlatio.

Michaelis archangeli pictura.

tione mundum pulcherrimum efficiens, ac secundum harmonicas proportiones constituens; & ipsa quoque mundi tempora, ex quo cœpit moueri adhuc nascens, vsquedum moueri desinat, velut in statera ponderata esse, & numero numerata, & mensura mensurata: atque in hac quoque temporum dispositione habitam esse rationem numerorum, & concinnæ proportionis quasi mutationibus ipsis seculorum cadentibus ad numerum. qua de re eius qui mouet mundum hanc, tanquam appositissimè cytharam pulset, sapientia commendatur. Vnica videtur superesse dubitatio. Videtur enim fieri, vt necessariò eueniant omnia cum fiunt, siquidem mutari non possunt tempora: si autem omnia necessario, nihil videtur fieri ex deliberatione. Certè hæc dubitatio non est propria huius loci, sed communis omni doctrinæ de prædestinatione, neque aliter nobis hic, quàm illic Theologis respondendum. Nimirum in sensu composito, omnia fieri necessario cum fiunt: in sensu autem diuiso, ac simpliciter, posse tunc fieri aut non fieri, quæcunque pendent ex electione. quod (vt dicam apertius) nihil est aliud quam futurum necessario tunc, si Deus tunc fieri præsciuit: id verò fieri posse vt non fiat tunc: quòd si non fiat, neq; Deus præsciuerit. velut fieri non potest, quin currat Petrus si eum ego currere video, potest verò ille non currere, atque si non currit, neque ego viderim. At dices, longe interest. Ego enim video currere, quia currit, ac Deus non præuidit quia erat cursurus, sed hic potius currit, quia Deus præuidit, & voluit. Nam à Ioue principium. ita est profectò, sed hoc est immensę, indicibilísque sapientię Dei argumentum, ita rerum omnium causas disposuisse, & aliarum ex aliis ductum, quem Stoici vocabant Fatum, vt cum nulli liberæ causæ detrahat

Necessaria non omnia.

trahat

trahat deliberandi, atque eligendi facultatem, omnia tamen ſint futura, cum, & vt ille diſpoſuit. quę eſt altitudo diuitiarum Sapientiæ, & ſcientiæ Dei: cui honor & gloria in ſecula ſeculorum. Amen.

CAPVT SEPTVAGESIMVM. PRIMVM.

AP. 27. Eccleſiaſtici. *Senſatus homo in ſapientia manet ſicut Sol, ſtultus ſicut Luna mutatur.*

Hæc verba videntur innuere, inſenſatos & ſtultos, denique eos qui non ſint ſana mente, per viciſſitudines, & mutationes Lunę habere grauiùs, eóſq; proinde vocari lunaticos, quam ſententiam iuuat, quod capite quarto Mathæi legimus. *Obtulerunt ei omnes male habentes: variis languoribus & tormetnis comprehenſos, & qui dæmonia habebant, & lunaticos, & paralyticos.* & rurſus capite decimoſeptimo *Domine miſerere filio meo, quia lunaticus eſt, & male patitur, nam ſæpe cadit in ignem, & crebro in aquam.* Ex his Euangelij verbis conſtat, haud dubie epilepticos dici lunaticos. Conſtat quoque ex multis veterum locis, & ex communi hominum ſententia, lunaticos vocari maniacos. Cuius tamen appellationis non omnes eandem rationem reddunt. ſed genethliaci, ſeu iudiciarij qui natiuitates obſeruant, dicunt inde eſſe, quòd qui in interlunio naſcuntur, aut luna malecollocata, ſunt plęrunque epileptici. alij, cenſent, & furores & epilepſias mutationes accipere cum Luna, itaque increſcente creſcere, & decreſcente minui. Alij verò dicunt non ob aliud appellari hos lunaticos quam quod teneantur morbo cerebri, membri

Lunaticorum conſideratio.

adeo humidi, Luna verò humiditatibus præest. Verum si Luna humiditatibus præest, hac eadem causa augebit eas, & minuet, quare & morbos ipsos, quod si fit, quam potiùs ob causam appellentur lunatici, qui ita sunt affecti? augere vero Lunam humiditates, & veterum & recentium constat testimoniis. Nam Plinius cap.41. lib.2. ita inquit. *Iam quidem lunari potestate ostrearum, conchyliorumque. & concharum omnium corpora augeri, ac rursus minui.* Hoc quoque fatetur Aristot.4. de generatione animalium, Omnes etiam qui de agricultura scripsere, nullo excepto, decrescente luna putari arbores iubent, quod tunc minus humiditate redundent, & ea ipsa causa, ligna eo tempore decisa minus sentire cariam affirmant. Itaque communis omnium hominum sententia est (cui sine proteruiæ nota non possemus repugnare) cum Luna humorem omnem augeri & minui. Quod si ita est, cum dicti morbi ex humore pendeant, vt & alij plærique, non mirum si ij, & aliorum multi secundum Lunæ mutationes, ipsi quoque mutentur. Sed cur Luna humiditates augeat, aut, si non auget, cur illi, aliíque similes morbi mutentur cum Luna, nō omnes eodem modo dicunt. Quidam enim censent Lunæ naturā esse frigidam & humidam, vt Saturnum frigidum & siccum, vt & Martem calidum & siccum, ac Iouem calidū & humidum. Itaque Lunam quia humida est, augere humiditatem túncq; maximè cum est valentior, increscentem scilicet Arist. Lunam calfacere & siccare censet, vt ipsum Solem, tantò autē minus, quātò repercussum quam rectum lumen debilius esse par est. Augere verò Echinos & testacea in pleniluniis, quòd calore & lumine adiuta, fœlicius nutriātur: humiditatē verò excremētitiā, in decremento & interlunio redundare

De Luna multa.

Morbi secundū Lunæ mutationes.

dundare magis ob defectum caloris, ac proinde muliebria decedentibus menſibus potiùs fieri. Vide caput quintum de partibus animalium quarti,& Secundum quarti de generatione animalium. Itaque videtur conſequens,vt iuxta priorem ſententiã,dicti morbi,creſcente luna creſcant, iuxta poſteriorem verò,decreſcente. Alij autem quibus fortaſſe nihil horum placet,cenſent lunaticos ſolùm fuiſſe,quos Dæmon premeret. Diabolum verò lunaria ſeruare tempora, vt creaturam infamet,in blaſphemiam creatoris. Omnia quæ ad iudiciariam,ſeu Chaldęorum vanitatẽ ſpectãt, refutata mihi ſeorſum ſunt in hoc ipſo opere, præcipuè ſacrorum autoritate.Quapropter licet tunc intacta, repellere quæcunque genethliaci dicunt: neque minus quæ de temperamentis Aſtrorum leuiſſimi homines effutiunt,cum nulla confirmentur monſtratione.Certè Luna plena à vacua ſolo differt lumine. Nã cætera eadem habet. id verò lumen eſt ſolare, à Sole enim accipit.Solem vero ipſum nõ aliter quam lumine calfacere,indicatũ mihi antea eſt. Lumine quidem non per ſe,ſed ex accidenti. quod ſcilicet luminis comes eſt ignis ob analogiam.Lumini ergo,pręcipuè Solari,& ſi per accidens, ſemper tamen accedit vis calfaciendi. Quandoquidem verò per ignem qui ſe exhibet comitem,conſtat quòd & ſiccandi. Conſtat ergo haud dubie, noctes plenilunij calidiores & ſicciores eſſe quam interlunij, atque adeo Lunam eadem præſtare quę Solẽ,& ſi debilius, atque vt Sol per annum, ita Lunam per menſem ſuam æſtatem facere & hyemem.quod Ari.affirmat.4.de generatione animalium cap. 2. quod idem euidenter confirmatur verbis illis Pſal.120.*Per diem Sol non vret te neq; Luna per noctem.* Vrit ſcilicet per noctem Luna, vt per diem Sol. Ni-

Lunæ plenitudo.

Lunæ lumen.

mirum est Solis vicaria, lumen ab illo accipiens, vt pro illo præsit nocti, vt ille diei. Luna ergo per lumen habet vim calfaciendi & siccandi, quare ea diminuta, aut omnino deficiente, merito euenit augeri humiditates, defectu scilicet ignis. Cum tamen ita sit, nihil prohibet, ipsam etiam plenam humidas passiones augere, non quod frigida & humida, vt vulgus putat, sed quod reflexio luminis tepidus sit calor. Talis enim solet humiditates plus fundere quam resoluere, atque ita augere, & mouere, vt tepidum balneum, & vernus calor fluxiones mouet. Hinc fit, vt qui destillationibus sunt opportuni, sentiant se lædi à Luna, quod scilicet tepidus eius calor humores fundat. Leduntur verò minus aliquando à Sole, quòd hic calidior cum sit. non plus fundat quam absumat. Quod quidem Plinius capit. 9. lib. 2. explicuit, de Luna disserens his verbis. *Ideo mollior & imperfecta vi soluere tantùm humorem, atque etiam augere, quem Solis radij absumant.* Esse igitur morbos qui Luna crescente, aut decrescente augeantur, & eos qui ita laborent, vocari lunaticos, nihil habet rationi dissonum, ídque siue dæmone exagitante fiat, siue aliter. Nam dæmones ipsi vtuntur ad torquendos homines succis, eorundem obseruata natura, vt iam antea indicatum est. Porrò tales præcipuè esse epilepsias, & insanias, rationi quoque est consonum, quia cerebrum est membrum redundans multa humiditate, quæ aut in plenilunio fundi, aut in interlunio augeri possit. Vtro verò potius Lunæ tempore patiantur lunatici, & an vtroque, an alij in alio, res exigit vt explicemus. Quandoquidem duplex ratio est, qua Luna humiditates auget, constat, neque omnes, neque eosdem lædi vtraque, sed quosdam hac quosdam illa. Nam qui vtraq; ratione æqualiter efficientur semper (quod ad

Quo tempore lunæ patiantur lunatici.

ad Lunam attinet) æqualiter ægrotabunt, qui altera afficientur grauius, ad alteram videbuntur habere leuius. Quosdam autem hoc, quosdam illo tempore habere deterius, & melius consentaneum est. Nimirum quibus fusio humiditatis inexistentis fiet maior quam accessio nouæ, lædentur plenilunio: quibus contra gignetur potius noua, quam fundetur pristina, lædentur interlunio. Quæ autem erit vtrorumque differentia? certè quæ humorum. Horum enim quidam sunt concreti, frigidi adeo, vt nisi magno calore, qualis Lunæ non est, non fundantur; frigore verò moderato maiori, magnopere augeantur, huiusmodi sunt pituitosi & vitrei: Alij sunt calidi adeo, vt vel moderato calore fundantur, frigore verò non augeantur, sed compescantur, & sedentur, huiusmodi sunt biliosi & exusti. Eos ergo qui huiusmodi succis abundant, verisimile est deterius habituros in plenilunio, qui verò illiusmodi in interlunio. Ergo Maniacis omnibus, & epilepticis ex atra bile, crescet malum cum ipsa Luna: Epilepticis verò ex pituita & crudis succis, decrescente crescet, & vrgebit maxime in interlunio. Natos verò esse homines in nouilunio aut plenilunio, meo iudicio, nihil refert. Refert fortasse potius, quo tempore vtero essent concepti. Sed pro aliis rebus, & aliis succis est distinctio alia. nimirum quidam succi sunt alimenta; quidam excrementa. Alimenta semper auget Lunæ lumen. moderatum enim calorem cum afferat rebus, nutritionem auget, quare & alimentis replet: excrementa verò non semper. Nam quę per incoctionem generantur, decrescente potiùs augentur. Hinc fit, vt plantæ omnes, & natura illis proxima conchilia, crescant magis in plenilunio, & ea humiditate qua nu triuntur abundent: ac proinde periculosius putentur:

Epileptici quãdo magis afficiãtur.

menstrua verò quæ magna ex parte sanguis crudior est, plærunque fiant circa interlunium. Neque tamen semper, vt enim de epilecticis dictum est, ita & in hac euacuatione eueniet. Atrabiliariis scilicet fœminis, & quibus atrabiliarius erit sanguis, aut valde biliosus, & si non ater, plenilunio potiùs irritabitur, & fluet: pituitosis verò & quibus crudior, in coniunctione seu interlunio. Omnium igitur quæ eueniunt dicta est causa, Lunæ nulla, neque frigida, neque humida, neque maligna facultate imputata, sed ea per lumen, quod à Sole accipit calfaciente, atque, & si minùs, vrēte tamen per noctem, vt per diem vrit Sol: dictúmq; qui, & quotuplices sint lunatici, & quo tempore quique lædantur. Ad insanos ergo & lunaticos potest Ecclesiasticus alludere, dicens, *stultus sicut Luna mutatur*. Quamquam alioqui Luna hyeroglyphicè significat stultos, & inconstantes homines, ob assiduas mutationes.

Luna hyeroglipficé quid.

CAPVT SEPTVAGESIMVM SECVNDVM.

CAP.30. Ecclesiastici: *Multos occidit tristitia, & non est vtilitas in illa. Zelus & iracundia minuunt dies, & ante tempus senectam adducet cogitatus.* cap. etiam 25. Prouerbiorum. *Sicut tinea vestimenta & vermis ligno, ita tristitia viri nocet cordi.*

De dieta multa.

Medici in sex genera redigunt res omnes, quibus constat victus, seu dieta. Hæc sunt, cibus, & potus: motus, & quies; somnus & vigilia: aër in quo viuimus: animi perturbationes; & quæ excernuntur, aut retinentur. In bona enim horum moderatione consistit tota,

ta, victus salubriter instituendi, ratio. Vocant verò has res, non naturales, quia neque naturales sunt & semper vtiles, neque præter naturam & semper noxiæ, sed eædem bonæ, & malæ pro vtendi modo. Itaque si quis illis rectè vtatur, vtiles fiunt, si malè, fiunt causæ morborum, atque etiam mortis. Sunt verò hæ, quæ vocantur causæ externæ seu procatharticæ. Hæc igitur Ecclesiastici verba, quibus affectus animi moderatio consulitur, partim pertinent ad tractationem de causis morborum, partim ad tuendam valetudinem, priora illa, *Multos occidit tristitia, & non est vtilitas in illa*, ad morborum causas: vituperatur enim tristitia, vt quæ morbos & mortem inferat: posteriora verò, ad tuendam valetudinem, quia vituperatur solicitudo, vt quæ vitam contrahat, & canos ante tempus afferat. Perpendamus singula, & apponamus causas. Videtur tristitia penitus vituperari, quasi semper noxia, & in qua nulla vnquam sit vtilitas, sæpe verò etiam occidat. Si autem hoc ita est, primum quidem male ponitur à medicis in causis non naturalibus, sed potius in iis quæ præter naturam, ac semper noxiæ. Deinde gaudium semper esset vtile, & quantumcunque. At verò non est, quin potius, vt Galenus docet primo de symptomatum causis, ex ingenti gaudio nonnulli pusillanimes perierunt, suntque multæ de ea re historiæ & antiquæ & recentes. Non igitur semper gaudium vtile est, quare neque tristitia semper noxia, sed est huius quoque, vt & aliorum animi motuum quædam moderatio salutaris. Atqui profectò ego ita censeo. Consultum enim fuisset mulieri, quæ viso filio quem mortuum crediderat exanimata est, aduentum filij, cum tristi aliqua narratione prænuntiasse, vt, scilicet, tristitia gaudium temperaret.

Causæ procatharticæ.

Tristitia.

Gaudio mortui.

Hauddubiè procuranda nonnunquam quædam tristitia est,non minus quàm alij animi motus, velut certe & ira,quæ Hippocrate autore consulto est in frigidis naturis & affectibus excitanda augendi feruoris gratia;& gaudiũ,quòd tam multis machinamentis melancholicis procuratur:& vt etiam timor:quem nonnulli in quibusdam passionibus incusserunt,& furentibus sæpe incutitur ad cohibendam irã.Nihil enim irã æquè frãgit,ac timor.Nõ tamẽ proinde magna tristitia,quæq; plus, quàm profusi gaudij tẽperatio est,vnquam prodest.Quinimo talis semper nocet,& potest aliquando occidere.Non quidem repente,vt timor& gaudium)autor Galenus loco citato)sed paulatim, & multo tempore.Quia per gaudium affatim,& sine vllo freno effunditur totum calidum,quare in pusillanimis totum exhalat. In timore magno affatim accurrẽs ad cor,suffocatur. Motus similis est tristitia timori non tamen vehemens,vt ille,sed natura sua lentus, ac proinde paulatim facit vitalem calorem marcescere, & nutritionem partium minui, atque ita deducit ad tabem.Quod aperte significant illa verba Prouerb.17. *Spiritus tristis exsiccat ossa*.Itaque tristitia repente nullum fortasse occidit,vt & timor gaudium, lentè verò ac paulatim quàmplurimos.Illa verba & *non est vtilitas inea*,duplicem ferunt sensum,naturalem & moralem.Naturali quidem significant,tristitiam nihil conferre, nam neque ad pellendos morbos,neque ad tuẽdam valetudinem (id verò constat ex dictis,intelligi debere de magna tristitia, & quæ omnem excludit hilaritatem) morali verò , continent exhortationem quandam, ad pellendum ex animo tristitiam. Quasi dicatur,vita tristitiã,quia multos occidit,& nihil cõfert ad recuperandũ id cuius gratia doles. Neq; enim

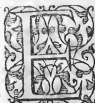
Morbi ex tristitia.

enim lachrymis defunctum vita maritum ſuſcitabis, neque filium, neque amiſſam inuenies pecuniam, neque incendio conſumptam reficies domum. Hûc pertinent illa verba cap. trigeſimi octaui, vbi de lamentatione mortui agitur. *Ne dederis in triſtitia cor tuũ, ſed repelle eam à te, & momento nouiſsimorum, & noli obliuiſci.* Neque enim eſt cõuerſio (à morte ſcilicet ad vitam) & huic nihil proderis (mortuo ſcilicet) & teipſum peſſimabis. Hactenus de prima præſcriptæ orationis parte. Altera quam pertinere diximus ad tuendã valetudinem, vituperat zelum & iracundiam, & aſſiduũ cogitatum, quòd minuant dies, & ante tempus adducant ſenectam. Videntur autem mihi illa omnia, vnico ſolicitudinis nomine ſignificari. Solicitos enim eſſe dicimus eos, qui plus ſatis curant, quid agatur, quod futurum ſit. Tales enim ſunt zelatores, ac proinde iracundi, & cogitabundi. Quæ omnia excludunt ab animo hilaritatem. Quare ſi vere dictum eſt 17. cap. Prouerbiorum, *Animus gaudens ætatem floridam facit*, merito euenit, vt, quæ gaudium excludit ſolicitudo, afferat intempeſtiuam ſenectutem. Verum autem illud eſſe conſtat, ſiquidem indicatum antea eſt, ſpiritũ triſtem exſiccare oſſa: exſiccat ergo & ea paſſio cuius triſtitia comes eſt, puta ſolicitudo, & nimia cura. vt vero exſiccat, ita refrigerat, quia vt nuper diximus, ſiccat imminuta nutritione, per vitalis caloris & ſpirituum conſumptionem. Refrigeratio verò naturalis cum ſiccitate, ipſum eſt ſenium. vnde efficitur, vt ſolicitum eſſe, ac proinde iracundum, & cogitabundum, adducat ante tempus ſenectutem. Neque res vlla experimento magis cognita eſt. Neque quidquam iis, qui priuatam agunt vitam conſultiùs, quam nulla de re eſſe ſolicitos: iis verò qui Reipub. tenent gubernacu-

Solicitudo vitanda.

la, qui id non possunt, tamen interponere gaudia curis, & animum tantis solutum curis, crebro laxare, ac locum dare cibis & exercitationi, ne semper animo ad cogitationem translato, corpus tabescat.

CAPVT SEPTVAGESIMVM TERTIVM.

Ccclesiastici cap. 31. *Vigilia, & cholera, & tortura, viro infrunito: somnus sanitatis in homine parco. Dormiet vsque in mane, & anima illius cum ipso delectabitur. Etsi coactus fueris in edendo multum, surge è medio & vome: & refrigerabit te, & non adduces corpori tuo infirmitatem. Audi me fili, & ne spernas me: & in nouissimo inuenies verba mea. in omnibus operibus tuis esto velox, & omnis infirmitas non occurret tibi.* & rursus cap. 37. *In multis escis erit infirmitas, & auiditas, & apropinquabit vsque ad choleram. Propter crapulã multi obierunt, qui autem abstinens est, adiiciet vitam.* Plurimũ gloriatus est Hippocrates primo libro de Dieta (si modo eius est is liber) & in initio libri de Ratione victus in acutis, se rationem victus instituendi inueniſſe, quam antiquiores, aut omnino non attigiſſent, aut tractaſſent negligentius, quam tamẽ artis partem magnopere laudat, & merito quidem. Si quidem reliqua medicina, tam quæ pharmacis vtitur, quam quæ adhibet manuum operam (his enim tribus tota medicina continetur) ad præsentes tantum, aut iam iam imminentes morbos est vtilis, quæ verò victum instituit etiam ante omnem morbi suspicionem, ne vnquam fiant. Sed & ad multos morbos pręsentes facit nõ minus victus, quam pharmaca, & chyrurgia, & ad quosdam

Dietæ vtilitas.

dam multò plus, atque adeo ad nonnullos sola sufficit, cum ad nullos sit satis reliqua medicina, sine vlla victus cura. multis itaque rationibus præstat reliquis medicinæ partibus, hæc cuius inuentione gloriatur Hippocrates. Est profecto tanti momenti, vt ad animi æque ac corporis medicinam spectet. nullus enim error in victu committitur, qui non æque vtranque partem hominis lædat. Ebrietas enim vt caput grauat, ita mentem lædit; cibi & potus ingestio nimia, vt replet succis corpus, ita facit hominem libidinosum. Otium facit corpus excrementosum, & animum mollem, ac desidem. Cibi abstinentia nimia, extenuat ac debilitat corpora, animū facit meticulosum: Vini potus (cui aqua erat ex re) fluxiones multas ciet, & iracundiam affert: potus aquæ (cui vino erat opus) cruditates parit, & tristitiam. Si igitur, vt ad tuendam corporis valetudinem humores oportet esse compositos ita ad valetudinem animi, affectus; & vtrosque modo aliquo turbat, quicunque error in victu: constat idoneam victus institutionem, ad totius hominis valetudinem, corporis inquam & animi esse necessariam. Cū præcipuè non solum talis error vtrosque per se turbet, sed & alterutros per alteros. vtcunque enim turbentur succi, euenit turbari affectus, & vtcunque turbentur affectus, humores quoque. Quapropter verissime dictum est à Galeno, medicinæ partem esse philosophiam morum, non solum quæ ad Reipub. pertinet constitutionem, sed quæ singulorum moribus componēdis se accommodat. Hæc enim affectus temperat, quæ vna quidem pars est (neque ea maxima) totius victus: cum hic, vt medicis omnibus conuenit, sex constet rebus, cibo & potu; motu & quiete: somno & vigilia: aëre animi affectibus: &

Ebrietatis incommoda.

Medicinæ pars Ethica.

excretione, aut retentione quorundã. Haud dubie igitur, ea philosophia quæ affectus temperat, medicinæ pars est, non minus quam quæ modum ponit cibo & potui. Neque abs re Galenus, aut extra chorum saltãs, scripsit, de cognoscendis, & curandis animi morbis, neque Plutarchus de sanitate tuenda, neque igitur sine causa in sacris, ac pręcipue in moralibus (cuiusmodi sunt liber hic Ecclesiastes, & omnes libri qui extãt Salomonis, aut Salomoni attributi præter Cantica) tã multa scripta sunt medicinalia, & ad victus institutionem pertinentia. Cum verò multa sint, præscripta oratio continet præcipua totius victus capita, & plurimum congruit cum Hippocratis præceptis. Nam tametsi victus dictis sex constat rerũ generibus, modus cibi, & exercitationis, primum ac summum rei caput est, & ad hęc referũtur alia omnia. Omnes enim morbi, teste Hippocrate, additione aut detractione constant. Atqui præcipua additio & detractio, repletio & inanitio est. Repletionem facit cibus, inanitionem exercitatio. Constat verò quod repletionem natum est facere, inanitionem tollere, quod inanitionem facit, tollere repletionem. Cibus igitur & exercitatio, non vt expedit suscepta, morbos omnes nata sunt facere; &, vt expedit, tollere. Reliquæ verò omnes causæ, his sese adiungunt socias, quia aut replent, aut inaniunt. Proinde maxima pars dieticæ partis est, modũ ponere cibo & exercitationi. Modus autem quem ponit Ecclesiasticus est, ne quis sit infrunitus, hoc est, intemperans in capiendo cibo, sed parcus: & vt in suscipiẽdis laboribus sit velox, quę eadem sententia scripta est Hippocrate lib. 6. Epid. sectione quarta his verbis. *Exercitatio sanitatis est, citra satietatem cibum capere, & impigrum esse ad labores.* Quę assertio quam sit eadem,

Parsimoniæ vtilitas.

quæ

quæ & Eccleſiaſtici, quiuis videt. Parcũ enim eſſe, quid aliud interpræteris, quàm citra ſaturitatem vti cibis? eſſe velocem in ſuſcipiendis laboribus, quid aliud, quã eſſe impigrum ad labores? Verum Eccleſiaſticus, non contentus ſimpliciter præcipere, apponit etiam incõmoda, quæ temperanter facientibus eueniũt, & commoda quæ temperantibus. Explicat verò vtraque per notas quaſdam, & ſigna affectionum, quæ medici ſymptomata appellant. *Viro* (inquit) *infrunito accidet vigilia, & cholera, & tortura. Somnus autẽ ſanitatis in homine parco.* Nihil magis experimẽto cognitum, quàm eum qui ſe cibis impleuit vſque ad ſatietatem, non poſſe dormire, ſed aut totam noctem vigilare, hûc & illûc ſe iactantem, neque poſſe loco cõſiſtere: aut dormire ſomnum grauem, cum multis horrendíſque inſomniis, neque eum longum, ſed crebro interruptum, ac cum cholera nonnunquam & tortura, hoc eſt, cum anxietate ventriculi & vomitibus cibi corrupti; aut nauſeis, & ructibus nidoroſus (hic affectus vocatur Hippocr. cholera ſicca) & cum torminibus inteſtinorum. Illud quidem ob cibos corruptos, qui adhuc in ventriculo hærent, hoc ob eos qui in inteſtina deſcẽderunt: eum verò, qui parce aut citra ſaturitatem cœnauit, dormire vſque in mare, & animam eius cum ipſo delectari, hoc eſt magnam ex ſomno voluptatem capere, & expergiſci alacrẽ, & expeditum: quod quidem ſignum optimè per actæ concoctionis, atque adeo bonæ valetudinis, eſt. Ob hæc igitur iubet, parcum eſſe, & præterea, in omnibus operibus eſſe velocem. *Et omnis* (inquit) *infirmitas non occurret tibi.* Quod nõ ita accipiendum eſt, ac ſi nullo poſſit morbo penitus corripi, ſed quòd nullis morbis eſſe poterit valde obnoxius, ſed raro, ac leuiter tentabitur: niſi caſu læda-

Repletionis mala.

tur à causis, quas medici vocant non necessarias, vt ense, aut igne, aut lapidis iactu, aut domus ruina, aut contagio. Nam præter hęc, & si parcum atque exercitatum hominem reliquæ quatuor victus partes lædere possint, aut ira aut Sol, hæc tamen ipsa rarò magnopere lędent. Quanquam nõ nego posse etiam grauiter lædere aliquando, præcipuè eorum quędam, vt si forte, qui parcus atque exercitatus sit, vtatur multa venere, fortasse enim lædetur plusquam si viueret in otio. Superest igitur, vt illud, *Omnis infirmitas non occurret tibi*, intelligatur ita, vt explicui: quasi, inquam, diceret, rarò grauiter ægrotabis, quia scilicet, præcipua, ac maxima pars rectè victus institutionis, est hęc, quamque Hippocrates antonomasticè vocauit exercitationem sanitatis. Verum expedit, eum qui nollit ex rectè dictis ansam peccandi accipere, hoc loco scire. non ita esse vtilem cibi parsimoniam & exercitationem, vt quãtò minus quis accipiat & plus se exerceat, tantò censeatur suæ sanitati melius consulere. non enim ita est, sed ambo fieri debent intra modum quẽdam, quia vt in Aphorismo dicitur. Neq; satietas, neq; fames, neq; aliud quiddã, quod naturæ modum excedat, bonum est; habet certe vterque excessus, & cibi & laborum, suas noxas, atque haud facile sit dicere vter maiores. nam vt cibus supramodum ingestus morbũ facit, ita & nimis tenuis. dictum enim ab Hippocrate est. Morbos ex repletione, sanat inanitio, & ab inanitione repletio. Porro, vt otiũ vituperatur, ita & defatigatio, quã interdicens Hippoc. scripsit, *vbi lassari cœperit corpus, quiescere statim remedium est*. Cur (igitur dices) Ecclesiasticus tenuem victum & labores commẽdat, ac non potius mediocritatem eorum? certè intra mediocritates fines intelligẽdum est, hæc laudari. neque

Exercitationis vtilitas.

Modus in omnibus adhibendus.

neque verba aliud ſonant. Nam parcus non eſt qui fame ſe macerat, ſed qui non eſt infrunitus, hoc eſt, inutiliter cibos ingerens, aut vt referam Hippocratis verba, qui non accipit ad ſatietatem. Velox non qui præcipitatus, ſed qui non piger. Itaque harum, vt & aliarum omnium cauſarum quæ nos alterant, eſſe debet modus. quia omne nimium eſt naturæ inimicum. modus verò cibi & exercitationis, definiri primum debet ad ipſum hominem, ſeu ad eius facultatem, deinde alterius ad alterum, quia exercitatio eſſe debet pro modo cibi, & cibus pro modo exercitationis. Nam Hippocrat. in Aphoriſmo dicit, *vbi fames, laborandum non eſt.* Atque ita conuertenti licet dicere, vbi laborandum, fames ſuſtinenda non eſt, ſed capiendus cibus, atque eadem ratione colliges, vbi otium, cibus capiendus non eſt, niſi parciſſimè: & vbi multum accipiendum ſit cibi, non vtcunque, ſed multum exercendus eſt homo: quia vt ipſemet dicit libro primo de Dieta, *homo comedens & non laborans non poteſt eſſe ſanus.* appoſuit verò ibidem cauſam omnium eorum quæ diximus, his verbis. *Contrarias enim inter ſe vires habent cibi & labores.* Verum inter ſe mixti conferunt ad ſanitatem. Labores enim ea quæ inſunt conſumere ſolent, cibi autem & potus ea quæ euacuata ſunt explẽt. Itaque modus eſt, vt vterque ad alterum accommodetur, quia contrarias cum habeant facultates, neutrum opportet alterum ſuperare, neq; cibum vnquam neque laborem: mutuò enim ſeſe corrigunt, alterum cum repleat, alterum cum inaniat. Igitur ſi cui laborandum neceſſariò plus ſolito eſt, adiiciendus cibus: ſi veſcendum pluribus, exercendus etiam plus. Igitur ne nimio indigeas motu, conſultius ſit parcè vti cibo. Neque tamen ſemper, vbi ſolitam cibi copiam au-

xeris,fatis fit augere exercitationem, neque vbi fatietas magna fuerit, quia & fi cibus & labor contraria funt,non tamen vterque poft alterum commode adhibetur;fed,vt Hippocrat.inquit,*labor cibum præcedere debet,non fubfequi.* Neque quidquam periculofius, quam pleno ventre aut toto etiam corpore pleno aut impuro vehementer exerceri, antequam magna pars copiæ aut cacochymiæ, manifefta euacuatione fit depofita. Quia exercitatio diftrahit per corporis habitum, quæ intra ventres ac cauitates recondita funt. è pleno igitur ventre cruda ditrahit in partes alias omnes:quare,& capitis,& pulmonis,& hepatis, & vifcerum omnium facit obftructiones,atq; fluxiones multas in eas ipfas partes, & in vcficam & in articulos,& totum corpus,vnde innumeri nafcuntur morbi. Igitur maximè ac primùm curandum eft, ne vnquam cibum capias nifi parcè, vt ab illo placidè ac longum dormias,& à fomno alacriter experrectus impigrè exercearis,vt omnem effugias infirmitatem. Si quando verò coactus fis, ita vt fit in conuiuiis (tametfi id vir temperans,& fortis,quique ruftico pudore non laboret, pati non debet)in edendo multum, confultiffimum fit,multitudinem cibi primum deponere, deinde dormitum ire,vt concoquatur reliquum,poftea exercere,vt extrudantur excrementa.Optima autem ratio ventriculi vacuandi in vomitione eft, fecunda ab hac in deiectione. Vomitio enim eiicit ex ipfo ventriculi ore,antequam defcenderint cibi,fuccurrítque citiffimè,& maximè,fine aliarum partium noxa. Deiectio ex inteftinis;quæ iam defcenderunt. Vtendum ergo,fi modò facere id homo poffit, vomitione ftatim. fi autem quifpiam eorum fit qui vomunt difficillimè, vtendum aliquantò poft alui fubductione;

Exercitatio poft fatietatem mala.

Vomitus vtilitas.

tunc

tunc scilicet, cum tormina, aut distentionem inferioris ventris cœperit sentire. Optimè igitur, ac secundum Hippocratis & Galeni præcepta, vt libro septimo methodi medendi, licet videre, præcepit Ecclesiasticus. *Si coactus fueris in edendo multum, surge è medio* (his verbis significat statim id esse faciendum, antequam cibi copia noxæ aliquid afferat) *& vome: & refrigerabit te* (hoc est, subleuabit te) & non adduces corpori tuo infirmitatem.

CAPVT SEPTVAGESIMVM QVARTVM.

APITE trigesimooctauo Ecclesiasti. *Honora medicum, propter necessitatem etnim illum creauit Altissimus. à Deo est enim omnis medela, & à Rege accipiet donationem. Disciplina medici exaltabit caput illius, & in conspectu magnatum collaudabitur. Altissimus creauit medicinam de terra, & vir prudens non abhorrebit illam. Nonne à ligno indulcata est aqua amara? Ad agnitionem hominum virtus illorum, & dedit hominibus sciẽtiam altissimus, honorari in mirabilibus suis. In his curans mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta suauitatis, & vnctiones conficiet sanitatis, & non consumabuntur opera eius. Pax enim Dei super faciem terræ. Fili tua infirmitate ne despicias te ipsum. Sed ora Dominum, & ipse curabit te. Aduerte à delicto, & dirige manus, & ab omni delicto munda cor tuum. Da suauitatem, & memoriam similaginis, & impigua oblationem, & da locum medico. Etenim illum Dominus creauit: & non discedat à te, quia opera eius sunt necessaria. Est enim tempus quando manus illorum incurras. Ipse*

De medicina.

vero Dominum deprecabuntur, vt dirigat requiem eorum, & sanitatem propter conuersationem illorum. Qui delinquit in conspectu eius qui fecit eum, incidet in manus medici. Hactenus Ecclesiasticus.

Qui medicinam dum sani sunt vilipendunt, neque pauci sunt, neque ignobiles, imprudentes tamen sunt hauddubie, vt hoc loco testatur Ecclesiasticus. Nam inquit. Vir prudens non abhorrebit illam. neque de spirituali hic agit (huc enim confugiunt) medicina, sed de ea quam creauit Altissimus de terra, tribuens scilicet virtutes salutares herbis, lapidibus, succis, & terræ generibus, & metallis. Eorum igitur qui medicinæ detrahunt, quidam ipsas medicamentorum facultates negant, quòd nihil possint insigne, sed opinione magis constent medicorum, quam reipsa: Quidam esse quidem re vera, hominibus verò non haberi certam de iis scientiã, atque adeò neque ipsam medicinã scientiam vere esse, sed incertas & instabiles opiniones, & coniecturas non satis firmas: argumento, quòd multæ fuerint, nascantúrque quotidie medicorum sectæ, & abeant, & redeant semper per quasdam vicissitudines, quasi nihil certum in eis sit, fallantúrq; quotidie medici, quasi nihil habentes scientificum. Quidam etiam calumniantur, defecisse iampridem, temporis diuturnitate, medicamentorum vires, neque esse qualia antiquitus, sed elãguisse omnia. Alij stulta quadam religione affirmant, medicinæ opera necessaria non esse, quòd sanitas, & morbus, vita & mors, penes Dei voluntatem sint, ita vt nulla arte possit vitare homo, quod de eo Deus Opt. Max. decreuerit, & apud sese habuerit statutum. Hæc omnia sigillatim refutat Ecclesiasticus, præcipítque honorem haberi medico, duplici de causa, & quòd necessaria sint eius opera, & quod

Variæ de medicina opiniones.

quod creatus ſit ab altiſſimo. Explicat verò quem honorem illi haberi præcipiat dicens, *à Rege accipiet donationem, & in conſpectu magnatum collaudabitur.* Nimirum his duabus rebus conſtare debet honor medici, copioſa donatione, hoc eſt, ampla mercede, atque laudibus. Nam his duobus euadet honoratior. Cum enim ex Peripateticorum ſententia, quæ à noſtris etiã Theologis receptiſſima, rei familiaris amplitudo ſit in bonis honorabilibus, hæc ipſa accedens ex arte efficiet artificem honoratiorem. Laudibus verò comparatur bonum nomen, quod melius etiam eſt quam diuitiæ multæ. Cum verò duo hæc honorare adeo poſſint medicum, tũc maximè, cum à regibus, & magnatibus præſtantur. Nam cum honor, teſte Ariſtotele, ſit in honorante, is maximè honorare poteſt, qui eſt honoratiſſimus. Proinde Eccleſiaſticus, tum omnibus in commune mortalibus, præcipit honorem medico habere; tum maximè Regibus & magnatibus. Atqui profectò ipſa natura, cuius medicus miniſter eſt, id omnes gentes docuit. Nulla enim tam barbara aut fera eſt, aut vnquam extitit, vt nulla penitus vteretur medicina. Neque ſanè ſolùm natura quæ eſt hominibus omnibus communis, à qua naturale ius fluit, ſed ea etiã quæ eſt illis cõmunis cum belluis (quã naturæ impetum, ius verò vocari non vellem) medicinæ vſum ingerit cum ab irrationalibus putentur medici multa, neque ea quidẽ parũ vtilia, didiciſſe. Quæ verò gentes humanioribus vſæ ſunt legibus omnes quidẽ publicè decreuerũt medicis multos honores, immunitates, ac priuilegia & inter eos quidem, Regiis, longè ampliſſimos: præſtantiſſimis verò medicis, etiam diuinos honores tribuebat antiquitas. Romani Imperatores certatim largiebãtur medicis & ipſam artẽ ac medicamẽ

Medici honor.

Medicorum præmia.

torum affluentiam, magnis sumptibus augendam procurabant. Nulla potius ratione mortalibus vtiles se esse posse iudicantes. Quod, vt alia omnia, quæ ad Regia pertinent officia, omnium optimè nunc Philippus secundus Dominus meus exequitur, multam pecuniam impendens medicamentis conuehendis, ex America, & vndique terrarum, & medicinalibus viridariis excolendis, & de naturali historia rerum Americarum commentariis componendis: quo studio haud-dubie, de tota hominum posteritate optimè merebitur, vt de nobis merita est antiquitas: quæ hanc artem maximi fecit. Quin, vt ego existimo, in magna illa antiquitate, medici requirebantur, vt reliquis hominibus imperarent, ac Reges fierent. Quod non obscurè indicant illa verba Esaiæ capite tertio, *Apprehendet enim vir fratrem suum, domesticum patris sui, & dicet, vestimentum tibi est, princeps esto noster. Ruina autem hæc sub manu tua. Respondebitque in die illa dicens, non sum medicus, & in domo mea non est panis, neque vestimentum, nolite constituere me principem populi.* Hæc Isaias, constat verò illa verba, *non sum medicus*, excusantis sese esse, quod non posset esse princeps populi. Nũc verò eo res deuenit, tanta est hominum imprudentia, tam præposterúmque fertur de rebus honorabilibus iudicium, vt licet nobis aliud dignitatis artis huius argumentum accipere, quod hoc seculo vilipenditur. Sed quia locum hunc multi iurisperiti tractauerunt disertissimè, & meus fortasse affectus suspectus habebitur, continendus mihi impetus orationis est, condonandáque inscitiæ Plinij sua grammaticalis garrulitas, mendaciis plena: & Catonis pulchra magis & procax, quam grauis sententia dimittenda: & sigillatim enarrandæ singulæ præscriptæ dictionis partes. Ab altissi-

tissimo dicit creatam medicinam ob necessitatem. Hauddubie ab altissimo, si necessaria est. Deus enim non deficit in necessariis:necessariam verò esse medicinam constat, si modo sunt morbi : maximè si sunt morbi quos non possit ipsa per sese natura superare, possit verò accedente artis ministerio. Hoc quidem si esse indicetur, nemo neget eam artem esse necessariam. Omnino enim salute opus est ad vitam retinendam:esse verò ita,facilè monstrari potest. Nam esse morbos quosdam,& alios aliis maiores, ac maligniores,quiuis libenter concedet. Porrò minores ac beningiores facilius,maiores & maligniores difficilius vinci quis neget? Porrò nos admotione, aut ingestione rerum quarundam posse lædi, refrigeratos aut exustos, aut aliter affectos si quis negat, admoue illi niuem aut glaciem, aut ignitum ferrum,aut nudum hyeme sub dio dormire,aut diem totum per æstatem transigere in Sole coge. Quod si lædere possunt hæc & alia huiusmodi,possunt etiam prodesse: non enim omnia eodem modo lædunt,sed per contrarias alterationes.Quare quibus alia nocent,alia erunt vtilia, atque, quia non omnes homines eodem modo affecti sunt, eadem aliis noxia,& aliis erunt vtilia.Hæc solum si receperis, necesse est concedas reliqua. Si enim ad quascunque intemperies sunt res aliquæ vtiles, quæ scilicet inducunt contrarias alterationes:constat, naturam idoneo adhibito medicamento, morbum quemcunque facilius superaturam, quàm nullo. Si igitur sunt morbi alij aliis solutu faciliores, alij difficiliores,necesse est sint aliqui adeo difficiles, vt omnino vinci non possint, & alij adeo faciles, vt sine vllo medicamento vincantur.Hæc duo facile dabis.Nam si neges, fiet vt nullus morbus possit sine medicamento solui,

Medicina est necessaria.

aut

aut vt omnis poſſit cum medicamento, atque vtrumuis horum fiat, erit ars longe magis neceſſaria. Si verò ſunt illa duo, neceſſe eſt ſit etiam inter illa mediũ morbi ſcilicet, qui medicamento ſolui poſſint, ſine illo nõ poſſint, ob quos cõſtat, medicinam eſſe ſimpliciter neceſſariam. Dico autem ſimpliciter: nam ob quoſdam etiam aliorum erit vtilis. in illo enim genere morborum, qui ſine medicamento ſolui poſſunt, ſunt qui facilè, & qui difficile: ob eos verò, qui etſi à ſola natura vinci poſſint difficile autem ſoluuntur, vtilis eſt medicina, vt interim natura minus laboret, & minus in poſterum relinquatur noxæ: ob alios verò qui nullatenus ſine eius ope ſoluũtur, eſt omnino neceſſaria. Rurſus, ſunt nonnulli morbi, qui errore ipſius naturæ conſtant, & augentur: quique proinde non niſi ſolius artis opera, etiam natura repugnante curationi, ſolui poſſunt. Quos ſi ſolui ad tuendam vitam neceſſarium eſt (eſt profectò aliquando) conſtat medicinam eſſe ſimpliciter neceſſariam. Nam pone, carnem (ita vt fit quotidie) creſcere in vrinæ meatu niſi diſſoluatur, non magis viuere poſſis, quam ſine mictu. Non eſt autem quod expectes naturæ medellam, quia ipſamet natura eſt quæ auget, éſtq; ille morbus, & præter naturam auctæ, ſubſtantiæ verò naturalis incrementum. Sola igitur arte curari poteſt, ferro ſcilicet, aut excedẽte medicamento. Eſt igitur tunc ſolius artis curare id, quo non curato, viuere non poſſis omnino. Igitur ars eſt ſimpliciter neceſſaria. Ad multa itaque vtilis eſt, & ad quædam neceſſaria. Vtilitatis adſcripſit Eccleſiaſticus duo exempla, dicens. *Curans mitigabit dolorem, & vnguentarius faciet pigmenta ſuauitatis.* Nam hæc duo pertinent ad meliorem tolerantiam morbi, & quandam facultatis refectionem, vt ſcilicet per anodias vnctio-

Medicina vtilis ad multa.

ctiones dolor mitescat, & per suauia pigmenta voluptas concilietur. Addit vero, *& vnctiones conficiet sanitatis*, quasi dicat, alias quoque conficiet vnctiones necessarias, quibus non soluat solùm dolorẽ, aut voluptatem conciliet, sed morbum ipsum demoliatur, dolores aliquando etiam augens. Hæc igitur ita habent. Si vero medicina est ad multa vtilis, & ad quædam necessaria, constat datam esse hominibus à Deo, alioqui deficeret Deus in necessariis. Neque hoc quospiam latuit mortalium. Omnes enim gentes medicinæ inuentionem in suos Deos retulerunt, aut illos ipsos homines qui putarentur inuenisse, retulerunt in numerum Deorum: quasi medicina non posset esse nisi Dei inuentum. Auxerunt quidem illam præstantissimi quidã viri præceptis & experimentis: & secundum Dialecticæ leges, methodo constituerunt. At vero primo, ab ipso rerum opifice data hominibus est, neque prius fuerunt ægroti quam medici, neque vnquam sine medicis. Illos enim sex centum annos quibus Roma caruit arte hac, Senatusconsulto damnata, mendaciũ esse merum, ipsa annorum computatione constat. Nam venit Romam (teste eodem Plinio) Archagatus, anno ab vrbe condita 530. qui honorificentissimè receptus est, & post illum semper plurimi subsequuti. Si igitur plusquam 600. ante annis, damnauerat artem Roma plusquam 70. annis antequam conderetur. Futilia itaq; dicteria sunt hæc omnia. Estq; medicina Dei inuentum, quo nullo vnquam tempore caruit, aut omnino carere potuit, hominum genus. atqui profecto ita oportet. Nam eiusdem est, domũ facere, & labentem reficere, ita & vestẽ, & calceum, & rem quamcunq;. Cum ergo ad Deũ spectet humani corporis formatio, & tẽperies, ad eundem spectet necesse est, eius conseruatio & re-

Quando cæperit medicina.

fectio.à Deo igitur est omnis medela. Quid igitur honorabilius ea arte,quæ necessaria est,& à Deo fluxit. At dicunt non est tanta vis medicamentis, neque experimento probãtur quamplurima eorum,quæ ab iis qui de illorum facultatibus scripsere,dicta sunt.Ita est profectò,faciléque concesserim,nulla de re magis medicos nugari quam de medicamentorum viribus,singulis tribuentes innumera,quorum multis experimẽta non respondent, aut non euidenter.Sed nugentur illi quantum lubet,sunt nihilominus plurimæ, atque mirabiles medicamentorum vires,tametsi illi de quibusdam nugentur per leuitatem,alias exploratas non habeant per inertiam.Sed sunt etiam per omnia secula nonnulli prudentes docti& exercitati medici.Quid autem non speres,fieri posse circa humanum corpus, per naturalis cuiuspiam rei admotionem cum Moses iniecto in eos ligno quodam,magnos aquæ fontes,ex adeò amaris,vt neque à valde sitientibus possent degustari reddiderit dulces?Id quod naturali quapiam virtute effectum esse,super caput quindecim Exodi disputauimus.Cõstat verò ex hoc loco.Nisi enim naturali facultate id fecisset lignum,non bene in medicinę confirmationem accommodaretur.Sed de hoc seorsum egimus,nunc procedamus.Dicunt alij.Sint quidẽ multæ virtutes tributæ rebus naturalibus earum verò cognitio non est hominibus tributa.His respõdet Ecclesiasticus,dicens, *ad agnitionem hominum virtus illorum* (scilicet peruenit)*& dedit illorum scientiam hominibus altißimus,honorari in mirabilibus suis*,hoc est, vt honoraretur in mirabilibus suis.Quod est argumentum à fine.Quorsum enim fecisset Deus,nisi eorũ cognitio esset ad homines peruentura?quę enim vtilitas accederet hominibus?aut quæ gloria Deo?necesse est

ergo

ergo dederit Deus in ipso mundi initio facultatum talium scientiam. quam fortasse, quia exolescebat, postea dedit Salomoni, qui scripsit de omnibus ab Hysopo vsque ad Cedrum. Ex cuius scriptis multa arbitror deriuata esse ad Græcos, & ad Latinos, & Arabes & ad nos vsque. Dicunt alij. Ah deficit iam plurimorũ medicaminum vis. Ipsa quoque tarra velut defatigata, & tabescens, minus profert efficacia. Non est iam ea virtus rebus, quæ antiquitus. Cui sententiæ fauere videntur verba illa capitis quinti Esdræ, vbi de terræ totius & mundi senio agitur. Verba verò sunt hæc, post multa alia facientia ad institutum idem. *Considera ergo & tu, quoniam minori statura estis, præ his, qui ante vos, & qui post vos, minori quam vos, quasi iam senescentes creaturæ, & fortitudinem iuuentutis prætereuntes.* Cæterũ neque hic quartus Esdræ liber recipitur à Theologis inter sacros: neque mihi hæc sententia vnquam probari potuit. Habet enim mundus ætates secundum diuinas ordinationes, & rationem temporum, quã Deus apud se habet, non tamen secundum naturam, cũ neque naturalis extiterit eius ortus, neque interitus futurus sit. Fieri quidem potest, vt vna aut altera terræ praticula, longa cultura & assidua seminatione defatigata, languerit, vt tamen tota, terra minime. Neque enim vnica particula languescit vnquam, velut quę verè senescunt, vt non possit, scilicet, vnquam imposterum vires resumere, ac velut reiuuenescere. Immo circulo quodam abeunt & redeunt omnia, secundum omnes & singulas partes. secũdum omnes quidem per vicissitudines, aliis debilitatis, aliis fœcundioribus redditis: secundum singulas autem, singulis debilitatis, & refectis alternatè. Quapropter fieri potest, vt quæ aliunde antiquitus deportabãtur medicamenta, veniãt

An eadẽ virtus sit medicamentis quæ antiquitus.

nunc aliunde potiora, ac contra: vt verò omnia vbique debiliora effecta sint, fieri non potest. Atqui profectò nunc medicamenta non valent minus quàm antiquitus. Quinimo video medicos nunc multò magis illorum potentiam formidare, ac de dosibus antiquis magnam partem detraxisse. Quod facultatum non imminutarum argumentum est. Iam verò copiam medicamentorum habemus longe maiorem, quæ nostræ Indiæ, & orientales abunde suppeditant. Haud dubie igitur (vt inquit Ecclesiasticus (*non consumabuntur opera eius*, hoc est, medici. *Pax enim Dei super faciem terræ*, hoc est, quia semper Dominus dabit benedictionem, & terra dabit fructum suum, alimenta scilicet, & medicamenta. Dicunt alij, imprudenter, vt dixi pij, morbos & sanitatem, vitam, & mortem, voluntate Dei dispensari, neque rationem vllam esse euadendi, cũ Deus morti homines destinauerit, aliqui verò ipsos per sese sanescere: quapropter ea arte opus non esse, quæ solum non morituros. Hic abundè contradiximus nuper, indicantes artis necessitatẽ, atque adeo esse morbos quosdam, qui arte quidẽ possint, sine ea verò non possint superari. Verum nunc aliter procedamus, vt hic locus postulat. Non dubium est morborum causas aliquando esse in peccatis. nam hoc ipsum præscriptæ orationis verbis vltimis testatur Ecclesiasticus, dicẽs, *qui delinquit in conspectu eius qui fecit illum incidet in manus medici*: itaque ex peccatis nascuntur morbi, vt & aliæ omnes miseriæ. *Neque est in ciuitate* (vt inquit Propheta (*malum quod non fecerit dominus*. Atque ipsa Ecclesia Catholica, penes quam prima ac summa auctoritas est, id testatur dicens, *Cum infirmitas corporalis nonnunquam ex peccato proueniat*. Nihilominus habent, etiam illi eidem morbi naturales, circa nostra cor-

Morbi ex peccatis nascũtur.

corpora conſiſtentes, cauſas. Nam ipſemet Eccleſiaſticus explicuit multas tales, inter quas, multum eſum dicens, *Si coactus fueris in edendo multum, ſurge & vome, & non adduces corpori tuo infirmitatem.* Neq; quidem Deus cum in morbum hominem ob peccata coniecit, vult niſi rariſſimè & maximis de cauſis per ſeſe liberare, ſed per hanc digniſſimam artem, quã in humanæ ſalutis cuſtodiam, & reparationem creauit. Nimirum hac ratione efficiens quod præcepit, honorem inquam tribuens medicinæ. Ipſemet Deus vulnerat & ſanat, neutrum tamen niſi per naturales cauſas, ſiue enim morbos infert, in vindictam, aut caſtigationem, aut probationem, ſiue ſalutem miſeratus noſtri largitur, cauſis vtitur ſecundis. Velut Tobiam excæcauit ſtercore hirundinũ, & ſanauit Calionimi piſcis fele. Si igitur morbi duplicem habet ortum, alium diuinum, alium naturalem, quid expediet ægrotos agere? certè pariter placare Deum, & medicationẽ adhibere. Si enim ad Deum cõfugiens, curationem paruipendas, peccas ob imprudentiam in ipſum Deum, qui poſt expiationes iubet locum dare medico, quia ipſe creauit eum propter neceſſitatem, Quare falſa pietatis ſpecie, incidis in impietatẽ, parui pẽdẽs illius opera: ſi verò oblationibus, & præcib. derelictis, ſolis medicinę cõfidas operibus, pecces grauius, aliquid ſine Deo rerũ naturã pręſtare poſſe, cõfidens. Ob quod peccatum (permittente Deo) rex Aſa dolore pedum vehementiſſimo vexatus per bienniũ, mortuus eſt, vt narratur ſecundo Parali. ca. 16. itaque infirmus placare debet Deũ, & medicũ adhibere in curationẽ. Quoniã verò, vt inquit Hippocrates, in ipſo totius artis prohemio, non ſolum ægrotus ſe debet præſtare opportuna facientem, ſed & medicus, hunc quoque oportet

Duplex morborũ ortus.

perinde facere, adhibere, scilicet, curationem, & dominum deprecari, vt dirigat opera sua, Requirendus igitur est, vt res bene cedat, medicus doctus pariter ac probus, vt possit vtrunque præstare curationem inquam idoneam, & præces. Huic verò habendus honor est, & sui gratia, quia eius opera sunt necessaria, Dei verò pręcipuè, à quo creatus est propter necessitatem nostram. Hæc omnia adeo sunt rationi consentanea, vt nisi ei qui de Deo malè sentiat, aut nullam omnino notitiam habeat rerum naturalium, dubia esse non possint. Quæ his verbis complexus est Ecclesiasticus, *Fili in tua infirmitate ne despicias te ipsum* (sine vlla scilicet procuratione manens, vt iumentum(*sed ora dominum & ipse sanabit te*. Non fit tamen satis orare, si in peccatis maneas, *sed auerte à delicto, & dirige manus*, restituens scilicet si quid rapueris, ac insuper tribuens pauperibus. *Et ab omni delicto munda cor tuũ*, hoc est, neque solum non exequaris opere, sed neque concupiscas malum. *& da suauitatem & memoriam similaginis & impingua oblationem*, hoc est, offer abũdanter munera Deo grata, túncque (placato scilicet Deo) *da locum medico, etenim illum Deus creauit* (vt scilicet per illum largiretur salutem, quibus vellet) *& nõ* (inquit) *discedat à te, quia eius opera sunt necessaria est enim tempus, quando in manus illorum incidas*. nimirũ, omnia tempus habent, & tempus ægrotandi, & tempus vtendi medicis. *ipsi verò*, præterquàm quod idonea adhibebunt medicamenta, *dominũ depræcabuntur, vt dirigat requiem eorum, & sanitatem*, hoc est, vt tribuat ægrotis sanitatem, & ipsis requiem animorum, impetrato eo, quod vehementer exoptant, & ob hanc ipsam causam, quę Dei est bonitas, exaudientur, & tribuet Deus sanitatem ægrotis ob conuersationem, &

conui

conuictum eorum. Haberi igitur debere honorē medico, & naturæ lege (quandoquidem gentium omniū de re aliqua confirmata opinio lex est naturæ, vt inquit Cicero) & Diuino præcepto, iam constare videtur. Possunt verò ex philosophorum placitis nonnullę etiā oriri obiectiones, quas dilui satius sit, quàm dissimulando præterire. Videtur enim scientiæ cuiuspiā dignitas, male necessitate extimari, siquidem Aristot. Cap.2. primi metaphysicorum, de prima philosophia disserens, inquit, *Cæteræ, itaque omnes magis ea necessariæ sunt, nulla verò melior.* Itaque dicit artium omniū, aut scientiarum, eam esse optimam, quæ minimè necessaria, sit etiā vilissima, quare & minimo honore digna, quæ maximè necessaria. Neque profecto dubium est, longè aliud esse in rerum omniū generibus, quod honorabile, & quod necessarium. Quis enim neget naturales actiones, vt esse, bibere, egerere, & mingere, necessarias magis esse ad vitam tuendam, quam rationales, vt meditari, consultare, & disputare? constat verò quam sint hę honorabiliores. Ita igitur dicere possis, medicinam artem esse maximè necessariam, vilem tamen, cum dignitas alia potiùs ratione sit extimāda, quàm necessitate. Dicit enim Arist. primo Politicorū. Cap.6. *Sunt enim operationes illæ artificiosissimæ, in quibus minimū est fortunæ: illæ sordidissimæ in quibus maximè inquinatur corpus: illæ seruilissimæ, in quibus corporis est vsus plurimùm: illæ verò ignobilissimæ, in quibus minimùm requiritur virtutis.* Ignobilis quidem hac ratione non sit medicina, non enim minimum virtutis cum eius recto vsu coniunctū est. Quin potiùs, vt nuper diximus, probus ęquè ac doctus esse debet medicus. Videri non possit, sordida ac seruilis, quia nō potest, sine magno corporis labore exerceri, cùm opus

Scientia optima quæ.

sit ægrotos visere, & non raro medicus inquinatur, contrectátque partes inunctas, aut per sese turpes, præcipuè cum Chyrurgia non minima pars medicinæ sit. sed neque admodum artificiosa videri alicui possit, cũ in ea minimum putetur valere fortuna. Quis igitur honor haberi debeat arti seruili ac sordidæ, si præcipuè neque admodum artificiosa est, sed fortuna plena? his obiectionibus facturi satis, de necessitate dicamus primùm. Nam & ad rem ipsam maximè expedit & ad verborum Ecclesiastici enarrationem. Certè neque quo scientia est minùs necessaria est ignobilior (alioqui esset prima philosophia, quam vocamus metaphysicam omnium ignobilissima) neque quo minus necessaria nobilior. Nã agricultura est, quàm mercatura nobilior, & multo magis necessaria. Et in ipsis mercaturæ generibus, quæ fæneratur est ignobilissima, eadémque quàm quæ emptione, & venditione cõstat mercium, multominus reipublicę necessaria. Quia agricultura, cum qua, & pecuaria intelligitur, secundum naturam est, mercatura mercium, præter naturã, fæneratio verò, etiam contra naturam, quia facit, vt pecunia pecuniam pariat, quæ tamen, natura sterilis est (auctor est Aristoteles primo Politicorum Capite septimo) igitur neque quo magis necessaria, eo nobilior ars quæpiam censenda est. Neque id dicit Ecclesiasticus, sed medicinam esse honorabilem, quia est necessaria. Nõ tamen hinc fit, vt omnis honorabilis sit necessaria, sed vt omnis necessaria, quà necessaria sit honorabilis. Dico autem quà necessaria, quia cũ non vnica honoris causa sit necessitas, potest ob alia multa esse quæ necessaria, ignobilissima, vt carnificis opera, qua fortasse in republica paucæ sunt magis necessariæ & nulla

De Medicina necessitate.

& nulla vilior; non tamen est ob necessitatem vilis. (Nam ob hanc solùm tollerabilis) sed ob alia multa. Necessitas igitur, cum accedunt alia, nobilitatem auget, sola verò non valet efficere. Consideranda igitur alia quæ ad medicinam spectant, videndumque an ob ea etiam sit honore digna. Interest, vt apud Aristotelem legimus. 2. ethicorum. Capite duodecimo, laudabile quid dicere, aut honorabile. Laus enim debetur virtuti, quia est boni alicuius effectiua, honor verò posterius quidam ac præstantius est) quod debetur ob dignitatem, per operationem perfectæ virtutis comparatam. Itaque propriè laus est eius, quod boni cuiuspiam est effectiuum, honor verò eius dignitatis, quam virtus peperit. Ita mihi fieri videtur, vt laudabile merito nihil sit, quod non sit etiam honore dignum (dignitas enim necessario sequitur virtutem) honorabilia verò nonnulla quæ laudem nullam merentur, quia laus eorum solum est quorum & virtus, honor verò etiam attingit posteros. honoramus enim viros maiorum virtute, & rebus bene gestis nobiles, idque merito, neque sine iniuria possumus illos eo honore priuare. Quia cum fortunę posterũ ad defunctos pertineãt, suorum maiorum id debetur virtuti: atque, etsi virtus non possit, dignitas tamen possit esse hęreditaria. Nemo tamen qui mentis sit compos eos laudet, quod tam bonis parentibus nati sint, magis quàm quòd Romæ nati, aut pulchri, aut proceri, quia nulla eorum virtute id effectum est, sed nascendi sorte. Qua quidem in re præstant homines noui iis qui veteri gaudent nobilitate: quod hi honorandi solùm, illi verò etiam laudandi sint, nisi tamen virtute propria augeant veterem nobilitatem, ita enim, & laudem habent propriam; & honorem duplicem. His itaque consti-

Laudabile quid sit.

tutis, constat medicum laudari debere, quia medicina virtute comparatur, & exercetur, éstque boni magni effectiua, quod si laudari, certè & honore haberi ac tanto maiori, quanto maiorem dignitatem conciliat. Nascitur verò dignitas ex nobilitate subiecti, & finis: subiectum verò circa quòd versatur est humanum corpus, corporearum omnium substantiarum haud dubie præstantissima, finis verò sanitas, summum bonorum omnium quæ ad corpus spectant. quę enim sanitate sunt meliora, pertinent ad animam. Iure igitur medicis in omni bene constituta Rep. honores magni legibus decernuntur, & illorum posteris: quòd hæc ars, vt & ciuilis, & bellica honorabilissima sit. Neque quæ ex aduerso obiecta sunt, habent quippiam momenti. fortuna enim fieri, quæ in medicina bene cedunt, vulgi, & imperitorum sententia est, qui si dato medicamento expurganti, succedit expurgatio copiosa, facilis, & vtilis; aut secta vena cessat dolor, aut soluitur statim febris, bonæ medici fortunæ id imputant, cum deberent arti. Nihil enim est minus quàm fortuna. Nam hæc solum est, cum quid rectè euenit præter intentionem agentis. si verò medicus vt expurgaret, dedit medicamentum expurgans, & expurgauit, artis est recte adhibitæ, non fortunæ neque enim quia potuit decipi, & arte male vti, fortunæ est non esse deceptum, sed artis, vt decipi esset erroris, & inertiæ. Habet quidem fortuna etiam in medicina locũ aliquem vt in alia arte quacũque, cum scilicet artifice aliud procurãte, aliud ídque meliùs quàm expetebatur, euenit. Vt si cum pharmacum expurgandi per aluũ gratiam dederit, menses qui erant suppressi erumpant, aut vomica aliqua puris in aliquo viscere, vel in ipso ventre latitans rumpatur, & expurgetur, aut calculus è rene

Medicinæ subiectum & finis.

detru

detrudatur, & mictu erumpat. Verum hæc perpauca ſunt præ illis quæ ex arte, atque ex medici inſtituto, fiunt. Atque ea ipſa fortuita ſunt huic medico, potiuſquam ipſi medicinæ, quia non ſine naturali cauſa fiũt, quam alius fortaſſe medicus intelligens, illud ipſum auxilium direxiſſet, in id quod euenit. Nam ipſemet Hipp. 6. Epidem. ad calculos renum iubet vti pharmaco expurganti, ſciens certè illius vſu ſolere detrudi. minimus igitur locus ſupereſt fortunæ in medicina, quo fit vt ſit artificioſiſſima. Multo profectò maiorem locum habet in re bellica, in qua nonnunquam euenit, qui ſe parabant ad fugam, videri inimicis velle prælium inire, illiſque ob id fugientibus prius, victoriam fortuna manere, apud eos qui iam cœperant fugam capere. Artificioſior ergo multo eſt medica ars, quàm militaris. Neque mirum. hæc enim vſu non adeo longo comparatur mediocriter; illa non ſine philoſophiæ ſtudio, & multis lucubrationibus, ac longo inſuper vſu. Haud dubie igitur eſt per ſe artificioſiſſima, nunc verò ab optimis auctoribus adeo eleganti methodo conſtituta, vt mihi videatur nulla artium cum illa poſſe de methodo, & conſtitutione contendere. Iuris enim peritia, quam hominum ambitio omni ex parte medicinæ anteponit, aliis quidem cauſis fortaſſe vincit, vt mox explicabo, methodo vero longo ſpacio à medicina relinquitur. Iam vero medicis nullus labor corporalis, niſi ex accidenti: quia ſcilicet, non poſſunt ægroti ob debilitatem ad eos adduci, alioqui conſtat eos non curare viſendo, ſed conſulendo. non aliter ac cathedræ moderator, docere non poteſt, niſi quotidie abeat in lyceum, eius vero officium docere eſt, non abire. neque peripatetici officium erat deambulare, niſi per accidens, quia deambulans diſputabat,

Iuriſprudẽtia & medicinæ cõparatio.

Nobilitas verò artis non expectatur ab eo, quod per accidens, sed quod per se facit, aut patitur artifex: nobilissima enim est ars imperatoria, quia eius est imperare, & si non possit id sine magnis laboribus exequi. Iam verò elegantior medicinæ pars, à qua Chirurgia, & pharmacopæia separatur, solū medetur victus institutione, & ex syngrapha pharmacis, & sine omni sordicie tractari potest. Quinimo mundicies omnis, & ornatus splendidus, decet admodum medicos, vt licet videre apud Hipp. libello de medico, vbi consulit medicum vestitu decoro, & vnguentis odoratis vti. Neque si quid, humanæ necessitatis causa, admittit sordiciei, vt frequenter contemplari vrinā, ac, vbi necessitas poscit, etiam feces, haberi id debet tupitudini, aut ignobilitati, quin potiùs virtuti. Condonandúmque id est subiecti dignitati. Neque verò quod suæ operæ mercedem accipiant, nobilitati detrahit. nam & milites merent, & duces, & ipsi Imperatores. Neque ad nobilitatem interest mercedem recipias an non, sed ex qua arte recipias. Neque medicus lucratur quà medicus, sed cum idem sit medicus & paterfamilias, quia medicus medetur, quà pater familias victum quærit familiæ, ex arte honesta & nobili. Nam cum victus quærendi industria ad æconomicam pertineat, sitque muneris patris familias, & ea tribus constet, agricultura mercatura, & arte: victum ex agricultura quærere, nobile certè est, & maximè secundum naturam, ex mercatura est præter naturam, & nisi accedat magna opulentia (quæ tamen, raro Iusta est) ignobile: ex arte verò, nunc nobile, nunc ignobile, vt ipsa est ars. Medicinam verò ex aliis indicatum est, esse nobilem: quare victum ex ea comparare, ignobile non est Sed quo honoris loco sit habenda, superest explicemus, nequid desi-

deſideretur in hac lucubratione. Multis medicis videtur, eiſdem argumentis effici, hanc artem honore magno eſſe dignam, & eſſe omnium digniſſimam, atque præferendam Iuris peritiæ, & aliis omnibus diſciplinis. Quorum ſententiæ videtur fauere Ariſtotel. Capite quinto, libri primi rhetoricorum, qui recenſens omnes honoris cauſas primo loco ponit facultatem benefaciendi, in iis, quæ pertinent ad ſalutem, vitámque tuendam. Mihi verò videntur multis modis falli, neque rem ad exactum ducere: quod mihi nunc agendum eſt, republ. in omnes ſuas partes diſtributa, & conſiderata ſingularum dignitate. Tria mihi eſſe videntur totius reipub. membra principalia vt & hominis. Ea ſunt in republica agricultura, res bellica, & litteraria in homine Iecur, in quo reſidet facultas naturalis, ad quam ſpectat omnis nutritio: Cor, in quo facultas vitalis, & iraſcibilis: & cerebrum in quo mẽs, & tota cognitio. vides quæ cui reſpondeat. Agricultura enim naturali, quia alimenta ſuppeditat ciuitati; bellica ars iraſcibili, quia repellit ſi quid inferatur violentiæ; aut impedimenti; literarum ſtudium cognitiuæ facultati, quia ſpectat ad intelligentiam. porro vt præter tria membra, quæ principalia vocantur ſunt in homine alia multa minus principalia externáque vt manus, & crura: ita in Repu. præter dictas tres partes, ſunt aliæ externæ & minus nobiles, vt mercatura & artes mechanicæ. Ex dictis haud dubie fit, vt primus honoris gradus debeatur Republicæ rei literariæ, ſecundus bellicæ, ſintque duæ hæ viæ ad nobilitatem: poſt has verò agriculturæ debeatur honor antiquitatis, & naturæ. ea enim fuit prima mũdi ars, & maximè naturalis, quã hoc nomine commendat Eccleſi. Cap. dicens. *Non oderis laborioſa opera, & ruſticationem*

Honoris gradus in repub.

creatam ab altissimo. Manet etium mechanicas artes suus honor. maximum enim dedecus in inertia. Constat verò rem literariam honorabiliorem esse bellica, quia bello nihil esset magis ferinum nisi compararetur ad tuendam pacem, & vt vacent homines sapientię, in qua est omnis veri, & boni contemplatio, & verus Dei cultus. ipsa igitur sapiētia, & intelligentia præstantior multò est quàm bellum. quia propter vnumquódque tale est, illud magis tale est. Cum verò id dicimus, secundum genus, intelligimus. Habet enim vtraque pars Reip. & bellica inquam, & literaria, partes multas dignitate dispares. Neque omnes literarias, bellicis omnibus anteponimus (neque enim grãmaticum imperatori) sed præcipuas præcipuis, mediocres mediocribus, & infimis infimas. Porrò res literaria tres habet disciplinas principes, & quibus aliæ inferioris notæ ministrant, hæ sunt Theologra, Iurisperitia, & medicina. Ministrant his tres sermotionales, Grammatica, Rhetorica, & Dialectica: duæ philosophiæ naturæ, & morũ: & mathematicæ vocatæ sciētię. In tribus primis, haud dubium est, primum & summum honorem deberi Theologiæ. Quia vt Aristoteles Capite secundo, primi metaphysicorum dicit, *quæ diuinißima eadem, & honorabilißima est: ea verò est, quam maximè Deus habet, & quæ maximè diuinorũ est.* Hæc Aristot. quæ Theologiæ congruunt. Ea enim est scientia rerum diuinarum, quæ quidem principia sua penes Deum habet, & mentes beatorum. Huic itaque non est quod vlla alia certet: tametsi audiui quosdam sciolos, volentes huic quoque ciuilem artem præferre, hoc argumento, quod vt aliis omnibus artibus, ita etiam Theologia videatur ars ciuilis vti. Non enim minus videtur cautum legibus, & ad ciuilem spectare, ne in

Disciplinæ quæ principes & ministræ.

Theologiæ & Iurisprudentiæ comparatio.

ne in Rep.ſacra deſint,quàm vt iuſtæ,& ſalubriter viuatur, & artium omnium miniſteria exerceantur, vt oportet.ſi igitur(dicunt)ciuilis Theologia,vtitur,pręſtabilior quàm illa eſt.hic vero optimè occurrit Ariſtoteles in calce capitis vltimi ſexti Ethicorum, diſſerens de prudentia,his verbis.

At verò neque ſapientiæ præeſt,neque præſtabilioris eſt partis,ſicut neque ars medendi præſidet ſanitati. non enim vtitur ipſa,ſed videt,vt fiat.illius igitur gratia,non autem illi iubet.Præterea ſimile eſt, ac ſi quiſpiam facultatem ciuilem principium eſſe Deorum, ſiue diuinorum dicat,propterea quod præcipit de omnibus quæ aguntur in ciuitate,His verbis, Ariſtoteles docet,eos qui prudentiam ſapientiæ præferunt, aut ciuilem facultatem ei quæ de diuinis eſt,perinde errare, ac ſi quis dicat medicinam eſſe potiorem ſanitate: quia vt medicina non vtitur ſanitate, ſed medicamentis propter ſanitatem, ita neque prudentia ſapientia,ſed mediis prudenter inuentis ad conſequendam ſapientiam. Et ars ciuilis non vtitur peritia rerum diuinarum,ſed legibus,vt rebus diuinis ciuitas vacet.Itaque in diuinis eſt finis rerum omnium diuinarum, Theologia vero eſt de rebus diuinis,ac proinde omnibus ſcientiis ſine contentione præferenda. Solùm igitur ſupereſt agitatiſſima illa inter medicos, & iuriſconſultos controuerſia,illis dicentibus,ſe non de fideiuſſione, ſtipulatione,& iure hæreditaro, quæ ſolum pertinent ad tuendam rem familiarem,agere,ſed de propulſandis morbis, tuenda valetudine,ac denique ſeruanda vita, qua nihil eſſe mortalibus prætioſius:his contra reſpondentibus, ſe non ſingulorum hominum,ſed totius reipub.vitam tueri,ac ſanitatem,hoc eſt,Iuſtitiam. Quam ego controuerſiam citra inuidiam dirimam. Satis enim mihi

De controuerſia inter medicinã & iuriſperitiã.

esse videtur, si mea ars sit in præclaris, quin sit omnium prǣstantissima. Iurisperitia duas habet partes, alteram ciuilem quæ versatur in gerenda Repub. alteram litigiosam quæ in agendis causis, Prima hauddubie medicinæ præferenda est. Nam Aristoteles 2. ethicorum Capite decimotertio, ita inquit, *Facultas ciuilis honorabilior medicina est, atque præstabilior.* Causa verò est, quòd medicus de seruanda solius corporis valetudine agit, atque si quando de temperantia, & cohibendis animi affectibus, id quoque refert in corporis valetudinem: ciuilis verò de formandis moribus, & continendis omnibus in officio. Quod quanto sit præstabilius quàm bene valere, satis constat. Alteram etiam partem, & litigiosam, præfert medicinæ hominum auaritia, & inscitia, tamen hanc immeritò fortasse.

Quia hæc, non, vt ciuilis agit per se de Reipu. constitutione, & bonis moribus, sed de singulorum Iure, vt neque medicus de hominis salute, sed huius, & illius. Eorum verò quæ lite possunt detrahi, aut tribui, nihil est cum vita conferendum de eripiendis enim animi bonis (quæ sola rectè vitæ præferuntur) nunquàm est inter homines orta lis. Prǣstabilior igitur est ea ars quæ curat ne homo ante fatale tempus intereat, quàm quæ ne illi quippiam suorum bonorum iniuria detrahatur. Honore igitur dignam esse medicinam, & quo honoris gradu dictum est.

CA-

CAPVT SEPTVAGESIMVM QVINTVM.

ECCLESIASTICI 33. *Et sic intueri in omnia opera Altissimi; duo contra duo, & vnum contra vnum.* Vsurpatissimum est peripateticis omnibus Axioma illud Aristotelicum, Vnum vni est contrarium. Vnde fit, vt duo aut plura non possint esse contraria vni, quare neque vnum duobus aut pluribus, sed necessario contra vnum, & duo contra duo, & plura contra plura. Quod euidenti monstratione videtur confirmari posse, posita definitione contrariorum. Nam contraria sunt, quæ sub eodem genere posita longissimè distant: at verò ab vno non possunt in eodem genere plura æqualiter distare, necesse est igitur vt vnum sit, quod distet longissimè, non posse autem duo distare æqualiter, constat. Nam aut illa duo distant loco, aut magnitudine, aut ratione aliqua. Si loco, aut secundum eandem lineam, aut secundum diuersas. Si secundum diuersas distant duo æqualiter ab vno, necesse est illud vnum sit centrum duarum linearum, & illarum extremitatum, atque ita non potest illud vnum esse quod longissimè distet ab illis duobus. Nam productis vltra centrum ambabus lineis erunt duæ aliæ extremitates longius distantes à duabus primis quàm illud medium. igitur illud vnum neutri est contrarium, nedum ambabus. Si verò duo illa secundum diuersas lineas distant inæqualiter ab vno, non distant ambo longissimè, sed alterum. quare secundum diuersas lineas, non possunt esse contraria vni, duo aut plura. Multo autem minùs secundum

Contraria.

eandem lineam. Nam aut versus eandem partem, aut versus oppositam: Secundum eandem lineam, & versus eandem partem, non possunt duo ab vno æqualiter distare. nam neque duo puncta eiusdem lineæ, quę ducatur à centro ad peripheriam, possunt æqualiter distare à centro. Si autem non distant æqualiter, non distant ambo longissimè ab vno, sed alterum longiùs. Si vero ponis duo illa distare ab vno secundum eandem partem, tunc à neutro distat illud vnum longissimè, quia longiùs distat alterum ab altero. Nullo igitur mono possunt secundum locum distare duo ab vno longissime, sed vnum ab vno, vt supremum ab imo, & duo à duobus, vt supremum, & dextrum ab imo, & sinistro: magnitudinis eadem omnino ratio est, quæ & loci. Quæ ratione aliqua, aut natura, aut forma (nihil enim refert) distant, ea etiam necesse est esse tantum duo, ita vt & vni vnicum sit contrarium. Nam si duo distant ab vno, aut secundum eandem rationem, aut secundum diuersas. Secundum eandem non possunt duo ab vno distare æqualiter. nam si illa ratio distandi æqualiter participatur, secundum illam rationem, vnica fit species non duæ, velut à candore non possunt distare duo calores æqualiter, sed quæcunque à candido recedunt æqualiter eodem calore sunt, quia colorum differentia, solo maiori aut minori recessu constat. Igitur quod summæ recedit vnicum est. Si vero duo illa ab vnico recedunt æqualiter secundum diuersas rationes, iam non sub eodem genere sunt, sed sub diuersis. nam illa ratio secundum quàm distant cõtraria, genus illorum est. Velut color est genus quo, & conueniunt & distant candida, & nigra. Si vero diuersis generibus communicant duo vni, illud vnum ad duo pertinet genera, quà autem ad duo genera pertinet

tinet, non vnum,ſed duo eſt,vt lac,album, & dulce. Neque enim quia dulce, & candidum ſunt in eodem lacte,non ſint duo,& duobus contraria,puta nigro & amaro. Vnum igitur vni, & duobus duo ſtatuere cõtraria,neceſſe eſt. Neque dictis obſtat,videri auaritiæ eſſe contraria duo,puta liberalitatem, & prodigalitatem:ita verò,& in aliis virtutibus,& vitiis. Cum enim autore Ariſto.virtus in mediocritate,atque inter duo vitia ſtatuatur, videbitur virtus contraria eſſe vtrique vitio,& vitia ipſa inter ſe. Quare & virtuti,& vitiorum vtrique erunt contraria bina. Nam virtuti duo vitia, & vitiorum vtrique virtus.& vitium alterum. Nõ inquam,hoc dictis obſtat. Non enim liberalitas contraria eſt auaritiæ neque prodigalitati, ſi exactè loqui volumus,ſed liberalitas illiberalitati,atque ſub illiberalitatis genere,auaritia prodigalitati. itaque liberalitas & illiberalitas ſunt ſpecies cõtrariæ,ſub eodẽ genere, puta ſub habitu animę pertinenti ad largitionem,hic enim habitus liberalitas, aut illiberalitas eſt. hæc rurſum auaritia,aut prodigalitas. Atq; ita ego non cõcederem virtutẽ vllam in medio vitiorũ eſſe, quia quod in medio eſt participat vtroque extremo,nihil autem diſtat magis à vitio quàm virtus. Neque ſanè prodigus tantum diſtat ab auaro, quã liberalis,quia hic habet cum Iuſtitia coniunctam liberalitatem. Illorum vterque abeſt à iuſtitia: quare facile vterque furatur, conueniuntque ambo in vno genere illiberalitatis, quo liberalis differt, ab vtroque. Potiùs dixerim virtutem omnem contrariam eſſe certo cuidam generi vitiorum, ídque genus diuidi in duo contraria vitia, quorum vtrunque moderatur virtus, non vt medium illorum,ſed vt contrarium eorum generi. Itaque illa duo ſunt vni virtuti contraria, non quà duo, ſed quà

Vitia duo an vni virtuti cõtraria.

Prodigalitati contrarium.

vnum genus. Mox verò ac duo fiunt, est alterum alteri contrarium. itaque in eis quoque euenit, vt sit vnum vni contrarium. Videtur dictis repugnare saporum genus, quandoquidem Aristoteles dulce, & amarum, dicit esse contraria Galenus acerbum, & amarũ. Quæ si vera sunt, constat amaro esse duo contraria, dulce & acerbum. Verum hæc non eadem ratione, neque secundum eandem considerationem dicuntur: nam re vera, quà sapores, dulce & amarum contraria sunt, quia longè diuersas passiones inferunt gustandi potentiæ, alterum voluptatem, alterum magnam molestiam. Verùm quà alterationem aliquam nostris corporibus afferunt, quæ talibus qualitatibus sunt affecta (quod ad considerationem medicam magis spectat) acerba, & amara statuuntur contraria, quia illa astringunt, & refrigerant, hæc calefaciunt & dissoluunt, ac dilacerant. constat verò has esse considerationes diuersas. Vtcunque verò considerentur res vno modo, est vnum vni contrarium. Sed quoniam Ecclesiasticus iubet intueri in omnia opera altissimi, sermonem vlteriùs producamus. Non solum quod diximus verum est in iis, quæ propriè vocantur contraria, sed in naturalibus etiam rerum antipatiis. Nimirùm animalia non omnia cum omnibus exercent inimicitias, atque cum multa alicui videantur aduersari, non tamen æquè omnia illa, sed est quod aduersetur præcipuè cuicunque quoddam certum. Velut leporem Canis insectatur, non ita Lupus, aut Leo, neque ita felem, aut murem. felis murem, non ita aliud quodpiam animal. In inanimis quoque rebus perinde euenit: cum enim sint quædam antidota, & simplicia, & composita, quæ censentur pluribus venenis aduersari, vt lapis bezahar & Theriaca, tamen sunt singulis venenis singula antidota

Saporũ cõtrarietas.

Antipatia naturalis.

Bezahar lapis.

dota propria, quia est quod cuiq; peculiariter ac propriè aduersetur, velut aconito ruta, opio generosum vinum, lepori marino lac. Itaque sunt quædam simpliciter antidota, quædam quorundam. atque deteteriorũ generi aduersatur genus alexipharmacorũ, vnũ vni (est enim quodãmodo etiam vnum genus omne) cuicunque venenosum antidotum. Porro naturalem hãc contrarietatis legem imitari videntur etiam hominũ simultates, & odia. quæcunque enim inter plurimos, siue in vna domo, siue in ciuitate, siue in regno, siue etiam inter multa regna, oriantur, dissidia, mox omnes ad quos illorũ causa vtcunq; pertinet, ferũtur in duas factiones. adeo diuisioni accommodatus numerus, est dualitas. Itaq; videntur odia omnia, siue naturalia, siue volũtaria, exerceri per binarios, vt necesse sit, vnũ esse cõtra vnũ, duo cõtra duo, & ita deinceps. Habent verò hæc omnia causam nõ valdè dissidentẽ à priori. Nimirùm vnũ quidam esse semper id secundũ quod aduersari contingat: secundũ vnũ verò non posse distare longissimè nisi duo. Nam antipatiæ naturales, ex naturali quapiam dissimilitudine nascuntur, dissimilitudo verò est similitudinis vacuitas: similitudini verò cuicunque est vnum subiectum. igitur & dissimilitudo omnis est secundum vnum aduersitas, Iam verò causa omnis dissidij, quod nascitur inter homines, redigitur ad affirmationẽ, aut negationem. Quare necesse est abeant primũ in duas sententias, tametsi illarũ quęcũq; possit deinceps abire in alias diuisiones. Præter dicta videtur etiã præscripta oratio Ecclesiastici, continere dogma quoddam Epicuri de vocata illi ἰσονομία, seu, vt interpretatur Cicero primo de natura Deorum, æquabili tributione, seu æquilibritate. Annotauit enim Epicurus non ineptè, eam esse naturãm rerum, vt

Simultatum contrarietas quãdo ad vnum reuocetur.

Aequalibritas.

omnia omnibus,paribus paria respondeant,& similia similibus,& contraria contrariis,& opposita. ita vt in omnibus,& singulis seruetur æqualitas, & respondētia,quædam. Velut,totidē esse quæ conseruent,& quæ interimant:atque corporeorum, & corpore carentiū, mortalium,& immortalium,& aliorum omnium quę secundum oppositionem dicuntur, esse quandam æquabilitatem. Quam Galenus quoque in membris hominis, quæ secundum opposita latera sita sunt, dextram,dico,& sinistram partem animaduertit,mirúmque in modum celebrauit,iustitiam naturæ appellās. Nimirùm nulla pars est in vllo laterum, cui non in altero sit opposita æqualis altera. Nā aut geminæ sunt, éstque altera in altero latere opposita, æquabilitatem etiam situs obseruans,vt oculi,aures, narium foramina,renes,testes,manúsq; & crura, & eorum digiti:aut simplices eæq; in medio sitæ, vt cerebrū,cor,pulmo, vētriculus,vesica,&vterus;inter externas,frōs,os,&colis,aut secundum latera contrapositæ ad æqualitatem vt hæpati opponitur lien. Duæ tantum particulæ videri possint ἰσονομίαν corrumpere, vena quæ vocatur ἄζυγος,hoc est sine coniuge,quia ea sola inter omnes, non oritur gemina, & intestinum vocatnm Cæcum, quod in dextra solum parte situm est sub rene. Verū neque hæ, rectè consideranti, citra æqualitatem esse videbuntur,quia vena, mox ac oritur ex sinistra reflectitur ad dextram partem,vt hactenus, neque dextra neque sinistra esse videatur, sed transuersim posita in medio. Mox repit deorsum,æquales ramos emittēs in oppositas partes per singula spatia intercostalia, vsq; dum insumitur tota in modum spinæ cuiusdam. Iā vero Cæcum intestinū,totius intestini pars est,vt & Colum. rependitur verò ea pars,qua intestinum vocatur

Corporis partes trinæ.

Vena azygos.

Intestinū cæcum.

cæcum

cæcum, maiori coli ad partem oppoſitam amplititune. Itaque & ſecundum genera ſimilium, oppoſitorum, & contrariorum, & ſingulas ſpecies, & partes ſingularum rerum retinet natura æquabilitatem, & vocatam Epicuro ἰσονομίαν. atque vt inquit Eccleſiaſticus, *In omnibus operibus altißimi duo contra duo, & vnum contra vnum.*

CAPVT SEPTVAGESIMVM. SEXTVM.

CAP. 42. Eccleſiaſtici. *Omnia duplicia, vnum contra vnum, & non fecit quidquam deeſſe.* Poſtquam Eccleſiaſticus Capit. hoc percurrerat plurima, & præclariſſima operum Dei, poſtremò paucis his verbis, totius vniuerſitatis rerum rationem cõplexus eſt. Verè enim tota rerũ vniuerſitas, & tota eius perfectio hac ratione conſtat. *Fecit Deus omnia duplicia, & vnum contra vnum & non fecit quidquam deeſſe*, eorũ quæ ad perfectionem vniuerſitatis ſpectant. Sed quo pacto ſunt omnia duplicia? an eſt duplex Sol? & Luna duplex? aut etiam terrarum orbes duo? Immò verò videntur præcipuè mundi partes eſſe ſimplices, vnica enim terra, mare vnicum: res verò quæ multiplicitate conſtant, haud ſcio an vllæ ſint geminæ, ſed multæ: vt multi homines, ſtellæ multæ, angeli quoque, aut ſua ſpecie ſinguli, aut quacũque plurimi. Quæ ſunt igitur hæc duplicia? In microcoſmo certè quædam ſunt gemina, vt renes, teſtes oculi, nares, aures, manus ac pedes: quædam verò ſingula, vt veſica, vẽtriculus, caput: quædam multiplicia, vt digiti, & dentes: quomodo ergo ſunt duplicia omnia? certè non ſunt res omnes ge-

Creata duplicia.

minæ. Immo verò non est numerus, quem non alicui rerum generi aptare possis, & si incipias ab vnitate. Nam est vnicus mũdus, & vnicus mundi rector, & vnicus Sol, sunt duo luminaria magna, duo sexus, Tres mundi corporalis partes, seu regiones, corruptibiliũ, tantum mobilium, & immobilium. tres corporis dimẽsiones, tres diuinę personæ. Quatuor elemẽta, quatuor eorũ virtutes, quatuor anni partes, totidẽ concretorum corporum tẽperamenta. Quinque sensus, quinque vocalia elementa, quinq; digiti; Sex apparent pleiades: Septem planetæ, vt & triones: Octo orbes stellati; Nouem angelorum ordines: Decem rerum genera. Quo pacto ergo sunt omnia duplicia? Certè secundum contrarietetes: quia rerum multiplicitas formalis, nascitur ex diuisione generũ, & diuisiones fiunt per differentias contrarias, vni verò nõ est nisi vnum contrarium: & non facit Deus quidquam deficere, quia tota rerum vniuersitas opus perfectũ est, ac proinde in quocunque rerum genere, si vnum contrariorum est, necesse est alterum omnino esse. Velut quoniam est numerus aliquis par, necesse est esse etiã aliquem imparem, si res aliqua calida, necesse est esse aliquam frigidam. atque si candida, aliqua etiam sit nigra. Alioqui manca esset, & insufficiens rerum vniuersitas: nisi inquàm essent omnia rerum possibilium genera, & omnium generũ differẽtię omnes. Non enim est perfectum, & integrum cui aliquid deest. tametsi verò sunt quorundam generum differentiæ multæ, omnes tamen illæ ad duas rediguntur, aut duarum mistura constant. Velut animalium differentiæ rediguntur ad rationale, & rationis expers; & colores omnes constant mistura albi & nigri; & sapores dulcis, & amari; soni grauis, & acuti. Itaque omnia genera rerum

rerum quibus constat hæc vniuersitas sunt duplicia secundum differentiarum oppositionem, quia vnum vni contrarium est, & non fecit quidquam deesse: Cōstare verò totam rerum vniuersitatē rebus geminis, & multitudinem omnem fluere à binario, constat primum hac ratione. Ipsum Ens, primùm quidē duplex est alterū enim semper ens, alterum non semper ens rursus ipsum non semper ens, duplex. nam alterum est per se exististens, alterum alicui accidēs. Rursus quòd per se existit alterum corporeum, alterum incorporeum. Porrò ens corporeū alterum generabile, & corruptibile, alterum sine ortu, & interitu. Rursus quod ortui, & interitui obnoxium, simplex, quod & elemētum vocamus, aut mistum. rursus mistum; viuens, aut vita carens, & quod viuit, sensu præditum aut sine sensu, & quod sentit, rationale est aut irrationale. Porrò elementum duplex, alterum actiuum alterum passiuum, etiam vtrunque horum duplex, nam alterum calidum, aut frigidum: alterum humidum, aut siccum. Alia omnia horum mistura constant. cuiúsque quoq; corporis, siue simplicis inquamsiue compositi, duplex est principium, forma, & potentia. Genera quoque omnium, quæ mistione constant, sunt diuisione duplicia, vt de visibilibus, gustabilibus, & audibilibus indicatum est. eadem autem est ratio omnium patibilium Qualitatum. Itaque constat omnia esse in hac vniuersitate duplicia aut ad duo redigi, quia cuiusque generis prima diuisio est, in duas differentias oppositas. Hoc tamen non prohibet esse quinque digitos, & septē Planetas & Stellas fixas innumeras, & huiusmodi alia. quia illa duplicitas non est in cuiusque speciei singulis, sed in ipsis generum differentiis. Quoniam ergo genera omnia diuiduntur per opposita, &

Binarium rerū principium.

Generum opposita.

vnum est vni contrarium,constat (siquidem mundus perfectus est)fieri non posse,vt quidquam deficiat,eorum quæ verè existentibus opposita sunt, verbi gratia,quandoquidem est aliquid aliquando ens, aliquando non ens,necesse est esse aliquid semper ens. & quoniam est aliquid alteri accidens, necesse est sit aliquid per se subsistens.&quoniam est aliqua substantia corporea,sit etiam aliqua incorporea.& quoniam est aliquod corpus corruptibile, sit etiam aliquod incorruptibile,& quia generabilium quædam sunt mista, sint necessario quædam simplicia, atque in his si sunt actiua,passiua quoque sint,vt & in ipsis rerum principiis. Et quoniam calidum,& frigidum contraria sunt,si res quædam sunt calidæ,necessariò sint aliæ frigidæ.&si enim omnes hæ,& aliæ huiusmodi consequutiones habent peculiares alias necessitates, omnes tamen illam communem, quod non fecit Deus quidquàm deesse. Nimirum insufficiens,& imperfecta, atque, vt sic dicam,manca & mutila esset rerum vniuersitas,atque adeò ne vniuersitas quidem esset, nisi haberet vniuersa. Nam hæc est ratio totius,vt nihil desit.Dices hinc fieri,vt necessariò sint in mundo animalia immortalia(cuiusmodi esse Deos, & cælestia corpora multi philosophorum putauêre)siquidem sunt mortalia:at verò nõ fit,quia mortale,& immortale non sunt differentię animalis,immo alterum repugnat, alterum necessario inest animali.non enim potest esse animal quod nõ sit sensitiuum,neque sensitiuum quod non passiuum corruptiuè,neque hoc quod non mortale.Ergo mortale, per quædam media,est in ratione animalis. Non possunt ergo esse animalis differentiæ mortale, & immortale.velut ergo nemo dicet,quia est homo rationalis, esse hominem irrationalem,ita neque quia est animal

mortale, ſit animal immortale, ſed quoniam ipſe mortalis, & immortalis rationes contrariæ ſunt, & ſunt res quædam mortales, ſint neceſſario aliæ res immortales Itaque (vt reſumentes ſermonem dicamus) ſunt rationes rerum omnium duplices, & neutra ex parte claudicat vniuerſitas. ſingula tamen, vt homines, equi, & ſtellæ, innumera, omnis tamen multitudo rerum quarumcunque, multiplicatur per dualitatem, vt animalia per duplicem ſexum. & quæ ſexu carent per duplex principium, materiam, & formam, ſeu potentiam & actum. Ne ſanè quidquã eſt, quod omninò careat dualitate, præter id, quod perfectiſſimè eſt vnum per ſe ac ſemper ens, à quo facta ſunt omnia, & non fecit quidquàm deeſſe, cui honor, & gloria in æternum.

CAPVT SEPTVAGESIMVM SEPTIMVM.

CAPITE quadrageſimotertio, Eccleſiaſtici legimus, *Gelu ſicut ſalem effundet ſuper terram.*

Quæ verba nonnulli referunt ad ſalis naturam, dicentes ſalem concreſcere vt gelu à frigore, haberéque ſimilem illi generationem. *De ſale copiosè.* Quod tamen facillimè redarguitur, quia celebratiſſimum eſt apud omnes phyſicos, à contrariis diſſolui rem quamcunque, iis à quibus compacta eſt, Sal à nulla cauſa minùs diſſoluitur, quàm calore, quia ad ignem ſiccatur ac vritur, diſſoluitur verò ab aqua, vt quæ conſtructa ſunt calore. Neque verò dici poteſt, conſtrictum eſſe ab vtroque, vt fictile, eſſet enim illiquabile vt illud, non eſt tamẽ, ſed facillimè liqueſcit, vbi quippiã accedit humiditatis. Illud igitur quod de ſale, hoc

loco dicitur, non spectat ad illius naturam, sed ad phantasiam, & id quod apparet. Nimirum nomine gelu, hic pruina designatur, quæ aspectu quidem sali per terrã sparso est simillima, adeo; vt si procul aspicias, non valeas discernere. res verò adeo similes aspectu, discrepãt natura plurimùm. Nam pruina eandem habet cum niue generationem, hoc solum discrepans, quod circa terram consistit, habet enim ad niuem pruina, vt ad pluuiã ros, & ad grandinem glacies. Hæc verò omnia sunt aqua concreta, exiguis differentia conditionibus. Sal autem insignem habet naturam, vix vlli alteri simi lem. Siquidẽ neq; in metallis est, quia non dissoluitur calore, neque in lapidibus, quia dissoluitur aqua, neque in terræ generibus, quia totus dissolutione abit in aquam, non quidem in ea subsidens, sed solutus in aquam crassiorem. neque verò est aqua, quia non absumitur ab igne, sed vritur potius, vt terra. quid ergo illum esse dicas, nisi αὐτόζενον, hoc est, sui generis? quod sit autem id genus, seu qui modus mistionis, inuestigãdum. Primùm quidem, salsum saporem remissione amari fieri, & amarum fieri terræ vstione, apertè indicat Galenus, nam exustis rebus superest cinis, qui nihil est aliud, quàm terrea exustarum rerum pars, ignitionem retinens. Hic amarus sentitur, qui deposita in aquam ignitione fit frigida terra, aquã verò vertit in salsum lixiuium. itaque amarum fit maxima terræ vstione: salsum hoc ipso adiectione humoris, aliquatenus attemperato. Sal vero est illud terreum vstum, quod cum aqua permiscetur facile, permistum verò ipsam reddit salsam. Id apertè percipitur, quia ex aqua salsa, quę colligitur, siue ex mari, siue ex salinis, per destillationem separatur sal, & fit succus potui aptus: quando, quidẽ igitur separatione salis dulcescit, permistione illius erat

erat ſalſa,éſtq; ſal terra illa exuſta, quæ cum aqua facilè permiſcetur, non eſt autem vſta vſque ad amaritudinem, ſed infra. argumento, quod vbi vſtio plurimum creuit,mare ipſum pro ſalſo eſt amarũ, vt quod mortuum appellatur.Non eſt autem ſal, terra vtcunque exuſta,neq; qualiſcunq; ſed talis;nimirùm quę ſenſim vrenda exalatione,atque cũ aqua miſcenda,conſtitit.neque prius eſt ex terra facta,deinde in aquam demiſſa,aut ex terræ ſordibus, vt quidam dicũt, in mare congeſta,ſed ſimul vi Solis eleuata,vſta,&immiſta,vnde illud miſti corporis genus, vix vlli ſimile conſtitit, maxima ex parte terreum,& graue(nam & Eccleſiaſticus ſalem confert cum arena, & ferro, quod ad pondus attinet)facilè verò miſcibile cum aqua,neque ſubſidens,ſed retinens miſtionem, vt primæ ſuæ generationi congruentem.per minutulas quoque partes; intra exuſtam terrã concluſit flatum,vnde vt ſpuma quędam eſt,& cãdorem habet. Qua etiam in re ſimilis eſt niui,& pruinæ:qua cauſa,& ab igne reſilit, extenuato ſcilicet flatu,qui concludebatur,vt & in aliis omnibus rebus flatuoſis,velut caſtaneis,& glandibus,euenit. Itaque ſal ad terrã pertinet, modo quodam alteratam, & nactam quandam ſympathiam cum aqua ob primã generationem,ob quam non ſolum in aqua, ſed & in aëre humidiori,vt cũ inſtat pluuia,emollitur:ob redũdantiã verò terræ,& vritur,& eſt adeo grauis.incluſus enim flatus nò adeo detrahit pondus reb.cũ appendũtur in aëre,quam cũ in aqua.Quod indicant ligna,quæ cum ſint in aëre importabilia, in aqua fluitant, ac ſuperuehuntur:hanc ob cauſam ſal,cum in aëre ęquè grauis ſentiatur ac terra,in aqua non ſubſidet,vt terra,ſed commiſtus pendet cum aqua. Ob dictam quoque naturam euenit, ſalem ſiccare ſimul, & extergere,

Ligna cur ſupernatent.

ſiccitatem præſtante terra vſta,& exterſionem ipſa ignitione,quia verò hanc minorem habet, exterget ſolùm.Nam amara etiam corrodunt. Atque ſal quidem ſolus,eandem ob cauſam,linguæ moleſtus eſt, admiſtus verò pinguibus,aut inſipidis, moleſtiam & faſtidium tollit,& gratiam addit:acida verò,contrarij cauſa,retundit,liberant verò vtraque & ſalſa, & acida inquam,à putredine,abſumendo humiditatem,quia hęc cum frigore,illa cum calore ſicca ſunt, putredinis verò cauſa eſt redundans humiditas cum languido, & alieno calore, ſalis igitur natura vtcunque explicata eſt,qua non adeo ſimilis eſt pruinæ, quàm aſpectu,& forma, præcipuè cum effunditur ſuper terram in ſalimis.

CAPVT SEPTVAGESIMVM OCTAVVM.

APITE quadrageſimotertio, Eccleclesiaſtici.*Vide arcum & benedic eum,qui fecit illum.valdè ſpecioſus eſt indecore ſuo. gyrauit cælum in circuitu gloriæ ſuæ manus excelſi apperuerunt illum.*

De iride multa. Multis in locis ſacræ ſcripturæ commendatur Iridis pulchritudo.Nam& in Cap.quinquageſimo huius libri in Oniæ laudem dicitur. Quaſi arcus refulgens inter nebulas gloriæ, & quaſi flos roſarum in diebus vernis,& quaſi lilia,quæ ſunt in tranſitu aquæ.Et meritò quidem,pulcherrimis enim coloribus eſt, puniceo,ſcilicet, viridi, & rubro. quapropter plurimum nos vocat in laudem Dei,vt & alię omnes res pulchrę in laudem opificum.non minimum autem auget pulchritudinem eius,illa magnitudo, quia cælum videtur

gyra

gyrare, hoc est in circulum compræhendere. Nunquàm enim superstat hemispherio, nisi circuli medietas, quasi pars sit circuli maioris, ac totum cælum ambientis, atque altera pars sub terra sit in altero hemispherio. Cuius quidem causa est, ab opposito Sole fieri, velut in terram dispectante, ac secundum peripheriam, refractione radiorum in denso aëre reddente circulum, qui terram in medio contineat. quò fit, vt quo Sol sit humilior, atque occasui propinquior, eo sit arcus pars quæ spectatur sublimior, & quo superior Sol, eo arcus demissior. Nimirum est illi oppositus, & velut per totum cælum distentus. Miratus ergo Ecclesiasticus illam tanti arcus extensionem, vt quod videtur, pars circuli maioris appareat, dicit, Manus excelsi apperuerunt illum. De Iridis causis dictum iam antea est, super Genesim. Nunc hoc solum dicere refert.

CAPVT SEPTVAGESIMVM NONVM.

CAPITE 6. Baruch. quod est Epistola Ieremiæ ad abducendos in Babiloniam, ita dicitur. *Quasi possint sentire, qui non habent motum.* quibus verbis, Ieremias indicare vult Idola sentire non posse, quandoquidem motum proprium non habent: non possunt autem sensum habere, quæ motu carent animali. contra autem videtur, motum sine sensu esse non posse, sensum vero esse posse sine motu. Quandoquidem præstantioris facultatis, & ordinis est motus. siquidem Aristotel. quatuor animalium gradus statuit hoc ordine, vegetatiuum, sensitiuum, loco motiuum,

Sensus an sine motu.

& intellectiuum.vt ergo intellectiuum à motiuo separari non potest,motiuum verò ab intellectiuo separatur in brutis,ita motiuum sine sensitiuo esse non possit,licet sensitiuum sine motiuo aliquando sit. Nimirum valet argumentum à maiori ad minus,non contrà , Galenus quoque libello de causis symptomatum affirmat, in parte præter naturam affecta posse perire motum manente sensu, non tamen hunc, manente motu:quandoquidem vehementiori facultate opus sit,ad transferendũ membrum, quàm ad sentiẽdũ solùm.Igitur,& in toto animali,& in parte quacũque,videtur seruari posse seorsum sensum sine motu, non tamẽ motum sine sensu.Præterea,sensus causa est vnde incipit motus per appetitum,aut phantasiam appetitus enim est qui mouet animal,is verò fluit à sensu)motus verò nullo modo causa sentiendi esse videtur:igitur motus necessariò coniunctus sit cum sensu, vt cum sua causa,sensus verò non necessario cum motu.Quapropter à motu rectè videatur quis argumentari ad sensum,dicẽs,si quid mouetur sentit etiam,nõ tamen è contrario,si sentit mouetur. Videtur ergo Prophetas non satis indicare,Idola non sentire,quòd non moueantur fuisséque rectius dicturus , nòn moueri,quia non sentiunt.Nihilominus Prophetæ verba secũdum communem hominum sensum prolata sunt. nulla enim alia ratione agnoscimus animal mortuum esse ac sensu vacuum,quàm quòd neque respirat, neque aliter mouetur. Sed & in ipso ortu, quod nondum sensum assequutum est,neque viuit vita animalis,non potest aliter dignosci ab eo,quod iam sentit, quàm quod moueatur,aut secus.Atque adeo Ecclesia ipsa ita procedit,abortiuos enim fœtus.nisi motus alicuius speciem præ se ferant, non baptizat, quasi animæ

Gradus motus.

Babptismus abortiuorum.

animę pręsentia, non aliter quã per motũ agnosci possit, neque sensus, vbi motus non sit. Atqui profectò, præterquam quod reipsa, & commuui omnium hominum sententia videtur constare, argumentis multis indicari potest, non posse sensu esse præditum, quod moueri non possit. Nam medici multis neque ineuidentibus indicant, sensum & motum ab eodem principio fluere, puta à cerebro, eiusdémque animæ partis esse (quàm vocant facultatem animalem) & eisdem instrumentis deferri, & exerceri, puta neruis, & musculis. Quæ igitur actiones, neque differentia facultatis, neque principij, neque instrumentorum possunt separari, necesse est simul insint. meritò autem si insunt simul, motus nota sentiendi est, potiusquàm sensus mouendi, quia motus sensibile quoddam est, sensus autem non est sensibilis per se ab alio quàm ab eo cui inest. Cum igitur signum notius quiddam esse debeat, necesse est sensum ex motù venemur, vt ex re notiori, simul autem existente. Præterea, cui motum denegasset natura, frustra sensum concessisset. Quorsum enim dedisset voluptatis atque doloris occasionem, nisi prosequendi, & fugiendi dedisset potentiam? nihil certè conferret animali ad sui custodiam, si neque cibum, quem cum voluptate olfaceret, capere posset, neque ab igne à quo vreretur se subtrahere. Frustra igitur dedisset ei sensum Sed neque frustra solùm, sed etiam crudeliter. Quod cum tam longè absit à diuina bonitate, vbi natura esset perficienda, non punienda culpa, constat fieri non posse, atque adeò conuertibiliter dici de re quaçunque sensum & motum: neque posse alterum sine altero inesse, in aliquo toto, & secundum naturam habente: velut in animali quopiam bene valente.

Sensus & motus ab eodem.

Motus à sensu non separatur. Quare rectè considerati, motiuum à sensitiuo non rectè separari videtur ordine, & gradu, simul enim insunt, & æqualiter, generibus omnibus. æquè inquam perfectè, aut imperfectè. Quibus enim omnes sensus, & imaginatio bona, ea & progrediuntur; quæ verò affixa tantùm contrahuntur ac dilatantur, vnum, aut duos tantùm habent, gustum scilicet, & tactum cum imaginatione læuissima. Non igitur inest cuipiam alterum sine altero. Dixi in toto & secundum naturam habente, quia in vna quapiam particula hauddubie inest secundum naturam sensus sine motu, velut in neruis omnibus qui in nullos musculos inseruntur, cuiusmodi sunt optici, & alij complures, qui ea causa vocantur à medicis nerui sensus. *In quibus sensu sit sine motu.* Præter naturam verò & per morbos, & in toto animali, & in parte, potest perire motus manente sensu, in toto quidem vt per catalepsim; in parte verò, cum paralysis non procedit vsque ad sensus sublationem. Maiori enim noxa perit sensus, quia vt dictum est, minori facultate obiri potest. Vnde fit, vt non statim ac sentiri desinit omnis motus, sciri certo possit obiisse hominem, sed expectandum non raro sit, vsquedum refrigeratio integra subsequatur, præcipuè in quibusdam mortis generibus. Rectè igitur Propheta argumentatus est, dicens, *quasi poßint sentire qui non habent motum*, non habent scilicet, motum naturalem, vt animalia. Non enim potest quippiam, quod totum sit atque integrum, & suam naturam retineat, tali motu carens, habere sensum.

CA-

CAPVT OCTVAGESIMVM.

AP.4. Libri Danielis. *Eadem hora sermo completus est super Nabuchodonosor, & ex hominibus abiectus est, & fœnum vt bos comedit, & rore cœli corpus eius infectum est, donec capilli eius in similitudinem aquilarum crescerent, & vngues eius quasi vngues auium.* Videtur Nabuchodonosor, in belluam versus per annos septem, siquidem & figura illi mutata esse dicitur ab humana, & cor à corde hominis. Nam paulò ante præscripta verba ita dicitur in eodem capite. *Cum feris pars eius in herba terræ, & cor eius ab humano commutetur.* Porro paulò infra in eodem capite dicitur, *In ipso tempore sensus meus reuersus est ad me, & ad honorem regni mei, decorémque perueni, & figura mea reuersa est ad me.* Quasi scilicet, & figuram hominis amisisset, & sensum. Cæterum constat apertè non fuisse hanc metamorphosim aliud, quàm morbum eum, quem medici vocant melancholiam morbum, quo qui laborant, insaniunt non eodem modo omnes, sed multifariam, vt sunt eius morbi multæ, ac longè diuersæ species. inter alia insaniæ genera, illa sunt celebratissima, quòd se in aliorum animalium formas mutatos esse imaginantur, faciúntque, & patiũtur omnia, quasi re vera ita esset; alij in Canes, & latrant; alij in Gallos, & cantant, & concutiũt latera; alij in Lupos, & exeunt noctu domo quærúntque sepulchra, & versantur libenter cum cadaueribus. Adeò sunt celebres hæ insaniendi differentiæ, vt ab illis indita sint morbis nomina. Vocatur enim canina melancholia, & Lupina, græcis λυκανθρωπία, arabibus Cutabut. Verum plures sunt insaniendi modi, quàm morborum no-

Nabuchodonosoris metamorphosis.

Melãcholicorum genera.

mina. Non enim vllum peculiare nomen est eius insaniæ, qua se quis esse gallum putat, aut asinum, aut bouem. est tamen omnibus his commune nomen insania ex melãcholia. Quem morbum insinuauit Arist. 7. Ethicorum Ca. 1. dicens, *Ferus atque immanis est inter homines rarò, maximè verò inter nationes barbaras est.* Fiunt autem quidam tales, & ob morbos læsionésque principij. Vocat Arist. læsiones principij, ipsa insaniæ genera, quia sunt læsionis partis principis in qua est mens. Hic Nabuchodonosor haud dubie neque Canem se, neque Lupum esse imaginabatur, siquidem fugiens semper homines, vitam agebat in siluis, & vescebatur herbis, quod neque Canum, neque Luporum est, sed Onagrorum, aut boum: aliquid igitur tale esse se ipse putabat, appetebátque belluinam vitam, & victum, quod est, factum illi esse cor ex humano belluinum. alioqui & figura ipsi mutata est, non quidem penitus in belluinam, sed in magnam deformitatem, & faciem ab humana diuersam, corporis tota cute durata, & infecta à rore cæli, cũ versaretur nudus, ortísque pilis crassissimis, vt quodammodo imitarentur plumas. quod sanè ab eiusdem morbi causa fiebat, à copiosa scilicet fuligine crassissimæ melancholię: vngues quoque illi creuerunt, factíque sunt vt rapacium auium, ob copiam crassi terreíq; alimenti, & ob tam longam intermissionem amputandi. Durauit morbus hic annos septem. Quod tempus multis morborum longissimorum est fatale, & decretorium, ob vim septenarij.

Pilorũ & vnguium materia.

Anni decretorij.

CA-

CAPVT OCTVAGESIMVM PRIMVM.

AP.14.Danielis. *Tulit ergo Daniel picem & adipem, & pilos, & coxit pariter, fecitque massas, & dedit in os Draconis, & diruptus est Draco.* Hæc ratio interficiendi Draconem, qua Daniel vsus est, non fuit miraculosa, sed naturalis. Quia & si neque pici, neque adipi, neque pilis, vis vlla deleteria sit, ac proinde neque illorum misturæ, tamen sunt alia ratione mortifera. Nimirùm, quæ deuorata mortem afferunt, quędam ob ipsius substantiæ proprietatem, quæ accipientis animalis naturæ aduersa est, (non enim eadem sunt omnibus venena, sed alia aliis) id faciunt, suntque illis venena: quædam cum sint alioqui medicamenta, in vsus quosdam vtilissima, quòd intempestiuè accipiātur aut dosi nimia, mortem inferunt: quædam ob quandam incommoditatem, quam à substantiæ modo, aut figura habent, & si per se nulla vehementi qualitate poleant, velut aciculæ latenter intra mazam, aut panem deuoratæ, aut frustula vitri, aut adamantis, huiusmodi sunt quæ hispani vocant, çaraças. in hoc genere est, quod Daniel obtulit deuorandum Draconi. Nam pici nulla perniciosa qualitas est, neque adipi, cum pręcipuè non fuerit perniciosi cuiuspiam animalis, sed vt verisimile est, cum simpliciter dicat adipem, nullius animalis facta mētione, hirci, aut arietis, aut bouis, aut alicuius alterius familiarissimi. Sed neque pilis talem vim inesse agnosces, quia si in puluerem comminuti propinentur, nihil aliud, quàm siccant. Tamen cōstat (mihique id contigit aliquādo videre) pilos humanos

Draco diruptus.

Deleteriorum diuersitas.

deuoratos, magnam ventriculo inferre noxam atque adeo choleram morbum lethalem. Cuius causam esse existimo, quòd ob illam flexibilitatem, nauseam mouent, ipsi verò ob tenuitatem, & implicabilitatem nō reiiciuntur, sed continenter hærent, irritant. Iam verò pix, & adeps cum sint glutinosa, & emplastrica, obturare viā cibi nata sunt, implicata verò pilis multò hærebunt tenaciùs. quapropter meritò factum existimo, vt boli ex ea massa dati, hęserint firmiter angustissimę ventris viæ, eáque penitus, obturata, nullóq; exitu dato, neque deuoratis, neque flatui, dirūperetur Draco.

CAPVT OCTVAGESIMVM SECVNDVM.

LIBRO primo Machabeorum Ca.6. ita legitur. *Elephantis ostenderunt sanguinem vuæ, & mori, ad acuendos eos in prælium.* his verbis constat, Persás qui Elephantis vtebantur in præliis, consueuisse illos irritare, posito ob oculos succo vuę, & mori. Atque eisdem verbis insinuatur, illos ob similitudinem sanguinis censuisse, Elephantos succis illis irritari, quasi cōspectu sanguinis sæuientes. Nam dicitur, *ostenderunt sanguinem, vuæ, & mori*, hoc est, succum vuæ, & mori sanguini effuso similem. an verò vana esset hæc consuetudo, an ratione fulciatur naturali, dignum est cōsideratione, Certè multarum gentium opinione constat, pugnaces feras intuitu rerum rubrarum irritari, nam & in Hispania qui tauros agitant, rubris tunicis induti in forum prosilire consueuerunt, quasi illos ita magis irritaturi. Atque quod multarum gentium con

Elephas cur viso colore sanguineo irritetur.

conſtat conſenſione, æquum eſt cenſere eſſe ita, atq; vt confirmatum experimento recipere, & cauſam inueſtigare, eam eſſe vulgus cenſet, quòd ſanguinis intuitu ad ſanguinis effuſionem prouocentur. Mihi verò ea cauſa non placet. Nam ira eſt feruor ſanguinis, quem ciet appetitus vindictæ. Quæ autem cauſa eſt, vt ſanguinis effuſi phantaſia, appetitum inferat vindictæ? Hunc enim appetitum nihil, niſi imaginatio contemptus, vel acceptæ iniuriæ, in animantibus quibus honoris eſt ſenſus aut doloris illati, vel prohibitionis rei expetitę, in omnibus inferre poteſt. In obiectu autem ſanguinis nihil horum eſſe videtur, quapropter multò magis placet ratio alia, quæ non incipit ab imaginatione, ſed à propria ſanguinis natura. Nimirùm ſanguis intuitu rerum rubrarum commouetur, is commotus, præſenti præcipuè iræ cauſa, vt in prælijs, facile feruet. Quo feruore, accedente eo quem præſens irritatio ciet, veriſimile eſt primum iras increſcere. Agitari verò ac commoueri ita ſanguinem, receptiſſimũ eſt à medicis omnibus, qui proinde, ſpuentem, aut fundentem ex naribus ſanguinem, vetant ipſum ſanguinem, & res aliàs omnes rubras intueri, & ad cerulea, aut nigra potiùs iubent oculos conuertere. Contra exanthematis ſecundùm cutem laborantes, iubẽt rubris indumentis operiri, atque cubili in quo decumbunt parietes rubris tapetibus tegi, vt ſcilicet rubra deſpectent. In illis quidem timentes, ne ſanguis amplius agitatus erumpat, in his ſperantes fore, vt ita abundantiùs ad cutem emergat. Galenus libello de ſub figuratione empyrica ita inquit. *Præterea color rubeus ſanguinem expuentes irritat, in reliquis verò paſſionibus, & ſymptomatibus, ipſa etiam experientia atteſtante planè inutilis, & ſuperuacaneus eſt.* itaque Gale-

Colore rubeo cur ſanguis moueatur.

nus eo loco dicit, experimento constare irritari sanguinem conspecto colore rubro, causam verò qua irritetur non dicit, quia arbitror, illic de Empyrica subfiguratione disserebat, opus est ergo vt à me dicatur. Hanc ergo arbitror præcipuè esse in spiritibus. Nam hi tenues, & maximè mobiles cũ sint, adeò vt ab Hippocrate idcircò vocentur impetum facientia, & in venis, & in arteriis cum ipso sanguine misti abundent, faciántque eum fluxilem esse, alioqui concreturum, atque vt Arist. cẽset futurum etiam frigidum, ni spiritibus calesceret, consentaneum est, eos allici splendore illos simili splendori sanguinis, in quo volutantur naturaliter; ad oculos præcipuè, quæ partium omnium externarum maximè spirituosa est, deinde, & ad totã cutem accurrere, & per quancunque venæ, aut arteriæ rupturam, aut laxitatem effluere. Cum præcipuè, vt medicorum opinio fert, spiritus vitales ex sanguine, & animales (duplices enim spiritus esse autumnant, nisi etiam triplices) ex vitalibus generentur. Omnes ergo hæ substantiæ, sanguis dico, & duplices spiritus, proximam habere naturam est necesse, atq; adeo spirituũ naturãm fulgorem cum fulgore rubro sympathiam, ob quam illo alliciantur, secúmque sanguinem commoueant. Sunt certè alia quamplurima, quę longo occultiores habẽt sympathiæ causas, in quibus tamẽ acquiescunt Philosophi, aliis euidentioribus destituti. quapropter non videtur mihi esse hæc valdè longè petita. Vtcũq; verò de causa sentias, res certè ipsa multis neq; ineuidentibus constat experimentis. Noui quendam, qui oculos in rem quampiã cũ rubore splẽdentẽ aliquantisper attentius intendens, non aliter oculis ac toto vultu afficiebatur, ac si vino æstuaret, aut erysipelate corripi inciperet. Id verò quoniã nõ æquè accido-

Spiritus duplices.

omnibus, constat accidere magis, quibus sint cum sanguine spiritus agiliores (ob hæc symptomata dicit vulgus esse quibusdam sanguinem leuiorem) aliquantisper verò accidere omnibus, nam & qui faciei erysipelate laborant, & qui ophtalmia, vel suffusione cruenta, splendoris rubei conspectu plurimum læduntur. Mulieres vero quibus pulcritudinis est cura, siquidem albidæ sunt, purpureis vtuntur indumentis, & spectris, non solùm quod specierum attemperatione apparens quidam rubor exoriatur, sed etiam quod hunc apparentem insequatur verus color incitatis spiritibus, ac cum eis sanguine. quæ eadem est causa furoris excitandi in belluis, vbi alioqui est præsens iræ occasio.

CAPVT OCTVAGESIMVM TERTIVM.

LIBRO 2. Machabeorum Capite septiptimo, ita alloquitur mater filium suum minimum.

Fili mi miserere mei, quæ te in vtero nouem mensibus portaui, & lac triennio dedi. Dubitare hìc possit physicus, cur dicat, nouem mensibus te portaui in vtero, cum Cap. 7. Sapientiæ, dicat Salomon, *Decem mensium tempore coagulatus sum in sanguine, ex semine hominis, & delectamento somni conuenienti.* Deinde, cur dicat triennio lac dedi, an id factum est iuxta naturæ ac medicinæ rationem, an nimium fuit infantem triennio lactare. Primam quidem dubitatiunculam facile dilues quandoquidem vt Aristotel. dicit. Capite quarto, Septimi de historia animalium, *Cum alia omnia animalia singulari, ac vno mo-*

Vteri gestationis exacta cõsideratio.

do partum suum perficiant (vnum enim, statutum est pariendi tempus omnibus) homini vni multiplex datum est. Nam & septimo mense, & octauo, & nono, parere potest, & quod plurimum decimo: nonnullæ etiam vndecimum tangunt. Hæc Arist. Autor libelli de carnibus, qui inter Hippocraticos est, affirmat postremum finem, quo mulier parere possit, decimum esse mensem, neque vllam vltra id tempus posse parere deceptasque esse omnes, quæ se vndecimo affirmant peperisse, men sium suppressione anticipante conceptionem: infra illum verò finem, esse alios plures. Libello etiam de alimento, Hippocrates multos variósque pariendi fines connumerans, postremum statuit tercẽtum dies, quos constat decem menses perfectos esse. Arist. nonnullas vndecimum attigisse affirmat. quod mihi non videtur inopinabile, tametsi rarum sit quandoquidẽ vix quidquam est in rebus huiusmodi, quę ad naturam spectãt, impossibile, aut necessarium, adeo mira rerum varieta te natura luxuriat. Itaque sunt & qui recensentur ab Aristotele pariendi fines, & plures adhuc. inter eos au tem omnes, qui maximè videntur, iuxta id quod depræhenditur experimento, & Hipp. doctrinam naturales sunt dies ducenti & septuaginta, qui complẽt no uem menses græcos, hoc est vulgares, & constantes tri ginta diebus, & ducenti & octoginta, qui decem dies accipiunt decimi mensis, & trecenti qui decem integri menses sunt. Nam Hippocrates lib. 2. de morb. vul garibus sectione tertia, ita inquit. *A mensium fluxu nu merandi sunt nouem menses, aut à conceptione, & ad septuaginta ad ducentos dies græci menses fiunt.* Porro libello de partu septimestri, maximam vim tribuit qua dragenariis dierum, affirmans eos qui quinto aut setimo edantur quadragenario, vitales esse, sunt verò septies

Partus multiplicitas.

pties

ptics quadraginta, ducenti octoginta. Iam vero tercentum dierum finem eodem loco, & in eis quos citauimus ex libello de alimento & de carnibus, & alibi pluries, scribit. Cum ergo optimi ac perfectissimi sint nascendi fines, nouem, & decem menses, dicere possis vtriusque in sacris factam esse mentionem, neq; possit quispiam inficias ire. Ego verò magis adducor vt credam, vtrobíque intelligi idem tempus, puta mẽses nouem. is enim, & Hippocratis testimonio, & omnium hominum experimento creditur esse maximè naturalis, & communis nascendi terminus. Sed quia nomen mensis non de eodem dierũ numero semper dicitur, sed nunc de græco, qui, vt diximus, triginta diebus constat; nũc de Lunari qui grȩco semper est minor, fit vt qui nono mense græco exit vtero, exeat decimo lunari. itaque si Lunæ circuitiones numeres nascuntur homines decimo mense, sin vulgares menses. perfectò nono, tempus idem est. Et hæc quidem quæstio physica est, illa verò medicinalis; An expediat integrum trienium lac dare infantibus, an priùs sint ad cibos solidiores transferendi. est verò non solùm medicinalis, sed etiam practica. Scire autem in primis expedit, velut earum mutationum, quæ pueris natura contingunt, cuiusmodi, ingressus, loquelæ, dentitionis, primȩ & secundæ nulli sunt certi iidémq; omnibus fines, ita neque eorum, quæ arte circa illos fiunt, velut extrahendi brachia, erigendi in pedes, contrahendi vestes admiscendi cibi aliquid cum lacte, & omnino ablactandi. Nimirum vtraque, & quæ natura inquam. & quȩ arte fiunt, causam habent in natura. naturarum verò est mira varietas. Verùm quia incerta cadere non possunt sub artem, facit medicina quod & aliȩ artes, hãc irregularitatem redigens ad regularitatem, & statuens cer-

Lac sugere quandiu pueri debeant.

tos quosdam fines, quasi sint omnibus iidemqui tamē sunt plurimis communes à quibus deflectere, nisi exiguum non liceat. Galenus primo de tuenda valetudine iubet lacte solo vti, vsquedum exeant dentes anteriores, seu incisorij, postquàm autem prodierint assue facere infantem cibo crassiori, dare verò nihilominus lac μέχει το τρίτον ἔτος, hoc est vsque ad tertiū annum. Dubitare possis in Galeni verbis, an spectanda esset integra eruptio dentium anteriorum, ad primā solidiodioris cibi oblationem, & an tertius quoq; annus esset transigendus ante ablactionem. vtrunque exposuit eius interpræs Auicenna, sen. tertia primi, lib. dicens, *naturale tempus lactandi est tempus duorum annorum*, & rursus, postquā duales (vocat Duales anteriores, quia nascuntur bini, supra & infra) apparere cœperint dentes, ipse adnutriens mouendus erit ordinatè, quod sit fortius. Itaque vt assuefacere incipias puerum crassiori cibo, Galeno autore, & interpræte Auicenna, satis est, si anteriores dentes incipiant apparere: ad ablactā dum autem si duos annos transegerit, itaque lac acceperit, vsque ad tertium. Eandem sententiam sequuti sunt Oribasius, & qui ab illo mihi videtur hæc, & multa alia transcripsisse Paulus. Dicunt enim. Satis erit biēnium lacte nutrire. eadem quoque esse videtur Aetij sententia, qui cum frumētaceum cibum (hoc est panē) intrepide accipit, ablactandum censet infantem, quod (inquit) circa vigesimū mensem plerūq; accidit. tunc ergo paulatim ab vbere desuescat. Eadem inquam penitus mihi videtur esse sententia. Nā in illud paulatim insumuntur quatuor menses, qui vsq; ad integrū biēniū restāt. ergo & quod mater Machabeorū dixit, *triēnio lac dedi*, ita est intelligendum, ac si diceret, vsque ad tertium annum. Non est autem res parui momenti, ne-

Ablectationis tempus.

ti,neque parum refert ſcire,quo tempore ſint ablactādi pueri:nam ſi ante tempus id fiat,maxima naſcuntur incommoda;ſi vltra tempus differatur,maiora. Naſcuntur verò vtraque ex eadem cauſa:ea videlicet,qua datur lac infantibus.ea eſt,quia humiditas illa infantilis,quam ex vtero,& ſuæ generationis principiis contraxerunt,conſeruationem poſtulat,& quia ſecundum naturam eſt,vt certè quodcunq; tēperamentum ętatis, & pręterea,eſt optima, quia nō ſolū naturalis,ſed etiā natiua,& ad reliquam vitam, & futurum incremētum apprime neceſſaria. Calor enim naturalis tali humiditate ſeruatur,& incrementum,non niſi in humida materia fieri poteſt.igitur multis cauſis, eiſque optimis, infantilis humiditas,ſeruari poſtulat.Conſeruatio autem omnis agitur ſimilibus, velut curatio contrariis. Humido autem humiditate natiua,nihil vel excogitari quidē poteſt ſimilius lacte, quod ita eſt humidum, ſuctúmq; ex ipſo vbere ſpirituoſum,vt vnica,eaq; exigua tranſmutatione factum ex ipſomet ſanguine, ex quo coagulatus eſt infans.Si igitur ab hoc adeo ſimili cibo ante tempus abſtrahatur,eueniet,id temperamētum non conſeruari quandiu poteſt, ſed intempeſtiuè commutari in aridius. Vnde euenient,vnum,vt cibi ante tempus oblati non bene conficiantur, & infans in morbos incidat;alterum,vt caro intempeſtiuè ſiccescat,& infantilis ætas contrahatur,atque cum illa ad proportionem ſequentes ætates,& incrementum minùs ſuccedat ſitq; proinde homo,& minor:& breuioris vitæ,& morboſior. Si aūt plus ſatis in vſu lactis perſiſtitur,& hæc eadem naſcuntur mala(præter id quod ſpectat ad incrementum)& morib.etiam, ingenio incommodatur. Nam vt infans ætate procedit, ſiccatur naturaliter,& dureſcit. Si igitur eius temperamento

Lac ex quo generetur.

alterato, cibus manet idem, fit vt qui similis erat, contrarius iam sit, atque qui naturalem seruabat humiditatem, excrementinam inducat, quare & morbosam. Humidum igitur faciet præter naturam. Sed & frigidum, & caloris naturalis inopem. quia vbi iam est tempus ablactandi, infans solidiores appetit cibos, quos & potest conficere. Si igitur dentur tenuiores, & debiliores quàm pro eius concoctrice facultate, debilior fiet homuncio, & naturali calore minùs abundans (marcescit enim naturalis calor cibo tenuiori) ac proinde breuioris vitæ. Nam caloris naturalis robore seruatur, & producitur vita. In hanc sententiam dixit Hippocr. Epid. comm. 4. imbecilli victus frigidi, robusti verò calidi: & rursum Comm. 5. eiusdem sexti, imbecilliora cibaria breuem vitam habent. Sed & quod ad mores attinet, & ingenium, perinde probatur. Si enim Plato recte dicit, humiditatis redundantiam stupiditatis infantilis causam esse, constat nimium vsum cibi adeo humidi contrarium esse prudentiæ: Quoniam verò calori detrahere naturali indicatum est, augebit timiditatem, eritq; contrarius fortitudini. Fiet igitur, qui non ablactabitur tempestiuè, debilis, mollis, & stolidus. Plurimum itaque refert, suo tempore infantes ab vberibus abducere. tempus verò legitimum esse perfectum biennium, constat ex communi medicorum omnium sententia, & ipsis naturalibus inditiis. Ad id enim tempus in plerisq; dentibus os impletur, & pueros panem auide euenit arripere, ac plorantes poscere. natura scilicet, & instrumentis, necessitatem, vt digito; indicante.

Ratio nutriendi infantis.

CA-

CAPVT OCTVAGESIMVM QVARTVM.

IN Euangelio Matthei. Capit. 6. *Lucerna corporis tui, eſt oculus tuus. ſi oculus tuus ſimplex, fuerit, totum corpus tuum lucidum erit. Si autem oculus tuus fuerit nequam, totum corpus tuum tenebroſum erit.* his conſonare videtur, quod ab Hippoc. 6. Epid. ſectione 4. dicitur, his verbis, *Oculi vt valent, ita & totum corpus*, eam enim orationem in noſtris commentaris indicauimus, æquè ad medicinam, & phyſiognomoniam, & philoſophiam morum pertinere poſſe, ſi quidem oculi præ aliis omnibus corporis partibus notas præbere poſſunt morborum qui infeſtant, & morum in quos quiſque natura eſt propenſus, & motuum animi, ſiue hilaris eſt, ſiue triſtis, ſiue iratus, ſiue timet, ſiue aliud quiduis patitur. Nimirum librum Prognoſtici inchoat Hipp. à facie & oculis: & phyſiognomici nulla ex parte accipiunt plura ſigna, quàm ex oculis, neque verò tot, vt facilè eſt videre apud Ariſt. in libello de phyſiognomia, & apud Hippocr. libro 2. Epid. ſectionibus quinta, & ſexta, in quibus ſunt multa pertinentia ad hanc philoſophiam, eorum verò pars maxima ſpectat ad oculos. Nimirum, vt ſuper vltimo ca. libri Eccleſiaſtis explicuimus, hominis facies vocatur platea animæ, & oculi vocantur aſpicientes per foramina, quia in facie ſunt omnes ſenſus, quapropter illic videtur anima, vt in foro verſari, ác negociari cum rebus externis. Senſuum verò perfectiſſimus, atq; exactiſſimus eſt viſus. Atque per ocilos, quàm per aures, & nares, & os, tantò magis videtur exire ipſa vis

De oculis multa.

animæ ac se se manifestè prodere quasi per fenestras: vt à Platonicis omnibus atque adeo à Galeno, existimatum sit, vere ipsam animæ facultatem exire ad vidẽdum atque visionem longe ab homine agi. Certè constat fulgoris illius sensifici, qui spiritibus animalibus inest multò plus abundantiusq; venire ad oculos, quã ad aliud quodpiam sentiendi instrumẽtum, atque per hoc multo magis cum externis communicare animã. Hinc fit, vt quid patiatur, qualísque sit, nulla in parte apertius indicet: atque vt verissimum sit, quod Hipp. loco citato dixit, *vt oculus valet, ita & totum corpus.*

Oculus metaphoricè quid.

Porro nomen oculi propriè dicitur de corporali vidẽdi organo: metaphoricè verò de acie mentis, hoc est, intellectu. Quia vt ille videt corporalia, ita hic incorporea. Hac metaphora, & Philosophi omnes, & Poetæ etiam vtuntur. in sacris verò est frequentissima. Illud enim Psalmi duodecimi, *Illumina oculos meos, ne vnquam obdormiam in morte,* & illud vigesimi quarti, *Oculi mei semper ad Dominum,* nõ de corporalibus his oculis, sed de mente venit intelligẽdum. Neque enim optandum est ne vnquam obdormiamus corpore, sed mente & in peccatis. Neque refert corporeos oculos intentos semper esse in Deum, quem illis oculi non videbit homo, & viuet, sed mentem. Significatur verò hæc nomine oculi. Quam metaphoram persequutus optimè est Plato. lib. 7. de Rep. seu de iusto, ita de mẽte disserens comparansque cum corporali oculo. *Præsens autem ratio nobis innuit, primùm vim quæ est in animo cuicunque, deinde instrumẽtum quo res discere quisque potest, perinde ac si oculum impoßibile esset, aliterquam vnà cum toto corpore ad clarum obiectum ex obscuro conuertere. Ita tota mente à generatione vsque ad id quod ens dicitur, circum agere oportet, vt quòd clarissimum est, poßit speculando transcendere.*

Oculorũ virtus.

Hoc autem ipsum bonum esse dicimus. Ad hoc igitur ipsum eruditio competens erit facultas quædam animi dirigendi, vt ipsius oculi, quàm facillimè & efficacißimè cõuertatur, quæ huic oculo aciem, visumque non dabit, sed eum potiùs, cum visum quidem habeat, neque tamen rectè conuersus sit, neque quod decet aspiciat, conuertere omni machinatione contendet. Ecce vt Plato mentis aciem oculum vocet, atque per oculi analogiam definiat. Ergo quod physici, & physiognomici de corporali oculo affirmant, qualis scilicet is est. tale esse & totum corpus, hoc Dominus transfert ad oculum animi, hoc est intellectum, dicens, *Luuerna corporis tui est oculus tuus, si oculus tuus simplex fuerit totum corpus lucidum erit.*

Quasi diceret, vt oculus est lucerna corporis ita mens seu intellectus, animæ, quæ est præcipua hominis pars, ac per quam homo bonus, aut malus dicitur. Velut ergo, vt valet oculus, ita valere agnoscitur totũ corpus; ita vt valet intellectus, valet anima, ac pereã totus homo, qui nũc significatur nominecorporis. *Si igitur* (inquit) *oculus tuus simplex* hoc est bonus est, *totũ corpus* (hoc est, totus homo) *lucidũ erit. Si autem oculus fuerit nequam, homo totus erit tenebrosus.* Vbi est animaduertendũ, in sacris, cũ hæc de mẽte, aut de homine enunciantur, idem esse simplex, seu bonũ, & lucidum; atque nequàm & tenebrosum. Nimirùm radix, ac principium peccati, est ignorantia, & tenebra. Principium autem verè virtutis, lux & perspicacia mẽtis intuentis primum verum bonum. Vnde à causa ad effectum translato nomine malus vocatur tenebrosus. & bonus lucidus, & ipsa bonitas, lux & sapientia: & malitia tenebra, & stultitia. Qua phrasi tota scriptura sacra, maximè verò libri Sapiẽtales referti sunt

Philosophis etiam omnibus, est semper in ore illud Aristo.3.Ethicorum Cap.1.*Omnis peccans est ignorans*, Causam verò non omnes assequuntur, immo plerique dubitant quod non videantur peccata ex ignorantia fluere omnia, sed quædam. Immo verò quæ verè ex ignorantia ea aut omnino non esse peccata, aut leuiora videãdtur, siquidem & Paulus de seipso dicit in Epistola prima ad Timotheum, *Misericordiam cõsequutus sum, quia ignorans feci in credulitate*. ignorantia igitur non videtur facere, sed aut tollere, aut imminuere peccatũ. Porrò plerísque hominibus videtur, se nõ ignorare quid faciant, cum quid peccant, sed velle potiùs scientes & volentes, sequi deteriora. Hæc autem dubitatio nulla ratione melius dilluitur, quàm adhibita causa, qua dicta asseritur thesis, puta peccatum omne nasci ex ignorantia, & tenebra. eam verò reddit optimè Plato, loco nuperrimè citato ex septimo de Rep. dicens, mentem humanam velut oculum quendam esse, eúmque cum conuersus est, ad res & negocia huius seculi, auersum necessariò esse à veris & æternis bonis, ac proinde non posse ea perspicaciter intueri, ideoque neque videre, nisi tenuiter, neque ab illis permoueri, sed à rebus caducis trahi, vtpotè quas videat exactius: eum verò, cuius mens diuinis rebus sit intenta, circa humanas cæcutire non aliter ac qui è luce splendida repentè se transfert ad tenebras. Hinc fit, vt filij huius seculi (dicitur hoc Cap,16.Lucæ) hoc est qui res huius seculi habent cariores, quàm diuinas prudentiores sint in generatione sua, hoc est, in tractãdis negociis secularibus, quàm filii lucis, qui in his id solùm quòd verè bonum, & verè ens est, habent intẽtos mentis oculos. Iidem verò, qui in his rebus sunt perspicaciores, circa diuinas cœcutientes, & stulti facti pec

De ignorantia.

Filij huius seculi perspicaces.

facti peccant:quia vera bona tenuiter vident,vtpotè à quibushabẽt oculos auerſos. itaque vtrique ſunt perſpicaces circa quæ habent oculos intentos, & cæcutientes circa contraria, vnde & illud Pauli prima ad Corinthios Cap.3.etiam intelligitur facilè. *Si quis videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſeculo, ſtultus fiat, vt ſit ſapiens. Sapientia enim huius mundi ſtultitia eſt apud Deum.* Ignorãtia itaque eius qui peccat, eſt in auerſione oculorum mentis à Deo. Proinde monet ibidẽ Plato, eius oculos diſciplina, & meditatione ad vera bona ſenſim conuerti.quia ſi quis repente velit, diu occupatũ in rebus caducis ad vera bona trãsferre, nihil proficiet, quia excæcabitur repentino lucis intuitu, vt qui diu moratus ſit in tenebris. paulatim verò meditatione, & exhortationibus trãsfertur mẽtis oculus ad veri boni contemplationẽ facilem, vnde & reſipiſcet. Quãquam nonnulli etiam repente tranſlati ſunt, atque iis quidem ſolet repentinus fulgor multas excutere lachrymas; quorũ multi quaſi dolore perterriti retrocedunt, nõ nulli verò quibus Deus maxime fauet, etiã perſeuerant. Conſtat itaque vt vera virtus ex vera mẽtis oculorum luce; nequitia verò naſcatur ex tenebris. *Vera virtus vnde.* Nam & ſi vtrique, & boni inquam & mali, in ſuis quique rebus ſint perſpicaces, tamẽ quantò res diuinę humanis ſunt illuſtriores, ac meliores, tantò etiã præſtat bonorum ſapientia malorum ſagacitati (nimirùm ſcientia ex obiectis accipit dignitatem) quare hæc ad illam tenebra eſt, illa verò lux. Prouer.4. *Via impiorum tenebroſa, neſciunt vbi corruant: iuſtorum ſemita quaſi lux ſplendida procedit, & creſcit vſque ad perfectam diẽ.* Meritò igitur in tenebris verſari dicuntur impij, boni verò ambulare in luce, atque adeò, quod probum lucidum, quod nequam tenebroſum. Quod verò

corum qui peccant, plerique nihil se sentiant ignorare, nihil obstat dictis, quinpotius hoc ipso sunt insipientiores, hoc ipsum adiicientes suæ insipiẽtiæ, quod se putant scire, quæ ignorant. Nimirũ teste Arist. ca. 3. septimi Ethicorum, sunt velut furentes, & ebrij, qui de quacunq; re interrogẽtur, respondent nonnunquàm, ita, vt videantur sapere, & eligunt, faciúntque contraria. Duodecimo etiam cap. Prouer. legimus. *Via stulti recta in oculis eius*. Quod verò obiiciebatur de ignorãtia, quæ peccatum minuere, potiusquàm augere videtur explicemus. Dicta ignorantia, quæ auersio intellectus à vero bono est, non potest abesse ab eo qui peccat, illam enim facit perturbatio mentis qua tenetur; & qui in illud bonum habet mentem intẽtam, vidétque illud perspicaciter, fieri non potest vt mala eligat præ illo. naturaliter enim ferimur in bonum, atq; hoc ipsum in ratione boni est. Quare qui deteriora eligit, meliora non satis vidit, & ea quidem ignorantia non minuit, sed auget peccatum, quia ea ipsa maxima improbitas est. Habere inquam mẽtem auersam à Deo, cum possis conuertere, aut studere, vt conuertas. Quidam verò præter hanc, quæ communis omnibus qui peccant est, ignorantiam, habẽt aliam peculiarem circa propriam materiam peccati, vt qui ignorans diem festum esse, rei sacræ non interfuit, aut ignorans esse alienum, quidpiam abstulit. ea quidem ignorantia culpam semper minuit, nisi sit studio procurata. grauius enim esset, sine vlla excusatione, scientem ac considerantem diem esse festum, & rem alienam, peccare; si verò nulla negligentia in causa fuit vt ignoraret, etiam tollit omnino peccatum, quia (vt Aristot. Capi. citato ex tertio Ethicorum dicit) cum tali ignorantia non est electio, sine qua esse peccatum non potest.

An ignorantia peccatum minuat an augeat

Nihilo-

Nihilominus est semper peccatis adiuncta ignorantia ea, quæ in oculi mentis auersione consistit, vt omnis vera bonitas ab eius oculi in Deũ conuersione, procedit. Quapropter vt habet is oculus, ita & totus homo. Atque si oculus is fuerit simplex, totũ corpus erit lucidum; si nequam, tenebrosum. vt explicatum est.

CAPVT OCTVAGESIMVM QVINTVM.

A P. 16. Matthei, ait dominus. *Vespere facto dicitis serenum erit, rubicundum est enim cælum: & mane, hodie tempestas, rutilat enim triste cælum.* Quæ verba haud dubie non sunt dicta à Domino, vt doceremur tẽpestatis, aut serenitatis præsagia, sed vt arguerentur illi ad quos ea verba habita sunt, ex suo ipsorum sermone. *Nam addit faciem ergo cæli diiudicare nostis, signa autem temporum non potestis?* Verum quia non vulgi solùm, sed Philosophorum etiam, & agricolarum, & nautarum est ea assertio, quibus, vtpotè talibus obseruationibus deditissimis, fides non debet denegari, huius quoque si fieri potest, reddenda hoc loco causa est. Ea verò mihi esse videtur, quòd nubes densæ tactæ Sole obliquo, qualis est qui iam occidit, nigriciem præ se ferunt. Quę ergo rubicundæ, sunt, nõ sunt adeo opacæ, & densæ, sed penetrantur lumine, quapropter in diem posterum nullum indicant tempestatis apparatum; serenitatem ergo promittunt. Cũ verò oriente Sole, triste hinc inde, & nubilosum se exhibet cælum, plerunque solent ad primum orientis Solis occursum dispergi nubes. Quæ tamen si densæ sunt, quales cum triste cælum, non dissipantur

Serenitatis præsagium.

ſed excepti per eas radij Solis videntur rutilare. Poſtremò verò, veſperi, cum Sol, cum quo toto die ſunt colluctatæ, langueſcit, concurrunt, denſantur, fiúntque imbres.

CAPVT OCTVAGESIMVM SEXTVM.

A P. etiam 12. Lucæ, eodẽ modo arguẽs hypocritas, ait Dominus, *cum videritis nubem orientem ab occaſu, ſtatim dicitis nimbus venit, & ita fit: & cum Auſtrum flantem, dicitis, quia æſtus erit & fit.* Horum verborum multò magis rationem reddi oportet, quàm priorum. Quia non ſolùm quaſi vulgi ſermonem protulit, ſed adiecit & ita eſt. Quaſi in eo iudicio ferendo de imminente tempeſtate, nõ deciperentur. Sanè vt incipiam ab vltimis, Auſtro ſuccedere ęſtum, & experimento eſt compertiſſimum, & rationi valdè conſentaneum, cum Auſtrum calidum ventũ eſſe, & oppoſitum illi Aquilonem frigidum, omnes qui de ventorum agunt naturis, vno ore confiteantur, neque ſolum ſecundum hanc qualitatum primarum oppoſitionem, ſed ſecundum alteram etiam contrarios eſſe putant illos flatus, Auſtrum ſcilicet humidum, Aquilonem ſiccum, vel hoc argumento, quòd tempeſtates Auſtrinæ plerunque ſunt etiam pluuioſæ, ac ſemper blandæ; Aquilonares plerunque ſerenæ ac ſemper arẽtes: atque adeo, quòd flante Auſtro facile res putreſcunt, vtpotè calidi, & humidi flatus contractu alteratæ, Aquilo à putredine liberat, ſiccans, & refrigerans. Huc pertinent illa verba Iob. Cap. 37. *Nonne veſtimẽta tua calida ſunt cum perflata fuerit terra Auſtro?* Verum cur Auſter talis ſit, memini me antea dixiſſe. Nimirùm

De ventorum naturis.

mirùm quia flat à meridie verſus Septentrionem: me ridiana verò mundi pars abundat igne præ mundi lateribus,hunc ergo allicit Auſter. Aquilo contrariam ob cauſam frigidus eſt,quia ſcilicet, aduerſus ignẽ latus,illum abigit. Sed dices,oportere vt eadem cauſa Auſter ſiccus,& Aquilo humidus ſit, quia ignis nõ ſolùm calidus,ſed ſiccus etiam eſt. Cæterum, vt hæc illis inſint,alia cauſa eſt.Nimirùm qui venit à frigidiori mundi parte,à frigidiori cælo repulſus, nõ effertur in ſublime,ſed decurrit iuxta terram, ac proinde humiditati aëris ſublimioris minus admiſcetur,contra,qui venit à parte mundi calidiori effertur in regionem mediam aëris,vbi à vaporibus,quibus cũ miſcetur, multam recipit humiditatem.Cur ergo flanti Auſtro ſuccedat æſtus, hæc eſt cauſa.Cur verò nimbus aſcendẽte nube ab occaſu,oportet ſcrutemur. Certè Elias cũ futuram copioſam pluuiam, poſt tam longam ariditatem Regi Achab prophetauit.3. Regum ca. 18.dicitur vidiſſe nubem aſcendentem à mari. Dicitur enim *Ecce nubecula parua,quaſi veſtigium hominis aſcendebat à mari.*Conſtat autem aſcendiſſe ab occaſu Solis.Nam Palæſtina ad occaſum habet mare. Cenſebatur ergo, vt exiſtimo,in illa regione pluuię ſignum,nubes ex occaſu aſcendens,quia cum ad occaſum haberent mare, inde aſcendebant,erátque id ſignum illi regioni proprium.Nobis verò quibus mare æquè ad occaſum,& meridiem,& Septẽtrionem eſt,æquè ex his omnibus partibus aſcendunt nubes nimborum nuntiæ, Britanis aſcendunt vndíque,vt qui mari,vndíq; cinguntur.

Cur Auſter ſit calidus.

Nubium eleuatorũ ſignum.

CAP. OCTVAGESIMVMSEPTIMVM.

CAP.10.Lucæ ait Dominus.*Et appropians alligauit vulnera eius,infundens oleum & vinũ.* Quibus verbis per inſinuationẽ,videtur cõ-

mendare ad vulnera oleum & vinum, quod græcis vocatur οἰνέλαιον. Videtur verò ad id alia quidem ex parte medicinæ placitis consonum, ex alia autem dissonũ. Nam de vino Hippoc. libello de Vlceribus ita inquit, *Vlcera vniuersa, nisi vino, humectari non oportet, nisi in articulo fuerit vlcus.* His verbis Hipp. commendat vinum ad lauanda vlcera: Vituperat verò omnem aliam humectationem, quantò magis eam quæ agatur oleo. De quo paulò infra idem Hip. dicit, *At olum, & quæcunque mollia, aut oleosa sunt medicamenta, talibus vlceribus non conducunt, si non valde iam ad sanitatem tẽdãt.* Neque vlceribus exercenti vulnere oleum conducit, neque mollientia, neque adiposa medicamenta, tũ aliâs, tum quòd vlcus ampliore purgatione opus habet, Gale. quoque tertio libro meth. commendat vinum, & vituperat oleum ad curanda vlcera. Nam cap. 4. ita inquit, *vinum igitur omnis vlceris; quà vlcus est, optimum est medicamentum*, cap. autem 2. eiusdem libri inquit, *Oleum namque cauo vlceri infusum, ad verißimũ omnium medicamentorum est, cum si ita mederi voles, ipso vsu intelliges sordidum ac male olens vlcus fieri.* Videtur ergo id medicamen, quo in parabola dicitur vsus Samaritanus, partim fuisse vtile, partim verò etiam noxium. Neque sanè (vt hoc obiter dictum sit) & si id medicamẽ fuisse ineptissimũ quis existimet, quidquã detrahitur sacræ lectionis autoritati. Nã in illo loco hominis charitas, non medicinę peritia commẽdatũr. Nihilominus mihi etiam sonat, velut medicaminis ad eã rem idonei, facta mentio. Qua autẽ vino & oleo vteretur, duplex ratio est, aut enim seorsũ aut admistis. Seorsum quidem, interius, & in ipso vlcere: vino exterius verò, & super circũsitis partibus, oleo haudubiè vtilissimè vteretur, nisi essent vlcera in articulis, aut pene-

Vinum vlceribus aptum.

Oleum quomodo noceat aut prosit vlceribus.

penetrantia in capite. Nã vinum mundat, confortat, & ſiccat vlceratam partem; oleum verò ſanas circum circa exiſtentes fouet, & ſi quæ eſt in illis doloris cauſa, mitigat. At verò, an infuſum Oinelæum, quod vino & oleo conſtat, vtile eſſe poteſt, difficiliorem habet inquiſitionem. Certè vlcus ſimplex, & quod prima, vt dicunt intentione curandum ſit non indiget oleo, quia tale ſiccationem ſolùm, & agglutinationem deſiderat, quorum neutrum præſtare poteſt oleũ. Non lęditur autem oleo magnopere, niſi quod ſordidũ eſt, & putredini valde opportunum, quia oleum hæc magnopere auget, eſt nihilominus aliquod vlcus quod vſu olei multũ iuuatur: in quo ſcilicet pus moueri eſt opus, vt quod cum contuſione conſiſtit. Sunt ergo quædam vlcera, quæ oleum amant non ſolùm partibus ſanis quæ circunſtant, ad motum, ſed infuſum etiam intrò. Atqui neque ea quę oleum ſolùm purumq; reſpuunt, vt quæ caua & ſordida; ſtatim etiam læduntur omnibus; quæ partem aliquam eius recipiunt: nam cerato ex oleo cera & ærugine æris expurgantur, replentur carne, & ſaneſcunt. Cum igitur ſint vlcera, quę ſolo oleo gaudent, & recentia omnia quæ in carne conſiſtũt vino ſolo plurimùm iuuentur, & ea etiam quę ſolo oleo læduntur, commiſtum cum aliis amicè recipiant, plus aut minus, vt res exigit, ſint etiam haud dubie quibus miſtura ex oleo, & vino ſit accommodatiſſima, quibus, ſcilicet, vlcus ſit crudiuſculum in carne (nam nerui neque vinum, neque oleum ſimplex amant) & aſperum, & phlegmonis aliquid per partes habens. Ea enim ſolum oleum fecerit ſordida, ſolùm vinum irritauerit, & exaſperauerit, oinelæum verò mitigauerit (anodinum.n.eſt) emollierit, ſimúlq; roborauerit particulam (conſtat verò id modicè calidum debere in-

fundi) fuerint verò talia hauddubie vlcera eius qui à latronibus percussus, semiuiuus relictus est. Siue enim fustibus ictus sit, quod plagarum nomen sonat, siue ense vulneratus, oleo necessario indigebat. Nam si contusione erant inflicta vulnera, nihil potiùs: sin autem sola incisione, tamen destituto sine alligatione tandiu sub dio, ab aëre hauddubie essent exasperatæ, & refrigeratæ partes, cui malo nulla re melius succurreretur, quàm calente oinelæo.

Itaque bonus ille Samaritanus, non piè solùm, sed prudenter etiam videtur succurrisse. Idem etiam medicamentum vtile sit ad partes verberibus contusas, simul, & dilaceratas. Quod innuitur etiam illis verbis Isaiæ Capit. primo. Vulnus, & liuor, & plaga tumens, non est circumligata, neq; curata medicamine, neque fota oleo.

CAPVT OCTVAGESIMVM OCTAVVM.

APITE vigesimo, Actuum Apostolorum scriptum est, Iesum Seruatorem nostrũ, suo ore dixisse. *Beatius est magis dare, quàm accipere.* Quæ assertio etsi nullum desideret argumentum, vtpotè diuina autoritate confirmata, physicam etiam habet monstrationem, solo eo posito, quòd beatitudo in bonorum abundantia sit, miseria in priuatione, aut contrario; quod ex ipsis nominum notionibus, manifestum est. Cum igitur dandi principium sit, ipsum habere, recipiendi verò in vacuitate, quia nihil potest dare id quo caret, neque recipere id quod habet, constat beatius quiddã esse ipsum dare, quàm recipere. Obiiciet

Dare an beatius quàm accipere.

ciet autem quiſpiam recipiendi cupidus, quia beatius eſt habere quàm carere, beatius eſſe recipere quàm ſpoliari, quandoquidem ex fine debent æſtimari omnia, finis vero recipiendi eſt habere, dandi verò carere. Coniunctis ergo vtriſque rationibus conſtat fieri, vt illud ſit longè beatiſſimum, dare ſemper, & abundanter, & nihil amittere, quod primæ, ac ſummæ, & beatiſſimæ cauſæ neceſſe eſt tribui, cui ex ſeſe eſt ſufficientia ſumma. Cauſis quoque naturalibus, quæ ſcilicet, ſine deliberatione operantur, euenit dare nihil amittendo ex ſuo, hæque tunc dare poſſunt magis, cum habent meliùs. Ignis enim cum actu eſt, ignis formam tribuit, quod verò eſt potentia ignis, & adhuc caret, recipere poteſt. Itaque in mere naturalibus, hauddubie, dare eſt meliùs habentis, & per eam largitionem nihil amittitur, eius quod inerat largienti. Verum quoniam de talibus nomen beatitudinis non dicitur, niſi fortè æquiuoce, neceſſe eſt videre, an de humanis largitionibus, quæ non ſine aliqua bonorum expenſa fieri poſſunt, dicatur illud verè. Conſtat autem quandoquidem hoc ad mores hominum ſpectat, Ethicam de ſiderare monſtrationem. Quam non aliunde poſſimus meliùs petere, quam ex Ariſto. Cap. 7. libri 9. Ethicorum. ea pendet ex bonorum differentia. Nimirum bona omnia, & hominibus expetibilia, ſunt in triplici genere: nam honeſta, aut vtilia, aut voluptuoſa. Horum, quiuis homo bonus (penes tales enim oportet eſſe iudicium) concedat, prętatiſſima eſſe quę honeſta: poſthæc quæ vtilia: omnium vtiliſſima tantum voluptuoſa. Dico autem tantum voluptuoſa. quę nihil aliud afferunt quàm voluptatem. Nam voluptas quæ accedit ex honeſtate, aut vtilitate, aut etiam ex eo quod aſſequutus ſit ea quæ voluptuoſa, & animum ſuum exple-

Triplex genus bonorum.

nerit, ea non est differentia bonorum, sed perfectio & finis, ac summum cuiusque generis. Velut summũ virtutis est, cum iam quis cum delectatione bene agit Summum etiam artis quæstuosæ, cum quis negotiatione delectatur. Summum turpitudinis, cum quis gaudet explesse se voluptatibus. Has enim pœnitentiam subsequi oportet, non gaudium. Ita cum sic se habeant bona, & fœlicitas in fruitione bonorum optimorum præcipuè, plurimorum, & maximorum: & largiri sit res honestior, accipere vtilior, constat, tanto beatius esse dare quam recipere, quanto præstat honestas vtilitati. Præstat autem, tum ex sese, quia ita videtur omnibus hominibus, qui non sunt animo ęgro: tum etiam Quia honestas diuturnior est, quàm vtilitas. Quin etiam honestas per sese æterna est, vtilitates verò paucæ non breues. Nam vtilitas accipiendi perit, simul ac consumptum est quod donatur, quia inde solum est, honestas verò dandi est æterna, quia non est ex re donata, sed ex ipso dedisse. Fieri autem non potest vt qui dedit non dederit, per accidens quidẽ perire potest honestas dãdi pereunte memoria, ex sese autem æterna est. Quapropter si quæ est in rebus memoria, quæ in nullam vnquam obliuionem possit incidere (vt certè est) constat nullam vnquàm honestatem, nihil quod recte actum sit, penitus perire posse, sed æternum esse. Contra verò in eo qui accipit, consumpto dono perit vtilitas, manet verò illa inhonestas, & illiberalitatis nota, quę est in recipiẽdo. *Beatitudo in quo sita.* Præterea, beatitudo (autore Aristot. qui maximè sequitur communem hominum bonorum sensum) cõsistit in operatione secundum virtutem, cum omnium bonorum sufficientia. Largiri autem est liberalitatis, virtutis quidẽ honestissimæ: accipere verò ad nullam

lam virtutem spectat, nisi fortè raró ad amicitiam. Esse autem ita, vel inde cõstat, quòd dare difficilius est, vtpotè in quo virtus versatur, accipere verò facilè, vt quod plerũque ex vitio est, aut indigẽtia. Igitur haud dubie est beatius dare, quàm recipere. Cõstat verò ex dictis, non vtcunque neque vbicũque esse beatius, sed cum agitur secundum virtutem (ea enim dicebatur esse summa beatitudinis causa) cum oportet, scilicet, & vt oportet. Hæc enim virtutes omnes committantur, siquidem cum prudentia coniunctæ necessariò sunt. Talis autem largitio alios sanè augebit bonis, largitorem autem ipsum non spoliabit, neque miserum reddet. Rationem enim habet propriorum bonorum liberalitas. Igitur liberalis largitionis extremum, nõ est bonorum vacuitas, sed adiectio potiorum, puta honestatis, & honoris. Neque recipiendi extremum est abundantia bonorum, sed quorundam abundantia, cũ quadam nota potiorum, puta cum quadam illiberalitate. Quapropter ij, qui bene de rebus sentiũt, beatiores iudicant eos, qui largiũtur, quã qui recipiunt. Atq; hac ipsa causa censet Arist. plus amare eos qui beneficia conferunt, quàm in quos sint collata, vtpotè maius inde bonum consequuti. Ita etiam à parentibus amari filios, plusquam redament. Contra qui receperint, citius recedere ab amicis, quàm qui largiti sint, quòd scilicet amissa vtilitate, nihil illis restet in amicitia præter illiberalitatis memoriam: his verò restet semper suauis recordatio benefactorum. At dices non ergo omnis largitio cõmendatur præ receptione, sed ea tãtũ quæ liberalis est. Multæ autẽ largitiones sunt pessimæ quæq; in summã miseriã ipsos largitores adigũt. Certe laudari, dicíq; beata nõ potest, nisi ea quæ sit studiosa largitio. Neq; dubiũ est, honestius esse recipere

Largitio liberalis.

ab amicis, ne illis videaris intractabilis, & ex arte honesta mercedem, vt familiam nutrias, quam dando sicariis, aut meretricibus, patrimonium perdere. Sed oportet vt aliis omnibus rebus in rebus, æqualitatem comparationum seruare, conferréque studiosa cum studiosis, & praua cum prauis, erítque ita generatim atque omnino, beatiùs dare quàm recipere. Nam & liberalis qui largitur, beatior est multo, eo qui recipit mercedem iustam; & prodigus est minùs malus, quam auarus, vt idem Aristo. multis argumentis probat Ca. 1. quarti Ethicorum ad Nicomachum. Quorum hæc sunt præcipua, quòd prodigalitas prodest multis, auaritia nulli: quod curari facilius potest; idque multis de causis, & quia propinquior est liberalitati, cum habeat communem cum ea voluptatem dandi, & dolorem recipiendi, & quia ipsa seipsam curat, consumens suas facultates, sine quibus largitio cessat. Auaritia verò pecunias cumulans, seipsam auget, curatur etiam ætate prodigalitas; auaritia crescit senectute. Itaque prodigalitas his causis minùs mala esse probatur, quam auaritia. Quod quidem vt exacte consideretur aliqua indiget animaduersione. Non enim omnino, neque semper ita habet. Nam sunt vtriusque vitij multi gradus. Est siquidem prodigus, qui sua omnia, sibíque necessaria distribuit, etsi non omnino indignis: deterior adhuc qui talibus largitur sua & aliena, aliena scilicet rapiens, vt det quibusuis: omnium pessimus, qui consumptis iam propriis, rapit aliena, tribuítque indignissimis. Porrò auarus est, qui non largitur ex suo pro modo suarum facultatum: multò autem magis, qui penitus largitur nihil: magis adhuc, qui retinet sua & aliena: omnium pessimus, qui sibi etiam denegat necessaria ad victum, & aliena quacunque ratione arripit, at-

Prodigalitatis & auaritiæ cõparatio.

que omnia congerit. His ita positis, constat quosdam prodigos deteriores esse quibusdam auaris. Si tamen pares paribus gradus componas, stant adhuc argumenta quibus efficiebatur, prodigum minus malum esse, quàm auarum, atque adeo beatius esse dare quàm accipere, quia in bonis melius, in malis minus malum est. Euenit autem mox dubitare ex dictis: si liberalitas rationem habere debet suarum facultatum, atque ea cura deposita vitiosa largitio sit, quo pacto consultum esse possit cuipiam, vt vendat omnia quæ habet, & det pauperibus, quod tamen scimus dominum consuluisse cuidam (Marci 10. & Lucæ. 18.) atque adeo in initio nascentis Ecclesiæ ab omnib. solitum fieri Hyerosolimis? tametsi enim hi conferebant in indigentes, & dignos, tamen suarum facultatum rationem non habebant, cum darent omnia. Quod tamen necessarium esse ad veram liberalitatem indicauimus. Multò melius ad hæc intuenti, videri possit consilium Tobiæ, qui) Cap. 4.) ad filium dixit, *ex substantia tua fac eleemosinam, & noli faciem tuam auertere ab illo paupere, ita enim fiet, vt neque à te auertatur facies domini. Quo modo potueris, ita esto misericors. Si multum tibi fuerit abundanter tribue, si exiguum tibi fuerit, etiam exiguum libenter impartiri stude.* Hîc considerare oportet conditiones simpliciter liberalis largitionis, aut commutationis. Qui largitur enim primam rationem habere debet sui, secundam eius cui tribuit. Sibi quidem cauere, ne auferat necessaria; alteri prospicere, vt tribuat vtilia. Ratio igitur quam suarum facultatum habere debet liberalis, eò redigitur tota, quàm sibi sint necessaria, quæ largitur. Cui ergo nulla bona necessaria sunt, omnia potest largiri sine vlla prodigalitate, modo recte collata sint. Porrò qui commutat, id solum videre

Liberalitas beatissima.

debet, quid pro quo det. Dans enim quod minus, pro eo quod magis eligibile, vel simpliciter, vel saltem sibi, errare non potest: immo quantò excessus maior, tantò prudentiùs aget. Tobias igitur sapienter consulebat filio, ne omnia, sed pro modo suarum facultatum largiretur, vtpotè patri familias futuro, vxorique ac proli necessariò prospecturo: sapientiùs autem multò Dominus adolescenti, qui ad celibatum, & statum nullis indigentem vocabatur, vt se ab omnibus expediret, & primum perfectæ virtutis faceret gradum, pauperibus tribuendo. Eorum etiam qui in initio nascentis Ecclesiæ, prædiorum prætia ponebant ad pedes Apostolorum, est eadem ratio. Nam etsi vxores habebant, & filios, transferebant tamen ad aliam viuendi formam, ad communionem scilicet bonorum, in qua nulla esse poterat indigentia, vt nunc etiam qui cœnobia ingrediuntur. Porrò vtrique, & hi, inquam, & qui relictis retibus sequuti sunt dominum, commutabant bona hæc vilissima, & maximè caduca pro optimis & æternis. quæ verissima sapientia est, & beatissima liberalitas.

CAPVT OCTVAGESIMVM NONVM.

CAPITE 2. Epistolæ secundæ Petri, ita scriptum est, *Adueniet autem dies Domini vt fur, in quo cæli magno impetu transibunt, Elementa verò calore soluentur, terra autem, & quæ in ipsa sunt opera, exurentur* (paucis interpositis) *properantes in aduentum domini, per quem cæli ardentes soluentur, & elementa ignis ardore tabescent nouos verò cælos, & nouam terram,*

De mūdi fine egregia.

ram, & promissa ipsius expectamus. Hoc idem videtur esse quod Ioanni reuelatum est vigesimo primo Apocalypsis, vbi inquit. *Et vidi cælum nouum, & terram nouam. Primum enim cælum, & prima terra abiit. & mare iam non non est.* Quod idem reuelatum antea erat per Isaiam Capite sextuagesimoquinto, his verbis. *Ecce enim ego creo cælos nouos, & terram nouam, & non erunt in memoria priora.* Dauid quoque in Psalmo centesimo primo dixit. *Opera manuum tuarum sunt cæli, ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur, tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.* Dominus quoque in Euangelio dicit. *Cælum & terra transibunt, verba autem mea non transibunt.* Multa alia sunt oracula, quæ nobis indicant, mundum hunc, quem conspicimus, mutandum esse, atque formam aliam longè præstantiorem subiturum, tunc scilicet, cum cessabunt ortus, & interitus rerum, cessantibus motu, & tempore. Plerique nolunt intelligere, mutandas esse naturas, & formas corporũ cælestium, & elementarium, sed motum cum quiete commutandum, & tempus cum æternitate, manentibus tamen eisdem formis, & essentiis, atque ob has tam insignes mutationes quas subibunt, dici mutanda faciendaque noua. Itaque permansura in illa æternitate, Solem, Lunam, & Astra, & hos ipsos in quibus nunc sunt orbes, nullas autem circumuolutiones eorum futuras. Veniunt autem in hanc sententiam, primùm quidem, quoniam non videtur esse necessarium, hos cælos, & hæc elementa delere, vt creentur alia denuò, sed si quàm maximè oporteret, satius esse, hęc reddi speciosiora, adiicique illis decorem manente substãtia. Cum præcipuè dictum sit ab Ecclesiaste Capi. 3. (quod cum

Platonico dogmate maxime consonare antea indicauimus) *Didici. quod omnia opera, quæ fecit Deus perseuerent in perpetuum.* Cum ergo cælum, & elementa ab initio facta sint ab ipso Deo sine vlla causa secunda, videtur oportere, vt perseuerent in æternum. Deinde Petrus dicit cælos ardore esse soluendos, terram autẽ, & quę in ea sunt exurẽda. Cœlorum autem substãtia non est vstionis, neq; verò alterius alterationis capax. Alioqui quid prohiberet multò iam antea exarsisse si eorum cauitas plena est igne, & illi adeo rapide mouentur, & Solis fulgor eum vndecunque atrahit? multò minus intelligi possit cælum præ ardore dissipandum, siquis ponat cum Ambrosio, Isidoro, & Basilio, cælestia corpora ignea esse, ne autem ardore soluantur prohibere aquas, quæ supra cælos sunt. Nam si ardore soluenda sunt illa corpora, nihil sunt minus, quàm ignea. Ardor igni non potest esse alienus, neq; corruptiuus magis quàm aquæ frigus. Perinde ergo sit dicere, ignea corpora calore soluenda, ac si diceres aquam frigore absumẽdã. Quinpotius oporteret corpora illa pertinere ad aquam, & frigore esse concreta modo. nam quæ concreta sunt frigore soluuntur calore, quæ calore humore. Non videtur ergo consentaneum, cœlestia corpora calore, neque vlla alia virtute elementari corrumpi posse, sed vt Arist. sensit, ac nunc omnes consentiunt esse incorruptibilia, & inalterabilia, ac proinde siquis ortuum & interituum rerum futurus finis est, sistẽda priuandáq; motu, ea figura qua deprehensa sint, in æternum permansura, non tamen mutanda secundum substantiam, & naturam. Nihilominus maius aliquid mihi sonant illa oraculorũ præscriptorum verba, mutandos cælos, vt opertoriũ ipsos perituros, soluẽdos, nouos creãdos. Quapropter si quę ratio

Cæli quo modo igne soluendi.

ratio inueniri poſſit, quam propoſitis argumentis pari probabilitate obiiciamus, in ea certe acquieſcere ęquum eſt. Videtur autem ex hypotheſi probabiliſſimum eſſe, mundum hunc corporalem quem conſpicimus, periturum aliquando eſſe, ac pro illo alium lõgè præſtantiorem denuò creandum. Si ſcilicet, hęc ſeries ortuum, & interituum in æternum duratura non eſt, ſed ceſſatura aliquando, ceſſurúſque motus quieti, & tempus æternitati. Alienum enim omninò à ratione eſt, corpora natura mobilia, quęque naturali impetu feruntur, vt cæleſtes orbes, in æterna violentia cõtineri. Nihil enim philoſophis certius quàm nullum violentum eſſe æternum. Cælum autem cum naturaliter feratur circulo, præter naturam, & violenter detineretur. Neque minor inferretur violentia elementorum naturæ, ſi ea quoque quali nunc ſunt natura durarent. Etſi enim, corporibus ſuis ordine diſpoſitis, naturalis ſuccederet quies, eſſet tamen neceſſe, ſtatim & illum ordinem, & quietem interturbari actione mutua virtutum elementarium, niſi eſſent actiua paſſiuis proxima ſine vlla actione: quod nihilominus rationi repugnat. Quid enim poſſet eas illis indutias firmare, niſi à maiori virtute illata violentia? neq; enim ſatis ſit (vt quiſpiã fortaſſe putet) ſublatã eſſe lationẽ, vtpotè motum primum vt tolleretur alteratio. Eſt enim latio prior alteratione, nulla cauſa, quàm ob admotionẽ efficientis & recipientis. Si autem eſſent ordine poſita, non ſolùm propè eſſent, ſed & contigua. Eſſent itaque omnia violenter detenta, & actione orbata, quo nihil abſurdius, in illo præcipuè fæliciſſimo æuo, in quo oportetet omnia eſſe pulcherrima, & propriam perfectionem cõſequuta. Veriſimilius ergo multò eſt, corpora hæc cæleſtia, & elementaria, quæ ad hanc velut

rerũ genesim optimè cõparata nunc sunt, ex acto toto tẽpore, & eleuatis successiuis mutationib. quasi toto iã negocio peracto, velut defuncta munere suo, finiri, atq; alia pro illis longè pulchriora, & æternam illã requiem naturaliter expetentia, & secundum se tota inalterabilia, creari denuò, quæ immutabilibus, & æternis subseruiant, vt priora hæc nascentibus, & intereũtibus deseruiũt modò. Videtur itaque inuenta optima ratio, qua quæ nunc sunt deleantur, & illis eleuatis, creentur pro eis alia, vt scilicet, ad tam diuersos status res etiam diuersæ accommodentur. Neque obstat esse hæc corpora à Deo creata, vt deleri possint. Nõ enim ab vlla naturali causa, sed ab ipsometDeo qui creauit, delenda dicimus: neque sanè in nihilum (nõ enim hoc dignum censent Dei bonitate) sed in alia essentialiter perfectiora, in quibus horum ipsorum perfectiones maneant eminenter, demptis mobilitate cælestium, & corruptibilitate elemẽtariũ, quæ imperfectionis sunt. Velut autem mutatio naturalis formæ in aliam perfectiorem, nõ vocatur interitus, sed ortus, vt cũ ex embrione fit animal, ita neq; mutatio quæ diuina virtute fit in substantiam præstantiorem, vocari debet annihilatio, sed creatio. alioqui limum ex quo Adam creatus est, annihilauit Deus, & costam Adæ ex qua Eua. Ita igitur dissoluere quæ fecerat, non est à bonitate diuina alienum, mutando scilicet in potiora, in quibus priorum perfectiones maneant eminẽter. Alioqui necesse esset in æterno illo, & fælici æuo, Equos esse, & Leones, & Vrsos, ac reliqua animantia, quorũ species æternæ sunt; etsi ortu, & interi tu singulorum seruantur, sed omnia huiusmodi habẽt firmam æternitatem præcipuè in exemplari, deinde & in aliis rebus perfectioribus, in quibus sunt, vt trigonus in tetragono.

Cælestia corpora his pulchriora futura.

Ita

Ita ergo animantia reliqua erunt in homine,& priora hæc corpora in illis posterioribus, omnia autē in exemplari diuino. Hoc est quod mihi sonant illa verba Pauli ad Romanos, *omnis creatura parturit vsque ad huc*,hoc est in potentia est ad aliam perfectiorem naturam. Quod non solùm soluendos esse cælos, sed ardore soluendos Petrus dicit, aliquantò videtur difficilius,&ob eas obiectiones quas antea scripsimus,& ob eā quā tetigimus modò. Nimirū quæ à Deo ipso per se,ac sine causa secūda compacta sint, nō posse ab alia causa solui,sed solū ab eo ipso à quo sint coagmētata. Quæ igitur Deus ipse composuit,vt cælestia corpora, haud quaquā dissoluet ignis,neq; alia causa ipso Deo minor. Certè ita est,virtutem diuinam apponi necesse est,vt deleatur quod Deus ipse fecit,nō igitur ignis delere, aut dissoluere cælos poterit sua vi, sed diuinina, quàm Deus illi tunc,ad id ministerium exequendum apposuerit. Velut damnatorū corpora torquebit non corrumpens,ac multò magis,vt nunc torquet animas damnatorum. Nimirùm corpore hoc natura violētissimo vtitur Deus ad actiones, quæ omnes naturæ vires excesserūt,aut igitur hoc modo ignis dissoluet cęlos,aut orbis mutationē inchoabit,totā hāc corruptibilium corporū molem exurens,interímque Deus sua virtute demolietur cęlos,vt videatur tota mundi machina conflagrare. Dicetúrque ita verè, per synecdochem,totus mundus igne perire,quia vrendis omnib. combustibilibus,mutationē recipiet. Complebitúrq; tunc quod Psalmo quadragesimo nono cecinit Dauid dicens,*Deus manifeste veniet,Deus noster non silebit. Ignis in conspectu eius exardescet, & in circuitu eius tempestas valida.* Solùm igitur superest, de hypothesis, ex qua fluunt hæc, probabilitate dicere.

Opera Dei nisi vi diuina solui non possunt.

An ſcilicet,futurus aliquis ortuum, & interituum finis ſit.Futurum autem eſſe, videtur facile ex indicatis antea colligi poſſe.Indicatum enim eſt,mundum hũc æternum non eſſe,ſed inceipiſſe aliquando, cum antea non extitiſſet.Indicatum quoque eum eſſe vnicum,totum,pulchrum,& perfectum,ferríque totum in ſummum bonum,à quo creatus eſt.Creati verò mundi velut apicem,& per quem in Deum ferũtur omnia, eſſe hominem.Hunc enim eſſe propter Deum,& propter ipſum reliqua, atque animos hominum eſſe immortales.Ex his fit quod quærimus.Si enim mundus pulcher,ac perfectus eſt,neceſſe eſt omnia in illo eſſe,mẽſura,numero,& pondere,certis effecta. Nam neque magnitudo,neque multitudo actu infinita eſſe,neque intelligi poteſt. Quod autem infinitum potentia, deforme,& imperfectum eſt. Nam eſt id cui ſemper aliquid deeſt,conſtátque ea infinitas,ex nunquàm finiẽda adiectione,quæ perfectioni eſt contraria. Nã perfectò,quà tale,nihil deeſt, nihil adiici poteſt. Cũ igitur humani animi à mundi exortu continenter creẽtur in corporibus,atque ſeparati permaneant. ſi generatio hominum nunquam eſſet ceſſatura, illorũ eſſet futura multitudo potentia infinita, quo nihil imperfectius,neque magis incõcinnuum.Cum precipuè ſit mundi pars,earũ quæ cum corporibus habent aliquid cõmertij,præſtantiſſima.Ad pulchritudinẽ ergo & perfectionem mundi ſpectat, eſſe certum numerũ creandarum animarum,qui vbi perfectus erit,neceſſe eſt, aut eaſdem rurſus redire ad corpora per palyngineſiam Pythagoricam, aut generationum naturalium eſſe finem:ſi autẽ generationũ,& motus, & temporis. Quantum igitur habet improbabilitatis naturalis illa Palyngineſia,tantum probabilitatis habebit, finẽ habituram

Generationes finiendæ.

bituram

bituram hanc rerum geneſim. Sed ex ipſa humanæ animæ natura colligitur hæc ipſa aſſertio. Indicatum enim animã hominis id habere præcipuũ præ formis corporũ, quod eſt ſeparabilis, ídq; ſingulare præ omnibus ſubſtãtiis in corporeis, quod eſt etiã actus corporis. Itaq; eſt pariter ſubſtantia incorporea, ſine corpore potens exiſtere, vt Angelus Dei, & actus corporis, vt forma alia quęuis. Igitur & cũ eſt in corpore poteſt ſeparari, & cũ ſeparata, expetet vniri. nõ ſunt igitur ſine corporibus in æternũ victuræ. Alioqui quod corporibus cæleſtibus, & elementaribus timebamus, eueniret animabus, vt ſcilicet, ęterna priuatione rei naturaliter expetitæ tenerentur. Quod tantò longius à ratione abeſt quantò vacuitas cũ ſenſu miſerabilior eſt, quàm ſine illo. Veriſimilimũ ergo eſt, illas ſua corpora aliquãdo reſumpturas. Si ergo naturalis palyngineſia impoſſibilis eſt, ſupereſt, vt ſit alia lõgè ſuperior quæ diuina virtute peragatur. Non autem vt naturalis virtus, proferet aliam poſt aliam regeneratione͂ quaſi generationem priſtinam ordine͂ repetens (ſucceſſio enim hæc impotentiæ naturalis eſt) ſed vnam totámq; omniũ ſimul efficiet palyngineſiam, tunc ſcilicet, cum perfectus earum erit is numerus, quem ratio proportionis ad alias intelligentes ſubſtantias exiget. Si quãdo igitur animi omnes ſunt ſua corpora reſumpturi, certe poſtquam ſeparati ſint omnes. Separati autẽ eſſe omnes non poterunt, antequam finis ſit naſcendi. Neceſſe eſt igitur, naſcendi finis aliquando futurus ſit atque ideo & mouendi, & tẽporis. Hinc aũt fiebat, vt & cæli, & elementa eſſent in alia corpora præſtãtiora abitura. Verè igitur tota hæc mũdi moles peritura eſt ac pro ea alia longè pulchrior creãda, nullis mutationibus idonea, ſed domus æternitatis futura. Quapro-

Anima in æternũ victuræ.

Mundus nouus.

propter omnia oracula quæ æternitatem corporum, quæ,nunc sunt videntur asserere,& immutabilitatem, vsque ad mundi huius finẽ intelligi debent. Quale est illud Psalmi centesimi quadragesimi octaui. *Quia ipse dixit & facta sunt,ipse mandauit & creata sunt.Statuit ea in æternum,& in sæculum sæculi,præceptum posuit & non præteribit.* Et illud Psalmi nonagesimi secundi, *Et enim firmauit orbem terræ,qui non commouebitur.* Nimirùm Ecclesia Catholica semper proclamat Dies illa in qua cæli mouendi sunt,& terra, Itaque vsque ad mundi finem stabunt hæc qualia nunc sunt,nullã sententia mutationem naturalem,tunc autem deleta,mutabuntur in alia noua,& pulchriora.

CAPVT NONAGESIMVM.

APOCAL.cap.3. *Vtinam frigidus aut calidus esses, sed quia tepidus,neque calidus, neque frigidus,incipiã te euomere ex ore meo.* Res est medicis omnib. notissima, & confirmatissima experimento, tepida omnia ventriculum subuertere, frigida verò aut calida retineri multò melius. Vsq; adeo,vt sola aqua quæ per sese nullam vim vomitoriam habet, ea solùm causa,quòd tepida bibatur,vomitum moueat,non omnino segniter. Huius rei causa est,quod tepidarum rerũ tactus,blandus,placidus,ac laxans est. Quod apertè indicant medicamenta propriè anodina,à soluendo dolore vocata,quæ tepidi caloris sunt,quia immoderatius frigida,& calida vtraque mordent,frigida quidẽ, quia contrahendo exasperant,calida quia pungunt; & ad vtrorumque tactum contrahuntur partes;ad tepidum autem,blandum & suauem,laxantur,atque extẽdun-

Aqua tepida vomitum incitat.

duntur,non aliter atque animalia affixa, aut cruſtratecta, quæ videmus quæcunque cauſa doloris accedat,ſiue mordens ſiue pungens,ſeſe contrahere,perfuſa verò tepida,ſeu ad ſolis moderatum calorem, diſtẽdi.Ita faciunt ſpontè naturę ventriculi partes.Cũ verò primo occurſu cum quadam voluptate id accidat partibus mox ea tactus vertitur in triſtitiam, & anxietatem,ob quam accidit abominatio,&vomitus.Nã ventriculus bene conſtrictus,atque corrugatus circa cibum,aut potum,continet illum ſine moleſtia, & nullam offenſam ab eo ſẽtit.Si verò laxatur,demittit,qui dimiſſus ponderi eſt ac moleſtię.Non aliter ac manus laxata euertitur ab eodem pondere, quod firmiter cõſtricta facile ſuſtentaret.Itaque eandem paſſionem afferunt ventriculo tepida, & ſi alioqui vomitoria non ſint facultate,quam quæ ſunt per ſeſe, & propria potentia talia,Horum enim quædam,quia ſunt laxantia, & emollientia,ſunt etiam vomitoria,vt oleum& omnia quæ ſine ſale ſunt pinguia:quædam ſunt malignitate quadam abominabilia,vt Agaricus Turpetum,& Eleborus,& ſuccus Raphani.Vtraque verò & ſi longè diuerſa ratione,faciunt ventriculi in quem ingerũtur laxitatem,ſaltem ſecundum fibras obliquas, quæ ſubſeruiunt retentioni.Tranſuerſæ enim & quæ ſeruiunt expulſioni, conſtringuntur, inſurgente virtute partis in id quod moleſtum ei eſt. Similem huic etiã paſſionem facit tactus rerum tepidarum.Fibras obliquas laxat per ſe ob blandum ſenſum, tranſuerſas per accidens facit conſtringi ad explendũ quod quia male continetur,grauat. Vt ergo famẽ nõ mouet ſola penuria & ſuctus ab habitu corporis excitatus,ſed quæcũq; ſimilẽ faciũt in ore vẽtriculi corrugationẽ vt acida:ita abominationem, cõtrariam ei appetitui in quo

Agarici malignitas.

famem ponimus, efficiunt non solùm quæ abominabilia per se sunt, sed & quæ quacunque ratione laxari illud faciunt, in quibus sunt quæ accipiuntur tepida, præcipuè verò quæ liquida. His enim accedit fluctuatio, quæ non parum facit ad vomitionem. Ex hac calidorum frigidorum, & tepidorum proprietate, accepit Spiritus Sanctus allegoriam transferens ad hominum mores, dicénsque, *vtinam frigidus aut calidus esses, sed quia tepidus es & neque frigidus, neq; calidus, incipiam te euomere.* Quæ verba sunt Dei ad hominem improbum, possúntque Theologicos sensus recipere, mei verò muneris solùm sit, ea Ethicè interpretari vt id vnde allegoria accipitur sum interpretatus physicè. Constat nomine frigidi & calidi non intelligi contrarios affectus inter quos sit tepiditas, vt mediocritas quædam, nihil admittens nimium. Nam vt in secundo libro Ethicorum Arist. monstrat, virtus quæcunque, atque adeo virtus omnino, in mediocritate consistit, inter excessum, & defectum constituta: vitia verò consistunt in extremo. Si igitur calidi, & frigidi nomina extremos affectus significarent, & tepiditas eorum mediocritatem, videretur virtus præ contrariis vitiis vituperari, quod consentaneum non est. Ob hanc obiectionem pleríque, calidorum, & frigidorum hominum nomine, intelligi putant optimos, & pessimos: tepidos verò vocari remissæ cuiusdam, & imperfectæ virtutis homines, hósque vituperari plus aliis, non quod vtrisque sint deteriores, sed quòd sua mediocritate decepti, minus soleāt resipiscere, & ad perfectam virtutem aspirare. Placet hoc non paucis: mihi verò non satis. Nam pręterquàm quod manifestum, meliorem esse conditionem hominum, qui etsi perfecta virtute non sint neque vendiderunt omnia quæ haberēt,

Virtus in mediocritate persistit.

vt pauperibus largirentur, sequuntur tamen temperatum quoddam, & mediocre viuendi genus, seruántq; mandata, quàm eorum qui sunt manifestè improbi: sed & ad proficiendum, ac ad resipiscendum à peccatis, sunt illi quàm hi paratiores. Nam si naturales ipsorum vires consideres, constant tantò cuique esse difficilius bene agere, quantò plus criminibus assueuit. Quandoquidem habitus omnis facilitatem parit ita operandi, & contrarij difficultatem: habitus quidem virtutis facilitatem bene operandi, & secundum rationem; vitiosus verò difficultatem, & quantò maior, tantò maiorem. Sin autem consideres auxilium quod diuinitus accedit, id quoque constat tantò desiderari maius, quantò homo pluribus maioribúsque peccatis est implicatus, vel hoc solùm argumento, quòd ea auxilia morborum animi medicamina sunt, morbi autem maiores maioribus indigent. Tametsi ergo pessimi, & iniquissimi hominis iustificatio meritò sit Deo gloriosissima, & cælitibus iucundissima vt scilicet medico & eius amicis reuocatio deplorati, eius tamē status nulli exoptandus, neque impræcandus est, vtpotè periculosissimus, & ex quo perpauci euadunt. Hæc igitur cum ita se habeant, & Dominus particula exortandi vtatur dicens, *vtinam frigidus aut calidus esses*, necesse est nomine tepiditatis, significari dispositionem quampiam animæ, quę mediocritatis, & tranquilitatis cuiusdam speciem præ se ferat re vera autem sit vitiosissima, dicatúrque tepiditas ob apparentem pacem, vituperetur autem omnium maximè, ob verissima, & maximè latentia vitia. Quæ autem sit hæc dispositio, optimè mihi videtur Aristote. explicasse 7. Ethicorum ad Nicomachum, continentis ac incontinentis, & temperantis, ac intemperantis rationes expo-

Continẽtis & incõtinẽtis ratio.

nens atque differentiam Nimirum dicit intemperantiam,& incontinentiam (eadem eſt contrariorum ratio) circa eadem verſari. Nam ſpeciatim ac propriè acceptis his nominibus,verſantur circa voluptates tactus,& guſtus, neque quidem circa omnes tactiles, ſed ſolùm circa venereas: itaque circa ingluuiem, & venerem:tranſlatitiè verò & latius patentibus nominibus,verſantur circa omnem dolorem,& voluptatẽ, atque vt eſt incontinens cibi, & potus, & laſciuiæ,eſt etiam incontinens iræ, & cupiditatis diuitiarum, & honorum. In quocunque horum generum eſt perturbatio animi,& ipſum peccatum,& vitiũ per quod peccatur. Velut eſt ira,& vltio,& ipſum vitium animi per quod homo ſpontè ſua deliberat vlciſci. Non eſſe autem idem, iram & illud vitium,conſtat quia multi etſi iraſcantur abſtinẽt à vindicta,quia ſunt probi. Eſt igitur virtus quæ obſiſtit irę. Cũ ergo ira & virtus illa non ſint in eodẽ genere proximo, quia virtus eſt affectus in anima permanẽs,habitus ſcilicet;ira autem paſſio,conſtat præter iram eſſe vitium quoddam, illi virtuti contrarium,in eo qui iraſcitur, & cum deliberatione,& ſpontè vlciſcitur,aut vlciſci vult.

Cum tamem ſint hæc tria,ira vindicta, & illud vitium, conſtat malignitatem per ſe non eſſe niſi in illo vitio. Nam vindicta poteſt eſſe bona,vt vindicauit Moſes in fratres ſuos. Ira quoque nam in ſatelitium rectæ rationis data eſt hominibus à Deo. Vitium verò nunquam poteſt eſſe bonum,quia eſt per ſe malum. Dicit ergo Ariſt. temperantiam & intemperantiam verſari circa actiones bonas,aut malas;continentiam & incontinentiam potius circa ipſas paſſiones,& perturbationes ſiue animi,ſiue corporis.

Temperãtia & intemperantia circa quæ.

Animi dico, vt circa iram gaudium,& cupiditates

diuitiarum, aut honoris; corporis, vt circa carnis lasciuiam, seu pruritum, & cupiditates cibi aut potus. Temperans enim est, qui & si irritetur commoueaturque temperat à crimine: intemperans qui non temperat, vtcunque habeat circa irritationem. Incontinens verò aut continens, potius propter perturbationes dicitur. Est enim incontinens, qui leuiter, & ob quæcunque irritamenta perturbatur, vt qui de quauis leuicula causa. Irascitur, aut prurit, aut concupiscit. Itaque qui conspecta muliercula non se videtur posse continere, sed citra deliberationem mox irruit, ita verò aut irascitur, aut vtcunque aliter patitur, incontinens est. Continens contra, qui talis est, vt minus etiam quàm homines solent perturbetur, quæcunque occurrant irritamenta. Ex his definitionibus constat, continentiam, & incontinentiam, quodammodo non esse virtutem, neq; vitiũ, quia per se nõ versantur circa actiones bonas, aut malas, sed circa passiones, quæ natura indifferentes sunt. Præterea incontinentia, & contrarium, nascuntur sæpè ex cuiusque hominis temperamento, aut compositione, denique ex natura, ob quàm neque laude, neque vituperio dignus est homo, ob ea autem sunt vera vitia aut virtutes, merito vituperatur quis aut laudatur.

Continens & incontinens qui.

Verbi gratia, culpa non est in ira, sed in vindicta. Ira verò fugienda est, quia est animæ perturbatio, cum qua per difficile est, à vindicta velle abstinere. Per sese autem culpa est, in vindictæ cupiditate spontanea, & cum deliberatione. Dixi verò incontinentiam quodammodo non esse vitium, neque continentiam virtutem, quia quodammodo etiam sunt. Sæpè enim illi naturali, siue impotentiæ, siue potentiæ, admiscetur aliquid voluntarij. Vt qui facile irascitur, non tamen

omninò pœnitet leuiter admissę iræ. Is enim iam non meram habet incontinentiam, sed intemperantiæ etiam aliquid & vitij, quatenus vult, & delectatur. Ita etiam continentia quæ non venit ex natura, sed hac repugnante, vsu comparata est, timore Dei aut amore, ea maxima temperantia, & eximia virtus est. Itaque signum incontinentiæ meræ, & quæ nihil habuit culpæ, est, mox à sedata perturbatione pænitentia vera conceptæ perturbationis. Contra siquis incontinenter est iratus, postea vero illum perturbationis non pœnitet, ac multo magis, si quem iratus læsit, euidenti argumẽto est, aliquid ibi fuisse vitiosæ voluntatis, & culpæ. Cum igitur quispiam iratus est, quantumuis vehementer nullum tamen læsit, aut non sponte, & cum deliberatione, & illum cito incontinentiæ illius pœnitet, in nulla culpa est. Quod apertè satis insinuant illa verba Psalmi quarti. *Irascimini & nolite peccare, quæ dicitis in cordibus vestris, & in cubilibus vestris compungimini.* Quasi dicat, cum irascimini (id quod natura hominibus inest) nolite peccare, idest, opere exequi, aut cum deliberatione velle, ea quæ in cordibus vestris dicitis cum estis irati, quæ scilicet, comminamini, sed ab iniuriis temperantes postea in vestris cubilibus, vbi sedari consueuit hominum animus, compungimini, & pœnitentiam agite conceptæ iræ. Ita enim ob naturalem quidem debilitatem egeritis incontinenter, non eritis autem in culpa. Ex his quæ dicta sunt, constat, temperantium, & intemperantium posse esse quatuor modos. Nam potest esse quis temperans simul, & continens qui scilicet, minus perturbatur quàm homines solent, simúlque à peccatis abstinet. Potest etiam esse incontinens, sed temperans, qui etsi ob naturale vitium, aut inueteratam consuetudinem, eorum quibus

Quatuor modi temperantium & intemperantiũ.

cum vixit, vt domus, aut vrbis, aut gentis facile irritatur, à committendis peccatis abstinet, cum locum deliberationi passio concedit. Intemperantium quoque sunt duo modi. Nam potest esse quis simul incontinens, & intemperans, qui quacunque occasione perturbetur, & quiduis opere exequatur, non primo solum impetu, sed etiam postquàm deliberandi tempus aliquod nactus est, neque cum facti pœnitet; potest etiam esse intemperans, etsi non sit incontinẽs, qui scilicet, non admodum permoueatur, neque irritatur in occasionibus: imperturbatus vero, & citra irritationẽ, nihilominus committit peccata. Horum quatuor, duos quidem constat studiosos esse, temperantes scilicet siue continentes etiam sint, siue secus. Atqui & si multitudini videntur esse meliores longè, qui continentes simul sunt & temperantes, reuera tamen non semper ita est, sed tunc solùm, cum continentia meditatione virtutis comparata est, aut incontinentia culpa est contracta. Si enim tam cõtinentia, quàm incontinentia naturalis est; aut gentilis, melior multo est temperatus incontinens, quia longè maioris difficultatis est, cum ea incontinentia temperare; difficultas vero nulla sua culpa orta est. Duos alios constat esse vitiosos, & prauos intemperantes, scilicet quorum, ij qui simul sunt, & incontinentes, vulgo videntur esse deteriores, reuera autem sunt tollerabiliores Reliqui enim qui scilicet sine incontinentia sunt intemperantes, omnium sunt pessimi, idque multis de causis. Primum quidem, quia quo quis cum minori perturbatione, eo peccat cum maiori libertate, & deliberatione. Passio enim libertati detrahit, adeo vt nonnũquam in ipso primo impetu omnino tollat. Cum igitur malignitas in libertate operandi consistat, malignior sit

Intemperãtiũ vitia.

is; qui sine perturbationibus, transgreditur nihilominus rectæ rationis fines. Atque vt dicitur Ecclesiastici decimonono, *Melior est homo qui minuitur sapientia, & deficiens sensu in timore domini; quàm qui abundat sensu, & transgreditur legem altissimi.* Is certè est de quo dicitur Prouerb. decimo. *Quasi per risum stultus committit scelus.* Deinde, & quia est insanabilior, idque etiam multis de causis. Primum quia peccatorum medella, vt idem Aristot. loco citato apertè dicit, pænitentia est, hunc verò rarò facti pænitet, qui cum peccauerit imperturbatus, in eadem voluntate persistit. Deinde, quia hic non agnoscit propriam culpam, sed eadem causa, qua vulgo videtur minus malus quàm incontinens, sibi videtur etiam esse bonus. Adeo vt dicat Aristot. 2. Magnorum moralium capit. 6. in talibus corruptum esse principium, hoc est, rationem & mentem, eòque in prauis rationem aliquam magni boni coniectare, velut Dionisius, Phalaris, & Clearchus, hauddubie immaniter peccantes, illustria facinora coniectabant. Neque enim per iram ea semper patrabant, sed plerunque per errorem talem; multi etiam mulieribus abutuntur non per amorem, neque verò admodum per pruritum, sed per licentiam, & corruptionem principij, quapropter neque peccata sua satis agnoscunt. Nam perturbationes, vt ira, & tentigo, & reliquæ cupiditates manifestæ admodum passiones sunt, & ei qui patitur, & intuentibus. Peccata vero sine perturbationibus latent, quia nullam per sese sensibilem notam præstant, cum præcipuè non finiuntur in externa opera. Hinc nascitur tanta illa difficultas agnoscendi peccata, quæ Dauidem in illa verba fecit prorumpere. *Delicta quis intelligit? ab occultis meis munda me domine.* In hos igitur quos omnium esse pessimos dicit

Peccatorũ medella.

Peccatorũ cognitio.

dicit Arist.optime quadrant illa verba capitis duodecimi Prouerb. V*ia stulti recta in oculis eius.* Quomodo igitur curationem quæret, qui se putat bene valere?est itaque hic pessimus,& quia re ipsa malignior,& quia incurabilior,deinde & quia inexcusabilis; non enim habet perturbationes quas causetur, sed ob solum legis & virtutis contemptum, quasi nihil intersit ita aut aliter agere imperturbatè, ac proinde inemendabiliter peccat. In hoc genere sunt simulatores, & callidi, parati scilicet, ad proditiones fratrum, vrbium,& regnorum,qui(vt dicitur Iob 16.) prouocant iram Dei.Nam vt dicitur Prouerb.12. *Qui statim indicat iram suam fatuus est* (nimirum, vt Aristot.indicat cap.decimo septimi Ethicorum,) *incontinens non potest esse prudens qui vero dissimulat iniuriam* (vt scilicet vlciscatur melius)*callidus est*.In hoc etiam genere sunt hypocritæ, qui speciem virtutis præ se ferentes, alios primùm, deinde & seipsos aliquando seducunt.hos vocat Sanctus Spiritus tepidos, quia neque boni sunt, neque conspicuè mali,cum reuera sint omnium pessimi. hos euomit Deus,atque à se reiicit, & indurat,tra ditque non rarò in reprobum sensum. Ergo inquit, *vtinam calidus,aut frigidus esses*, hoc est,bonus,aut apertè malus,& perturbationibus plenus, vt iis sedatis ageres pœnitentiam, ac resipisceres, *sed quia tepidus es*, hoc est sub specie boni iniquus & impænitens, & legis contemptor,*incipiam te euomere*, velut qui tepida deglutierunt iuscula.. Tu autem domine miserere nostri.

Pessimi qui.

Hipocritæ pessimi.

CAPVT NONAGESIMVM PRIMVM.

Deus principium & finis.

AP.21. Apocalypsis. *Ego sum α, & ω, initium, & finis*, quæ eadem verba repetũtur Cap. vltimo. Additis his duabus vocculis, *Primus & Nouißimus*, quæ ad philosophiam non videntur pertinere, sed grandius aliquod continere arcanum fidei, quę est Domini nostri IESV Christi. Priora illa à Deo prolata, rationem mihi videntur habere naturalem & consonare cum illis decimi sexti capitis Prouerb. *Vniuersa propter semetipsum operatus est Dominus*. Itaque est Deus vniuersorum principium & finis, quia ab ipso & propter ipsum facta sunt. Ab ipso quidem facta esse omnia super caput primum Geneseos, quod huius operis est primum, firmissimis, vt mihi videtur, argumentis est indicatũ. Superest vt qui in principio, principiũ esse rerum ostendimus, iam nunc in fine, finem esse indicemus. Erunt autem nobis hîc positiones, quæ illic sunt indicatæ nimirum mundum hunc vniuersum factum esse, neque ab æterno extitisse, factúmque ab vno quodam principio quod æternum, vnicum, simplicissimum, idemque potentissimum, sapientissimum, & optimum, pulcherrimúmque, His positis, fit, illum mundi opificem sui ipsius gratia fecisse vniuersa, esséque & principium à quo omnia, & finem, cuius gratia effecta sunt. Nam aut fecit mundum alicuius gratia, aut temerè. Operari autem temere non cadit in sapientem, fecit ergo alicuius gratia. Id verò cuius gratia aliquid fit, melius esse debet quam ipsum quod fit, vt sanitas quam medicina, & habitatio quàm domus. Boni enim gratia fiunt, quæcunque alicuius gratia fiunt,

tia fiunt, à causa non errante, & ipsa ratio finis, est ratio boni. Igitur id cuius gratia Deus fecit vniuersa, melius est vniuersis quæ facta sunt, non factum autem nihil est præter ipsum Deum. Ipsemet igitur est finis, qui & principium. Dices fortasse, Deum cum sit summum infinitúmque bonum, esse etiam sibi sufficientissimum, atque nullam boni accessionem posse recipere], ac proinde nullius gratia operari, cuius enim gratia operetur, qui nulla re indiget? atque si quam maximè alicuius gratia, certe non sui ipsius, cum nihil possit sibi comparare, sed gratia aliorum, vt forte rerum ipsarum quæ fiunt, vt scilicet, sint, quia res ipsas esse, quàm non esse, melius est illis. Itaque sit finis finiendi ipsum esse, sicut rei cuiusque generatio finitur in eius formam. Ita est profecto, res factæ sunt vt sint, sed hinc rursus efficitur, quod asserimus. Nam cur Deus voluit eas esse? an non quia melius erat, quàm non esse? igitur vt illis benefaceret. Sed cur voluit benefacere? an non quoniam bonus. Igitur postremus rerum faciendarum finis, vt effector benefaceret, secundum quod bonus est. Is autem finis est in ipso principio, sua gloria. Deus igitur ipse est finis vltimus rerum omnium. Dico vltimus quia singularum rerum, sunt singuli fines proximi. nam res ipse sunt aliæ propter alias, postremò verò omnia deuoluuntur ad vnum finem. Porro eisdem argumentis quibus effectum est, vnicum esse rerum omnium principium, omniáque ab vno fluere efficitur vnicum etiam esse finem: nimirum ex vnitate & perfectione vniuersi: multo enim magis dissoluit vnitatem & perfectionem multitudo finium vltimorum & qui non ordine feruntur in vnicum, quàm principiorum. Esse enim & perfectio rei ex fine magis

Cur res à Deo factæ sint.

pendet, quàm ex vlla alia causarum. Necesse est igitur, siquidem mundus est vnus, pulcher, ornatus (vnde & nomen accepit) & perfectus, vnicũ esse rerum vniuersarum finem. Vnicus autem, omnium non potest esse vlla rerum effectarum. Nam aut ipsius esset alius finis, aut nullus. Si nullus, ea res esset facta temerè, quod nõ minus est absurdum, quàm ita esse facta omnia. Sin esset alius, is alius esset vltimus finis omnium. Si enim est finis proximus eius, quod est finis aliorum omniũ, est simpliciter vltimus omnium. Ille igitur, aut esset res creata, aut ipse Deus; si creata, redit eadem dubitatio, & in infinitum ibitur. Necesse est igitur stare in fine increato, qui est ipse Deus. Si igitur alia omnia facta sunt propter hominem, ipsum hominem necesse est factum esse propter Deum, atque ordine quodam extitisse alia propter alia, postremo verò omnia propter Deum, vt prata irrigua propter pabula, hæc propter pecora, hæc propter hominem, hominẽ propter Deum. Igitur si mundum opportet esse perfectum, & vnum, opportet etiam ab vno principio fluere, & in vnum finem ferri. Non potest autem differre ille finis, ab illo principio. Nam cum indicatum sit seorsum, neque principium, neque finem posse esse creatum; fieret vt essent duo æterna. Indicatum autem est anteà, quod & nunc ponitur, quod ęternum, esse vnicum & simplicissimum: necesse ergo est idem, esse vniuersorum principium & finem. Sed & ipsa forma aspectabilis mundi, ob ipsam rerum necessariam concinnitatem, hoc idem indicat. Velut enim ipsum mundi corpus, quod conspicimus, perfectissima figura, hoc est circulari, est, & incessanter circumuoluitur, ita necesse est ipsam rerum seriem, non in rectum ferri,

Homo propter Deum factus.

ferri, ſine fine, vt quæ imperfecta ſunt, ſed circulum imitari, finirique vnde cœpit. Nam quòd huiuſmodi, eſt perfectum & infinitum. Perfectùm quidem, quia finitum ſuo ipſius principio, infinitum verò, quia nullibi interciſum, & pendens, vt quòd recta producitur. Indicatum verò antea eſt multis argumentis, Caput quod de Philoſophia Pythagorea inſcripſimus, in hac vniuerſitate rerum, quæ ab æterno fluxit exemplari, quod penes Deum eſt ipſe Deus, concinnitatem habere perfectám, & ad ſe ſingula, & inter ſe, Arithmetica, Geometrica, Phyſica, & Metaphyſica entia, ex eaque concinnitate naſci mirabilem quandam perfectionem, quę eſt ipſa forma & ratio vniuerſitatis. Eloquamur igitur iam, vt in libri calce decet, aperte principia & cauſas totius vniuerſitatis, & rerum ſingularum. Cum ſint generatim quinque cauſarum genera, efficiens, materia, forma, finis, & exemplar: vniuerſitatis totius creandæ materia, nulla fuit ex qua, ſiquidem ex nihilo eſt facta, nunc autem immanens materia ſint eius partes: efficiens verò, & finis, & exemplar, eſt ipſe Deus. Forma quidem eius non eſt Deus (etſi aliquibus veterum id quoque viſum eſt) forma enim, eſſentia, & quod quid erat eſſe rei, eſt, mundus verò non eſt Deus. Neque verò eſt anima mundi, quam Plato inuexit, cenſens mundum animal quoddam eſſe perfectiſſimum, & ſapientiſſimum. Nam ne animal quidem eſt, vt Ariſt. multis firmiſſimiſque argumentis oſtendit, & omnium iam philoſophorum communis ſententia eſt. Sed illa aptiſſima omnium ad omnia coaptatio, & ordinatiſſima concinnitas, quæ facit ipſam verè vnã ac perfectã, ipſa illius forma eſt. Eſt verò non accidentalis, vt

Quinque cauſarum genera.

lignorum, & lapidum dispositio talis est forma domus, sed substantialis. siquidem vniuersitas vna substãtia perfecta est, vocaríque potest illa, vniuersalis natura, quæ adeo est ipsum mundi esse, vt quin mundus deficiat, deficere illa vnitas, & coordinationis appetitus non possit. Hinc fluunt omnes motus, & quietes, ac denique omnes naturales actiones, & passiones quæ communes æque omnibus rebus sunt. Moueri scilicet, & quiescere, vtcunque expedit ad retinendam continuitatem, & rerum ordinem: velut quæ cuique rei sunt propriæ, fluunt ex cuiusque rei peculiari natura, velut calefacere, aut calefieri, refrigerare, aut refrigerari, durare, aut durari, mollire, aut emolliri, trahere, aut trahi, repellere, aut repelli, aut quiduis aliud eiusmodi facere, aut pati. Itaque vniuersitatis totius hæ sunt causæ. Singulæ autem res ab vniuersitate discrepant: primùm quidem, quod eorum plurima habent materiam ex qua fiunt, non immanentem, quod vniuersitati repugnat. Nam cum vniuersitas constet ex omnibus rebus creatis, nihil potuit esse ante ipsam quod in eius creationem insumeretur, alioqui fiens desineret esse vniuersitas. Quare vel ipsa ratio vniuersitatis exigit, vt facta sit ex nihilo. Aliarum verò rerum, artificiales quidem omnes, siue homogeneæ, siue ætherogeneæ, fiunt ex materia immanente, & nulla (nisi per accidens, vt si fit ex arca mensa) desinente, hac in parte quodammodo similes vniuersitati, vt lectus ex cedro, mensa ex nuce, arca ex pinu, statua ex ære, domus lateribus, lignis, tegulis & calce: nauis ex tabulis, trabibus, & ferramentis. Naturales verò, omnes quæ ætherogeneæ, habent materiam vtranque aliam ex qua desinentem, vt animal fit ex semine aut ouo desinentibus, & ex carne, osse, neruo, medulla & pel-

Materiæ immanẽtiæ & desinentiæ.

& pelle,manentibus,arbor ex nucleo deſinente , radice,cortice,ligno,fibríſque,manentibus.Ipſe verò homogeneæ,quæ ſumme tales ſunt , actu immanentem nullam materiam habent,niſi fortè potentia:ſiunt verò aliæ ex aliis deſinentibus,vt ex arena lapis , ex lapide rurſum arena,accedente,& recedente humore.Diſcrepant etiam vniuerſitas & res ſingulæ , efficiente & fine. Quòd vniuerſitatis ſolùs Deus eſt effector primus & proximus,& finis vltimus & proximus,quia inter Deum & vniuerſitatem nihil poteſt intereſſe. Cũ vniuerſitas ſit omnia præter Deum.Singulorum verò ſunt aliæ cauſę effectrices,& aliæ finales proximæ,niſi fortè hominis , qui hac ratione videtur conuenire cũ vniuerſirate , (ipſe non alia ratione potius microcoſmus nuncupatus)quòd propter ſolum Deum effectus eſt. Dico autem ſecundum ſpeciem. Nam in ſingulari cuiuſque generatione fuit proximus finis , ſpeciei productio. Itaque Deus eſt prima & vltima cauſa omnium, ,proximus verò effector vniuerſitatis , finis tamen & vltimus ſimul & proximus vniuerſitatis , & ſolius hominis ſecundum ſpeciem. Quod ad formam attinet nullum eſt diſcrimen.Nam & vniuerſitatis , & rei cuiuſque forma eſt ſua ratio,& ipſum rei eſſe. Exemplaris cauſa eadem eſt vniuerſitatis & rerum omnium ſecundum ſpeciem, vt hominis, equi , & bouis puta Deus : ſingularum verò generationum non eſt cauſa vlla exemplaris. Neque enim α.ignis fecit β. ignem ad exemplar , ſed naturaliter in nihil intuens. Homo quoque ab homine fit ſine exemplari,ſed naturaliter. Nam tametſi intuitus rei cuiuſpiam, faciat id quod gignitur ſimile , vt de virgis Iacob differentes recipimus,cauſa non eſt in imitatione,vt cum tranſcribitur aliquid ab exemplari , ſed in ſimilitudine quam

cogitantis anima induit, vt illo loco explicauimus. En finis totius Philosophiæ naturæ, cognitio scilicet caussarum quę omnes cum ad ipsum summum Deum deuoluantur, ipso existente, totius vniuersitatis & rerum in ea omnium α. à quo primo fluunt, vt à principio & exemplari, & ω in quem finem feruntur, constat, quam recta via tendat, immo quam proximè accedat naturalis contemplatio in Dei Optim. Maxim. contemplationem. Qui, vt est mundi totius, fuerit mihi huius operis principium sitque.

FINIS.

INDEX
TOTIVS OPERIS

A

Q

Vna

FINIS.

SIMILITVDINVM AC PARABOLARVM QVAE IN Bibliis ex Herbis atque Arboribus desumuntur dilucida explicatio: In qua narratione singula loca explanantur, quibus Prophetę, obseruata stirpium natura, conciones suas illustrant, diuináque oracula fulciunt.

LEVINO LEMNIO Sacrarum Literarum studioso auctore.

PASCHASII OENII HEI-CRUCINI IN AUTORIS ET operis commendationem Carmen.

Venturo quotquot Medicus clarißimus æuo
Sacrauit, Genium constat habere libros.
Hic tamen imprimis docti suffragia cœtus
Promeritus, nullo fines superstes erit.
Res magnas, res difficileis, res denique sacras
Eruit eximium candide lector opus.
Autor enim syluas inter reptando salubres.
Cœlestis Sophiæ largiter hausit aquas.
Quando vel arboribus, vel humi serpentibus herbis
Accesßit prisco tempore tantus honos?
Ecquis crediderit sacri tot mystica Verbi,
Clausa sub extremo cortice sensa tegi?
Si non aßiduo diuinæ Pallados vsu
Lemnius occultas explicuisset opes.
Nullos inuoluet posthac Labyrinthicus error
Flexibus ambiguis, multiplicique via.
Seu per odorato vestitos gramine colles,
Seu per frondosum te iuuat ire nemus:
Non secus, ac Theseus Ariadnes fila sequutus,
Quò te cunque feres, hoc duce tutus eris.
Si iucunda igitur, si quæris idonea vitæ,
Hanc propera in syluam ferre subinde gradum.
Fatidicæ stirpes, pleno quasi Copia cornu,
Pascendis animis pabula læta dabunt.

EXIMIO SVMMÆQVE VIRTVTIS AC DIGNITAtis viro D. Thomæ Thieldio Diui Bernardi in confiniis Antuerpianis ad Schaldam, Antiſtiti cum primis reuerendo Leuinus Lemnius Medicus Zirizęus ſacrarum literarum ſtudioſus. S. P. D.

VVM mihi nuper ampliſsimè deprædicaret virtutis tuæ decus, & mentis præſtãtiam, Antiſtes ſpectatiſsime Iacobus Suſius vir, præter antiquæ nobilitatis inſignia, omni diſciplinarum genere excultiſſimus; cœpit ilico animus noſter in tui nominis amorem ac veneratione͂ incitari. Quis enim erga illum non afficiatur, qui in pacificandis optimatum diſsidiis, in dirimendis ſopiendíſq; controuerſiis hæreditariis, de fundis ac ſuburbanis prædiis ſingulari pollet dexteritate ac prudentia? Quis non vnicè illum diligat, veneretur, ſuſpiciat, qui inſtitutis erectiſq; aliquot palæſtris literariis, artes ingenuas ac liberales diſciplinas fouere nõ deſinat? qui rebus tã exhulceratis, tantíſq; opinionũ diſsidiis diſtractis ac diuulſis ſana conſilia adhibere curat, ac propoſitis præmiis

doctos quosq; ad cócionãdi munus exstimulare, quo famelica ac dissipata multitudo salutaris doctrinæ pabulo saturetur, mẽtésq; aridæ ac siticulosæ verbi Dei irrigatione reuiuiscant ac reficiantur. Nullum profectò excogitari potest opus, quod plus solidæ laudis promereatur, & quod humano generi sit vtilius, magísq; frugiferũ aut salutare. Quocirca excogitatum est à me argumentum vir præstãtissimæ, tuæ dignitati aptum, tuóq; tam salutari instituto accommodum, quo omnibus innotescat laudatissimus tuus iste conatus, ac longe latéq; propagetur nominis tui honos, tuóq; exemplo complures ad illustrandam fouendámque religionem Christianam, ac sincerum Dei cultum stabiliendum exstimulentur. Eo autem magis gratum acceptúmq; Amplitudini tuæ munusculum hoc literarium fore confido, quod tale quiddam à nullo hactenus tractatum sit, ipsáque rei narratio non minus habeat vtilitatis quàm oblectamenti. Tametsi non defuturos ominor, qui vbi conspexerint Medicum tractare argumentum Theologicum, confestim exclament, Ne sutor vltra crepidam, tum id, Quam quisque norit artem, in hac se exerceat.

Quod Medicorum est,

Hora.l.2 Episto.1. Promittunt medici, tractant fabrilia fabri.

Verùm hæ voces non sunt tanti, vt ab harum rerum tractatione me deterreant: quum par sit vt omnes qui Christo nomen dederunt, ea consectentur quæ maximè salutaria, sunt illiúsque doctrinam cumprimis illustrent. Quod preter alios spectasse obseruo virum illustrem Ioachimum Hopperum iurisconsultum, Hispaniarum regi Philippo à consilijs secretioribus, in enarrando Decalogo. Quamobrem non decet id mihi fraudi esse quum sacrosancta religio à Regibus etiam atque magnatibus (quorum plerique non semper res prophanas tractant) exculta sit ac propagata, diuinóq; afflatu in commentarios redacta.

Docu

Documento sunt Abrahamus, Isaac, Iacob, Moses, Dauid, Solomon, Esdras, à quibus primùm profluxit ac dimanauit cultus & doctrina cœlestis, ac quum scripto, tũ viua voce posteris per manus tradita. Eo autẽ minus vellicari aut arrodi meretur nostra hæc lucubratio, quòd pro dimidia parte sit professionis Medicæ. Siquidem ad Medicum potissimè spectat herbarum tractatio, etsi quæ ex his sumitur Metaphora, Similitudo, Exemplum, Comparatio, non alienum est ab eius professione dilucidè ea explicare. Quum autem professores sacri minus fere exercitati esse soleant in herbarum cognitione, ac vix vulgatas passímq; obuias herbas cognitas, perspectásq; habeant, fieri nequit vt omnia exactè atque adamussim perspiciant aut interpretentur, suáq; dignitate singula exornent destituti notitiã stirpium, aut minùs explorata earum natura. Quocirca boni consulet æquus rerum æstimator nostram hanc qualemcumque industriam, quum ea tractem quæ magna ex parte ad Medicum spectant, quem naturæ inuestigatio, cui sedulo incumbit, ad contemplandas etiam res diuinas erigit, ad Opificis notitiã eiusque amorem atq; admirationem inflammat. Rom.1. *Spero autem candidum Lectorem minus alienum futurum erga opusculi huius autorem, vbi eius gustu se expleuerit, ac nonnihil fructus ac commodi ex illius lectione conceperit. Hac enim commendatione Genium consequi libri solent, ac plausibiles esse, summáque auiditate à studiosis expeti, præsertim vbi viri alicuius excellentis patrocinio in lucem prodeunt: Quæ res hoc apud me effecit Antistes cumprimis obseruande, vt passus sim hoc nostrum commentariolum tuis auspicijs, tuíque nominis fauore in vulgus efferri, multorúmque iudiciis ac censuris subijci. quod vnum nonnunquam viros quamlibet eruditos ad lucubrationem suarum editionem retardare solet ac remorari. Quis est enim ea*

dicendi peritia imbutus, eáque rerum cognitione instructus, vt censores passim tam rigidos Aristarchos, tam oculatos non pertimescat ac reformidet? aut quis sua scripta omnibus approbare, omníque ex parte calumniam abs se depellere posse confidat: præsertim in argumento quod detegit vitia, erroresque hominum qui ferè salutaria monita respuunt, eósque aut odio prosequuntur, aut vellicant, qui illis ad virtutem, ad decus, ad probitatem, ad sinceram religionem sunt incitamento. Quod ipsum nusquam non deplorant sacri vates iis locis quæ illustranda suscepi, qui in eo toti sunt, omnémque suam operam atque industriam conferunt, vt quum omnes, tum illos potissimè officij sui commonefaciant qui Ecclesiastico munere funguntur, ac diuinis ministeriis sunt addicti, quo subditis absolutum virtutis ac pietatis exemplar exprimant, summóq; studio enitantur, ac rationem ineant, quæ collapsæ atque inclinatæ Religioni medelam adferre queant, eámq; erigere atque instaurare. Illorum enim interest, ac munus delegatum exposcit, vt deuias balantésq; ac dissipatas oues ad Christi ouile dirigant, atque ad saluberrima cœlestis doctrinæ pascua redducant, vt egenis ac calamitosis, omniq; præsidio destitutis subueniant, atq; illis aliquid solatii, nonnihil subsidii adferant, vt ingenuos ac bonæ indolis adolescentes in quibus elucet ac se profert aliquod viuidæ erectæq; ac generosæ mentis indicium, liberalibus disciplinis institui curent, quo aliquando Patriæ vsui sint atq. ornamento: vt virgunculis maturis ac coniugio aptis dotem conferant, ne quà pudicitiam expugnari contingat, ac publicè vt mercenarias prostitui. Hac enim ratione obtinebimus ne passim tot existant validi errones ac grassatores nocturni qui aliena inuadant ac deprædentur, nec tot contaminatæ integritatis puellæ quæ in lustris ac fornicibus extra legitimã vitæ societa-

Pastoris officium.

tem

tẽ,corporis sui vsum omnibus promiscuè concedunt. Quod dedecus fœdáque vitæ consuetudo ne inter Christianos inolesceret in fragilem illum sexum sua beneficia ac munificentiam liberaliter contulerunt veteres illi Ecclesiæ proceres, qui quòd cęteris virtute morúmque integritate prælucerent ac subditorum vsibus commodísque sedulò prospicerent, Episcopi, præsules, antistes vocabantur. atque à paterno pióque affectis ac propensione in gregem suæ fidei ac tutelæ commissum Abbates ac Cœnobiarchę; sic vt dignitati & honori solicitudo & cura coniuncta esset. Cõsopiebant illi tumultus ac dißidia quæ in magnum Reipublicæ detrimentum erant euasura, refarserunt laceratam ac diuulsam ciuium ac popularium concordiam. omniáque reddiderunt tranquilla ac pacata: mitigabant, Regum ac Principum irritatos animos qui sinistris parumque auspicatis nonnullorum consiliis inflammati, grauiora quam pro æquitate, onera subditis inferre meditabantur. Quale exemplum editum est in Roboam Solomonis filio, qui quum in paternam hæreditatem ascitus atque inauguratus imperio, iuuenum potius quam senum consilio acquiesceret, florentißimum regnum abs se diuulsum alienauit. His ac plerisque aliis præclaris virtutibus enituêre veteris Ecclesiæ ministri, atque iis se potißimum exercuerunt in quibus situs est præcipuus Charitatis fructus, totiúsq; pietatis ac religionis summa consistit, vt Iacobus Apostolus palam testatur. Nã erigere operosa palatia, magnísque sumptibus extruere porticus, pauimẽta xystos, ambulachra peristylia conuiuari lautius ac magnifico splẽdidóque ferculorum apparatu aut denique exquisito cultu opes profundere subleuandis tenuioribus destinatas alienum prorsus esse decet ab illorum conditione, natura, moribus, quorũ professio atque institutũ frugalitatẽ ac moderatum rerum vsum exigit, ab omni luxu, pompa,

3.Reg.12.

Cap.1.

fastu, ambitione, strepitu, aliáq; mundana ostentatione remotum. Hæc vir humanissime libere quidem, at amanter ac sincero affectu à me amplificata sunt, quo pleriq; exstimulentur, vt Spartam suam exornent, suámq; minam aut talentum auctione conduplicent, illi inquam, qui in clarissima luce hominum versantur, ac velut in totius orbis theatro constituti omnium ora atque oculos in se conuertunt. Sic enim futurum confido, vt qui nunc multorum animos abs se habent auersos atq; alienatos, sibi magna veneratione ac reuerentia deuotos deuinctósq; experiantur. Est enim virtus vitæque integritas fauoris ac beneuolentiæ, totiúsq; humanæ societatis conciliatrix. Qua de re quum nuper in amœnissimo tuo secessu serio simus phi losophati præsente clarissimo ac Senatorij ordinis viro Nicolao de Voocht Iurisperitissimo, ac multa vltro citróque agitata sint, nõ visum est operæpretium diutius huic argumento inhærere Deus Optim. Maxim. cui, Christi fiducia, vota precésque nostras deferimus, te diu nobis seruet incolumem, ac tuos conatus promoueat, magnáq; incrementa ac progressus conferat. Ziriz̨æ ex Museo nostro Nonis Maij, Anno M.D.LXVI.

Honor virtutis præmium.

A M-

AMPLISSIMOS REGES AC SACRATISSIMOS vates herbarum cognitione exactè fuisse imbutos, desumptæ ab iis tot Metaphoræ ac parabolæ declarant: quæ hic spectandæ exhibentur.

CAPVT I.

PRæstantissimos Reges ac magnanimos illustrésque Heroas in ipso etiam armorum strepitu tumultúque bellico, studiosè olim excoluisse rem Herbariam, ac stirpium cognitione cũ primis fuisse delectatos, præter veterum historias, Bibliorum codices abunde testantur. Quum enim harum rerum inuestigatio amœnissima varietate exornata sit, nec minus habeat vtilitatis, quàm oblectamenti, non visum est Regum amplitudini, nec Imperatoriæ maiestati indecorum huiusmodi occupationibus distineri, præsertim vbi ab vrgentissimis negotiis, ac functionibus publicis respirare, atque aliquid sibi laxamenti impetrare licuit. Hac enim quum animi, tum corporis cultura non minùs celebris facta est illorum memoria, non minùs illustratus nominis splendor & magnificentia, quàm rebus aliis præclarè gestis, aut hostib. vel *Reges herbarum cultores.*

subactis, vel ad internecionem deletis. Sic Mitridates Ponti atque vndeuiginti regnorum Rex, propter eximiam herbarum notitiam, & singulare antidoton contra venena morbósque omnes contagiosos præsentaneum, illius nomine insignitum immortale nomen est consequutus. Lysimachus Eupator, Gentius Illiricorum rex, Artemisia Mausoli Cariæ regis vxor, multíque alij, præter belli gloriam, herbarum cognitione illustres sunt. Marcus Curius imperator Romanus post deuictum Pyrrhum Epirotarum regem, Lucius Cincinnatus, Marcus Valerius Coruinus plantarum amœnitate allecti procul à strepitu & ambitione ciuili ruri consenuerunt. *Solomon herbarum studiosus.* Solomon verò regum amplissimus, qui præter immensas opes eam consecutus est à Deo Optim. Maxim. sapientiam, ac rerum cognitionem vt nullus regum illi sit comparandus, in herba- *3. Reg. 4.* rum notitia mirificè excultus, exactéque versatus legitur, ac disseruisse non solùm de piscibus, alitibus, quadrupedibus, astris, sed de arboribus etiam & stir- *Sapien. 7.* pibus à cedro Libani vsque ad Hissopum qui egreditur è pariete, hoc est, à minutissima herba ad procerimas, celsissimásque arbores vsque, omnia habuisse cognita & explorata. Sunt præter Solomonem proceres aliquot vatésque Hebræi qui passim vaticiniis suis herbarum nomina effectúsque interserunt, ac *Varij herbarũ effectus.* comparationes ex iis mutuantur. Quum enim stipes aliæ aliis rebus adhiberi soleant, ac nonnullæ alimenti vsum præbeant, aliæ medicamenti, plereque vtrumque, nonnullæ noxiæ sint ac naturæ infestæ, aliæ salutares morbísque expugnandis accommodæ: ex iis Prophetæ appositissimas similitudines, scitásque & concinnas comparationes desumunt, quibus conciones exornant, ac fidem narrationi adstruunt. Quum autem

autem multa ſint in humanioribus diſciplinis ac politioribus literis, totáque philoſophia humana quæ hominum animos affatim oblectant, illorúmque mentes exemplis ac morum integritate imbuunt, tum nulla ad hæc perficienda maiorem vim atque efficaciam obtinent, quàm ea quæ ſacri vates quorum nemo non diuinitùs adflatus, concionibus adhibent, adeo vt quiuis vel in naturæ operibus vel diuinis contemplationibus mediocriter exercitatus, facilè perſpexerit, quàm non ſit ſterilis & ieiuna illorum narratio, quàm non prorſus infæcunda illorum doctrina, ſed vtilis ſalutaris, fructuoſa. Siquidem ſcriptura ſacra à cœleſti patre diuini Spiritus afflatu promanans, mentes hominum ſuauiſſimo pabulo paſtúque ſalutari reficit. Quod ipſum Dauid rex indicat, deſumpta peramœna ſimilitudine à viridante floridóque prato ac ſaluberrimis aquis, quibus armenta maxime pingueſcunt & ſaginantur. *Dominus regit me, nihil mihi deerit in loco paſcuæ vbi me conſtituit, ſuper aquas refectionis.* Sic quum ſibi gratularetur ac plauderet, quòd Dei munere in diuidenda hereditate, vberrima pecora, ſolúmq; ac fundum maximò fœcundum ſortitus eſſet, *Funes*, inquit, *ceciderunt mihi in præclaris*, Solent enim olim funibus extentis metiri iugera, ſuóſq; limites cuiq; aſſignare ac partiri prata: quod apud nos nunc decépeda perficitur. Huius generis quum innumera exempla in veteri nouóq; inſtrumento ſe proferãt, non ſolùm in vulgato vitę vſu & conſuetudine, ſed ex natura rerum quę nihil non ſuppeditat, de prompta: operæpretiũ viſum eſt iſta eruere, atque auido lectori ſpectanda exibere, quo illi innoteſcat, quantus ſcientię ac ſapientię theſaurus reconditus ſit in arcanis literis, quæ non tàm dulcia, quàm ſalutaria hominibus proferunt. Nec ſanè

Dauidis ſeleſtiſſima ſimilitudines.

Pſal. 23.

Pſal. 16.

quisquam ex vllis Philosophorum aut Rhetorũ Poëtarúmque scriptis tam vberem & copiosam doctrinę frugem, tam salutare animæ mentísque pabulum est percepturus, quàm ex vberrimo atque inexhausto Diuinitatis fonte, illorúmque oraculis quę diuino adflatu sunt prodita. Quòd si cui libeat attentè considerare atque intimè excutere diuina eloquia, quantáque vsi sint sapientia qui tam salutaria documenta nobis prodiderunt, mentémque ac voluntatem Dei mortalibus indicant, dilucidè perspecturus est, quid diuina prophanis præsteut, & quàm sint res æternæ ac solidæ caducis ac momentaneis præstantiores. Sacros verò vates præter exactam diuinitatis cognitionem in naturæ reb. exquisitè versatos, nec vllius disciplinæ fuisse rudes, vel illud argumento est, quòd ex intimis atque arcanis naturæ similitudines & comparationes desumant, denique ab animantibus, herbis, arboribus, elementis, igni, terra, aquis, aëre, fluminibus, riuulis, fontibus, cisternis, Oceano, astris, gemmis, lapidibus, à fulmine, pluuia, rore, æstu, frigore, flatibus, grandine, niue, gelu, glacie, à satis & semente, à sale, à fermento, à sagena, verriculo, nassa, retibus, ab humoribus qui corpori humano subsunt, vel ab eo promanant, sanguine, lacte, semine, menstruis, à pariente & partu, à scoria, ferro, auro, argento, aliísque innumeris Tropos ac figuratas elocutiones, Metaphoras seu Translationes, parabolas, collationes, exẽpla, Schemata, hoc est, ornamenta verborum & Sententiarum, & quæ quasi aliquo gestu orationem illustrant, narrationibus suis accommodant, quibus multum lucis atque intelligentiæ, plurimum dignitatis ac splendoris cõcionibus adferunt, mentésque ac animos socordes atque oscitantes, suíque oblitos ad veritatis cognitionem incitant atq;

Sacra pro phanis potiora.

Prophetæ omnium rerum cognitione instructi.

atque inflammant:improbos adducta ex iis rebus similitudine, à maleficiis deterrent, atque ad virtutem ad solidam felicitatem, ad Dei metum & fiduciam extimulant, illísque, omni adhibita industria, diuinitatis notitiam insignunt: probos verò & qui vitę integritatem consectantur, stabiliunt, vtque perseuerēt atque in suscepto negotio persistant, sedulò exhortãtur: obiter, quod & Paulus præcipit, inordinatos, intractabiles, incompositos officij sui cōmonefaciūt, ac salubri placidáque monitione increpant: pusilanimos & mœrentes solantur, imbecilles ac labantes fulciūt: collapsos erigunt: lenitate & clementia vtuntur erga omnes, lenti ad iram, ad vindictam ac violentiam tardi, medentur iuxta Esaiæ ac Christi vaticinium contritis fractísque mentibus atque animis deiectis mœstis, afflictis salutarem medelam adhibent prædicant captiuis remissionem & indulgentiam, occæcatis visum: ita vt diuinæ lucis efficiantur capaces, calamitosis solatium, vinctis ac diaboli tyrãnide oppressis relaxationem ac libertatem: eáq; omnia elegantissimis parabolis & collationibus in suis passim scriptis perficiũt. Quum autem nemo non prophetarũ, inter quos multi regia maiestate, existunt, harum rerum specimẽ exhibeat, atque etiam Iesus Christus quique eius nomine apostolicæ legationis munere fungũtur, in eodẽ doctrinæ genere versentur: operæpretium me facturũ sum arbitratus, si obiter commonstrem quanta sit eruditio, quàm recondita sapientia, quæ rerum cognitio ac naturæ inuestigatio, quantus ardor propagandæ religionis atque expulsa omni superstione & idolatria proferendi cultus diuini in iis hominibus qui diuino spritu cœlestíque afflatu imbuti tam salutaria nobis prodiderunt, accita ad orationis decus & ornamen-

Deus vi cogit & blandimẽtis allicit.

1.Thess.5.

Esaiæ 61.
Luc.4.

tum vniuersa rerum natura: quod ipsum patefacere iam meditor.

DE CONDITIONE ET NATVRA *Mandragoræ, quam à Lia Sorore eblandita est Rachel.*

CAPVT II.

INTER herbas virentes ac floridas, quarum innumeras naturæ ac rerum omnium conditor Deus in vsum hominum è terra produxit, Mandragora non infimum locum obtinet, nec prorsus ignobilis est. Cuius quum in sacris Bibliis extet mentio, atque in deliciis habita sit, in edendíque vsum expetita: de hac instituti argumenti sumetur exordium. Constituuntur huius stirpis duæ species: quarum vna est foliis lactucæ æmulis, sed angustioribus saturati vmbrosique viroris. Pomum verò emergit è centro imóque stirpis meditullio, quod herbaceo stilo incumbit, auellanæ nucis, nõnunquam iuglandis aut castaneæ magnitudine. Hæc species fœminæ nomine insignitur. Mas verò speciosa magnáque foliorum amplitudine ac pompa luxuriat, lacteo virore perpolita. Pomum verò quod ex passis patulísque quaquauersum foliis è media stirpe prodit orbiculatum ac circinatæ rotunditatis, oui gallinacei vitello aut luteo prorsus affine est, odore non sine grauitate quadam soporata, iucundo, radice crassa, pilosáque ac bifida, atq; in humanæ coxendicis aut cruris formam bifurcata. Qua occasione circumforanei quidam impostores ex huius & brioniæ radice imagunculas confingunt humana specie, atque vtrúmque sexum emoliuntur, ac credulæ turbæ persuadent ea forma ac specie è terra enatas. Nonnulli serio prædicant vitalem

Genes. 1.

Mandragoræ duæ species.

ralem fuisse subterraneum hunc fœtum, atque ex locis quibusdam funestis eruisse, quibus supplicio affici solent sontes ac facinorosi, qua persuasione rudi atque imperitæ plebi imponunt, atq; huiusmodi impostura argento illos emungunt, Belgæ Mandragoræ poma *Deolappelen* vocant, quo nomine & radicem designant, quòd mentem amatorio quodam fascino in errorem pertrahant, & quodam modo incantent. Huius pomi fuisse auidam Rachaëlem, summóque eius desiderio occupatam sacri codices referunt. Quum enim triticeæ messis tempore Ruben in rus digressus, Liæ matri attulisset Mandragoras, Rachel sterilis ac sororiæ fœcunditatis æmula, eas sibi concedi offerríque postulauit. Lia exasperata importuna interpellatione, poma illi denegauit: tandem sopita altercatione hac lege ac conditione res transacta est, vt Lia subsequente nocte mariti concubitu frueretur (nam id alternis vicibus, duabus sororibus vni marito dedicatis perfici solet) Rachel verò potiretur Mandragoris, quas ea mente atque animi intentione à sorore eblandita creditur, quò amabili ac gratioso cum patriarcha Iacobo congressu, esu illius pomi, conceptui effici posset idonea. Quum enim inuidia in sororem permota sterilitatis probrum à se depellere atque amoliri cuperet, expostulauit cum marito, quòd sterilis degeret, quum soror numerosa prole ferax esset & fœcunda. Iacobus indignatus se perfunctum maritali munere profitetur, ipsúmque nec culpari posse, nec ignauiæ argui. cæterùm fœcunditatem ac conceptum Dei donum esse, illiúsque arbitrio negotium istud perfici. Cæterùm an Mandragora fœtificandi vim mulieribus conferat, atque vtero retinendi seminis efficaciam conciliet, in

Pomum Mandragoræ blandimentum amoris.

Gen. 3.

dubium vocari poſſet. Quum enim ſoporifero effectu prædita ſit, & impensè frigida, hæc qualitas ad tale quiddam præſtandum prorſus inefficax cenſeri ſolet & inidonea. Quod tamen ita dilui poſſe video, vt in frigidis humidíſque regionibus, atque in vtero humecto & algido tale quiddam perficere nequeat, ſed in torrido æſtuantíque & exuſto. Sic in Africa, Hiſpania, Iudæa, Mauritania, Numidia, Aegypto, in quibus ferè regionibus mulieres aduſtos arentéſque habent vteros ac feruidos, tum ſquallidos ac ſtrigoſos: non incommodè hoc pomum adhiberi poſſe crediderim. Si quidem eius eſu corpus ad temperiem reduci poſſe exiſtimo: quum poſt amplexum & congreſſum maritalem ſoluto in ſomnum corpore, vterus retinendi vim ſeminis aſciſcat, nec id in fumos ac fuliginem euaneſcat, vt in calido atque æſtuante vtero aſſolet, in quo vtriuſque ſemina minùs coaleſcunt aut vniuntur, ſublata omni poſteritatis ſpe. quod multis vſu veniſſe obſeruaui etiam in Belgica, qui ob plus ſatis calidam vteri intemperiem effœtæ extiterunt, tametſi mariti ſedulo illis ſuam operam præſtarent, ſuóque officio alacriter fungerentur: quin & viri ex frequenti illorum concubitu aliquando pudendarum partium vitia contrahunt à ſalſuginoſa atque acri mordacique vligine, quæ genitali virus infert ac contagione inficit. Huiuſmodi mulieribus quæ fere ſunt indomitæ libidinis ob ignitos vrentéſque locos, poma Mandragoræ inoffensè, imo magno commodo exhiberi poſſunt, cum pepones, cucumeres, cucurbitæ, melones, portulaca, lactuca, ſolanum, aliáque refrigerantia, quibus intenſus ille feruor ac vitioſa vteri qualitas retunditur, & quò minus concumbenti deleteria ſit, cohibetur. Scio equidem multa eſſe ſtirpium genera apud Belgas &

Se

& Septentrioni obuersas regiones quibus quum subsit noxia vis & pernitiosa, valetudinem deteriorem efficiunt ac depopulantur, nisi illorum effectus in destruenda naturæ temperie coërceatur. Sic omnes herbæ quæ frigida qualitate imbutæ sunt, pipere, zinzibere, & grano paradisi, quod nõnulli inter species cardamomi statuunt, condiuntur, quibus refrenatur illarum malitia, & obtunditur hebescítque ferocia. Sic fungi, boleti, tubera, aliáque excrementa terræ Italis ac Transalpinis innoxia sunt: Cisalpinis verò ac Belgis nocentissima ac venenata, nisi condimentis calorificis mitigetur venenosa illorum qualitas. adde quòd in calidis regionibus, quæque Sole affatim illustrantur, & incalescunt, omnia meliùs maturescunt. quæ vis efficit vt illa fercula vtpote libidinis incitamenta à delicatis ac ganeonibus in deliciis habita, atque in excitandæ tentiginis vsum expetita, minus incommodi corporibus inferant. Cæterùm Mandragoram odoris fragrantia ac suauitate recreasse olim Hebræos, Epithalamium siue Canticum Solomonis indicat, sic vt existimem in Iudæa illam in ratione expetitam, ac manibus contractari solitam, quòd suaui quodam odore imbuta sit non sine vi somnifica & soporosa, quæ lassos & languidos recreat: vt ferè esse solent qui amoribus dediti sunt, aut aliquem depereunt, tanquam amatorio philtro incantati. Mihi verò quid de Mandragora accidit, obiter enarrabo. Quum autem æstiuis mensibus (nam eo tempore poma Mandragoræ se proferunt) semel atque iterum in museo nostro amabilem ac speciosum eius stirpis fructum negligenter collocassem, ita somnolentus sum effectus, vt egrè sopor excuti possit. Quum autem obnixè obluctarer somnolentiæ, illámque excusisse conarer,

De Mãdragoræ pomo historia.

egrè id obtinui, nec rationem tanti veterni inire potui:tandem quum quaquauersum dimouissem oculo, obtulit se à tergo pomum Mandragoræ, quo amotos atque in alium locum translato, factus sum alacrior, atque torporem depuli, omnémque oscitantiam discussi. Cęterùm ab hoc suaui olenti miréq; odorato pomo quod gratiam fauorémque gestanti apud amasiũ conciliat, Sponsus captat occasionẽ exspatiandi. Quũ enim vernis æstiuísque mensibus omnia frondeant ac nitescant, ac Mandragora stirpésque aliæ odorem suauiter in auras diffundant, Sponsam extra limen & cõclaue euocat, quò relicta vrbe ruri atque in suburbanis prædiis se oblectet, ac tot passim florentibus herbis & arboribus, nardo, viola, liliis, malo punica, mandragoris, ipsáque florescente vite se reficiat. Quum autem singula quę è terra emergunt verno tempore frõdescant, ac florum quum amœnitate, tum fragrantia homini blandiantur, tum ipsa vitis prę cæteris fragrãtissimum odorem exspirat, ac naribus suaues halitus effundit: profert hæc sub finem veris flosculum minutum & stellatum festucis ramentísque orbiculatis obsitum, vt lichen, vulgo vsnea, colore subspiceo aut flauescente, eximiæque suauitatis, quo in asterisci formam deciduo, confestim specimen racemorum exhibetur. Odor huius flosculi cerebrum & cor mirificè recreat, sic vt mihi gratissimum sit florescente vite sub vinea pergulata ac pampinis concamerata fornice ac testudine prandium cœnámque absoluere, aut cum æqualibus eruditis fabulis temporis tędium fallere. Huius autem flosculi odor, tanti effectus prædicatur, vt venenatas bestias abigat adeo vt serpentes, colubri, bufones hunc perf re nequeant, sed remotissimè ab eo se subducant. eruocirca florescente vite

non

non solùm salubris est & peramœna ambulatio, sed etiam secura & tuta: licet enim in herbido thoro ac viridante gramine decumbere, ac sub arbore patulis diffusa ramis opacum frigus captare, atque æstum propulsare, vel apricatione Solis radiis incalescere & illustrari, nullo metu aut trepidatione serpentum qui aliquando latenter in herba delitescunt; atque improuiso obrepunt, hominíque terrorē incutiunt. Quū autem sponsus (quo nomine Christus à Ioanne baptista designatur, qui erga suam Sponsam nempe Ecclesiam, cœtúmque illi fidentium vnicè afficitur) nusquā non speciem, & venustatem, decorémque Sponsæ amplificet, atq.è diuerso Sponsa mutua compensione illi paria faciat ac vices rependat, quidquid præclarū est, & admiratione dignum in natura vniuersi, cœlo, sideribus, montibus, siluis, nemoribus cāpis, herbis, flosculis ex quibus suauis odor emanat, arboribus quæ non minùs salubres quàm spectabiles & speciosos fructus proferunt, vino generoso ac saporis eximij quod ex lectissima vite exprimitur: huc vterque congerit, ac similitudines appositissimas pro vtriusque dignitate producit. Sic nardo Sponsus comparatur herbæ cum primis odoratæ, fasciculo mirrhæ, botro aut vuæ Cypriæ ex generosissima vite decerptæ. Sponsus verò amicam lilio comparat ob eximium candorem, atque odorem suauissimum, adeo vt si pedissequa & quibus stipari solet, Sponsæ cōferantur, Spinæ sint nulla specie, nulla formæ dignitate commendabiles, hoc est, puellæ quæ illam comitantur velut hybridæ parúmque ingenuæ, nihil habent amabile aut speciosum; nihil spectabile aut vlla gratiosa venustate visendum. Huiusmodi metaphoris ac figuratis elocutionibus scatet non solùm hoc, canticum, sed

tota passim scriptura sacra, ita vt amplissimus se campus aperiat, quo studiosus lector possit oblectari, tota mente ac cogitatione à naturæ præstantia, in Opificis admirationem erecta. Sumuntur in hoc Cantico elegantissimæ similitudines ab iis rebus, quæ syncopi atque animi deliquio collapsos erigunt ac spiritus sopitos labantésque instaurant: vt sunt vinum odoriferum, fasciculi manuales & olfactoriola ex redolentibus herbis concinnata ac congesta. Sic sponsa quum languescit ac iam defectura videtur immodico Sponsi amore, puellari clientelæ imperat, vt aliquid fomenti adferãt, vt odorata quæque naribus admoueãt:
Cant. 2. *Fulcite me*, inquit, *malis, sustentate odoribus, ne deficiã.* Sic etiam nostrates, defectu animi periclitantibus, cinamomum, gariophyllos, acetum sambucinum, poma citria, & quæ sub eodem genere comprehensa limones dicũtur, myrtum, saliuncam, aliáque odorifera olfacienda exhibent, quibus passim Scriptura vtitur, ac salutarem doctrinam designat, quæ mentes languidas refocillat ac reficit.

DE MANNA COELITVS DElapsa, tum ea quæ Medicis in vsu est.

CAPVT III.

Exod. 16. Deute. 8.

Vòd Hebræi in vasta illa ac siticulosa solitudine Manna pasti sunt, non prorsus naturali causæ adscribi potest, sed Diuinæ potentiæ, quæ tamẽ naturæ vsa sit ministerio, vti etiam coturnicibus, gregatim in castra delatis, aut quum percussa petra, re
Num. 11. Psal. 77. focillando populo aqua profflueret, lignóque aqua a-
Exod. 15. mara dulcesceret, tũ etiam quum Euri violentissimo
Exod. 17. flatu rubrum mare exiccatum transitum Hebræis

pate

patefaceret, ad internecionem deletis insequentibus. *Num.20.*
Similis est ratio de farina multiplicata & adaucto oleo *Exod.14.*
Heliæ & Hælisæi precibus, de Coruo illi adferente pa *3.Reg.17.*
nem & carnes: quod etiam de Antonio & Paulo Heremita refertur, si Ecclesiasticæ historiæ habenda fides: de angelo ministrante Heliæ panem subcinericeũ & aquæ poculum, quibus corroboratus quadraginta dierum ac noctium iter emensus, peruenit ad mõtem Dei Horeb, in cuius spelunca tutus erat à Iesabelis tyrannide, quæ omnes prophetas in mortem crudeliter venabatur. Hæc atq. alia admirãda quę passim in sacro codice memorantur, Deus iussu nutuq; suo perficere potuisset nulla adhibita materia, sed tamen vti voluit rerum naturalium (quarum ipse effector est & moderator) adminiculo ac velut instrumento, eáq; ratione suis prospicere visum est; atq; afflictis mentibus so- *Ezec.38.*
latia adferre. Quod etiam in Ezechia moribundo ac Dei sententia morti destinato obseruari potest, cuius apostema, admoto cataplasmate ex ficubus contusis quæ maturandi facultate pollent, ad sanitatem perductũ est: quo argumento declaratur, morbis vrgentibus, non respuenda medicamẽtorum præsidia, sed ea, implorata Dei ope, alacriter adhibenda, quibus vita in aliquot annos producitur. Eodem vsus est medẽdi *Ioann. 9.*
modo Christus in dispellenda cæcitate mendici, confecto collyrio ex luto & saliua, eáque abluta extersá- *Marci 7.*
que in piscina Siloë. Similiter in discutienda surdi- *Matth.9*
tate, digitos in aures inseruit, immissóque in linguam *Mar.10.*
sputo, loquelam, muto restituit. Cuius generis mira- *Lucæ 18.*
culo aliâs solo tactu, aut verbo peregit, ab iis tantùm stipulatus impetrandi fiduciam, quam quum inter alios clamosus ille cæcus Bartimæus inter turbæ fremitus testaretur; confestim nullo adhibito visibili ex-

ternóq; signo, visum recepit. Quũ autẽ Deus pro immẽsa erga genus humanum bonitate ac fauore, multis magnísque rebus munificentiam suam declaret, tum præcipuè inauditis stupendísque miraculis mirãdam potentiã patefecit: quod inter innumera Manna demõstrat tã affluẽter ex aëre in terrã effusum, vt numerosissimã multitudinẽ satiaret. Dũ enim fremeret confusa multitudo sexcẽtorum milliũ, Deóq; ac Mosi obstreperet, quòd ex Aegypto in tã vastã solitudinẽ perducti inedia conficerentur. Deus vespere incredibilẽ coturnicũ vim & copiam in castra coëgit, manè autẽ ros vndique diffusus est per castra, solíque planiciem: quúmque operuisset superficiem terræ, apparuit in solitudine minutum quiddam, rotundum, tenue, perinde ac si pruina esset constrata humi similitudine seminis coriãdri, specie bdellij, gustu saporéque similaginis, melle confectæ. Quum autem tam subita innouatio, atque insolita rerum facies admirationi esset turbulento populo, ac nonnulli stuporem incuteret, plerisque (vt quidam opinantur) contemptum & irrisionem adferret, *Manhu*, inquiũt quid est hoc? Similis est illa Chremetis ironia & subsannatio in Clitiphonem filium personatæ atque ementitæ probitatis. Sed ipse egreditur, quàm seuerus: rem quũ videas, censeas. Cęterùm Mãna quæ medicis in vsu est, calida & humida abscessu primo, huic non prorsus dissimilis est, colligitur enim in calidis regionib. aëreum rossidúmq; mel, quod æstiuis mensibus, feruescente interdiu Sole, nocturno frigore in grummos coit, atque in ramenta cõglobatur ex defluxu rotulenti humoris ac madore aëreo, omnibúsque passim arboribus, herbis, lapidibus incumbit mellita ista colore flauescente, quæ singula agitata zaccari more liquescit ac palatum faucésque dul-

Num. 11.

Heaut. scena 5. *actus* 3.

dulcedine imbuit:quo fit vt gulæ & fauciũ aſperitatẽ leniat. verùm quum illi ſubſit medicamentoſa quædam facultas, zaccaro minùs alit: ventrem autem vt caſſia fiſtularis & Cylindracea emollit, ſed paulò clemẽtiùs.quocirca tutò impuberibus,ſeniculis, prægnãtibus, pauperis exhiberi poteſt,vnciæ pondere,obſeruata cuiúſque natura ac corporis conſtitutione.Mannæ autem vel mellis aërei nomine inſignitur, quoniam ex halitu ac vapore terræ,calore ſolis ſublato,ex aëre defluit,atque æſtiuæ noctis frigore concreta plantis inſidet ea propemodum forma ac ſaporis dulcedine,qua in Bibliis Manna deſcribitur,cuius eſu multis annis paſti ſunt Iſraelitæ, ita vt aſſiduo eius vſu nauſeam illis pareret,ac Dei donum faſtidirent.Exemi ego aliquando vulgare hoc mannæ genus aut roſſidum mel ex plantarum foliis, quum antelucanis horis Academiæ Louanienſis pomœria egreſſus, perquirendis herbis eſſem occupatus,deſinente potiſſimùm vere,aëre tranquillo ac placido, nullíſque ventis incitato.Diuenditur autem adulterinum mel aëreum ex Sena incruſtata,zaccaro confecta: verùm vbi id ore volutum liqueſcit,proditur dolus. *Adulterina Mãna.* Colligunt quidem nonnulli circa aluearia, illáque loca in quibus apes mellificant ac faueum confingunt, excrementa quædam flaueſcente colore,ſapore melleo, quæ nonnulli exiſtimant ex aëreo concretu coaluiſſe:quũ nihil aliud ſint,quàm excremẽticeus liquor & ſaliua quæ à veſpis fucis & culicibus prodiit.Siquidẽ inſecta apũ laborib. inſidiantur,& mel exugũt:quo obſeruãtes apes in illa inſiliunt,ac turmatim conficiunt:quod indicat Virgil.

Prima fauis ponunt fundamina:deinde tenaces
Suſpendunt ceras:aliæ ſpem gentis adultos *Geor.li.4*
Educunt fœtus,aliæ puriſsima mella

Aen.li.1 *Stipant, & liquido distendunt nectare cellas.*
Aut onera accipiunt venientum, aut agmine facto
Ignauum fucos pecus à præsepibus arcent.

DE LACTVCA SILVESTRI

CAPVT. IIII.

Exodi 12. Num. 9.

VVM Deus pro inexausta sua bonitate erga homines afficiatur, omnibus modis illorum commodis prospicit ac saluti inuigilat, suámque munificentiam cumulatè illis impendit, non aliud pro tam obuia ac benigna promptáque liberalitate ac gratuitis muneribus exigit, quàm summum amorem ac venerationem solidámque fiduciam, qua illi innitimur, atq; indubitatam certámque spem concipimus, de eius promissis. Commonefacit Deus sedulo oscitantes ac socordes sui officij, suáque beneficia subinde illis in mentem reuocat, ne vel excidere contingat, vel obliuione obrui: atque huius rei causa certos ritus ac statas solennésque ceremonias instituit, non solùm in veteri lege, in qua omnia de Christo eiúsque regno typis adumbrata sunt, sed etiam in Euangelio in quo promissa exhibita sunt, atque omnia ad vnicum vsque apicem, vt Christus expirans testatus est, consummata peractáque. Sic signis quibusdam, certísque symbolis ac sacramentis quæ sub sensum cadunt ac sunt visibilia, promissiones suas, atque erga homines gratiam & reconciliationem testificatur. Siquidem Baptismus signaculum fidei, ac primus in Ecclesiam aditus, Circuncisione ac maris rubri transitu adumbratus nos Deo consecrat, eóque illi inserimur, impetrata per fidem peccatorum reconciliatione. In agni verò Paschalis esum

Sacramenta in quẽ vsum exhibita.

Baptismi effectus.

ſurrogata eſt Synaxis, hoc eſt, Corporis & ſanguinis Chriſti communio, quam palam exerceri voluit, atque in cœtu Chriſtianorum publicitus peragi, ne vnquam intermoreretur aut exoleſceret mortis & reſurrectionis eius memoria, ſed continenter in mentem reuocetur inſigne illud beneficium, quo genus humanum Diaboli mortíſque tyrannide oppreſſum, gratuito ac nullis meritis libertati aſſertum eſt, atque impetrata per IESVM CHRISTVM, pacificatorem omnium ſcelerum remiſſione, ſalutem adeptum, Siquidem *Lex per Moſen prouulgata, gratia autem & veritas per Ieſum Chriſtum exorta eſt.* Exhibitum eſt olim huius myſterij, quod in Chriſto expreſſum eſt ſpecimen quoddam atque adumbratio, dum Abrahamus filium vnicum Iſaac victimæ deſtinat, dum Moſes ex Dei præſcripto, agni immaculati ac maſculi eſum inſtituit, eúmque veſcendum cum agreſtibus lactucis quæ inſigni amaritudine ſunt imbutæ, præſcribit, quò aſſiduè in recenti memoria verſaretur miſeranda ſeruitus qua olim ſub Pharaone oppreſſi ſunt: excuſſóque intolerando iugo, in libertatem reſtituti. Quocirca inſtituta ſunt agni Paſchalis anniuerſaria ſacra, vt memoriam ſibi renouarent eius diei qua olim apud Aegyptios agni ſanguine poſtibus illito à periculo angeli exempti ſunt, qui in primogenita Aegyptiorum graſſabatur, atque incolumes mare rubrum tranſierunt: quem diem cum primis celebrem & ſacroſanctum à tranſitu angeli, qui illos intactus prætериit, denique à mari rubro feliciter magnóque ſucceſſu emenſo appellabant Phaſe, qui nobis dicitur Paſcha, Gallicè *paſſage*, apto appoſitóque ad huius æui decurſum vocabulo. quia nobis in hac mundi impedita ac vaſta ſolitudine, ad immortalitatem ac cœle-

Symbolũ corporis Chriſti in quẽ vſum exhibitũ.

Ioan. 1.

Phaſe quare inſtitutum.

ſtem patriam ſedéſque beatas ſit tranſitus. Præcipitur autem edendus agnus cum lactucis ſilueſtribus, ſiue herbis amaris. Siquidem in huius ſeculi curriculo omnia amara ſunt, acerba, triſtia, calamitoſa, & quæ plus aloës quam mellis habeant. Sunt qui lactucæ nomine Seridis ſpecies deſignari credunt, & Intyba, hoc eſt, Cichorium & quæ corrupta voce Scariola dicitur, Belgis à candore *vvitte*, hoc eſt, candida *En diuia*, ceruleo flore eáque in laſcinias diſſecto ſpectabilis, hanc ſabulo obrutam hybernis menſibus inter acetaria primis menſis inferunt. Hoc ſiquidem artificio tractata amaritudinem exuit, atque eximium candorem adſciſcit, vt ſunt interna braſſicæ capitatæ folia. Commodè autem magnóque ſucceſſu adhibentur huiuſmodi herbæ hepatis obſtructionibus: habent enim amaritudinis ratione abſtergendi vim, qua meatus recludunt, atque opilationes expediunt. Tertianas quoque febres expugnant, atque icterum ſeu morbum regium, diſcutiunt. fellis enim atque hepatis intemperiem, cui ferè Iudæos eſſe obnoxios color muſtellinus indicat, mitigant. Sunt autem iſtæ ſtirpes Virgilio decantatæ in Georg. *nec amaris intyba fibris officiunt.*

Cichorium hepati ſalubre.

Geor. li. 1.

Rurſus:

Geor. li. 4.

Forſitan &, pingues hortos quæ cura colendi
Ornaret, canerem, biferíque roſaria Pæſti:
Quóque modo potis gauderent intyba riuis,
Et virides apio ripæ: tortúſq; per herbam
Creſceret in ventrem cucumis.

Lib. 10. Commendat hæc quoque Columella in hortulo, eáque excolenda præcipit tanquam alteram ſuccidiam (ſic enim prouentum hortenſem nominat Cicero)

De Seneƈt.

Spar-

Spargite quæq; viros acuunt, armántq; puellas
Iam breue Cerephilum, & torpenti grata palato
Intyba, iam teneris frondens lactucula fibris.

Congeneres iſtíſque ſunt affines Chondrilla, Sonchos ſiue Cicerbita, & quæ vulgari voce Dens leonis, & roſtrum porcinum vocatur, hieracium, quæ omnia lacteo ſucco madeſcunt, ac flaueſcenti floſculo conſpiciuntur, leporibus cuniculíſque gratiſſimum pabulum. Siquidem earum ſtirpium eſu minus hydrope hæc animalcula turgeſcunt, amaritudine exiccante humiditatem. Quocirca earum nonnullæ quæ non intentiùs amareſcunt, ineunte vere ibi folia teneреſcunt, acetariis immiſcentur, in pratis obuiæ equino generi pabulationem ſuppeditant, aliæ lacte turgeſcunt, inuitis hortorum cultoribus erumpunt atque eruncandæ eruendǽque ſunt, ne ſalutares herbas ſtrungulent. Cæterùm lactucam illam ſilueſtrem quæ Endiuiæ nomine inſignita eſt, in edendi agni Paſchalis vſum adhibitam, velut condimenti loco, non facilè mihi perſuaderi poteſt: quum ob inſignem vrentémque amaritudinem quæ linguam vellicat, non ſit eſculenta, niſi quum primùm emergit, nec adhuc ſpinis in dorſo partéque auerſa armata ſit: vincit enim Endiuia vulgaris quæ germana eſt lactuca ſilueſtris, amaritudine reliquas ſtirpes quæ ſucco lacteo madeſcunt. Quocirca medici nouellam ac teneram in vſum medicamenti adhibent, non adultam quæ aculeata eſt ac ſpinulis horret, tum vetuſtate amareſcit: Intybæ verò ſpecies cocto elixóque agniculo condimenti vice adhibitam prorſus crediderim, nempe Cichorium & Seriolam, ex quorum non ſolùm foliis, ſed radicibus etiam acetaria conficere Belgę didicerunt. Siquidem radix ad ſeſquicubiti ferè longi-

Quæ vera lactuca ſilueſtris.

tudinem se porrigit, quam autumno enatam in taleolas ac tesselas dissecant, vt rubram pastinacam, quam Carotam vocant, eámque ex aceto & oleo, insperso piperis polline, esitant, vt etiam cucumeres, crithmum, rapistrum, vulgò *Raiponse*, compluráque alia quę tempestiuè suáque anni parte hortus profundit.

DE OLEA, OLEASTRO, *oliua, oleo.*

CAPVT V.

Apoc.7.
T palma quæ ponderi non cedit, victoriæ insigne, ita Olea pacis index: cuius rei specimen columba ex arca Nohæ emissa edidit, quum desinente diluuio de fluxísque ac subsidentibus aquis, oliuæ
Gen.8. fruticem attulit, mitigatæ iræ Dei argumentum. Foliæ autem est hæc arbor salicis aut ligustri, supernè viridi, auersa imáque parte qua terram spectat, albescente atque incano vt alba populus, flosculo minuto sed folioso, colore luteo, non sine grauitate odorato: fructifera verò est fœcundáque numerosis baccis, oblonga forma atque ouali, quæ vbi maturescunt, atque ingrescere incipiunt, oleoso pinguíque succo turgescunt, ex quibus oleum exprimitur articulis firmandis, fouendísque membris, tum mitigandis doloribus accommodum. agilitatem enim vigorémque iis præstat foris adhibitum potius, quàm in corpus admissum: eo siquidem corpora perfusa non solùm nitescunt, sed robur etiam concipiunt atque ad obeundos labores red-
Psal.103. duntur habiliora: Quod indicasse Dauidem obseruo atque Deum ob huius aliarúmque rerum munificen-

tiam

tiam in immensum extulisse. *Ipse est enim qui germinare facit fœnum & gramina iumentis, herbas in vsum hominum, panem vt vires augeat ac confirmet, vinum vt cor hominis lætificet, oleum vt corpus eo niteat ac vires concipiat.* Quò spectat illud Plinij: *Duo liquores corporibus humanis saluberrimi, intus vini, foris olei.* Quin & Samaritanus quo Christus designatur, duo hæc fomẽta vulnerato adhibuit: vinum, quod abstergit & emundat: oleum, quod lenit, quod dolorem mitigat, quod vulnus ad sanitatem perducit: quo indicatur Christum secus quàm sacerdotes Leuitásque officij sui negligentes, salubri doctrina afflictis ac sauciatis mentibus mederi animíque vulnera obligare, ac cicatrice ita obducere vt nullum vestigium appareat, hoc est, nihil eorum quæ antè commisit, illi imputetur. Oleum autem intus exhibitum, aluum mollit ac lubricum efficit, aspera quæque mitigat, venena paulò antè hausta retundit atque hebetat, eáque innoxia facit, ac ventriculum ad vomitum incitat, quo ferè noxia ac perniciosa quæque excutit, efficítque lubrica vi, ne venenatæ potiones venas subeant, mortémque inferant: qua facultate hoc etiam adfert commodi, vt præsumptum temulentiæ obsistat, & ne quis confestim ebrietati succumbat. Præter artis rationem faciunt qui ruptis, luxatis, contusis, collapsis, ruináque oppressis oleum vel butyrum exhibent, vt membra afflicta consolident atque instaurent nisi omphaceum oleum, hoc est, immaturum quod nondum maturescente oliua exprimitur. Nã id adstrictionis est particeps, qua vi corporis partes hiantes ac dissolut coalescuntę atque vniuntur. Butyrum verò & oleum maturum inter initia, incisa primùm vena, si ætas patitur, non incommodè exhibẽtur ad dolorem mitigandum, ac dissoluendum con-

Lucæ 10.

Quomodo ruina oppressi tractandi.

globatum concretumque sanguinem, in quem vsum potionem conficio ex ramentis rubiæ internis ac nuce muscata: postmodum consolidantia propinari curo millefolium, rosas rubras antequam prorsus dehiscere incipiant aut folia dilatare, myrti baccas, omnes symphiti, hoc est, consolidæ species, succinum marinum, quod sperma Ceti, vocatur gnesiam ac germanam muniam, rhabarbarum, ac nucem muscatam tostam, eàque omnia decocta in vino rubro stiptico atastringentis naturæ: baccæ quæ omni ferè nationi oliuæ dicuntur, ante maturitatem lectæ, quum adhuc viridescunt in muria asseruantur ad pellenda ciborum fastidia, ac nauseam, acuunt enim appetentiam, atque vt amigdalæ amaræ, ebrietati obsistunt. Sumuntur autem ab huius stirpis fructu & floribus à scriptoribus sacris similitudines concinnæ cum primis & elegantes. Sic Iob quum improbo cuique & facinoroso prematurum interitum denunciat, *Antequam* inquit, *dies ius impleantur, peribit, & virtus illius arescet: lædetur quasi vua florescens botrus eius, & velut olea proiiciens florem suum*: hoc est, ante diem acproperata subitáque morte conficietur, nec ad ætatem maturam aut ad statutum legitimúmque vitæ tempus est peruenturus similitudine desumpta ab arboribus ac florentibus herbis, quæ ineunte vere spectatissimè prodeunt, ac florescunt: sed quarum flosculi vel vredine pereunt, vel ab Aquilone seu Borea decutiuntur. Deus enim non sinit nefarios diuturna prosperitate frui aut optatum successum consequi, adeo vt quum multum vitæ superesse possit, atque illud produci longius, præmaturam mortem illis accelerat. Sic legimus in Genesi acceleratiùs oppressisse homines diluuium, quòd moniti nen resipiscerent, nec ad frugem se conuerterent, sed in dies in deteriora prolaberentur. Et quum

Potio consolidans.

Oliuarum vsus.

Capit. 15. & 17. Similitudines ex olea.

Cap. 6.

Deus Sacerdotibus & optimatibus Effraim minitatur atque inopinatum exitium denunciat ob religionis neglectum, in quem propter ebrietatem ac temulentiam erant deuoluti sic in illos per Esaiam iram suam exacuit ac vaticinium fulminat: *Væ Coronæ superbæ, flori decidenti & defluo, & erit flos deciduus & quasi tēporarius ante maturitatem.* Quo indicat illos cum omni fastu & arrogantia, vt flores decussum iri, vt ficus primas & præcoces quæ confestim deceptæ deuorari solent) & æstiui fructus qui in hyemem asseruari nequeunt. Non dissimile argumentum amplificat cōtra Aegyptios, obita Dei nomine legatione Esaias: *Ante messem totus effloruit Aegypti populus, & præmatura perfectione germinauit, & præscidentur ramusculi eius.* Quo designat Aegyptiis tale quiddam obuenturum quale præcocibus fructibus ac primitiuis baccis, ipsisque segetibus & vitibus quæ festinantius erumpunt, atque intempestiuè ac præter temporis rationem maturescunt. Citissimè enim huiusmodi fructus corrumpuntur, nec ad conseruandum vsui sunt. Quo denunciat illorum felicitatem non fore diuturnam. Per Oleam etiam aliásque arbores indicātur piorum successus, rerumque omnium affluentia, & præter hęc progressus & incrementa virtutum: Quod ipsum omnibus testatum esse vult Dauid, qui virum piū ac Deo addictum arbori frondosæ & fœcundæ æquiparat, quę non otiosa est & sterilis, sed fructuosa & fertilis, suósque ramos latè diffundit, & fructus edit salutares, quibus non tā ipsa, quàm alij se oblectant ac reficiūt. Hieremias quoque idem argumentum amplificat atque improbis qui nulla habita Dei ratione humanis præsidiis innituntur, ac rebus caducis fidunt, omnia aduersa pollicetur : *Maledictus*, inquit, *qui confidit in homine & à Domino recedit cor eius*

Cap. 28. *Cap. 18.* *Psalm. 1.* *Cap. 17.*

erit enim velut mirica quæ in siticulosa ac ieiuna terra posita, nullum bonum, nihil sentit commodi ex aeris clementia. Felix & beatus qui confidit in Domino, in eóque omnem spem & fiduciã collocat. is arbori similis est quæ in irriguis locis consita est, suasque radices ad humorem diffundit, nec æstum pertimescit, quo ferè excrescere solẽt quæ in arido solo sita sunt: & erit folium eius viride, frõdosum, & tempore siccitatis fructum proferre nõ desinet. Cõmendatur huiusmodi Metaphoris fiducia in Deũ, nec alio deflectendam mentem, alio dirigendum cor, quàm ad illum à quo omne bonum promanat, & qui hominibus nihil non præstare sit paratus. Hinc Dauid Deo potius quam rebus fluxis, caducis, momentaneis innixus, secus quam impij, *Ego*, inquit, *sicut oliua fructifera florebo in domo Dei, quoniam confido in misericordia eius.* Rursus quum indicat homini minimè otioso, & qui se in Dei eloquiis exercet vberem rerũ prouentum, vxori numerosa prole fœcũditatem, *Beatus*, inquit, *qui timet Dominum, & ambulat, in viis eius, prosperabitur manuum suarum labore, felix & beatus ipse erit. Vxor tua, sicut vitis fœcunda, in lateribus domus tuæ: Filij tui, sicut plantulæ oliuarum, in circuitu mensæ tuæ. Ecce sic beari ac ditescere solet homo qui timet Dominum.* Similiter apud Hieremiam Deus illum cui vnicè afficitur, quo se oblectat ac reficit oliuam pulchram vocat, vberem speciosam fructiferam, hoc est, nomen eius apud illum gratiosum est amabile. Huic Oseas consonat qui ex eodem fonte oracula sua hausit, eodem spiritu conciones suas perfecit. *Et erit quasi oliua, gloria eius, & odor eius vt Libani,* Quo designat illos qui Deo indiuulsè adhærent illiusque placitis se oblectant fauorabiles esse illíque gratos & acceptos. Vt enim suauis halitus & fragrantia, spiritus fouet

Psalm. 51.

Psal. 128.

Cap. 11.

Cap. 14.

Simile à rebus odoratis.

fouet ac recreat:ita Deum reficit & oblectat odor hominis, qui salutarem illius doctrinam amplectitur, ac Diuinæ voluntati se præbet obsequentem.Sic Paulus quò ostendat illos apud Deum gratiosos esse & fauorabiles,qui eius Euangelium propagant, ac fide alios instruunt, *Christi*, inquit,*bonus gratúsque odor sumus in omni loco*.Et Patriarcha Isaac,*Odor filii mei,tanquam odor agri pleni,cui bene dixit Dominus*, Deniq; in Cantico Sponsa,*Curramus in vnguētorum suorum*,hoc est,id quisque efficere studeat, vt pasci possit ac refici salutari illius doctrina,quæ lassos ac labantes fulcit ac recreat,non secus quam suauissimus odor naribus oblatus collapsos animíque deliquio sopitos instaurat atque erigit.

2. Cor. 2.
Gene.27.

DE RHAMNO ACVLEATO FRVTICE CAPVT VI.

RHamnus vbi adoleuit, validis robustísque quaquauersum vallata aculeis, homini si manum incautiùs admoueat,infesta est:adhęrent illi racematim exiguo minimóque petiolo numerosæ baccæ colore croceo, orbiculatæ, magnitudine vel myrthi vel iuniperi,sapore acidissimo,quas qui improuisò decerpere tentat,crebro infixo aculeo ac mucronata cuspide manum vulnerat.baccæ vbi dentibus linguáque atteruntur,vel prementibus digitis cōtrectantur,croceo succo manus inficiunt:sunt enim flaccidæ & vliginosæ.Quum autem tres sint Rhamni species, ista Zelandicis sabuletis,dumosísq; colliculis copiosè innascitur,Oceani accolæ *Dunen* vocant, quæ vox corrupta an à Dumo ac dumeto deducta sit,nō ausim certò statuere.Sunt tamen arenosi isti,maritimíq; tractus pas-

ſim multis denſíſque virgultis,viminibus, ſpinoſíſq; ac ſenticoſis fruticibus,atq; aculeatis ſtirpibus fœcũdi vt ſunt Rhamnus rubus,Halimus,paliurus,oxyachãta carduus ſtellatus,iringiũ,Onouis ſiue reſta bouis,præter inſignes alias herbas,quas affatim ea loca ſuppeditant.Bellonius qui Paleſtinam ac Syriã peragrauit,exiſtimat CHRISTI Seruatóris ſertum, ſeu ſpineam coronam illius capiti implicatam,ex Rhamno fuiſſe cõfectam, quòd in iis regionibus nulla alterius generis

Pſal. 57. ſpina ſe proferat. Deſumit autem Dauid ex ſpinoſo hoc frutice appoſitiſſimam ſimilitudinem contra faſtum ac tyrannidem,contra factiones & ſæuitiam improborum qui innocentibus inſidiantur atque infeſti ſunt,damnáque inferre meditantur,quorum conatus & molimina irrita fore prædicat & inualida, *Antequã ſpinæ veſtræ*,inquit,*indureſcunt in Rhamnum, vllóſque aculeos infigere poßint.Dominus velut tempeſtate quadã exorta conteret & cõficiet vos,infringetéq; vires veſtras, & robur imminuet.* Quibus verbis indicat illos frau-

Locus Dauidis explicatus. des,impoſturas,technas,ſycophantias,cædes, omniáque hoſtilia comminiſci ac meditari, ſed antequã vires illis ſuppetant ad perficienda quæ animo concepe rint,conficientur ætate immatura,hoc eſt, priuſquam adoleſcant ac vires ad inferenda incommoda ſint cõſequuti.quibus verbis hæc quoque ſentẽtia ſubeſt, vt ex hac vitæ ſtatione,in qua in tenuiores tyrannidẽ exercent,exturbandi ſint,vt ex olla aut lebete eximi ſolent carnes ſemicrudæ,quæ non ſatis elixatæ eſui ſunt inidoneæ, quum vix calorem conceperit ab igne qui ex ſpinoſo atq; aculeato ſtridentíque rhamno extruitur.Solẽt enim ſtrues lignorũ aut faſciculi ex paliuro, rhamno,iunipero,rubo, vepribus,ac ſentibus confecti non ſolùm manibus tractantium vulnus infligere,

ſed foco immiſſi crepitantibus flãmis ac ſtridore quodam horrendo aſſidentes territare ſic vt etiam fauillas ſcintillantes atque ignitas facultas in obuios quóſque eiaculentur. Hic itaque ſenſus ex prophetę verbis erui debet, Quamlibet illi ſæuiant atque innocentes, opprimere tentent: nihil illis ex voto aut animi ſentētia ſuccеſſurum, ſed inopinato ac repentino illorum interitu inſontes periculo eximendos. De Rhamno ac deſumpta ex hac ſtirpe ſimilitudine nonnulla tractata ſunt lib. 4. Cap. 9.

DE CVCVRBITA SILVESTRI, vulgò Colloquintida.

CAPVT VIII.

Colocynthis ſeu agreſtis cucurbita Medicis vſui eſt in expugnanda pituita, & bile tum flaua tum atra: quos humores violenter & validè extundit non ſine virium detrimento, & reſeratis venarũ fibris, ſanguinis eductione, quocirca coërcetur illius ferocia maſtiche, & aliis quæ vētriculo robur cōciliant. Fructus huius ſtirpis orbiculatus eſt, vbi maturuit, cādidus pilæ magnitudine, vel vt malum Medicum ſeu citrium, quod ab auri colore *aurangium* vulgò vocāt, ſi extima putaminis pars flaueſcens cultro adimatur, eximiæ nec prorſus ferendæ amaritudinis: quod indicatur in Regũ hiſtoria. Quũ enim Heliſæi famulus in rus digreſſus herbas colligendo pulmento collegiſſet, inter alias cucurbitam ſiluaticam quam vulgus *Colloquintidam* vocat ignarus quid eſſet, in ollā coquinariā coniecit, illíſque edēdum appoſuit, vbi deguſtaſſent, *Mors in olla*, conclamāt hoc eſt, venenũ nobis exhibitum eſt. Heliſæus nō imperitus rerum naturæ, confe-

4. Reg. 4.

Farina qua ramorē pulmentis eximat.

ſtim inita ratione qua amaritudo eximi poſſet, farinã ollæ immiſcuit: quo facto pulmentarium eſculentum perfecit, abolito exorico atque alieno ſapore quo erat imbutum. Subeſt huic rei ratio Phyſica habet enim farina polentaria eam vim, vt extraneum atque amarulentum ſaporem diluat atque aboleat, præſertim ordeacea, ex qua polenta conficitur, tum cremor maſſáque polentaria, zythi aut ceruiſiæ materia, maceratis aqua frugibus, auena, ordeo, ac lupi ſalictarij floribus quæ triuiali voce lupus dicitur, quo fit, vt quoniam ceruiſiæ potus ex iſtis ferè conficitur, qui ex hoc liquore vuidi ſunt, ac zytho madidi, quod identidem vſuuenit inferioris Germaniæ populis, lupulo & auena perfuſi. Cæterùm quotidiano experimento comprobatum habemus ſalſam atque amaram aquã dulceſcere admixta polenta ſiue ex ordeo confecto cremore qui ex hac ſtirpe eſt concretus liquor, vt etiam lomentum ex farina fabacea, adeò vt duarum horarum ſpatio miteſcat ac poculenta efficiatur, citráque offenſam in corpus admitti poſſit.

DE SALICE.

CAPVT VIII.

SALIX nota arbor à ſaliendo nomen ſortita, quòd celeriter aſſiliat ac confeſtim arboreſcat, Belgis à ſimili etymologia *vvillige* dicta, quoniam prompta eſt ac voluntaria in creſcendo. Quum autẽ huius ſtirpis plures ſint differẽtiæ, ea Belgæ æſtiuis caloribus cœnacula adornant, atque etiam virenti hac fronde ac pampinis, ęgrotantium lectos velant,

quæ

quæ Virgilio *glauca* dicitur, quòd ad albedinem vergat: hæc siquidem gratum odorem in auras diffundit, atque aëris feruorem æstúmque mitigat. Ex hac Deus per Esaiam similitudinem cumprimis elegantem desumit, qua pollicetur piis omnibus qui illi fidunt, rerũ omnium affluentiam, vberem annonæ ac rei frumentariæ prouẽtum, prosperum in omnibus negotiis successum, nec solùm externa bona & quæ corpori inseruiunt, se exhibiturum confirmat ac pollicetur, sed solida & æterna, quæque mentes quamlibet aridas & siticulosas vberrimo Spiritus diuini pabulo foueant, atque inexhausto Diuinitatis fonte perfundant, qua irrigatione mœrentes arẽtésque animi in optimã spem eriguntur, atque vberrimos fructus amoris & charitatis erga Deum & proximum proferunt. Sic enim cõcionem suam orditur Vates eximius, atque huius seriem prosequitur, *Ne timeas aut metu concutiaris serue mi Iacob quem elegi: nam effundã aquas super sitiẽtem & fluenta super aridam, perfundã spiritu meo semen tuũ, & benedictionem super stirpem tuã, ita vt graminũ more germinent, & quasi salices iuxta profluentes aquas.* Vt enim stirpes in locis irriguis consitę spectatissimè frondescunt ac foliorum pompa luxuriant: ita animus humanus salutari doctrina perfusus ac Diuini spiritus fonte irrigatus, omniũ virtutũ splẽdore nitescit, ac solida viuidáq; fide fultus fusissimè ramos diffundit, ac solidis Deóq; acceptis operib. exornatur, vt arbor fœcunda fronde & fructibus. quæ alios etiã reficit ac fructibus satiat. Iudęi abducti in Babylonia, omni solatio destituti, suspenderunt in salicibus citharas suas quib. modulari solent diuinos hymnos ac cantilenas gratulatorias Deo viuenti, omniáque queruntur in tam tristi exilio, lamentosa, lugubria, funesta, amara, lu-

Cap. 44.

Simile à fructuantibus arboribus.

Psal. 136.

ctuosa, ita vt nulla ratione induci potuerint, quò vllum lætitiæ argumentum proferrent, scitè tractandis organis. Apposite in salicibus suspendisse describuntur à Psalmographo instrumenta Musica, quum hæc arbor sterilis sit & frugiperda, & quæ vt polluti, semẽ ante maturitatem obiiciat. his accedit quòd amara sit, nec admodum spectabilis & amœna vti platanus, palma, cedrus, cupressus, therebinthus, quocirca huic arbori accommoda aptáque exilij comparatio, & quòd eius ramis cytharæ affixæ sint. Vt enim salix amaritudine imbuta est, nec admodum speciosa aut aspectu grata: ita exilium & transmigratio in Chaldęam fuit acerba, tristis, amara, calamitosa Iudęis, eóque magis quòd identidem recrudesceret dolor, & acerbitas renouaretur continenti recordatione Sionis & vrbis Hierosolymæ, ipsiúsque augustissimi templi, in quo sacris carminibus Deum soliti sunt honorare. Tantus siquidem mœror illorum animos occupauit ob conculcatam sacratissimam religionem, atque abactos prophetas, vrbémque dirutam ac solo æquatam vt nulla oblectamenta, nulla solatia admitterent, nec vllis blandimentis perpelli potuerint, vt sacris Deóque dicatis cantionibus alienas profanásque aures demulcerent, quum ad irridenda sacra modulamina essent arrecti, qua petulantia victis dolor non sopiri, sed recrudescere cœpit ac redulcerari. Siquidem vt habet Prouerbium, *Musica in luctu, importuna narratio.* scitè itaque ab iis responsum.

Hierem. Threno. *Eccles. 2.*

Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena, atque inter illos qui nostræ miseriæ & calamitati non indolescunt, sed insultant ac subsannant cum cultum quem exhibere consueuimus Deo immortali? itaque frustra fatigant nos, vt illos oblec-

lectemus citharis nostris, quum & nos, & Deum Hebræorum despiciant, ac dentatis dicteriis exagitent.

DE SALIVNCA.

CAP. IX.

SALIVNCA quam nonnulli Celticam nardum existimant, pusillus est frutex non in eam altitudinem assurgens, in quam nostra *Lauendula*. Siquidem ab humo se nō attollit: quod Virgilius annotauit, ducta comparatione à nonnullis stirpibus in commendationem eius qui scitè calamum tibiámque inflare nouit, atque æmulo peritiorem pronunciauit.

Lenta salix quantum pallenti cedit oliuæ, Eclog.5.
Puniceis humilis quantam salìunca rosetis:
Iudicio nostro tantum tibi cedit Amyntas.

Digeritur autem Saliuncula in fasciculos manuales & olfactoriola, quæ subinde naribus admoueri solent, vel instaurandis fouendísque cordis viribus, vel abigendis tetris odoribus, ne spiritus contagione aliqua inficiantur. Est enim eximiæ suauitatis, sic vt vestibus ac tegeticulis lodicibúsque interposita, gratissimo illa odore commendet, ac tineas blattásque abigat: quod etiam Belgę moliuntur pseudonardo siue *Lauendula*, qua passim scatēt excultíq; sunt apud Belgas horti, spicato ceruleóq; aut cęsio flore, caloris tā intensi vt caput grauedine inficiat. Non defuerūt nostra memoria hospites & caupones quidam, qui aquam laueudulę è turbine aut meta stillatoria, quā *Alēbicum* vocant,

ctam vino immiscerent, quò generosius videretur, minúsque dilutum, & faciliùs inebriaret: qua impostura id incommodi consequuti sunt conuiuæ, vt postridie acerrimo capitis dolore sint affecti, qui vix vllis remediis discuti aut mitigari potuit nisi adhibita somnifica potione, aut aqua frigida, vel sero lactis affluenter hausto. Cæterùm Deus qui suis amplissima quæque pollicetur & præstat, ex hoc exili ac minuto frutice
Isaia 55. comparationes desumit: *Montes & colles*, inquit, *cantabunt vobis laudes, & omnes arbores plaudent manu*, hoc est, omnes gratulabuntur & applaudent vestræ felicitati, singuli vobis honorem deferent, & magnificè laudes vestras deprædicabunt, quòd excusso iugo, Dei beneficio salutem sitis consequuti, atque illius munificentia ad amplissimam dignitatem euecti, tantísque donis ac muneribus exornati, finito tam tristi atque acerbo exilio. *pro saliunca assurget tibi abies, pro spina pinus, & pro vrtica crescet myrtus*: Quibus verbis designat omnia istis futura incremento, atque optatos prosperósque successus habitura, ita, vt pro minutis ab iectísque herbis aut etiam noxiis spectatissimæ arbores ac fructiferæ sint emersuræ. Hęc autem non solùm ad externas ad temporalia bona, sed ad externas dotes, atque animi mentísque decus & ornamenta referenda sunt: vt pro ferocia, violentia, sæuitia, fastu, arro-
Galat. 5. gantia, superbia, atque animi elatione quæ (vt Paulus testatur) non dubia sunt carnis opera, succedat clementia, humanitas, mansuetudo, lenitas, comitas, placabilitas, beneuolentia, benignitas, ac pleraque alia quæ inter fructus spiritus ab Apostolo referuntur, sic vt expulsa iniustitia, iniquitate, nequitia, æquitas, iustitia, probitas elucescant: pro luxuria, libidine, prodigalitate, pudicitia, moderatio, frugalitas, temperantia se proferant:

ferant: pro ignauia, desidia, torpore, somnolentia, alacritas, fortitudo, magnanimitas, infirmarum rerum contemptus & despicientia, præstantia virtutis substituantur. Sic inuerso rerum ordine pro vitiosis ac deprauatis affectibus vel potius perturbationibus quæ mentem à ratione, à naturæ & Dei lege auertunt: pax & tranquillitas quam parit fiducia in Deum, animum placidè ac securè regat ac moderetur.

DE HERBA BORITH, QVÆ MEDICIS veteribus Struthion vocatur, Mauritanis Arabibúsque scriptoribus Condisi, cui affinis recentioribus vocata Saponaria, & herba fullonia, Belgis zeep cruiidt, quod vt smigma eluendis maculis adhiberi soleat.

CAPVT X.

VVM populus Iudaicus paulò ante vrbis excidium inquinatissimis esset moribus, multísque horrendis flagitiis ac sceleribus contaminatus, sic vt ad summam impietatis nihil esset reliqui, Deus eleganti similitudine illos perditos ac profligatos pronunciat, nec vllis quamlibet præsentaneis remediis ad saniorem mentem, ad integritatem vitæ, ad decus virtutis posse perduci. Quum enim à sacratissima religione, Deíque cultu ad idolatriam defecissent, aliunde quàm à Deo viuenti salutis præsidia conquirere cœperunt, aliundè responsa petere atque oracula scitari, quum etiam hoc accederet ad impietatis cumulum, vt insontes non clancularii insidiis conficerent, sed apertè ac passim in triuiis, nulla iustitię reuerentia, nullo legum metu, adeo vt nihil se commisisse haberent persuasum, ac ne tantillum mali perpetrasse, aut siquid

Caput secundum Hieremiæ explicatũ.

patratum est, ac scelus admissum, persuadent sibi à veritate deuij atque errore impediti, facilè abstergi atque elui posse maculas & sordes contractas cultu quodam alieno ac superuacaneo, qui Deo ingratus est & detestabilis. Quocirca quum Deus videret illos contempto suo præcepto, inanes spes fouere, ac fallaces rationes ac modos comminisci, quò se puros præstare conentur, iisque sibi plaudant ac sedulo persuadeant omnia salutaria consequutos: Deus, ne illi pereat suus honor & magnificentia, expostulat cum populo suo, quod aliò se conferat, alias cisternas ac scrobes eruat, quòd aliò properet quam ad fontem aquæ viuæ, quæ non cœnosa est, non feculenta, non exitiosa, sed suauis & salubris. Sic autem instituit cum defectoribus expostulationem, ita vt singulatim quemque illorum appellet: *Ego*, inquit, *te plantaui vitem electam & generosam, atque lectißimo semine, præstantißimis malleolis ac sarmentis conseui: qui fit vt in prauam.* hoc est, *alienam ac degenerem spuriamque vitem conuersa sis?* Et quò ostendat non facilè elui posse maculam aut næuum aspersámque animo labem. *Si laueris te*, inquit, *nitro & multiplicaueris tibi herbam Borith, maculata tamen eris coram me in iniquitate tua.* Quo indicat, tametsi in speciem primáque fronte excussisse sordes atque eluisse maculas videaris superstitioso quodam cultu quam tuipse tibi fingis, & obscuras Dei gloriam, fictáque religionis vmbra nunquam tibi persuadeas Deum tali ratione posse placari, aut te pristinũ nitorẽ consequi: alia ineunda ratio, alius excogitãdus modus, quo posses nitescere, & factori tuo reconciliari. excutiẽda prorsus ex animo idololatria, hoc est, adulterinus, ac fictius cultus, alteri quam Deo attributus, amplectẽda vitę integritas, extirpãda è mẽte

Hier.2.

te

te omnis nequitia, vni Deo firmiter inhęrendũ,illíq; omni fiducia ſtabiliter innitẽdum alioqui externis re bus cultúque commẽticio ac ſuperſtitioſo quẽ Deus non exigit nec præſcripſit,ſibi ſalutẽ atque animi puritatem polliceri,non ſolùm inane eſt & ſuperuacaneum,ſed etiam damnoſum & Dei maieſtati iniuriũ, abſtergit quidem atque emaculat ſordes Sthruthion ſiue lanaria quæ laneis veſtibus candorem adfert cutem expolliunt ac lentigines næuóſque abolent ſmegmata,verùm nihil excogitari poteſt tanta abſtergen di vi ac facultate præditũ,quod animæ tuę ſordes poſſet eximere,quod plus ſatis inolitam penitúſque infixam labem poſſit eluere. Qui enim morbum ſuum non agnoſcit ac ſalutarem doctrinam à fido medico oblatam reſpuit,inſanabilis eſt & deſperatus,cui medicinam adhiberi Hippocrates vetat illóque dignior Christus deſerẽdos præcipit vbi omnem operam ſtudiúmque illis conſeruandis impenſum eſt. Cæterum Deus apud Malachiam ſe Angelum miſſurum pollicetur qui viam pręparet quo vaticinio Ioannem Baptiſtam deſignari Euangelium teſtatur,ac ſtatim ventu rum Dominatorem,hoc eſt, Chriſtũ qui multa innouabit multámque operam inſumet corrigendis illorum vitiis formãdiſque moribus quorum intereſt po pulum ſalubri ſanáque doctrina imbuere *Ipſe eſt enim quaſi ignis conflans, & quaſi herba fullonum & ſedebit conflans & emundans argentum, & purgabit filios Leui, & colabit illos quaſi aurum argentum*, hoc eſt, puros reddet, nitidos terſos expolitos adempta omni rubigine & ſcoria vitiorum vt in fornace aut officina argentaria expoliri metalla ſolẽt,Itaq; primũ viſum eſt miniſterio,abſterſis ſordib⁹,ornatũ ac nitorẽ adferre, nequa culpari poſsẽt tanq̃ cõtaminari ſceleribus qui

Cap.3. *Math.11.* *Marc. 1.* *Luc.7.* *Eſaiæ 40*

Dei munia obeunt sacrísque functionibus destinantur.quocirca similitudinem desumit à rebus externis eámque ad animum transfert.Siquidem fullonia herba siue Struthion incredibilem vim obtinet in eluendis maculis,atque imbuendis candore lanis. pollet enim vi abstersoria adeo vt etiam pituitam è capite eliciat, ac sternutamentum moueat tanta violentia, vt partum emortuum excutiat.

DE COCCO VERMICVLO, CONCHYlio, Murice, Ostro.

CAP. XI.

FRVTEX est pusillus exilibus ramis,folio aculeato, cui annascitur coccus seu granum tinctorium, quod colorem rubrum ac rutilantem exhibet aspectu gratissimum, oculísque amabilem: Cuius tinctura aut succo imbuta lana aut bissus, exuberantissimè miréque splendido rubore illum inficit. Inuenitur etiam in aquifolio vel acrifolio potius, qualis est arbor Belgis vulgaris, folio læuore perpolito, quaquauersum aculeato, perenni virore, vt cui nunquam folia decidant. Ex hoc grano Coccinea vestis nomen obtinet, cuius in bibliis sæpe fit mentio,vermicula,muricata, qualis est rosis rubore perfusus,ostrina, quisquiliata quæ purpureo colore flagrat, atque amabili rubore collucet, oculísque blanditur, qui color Imperatorum ac regum paludamentis dicatus est, ac purpuratorum apud Romanos pallis ac galeris.Sic in Cantico sponsæ rubicunda labra,vittæ coccineæ comparantur.Sic puellæ Bel-

Cap. 4.

gicæ

gicæ venuſtatis ſtudioſæ labella corallina & coccinea moliuntur. Ioſue defuncto Moſe, dux Iudæorum conſtitutus, pallium coccineum geſtaſſe legitur. Sic Chriſtus in ludibrium affectati regni chlamide purpurea indutus deſcribitur. In Apocalypſi verò mulier illa ſcortatrix quæ domum ſuam patefacit omnium cupiditati, inſediſſe deſcribitur beſtiæ coccineæ, eáque mulier induta erat purpura, coccino, auróque deaurata, & gemmis & margaritis, habens poculum in manu ſua plenum abominationibus, & immunditia libidinis ſuæ. Et fronti inſcriptum erat myſterium Babylon, Romanæ vrbis typus & figura, vt Hieronymus interpretatur: quibus inſignibus faſtum indicat, ſuperbiam, arrogantiam, mentem ſanguinariam atque innocentem cæde cruentam. Diuitem verò illum epulonem præter ſumptuoſas menſas atque apparatum ferculorum, indutum fuiſſe purpura & biſſo hiſtoria Euangelica teſtatur, nulla humanitate, nullo pietatis in egenos & miſeros affectu. Ex huius ſucci rubicundo colore deſumitur apud Eſaiam comparatio, atque inſtituitur concio contra illos qui innocentum ſanguini inhiant, atque innoxios opprimere meditantur, eóſq; Deus ad ſaniorem mentem reuocare, atque vt reſipiſcant, vt à ſceleribus reſiliant, amanter extimulat. quod ſi obtineri poſſit, pollicetur amneſtiam, hoc eſt, omnium ſcelerum obliuionem, quamlibet horrenda fuerint & enormia, adeò vt culpari ſuſtineat, ac violatę fidei, ruptíque fœderis crimen ſubire non recuſet, niſi ſtet promiſſis, ac præſtet quod ſit pollicitus. Sic enim cum illis concionem inſtituit, *Abluite manus veſtras ſanguinolentas, mundos vos præſtate, auferte malum cogitationum veſtrarum ab oculis meis, deſinite agere peruersè, ſtudete æquitati, ſubuenit oppreſſo, pupillos ſuble-*

Ca. 2. & 7.
*Matt.*27.
*Ca.*17. & 18.
*Luc.*16.
Cap. 1.

uate, viduis patrocinamini. Si fuerint peccata vestra vt coccinum, fient niue candidiora, & si rubra vt vermiculus; hoc est, purpureus & conchyliatus color, qui ex marina concha eximitur, *velut lana alba erunt.* Quò indicat quamlibet scelera vestra cruenta sint cæde & sanguine innocentum, facilè expiari posse atque elui pœnitentia ac fiducia in Deum, conceptóque emendatioris vitæ proposito. Cæterùm vestes coccineas seu muricatas ac purpureas, denique & bombicinas, quas Belgæ ob exquisitissimam lini lanæque texturam *kespen* vocant & *bombaziin*, & præter hæc sericas & holosericas, quæ in Asiatica Scythia olim confici solent, in vsu fuisse Hebræis, easque ad decus & ornamentum corporis, ad honestatem, nonnunquam ad luxum & pompam inanémque ostentationem adhibitas Bibliorum codices passim testantur. Vnde apud Hieremiam Israel insultat ac dira minatur, quòd deserto Deo à quo omnis salus dependet, se idolis prostituat tanquam adultera, alienis se oculis exponit, ornatúque exotico se comit ac polit, vt illos in sui amorem alliciat. *Quum* (inquit Dominus) *magna sit vbique strages ac vastitas, omnésque fontes in fugam versi, ad loca ardua atque hostibus inaccessa se conferant: Tu vero perdita & vastata quid facies? Etiamsi vestieris te coccino, & ornata sis monili aureo, & pinxeris stibio seu fuco oculos tuos, frustra componeris, despiciunt enim ac despuunt te amatores tui*, nihil prorsus afficiuntur ornamentis politísque tuis vestibus, sed in animam vitámq; tuam sunt intenti. Ezechiel quoque Dei nomine non minus acerba denunciat Samariæ & Hierusalem, quos adulterij insimulat, quo nomine Idololatriam atq; à Deo defectionem designat. Vt enim inexpiabile scelus est & detestandum violatum coniugium, hoc est, legitima

Cap. 4.

hoc est, legitima & indissolubilis vitæ societas contaminata adulterio: ita etiam execranda res est idolatria, qua Deo viuenti suus honor, suum decus & gloria adimitur, atque in alium transfertur, eò autem in illos incandescit acerbiùs, quòd non solùm in lucis vmbrosisque vallibus gentilium more suas aras, statuas, delubra adornarẽt, magnáq; põpa & vitulorũ apparatu sacra sua peragerẽt. ita vt legitimus cultus videri possit, in eóque salutis columen consistere; sed quòd accitis ac conuocatis etiam exteris in æde Deo dicata nefaria sacra perficerentur. *Et quò* (inquit) *spectatoribus omnia magis augusta sanctáque viderentur, in illorum gratiam lauisti te & depinxisti stibio seu fuco oculos tuos, ornatáque mundo muliebri sedisti in lecto pulcherrimo, instructa mensa ante te, super quam thymiama siue suffimen vnguentúmque meum posuisti, adhibito tanquam in solenni festo exultantium strepitu.* Itaq; is cultus qui mihi offerri debuit, exhibitus est idolis ac dæmonibus astante confusa multitudine ex gentibus cõflata, qui eadem qua tu, fruuntur insania.

Idololatria adulterio comparatur.

DE PALIVRO ACVLEATA STIRPE, *cui sanguinarij comparantur atq; insidiosi, quiq; ad inferenda damna prompti sunt.*

CAPVT XII.

Q Vum nusquam non prophetæ vitia insectentur, illorúmque rabiem ac ferorociam reprimant, qui hominibus infesti sunt, atque ad iniuriam damnáque inferenda prompti: horum nonnullos lupis, leonibus. pantheris, colubris, aliisq; infestis belluis, denique vulpibus & mustelis insidiosis animalcu

lis componunt:nonnullos aculeatis ac ſenticoſis ſtirpibus aſſimulant. Sic Micheas vates deplorat extinctã religionem pietatem proculcatam,cultumque diuinũ prophanatum,omnes ab integritate collapſos nec aliud,quàm fraudes,ſycophantias,technas,impoſturas inſidias, omniaque hoſtilia meditari.In hunc itaque modum ſcelera illorum amplificat,ac ſingulorum improbitatem exaggerat in immenſum,à ſpinoſis aculeatiſque ſtirpibus deſumpta ſimilitudine:*Periit ex terra ſanctitas*.exultat probitas,*& rectus* atque integer, *inter homines non eſt,omnes ſanguini inhiant & vir fratrẽ ſuum ad mortem venatur,& malum manuum ſuarũ dicunt bonum*,hoc eſt ſuis erroribus blandiũtur.*Princeps poſtulat,& iudex in reddendo eſt*.hoc eſt in omnibus aquieſcit & obſequitur illius poſtulatis, nulláq; habita aut obſeruata iuris æquitate, ſinit illũ omnia pro arbitrio ac volũtatis imperio agere, vel tenuem plebeculam arrodere atq; exactionibus opprimere, vel tyrannidẽ in tenuiores exercere. *Qui optimus ex eorũ numero,eſt quaſi Paliurus,& qui probus & integer tanquam ſpina in ſeptimentis*. Quocirca huiuſmodi hominibus in imperio conſtitutis,eum rerũ ſtatum futurum indicat,vt delatoribus paſſim inquirentibus in ciuium vitam,mores ac ſtudia, non ſatis tutum ſit cuiquam fidere,aut ſua arcana cõmittere,ne familiari quidẽ atq; intimè notò. Ingruẽte enim huiuſmodi tumultu,atq; habita de ciuiũ opinionibus quæſtione exploratiſq; illorũ ſentẽtiis,labaſcũt multorũ animi,atq; amicos nõ ſolum deſerunt,ſed nonnunquã produnt.quod euẽtu rum Chriſtus etiam vaticinatus eſt.Itaque in tam dubia ac vacillante multorũ fide,*Ab ea*,inquit Propheta,*quę cubat in ſinu tuo, cuſtodi clauſtra oris tui*,hoc eſt, ne vxori quidem mentem tuam patefacias,*quia filius contumeliam*

Cap.7.

Matt.10.
Marc.13.

contumeliam facit patri,& filia consurget aduersus matrem,nurus aduersus socrum suam.Et inimici hominis domestici eius:In tanto rerum humanarũ æstu,ac tã turbulento Reipublicæ statu,quo præsidio quisque se fulcire debeat obiter commonstrat,*Ego autem Dominum respiciam,expectabo Deum seruatorem meum: Exaudiet me Deus meus*.Propter summã fiduciam erga Deũ, & quòd totus in illo conquiescit,ab eo pendet,salutẽ sibi pollicetur,ac præsentaneum auxiliũ contra potentiã,ac fastũ ac superbiam,contra sæuitiã ac nocendi rabiẽ.Quũ enim Deus mãsuetus sit,placidus ac mitis:illi rabidi sunt,feroces,crudeles,inhumani,atq. vt sentes tribuli, spinæ,atq; arbores aculeis armatæ,quibus innocentibus damna atq.detrimenta inferunt. Quamobrem desumitur in hac Concione ab arboribus validis firmísque aculeis vallatis Similitudo,quò hominũ improborum naturam & conditionem adamussim exprimat. Siquidem paliurus, spina alba quæ mense Maio,candido ac suauiter olente flosculo passim in dumosis locis ac sepibus conspicitur , sentes,rubus, Crespinus quæ pharmacopœis *Berbiris* dicitur ,foliis floribus , baccinis vel acinis racemísque oculis blandiuntur,atque aliquem in eduliis vel medicamẽtis vsum habent : sed manibus tractantium noxiæ sunt , si incautius ac parum consideratè præhendas : ita fucati homines & fallaces in speciem blandi sunt, amabiles, sed qui arrepta vel obseruata leuissima occasione pũgant ac vulnus infligant. Est autem Paliurus Theophrasto, Virgilio,Plinio,Dioscoridi , Columellæ decantatas , sed non omnibus eadem facies exprimitur tametsi omnes fateantur sepibus minuendis accõmodam , quòd minacibus aculeis pecus atque homines qui hortorum fructibus insidiantur arceat,non pror-

Nusquã tuta fides.

sus dissimilis oxyachantæ, siue acutæ spinæ, quòd mẽse Maio spectatissimè floreat, exiguo quidem & minuto flosculo, cui in medio rubicundæ quędam festucæ insident, sed quæ candore & suauitate eximia commendabilis sit, adeò vt nemo non apud nostrates hac fronde ædium vestibula exornet, ramis in vrceis asseruatis, atque aqua indentidem irrigatis: vbi verò arbos hæc deflorescere incipit, baccas exhibet, primùm virides, oblongas, maturitate rubentes, ossiculo intus lapidoso quod ambit membrana, intus pingui vnctóq; sapore imbuta, quo vtimur in atterendis calculis, ac leniendo vesicæ meatu.

DE GITH (QVAE GRAECE Melanthion: vulgò à nigrore Nigella dicitur, Belgicè Swarte, Nardus ob odoris suauitatem,) tum aliis stirpibus desumpta Comparatio.

CAPVT XIII.

Esaias quem aliàs testati sumus rerum naturæ peritissimum, in illustranda sua concione ac vaticinio, quasdam stirpes, earúmque & flores & semina narrationi accommodat, nempe Gith siue Melanthion, Cuminum, Triticum, Hordeum, Milium, viceam, speltam vel zeam, quæ vulgo notissima sunt, & quum armentis pabulum, tum hominibus alimẽtum, suppeditant, Gith vulgò Nigella passim in hortis obuia est, frutex cubitali altitudine, aliquando maiore pro soli vbertate, vt Zelandicis agris assolet, foliis fœniculareis, tenuiter dissectis, flore cæruleo, quo euanescente capitulum se exhibet in summitate papaueraceum

Cap.28.

raceum corniculare, oblongum membranarum septis ac loculis distinctum, cui semina includuntur nigerrima, porri seminis non absimilia, sed odoris fragrantissimi, quod olim panis crustæ inspersum, antequam is furno immitteretur, grato sapore illum commendabat, verùm is vsus nunc apud Cisalpinas nationes in dissuetudinem venit atque exolcuit, ipsóq; semine Medici ad catarrhos discutiendos vtuntur, ad enecandos lũbricos ventri admodũ infestos, ad dẽtium dolores leniendos, ad menstrua vrinasque ciendas, ad abolendas lentigines, næuos, maculas, tum fœda vitia quæ extimam cutem deformant. Cuminum Belgis nõ nomen retinet *Comiin*, vulgò semen, vulgatissimum, quo plebeij in discutiendis flatibus, in sopiendis intestinorum doloribus ac torminibus, in hernia flatuosa reprimenda vtuntur, cui ego nigellam & lauri baccas commiscere soleo, & milij farinam, cuius etiam in hoc capite propheta meminit. Hordeum, fruges nota, quinto generi gratissimum pabulum, quò etiam in annonæ penuria ac tritici raritate, plebecula vtitur. Medici huius decocti cremore & ptisana vtuntur in æstuosis febribus, ac pulmonis atque vocalis arteriæ vitiis, præsertim quum ex salsa pituita, aut flauabile illæ partes vel exasperatæ vel exhulceratæ sunt, admixtis violarũ aut buglossę flosculis. Ex huius quoque frugis polenta aut maza Belgæ sapidissimum liquorem eliciunt, qui iis Ceruisia dicitur, colore vt Coctori visum est, fuluo, croceo, luteo, flauescente, rubicũdo, spiceo, præsertim vbi fex & spumosum excrementum quo Belgæ in pinsendo pane vtuntur, subsederit. Tunc enim gratissimũ colorẽ adsciscit, vt vinũ Creticum, vel illud exoticum quod *Bastardum* vocant, ac saporem vinosum, qui nõ secus quàm vinum, temulentiam excitat.

Cuminũ.

Hordeũ.

Triticum. Triticum, inter frumentacea præcipuè nobilitatis, ex cuius farina, ſimilia, ſimilagine multiplices differentiæ panis conficitur, ſyncerus, ſecundarius, nauticus, furfuraceus, & aliquot adhuc genera quæ recenſere ſuperuacuum. *Milium.* Milium frumenti genus, cuius quum plures ſint differentiæ, Sarmaticum, Indicum, Hiſpanicum, omnes apud Zelādos ſpectatiſſimè creſcunt, Saracenicum vel Indicum, grano vel rubro vel flaueſcente, Ex his noſtrates & pultes & panem conficere didicerunt. Vicia leguminis genus, iumento- *Vicia.* rum pabulum eſt, vt lens, piſum, faba. Hæc obiter indicare viſum eſt, quò prophetæ mens exactè ac dilucidè poſſit explicari, quæ in hoc verſatur, vt declaret Deum nihil temerè aut fortuitò, nihil inordinatè aut confusè, ſed omnia diſtinctè aut diſtributè, certáque ratione ac lege perficere, nunc pœnas infligere coërcendis hominum ſceleribus nunc plagis & vulneribus mederi, afflictíſque mentibus ſolatium adferre, quod aliquando materiùs nonnunquam ſeriùs peregit, ſic vt vltionem differat, ac lentè ad vindictam progrediatur, quod etiam in præſtanda ſalute euenit: aliquando ſubitò potentiam ſuam vtrobique exerit, vt expedire illi videtur, atque occaſio ſe offert. Quocirca commonefacit vates illos qui Dei iudicia non ſatis pro æquitate interpretantur, vt modeſtè ac reuerēter de illius Maieſtate & prouidentia ſentiant, vt magnificè & ſyncerè de illo loquantur, ne quid culpent, aut calumnientur in eius factis, quum vident ſceleratos rerum omnium proſperitate frui, pios calamitatibus atque ærumnis eſſe expoſitos, quum pro incredibili ſua ſapiētia, atque inſcrutabili cōſilio res mortalium rectè & legitimè regat ac morderetur. Deſumitur autem in illuſtranda hac concione appoſitiſſima

ſima ſimilitudo de agricolarum ſtudio &ocupatione, ipſáque arandi ac ſerendi triturandíque ratione. Siquidem colonus tempeſtiua anni parte, ſubacta terra, atque æquata ſoli planicie, certo modo & menſura ſemina ſuis quæque locis, atque agrorum dimenſionibus humo committit, obſeruatóque ordine atque adhibita ratione telluris, aliā agri partem tritico & hordeo deputat, aliā pro frumenti aut leguminum natura nigellæ, lupino, ſpeltæ, milio deſignat. neque enim indiſcretè & permixtè grana ſolo mandat ac ſulcis cōmittit, ſed ſingulis diſcriminata iugera agróſque peculiares accommodat. Peracta autem ſatione, arator non ceſſat nec conquieſcit aut otioſus eſt. ſed poſt ſementem meſſi inhiat. quocirca antequam ad maturitatem deueniant ſegetes, frugéſque Cereales flaueſcere incipiant aut maturitatem conſequi, lolium zizania inutiléſque herbas eruunt extirpántque famuli, curàt ne ſata ſtrangulent, illíſque alimentum depopulentur, quò tēpeſtiuè metat, atque annonæ prouectum maturè in horrea cōuehat: demeſſa ſegete, eáq; recōdita, iam alius illi labor, alia opera peragenda oboritur, Siquidem trituræ atque excutiēdis granis è loculis, illáq. ex gluma, acere, paleis eximere ac purgatiora efficere meditatur: in quo opere eum delectum habet, vt ſingulatim cum iudicio quæque aggrediatur, nec vlla ratione confundi ſemina ſuſtineat. Itaque alia cura adhibetur minutis puſilliſque ſeminibus, alia robuſtis, alia tritico, ordeo, ſiligini, auena, farri, lupinis, phaſeolis, viciæ, lenti, cumino, Gith. Sic quū agricola induſtrius omnibus laborem impendat, omniáque certa ratione & modò pro rei natura exequitur, ſedulo operi inſiſtit, ac rerum ſuarum ſatagit, quo emolumentum vberémque fructum ex ruſticatione per-

cipiat. Ita Deus in hoc mundi theatro, tantáque ac tam confuſa hominum multitudine, omnes ad frugem perducere tentat. Et quemadmodum agricola proſciſſa vomere terra, occationi intentus eſt & confringendis glebis, vt ſerit, vt metit, vt triturat ac fuſtibus ſemina excutit, vt paleas vanni flabello ventilatas à granis ſecernit, vt arbores truncat ferróq; coërcetne luxurient, ac latiùs, quàm par eſt, ramos diffundant: vt denique inſerit atque ex aliena arbore germen includit, ſolidóque docet inoleſcere libro. Ita Deus homines tractat ac ſuo arbitratu nonnullis damna ac detrimenta infert, ſeuerúmque iudicium in illos exercet alios calamitatibus exercet & explorat conſtantiam: nonnunquam malos tolerat ac manum à feriendo ſuſpendit in ſpem emendatioris vitæ. Nec eſt quod quiſquam illi obloquatur, aut obmurmuret, quum ſingulari ſua prouidentia omnia moderetur, illíque conſtet conſilij ſui ratio. Quocirca ſi quid aduerſi inciderit, aut infligatur, ſi morbi ingruant, ſi clades, calamitates, peſtes, aliáque vitæ incommoda infeſtēt, omnia hæc à Deo inferri cogitemus, quò caſtigati ad illum confugiamus, illius opem ac ſubſidium imploremus, in illo omnem ſpem ac fiduciam conſequendæ ſalutis collocemus. Quòd ſi proſpera obueniant omniáque ex voto atque animi ſententia decurrant, ſi affluant opes, ſi accreſcant latifundia, ſi offerantur honores ac dignitates, ſi res domeſtica bene aucta ſit & ſtabilita, ſi corpus validum ſit & inculpatè conſtitutum, ad eundem omnem ſucceſſum rerum noſtrarum referamus, atque res proſperas & aduerſas ab illo adminiſtrari habeamus perſuaſum illiúſque ductu & auſpiciis omnia perfici. Quod non ſolum apud Eſaiā Cyro Perſarum regi in mentē reuocat, cui Dei vir-

virtute, idque in gratiã ac fauorẽ gentis Iudaicæ, res feliciter gestę, subactæq; nationes sed nulli non mortalium testatum esse vult, Deum onium rerum autorem esse vult, Deum omnium rerũ autorẽ esse, illiq; omnia attribuẽda, quã vim & potẽtiã quũ aliâs, tũ potissimè apud hunc prophetam ipse asserit, quũ inquit, *Ego Dominus & nullus præter me, formãs lucẽ & creãs tenebras faciẽs pacẽ & creãs malũ: ego Dominus faciens omnia hæc.* Quo indicat prosperos successus illius esse muneris: damna verò, detrimenta, aduersitates, vastitatem, pestem, famem, bellum, in vindictam scelerum ab illo inferri. Ipse enim efficit, vt qui ab illo dependent, illi fidunt atque innituntur, pacatè viuant: e diuerso vt ij qui sceleribus se contaminant omni calamitatum genere diuexentur. Cæterùm Dominus Hieremiæ quoque agricolæ officium assignat admotaque manu ori illius. *Ecce ego,* inquit, *dedi verba mea in ore tuo, Ecce constitui te hodie super gentes & super regna, vt euellas, destruas, perdas & dissipes, vt plãtes & ædifices.* Quo indicat illũ munitũ & vallatũ potẽtia verbi sui, virtutẽ habiturũ ad extirpanda vitia, ad eximẽdos errores, ad euellendas ex animo enormes cupiditates atq; inserenda semina pietatis, ad instillandã salutarẽ mentẽq; inflãmandã solida fide in amorem ac venerationem Dei viuentis. Simile argumentum tractat *CHRISTVS*, quum desumpta à vite & palmite similitudine, *Ego sum,* inquit, *vitis vera, pater meus agricola est omnem palmitem in me non ferentem fructũ,* hoc est, qui fidem suam nõ declarat per opera Charitatis, *amputat,* atq; vt inutile sarmẽtũ igni destinat, *omnẽ verò surculũ ferẽtẽ fructũ purgat,* amputatis refectisq; cupiditatib. *quo plus fructus proferat.* Ab hac nõ est aliena Pauli similitudo de oleastri in oleã insitione auulsis

Esaiæ 45.

Ioan. 15.

Rom. 1

Pauli locus explicatus. ramis ex natiuo oleæ trunco. Quo indicat alios à felici statu delapsos, atque à salute excidisse, alios ascitos esse & cooptatos in numerum fidelium, nullo ipsorum merito, sed singulari Dei fauore & gratuita bonitate, quam nisi agnoscant, impensique beneficij sint memores, ac constanter in fide persistant, rursus excidendos pronunciat, atque ob ingratitudinem à Dei consortio alienandos, assumptis insertísque postliminio iis qui mutata vitæ consuetudine, excussáque mentis cæcitate & caligine, ad frugem, ad morum integritatem, ad veritatis cognitionem se conferunt, ac Christum à quo desciuerunt, amplectuntur. Hac autem ratione Deus partim reprimit ferociam fastúmque hominum atque insolentiam compescit, ne quis inani sanctimoniæ persuasione intumescat, suíque fiducia sibi blandiatur, aut calamitosis & abiectis insultet: partim fouet atque alit illorum spē qui abalienati à Deo, per fidem rursus sunt in natiuam oleam inserendi, atque in consortium cœtúmque fidelium assumendi.

DE LENTISCO, QVAE GRAECE Schinos dicitur, & Ilice.

CAPVT. XIIII.

VVM habita esset quæstio in Senatu adstante confertissima populi multitudine, de prostituta Susannæ pudicitia, ac commisso adulterio, in quo illam depræhensam criminati sunt veteratores duo fraudulenti & mendaces, Daniel prudenti ac diuinitus immisso consilio explorata rei veritate, excussáque facti causa, insontem mortis periculo eximit, ac pate-

patefacta calumnia, suspitione criminis illam liberat: Quum enim ad supplicium raperetur pudica matrona, nullius sibi criminis conscia, & quæ ad Deum suam causam referret, Daniel Dei spiritu impulsus, elata voce conclamat, nullo suo merito illam morti ad iudicatam, ac rei causam accuratiùs excutiendam. Itaque conuocato seniorum consessu & populi frequentia, calumniatores semotos asseruari iussit, ac separatim constitui, deinde accito altero eorum, sciscitatur sub qua arbore mœchus cum illa sit congressus: *Sub lentisco*, inquit: Daniel dira illi comminatus ablegat, atque alterum produci iubet, cui quum similis interrogatio proponitur de inito congressu ac perpetrato illegitimo concubitu, *Sub Ilice* inquit: itaque vterque, & mendacij & illatæ calumniæ conuictus, ex lege Mosi morte sunt mulctati. Cæterùm vt lentisci natura obiter explicetur, arbor est patula, & sic satis procera, acinis rubentibus, maturitate nigris, quæ vt Terebinthus resinarum ac gummosum liquorem fundit, quem Medici *mastichem* vocant, Belgis eodem nomine cognitam, quæ vetustate coit in globulos candidos ac spissatur, catarrhos autem exiccat ac fluxiones sistit, suffitu sincipiti admotum, vel ramentis aliquot ore conuolutis, dentes mobiles ac vacillantes, atque vligine vitiatos firmat, ac gratum oris halitum efficit. Ex hac arbore cuspides conficiuntur ab Italis, vt apud Belgas ex Iuniperi & leuri sarmentis, extergendis poliendísque dentibus accommodæ, Sic vt prouerbiali figura dicantur *Lentiscum mandere*, qui eius rei curiosi sunt, ac plus nimiam operam dentibus poliendis adhibent. Nostrates nunc ardeæ stellaris ex auro, argento, ebore, vngue, quam alitem *Putoir* Belgæ vocant, ex pastinaca marina vulgo *Pülsteert*, ab aculeato telo sic dicta,

Dani.13.

Deut.9.

à Galeo pifce Zelandis *Haye*, conficiunt: verùm ex lentifco confecta dentifcalpia minus gingiuas vulnerant, fed condenfant potius attrictionis ratione. Hunc veteribus in vfu fuiffe Martialis indicat,

In Apophoretis. *Lentifco melius, fed fi tibi frondea cufpis*
Defuerit, dentes penna leuare poteft.

Ilex. Cæterùm alter qui mendacij colore calumniam adornare atque obtegere meditatur, fub pruno, hoc eft, ilice patratum fcelus impudenter confingit. Hæc inter glandiferas arbores refertur, foliis perenni virore, nec deciduis, cui fruticulis vifcum innafcitur, quo medici vtuntur in expurganda epilepfia, morbífque aliis qui ex turgidis fpumofifque humoribus excitantur. Eft vna ilicis fpecies quæ coccum granum præbet, vulgo *Vermilion, Cramezüin, Scaerlaken*, quo infectores vtuntur illuftranda lana, biffo, ac bombice exuberantiffimi ruboris colore. Eximitur non diffimile granum

Acrifolium. ex acrifolio arbore foliis quaquauerfum aculeatis, læuore perpolitis, quæ quum apud Brabantos circa fepes & compita proueniat, raro in iuftam magnitudinem affurgit. Vidi tamen in municipio quodam Ziriczeæ contermino magnitudine pruni arboris, eámque cultoris induftria & crebra ftolonum amputatione in fummam proceritatem faftigiatam, profert autē eunte antumno baccas orbiculatas pifi magnitudine, infigni rubore perfufas, quales etiam exhibet rufcus, quæ noftratibus *buxus* aculeata vocatur: tum taxus arbor quæ folio eft laricis aut piceæ vel abietis, vt fuperioribus annis Londini mihi confpecta eft, cuius vmbra apud Britannos non eft mortifera, nec baccæ letiferæ: in Hifpania enim illis venenati quiddam fubeffe prædicant, nec temere in alimenti vfum affumunt indigenæ, tametfi gallinas illis faginari ac pinguefce-

gueſcere nonnulli experiantur; exuta opinor natiua inſitáque ferocitate.

DE HYACINTHO, VESTEQVE HYACINTHINA, vel à violæ colore Ianthina.

CAP. XV.

ITTAS, tegmina, fimbrias, chlamides, pallas, velamina, operimenta, ſtragula Hyacinthino vel Ianthino, hoc eſt, violaceo colore imbuta, ad decus & ornatum adhibita, ad oblectandos paſcendóſque oculos olim, vt etiam noſtro ſeculo in deliciis habita Bibliorum codices paſſim demonſtrant. *Hier.10.* Sic Pontifici Iudaico eius coloris indumenta regali *Exod.28* ſplendore præſcripta ſunt ex auro, Hyacintho, purpura, cocco iterato, hoc eſt, bis tincto, biſſo, atq; opere Phrygio, quo cultu ac nitore populus rudis olim officio continebatur, quò eſſet in religionem propenſior: nunc verò, hoc eſt, coruſcante Euangelij luce, interna potius & ſpiritualia ornamenta ſpectanda ſunt, atque erigenda mens ad ea quæ magis ſalutaria ſunt, eámque inflammant in amorem & fiduciam omnipotentis Dei. Siquidem externus ornatus ac veſtium pompa imperitæ plebis ſuperſtitionem nonnunquam fouet, atque oculos perſtringit earum rerum admiratione quas Deus aut contemni voluit, aut in moderatum vſum adhiberi, vt ſunt tegmina ac pallæ auro gem- *Hyacinthus herba.* miſq; rigentes, ac chlamides Hyacintho ac purpura aliiſq; operoſis coloribus picturatæ. Deſumitur autem *Hyacinthus gemma.* coloris huius appellatio partim ex Hyacintho ſpectabili gemma, aut Ianthina, hoc eſt violacea tinctura:

partim ex amabili eius nominis flosculo qui exuberanti ceruleo purpurascit, qualis conspicitur in Amethisto gemma, in Cirsio seu vulgari buglosso, aliísque herbis passim obuiis, quarum flores purpureo colore collucent atque oculis suauiter blandiuntur. Insectatur autem nonnunquam Deus illorum luxum fastúmque ac superbiam, qui operosis sumptuosísque huiusmodi tegumentis magnificentiam suam aliis inani ostentatione venditant, atque Ianthino purpureóque amictu elati, infimos quosque despicatos habent & fastidiunt. Nonnunquam ex his desumit concinnas Metaphoras ac similitudines, easq; ad internas dotes trãsfert, ad animi decus mentísque ornamenta accommo dat. Talibus enim exemplis homines socordes commonefacit sui officij, & quid Deo præstare, qualem illi cultum exhibere, & quàm solicitè expulsa omni superstitione & idololatria, in ipsius religione consistere debeant, accuratè demonstrat. Quod ipsum quum
Cap.16. aliàs, tum disertè apud Ezechielem in hoc capite exprimitur. Primum enim in mentem illis reuocat, quanta, quámque immensa beneficia in hos contulit, qua vsus sit erga illos bonitate, quibus illustrauit tum animi tum corporis muneribus, quam salutaria præcepta tradidit, quàm sacra religione mentes illorum cognitione Diuinitatis imbutas, instruxit. Deinde expostulat cum desertoribus atque ingratis, quòd omnibus istis in probrum ac dedecus abusi sint, atque in profanum vsum, cultúmque alienum ac nefarium transtulerunt, sic vt mentem, rationem, intelligentiam, animi præstantiam, acumen ingenij, omnésque vires non in illustranda illius maiestate, non in obseruanda tuendáque sacratissima ipsius religione: sed in erigenda stabiliendáque idololatria, in superstitiosis & commenticiis

ticiis cultibus inducendis conferrent. Sic enim prosequitur concionem obiurgatoriam ad Hierosolimam conuerso sermone: *Quum*, inquit, *nuda esses, inops, egena, omnique subsidio ac solatio destituta, velut infans recens in lucem editus, sordibus & sanguinolenta illuuie inuolutus cui nondum vmbilicus præcisus est, nec materni vteri inquinamenta abluta, ego præteriens, te conspicatus in sanguine tuo volutatã, multiplici incremento, tãquam stirpem & germen, terrestre te auxi* adeo vt cẽsim tacitísque auctibus adolescere cœperis atque progredi, vt comi & poliri, mundóque muliebri exornari possis, id esse tempestiuum vbera indicant iam prætumida, & germinantes densi vndique capilli. Et quanquã in hac ætate esses constituta, nuda tamen eras & deiecta, oculísque spectantium (contra quàm illius sexus pudor aut decus patiebatur) exposita, quod ego dum hac iter ingredior conspicatus, obseruaui te pubescere, atque in ea ætate constitutam, quæ esset amoribus idonea, & à procis atque amasiis ambiri posset tanquam nubilis maturáque viro, & cui sponsus designari debet. *Ego verò expandi amictum meum super te*, & velaui quæ parum pudenter & verecundè oculis spectantiũ exhibentur, ac decentiùs obteguntur ac data fide initóque fædere te mihi desponsaui, atque vnitam assumptamque in legitimam vitæ societatem oblui à sordibus, ita vt nulla labes, nihil inquinamenti tibi inhæreret: deinde vnguento delibutã ornaui veste variegata calceaui hyacintho, torque armillis, corona capitis illustraui te: Tu verò tam insigniter cõpta, tã operosè culta prostituisti te alienis omniáq; ornamẽta nostra nulli quã mihi cõsecrata in profanos vsus conuertisti. Quo indicat, vt mulierẽ impudicã adulterio, ita illam idololatria contaminatã eumq; hono-

Cap. Ezachi. 16. paraphrasticè enariatum.

rẽ & cultũ, quẽ Deo impendi par erat, dæmonib. exhibitum, quũ omnes cogitationes, vota, desideria spes & fiducia in Deũ essent referẽda, à quo vno depẽdet hominum salus. Tunc autem maximè Maiestas & amplitudo supremi numinis imminuitur, ac contumelia ignominiáque afficitur, quum illi adimitur, atque in alium transfertur, quod nulli præterquam ipsi attribui debet. hac enim ratione debita illum laude, iustóque honore fraudamus, & nos deserto sincero eius cultu ad perniciosum rapimur magno salutis nostræ detrimento.

DE CARICE, SCIRPO, IVNCO palustri, papyro.

CAP. XVI.

Carex. AREX Scirpi modo fruticat locis palustribus & vliginosis, forma triangulari, vtroque latere secandi vi prædita, qua virenti fronde Belgę & Britanni triclinia ac cœnacula ædésque sacras æstiuis mensibus consternunt, quò æstum propulsent, ac suaui gratóque halitu reficiantur. *Scirpus.* Scirpus iunco palustri affinis frutex est læuore perpolitus, orbiculatus, stilo enodi, nullísque geniculis aut internodiis distincto: fungosa intus candidáque medulla, quam nostrates in amenti aut crassioris fili modum exemptam in multos vsus accommodant. Siquidem in nuptiali pompa ex hac ornamenta & supellectilem fictam & commentitiam confingunt, nempe calathos, vrceos, discos, pectrines, scopas, sedilia, crumenas amentatas, quales mulieribus vsui, cestos, seu cingula, zonásq; virgineas: multáque alia miro artificio ac concinno contextu elaborata conficiunt, quibus in gratiam sponsæ laquearia adornant, peractísque nuptiis pro apopho

phoretis ac strenis singulis distribuunt. Quoniam autem huic stirpi culmus est læuis ac minimè geniculatus aut nodosus, prouerbio locum fecit, *In scirpo nodum quærere.* Quod in hos quadrat qui plus nimio anxij sunt & scrupulosi, quique frustra ac nullo fructu se fatigant. Belgæ fruticem hunc qui aliquãdo in mediocrem altitudinem assurgit, *Biesen* vocant, ex quo storeas nostrates contexunt, stragula, nassas, quallos, fiscellas, quoniam viminosus est flexilis, naturáq; tam sequaci, vt quiduis ex hoc elaborari possit. Sunt passim obuij in sabuletis Zelandicis ac colliculis arenosis, Iunci non admodum proceri, cacumine aculeato, ita vt in ambulantium suris infesti sint, ac puncturas insigant, cuius fruticis frequens est apud nos plantatio in eum vsum excogitata, vt arenam & puluerulenta queq; æstu quodam vento agito agitata remoretur, ne agros & noualia sementi destinata obruant, quocirca nostrates *Helm* vocant, quòd vt galea caput, ita iste fruticulus agros muniat ac tueatur ab arenæ impulsu. Ex iũci forma ac specie adolescentulæ quæ gratiosæ videri affectant, ac teneritate commendari, iunceę apud Terẽtium dicuntur, quod etiam nostratibus vsuuenit, quæ vt gracili corpore spectabiles sint, se arctius pressiúsq; astringunt ac salem liguriunt. Hac enim ratione se reddunt iunceas, ne siqua paulò sit habitior, magísque opima aut obesa, athleta censeatur. Sic Chærea Terentianus quum miro affectu esset erga amicam, cui erat decora oris figura, color verus nec ascititius, corpus solidum ac succi plenum, in ipsóq; flore ætatis constitutum, illudit aliis quæ student operosa cura gracilescere. itaq; Parmenoni mentem suam aperit, atq; indicat in quam oculos coniecerit, & qua potiri cupiat, quum prę hac omnes quotidianæ formæ illi vilescant

Prouerbium.

Iunci maritimi.

Eunuch. Act. 2. Scena 3. ac ſint ſint deſpicatæ, Siquidem, vt is ait.

Haud ſimilis virgo eſt virginum noſtrarum quas matres ſtudent.
Demiſsis humeris eſſe, vincto pectore, vt graciles ſint.
Si qua habilior paulò, pugilē eſſe aiūt deducūt cibum.
Tametſi bona eſt natura, reddunt curatura iunceas.
Itaque ergo amantur.

Papyrus frutex. Vt autem apud nos Scirpus, iuncus, arundo, typha paluſtris ita in paludoſis Nili aquis papyrus naſcitur, ex hac olim in tenuiſſimas membranas diſſecta chartæ confici ſolent, vt nunc in Europa ex linteolis minutatim contuſis, atque aqua maceratis quæ quum eundem cum veterum papyro vſum & commoditatem obtineant, vetus nomen reſeruant. Aſſurgit autem papyri frutex nonnunquam in octo aut decem cubitorum altitudinem, vt arundo in Hiſpania, internodiis diſtincta, forma triangulari ea craſſitudine quæ manuum complicatam impleat, ex quibus vbi inareſcūt, *Scipiones ex papyro* ſcipiones conficiunt læuore perpolitos colore ſpadicio, qualis eſt caſtanearū extimus cortex. iis enim Patricij ingraueſcente atque inclinata ætate, ſe fulciunt, ac greſſum labantem firmant. Exibet ſe hac ſtirpe eſculenti quiddam, vt in noſtræ arundinis radice cādida & geniculata, ſapore mellito, ſed expreſſio tantū ſucco dentibus reiecto cortice. Ex papyro olim lembos, ſcaphas, cymbas, aliáque nauigia pice oblita conſtru- *Lib. 13. c. 11. Cap. 18.* xiſſe Aegyptios præter Plinium Eſaias vates indicat, qui minatur terræ quę trāsflumina Aethiopię ſita eſt, hoc eſt, Nili accolis qui per mare legatos mittunt in vaſis papyri, hoc eſt iunceis ac ſcirpeis nauibus, vt inito fœdere ac cōiunctis copiis cum aliis nationibus Iſraëlitas opprimant. Cæterùm vt argumentum ſuſceptum proſequar, deſumuntur in Bibliis à iam commemoratis

moratis ſtirpibus concinnæ ſimilitudines & Metaphoræ. Sic quum Iob diſceptaret cum Satrapis aliquot,quibus viſum eſt officij cauſa, atque humanitatis impulſu illum adire,quò tam afflicti hominis calamitati condoleſcerent, tantámque cladem commiſeratione dignam deplorarent,multa inter hos vltro citróque agitata,atque in controuerſiam vocata,de humanæ vitæ curſu,de Dei erga homines prouidẽtia,de afflictione hominum, quæ bonis non minus, quàm malis impendet,de proſperitate & ſucceſſu rerũ, quibus æquè mali ac boni fruuntur,vnus adſtantium nẽpe Bildad Suites qui ſolitis rationibus ex natura rerum petitis argumenta ſua fulcire nititur, conuincere tentat impios,infames,nefarios,facinoroſos , improbos,calumniatores,hypocritas, quique ficta & ſimulata religionis ſpecie hominibus imponunt,ac Deo fucum faciunt,non diu ſubſiſtere, illos quidem ad tempus ſpectatiſſimè florere,verùm qui ingruente Dei iudicio citiſſimè exareſcant & conterantur, vt Carices, vt ſcirpi,vt iunci,vt gramina virentéſque herbæ aquarum irrigatione deſtitutæ. Impij enim in afflictionibus,periculis,calamitatibus imminente morte,deſtituti fiducia ac ſolatio Dei labaſcũt,nec habent quo ſe fulciant, ſed in deſperationem ac diffidentiam deuoluuntur. Non diſſimile eſt Eſaiæ vaticiniũ contra Aegyptios, quos ad egeſtatem redigendos pronunciat, ac primùm mentem atque animum,deinde omnia illis adimẽda,quorum vſu & commoditate negotiatio, piſcatura,aliáque opificia ſubſiſtebant, atque vberrimum quæſtum præbere conſueuerunt. *Areſcent*,inquit,*aquæ à mari,& fluuius exiccabitur , exhaurientur & ſiccabuntur riui , calamus ſiue arundo , papyrus & iuncus inareſcent,& omnes virentes herbę circa fluuios,*

Iob.8.

Iobi locus explicatus.

Cap. 19.

Eſaiæ locus explicatus.

aut riui ripam peribunt. Quo maximam sterilitatem fore denunciat, ac nullam piscatorum frequentiam, nullos commeatus, nullum ementium concursum. Nonnunquam Deus successum piorum hominum, progressus & incrementa pietatis, omnem rerum salutarium affluentiam saliētibus aquis & fluminibus, denique virentibus herbis, floridísque pratis & viridariis cōparat. Atque Esaias fœcunditatem pollicetur squallidis, incultis, siticulosis agris, eósque irrigandos saluberrimis ac scaturiendis aquis pronunciat, multísque speciosis herbis decorandos. Quo indicat aridas atque ieiunas mētes irrigādas verbo Dei, ac salutari eius doctrina. eiúsq. spiritu perfundēdas. Sic autē eius rei vaticiniū prosequitur. *Lætabitur deserta & inuia, & exultabit solitudo, & florebit quasi liliū, vertetur locus aridus in stagnum, & scaturient siticulosa aquis, in cubilibus in quibus prius dracones habitabāt, orietur viror calami & iunci,* Hoc est, Expulsis profligatísq. vitiorum monstris, proferēt se virtutes ac pietatis semina emerget. Amor & Charitas erga Deum & homines, erigetur in animis hominum Spes & Fiducia consequendę salutis, sic vt mentes ante steriles, fotæ atque irrigatæ verbi Dei scaturgine, ac fidei robore fultæ vberrimos fructus proferre incipiant non secus, quèm ager benè cultus lætas segetes ac spectabiles herbas profundit.

Cap. 35. Metaphora Esaiæ explicata

DE ABSYNTHIO, CAPVT XVII.

Res spectantur apud Belgas maritimos Absynthij species Ponticum vulgo Romanum, quod in hortis colitur, non insuaui odore: Marinum in Oceani crepedine passim obuium: Vulgare insigni amaritudine, expugnandis vermibus cum primis effi-

cax

cax & præsentaneum, quod tamen in hortos translatum mitescit adeo, vt nõ solùm sapor, sed foliis etiam color immutetur. Ex incanis enim & cineriсeis virorem adsciscunt, nec odorem prorsus ingratum aut fastidiosum. Ex hoc amarissimo frutice Scriptores sacri passim similitudines desumunt, eásque impiis accommodant. Sic quum Deus apud Hieremiam improbis tristia, acerba, amarulenta minitatur, ac calamitates denunciat, *Ecce ego*, inquit, *cibabo populum istum absynthio, & propinabo aquam fellis, & dispergam eos in gentes ignotas, & gladio illos persequar.* Rursus ad prophetas mendaces qui Dei verbo abutuntur, & adulterant verbum eius, *Ecce ego*, inquit, *saturabo illos absynthio, & potabo eos felle, quoniam à Prophetis Hierusalem progressa est impietas, & pollutio diffusa est in totam regionem.* Amos autem vates quum inuehitur in pseudoprophetas qui in speciem blanda magis, quam salutaria proferunt, ac prætextu religionis, sincerum Dei cultum superstitionibus contaminant, deindè quòd proceres & optimates, quorum interest æquitati studere, atque administrare iustitiam, *Conuertam*, inquit, *iudicium in amaritudinem, & fructum iustitiæ in absynthium*, hoc est, deflectent se ab æquitate, nec rectè perfungentur iudicis officio, quod prorsus amarulentũ est & acerbum homini innocẽti, qui ab iniuria vindicari cupit, ac subleuari, ne qua causa non opprimi. Insectatur autem Esaias pluribus locis huiuscemodi iudices corruptos, qui dicũt bonum malũ, & malũ bonũ, qui ponuũt lucẽ tenebras, & tenebras lucem, ponentes amarum in dulce, & dulce in amarum. Rursus alio loco illos exagitat qui muneribus occæcati opprimunt innocentes, quorum causam tueri deberent, illísque suum ius eripiunt. Sic e-

Cap. 9. *Hieremiæ loca explicata* *Cap. 23.* *Cap. 5. & 6.* *Cap. 5.*

nim insurgit aduersus huiusmodi nomophylaces,hoc
Cap. 10. Ezec.22. est,legum conditores,*Væ qui condunt leges iniquas,& scribentes iniustitiam scripserunt,vt opprimerent in iudicio pauperes,& vim facerent causæ humiliũ populi mei, vt essent viduæ illis prædæ,& pupillos diriperent.*Apud
Cap.5. Hieremiam non minus acerbè in illos incandescit,*Inueniuntur*, inquit, *in populo meo impij insidiantes quasi aucupes,ponentes laqueos ac pedicas ad capiendos homines,sicuti decipula & cauea plena auibus, sic domus eorum referta dolo & fraudibus, causam viduæ non iudicant,pupillis non patrocinantur,& iudicium pauperibus eripiunt.*Cæterùm vbicunque in Scriptura Absynthij fit mentio,maximam atque acerbissimam calamitatẽ,
Cap.3. animíque tormentum subesse indicat.Sic in clade illa funestóque ac luctuoso Hierosolymæ excidio Hieremias ciuium suorum personam sustinens queritur se felle circumfusum,& oppletũ amaritudine,&Absynthio inebriatum.Quo indicat ad summũ luctum atq; angorẽ animi nihil esse reliqui,nec quid amplius posse adiici.Non dissimilis est deploratio ac querimonia
Psal. 49. Dauidis quum in dubio belli euentu constitutus esset,ac illi ab hostibus periculum immineret.Sic enim
Dauidis locus illustratus. ad Deum sua vota dirigit,*Deus repulisti nos,& destruxisti nos,& misertus es nobis:commouisti terram,& cõturbasti eã,obiecisti populo tuo dira potasti nos vino cõpunctionis*,hoc est,ea spectacula oculis nostris obiecisti,quibus non sumus exhilerati, sed in mœrorem & mœstitiam in anxietatem & mortis horrorem deiecti, vt ii quibus mortifero aliquo poculo, aut venenato lethalíque potione vitalia perfusa obstupescunt. Eadem vsi sunt Metaphora Esaias, Hieremias, Eze-
Cap.51. chiel,qui propinatum vini furiosi calicem describunt
Cap. 23. Cap. 25. quum regibus,tum promiscuæ plebi, quo gustato in

rabiem

rabiem atque insaniam stuporémque acti sunt, prorsúsque orbati mente, ratione, iudicio, rerúmque gerẽdarum prudentia & concilio. Nec prorsus clemẽtiùs tractatur qui meretricum consortio assuescit, illarúmque blanditiis, fallaciis, illecebris, lenociniis capi se ac deliniri patitur. Quod quum à Solomone sit obseruatum, studiosè commonefacit filium ineuntis ętatis inscitiæ, vt longè ab alienis se subducat, nec vlla ratione earum blanditiis mentem incantari sustineat. *Fauus enim* (vt inquit) *distillans labia meretricis*, hoc est, sermo blãdus & mellitus, eiúsq; fauces & guttur nitidius molliúsque oleo: *nouißima verò ac rei exitus amarus vt Absynthium, & lingua eius acuta vt gladius anceps.* Siquidem omnia agit insidiosè, simulatè, fraudulẽter, atque incredibili astutia, venationi & aucupio intenta omnes ingenij vires ad emungendum confert. Cæterùm quum fellis & Absynthij nomine tristitia quęq;, noxia, amara, terra, calamitosa denunciari soleãt, tum tale quiddam etiam in Apocalypsi desigńatur. Si quidem clangente tuba Angelo, cecidit de cœlo magna stella, facis in morẽ ardens, qua ira Dei accensa in impios denotatur (erat autem stellæ nomen Absynthiũ) eáque delapsa in terram, fluuiorum partem, & aquarum fontes: conuersa est tertia pars in absynthiũ, multíque hominum in aquis interierunt, quòd amaritudine imbutæ essent. Vt autem naturalis siderum concursus, aspectúsque, & (vt vocãt) constellatio astrorum feralis aliquando est & noxia magnámque stragem hominibus & brutis animantibus, satísque ac sementi infert: ita vis ista cœlestis exitialis fuit humano generi, magnáque detrimenta intulit, vindicta Dei in reprobos inflammata.

Prou.5. & 7.

Cap.8.

DE CARDVIS, SPINIS, VEPRIbus, Tribulis, Rubis, Lappis, Sentibus, & quibus hæ stirpes in Scriptura accommodari solent, & quid designent.

CAPVT XVIII.

Tirpes istæ quæ spontè ferè atque inuitis colonis nusquam non erumpunt, nihil propemodum commodi hominibus adferunt, sed aculeis infestæ sunt ac sementi officiunt. Quocirca quum Deus maledictionem Adamo transgressori, atque ærumnas vitámque laboriosam impendere denunciat, *Maledicta terra*, inquit, *in opere tuo*, in laboribus comedes ex ea, *in sudore vultus tui vescêris pane tuo, spinas & tribulos, sentes & carduos germinabit tibi, & comedes herbas terræ.* Sic Deus accensus furore in populum Israeliticum, qui nulla grati animi argumenta erga ipsum proferebat, sub vineæ nomine dira illi minatur, quòd post tantam culturam, pro sapidis vuis labruscas produxerit: *Ostendam*, inquit, *vobis quid facturus sim Vineæ meæ: auferam sepem eius, & erit in direptionem, diruam maceriē eius, & erit in conculcationem, & ponam eam desertam, non putabitur, nec fodietur, & ascendent oppriméntque eam sentes, vepres, & spinæ.*

Genes. 3.

Cap. 5.

Qua figurata loquutione indicat se extremam impendisse operam fouendis erudiendísque Israëlitis salubri doctrina, mentésque illorum verbo suo continenter irrigasse, nec quidquam prætermisisse eorum quæ ad animorum cultum spectant, sed frustra insumpsisse laborem, nec quid quam se pro-

Osea 10.

Esaia & Osea & locus explicatus.

quam se p rofecisse deplorat:quapropter illos pro desertis habet,ac patitur ruere in omne probrum ac dedecus in cupiditates ignominiosas,& fædas,in mores improbos & vitiosos,sic vt mēs illorū inculta,nullísque ornata virtutibus,vitiis vndique scateat vt solum neglectum & cultura destitutum,herbis noxiis. Rursus alio loco sterilitatem illis denunciat,ac rerū penuriā,nullásque futuras fruges aut annuos prouentus,sic vt terra maledictioni obnoxia,humus situ &squallore obsita non aliud quàm spinas,vepres,ac tribulos profundat. Sic vt quocunque loco fuerint,mille vites æstimatæ mille argēteis ibi in vepres & spinas locáq; sēticosa vertentur,adeo vt in vniuersa terra nullus ager victum suppeditet,sed tota regio in solitudinem eāq; vastitatē sit redigenda, vt fruges vt alimēta, vt cibaria defutura sint,omniáque in agris horrida se proferat, squallida,siticulosa,inculta,omni nitore atq; amabili viriditate destituta·Paulo autē inferius atrociora magisq; horrenda impiis obuentura denunciat.Sic enim contra Idumæos,hoc est,Dei & Ecclesiæ hostes vaticinium instituit:*Conuertentur eius flumina & torrentes in picē,& humus eius in sulfur,& erit terra in picē ardētē nec extinguetur in sempiternū & desolabitur in perpetuū nullo per eā trāseunte. vlula,ericius noctua,ibis& coruus:*quæ alites & animātia hominū cōsortia fugiūt. *Nobiles eius erunt absque regno, & principes ad nihilū redigētur,* hoc est,nullus erit Reip.status,nulla politia nullus principi honor aut dignitas, nulla imperij maiestas nullus ordo vel consularis vel senatorius,sed mera inter pleble & optim ates confusio oppressis legibus,ac iuris æquitate sublata:quum hoc etiam accedat ad malorum cumulum, ac miserandam rerum faciem, vt Regum palatia solo sint æquanda

Rom.1.

Esa. 5.

Cap. 32.

Esa. 34.

Esaiæ locus interpretatus.

omnésque ædes splendidæ atque operosius ædificatæ diruendæ sint, atque ad nihilum redigendæ, sic vt hominum frequentia vacuæ, feris & alitibus lustra & latibula præbeant. Sic enim hęc quum isto, tum aliis locis amplificat, ac regionis vastitatem exaggerat in immensum: *Et orientur in domibus eius spinæ, vrticæ, sentes, cardui, vepres: & paliurus in munitionibus eius*, vt ferè conspici solet in ruinosis palatiis, bellóque dirutis arcibus. Et erit inibi latibulum draconum, & struthionum statio, & occurrent in desertis iis locis inter se dæmonia, onocentaurus, Syluani, pilosique Fauni & Satyri, nocturnæque Striges ac Lemures. In iis etiam habitaculis residebit Lamia, nidulabitur bubo, vultures & rapaces milui. Quarum rerum cōmemoratione horrendā vastitatem ac solitudinem, ruinásque celebrium locorum oculis obiicit, eóque funesto spectaculo acriùs percellit hominum animos, quòd nulla in florentissima regione spectabitur negotiatorum frequentia, nullus populi concursus, nulla commeantium turba, nulla nundinatio aut mercatura, sed tantum monstra, harpyiæ, & Chimæræ se oculis spectantium offerent, immanésque belluæ & nocentes feræ, quarum aspectus vel fortissimo cuique terrorem ac trepidationem incutit. In has deformes horrendásque bestias se nonnunquam dæmones & mali Genij trāsformant, variísque, spectris ac præstigiis pauidas mētes territant, præsertim illas quæ cognitione Dei non admodum imbutæ sunt, illiúsque verbo fultæ. Huiusmodi etiam imagines monstrosas, ac simulachra inaudita animo mentéque concipiunt melancholici, maniaci, phrenetici, deliri, ebrij, febricitantes, aut qui con scientia scelerum furiis agitantur. Istis enim variæ rerum species, & absurda phantasmata animo obuersan tur

Esaiæ 13.
Sopho. 2.

Dæmon se in monstra transformat.

tur affecto cerebro, ac ſpiritu animali terris, denſiſque vaporibus offuſcato: ſic vt illis ex vitioſa capitis affectione mentem, rationem, iudicium, memoriam eripi contingat, ac perturbata imaginatione confusè de rebus obuiis iudicare.

DE FICV, CARICA, GROSSO.

CAPVT XIX.

ICVS apud Belgarum etiam extremos atque oceani accolas aliquando bifera, hoc eſt, bis in anno fructifera, quæ æſtate feruida fructus prorſus maturos profert: Sic anno redempti orbis 1540 deſinente menſe Iulio quum imperator Carolus eius nominis quintus peragrata Belgica Selandiam, tractuſque maritimos perluſtraret, ac Zirizeam inuiſeret, oblatæ ſunt illi melones inuſitatæ magnitudinis, miréque ſapidi & ſucculenti, ac ficus turgidæ adeò maturæ, vt Cæſar rei nouitate delectatus (quod tale quiddam in frigida regione non ſperaret) aſſereret ne in Hiſpania quidem meliùs potuiſſe matureſcere. verùm id nobis non eſt perpetuum, quòd aliquando æſtiuis menſibus calor languidus ſit, & remiſſior, quàm vt poſſit huiuſmodi fructus ad maturitatem produce re. Fici arboris fructus duplicis eſt differentiæ. Nam Caricæ ficus ſunt tempeſtiuæ, quæ ab arbore eximuntur antequam prorſus ſicceſcant, deinde exiccatæ in fiſcellas ab Hiſpanis reconduntur. Groſſi primitiuæ ficus ſuccoſæ, præcoces, & intempeſtiuæ, quæ non matureſcunt, vel ſeriùs maturitatem aſſequuntur, vnde ſerotinæ dictæ. Quum autem ficus flore deſtituta ſit cæteris floreſcentibus arboribus, iſta groſſos pro-

Ficus fructus dupli ces profert,

Caricæ.

Groſſi.

ducit. Sumuntur autem ex hac stirpe eiusque fructu similitudines & exempla in arcanis literis cum primis
Mat.14. elegantia. Sic quum Christus vaticinatur Iudæis ob-
Marc.13. uenturas calamitates, & deuastandam Hierosolimam ne quem dies Domini inopinato opprimat multis exemplis ad excubias ac vigilantiam omnes extimulat, sumptáque similitudine à germinante ficu, quibus indiciis aduĉtus Domini obseruari possit, cōmonstrat. Vt enim quum huius arboris rami tenerescunt ac frōdescere incipiunt, suósque grossos parturiunt, instare æstatem indicant: ita proditiones, pestes, bella, fames, terræ motus initia sunt dolorum atque in foribus esse iudicij diem testantur. Cæterùm ficus maturandi ac
Cap.38. leniendi facultate pollere Esaias etiam commonstrauit. Siquidem cataplasma illum confecisse legimus ex contusis ficubus atque Ezechiæ regis apostemati admouisse eóque præsidio illum sanitati restitutum, sic vt Deus singulari suo beneficio, quo Regi vita in quindecim annos prorogata est externam medicinā adhibuit quæ illius munere corporibus humanis efficax est & præsentanea. Naum propheta quum omnia humana præsidia inualida pronunciat atque infirma, nec
Simile à matura ficu. las munitiones, turres, propugnacula contra Dei vim subsistere, ficubus maturis illa cōparat, quæ leuissimo motu atq; agitatione arboris decidunt. Itaq; Assyrio-
Naum.3. rum gēti sic insultat, *Omnes munitionis tuæ sunt ficus cū grossis suis, si concussæ fuerint, cadunt in os comedentis* Quo indicat omnes illorū vires, robur, potētiam corruere atque ad nihilum redigi extenta exporrectáque manu sua. Deus autem per Oseā ex suauissimis huiusmodi fructibus sumpta similitudine expostulat cū populo Israelitico, quòd à tā amabili propēsóq; Domi-
Cap.9. no desciuerit, atq; idololatria se cōtaminarit. Sic enim fauorem

fauorem erga ipſum, animíq; propẽſionem exprimit: *Tanquam vuas in deſerto inueni Iſrael, & quaſi prima ficulneæ poma,* Quo deſignat non ſecus ſe affici erga Iſraelem, quàm viator laſſus ac ſiticuloſus afficitur erga ſapidam & ſucculentam vuam quæ ex inſperato ſe obtulit in vaſta aliqua ſolitudine ac loco ſterili, aut prææmaturo ac præcoci ficus fructu, quo nihil illi ad reficiendas vires obtingere potuit gratius magíſque acceptum. Atqui quum tanto illum amore complectatur, eóque ſe oblectet vt fructu aliquo delectabili, ipſe non reſpondet amore mutuo, ſed ad *Baalphegor*, hoc eſt, Priapi idolum rapitur, illiúſque abominando cultu ſe contaminat. Sumuntur autem ex ficu eiúſque foliis & fructu innumeræ paſſim apud Prophetas ſimilitudines, quibus nonnunquam vbertatem rerúmque omnium affluentiam deſignant, priorúmque ſucceſſum & incrementa: nonnunquam ſterilitatem, rerúmque neceſſariarum inopiam atque improborum interitum. Sic Chriſtus execratus eſt ficum frondoſam quidem, ſed minimè fructiferam: qua denotauit fucatam quandam ſpeciem & oſtentationem religionis operibus ſolidis fructúque fidei deſtitutam. Similiter Micheas vates ſumpta metaphora à terra horrida & inculta atque ab arboribus ſpoliatis ſuis fructibus, vt finita meſſe, peractáque vindemia aſſolet, in hunc modum deplorat præſentis ſæculi ſtatum, in eáque ſe incidiſſe tempora quæritur, quæ nullos probos aut integros exhibeãt: *Væ mihi qui factus ſum ſicut qui colligit in autumno racemos vindemiæ, non eſt botrus ad comedendum: præcoquas & maturas ficus deſiderauit anima mea periit ſanctus de terra, & rectus hominibus non eſt.* Quo deſignat profligatam eſſe iuſtitiam & ęquitatem, exulare pietatem, extinctam religionem, cultúmque

Oſeæ locus explicatus.

Matt. 21
Marc. 11.

Dei, inundasse, impietatem, omnia passim plena esse crudelitatis & nequitię. Sunt autem huius generis multa in sacris literis obuia, quæ hic congeri possent, sed non visum est lectorem iis excutiendis defatigare.

Ioelis 1. Esaiæ 34. Hierem. 5 & 8. Amos 4.

DE PALMA ARBORE EIVSQVE FRVctu, & quid in scriptura sacra illis designetur.

CAP. XX.

PALMA arbor est trūco valido ac procero, folio arundinaceo, gladiolo affini fructus fert sapore dulci, Græci *dactylos*, vocant à digiti forma, Latini *palmulas*, quibus medici vires instaurant exhaustis & extenuatis. Humorem enim nutricium quem *radicialem* vulgo vocant, fouent, ac corpori arido alimentum conferunt. Cæterùm quum hæc arbor oneri renitatur, nec prementibus vrgentibúsque cedat, hoc insigne in certaminibus victori decerni solet, quòd inuictum animi robur palmæ naturam referat, ac sit rei fortiter atque animosè gestum symbolum ac trophæum. Sic martyres qui inuicto infractóque animo aduersus Tyrannorum sæuitiam substiterunt, amicti stolis albis palmis manibus gestasse leguntur in victoriæ argumentum. Similiter qui iustitiam colunt & æquitatem, qui Dei hostibus se intrepidè opponunt, palmæ aliísque speciosissimis arboribus sunt similes. Vnde Dauid, *Iustus vt palma florebit, vt cedrus in Libano, multiplicabitur*. Quum enim impij, vt herba, confestim arescant, tum pietatis cultores, vt palma, diutissimè vigent & subsistunt, ac fructus suaues proferunt: denique vt Cedrus celsa arbor & odorata, nullóque æuo putredini aut cariei obnoxia, gratissimam vmbram

Palma victoriæ index.

Apoc. 7.

Psal. 91.

bram miniſtrat. Hoc ipſum deſignat Iob, quum rectè *Cap.29.*
adminiſtratę iuſtitiæ ſibi conſcius, confidenter pronũ
ciat, *In nidulo meo moriar, & ſicut palma multiplicabo dies*: quibus verbis pollicetur ſibi vitæ diuturnitatem, annóſque florentes ac ſenectam viridem magna cum animi tranquillitate. In Cantico verò Sponſi comæ & *Cap.5.*
ceſaries palmæ elatæ aſſimulantur, quæ comparatio *Palma elata quid.*
deſumitur à tenello termite ac cauliculo, ipſóque germine quod è palma prodit, vel ab ipſo inuolucro atque integumento ex quo fructus emergit, qui *Phœnicobalanus, Coriota, palmula* vel *dactylus* dicitur, qui color phœnicus, hoc eſt, ſpadicus ſubeſt, ſic vt deſignet illum rutilanti eſſe capillo, eóque firmo nec deciduo, quum palmæ folia non defluant. Huiuſmodi autem coloris crines ſpectantur in Pannoniis, hoc eſt, Hungaris & Auſtriacis, quorum capillitium ferè fulueſcit atque aureo colore perfuſum eſt. Cæterùm quum Deus indignanter ferat populum ſuum vitiis occæcatum & obſtupefactum obſurdeſcere ad omnia ſalutaria monita, ac nullis afflictionibus, nullis calamitatibus expergiſci ac reſipiſcere, nec vllis plagis induci poſſe, vt à Deo inferri has plagas agnoſcat, ſed in res fortuitas eas reiiciat, atque in ordinarium naturæ curſum referat, longè acerbiora magíſque atrocia illis obuentura denunciat, ita vt præter bruchum, & locuſtã, erucam, rubiginem, quæ fruges vitiant ac depopulantur, vineas per Iohelem excindendas pronunciet, omnéſque ſpectabiles ac fructiferas arbore extirpandas *Cap.1.*
ita vt nuſquam alimenta ſuppetant, nuſquam vlla frugum ſpes affulgeat, quibus fames poſſet ſedari. Sic enim prodigioſam ſterilitatem, terræque vaſtitatẽ adeſſe indicat, atque ingruente præſentanea clade, ſomno vinóque ſopitos excitat, *Expergiſcimini ebrij, flete*

& vlulate omnes qui bibitis vinum in dulcedine, quia periit in ore vestro. Posuit vineam in desolationem, ficum decorticauit (ablato enim cortice arbores emoriuntur) *vitis exaruit, & ficus elanguit, malogranatum, palma, & malus, omnésq; arbores exaruerunt.*

DE HEBENO, ET ALIIS QVIBVSDAM *exoticis quorum in scriptura fit mentio.*

CAP. XXI.

VANTA olim fuerit in Tyro totius Asiæ emporio celeberrimo negotiatio, quæ hominum frequentia, qui mercium apparatus, præter illustres Historicos Ezechiel vates amplissimè describit. recenset enim singulatim multorum regnorum ac prouinciarum mercimonia rara & exquisita, quibus explere solent negotiatores hanc vrbem, quòd omnibus facilem aditum, accessúmque commodum præberet, nulla natio hunc locum non frequentabat, erátque commeantium incredibilis concursus, antequam ab Alexandro Macedonum rege in ruinam esset redacta, quod futurum hoc capite Ezechiel vaticinatus est. Inter innumeras autem merces quas hic recenset vates, Hebenum, ebur, resinam, stactem, calamum balsamum, corallum, cristallum, & præter preciosissima aromata, aurum, variásque gemmas cõmemorat. Hebenus lignum est nigerrimi coloris adeo ponderosum, vt etiam in tenuissimas laminas dissectum in aqua demergatur nec fluitet. Qui autem duæ sint huius arboris species, vna indica, altera Aethiopica: ex postrema elaboratam vidi fistulam incuruam sesquicubiti longitu-

Cap. 27.

Hebenus.

gitudine, elegante nitore expolitam, vt ferè conſpici ſolet Gagates, duritie lapidoſa ac pluſquam buxea: vbi contrectaui, non ſatis diſcernere potui, an in lignum aut ſaxum, an etiam duriſſimum cornu referri deberet. Eſt huic affine exoticum lignum gentili nomine *Gaiacum* appellatum, quòd in ſcobem ac ramenta limæ attritu redactum, atque in aqua ad tertias decoctum ſalubriter exhibetur morbidis ficoſiſque corporibus, & qui labe venerea ſunt contaminati. Vſus ſum autem magno ſucceſſu aqua fœniculi in qua huius tritura macerata eſt, ad diſcutiendas oculorum caligines ac glaucomata ſiue ſuffuſiones. Ad ſudores vere prouocandos huius decoctum exhibeo cum fumaria, Calthæ floribus, melyſſa, ficubus, atque ad exigendos variolos, ac puerorum exanthemata in extimam cutem euocanda. Ebur adſtringendi ſpiſſandiq; eſt natura: quocirca pectines qui ex hoc conficiuntur capillorum defluuium prohibent & caput confortant. *Eboris natura.* Quoniam autem eximij ſit candoris, præſertim vbi dentes primùm ex elephantis mandibulis eximuntur, ideo Sponſa in deſcribendo Sponſi corpore, ventrem illi eburneum attribuit, propter candorem & puritatem, ſaphiris diſtinctum. *Cant.5.* Quo caſtitatem deſignat: ea enim gemma caſtos commendat. Sponſę verò collum turri eburneæ aſſimulatur, quòd candidum ſit, firmum, & erectum, nec obſtipo capite progrediatur. Hieremias autem Nazaræos Deo conſecratos ebori componit, quod vetuſtate rubeſcit. Sic enim deplorat illos ita deformatos, vt agnoſci nequirent: *Candidiores Nazaræi eius niue, nitidiores lacte, rubicundiores ebore antiquo, Saphiro pulchriores, denigrata eſt ſuper carbones facies eorũ.* *Treno. 4.* Ex quo coniice in quã calamitatẽ erãt deiecti. Myrrha quæ ex arbore deſtillat Terebin- *Myrrha.*

Stacte. tho aſſimili, corpora à putredine aſſeruat, Stacte liquor reſinoſus & ſtillicidium myrræ eiúſque pinguedo quæ vulgo Styrax liquida creditur quum Medicis etiam in vſu ſtyrax calamita. Thus Deo dicatum ſuffimẽ à fumanti vapore vbi igni iniicitur, Gutta thimiama ammoniacum ex arbore in arenam defluit, vnde nomen ſortitum Cyrenaicus vel Syriacus, hoc eſt, cõcretus ſuccus, quem *Benzoi* vocant, ad ſuffitus & odoramenta præcipui effectus & olfactoriola in peſte, vt zibetum ambrã, ſeu ſuccinum Orientale, muſcus, Caſia cinamo affinis effectúque par, quæ cor recreat, animíque deliquio oppreſſos erigit, vulgo *Caneel.*

Styrax. *Thus.* *Gutta.*

Aloe. Aloë concretus liquor ex arbore ſmaragdini coloris, quam noſtrates ex Hiſpaniis allatam laquearibus affigunt, ac biennio amabili virore abſque vlla aquæ irrigatione conſeruant. Expreſſus ab hoc frutice ſuccus putredini obſiſtit, ac vermes enecat, morbóſq; cõtagioſos impugnat. Lignum quoque aloës quod *Agalochum* vocant aſphaleto nõ diſſimile, Hæbræis etiã in vſu fuiſſe conſtat, quoniam halitus ſuauitatem commendat, vt lignum Rhodium. His omnibus iam memoratis, vt etiã balſami nobili lachryma, ſcriptura decus & virtutis præſtantiam deſignat ac ſuauẽ gratúmque halitũ ſalutaris doctrinæ, qua mens hominis ſaffatim perfun ditur, Sic quum Dauid Solomonis nomine Chriſti ſplendorẽ, amplitudinẽ, magnificẽtiã maieſtatem amplificat, *Myrrha*, inquit, *gutta*, *&* *Caſia in veſtimentis tuis à domibus eburneis.* Quo indicat gratiſſimum eſſe odorem & fragrantiam quæ ab ipſo promanat, ac longè latéq; ſe diffundere, ita vt omnes mortales reficiat ac recreet. Tale quiddam obuium eſt in CanticorSic Spõſa mirificè delectata ſuauiſſimo Spõſi colloquio *Labia eius*, inquit, *lilia diſtillantia myrrhã*

Lignum aloes. *Pſal. 44.* *Can. 5. 3. 4.*

primam

primam & electam. Quo designat sermones eius & eloquia plena esse gratia & veritate, quæq; pios fulciat atque ab omni vitiorum corruptela conseruent, impios verò amaritudine imbuant, atque illos vel conficiant vel ad pœnitentiam impellant, metaphora sumpta á myrrha, quæ tametsi mirè odorata sit, insigniter tamen est amara. Ioan. 1.

DE TEREBINTO. CAPVT XXII.

TEREBINTHVS ARBOR IN SYRIA ac Palestina spectabilis & amœna, folio ferè lauri, flore oleæ, coloris punicei, baccis primum herbaceis, mox rubris, maturitate nigris. fūdit hæc arbor æstiuis caloribus Terebinthinam resinarū præstantissimam, mirè odoratam, adeo pellucidā, vt fundum poculi in quo asseruatur, cōspici queat. medetur hæc vulneribus, ac dolores mitigat. intus verò humorum collectiones discutit, ac calculos atterit, meatúsque vrinarios peruios præstat, ac saniem omnésq; purulentas concretiones in stillicidio vlceroso, cui ferè siccosi obnoxij sunt, expurgat, atque vrinæ librum trā situm, atque expeditum facilémq. decursum perficit. *Terebinthi natura.*

Sumuntur ex hac arbore ac plerisque aliis insignes cō parationes & similia. Sic Esaias post illatam cladē Israelitis aliquid consolationis afflictis mentibus adfert illósq. in spē emergēdi erigit, qui à calamitate sunt redui, *Multiplicabitur*, inquit, *quæ derelicta erat in medio terræ, & adhuc in ea decimatio, & conuertetur, & erit in ostentationem vt Terebinthus & quercus quæ expandit ramos suos, semē sanctum erit id quod steterit in ea*. Quo *Esa. 6.* *Esaiæ locus explicatus.*

indicat tale quiddã obuenturũ populo Iudaico quale arboribus quibus Aquilonio hibernóq. frigore folia decidunt, aut ictæ fulmine, vel turbine cõuulsæ extinctioni videntur proximæ, tanquam omni vitali succo destitutæ, quũ tamen aliquis vigor non nihil insiti humoris illis subsit, quo ineunte vere ac recurrentis anni amœnitate reuirescunt ac postliminio frondescere incipiunt. Itaq. denunciat Israelitis excidium ac vastitatem, qua vix decimus quisq. superfuturus sit, sic tamen vt non omnia penitus in nihil sint redigenda aut extirpanda funditus, sed futuræ sint aliquæ reliquiæ, atque homines aliquot à clade residui, qui tametsi visi sunt internecioni dari, sublata omni emergẽdi spe, reuiuiscunt tamen, ac verbi Dei semine fulti in pristinũ statũ ac dignitatẽ reducentur, non secus quàm stirpes aliquot speciosæ vt tilia & terebinthus, quæ brumali frigore concussæ exaruisse visæ sunt, rursus nouo vere repubescunt ac pullulare incipiunt, fecundáque stirpe spectatissimè se propagant. Cæterum æterni patris sapientia Christus Terebintho múltisque aliis speciosissimis stirpibus se cõparat: & quã auide quisq; illius doctrinã amplecti debeat, obiter cõmonstrat. Sic e-
Eccl. 24. nim Sapiẽtia sui cõmendatrix omnibus quibus propria salus curæ est, se approbat. *Ego ex ore altissimi prodij primogenita ante omnẽ creaturam. ego feci vt in cœlo orietur lumen indeficiẽs: quasi cedrus exaltata sum in Libano, & vt Cupressus in Sion, quasi palma in Cades, vt plantatio rosæ in Hiericho, vt platanus expandi ramos iuxta aquas in plateis vt cinamomum & balsamum odorem diffudi, quasi myrrha electa, quasi storax, galbanum, onyx,* hoc est, blatte Bizantinæ, seu onyx & stacte, *suauem odorem expiraui, Ego quasi Terebinthus expandi ramos meos, & rami mei honoris & gratiæ.* His omnibus

nibus & si quid ampliùs huc congeri posset, amplissimè commendatur Dei patris Sapientia Christus, quò certatim omnes eò se conferant, atque ab hoc vberrimo fonte aquam viuam, hoc est, salutarem doctrinam depromant, nec aliò diuertant, aut ad cisternas dissipatas se conferant, hoc est, aquas turbidas & cœnosas quæ arida corda non refocillant aut reficiunt, sed potius veneno imbuunt; vt testatur apud Hieremiam Dominus. Cæterùm de Cedri & Cupressi natura & viribus superuacuum est multa hic referre; quum apud Dioscoridem & Plinium, compluresque alios copiosè earum natura & vires explicentur, hoc tantum indicasse sufficiat multiplices desumi similitudines in arcanis literis ex harum arborum radicibus, trunco, ramis, foliis, floribus, semine, ab earum specie & decoro aspectu, ab odore & fragrantia, à durabili æternáque ligni materia, ab vmbra salubri quam viatoribus lassis præbent, à suauissimis fructibus quos in hominũ vsus proferunt, quibus passim designatur decus & virtutis præstantia dignitas & excellentia piorum hominũ mentísq. integritas & mores inculpati, qui prosunt omnibus, nocent nemini: Nonnunquam indicant fastum improborum & superbiam, animi elationem, arrogantiam, tumorem, ferociam. Sunt enim celsissimæ arbores, summæq. proceritatis, atq; in immensum fastigiatæ, quarum pleræq. humilibus infirmísq; arbustis detrimenta inferunt, vt opulenti tenuioribus. Vt autem Deus concitata aëris intemperie altissimos montes & procerissimas arbores fulmine deiicit, vt iuxta Dauid, *cõfringit, cedros, quercus, ilices, robora*: ita super bos & elatos, fastúq. turgidos qui se aduers⁹ Deũ erigũt, atq. hominib. sũt infesti cõuellit, deiicit, cõminuit. Quò spectat illud Esaiæ. *Dies domini exercituũ super o-* Cap. 2.

mnem superbum & excelsum & arrogantem, quem humiliabit, super omnes cedros Libani sublimes & erectas, & super omnes quercus Basan: quò declarat Deum minimum negotiò fortissimas quasque munitiones & propugnacula deiicere, opes & potentiam elatorũ hominum comminuere, nec quidquam tam validũ esse ac firmũ, quod cõtra illius vim possit subsistere. Quod ipsum etiam Zacharias populo suo inculcatum esse voluit, ne temere fidant humanis præsidiis, quum nullæ munitiones quantumuis vallatæ illi possint obsistere, sed confestim exporrecta eius manu cedant ac collabantur. Quocirca in hunc modum tãquam per fecialem (*Arault* nostri vocãt qui Principis sui nomine vel pacem vel bellum denũciat) figuratè Israelem alloquitur: illíq. dira minatur.
Cap. 11. *Aperi Libanę portas tuas, & absumet ignis cedros tuas, Vlula abies* (quo designat potentiæ inferioris proceres) *quia cecidit cedrus*, quoniã magnifici vastati sunt. *Vlulate quercus Basan* (quo denotat duros & intractabiles (*quoniã succisus est saltus*
Cap. 34. *minutus*. Simili cladi subiicit pastores qui superbia elati imperabant plebeculæ cum austeritate & potentia, quod Ezechiel aliàs deplorat, denique perfectos & optimates populi, qui tanquam leones seuitiam ac tyrannidem exercuerunt in subditos.

DE MYRICA SIVE TAMARICE ET erica quæ vulgo à solitudine & loco arido Heyde vocatur, ex qua Belgæ extergendis pauimentis scopas conficiunt.

CAPVT XXIII.

Bucol. Eglog. 4.

Yrica quæ Tamarice, humilis est pusillúsque apud nos frutex, quod Virgilius etiam obseruauit, folio scabro, scabiñæ non adsimili, flore purpureo, concretu muscoso, quo

quo apes impensè delectantur, Huic affinis Erica, sed improcerior, flosculo ex candore purpurascente, quo passim scatent solitudines Brabanticæ, à quibus, quoniam nihil preciosi profundunt, herba hæc nomē sortita est. Belgæ siquidem loca squallida, strigosa senta, atque situ horrentia, nullis consita arboribus, nullis frequentata hominibus, raris ac prope nullis culta ædificiis, aut exornata villis, *Heyde* vocant, quasi dicas solitudinem & desertum, solíque vastitatem. ingruēte enim aëris tempestate, exortáq; pluuia, tonitru, fulmine, coruscatione, nè minima quidem domicilia aut gurgustia se offerunt, in quibus possis diuerti ac delitescere. nihil autem in iis locis spectatu visúque dignum, quaquauersum dirigis oculos, nisi humiles abiectíque frutices & squalore obducti, à quibus Prophetæ passim similitudines desumunt, si quando hominibus calamitates & tristia quæque obuentura denunciant. Sic Hieremias, *Maledictus qui confidit in homine, & ponit carnem brachium suum, & à Domino recedit cor eius.* Quibus verbis detestatur illū qui in re corporea ac fragili spem & fiduciam suam collocat, & in periculis aliunde potius, quàm à Deo subsidium ac salutis præsidia cōquirit *hic enim myricæ erit similis in deserto* quæ ex aëris temperie & clementia nihil boni aut cōmodi consequitur, sed in terra horrida, ieiuna, siticulosa, salsa constituta, non diu subsistit, *Benedictus verò & felix qui confidit in Domino*, erit enim vt arbor circa riuos aquarum plantata, quæ continentur humore irrigata, radices & ramos longè latéque diffundit, sic vt folium eius semper existat viride, & tempore siccitatis fructum ferre non desinat. Rursus quum Deus excidium imminere denunciat Moabitis qui ex Iudæis oriundi nempe Loth Abraham fratre, infestissimi il-

Erica Heyde.

Cap. 17.

Hier. locus explicatus.

Psalm. 1.

Hier. 47

lis hostes erant. *Fugite*,inquit, *& salutare animas vestras. eritis enim quasi myricæ in deserto.* Quo illos cōmonefacit,vt maturè se ex suis stationibus subducant vt saluti suæ prospiciant,vt celeri fuga vitæ suæ consulant. quoniam eorum ciuitates deuastandæ sint, ac futuræ desertæ,nullósque habituras incolas, tum ciues spoliandos omni honore ac dignitate, nulliúsque futuros existimationis aut nominis, sic vt non pluris æstimandi sint,quàm Myricæ in vasta solitudine.

DE RESINA, *Belgicè Hers.*

CAP. XXIIII

Resina quid. Esina est omnis illa Oleagina pinguedo & gummosa concretio,quæ incalescēte Sole,ex pino,picea,abiete,larice,lentisco,Terebintho profluit,apud nostrates etiam Cerasus & prunus mellei colloris resinam profundunt atterendis calculis idoneam, populus quoque alba,quæ vulgò *Abeel boom* vocatur succini modo gummosum liquorem ex hiante cortice exhibet. *Resinæ multa species.* Terebinthina ex omnibus principatū obtinet,proximum locum sortitur Lentistina, hoc est, *mastiche*,cui succedit pinea & abiegna,picea, stroblina verò & Colophonia postremum locum occupant. Est autem Resina duplicis differentiæ,vt & pix,liquida & sicca quæ ad nos ex Noruegia aduehitur : illam *Hers* nostri vocant,Hispani *Herpens*, alteram nempe concretam à speculi nitore,quoniam pellucida est & splendescit, *Spieghelaere*, Harum vis effectúsque est dolores mitigare,vulnera astringendi glutinandíque vi cicatrice obducere,præsertim resina Terebinthina cuius vires & effectus Hieremias Metaphoricos ad animi

nimi vulnera transfert,quæ verbi Dei lenimento sanescunt ac sanitatem consequuntur. Itaque in hunc modum expostulat cum Israëlitis: *Nunquid Dominus non est in Sion,aut rex eius non est in ea? Nunquid resina non est in Galaad aut medicus non est ibi? Quare igitur nō est obducta cicatrix populi mei? & cur valetudo eius tam segniter procedit?* quasi diceret, Obuia est hæc paratáq; medela quæ mente animumque lacerum sanet,sed filia populi mei,salutis suæ oblita, non adhibet remedia vulneribus suis sordidis & purulentis,non admittit salutaria verbi Dei fomenta & cataplasmata sed putrescit in vitiorum suorū sordibus, nec vomicas suas exercitato expertóque Medico nempe Deo detegit, aut curandas offert,penes quem præsentanea sunt remedia medendis exhulceratis mentibus, adhibito vino & oleo consolationis & misericordiæ, vt Christi parabola indicat de Samaritano,cuius ipse typum gerebat & viatore saucio ac vulneribus confecto, quo designatur genus humanum astu & malitia Satanæ, integritatis & innocentiæ integumentis spoliatum omni vitiorum genere afflictum & desperationi proximum, Quum autem Deus in scelerum vindictam vulnera nobis infligat, hoc est, inedias calamitates, clades,infortunia nobis immittat, vult vt ab eodem instaurandæ valetudinis præsidia petamus. Qua de re extat suauis cum primis & consolatoria apud Hieremiam concio,in qua Deus indignè ac dolenter fert quòd homines aliunde quàm ab ipso salutis ac sanitatis præsidia conquirant & venentur, quòd idololatriæ, superstitioni, ac ridiculis vanísque cultibus dediti, deserto tam liberali ac munifico Domino,tyranno fallaci insidioso,noxio se dedant.

Hier. locus explicatus.

Luc.10.

Cap.2.

Quocirca non sine causa ad hunc modum

cum suo populo expostulat, *Nunquid solitudo factus sum Israeli, aut terra serotina, quæ vel nihil prorsus vel malignè aliquid profundit? Cur ergo populus meus à me deficit, & se reuersurum negat?* Similitudine desumpta à solo sterili & infœcundo, ab agris ieiunis aridis, siticulosis, squallidis, qui sementi inidonei sunt, nec vllas fruges aut fructus in vsum aliquem effundunt quum longè absit hæc sterilitas à cœlesti patre rerum opifice, apud quem est omnium quæ excogitari aut mente concipi possunt, copia & abundantia summa vbertas & affluentia, nulli non obuia & exposita sic vt liceat si visum est, amplè & inculpatè illius munificentia frui illius exornari muneribus ita vt omnibus modis culpandi sint, qui à tã munifico Domino desciscunt, quum nulla subsit legitima defectionis causa, nec quidquam in eo possit desiderari. Quocirca rei indignitate permotus, adducto alio exẽplo, scelus exaggerare pergit. *Nũquid*, inquit, *obliuiscitur, virgo ornamenti sui, aut sponsa fasciæ pectoralis suæ?* qua redditur oculis spectantium commendatior? nulla certè ratione tam erit sui negligens, vt tale quiddam in animum induxerit. *At populus meus* nulla habitá dignitatis suæque salutis ratione, *oblitus est mei diebus innumeris.* Cæterùm quum Deus saluberrimá ac maximè salutaria remedia afflictis mentibus adhiberi velit, insultat Aegypti populo, quod sinistra parúmque apposita medicamẽta vulneribus applicat, quibus exasperatur potius malum, quàm mitescit, Proinde commonstrat vnde petenda sanitas, à quo salus expetenda: *Ascende*, inquit, *in Galaad, & tolle resinam virgo filia Aegypti frustra multiplicas medicamina, sanitas non erit tibi.* Erat autem Galaad vna ex sex oppidis, in quam vt in asy-

Hier. locus explicatus.

Galaad, Leuitarũ statio, & homicidarũ asylũ.

in asylum & perfugium se recipiunt qui fortuitò atque imprudenter, nulla destinata malitia alicui vitam eripuerant, eáque ciuitas Leuitis & Sacerdotibus assignata erat, apud quos vigebat lex & verbi Dei ministerium. Siquidem vt Malachias ait, *Labia sacerdotis custodiunt scientiam, & legem ex ore illius requirent, quoniam sit angelus Domini exercituum*, hoc est, Dei legatus & interpres cui incũbit docendi munus & doctrinæ studium. Quocirca propheta huc afflictum conuocat, atque à Deo eiúsque ministris petendum auxilium demonstrat, alioqui non solùm irrita fore remedia aliũde conquisita, sed etiam damnosa quod iis vsuuenit qui in alium, quàm in Deum defigunt oculos, aut conualescendi spem & fiduciam collocant. Sic idem Vates contritæ & conquassatæ conuulsæque Babyloni quæ est velut scelerum quædam officina, resinam adhibendam conclamat, si forte sanetur. Sed quum salutaria monita respuat atque auersetur, quum ad Dei verbũm eiúsque monita & vellicationes obsurdescat, vt insanabilem ac morbo deploratum implicitum omnes certatim deserunt, atque aliò se conferunt. Qua metaphora indicat Hieremias Concionatores sacros ac Dei ministros nulla non remedia adhibuisse sanandis eius vulneribus, medendis animi vitiis, atque extremam impendisse operam eximendis menti erroribus: sed non successisse curationem, omnémque medendi operam frustra insumptam. Quocirca visum est illam relinquere suæ cæcitati, & subiicere Dei iudicio, à quo illi miseranda clades & acerba calamitas, concitatis in illam hostibus ferocissimis, imminet, quod Christus etiam Iudæis euenturum denunciat, qui tot prouocati beneficiis, in Phrophetas ac Seruatorem, eiúsq. assectatores immaniter sęuierũt.

Num. 35.
Deut. 19.
Iosu. 20.
Cap. 2.
Hiere. 50.
Matt. 19.

DE VITE SEV VINEA, CVIVS PARtes atq; appendices, farmenta, palmites, malleoli, pampini, clamiculi vel capreoli, vua, racemus, botrus, acinus, vinaceus, seu acinorum granum: Et quàm appositè horum pleraque Concionibus ac vaticiniis adhibētur.

CAPVT XXV.

QVVM multę passim in sacris Bibliis ad stabiliendam veritatem, ac rei dubię vel obscuræ faciendam fidem Parabolæ, hoc est, rerum notissimarum similitudines narrationibus adhibentur, tum nullæ magis vel vaticinia, vel conciones illustrant, quam quæ ex vite eiúsque sobolę desumuntur. Primum enim se offert insigne illud vaticinium Iacob Patriarchæ de Messia, qui ex Iudæ semine oriundus salutem & reconciliationem, reditúmque in Dei fauorem & gratiam mortalibus attulit. *Non auferetur sceptrum de Iuda, nec dux de femore eius*, hoc est, non desinet nec abolebitur imperium, *donec veniat qui mittendus est*, nempe Sospitator ac salutis autor *IESVS CHRISTVS, Et ipse erit expectatio gentium*, hoc est, ad illum gentes se conferent, illius doctrinam amplectentur, illi fidēt atque innitentur, illius imitabuntur vitam, mores, & studia, *Ligans ad vineam pullum suum, & ad palmitem vitis asinam suam, Lauabat in vino stolum seu indumentum suum, & in sanguine vuæ pallium suum.* Quo crucis & effusi sanguinis mysterium exprimitur, cuius virtute expiati sumus, atque à Diaboli mortísque tyrannide per resurrectionis efficaciam in libertatem asserti. Tale quid designat Esaias, quum inquit, *Erit in illa die radix Iesse, Qui stat in signum populorum, ipsum gen-*

Gen. 49.

Prophetia de Christo.

Cap. 11.

gentes conquirent & deprecabuntur. Allusit ad erectum vexillum aut signum aliquod quod eminus conspici possit, quale nautæ *Baken* vocant, in quod velificantes interdiu continenter oculos defigunt, vt noctu in Cynosuram aut polum arcticum, quò cursum inoffense dirigant, nec vspiam impingant, aut diuersi rapiantur. Cæterùm quum vitis aspectu sit amœna, pampinorum ac foliorum pompa, clauiculorum amplexu, vuarum turgescentium vbertate, in statu connubiali vxor numerosa prole fœcunda huic stirpi comparatur, quum Dauid inquit, *Vxor tua sicut vitis abundans,* quæ longè latéque palmites diffundit, *in lateribus domus tuæ.* Sapientia verò sui commendatrix. Ego, inquit, *quasi vitis fructifera, gratißimum vndique odorem diffundo,* hoc est, suauissima eloquia & salutarem doctrinam omnibus profero, quo refici possint, tãquam succulenta ac sapida vua. Quisquis enim huius sermones amplectitur, prosperos successus est habiturus, magnáque in virtute progressus & incrementa. Quam felicitatem Deus per Oseam præclaris aliquot metaphoris Israeli & quisquis in gratiam cum Deo redierit, pollicetur: *Sanabo,* inquiens, *contritiones eorum & diligam illos spontaneè,* quo indicat liberalem, & spontaneam, gratuitámque peccatorum veniam, *Quia auersus est furor meus ab eis, Ero quasi ros Israeli, & germinabit quasi lilium aut rosa, & erumpet radix eius vt arbores Libani, & propagabunt se rami eius, & erit quasi oliua gloria & decor eius, & odor vt libani. Et germinabunt quasi vinea, & augescent vt triticum,* quo etiam affluenter fruentur. Horum commemoratione omnium rerum affluentiam ac prosperitatem indicat, ac florentissimum fore Reipublicæ statum, nec quidquam etiam defuturum eorum, quæ ad internum ani-

Simile à vexillo erecto.

Psal.127

Eccle.24.

Oseæ.14.

mi decus, mentísque ornamentum spectant: iis verò qui munificentiæ diuinæ immemores, deliciis ac voluptatibus dediti sunt, ac luxuria diffluunt, contraria omnia euentura Esaias denunciat, nempe vineas extirpandas, nullam fore vindemiam, defuturum vinum iis qui se inter pocula cantilenis, ac Musicis instrumentis oblectare solent, ac plus nimio lasciuire atque insolescere, illam denique subsequuturam cladem & vastitatem, vt populus quo ciuitates maximè illustrari solent, ad nihilum ferè sit redigendus, sic vt pauci futuri sint residui. Nam tale quid illi euenturum prædicit, quale decussis Oliuis assolet ex olea, & racemis peracta vindemia. Vt enim in huiusmodi stirpibus non ita omnia decerpuntur, quin aliquid restet: ita ex ingenti clade quam perpessi sunt, exiguus aliquis numerus erit reliquus. In eodem argumento versatur per Hieremiam Dominus qui improbos non solum vastandos, pronunciat, sed etiam fame ac rerum omnium inopia opprimendos adeo, vt desint vuæ vitibus, & non sint ficus in ficulnea, sic, vt decidentibus foliis, nihil ex his sperari possit. Quo designat nulla fore sedandæ famis solatia, quibus corpus possit subsistere, nulla afflictæ mẽtis fomenta, quibus possit fulciri denique illos ad vnum omnes, sicut ficus & vuas colligendos vt nullæ restent reliquiæ: quemadmodum si finita messe aut peracta vindemia nihil supersit spicilegij nulla racematio. Vt autẽ maturescentes vuæ sapidæ sunt & succulentæ palatúmque & fauces sapore grato reficiunt: Sic doctrina sana & salubris, sermo gratiosus & suauis mentes hominum fouet ac refocillat. Quocirca Moses doctrinam perniciosam & noxiam improborum hominum commercia eorúmque vitam mores & studia vuis venenatis comparat quæ animos hominum noxio ac

Cap. 24.

Hiere. 8. Cap. 48.

Hieremiæ locus explicatus.

Deut. 32.

noxio ac prauo ſucco imbuunt, mentéſque bene inſtitutas, à Dei cultu & religione auertunt: *De vite*, inquit, *Sodomorum vinea eorum, & ſuburbanis Gomorræ: vua eorum vua fellis & botrus amariſſimus, Fel & virus draconum vinum eorum, & venenum Aſpidum inſanabile*, hoc eſt, ſermo illorum tam peſtilens & venenatus eſt, vt confeſtim inficiat & perimat. Quò ſpectat illa apud Oſeam ſubſanatio in hos qui ſuperſtitioſa doctrina imbuti, ac cultu pernicioſo dementati, reſpectant ad Deos alienos, vt ebrioſi ad vini pocula & lagenas, *ipſi*, inquit, *reſpiciunt ad Deos extraneos, & diligunt vinacea vuarum*. Comparat enim illorum veſaniam qua rapiuntur ad idololatriam, temulentorum conditioni, qui ſemper ad calices & pateras viníque nidorem oculos ac nares habent intentas, ac conſpectis poculis, vel temulentorum ſodalitio exultant ac geſtiunt. Cæterùm quum in vineæ mentionem incidimus, illud obiter indicandum, Prophetas vitis vuarúmque & aliarum ſtirpium nomine, nunc rerum abundantiam ac fertilitatem, nunc inopiam & penuriam, nonnunquam populi raritatem vel interitum, aliquando frequentiam, & qui ex paucis in numeroſam ſtirpem ſunt propagandi. Sic Deus apud Hieremiam eleganti Metaphora Idumæos ita ſpoliandos pronunciat, vt nihil ex illis ſit reliqui, adeo vt hoſtes futuri ſint illis paulò clementiores, quàm ipſe: *Si te*, inquit, *vindemiatores aggreſſi fuiſſent, reliquiſſent forte racemum*, hoc eſt, non prorſus te expoliaſſent, aut omnibus tuis bonis exuiſſent. *Et ſi fures* nocturníque oppreſſores *ædes tuas inuaſiſſent, rapuiſſent quod viſum illis fuiſſet ſatis*, non tamen omnia forte conuaſtaſſent, ſed paſſi fuiſſent aliquid ſupereſſe: *At ego*, ait Dominus, *ita ſpo-*

Moſi locus explicatus.

Cap.3.

Oſeæ loc. explica.

Eſaiæ.17.

Cap.49.

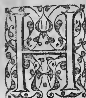
Hier. locus explicatus.

liaui Esau, ita abdita quæque detexi, *vt excußis omnibus angulis, nihil celari potuerit*, nec vlla supellex sit relicta, Quum autem prorsus odiosa sit & detestabilis Deo superbia & fastus ex rerum affluentia ac prosperitate ortus, qua dulci fortuna ebrij insolescunt ac ferociunt, illam tamen acriter contundit ac reprimit, & tales quamlibet inultos prosternendos pronunciat, vt

Esaia.7. segetes quas messores plenis vlnis exporrectisque bra
Esaia m- chiis vellunt, atque in manipulos complicant, sic vt e-
taphora tiam ij qui ex paucis futuri sunt reliqui, colligēdi sint,
expl. vt spicæ finita messe. interim plerosque superfuturos pollicetur, allata alia similitudine, vt vuæ in vitibus, & oliuæ in olea. Quemadmodum enim nusquam tam exactè perficitur vindemia, quin aliqua supersit racematio, nec tam diligens oliuarum excussio, quin vel sub foliis aliquid delitescat, vel in cacumine aliquid se proferat: ita à clade & vatistate aliqui superfuturi sunt qui in spem misericordiæ sunt reseruandi, *In die illa*, inquit, *attenuabitur Gloria Iacob*, *& pinguedo carnis eius emarcesset. Et erit sicut congregans in messe quod restiterit*, (vt in spicilegio assolet omnibus manipulis sublatis) *& brachium eius spicas leget.* Interim *relinquetur in eo velut racematio*, *& sicut excußio oleæ vel duarum vel trium oliuarum in summitate rami, & sicut quatuor aut quinque in cacumine arboris*. Quo indicat opulentos atque optimates fastu & arrogantia turgidos deiiciendos: ex tenui verò plebecula nonnullos superfuturos, quemadmodum exacta vindemia aliquot botri aut acini, quibus tenuiores se fouent ac recreant.

DE HYSOPO.

CAPVT. XXVI.

YSOPVS, hortenſis hèrba eodẽ etiam nomine Belgis cognita condimenti vice iuri innatat, quod eximij ſit odoris, ac ſapore non ingrato, ſic vt elixa quæque non minus ſalubria efficiat, quàm ſapida. nam pectus & pulmonem expurgat, capitiſque pituitam extergit. quocirca in expugnando pleureſi ac morbo quouis laterali ſingularem effectũ obtinet. Qua ratione viſum eſt Deo herbam hanc ſolenni ſacrificio adhibere, quum vel leproſi luſtrandi ſunt, aut ſcelus aliquod piaculare expiandum, intincto Hyſopi faſciculo in ſanguine paſſerculorum vel vitulorum. Quocirca Dauid adulterij atque homicidij ſcelere contaminatus, aſpergi expiaríque hyſopo cupit, quò abſterſa omni macula, animi mentíſque puritate niteſcat, reſpexit is ad veteris teſtamenti ritus & ſacrificia. quæcunque enim purificabantur iuxta præſcriptum legis Moſaicæ, ſanguine cum lana coccina & hyſopo aſperſa, puritatem ſunt conſequuta. Quæ omnia vmbram quandam & figuram exhibebant, vt Paulus ad Hebręos teſtatur, Chriſti cuius ſanguine omnia noſtra ſcelera expiata ſunt, ac fidei acceſſu obliuioni data. Cæterùm quum Hyſopi mentio incidat in libris Regum, ac Solomon diſſeruiſſe memoretur de arboribus à Cedro Libani vſque ad Hyſopum quæ erumpit è pariete: non videtur mihi noſtra deſignari, quæ non eſt exilis & minuta herba, ſed aliquando ſpicato purpureóque floſculo in ſeſquipedalem magnitudinem aſſurgit. Quocirca Adiantum ſiue capillum veneris illum intellexiſſe interpretor, cirratis criſpíſq; fo-

Hyſopi ef fectus.

Leuit. 14.
Num. 19.
Salm. 50.
Exod. 24.
Cap. 9.
3. Reg. 4

liis,quæ nisi murorum aspergines persequitur.& quoniam rutæ foliis affinis est,hanc Belgæ *Steenruyte* vocant,hoc est,murariam rutam.Huic *Trichomanes* affinis iisdem semper locis proueniens, quæ recto stilo eóque iunceo assurgit medij digiti longitudine , foliis minutis , vtroque latere distincta serie concinnóque ordine digestis,virore perenne,vtraq; herba eosdem habet effectus , atque vt Hysopus tussiculosis & anhelantibus,pulmonísque vitiis medetur. Vocantur autem nunc polytrichi nomine nunc callitrichi,ab effectu,quo capillum confirmant,& nigredine imbuūt, illúmque crispum & densum perficiunt. Quoniam itaque exiguus est humilísque fruticulus, vix palmari altitudine,atque è parietinis erumpit, hunc pro Hysopo designari arbitror. Nam hic illius dicti sensus est, A celsissima quauis arbore ad minutissimam herbam quæ parietinis innascitur,omnia illum exactissimè habuisse explorata.

DE ARVNDINE QVAE GRAECIS Calamus,BelgicèRiet vocatur,eiúsq; differentiis,de lino, stipula, quisquiliis & plerisq; aliis ex quibus similitudines desumuntur.

CAPVT XXVII.

RVNDINIS plures sunt differentiæ. vna species est leuore perpolita , enodis , nullísque distincta geniculis aut internodiis , quæ Typha palustris vocatur, qualis Christo pro sceptro regali in manum tradita,in affectati regni ludibrium. Est huic stirpi sceptri regalis aut imperatorij forma cuius

Matt.27. *Typha palustris quid.*

cacu-

men duarũ ferè palmarum altitudine, ac craſſitudine pollicari,denſa compactáque lanugine ſtipatur,quam ſi manu aut digitis demulceas,holoſericum aut villoſam quandam congeriem contrectare te credas, quæ tamen poſt dies aliquot diſſoluitur in pappos, atque in diffuſam lanuginẽ euaneſcit.Alia in locis humectis atque irriguis paſſim conſpicitur,quæ *Canna paluſtris* aut *Donax* vocatur,culmo geniculato,terete,fiſtuloſo, lanuginoſa in cacumine congerie,eáq.diffuſa non cõpacta.Scatẽt hac paſſim vrbanæ foſſæ quę mœnia ambitu muniunt,& in pomeriis paludoſa loca ac ſtagnãtia.Plebecula apud nos æſtiuis menſibus radicem huius ſtirpis certatim eruit,quòd habeat eſculenti quiddam non ſine nauſeoſa quadam dulcedine, quæ quali tas efficit vt apoſtemata ad ſuppurationem perducat, ac ſpicula ſpináſque atq.aculeos corpori infixos extra hat. Quoniam autem arundo nutanti eſt cacumine, auráque leuiſſima hinc inde impellitur,ob id illi aſſimulantur inconſtantes, mobiles,lubrici,vacillantes, volubiles,& qui in dictis factíſque, atque in omni vitæ actione non ſatis ſibi conſtant, aut in ſententia firmiter perſiſtunt,nempe arundine magis volubiles.

Canna paluſtris.

Arũdinis radix eſculenta.

A quo vitio quum IoannesBaptiſta eſſet alieniſſimus, Chriſtus in laudem eius conſtantiæ,& quòd illius doctrina ac de Meſſia teſtimonium veritati forent conſentanea,prolixam concionem habuit,qua perſuaſum eſſe voluit promiſcuæ multitudini,illum arundini vẽto agitatæ prorſus diſſimilem, vt qui nuſquam vacillet,aut aliud ſtans aliud ſedens loquatur,vel leui momento à paulò ante probata ſententia dimoueatur, ſed conſtantem eſſe,ſtabilem,veracem,& cuius verbis nulla ſubſit vel leuitatis vel conſtantiæ ſuſpicio. quocirca æquum eſſe, vt quiuis magnificè de tanto præ-

Luc.7.

Chriſti de Ioanne praconiũ.

cone sentiat ac loquatur, illúmque non ex vulgata hominum opinione, sed ex rei veritate æstimet. Ceterùm vt reliqua persequar, ex Arundinis conditione desumitur Prouerbium, *Scipioni vel baculo arundineo inniti*, de eo qui spem suam ac fiduciā collocat in illo qui non solùm nō fulcit aut præsidio est, sed etiam nocet
Cap. 36. ac detrimenta infert. Eadem vtitur Metaphora Esaia teste Rapsaces in obsidione Hierosolymæ, qua inui-
4.Reg.18 ctum Deóque fidentem Ezechiæ regis animum labefactare vtitur, omnibúsque machinis ac minis ad de-
Cap. 29. ditionem solicitare. Apud Ezechielem quoque Dominus eadem vsus similitudine insultat regi Aegypti, illíque internecionem minatur. Quum enim Israelitas illius præsidio innixos fulcire studuit, *ipse velut baculus arundineus confractus*, & sibi vulnus inflixit, & illos fœdè lacerauit, lateribus humerísque vndique dissolutis ac perforatis. Quo indicat omnes illorum vires attritas & collapsas esse, omnéque belli robur conuul-
Psal. 67. sum & dissipatum. Sic enim Deus, vt Dauid testatur, increpat feras arūdines, hoc est hastatos ac lanceis armatos milites conuellit, labefactat, prosternit ac deiicit, Metaphora desumpta à longis firmísque arundinibus, quales etiam brachij crassitudine spectamus, quas in acie vibrare solent, atque eminus cuspidem hosti obiicere: quod nunc Turcas in Palestina factitare audio ab iis qui ea loca religionis ergo frequentant. Si-
3. Reg.14 milem cladem Deus stirpi Hieroboam intulit, atque Israelitas idolorum cultui deditos concussit more nutantis in aqua arundinis, eósque euulsit è terra vbere & fœcunda quam à progenitoribus Dei munere erant consequuti. Quo designat illos ad nihilum redactos, atque opibus, potentia, honore, dignitate spoliatos. Vt autem Deus desumpta ab arundine similitu-

dine,

he,inani fiducia inflatos , & qui rebus caducis & momentaneis innituntur, nonnunquam conuellit & deiicit:Sic ediuerso fragiles,imbecilles,pusillaminos, vacillantes,mœstos erigit,consolatur, fulcit, animúmq; ægrotum ac labantem salubri doctrina fouet, instaurat,reficit.Quo referri debet insigne illud vaticinium apud Esaiam de Christi lenitate & mãsuetudine,quæ afflictas quasque mentes in spem salutis erigit. *Ecce seruus meus quem elegi,dilectus meus in quo sibi complacuit anima mea. Ponam spiritum meum super illum, & iudicium gentibus annunciabit, non contendit neque clamabit, neque audiet quisquam in plateis vocem eius, arundinem comminutam non confringet,& linum fumigans non extinguet,non erit tristis nec turbulentus,& in nomine illius gentes sperabunt.* Duabus hisce metaphoris nempe Arundinis conquassatæ seu confracti Calami,& lini fumigantis declarat, quanta Christus erga contritas afflictásque mentes mansuetudine & clementia,quàm salubri doctrina in ruinam inclinatos erigat,labentes fulciat,mœrentes soletur, imbecilles & vacillantes in fide instauret,& si quid aliunde accesserit damni atqne incommodi resarciat,adeo vt plagas menti illatas leniter tractet & placidè , nihil agat vi,minis,terrore , sæuitia vt nonnulli feroci & turbulento ingenio , qui lapsos sublata omni resipiscentiæ spe,sæuiùs tractant,quàm mansuetudo Christiana exigat. Similiter nec linum fumigans extinguet.

Esaiæ 42. Lucæ 4. Cap. 42. Mat. 21.

Esaiæ 61

Esaiæ locus explicatus.

Quæ similitudo desumitur à lychno pensili,siue elychnio,vel stupa,vulgo *Lement*,quod oleo imbutum flammam alit nonnunquam subobscuram, & fumidam minúsque luminosam , vbi vel pinguedo desit, vel parciùs illa fouetur. itaque hac compara-

tione designat fidem modicam, debilem, vacillantē, inclinatam, quæ tamen non p rorsus extincta sopitáque est, licet aliquando sit extinctioni proxima. quam Christus, & quisquis eius ministerio fungitur, nec extinguit, nec opprimit, sed tantisper dum aliqua pietatis scintilla emicet, & subsit mēti vel exiguus igniculus, nutrit, fouet, exuscitat, atque animum Spiritus sancti flabello accendit & illustrat, vt discussa omni caligine, lumen fidei & pietatis perspicuè eluceat ac longe latéque in vsum proximi se diffundat. Ita autem Deus doctrinam suam quæ est velut fomentum animæ, mentísque pabulum, temperat & moderatur, ne quis nimia seueritate possit ab instituta professione resilire, atque ab Ecclesia alienari, nec etiam lenitate & mansuetudine nimia, tanquā molli educatione corrumpi, ac seueritate quadam oscitante ac supina ad omnem virtutem obtorpescere. Siquidem iudicij seueritate in officio continentur impij, imbecilles lenitate & mansuetudine. Sic in Euangelio quo cuique salus denunciatur. *Dulcia permixta amaris*, hoc est, consolationes minis, & amara dulcibus, hoc est, minæ consolatione mitigatæ. Per fumum & vaporem nebulas: per fœnum festucas, paleas, stipulas, fauillas, pulueres, quisquilias, aliáque reiectamenta designantur in Bibliis quum homines, tum res viles, leues, inanes, futiles, minutæ, nihili, nauci, nulliúsque momenti vel pretij, & quæ plus detrimenti, quàm commodi adferunt. Ex his variæ & multiplices similitudines à sacris scriptoribus sumuntur, quibus narrationes suas exornāt. Sic Deus impios vt paleas dissipādos pronunciat, exurendos vt stipulas, vt puluerulenta quæque discutiēdos, vt quisquilias aliáque ventiludibria dispellendos. Quò spectat illà apud Iob sententia. *Lucerna impiorum*

Doctrina Christi quid mēti præstet.

Quisquiliæ quid designēt.

Psalm. 1. Esaiæ 17 Cap. 21.

rum extinguetur, hoc est splendor eorum, gloria, honor, decus, magnificentia obscurabitur & exolescet. *Et erunt improbi velut paleæ ante faciem venti, & sicut fauilla quam turbo dispergit*, hoc est, repentino funditus comminuentur. Sic Esaias triturandos pronunciat Moabitas, & quicunque Dei verbo obsistunt, vt teri solent paleæ in plaustro, & non minore negotio absumentur, quàm ignis deurit stipulam aridam. Non minus atrocia minatur iis quibus consuetudo peccandi in naturam abiit, & vitiis suis iam domesticis atq; assuetis occaluerunt. *Si mutare potest Aetiops pellē suam & pardus varietates suas*, hoc est, tegmē maculosum illi natiuum, *& vos poterit benefacere quum malis estis assueti. Quocirca ego vos dißipabo tanquam stipulam quę vento rapitur in deserto.* Simili clade perituros denunciat apud Esaiam illos qui cultus adulterinos stabiliunt, & omne pręsidium ac fiduciam in idolis constituunt: *Eritis*, inquit, *sicut quercus defluentibus foliis, & sicut hortus absque aqua. Et erit fortitudo vestra*, hoc est, Deus ille ficulneus, cui innixi estis, *vt fauilla stupę, & opus vestrum quasi scintilla, & succendetur vtrumq; simul, nec erit qui extinguat*, hoc est, Omnis illa pompa ac spectaculum fictæ religionis abolebitur incendio, vt purgamenta lini & stupea congeries accēsa face deflagrant. Cæterùm vt reliqua persequar, Amos propheta acriter insectatur negociatores frumentarios, quòd quum granaria habeant onusta frugibus, in annonæ penuria famelicam turbam deglubūt, ac præter stateras dolosas, trutinámque accisam ac parum æquā qua populares defraudant, tenui plebeculæ pro sincero tritico quisquilias, paleas, glumam, acus, hoc est, peripsemata seu purgamenta furfuribus deteriora obtrudunt, ac cariùs diuendunt ac fallaci astu, inopia reddunt sibi oberatos atque obnoxios, vt non liceat alio

Cap. 25.
Cap 5.
Hier. 13.
Cap. 1.
Cap. 8.

diuerti,etiamsi merces vilius prostent. Quoniam nemo debitorum Græca fide,hoc est,prompta numeratáque pecunia emptionem cum creditoribus transigit Quod si cui libeat hanc prophetæ Satyram excutere, quam contra hos instruit, qui plus nimio quæstui inhiant,magnóque inopum detrimento precia rerũ intendunt dilucidè perspecturus est,quàm graphicè atque ad viuũ nostræ ætatis homines suis coloribus depingat,& quid Deus illis minetur, qui pauperes absorbent,atque egestate oppressis victum vitæque subsidia subtrahunt. Verùm iis missis,sermonem referamus ad Metaphoras,quæ ex inutili ac volatili hac cõgerie desumuntur ad illustrandas res veras ac solidas. Deus quum apud Hieremiam verbum ac doctrinam suam cum primis salutarem,efficacissimam in erigendis pascendísque famelicis mentibus prædices tritico illam comparat,quod solidum alimentum corpori præstat,vt illa animæ doctrinam verò inanem superstitiosam,adulterinam, fucatam, instabilem,fallacem,

2. Cap.6. noxiam infrugiferam somno ac paleis, *Quid tritico*,inquit,*cum stramentis & paleis*,hoc est,quid vanitati cũ veritate?quid somno inani ac fallaci cum re vera,certa & indubitata?quid densissimis tenebris cum clarissima Euangelij luce?Paleæ etiam metaphora Ioannes

Mat.3. Christi præco vtitur quum acriter instigat socordes

Simile à tritico & paleis. ad amplectendam salutem. adesse enim Messiam *qui* accepto in manu vẽtilabro,*expurgabit aream suam,& congregabit triticum suum in horreum:paleas verò exuret igni extinguibili*Quibus verbis indicat pios recipiendos in æterna tabernacula post exactos huius æui labores:impios verò æternis incendiis destinandos.

Vt autem Ioannes magna seueritate commonefacit populum officij sui, & hortatur ad resipiscentiam adhibitis

hibitis parabolis de securi arbori admota mox excindendæ de secernendo tritico à paleis: ita Christus *Matt. 7.*
cui semper fuit odiosa ac detestabilis hypocrisis, hoc est simulata sanctimoniæ species, fictáque pietatis vmbra, adducta trabis & festucæ similitudine, acriter castigat illos qui plus nimio sunt oculati in alienis vitiis ac minutissimos errores curiosiùs obseruãt, eósq; exaggerant in immensum, quum vitiis suis maximè blãdiantur, eáque ita extenuent, vt in nihilũ recidere patiantur. Quò autem huiusmodi vitiosi affectus & complures alij, nempe philautia, hoc est cæcus amor, suíq; fiducia & fastus arrogantia animi elatio, proximi despectus odium, ira, vindictæ cupiditas hominum animis eximantur, sacri vates ac sapientiæ professores mẽtes illorũ ad modestiam suíque cognitionem ac naturæ notitiam reuocant, vt obseruare condiscant æui huius breuitatem, & quam sit inanis, fugax, fragilis, caduca, euanida vita mortalium: & quum innumeris malis exposita, tum angustis arctísque finibus terminata, breuissimis spaciis circumscripta, sic vt ab iis apposité spiritus ipsaque vita qua homo subsistit, somnium censeatur fumus, vapor, halitus qui confestim euanescit, atque in aëra diffunditur, vmbra, bulla fœnum & *Iacob. 4.*
herba cito arescens, flos & folium mox deciduum & *Psal. 36.*
vt Iob ait, ventus qui per aëra voluitur, Quibus meta *67. 101.*
phoris designant sacri vates gloriam, decus, magnifi- *103.*
centiam, & quidquid est humanæ sapientiæ, quidquid *Iob.8.14.*
fortitudinis & prudentiæ, vanum esse, fluxum caducũ, *13.7.* *Esa.9.45*
ruinosum, nisi stabili atque æterno Dei verbo fulcia- *Osee.13.*
tur, nisi cœlesti virtute sustentetur. Hæc omnia scri- *Esa. 40.*
pturæ testimoniis abunde stabiliri possent, sed opus *Iacob. 1.*
in immensum cresceret. Quocirca quædam in mar- *1. Pet. 1.*
gine designasse sufficiat, quæ studioso auidóque le- *Eccle.14*

ctori, si perquirere velit, omnium specimen sunt exhibitura.

DE CVCVMERE ET PLERISQVE Alijs herbis quarum in Bibliis fit mentio.

CAPVT XXVIII.

CVCVMIS vel cucumer notior est, quàm vt describi debeat. Hunc autem & pleráſque alias herbas Hebræis atq; Aegyptiis fuisse vsui Bibliorum historia commonstrat. Quum enim Moses ve-
Exod. 11. xaretur à populo Israelitico, ac vulgus promiscuum flagraret desiderio carnium: *Quis*, inquiunt, *dabit nobis carnes ad edendum?* recordamur piscium quos in Aegypto comedimus. In mentem venerunt cucumeres, pepones, porri, cæpe, & allia. Istis autem non solùm plebeij vtuntur, sed etiam patritij partim in obsoniis & condimentis, partim in acetariis cum oleo, aceto & pipere ad acuendam cibi auiditatem. Erexerunt olim in vinetis & cucumerariis casas & tuguriola, quod etiam hodie Galli & Belgæ factitant, in quibus custodes excubabant, ne quis alienos prouentus inuaderet. peracta autem vidᴇmia, ac sublatis cucumerum aceruis, subducebant se excubitores, ac gurgustia deseruerūt, nulláque amplius conspecta hominum frequentia. Ab
Cap. 1. hac solitudine desumit similitudinem Esaias contra Hierusalem, quam pronunciat desolandam ac redigendam in vatistatem, vt vix tenue vestigium supersit futura sit velut in deserto vineto & cucumerario tugurium vacuum. *Et erit*, inquit, *filia Sion, vt vmbraculum in vinea, & sicut tugurium in cucumerario, & sicut ciuitas obsessa quæ vastatur*, Baruch autem statuas, delubra

lubra & simulacra idolorum non plus terroris incutere ait, quàm tugurium in cucumerario. *Nam quale est*, inquit, *formido aut terriculamentum in cucumerario nihil custodiens: Tales sunt istorum Dij lignei, aurei & argentei, aut qualis est in horto Rhamus aut spina alba cui auiculæ insident.* Alludit ad Priapi statuam quæ in hortis collocari solet ad abigendos terrendósque nocturnos fures. Quod huiusmodi versibus indicat Horatius qui Baruch verbis prorsus consonat, ac pari irrisione vulgi superstitionem exagitat.

Olim truncus erat ficulnus, inutile lignum,
Quum faber incertus, scamnum faceretne Priapum
Maluit esse Deum: Deus inde ego furum auiumq;
Maxima formido nam fures dextra coercet,
Obscœnóq; rubet porrectus ab inguine palus.
Ast importunas volucres in vertice arundo
Terret fixa, vetatq; nouis considere in hortis.

DE IVNIPERO.

CAP. XXIX.

VT Cucurbita vmbraculum & velut opus topiarium Ionæ præbuit, atque à Solis æstu liberauit: Sic iuniperus Heliæ ex itinere lasso ac defatigato vmbram exhibuit. Quum enim vates hic profugus cessisset furori Iesabelis, ac loca deserta peragraret, sub quadam Iunipero resedit. Hoc siquidem arbustum quum densius frutificetur, ad arcendum solis calorem non est incommodum. Quocirca mœsto & delassato fuit is secessus molesti itineris solatiū, quum autem his paulum respirat inædia tædióque confe- *Cap. 4.* *3. Reg. 19.*

Helias profugus. ctus, finem vitæ sibi imponi cupit. Cæterùm quum somnus(vt sic constitutis assolet)obreperet,ac ille paululum obdormisceret,ecce aderat genius, & illum ad cibum capiendum inuitauit, oblato pane cinericeo, & aquæ poculo, quo refocillatus rursus iter ingressus prouenit ad montem Oreb in cuius spelunca noctem illam securè peregit tutus ab insidiis illorum qui furibundæ mulieris mandato Dei prophetas ad mortem rapiebant. Quæ documento cuique esse debet, Deum in vitæ huius stadio miris modis suos exercere, verùm non prorsus destituere, quos tametsi calamitatibus premi patiatur, nonnunquam tamen illos opprimi sustinet. Iob quum ex tanto opulentiæ & felicitatis gradu in extremas calamitates esset deiectus, deplorat se irrideri ac subsannari à sordidis infimæque sortis homuncionibus, qui præ egestate atque alimenti inopia victum in syluis venabantur, ac Iuniperi rubíque baccis, atque herbarum radicibus famem sedabant, vt conspicimus hodie validos vagósque nebulones, quos nostri à liguriendis ollis(nam encenia festáque Genialia passim consectantur)*Pot boeuen* vocant, radices Iringiorum, dauci, pastinacæ syluestris eruere, atque acinos rubíque mora ex sentibus & virgultis decerpere. *Cap.30.*

DE LABRVSCA.

CAP. XXX.

LABRVSCA vitis est syluestris, vuam proferens gustatu per acerbam, quæ non maturescit. Hūc fructum quoniam nihil gratū palato proferat, Deus moribus & naturę hominum deprauatę apud

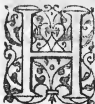
apud Esaiam accommodat. Quum enim formandis colendísque Iudæorum mentibus nihil non operæ, nihil non laboris impędisset, omnis labor & industria frustra insumpta est. Quantumuis enim studiosè atq; accuratè vineam suam excoluerit, nihil effectum est, nec vuas vllas sapidas produxit, sed labruscas, hoc est, acerbas & immaturas vuas. expectauit ex tam diligenti cultura iudicium, æquitatem, mores inculpatos, vitæ, integritatem, gratitudinem erga tam sedulum atq; industrium cultorem: sed vice versa, prolata sunt acerbissima quæque, iniquitas iniustitia, virtutum neglectus, odium, ira, indignatio, ingratitudo erga tam munificum animi mentísque cultorem. Eandem vocem accommodat impiis quibus Deus in obliuionem & contemptum deuenit, quorum irritum fore conatum indicat, ac frustra illos laborem insumpturos excolendis vineis, Sic in die, inquit, plantationis tuæ labrusca proueniet. plantabis plantationem amœnam, sed germen alienum conseres, hoc est, tametsi amœna plãtaria humo commiseris ex generosa vite desumpta, sic vt omnia tibi spem optimam polliceantur opimę vindemiæ, vbi aduentare incipiet maturitatis tempus, pro suauissimo fructu labruscas percipies. Similiter in segete quæ maturius ad messem deuenisse tibi videbitur, peribit tibi speratæ annonæ prouentus. eo siquidem die quo demetendæ erunt fruges, ac messi insistendum, alieni subito irruent ac depopulabuntur segetem, nec quidquam in horrea conuehes eorum qui bus tam sedulam curam impenderis. De his paulò fusius superius quædam enarrata sunt.

Cap.5.

Esaiæ.17.

DE MENTHA, RVTA, ANETHO, CVmino, quæ Christus parabolis adhibet in insectanda Pharisæorum auaritia, & fucata Religionis sanctimonia.

CAP. XXXI.

Erbæ istæ in crebro vsu sunt apud omnes quum plebeios tũ patricios, ac passim in compitis & triuiis prostant venales. Quoniam autem holitores visi sunt aliquem quæstum ex iis consequi, Pharisæi decimarum exactionibus etiam hæc grauare cœperunt, atque aliquid lucri ex iis corradere. Quocirca cũ *CHRISTO* inuisa esset simulata Religionis species, atque auaritia Scribarum detestabilis & odiosa, insectatur illos acriter & seuerè, qui omnia ad compendium suum rapiunt, ac minutissima quęque consectantur, quum illa quæ multum habent momenti ad summam pietatem & in quibus consistit columen Religionis, negligant, nec ad ea magnopere sint intenti. Sic in extorquendis decimis adeo sunt superstitiosi, vt è vulgaribus holeribus mentha & anetho quæ Belgis *Dil* vocatur, decimas exigant, quum pro nihilo dicant iudicium, misericordiam, fidem, quæ virtutes illos commonefaciant, ne quem afficiant iniuria, vt egenis subueniant, ne quem fallant periurio, sed cuique fidem seruent. itaque iis neglectis quæ sunt in Religione præcipua, suum negotium agunt, suúmque quæstum ac commodum plus satis spectant: in maximis cæcutientes, in minimis mirè oculati.

Matt. 23.
Luca 11.

DE SINAPIS VI ET NATVRA, CVI fides ac Dei verbum comparantur.

CA-

CAPTT XXXII.

Vò omnibus innotescat ac persuasum sit, quàm salutaris sit doctrina Euangelica, quæ mentes hominum, in Deum eiusq;notitiam erigit, ac fide solida, imbuit Christus multis variísque parabolis ex rebus passim obuiis desumptis nulli non mortalium ad hanc amplectendam autor est & instigator. Comparat autem regnum cœlorum, hoc est, doctrinam Euangelicam quæ fidem alit ac fouet semini margaritis, fermento sagenæ, siue ferriculo, grano Sinapis minuto quidem illi & exili, sed quod vi efficaci & adurente torpentem linguam vellicet ac palato languescenti saporem gratum excitet: Sic omnes nationes huius semine cõminuto, attritóque manuaria vel trusatili mola affuso aceto vel omphacio cõ dimenti vice vtuntur. Quẽadmodũ autẽ Sinapis minutissimũ semẽ solo cõmissum vbi adoleuit in stupendã proceritatem assurgit, ac longè latéque ramos diffundit adeo vt alitibus & vmbraculum & nidulandi commoditatem præbeat: ita verbũ Dei & fides minimè otiosa tametsi in speciem humilis videtur & exilis, se tamen sensim propagat, atque vt fructifera frondósaque arbor, vires, incrementa suscipit. Rursus vt Sinapismus, hoc est, cataplasma ex contuso sinapis semine, membris stupidis vel letargo, vertigine, apoplexia paralysi epilepsia oppressis motum sensúmque excitat, atque inhulcerata nonnihil cute, sanitati restituit. ita fides Dei verbo fulta stupidas torpentésque mentes erigit, & instaurat, atque ad omnia pietatis officia agiles reddit & expeditas. Quocirca ardor & acrimonia. Sinapis, saporq; feruidus & ignitus, qui non sine nariũ vellicatione lachrymas elicit, ac caput sternutamento

Math.13. Luc.13. & 17. Marc.4.

Par effe-ctus verbo Dei & si-napi.

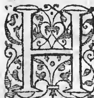
à pituita expurgat, appositè verbo Dei assimulatur, quod etiam mentes concutit, vrit & inflammat, atque animos languidos & oscitantes ad pietatis studia incitat atque accendit, & nonnunquam pœnitentię lachrymas extundit. Quum solicitudinem ac curam rerum terrenarum, qua ferè discruciari solent anxiæ mentes,

Matth. 6. Christus animis hominum eximit, lilia nos contemplari vult non hortensia quibus cultus adhiberi solet, sed agrestia ac sponte nata. Itaque horum exemplo in munifici patris fiduciam nos excitat, qui nobis de pabulo & commeatu affluenter prospicit, vt alitibus: de victu, de nitore cultúq; vestium, vt liliis agri, quæ tam nitidè támque operosè exculta sunt, vt ne Solomon quidem Regum amplissimus conspici potuerit vel cultior vel ornatior etiam quum in summo splendore esset constitutus. Quamobrem Christus summo studio inhiare nos vult doctrinæ Euangelicæ, ac rerum cœlestium contemplationi insistere, adeo vt nihil nobis defuturum polliceatur earum rerum quæ in hac fragili vita & caduca necessariæ sunt, vt etiam vltro ac spontanea Dei liberalitate sint accessuræ.

DE HEDERA QVAE ARBORIBVS AC *parietibus tenaci amplexu adhæret.*

CAPVT XXXIII.

Cap. 4.

EDERA quæ Ionæ prophetę aduersus Solis æstum vmbraculum præbuit (quanquam alij Cucurbitam satis appositè verterunt) ab hærendo nomen sortita est: quòd natura sit sequaci, omnibúsque se affigat. Hinc Persius.

Hilico-

Helitonidásq; & pallidam Pirinen. *In proæmio.*
Illis relinquo, quorum imagines lambunt
Hederæ sequaces.

Quum autem hæc arbor Baccho poëtarum pręsidi sit consecrata, vt olea Mineruæ, ob id poëtæ hac coronari solent quemadmodum lauro victores. *Hedera Baccho sacra.*

Sic Virgilius,

Pastores hedera crescentem ornate poetam.

Et quum Augustum orbis domitorem suo poëmate celebraret, allegoricos petit suo quoque carmini locum esse inter eius triumphos, ac patiatur hederam qua poëtæ exornari solent, inter lauros Imperatoribus victoriosis dicatas, nonnullum locum obtinere. *Ecloga 7.* *Laurus Victoriæ sacra.*

A te principium, tibi desinet. accipe iussis *Ecloga 8.*
Carmina cœpta tuis, atq; hanc sine tempora circum
Inter victrices hederam tibi serpere lauros.

Quum autem superstitiosa gentilitas Bacchi orgia, hoc est, sacra Liberi patris tertio quoque anno (vnde *Trieterica* dicta) solenni ritu celebraret, ex hac virente fronde serta & coronas confecit. Sic in libris Machabæorum Antiochus Iudæos coëgisse legitur, vt detestatis patriis legibus, contemptisq; diuinis institutis, bacchantium more hedera redimiti orgia celebrarēt, & qui id facere recusaret, morte plecteretur. Quòd autem hæc arbor quę perpetuo frondet, nec vnquam foliis destituta est, Baccho sacra sit, hinc ortum puto, quòd ebrietati obsistat, ac discutiendis capitis doloribus ex temulentia contractis sit accommoda, foliis etiam aut ramusculis foris capiti admotis, sic, vt videri possit huius arboris vmbra Ionæ vati non incōmoda, vt quæ capitis grauedinem ex ęstu & lassitudine con- *Lib. 2. Ca 6.* *Hedera cur Baccho sacra.*

De re rust. tractam discutiat. Mira autem describitur à Catone vis & natura Hederæ. Si enim poculum ex ligno eius conficiatur & vino impleatur, si id dilutum sit atque aququæ mistum, continuo vinum effluit, atque infernè per lignum diffunditur. Tanta est enim inter hæc *antipathia*, hoc est, discordia, vt alterũ alteri admisceri non sustineat, sed vasculum hederaceum vinum respuat. *Hedera vino obsistit.* Cæterùm an hedera fuerit quę Ionam ab ardore Solis tutata sit, &quã indignanter tulit exarescere, radice à verme erosa, nonnulli interpretes, tùm etiã Augustiuus ambigit quũ Cucurbita in eum vsum sit accommodatior, *Cucurbita.* quam vox Hebræa designare videtur, quòd amplissima folia proferat, atque clauiculorum amplexu in sublime nitatur opúsque topitiariũ citissimè peficiat, sub quo capturæ opacũ frigus, atq; æstũ solisque ardorem propulsare liceat. quum enim infrigidãtis sit naturæ, feruido cœli statu foris corpus à colore tuetur: intus etiã atque in corpus admissa intéperiem ex æstu contractam mitigat, vt acetaria ex cucumere, milone, pepone, citrullo, lactucis, atriplice, portulaca confecta, quæ primis mensis inferri solent, atque etiam eorum nonnulla naribus admoueri, quo spiritus collapsi recreentur.

DE MORO ARBORE ET FRVCTV *eius.*

CAP. XXXIIII.

MOrus arbor Belgicæ nationi notissima æstiuis mensibus in vsum refrigerandi expetita caudice est vel trunco valido, cortice vbi adoleuit, scabro, nec vllo læuore perpolito. ligno intus colore buxeo & subflauo, foliis in expansæ manus modum dis

dum diffectis, ficui non adfimilibus, fructu oblongo, ouali, granofo, primum candido, quum pubefcit, rubro, maturitate nigricante arborum omnium poftremò floret, nec in folia floréfq; fe expandit nifi ver ftabile fit, quafi nolit vllam hiemis iniuriam aut aëris inclementiam perpeti, at quæ omnium primò fructum maturum & efculentum edat. Inficit Morum manus fanguinolento colore vbi maturit: eluit extergétque maculas ac næuos immaturum, hoc eft, album ac nõdum rubicundo colore perfufum, fic vt nihil neceffe fit aquam aut quid aliud extergendis manibus adhibere, fed fuccum tantùm mororum quæ adhuc virefcunt. Fructus huius arboris falubriter expetitur in refrigerandi vfum æftiuis præfertim menfibus quibus potiffimum viget, ídque in prima menfa atque ante cibum affumptus, nã peracto prandio aut cœna in corpus admiffus putrefcit, ac morbis ex corruptione excitatis feminaria miniftrat, vt Cerafia, pruna, corna, perfica, vuæ recentes, &c. quæ ante cibum refrigerant, fitímque fedant, ac calidam hepatis intemperiem mitigant ac reprimunt. nec verò grauatè poft cibum admittere foleo, modò horum fructuum fuccus deglutiatur non admiffo in corpus cartilagineo illo ftamine quod à pediculo cui fructus adhærefcit per morum fe porrigit. fic enim vino exhilaratis fumos reprimit, vt poma fucculenta, punica, arengia, limones, & malà Citrea quæ abfoluto prandio hoc efficiunt, vt quis minus ebrietati fuccumbat, & mens illi minus fumo ac vapore vini obnubiletur. Sic enim à naturali ratione non videri poffit alienum, nec valetudini contrarium quod Horatius cecinit.

Mora quando edenda.

Ille falubres
Aetates peragit, qui nigris prandia moris

Finiet.

Alioqui si affluentiùs deuorantur mora, vt à lasciuis ac petulcis puellis assolent, substituẽdum est, *Incipiet.* Conficitur ex mori arboribus fructu, tum ex eo qui ex Rubo colligitur medicamentum aut ἔκλειγμα quod *Diamoron* vocatur, reprimendis vuulæ ac tonsillarum fauciúmque tumoribus aptum. Adimi autem aliquãdo hæc solatia ac naturæ fomenta improbis qui vel Dei munificentiam nõ agnoscunt, aut eius donis ab-

Psal. 77. utuntur, Dauid passim testatur, inter hęc alias quoque vitæ delicias complexus. *Consumpsit*, inquit, *bruchus & locusta fruges illorum, grando vites, & pruino moros eorum.* Sępius enim contingit aëris inclementia atque in tempestiuo gelicidio florescẽtes vineas, moros, segetem, oleas ita confici, ut nullus prouentus ex illis percipiatur. Cæterùm quum in Mori mentionem incidimus, obiter enarrandum quod in Machabæorum historia scriptum est. Quum enim Antiochus Syriæ rex Iudæis esset infestus, atque omni armorum genere illos oppugnaret, duos & triginta Elephantos, in illorum dorso turribus ligneis erectis, armatóque milite instructis, in aciem produxit, & quò belluæ efferatæ in pugna essent ferociores, obiecerunt illis rubicunda velamina mororum atque vuarum rubentium succo perfusa. nam sanguinolento colore exasperantur elephantes, atque in hostem sunt atrociores maiorique impetu feruntur.

1. Mac. 6 Historia ex libro Machab.

Elephãti rubro colore efferantur.

DE SYCOMORO ET CAPRIFICV.

CAP. XXXV.

Syco-

Ycomorus vtriusque partis nomen exprimit adscito à ficu & moro non mine, Cuius fructus est Sycaminos. Arbor adscribitur à Dioscoride & Plinio amplissima, ficus similitudine, foliis moro proximis, quæ fructus edit ignaui gustus, insipidos & immaturos, quos non ramis vt ficus, sed caudice ipse gerit, caprificis similes, & qui non maturescunt, dulciores tamen præmaturis ficubus quas *Crossulos* vocant, nulla intus granorum congerie. Præbuit hæc arbor Zachæo qui Christi videndi erat auidus, suggestum. quum enim statura pusillus esset, in Sycomorum se subduxit, velut procul à sordidis ac caducis rebus, vt illi Iesus esset conspicuus, sic vt in Zachæo typus sit expressus gentium, quibus fastus est aditus in cœtum consessúmque fidelium per fidem in Christum, cuius quanta sit vis & efficacitas, ficus arefactæ portẽtosum ostentum declarat, cuius exemplo Christus exstimulat Apostolos, vt illam in mentibus suis foueant, eáque pollicetur tantum accessurum roboris & potentiæ, vt si Sycomoro imperent vt eradicetur,& in mare se trãsferat,illorum iussis obsequuturam:tum etiã, si visum sit,montem loco dimouere,atque id exigat profectus Euangelij, confestim atque absque mora perficiet quod facere iussus est,modo adsit in Deum fides minimè vacillans, eámque vim habeat quam granum Sinapis: quod tametsi minutum sit ,tamen attritum exerit acrimoniam suam , ac nares vellicat , totúmque corpus excitato sternutamento concutit: itaque apposite fides & doctrina Euangelica huic grano comparatur, quòd mentem hominis inflammet,

Sycomori descriptio

Luc. 19

*Matt.*21.

Lucæ 17.

Mat. 17.

Marc 11.

Lucæ 13.

atque in Dei amorem ac venerationem rapiat, qua de re superiùs. Cæterùm vt ad Sicomorum oratio recurrat, Esaias acriter insurgit in populum Ephraim & Samariæ incolas, quòd superbo atq; elato animo Deo insultarent atque illuderent. Quum enim illos cladib. ac calamitatibus afficeret quò ad resipiscentiam reuocaret, contemptui illis fuit Dei manus, & pro ludibrio habita: sic vt nihilo facti sint emendatiores, vt pueri insolentiores qui à parente flagris cæsi, obstinatè persistunt ac se deteriora facturos pollicentur. Quum autem plagæ illos ad saniorem mentem reuocare deberent, facti sunt obstinatiores, magísque præfracti, calcitrosi, refractarij. Sic enim allegoricôs ac figurata locutione ludibrio habent illatas clades incēdia, ruinas ædibus suis immissas: *Lateres ceciderunt & collapsi sunt quadrato lapide eóque expolito ædificabimus. Sycomori succisæ sunt, Cedros substituemus.* quasi diceret, Exiguum est, nulliúsq; momenti damnum ac detrimētum quod perpessi sumus minimo negotio paruísque sumptibus resarcietur: imò omnia magnificentiùs instaurabūtur ac spectabiliùs. pro lateritiis marmoreas ædes erigemus. pro Sycomoro hoc est, vulgari passíq; obuio ligno Cedrina laquearia erigemus, omniáq; operosiùs perfici curabimus. Quamobrē quum obsurdescerent ad Dei vellicationem ac monita, omniáque illis essent non sine irrisione despicata, Deus irritatus scelerum continuatione, extenta manu atrociora illis inferre meditatur, quod moniti atque acerbi castigati non referrent pedē, atque ad percussorē confugerent. Huius arboris mentio etiam fit apud prophetā Amos qui quum neq; propheta esset, nec ex propheta oriūdus, nullísq; artibus liberalibus institutus, sed rusticanis negotiis ac pastorali vitæ assuetus, adscitus est à

Cap. 9.

Esaiæ locus explicatus.

Cap. 7.

Deo in prophetici muneris functionem,illíque mandatum est,vt contra Hieroboam Regem & Amasiam Sacerdotem horrendum vaticinium fulminaret.cuius conatibus quum obsisteret Amasias, Amos primùm excusatione se purgat, quò cogatur hanc functionem obire,tametsi nec propheta sit, nec propheticis institutis ab incunabulis imbutus.Quocirca quum hoc onus illi à Deo sit impositum,illi potius quàm Regi & Sacerdoti obsequendum.Amasias instat & suadet, ne pergat vaticinium in Regem proferre,sed in Iudæam se subducat extra Israeliticos limites,suæque vitæ fuga consulat,ne illum ad vincula,mox ad supplicia rapi cõtingat.Amos exertè ac palam vocationem suam tuetur, nec in animo sibi esse testatur vt eam deserat, aut ab imperata legatione sit discessurus. Itaq; Amos ingenuè fatetur se non esse prophetam,nec prophetæ filium, sed armentarium seu bubulcum aut pecuariũ qui Sycomoros vellicet,hoc est, Caprificos decerpat & colligat. *Verùm abduxit me*(inquit)*Dominus Deus* (quemadmodum etiam Dauid de post fœtantes ad regni solium euectus *quum sequerer gregem, & dixit ad me:Vade propheta ad populum meum Israeliticum.* Itaq; neglectò Regis & Amasiæ Sacerdotis mandato vaticinium suum liberè exequitur,atque vtriq; internecionem denunciat. Qua fiducia etiam vsi sunt Apostoli, quum interdictum illis esset à Pharisæis,additis minis ne omnino loquerentur neque docerent de nomine IESV.Petrus enim & Ioannes confidenter, sed citra contumeliam responderunt,An iustum sit in conspectu Dei vestris potius iussis obtemperare, quàm Dei vos qui legis præcepta tenetis,iudicate.non enim possumus quæ vidimus & audiuimus,non loqui.

Amosi locus explicatus.

Psal. 77.

Actor. 4

Hh iij

DE MALO PVNICO, VVLGO *Granaet appelen.*

CAP. XXXVI.

Alus Punica à Punica Carthaginensi regione,& à corticis colore nomen obtinet *Granata*, quòd mala rubentibus granis scateant. In illa Hispaniæ parte quæ *Betica* dicitur,nunc *Granata* à Mauritantis auorum nostrorum memoria occupata,(nam illos Ferdinandus Arragonum rex expulit)frequentissima. Arbor est non admodum procera,folio angusto nitidi læuioris expolitíque viroris, flore qui Citinus puniceo,siluestri qui Balaustium dicitur, rubicundo, pomo quod duro cortice seu tegmine aut putamine coriaceo integitur, *Sydion* Græci, *malicorium* Latini vocant,perficiendis coriis idonea astrictionis ratione, & quod atro colore illa inficiat,granis intus exuberãtissimi ruboris,succulentis,& angulosis numerosa cõgerie arctissimè in se compactis, aut velut septis aut loculis, tenuíque ac flauescenti intus membrana distinctis,sapore aliquando dulci,mitigandę siti idoneo aliquando acido ac vinoso hepati refrigerando accõmodo,& quum astrictionis sit particeps, cohibendis, cruentis ac dissentericis fluxionibus.Sistunt enim acida poma omnium profluuia,ac partem affectam corroborant.Mali Punici in sacris Bibliis frequens mentio,eóque designatur decus & ornamentum virtutis, vitæque integritas,tum etiam dulcia,puráque ac casta eloquia.Sic Spõsus cõuocãs spõsam suã,ac blãdimẽtis verborúmq; lenociniis alliciẽs,*Dabo tibi*,inquit,*poculum ex vino condito*,hoc est,aromatibus cõfecto,quale nostrũ *Hypocraticũ mustũ*,hoc est, succũ suauem mali Punici

Arboris mali punici descriptio.

Granata acida dysenteriæ apta.

Cant.8.

recẽter expreſſum quo nihil palato gratius: hoc eſt,re focillabo te ſuauiſſimo meo colloquio, reficiam te ſalubri doctrina, & ſpiritali compotatione te exhilarabo.Rurſus alio capite.Quum Spõſus incredibili amore ſponſam amplectatur, hoc eſt, mirè afficiatur erga Eccleſiam ſuam Chriſtus, cui Sponſæ aſpectus,oculi, genæ,palpebrę ſint viſu gratiſſimæ,*Vt fragmen* inquit, *mali Punici,ita & geniæ tuæ*, hoc eſt, Sicut dimidiatus cortex mali granati cõfracti aut diſſecti, qui fragrãtiſſimi ruboris grana ſpectãda exhibet,ſic malæ tuæ quę nõ enormiter extumeſcũt,aut ſunt inflatę aut indecorè protuberãt,ſed decenter cõſtitutæ, amabili ac gratioſo rubore perfuſæ. Quo caſtitas deſignatur,modeſtia,pudor,probitas,quibus rubicundus color attribuitur. Deinde paulò inferiùs,*Emißiones tuæ* ſiue propagines,*aut plantaria tua,paradiſus malorum Punicorum, cum pomorum fructibus* aliiſque fragrantiſſimis herbis quæ quòd proximè aſſiſtant,omnia efficiunt ſuauiora, magiſque odorata.Quibus deſignat gratiſſima quæq;, omniáq; mentis ſolatia,ac fomenta quæ nunquam ſatiant,& quibus animus maximè reficitur. Quum autem in hoc Cantico Sponſus & Sponſa ſingulis ferè momentis vltro citróque ſuauiſſimo colloquio ſe reficiant, quo languorem qui amori ineſſe ſolet, excutiant, alter alteram identidem ad inuiſendos hortos inuitat,quò ſpectent an vineæ floreſcant, an mala Punica germinare incipiant, an aliqua ex floribus oblectamenta poſſint concipere.non enim patitur alter ab alterius amplexu ſe diuelli, ſed indiuulsè ſibi mutuò adhærere cupiunt,atque alter alterius ſuauiſſimo colloquio ac conſuetudine frui. Quoniam autem mala Punica ſeu *granata* miris modis oculis blandiuntur,ac guſtum ſaporémq; ſuauiſſimũ ſalubris ſucci exhibẽt,

Cap.4.

Cap.6.7.

Exod. 28.

3.Reg.7. ideo Deus præcipit ad horum similitudinem confici
4.Reg.25 orbiculata poma, ac tintinabula foraminosa in for-
2.Para.3. mam mali Punici, in quibus se spectandum exibet ru
Hiere.52. bicundum illud granorum blandimētum, quò in men
Agg.2. tem reuocaret obliuiosis Iudæis durum legis corti-
Ioelis 1. cem, sed postmodum coruscante Euangelij luce subsequuturum suauissimum Euangelicæ doctrinæ succum.

DE CITREO AC MALO MEDICO, *Limonibus & Aurangiis, vulgo Araciin appelen.*

CAP. XXXVII.

Malum Medicũ.

NON defuit etiam genti Hebreæ quum in oblectamentum, tum condimenti vsum malum Medicum seu pomum citreum, cuius generis sunt vocati *limones* & *aurangia*, aureo croceóque colore,

Citreamala. quorum pleraque orbiculata sunt nonnulla oblonga atque ouali forma, præsertim citrea & quæ *limonis* nomine passim innotescunt, eximij odoris, & quę cor mirè recreant. ex horum corticibus in laminas aut taleolas dissectis, ac melle conditis aut etiam zaccaro incrustatis conficiuntur tragemata ac bellaria, quæ non solum palato grata sunt, sed cor etiam reficiunt ac vires instaurant. in quem vsum etiam huius arboris flores melle condiuntur, antequam prorsus dehiscunt aut se in folliculos expandunt. Spiritus enim extenuatos erigunt, ac tabidis aridísque corporibus fomenta ministrant. Est alia ab hac arbore *Citrus* etiam vocata, sed quæ huiusmodi mala aurea non proferat, siluestri Cupresso aut Cedro non absimilis, sic vt nonnulli existiment

ment ipſiſſimam eſſe arborem quam lignum *Sethim* Biblia vocant, ex quo confici præcipit Deus trabes, menſas, contignationes, tabulata, laquearia, tigna. Eſt enim lignum à carie ac teredine vermiculiſque alienum, nec vllo æuo corruptioni obnoxium. Vbi autem aſcia perpolitum eſt ac dedolatum, criſpanti venarum diſcurſu picturatum conſpicitur, vt apud nos veſtes polianthicæ ac variægatæ, ſiue polimiticæ, hoc eſt, vario & verſicolore filo contextæ quod in vulgari cameloto, atque etiam in byſſina, ſericáque textura perſpicimus, quæ *Damaſcena* vulgo appellantur. Spectantur apud nos ex hoc ligno elaboratæ menſæ ductiles ac verſatiles, tum vt nunc paſſim conficiuntur in hoſpitum inopinatum aduentum emiſſitiæ & extractiles, quo plur es accumbant, ſpectabili ac peramœna colorum varietate, læuore perpolitæ, quorum nihil non natiuum eſt & genuinum, nec vllo pictoris pigmento fucatum. Quocirca exiſtimo Deum ex hoc ſplendido atque incorruptibili ligno voluiſſe conſtrui ea quæ vſui erant Sacerdotibus in templo, ſic vt arca fœderis & quidquid in ſacris Hebræorum ſpectabile erat, ex Cedro & Citreo ligno confectum fuerit. Quum enim rebus externis afficerentur Iudæi ſecus quàm Chriſtiani, omnia in illorum ſacris ſplendida eſſe voluit ſumptuoſa, magnifica, atque operoſius elaborata, quò omnia eſſent anguſtiora, maiórque religionis cultúſque diuini veneratio, ac populus meliùs in officio contineretur.

Citrus lignum Sethim. *Exod.* 35.

Exod. 35 37. & 38.

DE

DE CROCO.

CAP. XXXVIII.

CROCVS radice bubosa ac cepicea in capillamenti exilitatem spargit folia iun cis multo tenuiora è quibus flosculus emergit, tametsi is aliquando ante folia conspiciatur, cerulei coloris, in cuius medio velut crocea stamina ac filamenta se proferunt fragrantissimi odoris, adeóque intensi, vt cerebro vi soporosa officiat. Cor verò Crocus ita recreat vt digito annulari sinistræ manus affrictus confestim ad Cor penetret. tanta est illi cum corde societas, vt vel foris vel intus adhibitus absque mora per arterias illuc perferatur. quo fit vt corpori venustatem adferat, & colorem floridum conciliet, modò ne sit immodicus eius vsus. nam immoderatus risum perpetuum homini excitat, &(vt tradunt medici)nimio gaudio hominem conficit, si trium dracmarum p ondere exhibeatur. Quum itaque tantopere Croco hominis correficiatur, non sine ratione Sponsæ hortulo ac viridariis Crocus odoratissimis aliis herbis interseritur, vt sic fragantiam suam tanquam in vnum fasciculum coactæ inter se conferant Cyprus, nardus, crocus, calamus, & cynamomum cum præstantissimis *Libani* arboribus herbísque cum primis odoratis. Quibus designatur decor atque omnium virtutum ornatus, oratio quoque Ecclesiæ & piorum hominum qui suauissimum odorem Dei naribus offundunt, sic vt oratio ad Deum feratur, iuxta Dauidem, *tanquam incensum & sacrificium in odorem suauitatis*. Cęterùm quum Crocus succos, liquores, lintea, vestes, lanã, colore vel

Dioscorid. lib.1.

Cant.4.

Psal. 40. Eccles.45.

luteo vel flauo vel fuluo imbuat, aut si exuberantiùs affusus est, rutilanti, rubentíq; ac rubicundo, fit vt isti colores rebus in quibus apparent, atq; se proferunt, ex Croco nomen sortiantur. Sic Medici in æstuosis febribus & feruida hepatis intemperie lotium obseruant croceum, vel luteum, vel flauum, vel crocatum: quòd festucas & filamenta Croci referant quæ ad rubedinē deuergunt, ac rubenti colore perfusa sunt. ita intēsior est color crocatus & croceus qui crocum ipsum ęmulatur, quàm flauus aut luteus, aut quē à Citreo pomo Citreum vocant, nam isti colores dilutiores sunt. Sic Caltha vulgo *Calendula* ab auri fulgore luteo & subcroceo colore spectatur. sic viola lutea & muraria quę Mauris *Chieri* dicitur, Sic vnguentum quod Croci colorem æmulatur & eum recepit, Crocomagina vocatur & Crocinum. Sic Oxycroceum à croco & aceto nomen obtinet. Quod verò ad vestes attinet croceo colore, tum coccineo ac purpureo imbutas: multa eius generis in sacris literis obuia sunt, quemadmodum etiam apud alios Scriptores paludamentum Imperatorium coccineum legitur, Hyanthinum & vestis Crocatula crocei coloris, Belgæ *Rovvaens* vocant à Rotomago Galliæ ciuitate, vbi lana eo colore inficitur. Sic etiam Hieremias lamentatur redactam esse in nihilum Hierusalem, omne decus & ornamentum ciuitatis sublatum, nec in ea quidquam esse spectabile, aut visenda specie, sed omnia deformata: inductam extremam calamitatem, sordes, miseriam, inopiam. *Qui*, inquit, *delicatè ac voluptuose vescebantur, atq; deliciis affluebant, in via conculcati sunt, Qui nutriebantur in croceis*, hoc est, crocei coloris velamentis vel rubenti coccino, *amplexati sunt stercora.*

Ex Crocco colorū nomina.

Caltha flos luteus.

Thren. 4.

DE MYRTO QVAE APVD OMNES *nationes nomen retinet. & de Myrto ſylueſtri.*
CAPVT XXXIX.

Myrti deſcriptio. Yrtus arbuſcula, aut potius apud nos
frutex & virgultũ perpetuò virens, Ve-
neri dicata eſt, ac ſacrata cõiugio in quo
exigitur caſtitas & concordia. folia pro-
fert oleæ aut liguſtro anguſtiora ſatu-
rati viroris baccas nigras Iunipero affines ſapore vi-
noſo ex quibus vt etiam ex molliſſimis eius foliis o-
Cap.2. leum exprimitur: quo Heſter delibuta Regi Aſſuero
Heſter oleo myrti- in matrimonium aſſumpta eſt. Conficitur etiam ex
no vſa. baccis vinum myrtites quod pollet vi aſtrictoria, ac
ſtomachum diſſolutum confortat. id etiam ruptis at-
que ex alto delapſis commode exhibetur. Huius ar-
buſti ramis Hebræos adornaſſe ædes ſuas ac veſtibu-
la in Enceniis, hoc eſt, ſolennitate feſtorum quæ cele-
3.Eſdr.4. brari ſolent ob templum poſt Perſarum exilium in-
7.Mach. ſtauratum: in *Scenopegiæ* hoc eſt tabernaculorum fe-
10. ſto à fingendis tabernaculis nomen ſortito Scriptura
Ioannis7. *2.Eſdr.8.* paſſim teſtatur. Sic Neemias vrbis ac templi legiſ-
que inſtaurator præcepit populo reduci ex captiuita-
te atque exilio in Hieruſalem, vt velut in publica læ-
titia ac triumpho conferunt ſe in montes ac ſyluas, at-
que ex nemoribus adferãt Oliuæ, Cupreſſi, Citri pal-
marum ac Myrti ramos, quo conficerent ex virẽti frõ-
de vmbracula, paſſimque inter ſe exhilareſcerent atq;
eſſent Geniales. Hic mos etiam Belgis vulgaris, eſt ſi-
quando ſolennis aliqua annuáque pompa exhibetur,
aut Regem vel Principem inaugurari contingit, aut
parta ex hoſtibus victoria, longáque obſidione libera-
ta Ciuitate triumphus per vicos ac compita agitur. Id
etiam Troianos factitaſſe abſoluta longa vrbis obſi-

dione

dione, pulsisque (vt iis persuasum erat) Græcis Virgilius testatur,

Nos delubra Deum miseri quibus vltimus esset
Ille dies, festa velamus fronde per vrbem. Aenei.2

Cæterùm Esaias (quem aliàs testati sumus in illustrandis vaticiniis stirpes, herbásque suis narrationibus accommodasse) illos pronunciat felices fore, omniáque illis ad prosperitatem ac successum optabilem futura adiumento, qui Deo fidunt, eiúsque bonitati & clemẽtiæ innituntur, ita vt nihil incommodi sit accessurum, adeo vt quæ nocitura videbantur, rebus mutatis, fructum non exiguum sint allatura, quod sic indicat, *Pro saliunca aßurget abies* à proceritate dicta & Cap.55. quòd in sublime abeat. *pro vrtica* mordaci & contempta herba, vulgo *Netel*, *myrtus*, suauis, speciosus & odoratus frutex. Quo designat pro noxiis infestísque fruticibus fœcundos, amabiles, salutares, frugiferos substituendos, hoc est, pro vitiis virtutes, pro seruitute libertatem, pro exilio reditum regressúmque in cœlestem patriam. Rursus quum ostendit se non defuturum afflictis ac desperationi proximis, sed in extrema calamitate, clade, angustiis subuenturum, *Irrigabo*, inquit, *scaturigine aquarum terram aridam*, ac siticulosam. *ponam in deserto abietem, vlmum, cedrum, myrtum,* Esaiæ 41 *cupressum ponam in locis incultis* ac squallidis *pinum & buxum* arbores quæ perenni sunt virore, & quibus folia non defluunt. Quo Deus indicat se præter naturæ ordinem, præter spem atque hominum opinionem, rebúsque deploratis adfuturum populo suo, sic vt in regione deserta speciosissimæ arbores se proferant, hoc est, hominum mentes ieiunæ ac siticulosæ florentissima virtutum germina sint allaturæ. Paulò inferiùs Esaiæ 60 idem argumentum prosequitur, ac pollicetur conso-

lationem ac mentis tranquillitatem, futurum enim esse vt instauretur Ecclesia ac cœtus dispersus sit colligendus, ac pristino cultu ac nitore postliminio illustrandus, quod hoc tropo confirmat: *Gloria Libani ad te veniet, abies, pinus, buxus simul ad decus & ornatum sanctificationis tuæ.* Quibus verbis indicat non solùm Ecclesiam ædificandam eximiis arboribus quas sylua Libani suppeditat, sed quidquid in hominum societate excellens, magnificum, heroicum est, huc allatum iri, non solùm plebeios atque infimæ sortis homines quos minus despicit Christus, quàm sublimes, sed Reges & principes, satrapas atque heroas in hanc societatem conuocandos. Cæterum quum myrteti apud Zachariam prophetam mentio incidat oblatáque inter hæc Prophetæ visio, de illo pauca differam, Nam omnia adamussim exequi nimis quam operosum, & ingenij nostri captum superat. Sortiuntur ab herbis atq; arboribus nomina Sylųę ac nemora quòd huiusmodi stirpibus consita sint, ab arundine Arundinetum. Vnde in libro Sapientia, *Fulgebunt iusti, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent:* hoc est, Sanctorum fulgor & claritas impios, vt stipulas crepitantibus flammis deuret. Palmeta quæ palmis scatent, Myrteta loca myrto & vrbano & syluestri fœcundissima. In hoc autem vireto exhibita est Zacharię visio quam populo indicat, quò prophetia visioni coniuncta maioris apud illos sit autoritatis ac pōderis atque acriùs oscitantes socordésque mentes stimulet. *Vidi,* inquit, *noctu, & ecce vir insidens equo rufo,* hoc est, spadiceo colore, vulgo *Castaenne brijn, & ipse stabat inter myrteteta in profundo, & post eum equi, rubro, varij, & albi: & dixi, qui sunt hi? & respondit vir qui stabat inter myrteta* (quo Christū designari puto qui Ecclesiā obscura

Cap.1. Myrtetū & ex eo Allegoria.

Cap.3.

Zachariæ visio quid designet.

tam

tam ac deformatam vitiis emendatam cupit) *isti sunt quos misit Dominus vt perambulent terram,* Quibus verbis commonstrat in valle huius mundi vmbrosa atque opaca,in qua mali bonis permisti sunt, Deum singulari sua prouidentia curare res humanas, atque hominum commodis consulere ac prospicere, ipsam que Ecclesiam per Christum & Apostolos aliósque verbi Dei ministros,qui in tanta ac tam confusa hominum multitudine ac diuersitate, suis quique officiis funguntur,vt illis partitus est Deus, erigere, de mãdata ills prouincia,vt tacitè explorẽt quid rerũ geratur in terris,in quo statu consistant res mortalium, sic vt ea cura pastoribus incumbat ac munus delegatũ sit vt salubri exhortatione,(quod Paulus Timotheo præcipit)additis minis extimulent homines quò resipiscant atq; ad Deũ vnde profugerunt, se conferant, quod ipsũ si obtineri possit desituras afflictiones, nec futuras diuturnas nec perpetuas.itaq; Propheta obiecta populo sua hac visione ad resipiscentiã ipsum prouocat,sic enim futurum vt Deus illi factus placatior, pœnas atque vindictas remittat,omniáque in pristinum statum restituat.Hæc de myrto amabili atque odorato arbusto sufficiant.Est huic affinis myrtus memoralis, cuius baccis turdi, *liisters* vulgo & merulæ *meerlen* impense delectantur, ita vt earum caro saporem baccarum referat odoratum. sic ficedulæ vnde nomen adeptæ vulgo *Sneppe* ficubus saginantur.Huic syluestri myrto affinis est frutex aut virgultum Pseudomyrtus odore non sine grauitate iucundò, cuius folia & frutices exiccatos vestibus interserũt quo grato odore perfundãtur.Refertur etiã inter syluestres myrtos Ruscus foliis quidẽ myrti,sed latiorib. mucronata cuspide munitis, sic vt incautiùs attrectata digitis aculeũ infigat vt vespę.inhęrẽt foliis nullo petioli ap-

Myrtus syluestris.

Pseudomyrtus.

Ruscus.

pendice baccæ pisi magnitudine, myrteis minores, corallino rubentíque colore perfusæ, cuius radice vtimur in ciendo lotio, & atterendis calculis.

DE PINO

CAPVT XL.

INVS arbor etiam Belgico solo assuescit, sed non assurgit in vllam proceritatem, folio existit tenui, rotundo, aculeato. Fructum seu nucem nihil necesse est describere, quum passim obuia sit, ac nucleus in alimenti & medicamenti vsum omni nationi veniat. *Pomum* Belgæ vocant, quum nux sit, sed quę in hostem emissa ac capiti illisa illum prosternat. Vnde extat apud Macrobium iocus vrbanus Casellij Iurisconsulti, Lapidatus à populo Romano Vatinius qū gladiatorium munus ederet, obtinuit vt Aediles edicerent, ac proclamari per præconem iuberent, ne quis in arenam nisi pomum mitteret: forte iis diebus Casellius consultus à quodam an nux pinea pomum esset, respondit, *si in Vatinium missurus es, pomum est.* Tanto ac tam acerbo odio flagrabat populus in perniciosum ciuem, vt illum extinctum potius quàm saluum cuperet. Cæterùm Prophetas pinum atque alias memorabiles herbas concionibus accommodare, aliàs demonstraui. Esaias enim in detestandis statuis Ethnicorum atque idolorū simulachris miro artificio plerasque arbores narrationi accommodat, ac commonstrat quanta cura ac solicitudine ea studeant effingere atque elaborare fabri quæ nulli vsui sunt, nec vllam salutem conferunt, adeo intenti illi rei, vt lima, malleo,

Li. Satur. cap. 6.

Esaiæ 44.

malleo,calenti foco iis efformandis ad laſſitudinem ſe exerceant,ac ſiticuloſi efficiantur antequam opus perficiant.Artifices verò lignarios(vt concionem proſequitur)normam,& perpendiculum,amuſſim adhibere, ſecurim, ſerram ſeu runcinam, circinum & ſi qua alia ſunt inſtrumenta tornandis poliendíſque lignis idonea,ſic vt pars eorum ſuccidat Cedros,ilicē,quercum,pinum,ex quarum aſſulis ſegmentíſque ac ſcandalis ſerra diſſectis ignem excitet coquendis panibus atque eduliis, aut vt iis incaleſcat, ex reliqua arboris parte ſculpit Deum,& incuruatus adorat illum. Hæc Propheta Eſaias toto hoc Capite prolixè enarrat, ac ſemel atque iterū repetit, quo homines meminerint, vnde petenda auxilia,cui incuruanda genua,ad quem manus,oculi,corda erigenda,nempe ad Deum cui ſoli honor & gloria, & qui per Chriſtum ſeruatorem noſtrum Spiritu ſuo abundè nos imbuit, & contra omnia aduerſa reddit inuictos.

DE BVXO, ERRORE VVLGARI Palma dicta.

CAP. XLI.

MIris modis hallucinari contingit plerosque in herbarum & arborum cognitione. Sic ſunt qui Anethum vulgo *Dille*, quam Chriſtus concioni adhibet, *Anijs* credant,quum *Aniſum* ſui generis ſit,& Belgis nomen retineat,ſempérque proferat diſcutiēdis flatibus aptiſſimum, ſic vt Anethi foliis vtamur in condimentis, in oleraceis, in carnium elixarum liquamine, verùm non illius ſemine:at Aniſi ſemen & feniculi in condiendo inſtaurandóque liquore Ceruiſario,in placentis,in bellariis,in pomis aſſis ſalubrem *Mat.23.*

Abietis descriptio vſum obtinet.Sic Abies arbos celſa ac procera, ita vt hinc nomen ſortiatur,quòd abeat atq; aſſurgat in immenſum,non eſt populus alba vulgo *Abeel* dicta, vt nigra populus *popelier*,ſed arbor Prophetis ſæpiùs in concionibus ad populum erudiendũ adhibita, ſi quãdo faſtum deprimunt,ac ſuperbiam elatóſque ac ſublimes deprimendos prædicant, ac etiam deiectos erigendos.Abies perpetuò vireſcit, foliis pinnatis pectinum modo reſectis,flore croceo,ſpecioſo atque amabili.Huic picea,vt larix,pino,prorſus aſſimilis,ex qua mali nauium & antemnæ eriguntur.Cõſpicitur huius generis arbor in immenſum faſtigata in Cœnobio Anachoritarum quos *Carthuſianos* vocant,Ziriceę contermino quæ fructum profert pino non abſimilẽ turbinata ſpecie,ſed qui nucleum exhibeat non eſculentum.Cæterùm vt ad Buxum deueniam, in magno errore verſantur qui buxum palmam eſſe exiſtimãt,quũ ab hac per omnia diſſideat, niſi quòd vtraque perpetuò viret,nec foliis ſpoliatur.Hunc errorem ex eo exortum opinor,quòd noſtrates hac fronde vtantur die ante Paſchæ ſolennitatem octauo,qui Dominica Palmarum dicitur:nam eo tempore apud Belgas reliquę frondoſæ arbores deſiderantur. Spectatur hæc arbor in ſingulis ferè apud non hortis folio myrti exiguo, concauo,ſubrotundo,læuore perpolito,perenni virore,flore,herbaceo, odore graui,&quem non ſolum animantes,ſed etiã homines auerſentur,ligno autẽ duro ac ponderoſo ita vt in aqua demergatur,calore pallido ad flauũ inclinato, ſic vt ij qui colore muſtellino ſunt ac giluo,minúſque amabili, buxeo vultu eſſe dicantur.Non deſunt qui huius arboris ſcabem ramenta lima attrita morbidis corporibus exhibeant, & *Color buxeus.* luem Veneream ſeu morbum Gallicum iis expugnare

re tentent, eáque pari effectu censeant cum ebeno seu Guaiaco ac ligno Indico, qui mihi toto cœlo errare videntur. Lignum enim Indicum odoratum est, succo oleoso ac resinato imbutum, sapore non ingrato. at Buxus arida est, exucca, tetro virosóque odore, sapore insuaui, & qui venenosæ qualitatis sit particeps, si modò gustare libeat, Conficiũtur autem ex tornatili hoc ligno ac rasili materia pectines, pugillares, manubria, foratiles fistulæ, capuli, pyxides, trochi: in quem vsum quàm in medicaměti accommodatior. Noui enim sacrificum quendam apud nos, sed non admodum firmi cerebri aut mentis sanæ, qui cineres buxi deustæ atque in Palmarum consecratæ quem ritũ Romana Ecclesia dominica Palmarum obseruat, cuidam adolescentulo ebibendos propinaret aquâ lustrali immersos, adhibito inani ac ridiculo quodam exorcismo, ad dispellendas, vt adstantibus persuasit, febres, & vermes exigendos: non ita multò post febris quidem depulsa. sed adolescẽs morte sopitus est, sic vt autor fuerim meis ciuibus, ne quis tale quiddam iterum attentaret, quum buxeæ frondes deletoriæ sint & exitiales, corporíque humano noxiæ ac perniciosæ, quod odor grauis etiam & virosus indicat, & sapor abominabilis atque amarulentus, quem palatum respuit atque auersatur.

Buxi natura.

Rei gestæ narratio.

Iam verò vt susceptum argumentum prosequar, hoc est, desumptas à Prophetis similitudines explicem, cõmonstrabo obiter Buxum etiam adhibitam concionibus, eámque arborem scitè atque appositè suis narrationibus Prophetas accommodasse. Quũ enim huius arboris lignum cornea sit ferreáque duricie, sic vt si quid illi insculpatur, non facile obliteretur aut exolescat. Dominus præcipit Esaiæ vt peccatum Iudæo- *Cap. 3.*

rum qui Aegyptiis fidebant, amplificet atque exaggeret in immēsum, omnibúsque palam faciat, quàm fœdè à Deo desciuerint, & aliunde potius, quàm ab ipso salutem sint venati: obiter hoc illi dat in mandatis vt ita describantur eorum scelera atque asseruentur in monumentis publicis, vt ne vnquam in obliuionem possint deuenire. Sic enim vult irritatus sceleris indignatione. *Nunc ego*, inquit, *vade & scribe hāc prophetiam super buxum* vel in tabula aut pugillari buxeo diligenter & accuratè exaratam, *vt sit in diem vsque nouissimum in testimonium & vsque in æternum*, hoc est, istud effice vt tam accuratè hoc scelus obsignetur, vt sit indelebile, nec vlla vetustate contingat obliterari aut exolescere, sic vt & illorum oculis possit continēter obiici, & aliis in memoriam reuocari elapsis iam aliquot seculis, omnibúsque testatum esse illos detestabiles esse ob patratum scelus, edito exemplo atq; exhibito specimine, ne aliosquoque eo impietatis deuolui contingat. Hieremias quoque simili vtitur Metaphora, & proclamat, *Peccatum Iuda scriptum esse stilo ferreo, vngue adamantino exaratum in tabula cordis eorum, & in cornibus ararum seu altarium eorum, quibus continentur adstant, & in quibus ipsi & filii eorum sacrificia peragunt.* Stilo ferreo & cuspide adamantina scribitur, (nihil enim adamante durius, sic vt acutissima instrumenta exigat, quo perpoliri possit) quod indelebile esse vult, nec annorum decursu interire, sed perpetuò subsistere, nec vllo æuo obscurari. In Cornibus ararum, tanquam in vestibulo primóque aditu & ingressu templi, vt semper habeant in recenti memoria, vt continenter versetur ob oculos. Sic Dauid, *Et peccatum meum contra me est semper*, hoc est, oculis iugiter obseruatur, mentíque assiduè incumbit, sic vt nūquam

Esaiæ locus explicatus.

Cap. 17.

Hierem. locus explicatus.

Psal. 50.

quam has furias & ærumnas, has animi carnificinas excutere possim, nisi scelus pœnitentia expiatum sit, ac Dei misericordia expunctum ac deletum, Iob etiam tot calamitatibus pressus, tantáque mole ærumnarum obrutus, concepta emergēdi fiducia, ab huiusmodi rebus desumpta similitudine, cupit id quod dicturus est in omne ęuum perdurare, esse enim indubitatum certúmque ac fixum, nec se quidquam ambigere aut desperare, quin felicem atque optatum successum res sit habitura. *Quis*, inquit, *mihi tribuet, vt scribantur sermones mei? Quis mihi det, vt exarentur in libro stylo ferreo & plumbi lamina, vel celte sculpantur in* saxo vel *silice?* Quo perpetuò extent, omniúmque animis possint infigi, omniúmque oculis obiici. *Scio enim quod Redemptor meus viuit*, certóque persuasum habeo *me in nouißimo die de terra surrecturum, & in carne mea visurum Deum Seruatorem meum, quem visurus sum ego ipse, & non alius, reposita est hæc Spes* & fiducia *in sinu meo.* Cap.19.

Quibus verbis præter veram corporis resurrectionem (quæ vt in Christo peracta, ita in nobis, hoc est, eius mēbris perficienda est) hoc agit apud amicos qui illi plus attulerunt molestiæ quàm solatij, vt omnibus testatū sit se aliquando ex iis malis ac miseriis emersurum. tametsi enim à Deo adflictus sit atque in nihilum redactus, tamen certam se habere spem, eam cōcipere fiduciam, vt vindex & instaurator suus Deus hanc cladem ac calamitatē in quā deiectus est, à se auferat, & erecturus sit ex sterquilinio in quo voluitur in pristinam dignitatem, sic vt res ex luctuoso ac funesto initio lætam Catastrophen seu exitum sit habitura non siue numerosæ prolis accessu, ac rei familiaris amplissimo prouentu. Quæ res indicat Iobi historiam *Iobi locus explicatus* *Iobi* 42.

non esse commentitiam aut fabulosam, sed veracem
Cap.5. & cui fides derogari non debeat, sic vt ex re gesta pro
Cap. 14. ponatur nobis patientia ac malorum tolerantia, vt testatur Iacobus Apostolus & illo prior Ezechiel.

DE NVCE.

CAP. XXXII.

VVM Sponsa (quo nomine & Ecclesia & pii cuiusque anima quæ Christo insita est, designatur) omnes consectetur & captet odorum suauitates quæ è speciosissimis fructibus emanant, hoc est, nulla nõ
Cant.6. requirat oblectamenta virtutum quibus se reficiat: *descendit in hortum nucum, vt longè latéque prospectet* atque *inspiciat, an vineæ florescant, an mala Punica germinent, an se poma proferant in conuallibus.* Quibus Metaphoris indicatur, omnium virtutum chorus. Intelligi autem hic debet non nux auellana vulgo *Haeze note*, ex Corylo, sed iuglans, quæ est arbor, procera
Nucis arborus descriptio. & ramosa, foliis non sine grauitate quadam odoratis, latis & oblongis, fructu multis inuolucris ac tegumẽtis munito, calloso foris atque herbaceo cortice vt Pli
Lib. 15.c. 22. nius eleganter describit intus compactilicarum loculo. Sunt enim huic nuci bifidæ putamini carinæ, nucleis verò quadripartita distinctio, lignea interuirescente membrana. Nux autẽ hæc *Basilica* vocatur, hoc est, regalis, quòd à Regibus è Perside in Europã trã-
Nucis Etymologia lata sit, communi nomine *Iuglans*, quasi Iouis glandẽ dixeris, quòd eam primus hominibus Iupiter commonstrarit. Eduntur hæ nuces salubriùs, minoríque incommodo recentes & succulentæ, quàm aridæ.

ridæ. Nam rauſceſcunt vetuſtate & capiti grauedinem inferunt, vnde Græcis nux *Caryon* dicitur, quòd capiti noxam inferat. Ex hac Medicamen Diacaryon Medicis in vſu eſt,quod è nucibus confectum faucium vitiis adminiculatur reprimentis ratione. Virides autem decerptæ antequam putamina obdureſcunt,melle & Zaccaro condiuntur, diúque aſ ſeruari poſſunt,roborando ſtomacho vtiles,atque ori palatóque non ingratæ,ſic vt menſis inferri poſſint, etiam inter bellaria vt cortices Citri aliáque tragemata hoc eſt, delicata quæque edulia quæ ſecundis menſis atque alio cibo ſaturatis apponi ſolent. Elicitur etiam ex nucibus virentibus necdum interno cortice induratis in turbine ac meta diſtillatoria aqua ad multos vſus efficax nempe ad peſtis contagia, ad faucium ac palati hulcera ac puſtularum eruptiones ad eluendas maculas,neuos,lentigines in facie: quod etiam præſtat aqua quæ ex vitis ſarmentis verno men ſe inciſis profluit,qua de re nullum veterum mentionem feciſſe memini. Cæterùm quum nux Regia foris ligneo ſit duróque cortice,atque intus ſuauem ſapidúmque nucleum contineat,appoſitè nec incommodè illi accommodari vita humana vel potius Chriſtiana poteſt.atque Eccleſiæ decurſus. In hac enim nubila ſerenis,dura mollibus, aſpera lenibus, acerba mitibus,dulcia amaris, ſolatia caſtigationibus immiſta ſunt. Durum aliquando eſt & operoſum Nucē frāgere quod ipſum ſi dentibus tentes,periculum imminet ne,ſi imbecilles ſint,illos frangas.Quo ſpectat illud Plauti, *Qui è nuce nucleum eſſe vult,frangat nucem* Quo denotat, illi qui dulcia deguſtare velit, amara deguſtanda, qui aliquid commodi ſectetur aut aliquod malorum ſolamen conquirat, ne laborem

Virtus aquæ nucum.

Nux aduerſitatis & proſperitatis ſymbolum.

Gurgul.

fugiat, nihil non faciat ac patiatur, quo salubria assequi posset.

DE POMIS IN GENERE E QVIBVS *Sacri vates similitudines desumunt.*

CAPVT XLIII.

OMORVM differentiæ & species apud Belgas innumeræ sunt, sic vt superiorem, nostra ętas vincat. nam insitio & inoculatio plurima genera peperit. Inter hæc sunt præcocia quæ præmaturè maturescunt, sed fugacia, vt omnes fructus verni & æstiui qui asseruari nequeunt. Hiberna verò & Autumnalia in multam hiemem, imo in ver insequens illæsa intactáque seruantur. Horum alia dulcia, alia acida, acerba, austera, vinosa, mitia, diluta, aquosa, alia varij mistíque saporis. Præbent autem hi fructus amabiles nulli non hominum oblectamenta, atque oculis, palato, naribus blandiuntur, vt etiam pirorum infinitæ differentiæ, sic vt si quis vllius generis mala conspiciat, contrectet, odoretur, degustet, mirè hoc blandimento afficiatur, sic vt etiam eo conspecto in mentem veniat Dei munificentia, qui tanta rerum varietate nos cumulatissimè instruxit. Inter poma referuntur quæ orbiculata sunt, nam pira ferè oblonga sunt & turbinata forma. Horum differentias enumerare non est huius instituti, quum omissis Cotoneis, mespilis, Cirriis, aurangiis, Persicis, & volemis sic dictis quòd manus volam impleant, Punicis, Armeniis, &c. hoc tantum admouere visum est, Deum has delicias homini indulgere partim in alimenti vsum, partim in sanitatis conseruan-

Præcocia poma quæ.
Serotina pomaque.

ſeruandæ tutelam, eúmque nonnũquam adimere hæc vitæ ſolatia, ſi quando erga illius munificentiam ſunt ingrati. Deſumitur apud Amos prophetam elegans Metaphora ex pomis æſtiuis quæ cito quidem maturescunt, & vt res nouæ, homines afficiũt, ſed quæ confeſtim putreſcunt, nec aſſeruari poſſunt. *Oſtendit*, inquit, *mihi Dominus Deus vicinum*, hoc eſt, corbem ſeu caniſtrum *pomorum æſtiuorum*, *& dixit, Quid tu vides Amos? & dixit, caniſtrum pomorum*, (quibus deſignat fructus præcoces & primitiuos) *Et dixit Dominus ad me, Finis ſuper populum meum*. Hac Metaphora pomorum quæ non poſſunt diu ſubſiſtere, indicat imminere populo interitum, inſtare corruptionem vt pomis maturis, quæ ſi diu aſſeruantur, putreſcunt, vt ſunt pruna, ceraſia, perſica, corna quæ perennare non poſſunt, aut in hyemem perdurare, ſic vt appoſitiſſima ſimilitudine pronunciet, maturos eſſe vt conſumantur, atque intereant, aut proximos eſſe internecioni: eò enim perueniſſe illorum nequitiam, atque vt æſtiuos vt æſtiuos fructus maturuiſſe, vel deſituri ſint, nec amplius poſſint ſubſiſtere. Idipſum vrget Apocalypſis, ac Babyloniæ hoc eſt, qui Eccleſiam contaminant, extrema minatur, atque auferendas pronunciat omnes eius delicias, decus, magnificentiam, ſplendorem. Inter alia autem *Receſſerunt* inquit, *animo tuo deſiderata poma, & præclara quæque & omnio pinguina perierunt à te, nec amplius illa inuenies*. Quo indicat omnia quibus oblectare ſe ſolet, & palatum reficere, ablata eſſe, pompam, ſtrepitum, ferculorum apparatus, bellaria, ac mellita repotia, in quibus ſuauiſſimi fructus menſis inferri ſolent, vt poma ſapida ac ſuculenta, pruna, Perſica, aliáque ſecundæ menſæ deliciæ.

Cap.8.

Amoſi locus explicatus.

Cap.18. Apocal. locus explicatus.

DE QVERCV, ET ALIIS GLANDIFERIS ARBORIBUS.

CAPVT XLIIII.

VLTA sunt in sacro Codice stirpium genera quæ seriatim recensere immensi esset operis atq; infiniti laboris. Quocirca boni consulet æquus lector, si non omnia ad amussim sum exequutus. Quũ autem Prophetæ arbores concionibus adhibent, non modò satiuas quibus hortus excolitur, sed etiam sylvestres quæ fere vrbanis sunt proceriores, earum nõnullas obiter attingam. Sunt etiam nostris regionibus cognitæ fagus vulgus vlmus, Quercus. Robur, Ilex, Acer, Suber, cuius cortice suffulta sandalia & calceamenta frigus & aquam arcent, aliæque glandiferæ arbores, quæ olim ante inuentas fruges alimentum homi-
1. Esa.2.4 nibus suppeditabant. Vnde prouerbium, *Stultum est inuentis frugibus glande vesci.* Prophetæ per has arbores, validos & robustos designant, qui inopes oppri-
Psal.103. munt, ac tenuioribus sunt infesti, quos tamen Deus
Psal.28. minimo negotio conuellit ac deiicit. *Ipse* enim *tanget montes, & fumigant, ipse Cedros* in immensum fastigiatas *prosternit* & confringit, sic vt vix tenuè vestigium
Cap.2. tanti fastus appareat. Sic Deus apud Amos, *Ego exterminaui à facie eorum Amorræum, cuius altitudo vt altitudo ac sublimitas Cedrorum.* Quo designat & denotat fastum, superbiam, arrogantiam ac Dei contemptum.
Cap.11. Similiter Zacharias mentem eripit fastuosis, & tanquam rebus desperatis ad lamenta, eiulatus ac fletus prouocas, *Vlulate,* inquit, *quercus Basan, quia succisus est saltus munitus, ac magnificentia vastata est,* hoc est, abla

ablatum est omne robur, omnis vis & potentia, omnis munitio qua substiterunt. apposite illis quernis arboribus comparat. Vt enim maxima duritia robori & quercui est, ita vt eorum nonnulla vix findi queant, vel cuneis, vel securi, vel serra dissecari: ita vt isti muniti ac vallati opibus ac numerosa clientela, ad eas opes ac dignitates honorésque, vt sublimes arbores, euecti sunt, vt nunquam deprimi potuisse viderentur. verùm Dei potentiæ nihil obstat. Superiùs fusiùs de iis tractauimus.

DE ROSA, ET EX ILLA DESVMptis Metaphoris.

CAP. XLV.

OSA apud omnes nationes flos spectatissimus, miréque odoratus Cor & Cerebrum odoris suauitate recreat. Intus verò adhibita, affectarum patium dolores mitigat, & confortat astrictionis ratione, Succus tamen aut earum delutum clementer ac placidè aluum proluit, flauam bilem expurgat, iecoris obstructioni auxiliatur, in quem vsum conficitur apud nos *Rhodopharmacum*, hoc est, Syrupus rosaceus solitiuus qui citra noxam aluum deiicit, & biliosa excrementa quæ febres tertianas excitant, expurgat. Huius amabilis floris multæ spectantur differentiæ. Vulgatissimæ sunt quæ albescunt, quibus succedunt rubentes & muricatæ, hoc est: quę purpureo colore collucent, inter quas flagrantissimi ruboris *Milesiæ*. Sunt etiam apud nos Puniceæ quæ prænestinæ dicuntur, vulgo *Prouinciales*, colore qui Belgis *incarnaet*

Rosæ vires.

Rhodopharmacum.

Rosarum differẽtia.

dicitur, quòd viuæ carnis colorem referant, ac subfloridum aut rutilantem. Sunt etiam Damascenæ, sunt musculatæ minutiore flosculo candido, odoris eximij, vt Cynorhodus vrbanus & satiuus vulgò *Negelentier*, quæ Plinio videtur Rosa Græca & *Lychnus*, alia à Coronaria, flore roseo vel subrutilo, minuto, odorato, quæ dos etiam foliis aculeatis inest secus quàm vulgaribus rosis quarum folia inodorata sunt, Quum autem Rosâ nihil sit fugacius, nec quod citius marcescat, aptissimè huic vita humana fragilis, caduca & momentanea comparari potest, tum omnis splendor eius, gloria, decus, magnificentia, fastus superbia, quæ omnia vt flosculi citissimè euanescunt. Notantur autem in Scriptura sacra qui luxum fouent & odoratis rebus abutuntur. Sic enim compellant se lasciui homines ac deliciosi, qui à morte nihil hominis superesse sibi persuadent, *Quum ætas nostra imbecilla sit æui breuis, & vt fumus & vmbra euanescat, agite fruamur bonis præsentibus, & vtamur rebus naturæ: dum iuuentus adest. Vino precioso & vnguentis nos impleamus, & non sinamus elabi florem temporis*, hoc est, non frustra patiamur præterire amœnissimam æui partem nempe adolescentiam, quæ Genialiter nullóque nubilo est transigenda. *Coronemus rosis antequam marescant, nullum pratum aut viridarium sit quod non pertranseat luxuria nostra*, vbique relinquamus signa lætitiæ, nemo vestrũ exors sit insolentiæ nostræ, *quoniam hæc est pars, hæc est sors & conditio nostra. Hæc*, inquit sapiens *cogitauerunt & errauerunt, Excæcauit enim illos malitia sua, nec Dei arcana cognouerunt*, itaque illorum conceptum improbat, quòd non vsum rei spectent, sed luxum & prodigalitatem rerum naturæ, nulla habita Opificis ratione. Cęterùm apud Ecclesiasticum comparatur ani-

Li. 2. Ca. 4.

Cynorbodus odoratus.

Sapien. 2.

Sapientiæ locus exp.

Ecclesiast. locus explicatus.

mæ puritas, candor, integritas, decus, & virtutis præstantia Rosis aliisque odoratis stirpibus. Sic Sapientia æterni patris, sui commendatrix, *Ego*, inquit, *quasi Cedrus exaltata sum, quasi palma in Cades, & quasi plantatio Rosæ in Hiericho.* In iis enim locis erant præstantissimæ. Rursum quum ad amplexandam Sapientiam exhortatur, *Audite me diuini fructus*, hoc est, Pij filij *& quasi rora plantata super riuos aquarum fructificare, fructificate, vt lilium flores emittite.* Paulò inferiùs quum Simeonis Pontificis laudes prosequitur, eásque amplificat in immensum comparatione desumpta à naturæ rebus, *Ipse est*, inquit, *quasi stella matutina in medio nebulæ, quasi luna plena quum suis diebus lucet,* hoc est, vel tota, vel media sui parte à Sole illustrata: *quasi flos rosarum vernis diebus, & quasi lilia apud aquæ riuos, &c.* Ex iis coniicito studiose lector, quàm illi frigeant Metaphoræ aut collationes qui ignorat herbæ aut fruticis naturam, ex qua similitudo desumitur, atque ad ornandam concionem adhibetur. Cæterùm quum inter scribendum id Horatij in mentem mihi venisset,

Eccl. 29.

Eccl. 39.

Eccls. 50.

Omne tulit punctum, qui miscuit vtile dulci, In ar. Poe

lectorem delectando, pariterque docendo, visum est vulgare quiddam de Rosa adiicere, quò iucunda seriis mista minus satient. Inoleuit apud Belgas ac plerasque alias nationes consuetudo, vt si quando lepidi sodales inter se conuiuia agitant ascitis inter hæc præstantioris formæ aliquot puellis stipulentur peracto symposio silentij fidem, *ne fidos inter amicos sit qui dicta foras eliminet*, eáque de causa, vt id ratum habeatur, *sub Rosa hæc peracta* dictitant. Vnde passim in cœnaculis Rosa lacunaribus supra mensæ verticem affixa conspicitur, quo quisque sit secreti tenax, ne quid te-

Horat. lib 1 Epist.

Rosa cur mensæ affigatur.

merè effutiat, ſed omnia reticenda meminerit. Ita ſi quid licentiùs, parúmque verecundè aut reuerenter dictum vel actum ſit, aut ſi in Geniali accubitu inter ſe cantillent, luſitent, baſient ac figant oſcula, laſciuient, titillent, inſoleſcant, ante digreſſum *omnia ſub roſa tranſacta* conteſtantur interpoſita ſtipulatione ſilentij ac pactione reticentiæ impetrata, ne quis diſſeminare audeat vel minimum eorum quæ in hoc ſodalitio peracta, Quo ſpectat Prouerbium, *Odi memorem compotorem*, in eos qui liberiùs dicta, poſtridiè in mentem reuocant atque effutiunt, quum vino ſint inſcribenda atque obliuioni danda quæ in conuiuiis incautiùs exciderunt. Ita Lacedæmonij ex Lycurgi præſcripto in foribus primóque aditu atque ædium veſtibulo inſcripſerunt, *HAC NON EGREDITVR SERMO*. Vnde autem hæc mos receptus ſit, vt Roſa in cœnaculis erecta ſilenda imperaret, quæ inibi agitari ſolent, Carmen iſtud graphicè exprimit.

Prouerbiũ in futiles.

Lacedæmoniorum inſtitutum

Eſt roſa flos Veneris, cuius quo furta laterent,
Harpocrati matris dona dicauit Amor.
Inde roſam menſis hoſpes ſuſpendit amicis,
Conuiuæ vt ſub ea dicta tacenda ſciant.

Eſt autem myrtus & roſa Veneri dicata. his enim herbis odoratis exornari debet Coniugium ac totus Genialis, in quo, excluſo tumultu ac diſſidio, omnia decet eſſe placida, quieta, ſedata, & ſi quid inciderit, ſilentio inuoluendum. ob id Cupido Veneris filius Roſam Harpocrati ſilentij Deo qui digito labellum cõpeſcit, conſecratam eſſe voluit, eóque munere illum decorauit, quo exhiberetur hominibus loquacibus Roſa velut ſilentij ſymbolum. Vt autem Harpocrates apud Græcos, ita Angerona Dea apud Romanos ſilentio præfecta eſt.

Roſa ſilẽtij ſymbolum.

DE ZIZANIA, ET LOLIO ALIISque herbis frugibus inimicis.

CAPUT XLVI.

Izaniorum nomine designatur omnis inutilis vitiosa, noxia fruticatio quæ sementi ac frugum increméto officit quę que salta strangulat ac necat, succumque quo nutriuntur depopulatur, sic vt segetes aliæque herbæ salutares aut malignè emergant, aut prorsus suffocentur Quum autem lolium tritico infestum sit, ac noxam inferat inter Zizania, hoc est ea quæ extirpanda sunt, principatum obtinet. Conspicitur autem in segetibus folio angusto, pingui, oleoso, hispido, semine in spica exili, flosculo purpurascente vt phœnix cuius meminit Dioscorides, huic prorsus affinis, quæ lolium syluestre vel murinum vocatur quod à muribus erodatur, est autem spuria atque adulterina tritici species, quæ aliquãdo à puro discerni nequit. Huic ferè sociari solet inter segetes Githago vel pseudomelanthium siue nigellastrum, foliis porri prælongo culmo, flore purpureo, semine in loculo papaueraceo, nigro, subrotundo, inodoro, farina intus candida si dentibus atteratur, Lolium autem Theophrastus prouenire testatur ex tritici ac ordei corruptis vligine seminibus aut iis gelido imbre dilutis. Semen eius panibus admistum, capiti dolorem, oculis caliginem adfert, quòd vaporosos humores in cerebrum deferat. Vnde manauit Prouerbium in cæcutientes quique sunt caligantibus oculis, *Lolio victitare*. Sic Plautus.

Quid zizaniorũ nomine designetur.

Loliũ frugibus noxium.

Phœnix herba. Lib.4.

Melanthiũ adulterinum.

Lolio victitare prou.

Mirum est lolio te victitare tam vili tritico.
Quidnam? quia lusciosus. Verbero. Aedipol, tu quidem

In Militè.

cæcus,non lusciosus.

Cæterùm quum zizaniorum nomine nullę peculiares herbæ designentur,sed omnes illæ frugum & herbarum pestes quæ extirpandæ sunt, ne frugiferas herbas opprimant, Belgæ communi nomine hanc inutilium herbarum congeriem *vviet* vocant, & *vvien* eruncare atque eruere, fundúmque à noxiis fruticibus purgatum reddere. Quocirca ineunte vere antequam sata adolescant, maturè ac tempestiuè euellenda curant omnia frugum detrimenta. Virgilius autem obiter complectitur quæcunque Zizaniorum nomine compræhensa sint & satis noceant.

Geor.li.1. *Prima Ceres ferro mortales vertere terram*
Instituit,quum iam glandes atq; arbuta sacræ
Deficerent syluæ,& victum Dodona negaret.
Mox & frumentis labor additus,vt mala culmos
Esset rubigo,segnísq; horreret in aruis
Carduus,intereunt segetes,subit aspera sylua,
Lappæq;,tribuliq;,interq; nitentia culta
Infelix lolium,& steriles dominantur auenæ.

Ouidius quoque agros & noualia culta præstari vult.

Li.1.Fast. *Vt careant loliis oculos vitiantibus,agri,*
Nec sterilis culto fugat auena solo.

Matt. 13. Hinc appositè Christus per Zizania, hoc est,agrorum pestes & vitia,doctrinam noxiam, perniciosam,insinceram designat,denique improbos & perniciosos doctores qui hæresi pestifera mentes hominum imbuũt, ac peruersa subdoláque interpretatione, instigante Diabolo, cœlestem ac salutarem Euangelij doctrinam deprimunt, ac falsa veris, vitiosa sinceris, dubia certis immiscentes Verbum Dei ac pabulum animæ inficere student & contaminare,quos tolerari quidem vult Deus in spem emendationis, & quò moniti resipiscant

piſcant, non tamen prohibet, vt Chryſoſtomus ait, hæreticorum conciliabula diſſipare, ora obſtruere loquēdi audaciam concidere. Quo ſpectat illud Pauli ad Titum, *Hæreticum hominem*, hoc eſt, qui pertinaciter inhæret prauę opinioni ac deſtinata malitia pergit tueri falſa, *poſt vnam aut alteram monitionem, velut inſanabilem ac deplorato fugito*, ſciens quòd euerſus eſt, quoniam ipſe ſuo iudicio damnatus eſt ſuáque culpa perit, quòd monitus in errore perſiſtat. Et quanquam Zizania extirpanda nolit Christus, factioſos tamen & qui Reipublicæ tranquilitatem excitatis tumultibus perturbant, Magiſtratus imperio ſubiicit.

Cap. 13. in Matt.

Cap. 3.

Rom. 13.

DE LIBANOTIDE CORONARIA quæ vulgo Roſmarinus dicitur.

CAP. XLVII.

QVum Bibliorum interpretes non ſemper exacta herbarum cognitione ſint imbuti, viri alioqui linguarum peritia ad miraculum inſtructi, fit nonnunquā vt ſtirpium aliam pro alia ſubſtituant, ambiguitate vocis Hebrææ decepti. Sic non deſunt (inter quos eſt Franciſcus Georgius Venetus reconditæ eruditionis vir) qui Libanotida, hoc eſt, noſtratē Roſmarinum Coronariam pro Hiſſopo vertendam cenſeant, quæ vox à thuris odore nomen ſortita eſt, quem fruticem aut virgultum Iudæi in faſciculos manuales coactum ac complicatum, ſcoparum more, cō ſpergendis luſtrandíſque hoſtiis immolatitiis accommodabant. Nominis autē vicinitate decerpti (nā Latinam vocem refert Eſop) Hiſſopum tranſtulerunt.

Lib. 7. ca. 27. de Ha. mundi.

quium vt isti censent, Rosmarinum fuerit interpretã-dum. Quum etiam Iudæi nostra hac ætate (vt audio) fruticis huius fasciculo vtuntur, vbi sacrificia sua peragunt, ac cæsis hostiis peccata expianda sunt, imbuto in tinctóque hoc fruticulo animãtium sanguini, quo adstantes conspergunt, Quod ipsum olim Ethnici factitabant (mutuato à Iudæis expiandi ritu) vt Iuuen. Persius, Horatius passim testantur ramusculo Oliuæ, cuius rei exstat luculentissimum exemplum apud Virgilium, qui pompam funebrem describit, qua Misenus Aeolides generosi hominis more effertur. Sic enim rem prosequitur.

Aenedi. 6.

Postquam collapsi cineres, & flamma quieuit,
Reliquias vino, & bibulam lauere fauillam,
Ossaq; lecta cado. texit Chorinæus aheno.
Idem ter socios pura circumtulit vnda,
Spargens rore leui, dixitque nouissima verba.

hoc est manibus eius optima quæque precatus est, quo officio etiã nostrates mortuos prosequuntur, vbi sepulchro inferri contingit. Nostri autem sacrifici ex veteri instituto in hunc vsum manipulo vtuntur ex cetis confecto, atque aque sacrata adstantes conspergũt, nulla quidem, vt mihi persuadeo, superstitione gentili sed vt Dominicis diebus hoc symbolo baptismus in mentẽ reuocetur, quo is ritus ac ceremonia sit instauratio ac velut repræsentatio eius Sacramenti quod semel adhibitum, nunquam iterari debet: cæterum vt ad Rosmarinum referatur oratio, scatent passim omnium horti viuaci hac fronde, folio tenui, crebro, oblongo, crassiusculo, colore intus candido, supernè viridi, suauiter odorato, flore ceruleo, oleoso, ita vt si in vasculo distillatorio ex hoc aqua eliciatur, oleum innatare videas, Quod ego paralyticis & apoplectis sa-

Aquæ cõsecratæ aut lustralis origo.

Aquæ Rosmarini vis.

ſalubriter admouere ſoleo, ceruicē ac nuca illo inunćto. Odor fruticis animum reficit. præſentaneam autem vim obtinet in expugnando morbo Regio qui vulgo Ictericus appellatur perfuſa extima cute flauo felleóque colore: ſic vt hęc vis etiam ad animum trãsferatur vitiorum neuis ac maculis deformatum. Rurſum morbum comitialem qui menti vim infert, impugnat. ſic omnibus autor ſum vt in elixarum carniũ liquamine crebro eius vſum admittant. Odor accenſi fruticis peſtis contagia fugat, atque ædes ſuauis odoris fumigio à vitioſo halitu tutas præſtat. Conficitur ex eius floribus medicamentum, quod quoniam diu ſubſiſtit, *Conſeruã* triuiales Pharmacopolæ vocant, cuius vis cerebrum mirè confortat, ſi nimio humore oppreſſum eſt, memoriã collapſam erigit, & ne quis morbo caduco, apoplexia, paralyſi, ſpaſmo corripiatur, aut caligantibus oculis efficiatur, ſingulari vi ac efficacia inſtructa eſt. Quum autem thuris odor ac ſuffimentũ Deo offerri ſolet, eóque homines illi litare, non alienum à ratione eſt Iudæos thurificis fruticum odorib. eſſe vſos, ac Roſmarini miniſterio (quæ ſingulari vi pollet in expugnandis cerebri morbis, vbi mentis ſedes eſt & herba grato odore imbuta eſt) ſua ſacra per egiſſe: vt nunc Chriſtiani viuida ac feruenti per fidem in Chriſtum oratione ſe Deo reconciliant, qui cultus illi omni thure ac ſuffimento eſt gratior magíſque acceptus: quanquam nihil vetat Baſilicas atque ædes ſacras odoribus perfundere ac virente fronde, herbíſque redolentibus vel ſuffitu, odoratas præſtare, modò abſit ſuperſtitio, nec columen pietatis in iis vt pleriſque aliis conſtituatur.

Morbi Regij remedium.

Oratio ſacrificium Chriſtianum.

Adhibentur enim huiuſcemodi adiaphora, hoc eſt, indifferentia ad decus & ornatum religionis,

atque vt habeat populus aliqua honesta oblectamenta quibus reficiatur. Sic passus est Christus sibi deferri hoc honoris, vt impuberes ac promiscua multitudo faustis acclamationibus se prosequerentur, sibíque cõgratulantes Palmarum aliarúmque arborum ramos passim per vias ac compita prosternerent.

Ioan. 12. *Matt. 21.*

DE AMYGDALO ARBORE, CVIVS passim in sacris Biblijs fit mentio, & de qua desumitur insignis Metaphora seu collatio à Solomone Ecclesiast. cap. 12.

CAP. XLVIII.

Mygdalus arbor caudice procero assurgit multis ramis quaquauersum, vt nostras persica, brachiata, foliis salici proximis aut ligustro, aut vt ea quæ Belgis *Persica* & volema profert, flosculo candido, foliis distincto, quæ tametsi mense Ianuario aut paulò serius statu cœli adhuc rigido florescat, apud Zirizæos tamen fructus qui nobis *Amandel* dicitur, prę-coci partu maturescit. Vidi enim ante sesquiannum in nuptiali pompa generosi viri *Brunonis vviingaerds*, in quem Socer *Hieronymus à Seroskerka* Zelandiæ Orientalis eis Scaldem Quæstoriam dignitatẽ transtulit, Amygdala ex arbore recens decerpta ea maturitate vt cum Italicis vel Hispanicis certare possent sic vt effracto lignoso putamine nucleum intus exhiberent candidissimum, denique succulentum, miróque sapidum adeo vt Proceres aliquot Bataui qui illuc acciti erant, obstupescerent atque incredibili admiratione afficerentur quum spectarẽt in tam despicata maritimi tra-

Amygdala Zelandis nõ denegata

ctus regione tam speciosos fructus enasci. Muniti autem erant fructus amygdalini gemino tegumento atque inuolucro puluinati primum cabycis, mox lignei putaminis, cui suberat nucleus membrana obductus, qui in aqua egelida aut tepescenti maceratus, mēbranam totam exuit, & se edendum zaccaro insperso exhibuit. Amygdalus non prorsus nostrati Persicæ absimilis, nisi quòd huic folia maiuscula sint & flos puniceus, illi candidus, fructus Persicæ orbiculatus, carnosus, succulentus, sapidus, vinosus, foris languinosus, dura intus ac scabra nuce, amygdalis prorsus affinis, nisi quod maiori læuore sit nux amygdalina, nec ita foraminosa: fructus amygdalini cortex nihil habet quod edi possit, sed tantùm nucem ambit membranosum tegmen puluini forma, intus verò exhibet nuclum nunc amarum, nunc dulcem, quorum prior ebrietatem arcet præsumpta, exiccandi ratione, nam humiditatem vini ac vaporem consumit, eúmque prohibet ad cerebrum efferri. cæterùm amaritudinis ratione, & quòd incidendi extenuandíque vi pollet viscerum internorum obstructiones amolitur, hoc est, hepar, lienem, renes à crassis humoribus expurgat, vrinam prouocat, calculum atterit, vt etiam nuclei Persicorū. næuos, lentigines, maculas in facie cutéque extima eluit abstergendi efficacia. Quum autem vulpes calidis & siccis tabescant, vsu amygdalorum amarorum emoriuntur, nisi aquam confestim lambant, atque amaritudinem quæ vitalem succum illis depopulatur, mitigent ac diluant. Dulcia amygdala (quo commeatu Iacob patriarcha filios instruxit, quum famis tempore in Aegypto illos amandaret) corpus alunt ac saginant, pectus expurgant, tabidis conferunt, somnum placidum conciliant, delatis ad cerebrum suauibus ac so-

Amara Amygdala quid præstent.

Amara amydgala vulp noxia.

Genes. 43

poriferis vaporibus:gummi verò eáque resinosa concretio,quam fisso per æstatem, hiantéque cortice arbor exudat,astringit atque inspissat humores tenues, ac sanguinolentas excretiones cohibet. Ex hac speciosa atque fructifera arbore quæ prœmaturè floret, atque albescente flosculo spectabilis est,desumit Solomon insignem Metaphoram in Eclesiaste capite vltimo,adiectis aliis quibusdam verbis translaticiis tam obscuris & intricatis,vt non cuiuis sint explicabilia,& quæ Oedipo opus habeant coniectore,quibus tamen pro virili atque ingenij nostri tenuitate aliquid lucis adferre conabor. Toto autem hoc Capite desumpta ex rebus nouissimis, passimque obuiis collatione cõmonefacit hominem officij sui, vtque in ætate iuuenili saluti suæ inuigilet,cohortatur,antequam ætas ingrauescat, &corpus senectutis incommodis opprimatur. Itaque Deum ante oculos constitui vult atque in eum mentem contineri defixã,nec vllo more committendum,vt in virescente ille in obliuionem deueniat,sed viget ætas atque adhuc in flore æui cõsistit omniáque membra suis officiis funguntur, Deũ vitæ integritate ac moribus inculpatis demereri studeat, Eleganti autem periphrasi indicat,quo modo homo in ætate florida constitutus sensim deflorescat, atque vt Iob testatur, conteratur, & velut vmbra aut fumus euanescat,sic vt singulis momentis detrimenta concipiat,atque in deterius rapiatur, omniúmq; mẽbrorũ vsu & functione priuetur.Accessu enim annorũ (nã singula membra Solomõ persequitur)caligant oculi,aures obsurdescunt,lingua titubat & efficitur impedita,nares odorandi facultate destituuntur, tremũt manus,labascunt pedes,dorsum incuruescit, totáque corporis compages pedentim dissoluitur. In hunc

autem

Gummi amygdalinum.

Cap. 12.

Cap. 14.

autem modum (vt autoris verba enarrem) concionē ſuam proſequitur. *Memento Creatoris tui in diebus iuuentutis tuæ, antequam veniat tempus afflictionis* hoc eſt, antequam te circumuallent ſenij incommoda & morbi, *de quibus dices, non mihi placent, antequam tenebreſcant Sol & lumen & ſtellæ & Luna reuertantur nubes poſt pluuiam*, hoc eſt, caligo & nebula oculorum cum lachrymoſa lippitudine, *quando commorabuntur cuſtodes domus*, hoc eſt, coſtarū propugnaculū quod interna viſcera munit ac tuetur, *& nutabunt* ſeu vacillabunt *viri fortiſſimi*, hoc eſt, pedes qui corpus librant ac fulciunt. *& otioſi erunt molentes in minuto numero*, hoc eſt, quum edentulus eris, cibúmque ægrè conficies mandibulè: *& tenebreſcent videntes*, hoc eſt, oculi, *& claudentur oſtia in platea*, hoc eſt, via & meatus quo cibus in ſtomachum defertur in humilitate vocis molentes. *& conſurgent ad vocem volucris. Et obſurdeſcent omnes filiæ carminis*, hoc eſt, aures quæ ſonorum modulatione affici ſolent. *Excelſa quoque timebunt & formidabunt.* hoc eſt, quum pedes labant editiora loca non conſcendent, vel aliquid ex alto delapſurum metuant *In via florebit Amygdalus, & impinguabitur locuſta*, hoc eſt, pedes intumeſcent ob debilem concoctionem nam locuſtæ exporrectis pedibus ſaliunt, quod ſenibus eſt denegatum. *Et diſſipabitur Capparis. Antequam rūpatur funiculus argenteus, & vita aurea recurrat, & conteratur hydria ſuper fontem & confringatur rota ſuper ciſternam & reuertetur puluis in terram vnde venit, & Spiritus redeat ad Deum qui dedit illum.* Hæc partim Allegoria qua Solomon aliud dicit, aliud intelligit partim Metaphora (qua verba commoditatis gratia transfert per ſimilitudinem à propria ſignificatione ad alienam extimulat ho-

Locus Solomonis Allegoricus.

Caput Eccleſiaſtæ 12. explicatum.

minẽ oſcitantẽ ſuæque ſalutis negligentẽ, vt Opificis ac Creatoris ſui memor ſit, illúmq; idẽtidẽ ob oculos conſtituat, nec vnquã in obliuionem deuenire patiatur: atque id præcipuè in adoleſcentia atque ætate iuuenili quę minùs prouida, ſegniter ſaluti propriæ inuigilat, ſuíſq; cõmodis proſpicit. quod ipſum eò magis amplificat, quòd ſucceſſura ſint deteriora, quib. id perfici nõ poſſit. Quocirca acriter ſtimulat mẽtes ignauas & ſocordes, vt ab ineunte ætate in Deum mentem habeant erectam, antequam ſenium ingraueſcat, & accelerari contingat dies malos ac tempora, annóſque plenos incommoditatis, moleſtiæ afflictionis. Nam ſilicernio ac capulari ſeni omnia ſordeſcunt vitæ oblectamenta, voluptates, deliciæ, tripudia, cantilenæ, riſus, ioci, lepores, omniáque faſtidiuntur edulia, cupedię, condimenta, bellaria, nec vllis rebus quamlibet ſuauibus afficiuntur, quibus fere iuuentus occupari ac detineri ſolet. Hanc autem occaſionem redimendæ ſalutis eò magis arripiendam prædicat, quòd in ætate decrepita & inclinata animus vnà cum corpore flacceſcat, mens obnubiletur, memoria, ratio, intellectus, omnéſque animæ facultates extinguantur, extincta luce, inſitóque naturę lumine ſopito. Etenim (vt ordine ac continuata ſerie Solomonis caput illuſtrem) ſenio confectis oculi cæcutiunt, ac præter caliginem lippitudine vitiantur, vt Sol & Luna illis vix conſpici poſſint. Tunc manus quarum in perficiendo opere vtimur agilitate ac miniſterio tremulæ efficiuntur, atque ad opera manuaria inutiles. Tunc pectus anheloſum eſt, ac ſpiritus propter coſtas ſubſidentes ægrè ducitur. Tunc pedes qui corpus vt baſis ac columnæ fulciunt, labant ac incurueſcunt ſic vt in ingreſſu ſcipionis adminiculo indigeant. Tunc dentes qui cibum molunt ac conficiunt, operá-

operáque mandibularum alimenta conterunt, imminuti officio suo perfunguntur, vt edentulis assolet. Tunc visus imminuitur, atque oculi qui velut ex cauernulis atque animi fenestris prospectant, deficiunt & obscurantur, aut conniuentibus ac collapsis palpebris earúmque musculis minutim ac velut per nebulam vident, vt ij qui vix in platea obuium discernunt. Tunc fauces ægrè cibum deglutiunt, occluso ob siccitatem gulæ meatu ac tramite per quem alimenta in stomachum deferuntur, dentibus etiam inualidis, exesis, infirmis qui cibo elaborando atterendóque non gnauiter insistit. Tunc somnus tenuis est & exilis ob cerebri siccitatem, vt senex ad auiculæ sonitum expergiscatur. Tunc offuscatur vox, & stridet ariditate exasperante vocalem arteriam, prorsúsque ad cantillandum est inidonea. Tunc ad leuissimum strepitum expauescit, totúsque meticulosus ac pauidus semper aliquid sibi imminere, ac è sublimi delapsurum metuit, sic vt non temere per compita, & plateas ingrediatur, nisi subinde respectet. Tunc florescit *AMYGDALVS*, hoc est, Caput albescit canicie sic, vt eminus conspici queat, quemadmodum Amygdalus arbor quæ candidos in summitâte flores producit, ac longissimè se spectandam exhibet. Tunc vox exilis erit, imminuta, ac stridula. Tunc læuissima quæque illi erunt oneri ita, vt ne muscam quidem perferat. Tunc peribit appetitus qui ferè Capparis condimento irritari solet, totúmque rerum carnalium desiderium abolebitur. Hæc aliáque incommoda homini obuentura commemorat Solomon, ingrauescente ætate ac deuexa, antequam mutua animi concordia ac confœderatio, qua hęc conglutinata sunt, dissoluetur, & priusquam ex hoc corpore animum emigrare contingat in sedes illi desti-

Amygdali metaphora.

natas. Quocirca homini has ærumnas in mentem reuocat, quò in ætate florida ac virenti in Deum defixos habeat oculos, illíque suam vitam, mores, ac studia approbare studeat. *Antequam* (vt concionem prosequitur) *rumpitur funiculus argenteus*: quo designat Spinalis dorsi medullam, quæ ex Cerebri substantia argenteo splendidóque colore producta (vt etiam in brutis animantibus conspicitur) à basi occipitis, hoc est, capitis parte postica vno productu per quatuor & triginta vertebras (qui & spondyli dicuntur) ad os caudæ quod ad anum desinit, porrigitur. Quum autem istæ spinæ seu dorsi contextus cui costæ velut curuatæ trabes adhærescunt. atque affixæ sunt, sit velut Carina, (nautæ *kiel* vocant) cui totius nauigij moles incumbit, tota vis, robur, fortitudo, munimentum humani opificij ac structuræ in spina eiúsque medulla consistit, sic vt scitè Solomon homini imminere interitum pronunciet, quando illam conuelli vel rumpi, vel dissolui contingat, sub confracti argentei funiculi Metaphora, quod instante morte euenit. Cæterùm quod sequitur, *Frangitur aut quassatur fons aureus*, ea figurata loquutione Cor vitæ fontem designat, à quo arteriarum riui (vt ab hepate venarum propagines) producuntur, qui & spiritus vitales, & rubicundum sanguinem secum deuehunt, membráque fouent & irrigant. Per Hydriam autem vel quæ conteritur iuxta fontem vel scaturiginem Renes intelligit & vesicam meatúsque vrinarios, qui ferè in senibus collapsi & in angustum contracti non præstant officium suum, sic vt accelerati interitus causam præbeant. Sequitur, *Et confringatur rota super Cisternam, vel conquassatur & corruet currus fractis rotis in foueam.* Quibus verbis denotat Caput quod ferè moribundis

Spinæ dorsi carinæ nauis assimilis.

dis inclinari solet & in humeros deuolui. Est autem caput rotundum & globosum, quod vt rota versatilis quaquauersum mouetur dextrorsum, sinistrorsum, nunc in pronam, nunc in supinam partem, cui mouendi & sentiendi facultas attributa, ex eóque spiritus animales orti per corpus diffunduntur, ac motum sensúmque neruis impertiunt: imminente autem morte Caput primum ferè labescit ac corruit (vt in oculis perspici potest qui omnium primò moriuntur, aut mortis indicia proferunt) ac totum corpus in præceps rapit, fractísque omnibus membris, vt axe currus aut vehiculi, omnem corporis structuram in foueam deiicit. Hunc itaque subesse sensum Solomónis verbis, testantur subsequentia. *Nam tunc*, inquit, *puluis in terram ex qua desumptus est, & Spiritus ad Deum qui dedit illum, reuertetur.* Cæterùm vt ad Amygdalũ regrediar, Iacob Patriarcha, cui post à videndo Deo Israeli nomen inditum est, à socero Laban parùm ciuiliter aut pro æquitate rei tractatus, miro vsus est astu ac stratagemate, subdolo quidem ac fraudulento, nisi industriam inter preteris atq; ingenij dexteritatem, qua mercedem auaritiæ prætextu denegatam: atq; hæreditatem fraude retentã ad se deriuaret, ratione Physica ad id perficiẽdum vsus accepit enim virgas ex Amygdalo, Corylo, populo, castanea, easque decorticatas in alueo ac canali posuit ante ouium oculos, vt quum potum venirent, in earũ conspectu conciperent, cũ autẽ omnibus animantibus atque etiam fœminis formæ ac species rerum imaginatarum concipiuntur ex rebus obiectis, illæque fœtibus imprimuntur, factum est vt pedes fœtus ederent versicolorẽs ac variegatos, maculísque distinctos, sic vt Iacobus non pœnitendam fortẽ sit con-

Gen.30.

Imaginatio conceptũ fugit.

ſequutus. Cæterum extat in Bibliis inſigne miraculum de virga Aaronis Amygdali in morem ſpectabili florum ac fructuum amœnitate germinante, qua Deus perfracto populo voluntatem ſuam teſtatam eſſe voluit, & palam facere omnibus, quem præfici velit diuinis miniſteriis ac ſacerdotis munere fungi: Abſorptis itaque terræ hiatu, ſolóque dehiſcente Dathan & Abyron vna cum primariis aliquos conſpirationi contra Moſem & Aronem conſociatis, qui ſe diuinis rebus ingerere tentabant nullo Dei mandato aut vocatione cæſis interim ex promiſcua plebe ac gregaria multitudine quatuordecim millibus & ſeptingentis, demandauit Deus Moſi vt acciperet duodecim virgas inſcriptis ſingulis virgis Principum nominibus inter quas erat Aaronis Leuiticæ tribus. Et poſuit ſingulas Moſes in tabernaculo teſtimonij poſtridie ingreſſus Moſes tabernaculum oraculi, vnde à Deo reſponſa peti ſolebant, inuenit germinaſſe fruticis in morem virgam Aaronis Leuiticæ familiæ, ac turgentibus gemmis flores emerſiſſe, qui foliis dilatatis Amygdala protulerunt. proferens autem Moſes virgas omnes de conſpectu Domini, ſpectandas illas exhibuit vniuerſis filiis Iſraël, qua re viſa, acceperunt ſuam quiſque virgam. Aaronis autem in ſignum rebellionis in tabernaculum relata eſt: quo ſedato ſopitóque murmure ac fremitu inconditæ multitudinis, ea virgo exemplo ſit, ne amplius contra Deum eiúſque miniſtros inſurgant. Hiſtoria hæc illuſtre documentum omnibus exhibet, nempe vt nemo ſibi vſurpet aut vendicet vllam functionem, aut vltro ſe illi ingerat, niſi Dei iuſſu & vocatione accitus vel etiam communi conſenſu ac ſuffragio eorũ quibus ea

Num.16. & 17.

Documentum ex hiſtoria Aaronis.

res

res per Dei Spiritum demandata est. quemadmodum Paulus ad Hebræos testatur Christum non sibi arrogasse eum honorem ac dignitatem, vt constitueretur Pontifex qui peccata abolet effuso suo sanguine, sed hac perfunctum legatione iussu Patris qui illum constituit perpetuum Sacerdotem secundum ordinem Melchisedech. Cui itaque virga, hoc est, regendi docendíque munus commissum est, ac delegata functio propagandi Euangelij, ille se alacriter operi destinato accingat, suæque vocationi gnauiter insistat. Atqui vt Aaronis virga priùs arida, virtute diuina virescere incepit, ac præter fructúmque salubrem proferre: ita quoque par est vt ministri verbi Dei germina virtutum proferant, ac salutari doctrina illos, quorum cura iis demandata est, imbuant, vt fructus bonorum operum per fidem in ipsis cõspiciantur. Quod Christus sedulo inculcauit Petro ter ab illo stipulatus amoris confessionem, & pascendi gregis diligentiam. Videtur autem mihi admodum appositè ac conuenienter Nux Amygdalina posse statui vitæ Christianæ symbolum, in qua vt superiùs de Iuglande diximus, aspera mitibus, amara dulcibus, dura mollibus ac suauibus mista sunt, nam per ligneum durúmque putamen aduersitates, labores, ærumnæ, incommoda designantur: per nucleum dulcedine imbutum suauitas & solatium, dolorúmque fomentum & mitigatio.

Cap. 5.

Hortatio

Amigdalina nux vitæ Christianæ symbolum.

DE PLANTANO EIVSQVE NAtura, à qua Similitudinem desumunt sacri scriptores.

CAPVT XLIX.

LATANVS arbor est externa atque aduētitia, vmbrarum gratia ex Asia in Europam aduecta, sic vt Plinius testa tur ad Morinos vsq; Belgarum olim extremos Romani imperij tributarios esse delatam. Diffundit hæc arbor amplissimè ramos, cortice crasso, folio vitis aut Ricini, hoc est, eius stirpis quę vulgò *Palma Christi* dicitur, ob folia in expansę manus effigiem articulata, Catapotiæ maioris etiam nomine cognita, quòd semen cui inest vis purgatrix, pilulis quæ Græcis *Catapotia* dicuntur, ab orbiculari forma, sit inclusum. verùm Platano, quàm huic frutici folia paulò minora sunt, lōgo pediculo, hoc est, petiolo quo folium aut fructus dependet, rubicūdo, flosculo paruo ac pallido, baccis rotundis atq; orbiculatis, scabris ac lanuginosis. Prębet hęc arbos, quòd patulis sit diffusa ramis, ac quaquauersum exporrectis, scenas & vmbracula, vt apud Belgas fagus, vulgo *Buecken*, laxatis ac deflexis expansisq; in omnem partem cultoris industria ramis, eáq; elegantius Tilia seu Philyra Belgis *Linden*, cuius apud Brabantos ramosa illa arboris propago, & natura & arte exculta vmbrā exhibet & exclusio Solis æstu opacum frigus adfert sic, vt subsidentes mirè afficiat frondosa concameratio, ac lassos languidósque suauiter reficiat. Non desunt qui quum Tiliam hæc præbere commoda videant, ac salubri vmbra astantes recreare, Platanum existiment, Alij fagum, quòd Virgilius cecinerit.

Li.12.6.1. *Palma Christi siue Ricinus herba.* *Fagus.* *Tilia.*

Eclog.1.

Tityre tu patulæ recubans sub tegmine fagi
Siluestrem tenui Musam meditaris auena.

Verùm magno errori inuoluti sunt, quum illis nulla in

in foliis cum Platano sit affinitas. Arcent quidem illæ arbores, vt Platanus, Solis ardorem, ac caput ob densam foliorum pompam ab æstu tenentur, sed non conspicitur ea species & forma foliorum in nostratibus arboribus, non emanat ex fronde ea suauitas & expiratio quæ salubri halitu proximos afficiat. Est enim Platanus ea vi imbuta, vt venenata quæq; arceat, ac Serpentes longe abigat adeo vt vespertilionibus hæc arbor aduersetur, nec facile sub ea nidulentur, eiúsque vmbram ferre sustineant. *Platani vis & natura.*

Quocirca sacri scriptores hanc etiam narrationibus suis accommodant, ex eáque similitudines desumunt. Sic Sapientia sui commendatrix, atque in enarrandis propriis encomiis occupata, commemoratione excellentium arborum, indicat se omni virtutum genere exornatam, ita, vt sibi adsit decus, honor, dignitas, amplitudo, sublimitas, fauor, gratia, venustas, quibus dotibus suos sectatores etiam illustrat. fatetur se frondescere ac fruticare, vt Platanum arborem speciosam, quæ irrigata aquarum affluentia augescit, atque incrementa suscipit. Arbor enim hæc impensè humore delectatur, ac sitibunda est adeo, vt vini irrigationem non respuat, quod ipsum factitasse Hortensium Macrobius refert, quò viuacior esset ac magis spectabilis. Vt autem Platanus ramos ac propagines longè latéque diffundit, ac tam gratam vmbram exhibet, vt Xerxes Persarum rex totos dies illa se oblectaret: Ita sapientia quæ ab Altissimo promanat, omnes qui eò confluunt, ac sub eius vmbra se recondunt, suauissimo Diuinitatis afflatu fouet ac recreat, illorum curam ac tutelam suscipit, illósque ac omni iniuria atque incommodo defendit. Sic orat Dauid, *Sub vmbra alarum tuarum protege me.* Et Hie- *Eccle. 24.* *Lib. Sat. 3* *Xerxes platani vmbra delectatus.* *Psal. 16.*

remias plorabundus quæritur se hoc solatio destitutum populi Iudaici personans sustinens. *Spiritus oris nostris Christus Dominus captus est in peccatis nostris, cui diximus, in vmbra tua viuemus ingentibus*, hoc est, illius præsidio fulti subsistemus & tuti erimus ab omni insultu. Cæterùm quum sint in Palestina ac Syria totóque illo felicis Arabiæ tractu amœnissimæ summæque proceritatis arbores ob soli vbertatem atque aëris temperiem, Propheta ex rebus obuiis ducta similitudine Regum atque Imperatorum magnatúmque splendorem, magnificentiam, sublimitatem potentiam, maiestatẽ celsissimis arboribus vt Cedris cõparant. Et si qui aliis sunt paulò inferioris notæ Principes vel Satrapæ quorum non tanta est potentia, vt cum summis certare possint, aut cum illis paria facere: sed tamen in aliquo numero censeri possint, & quibus obtigit non pœnitenda dominatio, non Cedro sublimi atque immensæ altitudinis arbori sed Abieti vel Platano aliisque minus proceris aut speciosis arboribus comparantur. Itaque Deus apud Ezechielem amœnissima vtitur Metaphora in describenda amplitudine ac sublimitate Pharaonis quantóque vtatur successu ac prosperitate quid incrementi florentissimo Regno accesserit, quos progressus acceperit, sic vt pronunciet nullum Regem illi parem, nec quẽquam illius magnificentiam, adæquare: illum tamen ex tanto fastigio ac gloria minimo negocio deiectũ iri, quemadmodum celcissimæ arbores securi deiici solent ac conuelli. Sic enim propheta narrationem prosequitur, qua Deus superbo elatóque Regi, cui vt nunquam Deus in mentem venit, ita eius populo fuit infestus exitium minatur: *Factum est*, inquit Ezechiel, *verbum Domini ad me: Fili hominis dic Pharaoni Aegyptiorum*

Threno.4.

Magnates celsis arboribus comparãtur.

Ezec.13.

ptyorum Regi & populo eius, Cui nam aßimulatus es in magnificentia tua? Ecce Assyrius Cedro similis est in Libano, pulcher ramis, frondibus vmbrosus, tanta proceritate & altitudine vt inter condensas frondes sit cacumen eius. *aquæ nutriuerunt eam.* Abyssus seu terræ profunditas qua radices aluntur, in altum illam euexerunt, quúmque extendisset ramos suos, hoc est, vires & potentiã assequutus esset Pharaonis dominatus, in ramis eius fecerunt nidos omnia volatilia cœli & sub frondibus eius genuerunt omnes bestiæ saltuũ, & sub vmbraculo illius habitabant plurimarum gẽtium cœtus. Qua Metaphora indicat Pharaonis imperio multas nationes esse subditas, illíque tributarias ac vectigales. Erátque pulcherrimus in magnitudine sua, in dilatione arbustorum suorum, hoc est, propagando imperio, ac dilatandis proferendísque finibus. Erat autẽ eius radix iuxta aquas multas, quę affluenter illam irrigabant. Quibus verbis designat opes illi accreuisse in immensum ob negotiatorum frequentiam, atq; vltrò citróque commeantium turbam. Cedri non fuerunt altiores in paradiso Dei, Abietes non adęquauerunt summitates eius, & Platani nõ sunt æquatæ illius frondibus. Quo indicat nullam prouinciam ei parem, nec Iudæam quæ sanctissima religione exornata est, nec vllas alias nationes quæ Dei cultum amplectuntur illi conferri posse. Ob tantam autem inquit, pulchritudinem & eminentiam ęmulata sunt eam omnia ligna voluptatis quæ sunt in paradiso Dei, hoc est, inuidia quadam & æmulatione moti sunt finitimi qui Deum colunt & venerantur. Vrit enim aliquãdo pios felicitas & successus impiorum, ita, vt improborum prosperitas illos propemodum vacillare faciat, atque à studio recti dimoueri. Quod ipsum testatur Dauid,

Locus Ezechielis explicatus.

Successus impiorum pios aliquãdo vrit.

Psal. 72.

quum inquit, Mei autem penè moti sunt pedes, penè effusi sunt gressus mei, qui zelaui super iniquos, pacem peccatorum videns. Huius quoque rei indignatione motus Hieremias cum Deo disceptat, & quodammodo cum illo expostulat, quòd via impiorum prosperetur, & benè sit omnibus qui præuaricantur & iniquè agunt. In eodem argumento versatur Abacuc, & cum Deo propemodum rixatur, Quare respicis contemptores & taces, conculcante impio iustiorem se? quasi diceret, Cur conniues? cur dissimulas, & quodammodo mussas ad scelera & iniquitates improborum? Iob quoq; indignatur impios in tantam felicitatem euectos, vt reliquos habeant contẽptui. Quare, inquit, viuunt impij, subleuati sunt & confortati di uitiis? Domus eorum securæ & pacatę, & non est virga Dei super illos, &c. Hæc autem tametsi in speciem inter felicitates referenda videntur adeò vt piorum animos fatigent, & velut in lubrico constitutos ad ruinam propemodum impellant exitus tamen declarat, quam sint fallacia, incerta, momentanea, caduca, fluxa temporaria quibus illi fruuntur, quum Deus subito & repente omnia euertat, ac in nihilum redigat, vt ne vestigium quidem tanti fastus & potẽtiæ appareat. quod etiam alio loco indicat Dauid, *Adhuc pusillum, & non erit peccator, & quæres locum eius, & non inuenies.* Et paulò inferius, *Vidi impium super exaltatum & eleuatum sicut Cedros Libani, & transiui, & ecce non erat: quæsiui & non est inuentus.* Quo denotat improbos in maximam sublimitatem attolli, sed ex florenti rerum statu, exquieta possessione deturbari, illorúmque põpam ac strepitum euanescere vt fumum, sic, vt ne posteritas quidem in vllam regni partem aut hæreditariam possessionem admittatur, sed euertatur florentissima familia, & aboleantur ædes & palatia splendi-

Cap. 12.

Cap. 1.

Cap. 21.

Psal. 36.

Dauidis locus explicatus.

da,à quibus ferè Reges & magnates nomen ſortiuntur.Exempla quotidie ſuppeditant Belgarum aliquot proceres geſtamine Regio decorati, quorum opes, decus,magnificentia deffluxerunt,& nominis celebritas extincta eſt,quòd in tanto ſplendore in quo erant conſtituti,nulla habita ſit Dei ratio, nec ſuam felicitatem Supremo numini acceptam referre ſtuduerint: Quò ſpectat hæc Ezechielis Metaphora, qua Deus Regi ampliſſimo interitum minatur, eò quod Cor eius elatum eſſet contra Deum ſic vt aliis prædæ ſit futurus,atq; ad internecionem delendus, ipſis etiam cõ fœderatis in eandem calamitatis ſortem deiectis, qui bus accedunt multa alia detrimẽta quæ Ezechiel hoc Capite multis Metaphoris amplificat. Huic prorſus affinis eſt illa apud Eſaiam Dei comminatio cõtra faſtum,ſuperbiam,tyrannidem,crudelitatem, ſæuitiam Regis Babylonis,ſuper cuius interitu etiã lætatæ ſunt Abietes & CedriLibani,vt propheta differit.Qua Metaphora indicat Duces ac Satrapas,omnéſque illius iugo oppreſſos exultare atque exhilareſcere ruina atque interitu Tyranni ſuauiſſimi. Comparatur ille ob magnificentiam ac ſplendorem Regni,Lucifero ſideri argentei ac clariſſimi ſplẽdoris, qui Planeta nocturnis horis atq; inclinata iam die,Solẽ ſubſequutus, Veſperugo & Heſperus dicitur, Belgis *Auont ſterre*, de quo Virg. *Ite domũ ſaturæ,venit Heſperus, ite capellæ.* Matutinis autem atque antelucanis horis, primóque diluculo Solem pręcedens Lucifer vocatur Phoſphorus, denique ab amabili venuſtate ac ſplendore, lucidóque colore Venus, à qua & dies nomen ſortitur.Cui rei hæc ſubeſt ratio,quòd veneris ſtella ratione epicycli morã ac retardationem faciat in ſignorum ſpatiis.quo fit vt tardius progreſſa, poſt occaſum So-

Eſaiæ locus expli.

Eclog. vi

lis appareat, velut itineris eius comes, mox tamen maturans iter, ocyore ambitu vtitur, ac transiliendo se eripit à necessitate moræ, iustúmque cursum perficit, ac Solem matutino tempore pręcedens radianti splẽdore cœlum illustrat. Huic syderi quum Rex Babylonius memoratur assimilis, successu rerum magnarum elatus, suæque fragilitatis oblitus diuinos honores sibi deferri passus est, oppressáque Dei religione, ac profligatis eius cultoribus pro numine coli voluit, cuius insolentiam ac superbiam, læsæque Maiestatis crimen indignè ferens Deus, illum ex sublimi imperij solio deturbauit, omníque gloria ac decore spoliauit (quemadmodum angelum Satanæ qui Diuinitatem affectabat, Deóque proximas sedes ambiebat) & ea ignominia affecit, vt etiam sepulturæ honor illi sit denegatus, illata etiamnum memorabili clade regno Babylonico, eiúsque incolis, atque indigenis vndique prostratis. quæ ruina ac tam magnifici Regis interitus passim prouocauit populares & finitimos, qui eius pompam ac strepitum vel inuiti spectare ac venerari soliti sint, ad dicacitates, scommata, dicteria sic, vt mortuo cadaueri insultarent, quòd opulentissimus Rex qui solo nutu omnes territabat, ex tãta sublimitate ac fastu in tã acerbã ac seruilẽ conditionẽ sit pręcipitatus adeo, vt non sit inferẽdus sepulchro more Regio, sed (vt Hieremias Ioachimo Regi Iudaico minatur) sepultura asini sit humandus. Quo indicat corpus, vt asini & equi, feris & alitibus palàm obiiciẽdum. Quo spectat illa Esaię Ironia & insultatio. *Omnes principes nationum dicent, Detracta est ad inferos superbia tua*, hoc est, fastus, strepitus, magnificentia voluptates, deliciæ desierunt: *concidit cadauer tuum. Subter te sternetur tinea, & operimẽtum tuum erunt vermes*, hoc est,

Cap. 22.

Esaiæ 19.

Esaiæ locus explicatus.

eſt,corpus demortui nullo erit oblitum vnguēto aut aromate, vt Regibus aſſolet,quò à putredine corpus conſeruetur:ſed à lumbricis ac vermiculis arrodetur, vt infimo cuique cerdonum contingit. *Quomodo de cœlo cecidiſti Lucifer qui oriebaris mane ante coruſcantem Auroram? Corruiſti in terram qui vulnerabas gentes,qui dicebas in corde tuo,In cœlum cōſcendam,ſupra aſtra Dei exaltabo ſedem meam,& ſedebo in monte teſtimonij in lateribus Aquilonis, Tu verò in ſepulchrum detractus es in profundum lacus.* *Ambitio ruinæ obnoxia.*

Quo denotat eum vita,opibus,potentia exutum,& morte abſorptum, qui humanæ conditionis oblitus, ſe efferre ſupra humanam conditionem ſtuduit.Deiq; honorem ſibi vindicare. Quæ rerum vices documēto ſunt Regibus ac mortaliū cuique,vt ſe contineant intra limites,ac meminerint eas eſſe vices rerum humanarum,vt minimo momento ſumma in imū aliquando deuoluantur,eóque magis ſi homo faſtu ac ſuperbia intumeſcat contra homines, & criſtas erigat aduerſus Deum. Sic Paulus in felicem ac funeſtum exitum denunciat homini illi ſceleroſo ac perdito qui effertur ſupra ſoliū Dei,& ſe extollit ſupra omne quod dicitur Deus aut numen religioſe colendum,& à quo cuiuſque ſalus & incolumitas dependet,adeo vt in tēplo Dei ſedeat oſtentans ſeipſum pro Deo,& exercēs palam ſæuitiam ac tyrannidem in ſanctos qui volunt piè viuere in Christo Ieſu: quem Deus ſuo tempore conficiet potenti ſpiritu oris ſui, atque ementita falſáque Diuinitatis ſpecie iactantem abolebit claritate aduentus ſui,quod detegetur omnis impoſtura, & euaneſcet(multis obſtupeſcētibus,qui eius fraudulētis prodigiis & portētis demētati erāt)vt fumus eius doctrina,& fucata fictáq; religionis ac pietatis ſpecies. *2.Theſ.2.*

EX FRVTICE, VIRGVLTO, SVRCVLO, *termite, malleolo, palmite, germine, gemma qui & oculus in arboribus ac plerisq; alijs, desumptæ similitudines quibus Prophetæ vaticinia illustrant.*

CAP. L.

Frutex. Rutex appellatur quidquid ab radice multiplici caudice ac ramosum se profert, sed quod ad iustam arboris procе-

Virgultũ. ritatem non assurgit. Virgultũ est è terra emergens fruticosa virgularum congeries, quæ cõpluribus ramulis ac lignosis surculis cõstat, nec vt herba emoritur. Hæc aliquando excolitur vt arborescat. Surculus est germen quod ex ramis sim-

Surculus. plex & indiuiduum oritur. qualis nobis in ramusculorum summitate ad insitionis vsum accommodatur, *Inte* Belgæ vocant, quo efficitur, vt

Virg. Geor. 2. *Aliena ex arbore germen*
Includas: vudoque doces inolescere libro.

Est autem Surculus in arbore, velut succrescens soboles & propago, vt in familia nepotum & agnatorum successio. Vnde *Surculare*, hoc est, adnascentes arbo-

Malleoli ribus surculos adimere. Malleoli & palmites à sarmé-

Palmites. tis, hoc est, prælongis vitis virgulis porriguntur, nouellæ sunt vineæ germinationes, inter quas sunt pampinarij, qui nihil aliud quam pampinis ac foliorũ pompis luxuriant. quibus nihil speres quam ostentamenta

Ioan. 5. stirpis: vt ficus Euangelica Christo detestata. Sunt enim stolones & inutilis fruticatio resecanda ferro, ignique destinanda. Qua Metaphora Christus impios atque improbos designat. Alij palmites fructuarij sunt, à quibus insequente æstate fructus speratur. nam ineunte vere palmites concepto humore, velut animati, protuberare incipiunt, ac velut parituri extumes-

cere,

mescere sic vt gemmæ in iis se proferre incipiant, Quod Cicero indicat, In vitibus primo vere existit tanquam ad articulos sarmentorum ea quæ gēma ditur vel oculos, quod extumescat. Vnde *Gemmare* vites dicuntur ac turgescere in spem futuri fructus, Indicauit id etiam Virgilius, *Gemma in vite quid.*

Iam venit æstas *Eclog. 7.*

Torrida, iam læto turgent in palmite gemmæ.

Germen est id quod ex ipsis arborum surculis primo vere exit, ex quo mox folium producitur. Sic verè nouo germinare dicuntur arbores & pubescere. Ex qua re post ver aduentare æstatem coniicimus: vt etiã indicat Christus sumpta similitudine à ficu germinãte ac proferēte grossos suos, quæ Metaphora superiùs explicata est de ficu. Termes auulsus est ex arbore ramus foliis vestitutus & fructibus onustus, præsertim ex Palma & Olea, de qua Paulus Apostolus similitudinē desumit cōtra illos qui fastu tumidi ac sãctimoniæ specie inflati alios despiciunt, ac concipiunt de se opinionē quàm pro humana fragilitate maiorē. Hęc prę-fari visum est Lector candide, quo plus lucis adferret plantarum cognitio ex quibus cōcinnæ similitudines & Metaphoræ desumuntur. neque enim solùm ex arboribus, herbis & fruticibts sacra historia Similitudines mutuatur, sed etiã ex earũ partibus & appēdicibus, radice qua alimentum alliciunt, trunco per quem diffundunt, cortice quo muniuntur ramis, fronde, foliis, flore quibus exornantur: fructu, semine quibus propagantur, Sic Esaias, vt rem aggrediar, quum de Christo, eiúsque ministerio vaticinatur, atque illum oculis hominum spectandum exhibet, describit tã salutarem summi patris legatum nulla specie, nulla formæ dignitate fuisse, sed abiectum despicatum, ita, vt *Germen.* *Mat.24.* *Termes.* *Rom. 11.* *Cap.53.* *Ioan. 16* *Rom.10*

nullus propemodum illo afficiatur, aut illum vt gratiosum hominem ac fauorabilem complectatur, Simi lem dicit Christum virgulto aut surculo qui emergit ex terra arida, ieiuna, squallentíque ac siticulosa sic, vt nullam spem pollicere posse videatur hominibus (nam coram Deo nihil illo sublimius) vt in vllam sublimitatem possit euehi, suámque propagare doctrinam, aut vlla ratione efficere vt aliquam spem de eo quisquam concipiat instaurandę salutis, vel aliquid magni ab illo sperare; adeo vt quum multi abiecti hominis specie offenderentur, eò res deuentura videatur, vt vix decimus quisque fidem sit habiturus tam magnificis promissis eorum qui illum prædicant, ac testatum orbi volunt Christum esse Seruatorem, salutísque humanæ vindicem, & assertorem. Quum enim in eo nihil fuerit spectabile aut visenda specie (nisi deuicta morte, exhibito resurrectionis triumpho, ac consummato salutis humanæ mysterio) profecto non mirum cuiquam aut absurdum videbitur tam paucos amplecti eius professionem eiúsque doctrinam arripere: quum vix dignum deputent in quem defigant oculos, ac spectare sustineant: & abiectior sit quàm vt eius consuetudine ac familiaritate vti cupiant. Longum autem esset omnia persequi quæ in hoc Capite Esaias commemorat de propagatione regni Christi, propterea lectorem ad huius Prophetæ interpretes relego Hieronymum Rupertum Tuicensem, Adamum Sasboudum recentiorem, & si qui alij in illustrandis Esaiæ vaticiniis fuerunt occupati. Omnium autem Christianorum interest locum huius Prophetæ accuratè eruere, in eóque identidem immorari, ac singula meditando excutere: quoniam in eo nobis proponuntur quibus maximè illustratur Christi & humilitas & gloria,

Esaiæ locus expli.

&

& quid nobis contulerit, quantáque passus sit, vt excussa seruitute ac tyrannide Diaboli, in libertatem damnatos assereret. Reuocat nos ad Christi exemplum Paulus Apostolus rigidus Christianæ religionis assertor & propugnator, atque hortatur, vt ita simus affecti, sic animati, vt Christus Iesus, *qui quum esset in forma Dei, non se rapinam arbitratus est, vt esset æqualis Deo, sed seipsum exinaniuit, vt assumpta serui forma, factus sit homini similis, & in forma repertus vt homo, factus obediens vsque ad mortem Crucis* ignominiosam, *quapropter Deus illum extulit in summam sublimitatem & donauit illi nomen quod est supra omne nomen, vt in nomine Iesu se flectat omne genu, cœlestium, terrestrium, & inferorum*, hoc est, nulla vis, nulla potestas tanta quæ non submittat se illius imperio. Sic Paulus vt etiam Esaias duplicem Christi naturam complexus est, humanam qua obnoxius fuit & expositus calamitatibus & miseriis hominum: & diuinam ob consequutum imperium, quo deuicta morte & Diaboli tyrannide, extinctóque peccato, mortales omnes in libertatem asseruit, sic vt nemo non illi assurgat, nemo non caput inclinet, nemo non genua incuruet, vbi tam sacrosanctum Iesu nomen vel proferri vel inclamari audit. Cæterùm vt in argumento suscepto progrediar, quum Esaias nusquam non Christi gloriam illustret, atque illius regnum, hoc est, Euangelicam professionem propagandam prædicet, Consolatur afflictos & mœrētes qui se destitutos omni præsidio existimant, vt concepta spe & fiducia in Deum mentem erigant. Futurum enim indicat (assumpta Metaphora surculi vel fruticis) instauratum iri spiritale Dauidis regnum per Christum, omnésque pios qui se desertos credunt, propugnatorem habituros & vindicem, ex-

Philip. 2.

Pauli locus illustratus.

Matt.vl.

Cap.11.

cuſſóque tyranni iugo, libertatem aſſequuturos, quod hoc vaticinio confirmat: *Egredietur*, inquit, *virga* ſeu virgultum vel ſurculus *ex radice Ieſſe & flos ſubſequente fructu ex caudice eius. Et requieſcet ſuper eum Spiritus Domini, Spiritus ſapientiæ & intellectus, Spiritus conſilij & fortitudinis, Spiritus ſcientiæ & pietatis, & replebit eum ſpiritus timoris Domini.* Quo indicat Chriſtum omnibus donis cumulatiſſimum, quibus ſuos inſtruit ac locupletat. Eandem ſimilitudinem paulo poſt repetit *In die illa radix Ieſſe*, quæ inclinatis rebus Iudaicis propemodum extincta videbatur, vt aridus truncus *inſtaurabitur & erigetur* ita vt omnes nationes tanquam in ſcopum oculos habiturę ſint defixos in Chriſtum, qui ſtat erectúsque eſt in ſignum ac velut vexillum populi, atque illum requirent. eò ſe conferent, illum certatim gentes deprecabuntur. Cæterùm ex radice quæ humorem è terra elicit, ac vitalem ſuccum per ramos vndique diffundit, ſumuntur in Bibliis ſimilitudines perelegantes, quas partim rebus proſperis ac ſecundis prophetæ accommodant, atque vbi ſucceſſum pollicetur Deus, vel etiam incrementa virtutum: partim rebus deploratis applicant, quum ſcilicet improbis extinctionem atque interitum denunciant. Sic Iob quum floreret opibus & potentia, ac frueretur rerum omnium affluentia, omnéſq; proceres illum paſſim honore proſequerentur, *Radix mea*, inquit *erat humore perfuſa.* Metaphora ſumpta ab arboribus aqua ſalubri irrigatis, quæ non areſcunt, ſed florum & frondium pompa ſpectabiles ſunt. *Et ros morabitur in meßione mea.* Quo denotat omnia feliciſſimè ſucceſſiſſe, nec quid detrimenti aut iacturæ acceſſiſſe rebus ſuis. Quum autem radix

Eſaiæ locus illuſtratus.

Ex radice ſtirpiũ deſumptæ ſimilitudines.

Cap. 29.

radix fundamentum ſit quo arbores fulciuntur & alimentum percipiunt, Deus apud Oſeam pollicetur reſipiſcentibus atque iis qui illi fidunt, vberrima quæque, opéſq; ſtabiles & diuturnas, *Ero*, inquit, *quaſi ros Iſraeli, & germinabit ſicut roſa aut lilium & erumpet*, hoc eſt, dilatabit, diffundétq; ſe *radix eius*, *& propagabunt ſe rami illius*. Quo deſignat non facilè morituram illorum felicitatem, ſed vt validas arbores, ſtabilem fore & diuturnam. Solomon autem quum inanem atque euanidam impiorum ſpem indicat, qua fruſtrandi ſunt votis ſuis, nec ſunt conſequuturi ea quæ animo conceperunt, *Deſiderium* inquit, *impij*, *monumentum eſt peſſimorum*, hoc eſt, ea cogitant ac meditantur quæ interitum adferunt: *Radix autem iuſtorum proficiet*, hoc eſt, pullulabit fructúmq; ſalutarẽ proferet. Vnde Sapientia radicatã ſe dicit, ſeu firmas defixiſſe radices, ac propagatam in populo honorifico, ſic vt aſſurgat in immenſum, vt Cedrus & Cupreſſus, hoc eſt, longè latéque diffundat virtutes ſuas, quibus ſui ſtudioſos obumbrat, ac ſaluberrimo halitu fouet ac recreat. E diuerſo quum Deus interitum minatur improbis, ac confirmat non fore ſtabilem aut diuturnam illorum potentiam, quantumuis illa vallata ſit & munita, Radicem illorum eruendam pronunciat. Quo ſpectat illud Iobi, *Ego vidi ſtultum firma radice, & maledixi ac deteſtatus ſum pulchritudinem eius*. Cui & illud conſonat, *Cunctis diebus ſuis ſuperbit impius, & numerus annorum & tyrannidis illius incertus eſt, Non ditabitur nec perſeuerabit ſubſtantia eius, nec mittet in terram radicem ſuam*, hoc eſt, non erit diuturnus: *ramos eius areſaciet flamma, & auferetur ſpiritus oris eius ab eo*. Hæc omnia indicant omnem fa-

Cap.14.
Prouer.12
Eccleſ.24
Cap.5.
Iob.15.

fastum, strepitum, superbiam ad nihilum redigenda. Non mitiora denunciat Dauid homini scelerato ac nefario qui rebus fluxis ac caducis fisus, innocentes
Psal.51. opprimit. *Destruet te,* inquit, *Deus in æternum, & euellet de tabernaculo, & radicem de terra viuentium*: Quo indicat illum radicitus extirpandum, ac funditus eruendum, sublata omni spe propagandæ familiæ. nam extincta radice nulla amplius est posteritatis spes. Eadem Metaphora Christus vsus est, quum os obturat
Matt.15. Pharisæis, & discipulos libertate dicendi offensos placat, *Omnis plantatio quam non plantauit pater meus cælestis, eradicabitur.* Quo indicat, Omnem doctrinam
Ioan.15.
1.Cor.3. aut institutionem vitæ quæ non innititur Christi solido fundamento, & quæ plus habet superstitionis, quàm veræ pietatis extirpandam. Solent ferè in nihilum redigi & aboleri quæ humanis conciliis, nec adhibito Deo statuuntur, omniáque dissipari atque obsolescere, quæ non Scripturæ immobili autoritate fulciuntur, vel ad ostentationem & quæstum excogitata
Spruyte. sunt. De Germine, hoc est, rudimento florescentis plantulæ ineunte vere, par est ratio. nam ex eo desumuntur similitudines vel in bonam, vel in deteriorem
Esa. 5. partem. *Sic vinea Domini exercituum Israel est,* vt Esaias testatur, *Et viri Iudæ germen eius delectabile.* Rursus eodem Capite in deteriorem partem, *Radix impiorum sicut fauilla erit, & germen eorum vt puluis ascendet,* hoc est, improbi perdentur, nec in vllam magnitudi-
Cap.4. nem assurgent. Rursus quum idem propheta consolatur populum & pollicetur gratiam Seruatoris non defuturam, *In illa die,* inquit, *erit germen Domini in magnificentia & gloria, & fructus terræ sublimis* seu honorificus. Quo ostendit plurimum ornatus ac dignitatis accessurũ iis qui in fide persistunt ac salutẽ Chri-

sti

ſti fauore & munificentia conſequuturos. Quò ſpe- *Eſaia* 61.
ctat illa exultatio qua ſibi tacitè ac velut in ſinu plaudit ac gratulatur homo pius, quod tot tantíſque donis ſit cumulatus. Sic enim omnia ſua dona ac munera quibus affatim ornatus eſt, ad Deum cum gratiarum actione referens, *Gaudens*, inquit, *gaudebo in Domino, & exultabit anima mea in Deo meo quia induit me veſtimentis ſalutis, & indumento iuſtitiæ circundedit me, quaſi ſponſam ornatam monilibus ſuis*. Sicut enim terra profert germen ſuum, & ſicut ortus ſemen ſuum germinat: ſic Dominus Deus germinare facit iuſtitiam & laudem coram vniuerſis gentibus. Quibus verbis indicat ſe omni virtutum genere excultum, atque id Dei beneficio, cui vni debetur laus & gloria. Vt enim terra *Hier.* 33.
fertilis & fœcunda virentibus herbis exornata teſtatur Dei erga inferiora hæc munificentiam: ita iuſtitia, pax, tranquillitas, ac cæteræ virtutes quibus mentes humanæ exornatæ ſunt, declarant ſummam Dei erga homines beneficentiam & amorem, ſic vt meritò hæc Dei munera nos ad gratitudinem prouocare debeant.

Palmites vitis qui ſe longè latéque diffundunt, ex- *Palmites quid deſignent.*
plicant, dilatant, atque vmbracula contra Solis æſtum præbent, felicitatem, honorem, dignitatem, magnificentiam, decus amplitudinem, ſucceſſum in Scriptura deſignant. Sic Dauid eleganti allegoria vitis & palmi- *Pſal.* 79.
tis, Hebræorum res ſecundas commemorat, quas, calamitates poſtmodum ſunt ſubſequutæ. Sic enim cum Deo ſermocinatur, *Vineam de Aegypto tranſtuliſti*, Quo deſignat populum Iudaicum, *eieciſti gentes, & plantaſti eam*, hoc eſt, curam adhibuiſti illis excolendis & inſtituendis. *Quæ* vitis *extendit palmites vſque ad mare, vſque ad flumina propagines ſuas*, hoc eſt, ex-

porrexit imperij terminos. *Vt quid diripuisti sepem eius, & vindemiant eam omnes qui hac iter faciunt?* hoc est, diripiunt, conuellunt, lacerant, dilaniant potentiã populi Iudaici, quòd destituti sint protectione tua, tuóq; præsidio orbati. Idem argumentũ tractat Esaias, à vinea ac palmitibus desumpta similitudine. Extat autẽ insignis locus apud Ezechielẽ exibita parabola Aenigmatica, qua declarat Deus producta in concionẽ Aquila prægrãdi ac rapaci, qua Regem Babyloniæ regno Israelitico inhiantẽ designat cui talia insignia attribui solẽt, ac vinea frõdosa, multísq; palmitib. exporrecta, nihil stabile esse aut diuturnũ nec temere hominum potentię fidendum, esse enim Regum ac Principum fœdera, amicitias, pacta, societates infidas, florentissima regna ruinæ obnoxia. illa enim Deum dissipare & excindere, vt vineam foliorum ac frondiũ pompa luxuriantem: erigere autem humilia, abiecta, despicata, Quod ipsum in postrema Capitis parte his verbis indicat, *Et sciẽt omnia ligna* vel arbores *regionis*, hoc est, superbi, elati, sublimes, Reges, *quia ego Dominus humilio lignum sublime, & exalto lignum humile, & siccaui feciq; exarescere lignum viride* & succulentum, *ac frondere* vt virentem arborem, *lignum aridum. Ego Dominus loquutus sum & faciam.* Quo indicat erigere se hũmiles & despicabiles, atque è sublimi deturbare arrogantes. Quod ipsum agnouit Diua Virgo, & cãtico illustri testatum voluit omnibus, Deum clementia vti erga illos qui eum reuerentur: deiicere autem illos & profligare qui animi fastu contra Deum & homines insolescunt, diuites famelicos pati, esurientes autem affatim saturare & implere bonis. Paulo post idem argumentum prosequitur Ezechiel vaticinio fulminato

Cap.5. *Cap.17.* *Luc.1.* *Cap.19.* *Ezech.21.*

to contra Ioatam, Eliachim, & Sedechiam periurium & fœdifragum. Sic enim primò illos suis depingit coloribus, & indolem illorum exprimit, *mali* scilicet *corui*, vt habet prouerbium, *malum ouum*, *Quare mater tua leæna inter leones cubauit? in medio leunculorum nutriuit catulos suos, & eduxit vnum de leunculis, & leo factus est, didicit prædam capere homines deuorare, eo capto è gentibus non absque vulneribus, nec sine sanguine, ita vt victoria non fuerit incruenta. Mater frustrata sua expectatione & spe sumpsit alterum è leunculis suis* Ioachimum scilicet, *& leonem*, hoc est, tyrãnum *constituit eum, qui incedebat inter leones, & factus est leo, ac didicit prædam capere, atq; homines deuorare, didicit viduas facere, ciuitates depopulari, atq; in desertum redigere, qui etiam vinctus catenis abductus est ad Regem Babylonis.* Quò autem magis exaggeret rei atrocitatem, atque amplificet Regis crudelitatem, quæ etiam illi ab vtero materno adfuit, repetit Capitis initium, vsus Metaphora Physica in hunc modum, *Mater tua quasi vinea in sanguine tuo super aquas plantata est.* Quam Metaphoram & quæ subsequuntur, nemo nisi Physicus & qui in re Medica sit exercitatus rectè interpretari poterit. Alludit enim ad infantis gestationem in vtero. nam rubicundo ac sanguinolento sanguine fœtus alitur, ác sensim incrementa capessit. itaq; indicat matrem à qua crudelitatem suxit, mirè fœcundam esse, & sanguine in quo fœtus voluitur, redundantem, vt vineam fertilem in locis irriguis: eóque euenit vt materno sanguine affluenter pastus & saginatus vires validas & robustas conceperit. Quod indicat, quum inquit: *Fructus eius & frondes eius creuerũt in aquis multis*, hoc est, humorũ in vtero abũdãtia. *Et factæ sunt illi virgæ solidæ in sceptro dominãtiũ.* Quo

Prouerb. in improbos.

Tyranni descriptio.

Locus Ezechielis Physicus.

designat imperatoriam dignitatem & regalem pompam ac strepitum. *Et vidit altitudinem suam in multitudine palmitum suorum.* Quo indicat illius potentiam ac magnitudinem longè exporrectam, & exaltatam staturam eius inter comantes frondes. Quo designat illum longè superasse magnificentia sua vicinos reges ges& Satrapas, ac latiùs propagasse ditionis terminos.

4. Reg. 23. Hiere. 59. & 52. *Quum autem in tanto regni fastu* ac strepitu *constitutus cæpisset alienari à Domino Deo suo, ipse vt speciosa ac diffusa vitis, auulsus est, & emarcuerunt atque* arefactæ sunt *virgæ arboris illius eáque vinea transplãtata est in*

Zedechias in Babylonẽ abductus. *desertum loco arido* & siticuloso. Quo designat exilium & captiuitatem, in quam abductus est, ac priuatus honore dignitate, dominatione, magnificentia Regia, Quod iis verbis indicat, *Non est in ea*(nam persistit in vineæ Metaphora)*virga fortis, nec sceptrum dominãtiũ,* hoc est, nulla est imperij maiestas, nulla magnificẽtia, nulla autoritas quæ illum extra contemptum possint vindicare. Hactenus de palmitibus ac vitis propagine, à quibus Christus etiam similitudinem desumit, atq; homines qui illi per fidem insiti sunt, ac bonorum operum fructum proferunt fructuosis palmitibus assimilat. Improbos verò omni ornati destitutos, nullóque fidei ac Charitatis succo imbutos, aridis & infrugiferis, qui vt inutiles frutices & sarmenta igni destinãtur.

Cap. 15. Qua de re vberiùs in Capite de Vinea, vbi Ioãnis Euangelistę locus explicatur.

Ex Ramis Metaphora. Cæterùm Rami qui multiplices ex caudice atque arboris trunco, velut erectis brachiis se diffundunt, simili Metaphora vt palmites concionibus adhibentur, Designantur autẽ hac voce robur, potentia, firmitas, incolumitas, decor, & ornatus familiæ, totiúsque posteritatis propagatio, ac soboles, denique consanguineorum affinium cognatorum,

torũ,nepotúmq; ſeries.Sic Sapiens quum illi felicitatem ac florentes annos pollicetur qui Sapientiã amplectitur. *Radix ſapientiæ*,inquit, *timere Deũ, & rami ius longæui*,hoc eſt,in multos annos illi vita prorogabitur, & longum habiturus eſt æui decurſum. Extat autẽ inſignis apud Paulũ Concio Metaphorica de ramis auulſis ex olea,& in illorũ locũ aliis inſitis.in qua ſolidis argumentis ac demonſtrationibus Iudæos nõ ita exciſos ac diffractos oſtẽdit ac cõuincit, vt ſublata ſit omnis recuperãdæ ſalutis ſpes:ſed illos denuo inſerendos,ſi fidẽ amplectantur. *Si enim primitiæ*,inquit, *ſancta,& conſperſio ſancta eſt.Si fermentũ ſanctũ,oportet & totã maſſam ſtatui ſanctam, quæ fermẽto vndique imbuta eſt.Si radix ſancta,& rami ſancti erunt.* Si Abrahã primus credẽtiũ pater fidẽ amplexus eſt, & illi imputatũ eſt ad iuſtitiã: quid vetat & nepotes ac poſteros ſtirpis ſuæ authorẽ exprimere , ac fidẽ eandẽ amplecti,vt ſuperius fuſius à nobis explicatũ? Ceterùm vt comãtes ac longius exporrecti rami aliquando fœlicitatẽ denotãt,ac rebus lætis ac ſecundis adhiberi ſolent:ita nonnunquã illos rẽb.aduerſis ſacri Scriptores accõmodãt,eóque nomine calamitates obuẽturas denunciant,nec impiobos diuturna proſperitate vſuros quod huiuſmodi verbis indicatur apud Iob, *Cũctis diebus ſuis ſuperbit impius,ſed nec ditabitur,nec perſeuerabit ſubſtantia eius , nec mittet in terra radicẽ ſuã,ramos eius areſaciet flãma*,hoc eſt,omnia cedent in deterius, & abolebũtur,& ſi videatur ad tẽpus florere improbi, ſuóſque ramos diffundere,omnia tamẽ ſublapſa confeſtim dilabentur.Id ipſum Sapiens obuenturũ pronũciat generationi peruerſæ,quũ inquit, *Adulterinæ plãtationes non dabũt radices altas,nec ſtabile fundamentũ collocabunt*.Etſi rami tẽpeſtiuè ſuóq; tempore germi-

Eccl. 1.
Rom. 11.
Pauli locus excuſſus.
Rom. 4.
Gal. 3.
Iacob. 2.
Cap. 15.
Cap. 4.

nauerint,infirmiter positi,à vento concutientur, suísque sedibus commouebuntur. *Confringentur enim rami inconsummati*,hoc est, imperfecti & qui nondũ iustum robur ac firmitatem sunt consequuti, *& fructus illorum inutiles,& acerbi ad manducandum*,nec ad vllũ vsum idonei.Quo indicat,vt ex orationis serie intelligi potest,nec progenitores, nec filios,nec nepotes vsui esse Reipublicæ, nec aliquid cõmoditatis aut subsidij adferre rebus humanis quandoquidẽ vt concionem prosequitur, *Ex iniquis* & nefariis *progenitoribus*
Eccle.23. *prognati filii,testes sunt nequitiæ aduersus parentes.* In Ecclesiastico seu concionatore prorsus idem argumẽtũ tractatur,quod instituitur contra adulteram quæ alteri quàm viro legitimo corporis sui vsum concessit, seséque mœcho subiecit,ac præbuit (vt Plautus ait)vsurariam.Quod crimen ita exaggerat vt primùm declaret illã publicitus infamia notãdam, & proles quas putat hæredes posse constitui,patri putatiuo,nullo honore,nulláque dignitate habendas. quibus etiam hoc incommodi atque infelicitatis accessurum pronũciat, vt huiusmodi proles non figant radices,nec rami earũ fructum proferant,hoc est,non propagabitur vlla posteritatis,nec erit illis vlla sobolis spes. Cui sententiæ ista eius autoris consonet.*Nepotes impiorum non mul*
Eccl.40. *tiplicabunt ramos,& radices immũdæ super cacumen pe*
Matt.13. *træ*,siue in summa rupe *se extendent*.Quibus verbis in
Mar.5. dicat(vt Christus de semine concionatur quod incidit in loca aspera ac petricosa)illos impuros non posse radices figere,nec in vllã spẽ posteritatis emergere, sed mox vbi quid ex eorũ stirpe exortũ sit,emarcescere atque in nihilũ redigi.Tale quiddã etiã Esaias exprimit,
Cap.8. quum inquit,*Ante messem totus effloruit.& immatura perfectio germinauit.Et prescindentur ramusculi eius falcibus,& quæ relicta fuerint,abscindẽtur.*Qua Metapho-

Ex adulterio prognati infausti.

ra declarat impiis omnia proſperè ſuccedere ad tẽpus aliquod, accelerari iis annonã, meſsẽ pręmaturè adeſſe fructus properè matureſcere: verùm quũ iã omnia maturuiſſe viſa ſunt, ac fructu fruituri vidẽtur, ſegetes, rami, ſarmẽta, palmites, propagines excindũtur, hoc eſt, tota felicitas, ſucceſſus, proſperitas corruit, ac vana ſpe illuſi ſperata vindemia, meſsíſque deſiderio, atq; auidè expectata iã flaueſcẽte ſegete fruſtrantur. Flos ex quo fructus ſperatur, gaudiũ eſt & amœnitas ſeu blandimẽtũ arborũ, quod vernis menſib. oculos hominũ oblectat, ac ſuaui odore nares reficit. Herbæ autẽ aliæ aliis tẽporibus floreſcũt, nunc vere, nũc æſtate, nũc autũno nonnullæ etiã hieme, vbi cœlũ clementius eſt, nec omnia gelu rigeſcunt. Indicatur nõ ſolùm in ſacris literis, ſed etiã apud alios ſcriptores, floris nomine quidquid præſtanti excellentíq; ſpecie eſt. Sic prima indoles, adoleſcentia, iuuentus, ætas florida & pubeſcẽs floris nomine deſignatur, tum etiã decor & ſpecies, venuſtas, pulchritudo, blãdicies, ac pleraque alia ſagacia in homine, & quæ cito euaneſcunt, nec ſtabilia ſunt aut diuturna licèt ad tẽp⁹ ſpectatu grata ac peramœna. In eodẽ ſignificatu adhibẽtur cõcionib. foliũ, herba, omniſq; nitor & herbeſcens viriditas, tũ fœnũ, ſtipula, ac pleraque alia quæ cito langueſcunt, nec diu ſubſiſtũt. Sic Paulus doctrinã inanẽ, fucatam, adulterinã, infrugiferam, ſuperſtitioſam, noxiã, damnoſam ligno, fœno & ſtipulis cõparat. Qui enim huiuſmodi doctrina minus ſalutari imbuti ſunt, nec ſolido fundamento innituntur, primũ omniũ ingruente tẽtationũ procella labaſcũt ac corruũt, nec prorſus in aduerſitate ſubſiſtũt, vt nec arida nutrimẽta ac fomites cõtra ignis vim. Cęterũ floris nitor ſpectabilis in Scriptura paſſim accõmodatur reb. caducis, fragilib. momẽtaneis, ruinoſis,

Metaphora ex flore.

1. Cor. 3. Pauli locus expli.

Sic Iob, *Homo natus de muliere repletur multis miseriis*
Cap. 14. *qui quasi flos egreditur*, hoc est, se expandit, se dilatat,
Psal. 102. sed conteritur, *& fugit velut vmbra*. Cui illud Dauidis affine est, *Homo sicut fœnum, dies eius sicut flos agri sic efflorebit*. Quibus verbis indicat rem mox perituram quamlibet speciosa sit, aspectúq; amabili & gratiosa. Quo autem sua cuique fragilitas idētidem ob oculos versetur, atque ex aduerso verbi Dei vis & efficacia,
Cap. 40. Esaiæ elata voce exclamandum præcipitur, *Omnis caro fœnum, & omnis gloria eius quasi flos agri. Exiccatum*
Eccle. 14. *est fœnum, & cecidit flos, quia Spiritus Dei sufflauit in eo.* Verè fœnum est populus, exiccatum est fœnum, & cecidit flos. *Verbum Domini manet in æternum*. Quo palam facit omnem pompam, fastum strepitum, splēdorem, magnificentiā, denique quidquid in homine excellens est, & magnificum, seu externa seu interna spectes, scilicet, prudentiam, ac scientiæ coniunctam sapientiam, & si quid aliud humanæ menti insitum est, flatu Dei euanescere. Quapropter nemo rebus tam caducis & momentaneis inniti debet, aut illis fidere, sibique inaniter harum rerum possessione blandiri, sed fulcire se verbo Dei quod stabile est, firmum, diuturnum, & mentes hominum solida ac salutari doctrina imbuit. Reuocant nos ad æternas has opes Petrus &
1. Pet. 1. Iacobus Apostoli, ac sectanda præcipiunt non fluxa,
Iacob. 1. non temporaria, non euanida, quę tanquam flosculi ad Aquilonis flatum, aut Solis ardorem emoriuntur: sed cœlestia ad quæ Christo duce, eiúsque verbo perduci
Solida spectanda. nos contingit. Plures sunt eius generis apud Prophetas Metaphoræ, atque ex foliis floribúsque desumptæ similitudines, quarum commemoratione ob oculos ponit mortalium res fragiles & caducas, prorsúsque instabiles, quibus tantopere intumescunt homi-

nes.

nes. Sic Esaias fastum ac superbiam Ephraim, quorum nomine designat omnes iisdem vitiis obnoxios, foliis ac floribus mox euanescentibus, ac defluis comparat. Sic enim illis interitum minatur : *Væ coronæ superbiæ, ebriis Ephraim & flori decidẽti: Pedibus conculcatur corona superbiæ ebriorũ Ephraim, & erit flos deciduus exultationis eius, Et sicut fructus temporaneus & præcox.* Vt enim nec fructus nec præcocia poma diu subsistunt. ita nec illorum fœlicitas diuturnã prosperitatem est habitura. Naum quoque propheta declarat eadem similitudine nihil tam speciosum ac spectabile nihil tam blandũ & amabile, quòd Deus non concutiat ac cõterat, vbi exarserit in nefarios atque improbos ira illius, sic vt flores & germina elatorum hominum discutiantur, hoc est, omnis illorum pompa , & splendor ad nihilum redigatur. quod iis verbis indicatur, *Infirmatus est Basan & Carmelus , & flos Libani elanguit.* hoc est, virtus, robur, potentia ruinosa est ; omnis nitor, decor , species, venustas deflorescit ac deformata est. Floribus succedunt fructus & semina, de quibus quoniam similitudines desumuntur, hoc obiter indicandum, Semen duobus modis vt & fructum, vsurpatum in sacris literis, pro tribu atque illustri familia vel prosapia , pro sobole ac totius posteritatis propagine, pro successione hæreditaria, pro stirpe genere, cognatione, quæ omnia pollicetur Deus in humanæ vitæ decursu optatum felicémque successum habitura, vbi quis mandatis eius obsequitur, atque morum integritati insistit. Quod indicat Dauid in Psalmis, quum inquit, *Iunior fui, etenim senui, & nõ vidi iustum derelictum nec semen eius quærens panem. Semen illius in benedictione erit, & iusti hæreditabunt terram. Semẽ verò* seu generatio *impiorum peribit.* Sic Elephas

Cap.28.

Cap.1.

Semen in Biblijs quid designet.

Psalm.36

vnus disceptantium cum Iob commendat Dei castigationẽ, eáque sic erudiri hominem pronunciat, vt totũ se committat eius arbitrio, eiúsque volũtati se subiiciat, quod sciat se castigari vel ad emendationem, vel vt exploretur illius constantia, qua ratione cõsequitur homo, vt omnia illi prosperè succedant, & accedat opima benedictio, *Spectabis*, inquit, *multiplex semen tuũ & progeniem tuam*, hoc est, proles, nepotes, & posteros, *& herbam terræ numerosam. Ingredieris in abundãtia sepulchrum, sicut infertur aceruus tritici in tempore suo*, hoc est, generosi hominis more & magnificè te efferri continget comitante magna procerũ multitudine. Rursus quoniã semen herbis ac arboribus inest, atque id similem speciem producit, seséque ex alia in aliam stirpem propagabat, Prophetæ quoque & isto in concionibus illustrandis vtuntur. Designat autẽ Semẽ successum, vberem prouentum, annonam fructiferam benedictionem, beneficentiam, vberrimos fructus. Ita quum Deus apud Esaiam pollicetur fœlicitatẽ ac rerum omniũ affluentiam iis qui illi fidunt, illiúsq; mãdatis insistunt, *Dabitur*, inquit, *pluuia semini tuo vbicunque seminaueris in terra, & panis frugũ terræ erit vberrimus & pinguis. Pascetur in possessione tua agnus spatiosè, & tauri tui & pulli asinorum qui operãtur vel colunt terram, commistum migma*, hoc est, ordeum purúmq; pabulum *comedent, sicut in area ventilatum est*, hoc est, vẽtilabro vãnóq; accuratè expurgatũ à paleis. Quibus verbis designat rẽ familiarẽ amplissimè augẽdã, omniáq. ex voto atque animi sententia successura. De Fructu par est ratio. nã & herbarũ arborúmq; fructus in Bibliis designat vbertatem rerũ, abuudantiam, fertilitatem, beatitudinem, prosperum successum, opera bona & mala, inopiã, annonæ caritatẽ & penuriam, iustitiam vitæq; integritatẽ, impietatẽ, nequitiã mores

Cap. 5.

Semen stirpium.

Cap. 30. Esaiæ locus excussus.

Fructus stirpium quid designet.

improbos:quæ etiam ſtumenti ac frugum nomine deſignantur. Sic Oſeas quum ad optimam frugem, ad decus, probitatem, iuſtitiam exhortetur homines ſuæ ſalutis oblitos, qui rebus improbis aſſueſcere cœperunt, *Seminate vobis*, inquit, *iuſtitiam, & metite in ore miſericordiæ*, hoc eſt, Miſericordia, clementia, bonitas vobis cordi ſit, & in ore verſetur, *innouate vobis nouale, dum tempus inquirendi Dominum*. Quo ſuadet immutandum vitæ inſtitutum, quo poſſint vitam, mores, ſtudium approbare Domino Deo. *Etenim Hactenus*, vt Propheta inquit, *araſtis impietatem, iniquitatem meſſuiſtis, comediſtis frugem mẽdacij*. Qua Metaphora indicat nihil illos aliud quam fraudes, ſycophãtias, perfidiam, impoſturas, dolos machinari, quibus innocẽtes opprimunt. Quocirca monet vt excuſſis atq; extirpatis vitioſis fruticibus ac Zizaniis in exculto nouali puræ mentis, probitatem, manſuetudinem, iuſtitiam, humanitatem inſerant. Quod etiam apud Hieremiam accuratè Dominus prȩcipit, *Nouate vobis nouale, & nolite ſerere ſuper ſpinas*, hoc eſt, reddite corda veſtra exculta optima ſemente integritatis, iuſtitiæ, innocentiæ, bonitatis, extirpatis ſpinis ac ſentib. nequitiæ. Hac enim ratione omnia proſperrimè homini ſuccedunt. Quod Deus apud Eſaiam palam teſtatur inſigni conſolatione qua pij hominis mentem in ſpem ac fiduciam erigit conſequendȩ ſalutis. Sic enim ſecuritatẽ reb. afflictis ac deſperatis denunciat, *Dicite iuſto, quoniã bene illi erit, quoniã fructum adinuentionum ſeu manum ſuarum comedet*. Quo illum commonefacit vt ſecuro ſit animo, bene ſperet, optimam ſpem concipiat: quoniam ingruente calamitate & afflictione famis aut belli, fruetur ſecurè rebus quas ſua manu, ſuóque labore à Deo Optimo maximo ſit conſequutus. *Impio* verò, vt

Cap.10. *Cap.4.* *Cap.3.*

idem ait, *malè erit, quoniam secundum opera manuum eius reprehendetur illi.* Cæterùm Fructus pro sobole etiam & posteritate sumitur hac liberorum propagine. Quod munus Dauid Deo acceptum refert, quum inquit, *Ecce hæreditas Domini filij merces fructus ventris.* Quo indicat prolium propagationem Dei donum esse. Rursus quum Deus sub Dauidis nomine Christi regnum fore sempiternum pollicetur, *Iurauit Dominus Dauid veritatem, & non frustrabitur eum, de fructu ventris tui ponam super sedem tuam. Illuc producam & germinare faciam cornu Dauid: paraui lucernam Christo meo. Inimicos eius induam confusione. Super ipsum autem efflorebit sanctificatio mea,* vel diadema meū. Quibus verbis amplificat fortitudinem, decus, magnificentiam imperij, quod longè latéque sit propagandum, & sub Dauidis typo Christo Seruatoris regnum spirituale, eiusq; Ecclesiam, hoc est, cœtum fidelium, nunquam extinctum aut oppressum iri, nec vlla vnquam vetustate, vlla temporum iniuria abolendum: quamlibet sæuiant inimici, quantumuis doctrinæ Euangelicę insultent, illámque lucem extinctam cupiant, atque omnes machinas ad illam opprimendam admoueant. Quò spectat illud Christi de inconcussa fide, & inexpugnabili solidáq; professione nominis eius, *Et portæ inferi non præualebunt aduersus eam.*

Fructus pro hærede. *Psal. 126.* *Psal. 131.* *Matt. 16.*

Quisquis enim tā immobili ac tam firmo fundamē to nititur, nō est quòd metuat se ab illo posse dimoueri aut diuelli. Quod Christus etiā aliâs testatus est, similitudine adducta ex viro prudēte ac sagaci, qui ædificiū suum construit non in fluida arena aut fundo palustri & vliginoso, sed in solido saxo aut firma rupe, ne ingruentes tempestates, fulmina, tonitrua, imbres, venti, flumina & concursus aquarum totam molem conuul-

Matt. 17.

sam

ſam diſſipent ac diſcutiant. Qua ſimilitudine deſignat illum qui fidem ſolidam ac viuidam, non vmbratilem amplexus eſt, eámque factis exprimit, inconcuſſo infractóque animo ſubſiſtere aduerſus imminenres tempeſtates quæ nullis non momentis homini Chriſtiano impendent. Quàm ſecuritatem Dauid etiam illi pollicetur qui Deo confidit, illiúſque præſidio totum ſe committit, atque omnem ſuam ſpem ac fiduciam in Dei miſericordia per fidem collocat. Hac enim ratione fit vt ab omni quantumuis exitioſa peſte & periculis tutus ſit, & ſecurè ſubſiſtat, ſeu illa noctu, hoc eſt, tacitè & latenter ingruant, vel interdiu, hoc eſt, palàm & apertò Marte graſſentur. Quòd Altiſſimus cui fidit, vmbra alarum ſuarum illum muniat, ſuáque protectione tutum præſtet.

Fiducia in Deum.

Pſal. 91.

FINIS.

CAPITVM HVIVS OPERIS INDEX.

RE-

RERVM ET MATERIARVM HVIVS OPERIS Index.

A

B

C

FINIS.

DE GEMMIS ALIQVOT, IIS PRÆSERTIM QVARVM DIVVS Ioannes Apoſtolus in ſua Apocalypſi meminit: De aliis quoque, quarum vſus hoc æui apud omnes percrebruit, Libri duo: Theologis non minùs vtiles quàm Philoſophis, & omnino felicioribus ingeniis periucundi, è non vulgaribus vtriuſque philoſophię adytis deprompti.

AVTHORE FRANciſco Rueo, Doctore medico Inſulano.

AVTHORES IN HIS *libris citati.*

Aëtius
Albertus Magnus
Antonius Lodoicus
Apuleius
Aristoteles
Arnoldus à Villa noua
Auerroïs
D.Augustinus
Aulus Gellius
Carollus Bouillus
C.Plinius
Dioscorides
Galenus
Georgius Pictorius Villingensis
Halyabbas
Hermolaus
Hieronymus Hungestus
Iamblichus
Ioannes Manardus
Marbodeus poeta Gallus
Marsilius Ficinus
Nicolaus Florentinus
Numenius
Paulus Ægenita
Petrus Aponensis
Petrus Crinitus
Plato
Plotinus
Rases
Solinus
Theodoretus Cyrensis episcopus
Theophrastus
Thomas Aquinas
Vincentius in Speculo naturalis historiæ.

LIBRI PRIMI CAPITA.

LIBRI SECVNDI PARS prima, De Gemmis XIII. in D.Ioan. Apocalypſi memoratis.

PARS II. DE CÆTEris aliquot Gemmis & lapidibus.

His ſubiicitur.

PASCHASII Balduini Canonici Phalempinenſis ad Fran. Rueum Epiſtola erudita: qua ſuper his duobus Ruei libris iudicium continetur primùm: deinde de Hebraicis Gemmarum nominibus, déque earum admi rationẽ, vſu, abuſu & viribus tractatur.

DE GEMMARVM ORTV, LIBER PRIMVS.

De lapidum & Gemmarum generationis causis diuersis.

CAP. I.

VNumquenq; lapidem ex altero maximè duorũ elementorum, terra scilicet vel aqua, conflari apud omnes rerum natu ralium peritos, tam in confesso est atque naturali rationi peruium, vt nullus, ni vel leberide cæcior, addubitarit. Porrò qui lapides non perspicui sunt, ex terrea crassioréque quadam substantia, humido tenaci persuasa, generationis materiam mutuati sunt. Qui verò pellucidi visuntur, ex aqua præsertim consistunt, cui subtilis quædam terrea nec obscura materies immixta est, vt & in crystallo ac beryllo glaciei speciem planè referentibus videre est. Quanquã & hęc intelligi velim, nõ quòd duo reliqua rerum principia, ignem dico ac aërẽ, ab illorum mixtura separem. Apud principes nanq; philosophos complures conuenit, Omne mixtum ex quatuor elementis constare. Verumenimuerò ita quæ diximus accipienda sunt vt alterum illorum, terram nimirũ vel aquã, in quouis lapide pręcellere intelligas, etiamsi aliter Plotinus sentire videri possit, de quo alibi fusiùs egimus.

Non perspicuorum lapillorum causæ.

Pellucidarum Gemmarũ causæ.

Lapillorũ causa efficiens duplex.

Quòd autem ad effectricẽ vocatam causam attinet,

duplicem eam vtriusque philosophię principes numerarunt: altera namque suprema, altera verò inferior.

Deus. Princeps causa est Deus ipse Optimus Maximus, rerum omnium creator & seruator, in quo, cum quo, & per quem sunt omnia, & sine quo (diuo Ioanne Apostolo teste) nihil factum est. Quem & Aristoteles Ens entium, supremámque vocabat intelligentiam, asserens omne opus naturæ, opus esse intelligentiæ. Illum itaque Deum, vt omnium rerum creatorem, ita singulorum primariam & simpliciter necessariã causam, vt etiam lapilorum gemmarúmque, Christiani omnes norunt. Quandoquidem sapientis est oraculum: *Qui viuit in æternum, creauit omnia simul*: quod equidem bifariam interpretatum inuenio: Quibusdam quod dicitur simul, non ad creationis instans referentibus, verùm ad instans propositi diuini, vt scilicet sit sensus, quòd Dominus Deus decreuit ab æterno omnia creare.

Simul creata omnia, quomodo.

Ita enim librum Diuo Augustino relatum, qui de mirabilibus sacræ scripturæ inscribitur, habere reperio. Simul itaque Deus vniuersos lapides singulásque Gemmas creauit, dum videlicet vnica soláque sua voluntate multiformem quarumuis specierum ac indiuiduorum diuersitatem fieri voluit: in qua volũtate vnica simplicissimáque singula simul fecit, quæ ab eorum ortus principio per tempus dispẽsare nõ desistit. Quãuis & hîc accedere possit germanior forsan intellectus, cui philosophi complures & non obscuri, ipsa quoque ratio subscribunt: scilicet quòd Deus omnia simul creauit, dum omniũm formarum ac rerum futurarum rudimentum, principium ac seminarium quoddam materiæ primæ, ante generum, specierum atque indiuiduorum discretionem, infudit. Illa siquidem

dem materies, diuiſionis adhuc & productionis expers, moles erat quædam informis, omnium tamen formarum ſeminio ab ipſo creatore perfuſa: vnde tandem aliquando, & iis mediis quibus ſupremus opifex ab æterno præſcit & vult, perfecta rerum productio & fœtura extimularetur. Ideóque & hi admittunt omnia quidem ſimul eſſe creata, non autem ſimul eſſe facta. Confirmat & id ſententiæ diuus ille Auguſtinus ſuper Geneſim, adſerens, quod quæ à natura generantur, ſecundum rationes ſeminales in materia conſiſtentes, producuntur: quod & multo copioſius differuit tertio de Trinitate cap. 9. vt ſcilicet inaudias materiam in ſe habere, & quaſi fouere cunctarũ formarum rationes ſeminales ſibi à primæua conſtitutione ingenitas inſitásve: ex quibus tandem, agentis actionem, pro modo, expertis, educantur extimulentúrque formæ naturales, elementorum commixtionem eſſentialiter conſequentes, vt & hinc quæ in potentia materiæ tantummodo inerant verè, & (vt dicunt) in actum ab agentis actione producantur. Verùm de his alibi fuſius. Nunc verò hæc de principe illa cauſſa & Gemmarum plaſmatore ſufficiant. Quæ tametſi cunctis ſat eſſe queant: quia tamen pulchrum, decorum atque vtile eſt homini haud vſquequaque indocto, noſſe quibus ſecundis mediiſque cauſſis, vnde cuncta de quibus diſceptatur, originem capeſſunt, non pigebit hoc loci aliarum quoque inferiorum cauſarum commeminiſſe. hoc namque pacto fiet vt abſolutior de his noſtra ſit traditio. Quamquam enim Deus omnium ſit cauſſa immediata, quædam tamen ſolus, & citra alicuius coagentis admiſſionem, efficit ideóque (vt aiunt Theologi) eorum cauſſa eſt tota.

Cauſæ inferiores ſecundæ, vel mediæ.

Nonnunquam, sua liberalissima bonitate, cooperantes alias secũ adsciscit assouétque caussas, & hoc propter connexionem vniuersi: ita tamen vt nulla alteri aduersetur. Proinde(vt inquit Bonauentura libro secundo, quæstione secunda, circa finem) *quia diuina voluntas non cognoscitur, nec ipsa ab actione excludit operationem causæ creatæ: nec etiam ab earum cognitione humanam capacitatem arcet. Ideóque bonum & perutile est, sese exercere in cognitione causarum creatarum.* Ante hunc item multis seculis Pindarus asseruit, quòd quicquid intra se terra occultat, & vltra cœlum positum est, homo contemplatur. Nec id infructuosum putes: quoniam, diuo Paulo autore, inuisibilia Dei à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque eius virtus & diuinitas. Verùm vnde digressi sumus, pedem referre libet. Prætermissis itaque nunc superioribus caussis, in sequentium duorum capitum gratiam, non vulgarium philosophorum placita narraturi dicimus, quòd à primario illo omnium principio, inferior humiliórque Gemmarum caussa dici potest, facultas cœlestis orbis moti, ab ipso Deo transfusa, pro ipsius orbis diuersarum partium varia positione. quam astrorum periti aspectum appellant. Porrò quid sit cœli orbium, planetarum, syderúmve aspectus, situs siue configuratio, non est huius instituti: quamobrem Mathematices peritis relinquo. Hoc vnum præfatus quòd pro variorum aspectuum ratione & materiei multiiuga præparatione diuersas in subiecta hæc corpora cœlum creditur transfundere virtutes. Qua de re philosophi illi propinquiores sensibilésque causas scrutati, cœlo ipsi extenso vim illam mineralem lapidificam tribuendam cen-

censuerunt, mediatè vel immediatè, vt dicunt, hoc est intercurrente alia caussa vel non. Mediatè quidē, quòd tametsi corpora cœlica loca non rarò mutent, apparet tamen sedes eas lapidificas facultatem illam, semel ac efficacissimo cœli conatu conceptam tam contumaciter retinere, vt lapides per multum æuum gignendo, iam dictæ potentiæ fidem propalàm testentur.

Hinc fieri arbitror quiddam mirabile & silentio minimè premendum. Relatum mihi iampridem est à domina quadam fide digna, quòd Domina Heuerensis è Luxemburgorum illustri genere oriūda, duos habeat seruétque hæreditarios Adamantes, qui alios crebrò, tanto naturæ miraculo, producant, vt eos quicūque statis temporibus intueantur, συγγενῆ id est congenerem sibi prolem eniti, palàm iudicent. cuius caussam, siquidem in naturæ tam raro opere nobis philosophari licebit, putauerim esse, quòd vis illa cœlestis parentibus tenaciter insinuata (quam adamantificam quis nominauerit) aërem circumfusum in aquam primum, congruámque substantiam, demùm in Adamātem gemmam durauerit transformaueritque. Quod ne iustò plus admiretur quispiam autor est Theophrastus esse lapides qui pariant: nimirum quòd virtus illa cœlestis tenaci materiæ, vti præstruximus, semel transfusa subiectæ contumaciùs cohæret substantiæ: quæ videlicet quò vehementiorem cœli actionem experta est, eò pertinacius hanc retinere intelligitur.

Adamātes sibi similes parere.

Instrumētalis Gemmarū caussa.

Vicina autem & coniuncta seu instrumentalis lapidum caussa duplex annumeratur. Vel enim calidum

quoddam est,(si ex elementis corpora substantialiter fieri statuamus:)aut caliditas, (si solas in mixtis qualitates asseruari sentiamus) in materia terrea persistens, & humidum tenax per terreæ molis tenuissimas quasque partes diducens, digerénsque:hac ratione singulorum elementorum, terræ præsertim & aquæ portiones tam aptè & ad amussim confundens atque conglutinans, sed & ab omni excrementosa fæce despumans, vt pro lapidis Gemmæve forma producenda materiam ipsam rectè præparet. Aut demum ea causa frigidum quoddam est, siue frigiditas, in aquea substantia terrestris & siccæ materiæ actionem perpessa consistens,sua constrictione (frigidi namque est constringere) omnem superabundantem humorem adeò exprimens, vt etiam impendiò induret, adeóque tantum eius relinquat, quantum ad decentem partium connexionem sit necessarium, vt & hinc inuitandæ formæ materia disponatur excolatúrque. Qua de re non diffitentur philosophi illi,quòd quamuis lapilli hi à frigido coaluerint,à calido tamen, citra alterius humoris appulsum, liquari contumaciter recusant:quod videlicet tanta in illis humidi sicciq; naturalis cõmixtio,germanitas & necessitudo, vt suo omni ex parte contrario affici renuant:necnon, nisi familiaris qualitatis illicio affecti, ad externæ qualitatis actionem conniueant. Quanquam non deesse compertum habeamus qui duo tantùm elementa recipiant: ac frigidum vt à natura, ita ab omni actione secludãt, qui debile calidum Gemmarum causam constituunt: de quibus aliâs.

Quid

Quid sint, & vnde vim sortiantur, Gemmarum proprietates occultæ.

CAP. II.

Vtor est Galenus non simplicium pharmacorum libro, quòd Gemmæ vires habeant partim secundum substantiæ totius proprietatem, partim secundũ substantiæ totius proprietatem, partim secũdum qualitates effectrices, hoc est manifestas: quas cum potententiis hic emananti bus ea medicinæ pars, quam Greci φαρμακευτικὴν, Latini medicatiuam appellant, in primis contemplatur. cuius considerationem præsens institutum non amplectitur. Porrò substantię totius proprietatẽ philosophi vocant occultam, quòd substantia virium, quibus stupenda illa munia absoluũtur, humanæ rationis fugiat captum: vt ne summis quidem viris illarum aliquã penitius assequi cõtigerit aliter quàm multo vsu. Nimirum quòd omnis proprietatis vera ex methodo cognitio colligẽda sit, ab eius caussis proximis euidentibúsque quæ bifariam discriminantur: vel enim ex mixtionis modo, vel ab ipsius formæ specificæ ratione. Porrò commixtionis modus miscibilium, mixtura & cõglutinatione perficitur, quę exactè peruestigari humana diligentia nequeat, vel eo maximè nomine quòd infinita sit illorũ cõmiscendorum proportio. Eius verò quę speciẽ adfert formę rationem, vel ideo imperscrutabilẽ intelligere est, quòd ipsam prodire autumãt, partim quidem (vti præstruximus) ex potẽtia materię, formarũ rudimentis seu seminiis à primęua constitutione perfusæ, partim autem (vt magnę philosophorum illustriũ turbæ placet) ab ideis in

Cur virtus occulta dicatur.

Duæ proprietatis caussæ.

in mēte diuina cōſiſtentib.(quas diuus Auguſtinus primordiales vocat)id eſt,ab ipſoDeo,hinc ab anima mūdi(ſi Platonicis conſentimus) & aliis inferioris ordinis cælicis corporibus,in elementa primum influentibus: deinde & per ea media ad formam iampridem inſeminatam & ceu inchoatam (tanquā ſcilicet mentis alicuius & voluntatis diuinæ miniſtris) diſponentibus: Cuius præparationis abſolutam conſiderationem,humana etiam quantūuis diligens aut ſublimis ſagacitas nō aſſequatur. Cum itaq; reconditarum illarum facultatum cauſæ humano ſenſu nequeant prehendi,nemini dubiū eſſe ſuſpicor,quin omnibus peruiū,quòd nulla illarum proprietatum rationabili,hoc eſt,per rationem humanam deducto inuentóq; experimento, ſed caſuali duntaxat euētu comperta exploratáq; dici poſſit:vel omnino aliquo reuelationis modo,vti per ſomnia nonnunquā legimus contigiſſe.Quo modo ſcitum eſt ſylueſtris roſæ radicem aduerſus canis rabidi morſum, aquæ pauorē omníſq; potus metū & graue faſtidium adferentem,præſtare. Matre ſcilicet,cuius filius in Lacetania Hiſpaniæ finitima belligerans,morſus periclitabatur , per ſomnum(viſa in fruteto illius radice ſibi ſuauiter applaudente)præmonita: quam & deinde qua potuit diligētia filio miſit,ex lacte potandam,filiū obſecrās vt religioni parens matri obſecundaret biberétq;.Quo vnico ſimplicíq; remedio, miles ille prçter omnem expectationem ſeruatus,occaſionem præbuit cognoſcendæ eius radicis occultæ contra illum affectum facultatis.Eſt igitur mixti latens occultáve proprietas,facultas quædam per ea, vnde ipſum eſſentialiter conſiſtit,inſita:pérq; priuatas operationes,multo vſu periculóve ſolo,vel aliqua reuelatione,citra rationem cognita. Quòd demum mixtionis ac conglutinatio-

Quid mixti recondita proprietas.

natio-

nationis meminimus,illud obiter lucidioris doctrinæ gratia his quoque connectere libet (forsitan enim tan te diuersitatis occasionem sciscitéris ac libenter audias) quòd tam discrepatis mixturæ & coaptationis caussam philosophi sunt arbitrati esse, vim quandam cœlestem subiectæ materię partes,varias licet,pro sua virtute permiscentem : adeóque vel vario huius permixtionis tenore,eam materiam ad nouam formam decenter apparentem,in quam tandem ad amussim di spositam & excultam mirificæ illæ transfunduntur vir tutes,formas consequentes specificas. Porrò hac dicendi consequutione eò tandē deuenimus, vnde earum quæ in Gemmis sunt proprietatum facultatúmque reconditarum causæ,quas antè præstruximus,nobis sese vltro ac præter expectationē diligentiùs perscrutandæ,ac in conspectum reuocandæ,insinuent.Ce lebris est itaq; philosophorum sententia, quòd omnis causarum turba ab vna eadémq; principe pendet, ducitur atq; conseruatur:ad quam & propter quam, ceu ad communem omnium finem causæ omnes sua munia tanquam communi quodam & insito consensu dirigunt: Deinde & omnia fieri desuper à summo bono,hoc est,Deo ipso : eadémque esse & optima & ordinatissima.Proinde non irent inficias,Gemmas & earum virtutes à Domino Deo esse, eúmque etiam solùm cunctorum causam dici posse veram, alias autem caussas impropriè & ceu per analogiam nominari non diffiterentur. Verumtamen quanquam philoso phis illis cognitum id & optimè perspectum esset, nihilo tamē magis conquieuit mira infatigabilísq; illorū auiditas discendī,& in suis operibus creatorem admirandi contemplandíque desiderium: Quinimò insito

Omnium Causarum vnica princeps.

quodam cœlesti ardore vigoréque ad propinquiores rerum caussas ceu videlicet primæ illi ac veræ vtcunque instrumentarias animorum suorum penè diuinã atque perspicacissimam sublimitatem intenderunt. Hinc itaque, cum bono, mentem, hoc est, primam sapientiam, quam & boni verbum illorum quidam nominant: & cum mente, intellectum, totũ vtrumq; mũdum (intelligibilem dico & sensibilem) statuere sunt opinati. Quum verò bonum, ipsum, mentem & intellectum vnum quid esse, ac vnica simplicissimáq; substantia persistere adstruunt, vnicum esse rerum omniũ & singularum principium profitentur, semper omnibus adstans, cuncta fouens, viuificans, excitans, complens & roborans, De quo sacer ille Orpheus ita cecinit:

Cuncta fouens atque ipse ferens super omnia sese.

Hinc & diuinus ipse Plato diuino Sole collustratus ita in Sophista ait: *Animalia cuncta mortalia plantâsq; & quæcũq; terra ex seminibus radicibúsve nascũtur & quæcunque inanimata in terra consistunt, siue liquefieri possint siue non, nunquid ab alio quodã opifice fabricata quàm à Deo facta esse, cum prius non fuissent, dicimus? An multorum doctrinam sermonésque sectabimur dicentium ista, natura ipsa, gigni à caussa quadam fortuita sine mente hæc agente: vel cum ratione potius scientiáque diuina, quæ ab ipso Deo sit orta?* Nos enimuero Christiana fide ac veritate edocti, primum hoc rerum omnium principium, singulari substantia, & tribus personis, conformi, simplicissimáque voluntate, vnitate, maiestate, æqualitate, ac omnipotentia comprehendimus & veneramur, Patrẽq; vocamus, quẽ illi bonum simpliciter: Filiũ & verbũ patris, nos mẽtẽ, primãq; sapiẽ-

tiam

tiam, illi. Spiritum quoque ſanctum nos appellamus, quem illorum diuiniores boni intellectũ & amorem nũcupant, vel animam cuncta viuificantem & animãtem alij. De quo Plotinus libro de intellectu ca. 2. ita infit: *Quiſnam eſt potiſsimum qui tradit, animo ſapientiam? hic profectò neceſſario eſt intellectus (inquam) qui non aliâs quidem intellectus ſit, aliâs verò expers intelligentiæ: ſed verus potiùs intellectus, qui hanc ob cauſam ſeipſo ſit pulcher. Sed nunquid hoc velut primo, nobis eſt quieſcendum, an potiùs ſuper mentem quoque progrediẽdum? nempe mens ipſa nobis in altum progredientibus prior occurrit quàm principium omnium primum, quaſi in ipſius boni veſtibulo conſtituta, omnia in ſeipſo nunciantes & ſignificans, velut quædam ipſius boni figura.* Egregia de Deo Plotini ſẽtentia.

Deinde & eiuſdem libri cap. 3. *Eadem quoque* (inquit) *transferens ad vniuerſum, in eo ſimiliter perueniet ad intellectum, cognoſcens eum effectorem reuera totiuſq; artificem.* hactenus Plotinus. Porrò in intellectu mundum quendam intelligibilem haberi voluerunt, hoc eſt omnium rerum, idearum plenitudinem, ſed & in mente omnium iuxta & ſingularum creandarum, gignendarum ac producendarum, id eſt, futurarum rerum ideas, æterna, ſimplici congeneáque ſubſtantia, ſolis relatiuis rationibus ab inuicem diſpeſcitas, perſiſtere intellexerunt, Eaſdémque ideas principes eſſe rerum omnium cauſſas arbitrati ſunt, ab eíſque ceu quoſdam actus, pendere & eſſe animas omnes intellectuales, intelligẽtias, corpora, cœleſtia, & quicquid in inferiori hoc mundo eſt vſpiam. Proinde proximam creati mundi cauſſam, item & cunctarum proprietatum, mẽti & intellectui, hoc eſt verbo Dei & ſpiritui ſancto detulerunt: quanquam ne ipſum quidem bonum ab hac creatione ſepararint, vt ex locis iamiam

citatis & aliis non raris philosophorum autoritatibus patere liquidò potest: quemadmodum sacras etiam literas legere est Deo patri per verbum & in spiritu sancto, tanquam vni principio mundi creationem tribuere. *Qui fecisti* (inquit Sapientia) *omnia verbo tuo*: & Psaltes, *Verbo Domini cœli firmati sunt, & spiritu oris eius omnis virtus eorum.* Verum enimuero omnibus exploratum velim, Ideas illas in mente diuina nihil esse ab ipsa Dei substantia & pręscientia, id est omniū præcognitione & voluntate æterna, discretum. Quē, inquam, Deum certum est non tantum singulorū generum, verumetiam specierum ac indiuiduorum omnium exactissimam propriissimámque & constituere & ab æterno præscire substantiam compositionem, formam ac vires tum proprias tum communes, & si quid præterea illis insit. Vt & hinc accipias diuinas illas Ideas cuiusuis speciei ac indiuidui principes esse caussas: non modò quod sint, verumetiam cuiusq; earum potestatis tam communis quàm propriæ. Cui & id mihi pulchrè arridere videtur quod plerisque philosophis placere inuenio: Nēpe quòd virtutibus certis, id est, certam stabilémque rationem habentibus, non fortuitis, sed efficacibus, potentibus, indeficientibus, nihil frustra inuanúmque ex sese mouentibus, moueantur vires in rerum omnium natura consistentes, sed de his in alio nostro opere fusiùs ac synceriùs diis fauentibus disseremus. Porrò à mente ipsa & intellectu illorum plurimi volunt effusam creatámve animam vnam intellectualem, vniuerso orbi communem, quam idcirco mundi animam vocant. Eandémsub mente illa mundi regina rectricéve, toti mundo præesse, atque per eum totum diffundi: vt scilicet tanquam primæ illa causæ ministrans, cuncta per eam & sub

Ideæ quid sint.

Diuinæ Ideæ, id est, Deus ipse omnium rerū caussa princeps.

De anima mūdi secundum pilosophos plerosque.

ſub eius imperio moueret, cogeret, foueret, moderarent, efficeret, primariæ illius cauſæ, Dei videlicet ipſius, præcepto parens obſecundánſque. Quapropter & in animam illam mentem impreſſiſſe ſenſerunt rerũ omnium primarias principéſque rationes ſeminales, tantum ab Ideis diuinis nobilitate diſſitas, quãtum ignobiliori ſubiecto ad obſequiũ infuſæ hærent. Quas forſitan intellexerit quiſpiam rationem eſſe omnium producendarum rerum, ac mediorum, quibus Deus ipſe eas producere ac proferre voluerit conſtituerítque cum facultate quà media illa promouere ipſa poſſit anima: ſi tamen ſimilis quædam anima pio alioqui Chriſtiano admitti debeat. Verùm philoſophorum quorundam placita narramus, nõ approbamus. Illam præterea animam ſentiunt per omnia in omnibus diffundi: & omnia menti obedientem, eíque miniſtrantẽ promouere ac vegetare, vt & hinc non ab re dici poſſit inſtrumentum primum eorum quæ Deus ordinato communíque euentu, hoc eſt, ſecundum naturam efficit: qua de re hanc animã à mente & intellectu primam vitam nuncuparunt. Cui quoque mentem ſubſtantiam ac rationem: intellectum verò vt eſſet intellectualis, impartiuiſſe in literis fecerũt. Eã denique per omnia flatum ſpirare vitalem ſpiritualémque prodiderunt, dum ſuo ſcilicet ſpiritu per omnia penetrans omnia videt, tangit ſentítque: & id quidẽ modo quodam ſuo, noſtris ſenſibus longè impari, incognito & multis nominibus deſcriminato. quo denique vnico flatu ſpiritúque actu lucido, vi calido & omnis generationis fomite; ceu ſcilicet interioris vitæ quadam propagine, atque veriùs tanquam diuinæ virtutis vehiculo ſemper vbique pullulare animam illam vniuerſalem mundi exiſtimarunt: quum & forſitan in-

Spiritus mundi philoſophi.

tellexerunt sub Deo ipso, principium esse intrinsecum, quo formarum in materia rationes seminales ad sui scaturiginem promotionémque moueantur ac emergant. Sed hæc missa fiant. Discaueo nanque lōgiùs me fortassis euagatū vela ventis præmaturè cōcedere.

Cūcta & à Deo & ad Deum ex ordine constituta sunt.

Iam itaque quæ diximus paucis perstringentes addamus, Deum Opti.† Maxi. † omnipotentem, summum denique bonum, ac liberalissima sua bonitate, rebus cunctis pro sola sua voluntate, harmoniam, concentum ordinémque & à se & ad sese præstituisse: quem stabilem ac incōcussum eatenus esse vult, quatenus aliter non disponere decreuit. Harmonico præterea illo consensu, sibi omnium creatori ministrare voluit: primum quidem (quòd ad hunc materialem inferiorémque mundum spectat) secundum philosophos illos, ipsam mundi animam ac eius spiritum: deinde cœlum ipsum extensum orbibus, figuris, astris maximis, planetis, stellis & luminibus consistens. Illam itaque animam, hoc quoque cœlum, principij caussæque sub cœlo formatarum generatarúmque rerum & transfusarum proprietatum rationem quandam iniisse, ideo philosophi illi putarunt, quòd ad mundi dispensationem, tametsi non ex necessitate, vberrima tamen Dei bonitate, quadantenus admittuntur. Quod & Auicenna ipse in suis Metaphysicis sensisse videtur: *Quæcunque* (inquit) *hîc fiunt, oportet præexistere in motibus & conceptionibus stellarum & orbium. Ab ijs enim ipsa etiam elementa, nonnunquam & artes quædam, similiter & res artificiosæ accidentalis saltem vel externæ caussæ quandam sibi denominationem vendicant.* Placet itaque philosophis illis formam & ex ea vim occultam omnis mixti esse, primū quidem ab Ideis illis diuinis, id est, à Deo ipso omniū creatore & plasmatore, ministran

†Sapientissimum.
†Clementia plurima.

niſtrantibus ei anima mundi (ſi Platonicis conſentimus adſerimúſve) deinde & ipſis orbibus cœlicíſque corporibus, planetis, ſyderibus, figuris, luminibus, & ſi quid præterea cœlo extenſo ſimilis rationis inſit: poſt hæc & elementorum temperaturis cœlicis influxibus affectis, cauſſis inquam præparantibus, & materiã ad nouam formam coaptantibus. Habent itaque (iuxta philoſophorum illorum ſenſum) virtutes illæ reconditæ ſuam originem ab expreſſis ſpecificis determinatíſque formis, à cœlo tamen materiali per vires præparatorias, in archetypo per Ideas ac formas exemplares quæ omnes cauſſæ ad cuiuſuis rei generationem abſolutam (quòd ad communem ordinatámque Dei conſtitutionem pertinet) conuenire illis videntur.

Proprietatũ occultarũ cauſæ vnde ſint.

Vnde tandem id eſſe verum commonſtretur, quod iamiàm dicebamus, quòd Deus ſcilicet rebus omnibus pro libera ſua voluntate, altiſſima ac pręſtabiliſſima bonitate, harmoniam, concentum & ordinem à ſe & ad ſeſe quendam inſtituit, indéque rerum omnium cum prima cauſſa, Deo ipſo, ſympathia, connexio, correſpondentia conſenſúſve, Diuinum de ſingulis decretum natura ſequens, non ineptè ſtatuatur: hoc eſt, vt omnes vires creaturis rebúſque artificioſis inſitas, à Deo ipſo (qui omnium eſt actus primus, & actionis omnis principium creaturis impermiſcibile) miniſtrãtibus eis iam dictis cauſſis, quæ ideo ſecundæ vocantur, pendere ac eſſe intelligas. Quo tamẽ pro libera & omnipotenti ſua voluntate (omiſſis quandoq; iis quorũ meminimus mediis ac miniſtris) immediatè ex ſe-ipſo ea facit quæ vult, quibus quoque miraculis nomẽ eſt. Cæterùm ex his luce meridiana clariùs patere mihi perſuaſi, diuerſos in rebus effectus pendere non ſolùm à materiæ varia alteratione ſeu præparatione, ſed

Effectuũ varietas eſt partim ex materiæ præparatione, partim à cœlo.

à diuerſo cœli afflatu, maximè autem à diſcriminatis formis:diſcrimine,inquam,non ſolùm ſpeciem conſequēte,ſed & cuiuis indiuiduo proprio. Tametſi materiæ apparatum rebus gignendis ac perficiendis non obſcuri eſſe momenti certum ſit. Qua ratione videre eſt indiuidua eiuſdem etiam ſpeciei, alia aliis etiā eſſe clariora,vel viribus ignobiliora,pro videlicet ſymmetria,puritate vel cōfuſione eorū ſubſtātiæ. Nemini nāque rerum naturalium gnaro dubiū eſſe ſuſpicor,cœlicos influxus impediri poſſe vel omnino minui propter ineptitudinem materierum in quas ſuas exercerent potentias.Cui & illud ſubſcribit Virgilianum:

Igneus eſt ollis vigor & cœleſtis origo,
Seminibus quantum non noxia corpora tardant.

Cui etiā pulchrè & id Platonicum adſtipulatur, ſecūdū merita materiæ infunduntur vires cœleſtes. Proinde ex cūctis his diuinioribus meditatis,multis nominibus claret Democriti illius extollenda multū ſentētia,qua diis,id eſt diuinis virtutibus omnia eſſe plena, conſtanter aſſeuerabat. Is quidē cœleſtium vires cū inferioris huius mundi generū,ſpecierū ac indiuiduorū naturis ac proprietatibus cōferens,ſed & eorum cum ſuperioribus,maximè verò cū bono ipſo,connexionē perpēdens,à ſummo ipſo bono ſingula & eſſe,& propriorum muniorum exercēdorum poteſtatē adipiſci doctus,in iis ipſis Dei vires adeóque Deū ipſum clarere cernebat. Quas virtutes nonnulli diuinas illices vel idcircò appellarunt, quòd contemplantium animos ad Deum alliciant tam inſignem opificem, vel quòd potentiæ illæ diuinæ omnem in omnibus promoueant functionem, quod & Ouid. præſenſiſſe videtur hoc carmine.

Democriti egregia ſententia

Eſt

Est Deus in nobis agitante calescimus illo,
Impetus hic sacræ semina mentis habet.

Porrò, nescio quo tandem suggerente Mercurio, à proposito scopo dilapsus quodammodo forsitan videbor: præstat itaque eò recurrere vnde discessi. Inchoatam tamen iam dudum hanc disputationem in medium communéq; theatrum adductam prius libet absoluere. Quædam enim digitulo tantũ tegimus quę dilucidiori enodatione egere fortassis videbũtur, quã sic accipias velim. Vulgata multum est Aristotelis sententia quod necesse sit mundum hunc contiguum esse superioribus lationibus, hoc est cœlo extenso, vt inde vis omnis illius gubernetur, vt & hinc plurimis creditum conspiciam quòd cœlum omnium gignendorum sit causa effectiua. Quapropter vt pro philosophorum celeberrimorum tantum non diuinis meditatis rem hanc omnem explicemus operepræcium facturus videbor, si his quoque adiiciam duplex philosophis sublimioribus esse cœlum, primarium videlicet & princeps, cœlum cœlorum, quod & spirituale à quibusdam nũcupatur: idemque illis esse intelligitur: atque anima illa mundi, quæ ascita sibi quadam simplici plurimũ, sed congenea consentaneáve substãtia, spiritus euadit per omnia diffusibilis, omnium post Deum ipsum & ab eo functionum primarium ministerium. Neq; desuntqui syncerius existimãt cœlum illud esse in mente diuina ceu omnium rerum prototypum quanquam & intelligentias quasdam esse creatas cœlo extenso mouendo atque dirigendo non inficiĉtur. Quod & diuus ille Augustinus sentire videtur super Genesim dicens, quòd Deus sic mundum ordinauit, vt spiritum omni creaturæ præficeret. *Cœlũ duplex.*

Cui etiam subscribere videtur Bonauentura

lib. 2. dist.14..2,Art.3.his verbis: *Sicut congruum est angelos deputari ad ministerium hominum, sic etiam congruum est ipsos deputari ad motum & regimen cœlorum, cum in hoc ministrent homini viator & diuinę subseruiant maiestati. Et hæc positio est magistrorum tam in theologia quàm in philosophia: quia concors pietati & fidei rationi plurimum esse videtur.* Hæc ille. Alterum cœlum velut prioris vmbram quandam & instrumentum statuunt, & in eo spheras situ disponi pro earum excellentia naturis & viribus senserunt. Quas omnes & vicissim singulas ad primam cōmunémque mundi illam animam, veriùs autem ad spiritualem illam intelligentiam: & hinc ad Deum ipsum, ineffabili quodam ac obsequentissimo consensu conspirare sunt arbitrati. Item signa, planetas, sydera, & quicquid præterea in cœlo hoc extenso constitutum est, vti superioribus seruire, ita inferioribus & submissis potentias suas transfundere, vt & hinc sub terra quædam quasi cœlica gigni cernere sit: dum videlicet corpora illa cœlestia propriis lumine radiis ac viribus, id est afflatibus, materiam formarum auidissimam dispumant contemperántque, in ea seminariam introducendæ formæ rationem ad sui propagationem extimulant, atque ad formæ susceptionē psalmatori ritè præparant. Sicuti nanque hæc illa, virtute præcellunt, nobilitate ac situ: ita & in inferiora vires suas, ipsa transfundere superiora præstabilioráque vniuersi ordo poscere videtur, & benignitas creatoris voluisse perspicitur. Nimirum vt quà ratione est mouens aliquod nō mobile, similiter & alterans sit quoddam non alterabile, iisdem dico qualitatibus. Neque enim quòd varios afflant influxus, est (vt plerique putarunt) quod qualitatis diuersæ participes sint

Cœlū alterum.

ſint,ſed quod illa viribus à creatore donata ſint multiiugis. Quum namque inſtituta ſint incorruptibilia illa cœleſtia vt vrgerent,regant, & ſub creatore tueantur adſerántque infima hæc, multimodæ tranſmutationi obnoxia,æquum fuit vt multiformes eis impartirentur virtutes,quibus ſcilicet iuuent extimuléntque ſubiectæ naturæ vim:non profectò vt ſibi ſimile quicquam producant, ſed vt Deo pareant atque ſubminiſtrent. Quod reuera præſtare cœlica corpora philoſophari putarunt cùm vi luminis,tum virtutibus propriis ſpeciem totam conſequentibus, per radios lumémque in inferiora hæc demiſſis.Deum ſcilicet cœlicorum corporum radij ad terrã(quę ceu punctum ac centrum ad cœli ambitum & capacitatem exiſtimatur) tranſmiſſi, aſſumpta etiamnum forſitan quadam tenuiori & ſibi conſentanea elementorum,per quę penetrant,ſubſtantia, arctantur : proindéque denſiores effecti & potentiores,materiam ritè & ad portionem æquant coaptántque, & præinfuſas in eam ſeminales rationes ad actum inuitant,donec ad formam tandem materia illa ad amuſſim,hoc eſt pro diuinæ ideæ ratione,diſponatur, vt & hinc non paucis ſenſualibus philoſophis(vti præſcripſimus)viſum ſit atque receptum, cœlum illud extenſum cunctorum quæ hoc in inferiori mundo generantur cauſam eſſe effectricem : quod tam rationi profectò alienum eſt,quàm ſi inſtrumentum non autem artificis intelligentiam, operis alicuius formam artificialem efficere putarent. Quamobrem vt cælica illa corpora miniſtratoriæ, vel ſi mauis inſtrumentariæ,cauſſæ ſpeciem quandam à Deo iniiſſe eorum quæ ſtata naturæ conſuetudine producuntur,primoribus illis & ferè diuinis philoſophis iudicentur, nunquam tamen veræ, hoc eſt creatricis aut

plasmatricis causæ rationem illis concesserint.

Cæterùm pro Christiana nostra veráque philosophia hoc loci non pigebit subnectere verba diui illius Augustini, summi profectò & diuini philosophi & doctoris nomen meriti, quibus Deum formarum omnium specificarum & proprietatum singularum autorem esse & causam veram principémque propalàm testatur. *Inuisibilium* (inquit) *seminum creator, ipse creator est omnium rerum, quoniam quæcunque nascendo ad oculos nostros exeunt, ex occultis seminibus accipiunt progrediendi primordia: & incrementa debitæ magnitudinis, distinctionémque formarum ab originalibus tanquam regulis sumunt. Et mox subdit: itaque Apostolus Paulus discernens interiùs Deum creantem atque formantem, ab operibus creaturæ quæ admouentur extrinsecus, & de agricultura similitudinem assumens, ait: Ego plantaui, Apollo rigauit, sed Deus incrementum dedit.* Hactenus Augustinus. Atqui pro huius capitis suprema manu subnectendum duximus, quòd proprietatis effectus bifariam discriminatur: aut namque vtilis est, aut nocuus. Vtilis censetur quo homini quippiam in- *Proprietatis vtilis effectus.* uitatur adfertúrve emolumenti, vt verbi gratia) eius functiones aut vires conseruet, vegetet, roboret, reparet, absoluat, & ab internecione vindicet: Vel etiam ad meliorem faciliorémque vitam quicquam adferat vtilitatis. Nocuus autem huic ex diametro contrarius iudicatur. Deinde vtilis inutilísve dicitur proprietas vel toti corpori, vel priuatim cuidam parti. Toti siquidem corpori venenato, singulis item sigillatim eius particulis, theriaca ex vsu est. speciatim verò Hyacinthus, Granatus, Margaritæ, Aurum, cor sedésque virtutum: Corallium autem & Achates stomachum & ventrem solantur, & à noxiis caussis asserunt. Simili modo

modo Napelli vis deleteria toti iuxta ac singulis quibusque partibus inimica cognoscitur. Cæterùm proprietatum quæ ab aduersis defendunt, quædam hoc moliuntur noxium, ad se primum quidem conuellendo, deinde immutando. Qua ratione Amethystus vmbilico admotus vini vaporem cum primis allicit, & Scammonium bilem reuellit. Alia verò quod flagitiosum est deturbant, ac tandem propellunt, veluti iam dictæ theriacæ cum aliis medicamentis aduersus venena valentissimis contingit, quod & Smagragdo, lapidi Cyaneo & aliis nonnullis familiare esse perpetuo euentu cunspicitur. Alia denique præsentem esse vel imminuere causam duersam certo indicio commonstrant, vti Electro atque Adamanti coram toxico madere contingit & Torchois vel findi vel omnino ruinam aut maculam quandam efferre dicitur appetente periculo. Eorum rursus quæ viribus occultis nituntur, quædam ad actionem corporis extimulatione egent, quemadmodum pleraque pharmaca in actum (vt physicis vulgatum sermonem vsurpemus) reduci necessum est, priusquam ad opus proprium emergãt. Alia verò citra omnem à corpore immutationem propria munia exercent quibus exercendis sola debita applicatione opus est, quòd scilicet vires suas actu, vel habitu saltem solam accidentalem potentiam constituente nacta sunt: ideóque sola egent conuenienti ad obiectum admotione. vtque impediens nullum adsit. Qua de causa Corallium etiamsi stomacho diutius adhæreat, nihil à corpore detrimenti admittit: pariter nec Sapphirus anthracem sanando vires vel tantillo perdit, quanquàm & id ei quidam falsò adscribant.

De ratione & caussis virium in Gemmis.
CAP. III.

Ognationem certè non obscuram ea quæ huic capiti inserenda sunt, cum iis quæ nouissimè disseruimus habere videntur. vtriusque enim capitis idem ferè obiectum, eadem penè ratio, idem propemodum argumentum, vt & hîc quoque bonam eorum quæ præstruximus partem adiectam intelligi velim: quam & adiecissem profectò nisi prolixitatis nimiæ καὶ ταυτολογίας, id est, repetitionis accersi metus fuisset. Institutum itaque adgressi dicimus præclaras multum in Gemmis excellere virtutes. Ideóque & in magna illas antiquitus fuisse maiestate tam conspicuum est, vt eum nihilo consultius facturum existimem, qui illarum dignitatem multis encomiis commendare niteretur, quàm qui solis lumẽ leuiculo quopiam fulgore clarius efficere, aut luxuriantibus aliquot (longè tamẽ imparibus) pictorum more coloribus illud assequi cònetur. Sed enim tantarum virtutum támque verè stupendorum muniorum causas persequi non omnibus ex æquo facilè fuerit. Qua de re, paucis libet de illarum potentiarum ratione quædam recensere, non floccipendenda. fuerunt enim qui Gemmas viuere, & à sua anima speciales adeóque ferè diuinas functiones exercere crediderunt, quorum iudicium receptum hactenus non est. Aliter Alexander ille Græcus sensit. namque quod illarum proprietates elementis vnde constituuntur referuntur acceptæ, nimirum quòd hæ in mixto alia edant opera quàm extra ipsum, in quo qualitatem elementalem, id est, innatum temperamentum, tanquam instrumentum

Alexandri Græci opinio.

tum ad opus moueri ratus eſt. Cuius ſententia, etiam ſi plerìſque placeat, multis tamen non mediocribus philoſophis vel ideo abſurditatis expoſtulatur, quòd inſtrumentariæ tantùm cauſę recordatus, effectricem, quæ princeps eſt, prætermiſiſſe videri poteſt, quam peruestigare præſentis eſt negocij. Hermes autem ille Triſmegiſtus Cœlum Gemmis occultas proprietates transfundere perhibet: è quo gignendorum ſeu producendorum omnium facultates tam ſingulares quã vulgares in hæc inferiora tranſmitti non dubitauit aſſeuerare, duplici (vt inquit) modo. Aut videlicet nobiliter & ex amuſſi, quoties materia in quam cœlum vim ſuam exercet, eius orbis ac luminis quandam ſpeciem ſeu cognationem refert: ad quam ſcilicet quo propiùs acceſſerit gignendus lapillus, in hunc feliciùs ac abundantiùs propter materiæ ſymmetriam, connexionem, atque conſenſum, cœlum fuiſſe operatum intelligatur. Sed & ideo multa admiratione dignas Gemmis eſſe proprietates inditas aſſerit, quòd lumine & perſpicuitate cœlo quadantenus patentiores demonſtratæ, eius actionem perfectiùs admiſerũt conceperúntque. Vnde ſcilicet tandem hominis ſpiritus effecti ſpecificis pateant Gemmarum proprietatibus, qua ratione Tcpazium, Carbunculum, Adamantem, occultis gratiarum proprietatibus præditas eſſe confirmant viri non pauci nec incelebres, vt non deuoratis tantùm, ſed & etiam geſtatis ſuas edere liceat cælicas potentias: primum quidem in hominis ſpiritus, demum in in humores & ſolidiores eius partes, quibus à peſte ac venenis defendatur. Sed enim à cœlo hoc ipſum, quicquid recondita vi poſſunt, Gemmas accepiſſe, vel hoc argumento confirmant, quod magnos parua mole mirificóſque promant effectus. Nulli namque elemento

Hermetis de Gemmarum virib. ſenſus.

conceſſum volunt paruo corpore plurimum ſubito præſtare, vti nec ignem puſillum magnam vnico impetu lignorum congeriem vrere, vel aquæ pauxillum terræ plurimum perfundere. Quæ verò cœlica vi nituntur, ex haud multa materia (ceu ſcilicet vim eam in non magnoperè reluctantia obiecta, facili opera, diffundant) admiratione etiamnum dignas ſuas functiones abſoluunt. Nimirum quòd contrariis aduerſantibúſve cauſis non agunt, & à validiſſima cœleſti potentia in actionem extimulantur. Quo modo (vt phyſiologis quibuſdam non vulgaribus placet) Corallium, Carchedonius, Chryſolythúſque Gemmæ, ab Ioue præſertim ac Venere id ſunt indeptæ virtutis quo ab atræ bilis melancholiæve ſymptomatis vel ferentem adſerere valeant. Deinde & Mercurio Achaten ſacram perhibent, ideóque & facundiam inuitare, & homini contra venena amuletum eſſe teſtantur. Aduerſus quæ etiam è Creta collectam dictamnum à Phœbo (qui Pythonem transfixiſſe fingitur) id eſt, à Sole omnis vitæ & propaginis fomite mutuatam eſſe profitentur facultatem. Sed & herba Pentaphyllon cœlica vi palàm prædita creditur non venenatis modò auxiliari potens, ſed vnico folio diariam febrem, ſi bis in dies ſingulos ſumatur: ternis, tertio quoque recurrentem: quatuor autem foliis quartanam febrem pellere atque cóficere poſſe laudata. Nec iniuria profectò, quum nempe febres hæ variis pugnent tum naturis tum intemperantiis, haud facile fuerit (ſi me non omnia fallant) explicare quam ob cauſam naturalem, vnico ſimpliciſſimóque hoc remedio, Pentaphyllo ſcilicet, tam diſſimilis rationis affectus abigi queant, ſi non virtutem hanc cœlum ipſum illi impendiſſe cauſeris. Quid præterea Phœbo ſacræ Pæoniȩ, à comitiali morbo vel por-

Remedia in febrim.

portantem vindicare posse. præter cœlum, concesserit naturalis sensualísque philosophus? Neque enim pauca reperias medicamenta quæ similis caliditatis, siccitatis ac modicæ adstrictionis conformes promãt qualitates, quarum ratione tametsi germanas edant operationes manifestas, aduersus tamen illum affectum tam præstabilia esse minimè experiaris. Sed hęc quorsum? nempe vt mirum non sit, quòd philosophi illi arbitrati sint, cœlum Gemmis occultas profundere potentias: quum præsertim similes potestates in obscurioris substantiæ herbas palam sit illud insinuare creditum. Quid præterea? Nónne à veteribus obseruatum est quarundam arborum, Oleæ inquam, Populi albæ, & Salicis folia solstitiali tempore conuerti: fieri etiam vt ipso brumali die frondes quædam reuirescant? Vt & hæc Marcus Varro stupenda discrimina nominarit, quibus videlicet anni tempus discernatur, & ex foliorum versura solstitium, ex recens autem erumpente quarundam herbarum virore brumalis dies internoscatur. Quæ ne iustè quis miretur, non pigebit & hîc quoque contexere quæ M. Cicero ex Stoicorum placitis refert. *Probatum est*, inquit, *à Stoicis in ipsa bruma musculorum iecuscula augeri, pulegium aridum florere brumali die, item inflatas rumpi vesiculas, & semina malorum quæ in iis mediis inclusa sunt, in contrarias partes se vertere: Ostreis & conchyliis contingere vt cum Luna pariter crescant & decrescant.* Vnde manifestum esse puto (vti etiam præstruximus) quod & philosophis diligenter probatum receptúmque inuenio, quòd rebus supernis vis quædam insita est vehemens, quæ maxima ex parte cum inferioribus conuenit: indéque sympathia quædam & ceu consensus e- *Conclusio.*

mergit, quo animantium motus tacitíque concentus cœlicis corporibus (in rebus quæ ſtata natura fiunt) concordare videntur: Quo nomine hæc quoque inferiora cœlicis ſuis numinibus adſcripta reperio, Apollini namque Aries, Leo, Gallus, Crocodillus, Cantharus, à Chæremone Porphyrióque tribuuntur. Ex arboribus verò Palma, Lotus, Laurus Soli feruntur acceptæ. Nimirum quòd coram intuearis † Loti folia prius quàm ſol emergat contrahi, & eo exorto ſenſim explicari. Mirto quæ de Heliotropio, & aliis non raris herbis, vt literis proditum eſt, ita re ipſa quiuis non negligens explorator proprio obtutu cernere poteſt.

Lotus hæc herba Nili eſt, non arbor.

Porrò de lapidibus multa nec tamen diſſimilia à Philoſophis Aegyptiis ac Magis perhibētur, qui quoſdam lapillos ſyderum imagines planè repræſentare adſtruunt, quos & ideò ab iis virtutes in ſeſe concepiſſe crediderunt, & experimento comprobaſſe teſtati ſunt. Quid namque philoſopho naturali mirum exiſtimare ſimilitudinem Gemmarúmque cum cœlo cognationem maiorem, efficere vt eius viribus obnoxius pateant atque hinc valentiores emergant, quum maximè ſimilitudo & extimulata tandem germanitas materiei aptam præparationem, & cœlo obnoxium conſenſum non obſcurè ſubindicet. A cunctis ſiquidem phiſiologis receptum eſt quòd agentium actus fiunt in patiente diſpoſito (libet enim eorum vulgatam multum ſententiam ad verbum referre) quódque ſingulæ ſimilitudines ſeſe natiuo quodam affectu appetunt. Verùm ne hæc quidem abſurda iudicauerit, qui monimentorum magicorum aſtrologicorúmque non in ſitus meminerit. hi quippe in rebus ſimilitudinem non mediocre ad effectus naturales habere robur certa veluti hypotheſi ſtatuere. Sed vt magica omittamus,

mus,quibus vel ſolo nomine multi terrẽtur, aſtrologicum aliquod adferemus exemplum.Inter omnes aſtrorum peritiores conuenit (quibus etiam medicorum non vulgarium bona pars facto periculo ſubſcribit)Leonis imaginem aduerſus calculum amulentum, eſſe:ſi tamen ſtato tempore, hoc eſt,Sole Leonis primum gradum occupante in auro ſculpta,à collo portetur.Cuius rationem nemo,crediderim, aliam facilè attulerit ſaltem naturalem, quàm conſenſum appetitúmque quendam rerum cœleſtium cum congenea figuratione,in conuenienti materia ab iſta ſaltem harmonia inuitatum procuratúmque.Propter quem virtus illa cœli,quæ conſtituto illius configurationis tẽpore pollebat,à iam dicta parilitate,& materiæ,id eſt auri,ad menſuram præparatione, in aurum iam dicta imagine figuratum allicitur,transfunditur: commeat: quæ proximum,geſtantis ſcilicet,corpus ſua vi afficit, qua a calculo ipſum tueant. Veruntamen nolim intelligas,philoſophos illos, vel etiam me ſentire virtutẽ hac eſſe imagini, ſed auro tali effigie figurato & efformato transfuſam,vt ſcilicet ſubaudias illos exiſtimare quòd præparatio, qua per ſculpturam dictæ imagini fabricandæ neceſſariam,aurum cœlicis rediis & influxibus concipiendis abundè diſponitur, efficit vt materia hæc patentior reddatur cœlicis afflatibus admittendis,&(vt ait M,Vitruuius li.1.de Architect.ca.6.) de latentibus cœli rationibus,artificioſis rerũ inuentionibus, diuinitatis exprimere veritatem rerum peritus vir poſſe credatur.De quibus fuſius ſuprà differuimus. Sed enim ne philoſophorum illorum placita abſurdiora putes,quàm vt humanam apparentémque ſaltem aliquam non habeant rationem: Maximè autẽ quo feliciora, ſublimioráque ingenia oblectemus

Mũdum esse animal vnũ sensit Plato.

(non vero quòd ita esse statuamus) annotanda in primis &hîc nobis videtur Platonis illius celeberrimi,& multorum non mediocrium philosophorum celebrata vulgatáque sententia,quòd scilicet mundus est animal vnum,vna quadam anima intellectuali (ea est de qua paulò antè disceptauimus)sub mente principe omnium creatrice vita donatum,quæ (menti obsecundans)congeneo suo spiritu per omnia diffuso vniuersum orbem alit,fouet, moderatur.Cui & id Maronis egregij illius non minus philosophi quam poetæ subscribit: ---*Omnia.*

Spiritus intus alit,totámque infusam per artus,
Mens agitat molem.

Vna in omnibus vita, omnia inuicem conspirare & compaßione quadã communicare.

Quibus non obscurè ostendit naturam hanc transmutationi obnoxiam à natura stabili ordinatricéque regi:singula etiam artus & particulas esse quasdam mũdani illius ac magni animalis,eadémque saltem communi vita viuere,adde & communi quodam spiritu in propria munia extimulari.Ideóque & illorum est cõsilium , vnam in omnibus vitam sub mente ac vigere, quæ cuncti eius vi & imperio peragat.Ita & tamen vt ad suas functiones obeundas tũ cœlicis, tum nonnunquam etiam rudioribus instrumentis vtatur.Quapropter & in hac communi omnium vita sentiunt singulas formas cùm inuicem, tum per animam illam vniuersalem ad omnium vltimum finem , hoc est supremum ipsum bonum , tandem conspirare , vt & quæcunque fiant mundi opera,sigillatim mũdi partes sint vel ad eas spectent,vt & ad totum. Quod & ipse Pythagoras suis numeris demonstrare contendebat , dũ vnitatem omnem numerum constituere,dualem primum , atque ex vnitate & binario ternarium, (id est Trinitatem quandam)comprehendi,deinde & in simplicem

Pythagoræ de Trinitate per numeros cõpendiosa sententia.

plicem vnitatem alium omnem numerum resolui, multa ingenij dexteritate differebat. Verùm vnde digressus est noster tandem redeat sermo. Senserunt item & philosophi illi, quòd citra substantialem proximámque caussam non possit in hoc inferiori mundo naturaliter produci substantia, nec sine viuente caussa viuens quippiam generari: deinde & duce quodam communi diuersa quæque conciliari. Proinde & per substantialem illum mundanæ animæ vbiquè præsentem spiritum, omnia consensum, cuius nunc commeminimus, participare volunt. Adde, quod & inter philosophos conuenit, quòd lumen intelligentiæ est actus: intelligentias quæ & superiora lumine & spiritu non modò communi, sed & proprio agere. Quid igitur illis arduum fuit opinari spiritum illum vniuersalem, cœli vim materiæ ad eam ritè paratæ admouere, vnde rationis eius seminalis virtus ad opus pridem à creatore inseminatum exsuscitetur. Præstat tamen Chimericam illam animam, Christianis incognitam, philosophis in hanc persuasionem ductis relinquere: & attendere iis quæ ratio diuinis oraculis subnixa suadet, & quotidiana naturæ consuetudo commonstrat. Naturam autem sic operari videmus vt cœli lumen non desit, & rationum seminalium elementis, id est, in ipsa materia, latentium per id excitetetur fœcunditas. Quemadmodum quippe prudens agricola terram sementémque, sic sua arte ac diligentia præparat quò speciem rei cuius in semine rudimentum aliquod à natura delitescere scit, cœlum omnibus numeris feliciùs absoluat: Ita & solertissimam prouidissimámque naturam, vel hominem artificiosum aurum lapillúmve sic aptare posse putant, vt quæ in iis per creationem cœpta est vir-

tus,vel insita,per naturam,vel artem eius quamproximè æmulam, ad perfectionem tandem extimuletur. Proindéque nulli iam mirum sit,quòd philosophi illi senserunt, cœlum & artem sese inuicem non rarò iuuare cœlicis concipiendis viribus,& materiis decenter adparandis,cœlestium motiones & situs obseruare docuerint, vel ideo saltem,quòd hæc ad materiam pertineant,aliter vel aliter aptandam. Nempe quòd elementa pro illorum motu,positione,propinquitate aut distantia qualitates euariant, quas non pauci rerũ naturalium proximas effectricésve caussas existimant, vel saltem in hoc superioribus ministrare quòd pro eorum mixtura & temperamento formam quandã ędant quæ ad specificam quàmplurimum disponat: Vt & id sit euidens ,quod superiore capite prætexuimus, Deum ordinem quendam constituisse omnium rerũ & à se ad se.Quem Deum credi non ab re potest, supra ea quæ ab vniuersali rerum naturalium confluxu quæque species & quoduis indiuiduum recepit, proprietatem quandam humano captui,non ratione, sed solo experimento peruiam,ad hominis vsum, liberalissima sua pietate infudisse atque impartiuisse. Vt & vtilitatem inde homo capesseret, & tanti támque reconditi operis admiratione illectus,ad Dei &Domini sui omnium creatoris contemplationem amorém que raperetur conuolarétque. Hic nanque ordo vniuersi,& hæc rerum proprietatúmque admiranda varietas,dum ab intellectu diligentiùs auidiúsque intro spicitur,illuminatis tandem mentis oculis, principiũ suum,quod est bonum ipsum,id est Deum,refert, incomprehensam sublimitatem, ac maiestatem simplicissimam,sapientissimam,potentissimam, benignissimámque virtutem atque bonitatem esse. Sed institutum

Quódque pro.

Cur proprietates occultæ rebus à Deo inditæ sunt.

tutum tandem abſoluamus.forſitan enim longius palati diſceſſimus.Itaque tametſi Triſmegiſtus ille non abſurdè videri poſſit ſenſiſſe, quòd cœlum lapillis vires abditas impertiatur,proximæ tamen earum cauſſæ non meminit,quam inter philoſophos conuenit in materia conſiſtere,& inde ſuas promere functiones. Qua ratione patet,cœlum ipſum materiale ac extenſum non eſſe principem proximámque , vel ſi mauis, coniunctam cauſſam earum quæ in Gemmis latent potentiarum.Quamobrem quū ſuperiùs oſtenderimus, reconditarum virium cauſſas à nulla fieri complexionali qualitate:ſed nec ab aliquo elemento aut forma elementorum temperiem primariè atque eſſentialiter conſequente,voluit Albertus ille Magnus cum numeroſa non mediocris literaturæ ac iudicij virorum turba,quòd ſpecies ſeu ſubſtantialis Gemmarum forma ſit deliteſcentium , quæ ex iis experimur, facultatum cauſſa effectrix atque immediata.Quanquam nec illi fortè negarint ſubſtantiali illi formæ vim aliquam adiici cœleſtem,quæ vel ſcipſa , nonnunquam autem Gemmarum adiuta temperaturis elementalibus,præcipuæ illi cauſæ ſuffragetur. His autem non de nihilo ſubtexendum videtur,quòd quæ Gemmæ natura puriſſimæ naſcuntur,& ab omni ſorde defecatæ, nullam artis præparationem ambiunt,niſi vt ritè corpori admoueantur & nihil obſtet. Quæ verò terra aut cruſta obductæ,precioſum intrò condunt theſaurum & gratam pulchritúdinem,mangonum officio, abiecta cruſta,& virtutibus &illecebris diffundendis idoneæ redduntur,Neque etiam tibi perſuaſum velim Gemmas æqualiter ſuis functionibus corpora quæuis etiam humana efficere. Quandoquidem pro corporum cum cœlicis orbibus & afflatibus,vnde vim lapilli mutuati

Alberti Magni de proprietatum eſſentiali cauſa ſenſus.

Nos in quæuis corpora Gēmas æqualiter operari.

ſunt non modicam, maiori vel minori cõſenſu, aut eorum corporum conueniente vel aduerſante temperamento & innata proprietate, efficaciùs aut ſegniùs Gemmas operari contingit.

PRIMI LIBRI FINIS.

DE GEMMIS XIII. QVARVM Diuus Iohannes in Apocalypſi meminit. Liber Secundus.

ARGVMENTVM.

Iactis inſtituti noſtri fundamentis, ab ipſo ſecundi huius libri limine prætexẽdum videtur, quòd diuus ille Ioannes Apoſtolus Ἀποκαλύψεως, id eſt, Reuelationis libri capite penultimo, dum ciuitatis ſanctæ Hieruſalem de cœlo deſcendentis, ac Dei claritate illuſtris ſtructuram deſcriberet, tredecim Gẽmarum non ſine magno ſacramento (quod ne in aliena meſſe metamus, in præſentiarum prætermittimus) commeminit. Quas non pigebit, ex ordine eo loci ſeruato, hîc quoq; recenſere. Neque enim video qua meliori ratione, Dominus omnium Deus nobis commõſtrauerit, diuinas quaſdam Gemmis ineſſe naturas & proprietates, quàm iis ipſis cœli muros, hoc eſt, eius virtutes, vel (ſi mauis) Chriſti Ieſu cũ duodecim eius Apoſtolis, Eccleſiæ videlicet capitis & columnarũ amplitudinẽ, maieſtatẽ, cumulatã deniq; nobilitatem & inuincibilẽ virtutem per Gemmas deſignando. Sunt itaq; omnes eæ: Iaſpis, Sapphirus, Carchedonius, Smaragdus,

ragdus, Sardonyx, Sardius, Chrysolithus, Beryllus, Topazius, Chrysoprasus, Hyacinthus, Amethystus: nouissimas verò fecit Margaritas. De singulis autem his hoc libro primùm ex ordine differere consilij est.

De Iaspidis speciebus & viribus.

C A P. I.

Aspidis plura ab autoribus enumerantur fastigia. Ea tamen quæ apud Indos nata Grammatias, aliis Polygrammos vocata est: quæque virens, Smaragdo quadantenus similis pellucet (vt & hinc sola substantiæ crassitie ab hoc desciscere ferè videri possit) supremam obtinuit maiestatem. Ab hac verò diuersa multum Cypria visitur, colore glauco, substantia pingui, Gallis Iaspis alba dicta. Persica æri similis, Aerizusa nominata, conspicitur. Thermodontiaca autem Iaspis, cærulearum optima est. Cappadox ex purpureo cœruleum refert in materia opaca, ideóque nõ fulget. Phrygia ruboris non nihil admisit, Thracica Indicæ æmula, Chalcidica turbulenta ac variæ multum substantiæ, omnium minimè iucunda. Cunctarum vulgò præstantissima est, quæ purpuræ quippiam complectitur. Secundum habet locum quæ roseum quiddam nacta est. Tertiam obtinet dignitatem, quæ Smaragdum: quartam, quæ Autumnale matutinum serenúmque cœlum imitatur. Est & quędam Iaspiachates ceu Iaspidem & Achaten quoque complexa, vires vtrarúmque perstringere credita. Sunt & aliæ (autore Vincentio) peregrinæ Iaspidis species ex Thetel enumeratæ. *Nam inuenitur* (ait) *in Iaspide scutum habens in* *Thetel.*

collo, & cuspidem in manu, & sub pedibus serpentem, qui habeat contra omnes inimicos virtutem. Item & alius in quo sit homo habens fasciculum herbæ in collo, cuius virtus sit omnes discernendi morbos ac sanguinem restringēdi: quem Galenum in digito gestasse referunt. Deinde & cruce signatum viridem reperire est, ne quis submergatur efficacem. Hactenus ille. Hic itaque feré indigitauimus optimam principémque Iaspidem. virentem illam & Indã quæ (quod præ ceteris amuletum esse credatur) Polygrammos nuncupata existimatur, quæ tamen celeberrima asseritur, si ex viridi purpureum quiddam complexa, alba præcingatur linea. Vnciis vndecim magnam vidisse Plinius testatur, indéque arte cõsculpatam Neronis thoracatam effigiē. Porrò quòd ad vires attinet, omnes pro singulari aduersus perniciosissima quæq; venena amuleto toto Oriente deferri, idem Plinius in scriptis reliquit. Verũ enimuerò eã quæ Grammatias dicitur, alba insignem linea præferunt, quæ si geminata candidã efferat crucē à nonnullis firmiter prædicatur ferentē adeò contra aquæ iniurias adserere, vt & hunc à submersione vindicare, Gal. medicinæ vsui illas esse cõfirmat, quòd suo adhæsu stomachũ firmēt, quē ventriculi os esse idē autor dixit, illiúsq; rei se periculũ fecisse profitetur totq; videlicet ex Iaspide à collo ita suspenso vt stomacho è directo responderet. Affirmàtq; sibi corã exploratũ esse sculpturæ expertes nihilominus prodesse, quàm si dracone radiato figuratæ fuissent: quales Nechepsus rex insculpi instituit, vt idem Gal. refert. Adde quòd Iaspis mulieribus menses cohibet drachmę põdere deuoratus sanguinē sudorémq; cõpescit, hydropē & febres arcet, oculorũ aciem suo virore reficit, Venereorum petulantem appetentiam retundit: partum proprietate qua-

Iaspis quæ optima.

Iaspidis vires.

te quadam occultiori moderari creditur. Sunt qui ab aduersis casibus gestantem liberare, phãtasma pellere, conceptioni aduersari, & oculos ab omni sorde purgare Iaspidem dicant.

De Sapphiro. CAP. II.

IOVI Phœbóque antiquitus sacram sapphirum in duo partiuntur præcipua discrimina. Sunt namque quæ Orientales seu Indæ, sunt & quæ Podiæ, à loco scilicet suæ generationis, appellantur. Inuenio quoque illam & Syrtitem, ab inuentionis loco, vocari. Quamquam non eam putauerim esse, cuius Plinius meminit libro 37. hist. natural. cap. 10. his verbis: *Syrtitæ (inquit) in littore Syrtium, iam quidem & in Lucania inueniuntur, è melleo colore refulgentes, intus autem stellas continent languidas.* Tametsi namque nomine & originis loco conuenire videantur, color tamen huius syrtitis, è melleo croco refulgens, manifestiùs reclamat quàm vt à quoquam suspicari deceat hanc syrtitem esse sapphirum. Sapphiri namque cœlesti colore conspicui sunt. Porrò earum quæ apud Medos reperiuntur, supremam sibi maiestatem vendicarunt, quæ serenissimi vernique cœli colorem efferentes, cæruleæ conspiciuntur, & ceu transfusas nubeculas (immixta etiamnum leui quadam purpura) repræsentant: vt videlicet sulphuris primum accensi colorem referant, aureis insuper punctis colluceant scintilléntque, ita tamen vt visus aciem materiei crassitie retundant, vt & admotarum rerum imaginem speculi instar minimè reddant. sunt itaque hæ optimæ sapphiri. Multæ tamẽ alię visuntur quę quo magis ab his vel substantia vel colore desciuerint, eo viliores censebũ-

Sapphiri differẽtiæ & nomina

Syrtites.

Sapphiri descriptio.

tur. Inter quas tanquam ſubcandicantes quaſdam nubeculas oſtentant, præferuntur, vt ab optimis primum ſibi locum occupauerint. Supremam olim Sapphirum autoritatem habuiſſe, vt apud diuos gratiam ipſa perhibet antiquitas. Tam quippe diis, Phœbo maximè, gratam hãc Gemmam cauſantur, vt tum precipuè ſua huic ſacra placuiſſe creditũ ſit, cum inter hæc ſapphirum (tanquam videlicet concordiæ ſignaculum) etiamſi non citra faſtum ſuperſtitionemque, oſtentarent. Qua de cauſſa Pontificibus in primis, dein etiam regibus, ſummis denique viris, præ cæteris dignam, ob propemodum diuinas illius facultates, philoſophi iudicarunt. Venereos compeſcere affectus creditur, ideóq; caſtis præcipuo vſui eſſe perhibetur: deinde animi in Deum propenſionem, deuotionem, pietatem, conſtantiam, pacis ambitionem, deorũ munera opimáque (quod ad hanc vitam ſpectat) beneficia inuitare conciliaréque fertur: vt vel hinc eccleſiaſticis præſulibus omnium maximè dignam rude etiã vulgus profiteatur. Addunt & contra iracundiam, & inuidiã, fraudes & triſtitiã pollere. Adeò ſcilicet contra effrenes animi mores efficax eſt credita. Verùm hæc ad animam pertinent.

Sapphiri vires.

Superſtitioſè credita.

Corporis præterea incrementũ moliri, ſolidas principéſque fouere & aſſeruare partes, cordis oculorúmque vires reficere, horum excreſcentias & puſtulas inhibere: ruptas quoque membranas cogere Galenus & Dioſcorides autores ſunt. Addunt & aduerſus ſcorpionũ ictus & inteſtinas exulcerationes bibi venenis etiã peſtiferis reſiſtere, & cõtra veneficia omnia, adde etiã & incantamẽta pręſidio eſſe, febrientes cordis venis pulſantibus admota iuuare, ſudorẽ arcere, ſanguinẽ cõtinere carbũculis abſceſſibúsq; calidis, peſtiferis præſer

tiũ,mirum in modum aduerſari tradunt. Commentitium puto quod à pleriſque dicitur Sapphirum Carbunculo extincto viribus deſtitui. Sunt & qui falsò iactent ſenſiſſe Dioſcoridem quòd Sapphirus araneam in pyxide repoſitam occidat, ſi diutius ſupra animantem pendula admoueatur,

Mitto præterea quæ de hoc lapillo ſuperſtitioſorum Magorum præſtigioſa vanitas nugatur.

De Carchedonio.

CAP. III.

Archedonium è Carbunculorum eſſe generibus Plinius inter Latinos philoſophos locupletiſſimus teſtatur. Quanquam & hîc præmonitum te velim ferè omnia tam Græca quàm Latina Apocalypſis exemplaria Calcedonium habere: quum tamen de hoc nomine vocato lapide nihil apud authores claſſicos inuenerim: de Carchedonio autem multa. Vt & hinc non ab re putem ſcriptorum incuria vtraque exemplaria iam olim vitiata eſſe, quæ præſtruere viſum eſt ne ſacri textus veritatem ac dignitatem neglexiſſe videremur. Porrò Carchedonios putant imbre diuino generari. Luna plena maximè reperitur. In Naſamoniis montibus naſcitur, deinde & apud Thebas in Aegypto: verũ quàm prædicti obſcuriores ac magis fragiles, venoſi & morientis carbonis haud abſimiles. Neq; etiã deſunt viri nõ incelebres qui iuxta Baſileã Argentinãq; claras multũ & inſignes Germaniȩ ciuitates quoſdã Carchedonios reperiri adſtruãt. Pręterea autor eſt Symphonianus Cãpegius *Carchedonij generatio.*

in Lotharingia quoque Carchedonios oriri miræ magnitudinis,& si ferro percutiantur sonoros,quos & vi præditos scribit áduersus raucedinem:vocémque clarificare, Ego verò absolutissimo Carchedonio cum Lotharingo collato,hunc non putauerim(tanti viri pace dictum sit)esse verum Carchedonium. Quandoquidem optimus colore conspicitur medio inter Beryllum & Hyacinthum, accedente etiam leuicula quadam & subardente purpura,vt & proinde facilis sit suspicio coiisse,Beryllum cum Hyacintho.Ideóque Carbunculis pallidior & subobscurior visitur,quamquam & Sole vel igne acrior excitetur. Dicunt etiam Carchedonios vmbra purpureos ostendere, sub dio verò flammeos videri,& soli expositos scintillare. Qui autem àLotharingis passim circunferuntur rubri semper æqualiter conspiciuntur, tantùm abest vt prędictos gratia & proprietatibus adsequantur. Quamobrem spurium potius Lotharingum Carchedonium esse iudicauerim,vel omnino ignobiliorem eius quandam speciem. Præterea commune omnibus Carchedoniis inuenio, quòd ceram signandam suo contactu ita quidèm liquefaciant, vt eius adhærentem partem conuellant Carchedonij(vt in omni Gemmarum genere)Masculi acriùs,fœminæ languidius fulgent.Scalpturæ contumaces esse Carchedonios inuenio.Cæterùm facultates eis tribuunt non obscuras contra Cacodæmonas,& atræ bilis symptomata, hoc est tristitiam timorémque.Neq; desunt qui victoriam ei promittere audeant qui illum secum gestauerit.Fertur & festucas calfactus trahere. Præcipuæ autem dignitatis sunt mares qui stellas intus ardenteis ostentant, vel cœlesti hoc schemate diuinas ferè eius vires attestante.

Carchedonis descriptio.

Mas & fœmina.

Carchedonij vires.

De

De Smaragdo. CAP. IIII.

Viridium Gemmarum iucundissima primáque habita Smaragdus. Nullus namque color oculis æquè placuit, quòd horum acies virore maximè demulceatur, vt & eapropter viridaria visus & animi recreandorum gratia petantur. Ideóque fit vt nullis lumina nostra lapillis quàm Smaragdis plus oblectamēti consequantur. Nihil quippe cum herbis de viriditate meliori ratione certauerit, quum etiam quarundam virorem non rarò Smaragdus superet. Porrò optima apud Scythas in altissimis montibus ac in metallis aureis nascitur, vnde non sine magno discrimine ac negocio solet adipisci: Gryphis alitibus ferocissimis in iis auro nidificantibus, & illas tutantibus ab Arimaspis vnico in frōte media oculo insignitis, viris armatis eò auri & Smaragdorum cupiditate nimia consuetis accedere. Ceterùm quantum reliquas virentes Gemmas Smaragdi superant, Scythicæ cum substantiæ puritate tum viriditatis illecebra reliquas sui generis species antecellunt. Secundam verò sibi dignitatem Bactrianæ vendicant. Ab his autem Agyptiæ. Quanquam & in Britannia maiore (quam nunc Angliam vocant) reperiri non ignobiles, autor est Albertus Magnus. Post generosissimas itaque quæque pro sui puritate & viroris constanti pertinacia, superior aut inferior æstimanda fuerit. Porrò præclarissima Smaragdus virenti iucūditate amœnissima prata proximè repræsentat, soláq; præ omnibus aliis intuitum vbertim explet, & multo labore hebetatam oculorum aciem reficit: vt vel hinc apud scalptores maximam inierit gratiam. Quinetiam è longinquo sese efferunt Smaragdi quòd vici-

Smaragdi genesis.

Arimaspi.

Optimæ probatio.

nũ circumfusúmve aërem suo inficiãt tinctu. Tametsi verò duodecim eius enumerantur omnia fastigia, principis tamẽ & absolutissimę descriptionẽ hîc adnotasse sat nobis fuerit.ea siquidem cognita reliquas pro suis metiris meriti ac æstimare haud difficile fuerit. Selectissima itaque Smaragdus ea est quæ viridissima lucidissima ac purissima existens, suo quidem virore oculos constanter explet, satiatve: ita vicinum aërem proprio tinctu inficiens, vt neque soli neque vmbris seu lucernis cedat:quin potiùs perpetuo contumacique virenti fulgore semper irradiat,sui semper prębet conspectum,substantia pertinaci ac durissima. Porrò Smaragdorum quæ planæ ac læues sunt, speculi speciẽ referunt,& imagines rerum admotarum supinæ repręsentant.Ideóque in scriptis est. Neronem gladiatorum certamina Smaragdo conspexisse. Vires huic adscribunt præstantissimas aduersus venena omnia vt: & hinc octo granorum hordei pondere in polline deuorata,venenatos à morte vindicare potens iampridem explorata sit.Affirmant etiam serpentis oculos diflue re,si optimam Smaragdum diutius intueantur. Comitiali præterea morbo vel à collo pendulam vel annulo gestatam,ceu amuletum generosum prodesse, Hemitritæumque sanare,confirmant.Iam verò apud omnes conuenit lapidem hunc rerum Venerearum impatientem esse.Vt etiam Albertus ille Magnus adseuerare non dubitarit, regi Hungariæ cum vxore rem habenti,Smaragdum quam annulo portabat, in tres diuulsum fuisse parteis. Proinde palàm esse creditum comperio,ad castitatem non mediocrem hunc lapillum habere proprietatem, Addunt denique & ipsum memoriam fouere,visum recreare,opes augere. Mitto quæ de lapillo hoc superstitiosorum magorum nu-

Smaragdi vires.

cissi-

gaciſſima impoſtura mentitur. Porrò qui non vſque adeò virent, vino & oleo abluti (autore Plinio) emendantur.

De Sardonyche. CAP. V.

Ardonychas olim Romanis in magno fuiſſe precio autor eſt Demoſtratus. Porrò numeroſa ſpecie viſuntur: quarum India parens eſt, celeberrimæ habentur, Poſt has Arabicis laudem detulerunt, circuli præclarò candore, nec tamen nimis gracili, verùm in vmbonibus nitido. Optimæ autem iudicantur quæ colore conſtant veluti carnibus humanis vngue interfuſo (qualem audio vulgus incarnatum vocare) vtroque nihilo ſecius colore vtcunque pellucido atque languido, ceu ſcilicet quis rubricam viſum trãſmittere intelligat affuſo etiamnum colore vtcunque glauco. Itaque Indicæ præſtant. Colorum quoque varietate ſuam oſtentant dignitatem, vt vix in alia Gemma depingenda naturæ diuina ſagacitas magis reluceat. Ex his namque generoſiores, radice tanquam à baſi quadam nigricante (quam quis non iniuria, è nigro ad cœruleum deciſcere crediderit (Onychas primum quadantenus repræſentant: hinc imitante Sardium ſubrubente zona præcinguntur, à qua deinde linea alba in gyri modum ambiũtur: Tandem verò lata atque diuerſa intercapedine in ampliorem, nec minùs artificioſum ac candidum circulum meant. Poſtrema omnib. iis zonis, veluti baſis quædã altera ſubſternitur: quæ vt Arabibus nigerrima eſt, ita Indis cerea vel cornea conſpicitur: quaſi videlicet in candido pingui vnguis humanus transfundi, accedente etiam

Optima deliniatio.

subobscura quadam nubecula, existimetur. Ideóque nemini mirum esse debeat. si quis Sardonychas ex Sardij, Sardæ & Onychis coitu fieri suspicetur, quũ Sardonychas palàm sit trium illarum Gemmarum referre colores ac substantias. Præferuntur quibus candidę vel purpureę zonæ sese ex ordine, citra alterius rei intermixtionem, recipiunt, & albicantes circuli, immixta leui purpura, cœlestis arcus anhelationem quãdã referunt. Melleæ verò & fęculentæ reiiciuntur, cum iis etiam quibus circulus aliquis sese quidem diffundit, non autem recipit. Aduersus venerea pollere, & animi fastum item nocuos effectus arcere creditur.

Probatio.

Potentiæ. Onychũ.

De Sardio.

CAPVT VI.

SArdium à Plinio Sardam vocari inuenio. tametsi non desint viri non incelebres qui ab hac Sardium multum discriminari iudicent, quòd videlicet hic ruber, illa verò alba visitur. Forsitan vocum vicinitas Plinio imposuit, fuit autem Sardius apud antiquos non infimi nominis: nunc autem nullus aut minimus eius vsus. Porrò colore cõspicitur rubro, verùm subobscuro, vt si quis imaginetur terram rubicam pellucere quidem, sed subobscura offundi nubecula. Adeóq; is sui generis optimus censetur, & quò latius ab hac perfectione reliqui abibunt, hoc minus nobiles iudicabuntur. Timorem pellere, audaciam præstare, à veneficiis maleficiísque gestantem adserere, sanguinem è naribus fluentem compescere, animo lætitiam, ingenio quoque acumen inuitare, perhibetur. præterea retundere iniurias creditur: vt vel hinc Sardonychas innocuas esse confirment, quòd Sardium complectuntur. Sardij item mares acrius fulgent

Sardij delineatio.

Probatio.

Virtutes. Onychũ.

gent, ideóque præstantiores habentur, quod & aliis ferè Gemmis commune est.

De Chrysolitho. Cap. VII.

Chrysolithos multiplici discrimine partiuntur, quarum ignobiliores Arabicæ dicuntur, quòd vario colore ac turbulento conspectu sunt. Reperio etiam & Chrysolithos in Germania nasci, in iugis scilicet Mysinacis & locis conterminis, splendore tamen ad candidum languido, quàm aliæ magis fragiles. Selectissimarum India nutrix, quæ quadantenus cœruleæ sunt, marinæ aquæ virorem ita præ se ferentes, vt aurum in collatione quadam veluti argenti facie cogant albicare. Porrò partibus respirationis adeóque asthmaticis Chrysolithum conferre tradunt. Aduersus pusillanimitatem, & contra melancholicos metus stultitiámque pro amuleto defert. Dæmonas prauos pellere sapientiam, animi quoque cõstantiam promouere creditur. Nocturnis itẽ pauoribus, & molestiis intersomniis aduersari crebrò sum expertus. Addit & Thetel Iudæus philosophus Chrysolithos reperiri insignitas fœmina, vna manu auem, alterâ verò piscem continente: mercatoribus vtiles quòd stultitiam pellant, inuitent autem solertiam, qua illi suis negociis bene absoluendis maximè egent. Quanquam & id suam abundè redoleat vanitatem.

Chrysoliti species & genesis. *Optimæ descriptio* *Facultates.*

De Beryllo. Cap. VIII.

Beryllorum India parens est, ita vt rarò alibi oriantur. Est autem Beryllus vna ex virentibus lucidísque Gemmis. Probatissimæ sunt quæ limpidi maris virorem proximè referunt. Ab his Chrysoberylli paulò languidiores, fulgore in aurum vergen-

Berylli probatio.

te, laudãtur. Sculpuntur singulæ forma sexangula, quò color alioqui hebes & languidus angulorum excitetur repercussu: vix nanque aliter politæ fulgent. Porro quamuis decem eius faciant genera sat tamen nobis esse putamus principem indicasse, vel hoc præsertim nomine quòd hac cognita, facilè cuiuis fuerit reliquas species ad iam indigetatæ Berylli faciem metiri. Oculis humentibus, ructibus, suspiriis, iocineris quoque malis, illius ex qua dilutum (infusionem nostri Seplasiarij vocant) non mediocriter auxiliatur. Inuenio & hanc Gemmam aduersus hostium iniurias, & contra segnitiem pollere, ingenio prodesse & coniugatos inuicem conciliare.

Vires.

De Topazio. CAP. IX.

Væ de Topazij inuentione varia adferuntur, tãquam à nostro instituto aliena (quod & in singulis ferè capitibus obseruare adnitimur) omittimus. Porrò Topazium Gemmarum amplissimam tradit Plinius, vt etiam Arsinoæ Philadelphi vxori statuã præbuerit quatuor cubitorum in delubro aureo sacram. Duplex eius differentia est, priorem Prasoiden, id est porraceam, alteram autem Chrysopteron: rectius autem Chrysopterin (hoc est ad filicis herbæ virorem inclinantem) nuncupant. Neque enim è voce Græca πτερὸν Latinis alam significante aut pennam, verum à voce πτερὶς filicem herbam indicante, Chrysopterin deriuari putauerim: est nanque filicis viror quàm porri dilutior. Vt sit Chrysopteros, vel si mauis Chrysopteris Topazius aureo colore, transfusa insuper blanda quadam viriditate ad glaucum accedente.

Duplex Topazij genus.

Qualem

Qualem Topazium mihi æstate superiore commonstratam fuisse reminiscor, substantia quidem non mediocriter tenui, multum autem pellucida, colore tamẽ ex flauo in pallidum languido, immixto etiamnum aqueo quodam virore, adeóque filicis foliorum viriditatem repræsentante. Solæ autem hæ præcellentium Gemmarũ limam admittunt vsúque atteruntur. Topazij laus non vulgaris profectò: quandoquidem vires ei aduersus sanguinis eruptiones tribuuntur: ideóque vulneri admota sanguinem è vestigio compescere: iracũdiam præterea ac venerea cohibere creditur. Nec desunt qui facto periculo audeãt affirmare, quòd manus Topazium habens, ab aqua bulliente citra iacturam eripi possit: vt quæ aquæ feruorem vsqueadeò temperet vt ab ea omnem bullam mox pellat & calorem nocuum. Mirũ verò quòd vires pro Lunę augmento aut decremẽto euariet: vt & hinc lunaticos iuuare perhibeatur. Sunt qui hunc lapillum stultitiam pellere, delirium auertere, à momentanea morte ferentem vindicare, & phrenitidi obnoxiis amulentum esse prodant. *Facultates.*

De Chrysopraso. CAP. X.

Chrysoprasum & Chrysoprasiũ Plinius scribere videtur. nam libr. 37. ca. 8. Topazij genera discriminatim narraturus in hunc modum scribit: *Duo eius genera faciunt Prasoiden atque Chrysopteron similem Chrysoprasio.* Nec ita multo pòst subdit: *Vilioris turbæ est Prasius, cuius alterum genus sanguineis pũctis obhorret. Tertium virgulis tribus distinctum est candidum.* Præfertur his Chrysoprasius porri succum & ipsa referente, sed hæc paululũ declinans à Topazio in aurũ. Eiusdẽ verò li. c. 5. Beryllorũ discrimina descri

pturus *Vicinum* (infit) *genus huic est pallidius, & à quibusdam proprij generis existimatur, vocatúrque Chrysoprasus*. Item & eius libri cap. II. *Colos* (inquit) *appellauit Chrysolithum aureus, Chrysoprasum herbaceus*. Puto tamen vel scriptorum vel typographorum oscitantia Chrysoprasio, pro Chrysopraso, & prasius pro prasus substitutum esse, vel hac ratione quòd vtranque asserit porri succum referre, cui Chrysoprasi & prasi voces longè melius respondent: sicuti & ibidem his pro is, & Chrysopterin pro Chrysopteron reponendum cēseo, vt scilicet in hunc modum Pliniana lectio castigetur. Et duo eius genera faciunt Prasoidem atq; Chrysopterin similem Chrysopraso, & demum vilioris turbæ est prasus (nisi tamen prasius vocem adiectiuum quoddam esse censeas) cuius alterum genus sanguineis punctis obhorret. Tertium virgulis tribus distinctum est candidum. Præfertur his Chrysoprasus porri succum & ipsa referente. Palàm enim est Plinium eò loci Chrysoprasum tribus Prasi generibus conferre, eundémque pręstantiorem haberi velle. Sed hæc missa.

Emendatur Pliniana lectio li. 37 cap. 8.

Descriptio. Chrysoprasus itaque lapis porri viriditate ad aurum inclinante conspicitur: ideóque herbaceum colorem imitatur. Optimus itaque est qui aureis guttis cō spergitur. Mirum quòd lumini tam importunum scribunt quidam, vt genuinum decorem per solas tenebras ostentet. Vires ei tribuunt contra sacram auri sitim. Cordis vires reficere, & oculorum imbecillitaté finire creditur.

Virtutes.

De Ametysto. *Cap. XI.*

Ræcipua inter violaceas Gemmas Amethysto laus & autoritas: eius autem plura enumerantur fastigia. Porrò Indicæ supremam sibi

vendicarunt maiestatem:Post has verò Arabicæ, Armeniacæ,Aegyptiæ & quæ inGalatia reperiuntur. Infimæ omnium quæ in Thaso aut Cypro gignuntur. *Delineatio.* Singulæ tamen violas vtcunque referunt,fulgent quoque,scalpturæ vt si quæ aliæ faciles. Absolutissimam purpuram Indicæ repræsentant: inter quas eæ quidē *Probatio.* præcellunt quæ veluti ex carbũculo irradiant is in murice rosei cuiusdam nitoris iucundam anhelationem effundunt. Quarum, quæ blando quodam aspectu tanquam ignitã eiaculantur scintillam generosissimæ atque efficacissimæ putantur. Neque etiam hîc adnotare pigebit quòd accedunt quidem Amethysti omnes ad vini ruborem, verùm eo non adepto in violaceũ finiuntur, vt purpuræ videlicet fulgor vsqueadeò igneus non sit:sed vt vini colorem euariet. Quanquam inueniam & Amethystos quosdam ad Hiacynthos deficere,alios verò ad vinum magis:nullæ tamen vinosi coloris expertes omnino laudantur. Quæ verò ad crystallum ceu subaldida quadam ac leui purpura desciscunt,cunctis ignobiliores habentur. Veneris gemmã coloris luxus & illecebra vocari fecit. Aristoteles autor est ametystum vmbilico admotum vini vaporem *Potentia.* primum ad se trahere,deinde eum discutere: proindéque à crapula & ebrietate ferentem vindicare. homini præterea contra topica amuletum esse comperio. Addunt & alij malas illum arcere cogitationes & præcox fœlíxque ingenium efficere. Ad hæc vigilantē & principibus gratum reddere eum à quo portetur. Sunt qui grandinem auertere & omnia prospera inuitare illum tradant. Mitto hîc quæ de hoc lapillo superstitiosi impostores credulis nimium auribus insusurrant,tanquam videlicet Christiano instituto indigna,qualia ferè sunt etiam quædam ex iis, quæ par

tim paulò antè, partim etiam & in aliis huius libri capitibus, è certis tamen autoribus, retudimus, cuius te vel deo monitum cupimus, ne qua egregio illi censori, aut alij similis farraginis homini calumniandi ansa relicta videatur: quæ ea venia à nobis prodi posse iudicauimus, qua ab aliis prodita fuisse vidimus, quanquam ea omnino prætergressi simus quæ præstigiosam illam Magiam plus redolere cernebantur, quàm Christianam eruditionem deceret admittere.

De Hiacyntho. CAP. XII.

Yacynthus à sui nominis flore nomen habet: eius nanque colorem quàm proximè repræsentat. *Delineatio.* Est itaque Hiacynthus colore quidem fuluo, ab Amethysto (Plinio teste) differens quod quæ in hoc emicat viola, in illo dilutior cōspicitur, vt quis scilicet ab Amethysto ad aurum immixta etiam leui quadam sed subobscura purpura, desciscere dixerit Hyacinthum. *Genera.* Tripliccm eius inuenio differentiam. est enim qui ad rubrum plus inclinat, ignísque purpurascit magis, cui nonnulli primam adiudicarunt autoritatem. Est & alius, è fuluo croceum repræsentans, quíque ignē obscurior redditur. Tertium è fuluo ad cœruleū non ingratam præ se fert anhelationem, inde sapphirini nomen habet, cui alij supremam maiestatem adiudicant, vel hoc nomine quòd Hyacinthi, Sapphiriq; naturas complecti, ex vtriusque tinctura videatur. Hic præ omnibus aliis aëra sentire perhibetur, sereno scilicet cœlo ceu gratulabundus, impensiùs superbiēs nubilo aūt aut omnino obscuro iniucūdior, humiliorque adparēs. *Probatio.* Probantur qui nec obscuriores nec clariores sunt, quíque igni admoti vtcūque purpurascūt.

Mirum

Mirũ quod temporũ cõſtitutionibus quãque affici videantur vt cœlo placido pelluceant:ingrato verò tanquam eius iniurias ægrè ferentes,triſti aſpectu compareant,vt vel hinc cœleſtis illum eſſe naturæ, non ab re quis aſſeueret.Probatiſſimus quiſque frigidiſſimus ore ſentitur,& ſcalpturæ contumax vix tandem cedit. Porrò quod ad facultates ſpectat,pertinaci frigidi-te corpora denſare atque reficere,ſomnum conciliare,virtutes (cordis præſertim)tueri,à populatim ſæuiente peſte,cùm manifeſta ſua qualite,tum recondita quadam proprietate geſtantem adſerere,creditur. Ideóque pro amuleto còllo ſuſpenditur è regione cordis,vt cutem contingat.Nec deſunt qui Hyacinthum confirment.diuitias augere,& animi alacritatem efficere;prætereà & à fulguribus portantem defendere. *Proprietas.*

De Margaritis. CAP. XIII.

Mnibus certè notiores ſunt Margaritæ, quàm vt earum delineatione òpus eſſe ſuſpicer.Porrò quòd ad earum originẽ attinet,varia eſt autorum ſententia, cuius tamen diuerſitatem diſſimili earum geneſi acceptam tulerim non autem illorum aut ignauiæ aut oſcitantiæ.nec enim oſcitantiæ nec enim video cur cuiquam mirum videri debeat,ſi pro diuerſa cœli conſtitutione illarum generatio variet.Quid nãque prohibet aliter naſci eas quæ ab Erythræo mari, quæue à Taprobane & Toidis, vel etiam ab Arabiæ petuntur littoribus?ſecus autem quæ à Paria viciniſque Auſtrinis vel etiam occiduis Septentrionalibúſque Oceanis ab edoctis vrinariis ſolertiſſima petũtur arte. Proinde Plinium rerum naturalium peritiſſi- *Geneſis Margaritarum.*

mum nullius inscitiæ aut negligentiæ insimulandum censeo, quòd de Margaritarum natalitiis aliter scripserit quàm Austrinarum, Occiduarúmque nuper inuentarum regionum lustratores literis prodidere, quorum monimēta prætereo ne prolixior fiam. Sat namque nobis in præsentiarum fuerit apud omnes conuenire, Conchas pro sua ætate ac magnitudine maiores, pro roris verò (appetente genitali tempore) concepti puritate vel obscuritate generosiores vel ignobiliores eniti. Qua ratione vberiorem has cum cœlica natura, quàm cum æquorea consensum & cognationem obtinuisse manifestum puto. Flauescere deinde has vel igne, vel omnino senecta, atque etiam crassescere, læuorémque sensim deponere omnibus in confesso est. Inuenio præterea & concham præuisa manu apprehensura, sese continuò comprimere, vtpote suas operituram diuitias, gnaram scilicet quòd harum causa impetatur, inimicam quoque manum si fortè comprehenderit, amputare: iustissima (vel Plinio autore) tantæ temeritatis, luxus & auaritiæ pœna. Est & præterea apud Vogesum in Lotharingia montem amnis Margaritarum ferax: verùm non vsqueadeò splendidæ sunt. Mirum tamen quòd quæ per genesim gratia in eis desideratur, per columbas resarcitur: quæ scilicet deuoratas puriores tandem eas cum fecibus reddunt restituúntque Præferuntur quæ candidissimæ, lucidissimę, rotundissimæ, leuissimæ & minimi ponderis sunt, maximè autem si natura perforatæ sint. Porrò præcipua margaritis laus est, quòd siccitate innata corporis redundantias absumunt: vt vel hinc vires, spiritus, cor & principes corporis partes recreent. Ideóque contra cardiacos & melancholicos affectus plurimùm celebrantur, magnóque vsu commendantur. Adde quòd

à vul-

à vulgaribus peſtiferíſque morbis defendunt, & diarrhœis magnoperè conferunt, hac tamen ratione, vt vel in polline vel alio quouis modo inſumantur. Oculorum præterea abundantem humorem finire, ideóque & viſui prodeſſe, oculis ſcilicet quàm tenuiſſimo earum puluere immiſſo, traduntur, Neque enim ſolo geſtatu quippiam illas poſſe reperio, quàm inexplebili humano luxui arridere.

De Carbunculis. CAP. XIIII.

POſteaquam de tredecim illis, quarum ſacra Apocalypſis meminit, Gemmis, ſermoni coronidem impoſuimus, pro noſtri abſolutione inſtituti, de aliis qui nunc paſſim in vſu ſunt lapillis operæpretium fuerit differere, à precioſiſſimíſq; Carbunculis ordiri. Carbunculos itaq;(ab igniti carbonis colore ita vocatos) inter ardentes igneáſque Gemmas ſupremam ſibi vindicaſſe maieſtatem, apud omnes conuenit. Porrò in numeroſas diuaricantur ſpecies: ſunt namque qui Garamantici, Indici, Aethiopici, Alabandici nominantur, ſinguli ſcilicet à ſuæ generationis loco. Perſuaſum autem habeo præſenti huic coſtro argumento abundè ſacturum me ſatis, ſi Carbunculorum quotuor genera explicauero. Itaque veriſſimo generoſiſſimóque, imò & imperatoribus digniſſimo propriè vocato Carbunculo, Balagium, Rubinum, ac Granatum Gemmas vulgatiſſimas annumerabimus: hæ ſiquidem inter ardentes ignem à certiſſimo Carbunculo propiùs repræſentant. Porrò ſelectiſſimorum carbunculorum multiplicem inuenio differentiam. Quidam enim colore vehementer igneo in mo-

dum ardentis prunæ translucent,ita tamē vt extremus earum igniculus in Amethysti violā desinere videatur: sed & per tenebras lumen diffundunt non iniucundum:sunt & alij qui pinnato fulgore pellucent. Alij alba præcincti venula,qui coloris præstantia atque illecebra nullis aliis cedant, quibus etiam familiare esse perhibent inter ignitas prunas ceu mortuos languidósque comparere: supereffusa autem aqua,carbonibus extinctis,è vestigio priori gratia ceu rediuiuo colore gloriabundos resplendere: tanto naturæ miraculo,vt hinc Carbunculi genus hoc præcipuum nonnulli reputent. Hunc Carbunculum Apyrotum nuncupari comperio,quòd ignem non videatur sentire. Demum & hunc sequitur qui sandrastos quibusdam,aliis Garamantites vocatus est. Hic ex India vel Arabia, qua meridiem spectat, petitus superiorum splendore atque igneo colore nobilis, aureas insuper guttas continet veluti stellantes:intro quidem semper, nunquam tamen in facie conspectas,hoc etiam ordine disseminatas, vt Hyades cum guttarum numero tum serie iudicari valeant. Ideóque & hoc Carbunculi genus viri quidam non incelebres cæteros albis (quod aiunt) equis præire confirmant, quòd præ aliis longè vberiùs cœlestes complectatur virtutes, syderúmque concepisse similitudinem videatur. Qua de re & Chaldæis sacrum quibusdam æstimatum est. Gemmarum omnium carissimæ sunt Carbunculi, vt eadē sit earum cum reliquis comparatio quæ auri ad metalla quæuis analogia. Iucundiores tamen existimantur quæ Amethystizontes dicuntur:quarum scilicet extremus igniculus in violam desinit ac pupuræ quandam effert anhelationem. Porrò in omni carbunculorum genere, mares fœminis excitatiùs fulgent, fœmi

Apyrotus.

fœminæ autem ceu pinguiores craſſiùs nitent. Quòd autem ad vires attinet, Carbunculi ſingulis quibus Gemmæ omnes aliæ præditæ ſunt virtutibus commendantur, vt vel hinc omnium nobiliſſimi ſint habiti. Soli ſiquidem eiaculato igne fulgorémve rutilo ſolem imitari vel hoc ſchemate palàm conſpiciuntur. Vt & hinc præ cæteris Phœbo dicari creditum ſit, quem cunctis ſyderibus tanquam regem præeſſe adſtruunt philoſophi. Ideóque & ſolum hunc lapillum ſuâ in reliquos poſſe figurã imprimere, quũ tamen alius nullus in idem præſtãdo ſit, Ariſtoteles autor eſt. *Carbunculi vires.*

Cæterùm Carbunculis proximam ſibi gratiam dignitatemque Balagius coloris iucunditate & illecebra fecit: Lapis quidem colore rubro & prælucido, ſed qui ſuperaffuſo ſublanguido quodam fulgore cremeſinum vulgò dictum colorem quadantenus referat. Sequitur deinde Rubinus lapis ita vocatus, laudatus maximè ſi per tenebras in ſpeciem blandæ cuiuſdam ſcintillæ micare videatur & ſimpliciſſima conſiſtat ſubſtantia. Illis denique Granati ſuccedunt longè obſcuriore ac minus grato colore, tanquã videlicet opaca quadam vmbra vel nubecula Rubinũ offundi iudices. Lapis certè non rarus, proinde & hoc æui in minimo precio habitus. Porrò harum Gemmarum vt quæque magis minúsve ad verum carbunculum accedit, ita commendatior aut ignobilior & clarioribus aut obſcurioribus proprietatibus donata cẽſetur. Balagio itaque ſimiles ac Carbunculo facultates, ſed imbecilliores tribuunt. Rubinum aduerſus peſtilẽtem aërem pro inſigni amuleto portant & cõtra terrentia ſomnia. Granatum præterea melancholiæ aduerſari & cor reficere credunt. Adulterantur autem omnes vitro rubore infecto: ſed & elanguidos *Balagij delineatio. Rubini deſcriptio. Granati delineatio Probatio. Balagij vires. Rubini vis. Granati vis.*

foliis bracteísque quibusdam rubicundissimis substratis excitatiores reddunt, vt non sit facile à spuriis veras secernere. Scalpturæ verissimæ contumaces sunt, Adulteratæ cote deprehenduntur. quòd fragiliore ac molliore sint compareántque materia, sed & centrosa scobe dinoscuntur, nonnunquam etiam pustulis argenteis intus nitentibus.

De Adamante.

CAPVT XV.

Aximam in rebus humanis sibi gloriam asciuit Adamas, multo quidem æuo solis regibus & iis paucis agnitus. Nunc autem tam creber vt omnibus penè in deliciis sit & luxu. Est autem generosissimus Adamas colore ferro candenti haud absimilis. Fatiscit hircino sanguine, maximè si aliquot ante dies hircus petroselino, silere montano & vino sit educatus: plumbo item dissolui reperio.

Adamantis descriptio & genera.

Porrò in sex Adamantem partiuntur genera. Indicus non in auro nascitur, sed quadam cum Crystallo cognatione, candore placido transflucet. Huic proximus est Arabicus, minor tantùm, nec alibi quàm in syncerissimo auro generatus. Incudibus & ferreis malleis vterque deprehenditur: ita nanque iis vterque resistit vt indomitus citra omnem iacturam, à ferro & incude sese explicet. Quinimò pusilla tametsi mole, ignibus etiam vastissimis iniectus medius pertinax atque illæsus ita permanet, vt nullam prorsus ignis actionem admisisse (etiam si multos dies ibi perse-

Probatio.

perseueret)palàm ostendat, vnde & indomitam antiquis vocari Gemmam inuenire est. Est & alius Adamas Cenchros nominatus,milio magnitudine respondens. Alius deinde Macedonicus cucumeris semen æquans. Hunc sequitur Cyprius in sulphureum desciscens, qui licet à prioribus fulgoris languore deficiat præcipui tamen in medicina vsus est Plinio. Postremus verò Siderites ferreo fulget nitore. Hunc ab antiqua petitum minera passim dici audio, atque ideo ab inerti vulgo reliquis pręferri. Sic vulgus ignauum suo ducitur sensu, vt crebrò vtilissima quæque pro optimis reponat. Hîc namq; siderites ictibus cedit & malleis, adeò videlicet ab adamantis natura palàm degenerans, vt vel hinc solam apud eos nominis gratiam vsurpasse credatur, qui rebus externis contenti ad omnem veritatem oscitare consueuere. Neque pigebit etiam secundò recensere, non sine magno naturæ miraculo fieri, vt vis illa Adamantis indomita, qua scilicet suarum partium integram contra ferri ignísque iniurias connexionem pertinaciter tuetur, ab hirci sanguine calido quidem & recenti ita afficiatur, vt tandem conniueat & atteri patiatur. Indéq; seposito omni superbo, quo antea gloriabatur, fastu, malleis & incudibus cedat, vt sese in minimas etiam partes frangi, mangonum vsui, permittat, qui iis postea fragmentis nullam duriciem non superant. Porrò maxima Adamantis quantitas auellanæ nucis magnitudinem & formam æquare perhibetur. Generosissimus itaque & selectissimus iudicabitur Adamas, qui iam narrata descriptáque inuicta natura præditus, crystallo paulo obscurior, ferrum candens nitore refert, cœruleóq; quodam interfuso splendore, ita quidem refulget vt flammeum solarémque quendam radium transmittere vi-

Mira Adamantis ad hircini sanguinis vim dissensio.

Probatio

deatur: quasi scilicet vario translucentíque suo fulgore quãdam cœlestis arcus anhelationem repræsentet. *Proprietates.* Porrò vires Adamanti ferè diuinas tribuunt philosophi, efficaciores tamen in auro, quanquam quibusdam placere inueniam ferream quandam tenuissimã bracteam substerni debere. Contra venena & incantamenta amuletũ esse pręsentaneum testantur, qui Adamantem præsente toxicò madere confirmant. Ideóque pestiferis causis resistere creditur: negántq; ferentem fascinari posse, adeò scilicet cacodæmonibus inuisus esse perhibetur. Insaniam, metus quoque vanos, ac terrentia inter somnia arcere fertur. Gẽma recõciliationis prędicatur quòd hostilem demulceat furorem, & viri cum vxore necessitudinẽ foueat. Ab incubis & succubis eum adserunt qui adamantem portat. Vanũ omnino & pręstigij quandam prę se ferẽs imaginem eorum nugamẽtum puto, qui adamãtem dicunt vxoris insciæ ac dormientis capiti suppositum statim prodere sit pudica, nécne. Vel hac ratione quòd ipsa à mariti consortio quasi fugibunda statim excidat, si quidem fideli toro iniuriam impudica fecerit: Adamante scilicet marito castóq; toro indignam mulierculã hoc schemate palàm ostendente. *Dissidiũ.* Huic lapillo natura rerum omnium parens tale cum Magnete dissidium ingenuit, vt illo præsente omnem vim tractricem à magnete direptam planè conspicias. Quin magis tractum ab hoc ferrum feroci quadam vi ab admoto Adamante reuelli cernere est: Vt & hinc multis visum esse suspicer Adamantem aliis Gemmis iunctum ipsarum ad se virtutem omnem trahere, quòd non crediderim. Cæterùm num reconditas illas veréque admirandas proprietates ad dæmonum imposturas demandabimus, quòd earum causam naturalem nemo (vt puto)

puto)adferat exactam, vti censori nostro ac similibus viris parum circumspectis, nihilq; suæ ignorantiæ concedere volentibus forsitan videtur? absit non ab hoc tãtum vno, sed & à quouis alio verè docto & piè Christiano. Quinimò eapropter in Dei & Domini nostri omnium creatoris propensiorem admirationem feramur, eiúsque magnificentiam ardentiori studio ac necessitudine efferamus.

De Achate. CAP. XVI.

Aximam tempus autoritatem ademit Achatæ, non quòd viribus minùs quàm antiquitùs polleat, sed quòd copiosior sit: qua enim occasione solet in rebus humanis elationem fastúmque raritas adferre: eadem etiam multitudo, & crebrior familiaritas contemptum parere consueuit. Plinius autor est Pyrrhum Epirotarum regem Achaten habuisse, nouem Musis cum Apolline citharam manu tenente insignem: nulla arte, sed sola naturæ solertia ac virtute, sponte maculis ita discurrentibus, vt Musis quoque singulis sua redderentur insignia.

Porrò tam est vulgaris Achates vt delineationem eius & genera scribere omnino superuacaneum arbitrer. Probatissimę verò sunt perspicuæ, quæque leoninæ pelli similes sunt, vel etiam nigrę albis interfectę lineis. Mercurio sacram Achaten rudis nimirùm antiquitas credidit, eam præsertim quæ apud Indos nata est, vbi vario colore, guttis etiam phœniceis conspersa visitur. *Probatio.* Cæterùm omnem Achatem venenis pestiferis, araneorum atque scorpionum ictibus, aduersari, *Virtutes.* prudentiam ac facundiam præstare, ab aduersa for-

tuna tutari, visum fouere, cor recreare, sitim ore contentam arcere adstruunt. Nec desunt qui tum maximè efficacem scribunt, cum setis leoninis inuoluta defertur, quod quàm à vanitate quoque absit, iudex esto.

De Alectorio. CAP. XVII.

Genesis et delineatio

Lectorius lapis in ventriculo capi reperitur, obscuri crystalli similis & colore & substātia, nisi quòd paulo crassior apparet, non excedens fabę magnitudinem. Probatur quæ intus velut stagnantem

Probatio.

ingesti cibi micam, modicam nec vsqueadeò obscuram ostentat. Sunt quoque qui audeant affirmare caponem in quo Alectorius sit absolutus, bibere nunquam: ideóque strenuis militibus ex vsu esse creditur. Proinde Milonem Crotoniensem eius Gemmæ in ore contentæ præsidio, nullo vnquam certamine superatum prædicant. Porrò Alectorio vires tribuunt non incelebres contra pericula quæuis. Pręterea Venerem ciere, homini constantiam, mulieribus virorum gratiam conciliare, ferenti quoque facundiam præstare, potens creditur. Sed & sitim ac cordis æstum arcere ore inclusa experimento non raro constat.

Virtutes.

De Torcoide. CAP. XVIII.

Orcoidē tam in magno precio esse ferè apud omnes conspicuum est, vt multi suo tunc demum luxui aliqua ex parte satisfactum putēt cum pręclaram quandam nacti fuerint.

Generaet delineatio

Duo itaque sunt eius fastigia, à suæ scilicet propagationis

gationis loco nuncupata. Inferior siquidem Hispanica: Altera Indica seu Orientalis nuncupatur. Vtraque tamen consimili, crassa & minimè perspicua substantia. Porrò Hispanica colore vtcunque virente, subobscuro adeóque ingrato conspicitur: ideóque respuitur ceu vilissima. Indica autem ex herbaceo, cyaneo quodam lactescente nitore gratiam init non vulgarē. Colorem igitur præbet ceu in ceruleum ex viridi, lacteū quiddam perfusum imagineris: Rarò citra rimam venulámue reperta. Probatissima tamen est quæ simplicissima, & persimili substantia, purissimóque & citra omnem labem colore suam commendat iucunditatem. Mirū quod de diuinis eius virtutibus caussantur. Noui reuera virum quendam insulanum, mihi quidē multa necessitudine deuinctum, qui dum viueret Torcoiden in deliciis habebat annulóq; aureo perpetuò gestabat. Is cum fortè, ex sæua ægritudine in fata concederet eundem quoque retinuerat. Túmque naturæ quodam veluti miraculo contigit, vt Torcois illa, quę superstite etiamnum suo domino cum numerosis sui generis myriadibus de pulchritudine ac integra puritate certare potuisset, tanquam heri sui necem lugens, longè tum obscurior adpareret, adeóque continuò rimam per medium porraceam efferret, vt & hinc tū maximam suæ maiestatis partē deposuisse videretur. Proinde de ea mihi aliquando comparanda auiditatē abegi. a Ego nanque cum ob periucundas lapilli illecebras, tum ob ingentes vires quibus idem vir, facto periculo, Gemmam eam pollere constanter asseuerare solebat: eam si quando liceret, quauis etiam ratione comparare constitueram. Sed enim meus me fefellerit error, nam dum in auctione venui expositam, eandem illam litura & viciis conspersam con- *Probatio.*

temno, hanc alter ciuis vili coemptam è vestigio mihi ostendit. At cum illam ego pristina, ceu postliminio rediuiua synceritate & maiestate (renouato domino) perspicio, occœpi mecum vehementer mirari, inopinatum naturæ ac admiratione dignissimum portentum, deinde & è re nata, meam damnare infelicitatẽ. Vel hoc euentu coràm edoctus diuina quadam lapillum illum facultate donatum esse. Porrò ostendendis prodigiis illustris plurimum est Torcois, vt & vix credibili virtute ferentem ab imminenti periculo (tanquam videlicet innato contra aduersa quæque quodam amuleto medicamentóque) fortiter vindicare celebretur. Adde quòd cor & oculos recreare, & hilaritatem prosperitatémque adsciscere creditur.

Vires.

De Corallio.

CAP. XIX.

Genesis.

Orallium & Lithodendrum appellari inuenio, quòd arboreus lapis adpareat. In mari mollius primum crescit, inde verò duratur. Cúmque sub aqua quidẽ vireat, statim atque hanc superarit, rubescit. Adstruunt candidas illud intra aquam proferre baccas, quæ extra eam in sanguineas degenerent: eásque & forma & magnitudine ad hæc, & colore corna satiua repræsentare. Mirum quòd tactum lapidescit si viuit, proinde restibus primum reuellunt, aut ferramento acri præcidunt: qua de re Curallium Theophrastus, à radendo, Græcæ voci alludens, illud appellauit. Porrò arboreum esse Corallium vel

ipsius rami palàm ostenderint. Diuersam præterea à ferro ignito naturam Corallium exhibet: illud nanque vt aqua, ita & hoc molliore aëre illico duratur. *Probatio.*
Commendatissimum est quod rubicundissimum, vel albissimum, ęquabili vsquequaque concremento, forma fruticis, ac terenti facilè cedens. Quod autem in lapidis exactam duriciem coiit, scrupulosum, inane, lucunosúmque est, damnatur. In magna antiquitùs, apud Indos præsertim, fuisse autoritate Corallium in literis comperio. Hi nanque pro eo suos olim consueuisse Vniones permutare traduntur. Nunc autem quòd crebrius est, in magno adeò non *Vires* est precio. Dæmonas infensos arcere perhibetur. Vt & hinc suspicandum sit prudentem vetustatem, Collario per diuersas formas (nō sine licet fastu quodam aut illecebra nunc vsurpetur) effigiato, & ex ordine infilato, preces Marianas docuisse numerare. Magnus illius in medicina vsus percrebuit. Quandoquidem refrigerat siccátque mediocriter: Ideóque sanguinis reiectionibus & eruptionibus prodest. Album verò corallium à collo suspensum vt stomachum vel pectus contingat, è naribus consuetum fluere sanguinem rarò compescuisse vidimus. Cor præterea & ventriculum, vel ingestum, vel extra, vt adhæreat admotum, roborat. Surculos eius pro amuletis infantulorum collis appendunt: fulminibus & marinis æstibus tempestatibúsque resistere æstimatur. Proinde Ioui Phœbóque sacrum putatum est. Religiosum præterea gestamen esse amoliendis periculis comperio, vt decore ac religione gaudeat. Ad hæc & contra vesicæ tormina & calculi mala, in puluerem vstos surculos & ex aqua potos auxiliari fertur: item & lienem absumi, si id medica-

mentum sæpius potetur. Oculis deinde prodesse, vlcerum caua explere, cicatrices tenuare, denique & surculos ex vino potos vel ex aqua (si febris vrgeat) somnum conciliare Plinius autor est. Nec desunt qui affirment illius pollinem erosis dentibus infarctum, ægros dentes radicitùs eruere, demum & gingiuas firmare. Commentitium omnino puto quòd Coralli puluere fruges euadant vberiores. Quanquam & Coralli puluerem inueniã amaras aquas dulces efficere.

De Corneolo. CAP. XX.

Delineatio. Orneolus Gemma est vulgaris minij colore, sublanguido tamen, ceu videlicet in humanam carnem perspicuitas perfusa sit. Rheno frequentissima est. *Probatio.* Probatur quæ purissima iuxta ac nitidissima *Vires.* consistit substantia, colore carneo translucido. Sanguinem propalàm cohibet, liuentes dentes suo polline emendat omnem ab eis detergens sordem. Iracundum animum placare creditur.

De Cyaneo Græcis, Cæruleo Latinis, vulgaribus autem Lazuli vocato lapide. CAP. XXI.

Agnam profectò autoribus peperit obscuritatem legentibus verò perplexionem, cærulei seu cyanei nominis diuersa significatio: aliis scilicet sub hac voce cæruleam arenam cum cyanea Gemma confundentibus: aliis autem solam eadem dictione metallicam arenam complectentibus Plinius nanque naturalis Historiæ libr. 33. capite vltimo ita infit *Cæru-*

Cæruleum arena est, huius tria genera fuere antiquitùs: Aegyptium quod maximè probatur: Scythicum, hoc diluitur facilè, cúmque teritur in quatuor colores mutatur candidiorem, nigriorem, craßiorem, tenuioremve. Præfertur huic etiamnum Cyprium. Acceßit his Puteolanum & Hispaniense, arena ibi confici cœpta. Dioscorides item libro 5. cap. 97. sic habet ad verbum, *Cærulei origo ex ærarijs metallis est. In Cypro copiosus ex arena litorali, secundum quosdam sub cauatos specus maris inuenitur, quod & magis probatur.* Galenus verò Simplicium pharmacorum libro nono, inter metalla Cœruleum reponit. Deinde Paulus Aegineta de cœruleo, Dioscoridis sententiam penè ad verbum refert: quam etiam Plinius, eo quo diximus capite, imitatus palàm ostendit non de Gemma sermonem se facere, sed de metallico cœruleo: quod ærosa quadã substantia, non tamen lapidea, consistere ad oculum videre est: vt vel hinc in confesso esse debeat, iis locis autores illos Dioscoridem Galenum, Paulúmque (dico) non de Cœruleo, lapide Cyaneáve Gemma deseruisse, verùm de metallico illo Cœruleo quo ad generosas imagines pectores vti consueuere, Galli azurum vocant. Sedenim Plinius idem ille li. 37. quem Gemmis dicauit ita habet. *Reddetur & per se Cyanos accommodato paulo antè Iaspidis nomine colore cæruleo. Optima Scythica, dein Cypria, postremò Aegyptia. Adulteratur maximè tinctura, idque in gloria regis Aegypti ascribitur, qui primus eam tinxit. Diuiditur autem hæc in mares fœmináſque. Inest aliquando & aureus puluis, non qualis in Sapphirinis: Sapphirus enim & aureis & punctis collucet, Cæruleæ & Sapphiri raróque cum purpura. Optimæ apud Medos, nusquam tamen pellucidæ.* Quibus verbis statim ab ipso lumine videturPlinius vtrunque

confundere, Cœruleum ſcilicet metallicum Gemma cœrulea. Primum quidem vel hoc maximè, quòd Scythicæ, Cypriæ & Aegyptiæ rationem habuerit, quemadmodum etiam ſuperiore lib.33. de arenoſo Cyaneo ſingulariter agens Cyanei Aegyptij, Scythici & Cyprij meminit. Hinc reuera non mediocrem hos locos video impoſuiſſe difficultatem viris etiam doctiſſimis, aliis videlicet de vtriſq; confusè Plinium intelligentibus, aliis de ſolo arenoſo cœruleo hos torquentibus ſermones, autorem inſimulātibus damnātibúſq; tanquam hanc inter Gemmas arenam malè collocarit. Inter quos Hermolaus ille Barbarus, vir alioqui peritiſſimus ac de re medica & Plinio optimè meritus (pace tanti viri, pro veritate tamen, dixerim) neſcio qua iudicij adumbratione perculſus, non veretur Plinium negligentiæ calumniari. Mihi verò (abſit omnis arrogantia) Pliniana lectio rectius conſultiúſque hoc loco, id eſt li.37. cap.9. caſtiganda videtur, & in hunc modum ſuo autori reponenda. Reddetur & per ſe Cyanos nomine, accommodato paulò ante Iaſpidi colore cæruleo. Vt his ſcilicet verbis & Iaſpidis & Cyaneæ Gemmæ ſubſtantias conuenire quidem, ſed colore alterum ab altero diſcriminari declaret oſtendátque, vt & quis ex Iaſpide Cyaneum lapillum ementiri poſſe intelligat ſi illi colorẽ cæruleũ addat. Cui & id optimè adſtipulatur quod mox ſubnexuit: Adulteratur (inquit) maximè tinctura. Quòd demum hoc loci Plinius non de cærulea arena diſſerat manifeſtāt hæc eius ſubiecta verba: Ineſt aliquando & aureus puluis, cũ iis quæ ſequũtur quæq; ſuprà retulimus. Nã & ea nõ arroſæ illi arenæ, ſed Cyaneæ) vulgato nomine Lazuli vocatæ) Gemmæ ita adamuſſim cõſentanea eſſe cõſtat, vt nemini dubium (meo tamẽ iudicio) eſſe de-

Caſtigatur Pliniana lectio li.37. cap.9.

debeat Pliniũ hoc loci de sola Cyanea gemma agere: neq; etiã facilè credendũ fuerit tã celebrem autoré,ac rerũ naturaliũ tam indefessum acrem ac peritũ indagatorem scriptorémque, vulgatissimã hanc gemmam latuisse.Neq; etiam vel leuiter suspicãdum puto quòd agnitæ nusquàm meminerit,quum præsertim diligentissimum sese naturæ mirabilium perscrutatorem,præconem,promulgatorémq; semper exhibuerit.Sed neque huic nostræ opinioni refragatur quòd iam citatis locis Aegyptij,Scythici,Cypriíque Cœrulei meminerit.Quid namque impedit vtramque,cœruleam arenã dico ac Gemmam Cyaneam, tribus iam indigetatis locis oriri?Sedenim libri 33.cap.vltimo Aegyptiũ maximè probari scribit,secundo loco Cyprium, nouissimo verò Scythicum reponit:quibus accessisse adnotauit & Puteolanum & Hispaniense. Vbi verò de Cyanea gemma(quæ ei Cyanos per se vocatur(hoc est libri.37.ca.9.scribit omnibus Scythicam præferri dicit. Dein Cypriam commendat,nouissimam autem Aegyptiam æstimat. Ecce quam hîc vltimam facit,illic primam effert:Vt & hinc non de iisdem Plinium diuersis his locis scribentem intelligere debeas.Quinimò Sapphirum hunc capite cum Cyaneo lapillo postea complexus,ita infit:Cœruleæ & Sapphiri rarò (vbi etiam coniunctionem quæ semouendam puto)cum purpura,&c.His ego certè rationibus eò sum adductus, vt Plinium illis locis non de arena Cyanea aut Gemma tantum, sed libro trigesimotertio de arenoso Cœruleo,libro autem trigesimoseptimo de Cyanea Gemma capiendum existimẽ. Quis enim(obsecro)tam inerti, aut in Plinium alioqui grauissimum autorem tam infenso ingenio fuerit, vt ea quæ Cyaneæ Gemmæ) emendata licet lectione) Plinius propalàm tribuit ar-

rosæ illi arenæ quadrare inaudiat: quam nemo lapidea substantia vel puluere aureo gloriari rectè quidem dixerit? Potiùs itaque Lazuli vulgò nuncupatæ Gemmæ consentire hæc profectò videbuntur: cùm ea substantia sit lapidea, Iaspidi scilicet germana, aureúmque puluerem coràm ostentet. Qua de re subinde vehementer mirari subiit, hoc loco Plinij sensum tot támque celeberrimos authores Plinianæ lectionis etiam studiosissimos hactenus (quod legerim) ita fugisse, vt vtrumque confuderint, magno humanæ cõditionis detrimento: dũ nẽpe apud omnes ferè seplasiarios harena pro Gemma in medicandis corporibus quàm ineptissimé vsurpatur. Sed hæc quorsum eò nempe vt melioris doctrinę gratia omnem de medio tolleremus implicationem, & aliquam Pliniano sensui adferremus restitueremúsue lucem. Est itaque Cyanos Cæruleáue Gemma lapillus substantia quidem Iaspidi haud absimilis colore Cæruleo. Probatur aureo puluere conspersa. Vnde & stellatum lapidem dici inuenio, quòd stellis similiter lumini expositus aureo puluere scintillet. Præfertur quæ Cæruleum sui nominis præstantissimum (quem nostri Azurum vocant) colorem assequitur, consimili vndequaque substantia & concremento. Lapis est sculpturæ non vsqueadeò contumax. Vidi ego ex eo Cantharidem tam affabrè tamque graphicè conflatam vt eminus veram iudicarem: puluere nimirum aureo tam appositè, quod in animante fuluum natura fecit, imitante, vt eum lapillum ad id muneris procreatum quiuis sanæ mentis non immeritò iudicasset.

Descriptio. *Probatio.*

Proprietates. Porrò quod ad vires attinet. Aduersus melancholicos affectus eius pollen toties ablutus dum eius dilutum peregrinũ nullum præ se ferat saporẽ efficacissimè

cissimè ingeri, literis & experientia confirmatur. Melancholicum enim humorem per inferna deponit. non lotus verò, cum infernis superiora, non citra magnum laborem, commouet. Nec desunt qui pueris à collo gestatum nocturnos arcere pauores testentur. Oculorum aciem reficit atque demulcet. Collo appensus prægnantes ab aborsu adserere perhibetur. Volunt autem appetente partu semoueri.

De Chelidonio.

CAP. XXII.

Helidonius vel Chelidonia (vtroque enim genere dicitur) lapillus est paruus, perspicuus minimè: è iuuencularum Hirundinum ventre exectus. Mense Augusto, Luna crescente, reperiuntur optimi, magnáque ex parte bini, aliquando autem singuli, in earum scilicet vẽtriculis aut iecusculis. Dicuntur námque (autore Plinio) matres exclusis pullis hunc dare lapillum deuorandum. Inuenio & hîc quoque solertissimæ naturæ non supprimendum miraculum: nempe quòd illarum pulli per coniuncta rostra in sese reconditas has gemmas prodant. Dicunt etiam & has debere erui priusquam primigenius pullus terram contingat. Quanquam ne hoc quidem sua vanitate carere putem. Hanc bifariam discriminari traditPlinius: aut enim est ruffa, aut nigra, vel potiùs ex pullo nigrigricans, hirundinum vel pauonum colore, minìméque pellucet, sed aspectu ingrata visitur. sunt & earum aliquæ, parte quidem vna nigricantes, altera verò purpurascentes, nigris intercurrentibus maculis. Proba-

Generationis locus.

Differẽtiæ

Probatio.

tissimas esse comperio quæ substantia purissima ac simplicissima, & aureis guttis insigniuntur. Porrò singulæ tametsi incudæ sint & pusillæ magnis tamen virtutibus præditæ adstruntur, vt & de ipsis rectè id occini possit:

Vires.

Regnat in exiguo præcellens corpore virtus.

Ruffam siquidem subala sinistra gestatã lunaticos, hoc est, comitiales, insanos, & languidos sanare perhibent. Præterea & facundiam, & apud homines gratiã, promouere cõfirmãt. Nigricantẽ verò similiter portatam testantur reges & principes conciliare, & cœpta negocia pro animi sentẽtia absoluere, omniũq; gratiã inuitare. Eius verò ex aqua dilutũ, oculorũ aciẽ reficere dicũt. Neq; superstitione vacare putẽ quòd ruffam in panno lineo mundo, nigrã autem in croceo tãtum inuolutas suis pręstare potestatibus nugantur, cui & id accedit quòd parentibus pręsentibus erutis vires effluant.

Contra Amstelredamum.

Hîc magna mihi profectò incessit admiratio de viri cuiusdam de literis alioqui bene meriti, non leui oscitantia qui in scholiis suis in Marbodeũ vbi agit de Chelidonia autorem citaturus quò Chelidoniam Gẽmam oculis ostendere proficeret, Plinium adduxit libri 8. cap. 27. & libri 25. cap. 8. & 12. quibus in locis nõ de Gemma sed de eius nominis herba palàm est Plinium disseruisse, Siquidem, vt rem per capita ex ordine recenseamus, ita habet dicti iam capitis 27. titulus: Quæ animantia quas herbas ostenderint cerui, lacerti, &c. Demum in contextu de Chelidonia agens ita infit: *Chelidoniam vsui saluberrimam hirundines monstrauere, vexatis pullorum oculis illa medentes.* Deinde libro vigesimoquinto vbi constat Plinium de herbarum viribus disceptationem ex professo instituisse,

capite octauo sic habet: *Animalia quoque inuenere herbas, in primis Chelidoniam : hac enim hirundines oculis pullorum in nido restituunt visum, vt quidam volunt erutis etiam oculis.* Capite denique eiusdem lib. 12. posteaquam Centaurium vtranque, maiorem scilicet & minorem oculos iuuare tradidit, ita subnectit: *Iam Chelidonia supradictis omnibus mirè prodest.* Ex quibus luce meridiana clarius esse constat Plinij locos hos ab Amstelredamo nostro citatos non posse ad Chelidodiam Gemmam torqueri, verùm de similis nomenclaturæ herba tantum debere intelligi. Quæ ideo annotauimus ne quis eius autoritate falsus, in similem errorem impingat.

De Aetite. CAP. XXIII.

AETITÆ quatuor genera refert Plinius, vulgato tamen nomine singuli, Aquilæ lapides vocantur. Vidi ego cinereo colore Aetiten, alterum albo, tertium pullo. Sonitu dignoscuntur si quatiantur : tum enim in sese conceptum lapillum maninifestè produnt. Lapis est cortice duro, scabro & minimè læui. Sunt qui aquilam in nido marem & fœminam habere adstruunt, negántque illam sine eis oua parere : ideóque solis iis quæ è nidis eius alitis erutæ fuerint vim medicam concedunt. Nihil igne hic lapis deperdere creditur. Porrò Aëtites grauidis, quę ob vteri imbecillitatem fœtũ ægrè continẽt, brachio sinistro alligatur magno earum vsui, parturientibus autem brachio admoueri debet: fœminibus item alligata citra dolorẽ (notatu dignũ) fœtum dicitur extrahere. Nec desunt qui hanc velint statim à partu auferri,

Genera. *Probatio.*

Delineatio.

Virtutes.

ne vterus sequax partum vitiet. Mirum quòd furem prodere fertur si quis in pane conditum offerat: neque enim mãsum, vel etiam cum ea decoctum quicquam, furem deuorare posse confirmant. Tritum & cerato exceptum comitiales strenuè iuuare comperio. Mitto quæ de hoc lapide præstigiosi illi ac toto cœlo aberrantes magi nugantur: neque enim vxorum furta deprehendere, vel futura præsagire hunc citra incantamenta posse crediderim. Quò ego quæ de furis proditione prænotaui, referrem, si non autorum ridicula & non digna fide grauitas & fides reclamaret.

De Magnete. CAP. XXIIII.

Atura, vt saxis vocem homini obloquentem, immò & Echo resonantem dedisse videri potest: ita & Magneti sensum manúsque tribuisse quodammodo non ineptè existimetur. Ferri namque indomita propemodum pugnacissimáque natura trahenti illi extemplo cedit, vtque propius accessit ab eo continetur & quodam veluti complexu cohæret. Sunt qui ab inuentore, ita vocato in India pastore, nomenclaturæ illius rationem adferant; quibusdam autem Siderites, aliis Herculeus nominatur. Hic tametsi in Ida primùm repertus sit, passim tamen apud Hispanos & in aliis quoque locis nascitur. Qui verò à Troade petitur, qui & albus pumici haud absimilis comparet, fœmineus est, & non vsqueadeò efficacis potentiæ, ideóque respuitur. Aethiopicis laus & præcipua commendatio, iis præsertim qui ad cœruleum magis inclinant, quales maximè in Aethiopia Zimiri regione arenosa reperiri inuenio. Aethiopici argumẽtum est, quòd Magne-

Nomina.

Genesis.

gnetem quoque alium trahit. In metallis ferreis oritur. Hunc Germani atque Itali habent, ferrugineo tamen seu pullo magis colore: qui qua parte cœruleum propinquiùs refert, acriùs trahit. Autor est tamen Diogenianus, probatissimum Magnetem argenti adeò similem esse vt incautos facilè fallat, quem & ad maleficia præstantiorem esse testatur. Porrò omnibus præfertur qui maximè trahit, & qui vstus Hæmatiten ferè repræsentat. Quòd autem ad vires attinet; Potus triobolorum pondere ex succo fœniculi hydropicis aquam detrahit: ferro item intoxicato vulneratis præsenti remedio subuenit, oculorum medicamentis imponitur, prætereà & ad epiphoras: adusta verò crematus tritúsque sanat. Commentitium puto quod de Magnete quidam nugantur: Nempe quòd in somnis ignorantis fœminæ capiti subditus, adulteram lecto deturbat: fidelem verò probámque vxorem ad mariti amplexus, etiam dormientem, prolectet. Vanum insuper nec è republica esse iudico, quod quidam Magnetem furibus suo fumo atque nidore vsui esse narrant: quasi scilicet ad furta lapis natus sit. Hîc subit vehementer mirari, admiratione non vulgari dignam huius lapidis tractricem virtutem, qua videlicet ferrum non solum quod contingit corã trahere, verũ etiã & suo contactu similes in id transferre vires trahentes vnde & aliud quodcunque congeneum ferrum conuellere possit, vt viderim non rarò plures acus hac ratione sese suspendere, tanquam scilicet mutuis sese manibus inuicem comprehendissent. Quinimo non desunt qui facto periculo affirmare audeant, ferrum à Magnete in libra posito tractum nihil Magneti ponderis adiicere, ceu nempe ferri grauitas vi lapidis absorbeatur. Porro tractricem hanc virtutem ab vrsa cœ

Probatio.

Virtutes.

lesti Magnetem mutuatum esse coniectant, argumento quòd arcus hoc affricta liberè in solaribus horologiis pendens ad Vrsam saltem minorem ferè moueatur, Magnetis potentiis acum sequacem trahentibus: vrsa verò vtrumque acum & lapilli in ea virtutem, ceu sibi affinem cõgeneámve, conuellente atque alliciente, eadémque vi sidus hoc appetente. Quod si ita est, facultas illa Magneti cum ab initio perfusa est, tum perpetuo Vrsæ radiis & influxu vegetatur. Proinde si quis eorum quæ de lapilli huius trahente potestate diximus, rationem expetat, non inscitè responderi possit virtutis eius causam esse cum lapilli specificam formam, tum eius germanitatem cum ferri natura, & eorum quidem vtriusque consensum cum Vrsa illa cœlesti, cui & obnoxior sit lapillus ipso ferro. Quibus & id adstipulari video, quòd solum ferrum Magnetis viribus patere palàm conspiciatur, eásque contumaciùs retinere perpendatur: Ad hæc, quòd (autore Plinio) vulnera asperiora fiunt ferro Magnete contacto. Porrò huic lapidi contrariam inuenio Theamedem Gemmam, omne à se ferrum respuentem profligantémq;. Est & Plinio genus aliquod Magnetis, vitri liquorem alliciens. Lapillo item illi cum allio discordia est non obscura: is siquidem allio illitus tractricem omnem facultatẽ perdere fertur. Diffidet etiam cum Adamante, qui & iuxta positus illum trahere non sinit, quinimò conuulsum iam ferrum admotus ilico reuellit. An autem vires hæ occultæ mirificæq; Cacodæmonum imposturis adscribi debeant: an potiùs inde auidiùs admirandus atque laudandus Dominus omnium creator Deus, ac per ea quæ in hoc lapide facta sunt, sempiterna eius virtus & diuinitas magis cognoscenda, & in mirabilibus suis operibus benedicen-

Theamedes lapis.

Discordia

cen

cenda, tuum esto iudicium Lector.

De Hæmatite. CAP. XXV.

Quando superiore capite Hęmatitis meminimus, nō ab re quædam & hîc de eo recensere operæprecium videtur. Duo itaque Hæmatitis genera Plinius facit: Alterum à Magnete cognominatum, sanguineo exterius colore, ideóque tritus is sanguinem refert, ferrum tamen Magnetis modo minimè trahit. Hunc pro vero Magnete à non paucis pharmacopolis damnoso errore venundari vidimus. Alterum autem Hæmatiten dicit idem Plinius venis rubentibus discerni, hoc est ab optimo desciuisse iudicari: ita enim Plinium intelligo. Hic siquidem Dioscoridi probatissimus est, non qui intermistas habet venas rubentes, sed qui puro colore (vt eius verbis vtar) niger est, durus, in se æqualis, & nulla infectus sorde nullóque zonarum excursu. Itaq; duæ nobis præcipuæ hęmatitis species relinquuntur: Altera exterius rubens, interius autem nigricans, vt Magnetis colorem quadantenus imitari videatur: altera verò omni ex parte nigra. Quanquam nec me fugiat alia etiam à Plinio numerari illius fastigia, verùm duo hæc nostro instituto suffecerint. Neq; enim de singulis Gēmis sed de selectissimis vulgatissimísque disserendum suscepimus. Porrò quod ad vires attinet: oculis cruore suffusis mirè prodest, muliebre profluuium sistit, & cū mali punici succo iis qui sanguinem reiiciunt confert. Vesicæ præterea vtilis est, & serpentium ictibus. Ex lacte oculos à lachrymis vindicat. Imò & ipsos procidentes ingenita vi continet cohibétque.

Probatio.

Virtutes.

Calfactoriæ & extenuatoriæ est facultatis.

De Succino. CAP. XXVI.

Ariæ multum de Succini ortu autorum sententiæ sunt. Prætermissis tamen de eius origine & natura opinionibus diuersis, sed & de eo ridiculis Poëtarum fabulis, in India atque Germania Plinius tradit nasci defluente medulla arboris è pinearum genere: quemadmodum è Cerafo, gummi, & ex Picea, resina redditur. Erumpere namque humoris abundantia, succosúmque primum esse, dein vero vel rigore vel tempore autumni densari atque durari confirmant, & intumescentibus tandem marinis æstibus rapi, ac in litora nonnunquam transportari aduersa. Indéque succino nomen, quod pini arboris succus esse credatur, argumento quod attritum pineum refert odorem, accensúmque tedæ modo nidore flagret. At liquidum primo stillare indicio quidem sunt quędam intus translucentia. Porro succinorum tria esse præcipua genera literis proditum est. Primum, quod melleo colore conspicitur: secundum, quod Phalernum vinum: tertium, quod candidum refert, quod & odore præstantissimum est. Præferunt quidam Phalernum, fuluum scilicet ac translucens consimili vndequaque substantia & concremento, ea tamen lege vt non nimio ardore flagret, sed leuem tantum ignis ostentet anhelationem, non autem igneum fulgorem adsequatur. Apud multos autem album odoris illecebra commendat. Rude quidem primum & austerum legitur, tandem vero adipe lactentis suis incoquitur, deinde expolitur. Porro quod ad succini virtutes spectat, infanti

Genesis. *Plin. lib. 37. cap. 3.*

Genera.

Probatio.

Vires.

ſantibus pro amuleto ligari, lymphationibus prodeſſe,ac lotij difficultatibus,inuenio. Præterea in polline exhibitum albos menſes,ſtomachi fluxiones, ventúſque profluuia ſiſtere,crebro didicimus experimento. Cor & cerebrum vel odoris præſtantia propalàm recreat. Ex melle teritur ad oculorum finiendas humiditates. Attritum & calfactum feſtucas, quiſquilias & leuiſſima quæque allicit & trahit,præter Ocimi tamẽ ſurculos, quos autore Plutarcho, reiicit repellítque, vnà etiã cũ iis quęcũque oleo perfuſa fuerint.Succinũ ſeplaſiariorũ officinis charabe barbara Arabũ voce dicitur.Hoc genere &Lynguriũ vel(vt aliis placet)Lyncuriũ cõtineri,coloris,ſubſtãtiæ & proprietatũ cõgenea germanitas, multis perſuaſit: forſitan enim fuerit ſecundi generis,hoc eſt,Phalerni ruborem referentis ſpecies quædam ardentior. Fabuloſum omnino eſſe ſuſpicio eſt, quod pleriſque Gemmarum perſcrutatoribus videtur, Lyncurium ex Lyncis animalibus vrina harena mox à deiectu contecta, Solis deinde ardore concreta ac durata conſiſtere. *Lyngurius.*

De fictitiarum veris Gemmis differentia & dignoſcendi ratione. CAP. XXVII.*& vltimum.*

NOn mediocrem fidei ac maieſtatis partem Gemmis ademit de republica peſſimè meritorũ hominum pertinax auaritia & luxus. Quandoquidem inde factum eſt, vt tam ſubtili dolo ferè omnis generis Gemmæ adulterentur,vt à fictis veras dignoſcere vix ſit aliquis modus. Sunt quippe qui ex veris,at vilioribus, alterius generis lapillos ementiuntur:vti iam vſus percrebuit multo contumacíq; igne

Sapphiro Adamantem fingere, & tanta arte imitari, vt multis hic fucus non rarò imposturam faciat: vocántque album Sapphirum. Quibus longè perniciosiores sunt, qui nitro, vitro, ac aliis vilissimis materiis, adiecto coloris mendacio, optimas ita æmulantur, vt sua nequitia naturæ opus, sagacissimámque & inuincibilem artem, tantùm non assequantur, qui vtinam à republica amandarentur: suis nanque id genus fallaciis tam huic quàm autoribus qui solerti studio & diligentia de verarum Gemmarum natura & viribus doctissimè disseruerunt, ita quidem imponunt, vt dum qui ementitas decepti, pro Germanis emerunt eásque iis non esse præditas facultatibus deprehendunt, quibus philosophi naturales donatas esse confirmarunt, & Gemmas & de ipsis definientes autores vel vilitatis vel mendacij atque temeritatis damnent, vel etiam plerunque malè audiant qui certissimas absolutissimásque commendant. Vt itaque impostorum vitari queant scelestissimi fuci, paucis Gemmarum probandarum rationem persequi libet, vbi primum te monuerimus & has multo æuo senescere, proindéque & gratiam & vires sensim multis seculis deponere. Pellucentes igitur lapilli sereno ac matutino cœlo: omnino autem in horam quartam probari debent. Re nanque compertum est iis horis ac aëris constitutione penitiùs longè introspici posse quicquid vicij habeant. Porrò & pondere internosci cōperio, quanquam & hîc diuersas multùm authorum esse sententias animaduertam. nonnullis enim placet generosas grauiores esse: aliis contrà sentientibus, eas scilicet leuissimas minimíque pōderis esse, quod & facto periculo deprehendi. nec id citra rationem fuerit. vel

Gemmas tandē senescere.

Hora probandis Gemmis opportuna

Pondus.

vel hoc præsertim nomine quòd fictitias cum ab igno- bilìori adeóque & minùs efficaci gente, tum ex longè obscuriori ac magis terrestri substantia fieri palàm sit, quibus etiam Plinius adstipulatur lib. 37. capi. vlti. *Experimenta* (inquit) *pluribus modis constant. Primum pondere grauiores sentiuntur. Post hæc corpore: ficticiis pustulæ in profundo apparent, scabritia in cute & capillamento, fulgoris inconstantia*, &c. Quibus coràm osten dere videtur, quòd à falsis intelligat veras pondere superari. Cui & id suffragatur, quoque Margaritas præfert, quæ minus graues sunt. Examinantur denique & corpore. Ementitis quippe bullæ in profundo compa rent, quas & scabra cute & capillamentis, stamiñ tenuissimorum instar intercusantibus, conspicias: fulgore item inconstante atque iniucundo, nitore videlicet priusquā aciem complectatur eláguido. Certissimarum siquidem splendor colórve non in facie tantùm (vt in adulterinis) sed & per omne corpus, quibusuis etiam forma & situ gratissimæ iucundissimæque visuntur, ceu scilicet ad sui decoris spectaculum blanda quadam oculos alliciant comitate. quò nāque diutius inspiciūtur, hoc magis delectant, ac gratię non inefficaci illicio obtutus explent. Laudatæ item limam non capiunt: vt vel hoc solo veras à falsis dispescere mangonum magna pars norit. Sunt tamen qui Smaragdū & Topazium excipiant. Deinde & ignibus propinquę non spuriæ, illæsæ euadunt: excepto tamen Chrysolectro ignium rapacissimo. Ad hæc duriores maximè commendantur, nimirum quòd lapidi propria sit durities. Quòd autem ad optimarum delectum pertinet, æqualibus cauas vel exturbantes postponunt. Oblongas quadratis prætulit antiquitas: verùm nunc anteponunt quadratas, vt quibus angulosis mini-

Generosæ minoris ponderis.

Bullæ ementitas ostendunt. Fulgoris inconstātia.

Argumētū à lima.

Experimentū ab igne. Laudatorū electio.

ma olim fuerit autoritas, nunc versa vice clarior sit gratia. Illas sequuntur quæ lenticulæ forma, deinde quæ triangulæ. Omnium verò nouissimæ æstimantur rotundæ, quamuis forsitan omnibus præferri deberent si figuræ rationem spectes.

Epilogus. Nostris verò his lucubratiunculis ad vmbilicum tandem perductis, postremò te quoque beneuole lector admonere visum est, nil tibi mirum esse debere, quòd Gemmas quandoque masculino, aliquando autem fœminino genero scripserim, nimirum cùm vtroque genere ac promiscuè illas collocari apud classicos autores crebrò legere sit. Cuius quidem rei vel vnicus mihi testis & autor est idoneus Galenus ille Medicorum ab Hippocrate abundè princeps libr. 9. simplicium pharmacorum.

FINIS.

CLARISSIMO AC ERUDI-DITISSIMO VIRO FRANCISCO RueoMedico,Insulis artem Apollineam profitenti,frater Paschasius Balduinus canonicus Phalempinensis S. P. D.

Hac Epistola super his duobus Ruei libris iudicium continetur primùm: deinde de Hebraicis Gemmarum nominibus,déque earum admiratione, vsu,abusu,& viribus tractatur.

PErlecto libello quem de viribus ac natura Gemmarum nuper elaborasti,non potui tibi non gratulari optime Francisce,hoc à te argumenti genus esse tractatum ac illustratum, tum quòd tuam professionem non dedeceret eiusmodi studiorum inquisitio , tũ quòd nos quibus potissimũ sacris operã nauare opus est,permolesta animi anxietudine atque labore leuaueris.Ea enim non nihil ad sacra pertinere nullus reor,inficias ibit,quũ tã sedulò ac seriò illis interserantur,ac ordine disponantur. Atque penitius ista exquirere,quia per varia prophanorum scripta dispergunter,atque ea mente ab eis explanantur vt ad tẽporale commodum proficiant, per ocium nobis non conceditur.Sed & pontificiis decretis plus nimio eisdem incumbere vetamur,cogimur quóque præscriptis diuinis sacras euoluere literas.*Scrutamini scripturas*,inquit ipse sacrosanctorum oraculorum conditor *Quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere*,&c. Quòd verò Ioannis Αποκαλύψεως locum tibi potissimum delegeris, ibíque traditum ordinem tenueris,

ac deinceps cæterarum Gemmarum quæ celebriores habentur, non omiseris elucidationem, maximè probo. Certissimum enim ac solidissimum locum qui in diuinis literis habetur, & qui tuo congrueret instituto selegisti, vtpote cuius interpres & autor idem esset de quo ambigere nepharium sit. Illa autem nomenclatio quæ in Exodi libro digeritur capi. 28. incertior ob variam interpretum trãslationem, & diuersas scriptorum opiniones habetur. Si voces Hebraicæ perinde compertæ essent atque Græcæ nulla fuisset eligẽdi ratio, nisi fortè quia hæ ad sacerdotalium ornamentorum splendorem, illæ autem ad ciuitatis diuinæ cultum & ornatum pertinet. Nunc quia Hebraicus sermo paucissimis fuit agnitus qui externarum linguarum habuere peritiam, tum ob vetustatem, tum ob solitariam Hebræorum vitam qui ab aliis gentibus segregati, earum commerciis rarius vterentur. Græcus autem tam nobis familiaris vt in quotidianum vsum nostrum transierit, meritò quod sic vsitatum habetur, præ altero tibi in explanationis materiam sumpsisti, ne ambiguis fundamentis iactis totũ quod superstrueretur, vacillaret. Hebræi siquidem maximè huius ætatis, tanta caligine in horum notitia cæcutiunt, vt plusquàm talpas exoculatos credere fas sit: nisi fortè quorundam lapillorum Hebraica vox in externam linguam deriuata antiquæ veritatis vestigia etiam cæteris nationibus reliquerit, ac inde à primis auis ad nos vsque permanarit illorum incolumis nomenclatura. Quorum præter Sapphirum qui ipsis vniuocè quoq; dicitur, & Iaspidem iaspeh nominatum, nullum crediderim hac ratione cognitum: tametsi etiam in Iaspide aliud interpretes nonnulli sentiant, eundem in Beryllum vertentes, cæterorum nomina ad linguam

Hebraica nomina Gemmarum.

Sapphirus. Iaspis.

guam noſtram tranſlata variant, aliis alia ſuſpicantibus, Vnde non ſatis compertum habetur an idem idē diuus Ioannes ſacris illis gemmis antiquitus per Moſen proditis alludere vel conuenire voluerit quandoquidem in nominum deſcriptione cum interpretibus antiquis non plurimum diſſentit, hoc eſt tantum in carbunculo, achatæ, Ligurio & Onychino, quarū vice Chalcedonium ſiue Carchedonium, Sardonychen, Hyacinthum & Chryſopraſum, conſtituit, vt non ſatis liquidum ſit de interpretum fide, quum iam omnis illorum verſio in dubium à nonnullis vocata ſit. Arbitror. tamen illum non eoſdem lapillos adiicere voluiſſe, quū onychis, qui apud Moſen inter duodecim Gēmas memoratur nullam mentionem fecerit, quē plerique omnes in eo nomine ab Hebraica voce ſcoham tralatum vocitant: niſi fortè Sardonychem idem Ioannes pro illo ſtatuerit quod Ioſephus facere videtur, Cuius onychyni lapilli in tuo opuſculo vix recordatus es. quum tamen præ cæteris in veteri inſtrumento eius mentio frequentius repetatur. Arbitror id cō ſultò tibi accidiſſe, quod malignioris ſit naturæ, nec inter celebriores Gemmas ſupputetur, neque tantæ ſit dignitatis & vſus vt curæ tibi fuerit illum enucleatiùs explicare. Quod idem in Lyncurio, quem noſtrates theologi aut phyſiologi Ligurium appellitant efficere viſus es niſi quòd ſuccini naturā demonſtrans eius aliquantulum memineris. Porrò cæterorum qui ſacris libris continentur, quos tamen Apocalypſis non habet, gaudeo te non fuiſſe oblitum, quatenus non minus è re theologica fuerit, hos noſcere quàm illos. Carbunculum & Achaten. Exodus liber cap. 28. atque Ezechiel nobis exhibēt, adamas quoq; ab eodem Ezechiele cap. 3. & à Zacharia vſurpatur, quamuis hoc *Probatio.*

potius interpreti Latino quàm veritati tribuerim. Neque enim Hebraicus sermo ibi permittit Gemmam omnium nobilissimam intelligi: quum durities indidem tantum, non præ signis eminentia petatur, vt etiam fit è silice illic memorato. Intellexerim itaq; pro illo aliquod saxi genus: quod etiamnum Græcus interpres ostẽdit, in petram eam vocem vertendo. Sũt qui in Exodo ac Ezechiele loco Iaspidis adamantem collocent, tanta est Hebræorũ oculis offusa caligo. Necnon sunt alij qui pro vitro, quod Iob cap. 28. ab interprete positum est vocem Hebraicam Zecucith, in adamantem certendam autument. Idipsum penè in omnibus Gemmis reliquis vsuuenit Hebræis vt subinde nouam vel aliam pro alia excogitent: sic sunt cæci errorum magistri, quibus illæ diræ à sacro Psalte profusæ imputantur. Obscurentur, inquit, oculi eorum ne videant. Est quoque eodem cap. Iob vocabulũ, quod in Corallium trahunt quum nusquam in sacris habeatur: id autem est pro quo, excelsa, traduxit interpres Latinus, minus considerate vocem Hebraicam pro altera sumens. Inuenimus quoque alteram vocem, in eminentia, in eodem capite versam, quam etiam volũt esse cuiusdam Gemmæ symbolũ, Gabis ea dictio scribitur. Hæc autem dixerim vt tuum consilium approbem, qui diui Ioannis Gemmis explanandis, reliquas etiã vsu & dignitate celebriores nõ omittendas cẽsueris inqueis eas quæ sparsim in diuinis literis legũtur, tametsi clarũ nõ sit quæ sint verissimile fuerit cõtineri. Non abnuerim tamen illud primũ seculũ, quo sacræ cõditæ sunt scripturæ, hoc est Mosis ætate, nõ vsque adeò fuisse edoctũ vt omniũ Gẽmarum pernouerit naturas & vires, quũ inficiari non queamus illud tunc primũ omnẽ ruditatẽ exisse, & perspicuum sit ab

Virtutes.

Gabis.

ætate

ætate Plinij non parum immutatam esse earum Gemmarum æstimationem, & quibusdam non parum precij accessisse, quum eo tempore primum vel secundū dignitatis locum obtinerent vniones, nunc autem vix quartum sortiantur, H-s, id est sestertium centies vna Cleopatræ Aegypti reginę Margarita: quæ summa nō minus æstimatur ducētis & triginta quatuor milibus trecētis quoq; & septuaginta quinq; ducatis. Potuerūt itaq; eo rudi seculo Adamantes & nonnulli alij lapilli primæ nunc indicaturæ fuisse ignoti: & qui maximè tunc dignitatis fuere, temporis accessione, nobilioribus cedere cœperunt. Ecce quò me protraxit tuus de Gemmis & lapillis operosus labor. Cernis quis tandē Epistolæ finis erit, si cuncta examussatim pergam edicere quæ fœcundum hoc tuum argumentum parere possit, si mysticas à singulis Gemmis significationes eruere parem: si duodecim fundamenta his lapillis ornata, portasque singulis Margaritis extructas, theologorum more, ad morum fabricam & sacramentorum expressionem trahere velim, Quem hæc contemplatio, atque tam decori habitaculi adumbratio, ad vitæ purioris splendorem non pertrahat? quis prauos mores ad rectitudinis lineam huius ciuitatis tam speciosæ desiderio non corrigat? quis tam obesæ mentis & hebetis ingenij, qui nō ex his perpendat, quanta mūdicie præpollere debeant ciuitatem tantis ornatā miraculi ingredi cupientes, quum nihil coinquinatum, vt palàm diuus ipse Ioannes asserit, in illam recipiendum sit. Iam paulisper non pigebit animum attendere in eos qui horum lapillorum gestaminibus gaudēt onerari, vel vt se ad exercitia spiritalia inde promoueant, quod in illis mirificis vestibus quas sacerdoti magno apparatas legimus, factum credimus: vel vt

Gemmarum admiratio.

Gemmarum precium.

Cōtra luxū in gemmis gestandis.

corum fulgoribus sese venditent apud vulgus ignobile gloriolam quampiam ex his captantes, & quiddam diuinum sibi arrogantes, quod Tyrio regi impingit propheta Ezechiel, quem in medio ignitorum lapidum ambulasse suggillat: de quo paulo antè dixerat, *Eò quòd eleuatum cor tuum quasi cor Dei.* Et pòst, *Omnis lapis preciosus operimentum tuum.* Eiusmodi homines quis non fateatur degeneris esse animi, qui propriis ornatibus priuati, hoc est virtutibus denudati, exoticos & externos cultus asciscunt, tiaras, digitalia, cingulos, & quid non, frequentissimis lapillis infarciunt? perinde ac si in illos vertendi essent, animi natiua ornamenta fastidientes. His hominibus si vel mẽtis mica inesset, cura diuersa, ea nimirum quæ omne facticium & commentitium aspernatur, in primis appeteretur, qua honestos mores illis ipsis lapillis designatos induere satagerent. Excellens quidem naturæ opus & non exiguum miraculum est. Gemmarum natura & vis, si spectetur materiæ temperamentũ & quędam lucis cũ elementari crassitie copulatio, & eo præcellẽtius quo durabilius: & tam est mirabile, vt ipsa naturam suam totam vim in earum opificium collegisse ac effudisse videatur. Quamobrẽ has gestaturis, quia summopere intuentium oculos alliciunt, expedit, vt in cuiusdam insignioris operis symbolum aut signum adsumantur, quo mens haud in paucis naturæ gradibus illas antecellens vegetior, & ad suæ operationis promptitudinem accommodatior reddatur: & ad æternam beatitatem, ad quam benignus conditor illam destinauit, compendiosius perueniat. Hoc præcipuum horum lapillorum munus crediderim, quod si defuerit, indignum prorsus celsitudini humanæ gestamen poterit iudicari, ne vnde corpus quod cor-

Admiratio earum rursus, & gestatio licita quæ.

corrumpitur ornatum aucupatur, inde maius diſpendium animus cœleſtibus natus incurrat, & ne nimiò lapillorum fulgetris addictus, lapideus etiam ipſe animus euadat, ac proinde à ſua conditione decidat: nec ab iis honoris ſubſidium quærat, quibus ipſe opinionem honoris elargitur. Hac ratione agnoſcant reges & pontifices, & quicunque horum geſtiunt adiacenti luce glorioſiores apparere, eorundem vires, illáſque ad animi vegetationem transferant, vt in Sapphiro ſit caſtitas & cœleſtium amor, in Carbunculo ardens charitas, in Adamante iuſtitiæ conſtantia, in Smaragdo facilis humanitas, & in cæteris ſimile aliquid quod menti virtutem tribuat: ne quiddam ſimiaticum referant, hoc eſt, ne ſicut ſimia in purpura faſtũ quendã oſtentent & ſe ridendos præbeant. Nolim tamen ſalubres Gemmarum vires attenuare, corporibus humanis oppidò quàm profuturas, ſi commodè illis applicentur. Quas vires & proprietates vt reliquarum rerum, corpori humano conducibiles, fuerit phyſicorum veſtigare: illa verò ſigna quæ mentem moueant, theologorum: vt in eadem re tractent medica phyſici, & diuina theologi, atque ſic vnumquodque membrum in myſtico Chriſti corpore, ſuo munere dignè perfungatur. Vides optime Franciſce, tui libelli lectione me non parum fuiſſe delectatum, qui tot verbis gaudiũ teſtatum reliquerim, & affectus hos velut œſtro percitus vel potiùs numine afflatus ediderim, ne prorſus perditum laborem tuum autumes. Nam ſi eiuſmodi fructus neutiquam ſequantur, fruſtra fuerat à ſacris tuum argumentum petiſſe. quandoquidem luce clarius eſt in his Gemmas eſſe memoratas non vt corpori decorando ſeruirent, ſed animi virtutibus vel conquirendis vel conſeruandis profice-

Vires naturales.

rent. ſed neque alioqui plurimum decuiſſet eundem libellum cuiuis ἱερουργούντων dicare, quibus ſacra tractare ſemper incumbit: ſed neque me cenſorem ſtatui oportuiſſet, cuius vires tantæ rei expediendæ impares ſunt. Non pauca etenim è philoſophorum adytis, nonnulla è theologorum placitis in medium deduxiſti, de quibus certum ferre iudicium difficile fuerit, quando nec ſummus philoſophus poſſit omnibus his ſufficere, & theologus interdum conniuebit, nonnunquam diſſimulabit, modò nihil ſit oraculis cœleſtibus ac eccleſiaſticis dogmatibus repugnans. Eiuſmodi ſentimentorum nonnunquam narratorem non aſſertorem ſuſpicio, quòd habeas non infimos autores quibus acceptum feras quod expromis & quibus te tuearis, quum liberum ſit in plerifque vtranque partem fouere. De quibus nunc eſſet longius quicquam diſſerere, præſertim quum probè calleas quid intus habeam. Relinquo ſua aſtrologis apoteleſmata, theologorum turbam non modo refragantem, ſed manibus pedibúſque illo adrepentem interim diſſimulo, de quibus nihil mihi libet nunc ſcribere, quando prolixior ipſe fuerim quàm putaueram, præſertim tibi occupatiſſimo, cuius ſeria interpellare, piaculi quiddam refert. Vale.

FINIS.

LARDVS RVEVS ETIAMnum puer, Patris obſeruandiſſimi libellum Lectori commendat hoc Elegiaco.

Qui legis inuiſi conuiuia cruda Thyeſtæ,
Diſcerptúmq; vagis curribus Hippolytum.
Oedipodémq; oculis captum: ſtructámq; venenis
Medeam, regum belláq; ficta legis:
Qui legis Harpyias, Centauros, Gorgonas, Hydram,
Quid niſi monſtra, precor, prodigioſa vides?
Talia quæ cruciant animum male ſana faceſſant,
Quæq; virum ſapiant perlege ſcripta Patris:
Hic vim gemmarum tractat, quæ cognita longè
Illarum vincit commoditate decus.

Eiuſdem ad patrem integerrimum, Epigramma.

Ecce pater volitant totum tua ſcripta per orbem,
Docta per æternos ſcripta legenda dies:
Nempe tuo exemplo me noſtrum nomen in auras
Spargere vis: tutum nunc mihi pandis iter.